Tax. lib.

let 50

n. 65

6.

las C

INSTITVTIONES, IMPERATORIS SEMPER MAXIMI DIVI IVSTINIANI ELEMENTA CIuilis facultatis prima, ac velut Iuris ipsius Candidatorū Nutritiæ Cunæ,

cum his haud dubiè omnibus, quæ etiamnū coeundi simulq́; excudi contigit. Adiectis præterea ad marginem Obseruationibus Annotationibusq́, nec paucis, nec pœnitendis nullibi certè, si quando alia, aliaq́; visa est litera, prætermissis lectionum varietatibus. Et quod omnium primùm fuit, repurgatis tum in litera, tum in gl.er ratorū multis millibus, citatisq́; perperā Legū, Paragr. Can. Titulorūq́; cap. fidelissimè (corrogatis in hoc prece pretio'que quàm vetustiss. exemplaribus) doctissimorum virorum opera restitutis.

Quæ omnia nunc recens Typis & Forma venustioribus, & fideliori nempe labore elegantiora, illustrioraq; multò sunt reddita.

LVGDVNI,

Apud Hugonem à Porta, & Antonium Vincentium.

M. D. LVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Extraict du priuilege du Roy.

IL est permis à Hugues de la Porte Marchant libraire Citoyen de Lyon par octroy & special priuilege du Roy, dimprimer ou faire imprimer & exposer en vente le Cours du Droit Ciuil, corrige veu & collatione sur lexemplare & Archetype de Florence, enrichy & doue de plusieurs Annotatiōs, qui ne permettēt le lecteu hesiter & muser en beaucoup de passages auec les Inscriptions des Chapitres ou Loix, qui par cy deuant nauroyent este mises en lumiere : & semblablement auec vn Repertoire fort ample, & general sur tout le Droit Ciuil, Lequel na encores este imprime. Et par ledict priuilege defenses & inhibitions sont faictes par ledict Seigneur à tous autres de nimprimer, ou faire imprimer, ne exposer en vente, ou distribuer dedans son Royaume, terres & seigneuries, ledict Cours du Droit Ciuil, auec lesdictes Corrections, Annotations & Inscriptions de nouueau adioustees : ensemble ledict Repertoire en quelque volume que ce soit, sans le consentemēt dudict de la Porte, iusques au temps & terme de dix ans: à compter du iour & date de la premiere Impresion faict dudict Cours Ciuil, auec lesdictes Corrections, Annotations, & Inscriptions: & ce sur certaines peines amplement contenues audict Priuilege. Donne à sainct Denis en France lunziesme Iour de Iuing, Lan mil cinq cens quarente & neuf, & de son Regne le troysiesme. Signe

Par le Roy en son Conseil.

Lalement.

Seellees de Cire Iaune à simple queue.

Aegidii Perrini Arremarẽsis in Iustiniani vitam, ad clarissimum virum Ioannem Raguyerum Abbatem Arremarensem, Epistola nuncupatoria.

IVstiniani principis res gestas memoratu dignas, in diuersis sparsas authoribus summa vigilia, curaq; nup a nobis collectas, & in vnũ veluti fascẽ cõpressas, tibi offerimus (clarissime vir) vt & ipsius Imperatoris, & eorũ quibus cum illo, vel intercessit amicitia, vel efferbuit bellum, varios mores, ingenia, affectus, vitia, religionẽ, variasq; virtutes contemplari queas, atq; adeo, vt rerum omniũ memorabiliũ per id temporis gestarum multiplici notitia mentẽ recrees. magna enim te historiæ oblectatione (vt cęteras tuas virtutes omittã) teneri in cõfesso est. In quas ego totus iampridẽ incubuissem, nisi earũ prædicationi vnicam tuam reluctari modestiã subinde viderem. Quæ huiusmodi certe est, vt cũ laudanda libenter facias, ea tamen fecisse te non libenter audias. Ab his igitur (quoniã ita velle te haud dubie scio) prudens facesso, simulq; te oro, vt si quando labor hic noster, quẽ tua suscepi causa, inuidæ multitudinis iudicio eleuatus, mordicus a detractoribus impetatur, quod vitare nemo me hercule poterit, nisi, qui nihil omnino scribet, eius tu in primis assertor mihi sis, atque propugnator. Vale.

Iustinianus Iustini ex sorore nepos.

Iustinianus Suarij filius.

Iustinian. à Iustino imperatore adoptatus.

IVstinianus maior, Iustini primi ex sorore nepos, genere Thrax, ignotis parentibus & obscuris natus, maiores nullos habuit claros, sed vel armentarios tantũ, vel suarios. In pueritia Iustini auunculi, ex boũ custode gregarij militis facti, satelles fuit pedissequus. hinc Iustino ex gregario ad Imperatoriũ culmen fraude sublato, per omnes dignitatũ honores gradatim ascendens, ab eo est ad prætorij pręfecturã euectus, cõsulq; designatus. Nono autem Imperij anno Iustinus eundẽ adoptauit primũ, dein consortẽ Imperij fecit: & quarto post mense decessit. Quo vita functo, Iustinianus Imperauit solus. Nõ ergo naturalis Iustini filius fuit Iustinianus (vt voluit gloss. in proœ. Instit. & alius quidã non indoctus) sed adoptiuus solũ. & ita intelligi debet tex. in §. est & aliud. de dona. & in §. pe. quib. nõ est permis. fa. test. Insti. ciui. Inciderũt aũt Iustiniani principatus primordia in eũ, qui quintus & vicesimus fuit supra quingentesimũ humanæ salutis annũ. Quo aũt auspicio ad Imperatoriã peruenerit dignitatem, scribit Ammonius monachus lib. ij. vbi multa narrat, quæ a fide historica mihi videntur prorsus aliena, atq; in primis Iustinianũ ipsum post acceptũ Imperiũ vulgare scortũ sibi matrimonio copulasse, & ob id in grãde suorũ procerũ odium incidisse, ac plerosq; ex capitali sentẽtia dãnasse. Duas habuit vxores, alterã Antoninã, si Ammonio credimus. Antoninæ Belisarij vxoris sororẽ, quã priuatus in delitiis habuerat cõcubinã Alterã vero Theodorã, cuius ab eo frequens fit in authẽticis mẽtio, et huius meminerũt pleriq; omnes præter Ammoniũ, historici, q de Iustiniani rebus scripsere: nihil tamẽ hic penitus liberorũ ex duabus reliquit vxoribus præter vnicã filiã Iustini iunioris matrẽ.

Declaratus ĩstitu. locus.

Iustinianus quando regnare cœpit.

Ammonius monach⁹ à fide histori ca alien⁹.

Iustinian. meretricẽ duxit vxorem.

Iustiniani vxores duæ.

Antonina Iustin. vxor.

Theodora Iustin. vxor.

Iustinia. vnicam habuit filiã.

Magni plerũque viri filios habuere inutiles.

Mundus dux Solonã capit.

Nec mirũ: vsu enim sæpe venit quẽlibet ꝑpe illustriũ virorũ, aut sine liberis interire, aut tales plerũq; filios habere, vt melius fuerit rebus humanis cõsultũ, si sine posteritate decessissent. Sed vt propositũ repetamus opus, plurima certe et maxima bella nõ suo sed legatorũ suorũ marte gessit Iustinianus. Nã ꝑ Mundũ sui exercitus ducẽ, Dalmatiã inuasit, & Solonam vrbẽ munitissimã vi cepit, in qua victoria Mũdus ipse cũ filio occisus est. Mauros quoq; Aphricã infestãtes ductu Ioãnis præfecti sui oppressit: inde Belisariũ patriciũ hominẽ Græcũ, militaris disciplinæ peritissimũ, in Persas rebelles cũ exercitu misit, quos ille breui deuicit, & iura Imperij Ro. toto Oriẽti asseruit: cũ victoria redeuntẽ, & aureo curru triũphantẽ, magna lætitia Iustinianus excepit, idẽq; dux triũpho ĩsignis, & bello clarus in Aphricã mox profectus, Vãdalorũ gentẽ deleuit, & Gilimerẽ eorũ regẽ vi cepit, catenisque aureis vinctũ (q ferro ligatũ eũ se nõ ducturum ꝓmisisset) Cõstantinopolim vna cũ sorore, & regia familia in triũphum egit Anno lxxiiij vt scribit Volater. vel vt Pau. diaconus vult. xcvj. ex quo Gẽsericus in Aphricã primũ ingressus est. Cũ autẽ ad cõspectum Imperatoris venisset, iussusq; esset rex adorare Iustinianum, fertur eum pleno ore semper risisse, atq; interrogatũ, dixisse ridere se fortunæ humanæ vicissitudinẽ vt qui modo Rex fuisset, iã seruiret. Hic Belisarij triũphus maior fuit, quã Persicus & pretiosior. Supellex enim Regis distincta auro lapillisq; & margaritis, ac septem vasa auro plena, et nõnulla gemmis in triũphum acta sunt, vt scribit Pompo. Lætus in rebus Gotthicis. Post hæc Aphricã repetens, Vandalos redintegratis viribus bellũ reuocãtes, Iustiniano subdidit, ac penitus deleuit: ĩterfecto eorũ rege Gũtarith sub pacis dolo (Nã dolus, an virtus, quis in hoste requirat?) victor inde Romã reuersus, crucẽ aureã librarum centũ pretiosis gemmis ornatam, in qua res ab eo gestę cælatæ fuerunt, diui Petri Basilicæ obtulit. hic Vandalorũ finis fuit, anno videlicet quinto supra centesimum, ex quo Aphricã primũ occupauerunt, vt ipsemet Iustinianus scribit in l. j. in prin. C. de offic. præfect. præ. Aphri. & in proœ. Insti. §. j. cum ait, Post tanta temporũ spatia. Quamuis Procopius dicat Vandalorum finem fuisse capto Gilimere. quod verũ esse nõ potest: cũ postea, vt diximus, vires ipsi reditegrarint. Ob quas tã insignes victorias memorabile illud templũ, qđ agiã sophiã Græci vocãt, id est, sanctã sapiẽtiã, CHRISTO optimo maximo. Est enim Christus patris sapientia, Constantinopoli: incomparabili magnitudine construxit. Cõdidit & sanctum Paulũ, locum nutriendis pupillis, vt refert Suidas, dicatum. His Iustiniani successibus perculsus Theodatus Gotthorum Rex, per legatos conatus est bellum, quod ei a Iustiniano imminebat, deprecari. Nam cum Amalasiunta mulier cordata, & Iustiniano cõfœderata mortuo Atalarico eius filio Gotthorum rege adhuc impubere, eum in regno sociũ asciuisset, isque beneficij collati immemor ipsam iussisset necari, audita Iustinianus eius morte, graui mox in Theodatum exarsit iracũdia. Sentiẽs ergo Theodatus sibi infensum esse principẽ, apud eum factorũ impunitatem impetrare adnixus est, nec eam obtinuit: fuissetque ei continuo bellum illatum, sed vt sine maiore Italiæ motu ea res conficeretur, legati in Galliam missi sunt a Iustiniano, ad Clodomirum Francorum regem, qui magnis muneribus datis facile obtinuerunt, vt Theudebertus alij Theodebertum vocant, eius necessarius ex Narbo. Gallia nihil moueret, dum in Italia bellaretur. Hac igitur cura leuatus Iustinianus, conceptas contra Theodatum belli vires in Vitigem, Theodato interim e medio sublato, conuertit, & Belisarium ad liberandam Italiam contra Gotthos mittit: qui Neapolim primum vi cœpit, hic Romam cum exercitu volente populo ingressus, varia belli fortuna cum

Ioã. pręfectus Mauros opprimit.

Belisarius Patricius Persas vĩcit.

Belisarius triumphat aureo curru.

Vandali fundunt a Belisario.

Gilimer Rex catenis aureis vincitur.

Gilimer Iustinian. adorare iussus pleno ore sẽper ridet.

Fortunæ humanæ vices.

Belisarij triũphus.

Gũtarith. vincitur.

C. V. annos Vãdali Aphricã occuparunt.

Procopius.

Sophiæ tẽplum a Iustinia. cõditum.

Sanctus Paulus.

Theodatus Gotho. rex.

Amalasiunta necatur.

Causa odij Iusti. in Theodatum.

Clodomir⁹ hic rex erat Aureliorum filius Clodouei regis primi Francorũ Christiani.

Theudebertus rex Metensiũ & Galliæ Narbonẽsis Clodouei ex fratre nepos.

Vitige saepe conflixit: ac tandem eum apud Rauenam cum vxore, liberis, praecipuisq; Gotthorum proceribus, ac magna vi auri atque argenti captum, ad Iustinianum Constantinopolim deduxit. Narrant historiarum scriptores, atque in primis Procopius, Theudebertum Francorũ regem foederis cũ Iustiniano prius icti, vel immemorem, vel potius violatorẽ, huius belli initio octodecim Burgundiorũ milia in Vitigis auxilium misisse: quẽ Vitigim cũ Belisarius vicisset, Francos quoq; ipsos belli socios & auxiliares vicisse creditur. Adde quod idẽ Theudebertus Francorũ Rex, vt scribit Procop. cum saxaginta hominum milibus vel vt Volaterranus, Theodericus huius Theudeberti pater cum armatorũ milibus octoginta, in Italiã postea veniẽs, & Gotthorum & Belisarij copias improuiso impetu dissipauit, & mox cum pabuli penuria in varios languores incideret, vt est Gallorũ fatum, Italiam infesto agmine petentium, cum paucis est in Galliam reuersus. dimissis in Italia Bucellino & Amingo ducibus, qui & ipsi aliquanto post tẽpore a Narsete superati & occisi cũ reliquo exercitu in Italia fuere: vt scribunt Anton. Sabel. Procop. & Paulus Diacon. Ob quas victorias Iustinianus forsan se Frãcum vocat: quanquã Ioãnes Faber haud satis historiae gnarus, in prooemio Institutionum ciuilium, nõ de nostra, sed Germaniae Francia Iustinianum cognomẽto Francum dici falso putat. Nã ante tempora Clodouei ipsius Theudeberti, aut Francos ipsos Sicambricos, seu (vt Faber vult) Germanicos, & in penitiorem commigrasse Galliam, eãque totam fere occupasse nemo vel mediocriter doctus ignorat. Procopio adstipulatur Blondus Forliuiensis de inclinatione Imperij Romani, Francos a Iustiniano victos esse asserens. Ad haec Regino Monachus libro annalium primo author est Narsetem Iustiniani patricium, cum Bucellino & Amingo Theudeberti Frãcorũ Regis ducibus (qui Italiam depraedabantur) pugnasse, eosq; interfecisse. Reginoni suscribit Ioannes Tritemius de origine Francorũ, & ipse etiã Ammonius, ac Matthaeus Palmerius Florentinus in Chronico, eosdem Francorum Duces prope Tarentum fuisse a Narsete oppressos affirmãs, vel vt Rapha. Volater. scribit apud Cannetum Campaniae oppidum. Scribit Procopius in libro secundo de bello Gotticho, Belisarium in huius belli initio haec ad Theudebertum scripsisse: Satius est secure sua vt quisq; possideat, quam dum aliena nimiũ appetit, de suis rebus periclitetur. Superato vitige, Gotthi, qui per Italiã remãserant, absente Belisario, regẽ sibi eligunt Totilam, magni animi virũ, qui confestim Florentiam obsedit: sed a Iustiniani ducibus (quos Belisarius in Italia dimiserat) repulsus est, qui cũ paruo interdicto tempore Neapolim cepisset, Belisarius ad curã belli Italici rursus a Iustiniano delectus, in Italiã reuersus est. Interim Totilas Rex, Italiae ciuitates miris cladibus direptionibusq; afflixit, Romamque infenso agmine ingressus diripuit, incenditq;: & partem murorum euertit, ciuesq; varie iactauit, & vrbem penitus desolatam, ac sine vllo habitatore reliquit. Narrat Procopius Romam quadraginta diebus in solitudine fuisse, & tredecim emicuisse flammam. Pari crudelitate Florentiam in Hetruria solo aequauit: quibus cladibus Dei flagellũ cognominatus est, vt scribit Raphael Volaterranus in Gestis Gotthorum. Verũ Platina in Leone primo non hunc, sed Attilam flagellum Dei vocitatum esse vult. Blondus Forliuiẽsis de inclinatione Romani imperij author est, capta a Totila vrbe. Rusticianam nobilem mulierem, Romae inter mẽdicantes inuentam, in iudicium a Gotthis fuisse arreptam, quod Theodorici regis statuas frãgi fecisset, in patris sui Symmachi & Boetij cõiugis vltionem, qui Theodorici iussu fuerãt interfecti. de facto nihil ambigebatur. Caeterũ mulieris pietas, & amor in defunctos plus valuit apud Totilam, quam regia maiestas,

Vitigis Gotthorũ rex.
Vitigis a Belisario captus in triũphũ agitur.
Theodebertus foedifragus.
Theodoricus Clodouei filius. Fran. Gotthos simul.
Graecos q̃ fundũt.
Bucellinus Amingus.
Franci à Narsete superari.
Francus Iustinianus quare dictus
Ioannes Faber nesciuit historias.
Frãci Galliam occuparunt ante tempora Clodouei.
Blõdus historicus.
Regino monach⁹ Nerse.
Ioannes Tritemi⁹.
Matthaeus Palmerius.
Franci apud Cãnetum victi a Narsete.
Belisarij ad Theudebertum epistola.
Totilas Gotthorũ rex.
Totilas Italię ciuitates cladibus afficit
Roma incenditur a Totila.
Roma sine vllo habitatore relicta.
Totilas

absoluta a rege est, ac ne qua vis illi fieret, dilig[...] cautum. Scribunt Procopius & Petrus Crinitus [...] lisarium ad Totilam (cum is de euertẽda vrbe R[...] na cogitaret, vt eũ a tã infando cõsilio deflecteret [...] teras his verbis misisse, Si hoc bello victoria ad t[...] clinabit, Romamq; deleueris: rem haud sane alie[...] sed tuam perditũ ibis: sin victus eris, seruata vrbe gr[...] tias immortales, deleta vero humanitatẽ nullam a victore expectare debes, Vale. quam quidem epistolam refert Procopius, Totilam saepe perlegisse, aequoque animo eius admonitionem accepisse, & ab incoepto diruẽdae vrbis opere destitisse. Verum cũ media iã plus parte deflagraret, tota fere incẽdio consumpta est, vnde & Francorũ Rex Totilae eius filiã obnixius vxorem petenti, nuptui dare noluit: quod diceret eum non esse Italiae regem, qui Romam rerum dominam, & Italiae caput incendisset. Belisarius autem Romam desolatam protinus occupat, & incredibili celeritate muniuit. Septem enim & viginti dierum spatio, fossa, vallo, propugnaculis, omnifariamq; munitionibus, aduersus omnem vim extrariam, hostilemque impetum, ipsam vrbem instruxit: Totilãque iterum reuertentem magna vi repulit: quem si fugientem Belisarius fuisset persecutus, Gotthicae victoriae laudem Narseti ademisset, post cuius digressum claues vrbis Constantinopolis ad Iustinianum misit, vt sciret vrbem iterum a se in libertatem esse assertam. Denique cum imparẽ viribus se esse cerneret, nec fortuna (q̃ ab initio fuit) perseueraret, per Antoninam vxorem, quam ipse praemiserat, a Iustiniano missionem impetrauit, vt scribit Procopius. Alij a Iustiniano reuocatum ferunt ob falsam affectati Imperij suspicionem, quod scilicet Vitige capto, Gotthi ei omnes regnum Italiae obtulissent: quod tamen vt scribit Procopius, omnino recusauit: vtcunque res habeat, constat hercle cum post multas victorias, & peractos triumphos, exitum tandem habuisse magnis plerunque viris, & optime de Republica meritis communem. Nam Iustiniani iussu, siue Triboniani eius concellarij, cuius prima apud ipsum principẽ erat authoritas, odio, quin potius inuidia, seu veteris (vt dixi) belli suspicione excaecatus est, eidemq; oculi crudeliter exempti: qui tam graui, tamq; iniqua opressus fortuna, tuguriolum sibi prope viam constitui fecit, in quo reliquum vitae transigeret, victũ quęritans: & hoc subinde praetereuntibus dictitãs: Date stipem Belisario, quem rerũ prospere gestarũ magnitudo extulit, inimicorum inuidentia excęcauit. Haec Procopius & Petrus Crinitus. Ammonius vero monachus scribit reuocatum quidem a Iustiniano per inuidiam fuisse Belisarium, ac patriciatus dignitate priuatum, qui cum priuatam agens vita, duodecim milia hominum semper secum haberet, Iustinianũ Imperio a Floriano deiectum restituit: atque ob id in Iustiniani gratiam eum rediisse, Italiamque denuo cũ exercitu aduersus Francos petiisse, & ad postremũ cum paucis cóntra multos Francos fortiter magis, quàm prudenter praeliantem occubuisse. Et qui multarũ sub triumpho gentium captiuos adduxerat reges, a Francorum legato victũ, vita simul & nominis sui gloria spoliatum esse. Qua in re tantum abest, vt Ammonio accedam, vt nihil minus credam. Veri enim mihi simile non est Belisarium a Iustiniano reuocatum, belli missionem turpiter ac ignominiose passum, omnibusque dignitatibus priuatum, duodecim milia hominum alere, vel consueuisse, vel potuisse, vt pote, cui eae facultates vix esse poterant, vt tantũ hominum toleraret, nec si tantae fuissent, permisisse Iustinianum credam. Fuit autem Belisarius vir alioquin militaris disciplinae peritissimus, tanta adhaec comitate, quanta dux illius aetatis, quod sciam, nullus: vt iuxta diuiti inopique comis, facilisque semper occurreret. Exegit hic a militibus seuere abstinentiam, vt ne ex humili quidem plebe pateretur violari quenquam, nec militaribus viis

[...] ma[...] mene[...] tes inuen[...] ta.
Theodoricus Gotthorũ rex.
Symmach⁹ Theodorici iussu occisus.
Boetius philosophus & senator Romae.
Belisarij ad Totilã epistola.
Roma rerum dña.
Romam Belisarius mira celeritate instaurat.
Belisarius missionẽ impetrat.
Gotthi Belisariũ regem facere voluerunt.
Solẽt magni viri miserabilem plerũque exitum habere.
Belisarius excęcatus
Belisarius stipẽ a prętereuntibus petit.
Belisariũ virtus extulit, inuidentia excaecauit.
Belisarius Iustinianum in regnum restituit.
Belisariũ a frãcis occisum scribit Ammonius monachus.
Belisarij laus.

ex arbo

Militum disciplina sub Belisario maxima.

M[illegible] solens nihil victoriarum parit.

[e]x arboribus fruges poma ve temere decerpi. Hæc disciplinæ militaris seueritas præclaras illi peperit victorias. Quid enim victoriarū ab insolenti milite, quales hodie nostrates omnes fere videas, conseq possis? Porro subuersa militiæ disciplina, cū id militi licuit qđ libuit, nihil expectari potest aliud in castris, quā seditio, quam pauor, fuga, seruitus, & iniectum ceruicibus iugum. Iam & in eo non paruum bellicæ virtutis exemplū exitit Belisarius: quod octo circiter Gręcorum milia eius ductu ducenta fere Gotthorum milia ex Italiæ possessione propemodum deiecerunt. Et cum bello talis esset Belisarius religio pietasque præcipue illi curæ fuit.

Belisarij religio & pietas.

Intulit enim ex Vādalorū, vt diximus, manubiis crucem auream centum pondo, gemmis distinctam, beati Petri templo. Cerostrata itē duo magni pretij. Aedificauit ęre suo xenodochia duo. Fanum quoque vnum, prædiisque ditauit: de cuius laudibus ita scribit Suidas, Belisarius dux corporis, tū pulchritudine, tum proceritate ac faciei formositate facile omnes superabat: facilem & accessibilem vnicuiq; se præbēs allocuturo, adeo vt pauperi & inglorio cuique similis esset. Amor eius in milites, & agricolas inexpugnabilis: in milites quidem, omnium maxime sui temporis dona largiebatur: in agricolas tanta parsimonia ac prouidentia vtebatur, vt bellāte Belisario, nullum vnquam violari cōtigerit. Vendebantur enim ab ipsis omnia venalia iuxta sententiam, segetibus vero florentibus diligēter cauebat, ne alicuius præteriēs iumentum eas depasceretur. Fructus autem in arboribus maturos existentes nulli omninò tangere licebat: fuit insuper prudēs & valde fortis. Et in Belisario hę quidem fuere virtutes. Cæteri Iustiniani, præter Narsetem, duces, qui post illum in Italia exercitum habuerunt, multo inferiores habendi consilio, comitate, abstinentia: quo cōtigit, vt breui cū ipso duce belli quoque fortuna sit mutata. Alij dicunt non dignitate priuatum Belisarium, sed fama belli Parthici (quod imminere videbat Iustinianus) ab eo a rebus Italicis in Græciam reuocatū, idque Pomponius Lætus, & Anto. Sabel. literarum monumentis tradidere.

Germanus patricius Iusti. frater patruelis.

Eo autem in Græciam abscedente Germanus patricius Iustiniani Augusti frater patruelis vir impiger, & militari disciplina clarus, contra Totilam (qui absente Belisario Romam receperat, & eam instaurare ciuesque reuocare studebat) missus, in Illyria morbo occubuit: in cuius locum Narses eunuchus a Iustiniano suffectus, Totilam primum, deinde Theiam reges superauit, et occidit.

Narses eunuchus.

Totilas a Narsete vincitur.

Theias occiditur.

Narsetis laus.

Valebat hic Narses plurimum gratia apud Augustum, astministrabatq; eius aulam arbitrio suo vir ad omnia virtutis opera natus, magnus quidem consilio, sed religione ac pietate maior qui multo plura sit votis cōsecutus, quam vi & armis.

Narses plura votis quā armis est cōsecutus.

Iustinianus haud multo postquam Italia a Gotthis, a Vādalis vero Aphrica armis vindicata est, atque adeo postquā omnis Libya Romano Imperio reddita, multaque præterea ab eo iterim bella feliciter gesta, vt ei⁹ gloria domi iuxta forisque cōspicua esset, ad ciuilem Reipublicæ statum in primis reparandum animum appulit, & immēsam legum congeriem ad communem studiosorum vsum in breuem coarctauit formam: cū incondita prius & sparsa ciuilis illa iuris corpulentia obrueret magis adolescentum studia, quam instruet.

Iustinianus leges in epitomen redegit.

Duo milia librorum leges olim continebant.

Nam ad duo fere milia librorum volumina in quinquaginta libros digessit, horum congestum Digesta appellant, sunt qui Pandectas vocent, ꝙ iuris scientiæ omnimodam contineant doctrinam. Edidit & Epitomen legum, partitus materiam, alioquin vberrimā in quatuor libros, Institutiones passim vocāt. Nouas quoq; leges, quas ipse statuerat, in vnum Codicem redegit, Nouellamq; nuncupare voluit: hodie Voluminis nomen sibi vendicat. Omnes dein principum constitutiones, quæ in multis sparsim voluminibus habebātur, in duodecim contraxit libros, Iustiniani Codicem vulgo nuncupant.

Digesta.
Pandectę.
Institutiones.
Nouella.
Volumē.
Codex Iustiniani.

Ex prædictis igitur palam est Iustinianum Imperatorem, primum quidem omnium post adeptum ab eo imperium, bella in Gotthos Vandalosque gessisse, atque his prospere confectis, immēsa veteris prudentiæ volumina, in Epitomen redegisse: id quod ipse testatur in Procemio Institutionum. §. Quorum vtranque. ibi, Post tanta temporum spatia. & in ij. in principio. ibi, post bella enim Parthica &c. C. de veteri iure nucleando. & in l. j. §. merito igitur. C. de Iustiniano Codice confirmando. Nec obstat C. de emēdā codi. do. Iustin. in princip. §. igitur. vbi Accursius asserit Iustinianum leges prius emēdasse, quam arma tractasse.

Iustinian. prius bella gessit deinde iura digessit.

Accur. lapsus.

Nam licet in ipso Imperij sui initio leges antea sparsas in vnum corpus colligere proposuerit, cœperitq;: bellis tamē variis ab instituto auocatus, nihil ille perfectum aut absolutum reliquit, præter veterem illum Codicem, quem finitis postea bellis, substituto illi nouo Codice penitus abrogauit. Et hunc quidem in digerendis iuris voluminibus ordinem seruauit.

Codices duos fecit Iustinia.

Ordo librorū iuris.

Nam antequam bella gereret Iustinianus, Codicem illum, qui a nobis nūc desideratur, ex tribus veteribus, Gregoriano scilicet, Theodosiano, & Hermogeniano codicibus edidit: dein bellis ab eo gestis, ex multis legū milibus quinquaginta Digestorum libros contraxit. Tertio Institutiones ciuiles: inde eum, qui hodie circunfertur, Codicem diuulgauit. ac demum Nouellas seu paruum, quod vocant, volumē in lucem emisit, vt recte scripsit Accursius in Procemio Institutionum. §. j.

Codex vetus.
Digesta.
Institutiones.
Codex nouus.
Nouella.

Hæc de iuris structura a Iustiniano compacta Pomponius Lætus, cæteriq; pene omnes historiarum scriptores memoriæ prodiderunt. Addunt Antoñ. Sabel. & Platina in Bonifacio ij. Iustinianum ipsum nō modo iura condidisse, sed de Christi quoque Incarnatione pie simul & elegenter scripsisse.

Iustinia. scripsit de incarnatione.

Cæterum tantum abesse putat Suidas Græcus iura a Iustiniano fuisse cōdita, vt eū ne elemētarium quidem fuisse, sed prorsus analphabetum scripserit. Quod si ita habet res, fieri me hercle non potest, vt homo ignarissimus, & qui ne abecedarias quidem nouit literas, tot veterum Iurisconsultorum scripta intellexerit: totque leges callere, & in ordinem redigere potuerit. Consequens igitur esse dicemus, non Iustinianum (vt pote literarum omnino expertem, iurisq; ciuilis prorsus imperitum, inter porcos & armenta genitum, natum, & educatum) sed Tribonianum eius quæstorem, virum doctissimū, Pandectarum fuisse totiusque iuris architectum: ꝙ & ipse in procemiis Instit. Digestorumque plane testatus est.

Iustinianus inter porcos genitus & educatus.

Tribonianus iuris achitectus.

Iustinia-n⁹ nec bellum gessit vllū nec legē nouit.

Multum itaque debet, cum in rebus bellicis Iustinianus Belisario, Narseti, Ioanni, ac Mundo inclytis belli ducibus: tum vero in ciuilibus Triboniano, Dorotheo, ac cæteris eiusdem farinæ viris, qui ipsius Iustiniani gloriam domi militiæque famigeratam reddiderunt. Nam cum nulli vnquam interfuerit bello, nec legem nouerit vllam, multas tamen de hostibus victorias eum retulisse, iuraque condidisse, & ea omnia in ipsis cordis penetralibus clausa habuisse constans fama prædicat. Qua ex re maiorem retulisset, gloriā Iustinianus, quam si Imperij fines longius protraxisset: nihilq; ei ad summam defuisset laudem, si fons publici priuatique iuris iniquo & pestilēti authore caruisset, id est, si non Triboniani viri, me hercle improbi, impiique opera in cōdendis legibus vsus fuisset Iustinianus.

Tribonianus vir improbus & a Christo alienus.

Triboniani mores & ingenium.

Quod sane efficit, vt eius inconstantia non parum suggillaretur. Nam vt ait Suidas, Tribonianus, Græcus ac impius fuit, omnis religionis contemptor & alienus in omnibus a fide Christiana, adulator, deceptor, & fraudulentus, qui Iustiniano regi persuasit eum non esse mortem oppetiturum, sed in cœlum vna cum carne assumendum. Fuit autem quæstor Iustiniani, qui naturę potentia & dotibus pollens, ad tantum eruditionis fastigium peruenit, vt nemini sui tēporis facundia & eruditione cederet. Cęterum studio auaritiæ vsque adeo deditus, vt ius fasque venale haberet,

Tribonianus studio pecuniæ feliciter semper incubuit.

singulis diebus, vt plurimum leges irritās, ac ratas faciens: prout vsus eorum, a quibus pecunias acceperat, requirebat: cū annos multos in honore vixisset, morbo tandem decessit, studio pecuniæ semper quoad vixit feliciter incumbens, ne ob id vlla prorsus iniuria ab aliquo affectus.

Tribonianus leges fixit precio atque refixit.

Quod scilicet sermone blando comique erat, vt auaritiæ notam abundantia eruditionis facile obscuraret. Procopius tamē libro belli Parthici primo refert fuisse Tribonianum vna cum Ioanne, vt populi seditiones ad tempus sedaret a Iustiniano quandoque deiectum: vt non absimilem illi fuisse arbitrer, quem Vergilius libro vj. notat, qui leges fixit pretio, atque refixit. Qui Procopius cum Proculum laudare vellet: Erat, inquit, Proculus Imperatoris assessor magistratum quæstoris gerens, vir in primis iustus, & procul ab omni auaritia: ideo neque aliquam legem in alicuius gratiam conscripsit: vt iam Triboniani improbitas nemini ignota esse debeat, tametsi eum Iustinianus vbique laudet, verum facile est indocto imponere regi.

Proculus vir ꝓbus.

Tribonianus accisas magis quā compendiosas fecit Pandectas.

Adde, quod Tribonianus, & qui cum eo operam consarcinandis Iuris ciuilis libris dederunt, immensam illam legum multitudinem, inclementium medicorum more ad viuum resecantes, accisas nobis Pandectas verius, quam compendiosas (vt Gulielmus Budæus vir doctissim⁹ rectissime scribit) dederunt. nimia enim religione verentes, ne de fece, vt dicitur, duodecim labularum hausisse aliquid viderētur, id est, de prisca nimis & obsoleta antiquitate, dū de liquido tantum & nitido promere volunt, aridiora proculdubio volumina, nec sitim quorundam satis explentia reliquerunt, prorsus vt in Pandectis struendis dormitasse verius credantur, quam recte aliquid & compendiose digessisse.

Instinia. vixit annis lxxx.

Iustinianus anno, ex quo imperare cœpit, quadragesimo, vel vt aliis placet, vndequadragesimo, cum annum agens quadragesimum Imperiȷ̄ habenas suscepisset, amens & stultus iampridem factus, in ægritudinem tandem incidens, Iustinū ex filia nepotem, consortem Imperiȷ̄ fecit, caputque eius diademate ornauit, fortunæque fauentis signum in eius cubiculum misit, nec multo post ingrauescente morbo, non sanus mente decessit.

Iustinianus imperauit annis xl.

Iustinianus amēs interijt.

Qui ex quo Augustalem adeptus est sedem, veterē Romani Imperiȷ̄ gloriam inclinatam iam prope & elapsam, in pristinam vindicauit maiestatem, eamque mirum inmodum auxit, & firmiorem, quam antea reddidit, maximus certe & augustissimus princeps, nisi auaritiæ & deliriȷ̄ Eutichiani reus fuisset.

Iustinianus auarus.

Nam licet in ipso principatus sui limine orthodoxus in primis fuerit, atque Christianissimus (authoribus Suida Græco, ac Io.ȷ̄. pontifi. max. in epistola, Inter claras. in fi. C. de sum. Tri. & fide catho. & eius nomen Ioan. Fab. in sanctorum cathalogo apud historicos scriptū se legisse dicat: vulgoque id multis iam seculis in Aureliorum, aliisque iuris ciuilis scholis receptum sit, earum videlicet bidelis Iustinianum inter diuos relatum palam proclamātibus) graui tamē postea hæresis Eutichianæ infamia respersus est.

Iusti. Ioā. Fa. scribit īter diuos relatum.

Iustinianus hæreticus.

Cū prius Calcedonēse conciliū, quo ipsius Eutichetis opinio damnata est, probare se asseruisset, literis hac de re vna cum muneribus ad Ioann. eum, quem nuper dixi secūdum publice missis. Quod & ipsemet testatur in l. iiȷ̄. ad fi. C. de sum. Tri. & fide catho. & in Auth. de eccle. titu. col. ix. A quo Agapetus primus pontif. maxi. ad eum a Theodato Gottho ad excusandum Amalasiuntæ mortem orator missus, de Eutichiana hæresi diu tentatus, constantissime renuendo dixisse fertur, Ego ad Christianissimum principem venire optaui, sed Diocletianum inueni: qua sermonis libertate effecit, vt permotus princeps ad sanitatem redierit, Anthemiumque eius authorem mali, Constantinopolitanum præsulem, in exilium miserit, & Mennam catholicum in eius locū suffecerit: in quā tamen hęresim haud ita multo post relapsum esse eum in confesso est, instigante præsertim Theodora Augusta, & Triboniano eius quæstore viro a Ch[…] religione prorsus alieno.

Agapetus j. pontifex maxi.

Agapeti libere dictum.

Anthemi⁹ hęreticus.

Hæc siquidē Theodo[…] Siluerio pontifici, mortuo Agapeto iussisset, vt […] Menna Constantinopolitano antistite Anthe[…] ab exilio reuocaret, idque negasset Siluerius se f[…]rum, ꝙ pontificia dignitate incolumi pręstari nō p[…]set, excanduit fœmina insolens, & quæ sibi nihil n[…] licere arbitrabatur, scripsitque ad Belisarium, vt S[…]uerio pulso, Vigilium diaconum (cuius impulsu An[…]themium restitui Theodora petebat) in eius locū sub[…]stituat. Belisarius rei bellicæ intentus, Antoninæ coniugi negotium dat, quæ subornatis a Vigilio testibus (qui Siluerium dicerent consilia agitasse de vrbe Romana Gotthis prodenda) hominem cogit se dignitate abdicare, pallioque deposito monastica se cuculla induere, sicque in Pontiam relegatus insulā breui post tempore decessit, ac tandem in martyrum ordinem relatus est, cuius festum celebratur duodecimo calēdas Iulias.

[…]ra Augusta malē sentiēs de fide Siluerius ponti. maxi.

Belisarius Antonina Belisarij vxor Siluerium pontificatu priuat.

Siluerius inter martyres relatus.

Qui Siluerȷ̄ legendam, quam vocant, scripsere: dicunt eum ab æmulis accusatum, quod per literas & nuntios Vitigi pollicitus esset, Asinariam se Gotthis portam noctu patefacturum, Lateranensi domui, quā tum pontifex incolebat, proximam. eamque ob rem a Belisario appellatum, ibique accidisse, vt cum Siluerius ad ducem veniret, assideret illi Antoninæ coniungis lecto, quæ ex Neapoli accersita languebat adhuc e via, & vt est mulierum in potestatibus intemperies, insolensque & importuna loquacitas: vbi hæc Siluerium ad se venientem vidit procul, stolida voce correptū inclamat, Quo meo, bone vir, quove Belisarȷ̄ mei merito, tua Gotthis prodimur opera? Sic illa, ac ne potestate quidem Siluerio diluendi criminis facta, pōtificium ei cultū detraxit, ac seponi iubet.

Asinaria porta.

Mulierū intemperies.

Et hæc quidem gesta sunt Iustiniano palam non iubente, ne incōstantiæ argueretur: cum & ipse Anthemium in exiliū misisset, sed conniuenter omnia ferēte. Siluerio ad hūc modum Vigiliȷ̄ fraude & calūnia relegato, Vigilius ipse ex Theodorę Augustæ & Antoninæ Belisarȷ̄ cōiugis sententia, pontificiam sedem arripuit, qui cum in creatione sua Theodorę Imperatrici promisisset reuocaturum se Anthemium, paulo ante, vt dictum est, ob hæresim Eutichianam a Constantinopoleos pontificatu pulsum cœpit imperiosa mulier instare, vt Anthemium restitueret, quod se facturum Vigilius cùm pertinaciter negaret, malis promissis standum non esse asserens, indignata Theodora Vigilium vi ad se adductum, & fœminæ mandata facere nolentē, ita cædi iussit, vt parum ab internitione abfuerit, eumque in Euphemiæ templum furtim elapsum, & inde a tortoribus violēter extractum, iniectoque in eius collum laqueo per totam vrbem ad vesperam vsque distractum, tandem in carceres mitti præcepit: vbi aliquandiu panis duntaxat fuit illi cibus, & aqua potus.

Vigilius in Siluerij locum suffectus.

Vigilius malis promissis stare recusat.

Vigilius cæditur.

Vigilius ignominiose à tortore p vrbem Cōstan. trahitur.

Clerici autem qui eum secuti fuerant, partim in exilium acti, partim vero in metalla damnati sunt. Tam fœdam ignominiam, & verbera, & laqueos, et carceres passus est Vigilius, in domino principali, Iustiniano ipso (qui paulo ante venientem eum Constantinopolim summa cū veneratione exceperat, ac præcedente clero & populo, ad Augustissimum sophiæ templum perduci iusserat,) non solum, vt par est credere, audiente, sed vidente etiam, & patienter ferente. Adde, ꝙ cum alterum iam annum pene exactum in vinculis fuisset Vigilius, tentauit Iustinianus per Pelagium (qui Roma ad eum venerat rogandum, vt Totilam ab euertenda vrbe Romana auerteret) flectere eius animum, vt Anthemium restitueret: ad postremum, quia sententiam mutare noluit, flagro adhibitus est permissu principis, ac per vrbem iterum laqueo distractus, & demum in carceres reiectus. Inde plures annos in vinculis fuit Vigilius, nec pri⁹ solutus, quā Narses extremā manū reb⁹ Gotthicis imposuit. Hęc ideo scripsi, vt intelligat cupida legum iuuentus, non tam pium fuisse Iustinia-

Pelagius.

Vigilius iterū per vrbē Cōstā. distractus.

Vigi. Narsetis interuentu vinculis solutus.

[illegible]rum, quã Ioannis Fab. scripta prędicant. Verũ fertur ipse Iustinianus inclinante iam, & ingrauescente eius ętate parum fuisse, vt diximus, mentis compos, quam facta occasionem Theodora Augusta, vt est mulierũ animus gloriæ & principatus appetens, magnã administrationis partem ad se trahebat. Inciderunt in Iustiniani huius principatum administrationes põtificum Romanorum septem, quorum primus Felix quartus, qui vt moriẽtes vngerentur, instituit. Bonifacius secũdus, qui sanxit ne episcopus sibi sacerdotij successorẽ legeret, & profanam a clero plebem, cũ res fieret diuina, discreuit. Tertio loco Ioãnes secundus, qui Anthemium hæreticum Constantinopoleos archiepiscopũ dãnauit, cuius Iustinianus damnationẽ per literas publice laudauit. l. iiij. §. suscipimus. ver. & sanctorũ patrum. C. de summa Trinitate & fide Catholica. & grãdia ad eum misit dona, aureũ scyphum gemmis ornatum, & alia multi pretij munera, quæ Vaticano tẽplo illata sunt, verum eo mortuo Iustinianus mutata mox voluntate, in Eutichianam hæresim lapsus, eam constantissime eatenus amplexus est, donec ipsum Agapetus ad veram reduxit fidẽ, quam nec ille diu integrã seruauit. Hic est ille Ioannes qui scripsit epistolam, Inter claras. C. de summa Trinitate & fide Catho. Agapetus quoque primus, quem a Theodato Gotthorum Rege ad Iustinianum Imperatorem, qui Amalasuntæ reginę vltiõi imminebat missum fuisse nuper dicimus eumq; ab hæresi Eutichiana ad orthodoxã reuocauit fidẽ: quo vita functo, rursum desipuit Iustinianus. Ad hæc Siluerius primus vir sanctus, qui calumniã passus est apud Belisariũ accusare Vigilio diacono, vt paulo ante a nobis scriptũ est. Dein & Vigilius ipse eius nominis primus, quẽ nuper memini varijs cõtumelijs verberibusq; iussu Thodoræ fuisse affectũ, quod Anthemium hæreticum ab exilio reuocare nollet: in quibus & extinctum eum veterem calumniæ culpam optimo fine compensasse scribit Raphael Volaterranus. Alij nõ extinctũ scribunt, sed lõgo carcere fuisse detentũ, ac tandẽ Narsetis precibus liberatũ, Romãq; reuertentem calculi morbo Syracusis periisse. ab hoc Vigilio synodus quinta Constantinopoli, Iustiniano adhuc in humanis agẽte celebrata est, vbi contra Theodorum Coriariũ statutum fuit, vt virgo Maria theotocos id est, Deipara, seu Dei mater appellaretur, Anno à Christi natali ccccxl. vnde & diuã annã Theotoci, id est, Dei genitricis matrem esse recte dicimus: licet in ecclesiasticis illis libris, quæ breuiaria vulgo appellãt. Theodoci matrẽ eã esse corrupte scriptũ sit. Quod si vera sunt hæc, quæ de quinta synodo authore eodem Vigilio, sub Iustiniani principatu cõgregata scripsimus (sicuti certe verissima esse nemo nescit literatus) a fide haud dubie abhorrent, ac velut ex diametro distant, quæ de eadem re in literas misit Gratianus in decretis canonicis: is nanque non Vigilij põtificatu, sed Iulij quintam ipsam synodũ vniuersalem fuisse coactã author esse fertur in capitulo, sexta. & capitulo sequenti. §. Quinta. decimasexta distinctione. Quod nulla ratione fieri potuisse tã me hercle palã est, quã cæli sydera clara. Nam duo tantum potifices maximi Iulij nomẽ fuere adepti, quorum vterque multis a Iustiniano distat seculis. de Iulio enim secundo, nihil ambigitur, quippe quẽ vidimus ipsi, nongentis amplius post Iustinianum annis. Priorem autem Iulium Constantini magni principatus habuit, qui longo tẽporis interuallo eum, quem nuper dixi, Iustinianum antecessit, inter quẽ & Iustiniani Imperij primordia, viginti intercessere Romani pontifices. Ex quo cõstat quintũ conciliũ non iulio præside, vt sentire videtur Gratianus, sed Vigilio Iustiniani contemporaneo fuisse indictum. Cæterum malim ego dicere textũ in d. §. Quinta, esse corruptum: & expuncta inibi dictione Iulij, in eius locum Vigilij, verbum esse substituendum, quam fateri tantũ virũ, tam fœde, in re maxime aperta fuisse lapsum. Simili errore laborauit Paulus diaconus, in Iustiniano minore quintã synodum tẽpore Iulij factam fuisse falso asserens. Vigilio ita, vt proximo est loco a nobis proditum, vita functo, Pelagius primus extremis Iustiniani tẽporibus sacram Romæ tenuit sedem: qui vt clerici septẽ horas canonicas, pensum seruitutis ecclesiasticæ quotidie obirent, cõstituit. Et vt hæretici secularium manu coërcerentur, si ad sanitatẽ trahi aliter non possunt. Cõijciuntur in principis huius tẽpora viri ingenio & eruditione illustres. Casiodorus Rauennas, qui ex consule monasticã amplexus vitã, non pauca de rebus diuinis scripsit, cum multa prius de republica scripsisset senator. Priscianus Cæsariensis, qui in grammatica arte tã multa scripsit, quã nemo ante eũ alius: Arator carminum conditor, quibus Euangelicã est historiã complexus. Iustinianus Valẽtianæ ecclesiæ antistes, rerum diuinarum studio non obscurum nomen adeptus. Dionysius Abbas, qui Romæ Paschalem calculũ mira arte composuit. Probantur & Facundi scripta ea tempestate in Eutichianos edita. Adde & Amalasiuntam Atalarici Gotthorum regis matrem, cui tantã fuisse indolẽ scribit Cassiodorus: vt sine veneratione eã viderit nemo, & pro miraculo fuerit audire loquẽtem, cum Græce Latineque sciret egregie, & linguas omniũ gentium teneret, quibus aliquid adhuc commercij fuit cum populo Romano: quæ cũ filium bonis artibus, moribusque instituere conata esset, optimo eius consilio nihil æque obstitit, ac eorum, qui puerum regebãt auaritia, nihil minus ad suas cupiditates explendas expedire arbitrãtium, quã frugi & moderatum habere principem. Habuit illud Iustiniani seculũ, et viros sanctitate claros Benedictum monasticæ vitæ institutorem in Casino mõte. Maurum eius discipulum in Gallia, Germanum & Genouefam Parisijs, Apud Scothos Brigidam. In Italia Siluerium põtificem martyrij lauream sub eodem Iustiniano adeptum, ac demum Clodoueum primum Gallorum regum Christianum, qui sub ipso ineuntis Iustiniani principatus articulo fatalem obijt diem.

FINIS.

Iust. inter diuos nõ fuit relatus.

Iu[illegible] tre[illegible] mẽtis impos fuit.

Mulier principatus appetens.

Iust. imperante sede re pontifi. Ro. vij. Felix iiij. põtif. maxi.

Bonifa ij. ponti. maxi. l. iij. & epistola Inter claras. C. de sum. trini. scriptæ sunt antequam Iust. in hęresim laberetur.

Agapetus j. ponti maxi.

Siluerius j. pontif. maxi.

Vigilius j. pontif. maxi.

Theotoci mater Anna dicta.

Correctus locus in vita diuę Annæ.

Gratianus a quibusdã videtur lapsus.

Iulij põti. Rom. duo tãtũ fuere.

Iulius secũdus ponti. maxi.

Iulius prior pontif. maxi. se-dit tempore Constãtini magni.

Vigilius Iustiniani contẽporaneus.

Gratianus a calũnia defensus.

Pauli diaconi lapsus.

Pelagius j. pontif. maxi.

Viri illustres tẽpore Iustin.

Casiodorus Priscianus,

Arator, Iustinianus antistes.

Dionysius abbas

Facũdus.

Amalasiũta regina græce, Latineq; docta.

Auaritia aulicorũ principi perniciosa.

Principũ institutores ab auaritię vitio alieni esse debent.

Benedictus abb.

Maurus abbas.

German. antistes.

Genouefa.

Brigida.

Siluerius martyr.

Clod. rex.

Carmina Rubricarum primi libri Institutionum, quæ sunt numero vigintisex.

Iustitiæ, ius naturæ, personaq; subsunt.
Ingenuos, debent libertini sociare.
Non omnis dominus seruos sic liberat, vt vult.
Fusia lex iuris alieni, patria virtus.
Nubet, adoptauit, soluet, tutela, dabitq;
Agnatos, capitis, patronos, atque parentes.
Est fidus tutor, est Attilianus, & Author.
Finit curator, teneatur satisdare tutor.

De iustitia & iure. De iure naturali, gentium, & ciuili. De iure personarũ. De ingenuis. De libertinis. Quibus ex cau.ma.nõ licet. De lege Fusia Caninia tollen. De his qui sui vel alie.iu. sunt. De patria potestate. De nuptiis. De adoptionibus. Quibus mod. ius pa.po.sol. De tutelis. Qui testamẽto tutores dari possunt. De legitima agnatorũ tutela. De capitis dimin. De legitima patronorũ tutela. De legitima parentũ tutela. De fiduciaria tutela. De Attil.tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur. De authoritate tutorũ. Quibus mod. tut. finitur. De curatoribus. De satisdatione tutorum vel cura. De excusa.tuto. vel curat. De suspectis tutoribus vel curatoribus.

Rubricæ secundi sunt vigintiquinque.

Res, corpus, seruit vsusfructus sit & vsus
Est vsucapiens, est donans, est alienans.
Quæro, testari, miles, permittere non vult.
Exhæres, hic instituit, bis substituendo.
Infirmat, vel inoff:cit, hæres qualia, legat.
Hinc adimit, Falcat, committit, singula, Codex.

De rerũ diuisione, & acquirendo ipsarũ dominio. De rebus corporalibus & incorporalibus. De seruituti.rustico.prædio. & vrbano. De vsufructu. De vsu & habitatione. De vsucapionibus, & longi tempo. præscrip. De donationibus. Quibus alienare licet, vel nõ. Per quas personas nobis acquiritur. De testamentis ordinãdis. De militari testa. Quibus nõ est permis.facere test. De exhæredatione liberorũ. de hæredibus instituẽdis. De vulgari substitu. De pupil.substi. Quibus mod.test.infirmẽtur. De inoffi.testa. De hær.quali.& diffe. De legatis. De adẽptione legato. De lege Falcidia. De fideicõmissariis hæred. & ad senatusconsultũ Trebel. De singulis rebus per fideicõmissum [illegible]tis. De codicillis.

Rubricæ ter[illegible] sunt triginta.

Fert intestatus, agnatis, Tertyl. & Orfic.
Cognatis, gradibus, seruus, libertus inhærent.
Signo libertos, possessus, & arrogo quærens.
Post addicta bona, successio dupla recessit.
Obligo re, verbis, duo, cum seruis stipula[illegible]
Diuidit, est & inutilis, atq; fideiubet omn[illegible]
Litera, consensus, emit & locat, hinc sociabit[illegible]
Et post mandatum quasi contraho, quærito, to[illegible]

De hæreditatibus quæ ab intesta.de[illegible]runtur. De legitima agna.successione. De senatuscõsulto Tertyliano. De senatuscõsulto Orficiano. De successione cognatorum. De gradibus cognationum. De seruili cognatione. De successione libertorũ. De assignatione libertorũ. De bonorum possessionibus. De acquisitione per arrogationem. De eo cui libertatis causa bona addicuntur. De successionibus, quæ fiebãt per bono.venditiones, & ex senatusconsulto Clau.sublatis. De obligationibus. Quibus mod. re contra. obligatio. De verborum obligatio. De duobus reis stipulandi, & promittẽdi. De stipulatione seruorum. De diuisione stipulationũ. De inutilibus stipu. De fideiussoribus. De literarum obligationibus. De obligation. ex consensu. De emptione & venditione. De locatione & conductione. De societate. De mandato. De obligationibus, quæ quasi ex contrac.nascuntur. Per quas personas nobis obligatio acquiritur. Quibus modis tollitur obligatio.

Rubricæ quarti sunt octodecim.

Delictum, rapit, Aquiliis, iniuria subsit.
Et quasi delinquens ago, vel gero, noxia, pauper.
Per quos, satisdabo, perpet. & excipiens, replicabo.
Sunt interdicta, cum pœnis, officioq;.
Publica iudicia reperis in fine locata.

De obligationibus, quæ ex delicto nascunt. De vi bon.rapt. De lege Aquil. De iniuriis. De obligationibus, quæ ex quasi delict.nascuntur. De actionibus. Quod cũ eo qui in aliena est potestate negotium gestũ esse dicitur. De noxalibus actionibus. Si quadrupes paupe. fecisse dicat. De his per quos agere possumus. De satisdationibus. De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt. De exceptionibus. De replicationibus, De interdictis. De pœna temere liti. De officio iud. De publicis iudiciis.

Finis titulorum Institutionum, qui sunt numero nonagintanouem.

Digesti veteris CLV. Rubr. continentur LXV. carminibus sequentibus, eo textis artificio, vt præter principale intentum, aliquid sententiæ videantur habere, quorum declarationẽ subiunximus.

Et primo primi libri.

...& origo patent, leges quoque parte priori.
...tituit, status, ac alienus, adoptat, & est res,
...q; senatores, consul, prætorius, verbis.
...t quæstor, prætor, vigilum præfectus, habendi.
...icium pariter proconsulis vtile noscas.
...alt his Augusti, præses, vel Cæsaris addi.
Censor Alexandri, ius mandat, & assidet inde.

De iustitia & iure. De origine iuris ciuilis, & om. magist. & successione iuris prudentiũ. De legibus & senatuscõ. & lõ. consuetudine. De constitutionibus prin. De statu hom. De iis, qui sui vel alieni iu. sunt. De adoptionibus, emãcipationibus, & aliis mod. quib. pa. potestas sol: De rerũ diuisiõe & qualitate. De senatoribus. De offi. consulis. De offi. præfe. præt. De offi. præfec. vrb. De offico quæstoris. De officio prætoris. De officio præfecti vigil. De officio procons. & leg. De officio præfecti Augustalis. De officio p̃sidis. De offi. procuratoris Cæsaris, & rationalis. De offi. iuridici Alexãdriæ. De offic. eius, cui mãdata est iurisdictio. De officio assessorũ.

Secundi libri Rubricæ.

Est iurisdictio, statuens in parte secunda.
Si quis ius dicens, vocat in ius, non ie rit tunc.
Iussit lex, vt eant, qui sunt in iura vocati.
Eximat hos nemo, leges quos satisdare cogunt.
Si noxalis agat, per quem fit, cautio sisti.
Feriat, edendo, pactum, si transigat vllus.

De iurisdictione omnium iudi. Quod quisque iuris in aliũ statuerit ipse eodem iure vtatur. Si quis ius dicenti non obtẽp. De in ius voc. Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit, quẽ ex edicto non debuit. In ius vocati, vt eant, vel satis aut cautũ dent. Ne quis eum, qui in ius vocat̃, vi eximat. Qui satisdare cog. vel iuramẽto promittant, vel suæ cõmittatur promissioni. Si ex nox. causa agat̃, quemadmodũ caueatur. De eo per quẽ factũ erit, quo minus quis iudicio sistat. Si quis cautionibus iudicio sistẽdi causa fac. non obtemperauerit. De feriis & dilat. & diuersis temporibus earum: & ex quibus causis feriæ non impediũtur. De edendo. De pactis. De transactionibus.

Tertĳ libri Rubricæ.

Postulat, infamat, procurat nomine terna.
Gesta negotia sunt his, atq; calumnia iuncta.

De postulando. De iis qui notãtur infamia. De procuratoribus & defensoribus. Quod cuiusque vniuersitatis nomine, vel contra eam agetur. De negotiis gestis. De calumniatoribus.

Quarti libri Rubricæ.

Restituit quarta, metus, & dolus, & minor hic sũt.
Diminuit, maior, alienat, & arbiter hic est.
Nautæ, caupones, stabularius abdita reddant.

De in integrũ resti. Quod metus causa gestum erit. De dolo malo. De minoribus vigintiquinque annis. De capitis dimin. Ex quibus causis maiores vigintiquinq; an. in integrũ restituãtur. De alienatione mutãdi iudicĳ causa facta. De receptis arbitris: & qui arbitrium recipiunt, vt sententiam dicant. Nautæ, caupones, stabulĳ, vt recepta restituant.

Quinti libri Rubricæ.

Iudiciis quinta, exhæres queritur, petit hæres.
Si pars hæredis, sic possessoria poscat.
Iungas hæredem fideicommissa petentem.

De iudiciis: & vbi quis agere vel conueniri debeat. De inofficioso testa. De pe. hæred. Si pars hæred. pet. De possessoria hæreditatis petitione. De fideicõmissaria hæreditatis petitione.

Sexti libri Rubricæ.

Vendicat & sexta, tractans de Publiciana.
Vectigalis ager, aut emphyteuticus est hic.

De rei vendicatione. De Publiciana in rẽ actione. Si ager vectigalis, vel emphyteuticarius petatur.

Septimi libri Rubricæ.

Dans vsumfructum pars septima, crescere, sedit.
Amittatur, res quæ consumenda, petatur.
Dat seruis operas, habitatio, si cauet vtens.

De vsufructu: & quemadmodum quis vtatur fruat̃. De vsufructu accres. Quãdo dies vsusfructus legati cedat. Quibus modis vsusfructus, vel vsus amittat̃. De vsufructu earum rerũ, quæ vsu consumuntur, vel minuuntur. Si vsusfructus petat̃ vel ad alium pertinere negetur. De operis seruorum. De vsu & habitatione. Vsufructuarius quemadmodum caueat.

Octaui libri Rubricæ.

Vtere seruitiis octaua parte locatis.
Prædia dant vrbes, & rus communia multis.
Ni mihi seruitium bene vendico, perdere possum.

De seruitututibus. De seruitutibus vrbanorum prædiorũ. De seruitutibus rusticorum prædiorũ. Cõmunia prædiorũ tã vrbanorũ, quàm rusticorum. Si seruitus vendicetur, vel ad aliũ pertinere negetur. Quemadmodum seruitutes amittantur.

Noni libri Rubricæ.

Quadrupedem nona dabit, Aquiliam quoq; legem.
Effundunt multi, noxalis [illegible] tio detur.

Si quadrupes pauperi[illegible] fecisse dicatur. Ad legẽ Aquiliam. De iis, qui deiecerunt, vel effuderunt. De noxalibus.

Decimi libri Rubricæ.

In decima fines regis, ac erciscere possis.

Diuisũ

Diuisis tandem communibus exhibeamus.

Finium regundorum. Familiæ erciscun. Communi diuidundo. Ad exhibendum.

Vndecimi libri rubricæ.

Vndecima iudex interrogat, itur ad ipsum,
Seruos corrũpunt, fugitiuos, alea, mensor.
Funera cum sumptu, debes inferre sepulchro.

De interrogationibus in iure faciẽdis, & interrog. act. De quibus rebus ad eundem iudicẽ eatur. De seruo corrupto. De seruis fugi. De aleæ lusu, & aleatori. Si mẽsor falsum mod. dix. De relig. & sumpti. func. De mortuo inferẽdo, & sepulchro ædificando.

Duodecimi libri rubricæ.

Res credit. iurans in litem pars duodena.
Condico ob causam, cui turpis causa superfit.
Ac indebita si sint, condices sine causa.

De rebus creditis, & si certũ petatur. De iureiurãdo, siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali. De in litem iur. De condict. causa data causa nõ secuta. De cõdictione ob turpem, vel iniustam causam. De condictione indebiti. De condictione sine causa.

Tredecimi libri rubricæ.

Tredecimam furti, & legis conditio tangit.
Tritica, dant loca certa, statuta pecunia si sit.
Commoda, cum reliquis dabit actio pignoris ampla.

De condictione furtiua. De cõdictione ex lege. De condict. triticaria. De eo, quod certo loco dari oportet. De constituta pecunia. Commodati, vel contra. De pignoratitia actione, vel contra.

Decimiquarti libri rubricæ.

Exercet, iactum bisseptima, & institor hic est,
Actio, quæ tribuit, patet ac aliena potestas.
Ne dentur natis, Macedonia lex vetat æra.

De exercitoria actione. Ad legẽ Rhodiã de iactu. De institoria actione. De tributoria actione. Quod cum eo, qui in potestate aliena est, negotium gestũ esse dicetur. Ad senatusconsultum Macedonianum.

Decimiquinti libri rubricæ.

In decimaquinta describo peculium, & annum.
Post de in rem verso, quod iussu iungere fas est.

De peculio. Quando de peculio actio annalis est. De in rem verso. Quod iussu.

Decimisexti libri rubricæ.

In sextadecima mulier lege Velleianum.
Compensare vetant leges si depositum sit.

Ad senatusconsultũ Velleianum. De cõpensationibus. [De]positi vel econtra.

Decimi[septi]mi libri rubricæ.

Septima post decimam mandatum pro socio dat.

Mandati, vel contra. Pro socio.

Decimioctaui libri rubricæ.

Octauadecima tibi vendo diem adijciendo,
Committens, heres vendit, rescindo, periclum.
His exportandos debes adiungere seruos.

De contrahenda emptione & venditione: & de pactis inter emptorem & venditorem. & quæ res venire possint. De in diem addictione. De lege cõmissoria. De hæreditate, vel actione vendita. De rescindenda venditione: & quando liceat ab emptione discedere. De periculo & cõmodo rei venditæ. De seruis exportandis: vel si mancipium ita venierit, vt manumittatur, vel contra.

Deciminoni libri rubricæ.

Emptum post decimam nona, locat, æstimat actor.
Res permutatas, præscripti adduo verbis.

De actionibus empti & venditi. Locati & conducti. De æstimatoria actione. De rerum permutatione. De præscriptis verbis, & in factum actionibus.

Vigesimi libri rubricæ.

Pignora pars vicena tibi dabit, ac hypothecas.
Post pignus tacitum, sunt quæ res, qui potiores.
Distrahitur pignus, tandem quoque soluitur illud.

De pignoribus & hypothecis: & qualiter ea contrahantur: & de pactis eorum. In quibus causis pignus, vel hypotheca tacite contrahatur. Quæ res pignori, vel hypothecæ obligari possunt. Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur: & de his, qui in priorum creditorum locũ succedunt. De distractione pignorũ, vel hypothecarum. Quibus modis pignus, vel hypotheca soluitur.

Vigesimiprimi libri rubricæ.

Edictum ædilis tractat vicesimaprima.
Euincam si res, quæ venditur, excipiatur.

De ædilitio edicto, & redhibitoria, & quanto minoris actione. De euictionibus, & duplæ stipulatione. De exceptione rei venditæ et traditæ.

Vigesimisecundi libri rubricæ.

Vsuras fœnus q; probat vicena secunda.
Instituit, & testes, simul ignorantia duplex.

De vsuris, et fruct. & causis, & omnibus accessionibus, & mora. De nautico fœ. De proba. & præsum. De fide instru. & amissione eorũ. De testibus. De iu. & fac. ign.

Vigesimitertij libri rubricæ.

Desponsalibus, & ritu docet ante suprema.
Ius pactum, fundus dotalis iungitur istis.

De spõsalibus. De ritu nup. De iure do. De pactis dotalibus. De fundo dotali.

Vigesimiquarti libri rubricæ.

Vltima coniugibus donat, diuortia tangens.

De donationibus inter virum & vxorẽ. De diuortijs & repudijs.

Finis Titulorum ff. Veteris

Iasor

iati. C V. rubricæ, versibus.
XL VI. annotantur.

ndo coniugio dos est repetenda soluto.

uto matrimonio quemadmodũ dos atur.

Terminat hæc rubrica vigesimum-quartum librum. ff. Veteris.

Primi libri rubricæ.

Impensas dotis, res amotas dabo prima.
Agnosco ventrem, ventris quoque nomine mitto.
Nomine, si ventris mulier, de concubinis sit.

De impensis in rebus dotalibus factis. De actione rerum amotarum. De liberis agnoscendis & alendis à parentibus. De ventre inspiciendo, custodiendoq́ partu. Si ventris nomine mulier in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur. Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicatur. De concubinis.

Secundi libri Rubricæ.

Dat tibi tutelas, etiam testando secunda.
De cofirmando, de legitimis, dare possunt.
Tutores videas hic, qui petat, atque ministret.
Author, & ex facto, de suspectis sociabunt.

De tutelis. De testamentaria tutela. De confirmando tutore, vel curatore. De legitimis tutoribus. De tutoribus, vel curatorib. datis ab his, qui ius dandi habent. Qui petant tutores vel curatores: & vbi petantur. De administratione, & periculo tutorũ & curatorum. De authoritate & consensu tutorum vel curatorũ. Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere, vel conueniri possunt. De suspec. tuto. & curato.

Tertij libri rubricæ.

Excusat terna pars, educat, & rationes.
Vtile, pro tutore gerit, falsus quoque, mandat.
Atque magistratus tenet, & de rebus eorum.
Iura dari suadent curatorem furioso.

De excusationibus tutorũ, & tẽporibus earum. Vbi pupillus educari debeat, vel morari: & de alimentis præstãdis. De tutelis & rationibus distrahẽdis. De contraria & vtili actione tutelæ. De eo, qui pro tutore, vel curatore negotia gessit. Quod falso tutore authore gestũ esse dicetur. De fideiussoribus & mandatoribus tutorũ vel curatorum. De magistratibus cõueniendis vel hæredibus eorũ. De rebus eorũ, qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienãdis vel supponendis. De curatoribus furioso & ꝓdigo, vel aliis extra minores dãdis.

Quarti libri rubricæ.

In quarta, testator, posthumus, irrita, delet,
Hæredes statuo, vulgares substituendo.
Conditio, instituit, & post de libero iure.

De testamentis, & qui testamẽta facere possunt. De liberis & posthumis hæredibus instituendis, vel exhæredandis. De iniusto rupto & irrito facto testamento. De ijs, quæ in testamento delentur, inducuntur, & inscribuntur. De hæredibus instituendis. De vulgari, & pupillari substitutione. De conditionibus institutionum. De iure deliberandi.

Quinti libri rubricæ.

Testatur miles in quinta, acquirit & hæres.
Monstrat aperire, quis omittens Syllanianum.
Si quis testari prohibet, ius Codicis addat.

De militari testamento. De acquirenda vel amittenda hæreditate. Quemadmodũ testamenta aperiãtur, inspiciãtur, & describantur. Si quis omissa causa testamenti, ab intestato, vel alio modo possideat hæreditatem. De senatusconsulto Syllaniano & Claudiano. Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit. De iure codicillorum.

Sexti libri rubrica.

Sextus dat primò legata notanda libellus.

De legatis & fideicommissis primo.

Septimi libri rubrica.

Septimus inde liber tractat legata secundo.

De legatis & fideicommissis secundo.

Octaui libri rubrica.

Ter quoque legata notat octauus liber ipsa.

De legatis & fideicommissis tertio.

Noni libri rubricæ.

Annua nona tenet, vsumfructum quoque legat.
Seruitus, & dos hic legantur, & optio, vinum.
Instructus fundus, sunt & legata peculi.
Additur his legata rubris penus, atque supellex.

De annuis & mẽstruis legatis & fideicõmissis. De vsu, & vsufructu & reditu, & habitatione, & operis per legatũ vel fideicommissum relictis. De seruitute lega. De dote ꝑ legata. De optione legata. De vino, tritico, & oleo legato. De fundo instructo, vel instrumento legato. De peculio legato. De penu lega. De supellectile legata.

Decimi libri rubricæ.

In decima parte legas alimenta, vel aurum.
Liberat, ac adimit, dubiis, quæ nomine pœnæ
Norma Catonis habet, pro nõ scriptis, quibus aufert,

De alimẽtis & cibariis legatis. De auro & argẽto mũdo, ornamẽtis, vnguẽtis, vestibus vel vestimentis & statuis legatis. De liberatione lega. D[illegible] dimẽdis, vel trãsferendis legatis. De rebus dubiis. De his, qui pœnæ nomine relinquuntur. De regula Cato. De iis, quæ pro nõ scriptis habentur. De his quibus, vt indignis hær. auferuntur.

Vndecimi libri rubricæ.

Conditio vndecima mõstratur, lex quoque falcans,

Si cui plus fuerit legatum, quàm licitum sit.

De cōditionibus & demōstrationibus, & causis & modis eorum, quæ in testamētis scribuntur. Ad legem Falcidiam. Si cui plus, quàm per legem Falcidiam licuerit, legatum esse dicatur.

Duodecimi libri rubricæ.

Est Trebellius, atque dies cedit duodena,
Vt pro legatis caueat, legataq; seruet.

Ad senatuscōsultum Trebelliianū, quando dies legatorum, vel fideicommissorum cedat. Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur. Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat.

Tredecimi libri rubricæ.

Terna post decimam est possessio parte bonorum.
Si tabulæ extabunt, mutus bona possidet infans,
Præteritis contra tabulas possessio datur,
Legatum præstans, bona, dotem confero, ventri,
De coniungens lis, edictum Carbo notauit,
Vult bona possessor tabulas retinere secundum,
Quando parens laxat, ex milite, iura patroni,
Obsequium nati debent præstare parenti.

De bonorum possessionibus. Si tabulæ testamenti extabunt. De bonorum possess. furioso, infanti, muto, surdo, cæco, competenti. De bonorum possessione contra tabulas. De legatis præstandis contra tabulas bono. possess. petita. De collatione bonorū. De collatione dotis. De ventre in possess. mittendo, & curatore eius. De coniungendis cum emancipato liberis eorum. De Carboniano edicto. De bonorum possessione secundum tabulas. Si à parente quis manumissus sit. De bonorū possessione ex testamento militis. De iure patronatus. De obsequiis à liberis & libertis parentibus & patronis præstandis.

Decimiquarti libri rubricæ.

Libertorum sunt opera, & bona parte supremæ
Vrbis libertos, assignas, fraude patroni,
Si nullæ extabunt tabulæ, datur, vndeq; liber,
Legitimus, cognatus adhuc succedo, gradusq;,
Vnde vir ac vxor, miles, non competit omni,
Lex dat, & ordo, suis, addatur Tertylianum.

De operis libertorum. De bonis libertorum. De libertis vniuersitatum. De assignandis libertis. Si quid in fraudem patroni factū sit. Si tabulæ testamenti nullæ extabunt. Vnde lib[illegible]. Vnde legitimi. Vnde cognati. De successorio edicto. De gradibus affinitatis & cognationis, & nominibus eorū. Vnde vir & vxor. De veteranorum & militū successione. Quibus non competit bonorū possessio. Vt ex legibus senatus've consultis bonorum possessio detur. Quis ordo in bonorum possessione seruetur. De suis & legitimis hæredibus. Ad senatusconsultum Tertylianum & Orficianum.

Finiunt carmina titulos omnes Infortiati ingeniosa serie comprehendentia.

Digesti noui CLXXIIII. Rubricæ, versibus LVI. elucidantur.

Primi libri rubricæ.

Prima nouū dat opus pars, infectū quoque dānum,
Hinc arcetur aqua pluuialis, de publicanis,
Donatis, causa mortis donatio subsit.

De operis noui nuntiatione. De damno infecto, & de suggrundis & protectis. De aqua pluuia arcenda. De publicanis & vectigalibus et commissis. De donationibus. De mortis causa donationi. & capionib.

Secundi libri rubricæ.

Parte manumissi sunt, & vindicta secunda,
Vrbica, mancipia, per testamenta relaxas,
Per lege commissas, libertates, & ademptas.
Vnde statuliber, veniens, non liberat, aurum.
Natali, causa, non proclamare licebit,
Ingenuus, defunctus erit, collusio tecta.

De manumissionibus. De manumissis vindicta. De manumissionibus, quæ seruis ad vniuersitatē pertinētibus imponuntur. De manumissis testamento. De fideicōmissariis libertatibus. De ademptione libertatis. De statu liberis. Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt. Qui et à quibus manumissi liberi non fiunt. De iure aureorum annulorū. De natalibus restituendis. De liberali causa. Quibus ad libertatem proclamare non licet. Si libertus ingenuus esse dicatur. Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. De collusione detegenda.

Tertij libri rubricæ.

Tertia res quærit, possessa, vsucapiendo,
Soluit, mens, hæres tribuit, donata, relicta,
His pro legato, pro dote, suo superaddes:

De acquirendo rerū domino. De acquirenda vel amittenda possessione. De vsucapionibus, seu vsurpationibus. Pro soluto. Pro emptore. Pro hær. Pro dona. Pro derelicto. Pro legato. Pro dote. Pro suo.

Quarti libri Rubricæ.

Iudicat & quarta, confessus, cedit, eatur,
Iudex est author, cùm priuilegia credit,
Separo, curator, in fraudem facta resoluo.

De re iudicata. De cōfessis. De cessione bonorū. Quibus ex causis in possessionē eatur. De bonis authoritate iudicis possidendis. De priuilegiis creditorū. De separatiōibus. De curatore bonis dādo. Quę in fraudē creditorū facta sunt, vt restituantur,

Quinti libri Rubricæ.

...cta bona, legataq; quinta notabit,
...is de tab...is, sacer, & loca, publicus hic sunt,
...fruitur, reficit, fluminibus, prior ætas,
...uigat, & ripa, de vi, sic posśideatis,
...stq; superficies, iter, actus, quotidiana,
...stis de ...iuis ad das, de fonte, cloacis.
Quod vi, clámve, remitto, precaria cæditur arbor.
Glans, & liber ho.no, satus exhibeatur, vtrobi,
Cùm de migrando, iungatur Saluia dictum.

De interdictis, seu extraordinariis actionibus quæ pro his cõpetunt. Quorum bonorum. Quorũ legatorum, ne vis fiat ei qui in possessionem missus est. De tabulis exhibendis. Ne quid in loco sacro fiat. De locis & itineribus publicis. Ne quid in loco publico, vel itinere fiat. De loco publico fruẽdo. De via publica & itinere publico reficiendo. De fluminibus, & ne quid in flumine publico, ripa've eius fiat, quo peius nauigetur. Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo aliter aqua fluat quàm priore æstate fluxit. Vt in flumine publico nauigare liceat. De ripa munienda. De vi & vi armata. Vti posśidetis. De superficiebus. De itinere actuq; priuato. De aqua quotidiana & æsti. De riuis. De fonte. De cloacis. Quod vi aut clam. De remisśionibus. De precario. De arboribus cædendis. De glande legenda. De libero homine exhib. De liberis exhi. vel deduc. Vtrobi. De migrando. De Saluiano interdicto.

Sexti libri Rubricæ.

Excipio sexta: res iudico, tempora scribens.
Sunt dolus, & iurans, lites, ac actio iuncta.

Exceptionibus seu præscriptionibus & præiudiciis. De exceptione rei iudi. De diuersis & temporalibus præscriptionibus: & de acceptionibus possesśionum. De doli mali & metus exceptione. Quarum rerum actio non datur. De litigiosis. De actionibus & obligationibus.

Septimi libri Rubricæ.

Septima verba, duo, tradit seruo stipulanti.

De verborum obligationibus. De duobus reis constituendis stipulãdi & promittendi. De publicatione seruorum.

Octaui libri Rubricæ.

Parte fideiussor patet octaua, nouo saluo,
Acceptat, prætor, saluam, solui, ratam haberi.

De fideiussoribus & mandatoribus. De nouationibus & delegationibus. De solutionibus & lib. De acceptilationibus. De prætoriis stipulationibus. Rem pupilli vel adolescentis saluam fore. Iudicatum solui. Rem ratam haberi, & de ratihabitione.

Noni libri Rubricæ.

Delictum, furtum, tignum pars nona tenebit.
Liber erit, caupo, si furta familia fecit,
Furtum cæsa, rapis bona, tunc incendo, libello.
Criminibus violant, & concutiunt, abigei,
Dum præuaricor, atque recepto, balnea frangis,
Expilat hæredes, quos crimine stellio fallit,
Terminus, illicita collegia, dat popularis.

De priuatis delictis. De furtis. De tigno iuncto. Si quis testamento liber esse iussus fuerit, & post mortẽ domini ante aditã hæreditatẽ surripuisse, aut corripuisse quid dicatur. Furti aduersus nautas, caupones, stabularios. Si familia furtum fecisse dicatur. Arborum furtim cæsarum. Vi bonorũ raptorum. De incendio, ruina, naufragio. De iniuriis & famosis libellis. De extraordinariis criminib⁹. De sepulchro violato. De cõcusśionibus. De abigeis. De præuaricatoribus. De receptatoribus. De furibus balneariis. De effractoribus & expilatoribus. De crimine expilatæ hæreditatis. De crimine stellionatus. De termino moto. De collegiis & corporibus illicitis. De popularibus actionibus,

Decimi libri Rubricæ.

Publica iudicia decima sunt parte notata.
Accusans, custos, est maiestatis amator,
Punit adulterium, vis publica, priuaq;, sica,
Pompeia, de falsis, lex Iulia de repetundis,
Carior annona fiet, si sacra peculor,
Ambitus admittit, plagiaria, Turpilianum,
Sæpe requiro eos, quos quæstio, pœnaq; mulctam,
Damnabo, mortem, deportatis, dabo passos.
His punitorum coniungo cadauera tandem.

De publicis iudiciis. De accusationibus & inscriptionibus. De custodia & exhibitione reorum. Ad legem Iuliã maiestatis. Ad legem Iuliam de adulteriis coercendis & stupro. Ad legem Iuliam de vi publica. Ad legem Iuliam de vi priuata. Ad legem Cornel. de sicariis. Ad legem Pompeiã de parricidiis. Ad legem Cornel. de falsis: & senatusconsulto Liboniano. Ad legẽ Iuliã repetundarũ. Ad legem Iul. de annona. Ad legem Iuliam peculatus: et de sacrilegiis, et de residuis. Ad legem Iuliã de ambitu. Ad legem Fauiam de plagiariis. Ad senatusconsultum Turpilianum, et de abolitionibus criminum. De requirendis reis & absentibus damnandis. De quæstionibus. De pœnis. De bonis damnatorũ. De bonis eorum, qui ante sententiam mortem sibi consciuerunt. De interdictis & relegatis & deportatis. De sententiam pasśis & restitutis. De cadaueribus punitorum.

Vndecimi libri Rubricæ.

Vndecima appellat, quod nõ licet, est, quis, et à quo,

Quan

Quando, suscipiam, dimittam, nihilq; nouabo,
Rescindit causas, tutor, prouincia, cogit,
Mors interueniat, de fisci iure, reuersis,
Militat, in castris quarit bona de veteranis.

De appellationibus & rela. A quibus ap pel. nõ licet. Quis & a quo appelletur. Qñ appellandũ sit, & intra quæ tẽpora. De ap pel. recipiẽdis vel nõ. De libellis dimiss. Nihil nouari ap. interposita. Quæ sentẽtiæ sine appel. rescin. An per aliũ causæ app. ag. possint. Si tutor vel curator, vel magistratus creatus appellauerit. Eũ, qui appellauerit in prouincia defendi. Apud eũ à quo appellatur aliã causam agere cõpellẽdum. Si pendente app. mors interue. De iure fisci. De captiuis & postli. reuersis. De re militari. De castrensi peculio. De priuil. veterañ.

Duodecimi libri Rubricæ.

Municipales, estq; decurio parte suprema,
Albis, muneribus, vaco, ius immune tenendo.
Legatus, ciuis, decernit, opus populare,
Nundina pollicita, varias dat cognitiones,
Sunt proxenetæ cauti, de censibus aucti,
Significata subit verborum, regula iuris.

Ad municipales: & de incolis. De decurionibus & eorũ filiis. De albo scribendo. De muneribus & honor. De vacatione & excusatione munerum. De iure immunitatis. De legationibus. De administratione rerum ad ciui. perti. De decretis ab ordine faciendis. De operibus public. De nũdinis. De pollicitationibus. De variis & extraordi. cognit. De proxenetis. De censibus. De verborũ & rerum signifi. De regulis iuris.

Finis Titulorum ff. Noui.

Codicis Iusti. Rubricæ ferme omnes nouẽ subiectis versibus comprehenduntur.

Primi libri Rubricæ.

Pars prior officia, leges, & sacra docebit.

Officia. De officio præfect. præto. Ori. Offic. præ. præ. Aphr. Offic. præf. vrb. Off. magistri militũ. Offic. quæstoris. Offic. magistri officiorũ. Offic. comi. sacra. largitio. Offi. comi. rer. priuatarũ. Offic. comit. sacri pala. Officio procons. & lega. Offic. comi. sac. patrimo. Offic. co. Orient. Offic. præfe. Augusta. Offic. vicarij. Offic. prætoris. Officio recto. prouinciæ. Offic. præfect. vigilum. Officio ciuilium iudicum. Offic. militarium iudic. Offic. diuerso. iudi. Offic. eius qui vicem alicuius iud. vel præsi. obtinet. Officio. iud. Alexand.

Leges. De legibus & cõstitut. prin. Mãda. prin. Senatuscõsul. Vetere iure enucleãdo. Iuris & fact. ign. & c. Nouo Cod. faciẽ. Iustin. Cod. cõfir. De emend. Iust. Cod. & c.

Sacra. De summa Trinit. & fide cathol. Sacrosãnc. eccle. Episco. & cler. Episcopali audiẽtia. Ne sanct. baptisma iteretur. Hi iungatur illi, qui faciunt cõtra sacra, vt est titulus. De hæretic. & apostatis. Nemini licere sign. sal. Iud. & c. Ne Christianũ manci. Paga. & sacrifi. Iis, qui ad eccle. confugiũt. Iis qui in eccle. ma. Statuis & imagi. Is qui ad stat. confug.

Si quos titulos, & hic & in sequentibus omiserimus: illos pro tuo arbitrio sub quo voles verbo collocabis: aut alia (si mauis) contexito carmina, quæ tibi huic rei aptiora videantur, neq; nos cui tum breuitati, tũ vtilitati studuimus, dẽte canino laceres.

Secundi libri Rubricæ.

Transigo, restituo, gero, postulo parte secunda.

Transigo. De trãsactionibus. Pactis. Et quia talia fiunt quandoq; mediãtibus arbitris: ideo de receptis arbitris, in fine libri ponitur, & de iureiurã. propter calũ. dando.

Restituo. De in inte. resti. Filiofa. mino. Fideiuss. mino. Si tu. vel cur. interuenerit. Si in cõmuni eademq; causa in integrũ restitutio postuletur. Si aduersus rem iudi. Si aduersus vendi. Si aduersus dona. Si aduersus liberta. Si aduersus trãsact. Si aduersus solu. Si aduersus dotẽ. Si aduersus delict. Si aduersus vsuca. Si aduersus fiscũ. Si aduersus credi. Si minor ab hæred. se absti. Si vt omissam hæred. vel bono. posses. vel quid aliud exquirant. In quib. cau. restit. Qui & aduersus quos. Si minor se maio. dix. Si sæpius in integ. restit. Iis, qui veniã æta. imp. Si ma. fact. Vbi & apud quẽ cog. in integ. rest. arg. fit. Reputatio, quæ fi. Etiã per procur. causam rest. In inte. resti. postulat. Resti. mil. Vxor mili. Tempor. in integ. resti. Quibus ex causis maiores.

Gero. De negotiis gestis. Procurato. Iis quæ vi, metus've causa gesta sunt. Dolo malo. Edendo. In ius vocando.

Postulo. i. aduoco. De postulã. Aduo. diuer. iud. Aduo. diuer. iu. Aduo. fisci. Errore aduo. Vt quæ desunt aduo. Et quia postulare nõ possunt, qui infames sunt: ideo, Ex quibus cau. ir. infa.

Tertij libri Rubricæ.

i. conqueritur. i. diuidit.
Tertia ius dicens, queritur, seruit, petit, occat.

Ius dicẽs. De iudiciis. Sportulis & sump. in diuersis iud. faciendis & de executoribus litiũ. Peda. iudi. Qui pro sua iurisd. iudices dare dari've possunt. Ne quis in sua causa iud. Qui legi. perso. stã. in iud. ha. Vt nemo inui. agere. Ordine iudiciorũ. Litis contest. Plus peti. Dila. Feriis. Iurisdictione omniũ

diui

[illegible] Quando Imperator inter pupil. vel [illegible]noscat, & ne exhibeat. Vbi de cri[illegible]gi oportet. Vbi de possessione agi [illegible]t. Vbi fideic. pe. oportet. Vbi con[illegible]tur, qui certo loco dare promisit. Vbi [illegible]m actio. Vbi de hæredit. agitur. Vbi [illegible]e ratiociniis. Vbi causa stat⁹ agi debeat. Vbi quis de curia. Vbi senator, vel clariss. In quibus causis militantes fori præscript. vti non possunt. Vbi causæ fisca. Quando liceat vnicuiq; sine iudice se vindi.

Quærit. De inofficioso testamēto. Inofficiosis donationibus. Inofficiosis dotib⁹.

Seruit. De seruitutibus, & aqua. Vsufructu & habitatione, & ministerio seruorū.

Petit. De petitione hæreditatis. Rei vēdi.

Occat. Familiæ erciscundæ, id est, hæredita. diuidendæ. Commmuni diuidundo. Communia vtriusque iudicij. Finium regundorum. Consortibus eiusdem litis.

Quarti libri rubricæ.

Actio, contractus, testes quarta referantur.

Actio. De actiōibus & obligationibus. Vt actiones ab hærede & contra hęredem incipiant. Ne vxor pro marito conueniat. Ne filius pro patre. An seruus ex suo fac. post manu. teneat. Quando fiscus vel priu. Hær. vel actio. Ex delictis defunctorū. Cōstit. pec. Rebus cred. & iureiur. Si certum petatur. Suffrag. Prohibi. seque. pecu. Condictione indebi. Condictione ob causam. Cōdi. ob turpē causam. Cōdic. furti. Condict. ex lege. Pignorati. actio. Insti. & exerci. Quod cum eo, qui in alie. po. Per quas personas nobis acquiri. Ad senatusconsultum Maced. Ad senatusc. Velle. Non nume. peç. Compensatio. Hæred. vel actio. vendi. Act. emp. & ven. Aedili. actio.

Contractus. De cōmodato. Vsuris. Nautico fœnore. Depositi. Mandati. Si ser. extero se emi man. Pro socio. Contrahenda emptione & venditione. Quę res vēdi non possunt. Quæ res exportari nō debent. Eunuchis. Patribus qui filios distrax. Rescindenda vēditione. Quādo liceat ab emptione discedere. Si propter publi. pensita. Sine censu vel reli. Peric. & cōmo. rei venditæ. Si quis alteri vel sibi. Rebus alie. nō alien. Cōmu. rerū alie. Rē alienam gerent. Pactis inter emptorem & venditorē. Si seruus expor. vene. Si mancipium ita veneat, ne prostitua. Si mancip. ita fuerit alien. vt manumit. Monopoliis. Nundinis & mercator. Vectigali. & commiss. Noua vectigalia institui non posse. Commer. & mercat. Rerum permutat. Locato. Iure emphyteut.

Testes. De testibus & aliis speciebus probationum, videlicet, De proba. Fide instr. cui adhæret titulus, Plus valere quod agit.

Quinti libri rubricæ.

Quinta dabit nuptias, tutelarum q; figuras.

Nuptias. De sponsalibus. Si rector prouinciæ, vel ad eū pertinētes spōsalitias dederint arrhas. Donatione ante nupt. Nuptiis. Incestis & inutilibus nuptiis. Interdicto matrimonio inter pup. & tutor. Si quacunque præd. potesta. Si nup. ex rescrip. pe. Secundis nuptiis. Si secundò nupserit mulier. Dotis promiss. Iure dotiū. Rei vxoriæ actio. Pactis conuētis tā super dote, quā super donatione ante nuptias. Dote cauta nō nume. Donat. inter virum & vxo. Repudiis. Soluto matrimonio, quemadmo. dos petatur. Si dos constante matri. solu. fuerit. Ne fideiuss. vel mand. do. dētur. Rerū amo. Ne pro dote mulieris bona quondā mariti addicantur. Fundo dotali. Diuortio facto, apud quē liberi morari vel educari debe. Alend libe. Cōcubinis. Naturalibus libe.

Tutelarum. De test. tute. Confir. tuto. Le gi tute. Qui pe tuto. Et breuiter prosequere vsque ad finē huiusce libri: & omnes ferme titu. huic verbo accōmodatos iudicabis.

Sexti libri rubricæ.

Sexta libertos, & testamenta notabo.

Libertos. De seruis fugitiuis, & libertis. Furtis, & seruis corruptis. Operis libertorum. Bonis libert. Si in fraudem pat. à libertis alienatio facta sit. Obsequiis patronorum præstandis. Libertis & eorum liberis. Iure aureorum annulorum.

Testamenta. De testamēto militis. Qui testa facere poss. Testa. Hær. instit. & subst. & resti. sub cond. fa. Impub. & aliis substi. Necess. ser hære. institu. Libe. p̄ter. Posthu. hęr. instituē. Iure deliberand. Repudian. & abstine. hær. Quemadmodū testamēta aperiantur. Edict. diui Hadriani tollen. Si quis aliquē test. prohibuerit. His quibus, vt indignis hæreditates auferūtur. Codicillis. Legatis. Et q̄a in testamentis q̄nq; verba ponuntur obscura: ideo est ibi tit. De verborum & rerum signi. Si omissa sit causa test. Iunge hic materiam bonorū posses. aliosq; huius libri titulos pro arbitrio accipias.

Septimi libri rubricæ.

i. septima. i. appellat non ter.

Hepta manumittit, præscribit, prouocat haud ter.

Manumittit. De vindicta lib. & apud consiliū manumissiōe. Testa. manumis. Lege Fusia Caninia tollēda. Fideicom. liber. Dediti. liber. tollēda. Latina libertate tollenda. Cōmuni seruo manumisso. Seruo pigno. da. ma. Seruis Reip. manumit. lis, qui

à nõ dominis manumittuntur. Qui manumitti non possunt. Qui non possunt ad libertatem peruenire. Quibus ex causis serui pro præ. libertat. accipiunt. Ingenuis manumi. Cõia de manu. Lib. causa. Asse. tollend. Quibus ad lib. procla. non licet. Ordine cognitionũ. Collusione detegẽda. Ne de statu defunc. post quinquen. quæratur.

Pręscribit. De longi temporis præscript. Pecu. eius, qui liber. mer. Senatuscõsultum Claud. Nudo iure quiritũ. Vsucapione pro empt. Vsucapione pro donat. Vsucap. pro dote. Vsucapione pro hærede. Communia de vsucapio. Vsucapione transfor. Acquirenda & retinenda possess. Præscrip. longi temporis. In quibus causis cess. longi temporis præscriptio. Quibus nõ obiicitur longi temporis præscriptio. Si aduersus credito. Quadriẽ. præscriptio. Ne rei do. vel templo. vendicatio long. except. summo. Præscriptio triginta vel quadraginta annorũ. Anna. exceptio. Alluuio. & paludi.

Prouocat haud ter. Ne liceat in vna eadẽmq; causa tertio prouocare. Appellatio. Tẽpo. & repara. appel. Quando prouocare non est necesse. Quorum appellatio. non recipiunt. Si pendẽte appellatione mors interue. Iis, qui propter metũ iudicis non appel. Si vnus ex pluri. appel. Si de moment. possess. fuerit appellat. Et quia appellationes emittuntur à sententiis: ideo præsupponendi sunt tituli de ipsis sentẽtiis loquentes: & sunt hi, De sententia præfect. prætorio. Quomodo & quando iudex sententiã proferre debet. Senten. ex breui: recitãd. Sententiis & interlocut. omniũ iudicũ. Sententia, quæ sine cert. quantitate prolata est. Sententiis, quæ pro eo quod interest ꝓfer. Si à non cõpetenti iudic. iudicatũ esse dicatur. Pœna iudicis q̃ male iudicat. Sententiã rescindi non posse. Fructi. & litiũ expẽsis. Re iudicata. Executores rei iudicatæ. Vsuris rei iudicatæ. Si plures vna sententia condemnati sunt. Quibus res iudicata non nocet. Comminatio, vel epi. Si ex falso instrumento vel testimonio iudicatũ sit. Paucos, qui restant, titulos pro arbitrio applicabis.

Octaui libri rubricæ.

Pignorat octaua, interdicit, dat, stipulatur.

Pignorat. De pigno. & hypothe. In quibus causis, pignus tacitè contrahatur. Si aliena res pignori data sit. Quæ res pignori obligari possunt. Qui potiores in pignore habeantur. Iis, qui in priorũ creditorum loco succedant. Si anti. cred. pign. vend. Si res cõmunis pignori data sit. Prætorio pig. Si in causa iudicata pign⁹ captũ sit. Si pignus pignori datum sit. Partu pig. & omni causa. Remiss. pign. Etiam ob chirographa. p... cu. pignus tenet. poss. Distractio pig. De... bito. venditi. pignoris impediri nõ possun... Si venditor pigno. agat. Luitio pigno. Si vnus ex pluri. hæred. Si pign. conuen. Iure dominij impetran. Pac. pigno. Creditores euictio. pign. non hab. Et huiusmodi rubricæ concernũt ius, quod q̃s habet in rebus. Addamus per quandã similitudinẽ rubricas concernentes ius, quod in personis habemus, vt sunt, de Patria potestate. Adoptiones. Emãcipationes liberorum. Ingrati liberi. Postliminij reuerten. Infan. expo. Infir. pœn. cœlibat. Iure liberorum.

Interdicit. De interdictis. Quorum bonorũ. Quorum legatorum. Vnde vi. Si per vim, vel alio modo absent. perturbata sit pos. Vti possi. Tabul. exhibẽ. Libe. Preca. & Saluiano interdicto. Aedificiorũ priuatorum. Noui operis nunciatio. Ope. publi. Ratiocina operum publicorum.

Dat. pro donat. De donationibus. Donationi. quæ sub modo. Reuocand. donationes. Donationes causa mortis.

Stipulatur. De contrahenda & committenda stipulatione. Duobus reis stipulantibus & promittentibus. Fideiussor. Nouatio. & dele. Solut. & liberat. Acceptila. Euictio. Si quid omissum sit, tu illud cõformitate perspecta pro arbitrio ad aliquod superadictorum reducere poteris.

Noni libri rubricæ.

i. punit.

Vltima multiplici pars crimina lege flagellat.

Nonus liber Codicis re vera crimina varia punit, incipiens per rubricam, De iis qui accusare non possunt. Accusa. & inscriptio. Exhibẽ. & intro. reis. Custod. reorum. Istos & reliquos sequentes titulos per ordinẽ carmini superiori aptissimos iudicabis, nisi distorto traharis iudicio.

Rubricarum omnium colligationes & continuationes ex Azonis summa excerptæ, & hic nunc primũ impressæ, magnam lectoribus afferent eruditionem.

Et si nouẽ illa superius explicata, tibi forsitan prolixiora videtur: materiã ipsam totius Codicis quatuor suppositi versiculi enodare poterunt, quos veterem castigantes impressionẽ, et sic imprimẽdos curauimus.

Materia nouem librorum Codicis

Sacrat prima, secunda parat, Ius tertia dicit.
Contrahit & quarta, nubere quinta docet
Testatur sexta, libertos septima ponit.
Pignorat octaua, crimina noua premit.

Finis titulorum Codicis.

Tabula Titulorum Institutionum Imperialium.

Tabula ampla comprehēdēs omnes Paragraphos Institutionum Imperialium, secundum ordinem alphabeti.

In sum.

Si quis

Explicit Tabula omnium paragraphorum Institut. Imperial.

Tabula facilis & ampla, comprehendens secundum numerum foliorum omnes materias singulares, ex textu, glossis, & postillis extractas.

L

Natura

T

Test

Finis tabulæ materiarum.

INSTITVTANE VOCANDA sint hæc Iuris ciuilis Elementa, an Institutiones.

ET SI INTER multos iandiu obtinuerit Instituta vocari hæc iuris prudentię elementa, quippe quum & Sypontinus Instituta interdum decreta legum atque sanctiões dici affirmet, & ita Iustinianum opus suum Elementorum inscripsisse (id quod & ipse alibi agnoscit Sabellicus) & in Pandectis Gæcis legatur, τὰ ἰνςιτοῦτα Ἰουςινιανοῦ, vt Budæus in Institutionibus suis annotauit: & Politianus in Epistolis testetur Martianum Iurisconsultum sedecim libros institutorum conscripsisse, & Vlpianum duos item institutorum, Paulum quoque duos institutorum, & ita alios non paucos. Nos tamen Laurentium Vallensem atque alios humanitatis professores magis sequimur, qui Instituta magis interpretantur bonos mores consilio & ratione sumptos, domesticam'que disciplinam, quæ literis non mandantur, sed obseruantur communi opinione virorum bonorum per quandam consuetudinem. Vnde & apud Valerium Maximum titulus est de institutis antiquis, quasi de moribus antiquis. & Quintilianus, Nam is inquit, quamquam triennium nutricibus dederit: tamen ab illis quoque formandam quàm optimis institutis mentem infantium iudicat. Cur autem ad literas non pertineat ætas, quæ ad mores iam pertinet? eandem rem appellans instituta & mores. Hæc Quintilia. Institutiones autem sunt præceptiones, quibus instituuntur & docentur homines: vt sunt libri ab eodem Quintiliano inscripti, Institutiones oratoriæ, à Lactantio Institutiones diuinæ, ab Erasmo Institutio principis Christiani, ab Aldo Institutiones grammaticæ: & ita ab alijs multis authoribus: vt hinc scilicet hoc opus Institutiones, dici intelligas, quòd præceptiones ac documenta quædam seu elementa iuris præsertim ciuilis contineat, quibus iam inde ab initio cupida legum iuuentus imbuatur. Quarum & Politianus Miscellaneorum capit. lxxxiiij. commeminit his verbis, Institutiones hæ quæ vocantur in iure ciuili: Iustiniani principis nomine editæ, sed à Triboniano tamen doctis'que alijs viris compositæ: etiam Græcè scriptæ sub eodem prorsus intellectu reperiuntur, nisi quòd ritus quidam, cõsuetudines'que Romanorum veteres vberius aliquando & latius in Græco ipso, quàm in Latino Codice referuntur, vt peregrinis hominibus atque à Romanorum more consuetudine'que alienis res tota penitus innotesceret. Hactenus ille. Quorum te voluimus monitum humanissime Lector, vt cum iuris prudentia, verborum quoque peritiam tibi adsciscas.

Vale.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IEsu Christi [a], Imperator Cęsar [b], Flaui⁹, [c], Iustinianus [d], Alemanicus [e], Gothicus * Francicus, Germanicus † Anticus, Alanicus, Vandalicus, African⁹, pius [f], felix [g], inclytus [h], victor [i], ac triũphator [k], semper Augustus [l], cupidæ legum iuuentuti [m] salutem.

Incipit [n] Procemium.

ARGVMENTVM.

Imperatorem non solũ decēt arma, sed & leges: quo belli paciq; tempore Respublica rectè gubernetur.

IMperatoriã maiestatē [o] nō solùm armis deco

IN NOMINE DOMINI. Iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit inuocatio diuini nominis, per quã Deus veneratur: ibi, In nomine dñi. Secundo ponit descriptio imperialis culminis, pprij & appellatiui, tanquam causa efficiēs: ibi, Imperator Cæsar. Tertio ponitur cui pręsens liber dirigitur: ibi, Cupidæ legũ iuuētuti. Quarto ponit quidam tit. particularis, ad nigrũ pxime sequēs: ibi, Incipit procemium. Ang. Aret.

Non continuatur iste titu. quia continuatio debet fieri ad proxima. l. ij. ff de stat. ho. Vnde cum sit principium, nihil ante se habere potest, ad quod continuetur §. discipuli. in procemio Digest. & l. proximus. de verbo. significa. Christophorus Porcus.

[a] Iesu Christi. Ex hoc, nota ꝙ Christianus fuit: alias non posset imperare, id est imperij iurisdictionē exercere: vt in auth. iusiur. quod præsta. in prin. ibi, & cõmunicator ecclesiæ. col. ij. vbi dicitur ꝙ quilibet administrator debet iurare se esse communicatorem sanctæ catholicę ecclesię. sic & alias incipit: vt C. de off. præ. aphri. l. in nomine domini. & in auth. de armis. in prin. col. vj. Ex hoc enim sequitur bonũ initium, melius medium, & optimus finis: vt in auth. quomodo oport. episco. §. j. ver. bene autem. colla. j. & glos. j. in authent. de hær. & Fal. in prin. colla. j.

[b] Cæsar. A Cæsare Augusto, qui regnabat tempore natiuitatis Christi. iuxta illud: Exiit edictũ à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis: i. vt quilibet æstimaret bona sua. & exinde quilibet Imperator dictus est Cęsar. 2 Vel dicitur Cæsar, quia fuit cęsus de ventre matris suæ. ADDITIO. Vel quia iam magnã cæsariē pilorũ habebat: vt hic per Io. Fab. Et not. ꝙ debet coronari triplici corona, scilicet ferrea, argētea, & aurea: de qua glo. in cle. j. de iureiur. & an gesta per ipsum ante coronationē teneant, cõmuniter determinatur ꝙ sic: vt per Ang. & do. Christop. hic.

[c] Flauius. Quia erat de familia Flauiorũ: vel qa deuicit Flauios: vt dixi ff. e. in prin. Alij habēt: flau⁹: qa talis erat coloris. nã erat rube⁹. sed melior prima snĩa.

[d] Iustinianus. Quia fuit filius Iustini: vt j. de dona. §. est & aliud. & j. quib. non est per. fa testa. §. pe. Sed in decre. contra dist. xvj. habeo librum. vbi dicitur, ꝙ fuit filius Constãtini. Sed forte ibi loquitur ȝ de alio Iustiniano quam hic. Vel dic ꝙ fuit filius Constantini, qa successit ei in regno. Vel dicitur à iustitia quã semper coluit, & subditis iniunxit colendam: vt C. de sum. tri. & fide catho. l. j.

[e] Alemanicus. Hoc nomen & omnia sequētia nomina sunt ab euētu sibi imposita: vtputa, quia vicit Alemanos: & sic de aliis: vt in aut' de hæ. & Fal. in prin. col. j. & hęc omnia sunt nomina prouinciarũ quas deuicit.

[f] Pius. A Pio Antonino: vt in authent. vt lib. decæte. col. vj. §. hoc simile. versi. facimus autem. Accur. ADDITIO. Vel pius à pietate animi: vt C. de summa tri. & fide cath. l. j. in prin. & C. de nup. l. imperialis. in prin. & C. de cad. tol. l. vnica. vlti. respon.

[g] Felix. A virtute animi: vel felix, id est prosper: quia omnia sibi ad votum succedebant.

[h] Inclytus. A gestis magnificis. Accur.

[i] Victor. In fugando hostes. Accur.

[k] Triumphator. Post victoriã. gloriosus enim erat ob magnifica gesta sua.

[l] Semper Augustus. Quia huius debet esse propositi quilibet Imperator, vt augeat: licet hoc nõ semper faciat 4. sic in definitione mrĩmonij: vt j. de pat. pote. in prin. licet interdũ diuidat: vt C. de repu. l. cõsensu. sic in definitiõe iustitię: vt j. de ius. & iur. in prin. secundum Io.

[m] Cupidæ legum iuuẽtuti, s. mittit suã gratiam seu salutem, & hunc librum.

[n] Incipit More recte scribentium pręmittit Procemium, in quo reddit lectorem attentũ, docilē, & beneuolũ. Attentum, cum dicit, summis vigiliis. nam per hoc ꝙ ipse vigilauit, reddit nos attentos, vt vigilare debeam⁹. nã ius ciuile vigilãtib⁹ scriptum est: vt ff. quę in frau. cre. l. pupillus. in fi. & j. eo. proxi. §. ibi, summa puidētia. Docilē, cũ dicit, & cum sacratissimas cõstitutiones antea cõfusas &c. vt j. e. §. omnes. Docilē enim facit, qui summã rei breuiter cõprehēdit. nã per hoc ꝙ ipse abbreuiauit, poterũt amodo facilius edoceri. Beneuolũ. i. bonę volũtatis ad addiscendũ, vbi dicit, & ꝙ priori tempore. & ibi, summa itaꝗ ope: vt j. e. §. cũꝗ. in fi. & §. summa itaꝗ &c.

IMperatoriam. Diuiditur in tres partes principales totũ hoc procemiũ vsꝗ ad fi. licet Io. de Pla. diuidat in quinꝗ p. Nã primo ponit in qbus debet versari Impator. Secũdo ponit qualiter Iustinianus illud adimpleuit. Tertio nos ad studiũ exhortat, ostendendo fructus q sequũtur ex assiduo studio. Secũda ibi, In §. quorũ. Tertia ibi, Sũma itaꝗ. Iterũ prima diuiditur in duas partes: qa primo ponit dictũ. Secũdo ponit tres casus. Secũda ibi, Vt vtrũꝗ. CASVS. Quidam iuuenis instabat corã Imperatore dicēs: dñe Imperator valde miror, & oēs etiã mirãtur: vos estis miles & quilibet Impator est miles: vt ff. de mil. test. l. j. vbi Impator alios milites appellat commilitones. Ex quo ergo estis miles *, armis debetis intēdere, & nõ legib⁹: & tñ cõtrariũ facitis: qa legibus tm̃ intēditis. Fecistis enĩ fieri vnũ Codicē ex antiqs tribus Codicibus, s. Hermogeniano, Theodosiano, & Gregoriano: & ex aliis extrauag. cõstitut. Itē fecistis cõpilari librũ Digest. seu Pãdectarũ ex antiquis voluminibus desperatis. Itē pcepistis tribus viris peritis, s. Triboniano, Theophilo, & Dorotheo, vt librũ Institutionũ cõponerēt. Dicite ergo mihi quare hoc facitis: & quare intēditis legibus tm̃, & non armis, cũ sitis miles, & sic armis debeatis intēdere: vt C. de iur. deli. l. fi. circa prin. Ad hoc rñdet benigne Imperator assignans duo tempora, s. tēpus belli, & tēpus pacis: & dicit, Fili mi, sic tibi rñdeo: Decēs est, vt quilibet Imperator munitus sit his duobus tēporibus, scilicet armis & legibus: & hoc ideo, quia si his duobus tēporibus est munitus Imperator: vtrũꝗ tempus poterit recte gubernare, & tēpus belli, & tēpus pacis. Nam tēpus belli gubernabit per arma & vsum armorũ: & sic efficiet victor & triumphator. Tēpus autē pacis gubernabit per legem & vsum legis: & sic puniet maleficia delinquentiũ: & per hoc fiet religiosissimus & sanctissimus, maleficia puniendo: quia valde religiosum est & sanctũ punire maleficia seu malefactores. & hoc vsꝗ ibi, quorum.

[o] Imperatoriã maiestatē. i. Imperatorē q est in maiestate: vt C. de leg. & cõsti. l. digna. Similis est loquēdi ornatus j. qb. mo. ius pa. po. sol. §. filius. ibi, Imperatoriã celsitudinē. Et no. ꝙ antipophorizat rñdendo ad

An autē hic titu. & alij possit vt textus allegari, & cõmuniter doc. cõcludunt qd si est in ea oratio pfecta. vt i tit. quod quis. iur. & fin. quod tunc possunt vt tex. allegari. alias autē non possunt allegari p decisione iuris: vt plenius videre poteris per Ange. hic.

Non intelligas de regno Frãciæ, secundum Ioã. fa. & Ioã. de pl. hic: sed de quadam Francia quę est in Alemania: de qua fit mentio in c. j. extra de spõsa. Blõdus cõtra, lib. vij. de inclinatione Imperij Ro. Egi. Per.

† Anticus dictus est ab antis deuictis. sunt autem Antæ populi Istri fluminis accolæ, qbus cũ negotium Iustiniano fuisse testis est Procopius de bello Gothorum.

Vel melius à Iulio Cæsare eius auũculo, secũdũ Bal. Ioã. Fab. Chris. hic.

Et benē quia ibi loquitur de Iustiniano sub quo sexta synodus celebrata fuit tēpore Agathonis papæ: vt xvj. dist. sexta. sub Iustiniano autē cuius leges legũtur: celebrata fuit quinta synodus tēpore Vigilij papæ: vt d. c. sexta.

† Seneca libro. j. de clementia. testat hũc titulũ ambitiosæ pricipum maiestati à populo tributum.

Sicut fuit in donatione facta per Constantinum papæ Syluestro: & videt non valere. cõtrarium tamen tenet gl. sing. secũdũ Bal. in l. ij. §. cum vrbē. ff. de offi. præf. vrb. Sed de hoc vide plenius per Pe. de Bel. pt. qui multũ subtiliter & melius quã aliqs hanc materiam hic ptractat. Vel dic ꝙ non potest minuere imperium donando vel vendēdo. Bart.

Hinc Polybius li. vj. scribit.

ratā [a], sed etiam legibus oportet [b] esse armatā [c]: vt vtrunq; tēpus, & bellorum [d], & pacis [e] rectè possit gubernari [f], & princeps [g] Romanus, nō solùm in hostibus [h] prȩliis victor existat, sed etiā per legitimos tramites [i] calumniantium [k] iniquitates expellat: et fiat tā [*] iuris religiosissimus [l], quā victis hostibus triumphator magnificus.

Quantis vigiliis, quantisve sudoribus sese circa arma & leges habuerit, ab ipso effectu probat.

Quorū vtrunq; [m] viā cum summis vigiliis [n], summaq; prouidentia [o] annuēte Deo [p] pfecim⁹. Et bellicos [q] quidem sudores nostros Barbaricæ [r] gentes sub iuga nostra redactȩ [s] cognoscūt: et tā Africa [t], quā aliȩ innumeræ pūinciæ [v] post tanta tēporū spatia, nr̄is victoriis à cœlesti numine præstitis, iterū ditioni

tacitam quæstionem, hāc scilicet quare Imperator nō facit quod suū est, s. armis intēdere: cum milites magis arma scire, q̄ iura oporteat: vt C. de iur. deli. l. scim⁹. §. arma. Ad quod r̄ndet, Imperatoriā maiestatem &c.

a Armis decoratā. Quæritur quare quod erat armorum attribuit legibus, & econtra? Respondetur: vt ostenderet alterum alterius auxilio semper egere: vt C. de Iusti. Cod. confir. in princip. & ff. de rei ven. l. qui restituere. in princ. Vel dic proprie ponitur: nā arma sunt ad decorē: leges sunt ad armandum. vnde dicitur: militant nanq; &c. vt C. de aduoc. diu. iud. in l. aduocati. Et leges dicuntur armare homines: vt C. ad legē Iul. de adul. l. cum vir nubit. Vel ideo posuit, vt euitetur malus sonus verborum, scilicet cacephaton, id est turpis sonus.

b Oportet. Id est opportunum est.

c Armatam, s. Ad hanc vtilitatē quæ sequitur. Accu.

d Et bellorum. Et sic quo ad vsum armorum.

e Et pacis. Sic quo ad vsum legum. Accursius.

f Gubernari. Alterū legib. s. tps pacis: alterū armis, s. tps belli. ADDITIO. Vnde Io. Fab. saluādo gl. dicit, q tpe belli nō seruanł iura, s. de facto: sanctius tñ esset, q iustitia illo tpe fieret, q̄ alio tpe. Dicit tñ, q illo tempore belli non debet rigor seruari omnino: vt extra de transac. c. fina. & xxix. dist. c. sciendum.

g Et princeps. i. Imperator. ADDITIO. Intellige stricte & proprie secundū gl. magnā in cle. j. de bap. Vel in dubio, secundum Ange. hic, alias secus: vt not. glo. in c. fundamenta. §. proinde. de elec. lib. vj.

h In hostibus. Qui sint hostes, dicitur ff. de capt. & postli. reuer. l. hostes. & ff. de ver. signi. l. hostes. Acc.

i Per legitimos tramites. i. leges, quȩ sunt via gradiēdi: sicut tramites eūdi, secūdū Io. Bene dico calūniantes puniri p leges. nā in criminib⁹, siue ordinariis siue extraordinariis *, ad similitudinē supplicij punił calūniator: vt C. de accu. l. fi. & ff. ad Turpi. l. & in priuatis. vbi dicitur, Et in priuatis, & in extraordinariis criminibus, oēs calūniosi extra ordinē pro qualitate admissi plectūtur. Itē in ciuilibus mō pecuniaria pœna modo sacramēto calūniæ, modo nota infa. vt j. de pœ. te. lit. per totum. & j. de ac. §. si quis agens. & C. de plus peti. l. vnica. & de iud. l. properandū. §. & si quidē. vbi punił cōtumax in expēsis. Vel dic, q septē genera pœnarū vocat legitimos tramites: vt ff. de pœ. l. vj. in fi. & l. vij. & viij. Vel dic, q magistratus vocat tramites per quos iura reddūtur. nā parū valeret iura esse in ciuitate, nisi essent q ea executioni mādarēt: vt ff. de ori. iur. l. ij. §. post originē. qui puniunt in criminalibus: puniūt & in ciuilibus, in expēsis, & in viatico: vt ff. de iud. l. eū quē. quȩ vltima 1 verior est. Acc.

k Calumniantiū. Calumniator est, qui falsa crimina scienter intēdit: vt ff. ad Turp. l. j. in princ. & facit ad hoc ff. de iis q no. infa. l. athletas. §. calūniator. 2 Quid aūt sit puaricator, & tergiuersator, dicił in pdictis legibus. Acc. ADDITIO. Tamē hic calumniantium, capitur generaliter pro omnibus delinquentibus.

l Religiosissimus. No. quē fieri religiosum per leges. nā ipsæ sunt sacræ *: vt C. de legi. & cōsti. l. leges. iij. Item not. hic quattuor proportionalia, s. arma, vsus armorum, victoria, triumphus. Item leges, vsus legum, calumniæ repulsio, & iuris religio.

Quorum. Diuiditur in duas partes. Primo dicit q Imperator pfecte se habuit circa arma & circa leges. Secūdo hoc suū dictū pbat ab effectu. Secūda ibi, Et bellicos. Itē secūda subdiuiditur. nā primo exēplificat qualit se habuit circa arma. Secundo circa iura. Secunda ibi, Omnes vero populi. CASVS. Adhuc stabat iuuenis ante principem: & iterū quæsiuit: Dñe Imperator dixistis s. q quilibet Imperator debet esse munitus his duobus tēporibus, s. armis, & legibus: & vos dñe Iustiniane qualiter estis munitus de his duobus tēporibus? R̄ndet mistim, certe sum vtroque tempore munitus: scilicet armis & legib⁹. Nā circa arma probe me habui: & circa leges diutius vigilaui. & hoc vsq; ibi, Et bellicos.

m Quorum vtrunq;. Si ista debent esse in principe, tu Iustiniane quid fecistis? Respon. quorum vtrunq;.

n Cum summis vigiliis. i. cum summo labore quo ad leges. nam ius ciuile vigilantibus & nō dormientibus scriptū est: vt ff. quȩ in frau. cre. l. pupillus. in fi. Acc.

o Prouidētia. s. quo ad arma. Et not. tres hoīs status: memoriā pteritorū, scientiā pñtiū, puidētiā futurorū.

p Annuēte deo. Deo gr̄as refert, cui⁹ auxilio triūphū meruit obtinere: vt C. de offi. pf. pt. Aph. l. j. in prin.

Et bellicos. CASVS. Instabat adhuc iuuenis corā Iustiniano Imperatore, & dicebat. Dicite mihi qualiter circa arma vos pbe habuistis: qa dixistis s. pxi. §. q circa arma vos habuistis pbe, & qualiter circa leges: qa s. pxi. dixistis, q circa leges diutius vigilastis. Iustinianus r̄ndet, dicēs primo qualiter circa arma se habuit. Et dicit, Si vis scire qualiter circa arma me habui, quæras ab inimicis meis, quos subiugaui, et superaui, & deuici. Et quæras ab omnibus de prouincia, quȩ appellatur Aphrica: quia debes scire, quod antiquissimo tēpore illa prouincia, scilicet Aphrica, & aliæ innumerabiles prouinciȩ erant subiectæ imperio Romano: & Romani perdiderunt illas prouincias: & steterunt illæ prouinciæ longissimo tempore extra iurisdictionem Romanorū, s. per spatiū centum quinque annorū: & tandē ego Iustinianus per meam probitatem, valentiā, & sapientiā recuperaui eas, & subieci imperio Romano, & hoc vsq; ibi, Omnes vero.

q Et bellicos. Quod coniunctim dixerat dicendo, vtrunq; viam &c. nunc diuidit. dicendo primo qualiter se habuit circa arma. Accursius.

r Barbaricæ. Barbari sunt, qui extra Romanum imperium sunt, & maxime hostes.

s Redactæ. De nouo.

t Tam Aphrica. Sub qua multæ pūinciæ continētur. ADDITIO. Dic quod sunt septē: vt C. de offic. prȩfec. præto. Aphri. l. j. §. Deoque auxiliante. An[...]

v Prouinciæ. Sic construe: tam Aphrica, qua[m] aliæ numerosæ prouinciæ iterū additæ. i. adiunctæ ditioni Romanæ, id est, iurisdictioni nostroque imperio post tanta &c. protestatur 3, nostris victoriis à cœlesti numine præstitis. nā istæ prouinciæ prius fuerūt de Romano imperio: post deseruerunt, & post centum quinq; annos redierunt: vt hic, & hoc innuit quando dicit iterum. & quando dicit post tanta temporum spatia &c. vt C. de offic. præfec. præto. Aphri. l. j.

Rempub. duabus rebus recte gubernari, domi cōcordia, foris virtute ac fortitudie. Porro alterū à legibus pēdet, alterū ab armis. Quin teste Cic. li. j. off. parū est arma esse foris, nisi sit consiliū domi. quo loco vrbanas res præferendas esse bellicis cēset. Qua de re vide quæ scripsit elegāter Viglius in rub. de mil. te. insti. li. ij. quo loco tractat, vter maiore honore dignus sit, Iurisconsultusne, an miles.

Calumniatorum punitio.

* Priuata crimina & extraordinaria quæ sint no. gl. j. in d. l. & in priuatis

Egi. per Magistratus sūt tramites legitimi.

1 Sequitur eam Ang. et est ratio secundum eundē qua pœnam delictis à lege impōi tam iudex exeqtur.

2 Qui in ordinarijs criminib⁹ punitur similitudine supplicij extra ordinarijs motu iudicis. vt no. in l. fin. & ibi glo. & docto. C. de trāsact. An. pro casu.

* Hanc dicēdi rationem nō admittit Valensis præceptio. ex Theophilo tamen cōmodius reddit Iacurti, ita vertes. At quetā iure cōstituendo venerabile se pbeat quā deuictis hostibus magnifice triumphet.

* In qbusdā exemp. annuente domino, vt & paulo post domino propitio.

* Harū pfessores dicuntur Vlpiano Sacerdotes: i l. j. de iust. & iur. & Seruius Sulpitius appellał Fab. Quintiliano iuris antistes. Quin et Iustinianus suum iuris corpus iustitiæ Romanę tēplum appellat ī cōst. Tāta circa not. §. ne autē incognitum. C. de veteri iure enucle an. quæ cōstitutio solet hodie prȩponi libris digestorum.

Omnes

3 Id est p

Romanæ, nostroque additæ Imperio protestantur. Omnes [a] verò populi legibus, tā à nobis promulgatis [b], quā compositis [c] regūtur. Et quum sacratissimas cōstitutiones antea confusas [d] in luculentam ereximus consonantiam [e]: tunc nostram [f] extendimus curam [g] ad immensa [h] veteris prudentię volumina: & opus desperatum [i], quasi per mediū profundum [k] euntes cœlesti [l] fauore iam adimpleuimus [m].

Tribonianus, Theophilus, & Dorotheus viri illustres Iustiniani mandato, pro faciliori iuuenū eruditiōe, Institutiōes cōposuerūt.

Cumque hoc [n] Deo pro-

testimōiis sunt: cum sit notorium cuius occasione Ioan. hic plene examinat materiam notorij.

Omnes. CASVS. Quæsiuit iuuenis ab Imperatore: Domine Imperator, dixistis quomodo vos habuistis probe circa arma: nunc quæro qualiter vos habuistis circa leges? Et rñdet Impe. Fili mi circa leges me habui, quod quasi omnes homines de mūdo vtuntur legibus aliorum Imperatorum: quas leges in melius reformaui. Ecce enim erāt olim tres Codices. s. Hermogenianus, Theodosianus, Grægorianus, & aliæ cōstitutiones extrauagātes sparsim positæ, per quaternos, & leges prædictorum trium Codicū, & aliarum constitutionū extrauagantiū, quæ valde erāt cōfusæ: sed ego Iustinianus ex illis tribus Codicibus, & aliis extrauagantibus constitutionibus feci fieri vnū Codicē clarum & elucidatū. Secundo loco ego Iustinianus habui respectū ad aliqua volumina desperata, & immensa, seu prolixa & infinita: & ex illis voluminibus desperatis cōpillari feci librū Digest. seu Pandectarum: & quasi per medium profundum vadens iam per Dei gratiam adimpleui illud opus Digestorum seu Pandectarum. & hoc vsque ibi, Cumque. Fran. de Aret.

a Omnes vero. Vsque huc dixit, qualiter bellicam curam habuit: nunc qualiter legalem. Accursius.

Promulgare. Componere.

b Promulgatis. Scilicet à nobis. i. de nouo factis. Et est promulgare æquitatē rudem, & naturæ occultam iuris laqueis innodare. Componere autē est difficile promulgata, in ordinem compendiose redigere: vt in componendo socius fuerit, in promulgando solus. ADDITIO. Vel dic, quod promulgare legem, est eam condere, & conditam recitare, proferre, pronuntiare, patefacere, prodere, vel manifestare, sed componere proprie est disponere, constituere, quasi simul ponere: vt patet in gloss. sequen. *.

* Dic promulgo, id est diuulgo, publico, palā ꝓnūtio. Festus, leges promulgātur cū primū in vulgus eduntur cōponūtur autē quādo fiunt, ergo istæ leges ab alijs factas ꝓmulgauit: suas vero & cōposuit, & promulgauit. Aegi. Per.

c Compositis. Scilicet ab aliis, quas reformauimus in melius. Vel dic cōpositis à nobis: quasi diceret, compilatis à nobis: quasi simul positis à nobis: quales sunt leges. ff. & C. & aliorum Imperatorum. suas enim & promulgauit & composuit. ADDITIO. Et hanc differentiam notant Ioan. de Plat. & Ioann. Fab. hic pro statutis, quæ debent proprie & stricte intelligi.

d Confusas. Scilicet in tribus Codicibus positas, Gregoriano, Theodosiano, & Hermogeniano: vt C. de no. Cod. fac. l. j. in princ.

e Consonantiam. Scilicet in vnum Codicem, quem non habemus: sed ex eo factus est iste, quem habemus. Vel dicimus consonantiam, vt nulla possit ibi contrarietas reperiri, nullaque superuacua similitudo: vt C. de veter. iur. enucl. l. j. circa princ.

f Tunc nostram. Id est, statim post compositionem illius Codicis fecimus Digesta.

g Curam. Et sic ex paucis & tenuioribus releuati ad summam & plenissimam iuris emandationem peruenire ꝓperauimus: vt C. de vet. iu. enu. l. j. circa prin. Acc.

h Ad immensa. Nam erant trecies cētena milia versuum (i. legum, vel §orū, vel responsorū) & duo milia librorum: & aliæ multæ leges: vt C. de vet. iur. enu. l. ij. §. sed cū omnia. & in prooemio fforum. §. & antea *.

Hodie vero sunt tantū, 62. libri tam fforū, quā C. sunt autem solum leges. 127-

i Desperatum. Scilicet à Constantino. nam & Constantinus voluit hoc facere, sed non potuit.

k Profundum. Reperit enim omnium legum tramitem (qui ab vrbe Romana condita & Romuleis descendit temporibus) ita esse confusum, vt in infinitum extenderetur, & nullius humanæ naturæ capacitate concluderetur. C. de vet. iur. enu. l. j. in prin. Accur.

l Cœlesti fauore. Subaudi mediante.

m Adimpleuimus. Post Digesta, ergo & post primā compositionem Codicis, quē non habemus, factus fuit hic liber: sed tamen ante compositionē secundi Codicis, quem habemus vnde & quod hic dicitur, quādoque per C. corrigitur: vt facit de anno vtili: qui obtinet, secundū hunc librum in restitutione minorum, & maiorum: vt ĩ. de actio. §. rursus. secus est per Codicem in dictis restitutionib. vt C. de temp. in integ. restit. l. fi. Item in secunda eius compositione facit mentionem institutionum iam compositarum: vt C. de emend. iust. Cod. & secunda eius editione. l. j. §. fin. Accursius.

07. nā ff. vetus habet leges. 2928. Infortia. 1234. ff. nouū. 1983. C. 3680. tres li. C. 954. Egi. Per.

Institutiones factæ sunt ante Codicem.

Cumque. Diuiditur in duas partes. Primo ponit, qualiter mandauit fieri hunc librum. Secundo ponit causas per quas. Secunda ibi, vt liceat.

CASVS. Quæsiuit iterum iuuenis ab Imperatore. Domine Imperator, nonne aliter adhuc vos habuistis circa leges? Et respondet Imperator, audi fili mi: condito Codice, & digestorum volumine, nolui adhuc quiescere: sed misi pro tribus sapientibus curiæ meæ. s. pro Triboniano, qui erat doctor legum, & in dignitate quæstoria tunc positus. Item misi pro Theophilo & Dorotheo, qui erant illustres viri, & antecessores nostri: quia forte fuerant cum præcedentibus Imperatoribus: qui tres viri de tribus poterant cōmendari. Primo de solertia: quia valde intenti & soliciti erant circa artem legalem. Secundo de scientia: quia valde erāt sapientes. Tertio de fidelitate: quia præcepta mea efficaciter suscipiebant: & ad effectum fideliter perducebant: sicut iam multoties vidi, & exemplo cognoui, & cum fuerunt in præsentia mea, ego rogaui eos, & præcepi eisdem, vt mea authoritate, & meis suasionibus librum Insti. i. instituta componerent, quod fecerunt. Et hic liber Institutionū fuit bonus triplici ratione. Primo fuit bonus ad hoc vt rudes scholares, qui proponunt audire iura, cum primis studeant in istis institutionibus à me Iusti. compositis, non autem studeant in antiquis Institutionibus, quæ fabulas continent. Istæ enim Institutiones vtiles sunt: quia nihil inutile continent: & nihil perperam. i. male positum, vel iuri contrarium: & nihil inusitatum: sed continēt solummodo ea, quę sunt vtilia, & iuri consonātia, & quotidie emergentia, seu euenientia, & accidentia. Secundo bonum fuit hunc librum Institutionum componere: quia scholares rudes volētes studere in his Institutionibus, plus scient & addiscent in vno anno, quam olim addiscēbant vsque ad quadriennium: quando ab antiquis Institutionibus suum studium incohabant, siue incipiebant. Tandem in fine huius partis quintæ dirigit sermonem suum Imperator Iustinianus iuuenibus, siue scholaribus rudibus, occasione quorum istum librum Institutionum fieri fecit, dicēs: O iuuenes, principium legalis scientiæ habetis à me Iustiniano, scilicet, librum Institutionum, & finem legalis scientiæ similiter à me habetis, scilicet Codicem, quem feci fieri ex tribus Codicibus, & aliis extrauagantibus constitutionibus: quia primo anno studij leguntur Instituta. & vltimo anno studij legitur Codex, & ambo sunt libri Imperiales, seu Imperatoris, & à me Iusti. compositi. Et sic debetis vos iuuenes valde gaudere de tanto honore: quia principium & finem studij habetis à me Iustin. & hoc vsque ad §. igitur. Fran. de Aret.

n Hoc. Scilicet volumen Digestorum, & Codicis.

pitio [a] peractū est [b]: Triboniano [c] viro magnifico, magistro, & exquæstore [d] sacri palatij nostri, necnon [e] Theophilo & Dorotheo viris illustribus [f] antecessorib⁹ [g] nostris (quorum [h] omnium solertiam, & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumētis [i] accepimus [k]) conuocatis, mandauimus [l] specialiter, vt ipsa nostra authoritate, nostrisq; suasionibus [m] Institutiones [n] componerent: vt liceat vobis [o] prima legū cunabula [p] nō ab antiquis fabulis [q] discere, sed ab Imperiali [r] spendore appetere: & tam aures, quàm animi vestri nihil inutile [s], nihilq; perperā positum [t], sed quod in ipsis [v] rerum obtinet argumentis, accipiant. Et q priore tēpore vix post quadriennium prioribus contingebat, vt tunc cōstitutiones Imperatorias legerent [x], hoc vos à primordio [y] ingrediamini, digni [z] tanto honore, tantaq; reperti felicitate: vt & initium [a] vobis, & finis [b] legum eruditionis à voce principali [c] procedat.

Sectæ sunt institutiones in libros quatuor, quibus quid olim in vsu erat, quid ve hodie imperiali lima emēdatū fuerit tradit

a Deo propitio. Id est, Deo coadiuuante.

b Peractum est. Id est, completum.

c Triboniano. Hoc nomen & sequentia sunt datiui casus: & etiam dictio conuocatis, construitur cum illo verbo inferius mandauimus.

d Exquæstore. Pro suo simplici ponitur s. quæstori. Not. q tribus modis dicitur quæstor. Primo ille, qui quærebat pecunias tributorum per mundum, & seruabat. 1 Secundo ille, qui præerat capitalibus causis. Tertio, qui stabat vt legeret libros principales, qui candidatus principis dicebatur, & ita hoc tertio modo accipitur hic, vt ff. de offic. quæst. l. j. in fi. & de ori. iu. l. ij. §. deinde cum ęrarium. Vel dic secundum Ioan. quod iam fuit in illo officio sed nūc non est. Inde exquæstor. i. extra quæsturam positus. Vel dicas tertio esse nomen dignitatis: vt exconsul: vt C. de aduoc. diuer. iudi. l. petitione. ibi, egredientem. ADDITIO. Istæ tamen expositiones recidunt in vnum: quia extra administrationem positus quis retinet dignitatem. C. vt dign. ord. ser. l. ij. libr. xij. secundum Ioann. Fab. & Ang. hic.

e Necnon. Not. quod duæ negationes faciunt vnam affirmationem: vt hic, & ff. de verb. sign. l. duobus. ADDITIO. Tu dic hoc verum, si sint circa idē: neq; resultet sensus iuri contrarius, alias secus: vt in §. si vero. in auth. de iis, qui ing. ad ap. col. v. Itē plures negationes in numero pari affirmāt. in dispari negāt: nisi aliter cōstet de mēte pferētis: secūdū Io. Fab. & An. hic

f Illustribus. Quatuor sunt ordines dignitatū. Maximi, vt superillustres. Magni, vt illustres. Medij, vt spectabiles. Minimi, vt clariss. quos specifica, vt in authen. de appel. §. j. ij. iij. & iiij. col. iiij. & in auth. vt ab illustribus: & qui supra eam dignitatem sunt. coll. v. Sunt & infimi, & defensores ciuitatum & magistratus municipales: & isti non habent merum imperium 2 sed superiores sic. Accur. ADDITIO. Vnde versus.

Illustris primus: medius spectabilis: imus,
Vt lex testatur, clarissimus esse probatur.
Et superillustris præponitur omnibus istis.

g Antecessoribus. Scientia vel ætate: vel quia fuerāt cum præcedentibus imperatoribus. Aut certe (vt vult Erasmus) antecessores dicti sunt ab antecedēdo, quod puta ante Imperatorem pro tribunali sedentem, sederent. Vide si libet: Alciatum lib. dispunctionū iij. c. xij. qui ambigit assessores ne legendum sit, an antecessores.

h Quorum. Hic est interpositio vsq; illuc, conuocatis &c. Et no. q in tribus cōmendantur, qui sunt huic arti intenti. Primo in solertia. i. in cautela, vel ingenij scientia: vt l. j. C. si ma. fac. alie. fac. sine decre. ra. hab. Dicit aūt solers 3 à solū, q est totū, & ars artis: quasi tot⁹ ex arte cōsistens: vt est doctus aduocatus, qui sæpe publicis ac priuatis in rebus lapsa erigit sua industria, cām perditā restaurans, fatigata reparās litibus, multo tpe protractis finē imponēs. & quēadmodū miles strenuis clypeis & thoracibus Rēpublicā, sic aduocatus peritus gloriosa voce & solertia patriā parētesq; saluat & ptegit. C. de aduoc. diuer. iud. l. aduocati. Itē in legum magistra sciētia. Eligendus est enim talis magister, qui in se laudabilē vitā probis moribus monstrauerit: & docēdi peritiā, facundiā dicendi, interpretandiq; subtilitatē, & copiam differēdi se habere patefecerit: vt C. de pfes. qui in vr. cō. l. j. li. xij. Itē in fidelitate. nam ex quo hactenus fideles extiterunt, præsumitur pro eis. ff. de re mil. l. non omnes. §. à barbaris: de præteritis enim sumimus cōiecturam ad futura. ff. de acc. l. si cui. §. iisdem. & qñq; occultā coniecturā sumimus ad præteritū: vt C. ad leg. Iul. de adult. l. si ij, qui adulterij: vide gloss. in c. scribam. de præsum.

i Ex multis rerum argumentis. Id est, ex multis rebus vel negotiis, quæ sunt argumenta 4. Accur. ADDITIO. Vnde dicit prouerbium. Opus laudat magistrum. sic in auth. de monachis. §. sancimus. col.

k Accepimus. Id est, recepimus. Accursius.

l Mandauimus. Id est, præcepimus.

m Suasionibus. In bonam partem accipe, alias in malam accipitur: vt ff. de ser. cor. l. j. §. persuadere. & C. de fur. & ser. cor. l. si quis seruo alieno suaserit.

n Institutiones. Ideo sic dictas: quia in statū Romani iuris nostrā erigūt intelligentiā: vt j. ti. j. §. his igit.

o Vobis. Loquitur iuuenibus.

p Cunabula. Per simile loquitur: quia sicut in cunis infantes primo moranť: ita iuris pceptor Institutiones prio legere debet. sic ff. de off. pf. p. l. j. §. his cunabulis

q Fabulis. Quia in antiquis institutionibus erāt fabulæ: quæ fabulæ, nec vera, nec verisimilia cōtinebant, secundum Tullium. li. j. de inuentione. ADDITIO. Et ideo tangit hic Ang. quibus libris sit fides adhibēda.

r Ab imperiali splēdore. i. ab Imperatore, q splēdet.

s Nihil inutile. Quo ad animū vel nihil inutile. i. inusitatū: vt patet ex eo q dicit j. proxi. ver. & qd &c.

t Perperam positum. Quo ad aures. Vel dic, id est, male positum. & contra ius.

v In ipsis. i. in ipsa rei veritate: vel in iis, quæ quotidie emergere possunt. Non autem eueniuntur hic ea, quæ non possunt euenire: quia de his nō curāt legislatores: vt in auth. vt sine prohi. ma. debi. & cre. §. quia vero. coll. vij. & ff. de leg. & senatusc. l. iura. & l. seq.

x Legerent. Nam & olim à principio legebant Imperiales constitutiones, scilicet, institutiones antiquas: vt in proœmio Digest. §. discipuli. Accursius.

y Primordio. i. tm primo anno proficietis, quātū pficiebatis in quatuor. Et no. q adulať nobis Impat. Ac.

z Digni. Vos dico digni &c.

a Initium. Scilicet liber iste.

b Finis. Id est, Codex. Nam primo anno institutiones legi debent: in quinto legitur Codex: vt in proœmio ffvrum. §. pro responsis. ibi, quibus si bene. Acc.

c Principali. i. principis. Et not. quod hæc scientia

capus

† Exquæstorem aut exquęstore Tribonianū vocat, q quęstura functus fuisset, quęstorium dicimus. tametsi diuersum sentiat Alcia. li. dispūct. iiij. c. iij.

† Alciat. li. parerg. viij. ca. x. putat legum pfessores dici Iustiniano antecessores: qd p eāt schola sticis, eos docendo. quam sententiam sequitur Frāciscus balduinus in cōmēt. ad has Institutiões, hoc ipso loco. Aemilius tamē Ferretus in notis suis ad institu. existimat Antecessoris appellatione dignitatem, aut officiū significari ab antecedēdo: quē admodum & prætores dicti sunt à præeundo, id est ab imperando.

† In quibusd. exē. vt liceat nobis atq; ita legit Aemilius Ferretus.

† Et hic in iure diuersis nominibus nuncupatur: scilicet susceptor & opinator:

vt. C. de exact. tribu. l. mis. si.

2 Et ideo potestates & rectores ciuitatum nō deberent pos se ingerere pœnā sanguinis, q̄uis contrarium de facto obseruetur. vt hic p Ange.

3 Vide Io. An. in clemē. j. de offi. dele.

4 Nota ex vnico actu nō psumi quem bonū vel malū seu mercatorē: sed ex pluribus actibus: vt puta si aliquis pluries bene et correcte impressit librū prę sumitur q adhuc bene & correcte, imprimet ex mēte Pet. de Bel. pertica, & aliorum.

caput habet & finẽ: licet in aliis artibus hoc nõ sit, licet vilissimæ sint vt in ꝓœmio Digest. §. sed quia. Ac.

a Igitur. Iste §. diuiditur in duas partes. Primo ponit qualiter mandat diuidi hũc librum in quatuor libros. Secũdo ponit, quid continetur in his quatuor libris. Secunda ibi, in quibus. Item prima subdiuiditur in duas partes. Nam primo ponit dictum, secundo eius causam. Secunda ibi, vt sint.

† quod.

CASVS. Dicit Imperator Iustinianus in hoc §. quasi se commendans. Quid feci ego post omnia prędicta, & post cõpositionem Codicis, & post opus Digestorum seu Pandectarum, (quã compilationem Digestorum feci per Tribonianũ & sapientes alios) & post librũ Institutionum? Ego præcepi prædictis tribus. s. Triboni. Theo. & Doro. vt volumen Instit. quod fecerant, in quatuor libros diuiderent, quod fecerunt. Primus liber durat vsq; de rerum diuisione. Secundus de hæreditatibus ab intestat. Tertius de obligationibus. Quartus abinde vsq; ad finẽ huius voluminis. & hoc fieri feci. s. lib. Instit. in quatuor libros partiri, ad similitudinem quatuor elementorum. s. aquæ, terræ, ignis, & aeris: quia sicut ex his omne corpus gubernatur humanum: ita ex hoc volumine Institutionũ per quatuor libros partito seu diuiso iuuenes sustentantur. i. adiuuantur, vt postea possint secure accedere ad libros legales: ex quo in istis institut. primo studuerint. Et hoc vsque ad §. in quibus. Francisc. Aret.

Igitur [a] postlibros quinquaginta [b] Digestorũ [c] seu Pandectarum [d], in quibus omne ius antiquũ collectũ est, quos [e] † per eundem virum excelsum Tribonianum, nec non cæteros [f] viros illustres & facũdissimos confecimus: in quatuor libros easdem [g] institutiones partiri iussimus [h], vt sint totius legitimæ scientiæ prima [i] elementa: in quibus [k] breuiter expositum est, & quod antea obtinebat [l], & qđ postea desuetudine [m] inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

Institutiones compositas legit in primis Iustinianus, ac recognouit: denique plenum robur accommodauit.

Quas ex omnibus antiquorũ Institutionibus, & præcipue ex commentariis Caiĳ [n] nostri tam Institutionum, quàm rerum quotidianarũ [o], aliisq; multis cõmentariis cõpositas: cùm tres [p] viri

i Prima elementa. Quia sicut ex quatuor elementis omnia corpora conficiuntur, vt terra & aqua & igne & aere. i. ex viribus horum quatuor elementorum totus mundus gubernatur: ita hic liber cõprehendit omnia iura. Et not. q; terra est frigida & sicca: aqua frigida & humida: ignis calidus & siccus: aer calidus & humidus. Primum habet naturam melancholiæ. Secundum. s. aqua, phlegmatis, ignis choleræ, sanguis respondet aeri.

iure forũ. sed ex constitutionibus Imperatoris cõfectus est: vt patet supra §. proxi. Elemẽta & eorũ qualitates sunt quatuor.

In quibus. CASVS. Quidam quæsiuit ab Imperatore: Domine Imperator, quæ est materia istarum Institutionum? Et ipse respon. sicut ex auro & argento seu ex materia auri fit annulus: ita istæ Institutiones factæ sunt ex eo, q; olim erat in vsu ex legibus antiquis, & ex eis legibus antiquis, quæ in vsu esse desierunt. Sed ego Iustinia. eas illuminaui, ad vsum reduxi, in hoc libro Institutionum eas componendo, siue faciendo eas componi. h. d. vsque ad §. quas ex omnibus.

Igitur. Ita continua secundum Ioan. quia prædictorum virorum scientiam & authoritatem probauimus, nec per alios poterat commodius expediri: igitur mandauimus per eos diuidi. vel quia ab imperiali splendore approbatur, & ideo mandat diuidi, vt melius possit intelligi. ff. de verb. signific. l. ĳ. §. cuiusque.

b Quinquaginta. Qui comprehenduntur intra Digestum vetus & Infortiatum, & Digestum nouum.

c Digestorum. Ideo dicuntur digesta, quia omnia ibidem dicenda digeruntur & soluuntur. Accursius.

Digesta vnde dicãtur.

ADDITIO Dicebant quidã, quod olim Digestum scribebatur per duplex dd, vel per d, & g, & postea per vitiũ scriptorũ corruptũ fuit, sed hoc nõ est verũ, imo debet scribi per duplex ff. [1] qa ille liber fuit Digest⁹ secundario per duos Fridericos Imperatores: à quorũ cuiuslibet noie sumpta est pria lra f, & sic erũt duo ff.

1 Multo aliter Alc. li. ĳ. disp. c. xvj. & aliter Laurenti. Val. in Raudensem versus finem.

d Pandectarum. À pan, quod est totũ: & decten, quod est doctrina: [2] qa ibi est doctrina oim iuriscõsultorũ. vt C. de vet. iur. enu. l. ĳ. §. sed cũ oia. in fi. vt hic seqt.

2 Vide Budæũ ad. l. j. ff. de iusti. & iur. in fin.

e Quos. s. quinquaginta libros Digestorum. Accur.

f Nec non cæteros. s. xv. ex permissu Iustiniani electos: vt C. de vet. iur. enuc. l. j. §. ĳ. & l. ĳ. §. quæ omnia.

g Easdem institutiones. i. eadẽ instituta. vnde collige hunc librũ sumptũ ex volumine Digestorũ, vel proprie dicit institutiones quas mãdauit fieri: nũc mãdat partiri. nã partitio animũ legẽtis incitat, mentẽ intelligẽtis præparat, memoriam artificiose reformat: vt ĩ de le. §. sed non vsque. & ff. de doli mal. & met. excep. l. j.

3 Hæc verior secundum Ang. quia iste liber nõ ex

h Iussimus. q. d. Institutiones iussimus fieri ex libris antiquorũ: ita vt cõtinerent quicquid rebus, quæ in præsenti æuo in vsu vertuntur, consentaneum est: vt C. de vete. iure enucl. l. ĳ. §. sed cum prospeximus. Accur.

k In quibus. Scilicet institutionibus.

l Obtinebat. i. erat in vsu, & nunc desĳt. Accur.

m Desuetudine. No. legẽ tolli per desuetudinẽ [4] vel per cõtrariam cõsuetudinẽ: & iterũ eandẽ cõsuetudinẽ per superuenientẽ legẽ tolli: sic ff. de sepul. viol. l. iĳ. §. diuus Adrianus. in gl. iĳ. & in auth. de hære. & fal. §. j. alias §. sed quoniã. col. j. Et subĳcit, Ab imperiali &c. est optimum exemplum. C. de iudi. l. rem non nouam.

4 Hoc est verũ si in tali vsu nõ sit implicitus vsus cõtrarius: alias secus de quo vide ĩ. tit. ĳ. §. ex non scripto: secundũ Angel. & est de mente Pe. de Bel. Perti. & Io. de pla. hic.

Quas ex omnibus. CASVS Dicit Iust. prædicti tres viri. s. Tribo. Theoph. & Doro. cõsuerunt has institutiones ex antiquis institutionibus, quas non habemus ex cõmentarĳs. i. glossis Caĳ: quas gl. fecit ipse Caius ad expositionem prædictarũ Institutionũ antiquarũ, & ad expositionẽ cuiusdã libri, q̃ appellatur liber rerum quotidianarũ, etiã ex multis cõmentarĳs ab ipso Caio factis. Et prædicti tres sapientes. s. Trib. Theop. Doro. qui hunc librũ composuerũt, & ipsum cõpositũ (sicut diximus) in quatuor libros diuiserũt, tam bene cõpositũ & diuisum in nostra presentia attulerũt, quẽ nos ipsi legitimus & bene compositum inuenimus, sic quod illum librum Institutionum approbauimus, & plenum robur ei accommodauimus, ita quod volumus vt tantum valeant leges istarum Institutionum, quantum valent leges in nostro Codice positæ extra casum: vel quantum valent leges positæ in ff. & hoc vsque ad §. summa.

Ordo literæ.

Quas. Scilicet Institutiones. & accipe legimus, & recognouimus, scilicet esse compositas ex oibus &c.

n Caĳ nostri. Commentarĳs dico factis super libros Institutionum antiquarum.

o Quotidianarũ. [5] Liber erat sic appellatus: eo, quod in singulis diebus gerenda à magistratibus cõtinebat qualiter iudicarent.

5 Et ideo aduerte q; ea q̃ quotidie versantur, & quę vtilia sunt magis debent attendi: vt dicit text. ff. de libr. leg. l. legaui. in princ secũdum Ang. hic.

p Cum tres. Interpositio est.

Summa itaque. CASVS. In hoc §. concludit Iustinianus: & loquitur iuuenibus seu rudibus dicens. O iuuenes, accipite hunc librum Institutionum alacriter: & viriliter in eo studete. Et post, quam ipsum studueritis: & in ipso. & alĳs libris legalib⁹, seu alios libros legaliũ solueritis, vos eritis gubernatores reipublicæ, & nostrarum ciuitatum seu prouinciarum,

propter ſapientiam & doctrinam veſtram: quia citius viri periti & docti eligũtur in rempu. regendã, quam laici. & hoc dicit tota iſta conſtitutio. Fran. de Are.

Vergilius a Ope. Quantum ad corpus. vnde Vergil. Labor omnia vincit improbus. Accurſius.

b Et alacri. Affectio enim operi tuo nomen imponit: vt C. ad leg. Cornel. de ſicar. l. j. ff. de iur. l. qui iniuriæ. in princ. Vnde Ang. ſ. in proœ. ponit hos ver. Si quis forte velit iuriſconſultus haberi: Continuet ſtudium, velit à quocunque doceri: Inuigilet, nec vincat eum tortura laboris. Fortior inſurgat, cunctiſque recentior horis.

c Leges noſtras. Scilicet Inſtitutionum. Accurſius.

d Oſtendite. Id eſt, ita proficite in hoc libro, vel ita moribus informati ſitis. Nam boni mores plus, quam diuitiæ operantur: vt ff. de tut. & cur. dat. ab his. l. ſcire. §. cum reliquis. ff. de verbor. oblig. l. ſi quis ſtipulatus. in fine.

prudentes prędicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus: & pleniſsimum noſtrarũ Conſtitutionum robur eis accommodauimus.

Alacri, indefeſſoq; ſtudio, huic diſciplinæ incumbendum ſuadet ac vberrimos fructus pollicetur.

Summa itaq; ope [a], & alacri [b] ſtudio has leges noſtras [c] accipite: & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite [d], vt ſpes [e] vos pulcherrima foueat toto legitimo opere pfecto [f], poſſe etiã noſtram [g] rempublicam in partibus eius [h] vobis [i] credendis [k] gubernari. Datum Conſtantinop. xj. Calen. Decembr. Iuſtiniano. PP. III. Conſ.

e Vt ſpes. Id eſt, hæc ſpes ſit de vobis noſtram rempublicam poſſe gubernari.

f Perlecto. Id eſt, lectis aliis libris.

g Noſtram: Alias veſtram.

h Eius. Reipublicæ. Accurſius.

i Vobis. Id eſt, à vobis credendis, lectis etiam aliis libris, vel ſi habes credendam. i. committendam vobis datiue legitur. & hoc dico legitimo opere perlecto. i. cum quinquennio legeritis. nam tunc opus conſummatur, vt in proœmio ff. eo. §. ſed quia ſolutum. Et quod dicit in partibus eius, ideo eſt: quia multæ ſunt partes eius: vt præfectura, conſulatus, & aliæ multæ: vt patet ex tractatibus de officiis in Digeſt. & in Cod.

k Credendis. i. quia creditur. ſecundum primã expoſitionem, vel ſi habes, credendum. dic vt in glo. ſ. Acc.

DE IVSTITIA ET IVRE.

1 Iſtam cõtinuatio nem ſequitur Nico.

2 Scilicet Adnatiuræ. Iaſon in §. j. infra de actio.

3 Et bene ſecundum Por.

4 Et ibi iſta op. approba. per Bario. & Por.

Iuſtinianus tractaturus 1 iura populi Romani, pręmittit de iuſtitia, quæ eſt mater iuris, & ideo ab ea incipit: ſic obligatio mater eſt actionis: 2 vt ff. de proc. l. licet. §. ea obligatio. & ideo præmittitur in tractatu: vt j. de obl. in prin. & de ac. in prin. ADDITIO. Aduerte hic inquantum in gl. dicitur quod iuſtitia eſt mater iuris. dic hoc verum, ſi conſideretur ius, prout eſt in actu: ſecus ſi prout eſt in habitu hominis: quia ius & iuſtitia tunc fuerunt: & ſunt ſimul omni tẽpore. Iaſon.

l Et iure. ſ. quod ius iuſtitiam proſequitur, vt miniſter vel filius. Sed quare de hoc ponitur in titu. cum in textu nihil dicatur definiendo, licet diuidendo ſic? Reſpondet quidam: ideo non ponit in textu de iure, ne grauaret rudes animos, ſecundũ Py quod nihil eſt. 3 Vel dic hoc plerunq; fieri: vt aliquid ponatur in titu. quod in textu non ponitur: vt C. de relig. & ſump. fu. & de lud. aleæ. nam nihil in textu ibi dicitur de ludo aleæ. Vel dic (quod eſt verius) vt definiatur: vt dicemus j. eod. tit. §. iuris præcepta. in glo. 4

Iuſtitia. Totus iſte tit. quinque habet partes. Nam in prima ponit definitionem iuſtitiæ. In ſecunda ponit definitionem iuris prudentiæ. In tertia declarat quo ordine & qua via tractandæ ſunt leges. In quarta deſcribit præcepta iuris, vel definit ius, ſecundum opinionẽ quã tenebo. In quinta diuidit ius per membra. Secunda ibi, Iuris prudentia. Tertia ibi, His igitur gñaliter cognitis. Quarta ibi, Iuris prępcepta Quinta ibi, huius ſtudij. Chriſtopho. Por.

Inſtitutionum, ſeu Elementorum D. Iuſtiniani ſacratiſſimi principis. Liber I.

TITVLVS I.

DE IVSTITIA ET IVRE.

Iuſtitiæ & iuriſprudentiæ deſcriptio.

IVſtitia † m eſt conſtans & perpetua volũtas, ius ſuũ cuiq; tri-

Iuſtitia. CASVS. In prima parte ſolum dicitur de prima parte titu. ſ. de iuſtitia. & in ipſa prima parte definitur iuſtitia. Et eſt ſciendum, q hæc prima pars in qua definitur iuſtitia, dupliciter poteſt intelligi: vno modo vt loquitur de iuſtitia diuina: alio modo vt loquitur de humana iuſtitia. Si vis intelligere de diuina iuſtitia, pone caſum. Deus, qui eſt iuſtus, habet voluntatem conſtantem. id eſt, firmam, ſtabilẽ, & perpetuam. i. non temporalem, ſed ſemper duraturam, tribuendi, vnicuiq; ius ſuum. ſ. bene meritis paradiſum, male meritis infernũ. Si autem vis intelligere ſecundo modo. ſ. de humana iuſtitia: ſic pone caſum. Homo iuſtus habet: i. habere debet volũtatẽ tribuẽdi vnicuique ius ſuũ. Et pone exemplum in iudice iuſto, qui debet habere voluntatẽ abſoluẽdi innoxios & inculpabiles, & puniẽdi criminoſos. Et ſecundũ hanc ſecundã expoſitionem, illa duo vocabula poſita in definitione iuſtitiæ. ſ. cõſtãs & perpetua, ſunt abiiciẽda & remouẽda ab ipſa definitione: quia iudex qui eſt homo humanus, nõ eſt cõſtans in volũtate, nec perpetuus. In ſecunda parte incipit tractare de ſecũda parte ti. ſ. de iure: in qua ſecũda parte ſic forma caſum. Ego quæſiui à Iuſtiniano Imperatore, O dñe, rñdeatis mihi ad hanc qõnem. Nos dicimus quotidie, quod bonũ eſt habere iuris prudentiã. Dicite ergo mihi, qd eſt iuris prudentia: vel quis dicat habere iuris prudentiam? Et certe Imperator rñdet dicẽs, q ille dicitur habere iuris prudentiã, qui ſcit cognoſcere res diuinas & humanas: & qui cognoſcit iuſtũ & iniuſtum. Tertio dicit, ex quo vidimus in prima parte, quid eſt iuſtitia: & ex quo vidimus in ſecũda, qd eſt iuris prudentia: etiã videamus qualiter leges ſunt docendę, & quo ordine. Et certe leges ſunt docẽdæ hoc modo: quia ſcholares, qui volũt audire iura ciuilia, primo debẽt incipere à leuibus ſ. ab hoc libro Inſtitu. poſtea debent aſcendere ad grauiora ſcilicet ad librũ Digeſtorum & Codicis. Et redditur ratio quare ſit incipiendũ à leuibus: quia ſi incipiãt à grauioribus, ſcilicet à libris Digeſtorũ & Codicis: vnum de duobus malum accidet ſeu eueniet: quia aut rudis propter nimiã difficultatem deſeret, ſeu relinquet prorſus ſtudium: aut ſi nõ deſerat, hoc eſt ꝓpter nimiã difficultatem non dimittat ſtudiũ: cum magno labore ad hoc perueniet, quinetiã cum diffidẽtia: quia nõ habebit ſpem, nec fiduciam, quod vnquam aliquid ſciet, ſeu perueniet ad fructum ſcientiæ: ad cuius fructum citius perueniſſet, ſi à leuioribus ſtudium ſuũ inchoaſſet. hoc dicit. Franc. de Aret.

† Iuſtitiã hic accipe ꝓ habitu animi volẽtis quicquid ei pſcripſerit cõſtans & ꝑpetua ratio. Vide Fran. Balduinũ hic: qui definitionẽ hãc pulchre explicat ac defẽdit aduerſus Rodulphum Agricolã.

m Iuſtitia. Hęc iuſtitię definitio põt itelligi de diuina 1 iuſtitia. q. d. Diuina iuſtitia eſt volũtas 2 cõſtãs & ꝑpetua &c. & ſecũdũ hoc hęc ṽba in ea poſita ſunt plana.

1 Id eſt in tentio. Ange.

Sed

Sed nōne iniustū fuit [1], φ tātū datū fuit mercenario in sero veniēti, quantū illi, qui mane venerat? quod tñ Dei iustitia laudat: vt ff. de an. le. l. ij. & de verb. sig. l. ij. §. cuiusq;? R ñ. illud diuinū vel mystice vel allegorice debet intelligi. q. d. tantū habebit de paradiso ille, qui decedit in hoc vltimo seculo, si faciat bonum, quantū ille, qui decesserit in primo seculo, vt patet in his versib⁹: Vinea culta fuit, cultores præmia quærunt. Non labor æqualis, æqualia dona fuerūt. Sic Deus ostēdit, quod quandocūq; venimus, Arripiamus iter, certi dè munere sim⁹. Vel dic secundū Ioan [2], φ de fragibili hominis iustitia loquitur. q. d. iustitia humana, vel quæ est in homine, est volūtas constās &c. & secūdū hoc illa duo verba, cōstans & perpetua, abiiciuntur [3] extra: q̄a homini nō possunt conuenire: cum scriptum sit, φ septies in die cadit iustus. & illud: Nūquam in eodē statu permanet: vt in auth. de nō ali. aut permu. §. vt aūt. col. ij. Item φ in fi. dicit. suū vnicuiq; tribuens: intellige, quantū ad affectionē: quia ad actū non pōt. q. d. habēs affectū tribuēdi: sicut s. in ti. proœmij dicitur de August. sic & de matrimonio, qd est indiuiduū: vt j. de pa. po. in prin. licet interdū diuidat, vt patet C. de repu. l. cōsensu. Vel tertio [4] expone, vt in summa huius tituli, vt volūtas, i. mens. cōstans, i. bonum: quasi habitus mētis bonus. Sed Tullius sic definit. Iustitia [5] est habitus animi communi vtilitate seruata, suā cuilibet tribuēs dignitatē. sed secundū Plato. Iustitia est virtus, quæ plurimū potest in iis, quæ minimū possunt. Vel prout ego credo, Iustitia [6] est animi cōgrua dispositio in singulis reb⁹ recte diiudicās. Acc. ADDITIO. Quæsiuit modū, in quo voluit emēdare Iustinianū. & ideo vos dicite, φ hic iustitia definitur generaliter. ad argumēta vero breui distinctiōe facile sic rñdebitis. Aliqñ cōsideratur iustitia, ꝑut est in abstracto: & tūc iustitia est cōstans & ꝑpetua. Aliqñ vero cōsideraf ꝑut est in concreto, vt est posita in corpore hominū administrātiū: & tūc dr̄ corruptibilis: nō rōne essentialitatis iustitiæ, sed ratione mali cōtinentis, hoc est, praui hominis secundū Christ. Por.

buendi[a]. Iuris prudētia est diuinarū atq; humanarū rerum notitia[b], iusti atq; iniusti scientia.

Leuiora primū, exinde altiera tradēda sunt, ne tyrones rei perplexitate et varietate perterriti, aut studia deserant, aut maiori cū sudore tardius huiusce disciplinæ notitiam assequantur.

His igit[c] generaliter cognitis[d] & incipientibus[e] nobis[f] exponere iura populi Romani, ita vidētur posse tradi[g] cōmodissimè, si primò leui[h] ac sīplici[i] via, pòst deinde diligentissima[k] atq; exactissima[l] interpretatione[m] singula tradantur. alioqui si statim ab initio rudē adhuc & infirmuū animū studiosi, multitudine ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterū, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cū magno labore, sæpe etiam cum diffidentia (quæ[n] plerunque iuuenes auertit[o]) serius ad id perducemus, ad qd leuiore via ductus, sine magno labore, & sine vlla diffidētia maturius[p] perduci potuisset.

Tria sunt iuris præcepta, ad quæ quicquid in iure scriptum est, refertur.

Publicum ius publicam vtilitatem respicit, priuatū verò singulorum peculiare commodum.

Iuris ꝑcepta[q] sunt hęc, Honestè[r] viuere † alte-

a Tribuendi. Vt honeste viuat sibi: & sic alterū non lædat: imo proficiat. vel dic ius suū, i. hominis meritū.

b Notitia. Potest recte legi, vt illa dictio sciētia, sit ablatiui casus: vel ecōtra sit nominatiui casus, & hæc dictio notitia, sit ablatiui casus. sic j. ti. j. in prin [7]. Sed nunquid secundū hoc oportet, φ quicunq; vult iuris prudens vel iurisconsultus esse, debeat theologiam legere? Rñ. non: nam in corpore iuris hæc omnia inueniuntur: vt C. de sum. trin. & fide cath. & C. de sac. san. eccle. & de epi. & cle. & in aut. sub multis titulis: vbi specialiter de diuinis tractatur. Itē quæ est differētia inter iustitiā, & ius, & iuris prudentiā? Resp. Iustitia est virtus: ius est virtutis exequutiuū: iuris prudētia est scientia illius iuris. Itē iustitia est summū bonum: ius, medium: iuris prudentia, infimum [8]. Item iustitia vult tribuere vnicuiq; ius suum: ius vero coadiuuat: iuris prudentia docet qualiter illud fiat. Accur.

c His igitur. Nūc vult dicere, qualiter leges sunt docendæ. Accur.

d Cognitis. Id est, visa definitione iustitiæ. & iuris prudentiæ.

e Et incipientibus. Datiue potest legi cum verbo, infra videntur: vel ablatiue, vt superi⁹ respiciāt: & hæc verior. Accursius.

f Nobis. Loquuntur cōpilatores huius libri in persona Iustiniani, qui debet exponere per eos.

g Tradi. Scilicet iura populi Romani.

h Leui [9]. Quo ad subtilia verba. Acc.

i Simplici. Quo ad sententiam.

ADDITIO. Et ideo positionibus debet sine plica responderi: nisi essent respōdenti captiosę, vel rei, de qua agit natura ipsam exigeret. Ang.

k Diligentissima. Quo ad subtilia verba.

l Exactissima. Quo ad subtilē materiā & suiam. Ac.

m Interpretatione. Id est facili sententia.

n Quę. Scilicet diffidentia.

o Auertit. No. contra inconstantiā [10] sic ff. de procu. l. in causæ. in princ. & in auth. de mona. §. cogitandum. col. j. vnde Salomō. Tria sunt mihi incognita, & quartum penitus ignoro. Via colubri super lapidem, Via auis volantis in aere, Via nauis in medio maris, quartum difficilius, Via iuuenis in adolescentia sua. Vnde dantur in integ. rest. eorum facultatibus: vt j. de hære. quali. & diff. §. extraneis. Accur.

ADDITIO. Et ista patent his versibus. Cū sit pœna grauis cognoscere quæ via nauis, vel colubri, vel auis, pueri grauior via quauis.

p Maturius. Hic nota prouerbium: Qui vadit plane, vadit sane.

Iuris pręcepta. CASVS. Hic incipit quarta pars, in qua dr̄, φ ius nostrū ciuile vno de trib⁹ accipitur: aut ꝑcipit, vt quis honeste viuat: aut pręcipit, vt qs alterū nō lædat: aut vt vnus homo ius suū vnicuiq; tribuat. De primo ponitur exemplū in glos. quæ incipit, Quantū ad se &c. De secundo ponitur exemplū, φ nō debet vnus alteri iniuriā inferre: vt ff. co. l. iij. de quo ponit exemplū, vt in iudice, q vnicuiq; debet suū ius tribuere, ꝑut s̄. dixi in definitiōe iustitiæ. Frā. de Are.

q Iuris præcepta. i. iura pręcipientia, præcipiunt aliquid, quod pertinet ad aliquod istorum triū. Nam nō omne ius præcipit: imo quoddā punit, quoddā vetat, quoddā permittit: vt ff. de legi. & se. cū l. legis quoddam consulit: vt ff. de rei vend. l. is, qui destinauit. & quoddam hortatur: vt C. de transact. l. age.

r Honeste. s. qītū ad se. quę honestas & circa matrimonia est: vt ff. de ri. nupt. l. semp. & circa mores seruaf: vt ff. de tu. & cu. da. ab his. l. scire oportet. §. pe. & vlt.

ADDITIO. Et ideo dicit Ang. mulierē honeste viuere, quę viuit secundū mores loci. sed caste viuere non intelligif, quę trāsit ad secūda vota, s respectu mariti defuncti, vel filiorū eius, sed respectu aliorum secus.

[1] Dic qd non: quia paterfa. tā quā moderator rei suę potuit in ea talē legē statuere: vt C. mand. l. in re mandata. secundū Pet. de Bel. Pert. per Porc. & Ia.

[2] Et bene Angel. & Porc. & est de mente omniū scrib.

[3] Nihil est quia intelliguntur prout homini conuenire possunt. Bar. Frā. Ang. & Ias.

[4] Istud est diuinare: secundum Pet. hic.

[5] Ista potest esse vera secundū Pe. de Bel. Per. hic.

[6] Ista displicet Pe. de Bel. Per.

[7] Imo vtrunq; est nominatiui casus, secundum Chri. Por. quia punct⁹ sub verbo notitia obtinet vī copulæ.

[8] Hoc verum secundum doct. hic. si considerentur hæc verba quo ad ordinē prioritatis & posterioritatis: & tunc dic sūmū, id est, primum, &c. vt j. de iure personarū. in prin. alias secus. Bar. Fa. Ang.

[9] Nota ex glo. iūcto tex. φ scientia debet tradi prius de facilibus: secundo de difficilibus. Ang.

† Sic dicitur ī proœ. Dec. in gl. honeste. et in prin. decret. c. humanum genus.

[10] Quæ non admittitur inter viuos ī cōtractibus nominatis circa idē, si actus valet: seu circa diuersa si sint connexa alias secus. Ange.

rum[a] nō lędere, suum[b] cuique tribuere. Huius studij[c] duæ sunt positiones[d]: publicū, & priuatum. Publicum ius[e] est, quod ad statutū rei Romanæ[f] spectat[g]. Priuatum est, quod ad singulorum vtilitatē pertinet[h]. Dicendū est igitur de iure priuato[i], quod † tripertitum est[k]. Collectū est enim ex naturalib[us][l] præceptis, aut gentiū[m], aut ciuilibus[n].

b Alterum non lædere. Vnde illud: Quod tibi non vis fieri alij ne feceris: vt in Decre, in prin.

Suū. Vt non solū nō lædat: sed etiam adiuuet. nā nō sufficit abstinere à malo, nisi fiat qđ bonum est: vt arg. in decre. lxxxvj. di. nō satis. Sed nōne hæc verba accipiūtur hic, sicut s. in definitione iustitiæ, in fin. Rñd. non, imo ibi hæc tria cōprehendit: hic aūt illud solū, qđ extra illa duo prima relinquitur. Et not. quod in hoc reprobat opin. Py. & aliorum, qui dixerūt, quod in hoc titulo non definiebat ius: quod est ars boni & æqui: cuius merito quis nos sacerdotes appellet. Nam dico, quod hęc verba, quæ hic sunt tantundem pręstant. Nam quod hic dicit præcepta iuris, per hoc dicit ars: cū ars sit collectio multorū præceptorū. Item per hoc quod dicit, honeste viuere, alterū non lędere. valet tantum, quantum boni & æqui. Item per hoc quod dicit, ius suū vnicuiq; tribuere, colligo cuius merito quis nos sacerdotes appellet, i. sacra vel iura sua cuilibet ministrantes: vt hic, & ff. eo. l. j. ij. respon.

Huius studij. Diuiditur in quatuor partes, sicut sunt quatuor dicta. Ange. CASVS. In hac quinta & vltima parte figura casum sic. Ex quo vidimus qđ est iustitia: item ex quo vidimus, quot & qualia sunt iuris præcepta: est sciendū vltimo loco, quod ius nostrū ciuile in duas ptes diuiditur, s. in ius publicū & priuatum. Et primo dicit, quid dicatur ius publicū. Et certe ius publicum dicitur illa pars iuris nostri, quæ tractat de vtilitate totius mundi quod dic vt in glo. quæ incipit, Et consistit. Secundo dicit, quid dicatur priuatum. Certe ius priuatum dicitur illa pars iuris nostri, quæ tractat de vtilitate singulorum: puta vt fundus meus ab altero possessus restituatur mihi: vel puta vt debitor meus, quod debet mihi soluat. & alia infinita exēpla posses ponere. Tādē dicit: ex quo vidimus, quid est ius publicū: nunc videndum est, quid est ius priuatum. Et sciendum est, quod ius priuatum est collectum ex præceptis trium iurium, s. ex præceptis iuris naturalis. Item ex præceptis vel præcepto iuris gentium. Item ex præceptis iuris ciuilis. Et de his pręceptis iuris naturalis, gentium, vel ciuilis, pone exempla vt in glo. quæ incip. In iure enim. Franc. de Aret.

c Huius studij. Id est artis adipiscendæ per studium.

d Positiones. i. species, secundū Pla. sed secundū Az. sic, i. sup duobus generibus, nō speciebus. ponitur hæc ars studio legēdi discēda. Nec enim placet, φ ex multitudine rerum multa dicātur iura. sic enim diceretur ius aliud equinū, quod super equo tractaret, aliud asininum. & sic de singulis sed ego credo, φ iste nō fuit Py. intellectus, sed ille, qui est præceptoris mei[4]. Ac.

ADDITIO Pro cōcordia dicēdū est, secūdū Por. φ species sumit dupliciter. Vno modo dialectice, & tūc sumit pro specie pdicabili de pluribus differētibus numero. & hoc mō Pla. intellexit. quā speciē Azo genus appellauit. Alio mō capit spēs legaliter pro vnoquoq; indiuiduo. l. eum. §. quiędes. ff. de vsuc. vt etiā no. in l. legato. ff. de leg. j. & gl. in l. ij. ff. si cer. pe.

e Publicum ius. Et cōsistit in sacris, in sacerdotibus, & magistratibus. ff. eo. l. j. §. publicum. & in aut. vt lima. & auiæ. §. si. versi. quia vero. col. vij. & C. de sum. tri. & fide catho. l. inter claras. & ff. de orig. iur. l. ij. §. post originem. Gloss. in d. §. publicū. in verb. in sacris. declarat hanc Aeg. Per.

f Rei Romanæ. Id est Romani Imperij. sic ponitur j. de pat. pot. §. ius autem.

g Spectat. s. principaliter. nam & singulorum est vtilitas Rempublicam saluā conseruari. Accur.

h Pertinet. Scilicet principaliter. secundario autem ad publicā vtilitatē pertinet. expedit enim Reipub. &c. vt j. de his, qui sunt sui vel alie. iuris. §. nam Antoninus.

i De iure priuato. Sed quid de publico? Rñ. non dicet in hoc libro: sed dicitur ff. de iu. fis. & C. eod. tit. & in aliis tit. sequentibus: & fere per oēs tres libros Codicis: vbi de iure pub. tractatur. Et numquid illud est tripertite collectum? Respon. sic, vt statim dicam, & ex eisdem præceptis. Cum ergo eadem sint exempla publici & priuati, quare de priuato tantum dixit quod est tripertite collectum? Respō. quia plura erat de eo priuato dicturus. Item cum fecisset hunc librum causa rudium, nolebat eos multum aggrauare, quod fecisset, si tractasset de iure pub. in hoc lib.

k Tripertitum est. In iure enim priuato, vt in suo toto tripertita sunt præcepta naturalia: vt hoc, Neminē cum alterius dāno fieri locupletē: vt ff. de cōdi. inde. l. nam hoc natura. Item gentium: vt quod quisque ob tutelam sui corporis fecerit, iure fecisse existimetur: vt ff. eo. l. j. ij. & iij. Item sunt præcepta ciuilia: vt pręcepta de vsuc. quia de priuata vtilitate est vsucap. vt j. de vsuca. in prin. ibi, ne dominia &c. Et sic publicū est ex eisdem exemplis. & pone eadem exempla: vt ecce à iure naturali, vt non locupletetur cum iactura alterius Respublica. A iure gentiū, vt liceat Reipub. propulsare iniuriam. Item à iure ciuili, vt Respub. vsucapiat, sicut priuatus, quæ exempla posuimus supra statim in verbo, iure priuato.

l Naturalibus. Id est iuris naturalis[5].

m Aut gentium. Id est præceptis iuris gentium[6].

n Aut ciuilibus. Præceptis[7].

Ista glo. præstat argu. an quis teneatur adiuuare aliquē qui offenditur et dicitur qđ de iure cano. teneor iuuare verbis interponendo me honesto mō: vt ij. q. vij. ca. negligere, sed secundum leges regulariter non tęneor adiuuare: vt. l. metum. §. sed licet. ibi Bal. ff. quod me. ca. Tulli. lib. j. de offi. contra, Qui alterum nō defēdit si potest (inqt) tā in vitio est quam si patriā aut parētes deserat. Aeg. Per. An autē incurrat excōmunicationem seipsum offendens, dic quod sic secūdū Bar. Pe. de Per. Per. et Ange. hic.

† Alias tripartitū.

Et bene secundum Porc. quāuis Iason dubitet de iure naturali.

Similes gl. sunt in l. iustitia. §. j ff. de iust. & iur.

No. qđ Azo. fuit præceptor Accur.

TITVLVS II.

DE IVRE NATVRALI, GENTIVM & ciuili.

Quod naturalis instinctus omnia animantia docuit, ius naturale dicitur: ideo mares fœminas appetere, liberos procreare: procreatosq; educare (quæ etiam cū brutis cōia habemus) hoc iure īpellimur.

IVs naturale est[†], qđ

DE IVRE NATVRALI &c.

Dictum est suprà, quod ius priuatum est collectum ex naturalibus præceptis, gentium, & ciuilibus: nunc de eis dicit, & primò de iure naturali.

IVs naturale est. Tot[us] iste ti. diuidit in qnque ptes. Primo ponit de iure naturali. Secūdo de iure gē. & ciui. Tertio ponit vnā diuisionē iuris ciui. Quarto rediēs ad ius ciuile et naturale ponit vnā differētiā inter ipsa iura. Vltimo ponit circa q̄ versat ius ciui. Secūda ibi, Ius aūt ciuile, Tertia ibi, Cōstat aūt. Quarta ibi, Sed naturalia. Quinta ibi, Oē aūt. Et hoc prin. ēt diuidit ī tres ptes. Primo ponit definitionē iuris naturalis. Secūdo declarat illā. Tertio pbat p effectū. Secūda ibi, Nā ius. Tertia ibi. Hic descēdit. a. b. c. s.

Quidā scholaris rudis accessit ad principē Iustinianū: & corā eo talē proposuit qōnē: Dñe Imper. dicite mihi, qđ est ius naturale? Imperator rñdit ei: Ius naturale est, quoddā ius, quo iure oīa aīalia sunt instructa & perita à natura. i. à Deo. Vel ius naturale est quoddā

† Ius naturale dici nō potest, nisi constitutū sit: aliter enim ius non esset. neq; quicquid naturale est, id continuo ius naturale est. sed id duntaxat, quod hominem facere aut non facere naturalis ratio iubet. φ inde naturale esse deprehenditur, quod idē obseruatum essē videamus à cæteris quoq; animantibus, quæ nō nisi natura & sēsu ducuntur.

Vt suam prolem nutrire.

Vt suo dño parere.

Scilicet quod pmisit per stipulationē soluere.

ius, quo iure natura, i. Deus omnia aĩalia instruxit, & docuit. & in idẽ per oĩa recidit hæc positio casus cũ prima. Bene dico, oĩa animalia: q̃a nõ solũ habet locũ in hoĩbus, sed in omnibus aĩalib⁹: siue in cęlo, i. in aere nascãtur: vt aues: siue in terra, vt alia aĩalia: siue in aqua nascantur, vt pisces. Videmus enim, i. videre possumus oĩa animalia, nedũ hoĩes, esse perita huius iuris naturalis. h.d. vsque ad versi. Hinc descẽdit. In quo ponũtur duo vel tria exempla de hoc iure naturali. Mouetur eñ masculus ad coniungendũ se fœmellæ: vel vir ad cõiungendum se

natura [a] oĩa animalia docuit. Nam ius [b] istud nõ humani [c] generis ꝓprium est, sed omniũ animaliũ, quę in cęlo [d], quę in terra [e], q̃ in mari [f] nascuntur, Hinc [g] descẽdit maris [h] atq; fœminę coniunctio [i], quam nos matrimonium [k] appellamus. hinc liberorum procreatio [l], hĩc educatio [m]. Videmus etenĩ cętera [n] quoq; animalia istius iuris [o] peritia censeri †.

Quod quæq; ciuitas sibi ius statuit ius ciuile dicitur, quasi ipsius ciuitatis peculiare: q̃d verò rationis iudicio ab omni populo custoditur, ius gentium vocatur.

fœminæ: quæ cõiunctio vocatͬ matrimoniũ, secundum iura ciuilia. Secundũ exemplũ est tale: Iure isto naturali mouetur homo & fœmina ad procreãdos & nutriendos liberos, i. filios. Nã isto iure naturali mouentur hoĩes & fœminę ad cõmiscendũ se adinuicẽ: quam coniunctionẽ faciũt, ideo vt liberos procreẽt: & eisdẽ liberis procreatis mouẽtur eodẽ iure naturali ad eosdem liberos alendos: & nutriendos. Fran. de Aret.

[a] Ius naturale est. Quod natura, i. Deus [1] & nominatiue & ablatiue põt legi. sic s. tit. j. §. j. Et no. q̃a quatuor modis ius naturale ponitͬ. Quãdoq; pro iure gentiũ: vt j. de re. di. §. singulorũ. Quãdoq; ꝓ iure pactorũ: & sic ꝓ iure p̃torio: vt ff. de pac. l. j. Quãdoq; pro eius cõtrario, s. ꝓ eo, ꝙ rescindit pacta: vt in rest. min. vt ff. de mi. le. j. Quãdoq; ꝓ instinctu naturę: vt hic, & ff. eo. l. j. §. ius aũt naturale. Sed scd̃m cano. ius naturale dr̃, ꝙ in lege Mosaica vel in Euãgelio cõtinetͬ: vt in prin. Decret. Et istud (quod) hic est noĩatiui casus, qñ hęc dictio (natura) est ablatiui casus, & ecõtra est accusatiui, qñ (natura) est noĩatiui: & tũc dic natura, i. Deus. ADDITIO. Dic scd̃m Por. ꝙ hoc relatiuum (quod) erit accusatiui casus, & verbũ (natura) erit nominatiui. Nã hoc verbũ (docuit) in textu positũ põt regere duos accusatiuos diuersos: vt in gl. or. in l. successores. C. ad l. Fal. & habetͬ in l. eã quã. C. de fideic.

[1] Hæc nõ est legis intentio: & natura hic accipitͬ ꝓ virtute insita cuilibet rei. Bart. Nico Fab. & Placen.

[b] Nã ius. Bene dico omnia aĩalia. Nã ius istud &c. nõ solũ est hominũ, sed cõe omniũ animalium. Accur.

[c] Humani. Id est hominum.

[d] In cælo. Id est in aere: vt aues, quę in arboribus & aere nascuntur: vt j. de rer. di. §. apum.

[e] In terra. Vt feræ bestiæ, quæ in suis lustris, i. cubilibus nascuntur: & etiam quædam aues.

[f] In mari. Vt pisces. idem dico & si in qualibet alia aqua nascuntur.

[g] Hinc. i. ab hoc iure naturali: s. Deo, qui primo Adã Euæ cõiunxit: & in paradiso deliciarũ posuit. Acc.

[h] Maris. Id est, masculi.

[i] Coniunctio. s. animorũ, non corporũ: vt ff. de regu. iur. l. nuptias. ADDITIO. Est tamẽ differẽtia secundum Ang. quia secuto solo cõsensu possibilis est separatio per ingressum monasterij: vt C. de episc. & cler. l. Deo nobis. circa prin. & in Decre. ex publico. de cõuer. coniug. secus autem secuta carnali copula.

[k] Matrimonium. Id est effectum matrimonij. Et sic not. ꝙ matrimoniũ quo ad originẽ de iure naturali, s. de Deo: vt hic dicitur [2]. de iure gentium etiam dici potest: quia ab eo receptum est [3]. De iure ciuili etiam dici potest: quia formam ei adiunxit, & solẽnitatem: secundum Azo. vt patet j. de nupt. per totum titulum: cum dicit, à quarundam nuptiis abstinere necesse est: vt ff. de ritu nupt. per totum. vnde debet dici de iure ciuili: vt ff. de iusti. & iur. l. ius ciuile.

[2] Vel aliter secundum Ioã. Fa. ne parentes sint incerti de filijs, quos alere tenẽtur, ratio naturalis dictat matrimoniũ.

[3] Vel quo ad substãtiã consensus.

ADDITIO. Intellige hoc, nisi quo ad prohibitionem graduum lineę ascendentis, vel descẽdentis, vel etiam collateralis in primo gradu: quia dicitur de iure diuino. c. literas. §. sane. versi. opinioni. & §. sequẽ. extra de resti. spo. Item quo ad formam verborũ, est de iure cano. sed quo ad instinctum coniunctionis, seu causam finalem, scilicet, conseruationem indiuidui, est de iure naturali, secundum Chri. Por. hic.

[l] Hinc liberorum procreatio. Nã De⁹ operatur ad liberorum procreationem, & naturalis instinctus.

[m] Et educatio *. Nam hoc iure, scilicet, naturali mouetur parens ad educationem filiorũ suorũ potius, quam alienorum: vt ff. vnde lib. l. scripto hæred. in fin. & ad hoc etiam tenetur parens; nisi pro se sit insufficiens; vt ff. de lib. agn. l. si quis. §. sed & si filius. & §. denique.

[n] Cætera. Scilicet animalia præter homines.

[o] Istius iuris. Scilicet naturalis, de quo loquimur. Ex eo enim, quod auis volat, piscis natat, gallina oua calefacit: mouentur isto iure naturali.

Ius autem. Diuiditur in tres partes. Primo ponit dictum bimembre. Secundo ponit exemplũ primi membri. Tertio ponit exemplum secundi membri. Secunda ibi, nam quod. Tertia ibi, Quod vero.

CASVS. Quidam scholaris accessit ad principem, & talem proposuit quæstionem. Domine Imperator, dicite mihi, quæ differentia est inter ius gentium, & ius ciuile: & ideo quæro: quia volo vnum ius ab alio scire discernere. Imperator respõdit: Amice, dico tibi, quod omnes populi, qui vtuntur iure scripto, & iure non scripto, pro parte vtuntur suo proprio iure, s. ciuili, & pro parte vtuntur iure cõmuni omniũ hominũ. Secundo dicit scholaris. Domine Imperator, vos loquimini sic obscure, ꝙ nõ intelligo vos. Quid est hoc dicere, quod omnes populi, qui vtũtur iure scripto, & iure nõ scripto, pro parte vtũtur suo proprio iure: & pro parte vtuntur iure communi omnium hominum. Dicit Imper. Quod dixi ibi, ꝙ vtuntur pro parte sua proprio iure, sic intellige, q̃d ius, q̃d sibi faciat quilibet populus, illud est propriũ ius illius populi, vel ciuitatis, i. appellatur ius ciuile, id est, ius proprium illius ciuitatis: puta statuta municipalia, quę in singulis ciuitatibus fiunt. Tertio dixit Imperator, quod illud ius, quo vtuntur omnes gentes de mundo naturali ratione, id est, discretione est inductum: appellaturq; ius gentium, i. ius, quo omnes gentes de mundo vtuntur. Et sic amodo aperta est differentia inter ius gentium, & ciuile: quia ius ciuile est proprium cuiusq; ciuitatis: ius vero gentium est commune omnibus. Quarto dicit Iustinianus. Non solum quidẽ alij populi vtuntur pro parte iure proprio, id est, ciuili: & pro parte iure communi omium hominum, id est, iure gentium: sed etiam populus Romanus hoc facit: quia pro parte vtitur suo iure, id est, suis ꝓpriis statutis: & pro parte vtitur iure communi omniũ hominũ, id est, gentium. Quinto respõdet Imperator cuidam tacitę obiectioni: quia possent aliqui dicere: Domine Imperator, vos fecistis mentionem nunc de iure gentium & ciuili: dicatis de natura vtriusq; iuris, Dicit Imperator, excusando se: Ego hoc dicam in competenti loco, scilicet, in §. pen. vbi dicit, ꝙ ius gentium est immutabile, & ius ciuile mutabile, secundum expositionem istius §. vel alio modo intellige istam quintam particulam. vt in glo. quæ incipit, s. iura gentium. Et hoc totum in prima parte principali. In secũda parte assignat

† Cẽseri, id est, referri in numerum eorũ, quæ huius iuris perita sũt trãslatiõe sumpta ab his qui censentur capite vel patrimonio. tametsi Budæus existimet, censeri, hoc loco significare idem, quod admirationi esse.

* Educatio si consideretur in specto naturę instinctu, est de iure naturali: si ꝓut est redacta ad necessitatẽ est de iure ciuili l. si quis à liber. §. si. ff. de libe. agno. nam pater cogitat iure ciuili alere liberos: vt de Sophocle scribit Tuili. in Cat. Aeg. peri.

gnat Iustinianus secundã differentiã inter ius gentiũ & ius ciuile, quæ secunda pars continet quatuor partes: vt s. dixi. In prima particula hoc dicit: Quãuis ius gentium nõ habeat denominationẽ ab aliqua ciuitate: quia non dicitur ius gentiũ Romanorũ: vel ius gentiũ Bononiensiũ: tamen ius ciuile habet denominationem ab ea ciuitate, in qua factum est: vt ecce statuta, quæ fiebant apud ciuitatem Athenarũ per suos sapientes, scilicet Solonem & Draconem, possunt dici ius ciuile Atheniensiũ. Secundo adducit simile, quod statuta facta Romæ possunt dici ius ciuile Romanorum, vel ius ciuile Quiritum: quia Romani appellabãtur Quirites à quodam eorũ rege, qui Quirinus appellabatur. Tertio dicit, Sed qd dicemus, si simpliciter dicatur ius ciuile, nec addatur nomen ciuitatis, in qua factum est illud ius, de quo iure intelligimus? Respon. per excellentiã intelligitur ius ciuile de iure ciuili Romanorũ, id est, de statutis eorum. Quarto adducit simile. Ecce cum dico, poeta, & ei nõ addo nomen proprium: per excellentiam intelligitur de Homero apud Grçcos: vel de Virgilio apud Latinos. h. d. vsque ad §. ius autem gentium.

Ius autem ciuile à iure gentiũ distinguit̃ a, ꝙ omnes populi qui legibus & moribus b † regũtur, partim suo ꝓprio †, partim cõmuni c omniũ hominũ iure vtunt̃. Nam ꝙ quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius propriũ ciuitatis est: vocaturq́ ius ciuile d, quasi ius propriũ ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio e inter oẽs hoĩes cõstituit, id apud f oẽs populos peræquè custodit̃: vocaturq́ ius gentium, quasi quo iure oẽs gẽtes vtuntur g. Et populus itaq; h Romanus partim suo i proprio, partim cõmuni omniũ hominum iure vtitur. Quæ singula k qualia sint, suis locis proponemus l.

Ius ciuile à sua quodq; ciuitate vel legislatore nomẽ sortitur: iuris tamẽ ciuilis simpliciter prolati appellatione, ius Romanorũ (tanquã nobilius) significamus.

Sed ius quidẽ m ciuile ex vnaquaq; ciuitate appellatur n; veluti Atheniensiũ. Nã si qs velit Solonis o, vel Draconis leges appellare ius ciuile Atheniensiũ, non errauerit p. Sic enim & ius q, quo Romanus populus vtit̃, ius ciuile Romanorum appellamus, vel ius Quiritiũ r, quo Quirites vtũtur. Romani enim à Romulo, Quirites à Quirino s appellantur. Sed quoties nõ addimus nomen, cuius sit ciuitatis t, nostrum v ius x significamus. Sicuti cũ poetam dicimus, nec addim⁹ nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus: apud nos, Vergilus y.

a Diuiditur i. vnum ab altero sic dignoscitur. Acc.

b Legibus & moribus. Nam quidam sunt, qui regũtur tantum moribus: & etiam quidam, qui nec moribus, nec legibus: vt homines syluestres 1; etiam quidam qui legibus tantum & moribus.

c Communi. Id est, eo iure, quod est in cõmuni apud omnes, siue scriptum sit, siue non.

d Ius ciuile. Vt sunt statuta terrarum: quæ iura municipalia dicuntur: vt C. de emã. lib. l. j. & sic dicit̃ ad differentiã iuris naturalis, i. iure gentium. & ita accipitur hic. Secũdo modo dicitur ius ciuile lex xij. tabularum: vt ff. de iust. & iur. l. ius ciuile. §. hoc igitur. Tertio dicit̃ ius ciuile omne ius, qđ nõ est prętoriũ. & sic accipit̃ ff. de iustit. & iure. l. ius autem ciuile. in prin. & §. ius prętoriũ. Quarto dicitur disputatio prudentum, quæ fuit facta super l. xij. tab. vt ff. de orig. iur. l. ij. §. hæc disputatio. secundum Ioan. Quinto quicquid scriptum habemus de iure, dicitur ius ciuile: vt cum dicitur, Est enim sanctissima res ciuilis sapiẽtia, quæ pretio nummario nõ est æstimanda: vt ff. de var. & extraor. cogn. l. j. §. proinde. Sexto dicitur quoties adiicit̃ aliquid iuri naturali, vt in matrimonio modo diximus: vel detrahitur iuri naturali, vt in vsucapionibus: vt j. de vsuca. in prin 2. vel additur iuri gen. vt in tutela inuẽta à iure ciuili originaliter: vt j. de tutel. in prin. vel detrahitur, vt in potestate seruorũ restricta: vt j. de his, qui sui vel alieni iuris sunt. §. sed hoc tẽpore. hoc enim ius ciuile dicitur: vt ff. de iustitia & iu. l. ius ciuile. j. rñ. & hæc exẽpla sunt ibi notata. Ac.

e Naturalis ratio. No. ꝙ ius gentiũ naturali ratione est inductum: vt hic, & j. de rer. di. §. singulorum. vnde est ius immutabile: vt j. eod. §. sed naturalia. Acc.

f Id apud. Nunc soluit. Accur.

g Vtuntur. Vt est religio erga Deum, vt parentibus & patriæ pareamus 4: vt contra violentiam resistamus: vt ff. de iusti. & iur. l. j. in fi. & l. ij. Item conuentiões siue pacta, quæ apud omnes gentes valent: vt j. eodem, §. ius autẽ gentium. & ff. de pact. l. iuris gentium. in prin.

h Itaque. Quia omnis populus vtitur partim iure communi, & partim &c.

i Suo. Quod pro se tantum composuerunt: alias esset lex gñalis: vt j. e. §. lex.

k Quæ singula. Scilicet iura gẽtium & ciuilia, quibus vtuntur ciues Romani: et effectus eorũ iuriũ dicetur j. de re. diui. §. singulorũ. vsq; ad fi. tit. vbi dicit̃ qualiter acquirũtur dominia iure gentium. Item j. de vsuc. & in tit. seq. in quibus dicitur qualiter acquirunt̃ dñia iure ciuili. & scdm hoc refert̃ ad ꝓximũ dictũ, & illud intelligas de iure ciuili Roma. gñali. Vel aliter dic, ꝓponemus j. e. ti. §. pe. vbi dicit alterũ de iuribus variabile, vt ciuile: alterũ nõ, vt gentiũ. & scdm hoc nõ refertur ad ꝓximũ dictũ: sed ad id, quod dicit s. Nã &c. & etiã, Quod vero &c.

l Proponem⁹. Sed vbi? R ñ. forte. j. de rer. di. §. singulorum. & refertur nõ ad proximũ 5 dictum, sed ad id, qđ dictũ est. Nã qđ qsq; &c. & ibi, Quod vero &c.

m Sed ius quidem. Et diximus populos cõmune aut proprium ius habere: sed &c.

n Ciuitate appellatur. Id est nomen illius ciuitatis, vbi factum est ius ciuile, debet ei imponi.

o Solonis. Nomina sunt compositorũ statutorũ in illis ciuitatibus, sicut si appellaret quis ius ciuile Boñ. statutũ à cõpositoribus inuentũ & cõsilio cõfirmatũ.

p Non errauerit. Imo benedixerit.

q Sic e͞m & ius. Quod pro se tm͞ composuerũt: aliter esset generalis lex: vt j. e. §. lex est. & de hoc, s. iure ciuili generali potest hic intelligi, vel loqui. Accur.

r Ius quiritum. Pro eodem, licet nomina mutet.

s A Quirino. Qui fuit eorũ rex, dictus à quiris, quod est hasta: quia magna hasta in bello vtebatur.

t Ciuitatis. Sed simpliciter dicitur ius ciuile.

v Nõstrũ. s. Romanorũ, per excellẽtiã. Et ideo dicit Io. Fab. ꝙ in supplicãdo pro præbenda ecclesiæ cathedralis, specificatio ipsius ecclesiæ vitiaret: quia sufficit, quod dicatur in ecclesia Lugdunensi vel Parisiensi, & qđ ita de facto vidit obseruari.

x Ius. Scilicet ciuile Romanorũ, si est proprium vel generale, si est factum, vt sit generale.

y Virgilius. idẽ in Apostolo. nã Paul⁹ in diuina scriptura

Mores qualiter hoc loco accipiendi sint vide Budęũ ad l. ius ciuile. ff. de iusti. & iur.

Proprio, abundat.

Quod sibi licitũ est, Et concor. c. quæ in ecclesiarum. in gl. j in princ. ext. de cõsti. & in c. venerabilem. in gl. super ver. Lothariũs. extra de electi.

1 Omnes tamẽ sunt de semine Adæ. Ioã. Fab.

Ius ciuile sex modis dicitur.

2 Ista glo. est magistralis secundũ Angę ad sciẽdum quot modis capitur ius ciuile.

3 In hoc scilicet qa eo iure omnia erãt cõia secundũ Ias. hic alias si gl. præsupponeret, qđ illo iure esset dare meũ & tuum, esset falsa, vt p Iac. de Arer. Bal. & Albe. in l. ius ciuile. ff. de iust. & iu.

4 Tex. est not. secundum Ia. in l. j. §. & generaliter. ff. de ven. in pos. mi. quẽ Bald. reputat singularẽ in l. matres. C. ad Tertul. & cui potius sit parẽdum. vide per Ang. hic.

5 Ista glo. contradicit gl. pcedẽ. sed ambę sunt bonæ vt referatur ad ꝓximum dictũ, vel ad remotum: cum secundũ ambas expositiones loquamur de iure gẽtium vel ciuili, secundum Nic.

Quirinus vnde dicitur.

ptura intelligit.Itē vbi dicit sapiēs,intelligit Salom.

Ius autē.Primo ponitur vnū dictū.Secūdo ponitur, ratio,quare iusgentiū fuit inuētū.Tertio penitur effectus:siue ponūtur inuētiones iurisgentiū.Secunda ibi, Nam vsu.Tertia ibi,Bella. CASVS. Quāuis in superiori §.tractauerit de iuregentiū & ciuili:quia tamē de iuregentium nō tractauit ibi plene: ideo hic plenius tractat repetendo etiam de eo, quod dixerat.Et diuidit hunc §.in tres partes:sicut supra dictum est. In quarum prima parte dicitur, ꝙ ius gentiū est commune omnibus hominibus de mundo.Secundo reddit rationem, quare ius gentium fuit inductum, quæ ratio talis est:

Communis vsus, humanaq; necessitas iurigentium originem dedere, Ex hoc itaque iure orta sunt bella, sequutæ captiuitates & seruitutes,ac contractus ferè omnes introducti.

Ius autem [a] gentium omni humano [b] generi cōmune est. Nam vsu [c] exigente,& humanis necessitatibus,gentes † humanæ iura quædam sibi constituerunt. Bella [d] etenim orta sunt,& captiuitates secutæ,& seruitutes,quę sunt naturali iuri contrariæ.Iure enim naturali omnes homines ab initio [e] liberi nascebantur.Et ex hoc iuregētium omnes penè [f] contractus introducti sunt: vt emptio & venditio †, locatio & cōductio,societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles [g].

Homines indigebant aliquibus statutis,& ideo multa inter se statuerunt,quę dicuntur iusgentiū:& maxime bella,& captiuitates & seruitutes sunt à iure gētium: quæ seruitutes sunt contrarię iuri naturali:quia de iure naturali omnes homines liberi nascebantur.Tertio dicit,quod ex hoc iuregentium sunt introducti quasi omnes contractus:de quibus multa exempla ponit in textu.hoc dicit vsque ad §.constat.

a Ius autem.Autem pro sed,& repetit de iuregentium,vt aliquid addat.

b Omni humano.Sed nunquid plura humana genera sunt? Rn̄.non:expono ergo.i.omnibus hominibus.

c Nam vsu.Ab initio enim pauci erāt homines:indiguerūt tn̄ aliquo cōmuni vsu:& quāto plures fuerūt, tunc magis suas cōstitutiones habebāt & statuta:puta vt nullus vineam,vel ortum alterius intraret,& hoc sequitur,& probatur ff.de iusti.& iur.l.ex hoc iure.

d Bella.Sed quomodo à iure descendit bellū,cū sit à iure prohibitū:vt ff.de vsufr.l.æquissimū? Rn̄.loq̄tur de eo,quod à populo Romano est indictū hostibus:vt ff.de cap.& postli.reuer.l.hostes.§.in bello. [2] Itē propulsare violentiā:quod est licitū:vt ff.de iust.& iur.l.vt vim.& ff.de vi & vi ar.l.j.§.vim vi.cū moderamine tamen:vt C.vnde vi.l.j. ADDITIO In quo moderamine requiritur primo debita instrumētorum proportio:quāuis secundum Io.Fab.aggredientē sine armis,possim cum armis repellere,si alias tute me defendere nequeo.Secundo,ꝙ fiat incōtinenti.i.in ipsa actus flagrantia,in defensione personæ,vel ante,quā diuertatur ad extraneos actus,in defensione rerum. Tertio quod non ad vindictā:in quo attenditur modus facti, qualitas personarum,& potentia. Et nota secundum Ias.ꝙ ipsa propulsio est de iure naturali: sed cum moderamine,est de iuregentium,secundum Ang.hic.

c Initio.Sed nunquid hodie? Quidam dicunt sic,nos contra:nam seruus nascitur:vt j.de iure par.§.serui.& ff.de nata.resti.l.interdum. Accursius.

f Pene.Pene dicit [3] ꝑpter quatuor cōtractus:vt ꝑpter stipulationē:vt j.de ac.§.de cōsti.Itē propter literarū obligationē:vt j.de lit.obli.Itē propter contractum emphyteuticū:vt j.de loca.& condu.§.adeo.Itē propter sponsalitiā largitionē.i.donationē ꝑpter nuptias:vt in auth.vt spon.larg.§.j.& ij.co[...]x.Et nota ꝙ hic dicitur omnes cōtractus esse de iuregentium:sed non omnes obligationes. Nam quæ ex maleficio vel quasi sunt,non sunt de iuregentium sed vel a lege xij.tab.vel ab alia lege. Prout glo.loquitur in quasi maleficiis,approbatur: quia in his contingit aliquem obligari ex facto alieno: quod ius gentium nō considerat:sed prout loquitur in maleficiis,reprobatur per l.j.ff.de fur.vt per Ange.Christopho.hic.

g Innumerabiles.Id est,non facile ad numerandum habiles: vt j.de rebus corpo.& incorpo.in princ.

Constat. Diuitur iste §.in tres partes.Primo ponit dictum bimembre. Secūdo ponit exemplum primi membri. Tertio exemplum secūdi mēbri.Secunda ibi,Scriptū.Tertia ibi in §. Ex non scripto. Item secūda subdiuiditur in duas partes.Primo ponit, quid est ius scriptū. Secundo ponit exempla.Secūda ibi,Lex. [...] Vidimus de iure naturali in principio huius tituli.Item vidimus de iuregentium s.§.proxi.Item vidimus de iuregentium & ciuili mistim s.§.ius autem ciuile.vsq; ad §.ius autē gentium.Sed quia de iure ciuili non plene tractatū est,ideo tractabitur in hoc §.& seq.vsq; ad §.sed naturalia.Et ideo diuide aliter hunc §.quam s. secundum Franc.de Aret.in sexdecim partes,vsque ad §.ex nō scripto.In prima parte dicitur,ꝙ ius nostrum ciuile diuiditur in duas partes.s.in ius scriptū,& in ius non scriptum:& hoc ad similitudinē Græcorū,qui similiter iure scripto,& iure nō scripto vtebātur.Secundo dicit,ꝙ primo est videndum de iure scripto.Et est sciendum,quod ius scriptū constat ex sex partibus iuris.s.ex lege,& plebiscito:ex senatuscōsulto,ex principū placitis,prætorū edictis,& ex responsis prudentum.Tertio dicit,quid est lex.Certe lex dicitur illa, quā Romanus populus faciebat cōsule senatorū interrogante populū,vt ecce qn̄ emergebat aliqua q̄stio, quæ non erat soluta per aliquā legē,populus pulsabat cum campana,Ad arengā,Ad arengam,Ad arengā.Et sic cōgregabatur populus Romanus:& tūc loquebat magistratus senatorū:& dicebat populo ibi cōgregato:Domini mei,talis quæstio emergit de nouo : quam qōnem nō reperimus decisam in nostro iure:placet ne vobis,quod ad decisionē illius ita & ita statuatur? Et populus simul vel diuisim clamabat,vel clamabāt dicentes:Sic fiat,vel sic fiat.& sic illud taliter constitutū dicebatur lex.Quarto dicit,quid sit plebis.itū.Et certe plebiscitum dicitur illud ius,quod plebs Romana faciebat tribuno plebeiorū interrogante plebē.Ecce enim quādo emergebat aliqua quęstio pertinēs ad plebem seu plebeios,quæ non erat soluta per legē aliquā: pulsabatur cū quadā alia cāpana,Ad arengā,Ad arengam,Ad arengā.Et sic cōgregabatur plebs Romana. Et sic tunc surgebat magistratus.s.tribunus plebis,& dicebat plebi,Talis quæstio emersit,placet ne vobis, qd̄ ad decisionē illius sic,vel sic statuatur? Et ipsi clamabant dicētes.Fiat sic,& sic ergo illud taliter constitutum appellabatur plebiscitum.Quinto dicit,Diximus quod lex fit à populo,& plebiscitum à plebe.Sed quæ differētia est inter populū & plebē? Resp.Populus est genus:quia appellatione populi oēs ciues Romani continētur,scilicet nobiles patricij,& senatores, & ignobiles.Plebs vero sine patricijs,& senatoribus cæteros ciues significat.Sexto respondet cuidā tacitæ quæstioni.nam posset aliquis dicere:Nunquid tantum valent plebiscita quātum leges? Et dicit ꝙ sic ex quo fuit facta quędā lex,quæ appellatur Hortensia in qua continetur,ꝙ plebiscita obtinēt vim legum.Septimo quid est senatusconsultum? Et certe senatusconsultum est statutū à senatoribus compositum, siue leges à sena

to.ibus

† Per hūc textū Pau. dicit verbum hoc gentes cōprehendere mares & fœminas.

[e] Vel expone omni.i.toti, secundum Nic.& Io an.Fab. Bellū est à iure introductum.

[2] Imo à quocūque etiā priuato pro suo recuperādo:& de licētia superioris si p ipsū recuperare nō valeat. & hoc nedū contra suū detinētes, sed etiam eos iuuantes.secundum Io.& doct.

[3] Idē Bar.& Nic.& vide gl.similē in l.ex hoc iure.ff.de iusti.& iur.& in l.legitima.ff.de pac.

† Nomine emptionis & Vēditionis hoc loco intelligendam esse p̄mutationem,putat Aemilius Ferretus ī notis suis in hunc ipsum locū: cū emptio non constat sine p̄cio,eoque in numerata pecunia nūmi autē non sint inuenti iure gētiū quorū initium inquit,refertur ad Aeginetas longe post liberū patrem quē plini.hist.vj.natur.histo.tradit inuenisse emptionem & vēditionem.

toribus promulgatæ. Octauo respondet cuidã tacitæ quæstioni. nã aliquis posset dicere: Senatuscõsulta videntur superflua: nõne sufficiebãt leges & plebiscita? Rñdet dicẽs, ꝙ senatuscõsulta nõ sunt superflua. Nam populus Romanus erat in tantum augmentatus, quod erat quodam modo impossibile, ꝙ semper qñ debeant fieri aliquæ leges nouæ, ꝙ populus & plebs congregari possent. & ideo vtile visum fuit populo, quod senatores possent iura condere sine populo & plebe: & sic quando cõgregabatur populus, consul senatorum interrogabat. Nono, quid est principis placitũ? Dicitur lex imperialis. nam ꝙ principi placuit: pro lege seruatur. Decimo, respondet cuidam tacitæ qõni. Nam posset aliquis quærere: Quare princeps potest legẽ facere? Respon. Quia populus Romanus transtulit in eum principem omne ius suũ & imperiũ: & maxime potestatẽ legis cõdendæ. Vndecimo dicit, ꝙ Imperator potest facere legẽ, vt dixi ergo id quod instituit Imperator, seruatur pro lege, etiã si in modũ epistolæ faciat: vt ꝑ. de his, qui sui vel alie. iur. sunt. §. fi. Vel ita si inter litigantes cognouit, & definitiue pronuntiauit, volens, quod illa sententia esset lex: vt C. de legi. & constit. l. fi. Vel etiam si apponat in lege, quã facit, hoc vocabulũ, edictali vel edicto: vt C. de secun. nup. l. hac edictali. Duodecimo, ꝙ leges imperiales proprie appellãtur constitutiones. Tredecimo dicit, ꝙ legũ siue constitionum imperialiũ quædam sunt personales, quędã generales. Personales dicũtur, quę ad alias personas nõ extẽduntur. Ecce si alicui ob meritũ, id est, propter suum meritum princeps indulsit. i. pepercit, quia deliquit contra principẽ. & princeps vidẽs istũ, ꝙ bene sibi seruierat, dat sibi suam gratiã: ista gratia quã dat sibi princeps, non transit ad aliam personam. Ideo dicitur in textu, quod priuilegiũ personale nõ trãsgreditur personam, cui tale priuilegiũ cõceditur. Alię vero generales constitutiones sunt in omnibus aliis hominibus. Quartodecimo dicit de magistratuũ siue prætorũ edictis: dicẽs qđ prætorũ edicta obtinẽt vim legum. Etiã dicit, ꝙ hoc ius prætoriũ potest etiam honorariũ appellari, ab honore ipsorũ prætorum, qui faciebant huiusmodi ius. Quintodecimo dicit, ꝙ isti prætores Romani erãt multi: & ex his erant quidã, qui appellabantur ędiles curules: qui similiter faciebant suas leges super certis articulis, vel capitulis: quæ leges sunt pars iuris prętorij. Sextodecimo dicit, quæ sunt responsa prudentũ. Et certe responsa prudentũ dicuntur sentẽtiæ & opiniones illorum sapientum Romanorũ, quibus permissum erat à principe iura componere, qui iuriscõsulti appellabantur: quæ responsa eorum tantam habebant potestatem, quod nullus iudex poterat contra eorum responsa semel pronuntiare. Franc. de Aret.

Ius ciuile ex scripto constat, & non scripto. Iuris autem scripti partes sunt sex, quæ recta serie pertractantur.

Constat autem ius nostrum [a] quo vtimur, aut scripto [b], aut sine scripto: vt [c] apud Græcos [d] *τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι. οἱ δὲ ἄγραφοι*, Scriptũ autẽ [e] est lex, plebiscitũ, senatusconsultum [f] principũ placita, magistratuum edicta, responsa prudentiũ. Lex est [g], ꝙ populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti [h] Consule, [i] constituebat. Plebiscitum est, ꝙ plebs plebeio magistratu interrogante, veluti [k] tribuno, constituebat.

Plebs autem à populo eo differt, quo species [l] à genere. Nam appellatione populi, vniuersi ciues significãtur, connumeratis etiam [m] patriciis [n], & senatoribus. Plebis autẽ appellatiõe, sine patriciis & senatoribus cæteri ciues significãtur [+]. Sed &

a Ius nostrum. Id est, ciuile Romanorũ, de quo diximus ꝯ. eo. §. sed ius. Large vocatur ius ciuile, quicquid scriptum habemus de iure generali: vt diximus ꝯ. eo. in glos. vt sunt statuta terrarum &c. ibi, quinto &c. Item quicquid habemus de moribus hic comprehendit, scilicet generalibus: vt patet ex inferioribus.

b Scripto. De hoc dicit vsque ad §. j. ex non scripto, & de non scripto ibi dicet. Accursius.

ADDITIO. Non tamen est necessaria scriptura ad substantiam legis: sed ad probationem tantum. arg. l. contrahitur. ff. de pign. secundum doct. hic.

c Vt. Pro sicut.

d Apud Græcos. Nam Græci vtebantur iure scripto, & non scripto: vt ꝑ. eo. §. & non ineleganter. Accur.

ADDITIO. Græcum quod in textu est, ita vertas: legum aliæ quidem scriptę: aliæ vero non scriptæ. Budæus vero in adnotationibus ad Pandectas hoc ipso titu. legit, to men agraphon, to denomicon, sed in idem recidit.

e Scriptum autem ius. Scilicet ciuile Romanorum: de quo dixit ꝯ. eod. §. sed ius. Accursius.

f Senatusconsultum. Quare dicti sunt consules: not. ff. de orig. iuris. l. ij. §. exactis.

g Lex est. Hæc definitio quo ad sententiã concordat cum ea, quæ est ff. de legi. & senatusc. l. j. 1 licet quo ad verba dissentiat. Definitur & alio modo: Lex est sanctio sancta, iubẽs honesta, prohibens contraria, quę sumitur ex lege Græca. ff. de leg. & senatusc. l. ij. Item definitur tertio modo, vt in alia lege Græca colligitur in eod. tit. de legi. & senatuscon. l. j. Accursius.

h Veluti. Exemplificatiue ponitur: vt ꝯ. §. proxim. nam facta conuocatione populi Romani, magistratus, id est, senatus non totus, sed qui maior erat omnibus, interrogabat populum, scilicet consulendo, an sic placeret, 2 & sic ad libitum populi fiebat: vt ff. de orig. iuris. l. ij. §. deinde. j.

i Consule. Nam consul vice omnium senatorum interrogabat populum, & sic ipsi senatores videntur interrogare. Nam qui per alium facit, per se facere videtur: vt ff. de vi & vi ar. l. j. §. defecisse. & ff. de admin. tut. l. ita autem. §. gessisse. 3 Nam recte omnia nostra facimus, quibus à nobis authoritas impertitur: vt C. de vete. iur. enuc. l. j. §. sed si quid. ver. omnia.

k Veluti. Exemplificatiue ponitur: vt ꝯ. §. prox. erat enim vnus nomine tribunus, qui præerat plebeis & eorum magistratui: qui interrogabat plebeios: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. postea. ver. mox cum reuocata. & §. iisdem temporibus. & multas leges habemus de his, vt de leg. Aquil. vt ꝑ. de leg. Aquil. §. ex hoc tamẽ capite, & ne præsides accipiant nisi esculenta: vt ff. de offic. procon. l. solent. §. fin. & ff. de offic. præsi. l. plebiscito.

ADDITIO. Sed hodie nec illa, si habent salarium, vt ibi not. secus in delegatis. extra de rescript. c. statutum. §. insuper. lib. vj. Ioan. Fab.

l Species à genere. Est autem genus, quod prædicatur de pluribus differentibus specie: vt animaliũ aliud rationale, aliud irrationale, & sic se habet populus (vt sequitur) ad nobiles & ignobiles. Species autẽ est, quod prædicatur de pluribus differentibus numero: vt hominũ alius Titius, alius Seius, sic se habet plebs. nam minores tantum comprehendit, vt sequitur.

ADDITIO. Et sic valet arg. de specie ad genus affirmatiue: vt l. ij. §. doli. ff. vi bon. rap. non autem negatiue. l. duobus. §. si quis. ff. de iureiur. secundum Ia. hic.

m Etiam. Quasi dicat, non solum populi appellatione viles connumerantur, sed etiam patricij.

n Patricij. Qui erant quasi patres principis, vt ꝑ. quibus modis ius pat. pote. sol. §. filius.

Abundãt, quo vtimur.

+ Certe olim plebe cõtinebãtur Equites: postea tamen ordinẽ suũ illi quoq; acceperũt: vt hoc loco ex plinio annotauit Aemilius Ferretus.

1 Imo hic secundum Por. quod ibi definitur lex per qđditatẽ & substantiã & per effectus, q̃ ex ea sequuntur: hic vero p̃ causas efficientes seu inesse producentes.

2 Et ideo dicit Ang. quod non valeret statutũ, in cuius confectione constaret, qđ non fuerit in consilio per priorẽ facta propositio, secus tamen in dubio. Age. Are.

3 Debet tamen in libello exprimi, qđ per te, vel alium tuo nomine tale quid cõmissũ fuerit: alias agendo cõtrate, & p̃bando de alio tuo nomine expoliante, nõ obtineret: secundum Ioan. Fab. & Ang.

4 Excipiuntur tamẽ clerici, vbi de eorum pręiudicio agitur, secundum Pan. c. j. extra de vita & hones. cle. & Ia. hic. Alias, concedat.

5 Patricij, qui dicantur: vide Budęũ ad l. vltim. ff. de senatoribus. & Alex. ad li. C. xij. tit. de consu. et nõ spar. pecu.

plebiscita [a] lege Hortensia [b] lata non minus valere, quã leges cœperunt.

Senatusconsultum est, quod Senatus iubet atque cõstituit [c]. Nam cùm auctus esset populus Romanus in modũ, vt difficile esset in vnũ eum cõuocari legis sanciẽdæ causa [d]: æquum visum est, Senatum vice populi cõsuli [e].

Quod princeps animo legis condendæ statuit, legis vim obtinet: & cõstitutio dicitur, ligatq; omnes, modò generalis sit: quod si ob certæ personæ meritum odium ve emanarit, ad exẽplum non trahitur: & cùm personalis sit personam non egreditur.

Sed & quod principi placuit [f], legis [g] habet vigorem [h]: cùm lege Regia [i], quæ de eius Imperio [k] lata est, populus ei [l] & in eum omne Imperiũ suũ & potestatẽ contulerit [m]. Quodcunque ergo Imperator per epistolã [n] constituit, vel cognoscẽs decreuit [o], vel edicto [p] præcepit, legẽ [q] esse constat. Hæc sunt [r], quæ cõstitutiões appellanẽ. Planè ex his quædã sunt personales [s], quę nec ad exẽplum trahũtur: quoniam non hoc princeps vult. Nã quod ob meritũ [t] indulsit alicui [v], vel si quã pœnã irrogauit [x], vel si cui sine exemplo subuenit [z] personam non trãsgreditur [a]. Aliæ autem cũ generales sint, omnes proculdubio tenent [b].

Prætorum edicta, vim legis habent: ædilitiumq; edictum pars est iuris prætorij.

Prætorum quoque edicta [c] nõ modicam [d] obtinent iuris authoritatem. Hoc etiam ius honorariũ solemus appellare: quod qui honores gerunt, id est, magistratus [f], authoritatem huic iuri dederunt [g]. Proponebant & ædiles curules [h] edi-

a Sed & plebiscita. Videbantur minus valere, quasi loco & argumẽto sumpto ab authoritate: quia maior est patriciorum & senatorum authoritas: vt C. de leg. l. humanum. & ff. de eden. l. si quis ex argen. §. j. sed hoc sublatum est per legem latam ab Hortensio Rege: vt sequitur, & ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde cum esset. verb. mox cum reuocata.

b Lege Hortensia. Sic dicta ab Hortensio, qui pacem composuit inter nobiles & plebeios: & inter eos sic statuit, vt valeret plebiscitum.

c Constituit. Nam poterat facere legẽ: vt hic, & ff. de legi. & senatuscon. l. non ambigitur.

d Legis sanciendæ causa. Nam idem est si ex alia: quia difficile erat tot homines conuenire. Accur.

e Consuli. Id est, interrogari. Nam antea populus interrogabatur: vt s. eo. tit. §. plebiscitum. & sicut populus interrogabatur prius: sic postea senatores (qui centũ erant numero) interrogabantur à consule [1]: vt C. de pe. hær. l. fi. in prin. & ff. de ori. iur. l. ij. §. deinde quia difficile.

Sed & quod. Iste §. diuiditur in quatuor partes. Nam primo ponit dictum. Secundo eius rationẽ. Tertio ponit illationem. Quarto dictum modificat & declarat. Secunda ibi, Cum lege. Tertia ibi, Quodcunque. Quarta ibi, Plane.

f Placuit. Causa faciẽdi cõem legẽ [2] & generalẽ: al's nõ esset lex cõis: vt sequitur: & C. de sen. & inter. om. iu. l. ex stipulatione. Nã ibi dicitur, nõ omnis vox iudicis est sentẽtia. & sic nõ omnis vox principis est lex

g Legis. Quam non habemus.

h Habet vigorem. Id est, lex est, & pro lege seruatur

i Lege regia. Hac lege cautũ fuit [3], vt ptãs legis faciendæ trãsiret de populo ad principẽ, vt hic, & ff. de ori. iu. l. ij. §. nouissime. & facit ad hoc. ff. de cõsti. prin. l. j. vbi sunt eadẽ verba. Et hãc legem Regiã nõ habemus. Nã facta fuit super regno. i. Imperio trãsferẽdo.

k Imperio. Transferendo de populo ad principem.

l Ei. s. principi. quo ad honorẽ: & in eũ quoad onus

m Contulerit. Id est, transtulerit. sic vt ipse populus amodo non habeat hoc ius. sic C. de vet. iur. enu. l. ij. §. hoc autem. & de leg. & constit. l. final. Sed alij dicunt, quod adhuc populus potest facere legem. [4] & quod dicitur solum principem hoc posse: verum est solus, id est, nullius alius solus, secundum Ro.

n Per epistolam. Vt j. de his. qui sui vel alie. iu. sunt. §. dominorum. & ff. de constit. prin. l. j.

o Decreuit. Sedens pro tribunali dando sententiam definitiuam: vt C. de leg. & constit. l. fin. Nam interlocutio principis non habet vim legis, nisi hoc expresserit à princip. vt ead. l. fin. C. de legi. Accursius, ADDITIO. Dic hoc verum esse, scilicet definiendo præter ius: & præsentibus partibus. alias non. vel etiam interloquendo. dummodo in corpore iuris claudatur, secundum Angelum hic.

p Edicto. Vt C. de legi. & const. l. ij. & de secun. nup. l. hac edictali.

q Legem. Generalẽ quam potest cognoscere quatuor modis [5]: vt C. de legi. & const. l. leges. vel speciem: vt sequitur.

r Hæc sunt. s. quas constituit Impe. Ac.

s Personales. Dũmodo in iuris corpore non sint clausæ [6], alias omnes sunt generales: vt C. de Iusti. Cod. confirmando. l. vnica. in §. fin. Accursius.

t Ob meritum. Quia multum seruierat principi [7]: & ideo aliquã pœnam, quã debebat ille pati propter delictum, quod forte fecerat, ei remisit. Accur.

v Alicui. Pœnam merenti.

x Irrogauit. Scilicèt non merenti: vel merenti: sed maiorẽ forte, quam qua esset dignus: vt pœna eius metus sit multorum: vt ff. de pœnis. l. aut facta. §. fin. Accur.

y Sine exemplo. Id est, vt alij non caperent exemplum. Acc.

z Subuenit. Vt clericis, quibus indulta sunt specialia: vt in aut. vt cle. apud prop. epis. & C. de epi. & cle. l. cum clericis. & l. omnes qui & curiæ & aliis: vt C. de le. & const. l. ij. Sed nunquid intelligitur sine exemplo subuenire, si cui simpliciter rescribat? Respond. sic dummodo non sit ibi aliquod signum ex his quatuor, quæ dicuntur. C. de leg. & consti. l. iiij.

a Non trãsgreditur. ff. qđ quisque iur. l. j. cõtra. Sed distingue, an ad sui postulationẽ sit concessum: quo casu trãsgredit, vt ibi: alias nõ, vt hic, & ff. quod quisque iu. l. ij. [8] Et sic soluitur aliud cõtra C. de fru. & li. exp. l. fi. Vel dic ad vtrunque cõtra quod ad aliud extendit: hoc est dicere, vt alius habeat priuilegiũ. Vel dic, [9] quod illud est speciale in illa l. C. de fru. & li. expẽ. propter æqualitatẽ in iudiciis obseruãdã. ar. C. de postu. l. prouidendũ. Vel melius licet egrediatur personã, nõ est tamen generale ius: nec videtur alius. s. aduersarius prorsus: cum sit contingens occasione controuersiæ.

b Tenent. Id est, ligant. Accursius.

c Edicta. Quæ scripta erãt in albo prætoris: vt ff. de iur. om. iu. l. & id qđ. in j. rñ. Acc. ADDITIO. Et prætores hodie sunt prę sides prouinciarũ, habentes sub se officiales totius territorij: vt est ptãs Florentiæ. And.

d Non modicam. Sed magnam.

e Quod. Id est, ideo quia.

f Magistratus. Scilicet ipsi prætores: vt ff. de iustit. & iur. l. ius autem. §. ius autem prætorium.

g Dederunt. Vt ff. de ori. iur. l. ij. §. eo tempore.

h Aediles curules. A cura dicti. Obseruabãt enim ne ruina

1 Dicit tamen Ang. quod quã uis loco senatorũ hodie successerint consiliarij seu decuriões, non tamẽ possent super principi reseruatis statuere, puta ad famam seu ius genituræ aliquẽ restituere: spurios legitimare: aut veniã ætatis concedere.

2 Dummodo sit iustum & honestum secundũ Angel. & Ia. hic: per ea quæ pulchre not. Bald. in l. quod ex libera. C. de ope. lib.

3 Idẽ Nic. & est de mente omniũ scrib.

4 Quod est verum scil municipalẽ, vt supra, eo. §. omnes. seu particularẽ: dũmodo habeat collegium approbatum nõ autem generalẽ. vt per Io. fab. & Ange. Areti. hic.

5 Sequuntur Nico. Io. de Pla. Porc. & Ia. dicit tamen Ioan. Fab. quod sex modis.

6 Idem Nico. & Fab.

7 Istã gl. & seq. in ver. irrogauit. sequũt Ant. & etiã Io. de Pla. & Por.

8 Fallit in casibus notatis hic per Ang.

9 Istam approbat Bart.

ruina, vel incendiis, ædium deformaret vrbis aspectus.
a De quibusdā causis. Vt de morbis & morbosis, & vitiosis aialib. vt patet. ff. de ędi. edi. l. j. ADDITIO. Dic hoc verū respectu aditiōis redhibitorię: sec⁹ respectu actiōis, quāe minoris, q durat p annū, secūdū An. hic.

ctum de quibusdam causis [a]: quod & ipsum iuris honorarij [b] portio est.

Iurecōsultorū sentētiæ (quibus à Cæsare iura interpretādi facultas data erat) respōsa prudentū dicuntur: quæ vsque adeò iuris pōdus obtinebant, vt nec cuiquā iudiciū ab his recedere fas esset.

Responsa prudētū sunt sentētiæ [c] & opiniones [d] eorū, quibus permissum erat de iure respōdere †. Nā antiquitus constitutū erat, vt essent, qui iura publicè [e] interpretarentur: quibus à Cæsare [f] ius respondēdi datū est: qui iurisconsulti appellabātur: quorum omnium sententiæ & opiniones eā authoritatē tenebāt, vt iudici [g] recedere à responso eorū non liceret: vt est constitutum [h].

b Honorari. Qualiter? Respond. quia ædiles erant ex prætoribus: [1] vt j. de diui. stip. §. prætorias. & ff. de verb. obli. l. v. §. prætoriæ.
c Sentētiæ. Snīa est firma & indubitata rñsio, secundū Io. [2]
d Opiniones. Opinio est cum dubitatione responsio, secundum Ioan.
e Publice. Id est, quorū interpretatio fiebat publica authoritate cōcessa à principe, vt Vlp. Pap. & similes, qui fecerunt leges. ff. de ori. iur. l. ij. §. post originem. & §. iuris ciuilis scientiam. ADDITIO. Hodie tñ sententia doctorū est pbabilis, & nō necessaria: [3] vt not. glo. in l. j. circa fi. C. de legi. & legendi. seu interpretādi licētia in doctoratu collata, operatur, vt hæc possint publice fieri: quod alias non liceret. l. j. C. de stud. lib. vr. Ro. lib. xj.
f A Cæsare. Augusto: vt s. in primo tit. ponitur. Ac.
g Vt iudici. Scilicet nulli.
h Vt est constitutum. Id est, sicut ipsi constituerint.

Ex non scripto. CASVS. Vidimus de iure ciuili scripto à §. præcedēti vsq huc. Nūc hic sequitur videre de iure ciuili nō scripto. Et est sciēdū, φ iste §. vsq ad §. Sed naturalia. diuiditur in duas partes principales. In prima parte dicitur, φ ius non scriptū est illud, quod vsus populi Romani, vel alterius populi approbat & obseruat: φ ius quāuis in scriptis nō sit redactū tñ obtinet vires & vicē legis scriptæ. secūdo reddit rationē, quare ius ciuile in duas ptes diuidit. s. in ius scriptū, & i ius nō scriptū: vt s. §. cōstat. Et est rō: qa leges Romanæ habuerūt originē à duabus ciuitatibus Græciæ. s. Lacedæmonia, quæ vtebatur iure non scripto. s. consuetudine vel vsu. & habuerunt etiam ortum leges Romanæ ab Athenis, quæ vtebantur iure scripto.
i Ex non scripto ius venit. De iure scripto vidimus: quod in sex partes diuiditur, sequitur de non scripto: vt supra eod. constat.
k Diuturni. Sed quanto tēpore vsus facit mores vel consuetudinē? Rñ. x. an. vt ff. qui & à quib ma. li. non fi. l. cum fideicōmisso §. Aristo. licet secundū quosdam exigatur tēpus. cuius nō extet memoria: ar. ff. de aqua plu. ar. l. j. in fi. & ff. de aqua quo. & æsti l. iij §. ductus. & C. quæ sit lon. consue. l. consuetudinis. & C. de sac. san eccl. l. fi. [4] Item quia dicitur longa, vt patet in tit. C. eo. & ff. eo. longa autem x. ann. dicitur: vt j. de vsuca. § j. sequitur ergo, quod x. an. sit robusta. [5] Sed nunquid semel sufficit: vt intra x. an secundū eam iudicetur? Rñ. nō: imo debet ad minus bis secundū eā iudicari: [6] vt C. de epis. au. l. iij. in fi. vel querimoniā vel libellū propositū cōtra cōsuetudinē talē spreuere: vt ff. de legi. & se. con. l. de consuetudine. Nunquid ergo iudicatur exemplis? Rñ. nō: vt C. de sen. & interlo. om. iu. l. nemo iudex. & facit ff. de off. præ. l. sed licet. Sed ex consuetudine, quæ approbatur exemplis, & sic cōceditur aliquid per obliquum, quod directo non conceditur. sic ar. ff. quæ res pig. oblig. poss. l. Aristo. in fi. sic e contra peto ex promissione, quæ promissio probatur ex longo vsu: vt ff. de vsu. l. cum de in rem verso.

Consuetudo moribus vtentiū cōprobata vim iuris scripti habet: hæc tamen ab Atheniensib. illa à Lacedæmo. ortum habuit.

Sine scripto ius venit [i], φ vsus approbauit †. Nam diuturni [k] † mores consensu [l] † vtentiū comprobati, legē imitātur [m].

Et non [n] inelegāter in duas species ius ciuile [o] distributum esse videtur. Nam origo [p] eius ab institutis [q] duarum ciuitatum Athenarū, scilicet, & Lacedęmonium, fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitū erat, vt Lacedęmonij quidem magis ea, quæ pro legibus obseruabant, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

l Consensu. Alias nō potest esse cōsuetudo: cū dicatur consuetudo, quasi communis assuetudo, & error consuetudinem impediat: vt ff. de le. & se. con. l. quod non ratione.
ADDITIO. Dic hoc verum, si error durauit, vel consuetudo sit penitus irrationabilis: puta contra fidem, ius naturale, vel diuinū: seu inductiua peccati. Sed si superuenit scientia vel error fuit circa causam impulsiuam: quamuis sit seuera, et minus rationabilis: tamen valet saltē in casu suo, vt ibi: nisi expresse per legem vel constitutionem reprobetur: secundum communiter doct. hic.
m Imitantur. Id est, tantū valet consuetudo, vbi lex scripta non est, quantū lex vbi scripta est. Et not. tres virtutes cōsuetudinis, imitandi legē, vt hic. Item interpretandi legem, vbi lex est dubia: vt ff. eo. l. si de interpretatione. in fi. Item corrigendi: vt ff. de legi. & cons. l. de quibus. in fi. & j. e. §. ea vero. Quod distingue: aut est generalis cōsuetudo per totū mundum: & tūc vincit legem vbiq: vt ff. de leg. & senatusc. l. de quibus. §. fi. aut specialis: & tunc vincit legem in eo loco, vbi est: vt ff. commu. præd. l. venditor. §. si constat. dummodo post legem fuerit inducta: alias vincitur à lege superueniente: vt ff. de sepul. vio. l. iij. §. diuus. in alio autem loco consuetudo specialis non vincit legem, sed vincitur à lege: vt C. eo. l. consuetudinis. & hoc secundum Ioan. & Pyl. licet alij aliter distinxerunt.
ADDITIO. Et sic glo. dupliciter restringit illam legem: & cum ea transeunt communiter doct. sed c. fi. de consue. videtur dictam legem intelligere, nisi consuetudo esset rationabilis & legitime præscripta Ias.
n Et non. Hic §. cōmunis est ad duo supradicta. s. ad ius scriptum, & non scriptum, ideo bene est hic §.
o Ius ciuile. Large accipe: vt not. in §. constat. s. eod. in gloss. j.
p Origo. Id est, lex xij. tabul. quæ fuit origo totius iuris ciuilis, & principium.
q Institutis. i. ordinamētis. Nā Romanus ppl's decē viros p isto iure misit, q x. tabulas eburneas retulerūt tā de iure scripto Atheniēsiū, q̄ nō scripto Lacedęmoniorū: sed qa postea aliqd deerat, vel emēdatione desiderabat: data fuit ptās p vnū annū his decē viris, vt ius & leges corrigerēt addēdo & detrahēdo: & si op⁹ eēt interpretarent. q vt ea facerēt, duas tab. addiderūt: & sic l. xij. ta. ex accidēti dicta est: vt ff. de ori. iu. l. ij. §. j.

Sed

† Hoc non reperit iure cautum secundum Nico.
2 Idē Nico. Ange. & Pla.
† In vul. exemp. q bus pmissum erat iura condere.
3 Approbatur per Nic. Ange. & Ioā. de Plat.
4 Ista est falsa: quia tacitus populi cōsensus ex quo inducit cōsuetudo, semper est cōtinuus, & præsumitur spatium decē annor. & hoc in consuetudine, p quā ius constituitur, sed in ea, p quod ius acquirit, seruatur de iure ciuili: vt no. in l. cū de in rem vers. ff. de vsu. & l. si certis annis. C. de pactis. de iur. canonico, distingue an habea: titulum vel non. & an sit contra ius cōmune, vt per Io. Fab. & Ang. hic.
5 Et hæc est cōmunis opinio secundum Christ. & Ias. hic: nisi de iure cano. in rebus ecclesiasticis vbi requiritur spatiū. 30. annorum secundum Ioan. fab. & Ange hic.
6 Hoc verū in consuetu. concernēte iudicialia, secundū Ange. hic aliās sufficiūt duo actus etiā extra iudiciales dummodo sint notarij. alias relinquit arbitrio iudi. secundū cōmuniter doc. hic.
† Cōcor. cum hoc text. c. cęterum. cū glo. ij extra de test. cog.
† Tacito. nam si expresso, esset l. municipalis. secundū Nico. de nea.
† Ita qd bis est iudicatū habetur pro consuetudine Aeg. Per. In qbusdā excēpt. & lacedæmonis.
Lex xij. tabularū vnde ortū habuit.

Sed naturalia. CASVS. Iste §. dupliciter pōt intelligi. Vno mō, vt faciat differentiā inter ius naturale, qđ est cōmune oibus animalibus, qđ est immutabile: & ius ciuile cuiuscunq; ciuitatis, quod est mutabile. Ecce enim ciuilia iura & statuta alicuius ciuitatis Romanæ vel alteri° tollunt̃ per nouā cōsuetudinē contrariā. Alio mō pōt intelligi, vt differentiā faciat inter ius gentiū, qđ est cōmune omnibus hominibus ex vna parte: & ius ciuile ex alia parte. hoc d. vsque ad §. omne autem. Franc. de Are.

Ius naturali rōne apud omnes gētes obseruatū, & ciuile, in hoc discrepāt quoniā primū īmutabile est, reliquū verò consuetudine, aut contraria lege mutatur.

Sed naturalia [a] quidē iura, quæ apud oēs gētes perequè obseruātur, diuina quadā prouidētia constituta, semp firma atq; immutabilia † pmanēt. Ea verò, q̄ ipā sibi quęq; ciuitas constituit [b], sæpè mutari solent, vel tacito consensu [c] populi, vel alia [d] postea legè lata.

Ius cōmune ad personas, res, vel actiōes spectat: & à digniori-bus sumendum exordium.

a Sed naturalia. Hic §. potest intelligi de iure naturali primęuo, quo mouent̃ oia animalia ad aliquid faciēdū: vt not. s̃. eo. tit. in prin. Sed quod dicit esse immutabile, est cōtra id quod de seruitute dicitur: quę est cōtra ius naturale: & tñ præualet: vt s̃. e. §. ius aūt. Sed dic, nō derogatur ob hoc, licet nō seruetur in illo casu: nā nihilominus bonū & æquū est. 1 Et eodē modo rñdeo ad illud quod dicitur j̃. de cap. dim. §. quod autē. quod est cōtra. Vel ibi nō tollitur cognatio: sed ius 2 succedēdi. Itē eodē modo, vt prius rñdeo ad illud quod de vsucapione dicitur j̃. de vsuc. in prin. qđ cōstat esse cōtra ius naturale: vt ff. de cōdi. inde. l. nā hoc natura 3. Vel dic, q̃ iste §. loquit̃ de iure gentiū: quod patet ex illa litera, Quæ apud omnes gentes. & s̃. eo. §. quod vero naturalis. Accursius.

b Constituit. De consuetudine speciali, vel lege municipali scripta.

c Tacito consensu. Scilicet contraria consuetudine: vt ff. de leg. & se. con. l. de quibus in fine.

d Vel alia. Id est contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

Omne aūt. CASVS. In hoc §. de iure ciuili tractatur: & sic de tertia parte tit. Et dicitur, q̃ totū nostrū ius ciuile diuiditur in tres ptes. In prima pte tractatur de psonis. In secūda de rebus. In tertia de actionibus. Secūdo dicit, Primo videamus de psonis, tanq̃ de dignioribus. Et reddit̃ ratio quare primo de psonis est videndū: quę ratio talis est: qa nihil pdest scire iura, nisi primo sciremus de psonis, & cōditionibus psonarum: quarū psonarū cā seu gratia & earū fauore iura condita & composita sunt: hoc dicit vsq; ad finem.

e Omne. Quid sit ius, & qualiter diuidatur dixit: nunc differentiam inter ipsa iura ponit.

f Ad personas. De hoc dicitur j̃. in toto primo libro vsque ad titu. de re. diui.

g Ad res. De hoc dicitur j̃. lib. ij. & iij. vsque ad titu. de oblig. ADDITIO. Et quid appellatione rei meę contineatur, vide per Ang. Aret. hic.

h Ad Actiones. De his dicitur j̃. de actio.

i Personæ. Nā hō est dignissima creaturarū: vt ff. de ædil. edi. l. iustissime. in prin. vnde Ouid. Pronaq; cū spectēt aialia cętera terrā. Os hoi sublime dedit: cœlū que videre iussit: et erectos ad sydera tollere vult°. Et Ver. Igne° est ollis vigor, et cęlestis origo Seminib°.

k Ignorentur. Et sic statim ponit de iure personarū. Et nota hic quod digniora præponenda sunt. sic j̃. de bo. pos. §. aliam vero. in glo. altiori. & per hoc tacimus multas formationes titulorum.

‡ Hinc Cicero lib. 3. de re publica legē naturę cōstantem et sempiternam atque etiā immutabilem appellat.

1 Hoc est quātum in se est: scilicet in abstracto viget semper vniformiter: sed q̃tum est in concreto, pōt in aliquo mutari: secundū Ang. hic.

2 Ista est vera secūdum Ange. hic.

3 Et not. quod ea q̄ sunt de necessitate naturę, nō mutantur, vt hic. sed ea quæ sūt de pręsumptione, sic vt leonis feritas: & hōis mansuetudo: ī quibus inspicit̃ magis accidens quam natura: qđ inducitur in arg. ad repręsalias cōtra aliquos, puta Ferrarienses cō

DE IVRE PERSONARVM.

Quia omne ius aut ad psonas, aut ad res, aut ad actiones pertinet 4. l. j. ff. de sta. ho. §. j. s̃ § fin. Cùm ergo personæ quibuscunque rebus digniores sint. l iustissimè. in prin. ff. de ædil. edic. ideo ab eis exordium facturus: subdit de iure personarum. Secundum Porc.

Omne [e] autē ius, quo vtimur, vel ad psonas [f] pertinet, vel ad res [g], vel ad actiones [h]. Et prius de personis videamus. nā parū est ius nosse, si personæ [i], quarū causa cōstitutum est, igorentur [k].

TITVLVS III.

DE IVRE PERSONARVM.

Prima personarū diuisio: exinde libertatis & seruitutis finitio

SVmma [1]. Totus iste tit. diuidit̃ in sex ptes. Nā primo ponit diuisiones psonarum. Secūdo definitionē libertatis: ibi, Et libertas. Tertio definitionē seruitutis ibi, Seruitus. Quarto quare dicantur serui: ibi, Serui autem. Quinto quot modis q̃s efficiatur seruus: ibi, Serui autē: Sexto ponit differentiā inter seruos & liberos: ibi, In seruorū. Aretin.

Summa. CASVS. Ad euidentiā diuide hunc titu. aliter quam s̃. secundū Franc. de Aret. in septē partes. In quarū prima parte ponitur quædā diuisio personarum, quæ diuisio talis est. Dicitur enim, quod omnis homo de mundo aut est liber, aut seruus. Secundo dicit, quid est libertas. Vnde libertas est quædam potestas cōcessa hominibus à iure naturali, quæ cōsistit in hoc, vt ipsi homines possint facere quicqd voluerint: nisi efficiantur serui de iure gentiū: vel nisi se faciant seruos de iure ciuili. Tertio dicit, q̃d est seruitus: & dicit, q̃ cum ius gentium multa statuerit: iuxta hoc est vnum statutū & vna constitutio ordinata à iure gentium, vt q̃s sit subiectus alteri, & subiiciat̃ dñio alieno: quæ cōstitutio siue statutū est contrariū iuri naturali: quia secundū ius naturale omnes homines liberi vocabantur, & nascebātur. Quarto dicit, quare serui habeant hoc nomē serui. Et certe serui dicūtur non à seruiendo, sed à seruādo. Nam olim & in tēpore præterito, si aliquis capiebat aliquē hominē in prælio siue in bello, plerūq; Impatores præcipiebāt capienti, i. illi q̃ illū hoiem in bello cœperat, ne occideret illū hoiem captiuū: sed vēderet, vel seruaret. Quinto dicit q̃ serui, q̃ capiunt̃ in p̄lio, possunt etiā appellari mācipia: qa manu capiūtur in p̄lio. Sexto dicit q̃ quidā nō sunt serui ab ipsa natiuitate, sed postea efficiūtur: qđ accidit, i. euenit, qñq; de iure gē. vt qñ aliq̃s capit̃ in p̄lio, tūc em̄ efficit̃ seru° capiētis: qñq; de iure ciuili: vt qñ liber hō patit̃ se vēdi eo pacto, vt ptē ptij habeat: vt si vado ad aliquem hoiem, & sibi dico: veni, ego sum liber, sed nō habeo pecuniā: scio ēt q̃ tu modicā pecuniā habes. sed scis q̃d faciemus: inueni vnū emptorē, & dic q̃ tu habes vnū seruū: & tu me vēdes illi: sed tu iurabis mihi, q̃ de ptio qđ habebis de me, mediam partem mihi trades, & alius dicit quod vult. Iste talis liber homo qui passus est se venūdari, & accepit partē pretij de eo, ipse efficitur seruus de iure ciuili: & efficit̃ emptoris. Septimo dicit, q̃ inter seruos nulla est differentia: quia tam est seruus vnus, quam alter. Sed inter liberos multæ sunt differentiæ: quia quidam sunt ingenui, quidā libertini, quidam Latini, quidam dedititij: vt in duobus tit. seq. Franc. de Aret.

1 Summa. i. prima. quia & aliæ sequuntur: vt j̃. de his qui sunt

cessas. vt p Ang. & Ias. Ouid. j. met. Virgilius ī vj. Aenei.

4 Istā continuationem sequitur Pet. de Bel. Pert. hic.

qui sunt sui vel alie. iur. in prin. & j. de tu. in prin. Vel dic, summa. i. maxima: quia partim est de iure naturali: vt libertas: & partim de iure gentiū, vt seruitus: quorū vtrūque scilicet ius naturale & gētiū, antiquius est iure ciuili: vt j. de rer. di. §. singulorū. Vel dic, summa, i. breuis. sic j. de obliga. §. j. ADDITIO Et est hæc bona, secundum omnes: quia breuior esse non potest: vt ff. de condic. indebi. l. in summa. & ff. de eo quod certo loco. l. quod si Ephesi. in fine. Prima etiam communiter approbatur secundū Christop. hic.

itaque diuisio de iure personarum hæc est: quòd omnes homines [a], aut liberi sunt, aut serui [b]. Et libertas [c] quidem, ex qua etiam liberi vocātur, est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet: nisi si quid vi, aut iure prohibetur. Seruitus autem est cōstitutio [d] iuris gentiū, qua quis dn̄io [e] alieno cōtra naturam [f] subiicitur.

Serui à seruando dicti sunt: quū magis intersit reipublicæ captiuos seruos viuere, quàm mori ingenuos: mancipia verò quasi manu capta dicuntur.

Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare [g], nec occidere solent: qui etiam mācipia dicti sunt, eò quòd ab hostibus manu capiuntur [h].

Seruorum quidam naturaliter serui, quidam iure gentium, quidā verò iure ciuili. Et qui ex ancilla nascitur, seruus nascitur.

Serui autē aut nascuntur, aut fiunt [i]. nascūtur ex ancillis [k] nostris: fiunt aut iure gētiū, id est ex captiuitate [l]: aut iure ciuili [m]: cū hō liber maior [n]

a Omnes homines. Sed pone quod hic sint duo homines: vnus liber, & alius seruus. tunc hæc propositio est falsa 2. Dic quod pluralis oratio conuertitur in singularē: & tunc est vera & non falsa: vt ff. de condi. & demonstr. l. falsa. §. fin. & ff. de pet. hær. l. diuus. in fi. in glo. pe. & de origi. iur. l. ij. §. exactis. & de ver. sig. l. nō est. E contra singularis ponitur pro plurali 3: vt eo. tit. l. in vsu. & ff. de test. tut. l. si quis ita. §. j. & dic has quæstiones positas. ff. de statu homi. l. iij.

b Aut serui. Sed quid de statulibero? videtur liber. ff. si ex nox. cau. aga. l. fi. Sed cōtra est: vt ff. de sta. li. l. stat. lib. 4 Idem quid de adscriptitio vel cēsito? Videtur quod serui sint: vt C. de agric. & cens. l. ne diutius. in fi. & l. fi. lib. xj. & C. in quib. cau. colo. do. acc. pos. eo. lib. xj. l. fina. Sed contra est, secundum Ioan. (licet alij aliter distinxerunt) cum possint fieri clerici & contra dominorum voluntatē: quod non est in vere seruis: vt C. de episco. & cle. l. iubemus. §. seruos. & in authen. de san. epis. §. adscriptitios. col. ix. Item in dubio pro libertate iudicandum est: vt ff. de reg. iur. l. libertas. & quod in contrariis legibus continetur, loquitur quo ad seruitia, quibus est adstrictus. quare poterunt prædicti & facere testamentum 6, & ferre testimoniū, & alios actus ciuiles exercere, nec alienari possunt sine solo: vt C. de agri. & censi. l. quēadmodum. lib. xj. Item quid de monacho, vel regulari canonico? Resp. liberi sunt: & ideo possunt reddere testimoniū 7. quod dicvt diximus in aut. de mon. §. cogitandū. col. j. licet quo ad actus quosdā fingātur mortui 8, vt in aut. de mon. §. illud. & §. si quis autē. col. j. & in auth. de nup. §. per occasionem. colla. iiij.

c Libertas. Hæc definitio tribus modis potest legi. Primo secundū Ir. vt definiatur libertas eo iure, quo inuēta est, i. naturali. & sic etiā serui, secundū hoc sunt liberi. nā et ipsi possunt facere quod volūt, nisi quod vi, i. de facto, vel iure, s. aliquo prohibētur. & hæc verba, ex qua etiam liberi &c possunt esse de definitione. nā & ipsi liberi vocantur secundū idem ius: vt j. de lib. §. j. Alij dicunt definiri libertatem liberi, non libertatem serui: quia ex prima vocātur, scilicet hodie liberi: nō ex secūda, scilicet quam habent serui. Est ergo libertas alia in seruo, alia in libero, & secundū eos verbū, vi, exponit vt prius 9. Sed nec prima nec secūda placet, quod serui sint aliquo iure liberi: cum ius gentiū in hoc derogauerit iuri naturali: vt j. §. seruitus. Et expone vi, i. iure gentium: quod quadam necessitate induxit seruitutē, scilicet per captiuitatem: vt s. tit. j. §. ius autem. & iure, scilicet ciuili, quādo maior xxv. an. vendit se ad pretiū particip. vt j. §. serui. q. d. liber quilibet est, nisi fiat seruus iure gentiū: vel ciui. & hæc verba, ex quo etiā liberi &c. nō oportet 10 quod sint de definitione, sed quendam effectum libertatis demonstrant. Accursius.

d Constitutio. Id est vnum de statutis iuris gentium. nam & alia multa statuit ius gentium: vt supra ti. j. §. ius autem. sed hodie dici potest seruitus de iure ciuili formatione 11. nā alia olim: & alia hodie est hæc potestas: vt j. de his, qui sunt sui vel alien. iur. §. pe. & fina. quare est de iure gentiū, inuētione: sed de ciuili, formatione: vt ff. de iustitia & iure. l. ius autem ciuile. ADDITIO Et dicit Christoph. quod tunc forma dat esse rei, & ab ea fit denominatio, quādo actus sine ipsa procedere non potest, quod non est in seruitute: & ideo denominatur à iure gentium.

e Dominio. Aliquando sine dn̄io: vt ff. de rer. di. l. j. §. j. ibi, nam res. & ff. pro dereli. l. fin. ad idem ff. de stipu. l. quod seruus. & ff. de li. cau. l. si vsumfruc.

f Contra naturā. i. cōtra ius naturale: cū eo iure omnes liberi sint: vt j. de lib. §. j. & s. tit. j. §. ius autē. Ac

g Seruare. Nota seruū dici à seruādo, & nō à seruiēdo, secundū Isidorum 12, sed tabellio dicitur seruus publicus à seruiendo: vt ff. de adopt. l. nec ei. & l. non enim aliter. & ff. rē pupilli saluā fo. l. ij. qui tn̄ seruus non potest esse: vt C. de tab. l. generali. lib. x. Accur.

h Capiuntur. ff. de statu homi. l. iiij. in fine.

i Fiunt. Ex accidenti.

k Ex ancillis. Licet patrē liberum habeāt: vt j. ti. j. & C. de rei ven. l. partū. Quid si ex adscriptitio & libera? Respō. sequitur ventrem: & in auth. con. quæ ex adscrip. & li. na. §. j. col. v. ADDITIO Istā sequitur Ang. hic: & ratio diuersitatis est fauor ipsius partus, cui matris conditio prodest vno de tribus tēporibus, scilicet cōceptionis, natiuitatis, vel medio tēpore: patris vero tēpore cōceptionis tantū, quia est causa efficiens: & decætero nihil habet, secundū eundem Ang.

l Captiuitate. Quæ occasione belli contingit: quod est de iure gentium: vt s. tit. proxi. §. ius autem.

m Iure ciuili. Et est tertius modus: vt C. de asser. tol. l. j. §. pe. est & quartus: vt per ingratitudinem reuocationis in seruitutem: vt in auth. vt liberti decætero. §. j. in fi. & §. illud vero. col. vj.

n Maior. In quo facto sunt quatuor necessaria, scilicet quod sit maior xx. an. vt hic, & C. de libe. cau. l. si ministeriū. Item & vt eo animo pretij accipiat partē: vt hic: & C. de lib. cau. l. non ideo. Item & quod vere habeat partem: vt ff. qui ad lib. procla. nō licet. l. j. Item quod vendatur ignoranti conditionem venditi: vt ff. de lib. cau. l. liberis. §. si quis sciens. Item & quintum, vt hic sciat conditionem suam: vt ff. si liber ingenuus esse di. l. ij. & si quid horū defuerit, iure cōmuni prouocat in ingenuitatē, alias non poterat prouocare in ingenuitatē, nec etiā si manumittatur: vt ff. de sta. ho. l. homo liber. & ff. de lib. cau. l. cū pacto. nisi redderet pretium, & dominus sponte acciperet. nec enim dominus pretium accipere compellitur, licet quidam

contradi

Hæc falsa est secūdum Christo. hic. quia etiā formalis causatur à iure ciuili: vt in §. pen. infra eo.

Istā gl. sequuntur Nicol. de Nea. & Iacobus hic: quia quando aliquid vniuersaliter proponitur: si pars vniuersalis est falsa: tota oratio redditur falsa. vt. l. si is qui ducēta. §. vtrum. ff. de reb. dub.

Intellige istud verum quando est collectiuum, vel rationis paritas seu cōnexitas hoc inducit. l. si cui lana. ff. de le. iij. alias secus secundum Io. Fab. & Ang. hic.

Hoc est, quo ad quædam habetur pro libero, & quo ad quædā pro seruo: vt not. in l. fi. ff. si ex nox. cau. agatur, secundū omnes doct. hic.

Istam cōmuniter approbāt omnes docto. hic: & est expressum extra de iu. di. c. ij.

Dic hoc verum inter extraneos, secūdum Io. Fab.

7 Dummodo iurent cum licentia sui superioris: alias nō valeret eorū depositio, secundum Io. Fab. & Ang. hic.

8 Dic secundū Pe. de Bel. p. quod non reputantur mortui quantū ad actus ciuiles: sed bene quantū ad ea que sunt cōtra suā professionem.

9 Istam reprobat Ange. hic: quia ex facti impedimēto non tollitur libertas: vt probatur in l. cōficiuntur. ff. de iur. co. & per hoc etiam reprobatur hic secundum opin.

10 Istam communiter tenent doct. hic.

11 Hoc est verū quo ad id quod addit: non quo ad id cui addicatur. Ia.

12 Ex ista gol. habes quod etymologia seu allusio vocabuli sumitur ab eo quod fieri solet secundum Ias. hic. Liber fit seruus per vēdicationē si quatuor cōcurrant.

Scilicet

contradicant,vt ff.ſi lib.inge.eſſe dic.l.ij.j. reſpon. & C.quando liceat ab empt.diſ.l.j.& ĵ.tit.j.in fin. Vnde verſus. Annis viginti iuuenẽ,qui venditur, eſſe Vult ius:& pretio quo venit participare, Rurſus eũ ſeruũ, qui vẽditur eſſe putare:Et propriã ſcire qui venit cõditionem. Sed nunquid habet in integrum reſtitutionem, cum ſit minor xxv. ann. maior tñ xx. Reſpon.nõ: quia nõ eſt mutanda tanta ſolennitas : quia non eſt locus reſtitutioni,vbi res mutat ſtatum prorſus amittendo : vt ff. de mi. l. ſi ex cauſa.§.Papinianus.& ff.de in integ. reſtit.l.diuus.Sed nũquid patri vel affini permittitur reuocatio,vel per officium iudicis,vel ꝑ rei vendicationem vtilem, cum ad eorum ignominiam reſpiciat: vt ff.de rei ven.l.j. §.j. & de libe.cau.l. j. ij. iij.iiij.& v. Reſpon. non: vt ff.de ca.di.l.tutelas.§.ſi libertate. licet quidã dixerint contra,argu.dictarum legum. Sed certe ibi non mutauerat ſtatum,ſed mutare volebat.

viginti annis ad pretium participandum ſeſe venũdari [a] paſſus eſt.

Inter ſeruos non eſt differentia, vt vnus ſit magis ſeruus, quã alius:inter liberos verò differentiæ ſunt multæ.

In ſeruorum conditione nulla eſt differentia [b]: in liberis autem multæ [c], aut enim ſunt ingenui,aut libertini.

TITVLVS IIII. DE INGENVIS.

Qui liber naſcitur,ingenuus eſt:quinetiam quantum ad ingenuitatẽ pertinet,matris conditio ſpectatur. Ad hæc ſufficit matrẽ aut conceptionis,aut natiuitatis, aut medio tempore liberam fuiſſe,vt quis ingenuus dicatur.

Ingenuus eſt is,qui ſtatim ,vt natus eſt, liber eſt: ſiue ex duobus [d] ingenuis matrimonio editus eſt, ſiue ex libertinis duobus,ſiue ex altero [e] libertino, & altero ingenuo. Sed & ſi quis ex matre naſcitur libera [†], patre verò ſeruo, ingenuus nihilominus [f] naſcitur: quemad-

[a] Venundari,Idem ſi quolibet alio titulo patiatur ſe transferri in alium:quod verum eſt , ſi aliquod lucrum ſentiat:vt C.de lib.cau.l.ſi miniſterium.& ff. de lib.cau.l.ſi vſumfructum.§.j.

[b] Nulla eſt differentia.Sed videtur contra:nã quidam ſunt in dignitate [4], quidam non:vt ĵ.de iniur. §. ſed pœna.& ff.de vſufr.l.ſed & ſi quid.§.j. Itẽ quidã ordinarij,quidem vicarij:vt ĵ.qui cum eo.§.cum autẽ. Item alij veterani,alij nouitij:vt ff.de ædil. edic.l. fin. §.fina.& ff.de pub.l.interdum.§.quoties. vbi dicitur qui ſunt nouitij,qui veterani.Sed dic,quod nullus eſt magis ſeruus,quam alter:licet quo ad actus & quo ad militias & ſimilia,ſit differẽtia:licet olim magis vnus quam alter eſſet ſeruus:vt C.de nudo iure quiri.tollẽ. l.vnica.nam olim quidam habebant nudum dominiũ in ſeruis,quidam plenum,quidam ſemiplenum.

[c] Multæ.Quidam ponũt hic falſam notam.vt duo ſint multa:arg.ff.ad Syl.l.j.§.hoc reſcriptum. Sed certe ibi ſunt tria appellata [3], non duo tantum.Dic ergo quod quatuor ſunt differentiæ liberorum hominum: vt ingenui,libertini,Latini,& Dedititij:vt hic,& ĵ.titu.j.de liber.§.libertinorum.argu.ff.vi bo.rapt.l.iij. §.j.ſecundo reſpon.pro prima eſt in authent.de depo. & denuntiationibus.in princip.ibi,cum & alia multa.colla.vj.

DE INGENVIS.

Quia ſupra dixit de iure perſonarum:quarum quædam ſunt ſeruæ,quædam ſunt liberæ:liberorum autem quidam ingenui,quidam libertini:ideò de his tractaturus præmittit de ingenuis,tanquam de dignioribus.

Ingenuus.Diuiditur in duas partes. Nam in prima tractat qualiter quis dicatur ingenuus. In ſecunda qualiter ingenuitas perditur.Secunda ibi,Cum autem. Prima ſubdiuiditur in quinque. Nam in prima ponitur dictum. In ſecunda illud declaratur. In tertia reſpondetur tacitæ quæſtioni. In quarta alteri quæſtioni reſpondetur. In quinta dicit incidẽs quæſtio.Secũda ibi,Siue ex duobus.Tertia ibi,Sed & ſi quis.Quarta ibi,Et econtrario.Quinta ibi,Ex his.

CASVS. Pro clariori euidentia diuide hunc tit.aliter quam ſupra,ſecundũ Franc. de Aret.in ſeptem partes.In prima parte dicitur,quod ſi aliquis naſcatur ex patre & matre ingenuis:ſiue ex patre & matre libertinis , ſiue naſcatur ex vno ingenuo , & altero libertino : qđ nihilominus ingenuus eſt ab ipſa natiuitate. Secundo dicit idem,id eſt,quod eſt ingenuus,ſi naſcatur ex patre ſeruo,et matre libera,id eſt,ingenua vel libertina:q̃a ingenuus eſt idem, quod liber. Etiam libertus eſt ſeruus effectus liber per manumiſſionem. Tertio dicit idem ſcilicet ꝙ quis eſt ingenuus ſi naſcatur ex libera matre,& incerto patre:vt is , qui naſcitur ex meretrice.ille eſt ingenuus:quia naſcitur ex matre libera,ſi libera ſit:& incerto patre:quia ignoratur quis ſit eius pater:quia cui pater eſt populus,pater eſt ſibi nullus. Quarto dicit, ꝙ ſi mater fuerat libera tempore quo peperit:quamuis fuerit ancilla tempore quo grauida erat:tamen is,qui ex ea naſcitur,eſt ingenuus, id eſt,liber:quia ingenuus eſt,qui ſtatim vt natus eſt, liber eſt.Et ratio dubitandi erat,quia videbatur quod natus ex ea eſſet ſeruus:quia quando ipſa illum concepit,erat ſerua ſed decidit in contrarium.Quinto dicit, quod idem eſt econtra:vt ſi quando ipſa illum pariebat,erat libera:& quando ipſa illum cõcepit,erat ſerua:ꝙ nihilominus ipſe eſt liber.Sexto dicit,quid autem dicemus ſi tempore quo concepit,erat ancilla , & tunc fuit manumiſſa:& aliquo tempore ſtetit in libertate,poſtea facta eſt ancilla de nouo:ita, quod tempore partus inuenitur ſimiliter ancilla:an is puer,qui naſcitur ex ea,erit ingenuus.i.liber?Et dicitur ꝙ ſic:q̃a ſufficit ei,qui in ventre eſt &c.vt in textu.Septimo dicitur in §.cum autem.quod ſi aliquis liber homo poſſidetur tanquam ſeruus,& poſtea manumittitur: talis manumiſsio non nocet ei,vt ob hoc,id eſt,propter ſeruitutem aliquam fiat,quin ſit ingenuus,quia nec primo vere ſeruus erat,ſed ingenuitatem ſuam retinebat hoc dicit vſque ad finem.Franc.

Ingenuus.Quandoq; aliter:quia per ſententiam: vt ff.de ſtatu homi.l.ingenuum. Item per reſtitutionẽ natalium:vt ff.de nata.reſti.l.ij.& l.patrono. §.fina.

[d] Ex duobus.Sic conſtrue,ſiue ex matrimonio, ſubaudi conſtante ex duobus ingenuis editus &c.Et ſic expone omnia ſequentia capitula. ADDITIO. Quãdoque tamen ex duobus ſeruis naſcitur liber:vt in l. cum inter.C.de fideicom.lib.& ff.eo.titu.l. cum vero. §.apparet.& l.ſi quis rogatus.ſecundum Ioan.Fab.& Ang.hic.Item in alio caſu in l.cum Syllanianum.C.de iis,qui.vt indignis.

[e] Ex altero.Sic C.de ope.lib.l.quod ex liberta.

[†] Naſcitur. Secundum ſe.Accur.

[f] Nihilominus.Quia ventris ſtatus ſemper cõſideratur:vt hic,& in auth.conſtitutio quæ ex adſcript.§.j. colũ.v.& C.de rei vendi.l.partũ. niſi in caſu:vt C. de ſer.fugi.l.fi.& niſi in murilegulo:vt C.de murile. l.qui autẽ patre.& l.ingenue.& l.ij,qui lib.xj.& hoc iure Romano,ſecus iure Longobardorũ;quia ſemper

b in dete

ſicte:ſecundũ Io. Fa. vel cũ eſſe ſtu ex quo lex voluit eũ de pretio participare:& ad l.placet. ff. de acquir. hære. Rñ. quod loq̃tur de acquiſitis ꝑ ſeruum iã factũ : hic vero per liberũ tempore quo ad ſeruitutem progreditur, ſecundum Chriſto.

Seruorũ quidẽ natura vna eſt: cũ omnes æque ſubijciãtur alterius dominio. interim tamẽ eorum artificia ac officia et proinde nomina varia erãt:qua de re vide, q̃ ſcribit Alex.ab Al. li.iij. Genialiũ dierũ.cap. xxv. & Aemil. Fer.hic.

Id eſt in meliori ſtatu & opinione : nõ autẽ in dignitate ꝓpria.per l. generali. C. de tab. lib.vj.An.

Credit hic Pe. ꝙ hæc dictio duo, importet pluralitatem, ſed nõ multitudinẽ.

Idẽ An. hic. Iſtam continuationem ſequit Pet. de Bel. ꝑ hic.

† Cõ cor. cũ hoc pri. ca. j. iũcta gl.j. extra de purga. can. Reſtitutio in integrum nõ datur minori xxv. ann. qui ſe vendidit.

† Quo ad ſtatum filius matrẽ ſequitur. ſed quo ad originẽ & honorem, patrem:ratio q̃a quo ad libertatẽ leges inſpexerunt qđ incertius eſt ſed mater ſemper eſt certa, ideo eius cõditio inſpicitur. Cy. Aegi. per.

Idem ſi quis iurauit ſe ingenuum aduerſario deferente ff de iiur. l.eũ qui.§. ſi libertus. Aegi. per.

Partus nõ ſemper ſequit ventrem. Dic iſtud verũ diſtincte non edito ex legitimo matrimonio, alias quoad ſtatum libertatis ſequitur matrem : ſed quo ad originem, familiam & honores, ſequit patrem ſecũdũ omnes ſcrib. hic: & rationẽ diuerſitatis vide ſupra titu. j. in §. pen. in addit.

super glo. in verbo, ex ancillis.

in deteriorem statum trahitur: vbi sit matrimonium, aliud si concubinatus: nam tunc seruatur ius Romanum, quod sequatur rem Accursius.

a Libera. Puta meretrice.

b Sufficit. Quantum ad conditionem: secus quantū ad honores: vt ff. de sena. l. filiam. & l. liberos. §. fin. & secus quo ad patriam: vt ff. ad munici. l. assumptio. §. filius. & ff. manda. l. si procuratorem. & ff. pro socio. l. si id quod. §. si filius. & ff. de nego. gest. l. sed an vltro.

c Calamitas. Quasi cadamitas: quia iterum fuit facta ancilla, & sic quodammodo rursus cadit in seruitutē. ADDITIO. Et est ratio secundū Christoph. hic, quia partui iam concepto est ius ingenuitatis quæsitum, quod non debet tolli &c. per regulā iuris, id quod nostrum. Et sic procedit in natis tantum vel conceptis antea: secus si post, nisi adhuc viueret auus: ga etiam tunc parentum macula non noceret filiis, secundum Ioā. Fab. hic, de quo Angel. se remittit. Accursius.

† Et sic spectatur initiū, facit cap. ij. cū gl. sup ver. cōceptio. extra qui fi. sint legitimi.

modum qui ex matre libera a & incerto patre natus est, quoniam vulgò conceptus est. Sufficit b autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et econtrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum, qui nascitur, liberum nasci † : quia non debet calamitas c matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla facta postea pepererit: liberū, an seruū pariat? Et Martianus probat liberum nasci. sufficit enim ei, qui in vtero est, liberam matrē d, vel e medio tempore f habuisse, vt liber nascatur; quod & verū est.

d Liberam matrē.
Facit ad hoc C. si man. ita fue. ali. vt ma. l. si iusta.

e Vel. Pro saltem. Accur.

f Medio tempore. ff. de acquir. re. do. l. adeo. §. cum quis.

Scriptura præconizata facit fidem apud omnes.

g Cum autem. s. dixit qualiter cōtingat ingenuitas. nunc qualiter perseueret. Accur.

h Non officit. Nisi post manumissionem talem quinquennio ita steterit: vt ff. si liber ingenuus esse dicatur l. ij. sed illud hodie correctum est: vt hic: & C. vbi causa sta. agi debeat. l. fina.

1 Istam glo. reputat Ang. singula. & verā hic.

i In seruitute. Id est, in statu seruili. Accur.

k Manumissum. Scilicet de facto. ADDITIO. Dic quod ratio dubitandi potuit esse: quia manumissio tanquam priuatio præsupponit habitum: vt l. decem. ff. de verbo. obli. sed ratio decidendi fuit: quia ex quo interuenit de facto, etiam præsupponitur seruitutem de facto præcessisse: quod non præiudicat ingenuitati, secundum Ang. & Christopho. hic.

2 Dic natales hic sumi pro statu in quo quis nasci tur: vt dic. l. ij. ibi, nō in quibus. aliter sumitur hoc verbum in e. l. ibi, illis eē natalibus. Aeg. per.

l Natalibus. Id est, ingenuitati, quæ probatur per natales. Erant autem natales scripturæ cum annis domini, & præconizatæ: quæ dicebant Lucium esse natum, & ingenuum. & deinceps sic erat, nisi tunc contradiceretur 1 : vnde & in legendis sanctorum intitulatur natale sancti Nicolai, quādo moritur, quasi tūc nascatur nunquam moriturus: & scribuntur gesta in vita. Vel dic, quod natale appellatur prima natiuitas quæ est de iure naturali, & omnem hominem dicit esse liberum. vnde bene dicitur, seruus iste restituitur natalibus, id est, illi libertati, quam habet de iure naturali. ff. de nat. resti. l. ij. & ff. de sta. ho. l. Imperator. 2

m Officere. Nisi vendiderit se: vt s. tit. j. §. penul. tunc enim nō reddit in statum pristinum: vt ff. de sta. homi. l. homo liber. quæ est contra. Accur.

DE LIBERTINIS.

Hic ponitur secunda pars diuisionis positæ in tex supra tit. ij. §. fin. & ista est continuatio huius tit. Areti.

Putatiua seruitus natalium splendori non officit: nec de facto secuta manumissio, quicquā ingenuitati detrahit.

Cùm autē g ingenuus aliquis natus sit, non officit h ei, in seruitute i fuisse, & postea manumissum k esse. Sæpissimè enim constitutum est, natalibus l non officere m manumissionem.

TITVLVS V. DE LIBERTINIS.

Libertini qui dicātur, quid manumissio, & quo iure introducta.

Illud annotato, Priuationē nequaquam posse præcedere habitum. Ad hæc nouiter emergentia, nouo egere auxilio.

Libertini

Libertini. Totꝰ iste titu. diuiditur in quinque partes. primo ponit, qui sunt libertini. Secundo, qd sit manumissio. Tertio quot modis serui manumittantur. Quarto, quod serui inuiti possunt manumitti. Quinto qualiter de iure antiquo status libertinorum erat tripertitus, & correctionis status libertinorum. Secunda ibi, Manumissio. Tertia ibi, Multis. Quarta ibi, serui vero. Vltima ibi, Libertinorum. Areti. CASVS. Principiū huius tituli vsque ad §. libertinorum. diuide aliter, quam s. secundum Franc. in octo partes. In prima dicitur quod libertini sunt illi, qui vere erant serui, & manumissi sunt per dominos suos. Secundo dicit, quid est manumissio: de qua in prima parte habita est mentio. Et certe manumissio dicitur, quādo dn̄s dat libertatem seruo. nam ante, quā manumittatur seruus, est in potestate dn̄i sui. Sed post, quam ipse seruus est manumissus, ipse liberatur ab illa potestate. Tertio dicit, quod manumissio est primitus, id est, primo inuēta à iure gētiū: nō autē à iure naturali: quia ius naturale prius fuit, quam ius gētiū. ideo secūdum ius naturale homines erāt liberi: & sic nō erat cognita seruitꝰ, & per cōsequēs nec manumissio, sed post ea per ius gentium seruitus & manumissio est inuenta. Quarto dicit, ꝙ ex prædictis, quæ superiori parte diximus, patet qd secundū ius naturale vnū erat genus hoim. s. quia erāt omnes hoīes liberi: sed postea per ius gētiū cœperūt esse tria genera hominū. s. ingenui siue liberi, serui, itē libertini. s. illi, qui primo fuerūt serui, & postea manumissi sunt. Quinto dicit in §. multis. ꝙ manumissio seruorū pōt fieri quinqꝫ modis. Nā qn̄qꝫ pōt fieri manumissio in ecclesia corā epō & populo. vt C. de iis, qui in ecclesia manumittūtur. per totū tit. qn̄que pōt fieri manumissio vindicta. i. cū quadā virga pcutiēdo ter supra illū, quē manumittit: dicēdo ter, aio te liberū: aio te liberū: aio te liberū. & ista manumissio fit causa cognita corā iudice, & in iudicio. Qn̄que pōt fieri manumissio in pręsentia amicorū: vt qn̄ dn̄s manumittit seruū suū cōuocatis amicis suis, & in pręsentia eorū, quādoqꝫ pōt fieri manumissio p epistolā seruo suo missā: vt qn̄ dn̄s mittit literā siue epistolā seruo suo in qua epistola cōtinetur, qd ipse emit seruū quē manumittit, & dat sibi libertatē: vel in qua epl'a dr̄, volo serue mi qd decętero sis liber. tūc valet talis manumissio. Qn̄qꝫ manumissio relinqt̄ i testō, vel i codicillis, vel alia quacūqꝫ voluntate. Sexto dicit, ꝙ serui

nō solū efficiūtur liberi qnq; modis, sed etiā sine manumissiōe, q modi in veteribus & nouis constitutionibus cōtinētur. & pone exēpla: vt in gl. Septimo dicit quod solis dominis licitū est seruos suos manumittere. Octauo dicit, q quādo manumissio fit corā iudice: nō est opus tūc, q iudex sedeat: sed etiam eo ambulante ad balneum, ad spatiādum, ad theatrum i. ad locū publicum ciuitatis, vel ad aliū locū potest fieri coram ipso manumissio. h.d. vsq; ad §. libertinorum. Fran.

sunt, q ex iusta [a] seruitute [b] manumissi sunt. Manumissio autē est de manu datio [c]. Nam quādiu aliquis in seruitute est, manui & [d] potestati [e] suppositus est: & manu missus liberatur potestate. Quæ res [f] à iure gentium originem sumpsit: vtpote cùm iure naturali omnes homines liberi nascerentur: nec esset nota manumissio: cū seruitus esset incognita. Sed postquā iuregentiū seruitus inuasit, secutū est beneficium manumissiōis. Et cùm vno cōmuni nomine omnes homines appellarentur, iuregentium tria hominum genera [g] esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

Multimodè tàm inter viuos, quàm in vltima voluntate manumissio exercetur.

Multis autem modis manumissio pcedit: aut ex sacris cōstitutiōibus in sacrosactis ecclesiis [h], aut vindicta [i], aut inter amicos [k], aut p epistolā, aut per testamētū, aut p aliā quālibet [l] vltimam voluntatem. Sed & aliis [m] multis modis libertas seruo cōpetere potest, qui [n] tā ex veteribus [o], quàm ex nostris [p] constitutionibus introducti sunt.

Manumissio (cùm volūtariæ sit iurisdictionis) vbiq; & quocūque tempore fieri potest.

Serui [q] verò à dominis semper manumitti solent: adeò vt vel in transitu [r] manumittantur [s]: veluti cùm prætor, aut præses, aut proconsul in balneum [t], vel in theatrum [v] eant.

[a] Ex iusta. i. vera. sic ecōtra: vt ī. tit. j. §. semel [1]. vel iusta: qua adeo iuste seruierunt domino: vt mererint manumitti [2]. Vel dic iusta: quia est de iure gentiū: vt s. ti. ij. §. seruitus. & ff. de iusti. & iure. l. manumissiones.

[1] Hęc bona secūdū Christophorum. quia si de facto manumissus fuisset, nō esset libertinus, sed ingenuus: vt. s. tit. j. §. fin.

[2] Istæ duę expositiones displicēt Porc. & Angel.

[b] Seruitute. Et huius manumissi filius est ingenuus: vt s. ti. j. in princ. licet grammatici dicāt eū liber tinū, sed & manumissum libertini dicunt.

[3] Idē Angelus hic.

[c] Datio. Id est dectio, secūdū Irn. sic ff. de acqui. rer. do. l. adeo. §. cū quis. in fi. ibi, cū enim grana. Vel dic secūdū Pla. In. & Azo. q dat libertatē, quam prius ille seruus nō habebat. alias si diceremus dari illam, quam ante habebat, nō diceretur dari [4]: vt j. de act. §. sic itaq;. Sed opponitur: aut quā habebat, ei dabat: & sic illi quidē nulla remanet, cū nō habeat, nisi vnā [4]: aut quā non habebat, quod est absurdum. Sed dic q dat quā non habebat [5]: & hoc plerunq; cōtingit, quod quis dat quod non habebat: vt ī. qui. ali. li. §. j. & ff. de vsufr. l. qd nostrum. & ff. de acqui. re. do. l. non est.

[4] Sed hoc falsum secūdū Bar. quia virtus distributa recipit incrementū: vt ff. de le. ij. l. legatis. §. ornatricibus. vel dat eam quam habet in potētia: & sic non eandē numero, sed specie: vt Ioan. Fab. Ang. Christ.

[5] Istā reprobāt cōmuniter docto. hic per regulam l. traditio. ff. de acquiren. re. do.

[6] Et bene secundum Pe.

Vindicta quid.

[d] Et. Pro id est.

[e] Potestati ff. de iusti. & iu. l. manumissiones. & l. ex hoc. l. fi. & ff. de iure cod. l. diui. Accur.

[f] Quæ res. Id est manumissio.

[g] Tria genera. Sic erat vnū & addita sunt tria: ergo sunt quatuor: Respōs. nō sequitur. nā si habes tres filios, & nascatur hodie vnus: incipis habere quatuor filios, & prius habebas tres, ergo septē, quod falsum est: quia quod primo erat, cōputatur in sequentem numerum. simile ff. quemadmo. ser. amit. l. j.

[h] Ecclesiis. Scilicet sub aspectu populi & antistitis, & interueniēte qualicūq; scriptura vice actorū: vt C. de iis, qui in eccle. manu. l. j. & ij. Accur.

[i] Vindicta. Id est causa cognita corā prætore, qua mmodo poterat antiquitus maior xx. an. manumittere: vt ī. ti. j. §. eadē. quę ideo dicitur dari vindicta: quia Vindicius qdā seruus Vitelliorū primo sic fuit manumissus. ff. de ori. iu. l. ij. §. in initio. & §. cum placuisset. vers. initio successiōis fuisse. Vel (vt qdā dicūt) secundum Boētiū in Topi. vindicta erat virga pręter is, qua ter pcutiebat manumissus, & dicebat pręter: aio te liberū esse more Quiritum: argu. C. si aduer. li. l. ij. ibi, vindictæ & c. Accur.

[k] Inter amicos: et ī hoc et se. casu necessarij sūt qnq; testes: vt C. de la. li. tol. l. j. §. sancimus. & §. sed et si qs. [7]

[l] Quālibet. Vt ī codicillis vel in testamēto minº solēni, quod valet inter pattem & filios: vt C. de testa. l. hac consul. §. ex perfecto. ADDITIO. Ac si dicat, quod manumissio facta in testamēto non solēni, valet, vt facta inter viuos: non vt in testamento: per glos. in. l. j. §. j. C. de lat. lib. tol.

[7] Hoc verū in vltima voluntate: nam inter viuos sufficiunt duo secundum Ioan. Fab. & Nico. Legi. per

[m] Sed & aliis præter supradictos.

[n] Qui Scilicet modi.

[o] Ex veteribº. Scilicet, ex legibº aliorū Imperatorū: vt C. qui. ex cau. ser. pro præ. li. ac. per totum. Accursi.

[p] Nostris. Vt C. commu. de manu. l. fi na. & in authenti. de man. princi §. ij. col. iij. & in authent. de mo. §. ij. col. j.

[q] Serui. q. d. Quandocunq; etiam inuiti: vt C. de test. ma. l. fin. §. si vero quidam. licet secus sit in filiis: vt in auth. quib. mod. nat. effi. sui. §. gñalr. col. vij.

[r] Transitu. Id est, dū trāsit. et est rōn: [8] quia sine eo fieri poterat, vnde aliud est quando manumissio poterat fieri sine pretore: vt ī. ti j. §. eadē. Item aliud est in cōtentiosa iurisdictione, quæ [9] redditur in inuitum: vt ff. de verb. obli. l. inter stipulantem. §. j. & C. de dila. l. à procedente. Accur.

[8] Illud dictū glo. sequitur Ia. hic.

[9] Hoc reprobat las. quia & iā manumissio redditur in inuitū et remittit. ad not. per Bart. & Bal. in l. ij. ff. de off. procō su.

[s] Manumittātur. Not. quod dicit instituere vel liberare, si prætermisit dationem libertatis.

[t] In balneū. Tūc enim videbatur nō valere: qa pręgaudio cuilibet concederet.

[v] In theatrū. Id est in locū vbi homines stāt ad videndū: & dicitur à theaomai, q est videre. & idē multo magis, si alio quocunq; vadat.

Libertinorū. Iste §. diuidit ī sex partes, Prio tāgit, qualiter statº libertinorū erat tripticº oli. Scdo, qualiter redactº est ad vnū cū correctiōe facta p eū. Tertio id, qd gñalr dixerat, specificat ī dedititiis, q fuerāt expulsi. Quarto de latinis, Quito, qualiter oēs libertos reduxit ad vnū ius. Sexto, qd aliis etiā modis serui efficiunt liberti. Scda ibi, Sed dedititiorū. Tertia ibi, Et dedititios. Quarta ibi, Latinos. Quinta ibi, Et oēs. Sexta ibi, Multis. Aret. Supra in prin. huius ti. est habita mētio de libertinis: ideo adhuc psequtur: & est sciēdū quod iste §. diuiditur in sex ptes, sicut supra in diuisione Aretini dictū est. In prima dicitur, qd iure antiquo erāt tria genera libertinorū. Nam quidam erant serui manumissi, qui plenā consequebātur libertatē. & illi fiebāt ciues Romani: qdā minorē consequebātur, & illi appellabātur Latini. Et isti Latini fuerūt inducti per legē Iuniam Norbanā, quorū talis erat status seu cōditio, q in vita seu dū viuebāt, erant liberi: & in morte, seu dum moriebātur, fiebant serui.

Quidam consequebātur inferiorē libertatē, & illi appellabātur Dedititŋ, quasi dediti & dati seruituti: seruiebant em̄ qn̄ viuebant. i. durāte vita eorū erant serui, morte fiebant liberi, & peculium eorū remanebat hæredibus: & isti fuerūt inducti per legē Aeliā Sētiā: & hanc legem statuit Rex Romanorum, qui Aelius Sentius dicebatur. Latinos autē fecit Rex Romanorum, qui dicebatur Iunius Norbanus, qui statuit, quod quicunq; subiugaretur de nouo Imperio Romano, esset in vita sua liber: & in morte esset seruus: & peculium ipsius Romanis assignaretur. Dedititiorū aūt pessima erat conditio: & propter hoc abiit in desuetudinem. i. recessit à consuetudine: & amplius non est cōsuetudo, quod sint tales homines dedititŋ. Latinorum autem conditio parum frequentabatur in orbe, vel in vrbe. Et propter hoc Iustinianus volēs omnia augere & augmentare, & reducere in meliorem statum, fecit duas constitutiones, vnam. s. C. de la. lib. tol. l. vnica. aliam. C. de ded. liber. tol. l. vnica. In quibus cōstitutionibus cauetur, quod hodie Dedititŋ & Latini non habeant locum, nec sint in vsu: sed quilibet qui manumittitur, efficiatur eodem modo. Et dominus qui manumittit, appellatur patronus, & ille, qui manumittitur, appellatur libertus: quasi à seruitute liberatus. Et hoc quidē erat iure antiquissimo ante, quā veniret prędicta praua cōditio. s. Latinorū & Dedititiorū. Tertio dicit Dedititios esse sublatos p̄ prædictā constitutionē C. de dedi. li. tol. l. vnica. quę cōstitutio est vna de quinquaginta decisionibus: quā cōstitutionē composuit etiam Iustinianus. s. ex cōsilio Triboniani peritissimi viri quæstoris sui. Quarto cōcludit, dicens, quod omnes manumissi plenā libertatē hodie consequūtur: nec refert. i. non est differētia, cuius ætatis sit manumittens. i. ille, qui manumittit, nec etiā refert per quē fiat manumissio: cū multi sint modi manumittēdi: vt s̄. eod. ti. §. multis. in princ. Vltimo dicit (quod nos habemus s̄. eo. §. multis.) quod multis modis pōt fieri manumissio: hoc amplius est sciēdū, quod hodie sunt multi modi siue casus, in quibus serui plenarie efficiuntur liberi. quādoq; etiam sine manumissione: in quibus casibus olim. i. in tempore præterito fiebant Latini. hoc dicit vsq; in fi. Franc.

Libertinorum multiplici statu exploso vnica omnium hodie est conditio: quando quidē omnes ciues Romani efficiuntur.

Libertinorum autem status tripertitus antea fuerat. Nā qui manumittebantur: modò [a] maiorē & iustam libertatem cōsequebantur, & fiebāt ciues Romani: modò minorē [b]: & Latini * ex lege Iunia Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebāt ex lege Aelia Sentia dedititŋ [c] *. Sed quoniā dedititiorum quidē pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat. Latinorū verò nomen nō frequentabatur: ideoq; nostra pietas [d] omnia augere, & in meliorem statū reducere desiderās, duabus constitutionibus [e] hoc emendauit, & in pristinum statū reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna atque simplex libertas competebat [f], id est eadem, quam habebat manumissor: nisi qd scilicet libertinus [g] sit, qui manumittitur: licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios [h] * quidem per constitutionem nostram expulimus: quā promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore nostro, antiqui iuris altercationes [i] placauimus. Latinos autē Iunianos [k] & omnem, quæ circa eos fuerat, obseruātiam, alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus: quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes [l] libertos nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis

Libertinorum. idem erat de seruis: vt C. de no. iu. quiri. tol. l j. §. j. Accur.

Modo. Id est, aliquando.

Minorē. Id est, mediā: vt ĵ. de ca. di. §. j. & ff. de auro & arg. leg. l. qui lancem. secundum Ioan.

Dedititŋ. Id est, vocabant Dedititŋ: & erāt inducti hac lege Aelia Sentia: quæ & multa alia induxit. Et erant hi toto tempore vitæ suæ serui: & tunc fiebāt liberi cū moriebantur [1]: quod proderat: quia bona (vt peculium) à domino nō occupabantur: sed in Latinis aliter fiebat: vt colligitur hic ex eo, qd̄ minus habebant Dedititŋ, quam Latini: vt ĵ. de suc. lib. §. fi. Accursi.

Facit l. j. §. illud. C. de la. li. tol. & facit secundum Ioan. Fab. contra illos, qui se faciunt milites vel fratres minores in mortis articulo. ff. de mili. test. l. fin. & ff. de vsufr. & quemad. l. Titio cum morietur. Ange. Are.

Pietas. Id est, nos, qui simus pŋ.

Constitutionibus: vt C. de lat. li. tol. l. j. & C. de dedi. lib. tol. l. j.

Competebat. Scilicet manumissis. secundum hoc nota tria tempora in primo & vltimo deinceps. s. idem iuris est: sed in medio hoc ius pessimum fuit inductum: vt ĵ. de suc. li. §. vlti.

Libertinus. Ex quo contingit multiplex effectus. in primis circa obsequiales operas, scilicet, quæ sunt in faciendo: vt de assurgendo, & seruiendo, siue in non faciendo, vt de non vocando in ius sine venia, quæ ipsa natura patrono debentur etiā sine impositione: vt C. de in ius voc. l. venia. & ff. de condi. ind. l. si non fortē. §. libertus. Et si vocauerit in ius patronū sine venia, punitur in quinquaginta aureis. ff. de in ius vo. l. pe. & vlti. qui aurei accipiuntur quilibet pro vno solido: vt ĵ. de pœ. te. li. §. fi. Et ex his iuribus sumitur arg. quod aureus pro solido accipitur in iure nostro. (Sed ex quo pro eodē delicto tales sentētiæ promulgātur, eædem intelliguntur esse dandæ filio emancipato, si sine venia patrem in ius vocauerit: vt C. de in ius vo. l. fi.) Item contingit reuocatio in seruitutem propter offensam: vt ff. de libe. & eorū libe. l. si manumissus. & alia multa [2]. Sed hodie hæc omnia tollūtur, pręter ea, quę ipsa natura debētur: vt in authent. vt liberti de cætero. §. j. col. vj. quæ est contra [3]. Tu dic: vt not. in d. l. si manumissus.

Et dedititios. Quod dixerat in genere, nūc per species ponit. Vel qd̄ cōiūctim dixerat, nūc diuidit. Acc.

Altercationes. Quas non habemus. Sed quare non erant serui, sicut illi, qui penitus sunt serui: cū tēpore vitæ suæ seruire cogerentur? Rn̄d. secundū Ioā. quod erant liberi, licet seruire cogerētur: vt C. cōmu, de manu. l. j. §. si autem proprietarius.

Iunianos. Id est, ex lege Iunia Norbana inductos: vt s̄. eo. §. libertinorum.

Omnes. Sic construe: & omnes libertos decorauimus. i. honorauimus ciuitate Romana i. plena libertate: vt

a Id est, fiebant ciues Romani quo ad priuilegia tātum, sicut latini erāt nō autem quo ad honores & magistratus Romæ consequēdos. Egi. per.

De dedititŋs vide Ange. politianū miscellaneorum. c. lxxxiiŋ. & Alcia. lib. dispun. ŋ. c. xxj.

1 Istam gl. seqtur Ange. hic.

Vide Val. i Anto. Rauden. Egi. Per.

Libertus quas operas debet patrono.

2 De quibus vide gl. in l. fin. C. de bonis liber.

3 Sed hoc reprobant doctor. hic nisi patronus renunciet expresse.

Ordo literæ.

tale: vt ſ. eo. §. libertinorum.

a Diſcrimine. Id eſt nulla differentia habita nec ætatis manumiſſi: vt etiam infans poſsit manumitti, imo etiam in ventre: cum quantum ad hoc habeatur pro iã nato: vt ff. de ſtatu ho. l. qui in vtero. nec domini manumittentis: dum tamẽ habeat xx. annos: vt j. titu. j. §. eadem. nec in modo manumittẽdi, ſcilicet in teſtamento, ſeu inter viuos quoquo modo. vt ſ. eodem §. multis. ADDITIO. Not. quod licet verba ſint generalia, reſtringi tamen poſſunt & debent per aliam l. ſpecialiter loquentem. cõcor. l. quamuis. ff. de in ius voc. l. & gradatim. §. ſed ſi lege. ff. de mune. & ho. per Bart. in l. j. ff. qđ vi aut clam. per cano. in c. item cũ quis. extra de reſtit. ſpo. & ideo ſi ſtatutum dictauerit, quod contra inſtrumentum publicum nulla poſsit opponi exceptio: poteſt tamen opponi, ſi alio ſtatuto permittatur, ſecundũ Chriſtopho.

modo diſcrimine [a] habito (ſicut iam antea [b] obſeruabatur) ciuitate Romana [c] decorauimus [d]. multis modis additis [e], per quos poſsit libertas ſeruis cum ciuitate Romana, quæ ſola [f] eſt in præſenti [g] præſtari.

TITVLVS VI. QVIBVS EX CAVSIS MANVMITTERE NON LICET.

b Antea. Scilicet, quam veniret iſta praua conditio.

c Ciuitate Romana. Id eſt, plena libertate.

d Decorauimus. Id eſt, honorauimus.

e Additis. Scilicet à nobis eis quos habuimus ſ. e. §. multis autem. & ſunt additi nouem. Primus ſi dominus ægrotantem ſeruum ſuum eiecit. Secũdus ſi ancillam vendiderit, ne proſtituatur: & proſtituta fuerit: vel ſi venditor ſibi retinuerit manus iniectionem, & eam ad ipſum reuertentem proſtituit poſtea. Tertius ſi ſerui pileati * defuncti funus præceſſerunt. Quartus ſi expreſsit eum velle eſſe Latinum. Quintus ſub conditione relicta libertate, hæres ante conditionem manumiſerit. Sextus ſi in iudicio liberali à domino ſuperatus ſeruus fuerit: & pretium pro eo domino ſolutum fuerit. & ipſe poſtea receperit. Septimus ſi ancillam ſuam maritauerit alicui libero. Octauus, ſi coram actis filium nominauerit ſeruum ſuũ. Nonus ſi inſtrumenta ſeruitutis reddiderit coram teſtibus. Et probantur hi modi C. de la. libertate tollen. l. vnica. §. ſed ſcimus. vſque in fine legis.

Serui libertatem cõſequuntur nouem modis.

* Vide noſtras annotationes hic. Aegi. per.

f Sola. Scilicet libertas plena.

g In præſenti. Id eſt, in conſuetudine.

QVIBVS EX CAVSIS MAnumittere non licet.

De variis modis manumittẽdis dixit [1] *: ſed quia nõ omnibus manumittere licet, nec ex omnibus cauſis: ideo de hoc nunc ſubmittit, ſecundum Porc.*

1 Iſtam cõtinuationem ſequitur & tenet Petr. de Bel. hic.

Non tamẽ. Iſte titulus diuiditur in octo partes. Primo qualiter qs inter viuos in fraudem creditorum ſeruum proprium manumittere non poteſt. Secundo qualiter in vltima voluntate cum libertate hæredem inſtituit. Tertio qualiter in vltima voluntate inſtituit ſimpliciter. Quarto qualiter præſumat, quod manumittat in fraudem creditorum. Quinto qualiter, minor xxv. annis prohibetur manumittere, niſi certis cauſis. Sexto, quæ ſunt cauſæ iuſtæ. Septimo an cauſa ſemel approbata poſsit improbari. Octauo ſi quis attigerit decimũ & octauum annum, poteſt in teſtamento manumittere. Secunda ibi, §. licet autem. Tertia ibi, Idemque. Quarta ibi, in fraudem. Quinta ibi, §. eadem lege. Sexta ibi, Iuſtæ autem. Septima ibi, in §. Semel. Octaua ibi, Cum ergo. CASVS. Ad euidentiam not. quod in hoc titu. ponuntur duo caſus ſpeciales, in quibus dominus non poteſt ſeruos ſuos manumittere. Primus quando in fraudem creditorum fit manumiſsio: quia tunc non valet, exẽplum, vt quando aliquis debitor debet aliquam pecuniam, & nihil habet in bonis, vel ſaltem non habet bona ſufficiẽtia ad ſoluẽdum ſuis debitoribus, niſi vendat vel det inſolutũ ſeruos: & iſtos ſeruos manumittit, vt illos non det ſuis creditoribus in ſolutum & vt eos creditores fruſtret debito ſuo: tunc talis manumiſſio non valet, quia eſt facta in fraudem ſuorum creditorum, id eſt, vt fraudet ſeu defraudet ſuos creditores debito, niſi in caſu, ſcilicet quando ipſe dominus inſtituit ſeruum ſuum hæredem, & liberum eum eſſe vult: vt in prin. tit. vſque ad §. eadem lege. Secũdus caſus eſt quãdo dominus eſt minor xxv. an. quia ſimiliter non valet, niſi in caſu, ſcilicet coram iudice, & cauſa cognita fiat manumiſsio hoc dicit vſque ad finem tit. Et hoc præſuppoſito, dic in hoc princip. quod quamuis videatur ex his, quæ ſ. titu. proxi. habuimus, quod quilibet poſsit ſeruum ſuum manumittere: tamen ſciendum eſt, quod non eſt licitum cuique volenti manumittere ſeruum ſuum, illum manumittere: quia ſi habeo creditores, & in eorum fraudem ſeruos meos manumittam: vt efficiar non ſoluendo, nihil ago. hoc dicit vſque ad §. licet autem. Franc.

Manumiſsio facta inter viuos in creditorũ fraudẽ iure nõ ſubſiſtit: licet tamẽ domino quãtũuis oberato ſeruũ ſuũ liberũ hæredẽq; facere: modò nemo alius ex teſtamento extiturus ſit hæres.

Non tamẽ cuicunque [h] volenti manumittere licet: nã is, qui in fraudem [i] creditorum manumittit [k], nihil agit [l] †: quia lex Aelia Sentia [m] ĩpedit libertatẽ

† Frequẽs eſt hæc apud Iuriſconſultos locutio, vt in l. vlti. ff. de libe. & poſthu. & in l. niſi. ff. de tutul. & ratio. diſtra. habetque nonnihil prouerbialis ſchematis, quo ſignificatur inanis & fruſtranea alicuius opera.

h Non tamen cuicunque. Quamuis ſ. ti. j. §. multis. & §. fina. dictum ſit quemlibet manumittere poſſe. non tamen &c. [2] ſic j. de exhære. lib. in princ. Accur.

2 Idẽ Pe. hic.

i In fraudem. Hoc expone j. eod. §. in fraudem.

k Manumittit. Scilicet inter viuos, vel in vltima voluntate, ſcilicet non inſtituendo. nam tũc eſſet liber & hæres: vt j. proxi. §. & ff. qui & à quibus. l. ſi mortis. ADDITIO. Et dicit hic Iaſon, quod ſi in teſtamento ponatur clauſula, quod valeat iure contractus, erit irreuocabile: quia contractus in eo celebratus, reuocari non poteſt, vt hic: de quo vide Bar. & Ange. in l. ſtipulari hoc modo. ff. de verbo. obliga.

l Nihil agit. ſ. vt noceat creditoribus [3] vt ff. qui & à quibus. l. ſi mortis. ſibi tamen nocet, ſi velit reuocare: vt C. de ſer. pig. da. manu. l. ſi creditoribus.

3 Et ſic eſt nulla ipſo iure: alias enim eſſet irreuocabilis. vt l. etſi ſine. §. ſed & Papinianus. ff. de minor. ſecus in alijs reuocabilibus: vt l. ſi ſciens. in fi. ff. de cõtra. empt. & ita no. glo. in l. ſi noxali. in prin. ff. de noxa. Iaſ.

m Quia lex Aelia Sentia. Similis eſt ratio, quia lex vult: vt j. de vſucap. §. furtiuæ. & illa inhibet vſucap. rei furtiuæ. Accur.

Licet Autem. Diuiditur iſte §. in quatuor partes. Primo ponit vnum dictum. Secundo illud reſtringit. Tertio ponit rationẽ primi dicti modificari. Quarto rationem rationis. Secunda ibi, ſi modo. Tertia ibi, Valde. Quarta ibi, Ne iniuria. CASVS. Sed quid domine Imperator, iam video, quod regulariter ſtatutũ eſt, quod debitor manumittens in fraudem creditorũ, nihil agit pro Deo dicatis mihi, quæ fuit ratio huius ſtatuti? Ad hoc reſpond Iuſtinianus dicens: Amice, ratio huius ſtatuti eſt: quia in hoc, quando debitor in fraudem creditorum manumittit, lex Aelia ſentia impedit libertatem. Sed domine, pro Deo, nunquid generaliter hæc regula eſt vera, ita quod nullam patiatur

instantiam? Ad hoc respon. Iustin. & dicit quod non: nam certe licitum est domino, qui soluendo non est, seruum suum cum libertate in testamento suo hæredẽ instituere: licet hoc in fraudẽ faciat creditorũ, vt iste seruus fiat liber, hęresq; necessarius dño suo. & hoc est verũ, si nullus alius institutus fuit in illo testamẽto: aut forte, quia institut⁹ morte præuentus est. aut qualibet alia causa impeditus hæres existere non potuit, aut forte noluit, & hoc eadem lege Aelia Sẽtia prouisum est: vt liceat domino, qui soluendo non est, seruum suũ sibi hæredẽ necessariũ instituere. Et domine, pro Deo, quæ est ratio legis Aeliæ Sentiæ, vt permittatur in casu isto domino seruum suũ manumittere? Et respon. Iusti. Certe amice optima fuit ratio: multũ enim prospiciẽdũ erat, vt egeni homines, quibus null⁹ hęres esset extiturus, saltem seruum suum hæredem habeant necessariũ, qui quidem & seruus hęres institutus creditoribus domini possit satisfacere: vel si ipse non satisfecerit, creditores res hæreditarias nomine serui instituti distrahãt ne memoria defuncti, si nomine ipsius res hæreditarias distraherent, quadam iniuria afficiatur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. idemque iuris. Franciscus de Arct.

Licet [a] autem domino, qui soluendo non est in testamento seruum [b] † suũ cũ libertate hæredem instituere, vt liber fiat, hæresq; ei solus [c] & necessarius [d]: si modò ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit: aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei nõ extiterit [e]. Idq; eadem lege [f] Aelia Sentia prouisum est, & rectè [g]. Valde enim prospiciẽdũ erat, vt egẽtes [h] homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel [i] † seruum suum necessariũ hæredem haberent [k], qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo [l] non faciente [m], creditores res hæreditarias serui [n] nomine vendant: ne iniuria [o] defunctus afficiatur.

Seruo simpliciter (nulla libertatis mentione facto) instituto, censetur etiam data libertas.

Illud annotato, Cõcesso aliquo, etiam id concessum videri, sine quo illud consistere non posset.

Ideoq; iuris est, & si sine libertate [p] seru⁹ hęres institutus est, Quod nostra cõstitutio [q] nõ solũ ĩ dño q soluẽdo nõ est, sed generaliter cõstituit noua hũanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura [r] institutiõis [s] etiã libertas ei cõpetere videatur. Cũ nõ sit [t] verisimile, eũ, quẽ hæredẽ sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationẽ, seruum remanere voluisse, & neminem sibi hæredẽ fore.

In creditorum fraudem manumissio facta videtur si manumissoris facultates tempore quo manumittit, æri alieno pares non sint, vel datis libertatibus impares sunt futuræ.

[a] Licet. Id est, licitum est.

[b] Seruum Scilicet vnum, & non plures: vt ff. de hær. insti. l. ei qui soluendo. in fi. cum l. seq. & etiam in fraudem creditorum [1]: vt C. de neces. ser. l. j. in prin. nisi specialiter pignori datus fuerit: vt ff. de hære. institu. l. pignori. qui non potest fieri necessarius, nisi dominus creditori satisfaciat: vt dicta. l. pignori.

[c] Solus. Et in casu etiam cum alio: vt ff. de hæred. instit. l. si is. & l. qui soluendo.

[d] Necessarius. Quia siue velit, siue nolit, cogitur esse hæres: vt j. de hære. quali. & diffe. §. j. nisi in tribus casibus, quos habes ff. de hær. instit. l. si seruo.

[e] Non extiterit quo vltimo casu seruus institutus est hæres.

[f] Eadem lege. s. quæ prohibuit: eadem & ex iusta causa concedit: vt hic & j. eo. §. eadem. Accur.

[g] Et recte. Scilicet est prouisum

[h] Egentes. Not. q prodest paupertas [2]: quia fauetur paupertati. sic ff. de transac. l. cum hi. §. si in annos. & C. de episc. & cle. l. si quis ad declinandam. §. pe. ff. de offic. præt. l. libertas. §. fina. [3] Argu contra ff. de exc. tut. & cu. l. spadonem. §. fi. & in authen. de test. §. j. col. vij. & illud,

Pauper vbique iacet. Licet contra dicatur,

Cantabit vacuus coram latrone viator. Accursius.

[i] Vel. Pro saltem.

[k] Haberent. Sic ff. de interrog. act. l. & quia. in prin. & j. de bono. possess. §. quos autem.

[l] Eo. Seruo, nunc libero facto.

[m] Non faciente. i. non satisfaciẽte creditoribus. Ac.

[n] Serui. Quondã: sed modo liber est. ADDITIO. Et de hac dictione quõdã, vide glos. singularẽ. l. j. super verbo: olim. ff. de ope. nou. nunt. & in §. sed aliquando. j. de vsuca.

[o] Iniuria. Quo ad famã: quæ etiã post mortẽ quãdoq; damnatur: vt ff. de acc. l. ex iudiciorum.

Ideoq; iuris est. Diuiditur i tres partes. Primo ampliat §. p̃cedẽtẽ. Secũdo ampliationem extẽdit. Tertio rationẽ subdit. Scda ibi, Quod nostra. Tertia ibi, Cũ nõ sit. CASVS. Dñe, iã video q licet dño, q soluendo nõ est seruũ suũ cum libertate hæredẽ instituere. Sed ponam⁹ q aliquis instituat seruũ suũ hęredẽ, nulla facta mentione libertatis: nũquid valebit talis institutio? Ad hoc rñd. Iustin. q sic. nã certe idem iuris erit, quãdo aliquis seruũ suũ hæredem instituit omissa datiõe libertatis, ac si eñdẽ causa libertatis expressa instituisset. Et hoc nostra constitutio nõ solũ in domino, q soluẽdo nõ est, quadã noua humanitatis rõne, sed in quolibet domino seruũ suũ instituẽte generalr cõstituit: vt ipse seruus institutus ex ipsa institutione beneficiũ libertatis cõsequatur: licet dominus ipsum instituẽdo libertatẽ nõ expresserit: cũ nõ videatur verisimile dominum, qui seruum suũ sibi hæredẽ elegit, voluisse ipsum in seruitute remanere, licet dationem libertatis prætermiserit: & ita neminem sibi hæredem existere. hoc dicit vsque ad §. in fraudem. Fran.

[p] Sine libertate, Nõ qđ dicat, instituo te sine libertate: quia tũc non esset hæres: vt statim dicetur in fine huius §. sed prætermisit dationẽ libertatis: vt in fin §.

[q] Cõstitutio. Qua fit liber & necessarius hæres: vt C. de necessa. ser. hæred. insti. l. quidam. in prin. Accur.

[r] Scriptura. Sic ex datione tutelæ: vt j. qui dari tut. pos. in pri. de qua p̃dixit mõ: & C. de nec. ser. l. qdam.

[s] Institutionis. Arg. q aliquo cõcesso. illud cõcedit sine quo illud esse nõ potest: vt ff. de iurisd. om. iu. l. ij.

[t] Cum non sit. Hæc est noua ratio, de qua prædixit modo: sed lex ipsa antiqua fuit [4]: vt infra de hæred. insti. §. j. quæ est contra.

In fraudẽ, Diuidit iste §. in tres partes. Prĩo qualr præsumat manumissio in fraudem. Secũdo qñ propter fraudẽ ipediat manumissio siue libertas, cũ rõne. Tertio ex rõne infert. Secũda ibi, Preualuisse. Tertia ibi itaq;. CASVS. Dñe Imperator, vos dixistis mihi s̃ q debitor qui manumittit in fraudẽ creditorũ, nil agit. pro Deo exponatis regulã istam, & dicatis mihi: qs in fraudẽ manumittere dicitur? Ad hoc rñ: Insti. & dicit: Amice

[1] Sic quædam sunt permissa i vltima voluntate quę non inter viuos. secundũ Angel. Aegi. per.

[2] Neque enim opprobrio carere põt, cuius bona publice veneunt. Hinc Cic. pro Quintio, Hercule, inquit, cuius bona ex edicto possidentur, huius fama omnis & existimatio cũ bonis simul possidentur. De quo libelli in celeberrimis locis proponũtur, huic ne perire quidẽ taciteobscure que licebit. & quæ ibidẽ subsequũtur in eandem sentẽtiam.

[3] Sic eadẽ lex vnum p̃mittit & p̃hibet diuersa ratione. Por. Aegi. per.

[4] Truffa est: imo paupertas nunquã p̃dest, sed in quibusdã casibus potius paupertati fauetur, quam diuitiis secundũ Petrum de Bel per. et dixit Cy. in d. l. si quis ad declinãdã. §. fin. quod ad tali p̃desse liberet nos deus.

[3] Vbi pœna erat extraordinaria & pecuniaria. alias secus. vt l. fina. ff. de inius vocã. & l. Pedius. ff. de incend. rui. naufr. Angel. & Ias.

[4] Et vide ibi gl. sup verbo innouationem: sed Chri. hic exponit noua i. singulari: q alia ratione lex antiqua moueri non potuit argu. capit. erit lex. j. dist. & l. scire leges. ff. de legi.

Amice, certe ille dicitur in fraudē creditorū manumittere, qui iam eo tēpore, quo imponit libertates, est soluendo. sed post p donationē libertatis desinit esse soluendo. & hæc sunt vera de rigore iuris. Præualuisse tamen videtur de æquitate nō aliter reuocari libertates, nisi debitor manumittens animū fraudādi habuerit, quāuis bona eius creditoribus non sufficiant. Sæpe enim sperant homines plus habere in suis facultatibus, quàm habeant. Sic igitur demum intelligimus libertates datas ab eo reuocari posse, qui soluendo non est: cum vtroque modo creditores fuerint defraudati, & consilio manumittentis, & re ipsa, id est, quia sicut ipse manumissor eos fraudare proposuit, ita in rei veritate fraudati sunt ambo: ita quod iam datis libertatibus, bona eius creditoribus non sufficiant. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. eadē lege Aelia Sentia. Fran. Aegi. per.

Libertas i fraudem data an possit reuocari.

In fraudem [a] autem creditorum manumittere videtur, qui vel iā eo tempore, quo manumittit, soluendo [b] non est [c]: vel qui datis libertatibus, desiturus est soluendo esse.

Non aliter poterit semel data potestas impediri, nisi & decipiēdi animo, & ipso rei euentu fraudati fuerint creditores.

Præualuisse [d] tamen videtur (nisi animū quoque fraudādi manumissor habuerit) non impediri libertatem [e]: quamuis bona eius creditoribus nō sufficiāt. Sæpe [f] enim de facultatibus suis amplius, quàm in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum vtroque modo [g] non fraudantur creditores, id est, & consilio [h] manumittētis, et ipsa re, eo quòd eius bona nō sūt suffectura creditorib⁹.

Minor annis viginti non aliter seruum manumittere potest, quàm causa cognita, & iusta manumissionis causa: quæ autem sint iustæ causæ, hic traditur.

Eadem [i] lege Aelia Sentia domino minori [k] viginti annis non aliter manumittere pmittitur, quàm si vindicta [l] apud consilium [m] iusta causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. Iustæ autem manumissionis causæ [n] hæ sunt: veluti, si quis patrem [o],

1 Præsumitur autem fraus, si sciat se habere creditorem: vt l. si quis cū haberet. ff. q in fraudē. Fran. Aegi. per.

2 Quia in ea non est volūtas testatoris: vt est tex. nota. secundū Ia. in l. si pater in prin. ff. de his quæ in frau. nam non videtur mādasse illicitū s. quod fraudentur creditores. l. creditor. §. fina. ff. māda. Itē nec hæredis: q a videtur facere ex debito: nō sua volūtate: vt est tex. in l. j. C. de li. & eorum liber. & ita hāc glo. approbat Iason, quāuis Angē. teneat glo. l. contrariæ.

a In fraudem. Sic ff. eod. tit. l. qui & à qui. ma. li. non fi. l. in fraudem.

b Soluēdo. Cum & sciat se habere creditores: vt ff. quæ in frau. cre. l. omnes. §. Lucius.

ADDITIO. Et dicit Ang. quod hoc probatur, si erat de facto suo, & nō de longinquo. Argu. l. fi. ff. pro suo. & est tex. in l. si quis cū haberet. ff. quæ in frau. cre. Acc.

c Non est. Et nunc erit peius soluendo.

d Præualuisse. Nā quidam dicebāt, quod sufficiebat solus euentus: & alij dicebant, quod exigebatur vtrumque. s. fraus & euētus: & ista sententia præualuit. Tamen ex prædictis videbatur sufficere euētum solū. tamē &c.

e Non impediri libertatem. Hic diligenter attēde, quod si directe det libertas: nō solū inter viuos, sed etiam in vltima voluntate duo necessaria sunt. s. cōsiliū, hoc est fraus 1, & euētus: vt hic, & ff. eo. l. in fraudē. & C. eod. l. j. In fideicōmissaria sufficit solus euentus: vt C. qui ma. non poss. l. fi. Et est ratio: quia facilius libertas de facto data ab hærede 2 reuocatur, quā à defuncto (cuius dispositio videbatur lex) vt ff. de fideicō. lib. l. iiij. §. si in fraudem. Alia ratio no. C. eo. l. fi. In aliis autem alienationibus, quæ in fraudem creditorū fiūt: dic vt j. de act. §. item si quis in fraudem.

f Sæpe. Respondet tacitæ obiectioni. quomodo pōt esse animus bonus: cū ipsa veritate fraudet eos? Resp. Sæpe eñ &c. Sed arg. cōtra. C. de rescin. vē. l. quis.

ADDITIO. Solue istud cōtrarium, & dic, quod hoc procedit in vltimis voluntatibus: nisi contrarium aliqua suadeat qualitas: vt in auth. sed cum testator. cum glo. C. ad l. Aqui. ibi vero inter viuos in rebus immobilibus, seu mobilibus & præsentibus, quæ peruenerunt ab antiquo: alias secus, secundum Ang. Are. hic.

g Cum vtroque modo. Scilicet cum fraus & euentus interuenit, vt subiicit. & facit ad hoc ff. qui & à qui. ma. li. non fi. in. l. in fraudem.

h Consilio. No. quē teneri de cōsilio. Sed contra. ff. man. l. ij. §. fi. sed hic fuit fraus; ideo fuit tale cōsilium obligatorium: quia fuit fraudulentum.

Eadē. Iste §. cum §. seq. diuiditur in tres partes Primo ponit, qualiter minor xx. an. nō potest manumittere, nisi ex causa. Secūdo ponit, quæ sunt causæ iustæ. Tertio limitat vnā prædictarū causarū. Secūda ibi, Iustæ. Tertia ibi, Et seruus.

CASVS. Domine, iam vidi vnum impedimentum manumissionis, quod interuenit ratione fraudis: nunquid est adhuc aliquod aliud impedimentū, quod obest manumissioni? Ad hoc rñ. Iusti. quod sic. Nam certe eadem lege Aelia Sentia statutum est dominum minorem viginti ann. non posse aliter seruum suū manumittere, nisi iusta causa manumissionis fuerit apud iudicē approbata. Sed postea domine, pro Deo dicatis mihi, quæ sunt iustæ causæ manumissionis? Ad hoc respondet: Amice, istæ causæ manumissionis sunt iustæ: veluti, si quis habeat filium vel filiam, naturalē etiam, aut fratrem, aut sororem, aut nutricem, aut pædagogum, aut educatorē suum, aut eum, qui eū aluit, & velit manumittere: aut si quis velit collactaneū suū manumittere: aut seruum suum gratia procuratoris habēdi: qui manumissus nō minor xvij. ann. manumittatur: vel si velit manumittere ancillam, vt eam ducat in vxorem. Nam certe omnes istæ causæ iustæ videntur. ita tamen in hoc casu minori xx. annis, ancillā suam manumittere permittitur, si intra sex menses à tempore manumissionis connumerandos vxorē ducat, nisi aliqua iusta causa superueniēs matrimoniū impediat. & h. d. vsque ad illum §. semel. Fran. de Are.

i Eadem. Scilicet, de qua habita est mentio. supra eodem. in princip.

k Minori. Sufficit ergo. si non sit minor xx. annis, etiam si non sit maior: vt quia tetigit vltimum diem vicesimi anni: vt ff. de manu. l. j. sicut in testamento, fauore sui: vt ff. de testa. l. qua ætate. ADDITIO Quādo autem tempus cœptū habeatur pro cōpleto, vel nō, distingue not. vt per Christoph. hic.

l Vindicta. Hoc expone: vt s. ti. j. §. multis.

m Apud consilium. Id est, apud locū illum, vbi habetur sup hoc cōsiliū. i. deliberatio. & sic ponitur id, qd fit pro eo vbi fit: vt ff. de iusti. & iu. l. pe. §. fi. 3 Vel dic apud eos, qui præsunt consilio: vt sunt omnes habentes ordinariā iurisdictionem, etiam minimi magistratus 4: cum hoc sit de voluntaria iurisdictione: vt ff. de offi. procō. & le. l. ij. & in auth. de defen. ci. §. iusiurandū. in fi. & in glo. & quicquid. & glo. pe. col. iiij.

n Iustæ autem manumissionis causæ. Facit ff. de ma. vin. l. si minor. cū l. seq. vsque ad l. apud. vbi iustæ causæ connumerātur: connumeratur enim inter iustas causas manumittendi, si dominum à periculo vitæ, vel infamiæ liberauit seruus: vt ff. de manumi. vin. l. iusta. Accursius.

o Patrem. Sed qualiter potest filius habere seruum suum

3 Et hæc vera secundum quā tex. nō superfluit cū cōsiliū, & verbū vindicta, expositū vt in gloss. ij. supra, de lib. sint diuersa: & sic est speciale hic vt hæc manumissio fiat in loco maiorum: quia exigit plenam causæ cognitionem. alias secus: vt ibi not.

4 Ista gl. relata ad textum est falsa. quia tūc manumissio nō competit iure magistratus, nec est delegabilis: vt ff. eo. l. ij. cū glo. j. sed procedit in maiore manu mittēte, secundū Pe. An. & Ia. hic.

ſuum patrem, vel econtra: vel frater fratrē ſuum, ſiue ſororē? Reſp. bene poteſt: vt quia inſtituit dominus filium ſerui ſui hæredē, vel filium ancillę, vel econtra: & ſic de aliis, quo caſu ſic inſtitutus hæres liber & dominus eſt omniū bonorū, quorum dominus fuerat teſtator: vt ſ. eo. §. j. & ff. de acqui. poſ. l. cū hæredes. in princip. Item poteſt eſſe, vt ſi habeat quis filium ex ancilla ſua: nam eſt ſeruus & filius: vt C. commu. de manu. l. fi. & econtra, ſi ſeruus habeat filium ex domina: nam filius eſt & liber & dominus: cum ventrem ſequatur quo ad ſtatum: vt C. de rei vendi. l. partū. licet poſſint ipſe & domina accuſari: vt C. de mu. quæ ſer. propr. l. j. & ſ. de hære. inſti. §. j.

aut matrē, filiū, filiā've, aut fratres, ſorores've naturales [a], aut pædagogum [b], aut nutricē, aut educatorē, aut alumnū [c], alumnā've, aut collactaneum [d] manumittat, aut ſeruum, procuratoris habendi gratia, aut ancillā matrimonij habendi cauſa: dum tamen intra ſex menſes in vxorem ducatur [e], niſi iuſta cauſa [f] impediat. Et ſeruus, q manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & ſeptem [g] annis manumittatur.

Semel approbatū, ſiue iuſtū ſiue iniuſtū ſit, nō poteſt reprobari.

[a] Naturales. Et legitimos: vel naturales tantum. Accur.

Pædagogus.

[b] Pædagogū. Scilicet qui ab initio inſtruit pueros. & dicitur à pais, quod eſt puer, & agogos, quod eſt ductor: quaſi ductor, ſiue gubernator puerorum.

[c] Alumnum. Paſsiue, quem vel quam alūnus aluit, vt differat à ſuperiori educatore.

[d] Collactaneum. Qui ſimul mecum lactauit: quē fratrem Bononienſes appellant.

[e] Ducatur. Præſtito ſuper hoc ſacramento: vt ff. de manu. vind. l. ſi collactaneus. in fi.

[f] Iuſta cauſa. Vt infirmitas. quę tribuit dilationem: vt ff. ſi quis cau. l. ij. §. iij. & iiij. & ff. de re iudi. l. q̄ſitū. vel alia qualibet iuſta: vt ff. ex qui. cau. ma. l. j. in fi.

Procurator eſt duplex.

[g] Decem & ſeptē annis. Sed quomodo minor xxv. ann. pōt eſſe procurator: vt C. de procu. l. exigendi. & ff. de procu. l. minor? Reſpō. hic ad negotia fuit, nō aūt in iudicio eſſe pōt [t]. ſic alias eſt differentia inter hos procuratores: vt ff. man. l. ſi procuratorē. §. j. Accur.

[t] Et hæc eſt veritas hodie decisa in c. q̄ gn̄aliter de procu. lib. vj. fallit tn̄ in caſu dictæ l. exigēdi ſecundū do. hic. Et ſic not. quod vbi articulus dubius de iure ciuili ē clarus de iure can. ſequimur i[a] ca. etiā in terris imperij: ſecundum por. Aegi per.

Semel autem. CASVS. Domine, iam video q̄ non licet minori xx. ann. ſeruum ſuū ſine iuſta cauſa manumittere. Sed ponamus, quod aliquis minor xx. an. volens manumittere ſeruū ſuum allegabat iuſtā cauſam corā iudice: puta qđ ſeruus ille, quē voluit manumittere, fuit ſibi ſocius in armis, vel in ſcholis: & iudex illā cauſam tāq̄ iuſtā approbauit: vnde talis minor ſeruo impoſuit libertatē: poſtea procedēte tempore apparuit illā cauſam fuiſſe iniuſtam: nunquid occaſiōe illius cauſæ nō iuſtæ, poterit libertas data reuocari? Ad hoc reſpō. Iuſti. quod non. Cauſa enim à iudice ſemel approbata, ſiue iuſta, ſiue iniuſta fuerit, nūquā poſtea retractabitur. & hoc vſq; ad illum §. cum ergo.

[h] Cauſa. Scilicet manumiſsionis.

[i] Adprobata. Scilicet apud concilium.

[k] Siue falſa. Quaſi dicat, ſi dixit filium, licet non ſit, vel patrem, vel ſimilia: licet hæc ita non ſint, ſecūdum quoſdam, quod reprobo, cum id quod falſum ſit, nihil ſit, nec præſtet cauſam: vt ff. de verbo. ſignific. l. Paulus. & C. ſi ex fal. inſtr. per totū. & ff. de except. l. qui agnitis. Vnde dic vera, id eſt, iuſta: falſa, id eſt, iniuſta: vt quia dixi eū ſocium meū fuiſſe in armis, vel in ſcholis, qđ inducebā pro iuſta cauſa, & talis fuit cā, vel ſimilis approbata: licet non debuerit approbari. & ſic vera ponitur pro iuſta. ſic ff. de leg. j. l. ſi fideiuſſor. §. j & ff. de in inte. reſt. l. omnes. ſic econtra iuſta pro vera: vt ſ. ti. j. in prin.

[l] Non retractatur. Sic ff. de manu. vin. l. iuſta. q̄a nihil facile immutādū eſt ex ſolēnibus: vt ff. de in in teg. reſt. l. diuus. Sed contra. ff. de excuſ. tut. l. ſed & reprobari. j. rñ. ſed hoc fauore libertatis: illud fauore ſanitatis. Acc.

Semel autē cauſa [h] adprobata [i], ſiue vera ſit, ſiue falſa [k]: nō retractat̄ [l].

Minori annis viginti, nō antea licet proprijs ſeruis teſtamento libertatem dare, quàm decimumoctauum annum attigerit.

Illud nota, Mediam viam eligendam.

Cùm ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis domini per legē Aeliā Sētiam cōſtitutus [m] eſſet: eueniebat, vt q quatuordecim annos expleuerat, licet teſtamētū [n] facere, & in eo ſibi hæredē inſtituere, legataq; relinquere poſſet: tn̄ ſi adhuc minor eſſet

ADDITIO. Ex hac gloſ. dicit Bald. q̄ poteſtas, quæ duxit vicarium vſque ad annum: ſi ignarus reperiat̄, pōt remouere, et hoc fauore Reipu. quam debet adminiſtrare ſecūdum Chriſto. Cum ergo. Diuiditur iſte §. in quatuor partes: quia primo ponit vnū dictum. Secundo cōtra illud adducit plures rationes. Tertio pro eo adducit alias rationes. Quarto ad concordiam reducit mediam eligēs viam: & rationē annectit. Secunda ibi, Quod non eras. Tertia ibi, Sed cum. Quarta ibi, Ideo nos.

CASVS. Domine, iam video quid ſtatuit lex Aelia Sentia, circa minores manumittere ſeruos ſuos volentes. quid vobis videtur de ſtatuto l. Aelię Sentiæ: nunquid hodie obſeruādum eſt? Ad hoc reſpōdet Iuſtinianus dicens, Amice, certe nobis videtur prima facie ex ſtatuto l. Aeliæ Sentiæ quoddā ius intolerabile emergere. Cū enim minoribus xx. an. authoritate le. Aeliæ Sentiæ certus modus manumittēdi ſit ſtatutus: ex hoc ſtatuto cōtingebat: vt licet minor, q quatuordecim annos impleuerat, teſtamētum poſſet condere, & in eo hęredem inſtituere ſibi, & legata relinquere: ſi tamē adhuc minor xx. an. fuerat, libertatē vni ſeruo dare non poterat, quod nō videtur aliquatenus ferēdum. Cum enim huiuſmodi minori omnium bonorum ſuorū libera diſpoſitio in teſtamēto cōcedatur: ſatis videtur abſurdum, qđ ei beneficiū manumittēdi denegetur. Quare enim nō ſimiliter: vt de cæteris rebus ſuis, ita & de ſeruis ſuis in vltima voluntate, quēadmodum voluerit diſponere cōceditur: vt ipſis libertatis bn̄ficiū poſsit impertiri? Hoc nō videtur rationi conſentaneum. Veruntamē cum libertas inæſtimabilis res ſit: & idcirco minori xx. an. eā præſtare ſeruis ſuis antiquitas prohibuit: ideo his rationibus moti, quodāmodo viam mediam eligimus, & nō aliter minori xx. an cōcedimus dare ſeruo teſtamento libertatē, niſi compleuerit xvij. ann. & parum xviij. ann. attigerit. Cum em̄ antiquitas huiuſmodi ætatis hominibus pro aliis in iure poſtulare cōceſſerit: nō videmus rationē, cur ſtabilitas iudicij ſui int m̄ eos iuuare nō credatur: vt ſaltē in dicta ętate conſtituti, libertatē ſeruis ſuis in vltima voluntate poſsint imponere. h. d. vſq; ad fi. Franc. de Are.

[m] Conſtitutus. Nā cum dicit ſine cauſa, nō poſſe manumitti: ergo ecōtra, cum cā valet manumiſsio. ſic ff. de edē. l. ſi quis ex argē. §. prætor. & § prohibet. & ff. de pact. l. iuris gentiū. §. prætor. & §. dolo malo.

[n] Teſtamētum. Si eſt maſculus: fœmina vero in duodecim: vt ff. de teſta. l. qua ętate. & ff. de lib. leg. l. Aurelio. §. Caius.

Sed

viginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod nõ erat ferendum. nam cui totorũ suorũ bonorũ in testamento dispositio data erat, quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita & de seruis suis in vltima voluntate disponere, quẽadmodum voluerit, permittimus: vt & libertatem eis posit præstare? Sed cùm libertas [a] inæstimabilis res sit, & propter hoc ante vicesimum ætatis aunum antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos mediam [b] quodãmodo viam eligẽtes, non alitèr minori viginti annis libertatem in testamẽto dare seruo suo cõcedimus, nisi decimũseptimum annũ impleuerit [c], & decimũoctauũ attigerit. Cùm enim antiquitas [d] huiusmodi ætati, & pro aliis postulare [e] concesserit: cur non etiã sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis posint peruenire [f].

TITVLVS VII.

DE LEGE FVSIA CANINIA tollenda.

Potest quis in testamento omnibus seruis libertatẽ dare cessantibus omnibus aliis impedimẽtis sicut inter viuos, nõ obstante statuto legis Fusiæ Caniniæ. Are.

LEge Fusia † Caninia † certus [g] modus [h] constitutus erat in seruis testamẽto manumittendis: quã [i] quasi libertates impediẽtem [k], & quodãmodo inuidã [l], tollẽdã esse cẽsuimus. cùm satis fuerat inhumanũ, viuos quidẽ licentiã habere

a Sed cum libertas. Vsq; huc allegãdo innuit, q eodem tẽpore posit manumittere, quo testari: nunc econtra duas rõnes cõsiderat: & quia inæstimabilis est libertas: tamẽ si vẽdat quis se, pretium ad venditorẽ nõ trãsit: imo penes emptorẽ eundẽ dñiũ remanet [1]: vnde est inæstimabilis: vt hic, & ff. de re iu. l. libertas. & ff. de tabul. exhi. l. j. §. fin. & quia antiquitas aliter statuebat, cui est deseruiendum: vt C. de test. l. testamenta. quare viñs allegationibus soluit mediam eligens viam. sic ĩ. de rer. di. §. cum ex aliena. licet sit argu. cõtra ff. de neg. gest. l. Nesennius. in fi. & ff. de in rẽ ver. l. si pro patre. §. idẽ quærit.

ADDITIO Dic, q aut maior est præsumptio pro vna parte, q̃ pro alia: & tũc nõ eligit media via: vt l. Nesennius. & quod ibi no. gl. contra sententiam Rustici, in fi. secus, qñ non esset maior præsumptio p vna parte, q̃ p alia. ita no. in. l. sed & si lege. §. adeo. ff. de pet. hær. Ang. Areti. & Ias.

b Mediam. Nota mediã viam * sectãdã. sic ff. si pars hær. pet. l. antiqui. & ĩ. de rer. di. §. cũ ex alie.

c Impleuerit. Sed hodie ex quo testari possunt, & libertates relinquere possunt: vt in auth. vt spon. lar. col. ix. §. j. quod exaudi si in vltima voluntate velit quis libertatẽ relinquere. q patet ex hoc verbo relinquere: quod in. d. auth. saltẽ in summario Bar. positum est, quod ad morientes * tantum spectat: vt ff. de tabu. exhib. l. j. §. fina. Sed quid si inter viuos velit quis manumittere? Respon. nõ potest: nisi habeat xx. annos, vel nisi causa cognita sit: cum nec liber iste, nec authent. loquatur, nisi in vltima voluntate. Vnde seruatur tenor eiusdem legis Aeliæ Sentiæ, cum non sit correctus: vt C. de appella. l. præcipimus. in fine.

ADDITIO. Et sic cũ alias de contractu ad vltimas voluntates bonum sit argu. l. seruum filij. §. eum, qui. ff. de leg. j. Imo secundum Iaso. æquiparantur in terminis propriis. vt ĩ. tit. proxi. & C. eo. ti. no. secundũ cõmuniter doctores quod lex noua corrigens in vno casu, non trahitur ad alium similem rationem habentem vel æquiparatum.

d Antiquitas. Vt ff. de postu. l. j. §. initium.

e Postulare. Id est, desiderium amici sui vel cliẽtuli sui coram iudicibus exponere [2]; vt ff. de postu. l. j. §. j. non autem pro se poterit esse in iure: vt C. de autho. præst. l. clarum. & est ratio [3]: quia quãdo pro alio accedit, sibi imputet, qui tali committit causam suam: vt ff. de mino. l. cum mandato. pro se vero non: quia semper restituuntur. Accur.

f Peruenire. Interrogatiue legas, & respõ. nõ est ratio, quare sit diuersum: est ergo idem ius statuendum: vt ff. de verb. obl. l. à Titio. in fi. nam vbi est eadẽ ratio, idem ius statuendum est: vt ff. ad l. Aquil. l. illud. & C. ad l. Fal. l. vlti. Accur.

1 Sed hoc pbat Christo. hic per l. j. ff. qui. ad liber. p cl. non lic. & glo. sup ver. maior. in §. pen. supra de iu. pers. ad. istum tex. respõdet, q hic non libertas, sed seruitus putatiua æstimatur cũ emptor putet eum seruũ vt not. in di. glo.

* Si est p̃sũptio maior p vna parte quã pro alia, non eligitur. Ange. & Ia. Aegid. per.

* Hæc gl. est sing. ad hoc quod statutũ in vltima voluntate nõ extẽditur ad expositionem inter viuos; secundum Angel. & Ias. Aegi. per.

2 Sententia tamen contra eũ lata valet: sed rescinditur p in integ. re. l. cũ & maiores. ff. si ad uer. rẽ iud.

3 Ista ratio gl. non est bona secundum An. hic. ideo dic aliter vt per sum.

DE LEGE FVSIA &c.

Viso [4] ex quibus causis manumissio fieri possit, & quia interdum manumissio fieri prohibetur à lege Fusia Caniniæ: ideo de ea nunc subdit. Porcius.

4 Istã continuationem sequitur Fe. hic.

LEge Fusia. Diuiditur in duas ptes. primo facit mẽtionẽ legis Fusię Caninię. Secundo eã corrigit. Tertio aliã rationẽ assignat. Secunda ibi, Quã quasi. Tertia ibi, Cum satis.

CASVS. Accessi ad Iustinianum, & ita quæsiui ab eo: Domine, vos vultis tractare de lege Fusia Caninia. Dicatis mihi, quid statutum fuit in l. illa? Ad hoc respondet Iustinianus dicens, Amice, in lege Fusia Caninia certus fuit modus constitutus in seruis in vltima voluntate manumittẽdis: vt licet quis inter viuos arbitrio suo posset seruos manumittere: tamen in testamento vltra quam ij. vel iij. forte propter prohibitionem legis Fusiæ Caninię non poterat libertatem præstare, quam quidem legem Fusiam Caniniam quasi inuidam, & libertatibus impedimentum afferentem, tollendam esse iudicauimus, & eam in perpetuum silere existimauimus: & ad ipsam tollendam tali ratione moti eramus. Satis enim videbatur nobis absurdum atque inhumanum viuos habere licentiam totam familiam suam arbitrio suo manumittere, nisi aliquatenus iusta causa impedimentum manumissioni præstaret: & huiusmodi licentiam ad mortem tendentibus auferre. hoc dicit Franciscus de Are.

† Vide annotation. nostras hic Egl. per.

† Huius legis Fusiæ Caniniæ nõ facile apud veterum quẽquam mẽtionem reperias, preterquã apud Flauiũ Vopiscũ, qui in vita Taciti Seruos, inquit, omnes vrbanos manumisit vtriusque sexus, intra centum tamẽ, ne Caniniã transire videretur.

g Certus. Vt vltra duos vel tres forte nõ possent manumittere in vltima voluntate: vt ĩ. eo. in fin.

h Modus. Id est, numerus.

i Quam. Scilicet legem Fusiã Caniniã: forte à quodam, qui Caninius nominabatur, inductam: vt in Publiciana dicitur: vt ĩ. de actio. §. nanque si cui. in fine. nam canis seruabat naturam, qui stat in palea, qui nec sibi potest habere paleam, nec alij permittit accipere: sic nec sibi poterat tenere seruos: quia moriebatur: vt ĩ. de dona. §. j. nec libertatẽ patiebatur eis dari: vnde merito Caninia dicitur: vt sit conueniens nomen rei: vt ĩ. de dona. § est & aliud.

k Impedientem. Id est, impedimentum afferentem.

l Inuidam. Not. contra inuidos. sic C. de cadu. tollend. in princip.

Addit

totam suam familiã a libertate donare, nisi alia cã b impediat libertatẽ: morietibus c aũt huiusmodi licentiã adimere d.

TITVLVS VIII.

DE HIS, QVI SVI VEL ALIENI iuris sunt.

Hic ponitur secunda diuisio personarum cùm subdiuisione alterius membri. Et cognito vno de contrarijs, cognoscitur & reliquum: cùm contrariorum sit eadem disciplina. Aret.

Sequitur de iure personarum, alia diuisio e. Nã quędã personæ sui iuris sunt f, quædam alieno g iuri subiectæ. Rursus earum, quæ alieno iuri subiectæ sunt, aliæ sunt in potestate h parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. Nam si cognouerimus, quæ istę personæ sunt: simul intelligemus i, quę sui iuris sunt. Ac prius inspiciamus de his, quæ in potestate dñorũ sunt.

Et si olim domino seruũ occidere impune liceret, hodie tamen in eũ nõ (nisi ex legitima causa) sæuire licebit, quinimo vsq; adeò dominorũ asperitas coërcetur: vt si intolerabilis sit, seruos iusto pretio venundare cogantur: cùm Reipublicæ intersit, ne quis re sua abutatur.

In potestate itaque dominorũ sunt serui, Quæ quidem potestas iuris

ADDITIO Intelligeistĩ glo. esse veram actiue, non passiue, secundum Por. vnde Hora. inuidiam placare paras virtute relicta: vt l. nec quicquã. §. fi. de officio procons. & leg.

a Familiam. Id est, omnes seruos, qui familia dicunt: vt ff. de ver. sig. l. pronuntiatio. §. j.

b Causa. Vt fraus vel ætas manumittentis: vt s. titu. j. in prin. & §. ea.

c Morientibus. Sed quomodo potest aliquid eis adimi, cum nihil habeant: nam mors omnia abstulit: vt in auth. de nup. §. deinceps. col. iiij? Respõdic morientibus, id est *, ad mortem tendentibus: quia laborabant in extremis, vel quasi: vel etiam erant sani, sed timore mortis hoc faciebant: vt ff. de don. cau. mor. l. iij. iiij. v. & vj.

d Adimere. Nota hic argum. quod ea, quæ fiunt inter viuos, trahuntur ad volũtates vltimas 1. sic econtra, ff. de pactis. l. pactum. & C. de leg. l. fi. ff. de pignor. act. l. non est mirum.

* Facit ad statutum, quo cauetur si quis portaue – rit frumentum extra & reperiatur in via portãs qđ non debet puniri. qa non portauit: sicut q morit, nõdum mortuus est, secũdũ Por. Aegi. per. Argui põt de contractibus ad vltimas voluntates.

1 Hoc verum si contractus & vltima voluntas conueniunt in rationis identitate. Fa. Ange. Aeg. per.

2 Idẽ Pe. hic.

3 Imo est de iure gẽtium, secũ dñ Petrũ hic.

4 Quod est verum quo ad patriam potestatem, secus quo ad dominicã: vt. j. eo. §. in potestate. quod distingue: vt in §. serui. supra, de iure personarum.

DE HIS, QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

Posita prima diuisione personarum 2, restat videre de secunda. Textus seipsum satis continuat.

Sequitur. Totus iste ti. diuiditur in quinq; partes. Primo ponit duo gña personarum. Secundo, qui sunt in potestate dominorum, & quo iure fuit introductũ eorum dominiũ. Tertio ponit nouum statutũ, restringens potestatem circa mortem: & puniens cõtra facientes. Quarto aliam restrictionẽ potestatis etiã circa sentẽtiam de occidendo. Quinto ponit verba nouæ constitutiõis. Secũda ibi, In potestate. Tertia ibi, Sed hoc tẽpore. Quarta ibi, Sed & maior. Quinta ibi, Cuius. Et diuiditur hoc principium. Primo ponit vnã diuisionẽ personarũ bimembrẽ. Secundo secundũ subdiuidit membrũ. Tertio dicit se velle tractare de secũdo mẽbro subdiuisiõis. Secũda ibi, Rursus. Tertia ibi, Videamus. Quarta ibi, Ac prius. Are. CASVS. Dicit Iusti. cõtinuãdo subsequẽtia pcedẽtibus. Visa prima diuisione de iure psonarũ, quędã alia diuisio subseqtur talis: Quędã em̃ psonę sui iuris sunt, qdã alieno iure subiectæ sunt. Illarũ q̃ alieno iuri subiectę sunt, quędã in potestate parẽtũ sunt, quędã in ptãte dominorũ. Sed dñe, de qbus vultis pri⁹ tractare: vtrũ de his q̃ sui iuris sunt, an de his, q̃ alieno iuri subiectę sunt? Ad hoc rñ. Iust. q prio dicturus est de his, q̃ alieno iuri subiectæ sunt. Nã si cognouerimus, q̃ sunt illę psonę, q̃ alieno iuri subiectę sunt. certe simul itelligem⁹, q̃ sui iuris sunt. Vñ videmus prio de his psonis, q̃ ptãti dñorum subiectæ sunt. Et. h. d. vsq; ad illũ §. in potestate itaq;.

e Alia diuisio. Quę est de iure ciuili 3, cum in ea ius gentium distinguat: vt ff. de iusti. & iu. l. ius ciuile. superior aũt quã habuimus s. de iur. perso. j. rñso. est de iure gentium: cum non sit seruitus iure naturali cognita: vt s. de lib. §. j.

f Sui iuris sunt. Hic restringitur primũ mẽbrũ primæ diuisiõis positæ. s. de iu. perso. vt non cõprehẽdat quosdã liberos homines. s. filiosfamil 5. Itẽ statim cũ dicit alieno iuri &c. ampliat secundum mẽbrum dictæ diuisionis: vt comprehẽdat etiã quosdã liberos. s. filiosf. Cum ergo fiat additio & detractio dictæ diuisioni, iam est de iure ciuili hæc diuisio: vt ff. de iusti. & iure. l. ius ciuile. At superior de iure personarum fuit secundum ius naturale & gentiũ, vt ibi diximus, & ideo immutabile: vt s. de iure nat. gẽ. & ciui. §. pe. Accur.

g Quædã alieno. Quædam neutro * iure tenẽtur: vt filij, quorum patres sunt capti ab hostibus: vt j. quib. mod. ius. pat. pot. sol. §. si ab hostibus. Nam & aliæ quædam sunt in pendenti: vt ff. de vsufru. l. sed & si qs interdum. §. j. & in auth. de non eligen. §. hoc autem. coll. j. & hoc secundum quosdam. Nos contra *, nam sui iuris sunt, cum enim pater sit seruus hostium, & in eorũ potestate: vt ff. de iure perso. §. serui. ergo alium habere nõ potest in potestate: vt ff. de acqui. re. do. l. homo liber. §. quicquid. ff. de acqui. pos. l. cum hæredes. circa med. & ff. ad legem Iul. de adulte. l. sic eueniet. & præterea eorum ratio, vel sentẽtia est absurda, qui dicunt, qđ hęc diuisio recipiat mediũ: vt C. de sen. pas. l. fi. circa prin. ADDITIO Et de hoc dic, vt per An. in d. §. si ab hostibus.

h Potestate. Hoc verbum quinq; modis accipitur: vt ff. de verb. sig. l. potestas.

i Simul intelligemus. Nã vt dicit Aristoteles: Contrariorum eadem est disciplina: vt hic, & j. de tute. j. respon. & ff. eod. l. j. 6. Et est hic arg. q per notitiam vnius immediatorũ peruenitur ad alterius notitiam. & faciunt ad hunc §. ff. de procur. l. Pomponius. §. sed & is. ver. nam cum. & ff. eo. l. j. & ff. de præt. sti. l. j. §. stipulationum istarum j. de tute. circa princi.

In potestate. Diuiditur in tres partes. Primo ponit, qui sunt in potestate dominorũ. Secundo vnde dicta potestas descendit. Tertio duos eius effectus. Secunda ibi, Quæ quidem. Tertia ibi, Nam apud. Ang. Are.

CASVS. Domine, iam video, quod vos prius intenditis tractare de dominica potestate: dicatis ergo mihi, si placet, qui sunt in potestate dominorũ: & vnde descendit potestas, quã domini habẽt in seruos? Ad hoc respond. Iustinianus dicens, certe in potestate dominorum sunt serui: & hęc potestas, quam habent domini in seruos, de iure gentium est, quæ tali liquet ratione. Nam apud omnes gentes perpendere possumus peræque dominis in seruos vitæ necisque potestatem fuisse, & quodcunque per seruum acquiritur, id domino acquiri censetur. Cum igitur ius gentium sit, quod peræque apud omnes gentes custoditur, manifestum est

5 Ista glo. in hoc reprobatur, qa innuit eos esse seruos: quod est falsum secundum Angel. & por. hic.

* Et male Ia. & por. Aeg. Per.

* Dic qđ ispecto futuro statu sunt in pẽdenti: sed inspecto p̃senti sunt sui iuris. Por. Aeg. Per.

6 Quod est verũ in directo cõtrarijs & quo ad cognitionẽ, vt hic. secus quo ad effect⁹ vel iurisdispositionẽ: vt contraria est ratio. l. inter stipulãtem. §. sacram. ff. de verb. obl. & l. j. ff. sol. matri. & l. pen. C. de sol.

est istam potestatem de iuregentiū originē sumpsisse. & hæc dicuntur vsque ad illū §. sed hoc tēpore. Frāc.

a Iurisgentium. Id est, de iure gentium introducta. vt s. de iur. perso. §. seruitus.

b Animaduertere. Id est, in animo vertere & cogitare, vt dicit Ca.

gētium [a] est. Nam apud omnes peræquè gentes animaduertere [b] possumus, dominis in seruos vitæ, necisq; potestatem esse [c]: & quodcūque per seruū adquirit [d], id domino [e] adquiri [f]. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet [g] sine causa legibus [h] cognita [i], in seruos suos supra modum sæuire. Nam ex constitutione [k] diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quàm si alienum seruum [l] occiderit.

Nimia dominorum asperitas in seruos coercetur. Et ex causa cogitur quis rē suam vēdere: & iustè deprecantibus non est denegandus assensus. Item officialis fraudans legem, punitur. Areti.

c Esse. Improprie ponitur pro fuisse, vt statim colligitur, & ff. eo. l. j. & erat eadem patris in filium: vt colligitur secundum vnam literam ff. de liber. & posthu. l. in suis. & infra de noxal. act. §. fina. in princ. & in glos. j. C. de patria potesta. l. fina.

d Adquiritur. Scilicet iuste, secundum quosdam: vt ff. de acquir. pos. l. quod seruus. in fin. Sed certe hoc esse non potest: nam si acquiritur, ergo domino: quia sibi nō: vt j. per quas perso. no. acquir. §. item vobis. & ff. de acquir. hære. l. placet. quare dic, quod semper domino quæritur, etiam si quid per dolum, vel metum seruus acquirat: vt ff. pro emp. l. ij. §. Celsus. & §. Pomponius. & §. si seruus. 1 Sed hoc solo inspecto, an quæratur: puta si seruus stipuletur operas à liberto: vt ff. de stipul. seruo. l. antepenul. vel si aliud factū sit in stipulatione: vt j. de stip. seruo. §. sed cū factū. nisi in casibus. quod dic vt j. de stip. ser. §. sed cū. Nec obstat dicta l. quod seruus. quia non quærit domino, vt sibi remaneat: nam tenetur reddere. Sed nūquid libertas data à domino, vel à lege (quod fit interdum: vt C. de seruis qui pro præmio liber. acc. per totum. & in authent. de mona. §. ij. col. j.) domino queritur? Responde non. nā licet quæratur seruo, libero tamen non potest dari libertas: vt j. de act. §. sic itaque. & ff. de fideic. lib. l. generaliter. §. si homini tamen eoipso momento sic fit liber, vt dominum non habeat, 2 Et si hæc oppositio est de puncto sic & alias: vt hic vadit Romā, & hic facit murum, non est tamen verum eum iuisse, vel opus fecisse: licet sit in vltimo momento perficiendi. Similis quæstio fit ff. quod metus cau. l. extat.

e Domino. Vel quasi domino: vt fructuario, & bon. fid. poss. quibus quæritur ex iis causis: vt j. per quas perso. nob. acqui. §. de his.

f Acquiri. Nota hic duos effectus dominicæ potestatis: & est tertius: vt non torqueatur in dominum, nisi in casibus: vt C. de quæst. l. j. & l. seruos. Accur.

Sed hoc tempore. CASVS. in hoc §. vsque ad finem talis est. Domine, iam video, quæ sit potestas dominorum in seruos secundum iura antiqua: nūquid licebit dominis adhuc eandem potestatē in seruos exercere? Respond. Iustin. quod non. Nam hoc tempore nullis hominibus, qui sub nostro imperio sunt, licet sine causa legibus approbata in seruos suos supra modum sæuire. Ex constitutione enim Diui Pij Anton. cauetur: vt qui proprium seruum occiderit sine legitima causa, non minus puniatur, quam qui alienum seruum interfecisset. Et non solummodo illos, qui seruos occidunt, puniri iubemus: sed etiam hi, qui maiorem asperitatem, quam æquum sit, in seruos exercent, eiusdem principis constitutione coercentur. Nā idē princeps consultus à quibusdam præsidibus prouinciarū, quid iuris esset de his seruis, qui propter sæuitiam dominorum ad ædes sacras, & ad statuas principum confugiunt: in rescripto suo præcepit, vt si sæuitia dominorum circa ipsos seruos intolerabilis videatur, cogātur ipsi domini seruos bonis cōditionibus vendere: & pretium de seruis vēditis habitum dominis detur. Sed domine, quid videtur vobis de hoc statuto diui Pij Anton. Et certe dicit Iusti. nobis videtur ipsum recte statuisse. Expedit enim Reipubl. ne quis re sua male vtatur. Et verba scripta ipsius principis ad Aelium Mar proconsulē missa, sunt hæc: Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse, id est, non diminutā à quoquam, nec quiquam hominum ius suum in aliquem detrahi æquum est: veruntamē in casu isto ipsorum dominorum interest ne auxilium contra eorum sæuitiam, vel intolerabilem iniuriam ipsis seruis iuste deprecātibus denegetur. Nā si permitteretur eis sæuitiā suam in seruos suos exercere: aut forte seruos suos occiderent: aut eos fugitiuos efficerent: & sic ipsis seruis & eorum pretio carerent. Et ideo o tu Aeli Mar. de quærelis seruorum, qui ex familia Iulij Sab. propter eius sæuitiam ad statuas principum confugerunt, diligenter cognosce: & si tu cognoueris eosdem durius habitos, quam æquum sit, & intolerabili iniuria affectos, venundari iube: ita quod decætero in potestatem Iulij Sabini non reuertantur, & si idē Iulius Sabinus huic nostræ constitutioni fraudem fecerit, sciat nos hoc delictum aduersus se sæuerius executuros. hoc dicit. Fran. de Are.

g Licet. Id est, licitum est.

h Legibus. Quia si seruus sciat insidias domino parari & ipsi auxilium non tulerit, supplicium debet præstare, quod mortem interpretamur. Sed & si accusauerit eum criminaliter (excep. crim. læsæ. maiest.) aut si dominum viderit periclitantem, & non adiuuerit, vel se immiscuerit vxori suæ, vel aliis modis.

i Cognita. Vt quia cum vxore sua inuenerit: vel in simili delicto, quo casu etiā occidere licet: vt ff. de verborum oblig. l. qui seruum & ff. de leg. j. l. quid ergo. la. j. §. si hæres. & ff ad legem Iuliam, de adul. l. marito. §. j. si autem alias deliquerit, vel domino non obedierit: legitime eum corrigere potest, non tamen vltra modum boni viri arbitrio comprehensum: vt C. de emenda. seru. l. j. Sed nunquid sine causa verberare potest? Respond. sic modice, secundum Ioan. 3 vt C. de emenda. ser. l. j. licet Pla. dixit quod non, aliter si nimis corripiat sine culpa, tenetur vel vendere, vel dare: vt hic sequitur, & ff. eodem titulo l. j. ADDITIO. Hæc glos. communiter approbatur, & dicunt docto. idem in marito erga vxorē, & in magistro erga scholarem, in patre erga filium, in abbate erga monachū: quia potestas tributa magistro erga scholarem, intelligitur tributa marito in vxorem l. sed & si quemcunque. §. fina. ff. ad legem Aquil. Christopho.

k Constitutione. Cuius verba sunt j. eodem. §. fina

l Alienum seruum. Sed certe, qui alienum seruum occidit lege Aquilia tenetur: vt ff. ad legem Aquiliam l. secunda. in princip. & infra ad legem Aquil. in principio. quæ actio hic locum habere non potest, cum non domino, imo contra dominum daretur: quod esse non debet: vt ff. ad legem Aquil. l. item Mela. §. legis. Sed dic, quod hoc, quod hic dicitur, est verum quantum ad criminalem pœnam legis Corn. de sica. vt s. de publi. iud. §. item lex. quæ pœna tam in seruis, quam in liberis locum habet: vt ff. ad legem Cor. de sica. l. j. §. j. 4 Interdum etiam ciuiliter tenetur, si alterius interest, vt credi

1 Et hoc cōmuniter secundum doct. in dominio vel etiam possessiōe ex re peculiari acquisita, vbi est multū iuris: & ideo non opus est animo, cum acquiratur etiā ignoranti l. cum pater. §. surdo. ff. de le. ij. secundum Ia. secus in ea q habet multum facti. vt in prin. glo. & ista omnia possunt dici de filio respectu patris vel fratris, quo ad illicite aquisita, vt hic per Ang.

2 Intellige istud verum in ijs, quæ nunquam possunt quæri domino, sed bene ipsi seruo: alias secus etiam momento: vt dic. l. Placet. in glo. alleg. secūdum Ia.

3 Ista opinio Io. approbatur hic p Pe. de Bel. p. & Ang.

4 Nisi probaret eum nō ex vulneribus mortuum, vt qa post triduū surrexit: et cū baculo incessit: vt no. glo. in l. j. C. de emen. seruo. secūdū Ias. hic.

vt creditoris: vt ff. de pig. l. seruum quem quis. vel fructuarij: vt ff. ad legē Aquil. l. sed & si proprietatis. & ff. de dolo. & l. eleganter. §. si seruum vsuarium.

Sed &. Diuiditur iste §. in quinque partes. Primo ponit dictum in genere. Secundo illud exemplificat, & rationem reddit. Tertio ponit verba rescripti, de quo fit mentio in principio §. Quarto concludit. Quinto minatur officiali non obseruanti legem istam. Secunda ibi, Nam Antoninus consultus. Tertia ibi, Cuius rescripti. Quarta ibi, Ideoque. Quinta ibi, Qui Sabinus.

Sed & maior [a] asperitas dominorum, eiusdem principis constitutione coercetur. Nam Antoninus cōsultus [b] à quibusdā præsidibus prouinciarum de his seruis, qui ad ædem sacrā [c] vel ad statuas [†] principum confugiunt, præcepit, vt si intolerabilis videatur sęuitia dominorum, cogantur [d] seruos suos bonis conditionibus [e] vendere: vt pretium dominis daretur: & rectè [f]. expedit enim Reipublicæ, ne sua re quis malè [g] vtatur [h]. Cuius rescripti ad Aeliū Martianum [i] missi, verba sunt hæc: Dominorū [k] quidē potestatē in seruos suos illibatā [l] esse oportet: nec cuiquā hominū ius suū detrahi. sed dominorū interest [m], ne auxiliū cōtra sæuitiā vel famē vel intolerabilē iniuriā [n] denegetur [o] his, qui iustè deprecātur. Ideoq; cognosce de querelis eorū, qui ex familia Iulij Sabini ad sacrā statuā cōfugerūt. & si vel durius habitos, quā ęquū est, vel infami [p] iniuria adfectos esse cognoueris: venire iube, ita vt in potestatē dñi nō reuertantur. Quòd si meæ constitutioni fraudē [q] fecerit: sciat me admissum seuerius exequuturum.

a Maior. Id est, magna, vel maior quam æquum sit.

b Consultus. Id est, interrogatus. sic ff. de pact. l. item quia. §. fina. vnde illud, Consulto te querēs: tibi consulo, consilium dans. Accur.

c Aedem sacrā. Ad quę loca olim, & hodie confugiunt. circa quæ distingue. vt diximus in authent. de man. prin. § neque autem. in glo. cogentur. colla. iij. [illegible] Et iuuantur secūdum Ioan. Fab. & Ange. quando sine armis, nullo præcedente delicto, sed propter domini sæuitiam, vel etiam sui criminis grauiorem punitionem confugiunt: vt hic, alias non: vt l. si seruus. & l. fina. §. adiicientes. versi. & hoc quidem C. de his, qui ad eccle. confug. & c. inter alia. extra de immu. eccle. Sed de iure canonico non iuuatur delinquens in ecclesia c. fina. extra eo. titu. alias sic, nisi esset publicus latro: vt dicto c. inter. & idem per omnia intelligas de cœmiterio: vt xvij. q. iiij. c. si quis contumax. Ange.

d Cogantur. Nota hic, quod aliquis cogitur vendere rem suam.

e Bonis cōditionibus. s. vt pretium habeat: & ad dominum primum non reuertantur. vt s. §. proxi. & s. §. sed hoc. in fin. & ne simili pœna anteriorū afficiantur, vel ne exponantur, vel prostituantur, vel exportētur, vel vendantur amodo: vt j. proxi. & §. fina. Accur.

f Recte. Scilicet præcepit.

g Male. Quia interest principis locupletes sub se habere subiectos: vt in auth. vt iud. sine quoquo suffra. §. considerauimus. col. ij. quod non contingeret si cuilibet seruos suos liceret occidere. Et nota, quod illud idem quod interest priuati principaliter, & Reipubli. secundario: vt s. dixi. de iusti. & iur. §. fina. Argu. contra ff. solu. ma. l. etiam. §. licet. & l. si constante. §. si maritus. Accur.

h Vtatur. Nota, q quandoque detrahitur res inuito dño propter odiū dominorum: vt hic, quādoq; fauore religionis: vt ff de relig. l. si quis sepulchrū. quādoq; fauore libertatis: vt j. de don. in fi. qñq; fauore vltimę volūtatis: vt ff. de leg. j. l. si fideiussor. §. meminisse. & hoc est cōtra regulá, vt C. de cōtrah. emp. l. inuitū. Ac.

i Martianum. Proconsulem Acticæ, alias Euticæ, seu Vticæ vrbis: vt ff. eo. l. ij in prin.

k Dominorum. Hincinde allegat, & primo duas pro dominis rationes vel dicta ponit.

l Illibatam. Id est, non diminutam.

m Interest. Id est eis proderit, vt seruos non perdant. & dic, denegetur, scilicet à nobis. vel dic, interest. i. ad eos pertinet, ne denegef, scilicet à dominis: cū forte vxor, aut filij, vel alij domini familiares inferant hoc sed prima verior.

n Iniuriā. Quam patiuntur iure natu: ali inspecto, nō iure ciuili: vt j. de iniu. §. ser.

o Denegetur. Sic ff. de offi. præfect. vrb. l. j. §. quod autem.

p Infami. Id est, infamata, seu magna iniuria.

q Fraudem. Vel euidentem, quia nō obedit: vel callidam. dicens non esse illū seruum, qui fugit.

TITVLVS IX.

DE PATRIA POTESTATE.

In potestate [r] † nostra sunt liberi nostri quos ex iustis [s] nuptiis procreauimus. Nuptię [t] aūt, siue matrimoniū, est viri & mu-

DE PATRIA [illegible]

Quia suprà dixit de his, qui sunt in potestate dominorum: ideo subiungit de his, qui sunt in potestate parētū: vt pmiserat. s. tit. j. §. j. Aret.

In potestate. Totus iste titu. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit dictum in genere, qui sunt liberi in nostra potestate. Secundo definitionem nuptiarum vel matrimonij. Tertio. qui habent filios in potestate. Quarto ex prædictis infert specificando quod primo dixerat. Secunda ibi, Nuptiæ. Tertia ibi, Ius autē. Quarta ibi, Qui igitur. [illegible] Accessi ad Iustinianum, & quęsiui ab eo, Dñe, vos vultis tractare de patria potestate, dicatis ergo mihi, qui sunt in patria potestate. Ad hoc respondet Iustinianus dicens: In potestate nostra sunt liberi, quos ex iustis nuptiis procreauimus. Sed quid domine? iam video qui sunt in patria pote. dicatis mihi, quid est matrimonium, seu nuptiæ? Ad hoc respon. Iustinia. quod nuptiæ siue matrimonium, est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ retinens consuetudinem. & hoc vsque ad illum §. ius autem. Franciscus Accur.

r In potestate. Hoc verbum multis modis sumitur: vt s. proxi. titu. diximus. §. j.

s Ex iustis. Quæ sint iustæ, dicitur j. tit. proxi.

t Nuptiæ. Et dicuntur ab obnubendo. i. velando: qa velatæ incedere debent, vt ait Isido. Sed matrimoniū dicitur ideo, quia mulier nubit, vt mater fiat [x]. & hęc duo nomina (licet diuersis rationibus) idem signant. Item coniugium, & connubium, & consortium: vt ff. de ritu nup. l. in eo iure. § hoc caput. licet hoc vltimū quandoque inter seruos accipiatur: vt C. de ser. fug. l. fin. inter quos proprie dicitur contubernium: vt C. de incest. nup. l. cum ancillis.

Coniun

† Hic mos fuit: di ad statuã n a- maunt à ser uo Vedij Pollionis [illegible] Ro. q fugit ad pedes Augusti Cæsaris, apud ipsum Vedium cœnitãtis. vi de Senecã. Porro nequis in alterius inuidiã ad statuas imagines ve confugiat, cenfuit Senatus, vt est relatum à Calistrato in l. capitaliū. §. ad statuas. ff. de pœnis.

Soluese cundū do. hic: Et dic non teneri deculpa vt ibi: sed de sæuitia & dolo vt hic, quę & factiquali tate præsumūtur: vt l. j. ff. de do. excep.

† Cōcor. cum hoc tex ca. vlti. extra de conuer. in fid. in me. ibi cū autem.

In quibusdam exēp. non est, sacram.

x Et ideo ab ea potius quam à patre denominat, quia maiora sustinet onera: est enim ante partum onerosa, in partu dolorosa: & post partū laboriosa. vt extra, de conuer. infide. ca. ex literis.

a Coniunctio. Animorũ, non corporum tãtũ: vt ff. de reg. iur. l. nuptias. & illa cõiunctio animorũ significat vnionẽ, quæ consistit inter Deũ, & iustã animam. Vnde Apostolus, Qui adhæret Deo, vnus spiritus est cum eo. Reliquũ s. cõiunctio corporum, designat conformitatem, quę consistit in carne inter Christum, & sanctã ecclesiã. i. humanum genus. Vnde euangelista, Verbum caro factũ est: & habitauit in nobis.

ADDITIO. Vide ca. debitum. extra de biga.

lieris coniunctio[a], indiuiduam[b] vitæ consuetudinem continens.

Patria potestas iure Romano instituta fuit: solisq; Romanis propria ac peculiaris est.

Ius autem[c] potestatis, quod in liberos habemus, propriũ est ciuiũ Romanorũ[d]. Nulli enĩ alij sunt homines, qui talẽ in liberos habeant potestatem, qualẽ nos habemus.

Filij ex legitimis nuptijs progeniti, omnesq; per filiorũ stipitẽ descẽdẽtes, in patria sunt potestate: ex filiæ verò nati, nequaquã.

Qui igitur ex te, & vxore[e] tua nascit̃, in tua[f] potestate est. Item, qui ex filio tuo & vxore eius nascit̃, id est, nepos tuus, & neptis: æquè in tua sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt[g], sed in patris eorum.

b Indiuiduã. Quo ad affectionẽ: sic s. de iustit. & iure. in princ. Actu enĩ plerunq; fit separatio, tam iure veteri, quã nouo permittente: vt C. de repud. l. consensu. in princi. & in authen. de nup. §. si ergo. coll. iiij. & in auth. vt lic. mat. & auiæ. §. quia vero. co. Sed nunquid hãc affectionem habet aliquis ad concubinam quandoq;? Certe sic: & ideo adiicias huic definitioni[1], diuini & humani iuris cõmunicatio: vt ff. de ri. nup. l. j. Diuini: quia eiusdem sectæ debent esse: vt nõ sit vnus Christianus, & alter Iudæus: vt C. de iudæ. l. ne quis. Humani: quia forũ viri sequitur vxor: vt ff. ad muni. l. fi. §. ij. sed secus est in concubina, vel qualibet minus legitima vxore: vt ff. ad muni. l. de iure, §. fi. licet concubinatus iure permittẽte sit ff. de cõcu. l. in cõcubinatu. in fi[2]: Nec valet oppositio de matre ad filium: quia ibi non est talis consuetudo, qualis ad vxorẽ: vt j. ti. j. §. ergo. & in auth. quomod. opor. epis. §. j. col. j. & §. volumus autem. ibi, Sed aut solæ &c.

Ius autem. CASVS. Domine, dicatis mihi si placet, quorũ propriũ est ius pat. pot. Ad hoc rñ. Ius pat. pot. quod in libero habemus, propriũ est ciuiũ Romanorũ. i. liberorum omniũ de Romano Imperio. Nulli enim homines sunt, qui talẽ potestatẽ habeãt in liberos, qualẽ nos habemus. Sed domine, dicatis mihi, qui sunt in pat. pot. Ad hoc rñ. Iustin. Amice, diximus, quod illi sunt in pa. po. nostra, quos de iustis nuptiis procreauimus. Ex hoc igitur manifeste liquet, quod illi, qui ex te, & legitima vxore tua nascũtur, in tua potestate sunt, vt proprij tui filij, & qui ex filio tuo & vxore eius nascũtur, vt nepotes: & idẽ est in pronepote, & cęteris deinceps per masculinã lineã descẽdẽtibus. Sed quanquam dixerim nepotes natos ex filio, in tua esse potestate: secus tamẽ in nepotibus natis ex filia. Nam qui ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in potestate patris eorũ. & hæc dicuntur vsq; ad fi. ti. Fr. de Are.

c Ius autẽ. Quod cõsistit in septẽ. Primo: quia necessitate famis pater filiũ vendere potest, vel obligare: vt C. de pat. qui fil. distr. l. ij. Secũdo: quia ab eo in ius vocari nõ potest: vt C. de in ius voc. l. fi. Tertio: quia nec cum eis agẽdo, iudiciũ habere possumus: vt ff. de iud. l. lis. Quarto: quia per eum acquirimus: vt j. per quas perso. no. acqui. §. j. Quinto: quia in iudicio cõtra aliũ sine licentia nostra esse nõ potest: vt C. de bo quę lib. l. finali. §. j. [3] Sexto: quia eo inuito sua bona aduentitia administramus: vt j. per quas pers. no. ac. §. j. Quidam tamen dixerũt, quod alimẽta ad inuicẽ hoc iure pręstantur, quod falsum est: cũ in emãcipatis etiã hoc fit: vt ff. de lib. agn. l. si quis à liberis. in prin. Item ciuilis obligatio inter nos esse non potest: vt j. de inutil. stip. §. item inutilis[4]. Est & octauus, vt possim petere filium in meam potestatem. Circa quod distingue: quia aut à nullo detinetur, aut ab aliquo, si ab aliquo: volens, an inuitus. Primo casu petam eum per officium iudicis. ff. de li. exhi. l. iij. §. hoc autẽ. & præiudiciali actione in rẽ agã: vt j. de ac. §. præiudiciales, non interdicto, nisi in casu, vt si volo eum adire hęreditatem, in qua factus est hæres: vt ff. de acquir. hæred. l. si quis mihi. §. iussum. & de lib. exhib. l. si eum. Io. secundo eadem auxilia locum habent. & plura. s. rei vendicatio de iure Rom. vt ff. de rei ven. l. j. In tertio locum habet interdictum de lib. ho. exhi. Item actio in rẽ de iure Quiritum: vt ff. de rei ven. l. j. §. j. & de lib. exhib. l. j. j. respon. Accur.

d Romanorum. Id est, omniũ, qui sunt de Ro. Imperio. aliæ vero gentes quædam, vt seruos tenent filios: vt Sclaui, aliæ vt prorsus absolutos, vt Francigenæ, ideo caute dicit j. talem qualem.

ADDITIO. Dum dixi, quod filij Francigenarum non sunt in potestate parẽtũ: adde quod hanc glo. in hoc reputat vnicam & singul. Bald. in c. j. §. si duo fratres. alias ille §. est c. ij. in ti. de fratri. de nouo benefic. inuesti. Hãc etiã glo. Bal. cõmẽdat. in c. j. an maritus suc. vxo. in benefi. & vide totũ in l. pe. in fi. char. C. qui test. fac. poss. & in d. c. j. an mari. succ. vxo. in benefi. dicit Bal. quod ista glo. est singul. Et eam etiã dicit sing. Ia. ad hoc quod refert Frãciæ nõ est sub Imperio Romano. Ias.

e Et vxore. Aliud si ex cõcubina: vt j. titu. j. §. fina. vel incesto coitu natus: vt in auth. quib. mod. nat. effi. leg. col. vj. §. fi.

f In tua. Si tamen tu sis tui iuris, non alias: vt ff. ad l. Iul. de adul. l. si ceueniet.

g Non sunt. Quia qui nascuntur, patris familiam sequuntur: vt j. de legi. agna. tu. §. j.

ADDITIO. Et in hoc sequitur conditionẽ patris: vt ff. de sta. ho. l. cum legitimæ.

TITVLVS X.

DE NVPTIIS.

Masculi decimũquintum annum attingentes, & fœminæ decimumtertium iustas coëunt nuptias: quas in potestate constituti, non, nisi patre assentiente, contrahere possunt modo talis sit pater, qui cõsensum præstare valeat.

IVstas aũt nuptias in

DE NVPTIIS.

Suprà[5] titu. proxi. in prin. dictum est, quòd in potestate nostra sunt liberi, quos ex iustis nuptijs procreauimus. ideo hic subiungitur inter quos dictæ iustæ nuptiæ contrahuntur. Accur.

IVstas aũt. Iste ti. diuiditur in viij. partes. in prima ponit, qui possunt cõtrahere matrimoniũ, & qualiter, subiiciẽdo quęstionẽ de filio & filia furiosi. Secunda ibi, Ergo non oẽs. vbi ponit gñaliter & specialiter quasdam esse personas, inter quas nõ põt esse matrimoniũ. s. inter ascẽdentes & descẽdẽtes. Tertia ibi, inter eas.

[1] Ista glo. videtur male dicere per l. quæ fuerit. ff. de cõdi. & demon. & per l. nuptias. ff. de re iudi. & xxvij. q. ij. in prin. Ange.

[1] Sed de iure canonico nullo modo est permissus: quia quælibet fornicatio simplex est peccatũ mortale. vt ca. ad nostrũ de hæret. in cle. & xxxij. q. iiij. c. omnes. & ca. nemo. secundũ Ange. hic.

[2] Scilicet speciali, nec sufficeret generalis siue vniuersalis. Itẽ nec ratihabitio postea sequens: vt not. gl. in l. iij. §. sed vtrum. ff. de mi. & hæc vera: nisi simul cum patre agat vel conueniatur. Itẽ nisi in causa criminali, vel in casibus vbi patri nõ quæritur vsusfructus: secundũ Angelũ hic. Itẽ nisi sit tutor alicuius, vel procurat. & qui generalis de procu. lib. vj. Ias.

[4] Adde hic septimum secũdum doct. quia in atrocioribus delictis filius, qui est in potestate patris, nõ excusatur propter iussũ patris: & in delictis atrocioribus mitius punitur: licet non excusetur in totum vt ff. de reg. iur. l. ad ea. secũdũ Pet. de Bel. p. hic.

† In scriptis quibusdam exẽpla. legitur, de iustis nuptijs.

[5] Istã continuationem sequũtur Pet. de Bel. pertica & Ange. hic.

eas. vbi ponit inter quas personas ex collateralibus etiã coniũctis per adoptionẽ potest fieri, & nõ fieri matrimonium. Quarta ibi, Affinitatis. vbi ponit inter quas personas nõ põt fieri matrimoniũ rõne affinitatis. Quinta ibi, Illud certum. vbi ponit qualiter matrimoniũ prohibetur rõne seruilis cognationis Sexta ibi. Sunt & aliæ. vbi ponit generaliter quasdã esse alias personas, inter quas nõ põt cõstitui matrimonium. Septima ibi. Si aduersus. annullat matrimonia cõtracta contra iuris pręcepta, & quid secutũ est exinde, & punit cõtra facientes. Octaua ibi, Aliqũ. vbi ponit de filiis naturalibus, & quo possunt legitimari. Itẽ pars principalis diuiditur in tres partes. Nam in prima ponit dictum generale. In secũda illud declarat. In tertia, determinat incidẽtẽ quęstionẽ. Secunda ibi, Masculi. Tertia ibi, Vnde quæsitum. secundũ Por. CASVS. Accessi ad Iustin. & ita quæsiui ab eo, Domine vos vultis tractare de nuptiis: dicatis igitur mihi, quę sunt iustæ nuptiæ? ad hoc rñ. Iust. dicẽs ꝙ iustę nuptiæ sunt, quas inter se ciues Ro. i. liberi hoies secundũ pręcepta legum contrahũt, videlicet masculi puberes, & fœminæ viri potentes. & hoc est verũ. siue sint patresfamil. qui nuptias cõtrahunt: siue filiifa. dũtamẽ filiifa. de cõsensu parentũ, in quorũ sunt ptãte, nuptias cõtrahãt. Nã ꝙ filiiusfa. de cõsensu parẽtũ, in quorũ est potestate, debeat cõtrahere, tã ciuilis, quã naturalis ratio suadet: intm̃ etiã ꝙ iussus parentũ in matrimonio a fi. fa. contrahẽdo præcedere debeat. vnde qa consensus parentum reqritur, apud veteres dubitatũ fuit & quæsitũ, vtrum filiusfa. alicuius furiosi possit nubere & cõtrahere matrimoniũ, cũ pater furiosus cõsentire nõ possit? Et certe licet de filia de facili cõsenserit antiq. s. ꝙ ita possit sine consensu patris nubere: in filio tñ varij in varias sentẽtias declinauerũt: sed tandẽ ad huiusmodi dubitationẽ veterũ sopiẽdam: nostra processit constitutio: cuius authoritate pmissum est, vt ad exẽplum filiæ furiosi, filius furiosi sine paterni cõsensus interuẽtu vxorẽ ducere possit, secundum tamẽ modũ in eadẽ cõsti. expressum. h. d. vsq; ad §. ergo. Fran.

salib. l. in sponsalibus. Sed nũqd hodie xv. anni sunt necessarij ad matrimoniũ: vt in authẽ. de temp. nõ sol. pe. §. nouimus. col. vij. respõ. lex illa cõsuetudinem & frequentiã hominum ponit, aliud de iure, vt hic. Item quid si aliquis ante, quam istud tempus attingat, iuuẽtus sit sufficiens ad matrimoniũ? Videtur ꝙ nubere possit: vt ff. quan. dies le. ce. l. pe. quasi felici diplomate vsus: vt ff. de verb. ob. l. continuus. §. cũ ita 3. Sed cõtradico: imo. l. Iulii. de adulterio et stupro cõmisso poterit puniri: vt ff. de adul. l. iter liberas. j. respõ. & est pro hoc. ff. de cõ. l. j. §. fi. Si autẽ de facto intra dictũ tempus vxorẽ quis acceperit, tũc erit vxor, cũ ad ętatẽ prædictã peruenerit: vt ff. de ri. nup. l. minorem. ADDITIO. Pro notatis in hac glo. vide. c. puberes. extra de despon. impu. vbi opinio gloss. videtur reprobari. Et pro fine huius gl. vide c. j. de despõ. imp. li. vj. An aũt mulier possit contrahere matrimoniũ ante xij. an. Dic secundum Ioan. de Pla. ꝙ sic, vt puta propter pacẽ: vt c. ij. de despon. impub. Item si malitia suppleat ætatem: vt c. j. de coniu. seruo. & c. de illis. de despon. impu. quia maius periculum est in ea, quã in masculo: propter calidiorẽ sanguinẽ ad luxuriandum, & fragilitatem sexus: vt in glo. quæ incipit. Nam de filia.

gum erran te in cõditione personæ, si errantis fiat cõditio deterior. alias secus. secundũ lo. Fa. & An. 3 Dic qđ de iure ciui. pubertas attẽditur ex annis: vt. l. si vxor. §. si minor. ibi mox apud ff. ad. l. Iuli. de adul. & l. minorem. ff. de rit. nu. & ita loquitur gl. hic. sed de iu. ca. attendi tur libertas ex potestate coeũdi. vt c. puberes. extra de despõ. im. 4 Si consilium sit re uerẽtię, est de necessitate obediendum: secus si perfectionis. gl. est ord. in c. ad au res, de æt. &. qua. q est glo. fi. 5 Quod verum est de honesta te, non de necessitate. vt. xxvij. q. ij. c. sufficiat. i gl. j. & xxvij. q. i. ij. hoc factũ. in glo. et extra de sponsa. ca. cum locũ. & de rapto. c. cum causã. las. Vel quod hic dicit, verũ est de iure ciuili secus de iu. can. Ac gi per.

Nuptias autem inter se ciues Romani [a] cõtrahunt, qui secundum præcepta [b] legũ coeũt: masculi quidẽ puberes [c], fœminæ autem viri potẽtes [d]; siue patres familiarum [e] sint, siue filiifamiliarũ: dumtamẽ si filij familiarũ sint, consensum habeat parentum, quorũ sunt in potestate [f] †. Nam hoc fieri debere, & ciuilis [g] & naturalis [h] ratio suadet intantum, vt iussus parẽtis præcedere debeat [i]. Vnde [k] quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorem ducere possit [l]. Cumq; super filio [m] variabatur: nostra processit decisio [n]: qua [o] permissum est ad exemplum filiæ furiosi, [p] filium quoque furiosi posse, & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundum datum [q] ex nostra constitutione modum.

b Simile est in c. fa. ne. ij. extra de cle. coniu. vbi matrimonia contra facta p sacerdotes dictũ tur contubernia.

† Ex contrario parentes nõ debent cõsentire adfectum ac cõsensum filiorum, suos matrimonio alteri iungere cogitant: id que exemplo Bathuelis qui Rebeccam filiam suam elocatur Isaac, consuluit ipsius filiæ volũtatẽ. Gene. 24.

† Circa tamen domini præiudicium. c. j. et ibi gl. extra de cõiug. seruo. quã verum intellige, nisi dño sciente & non cõtradicẽte: vt C. de lat. lib. tol. vel altero cõiu-

a Ciues Romani. Id est liberi homines: vt s. de lib. §. fi. serui ergo nõ faciunt matrimoniũ, sed contubernium 1: vt hic, & C. de incest. nup. l. cum ancillis. & in auth. de nup. §. si vero decretum. ver. si vero ab initio. col. iiij. Sed aliud est iure canonũ 2, quod præualet. vt in authen. de eccle. ti. in prin. & in gl. col. ix. vbi dicitur, ꝙ canones sunt seruandi pro legibus.

b Pręcepta. Quę sunt. j. eo. ti. p totum. & ff. e. & C. e. ti. p totũ, vt colligemus i magna glo. j. e. §. sunt & alij.

c Puberes. i. maiores xiiij. ann. vt j. q mo. tu. fi. i pri. ADDITIO. Hæc gloss. non bene loquitur. nam licet quo ad tutelas & testamẽta ille appelletur pubes, qui xiiij annũ cõpleuit, si vir sit, aut xij. si mulier fuerit: quo tamen ad matrimonia contrahẽda appellatur puberes, qñ primum coire possunt: non igitur in matrimonio copulando pubertas cognoscitur ex annorum numero, sed ex potestate coeũdi c. puberes. extra de despon. impu. secundum Christoph.

d Viri potẽtes. Id est maiores xij. annis. j. qb. mo. tut. fi. j. rñ sed in spõsalibus vij. anni sufficiũt: vt ff. de spõ

e Patres familiarũ. Scilicet qui sunt iuris sui: cuiuscunq; ætatis sint: sic & matresfa. Sed filij & filięfa. qui sunt in potestate cuiuscunq; ætatis sint: vt ff. de his, qui sui sunt vel alie. iu. l. nam ciuium. Accur.

f In potestate. Quid ergo de emancipatis? Videtur idem: vt C. eo. l. viduæ. sed illud consilium est 4, non præceptum. Quod autem possit filius emancipatus, dicitur ff. de contra tab. l. iij. §. si emãcipatus. & ff. de rit. nup. l. filius emancipatus.

g Et ciuilis. Quia est in potestate de iure ciuili Ro. vt s. tit. j. §. ius.

h Et naturalis. Quia pater: vt ff. de iusti. & iu. l. ij. 5 vel quia proauus: vt j. de pup. sub st. §. ij.

i Debeat. Alias nõ valet: vt ff. de sta. hom. l. Paulus respondit 5. videtur tamen consentire, nisi contradicat expresse: vt ff. de spon. l. in sponsalibus. in fi.

k Vnde. Quia patris consensus exigitur.

l Possit. Videtur ꝙ non, cum pater non possit consentire: vt ff. de iure cod. l. ij. §. furiosus.

m Super filio. Nam de filia facile cõsensum fuit: quia forte calidior sanguis est in ea: vt authentic. de non eligen. §. cum igitur. collatio. j. vel verius propter fragilitatem sexus. Arg. j. quib. alie. licet. in prin. sed prima non placet.

n Decisio. Id est sententia vel lex: vt C. eo. l. si furiosi.

o Qua Decisione.

p Furiosi. Idem & si captus fuerit, & abfuit pater per triennium, vel si nescitur, an viuat, vel nõ: vt ff. de ritu nup. l. si nepos. §. fi. & l. si ita.

q Secundum datum. Scilicet, cum authoritate curatoris patris, & dote, secundum quantitatem patrimonij patris data: vt C. eodem. leg. si furiosi. in fin. sed iure canonum sufficit consensus eorum, de quorum matrimonio agitur, sed illud forte in aliis, non in filiisfamilias intelligitur, vel credo, quod hoc corrigitur: quia ita honesta est res contrahere matrimoniũ, sicut & iut.

Ascendentes cùm descendentibus naturali, vel adoptionis vinculo cōiunctis nuptias celebrare nequeunt, idemq; iuris est, et si emancipatione soluta sit adoptio.

Ergo [a] non omnes [b] nobis vxores duxere licet. nam à quarundam [c] nuptiis abstinendum est. Inter eas enim personas, quæ parentum † liberorum've locū inter se obtinent, contrahi nuptiæ nō possunt, veluti inter patrem & filiam, vel auum & neptem, vel matrem & filium, vel auiam & nepotem, & vsque in infinitum. [d] †. Et si tales personæ inter se coierint: nefarias atque incestas nuptias cōtraxisse dicuntur. Et hęc adeò vera sunt vt quamuis per adoptionem parentū liberorū've loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio iungi: intātum vt etiam dissoluta adoptione, idem iuris [e] maneat. Itaque eã, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, non poteris vxorem ducere, quãuis eã emãcipaueris.

Inter fratrem & sororem ex vtroq;, vel altero parēte prognatos, coniugium consistere nequit: quod ius ad adoptiuos fratres (quandiu adoptionis vinculum permanet) etiam trahitur: eo verò soluto, nil obstat nuptiis contrahendis.

Inter eas quoque personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædam similis obseruatio: sed non tanta [f]. Sanè enim inter fratrem sororem'que nu-

† Matrimoniū cōtrahere, ita honestū est, sicut monasterium intrare: & ideo sicut tenet ingressus monasterij sine cōsensu curatoris, ita tenet & matrimonium secūdum Aegi. Per.

† Quorū appellatione veniūt parētes & liberi in infinitum: secūdum Ia.

† Siue ex legitimo coitu nati sint, siue nō. l. & nihil. ff. de ritu nu. secūdū Ange. hic. Aegi. Per.

& intrare monasterium : vt in authen. de sanc. epis. §. sed & hoc præsenti. colla. ix.

Ergo. Diuiditur in quinque partes. Primo ponit vnum dictum. Secundo ponit rationem dicti. Tertio suum dictum specificat. Quarto ponit, quid resultat cō trahēdo cum aliqua de prohibitis hic. Quinto extēdit ad filios adoptiuos: Secunda ibi, nam à quarundam. Tertia ibi, Inter eas. Quarta ibi, Et si tales. Quinta ibi, Et hæc adeo. CASVS. Dicit Iustinianus in ferendo ex præcedentibus: ex quo dictum est supra, quod liberi homines, qui secundum præcepta legū coierunt, iustas nuptias contrahunt, ergo manifeste patet, quod nō licet nobis quamlibet vxorem indistincte ducere. Nam à quarundam mulierum nuptiis, cum quibus leges cō trahi vetant, abstinē dum est. Nam inter eas personas, quæ parentum vel liberorū locum inter se obtinent, nuptiæ contrahi non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel auiã & nepotem, vel matrem & filium, vel auum & neptem nuptiæ prohibitæ sunt. Et nō solum inter istas personas; sed etiam inter omnes superiores & inferiores directo existentes vsque in infinitum. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias atque incestas nuptias inter se contraxisse censentur: & hæc intantum sunt vera, vt etiam si aliqui per adoptionem loco parentum vel liberorum sibi cœperint: inter eos tamen nuptiæ consistere non possint, & licet etiam per emancipationem adoptio dissoluta fuerit, idem tamen iuris erit: vt si aliquam adoptaueris tibi in filiam aut neptē: licet postea eam emancipaueris, eam tamen in vxorem ducere non poteris. hoc dicit vsque ad §. inter eas. Franciscus de Areti.

a Ergo. Quia secundum præcepta legum fiunt matrimonia. ergo &c.

b Non omnes. Scilicet mulieres.

c Quarundam. Scilicet mulierum.

d In infinitum. Adeo, vt si Adam hodie viueret, non posset habere vxorem, secundum Ioan. vt ff. de ritu nupt. l. nuptiæ consistere. ADDITIO. Et hæc vera, siue sint ex legitimo matrimonio, siue non: vt ff. de ritu nup. l. & nihil. secundum Ioan. de Pia. & Ang.

e Idem iuris. Vt non possint coniungi. ADDITIO. Dic secundum Pet. de Bel. perti. quod hoc est propter publicæ honestatis iustitiam; alias diffamaretur; quia in copulãdis nuptiis semper inspicitur honestas: vt l. semper. ff. de ritu. nup. secundum Ioan de Pia. & Ange.

Inter eas. Diuiditur in quatuor partes. Primo ponit dictum in genere in transuersalibus. Secūdo illud specificat in transuersalibus cōiūctis per sanguinem. Tertio de coniunctis per adoptionem. Quarto infert ex prædictis vnum casum. Secunda ibi, Sane. Tertia ibi, Sed & si. Quarta ibi, Et ideo. CASVS. Domine, iam vidi de impedimentis nuptiarum interuenientibus in linea recta: an eadem sit obseruatio in linea trāsuersali? Respondet Iustinianus quod sic. Nam certe inter eas personas, quæ ex transuersio gradu cognationis iunguntur, est quædam obseruatio: licet non tanta, quanta est in linea directa. Nam certe inter fratrem & sororem, nuptiæ omnino prohibitæ sunt: & hoc siue habuerint eandē patrem tantum & matrem diuersam: siue eandem matrem tantum, & patrem diuersum. Et non solummodo inter fratrem & sororem naturales nuptiæ prohibitæ sunt, sed & inter adoptiuos. Nam si aliqua mulier cœperit tibi esse soror per adoptionē: quandiu durat adoptio, inter te & ipsam nuptiæ consistere non possunt, si tamen per emãcipationem post ea dissoluta adoptio fuerit, iam cessat tibi soror esse: vnde eam in vxorem ducere poteris: cum nec naturali, nec ciuili iure tibi coniuncta sit. Et non solummodo si ipsa fuerit emancipata, eam ducere poteris, sed etiam si tu à patre emancipatus fueris, nihil inter te & ipsam nuptiis contrahendis obstabit. Vnde si quis generum suum velit adoptare: primo debet filiam suam emancipare: & similiter si quis voluerit nurum suam, id est, vxorem filij sui in filiam adoptare, primo debet filium suum eiusdem mulieris maritum emancipare. nam si esset in potestate eiusdem: nuptiæ non possent inter eos consistere. Et non solum prohibitæ sunt nuptiæ inter prædictas personas, sed etiam non licet alicui fratris sui vel sororis suæ filiam ducere, nec etiam neptem: licet ipsa in quarto gradu sit. Cuius enim filiam ducere vxorem quis non potest: nec eius neptem ducere poterit, Sed licet filiam sororis naturalis in vxorem ducere non poteris: secus tamen est in filia sororis adoptiuæ. Nam filiam sororis illius mulieris, quam pater tuus in filiam adoptauit, ducere non prohiberis vxorem: quia neque iure naturali, neque iure ciuili filia sororis adoptiuæ tibi coniuncta est. Sed etiam filiam vel neptem sororis naturalis vxorem ducere non poteris. Liberi quoque duorum fratrum, vel sororum, vel liberi fratris ex vna parte, & sororis ex alia, nuptias inter se contrahere possunt. Item amitam tuam vxorem ducere non poteris: nec etiam materteram: quia parentum loco habentur. Et eadem ratione magnam amitam & magnam materteram vxorem ducere prohiberis. hoc dicit vsque ad §. affinitatis quoque. Franciscus de. Aretio.

f Sed non tanta. Scilicet vsque ad gradum septimū, secundum canones: vt xxv. quæstio. iij. capit. progeniem. & capi. de consanguinitate. & capitulo, in copulatione. & capitulo, nulli. Sed secundum leges vsque ad quartum: vt infra eodem. §. fratris. Idem hodie iure canonico [a]: vt extra de consanguinita. & affi. nō debet

a Scilicet exclusiue: sed de iure ciuili, inclusiue: vt j. e. §. duorū. & ideo hanc gl. repræhendit hic La.

debet. & ca. vlti. Sed tamẽ aliter accipitur grad⁹ secũdũ canones, quã secũdum nos: vt dices j. de grad. cog.
Quandiu. Sic ff. de verb. obli. l. si stipulatus fuero. in fine. alias si stipuler. §. j. sic ff. de libe. & posthu. l. si quis posthumos. in fine.

state: vt j. titu. j. §. illud. & ff. de adoptio. l. si pater. ac ipsa mater adoptata est mihi coniuncta per agnationẽ per matrem, in cuius potestate est ff. de adopt. l. qui in adoptionem. Accursius.

ptiæ prohibitæ sunt: siue ab eodem patre eademq́ matre nati fuerint, siue ex altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quãdiu [a] quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. Cùm verò per emancipationem adoptio sit dissoluta [b]: poteris eam vxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris: nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis generũ [c] adoptare velit: debere eũ [d] antea filiam [f] suam emãcipare. & si quis velit nurum [g] adoptare: debere eum antea filiũ suũ emancipare.

Filiam, vel neptem fratris, vel sororis suæ, nõ potest quis ducere in vxorem. Areti.

Fratris verò, vel sororis filiam, vxorem ducere nõ licet. Sed nec neptem fratris, vel sororis quis ducere potest: quamuis [i] quarto gradu sint. † Cuius [h] enim filiam vxorẽ ducere non licet, neque eius neptem permittitur.

Filiam sororis adoptiuæ potest quis ducere in vxorem. Areti.

Eius [i] verò mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiã nõ videris impediri vxorẽ ducere: q̃a neque naturali, neque ciuili iure [k] tibi coniungitur.

Filij duorum fratrum, vel sororum possunt simul contrahere matrimonium inter se. Ange. Iure tamen pontificio, cui potius in his adhærẽdum est, duorũ fratrum filij legitimo coniugio copulari non possunt, teste Accursio hic, cui subscribunt Doctores.

Duorum [l] autem fratrum, vel sororum liberi, vel fratris & sororis coniungi possunt.

Nepos cum amita etiam adoptiua, vel matertera matrimonium non cõtrahit, nec etiam cum magna amita & magna matertera. Aretinus.

Item amitam [m], licet adoptiuã [n], ducere vxorem nõ licet. item nec materteram [o]: quia parentũ loco habẽtur. Qua ratione, verũ est, magnã quoque amitam, & materteram magnam [p] prohiberi vxorem ducere.

Dissoluta. Quia ipsa est emancipata vt differat à sequenti casu.
Generum. Id est, maritum filiæ.
Eum. Scilicet patrem.
Antea. Id est, primo.
Filiam. Hoc ideo: quia emancipatione facta desinit esse agnata patri: ergo per patrem non potest fieri agnata tali filio adoptiuo: vt ff. de adop. l. qui in adoptione. hodie vero non desinit: vt j. de legi. agn. suc. §. fi. & ita hoc consilium hodie non valet.
ADDITIO. Sed hæc glos. communiter reprehenditur: q̃a & si non quo ad facultatem succedendi, desinit tamen quo ad familiæ nomen. & ad cõtra §. sed hodie. infra titu. j. respon. secundum Christophorũ, quod quãuis in potestatem nõ transeat. iura tamen adoptionis consequitur: vt C. de in ius voc. l. fina. & l. adoptiuum. Vel secundum Iasonem transit. sed habetur pro non transeunte: vt d. l. fina. Iason.
Nurum. Id est, vxorem filij: vt probatur infra eod. affinitatis.

† Vnica nõ est huius: quia ego sum illi loco patris, nam quarto gradu de iur. ciuil. possunt cõtrahi nuptię. Aegi. per.
Alias, sit s. neptis sororis aut fratrisquę est mihi iũcta quarto gradu. & caue referas ad filiã sororis q̃a hæc nõ est mihi iũcta nisi tertio gradu. Aegi. per.
Vel melius secundũ Ias. dic vt. j. in gl. super verbo materteram magnã. in fin.

Fratris. Diuiditur in tres partes. Primo ponit dictum. Secũdo illud extendit. Tertio rationem reddit. Secunda ibi, Sed nec. Tertia ibi, Cuius enim.
Cuius. Sed opponitur, filiam aui vel auiæ non possum ducere: tamen neptem possum, quæ est mihi consobrina: vt j. eo. tit. §. duorum? Respon. hanc regu. stricte intelligi in eo casu, in quo loquitur. & in omni simili, scilicet quando ego & ille cuius filiam ducere nõ possum sumus in gradu primo ad stipitẽ, & in potestate eiusdem: & sic cuius, scilicet fratris vel sororis meæ filiam &c. [i] & hoc in naturalibus, secus in adoptiuis, vt j. §. proxi. ADDITIO. Intellige istud verum quãdo per adoptionem non contrahitur cognatio: vt ibi, secundum Ang. & Ias. alias secus.
Eius. Sic construe non videris impediri ducere vxorem filiam eius mulieris quam pater &c.
Ciuili iure. De naturali constat: De ciuili sic ꝓbo, illa filia sororis adoptiuæ non est in potestate matris: vt j. de hæred. qua. & di. §. qua de causa ergo nõ trãsit in potestatem illius, qui adoptat matrem, licet mater transeat: quia illi transeunt cum aliis, qui sunt in potestate: vt j. titu. j. §. illud. & ff. de adoptio. l. si pater. ac ipsa mater adoptata est mihi coniuncta per agnationẽ per matrem, in cuius potestate est ff. de adopt. l. qui in adoptionem. Accursius.

Duorum. Diuiditur in tres partes. Primo ponit de duobus consobrinis Secundo de amita. Tertio de matertera Secunda ibi, Item amitam. Tertia ibi, Item nec materterã.
Duorum. Hoc secũdum leges: vt hic, & C. eo. l. celebrandi. secus iure cano. [2] Vel dic hunc §. loqui de adoptiuis. secus in naturalibus Accur.
Amitam. Quæ est soror patris.
Adoptiuam. Ab auo paterno.
Materteram. Nota caute, quia non repetit adoptiuam materteram &c. quia matertera vel auunculus non fit adoptione, vt hic, & s. eod. §. eius. & ff. eo. l. si qua. §. fin. sed contra videtur ff. de ritu. nup. l. per adoptionem. §. pe. Respon. illud intelligitur quãdo adopto in nepotem, quasi ex filia natum, vel in pronepotem quasi ex nepote natum ex filia: quod possum, sicut si nullũ haberem filium: vt infra titu. j. §. licet. tunc enim soror & frater eius loco cuius filij facta est adoptio, est matertera & auunculus: alij mihi filij sunt, vt patet: & sic non imitatur naturam: quia aliter nepos ex filia naturali & legitima non est in potestate: hic autem cum suis concordãtiis loquitur, quando aliquam adopto in filiam; hæc quidem non erit matertera filiis natis ex alia mea filia naturali & legitima. Sed quæ est ratio diuersitatis? Respon. quia altero casu, scilicet quando adopto in nepotem ex filio: est commodum materteræ & auunculo: quia maiores quidem parentes imperant minoribus: quod secus est in aduerso casu. ex hac dependet alia, vt naturales & legitimi sint adoptiuo subiecti, & est ridiculum. econtrario casu esset æquum. ADDITIO. Hanc rationem reprobant Christopho. & Ias. hic: tum quia inter collaterales non est huiusmodi reuerentia: vt not. in §. inter eas. s. eod. tum, quia idem videretur dicendum in patruo & amita. Item quia esset contra ver. eius vero s. eod. Et assignant aliam rationem: quia in d. §. fin. adoptatus agnascitur existenti in agnatione adoptantis, puta filiæ: hic autem non existentibus, puta filiis filiæ, quod fieri non potest: vt ff. de adoptio. l. qui adoptionem.
Materteram magnã. Magna matertera soror auiæ maternæ est: amitã magna soror aui paterni est: vt j. de grad. cog.

[2] Et hoc cõmuniter tenetur ex quo sequitur q̃d filij Iudęorum obseruantium hunc §. nõ sunt legitimi quia tã eis quam nobis hæc lex correcta censetur. arg. l. Iudęorum C. de iud. Ang.

[1] Ista cōiter approbatur: pro qua facit glos. in §. quarto gradu. in verbo, auūculus. j. de gradi. secun. Ia.

grad. cogna. §. iiij. Sed quid de fratre aui materni? Respon. est patruus magnus [1]: vt C. de suc. edic. l. j. licet Pla. cōtra: vt ibi notat. Sed cum sint in quarto gradu, quare prohibentur: vt s. e. §. fratris? Respon. quia hæ personæ sunt de superioribus transuersalibus, quæ habentur loco parentum: vt in hoc §. & quia ipsa est in primo gradu stipitis: vt not. supra eod. §. sed nec neptem. Et sic not. caute, quod ordo trāsuersalium subdiuiditur in tres partes, supra, infra, & ex latere: vt j. de grad. §. iij. iiij. v. & vj. & maior est abstinentia versus superiores: vt hic, & inferiores: vt s. eod. §. fratris. quā transuersales: vt s. eo. §. duorum.

Affinitatis venerationi, eā quæ olim mihi priuigna, nurus, socrus, vel nouerca extitit, vxorē ducere non licet: multoq; minus licebit, si adhuc mihi sit priuigna, nurus &c.

Quoties eiusdem dispositionis duæ sunt rationes, sublata è duobus altera, non ob id cessat dispositio, reliqua remanente.

Adfinitatis quoq; veneratione à quarūdam [a] nuptiis abstinere necesse est. Vt ecce priuignam [b], aut nurum vxorem ducere non licet: quia vtræque filiæ loco sunt [c]. Quod ita, scilicet accipi debet [d], si fuit † nurus aut priuigna tua. Nam si adhuc nurus tua est [e]: id est, si adhuc nupta est [f] filio tuo: alia ratione [g] vxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse nō potest. Item si adhuc priuigna tua est: id est, si mater eius tibi nupta est: ideo eā vxorem ducere non poteris: quia duas vxores eodem tempore habere nō licet [h].

† Sic verba præteriti temporis sunt ab negatiua præsentis secūdum Pe. Ac. Per.

Cum socru vel nouerca præsenti vel præterita matrimoniū contrahi non potest. Aret.

Affinitatis. Diuiditur in septē partes. Nam primo ponit quandam prohibitionem in genere. Secundo illā prohibitionē exemplificat in nuru & priuigna. Tertio rationem prohibitionis factæ de nuru & priuigna assignat. Quarto dictam prohibitionē de nuru factā modificat. Quinto rationē dictæ modificationis assignat. Sexto modificat prohibitionem circa priuignam. Septimo rationem dictæ modificationis assignat. Secunda pars incipit ibi, Vt ecce. Tertia ibi, Quia vterque. Quarta ibi, Quod ita, scilicet. Quinta ibi, Quia eadē. Sexta ibi, Item si. Septima ibi, Qui duas.

Domine, iam vidi de impedimentis nupt. interuenientibus ratione cognationis, tam ex linea directa, quam ex transuersali. Nunquid adhuc plura sunt impedimēta nupt? Respon. Impera. quod sic. Nam non solum ratione cognationis: sed etiam ratione affinitatis impediuntur nupt. Ratione enim affinitatis à quarundam mulierum nuptiis abstinēdum est. Nam priuignā vel nurum tuam vxorem ducere prohiberis: quia vtraq; illarum tibi loco filiæ est: licet hæc specialis prohibitio locū habet, si fuit nurus tua, & nunc nō est: vel si fuit priuigna tua, & nunc nō est. Nam si est adhuc nurus tua, id est, si adhuc cōstat matrimoniū inter ipsam, & filium tuum adhuc viuentem: naturali, generali, & communi ratione tibi nubere nō poterit: quia viuēte filio tuo marito eius, nec tibi, nec cuiuis alij nubere poterit. Eadem enim mulier duobus viris simul nubere non potest. & idem iuris est in priuigna tua. Nam priuigna tua, si adhuc est priuigna tua, id est, si mater eius adhuc tibi nupta est, specialis prohibitio nuptiarum inter te & ipsam contrahendarū locū non habet: quia durante matrimonio inter te & matrem eius generali & communi ratione nō poteris cum ipsa contrahere: quia eodem tempore duas habere vxores nō poteris. Et non solum inter has personas prohibentur nuptiæ ratione affinitatis, sed etiam inter plures alias. Socrū enim tuam, id est matrem vxoris tuę, vel nouercā tuā, id est, vxorē patris tui vxorē ducere prohiberis: qa vtraq; istarū loco matris tibi est. & hęc similiter ꝓhibitio specialis, sicut in casu superiori, tunc demū locū habet, cum solutum fuit matrimonium, quod in causa affinitatis. Nam si adhuc est tua nouerca, i. si adhuc patri tuo nupta est, generali ratione nuptiæ inter te, & ipsam prohibētur: quia viuente patre tuo marito eiusdem, nec tibi, nec cuiuis alij nubere potest: quia eadē mulier duobus simul & eodem tēpore nupta esse non potest. & idem iuris est in socru tua. Nam si adhuc est socrus, i. si adhuc filia eius tibi nupta est: generali ratione cum ipsa contrahere prohiberis: quia simul duas vxores habere nō poteris. Sed ponamus quod Petrus filiū ex vxore legitima habuit: similiter & Berta ex marito iam mortuo habuit filiā. ponamus ꝙ Petrus mortua vxore cōtrahit matrimonium cum Berta, certe durāte matrimonio inter Petrū & Bertā, filius Petri, quem habuit ex alia vxore cum filia Bertæ, quam suscepit ex alio marito: licite poterit matrimonium cōtrahere: & licet filij ex matrimonio inter Bertam & Petrum contracto nati, eorū fratres sint communes: ipsi tamen nec naturali nec ciuili iure coniunguntur. Sed ponamus, quid si diuortiū sit celebratū inter Petrum & vxorem suam: & Berta post diuortium contrahat cum secundo marito, & ex eo suscipiat filiam: modo quæritur, vtrū Petrus quondam maritus Bertę, possit cōtrahere cum filia Bertæ ex secundo matrimonio nata? Et videbatur ꝙ sic. nam ista filia Bertæ nō est priuigna Petri quondā mariti Bertæ: qa priuigna proprie dicitur filia vxoris tuę, quā habuit ante, quā tibi nuberet: sed ista filia nata fuit ex secūdo matrimonio post diuortium inter Bertam & Petrum celebratum: ergo nō est propria priuigna Petri. Iulianus tamē in hoc casu dicit ab huiusmodi mulieris nuptiis ratione honestatis esse abstinendum. & hoc probat per duo argumenta à simili. Sponsa enim filij non est nurus patris, & tamen à nuptiis huiusmodi mulieris abstinendum est: quia neque pater cum sponsa filij, nec filius cum sponsa patris contrahere poterunt. A simili concludit: licet enim huiusmodi filia non sit priuigna Petri quondam mariti eiusdem Bertæ: tamen inter ipsam & Petrum matrimonium consistere nō potest. h. d. vsque ad §. illud certum. Franciscus.

Affinitatis. Est autem affinitas regularitas personarum ex nuptiis coniunctarū, omni carēs parentela, scilicet [2]: vt ff. de grad. affini. l. non facile. §. affines. & §. sciēdum est. ideo dicitur ex nuptiis: quia sine nuptiis contrahi non potest [3], sed secundum canones etiam sine nuptiis [4]. Sed cum vxor videatur affinis viro: quare permittitur matrimonio vti? Respon. non est affinis, sed causa affinitatis [5]. sicut vnitas non est numerus, sed principium numeri. Accur.

[2] Vel ideo dicitur affinitas qa vnus tēdit ad finē alterius et e cōuerso: secūdū Christo.

[3] Hoc reꝓbat Ange. quo ad matrimonium prohibēdum: per l. adoptiuus. §. contra pudorē. vers. idē tamen. ff. eo. & ff. de ritu nupt. l. & nihil īterest.

[4] Vide ca. discretionem & ca. semper. extra de eo q cognouit consang. vxo.

[5] Contrariū tenēt Christ. & Ia. in vxor. licet sit [illegible] cus ispō [illegible].

[a] Quarundam. Scilicet mulierum.

[b] Priuignam. Hæc nomina exponuntur statim ꝓxi. in versi. quod ita &c.

[c] Loco sunt. Facit ad hoc ff. solut. matri. l. quia. & l. rei iudicatæ. §. fina.

[d] Accipi debet. Scilicet hæc prohibitio.

[e] Nurus tua est. Quæ contineātur appellatione istarū, dic vt ff. de rit. nup. l. adoptiuus §. nūc videamus.

[f] Nupta est. arg. Sumit hic, & ex ꝓxi. §. ꝙ [illegible] qs habet gñale auxiliū, nō debet petere spāle: vt ff. de mi. l. in cāę. j. rñ. & de. ver. ob. l. doli. & ff. de edē. l. qdā sūt.

[g] Alia ratione. Non solum supradicta.

[h] Non licet. Imo efficitur infamis: vt C. ad legē Iul. de adul.

de adult. l. eum qui. Idem in habente duas sponsas, vel concubinas, seu vxorem & cõcubinam: vt est glo. nota. in §. si vero effusa. super verbo. consistente. in authent. quibus modis nat. effic. sui. licet de facto non obseruetur: vt hic per Ias.

vir vxori deficiente omni parẽtela, & excluso fisco vt C. vnde vir & vxor. l. prima. & in aut. ibi assignata. Acccursius.

l Priuigna. Quia illa est priuigna mea, quæ ex mea vxore est nata antequam esset vxor, & fœminæ ille est priuignus, qui ex marito natus fuit antequam suus esset maritus, vt supra eo. §. affinitatis. & §. socrũ. Sed hæc postea fuit nata. Tamen dicit Iulianus abstinendum ratione honestatis 4, vt subiicit, & ff. de ritu nuptiarum. l. si qua. §. si vxor. & l. semper. et ad hoc inducit duo argumẽta. Nam &c. Accur.

Socrum [a] quoque & nouercam prohibitum [b] est vxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate [c] procedit. Alioq́ si adhuc nouerca [d] est: id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta esse non potest. Itẽ si adhuc socrus est: id est, si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiæ: quia duas vxores habere non potes [e].

Filius ex vxore præmortua cõtrahere põt matrimoniũ cũ filia vxoris ex marito præmortuo.

Mariti [f] tamẽ filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel cõtrà [g], matrimoniũ rectè cõtrahunt: licet habeãt [h] fratrem sororem've [i] ex matrimonio postea [k] cõtracto natos.

Etiã ob publicã honestatem, à quibusdam nuptiis abstinetur: quamuis nullũ cognationis vel affinitatis obstaculum adsit.

Si vxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit: hæc nõ est quidem priuigna [l] tua: sed Iulianus ab huiusmodi nuptiis abstineri † debere ait. Nam constat, nec spõsam filij, nurũ esse [m]: nec patris sponsam nouercam esse: rectius [n] tamen & iure facturos [o] eos, q ab huiusmodi nuptiis abstinuerint.

Inter seruos etiam manumissos cognatio impedit matrimonium contrahendum.

Illud certum est, seruiles [p] quoque cognationes [q] ĩpedimẽto nuptiis esse, si fortè pater & filia, aut frater & soror manu-

Socrum. Diuiditur in quatuor partes: quia primo ponit vnum dictum prohibitiuum, cum ratione. Secundo illud modificat. Tertio modificatum declarat circa nouercam, cum ratione. Quarto declarat circa socrum, cum ratione. Secunda ibi, Quod & ipsum. Tertia ibi, alioq̃. Quarta ibi, Item si.

a Socrum. Quæ sint hæ personæ, dic vt ff. eo. tit. de ritu nup. l. adoptiuus. §. nunc videamus.

b Prohibitum. Iure affi. & ad hoc refertur illud, Quod & ipsum. &c.

c Affinitate. Hæc litera sibi contraria videtur. nam si dissoluta est affinitas, non ergo debent nuptiæ ratione affinitatis impediri. Sed dic dissoluta &c. id est, dissoluto matrimonio, propter qđ contingit affinitas: sed ipsa affinitas nõ est dissoluta. Concordat cum hac gl. c. fraternitatis. § porro. & ibi glos. xxxv. quæst. decima. quo ad matrimonium: secus quo ad alia: vt iij. quæst. vij. §. affinitatis. Ang.

d Nouerca. Sic dicta, quasi nocens [*] arcus, vel quia noua est arca, quasi sine fructu. & facit ff. de inoffic. test. l. iij. in fine. & l. iiij.

e Non potes. Alias non possis, scilicet eodem tempore subaudi: vt s. proxi. §.

f Mariti. Licet inter se frater & soror prohibeantur: vt s. eo. §. inter eas tamen &c.

g Vel contra. Id est, econtrario.

h Habeant. Illi minores.

i Ex matrimonio. Maiorum.

k Postea. s. post natiuitatẽ istorum. & sic aduerbiũ, postea, determinat dictionem cõtracto. Vel dic quod determinat verbum, habeant. & dic contracto, scilicet prius [*]. Nam qui ex eo matrimonio, scilicet maiorum, nascũtur, fratres sunt ex parte matris illi qui natus est, vel nata prius ex fœmina. Idem dicas econtra, quod erit frater vel soror ex parte patris illi, qui fuerat ex illo patre natus: & tñ isti nullo iure sibi adinuicem iungunť, viro enim cognati vxoris iunguntur, & non aliis cognatis viri. Itẽ econtra: quia cognati viri vxori iunguntur, non autem aliis cognatis vxoris. [*] Vnde reprobatur quorundam opinio, qui dixerunt, quod nullus de arbore ducit alium. Nam in ea continentur cognati viri & vxoris: & tamen iunguntur, vt hic dicitur. Nec inter se ante matrimoniũ inter duos cognatos viri & vxoris contractum succedunt: vt C. commun. de success. l. amitæ. nec postea, nisi sicut facit

m Nurum esse. Licet sit sponsa, tamen non est nurus antequã eius fiat vxor. [*] & econtra, licet sit sponsa patris: quia tamen non est vxor patris adhuc, ideo non est filij nouerca: vt hic, & ff. de ritu nuptia. l. si qua. §. j. & tamen licet nulla sit affinitas, est abstinendum: vt subiicit, Rectius &c.

n Rectius. A simili concludit: in casu proposito. primo in hoc §.

o Facturos. Scilicet scimus, vel constat.

Illud certũ est. Domine, vidi de impedimentis nuptiarum interuenientibus, tam ratione cognationis, quam etiam ratione affinitatis: nunquid adhuc sunt plura impedimenta nuptiarum? Respondet Iustinianus quod sic: Non solum enim impediunť nuptiæ ratione cognationis inter liberas personas, sed etiam inter seruos. Nam seruiles cognationes præstant impedimentum nuptiis: veluti si pater & filia manumissi fuerint, & frater & soror. Nam inter istas personas obstante cognationis impedimento, licet ad libertatẽ peruenerint, nuptiæ consistere non possunt. Sunt & aliæ personæ multæ, quæ propter diuersas causas inter se matrimoniũ contrahere prohibentur: quas quidem personas in latioribus libris Digestorũ seu Pandectarum enumerari permisimus. hoc dicit vsq; ad §. si aduersus. Franciscus.

p Seruiles. Id est, dum durant serui.

q Cognationes. Id est, consanguinitates, quæ sunt inter seruos, & impediunt nuptias inter eos. Item affinitates: vt hic, & ff. de ritu nupt. l. adoptiuus. §. seruiles. Sed quomodo hoc, cũ nulla cognatio sit inter eos: vt j. de capi. dimi. §. quod autem? Sed illud in iure succedendi & in tutela vel hæreditate dicitur: hoc autem in iure sanguinis, qđ nullo iure ciuili tolli potest: vt hic & ff. de reg. iu. l. iura sanguinis. & per consequens etiam in prohibitione matrimonij. Sed nonne & alia ratione inter eos matrimonium impeditur: quia sunt serui: vt s. eo. §. j. respon. & C. de incest. nup. l. cum ancillis? Respon. durante seruitute hęc sunt duo impedimẽta: & eis manumissis durat hoc vnum, vt sequitur.

Manumissi.

* Istam reprobãt loan. Fab. & Angel. hic quia nõ reperitur iure cautum & contrariũ ibi no. quãuis lo. de Pla. cã sequatur.

4 Quæ oritur etiã ex sponsalibus de futuro & de facto contractis vt non possit cõtrahi cũ aliquo primi contrahentis consanguineo: vt c. vnico. de despon. imp. in vj. An.

† Idem in sponsa alicuius, quã nullus consanguineorum spõsi potest ducere vxorẽ. vt in c. spõsam. extra de spõ. & matri.

* Sic per sola sponsalia nõ cõtrahitur affinitas sed p nuptias secundum Ang. hic.

Matrimonium xij. modis impeditur.

* Imo quasi noua domus princeps à patre supidu cta, quasi νέαρχος ad accersẽdam familiam.

* Intellige prius scilicet quãisti duo cõtrahant matrimoniũ. Ia.

* Facit cap. pe. & c. quod sup his. extra de cõsang. & affinita.

missi fuerint[a].

Ponit generaliter quosdã esse personas, inter quas non potest constitui matrimonium. Ang.

Sunt & aliæ personæ, quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibentur: quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex veteri iure collectarum enumerari[b] permisimus.

Vbi nuptiæ contra legum interdicta celebratæ fuerunt, ibi neque nuptiarum, neque viri, neque vxoris, neq; dotis vllum ius erit vel appellatio: ad hæc contrahentes, pœnas hic traditas, aliasq; plures incurrunt.

Si aduersus ea, quæ diximus[c], aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque[d] hi, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris nõ sunt: sed tales sunt (quantum ad patriã potestatem[e] pertinet) quales sunt hi, quos mater vulgò[f] concepit. Nam nec hi[g] patrẽ habere intelliguntur: cũ & his pater incertus sit[h], vnde solẽt spurij appellari[i] παρὰ τὴν σποράν † &, ἀπάτορες, quasi sine patre[k] filij. Sequitur[l] ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis nec donationis exactioni

a Manumissi fuerint. Vel ambo: & tũc tantũ est impedimentũ sanguinis, vel vnus tantũ: & tunc duo sunt quæ impediunt: vt modo diximus.

b Enumerari. Possunt autem enumerari quatuordecim modi, cum his quos in hoc titu. habemus. Primus est ratione seruitutis: vt s. eod. j. respon. & C. de incest. nup. l. cum ancillis. Secundus est ratione ætatis: vt mares minores quatuordecim annis fœminæ minores duodecim: vt j. eo. ij. respon. Tertius est ratione sanguinis: quod in tria diuiditur, ascendentes, descendentes, & collaterales: vt s. eo. §. ergo. & §. inter eas. & §. fratris. & §. eius. & §. duorum. Quartus ratione adoptionis. vt s. eod. §. ergo. & §. inter eas. in fine vtriusque. Quintus ratiõe affinitatis præsentis præteritæ & futuræ: vt s. eod. §. affinitatis. & §. socrum. & §. si vxor. Sextus ratione matrimonij. Nam si habet vnam, non debet habere alteram eodem tempore, alias est infamis: vt s. eod. §. socrum. in fine. & §. affinitatis in fin. C. ad leg. Iul. de adult. leg. eum. Septimus per senatusconsultum, quod vetat fieri matrimonium inter tutorem & curatorem, & filios eorum ad quondam pupillam, & adultam suam vel patris: vt C. de interdict. matrimo. inter tut. l. j. Octauus per legem Papiam & Iuliam, scilicet, inter senatores & eorum liberos & libertas, vel alias vilis conditionis fœminas: vt ff. de ritu nupt. l. Papia. & C. de nupt. l. si libertam. quod capitulum hodie correctum est: vt in authent. vt liber. decæ. §. si quis autem. colla. vj. Nonus est, vt inter præsidem, & sibi subiectam ratione iurisdictionis: vt C. de nupt. l. & si contra. & C. si quacunque præd. pot. l. j. Decimus est per constitutionem principis: vt cum ea quam quis de sacro fonte leuauit: vt C. de nup. l. si quis alumnam. in fine. Idem seruatur de ipsa commatre: licet nostro iure cautum non reperiatur[2]. Vndecimus est ratione honestatis: vt s. eo. §. si vxor. & ff. eo. l. si qua. Est & duodecimus ratione ordinis annexi vt cum clericis in sacris ordinibus constitutis: vt in authen. quomo. opor. episco. §. neque autem. coll. j. & in authen. de sanctiss. episc. §. si quis. colla. ix[3]. Est & tertiusdecimus: vt in monialibus, & conuersis monachis: licet non sint in sacris ordinibus constituti: vt in authen. de monachis. §. antepe. coll. j. & in authent. de nup. §. distrahuntur. versic. per occasionem. col. iiij. Et decimusquartus in muliere rapta, quæ proprio nubit raptori. quod prohibetur: vt in auth. de rapt. mul. quæ ra. nubunt. §. j. colla. ix.

ADDITIO. Isti aũt modi possunt cõprehendi his ver. Aetas, conditio, numerus, monachatus & ordo: Optio, nobilitas, sanguis, tutela, potestas, Fons sacer, affinitas, raptus repugnat honestas: Irrita quæ faciunt cõnubia legibus, hæc sunt. Angel.

Si aduersus. Iste §. cũ §. se. diuidit in sex partes. Primo ponit dictũ suũ annullans. Secũdo infert. Tertio rationẽ assignat. Quarto infert alium effectũ quo ad nomẽ. Quinto infert alium effectũ quo ad exactionẽ dotis, & donationis propter nuptias. Sexto addit alias pœnas. Secunda pars ibi, Itaq;. Tertia ibi, Nã nec. Quarta ibi, Vnde solent. Quinta ibi, Sequitur ergo. Sexta ibi, §. sequen. scilicet ibi.

Qui autem. CASVS. Domine, iã vidi satis de impedimentis nuptia. dicatis mihi, qualiter puniuntur illi, qui contra præcepta legum iniustas nuptias contrahunt? Ad hoc respondet Iustinian. dicens, quod si aliquid aduersus præcepta legum tradita superius egerint: nec erit ibi vir, neque vxor, neque matrimonium, neque dos ibi intelligetur: nec filij ex illo coitu illicito potestati patris subijcientur. Sed quantum ad potestatem patris pertinet, tales erunt quales sunt hi, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi vulgo concepti patrem habere intelliguntur: quoniam pater eorũ incertus est: vnde solẽt filij spurij appellari à Græca voce sic dicti: vel quasi vulgo concepti, vel quasi sine patre filij. vnde dissoluto tali illicito coitu, dos per actionem ex stipulatione repeti non poterit. Cum enim ibi nullum intelligatur matrimonium, neque dos ibi esse poterit: & si dos ibi non sit, sequitur quòd repetitioni dotis locus esse non poterit. Et non solum istas pœnas patiuntur illi, qui prohibitas nuptias contrahunt, sed innumeræ aliæ pœnæ, quæ in sacris constitutionibus cõtinentur, eis infliguntur. & hoc dicit vsq; ad §. aliquando. Fran.

c Diximus. Vt s. eod. per totum. & etiam adiecimus in proxi. §.

ADDITIO. Vide Clemen. j. de consan. & affini.

d Itaque. Bene infertur: vt s. ti. j. in princ.

e Ad patriam potestatem. Propter hunc casum posuit de nuptiis post titulum de patria potestate.

f Vulgo. Scilicet, qui patrem demonstrare non possunt, vel illicitum: 4 vt ff. de sta. ho. l. vulgo.

g Nec hi. Scilicet vulgo concepti: vel dic, hi de quibus loquimur. scilicet, illicite concepti.

h Incertus sit. Cui pater est populus, pater est sibi nullus & omnis: Cui pater est populus, non habet ille patrem. & secundũ hoc dic his s. vulgo cõceptis. Vel dic his s. incestuosis: & tũc dic iuris fictione est incertus.

i A Græca voce sporadem. Sporadem græce, dicitur latine vulgo, passim & sparsim: & ita legi vult Alciatus, lib. prætermissorũ. j. in dictione spurius: nec perperam, vt video: cũ in vetustis meis exemplaribus eius dictionis vestigia inuenerim.

k Sine patre. Iure ciuili inspecto.

l Sequitur. Bene infert, cũ enim sine matrimonio esse non potest. scilicet dos: & vbi non est dos, actio dotis non est: vt C. de do. ante nup. l. fi. ibi, Sicut enim &c.

m Exactioni. Scilicet per actionem ex stipulatu, quæ datur pro dote: vt j. de actionib. §. fuerat. Sed nunquid per condictionem sine causa vel ob causam quasi ob causam datum fuerit, nec causa fuit secuta? Respondet Placenti. quod sic, siue ignorans, siue sciens dederit: vt ff. de condiction. sine causa lege finali.

Secus de iure canonico vt in ca. pen. extra de secũ. nup. secundum doct. hic.

Iste modus est superfluus secũdum la. ga positus est supra, in quinto.

Secus in constitutis in nõ sacris vel minorib. ordinibus: q si incedant in habitu & tonsura gaudẽt priuilegio. c. si quis sua dente. xvij. quæstio. iiij. in priuilegio fori. vt c. j. de cle. cõiug. li. vj.

In vulgati editione sic scriptum erat, vel à græca voce σπορά-δην, quasi vulgo concepti: vel Sp. id est quasi sine patre filij. At quita legisse videt Theophilus græcus institutionũ paraphrastes.

Rationem huius etym. reddit Plutar. in Romanis quę sti. ita scribens: Quũ veteres inquit, Romani complura nomina vnis literis aut binis termis vt significarẽt veluti P. Cn. Ser. & Sex. hoc est Publios, Cneos, Seruios & Sextos. quæ patrum forẽt prænomina. Spurium itidẽ binis literis ita notabãt, Sp. quæ descriptio & orbatos parẽtibus indicabat: queniã si quos sine parẽtibus dicerent, Sp. tãtum scriptitabant. Quo factum est, vt spurios etiam vocarent eos qui incerto genere crederenẽ Hæc ille. Vide si libet Cr. li. de hone. disci. xx. c. v. & Castellianum Cottam ĩ dictione Spurij.

Hoc verũ nisi vterq; scilicet masculus & fœmina vel alter tantum ignorauerit: q2 tunc filij sunt legitimi. cap. ij. in fin. quę filij sint legi. & succedunt parenti etiã scienti. ca. ex tenore. extra cod. sit. & ideo qui eos dicit spurios debet probare, secũdum Ang. hic.

locus sit. Qui autē prohibitas [a] nuptias contrahunt, & alias pœnas [b] patiuntur: quæ satis constitutionibus cōtinentur.

Naturales liberi, curiæ oblati legitimi fiunt: & patris potestatem subintrant. Item ex ea nati, cum qua iustas contrahere nutpias licebat, connubio subsecuto, dotalibus q; instrumentis confectis, æquè legitimi censentur, atque qui ex matrimonio nati sunt.

Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim vt nati sunt, in potestate parentum non sunt [c], postea redigātur in potestatem patris: qualis est is, qui dum naturalis [d] fuerat, postea curiæ [e] datus, potestati patris subiicitur. Necnon is [f], qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum [g] fuerat, sed ad quam [†] pater consuetudinem habuerat: postea ex nostra constitutione [h] dotalibus instrumentis [i] compositis in potestate patris efficitur. Quòd & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio [k] præbuit.

Potestas patria etiam adoptione constituitur, cuius duæ sunt species: altera arrogatio dicitur, altera adoptio: illa principis authoritate eos, qui sunt sui iuris arrogamus: hac verò in alterius potestate existentes imperio magistratus adoptamus.

TITVLVS XI.

DE ADOPTIONIBVS.

Non solū autem natura-

sed Ioan. dat talem condictionem, ignoranter nō scienter danti: vt C. de condi. ob cau. da. l. j. & ff. de condi. cau. da. l. j. §. fin. & l. ij. nec immerito: cum turpiter danti nulla sit repetitio: vt ff. de condict. ob turp. causam. l. si ob turpem. & hæc omnia locum habent, quando non fuit secutum matrimonium.

[a] Prohibitas. Per aliquem de quatuordecim modis, licet Ir. has pœnas imposuit tantum eis, qui incestas nuptias faciūt, vel nefarias: non qui alias inutiles: vt in authen. de incest. nup. § j. collat. ij.

[b] Alias pœnas. vt est amissio bonorū, & incursus infamiæ: vt. C. de incest. nup. l. qui contra. & l. si quis incest. hodie vero & confiscatio bonorum, & exilium. & singuli siue dignitatis depositio, & verberatio simul eis imponitur: vt in authen. de incest. nupt. §. sancimus. col. ij.

Aliquando. ADDITIO. Domine, vos dixistis mihi s. titu. proxi. præcedenti, quod illi sunt in potestate parentum, qui ex iustis nuptijs procreantur: nunquid sunt aliqui, qui statim vt nati sunt in potestate parentum non fiant? Et dicit Imperator, quod sic. Cōtingit enim quod liceat aliqui in potestate patris beneficio natiuitatis ab initio non fuerunt, postea tamen legis authoritate potestati patris subijciantur, vt in tali casu: pone quod aliquis habeat tantum filium naturalem, si pater iste filium naturalem seruitio principis vel præsidis prouinciæ det, vel curiæ alicuius ciuitatis offerat, per istam oblationem filius patris potestati subijcitur, & ius legitimi filij in bonis patris cum cæteris legitimis in omnibus consequitur. Item pone, quod aliquis habeat licitam concubinam, ad quam consuetudinem habeat: cuius matrimonio legibus non sit interdictum, & ex ipsa concubinatu prolem procreauerit: si postea maritali affectione ductus vir contrahat matrimonium, & dotalia conficiat instrumenta, secundum nostræ cōstitutionis tenorē, non solū filij post dotalia instrumenta procreati, sed etiā ante matrimoniū clebratum nati, tanquā legitimi patris potestati subiiciuntur & iura legitimorum in bonis patris beneficio nostræ constitutionis obtinebunt. h. d. vsque ad fi. Franc.

[c] Parentum non sunt. Hoc mirabile per duo probat exempla.

[d] Naturalis Scilicet tantum.

[e] Curiæ. Cum enim vult aliquis naturalem filiū tantum. qui in potestate patris non est (vt hic, & s. tit. j. in princip.) facere in potestate: detur in seruitium Imperatoris vel præsidis prouinciæ. Nam in potestate efficitur loco meriti patris. & efficitur legitimus loco meriti filij [1]: vt in auth. qui mod. na. effi. sui. §. si quis igitur. col. vj. Accur.

[f] Necnon is. Nunc ponitur aliud exemplum.

[g] Interdictum. Nam aliam vxorem non habuit tempore concubinatus alias contra: vt C. de con. l. j.

ADDITIO. Et tunc quid si cum ea per dispensationem matrimonium contraxerit: vide Christophor. & Iason. hic.

[h] Constitutione. vt C. de natu. lib. l. cum quis.

[i] Instrumentis. Sed nūquid sine instrumentis est matrimonium tale? Dicunt quidam quod non: vt Pla. & Azo. quādo decorati maximis dignitatibus faciunt matrimonium: vt in auth. vt lic. ma. & aui. §. quia vero. legem dudum. coll. viij. melius autem. ff. qui. mo. na. effi. legi. §. illud quoq;. versi. hęc ergo casta. coll. vj. Sed dic quod matrimonium nudo consensu perficitur sine scriptura: vt in authen. de nupt. §. nuptias. coll. iiij. & ff. de reg. iur. l. nuptias. Sed filij primogeniti non sunt legitimi, si dotalia instrumenta non sunt facta: [2] vt hic, & facit ad hoc. C. de natu. lib. l. cum quis. & l. nuper. & l. fin. & in auth. de hære. quæ ab intest. defe. §. j. coll. ix. & in authen. de fi. ante do. instru. na. circa med. collat. iij. & in authen. de ince. nup. §. fi. col. ij. & de trien. & semis. §. fina.

[k] Constitutio. Vt C. de na. li. nuper. sed si non fecerit eā sibi vxorē: adhuc tñ huiusmodi naturales sunt alendi à patre. Item succedunt ex testamēto in totum, si pater vult legitimis nō existentibus, vel parentibus iam defunctis: alias liberi in vnam vnciā tantū permittūt naturales succedere superiores qñ ipsi tantū superfunt nō impediunt eos, nisi in sua legitima, quæ superioribus debet. ab inte. vero duas habent vncias paternæ substantiæ cū mater eorum viriliter diuidēdas, qñ nō sunt ascendentes nec descendentes. Alunt & ipsi patrem, & hoc in licite natis: sed non, si illicite nati sunt: imo ab omni beneficio sunt exclusi: vt in auth. qui. mo. na. effi. sui. §. discretis. vsque in fi. consti. col. vj.

DE ADOPTIONIBVS.

Quia supra dixit de nuptiis, ex quibus acquiruntur filij legitimi & naturales: ideo nūc de adoptionibus ex quibus acquiruntur filij legitimi tantum. Vel sic, Suprà qualiter filij nostri sunt in nostra potestate, dixit: nunc aūt qualiter alieni efficiūtur potestatis nostræ. An. Ar.

Non solū. Iste tit. diuidit in nouē partes principaliter. Primo ponit quod adoptiui sunt in potestate adoptātis. Secundo qualiter fiat adoptio & arrogatio. Tertio primū dictū limitat & declarat. Quarto de impubere, qui se arrogandū dedit. Quinto quod adoptās debet saltē adoptatū præcedere xviij. an. Sexto, qñ aliquis vt nepos vel pronepos adoptat. Septimo, in quibus adoptatus æquiparatur naturali. Octauo, in quibus cōueniunt, & in quibus

[1] Quod Ang. intelligit verū ficte nō vere: quod no. pro statutis: vt est text. in l. iij. C. de natu. li. & quare succedāt vide hic per eū.

[†] Alias quā & solam.

[2] Dic quod hodie de iure cano. etiā in terris imperij sine dictis instrumentis tenet matrimoniū & filij efficiuntur legitimi: vt habetur in c. tāta qui filij sint legit. secundū Angel. & Ias. hic. Filij naturales tantū, an succedant.

Dic quod de iure cano. debentur eis alimenta. de hoc est tex. singu. in ca. cum haberet. extra de eo qui cogno. consan.

Gellius lib. v. c. xix. docet adoptionē genus esse transit' seu cōmigrationis in alienā familiam. quo loco explicat veterē consuetudinē eius itē que adrogatiōis. vetustissimum autē esse adoptionis vsum ex eo constat, quod Moses adoptatus sit à filia Pharaonis, vt habetur Exo. c. ij.

bus non adoptio & arrogatio. Nono, quod serui adoptati à dominis sunt liberi. Secũda ibi, Adoptio. Tertia ibi, Sed hodie. Quarta ibi, Cum autem. Quinta ibi, Minorem. Sexta ibi, Licet autem. Septima ibi, In plurimis. Octaua ibi, Illud. Nona ibi, Apud Catonem.

CASVS. Accessi ad dominum Iustinianum: & ita proposui coram eo, Domine, vos vultis tractare de adoptionibus: pro Deo, quæ ratio mouit vos ad tractandum hic de adoptionibus? Ad hoc respõ. Iusti. dicens, Amice. s. tractauimus de iis, qui sunt in pat. pot. et quia non solum naturales liberi & legitimi, de quibus s. diximus, sunt in parentum potestate, sed & adoptiui: idcirco de adoptiuis hic tractare intendimus. Et hæc vsque ad §. adoptio autem.

les[a] liberi, secundum ea, quę diximus, in potestate nostra sunt, verumetiam ij, quos adoptamus[b].

Authoritate principis arrogantur, qui sui iuris sunt, sed magistratus imperio, qui sunt sub potestate alterius. Aretin.

Adoptio[c] autem duobus modis fit: aut principali rescripto[d], aut imperio magistratus[e]. Imperatoris authoritate adoptare quis potest eos, eas've, qui, quæ've sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio[f]. Imperio magistratus adoptamus eos, eas've, qui, quę've in potestate parentum sunt: siuê primum gradum liberorum obtinent, qualis est filius, filia: siue inferiorem[g], qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

Filiusfamilias extraneo in adoptionem datus, extranei potestatem minimè subintrat, quamuis illi intestato succedat. Datus verò cuiuis ascendẽtium, eius potestati subiicitur.

Annotato, Duo vincula vno fortiora esse.

Sed hodie ex nostra cõstitutione[h], cùm filiusfamilias à patre naturali[i] extraneæ personæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur, nec quicquam ad patrẽ adoptiuũ trãsit: nec in potestate eius ẽst: licet ab intestato iura successiõis eis à nobis tributa[k] sint. Si verò pater naturalis[l] nõ extraneo,

1 Iudic ꝙ iste tex. posset stare sine subauditione si referretur ad §. fin. tit. præceden. tamen aduerte quia ibi non loquitur de naturalibus tãtum: qa ibi naturales tãtum nõ sunt in potestate, vt ibi dicitur: sed qñ sunt legitimati. la.

a Naturales. sub. & legitimi: quare distingue, quia filiorum alij sunt naturales & legitimi, vt ex legitimo matrimonio nati: vt hic, & s. de pa. po. in prin. Alij naturales tantum, vt nati ex concubina: vt s. tit. j. §. fi. Alij legitimi tantum: vt adoptiui, de quibus hic tit. loquitur. Alij nec naturales nec legitimi iuris præsumptione: vt incestuosi vel alias illicite nati: vt in auth. quibus modis nat. effi. sui. §. fina. coll. vj. Alij sunt, qui prius non fuerunt legitimi, sed nunc sunt. i. efficiuntur duobus modis: vt in auth. quibus modis nat. effi. sui. §. j. & s. tit. j. in fine.

b Adoptamus. Scilicet in potestate nostra sunt: & hoc iure veteri: vt hic, & ff. eod. l. j. sed hodie distinguitur: vt j. eod. §. sed hodie.

Adoptio. Diuiditur iste §. in tres partes. Primo ponit in genere dictum bimembre. Secundo exemplificat, & ponit exemplum primi membri. Tertio exemplum secundi membri. Secunda ibi, Imperatoris. Tertia ibi, Imperio. CASVS. Domine, iam video, quæ ratio mouet vos ad tractandũ de adoptio. dicatis ergo mihi, si placet, quot modis fiat adoptio? Respon. Iusti. ꝙ adoptio fit duobus modis, scilicet rescripto principis, aut imperio alicuius magistratus. Sed domine, ponatis mihi exemplum quando fit adoptio rescripto principis, & in quo casu fit imperio magistratus alicuius. Ad hoc respon. Iusti. ꝙ quando aliquis adoptat eum qui sui iuris est, tunc necesse est fieri adoptionem authoritate siue rescripto principis. & hęc species adoptionis, quando. s. ille qui sui iuris est, alieni potestati subiicitur: est primo & speciali nomine arrogatio. Imperio autem magistratus adoptantur illi qui sunt in potestate parentum, siue obtineant primum gradum liberorum, qualis est filius & filia, siue inferiorem gradum obtineant: vt nepos neptis, & deinceps pronepos & proneptis. Et hoc vsque ad §. sed hodie.

2 Istã definitionẽ sequitur Io. de Platea hic.

3 Et sic est delegabilis: quia cõpetit iur. magistratus. l. j. ff. de offici. ei⁹ cui mã. est iur. nec plenã causæ cognitionẽ reg-

c Adoptio. Est autem adoptio secundum Pla. & Io. legalis actio ad solatium eorũ, qui liberos nõ habent: pene. i. fere naturam imitans. Sed certe & ab iis, qui liberos habent, fit adoptio: vt ff. eo. l. nec ei. §. præterea. & j. e. §. licet. quare sic potest simpliciter definiri. Adoptio[2] est legitimus actus per quem fit quis filius qui non est pene naturam imitans, & hæc est veritas: vt ff. eod. l. j. & j. eod. §. minorem.

d Rescripto. Hoc est vel ante ipsum principem, vel ante alium magistratum delegatione facta per rescriptum à principe: vt C. eo. l. ij. in fin. & l. arrogatione. 3 Sed quid si Imperator non est? Respond. non potest fieri, 4 licet imperium semper sit: vt in authen. quomo. oport. episco. §. fina. collat. j.

e Magistratus. Scilicet cuiuscunque ordinarij, etiam defensoris ciuitatis: qui minimus est: vt in authen. de defens. ciui. §. nulli. collatio. iij. Nec mirum, cum sit de voluntaria iurisdictione: vt ff. de offic. procon. & leg. l. secunda.

f Arrogatio. Quia adoptator interrogatur, an velit eum quem adoptat sibi iustum filium esse, & adoptatus an id fieri patiatur: vt ff. eod. l. ij. 5 Vnde versus.

Arrogo quis suus est, sed habet meus esse necesse.
Patris adopto suum, sed patris permanet idem. Acc.

g Inferiorem. Id est, sequentem.

Sed hodie. Diuiditur in duas partes. Primo ponit quando pater dat filium in adoptionem extraneo. Secundo quando dat auo materno vel paterno. Secunda ibi, Si vero pater. CASVS. Domine, vos dixistis mihi supra, quod illi qui adoptantur, sunt in potestate patris adoptiui, nunquid hoc indistincte est verum? Ad hoc respondet Imperator dicens, Amice, certe secundum iura antiqua omnes adoptiui indistincte transibant in potestatem patris adoptantis: hodie autem secundum iura noua secus. Nam hodie statutum est in nostra constitutione, cum filius naturalis à patre suo naturali alicui extraneæ personæ in adoptionem datur, si pater naturalis filium suum naturalem dederit in adoptionem auo sui filij materno, vel etiam proauo materno: vel si ipse pater naturalis à patre suo emancipatus fuerit, & filium auo vel proauo paterno in adoptionem dederit: in hoc casu, quando iste filius datur in adoptionem alicui de ascendentibus in linea directa: quia in vnam personam concurrunt naturalia & adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptiui: vt pote naturalis cognationis vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo annexum: & ideo in filiam & potestatem huiusmodi matris adoptiui amodo efficietur. & hæc vsque ad illum §. Cum autem impubes. Franciscus.

h Constitutione. Vt C. de adopt. l. cum in adoptiuis.

i Naturali. Et legitimo.

k Tributa. Id est, in prædicta constitutione. 5 & facit ad hunc §. j. de hæred. quæ ab intest. defe. §. sed ea omnia. ver. inuenimus. & j. de hære. lib. §. circa adoptiuos. & infra, de inoffic. testa §. ij.

l Pater naturalis. Et legitimus.

rit, vt per Bart. in l. nec quicquã. §. vbi decre. ff. de off. procõ. & lega la. 4 Sed de iu. canoni. fieret authoritate apostolica: cũ mortuo Imperatore succedat ecclesia in administratione: vt ca. licet extra de fo. comp. secũdũ Angel. & Ias. hic. 5 No. ar. qđ in matrimonio cõtrahendo spõsus debet pri⁹ interrogari quã spõsa. de quo vide gl. in l. ij. in prĩ. ff. eo. 6 Etiam concurrentibus legitimis & naturalibus, quãuis inter senil habeãt parentelæ: quod not. secũdũ Ange. & ideo nõ transit in potestatẽ, qa per emancipationẽ priuatur hęreditate vtriusꝙ secundum cõem opin. vt l. cũ in adoptiuis. C. e. sed cum hodie nemo emãcipatur inuitus. §. generaliter. ĩ auth. qui. mo. na. eff. sui videtur iste §. esse correctus. de quo vide Ias. hic.

a Materno. In cuius potestate prius non erat: sed modo efficitur, vt subiicitur: vt s. de pat. pot. in fi. Accur.

b Emancipatus. Alias cũ esset in potestate aui, quomodo adoptaret eum quẽ habet? Certe non potest plus esse quam filius vel nepos: vt hic, & ff. eo. l. si pater. §. si duos. & intellige emancipationis tempore filium non esse conceptum, qui nunc datus in adoptionem alias in potestate aui remansisset: vt j. titu. j. §. fina.

c Simili modo. Id est, similem facias distinctionem. nam materno proauo indistincte: paterno vero secũdum quedmodo distinxit in auo datur in adoptionem.

d Concurrunt. Sed si ego adoptẽ filium fratris mei: nunquid potestati meæ subiicitur? Respon. secundum Ioan. q non: & quod hic dicitur naturalia expone, id est, natiualia: quia ab eo auo contrahit natiuitatem & originem: quod non est in filio fratris mei.

e Iura. Vnde præferendus est ei in quem vnum ius tantum concurrit. & sic duæ rationes vel plures pręualent vni: vt in auth. de consang. & vter. fra. §. quia igitur. versicu. vult autem. in glo. meliores. colla. vj. & C. de edi. diui Adri. tol. l. fi. nisi vna sit melior duobus: vt colligitur. ff. de inoffic. test. l. nam & si. & ff. vnde lib. l. scripto.

† Alias cō tra ctum.

sed auo filij sui materno [a], vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus [b], etiã auo vel proauo similimodo [c] paterno vel materno filium suũ dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt [d] in vnam personã, & naturalia, & adoptionis iura [e]: manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatũ, & legitimo adoptionis modo constitutũ: vt & in familia, & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit.

Impuberis arrogatio, causa cognita celebratur: caueatq; arrogator se bona arrogati (si intra pubertatem obierit) illis restituturum, ad quos peruentura erant adoptione non facta.

Cùm autem [f] impubes per principale rescriptum [g] adrogatur, causa cognita [h] adrogatio [i] fieri permittitur: & exquiritur causa adrogationis, an honesta [k] sit expediatque pupillo. Et cum quibusdã conditionibus adrogatio fit: id est, vt caueat [l] adrogator personę publicæ [m] †, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui si adoptio facta nõ esset, ad successionem eius venturi [n] essent.

Arrogatus non nisi causa cognita emancipatur: cui propria bona restitui debent, iubeturque arrogator quartam bonorum suorum illi relinquere.

Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa [o] cognita dignus emãcipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedẽs

f Cum autem. Diuiditur in quinque partes. Primo quod arrogatio fiat causa cognita. Secundo quod sit iusta causa. Tertio ponit casum sub quo fiat. Quarto quod non potest arrogator ipsum emãcipare sine causa. Quinto quod quartam partem bonorum suorum eidem siue in vltima voluntate, siue inter viuos relinquat Secunda ibi. Et exquiritur. Tertia ibi. Et cum. Quarta ibi, Item non aliter. Quinta ibi, Sed & si. Are.

CASVS. Domine, vos dixistis mihi q illi qui sui iuris sunt, authoritate principis arrogantur. Pone igitur quod sit aliquis impubes sui iuris, qui habet opulentam hæreditatem: nunquid poterit quilibet indistincte authoritate principis ipsum arrogare. & in potestatem suam redigere? Ad hoc resp. Imperator quod non. Cum enim aliquis impubes arrogat, in hoc casu arrogatio non indistincte. i. nõ inconsulte permittitur, sed queritur causa arrogationis, an sit honesta & an ipsi impuberi expediat. Item arrogatio fit cum quibusdam conditionibus, videlicet vt pater arrogator cautionẽ cum fideiussionibus promittat: vt si ipse pupillus arrogatus ante pubertatem decesserit: restituat omnia bona sua integre illis, qui si adoptio non esset facta, ad eius successionem fuissent venturi. Item non alias poterit iste pater arrogator istum impuberẽ authoritate principis arrogatum emancipare, nisi prius causa cognita dignus inuentus fuerit emancipatione: & tunc necesse habet eidem omnia bona sua restituere. Item si iste pater arrogator istum filium impuberem in testamento suo exhæredauerit, vel inter ipsos viuos ipsum sine causa emancipauerit, iubetur quartam partem patrimonij sui eidem arrogato relinquere, pręter bona quę ad patrem arrogatorem transtulit: & præterea bona quorum vsumfructum post arrogationem patri arrogatori acquisiuit. h. d. vsq; ad §. minorem natu. Franc.

g Rescriptum. Vt quia sui iuris est: vt s. eod. in principio.

h Cognita. Quæ autem in causæ cognitione vertuntur, per ordinem scripta sunt ff. e. l. si pater. §. in arrogationibus. & l. seq. vsq; ad §. fi. Et quædam etiam hic dicuntur in personam impuberis, quæ & ibi dicuntur.

CASVS. De quibus vide Ange. hic, qui dicit q si fuerint quæsitæ vel per delegatum à principe: vt l. ij. C. e. vel etiam per ordinariũ ipsius impuberis: quamuis non bene pronuntiauerit, actus tamen tenebit: vt not. gloss. in l. cum hi. §. si prætor. ff. de trans. Ang. Aret.

i Arrogatio. Vt quia sui iuris est: vt s. eod. in principio.

k An honesta. Id est non eo proposito: vt eius res deuoret: vt ff. e. l. nec ei. § eorum.

l Vt caueat. Id est, vt cautionem promittat, sine fideiussore tamen: C. de verb. signific. l. sancimus.

m Personæ publicę. Hoc est tabellioni qui seruus publicus dicitur: vt C. eo. l. ij. alias enim seruus purus tabellio esse non potest: vt C. de tabul. l. generali. lib. x. Sed certe ideo sic dicitur. quia publice seruit.

n Venturi. Vel iure successionis ex testamẽto vel ab intestato. vel dic tit. vniuersali, vel singulari, vt legatarius. omnibus enim cõsulitur hac ratione pupillo decedẽte in pupillari ætate: alias si postea pupillaris substitutio euanescit vt hic, & ff. e. tit. non aliter. & l. his verbis. & j. de pup. subst. §. j. Sed nõne sine hac cautione facta admittũtur supradictæ personæ ex testamẽto? Rñ. non, cũ testamentũ sit ruptũ minima capi. di. s. arrogatione. s. quib. mo. test. infir. §. non tñ. 1 Item nunquid legitimi sine hac cautione admitterẽtur? Rñ. nõ: quia põt arrogator omnia iure peculij occupare: vt ff. de cast. pec. l. ij. 2 Hæc tñ cautio omissa, p facta habetur: vt ff e. l. his verbis. in f. vt alias. C. de rei vxo. ac. l. vnic. § j. Sed quare legitimi nõ stipulãtur, etiã vltra pupillarẽ ætatẽ: cũ & postea erãt admittẽdi ad successionem si adoptio facta non esset? Respon. illud est de fortuna, & aduentitium erat. vnde non fuit considerandum: vt ff. qui & à qui. l. Iulianus. potuissent enim post pubertatẽ testm̃ fecisse: vt s. q. ex cau. §. cũ ergo.

o Nisi causa. Veluti si ita hæres instituit iste adoptatus, si emãcipatus fuerit: & tunc quartã perdit, 3 quã tũc deberet habere de bonis arrogãtis: vt j. proxi. rñ. & ff. si q̃d in frau. pat. l. fi. secũdum quosdã. Vel dic, q tũc nõ perdit quartã: vt j. pxi. rñ. pbat: q cũ isto cõtinuatur: 4 & q in d. l. cõtinetur, intelligit qñ erat iusta cã cõtra filiũ: vt q̃a puocabat prẽm adirã: & in tm̃ vt ẽt exhęredari potuerit: & bñficiũ collatũ vl' cõferẽdum.

† Personã publicã hoc loco interpretatur Theophilus tabellionẽ. Notarius nõ potest essẽ seru?. Satisdatio arrogatoris quibus prodest.

1 Et ideo ex alijs substitutionibus: qa nõ filij sed patris testamentũ censet: qd nõ rũpitur p arrogationẽ filij: peteretur ab arrogatore tanquã debitũ arrogati secundũ docto. hic.

2 Secus tamẽ si premoreretur arrogator ex quo etiã tabulæ pupillares cõualescerẽt: vt hic per Ang.

3 Ista est vera secundum Io. de Plat. & eã tenet gl. et Salic. in l. ij. C. eo.

4 Et hæc est vera secũdum docto. hic: q dicunt hãc quartã debere dari in vltima voluntate ppter verbum relinquere hic positũ: secus i alijs bonis pro pter verbũ tũc. Iason.

dum reuocari: vt C. de reuoc. don. l. fi. & in auth. vt li. decætero. §. illud. ver. qui etiam. col. vj. & secundum hoc intellige pro respon. quod sequitur.

[a] Exhæredauerit. Vel præterierit: vt ff. eo. l. si arrogator. Accur.

[b] Iubetur. Nota, non cauet sic se relicturum: tunc enim non valeret: vt C. de inuti. stipul. l. ex eo. & C. de inoffic. testa. l. si quando. §. cui iubetur per legē vt sic faciat.

[c] Quartam partem. Quid ergo si alios filios sex vel plures habeat: nunquid hic plus, quam alij habet? Respond. sic, secundum Bul. quasi debeat imputari ei quare arrogauerit. Vel dic (vt puto) quartā suæ partis per cōdictionem ex l. diui Pij: vt hic, & ff. eodem, l. si arrogator. & ff. de inoffi. testamen. l. Papinian⁹. §. si quis impubes. & hoc ad instar naturalium & legitimorum: vt ff. de inoffic. test. l. Papinia. §. quoniam. & C. de inofficio. test. l. cum quæritur. & leg. parentibus. Absurdum est enim hūc legitimum plus iuris habere, quam naturalem & legitimum: vt s. eod. §. sed hodie. in fi. Accur.

pater eum exhæredauerit [a], vel viuus sine iusta causa emancipauerit: iubetur [b] quartam [c] partem bonorum suorum ei relinquere: videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum [d] ei postea adquisiuit.

Quod natura fieri nō potest, nec arte poterit: ars enim naturæ est imitatrix.

Minorē natu [e] maiorē non posse adoptare placet. Adoptio eñ naturā imitatur [f]: & pro monstro est [g], vt maior [h] sit filius, quàm pater. Debet itaq; is, qui sibi filiū per adoptionem vel adrogationē facit, plena pubertate, id est, octodecim annis [i] præcedere.

Carens filio potest alium adoptare in locum nepotis, vel pronepotis. h. d. Aret.

Et hanc approbant cōmuniter doctores, & an sit hodie aucta hæc quarta per auth. nouissima. C. de inoffi. test. vide glo. in §. hoc obseruandum. in aut. de trien. & semiss.

[d] Commodum. Repete, & præter ea bona, s. aduentitia. quorum commodum filius arrogatus post arrogationem acquisiuit patri, s. vsumfructum. nam & hęc acquisita restituit: non dico vsumfructū ipsum, quem debet lucrari pater: vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet. §. si quis itaq; ad instar mariti in rebus dotalibus: vt ff. fami. erci. l. si filia §. j. & sic hoc verbum præter, non excludit: vt hic, & ff. de pig. act. l. j. in fin. & ff. de procu. l. sed & hæ. §. pen. & facit ff. de vulg. substit. l. sed si plures. §. in arrogato.

Minorem natu. CASVS. Domine ego sum quidā iuuenis, & habeo amplum & magnum patrimonium meum: & habeo quendam vicinū valde discretum & prouidum virum iam bene sexagenarium: cuius consiliū in multis extitit mihi fructuosum, possumne ipsum arrogare vel adoptare in filiū? numquid licet mihi hoc facere? R ñ. Imp. q̄ non: quia certe minor natu maiorē adoptare vel arrogare nō poterit: & hoc tali ratione: quia adoptio imitat̄ naturā: sed cōtra naturā, & pro monstro esset, quod filius maior esset tēpore patre. vnde dico tibi, q̄ ille q̄ per arrogationē sibi filiū facere vult: debet plena pubertate, i. xviij. an. filium arrogatum vel adoptatū excedere. Itē nō solū potest quis adoptare vel arrogare aliquē in filiū, sed etiā in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis potest quis adoptare: quāuis etiam filiū non habeat. & tam filium alienum potest quis adoptare in locum nepotis, quā etiā alienum nepotē in locū filij, sed si aliquis in locum nepotis aliquem adoptet quasi ex filio adoptiuo, aut ex filio naturali, quē habet in potestate: in eo casu filius patri adoptanti debet cōsentire, ne ipse nepos ipso iuito adoptatus, suus hæres agnascatur. Si enim filius adoptioni à patre factæ consentiat: tūc mortuo auo iste nepos adoptatus in potestate patris, su⁹ hæres efficietur. sed licet in hoc casu consensus filij requiratur, secus tamen est in casu econuerso. Nam si auus nepotem ex filio natum alij in adoptionem dederit, non est necesse consensum filij interuenire. hoc dicit vsque ad §. in plurimis. Franciscus Aretin.

Licet aūt & in locū nepotis vel neptis, pnepotis vel pneptis, vel deinceps adoptare, quāuis filium quis non habeat [k].

Potest quis filium alienum in nepotem suū, & nepotē alienum in filium suum adoptare.

Et tam filiū alienum quis in locū nepotis adoptare potest, quàm nepotem in locum filij [l].

Quādo quis adoptat aliquē, vt nepotem ex filio suo legitimo & naturali, vel legitimo tantùm, debet interuenire consensus filij: sed non econtra, quando auus dat in adoptionem nepotē suum ex filio. Aret.

Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio, quem habet iam adoptatū, vel quasi ex illo, quē naturalē in sua potestate habet, eo casu & filius consentire debet [m]: ne ei inuito suus hæres

[e] Natu. Id est, natiuitate. sic ff. de minor. l. j. §. j.

[f] Imitatur. Plerunque. quandoque tamen non: vt j. eod. §. sed & illud. & §. in plurimis.

[g] Pro monstro est. Id est non secundum naturam, sed contra naturam: vt & alias. ff. de statu homin. l. non sunt liberi.

[h] Maior. Scilicet tempore, non persona.

[i] Octodecim annis [*] .i. tot annos debet habere plus adoptans, quā adoptatus, qui faciūt vnam plenā pubertatē tanti tēporis. Sed nūquid qui plures adoptat, debet pluribus vicibus præcedere in tāto tēpore? R ñ. nō, vt puto: cum secundū naturā etiā in vno anno ex diuersis fœminis, vel etiā vna possit habere filios plures, & in hoc adoptio imitat̄ naturā, vt hic. Et no. pluribus modis dici plenā pubertatē. nā interdū quatuordecim anno. vt j. quib. mod. tut. fini. §. j. & s. tit. j. j. rñ. alias xv. ann. vt in aut. de temp. nō so. pec. super dote. §. generaliter. col. vij. alias xvij. an. vt s. qui manu. nō pos. §. fi. & ff. de postul. l. j. §. pueritia. interdum xviij. ann [*]. vt ff. de ali. & cib. leg. l. Mela. Accur.

[*] Aetates sunt septē: infātia durat ad 7. annū. pupillaris ætas ad 14. ī mas. pueritia seu pubertas ad 18. adolescentia seu plena pubertas ad 25. iuuētus seu virilis ætas ad 50. & quādoque ad 60. senectus ad 80. decrepitus ad 100. annū. Aegi. per.

[*] Sed hæc gl. aut male aut improbe loquitur, secundum Chri. quia nullum tēpus plenā pubertatē constituit nisi xviij. annorum. Ang.

[k] Non habeat. Vel licet vxorem non habeat: quo casu tamen est contra naturam: vt ff. eod. l. & qui vxores. Accursius.

[l] In locum filij. Item nepotem ex vno quasi ex altero natum: vt ff. eod. l. si pater. §. qui duos. non autem loco fratris: vt C. de hære. insti. l. nec apud.

[m] Consentire debet. Quod nō est in aliis cognatis, q̄ possent sperare successionē: vt ff. e. l. cū adoptio. Et si quidē filius cōsentiat, bene est: & recidet nepos adoptiuus in potestatē suā, s. filij mortuo patre: vt ff. e. l. si quis nepotē. Si autē non consentiat filius, tūc agnascitur, id est, appropinquatur, seu agnatus fit ei, i. auo hic nepos, & suus efficitur hæres, etiam filio inuito: nec recidit in potestatem eius: siue dicas eum succedere vt filium, licet non sit filius, siue vt nepotem, quasi ex

altero filio præmortuo natū: quo casu æqualiter cum patruo admittatur: vt j. de hær. quæ ab intesta. §. cum autem. Alij dicunt hoc totum, in inuito, id est, filio, inuito: & agnascatur, i. iuxta eum quasi nascatur quo ad successionē, quod satis in idē redit. Alij hoc totū, ei inuito, id est, auo inuito: qui voluntate filij proposuerat adoptare: nunc autem contra propositum suum facit: & hic dicitur inuitus ratione propositi primi. Et secundum istos, hic nepos inuito auo & filio adoptatus non succedit vna cum filio: sed demum eo mortuo. prima verior est. Sed quare hic filius impediret matrimonium sui filij, etiam auo volente, & non impedit hunc ciuilem actum: vt ff. de rit. nupt. l. oratione. §. j. Respond. quia matrimonium est vniculum magis indiuiduum: vt s. de par. po. j. respon. ADDITIO. Et sic ista gloss. intelligit hunc text. tripliciter ibi, ei inuito. Primo diuisim, vt exponatur ei: scilicet auo, inuito, scilicet filio. Secundo & tertio coniunctim, vt illa verba in totum referantur, vel ad filium, vel ad auum: contra quæ facit d. l. si quis nepotem. Iason.

adnascatur. Sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionē: non est necesse filium cōsentire [a].

Adoptiuus pater adoptatum filium in potestate sua constitutum, vel arrogatū, alteri in adoptionem dare potest, haud secus quam naturalis pater possit.

In plurimis [b] autem causis assimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus est ei, qui ex legitimo matrimonio nat⁹ est. & ideo si quis per Imperatorem, vel apud prætorem, vel præsidem prouinciæ non extraneum [c] adoptauerit: potest eundem in adoptionem alij dare.

Qui secundum naturam liberos generare nequeunt, nec secundū artem sibi parare queunt.

Sed & illud vtriusq; [d] adoptiōis cōmune est: q; & hi, q generare nō possunt [e]: quales sunt spadones [f], adoptare possunt: castrati autē nō possunt.

Fœmina non potest adoptare, nisi ei idē propter amissos liberos ex principis indulgētia cōcedat.

Annota, Fœminas filios in potestate nō habere: quò fit, vt viribus potestatis patriæ minimè fruantur.

Fœminæ quoque adoptare nō possunt [g]: quia nec naturales liberos in sua potestate habent [h]: sed ex indulgentia [i] principis ad solatium liberorum amissorum [k] adoptare possunt.

Adrogatus nō solū in adrogātis cōuolat potestatem: sed etiam liberi, quos in potestate habet.

Illud propriū est adoptionis illius, quę per sa-

a Consentire. Sed videtur quod sic. nā læditur filius in duobus, & in hæreditate siue in bonis, quæ ad filiū suum proponebat ex voto transmittere: vt ff. vnde li be. l. scripto hærede. quod non facit: vt j. de hęre. quæ ab intest. defer. §. at hi. & qa in potestatē illius trāsit, quare in patris sui naturalis potestatē non recidit iure isto veteri: vt s. e. j. rñ. Ad primum respondeo: quia alio modo potest euitare, instituendo eum. Ad secundum dico, quod non potest æstimari patria potestas: vt ff. de leg. j. l. filiusfamilias. §. secundum vulgarē [1]: Sed hodie vterque timor cessat. nam & succedet, & in suam potestatem recidet: vt C. de adoptio. l. cum in adoptiuis. §. scimus. & s. eod. §. sed hodie.

Patria potestas est inæstimabilis.

1 Sed facit contra gl. secundum Iac. quia si de inæstimabili agitur præiudicio: videtur necessarius eius cōsensus.

In plurimis. CASVS. Dicit Iustinianus, quod in plurimis ille qui adoptatus vel arrogatus est, assimilatur ei, qui ex legitimo matrimonio procreatus est: vnde si quis eū qui sui iuris est authoritate principis arrogauerit: vel eum qui in parētis potestate est, non extraneum apud prætorem vel præsidem adoptauerit: poterit eundem, acsi esset filius suus naturalis & legitimus, alij in adoptionem dare. Et non solum prædicta in vtraque specie adoptionis cōmunia sunt, sed etiam illud vtriusq; speciei adoptionis commune est, quod illi qui generare non possunt, nihilominus adoptare possunt, quales sunt spadones. Ab hoc tamen generaliter excipiuntur castrati, quibus natura beneficium generādi denegauit. Castrati enim adoptare nō possunt. Et idem est in fœminis. Fœminæ enim neque adoptare, neque arrogare possunt: & hoc ea ratione: quia nec naturales liberos habēt in potestate: verumtamen ex indulgētia principis ad solatiū liberorum pro Republ. amissorum eis adoptare permittitur. h. d. vsque ad §. illud proprium. Franc.

b In plurimis. Quandoq; enim est contra: vt j. de hæredi. quæ ab intesta. §. minus. secundum Azo. Item in eo quod adoptiuus pater non tenetur eum instituere: vt j. de hæredita. quæ ab intesta. §. sed ea omnia. ver. cum nec necessitas.

c Extraneum. Vt sic transeat in suam potestatem: vt s. eodem. §. sed hodie.

d Vtriusque. Quarum vna hodie vocatur arrogatio, alia adoptio: vt j. eod. §. Imperatoris.

e Non possunt. Qui omnes eunuchi vocantur: sed ab hoc genere detrahit castratos, qui generare non possunt, id est, caste sic natos, vt nunquam potuerint generare.

f Spadones. Quibus testiculi vel genitalia abscissa sunt cultello vel spatha, & est ratio: quia fortius est impedimentum naturæ, quàm accidentis: vt hic, & ff. de lib. & posthum. l. sed est quæsitum. §. j. & ij. Et nota, quod vulgariter promiscue appellantur. Accur.

Spadones qui dicantur, quid que intersit īter spadones castratos thlibias, & eunuchos nemo meoiu dicio melius explicat, quam Anto. Augu. li. emēdatio. iij. ca. v. vide etiam quæ de hac rescrib. Alc. in l. Spadonum. ff. de verb. & rer. significa.

g Non possun. Sed ipsæ arrogari possunt: vt ff. eod. l. nam fœminæ. Accur.

h Habent. Nota fœminas non habere filios in potestate, & facit ad hoc ff. de suis & legi. l. nulla. & j. de hære. qual. & diffe. §. cæteri. & ff. de contra tabu. l. illud. § ad testamenta. Accur.

i Sed ex indulgentia. de nouo iure concedenda [2]: vt C. eod. l. mulierem.

2 Scilicet à principe non autē à comite palatino, secundū Ange. qui idē quod hic. dicit etiā in bastardo per eā legitimando.

k Amissorum. In acie principis: vt hic innuit. & j. de excu. tut. §. sed & si in bello. ff. de inoffi. test. l. si suspecta. §. si Sed nunquid & tūc habebit in potestate? Videtur quod sic, cum beneficia principum sint extendenda: vt in authen. consti. quæ de digni. §. pe. coll. vj. & ff. de constit. princ. l. fina. Sed tamen contra dico ad instar, scilicet naturalium. nam naturam imitatur adoptio: vt s. eod. in §. minorem [3]. & facit ad hoc C. eo. l. mulierem. Accur.

3 Et ad cōtrarium respondent hic do. qđ imo debēt moderati secundum ius cōmune. l. ex facto. in pri. ff. de vugl. & pu. sub.

Illud proprium. CASVS. Domine, iam vidi in quibus species adoptionis & arrogationis cōueniunt, & in quibus differunt. Nunquid est adhuc alia differentia inter eas? Resp. Imperator, quod sic. Nam illud est proprium & speciale adoptionis illius quæ per sacrum oraculum, id est, per principem & rescriptum principis fit: vt si ille, qui se in arrogationem dederit, liberos in potestate sua habuerit: nō solum ipse in potestatem patris arrogatoris transeat, sed etiam omnes liberi ei⁹, quos in potestate habet, potestati arrogatoris tanquam nepotes vna cum eo subijciantur: & hoc factum fuit in persona diui Augusti. quēdam Germanicum in filiū arrogare volentis: & iste Germanicus nolebat consentire; vnde non potuit procedere arrogatio

gatio sua, sed diuus Augustus cuidam nomine Tyberio iniunxit, vt ille Germanicũ arrogaret: quo facto princeps arrogauit Tyberiũ, & ille habuit Tyberiũ in filium, & per consequens Germanicum filium adoptiuum Tyberij habuit in nepotem. Et hæc dicuntur vsq; ad §. Apud Ca. Franc.

crum oraculũ [a] fit, quòd is, qui liberos in potestate habet, si se adrogãdum dederit, non solùm ipse potestati adrogatoris subiicitur: sed etiam liberi [b] eius in eiusdem fiunt †. potestate tanquã nepotes. Sic etenim diuus Augustus [c] non antea Tyberium adoptauit †, quàm is [d] Germanicũ adoptasset: vt protinus [e] adoptiõe facta [f] inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

Seruus à domino adoptatus, vel apud acta filius nominatus, libertatem nanciscuntur.

Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, seruos † si à domino adoptati [g] sint, ex hoc ipso posse liberari †. Vnde & nos eruditi, in nostra constitutione [h] etiam eum seruum, quem dominus actis [i] interuenientibus filiũ suum nominauerat, liberum esse constituimus: licet hoc ad ius filij accipiendum non sufficiat.

a Oraculum *. Id est, per principem, vt de eo, qui sui iuris est: & ideo transit etiam hodie in potestatem arrogatoris: vt supra eodem. in principio. ideo sic dictum: quia oramus, siue deprecamur eum, vt in talibus pręstet hostibus authoritatem. Accursius.

b Liberi. Omnes nati & nascituri, & etiam reuersuri ab hostibus: vt ff. eo. l. si paterfamilias. in principio. fallit hoc ff. de oper. libert. l. operæ.

c Diuus Augustus. Hic Imperator volebat adoptare quẽdam nomine Germanicũ, & hic Germanicus noluit consentire: vnde nõ poterat procedere adoptio: vt ĩ titu j. §. si pater. & ff. eod. l. ij. in princi. vnde Augustus callide sua sit cuidam nomine Tyberio, vt illum Germanicũ adoptaret, quod fecit: & hunc Tyberium postea arrogauit princeps: quare & per consequens habuit Germanum loco nepotis.

d Is. Tyberius.

e Protinus. Id est statim.

f Adoptione facta. A principe.

Apud Catonẽ. CASVS. Domine, iam video quid iuris, quãdo aliquis adoptat liberum hominem: dicatis mihi si placet, quid iuris est, si aliquis dominus adoptauit seruum suũ? Respon. Iustinia. Impera. dicens, Amice: antiqui referũt in hoc casu se meminisse bene scriptum apud Catonem, vt si serui fuerint adoptati, ex hoc posse eos cõsequi libertatem. Vnde nos authoritate Catonis eruditi, illos seruos, quos domin[us] actis interuenientibus in filios adoptauerit: in constitutione nostra liberos esse constituimus, licet hoc eis ad ius filij consequendum non possit sufficere: & hæc sunt, quæ dicuntur vsque fi. tit. Fran. de Are.

g Adoptati. Scilicet à domino. ab extraneo autẽ non potest etiam libertus: vt ff. eo. l. si pater. in fi.

h Constitutione. Vt C. de lat. lib. tol. l. vnica. §. simili quoque modo.

i Actis. i. coram iudice: dicendo hæc verba, veni huc fili: secundum Azo. vel vt puto, corã iudice agebatur vt filius fieret adoptiu[us], & inde facta fuit scriptura, nõ tamen res peruenit ad perfectionem: vt differat à proximo casu superiori. Aliud si extra iudicium talia fierent, vel agerent: vt C. de liber. caus. l. pen. & sic collige ex hoc & superiori resp. quod si id quod ago, non valet vt ago: valet tamen, vt valere potest: sic C. de latin. libert. tollen. l. vnica. §. simili quoque modo Arg. contra ff. de iur. codic. l. j. & ff. de pact. l. si vnus. §. si acceptilatio.

ADDITIO. Respondent doctores, quod ibi constabat testantem nolle codicillari.

* Dic quod oraculum est quod ad orationẽ alicuius vel preces concessum est: vel est diuina volũtas ore hominis expressa, per gl. in l. digna vox: C. de legi. Aeg. Per.

† Alias, veniunt.

† Huius adoptionis meminit Sueto. in vita Tyberij Cęsaris.

† Et sic ex nominatione alicuius acquiritur: vt hic, & in c. per tuas cum gl. super verbo appellauit post me. ibi item est hic arg. extra quod filij sint legi.

† Hic tex. est sing. secũdum Iaco. de Ranẽ. ad hoc quod probans se filium alicuius videtur probare se legitimum. Aegi. Per.

[a] Idem si huiusmodi verba blanda & adulatoria proferantur in testamen-

QVIBVS MODIS IVS PAT. &c.

Suprà visum est quomodo dominica potestas constituatur, & cõstituta tollatur, subsequenter visum est qualiter patria potestas causetur. Sequitur de iure videre, quibus modis dissoluatur, secundum Porcum.

tis: quia disponũt. l. Paulus §. Paulus ff. de fidei cõ. libert. enũtiatiua autẽ an debeant verificari puta si dicatur, Sẽproniũ filium vel fratrẽ hæredem instituo. vi, de hic per Ang.

TITVLVS XII.

QVIBVS MODIS IVS PATRIAE POTESTATIS SOLVITVR.

Mortuo patre, mox sui iuris filius efficitur: mortuo verò auo, ita demũ nepos sui iuris euadit, si non supersit ei pater, in cuius recidat potestatem.

Videam[us] nũc quibus modis hi, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur.

Videamus. Tot[us] iste titulus diuiditur in sex partes. Primo qualiter dissoluatur patria potestas morte naturali. Secundo qualiter morte ciuili ex delicto proueniẽte. Tertio qualiter propter dignitatem à filio acquisitam. Quarto qualiter propter captiuitatem patris vel filij. Quinto qualiter emancipatione. Sexto qualiter per dationem in adoptionẽ auo paterno, vel materno, Secunda, ibi, Cum autẽ. Tertia ibi, Filius. Quarta ibi, Si ab hostibus. Quinta ibi, Præterea. Sexta ibi, Sed & si pater. Item hoc principium subdiuiditur in quatuor: quia primo ponit de quo est tractaturus. Secundo qualiter: alias supra dixit de seruis. Tertio qualiter filij liberentur à patria potestate, generaliter respond. Quarto dictam responsionem diuidit. Secunda ibi, Et quidem. Tertia ibi, Hi uero. Quarta ibi, Sed hoc.

CASVS. In prin. istius tit. dicit Iusti. continuando processum suum. Videamus nunc de illis, qui alie. iur. subsũt. qualiter à nexibus illius iuris liberentur. Sed tamẽ de liberatione seruorũ qualiter à do. po. lib. nihil in hoc ti. dicet, Qualiter enim serui de potestate dominorũ eximant: per ea quæ in ti. de liberti. & de manumis. ser. diximus exponit. Sed quid dñe Imp. video quod vultis tractare in tit. isto qualiter liberant liberi à potestate parẽ. Dicatis ergo mihi si placet aliquẽ modum tollendi pat. po. Ad hoc rñ. Imp. dicẽs, Amice liberi in po. pa existẽtes per mortẽ naturalẽ parẽtis, sui iuris fiunt. hoc tñ nõ est sine distinctionis remedio accipiendũ. Nã mortuo patre fa. liberi in primo gradu existẽtes, vtpote filius vel filia generaliter sui iuris efficiunt, sed per mortẽ aui nepotes, qui in eius potestate fuerunt, non omnino sui iuris fiunt: sed ita demum, si post mortẽ aui in patris sui naturalis potestatẽ non sunt recasuri. vñ si tẽpore mortis ipsius aui pater ipsorum nepotũ vixerit, & in patris sui naturalis potestate sit: nec ante mortẽ ei[us] de potestate sua exiuit: in hoc casu nepotes ex eo post mortẽ aui in potestatẽ eius recidunt: nec per mortem aui sui iuris efficiuntur. sed si moriente auo pater nepotũ, aut mortuus fuerit, aut per emãcipationẽ de patris sui ptãte liberat[us]: tũc nepotes

Et quidem quemadmodum liberentur serui à potestate [b] dominorū, ex his intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuimus. Hi verò qui in potestate parentis [c] sunt: mortuo eo [d], sui iuris fiunt. Sed hoc [e] distinctionem recipit. Nā mortuo patre [f], sanè omnimodo filij filiæ've sui iuris efficiuntur. Mortuo verò auo, non omnimodo [g] nepotes, neptes'que sui iuris fiunt: sed ita [h], si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque, si moriente auo, pater eorum [i] viuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum aui in potestate [k] patris sui fiunt. Si verò is [l], quo tempore auus morit̄, aut iam mortuus est [m], aut per emācipationē exiit de ptāte patris: tunc ij, qui in potestatem eius cadere nō possunt, sui iuris [n] fiunt.

Deportatio patris aut filij, patriæ potestatis vinculum soluit, restitutio verò principis, id in pristinum statum reponit.

Cùm autem is, qui ob aliquod maleficiū in insulā deportatur [o], ciuitatem amittit: sequitur, vt qui eo modo [p] ex numero ciuium Romanorū tollitur, perinde quasi eo mortuo [q], desinant liberi in potestate eius esse. Pari [r] ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia † principali...

ex eo, qui in potestatem patris iam mortui vel emancipati recidere non possunt, per mortem aui sui iuris fiunt h.d. vsque ad §. cum autem. Franc.

[a] Et quidē. q.d. quid sit circa seruos de absolutione potestatis eorum, diximus s̄. de lib. §. j. & §. multis.

[b] A potestate. Subaudi dominica.

[c] Parentis. Stricte accipe pro his tantum, qui sunt superiores ex linea masculina. Nam fœminæ nō habent in potestate filios: vt s̄. tit. j. §. fœminæ. generalius accipitur supra tit ij. §. j.

[d] Eo. s. parente.

[e] Hoc. Scilicet qđ dixi morte superioris inferiores effici sui iuris.

[f] Patre. s. familias. subaudi supra quem nullus est ratione potestatis.

[g] Non omnimodo. Id est generaliter.

[h] Sed ita. Scilicet fiunt sui iuris.

[i] Eorū. s. nepotum.

[k] In potestate. Et non exiuit, nam si exiuit, & postea rediit: quia est arrogatus: non recideret filius in potestatem ei⁹: vt ff. de adoptio. l. si pater filium. & est ratio: vt ibi no. ADDITIO Scilicet, quod ius semel quæsitum, nepoti non debet tolli per arrogationem: per regulā iuris, ius nostrum. Alia enim ratio ibi posita reprobatur. quod facit vt post impetrationem vacaturæ, nubens non obtineat: etiam si vxor moriatur. Ange.

[l] Is. Scilicet filius prædictus.

[m] Mortuus est. Scilicet filius prædictus.

[n] Sui iuris. Nisi in casu: vt quando per dignitatem filius sui iuris factus fuisset: vt in auth. consti. quæ de digni. §. illud. collat. vj.

Cum autem. Diuiditur in quinque partes. Primo de deportatione patris. Secūdo de deportatiōe filij. Tertio de indulgentia principis. Quarto de relegatis. Quinto de seruis pœnæ. Secūda ibi, Pari ratione. Tertia ibi, Sed si ex indulgentia. Quarta ibi, Relegati. Quinta ibi, Pœnæ. Aret.

CASVS. Domine laudabiliter video qualiter morte naturali tollitur patria potestas: nunquid pluribus modis tolli poterit? Respondet Imperator quod sic. Nam non solum morte naturali, sed etiam ciuili tollitur patria potestas. Si quis enim ob aliquod maleficium perpetratum per sententiam deportationis ciuitatem amiserit: sequitur vt liberi eius, qui tali modo tollitur de numero ciuium Romanorum; perinde desinant in sua potestate esse, acsi morte naturali in potestate eius esse desinerēt. Eadem ratione & si liberi in potestate existentes deportati fuerint: per deportationem desinant in potestate parentum esse. Et hæc sunt vera durāte deportatione. Nam si ex indulgētia principis restituti fuerint: per omnia pristinum statum recipiunt. Et hæc omnia vera sunt in deportatis: secus tamē est in relegatis. Nam parētes relegati nihilominus retinēt in potestate liberos suos: & similiter in casu conuerso, liberi relegati in parentū potestate nihilominus remanent. Et non solummodo prædictis casibus morte ciuili tollitur patria potestas, sed etiā in hoc casu. Nam si aliquis pœnæ seruus effectus fuerit: desinit habere liberos in potestate. Sed domine, dicatis mihi, quis intelligitur fieri seruus pœnæ? Ad hoc respō. quod illi serui pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnātur, & qui bestiis subiiciū tur. Et hæc vsq; ad illum §. filiusfamil. Franc.

Cum autem. Dictum est s̄. qualiter soluitur patria potestas morte naturali: nunc ponit, quando morte ciuili. Accursius.

[o] Deportatur. Hic no. quod hæc sententia deportationis vt valeat, i. vt statum & ciuitatem perdat non potest dari, nisi à quatuor iudicib⁹, scilicet ab Imperatore, vel ab eo, qui eius vice iudicat: & à præfect. prætor. & à præfect. vrb. ff. de pœn. l. ij. §. j. & de lega iij. l. j. §. à præfecto. & ff. de inter. & releg. l. inter pœnas. §. j. Item credo in senatoribus, qui parē sententiam, i. parem habent effectum principi, vel maiorem, quam prædicti: vt ff. à qui. appel. non licet. l. j. §. j [1] Si autem alius iudex talem sententiam det, non valet: nec mandatur executioni, nisi princeps approbet eam, vel insulam, siue locū assignet: vt ff. de lega. iij. l. j. §. ij. & §. deportatos. & ff. de iniust. ru. & irri. testa. l. si quis. §. eius. in glo. j. Quę autem sint delicta pro quibus in insulam debent deportari: dicemus j̄. de publi. iudi. per totum titulum, sed relegare potest quilibet, qui habet merum imperium: vt ff. de inter. & rele. l. relegatorū. j. respon. Et not quod primo de media [2], secundo de relegatione, tertio de maxima dicit. Prima & vltima tollunt patriam potestatem: sed relegatio non sic, cum status non sit mutatio, nec capi. diminutio.

[p] Eo modo. Id est, per istam deportationem in insulam.

ADDITIO Et ex isto text. not. Angel. quod dictio perinde, importat similitudinem: sed nō omnimodam, maxime in pœnalibus: vt per Barto. in l. sacrilegij. ff. ad leg. Iul. pecu.

[q] Mortuo. Not. deportatum mortuum, scilicet ciuiliter. sic ff. de contra tab. l. j. §. quidā filium. & ff. pro soc. l. verum. §. societas. ver. intereunt.

[r] Pari. Hic not. vbi est eadem vel similis ratio, idem ius constituatur. sic ff. de verb. oblig. l. à Titio. circa fin. & j̄. quod cum eo, qui in alie. po. §. si igitur. in fin. & ff. de eden. l. quidam. §. nummularios. in gl. quia. & ff. ad leg. Aqui. l. illud. Arg. contra. ff. de colla. bon. l. si quis. in fi. j. respon. ibi. hoc in patre.

ADDITIO Solue secundum Io. Fab. & Ang. hic, quod ibi non erat eadem ratio per omnia.

Princip

Facit cō tra graduatū nominatum qđ vxore postea ducta & eadem mortua prioribus nominationibus vti neq̄at. Aegi. per.

Deportare possunt quatuor iudices.

† Alias prīcipali. In quibusdā exemp. pœnæ antē pater ser uus &c.

[1] Sed tunc videt̄ obstare l. j. C. de sen. præf. præ. Pro cuius sol. Ias. dubitat: dicens à sententijs Senatorū forte nō posse iam supplicari.

[2] Contrarium tenet Ias. p. l. iij. ff. de inte. & relega. de quo j̄. de cap. dimi. in pri.

a Principis. Alias principali. Sed nunquid per alium poterit restitui? Respon. non: nisi forte per senatorem, qui potest restituere ad statum: vt ff. de postula. l. j. §. eum qui. ver. de qua. & §. an autem.

b Statum. Scilicet quantum ad honores vel ordines & similia: vt C. de senten. pas. l. j. ergo & patriam potestatem: & hoc vult dicere. Sed cōtradicitur C. de sent. pas. l. in insulam: & l. si pater. Solu. hic specialiter ad omnia fuit restitutus, secundum M. & sic facias punctum ibi, per omnia hanc reprobo: quia semper intelligitur ad omnia restitui, nisi contradixerit expressim: nam verbum, scilicet restituo, generale est: vt ff. de vsur. l. videamus ij. §. in Fauiana. Alij hoc intelligunt ad patrem reuertentem tantum referendum, cui debet restitui filius in potestatem: sed filio restituto non sic: quia sic noceret ei restitutio. ar. C. de legi. & con. l. quod fauore. Sed hanc opinionem reprobo nam libertus deportatus: & restitutus in libertinitatē recidit: vt ff. de iur. patr. l. siue libertus. Dic ergo interesse vtrum princeps dicat hæc verba, restituo te: & tunc ad omnia restitutus videtur, vt hic: an hæc, indulgeo tibi quo casu de pœna tantum remittenda cogitasse videtur: vt in contrariis arg. C. de sen. pas. l. generalis. & l. tutor. & l. cum indulgentia & C. de gene. abo. l. fi. Accur.

cipis[a] restituti fuerint: per omnia pristinum statum[b] recipiunt. Relegati autē patres in insulam, in potestate liberos retinent[c]. Et ex contrario, liberi relegati in potestate parentum remanent.

Seruitus pœnæ patriam potestatem tollit. Angelus.

Pœnæ[d] seruus effectus filios in potestate habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum[e] damnantur †: & qui bestiis[f] subiiciuntur.

Sola patriciatus dignitas filium à patria potestate eximit.

Filiusfamilias si militauerit[g], vel si senator, vel consul factus fuerit: remanet in potestate patris. Militia enim, vel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat[h]. Sed ex constitutione[i] nostra summa † patriciatus[k] dignitas illico[l] Imperialibus codicillis præstitis, filiū à patria potestate

c Retinent. Nota differentiam inter deportatum & relegatum quo ad familiam: vt hic, & s. proxim. §. Item hic bona retinet, ille non: vt ff. de interd. & releg. l. j. Item hic ciuitatem retinet, ille non: vt ff. de interd. & releg. l. relegati. & l. relegatorum. §. siue ad tempus. & §. ad tēpus. Item quod hic ad tempus vel in perpetuum, ille autē tantum in perpetuum deportatur: vt ff. de interdi. & releg. l. relegati. & l. relegatorum. §. hæc est differentia. sed in libertate non est differentia. nam vterque liber remanet: vt ff. de bon. dam. l. sed & si alia. §. j. Sed bannitos nostri temporis quibus comparabimus? Respond. si tantum est maleficium, vt etiam cum ciuitate bona sua publicentur vel de iure, vel de consuetudine ciuitatum: tunc deportato comparabo, alias, relegato: vt argu. ff. de bonis dam. l. j. [2] non autem dico, quod possit deportari à præside de iure: vt s. §. proxi. diximus, nec relegari aliquis potest à defensore ciuitatis, cum sit de imperio mero relegatio: vt in auth. de defen. ciui. §. nulla. in fi. §. col. iij. ADDITIO. Vnde versus, Qui deportantur, semper pœna crucientur. Pœna relegatis est temporis, estque perennis.

d Pœnæ. Id est, supplicij. supplicium enim suus dominus est, non fiscus: vnde ei nihil quærit: vt ff. de iis, quæ pro non script. hab. l. iij. Sed nouo iure nemo ingenuus fit seruus ex supplicio: vt in authen. de nup. §. quod autem. & §. si vero. columna quarta.

ADDITIO. Dic istud esse verum si remanet viuus: secus si in eo fiat executio mortis naturalis: vel saltem præsens ab habente potestatem capitaliter condemnetur; quia eius testamentum non valet, nisi in male ablatis restituendis sed in absente secus: quia valet testamentum, secundum Angelum hic.

e In metallum. Id est, in opus metalli, ad fodiendum metallum vel etiam deportandum. & hi ne fugerent, ligabantur, & pondere quodam opprimebantur, vt ferro vel alio modo. Alij vero erant, qui dicebantur damnati in opus metalli: & hi nō tanto pondere opprimebantur: & qui hinc fugiebant, in metallum ponebantur. Alij vero erant, qui in ministerium vel in seruitium metallicorum tantum ponebantur. & hoc si perpetuo fieret, erant serui, alias contra: vt ff. de pœnis. l. aut damnum. §. inter eos. & §. quisquis. & §. in ministerium. Sed quid si prouincia non habeat metalla aliqua vel ferri, vel alicuius similis conditionis? Respond. in vicinam prouinciam mittebantur [3]: vt ff. de pœnis. l. aut damnum. §. est pœna. Alij sunt in opus publicum perpetuo dari vel ad tempus, qui sunt similes relegatis: vt ff. de pœn. l. quidam. sed huiusmodi pœnæ non sunt in vsu hodie. Accursius.

f Bestiis. Deducendis forte, vel etiam vt comederet cum eis, vel alia bestialia faceret. de hac pœna dic vt not. ff. de pœn. l. qui vltimo.

g Filiusfamilias. Diuiditur in quatuor partes. Primo ponit dictum in genere. Secundo reddit rationem. Tertio excipit à dicto. Quarto assignat rationem. Secunda ibi, Militia. Tertia ibi, Sed ex constitutione, Quarta ibi, Quis enim. CASVS. Domine, pono quod aliquis filiusfamilias factus fuerit miles & senator vel consul: nunquid liberatur à patria potestate? Respond. Imperator quod non. Nam militia vel consularis dignitas filium à patria potestate non liberat, sed ex constitutione nostra summa dignitas patritiatus filium à vinculis patriæ potestatis liberat. Quis enim patiatur patrem quemlibet posse filium suum à nexibus suæ potestatis per emancipationem relaxare, & Imperatoriam celsitudinem non valere eum, quem sibi elegit patrem, ab aliena eximere potestate? quasi dicat hoc nullatenus est tolerandum: & ideo prædictæ dignitatis adoptione filius incontinenti à patria potestate liberatur. Et hæc vsque ad illum §. sed ab hostibus. Franciscus.

Militauerit. Id est, miles factus fuerit: ad quod multa sunt necessaria: vt in authen. de mand. princip. §. fin. versic. si quidem. in gloss. j. col. iij. diximus etiam in l. penultima. ff. ex quibus causis maio. vbi sex requiruntur ad hoc, quod quis sit miles. Vel dic militauerit, id est, in exercitio militiæ fuerit.

h Non liberat. Hoc est iure isto. nam nulla dignitas præter patritiatum releuat filium à potestate patris, vt subiicit: sed hodie xij sunt dignitates, quæ liberant aliquem hominem curialem à curiali conditione: vt C. de decur. l. fi. lib. x. & illæ eædem liberant à patria potestate: vt in authen. constit. quæ de dig. §. j. & §. generaliter. collat. vj. vnde cum sit ibi consul, corrigitur quod de eo dicitur.

i Constitutione. Vt C. de consulibus. lege finali. libro duodecimo.

k Patriciatus. Erat enim patritius, quasi principis pater. vnde Sallustius, O patres conscripti nam scripta erant eorum nomina in aliquo loco, vel in corona capitis eorum, vel alias.

l Illico. Hoc est speciale in patritio & cōsule, hodie etiam vt sola collatione, id est, datione codicillorum, id est, dignitatis scriptæ, vel per aliquod priuilegium

fiant

† Alias dantur.

Deportatus & relegatus differunt.

Hoc verum nisi esset relegatus in perpetuū: quia potest sibi per sententiā adimi pars bonorum. l. relegati. in fi. & l. relegatorū. §. ad tempus. ff. e. tit. Ang.

Istā cōmuniter reprobāt doctores hic.

Ingenuus ex supplicio non fit seruus.

3 Quod facit secūdū Chr. quod vacante sede per mortem prælati, si opus sit chrismate: quærēdis in tepiscopi vicini: & est gl. in cap. si episcopus à paganis. de sup. negl. prælat. li. vj.

† Vide in hunc locū Al. in xij. lib. C. tit. de cōsu. & non spar. pec. & Budęum in l. vlti. ff. de senatoribus. vterque eñ Accursiū taxat in interpretatiōe dictionis patritius.

liberat[a]. Quis enim[b] patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem † elegit[c], ab aliena eximere potestate.

Captiuitate patris aut filij pendet magis, quàm intereat ius patriæ potestatis propter postliminij ius. Retrò enim fingitur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus regressus est.

Si ab hostibus[d] captus fuerit parens: quamuis seruus hostium fiat: tamen pendet[e] ius liberorum propter ius postliminij[f]: Quia ij, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint: omnia pristina iura recipiunt. idcirco[g] reuersus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, quia captus[h] est, in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit: exinde, ex quo captus[i] est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoq; filius nepos've, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus propter ius postliminij, ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictū est autē postliminiū, à limine, & pòst †. Vnde eum, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina sicut in domo finē quendam faciunt: sic & imperij finem esse limen, veteres voluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis quidam & terminus.

fiant sui iuris etiam sine administratione: in aliis decē, tunc demum cum cœperint administrare: vt in authen. constitu. quæ de digni. §. j. in glos. codicillos. colla. vj. quæ est C. de episc. & cleri. auth. sed dignitas. & C. de decur. l. fina. lib. x. Item in tertio casu cum ordinatur episcopꝰ: qui est etiā vltra supradictos casus: vt in authen. consti. quæ de digni. §. palam. colla. vj.

[illegible] Et nota, quod vbi electio est necessaria ex parte vtriusque: vt quia eligentes coguntur eligere: & electus consentire: quæritur ius ex sola electione etiam absenti et ignoranti. l. Illud. ff. de tut. & cura. dat. ab his. Sed si non sit necessaria ex parte electi, vt in episcopo: queritur ius ante acceptationem. c. si tibi absenti. de præben. libr. vj. Item vbi fit electio per viam facultatis, vt à populo vel domino. Sed est speciale in patritio & consule, vt hic. Angel.

a Liberat. Scilicet dignitas.

b Quis enim. Quasi dicat, si quilibet pater etiam vilissimus filium suum emancipat quando vult: vt infra eod. §. admonendi. & §. præterea. quare hoc Imperator non poterit facere? Vel dic in casu electi patritij, quasi dicat: cum ipse pater patritij possit emancipare, & ad hoc compellatur cum alapis & verberibus: vt in authen. constit. quæ digni. j. respon. colla. vj. quare & ipse Imperator &c.

c Elegit. Quod raro fit: vt C. de consulibus. l. fi. lib. xij. secundum M.

Si ab hostibus. Diuiditur in tres partes principales. Primo loquitur, quando pater fuit captus. Secundo quando filius. Tertio declarat quid sit postliminium. Secunda ibi, Ipsa quoque. Tertia ibi, Dictum est. Are.

[illegible] Domine, vos dixistis mihi, quod per mortē ciuilem tollitur pat. po. nunquid generaliter est verū? Respond. Imperator quod non. Nam si aliquis paterfa. ab hostibus captus fuerit: quamuis seruus hostium efficiatur: tamen pat. pote. omnino non extinguitur: sed propter ius postliminij in tempus futurum suspenditur. Illi enim qui ab hostibus capiuntur, si in ciuitatem reuertantur: omnia pristina iura iure postliminij recipiunt. vnde & iste pater ab hostibus captus, si reuersus fuerit, liberos in potestate habebit: q̄a ius postliminij eum qui ab hostibus captus est, si postea reuersus est, fingit in ciuitate semper fuisse. Si vero apud hostes decesserit: filij sui iuris effecti sunt. Si ipse quoq; filius aut nepos ab hostibus captus fuerit: ius pat. pot. in suspenso erit iure postliminij. Sed domine dicatis mihi si placet, vnde dicitur postliminium? Ad hoc respōdet Imperator, quod postliminium dictum est à limine, & post. Nam eum qui ab hostibus captus est, cum postea ad fines nostros redierit, postliminio reuersum recte dicimus. Sicut enim limina in domibus quendam finem faciunt: ita finem imperij, limen esse omnes veteres voluerunt. vnde etiam limen dictum est, quasi finis & terminus quidam. & hac ratione est, vt qui ab hostibus vltra limen, id est, vltra metam & finem imperij ducebatur, postea eodem limine reuertebatur, quo amissus fuerat. Sed pone, quod aliquis sit captus intra fines imperij: & ibidem victis hostibus recuperatus: nunquid censetur ipse postliminio reuersus? Et videtur quod non, cum non fuerit vltra limen, id est, metam vel finem imperij? Respond. Imperator quod iste postliminio rediisse censetur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. præterea. Franc. de Aret.

d Ab hostibus. Hostes sunt quibus populus Romanus bellum indixit: vel ipsi populo Romano: vt ff. de cap. & postli. re. l. hostes.

e Pendet. Hic colligitur quoddam hominum genus esse in pendenti: vt diximus supra, de is qui sunt sui vel alie. iuris. §. primo. Sed certe quod hic dicit, pendet, verum est propter iuris fictionem, nam quo ad veritatem sui iuris est filius: vt ff. de testamen. l. lege Cornelia. in fine, & ff. de liberis & posthumis. l. penultima. & C. de senten. pass. l. final. ibi. quod maxime &c. & ff. ad Macedonian. l. prima. §. primo. nam pater seruus est hostium: vt supra, de iur. persona. §. serui. ergo alium in potestate habere non potest: vt ff. ad legem Iuliam, de adulteriis l. sic eueniet. Dic ergo, quod nulla præterita vel præsentia pendent inspecto statu præsenti, sed futuro: vt infra de verborum obligation. §. conditiones.

[illegible] Etiam quo ad testamentum vel contractus filij super aduentitiis acquisitis ante captiuitatem, nec in alium translatis quouis titulo præter, quam hæreditario: alias secus secundum Angelum Aretinum: sed secundum Iasonem non pendet contractus filij, nisi patris præiudicium concernant.

f Postliminij. Est autem postliminium ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, moribus & legibus constitutum: vt colligitur ff. de capi. & postli. reuer. l. postliminium. j. respon. Accursius.

g Idcirco. Quia reuersi omnia iura recuperant. [1]

h Captus. Et reuersus: vt ff. de cap. retro.

i Captus. Intra fines nostros, nec vltra deductus. ita improprie reuersus dicitur postliminio. Vel dic captus fuerat vltra fines: & tunc dicitur etiam rediisse ante, quam ad limina redeat: quia sic recuperat statum licet improprie. & facit ad hunc §. ff. de capti. l. in bello. §. j. item ad idem. ff. de vi & vi arma. l. qui possessionem.

Præterea. Diuiditur in sex partes. Primo qualiter per emācipationem liberatur filius à patria potestate.

Secundo

† Patrem i. senatorē inquit Nebriss. in lexico suo iuris ciuilis in ver. pater.

† Seruius tamen, vt in topicis ad Trebatium testatur Cicero, dici vult à post & liminiū illud ꝓductionem esse verbi sicut infinitimo legitimo ædituo non plus est timum quā meditullio, tulliū.

Hostes q̄ dicantur.

Filius captus ab hostibus ī veritate est sui iuris.

[1] Excepta possessione rerū suarum. l. denique. et l. nec vtilem ff. ex qui. cau. ma. Ia.

Quia fuit recuperatus ante quā excederet fines. Ang. Per.

Secundo qualiter fiebat emancipatio de iure antiquo. Tertio, qualiter fiat hodie. Quarto, quod pater habet legitimam in bonis emancipati, sicut patronus in bonis liberti. Quinto, quod pater legitimus est tutor filij impuberis emancipati. Sexto, quod nepotem potest emancipare retento filio in potestate, & econtra. Secunda ibi, Sed emancipatio. Tertia ibi, Nostra. Quarta ibi, Et tunc. Quinta ibi, Et præterea. Sexta ibi, Admonendi. Aret.

CASVS. Domine, iam vidi plures modos, quibus tollitur patria potestas: nunquid adhuc tolli poterit pluribus modis? respond: q sic. Nam certe post supradictos modos tollitur emãcipatione patria potestas. Sed Domine, dicatis mihi qualiter fit emancipatio? Ad hoc rñ. Imper. q aliter olim fiebat emancipatio, & aliter hodie fit. Nam olim, aut per antiquam legis obseruationẽ fiebat, quæ per imaginarias venditiones & manumissiones ab imaginario emptore factas celebrabat: aut per imperiale rescriptum: sed nostra prouidentia hęc per quandam constitutionem in meliorem statum reformauit. Statutum enim est constitutione nostra, vt antiquorum fictione sublata parentes ad competentes iudices, vel magistratus directa via intrent: & ibidem filios, vel filias, & deinceps liberos cæteros à sua potestate dimittant: & ex tempore emancipationis factæ eadem iura præstantur parẽti in bonis liberorum ab ipso emancipatorum, quę tribuuntur patrono in bonis liberti: & etiam si aliquis eorum emancipatorũ impubes fuerit, parens qui emancipauit, per emancipationem eius tutelam nanciscitur. Et hæc vsque ad §. admonendi. Fran.

Ab eo postliminium dictũ est: quia ad idem limẽ reuertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus, victis hostibus recuperatur: postliminio rediisse existimatur.

Emancipatio apud quemuis magistratum (etiam citra antiquam solennitatem) facta, patriæ potestatis vincula soluit: verùm pater ex emancipati bonis sibi iure debitam portionem consequitur: illiusq; (si impubes sit) legitimam tutelam.

Præterea [a] emancipatione quoque desinunt liberi [b] in potestate parentum esse: sed emancipatio antea quidem, vel per antiquam legis obseruationem procedebat [c], quæ per imaginarias [d] venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali rescripto [e]. Nostra autem prouidentia, etiam hoc in melius per constitutionem [f] reformauit: vt fictione [g] pristina explosa [h], recta via [i] ad cõpetentes iudices, vel magistratus [k] parentes intrent [l]: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps à sua manu [m] dimittant. Et tunc [n] ex edicto [o] prætoris in bonis [p] huiusmodi filij vel filiæ, nepotis vel neptis, qui quæ've à parente manumissus [q] vel manumissa fuerit: eadem iura præstantur parenti, quæ tribuũtur patrono [r] in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius vel cæteri, ipse parens

[i] Quæ vẽditiões, & ex consequenti manumissiones: licet essent nullæ, quo ad commodũ contrahentium. l. vnda. ff. de cõtrahen. em pt. & §. fi. supra, de inge. tamẽ ad eorum incommodum bene valebant: vt hic per Iasonem.

a Præterea. Non solum supradictis modis, sed præterea &c.

b Liberi. Generale nomen est ad omnes inferiores: vt j. ti. ij. §. fi.

c Procedebat. Id est, ea demum ad effectum perducebantur. Accur.

d Per imaginarias. Id est, fictitias: sic & ff. de regu iur. l. imaginaria. nam pater vendebat filium pro vno nummo forte: & emptor eũ manumittebat, vt hic, & ff. de capi. dimi. l. liberos. §. j. & C. eo. l. fi. j. respons. & facit ad hoc. j. de testa. §. j. & propter hoc dicebatur filius capite minui. Sed cum hodie talia non fiant, vt sequitur. nunquid dicitur capite minui? Rñ. sic: quia statum suũ mutat ad min°. vt j. de ca. di. j. rñ. & §. minima.

e Ex imperiali rescripto. Et hoc modo etiã sine venditione fiebat: vt puto.

ADDITIO. Et erat ratio secundum Ang. hic, quia frustra precibus imploratur, quod datur à iure. l. j. in gloss. fi. ff. ad municip.

f Per constitutionem. Vt C. de emancip. lib. in fine.

g Fictione. Alias functione, id est, vsu. alias factione.

ADDITIO. Quæ fictio non debet deduci in genere: puta quod contractus sit simulatus, sed in specie. & qualiter præsumatur, vel probetur per testes, vide per Angelum hic.

h Explosa. Id est, expulsa. sic j. de fideicom. hæred. §. sed quia stipulationes.

i Recta via. Vel indirecta: non curo. vel dic, id est, recto iure.

k Vel magistratus. Quoslibet etiam si non habent merum imperium vel mistum: vt in authen. de defen. ci. §. iusiurandum. versic. & quicquid aliud. & ibi gl. coll. iij. & etiam extraordinarios: vt duo Bononieñ. coram iudice Mutiñ. vt ff. de manu. vind. l. etiam. §. fi. & C. de iud. l. vlti. alias pen.

l Intrent. Si iudex est in domo, idem vbicunque sit, dummodo non sit in loco turpi: vt ff. de iustit. & iur. l. pen. ff. de arbi. l. si cum dies. § pe.

m Sua manu. Id est, debet capere eum per manum, & relaxare eum per verba ad hoc idonea. Vel dic manu, id est, potestate. nam quandoque & non capta manu emancipãtur: vt C. de eman. lib. l. penul. Accur.

n Et tunc. Id est, extunc. nam prius occuparet pater omnia iure peculij: vt j. qui. non est permis. face. test. §. j. & est simile tunc. ff. de condi. & demon. l. iiij. in fi. & si cer. peta. l. lecta. circa prin. ibi tunc eo amplius. & in glo. tunc. ff. de vul. subst. l. in pupillari. §. j.

o Ex edicto. Scilicet posito. ff. si à pa. quis fue. ma. l. j. in fi. j. respons.

p In bonis. Acquirendis vel acquisitis: vel à patre sibi nunc collatis.

q Manumissus. Id est, emancipatus improprie enim ponitur: vt ff. quando act. de p[...]eu. est anna l. prima. §. alienatio.

ADDITIO. Quod est verum de stricto iure. C. secus de iure ff. secundum la. propter l. Pantonius. ff. si à pa. quis fue. manu.

r Patrono. Patronus autem succedit liberto in totũ ab intestato, filijs non extantibus: ex testamẽto, in tertia parte bonorum liberti: liberis existentibus, in nihil ũ: licet olim esset aliter: vt j. de success. libe. §. j. & ij. & §. sed nostra. Sic erit hic in patre. Sed hæc similitudo interdum fallit. nam interdum habet totum pater, vt si filius turpem personam instituit hæredem: vt ff. si à patre quis fuer. manumiss. l. Pantonius. in principio. Interdum nihil ex successione vel alio modo: vt in sex casibus, scilicet, quando pretium emancipationis accepit pater à filio. Item quando filius est miles, & habet castrensia: vt ff. si à pat. quis fuer. manu. l. j. §. si parens. & §. est & alius. & ff. de milit. testa. l. si à milite. §. fin. l. sequen. Item filijs alijs patris licet hæredibus, non datur: vt ff. si à pa. quis fue. manu. l. j. §. fi. secus est in filiis patroni. Itẽ quando emancipauit coactus: vt ff. si à pa.

[z] Et ita communiter obseruatur, secũdum Ang. quando fit inter præsentes secus si inter absentes, vt hic sequitur.

Patronus qualiter succedit liberto.

Pater quibus casibus succedit filio. & qbus non.

Actio Caluisiana.

quis

Actio Caluisiana.

quis fue.manu.l.j.§.fi. Item Caluisiana nõ ita patri vt patrono datur:vt ff.si à pa.quis fue.ma.l.j.§.si parens. & l.non vsq;. Item nec operas à filio vt à liberto patronus habet, vel potest habere:vt ff.si à pa.quis fuer. ma.l pen.licet hæc prædicta specialia in patrono vera non sint : vt colligitur ex generali capite illius tituli,si à pa. quis fue.ma.l.j.j.responso.& ij.& in specialibus casibus, qui in illo titulo ponuntur, vt dictum est.Sed secundum hoc semper videtur pater amittere : cum semper præmium emancipationis habeat hodie: vt j.per quas person. nob. acquir. §. hoc quoque. & C. de bo. quæ libr.l.cum oportet. §. pen. Sed dic istud legale, non conuentionale præmium esse :& ideo licitum, nec puniendum ; vt C. de admi. tut. l. sancimus. creationẽ ibi , non enim debet. & C. ad. l.Iul. de adult. l. Gracchus. versi.quod legitime.

ADDITIO. Dic, quod de consuetudine aliter obseruatur: quia pater in emancipatione donat aliquid filio, secũdum Angelum & Iacobum hic.

nem plenissimã esse, quando ea quæ diximus,concurrunt.Et hæc vsque ad illum §.illud autem. Fran.

g Constitutiones. Vt C. de adop.l. cum in adoptiuis. & s.de adop.§.sed hodie.& §.si vero.

h Præsente eo.Nisi sit infans:vt C.de eman. lib.l.pe. Accur.

ex manumissione[a] tutelam eius nanciscitur[b].

Habens filium, & ex eo nepotem in potestate, potest vnũ ex eis,vel ambos emancipare. Are.

Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse[c] ei,qui filium & ex eo nepotem, vel neptem in potestate habebit[d] :filium quidem de potestate dimittere : nepotẽ verò vel neptem retinere. & econuerso, filium quidem in potestate retinere : nepotem verò, vel neptẽ manumittere[e], vel omnes[f] sui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intelligantur.

Adoptatus ab ascendente(si præses adoptioni nõ cõtradicat)à patris naturalis soluitur potestate,& ĩ adoptãtis potestatẽ trãsit.

Sed & si pater filium, quẽ in potestate habet, auo, vel patrono naturali secundum nostras constitutiones[g] super his habitas, in adoptionem dederit:id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifestauerit, præsente eo[h] ,qui adoptatur, & non contradicente[i] : necnon eo præsente, qui adoptat:soluitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit[k] autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona, & adoptionem esse plenissimam antea diximus[l].

Conceptus prius quàm pater emanciparetur,aut cuipiã ascendentium in adoptionem daretur in auita remanet potestate:non ita si postea conceptus sit.

Illud autem scire oportet, quòd si nurus tua ex filio[m] tuo conceperit,& filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis,prægnante nuru tua : nihilominus, quod

i Non contradicente. Not. patientiam consensui compararī: sic qui tacet, affirmat. sic ff. de pigno. l. fideiussor. ij. §.pater. in fi. & ff. solut. matr.l. ij. §. fi. Argu contra ff. de ado. l. ij. §. j. & de procur. l.filiusfamili. §. j. Accur.

Tacens affirmat.

ADDITIO. Sed ibi erubescentia tacuit , quo casu non videtur consentire, secũdum Ias.per tex. in l. pen. ff. de furt. vel pro solutione distingue vt per Ange.Are. hic.

Sed ibi secundum Chri.requiritur expressus cõsensus pro forma.

k Transit. Ergo nõ tollitur patria potestas,sed transfertur. Ad quid ergo hic casus in hoc titulo ponitur?R ñd.quia & si non tollitur incommutabiliter , tollitur tamen quo ad primũ. idem dico in eo, qui iudicatur in potestate mea non esse . nam nõ efficitur sui iuris: cum sentẽtia non faciat ius,imo remanet in potestate:licet quo ad me pro emancipato habeatur:vt ff. de condi.inde.l.Iulianus.in prin.& l.vlt.

a Ex manumissione. Id est,ex emancipatione.

b Nanciscitur. Concordat huic verbo j. de legi.pat. tut.& j.de fid.tu.in princ.

Admonendi. CASVS. Dicit Iusti. in hoc §. quod si parens filium, & ex eo nepotem, vel neptem in potestate retinuerit,vel ecõuerso,liberum erit arbitrium ei, à nexibus suæ potestatis nepotem vel neptem dimittere,& filiũ in sua potestate retinere : vel in suo arbitrio erit omnes simul sui iuris efficere.

c Liberum arbitrium esse. Nisi in casibus:vt j.eo.in fi.dicemus.& facit ad hunc §.ff.de adop.l.liberum.

d Habet. Vt s.de pa.po.§.qui igitur.

e Manumittere. Id est,emancipare.

f Vel omnes. Repete,liberum esse. Accur.

Sed & si pater. CASVS. Domine,iam vidi plures modos,quibus tollit̃ pat. po. numquid adhuc pluribus modis tolli poterit?R ñ.quod sic.nam per translationem potestatis tollitur patria potestas quantũ ad ipm quem post in potestate habuit pater.Si enim pater filium suũ,quem in potestate habet auo filij sui, vel proauo paterno,vel materno,secundũ tenorẽ nostrarũ cõstitutionũ in adoptionẽ dederit, & hoc ipsum corã iudice cõpetẽte actis interueniẽtibus manifestauerit,præsente filio,qui in adoptionẽ datur, & nõ cõtradicente hmõi adoptioni, & etiã eo præsente, cui in adoptionẽ datur:in hoc casu quia in vnã personã cõcurrũt & naturalia,& adoptionis iura:ius potestatis naturalis patris omnino dissoluitur, & in huiusmodi patrẽ adoptiuum transfertur:in cuius persona cõstituimus adoptio

l Diximus. Vt s.ti.j.§.si vero.Accur.

Illud autem. Diuiditur in tres partes. Primo dicit de filiis ante emancipationem patris conceptis.Secundo de conceptis postea. Tertio quod filius non potest cogere patrem ad emancipandum eum. Secunda ibi, Quod si post. Tertia ibi,Et quidem.Aretinus.

CASVS. Ponamus, quod aliquis habeat filium in potestate:& vxor istius filij ex eo cõceperit:& postea eundem filium emancipauerit,vel in adoptionẽ dederit.modo quæritur,vtrum partus ante emancipationẽ conceptus,et postea editus,nascatur in potestate aui nihilominus?Respon.Iustinia.quod sic:sed si post emancipationẽ conceptus fuerit,secus erit:quia tunc partus ex ea editus, in potestate parentis emancipati,vel aui adoptiui erit.Et sciendũ, quod in parentum potestate existentes nullo modo possunt compellere parẽtes eos de sua potestate dimittere.Et hęc vsque in fi.tit.Franc. de Aret.

Illud. Hic §. tradit duo præcepta : vt s.de adopt.§. sed hodie.Accur.

m Ex filio. Scilicet, naturali & legitimo:secus in legitimo tantum, vt in adoptiuo . nam tunc filio emancipato,etiam nepos ex eo emancipatus videtur,secundum quosdam:vt ff.de capit.diminution.l. liberos. §. emancipato.& ff.de adoption. l. sed etiam nepos. Vel melius dic in eo idẽ,quod in naturali, vt in fine huius tituli.& ff.de adoptionib.l.liberum. & ff. pe capt. &

post l

postli. reuer. l. si me tibi. Accursius.

a Ex ea nascitur. Secus in ancilla prægnante manumissa vel alienata: vt s. de inge. §. sufficit. ff. de acq. rerum domi. l. fina. & C. de proba. l. matrem.

b Et quidem. Hoc est secundum præceptum: & repete scire oportet, quod neque. &c.

c Naturales. Subaudi, & legitimi. nã naturales tantũ non sunt in potestate: vt supra de nuptiis. §. finali.

d Pene. Hic not. talem regulam, quod nullus filius potest compellere patrem vt emancipet eum: quod fallit in quatuor casibus: & ideo dicit pene, vt si pater agnouerit legatum sibi relictũ hac contemplatione, vt liberos emãciparet. nam tunc compellitur extra ordinem emancipare: vt ff. de condit. & demonstr. l. si cui legatũ. Item si Titius adoptauit priuilegium suum, compellitur emancipare eum eo pubere facto, si probauerit sibi non expedire esse in potestate: vt ff. de adop. l. nonnunquam. & l. seq. Item in quolibet adoptiuo: vt ff. de minor. l. iij. §. si quis minor. Item si filiæ peccandi necessitatem imponat: vt C. de episco. aud. l. si lenones. Item si filium male & contra pietatẽ affecerit: vt ff. si à pa. quis fue. ma. l. fin. Item econtra filius non potest compelli, vt emancipetur: vt in auth. quibus modis nat. effi. sui. §. generaliter. col. vij.

ADDITIO. Nisi ex prædictis caussis, secundum Bart. in l. quidam cum filium. ff. de verbo. obligat. & Iac. hic. Sed Angel. tenet contrarium: nisi quando filius agnouisset legatum sibi relictum contemplatione emancipationis. & nota in dicta l. quidam. ex eisdem caussis, quem posse inuitum emancipari, ex quibus potest exhæredari.

Ratio est fauor libertatis vt l. qui in vtero. ff. de statu hom. Aeg. Per.

Emãcipare filiũ pater cogitur in quatuor casibus.

Etiam si patrẽ male tractet, &c. secundum Io. de Pla. & Angel. hic. Aegi. Per.

ex ea nascitur [a], in potestate tua nascit. Quòd si post emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subiicit.

Pater nõ cogitur inuitus emancipare filium, nisi ex causa.

Et quidem [b] neq; naturales [c] liberi, neq; adoptiui vllo penè [d] modo possunt cogere parẽtes de potestate sua eos dimittere.

TITVLVS XIII.

DE TVTELIS.

Ponit triplicem speciem personarũ. Et cognito vno de contrariis, cognoscitur & reliquũ. hoc dicit. Aret.

DE TVTELIS.

Imperator continuat hunc tit. Vel sic, Dictum est suprà de quadam diuisione personarum: quia quædã sunt sui iuris, quædã alieno iuri subiectæ sunt. Verùm quia est reperire aliam diuisionem: quia quidam sunt in tutela &c. ideo sequitur videre de tutelis.

Transeamus nũc. Iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo subdiuidit primũ membrum personarum positum s. titu. de his qui sunt sui vel alieni iur. Secundo definit, quid sit tutela. Tertio, qui sunt tutores, & vnde dicantur. Quarto, qui sunt illi qui possunt tutores ex testamento dare. Secunda ibi, Est autem. Tertia ibi, Tutores. Quarta ibi, Permissum. Aretin.

CASVS. Iustinianus dicit hic continuando processum suum. Nunc transeamus ad aliam diuisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt: quædam sunt in tutela, vel in cura: quædam neutro iure tenẽtur. vnde videamus de illis personis, quæ sunt in tutela vel cura. Nam cognitis illis personis, quæ sunt in tutela vel cura: cæteras quoq; personas, illas videlicet, quæ neutro iure tenẽtur, simul intelligemus. Prius enim inspiciamus de illis personis, quæ sunt in tutela. & hæc dicuntur vsque ad illum §. est autẽ tutela. Franciscus.

Transeamus nunc ad aliã [e] diuisionẽ psonarũ. Nã ex his [f] personis, quę in potestate non sunt [g], quædam vel in tutela sunt, vel in curatione: quædam neutro [h] iure tenentur. videamus ergo de his, quæ in tutela, vel in curatione sunt. ita enim [i] intelligemus cæteras personas, quæ neutro iure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt [k].

Illud ex tutelæ finitione nota tutorẽ primariò personæ tuẽdæ causa datũ, secundariò bonorũ.

Est autem tutela (vt Seruius [l] definiuit) vis ac potestas [m] in capite li-

e Ad aliam. Nam diximus duas: vt s. de iur. pso. in princ. & suprà, de his qui sui vel alieni iuris sunt. in prin.

f Ex his. Nota ergo, quod hic subdiuidit illud membrũ: quędã sui iuris sunt: quod est oppositum illi, quædam alieno iuri subiectę sunt: vt supra, de his qui sui vel alieni iuris sunt.

g Non sunt. Qui ergo in tutela vel cura sunt, sui iuris sunt. Filiusfamilias ergo non potest habere tutorem vel curatorem: vt hic, & C. de curat. furio. l. fina. in principio. Sed contra C. de sen tent. pas. l. finali. §. j. quia filius eius, qui est apud hostes, est in tutela: & tamen non est sui iuris: vt supra tit. j. §. si ab hostibus. sed ibi vere nõ erat in potestate, cum pater deportatus esset, vt diximus supra titu. j. §. cum autem.

h Neutro. Nec tutela nec cura.

i Ita enim. Quia contrariorum eadem est disciplina, vt hic, & supra, de his qui sui vel alieni iuris sunt. in principio.

k In tutela sunt. De aliis dicetur j. de cura.

Est autem. CASVS. Domine, iam video quod vultis de illis tractare, qui sunt in tutela. Dicatis ergo si placet, quid est tutela? Respon. Iustinianus definiendo tutelam. Tutela (prout Seruius iurisconsultus definit) est vis ac potestas &c. Et definitionis partes in casu mutari non possunt. & hoc vsque ad illum §. tutores autem sunt &c. Sed domine, iam video quid est tutela: dicatis ergo qui sunt tutores? Ad hoc respondet Iustinianus quod tutores sunt, qui eam vim & potestatem acceperunt: ex qua vi & potestate nomen suum acceperunt. Nam dicuntur tutores à tuendo, quasi tuitores, id est, defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur. Et hæc vsque ad illum §. permissum.

l Seruius. Nomẽ est iurisconsulti. & facit ad hunc §. ff. eodem. l. j.

m Vis ac potestas. Id est, violenta potestas. Nam dat tutor inuitus: cum enim sit munus publicum: vt infra, de excu. tut. & cura. in princip. ibi: exemplo cæterorũ munerum, ergo inuitus datur: vt C. de decur. l. nullus. libro decimo. Item inuito datur: vt ff. de tut. & curat. da. ab his. l. necnon. & ff. de tute. l. ij. Vnde patet quod hic est alia potestas, quam patris in filium, & domini in seruũ: cum illa ad cõmodum sit: vt infra, per quas perso. nob. acqui. §. j. & supra, de his qui sui vel alieni iuris sunt. §. secundo. hæc vero ad onus. tenetur enim de dolo & lata culpa: vt C. arbi. tut. l. ij. Item per hoc quod dat inuito, differt à curatore, qui volẽti datur: vt j. de

Vis ac potestas ĩ definitiõe tutelæ idẽ fere significant: nisi quod per vim significatur facultas quã ex ĩgenuitate qs habet, potestas autem facultatẽ legibus cõcessam indicat.

a Nisi in his in quibus patris authoritas vel cõsensus nõ sufficit: vt quia non de ipsius sed filij cõmodo vel incommodo tractatur: quo casu datur curator bonis. vt l. fi. §. sin autem in secunda. C. de bo. quę liber. cui° sola autho ritate ĩ criminalib° vel actiõibus personalibus potest filius esse in iudicio: vt per Ange. & Ias. hic

vt ĩ.de cura.§.item inuiti.& ff.eo.l.ij.§. si pupillus. Vel dic, vis ad cogendum, potestas ad imperandum.

Libero. Nam nisi sit liber pupillus, non potest habere tutorem, cum si seruus sit, non sit sui iuris: quod est necesse: vt s.e.in prin. Item & si dubius est, potest habere tutorem: vt ff.de tut. & cur.dat. ab his.l.ei qui. Est tamen casus vbi seruo datur tutor: vt ff.de tutor.& curat.da.ab his.l.si impuberi.j.respon.cui tamen legi signatur contra.ff.ad Treb.l.si res aliena.§.si seruus.& l.cogi.§.fina.& his duabus est alia contra.ff.eo.titu.l.mulier.§.non est. Quæ legum contrarietas ita soluit, cum libertas fideicommissaria & hæreditas relinquitur ab eodem præstanda: poterit seruus cogere, vt institutus hæreditatem adeat, & tunc datur etiam seruo tutor. vbi vero ab vno hæreditas, & ab alio libertas relicta est: non potest nisi prius præstita ei libertate. tũc enim coget alium hæredem hæreditatem adire, & sibi restituere, secundum Ioan.

Per hoc differt à patria potc. à qua fili[9] non liberatur pubertate vt pupillus à tutela secũdum Nic. ægi. Per. Tutor quãque seruo datur.

bero [a], ad tuendum [b] eũ, qui propter [c] ætatem se ipse defendere nequit, iure ciuili [d] data [e] ac permissa.

Ille est tutor, in quem cadit definitio tutelæ. Aretinus.

Tutores autẽ sunt, qui eam vim [f] ac potestatẽ habent: exq̃ re ipsa [g] nomen acceperunt. Itaque appellãtur tutores, quasi tuitores atque defensores [h]: sicut æditui dicuntur qui ædes [i] tuentur.

Concessum est patri, impuberibus filiis, quos in potestate habet, testamento tutorem dare. Item nepotibus, modò eo mortuo non sint in eorum patris recasuri potestatem.

Permissum est itaq; [k] parentibus, liberis impuberibus [l], quos in potestate [m] habent, testamento [n] tutores [o] dare: et hoc in filios, filiasq; procedit omnimodo. Nepotibus verò, neptibusq; ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum, in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit [p]: nepotes ex eo non poterunt [q] ex testamento tuo tutores habere, quamuis in potestate tua fuerint, scilicet quia mortuo te, in patris sui potestatem recasuri sunt.

Posthumo quoq; (qui si viuo patre natus esset, in eius potestate futurus fuisset) testamento tutor dari potest.

Cùm autem in cõpluribus [s] aliis causis posthumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit, non minus posthumis, quàm iã natis testamẽto tutores dari posse: si modò in ea causa sint: vt si vis parentibus na-

permissum est parentibus, qui liberos tẽpore mortis in potestate habẽt, liberis suis impuberibus in testamento suo dare tutores & hoc in filiis, & filiabus generaliter locum obtinet: sed secus est in nepotibus, & neptibus, & cæteris liberis in remotiori gradu constitutis. Nepotibus enim & neptibus ita demum possunt parentes in testamento suo tutores dare, si post obitũ eorum huiusmodi nepotes in patris sui potestatem recasuri non sunt. vnde si in tempore mortis me filium tuum, & ex me nepotes & neptes in potestate tua habeas, nepotes & neptes in testamẽto tuo tutores accipere non poterunt: licet in potestate fuerint: quia statim post mortem tuam in potestatem patris sui sunt recasuri. Sed pone: Domine, iam video quod parentes in testamento suo liberis suis impuberib[9] tutores dare possunt, sed numquid permittitur parentibus dare posthumis suis tutores in testamento? Respon. Imperat. quod sic. Nam cum pluribus aliis causis posthumi pro iam natis habeantur, statutum est in hac causa nõ minus posthumis, quam etiam iam natis tutores à parentibus in testamento dari posse. & hoc est verum, si in hac causa sint posthumi, vt si viuis parentibus essent nati, in eorum potestatem caderent. Et hæc vsque ad illum §.sed & si emancipato. Franciscus.

[a] Ad tuendum. Per hoc etiam remouet patriam potestatem, quæ non est ad tuendum, sed ad gubernandum prout vult, & sibi acquirendum.

[b] Per ætatem. Ad differentiam curatorum, qui dantur furiosis, & mente captis, qui propter morbum se defendere non possunt: vt ĩ.de cur.§.furiosi. Accur.

[d] Iure ciuili. Nota tutelam esse de iure ciuili, licet omnes fere contractus sint de iure gentiũ: vt s.de iur. natur.§.ius autem.

[e] Data. Scilicet à lege vel iudice: permissa vero à testatore dicitur: vt ĩ.e.§.permissum. Vel dic, data personę principaliter permissa, secundario rebus: vt ĩ.tit.j.§.certe.& ĩ.de excu.tuto.§.datus.

[f] Eam vim. Quæ est dicta s.proxi.§.

[g] Exque reipsa. Id est vi & potestate.

[h] Defensores. Et secundum hoc etiam curatores sunt tutores: secundum Ioan. & plerunque sic appellantur: vt ff.de leg.iij l.cum filio.§.j.& ff.de mino.l.j.§.ij.

Hanc glo. probat Ia. quia licet allusio vocabuli conueniat: non tamen procedit: quia repugnat definitio: vt not. Bart. in l.j. de test.

[i] Qui ædes. Vt est pręfectus vigilum, & qui cum eo de nocte vadunt: vt ff.de off. præfe. vigil.l.iij.§.sciendum. Accursius.

Permissum est. Diuiditur in tres partes Primo ponit dictum in genere. Secundo illud modificat. Tertio modificationem exẽplificat. Secunda ibi, Nepotibus. Tertia ibi, Itaque. Aret. Domine, ex quo vultis tractare de tutelis, & testamentaria tutela, quæ dignior est: dicatis ergo in primis, q possunt dare tutores in testamento, & quibus? Ad hoc respõ. Amice,

[k] Permissum est itaq;. Quia quædam generaliter vidimus de tutelis: & omnis tutela est vel testamẽtaria, vel legitima, vel datiua: itaq; pri[9] de testamẽtaria, vtpote de digniore, videamus in hoc titulo, & seq. De legitima autem dicetur ĩ.de leg.agna.tu. vsq; ad tit. de Atti.tu. de datiua dicetur ĩ.de Atti.tu.per totum.

[l] Impuberibus. Etiam inuitis: vt ff.de tu.l.muto. hoc etiam prætori & præsidi licet: vt ff.de tu.& cura.dat. ab his.l.necnon.& l.nec mandante.§.fina.

[m] In potestate. Naturalibus etiã dare possunt in iis, quæ sibi relinquuntur [t]: vt C.de confir.tu.l.fina.

[n] Testamento. Vel codicillis testamento confirmatis: vt ff.de testa.tute.l.iij.

[o] Tutores Sed non curatores: vt ĩ.de cura. in princ.

[p] Tua sit. Et nunquam exiuit, alioquin non recidit: vt ff.de adopt.l.si pater filium.& de hoc dixi s.tit.j.§.j. Accursius.

[q] Non poterunt. Licet miles sit testator: vt ff.de testa.tut.l.secunda.

[r] Tutores. Si autẽ filius vel emancipatus est vel mortuus: tunc nepotes ex eo sunt sui iuris mortuo auo: vt supra tit.j.§.j.in fin. vnde ex testamento aui possunt habere tutorem, vt hic innuitur.

[s] In compluribus. Vt quoties de commodo eorum quæri

[t] Et est r... tio, q a tũ... nõ dicitu... dari tuto... psonæ, se... hæredita... ti siue reb... l. pater.§... j. ff. de te... sta.tute.&... si dixeri... tis, nonne... tutor da... tur psone... Respond... verũ quan... do datur ... lege vel à... iudice, qu... habet sub... ditos i p... testate: ve... à testator... habẽte pu... pillũ in po... testate, se... cundum Chri.

quæritur:vt ff.de sta.ho.l.qui in vtero.non si de commodo aliorum:vt ff.de verb.sig.l.quod dicimus. vel si de incommodo matris:vt ff.de stat.ho.l.Imperator.ij.quo casu non habetur pro iam nato.

a Fierēt. Vt quia ex vxore nasciturus erat vel nuru: aliud si ex concubina,nisi in his quæ sibi dimitteret: vt C.de confir.tut.l.fi. tales enim tunc non nascerentur in potestate s.de nup.§.fi.

scerentnr,sui hæredes, & in potestate eorum fierent a.

Emancipato,inutiliter testamento datur tutor:datus tamen etiam sine inquisitione à iudice confirmandus est.

Sed & si emancipato. CASVS Domine iam video, qđ permissum est parentibus liberis suis impuberibus in sua potestate existentibus in testamento suo dare tutores. sed pone, quod pater in testamento filio emancipato dederit tutorē: nunquid valet in casu isto tutoris datio? Respond. quod non: sed tamen licet in casu isto de iure non teneat tutoris datio: si tamen de facto pater in testamento suo filio emancipato tutorem dederit:iste tutor à patre de facto datus,ex præsidis sententia confirmandus est omnimodo,id est,sine inquisitione.Et hæc dicuntur vsque in fi.tit.Franc.

Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento:confirmandus b est ex sententia præsidis omnimodo, id est,sine inquisitione c.

TITVLVS XIIII.

QVI TESTAMENTO TVTORES dari possunt.

Filiusfamilias etiam tutor testamento rectè datur. Item proprius seruus cum libertate,quinetiam si non facta libertatis mentione,tutor datus sit,tacitè libertas data videtur in errore quasi liber datus sit.

b Confirmandus.Nō ergo valebat datio per se: cum nō esset in potestate:vt s.eo.§.permissum. Sed nūquid hic tutor confirmatus dicitur testamentarius? quod si esset,præferretur legitimo:vt j.tit.ij.in princi.an datiuus?quod potest admitti,& facit pro hoc ff. de verb. signifi.l.lege.1. & in auth.de defen.ci.§.si de cætero.col.iij.ita legitimus tutor huic præfertur: vt j.de Atti.tu.in prin. 2 & ideo glossauit,id est,sine inquisitione,non quod vellet eum confirmari,si alius esset legitimus:sed quia non quæritur an sit locuples, vel non. Sed ar.contra ff.de cur.fu.l.si furioso puberi.

c Sine inquisitione. Id est,quia non satisdat,scilicet rem pupilli saluam fore. Item locuples sit,vel nō.hoc enim non quæritur:vt ff.de confir.tut.l.j.Sed aliud in matre dante tutorem filio.ibi enim & si nō satisdetur, tamen cum inquisitione datur:vt d.l.dicitur. & C. de confir.tut.l.j.Sed quare diuersum in matre dante tutorem filiæ?Respon.in memoriam præcedentis potestatis:vt ff.de quæst.l.vnius.§.seruus primo.& ff.qui pe.tuto.l.si facit ad hoc j.de satisda.tuto.& cura.in prin. & ff.de liber.agno.l.j.§.Iulianus.& C.de episco. audien.l.de creationibus.Sed argumentum contra ff. de in lit.iuran.l.videamus.

Tutor cōfirmat⁹ est datiuus & non testamentarius. 2 Imo non facit secundū do. qa dare nō videtur q̄ ex necessitate confirmat.vt hic in verbo, omnino arg.l. rē relegatā. ff. de adi. le. Sed melius probatur ī l.iij. ff. de confir.tut. vbi cū assimiletur testamentario, pater ꝙ non est idem. l. ꝙ Nerua. ff. deposi. Dic qđ cōmunis opi. esset ī cōtrarium propter ordinem titulorum.

QVI TESTAMENTO tutores dari possunt.

Dictum est suprà in §. permissum.tit.j.quibus dātur tutores. Restat videre,qui possunt dari tutores, ideo ad hoc videndum ponitur hic titulus. Areti.

Dari autem. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primo qui possunt tutores dari. Secundo quomodo seruus alienus potest in testamento tutor dari. Tertio quando furiosus vel minor tutor datur. Quarto quando ad certum tempus, vel sub cōditione, vel certæ rei datur. Quinto quando filiis vel filiabus datur: quibus datus videatur. Secunda ibi, Seruus autem. Tertia ibi, Furiosus. Quarta ibi, Ad certum tēpus. Quinta ibi, Si quis filiabus. Et hoc principiū subdiuiditur in quatuor partes. Prima quod paterfamilias & filiusfamilias potest tutor dari. Secundo quando seruus proprius datur cum libertate. Tertio qđ si sine libertate, tunc tacite videtur sibi data libertas. Quarto quando credebatur liber. partes de se patēt. CASVS Domine, iam vultis tractare q possunt tut. da. in testamento. Ad hoc respōdet Imper. Amice, tutor in testamēto dari potest, nō solū paterfamilias, sed etiam filiusfa. & non solum liberi homines in testamento tutores dari possunt, sed etiam serui. Nam quis seruum propriū in testamento suo cū libertate tutorē dare potest, & non solū si libertatem expresserit, tenebit tutoris datio: sed etiam si proprium seruū sine libertate in testamento tutorem dederit. Ex ipsa enim datione tutelæ ipse seruus videtur directam libertatem accepisse: & per hoc administrationem consequitur. & hoc verum est, quando testator qui dedit eum in tutorem, serui conditionem non ignorauit. Nā si per errorem quasi liberum eum dedit, aliud erit dicendum: quia in eo casu nec liber, nec tutor erit. Et hęc vera sunt in proprio seruo. Sed si seruus alienus pure in testamento datus tutor fuerit, cum liber erit: puta testator ita dixit, Stichum seruum Petri cum liber erit, tutorem do: vtiliter datus videtur. & hoc est verum in seruo alieno. Sed si proprium seruum eo modo dederit tutorem, videlicet cum adiectione, cum liber erit, inutiliter dedisse intelligitur. Sed pone, quidam satis inconsulte prouidens liberis suis, dedit eis quendam furiosum tutorem, vel forte minorē vigintiquinque ann. quid iuris est in hoc casu? Ad hoc respon. Impera. quod si furiosus vel minor vigintiquinque ann. tutor datus fuerit: tunc demum tutor erit, cum furiosus compos mētis factus fuerit, aut maior vigintiquinque ann. extiterit. Et hæc vsque ad illum §. ad certum tempus. Franc.

Dari autē tutor potest testamēto, nō solū paterfamilias d, sed etiam filiusfamilias e. Sed & seruus proprius testamento f cū libertate rectè tutor dari pōt. Sed sciendum est, eum & sine libertate g tutorem datum, tacitè libertatem directam h accepisse videtur.

d Paterfamilias, Nisi sit mutus vel surdus: 3 q̄a tutor & loqui & audire debet: vt ff.de tut.l.j.§.penul. & §.fi. ADDITIO Et ideo taciturnitas seu patientia tutoris non haberetur pro authoritate: vt not.gloss. in l.iij. ff.de autho.tuto. posset tamē esse procurator ad negotia, sed non curator: vt per Ange. & alios hic.

e Filiusfamilias. Cum enim tutela sit ius publicum: vt j.de excu.tut.in prin.non curatur ius pat.po.vt ff. ad Treb.l.nā(ꝙ.j.rū. ff.de his qui sui vel alie.iur.sunt l.filiusfamilias.quo casu pater de peculio tenetur, nisi agnoscat.tūc enim, scilicet quando agnouit, insolidū: vt ff de tu.l.si filius. & ff.de admi.tu.l.Lucius Titius.

f Testamento.Sed à præside tutor dari non potest seruus: vt C.qui dari tut.pos.l.in seruili.

g Et sine libertate. Nō expresso hoc, ꝙ sine libertate det, sed omisit libertatis dationē: vt s.qui ma. nō pos. §.licet.in fi & C.de neces.ser.l.quidam.§.illo.Accur.

h Directam. Imo videtur quod fideicommissariam: vt C.de

3 Scilicet penitus: alias secus. l.fi.ff. de legi. tut. Itē hoc verū in psonalibus vt hic etiā si talis morbus superuenerit: quia de finit ipso iure etiam si ad motus labiorum intelligeretur, vt hic per Bald. Secus tamen in muneribus patrimonialibus. l.omnes. §.j. ff. de muneri. & hon. Nam in his, q̄ sunt publici iuris, filius habetur p patre, maxime ī his quæ reprę sentāt duplicem persōnam: vt sunt magistratus: sed in his in q bus reprę sen. simplicem persōnam, vt in testamenti factiōe nō habetur p patre, secū dum Nic. Aegi. per.

ri, & per hoc rectè tutorē esse. Planè si per errorem quasi liber tutor datus sit: [a] aliud dicendū est. [b]

Alienus seruus sub conditione libertatis futura tutor in testamento creari potest: proprius autem sub conditione prædicta tutor inutiliter datur.

Seruus autem alienus purè inutiliter [c] testamēto datur [d] tutor: sed ita, cùm liber erit, vtiliter datur. Proprius autē seruus inutiliter eo modo [e] tutor datur.

Tutor creatus, qui est inhabilis ratione alicuius accidentis annexi temporale impedimentū præstantis: eo cessante, tutor efficasiter erit. Aretinus.

Furiosus, vel minor vigintiquinq; annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cùm compos [f] mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus.

Ad certum tēpus ex certo tēpore, vel sub cōditiōe, & ante hæredis institutionē tutor dari potest: secus autem ad rem certam, vel causam. Areti.

Ad certum tempus [g], vel ex certo [h] tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis [i] institutionem posse dari [k] tutorē non dubitatur. Certæ autem rei [l] vel causæ [m] tutor dari non potest: quia personæ [n], nō causæ, vel rei tutor datur.

Filiorum appellatione posthumi quoque primi gradus continētur, nō etiā vlterioris: liberorū autem appellatio, etiam nepotes cæterosq; descendentes includit: posthumi verò nomen quoscunque liberorum gradus complectitur.

Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit: etiam posthumæ vel posthumo [o] dedisse videtur: quia filij [p] vel filiæ appellatiōe, & posthumus & posthuma continentur. Quòd si nepotes sint: in appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt & ipsis quoque dati videantur, si modò liberos dixerit.

vt C. de fideicom. li. 1. & si nō adscripta. [1] contra. Sed certe hic testamento: vt hoc sit ibi alia volūtate, puta codicillis vel per epistolam. Vel dic, quod ibi alienū credebat, hic suum sciebat. Item alia ratione nō videtur valere datio: quia ille solus datur tutor, qui testamēti habet factionē: vt ff. de test. tut. l. testamēto tutores. rñ. illud intellige in passiua significatione: in qua etiam seruus dicitur habere testamēti factionem, vt j. de hæredū qual. & dif. §. testamenti.

[a] Datus sit. Scilicet proprius seruus, licet hoc non sit verisimile: vt C. de rescin. ven. l. quisquis. sed forte ex causa hæreditaria nouiter habebat: vt ff. de reg. iur. l. qui in alterius. & j. de vsucap. §. quod autem.

[b] Dicendum est. Scilicet vt neque liber, neque tutor sit. idem multo magis in alieno, vt ff. de fideicō. lib. l. generaliter. §. si quis tutorem. & ff. de testa. tut. l. si quis tutorem.

[c] Inutiliter. Scilicet vt statim sit: sed cum liber erit.

[d] Datur. Quia directo non erit liber, sed * per fideicōmissum: vt ff. de test. tute. l. si hæreditas. §. si. & C. de fideicom. lib. l. & si non adscripta.

[e] Eo modo. Scilicet cum liber erit. nā nō erit tutor. inutilis enim dicitur etiam stipulatio propter inutilē adiectionem: vt ff. de stip. ser. l. sed si sibi [2], vel aliter inutiliter: quia pro non adiecta habetur: & erit tutor, ac si non esset adiecta: vt & alias j. de hære. insti. §. impossibilis. vel dic tertio secundum P. non erit tutor nunc, sed conditione extante. hæc non placet: quia sic nō esset differentia inter suum & alienum [3]. sed prima verior est: vt ff. de reg. iur. l. actus. ADDITIO. Quæ lex procedit etiam in testamentaria tutela, quādo scilicet conditio est prohibita: vt hic alias secus: vt j. pro xi. §. secundum Io. Fa. & alios hic.

[f] Compos. Siue hoc dictum fuerit à testatore, siue nō: vt ff. eo. l. si hæreditas. §. si furiosus. & facit ad hoc ff. de iudi. l. cum furiosus. j. respon.

Ad certum. CASVS. Dominc quidam sub conditione dedit tutorem, nunquid tenet datio in isto casu? Respon. Impe. quod sic. Nam ad certum tempus, & ex certo tempore, & sub conditione, & ante hæredis institutionem tutorem dari posse non dubitatur. Certæ autem rei: vel causæ tutor dari non potest: quia tutor principaliter personæ, & non causæ vel rei datur. & hoc in secunda parte vsque ad illum §. si quis filiis. Franciscus.

[g] Ad certum tempus. Vsque ad pascha.

[h] Ex certo. Id est, à paschate in antea: vt ff. de actioni & obliga. l. obligationum. §. j.

[i] Vel ante hæredis. Contra videbatur j. de leg. §. ante hæredis. Accursius.

[k] Posse dati. A testatore, non à iudice: vt ff. de regu. iuris. l. actus. Accursius.

[l] Certæ autem rei. Scilicet Aphricanæ, vel Syriacæ vtiliter datur: vt ff. de testamen. tut. l. si tamen tutor.

[m] Causæ. Scilicet certæ: vt ad rei vendi. sed videtur contra C. de in lit. dan. tut. l. ad litē. sed ibi tutor pro curatore ponitur. Item videtur contra. ff. de testamen. tute. l. si tamen tutor. sed ibi vniuersitati rerum datur, non rei certæ.

[n] Personæ. Scilicet pupilli principaliter vt eum instruat bonis moribus, & etiam salaria præstet magistris eius: vt ff. de administra. tuto. l. cum plures. §. cum tutor. & C. de ali. præstan. l. fin. ad hoc enim principaliter datur: secundario autē rebus datur: vt j. de excusatio. tutorum. §. datus. sed in curatore econtra. nā principaliter rebus, secūdario personę datur: vt C. de nup. l. in copulandis.

Si quis &c. CASVS. Ponamus Titius in testamento dedit tutorem liberis suis in hūc modum: Filiis & filiabus meis Mæuium tutorem do. & postea decessit vxore prægnante relicta: demum procedente tempore peperit posthumū & posthumam: nunquid in casu isto istis posthumis tutor datus videtur? Ad hoc respon. Impera quod sic. Nam ex quo filiis & filiabus tutorem dedit: & posthumo, & posthumæ intelligitur dedisse. Filij enim vel filiæ appellatione posthumus & posthuma continētur. Sed pone, quod nepotes posthumi nati sunt ex vxore filij, quam pater tempore mortis habuit in potestate: nunquid huiusmodi posthumis nepotibus tutores dari intelliguntur? Respon. Impera quod refert, quibus verbis vsus est testator dando tutorem. Nam si testator dixit sic, liberis meis tutorem do: tunc non solum filiis, sed etiam nepotibus posthumis dedisse intelligitur. Cæterum si pater dando tutorem ita dixit filiis meis tutorem do, in hoc casu filiorum appellatione nepotes non continebuntur. Aliter enim nepotes, & aliter filij appellantur. Sed si pater ita dixit, posthumis meis tutorem do, posthumorum appellatione nō solū filij posthumi, sed etiam cæteri liberi in remotiori gradu nasciturj continebuntur. h. d. vsque ad fin. Francis.

[o] Posthumo. Scilicet filio.

[p] Quia filij. Hæc dictio filij, comprehendit posthumū & posthu

[1] Ex quo not. quod promouens ad dignitatē scienter inhabilē, videtur cū eo dispensare si pōt: nō alias. l. ij. C. si seruus aut liber. ad decu. aspir. lib. x. secū dum Ang.

* Dic qđ testator videtur rogare hæredē vt seruum hunc emat & manumittat, secūdū Nic. Aegi. per.

[2] Imo ibi vitiatur inutilis adiectio: secundū Ange. hic.

[3] Quamuis opinio Pla. sit reprehēsibilis: ista tamen ratio reprehensionis est falsa per l. sed si hæreditas. §. fi. ff. de test. mi. secundum Ang.

† Vide in hanc rem Alcia. lib. iij. par. ca. xiiij.

& posthumam:cũ masculinũ possit concipere fœmininũ.sed hæc dictio filiæ,nõ cõprehendit vtrũque: & sic nec posthumũ,cũ fœmininũ non concipiat masculinũ:vt ff.de leg.ij.l.si ita scriptũ.in princ.& ff.de le.iij.qui duos.& l.seruis legatis ſ.Item no.q̃ appellatione natorũ,etiã nõ nati continentur, cũ de eorum commodo tractatur : vt ff. de sta.ho.l.qui in vtero.& s̃.titu.j.§. cum autem. & facit ff.de test.l.si quis ita. §.j. & l.si quis filiabus. & l.quod si.

ſ Vide gl. in c.generali.de ele. lib.vj.

† Haloãd. legit, Plane si posteris . Nos autem ĩ l. quid si nepotes . ff. de testa.tu tel. vnde ad verbũ hic locus desũptus est,admonuimus,in pand. Flo. scriptũ esse , si posthumis dederit. Natorum appellatione continẽtur nõ dumnati. Filius vnde dicitur

a Si filios. Scilicet dixerit. Accur.

b Non continebũtur.Scilicet nepotes

c Appellãtur. Ab omnibus in vsu vel consuetudine:sed secundum veram significationem verbi (quia filius dicitur à philos , quod est amor)etiam nepos dicitur filius, & etiam quilibet,quem aliqs diligit paterna dilectione:vt ff.de ver. sig. l. liberorum. §. sed & Papyrius.quę videtur contra.

d Cæteri. Etiam nati, secũdum quosdam, q̃ falsum est: vt ff. de verb. sign. l. nomen. Dic ergo cæteri.s. ex filiis nascituri , qui sui posthumi sunt per leg. Velle. vt ff.de iniusto rupt. test .l.posthumorum. & j.de exhæ.li.§.posthumi.& ff.de libe. & posthu.l. Gallus.j.respon.

Cæterùm si filios [a] : non continebuntur [b] . Aliter enim filij, aliter nepotes appellantur [c] . Planè , si posthumis dederit † :tam filij posthumi, quàm cęteri [d] liberi continebũtur.

TITVLVS XV.

DE LEGITIMA AGNATORVM tutela.

Cessante testamentaria tutela, locus est legitimæ: quæ quidẽ ad proximos defertur agnatos, non etiam ad cognatos. Agnati autẽ sunt per virilis sexus cognationẽ coniuncti:cognati verò per fœminei sexus personas.

QVibus [e] autem testamẽto tutor datus non est, his ex lege duodecim tabularum [f] adgnati sunt [g] tutores, qui vocantur legitimi.

Sunt autem adgnati † cognati per virilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre cognati [h] : veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius nepos've ex eo [i] : item patruus [k] , & patrui filius, nepos've ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iungũtur, adgnati [l] nõ sunt, sed alias naturali iure cognati. Itaque amitæ [m] tuæ filius, non est tibi adgnatus, sed cognatus : & inuicem tu illi eodem iure [n] cõiungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam [o] sequuntur † .

DE LEGITIMA AGNATORVM TVTE.

Suprà duobus titulis præcedentibus dictum est de tutela testamentaria, hic autem ponitur de tutela legitima, quæ sequitur testamentariam. Ange.

QVibus autem. Totus iste titu. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit qualiter lex xij.tab.dat agnatos in tutores pupillis, deficientibus tutoribus testamẽtariis. Secundo, qui sunt agnati, & qui nõ sunt. Tertio qualiter intelligẽda sunt illa verba posita hic in principio: videlicet, quibus autem in testamento tutor datus non sit. Quarto qualiter ius agnationis perimitur. Secunda ibi, Sunt autem. Tertia ibi, Quod autẽ. Quarta ibi, Sed agnationis. Et subdiuiditur hoc principiũ in tres partes: quia primo dicit qualiter deficiente tutela testamentaria, vocantur legitimi. Secundo, qui sint agnati, Tertio, qui cognati. Secunda ibi, Sunt autem. Tertia ibi , At qui.

CASVS. Domine , iam video quod vultis tractare de legitim.agnator. dicatis ergo mihi, quando locum habet huiusmodi tutela ? Respondit Imperator, quod deficiente testamentaria tutela, locũ habet legi[i]ti.agnat. tute. Nam quibus impuberibus liberis tutor in testamento à parente datus non fuerit: his ex lege xij.tabul.agnati sunt tutores: & isti agnati ex lege xij.tabula.ad tutelam vocati legitimi tutores appel[e]lantur. Sed pone: domine, iam video quando legitim. agnat. tute. habet locum, & vnde descendit: dicatis modo mihi, qui dicuntur agnati ? Respond. Impera. quod agnati sunt cognati per virili sexus cognationẽ coniuncti. & dicũtur agnati , quasi à patre cognati : quia ab eodẽ patre natus, tibi agnatus est, vt fratris filius, & etiam nepos ex eo. Item patruus est tibi cognatus , & filius patrui , & nepos ex eodem filio patrui natus. Sed qui per fœminini sexus cognationes iunguntur , non sunt agnati, sed alias naturali iure cognati. vnde amitæ tuæ filius non est tibi agnatus: sed tantum naturaliter cognatus: quia per fœmininam lineã scilicet per amitã tuam tibi coniungitur : & tu inuicem illi eodem iure coniũgeris : quia qui agnascuntur patris, non matris familiam sequuntur . Et hæc vsque ad §. quod autem lex. Fran. de Aret.

† Ad hoc vt aliqui sint agnati oportet q̃ habeãt cõmunem stipitem masculum . generis : vt patruus me⁹ & pater si sunt ex eodem patre Itemquod ipsi nõ habeant maiorem fœ. generis: & sic filius amitæ meæ non est mihi agnatus Aegi. per.

e Quibus. Scilicet pupillis.

f Duodecim tabularum. Quos ipsa lex vocat verbis & sententia: & nisi gerant, eorum periculo agitur: vt ff. eo.l.legitimos. alias autem quando q̃ ex sententia legis dantur: non ex verbis: vt j.ti.ij.& iij.

† Cõcor. c.ex parte M. cũ gl. vnı.in prĩ. extra , de appe. & c. ij.iũcta gl. super ver. potestate . de cõuer. infid.

ADDITIO. Qui facto inuentario & præstito iuramento de vtilibus faciendis, & prætermittendis inutilibus: promittendo etiam expresse ipsum pupillum defendere & satisdare rem pupilli saluam fore : nam ante administrabunt , quam sibi per iudicem administratio decernatur. leg. iij. §. final. ff. de administra. tuto. Angelus.

g Agnati sunt. Si sint maiores xxv.ann. vt j. de fidu. tu. in fin. & maiores lxx.ann. alias excusantur: vt j. de excu.tu.§.item maior.

h Cognati. Nomen ergo cognationis generale est: agnationis nomen speciale. nam omnis agnatus est cognatus: sed non conuertitur: vt hic, & infra, de legitim. agnat. successio. primo respon. & ff. eod l. sunt autem.

Cognatio & agnatio se habẽt sicut genus & species.

i Ex eo. Filio fratris.

k Patruus. Repete si fuerit natus eodem patre cũ patre tuo: alioquin est cognatus: vt C. de leg. hære. l. fi. §. sed nec. & §. cum autem.

l Agnati. Etiã si masculus interueniat: vtputa si sint duo fratres vterini: filius vnius fratris filij fratris sui patris non erit agnatus, sed cognatus, inspecto fœminino sexu propter quem adinuicem sunt cognati , secundum Ioan.

m Amitæ. Sed ipsa amita est tibi agnata: quia per patrem tuum tibi coniungitur.

n Iure. Scilicet cognationis.

o Familiam. Id est, agnationem: licet & alias multas habeat significatiões: hæc dictio, familia: vt ff. de ver. sig. l. pronuntiatio. §. familiæ. & facit C. de verb. sign. l. si. & s̃. de pat. pot. §. si.

Quantum ad tutelam pertinet, is intestatus decessisse videtur, qui cùm testatus sit, tutorem testamento non dedit, aut datio effectum sortita non fuit.

Quòd autem lex duodecim tabularum ab intestato vocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet significationem [a], si omnino [b] non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si (quantũ ad tutelam pertinet) intestatus decesserit: quod tunc quoque accidere intelligitur: cũ is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit.

Quòd autem. CASVS. Domine, Titius laborans liberis suis impuberibus, quos in potestate habuit tẽpore mortis, Mæuium tutorem dedit, sed viuente adhuc Titio testatore decessit Mæuius: isti impuberes adhuc tutore carẽt. Agnati autẽ proximi ab onere administrationis se nituntur excusare tali ratione. Dicunt enim, quod legitima agnatorum tutela ex l. xij. tab. locum habet, cum tutor in testamento datus non est. Cum autem in testamento patris sui istis impuberibus tutor datus fuerit: dicunt se ab onere excusari. Domine, pro Deo dicatis mihi, quid iuris est in hoc casu? Ad hoc rñ. Impera. dicens: Amice, isti agnati frustra nitũtur se excusare in hoc casu ab onere tutelæ, male enim intelligũt §. l. xij. tab. qui ab intestato proximos agnatos ad tutelam vocat. Nõ enim hãc significationẽ habet tantum, vt si ille, qui tutorem in testamento dare poterat, omnino testamentum non fecerit, tunc demũ vocẽtur agnati: sed etiam si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit, quod tantum valere poterit, si is, qui in testõ datus fuerat, viuente testatore decesserit. Cum igitur in hoc casu proposito id contigerit, manifestũ est, quod agnati ab onere tutelæ non poterũt prędicta ratione excusari. Et hęc vsque ad illum §. sed agnationis. Fran. de Are.

[a] Significationem. Scilicet tantum.

[b] Si omnino. Vel aliud cõtingat, ꝙ tãtundẽ valeat: ꝙ diximus j. de hære. quæ ab intesta. j. rñs. & facit ff. quod cuiusque vni. no. l. j. §. & quidem.

ADDITIO. Et ille proprie dicitur intestatus, qui potuit testari, & nõ est testatus: sed dicitur intestabilis, qui testari non potest, quod no. pro statutis, secũdũ Christoph & Iaco. hic. Et deficiente testamẽtario legitimo, vel datiuo, quis in locũ deficiẽtis admittatur, an legitimus, an datiuus: vide Ange. hic.

Sed agnationis. CASVS. Domine, iam video, quando habet locum leg. agna. tut. & qui sunt agnati: & etiam quomodo intelligantur verba l. xij. tab. quibus agnati vocantur ad tutelam: nunquid est aliqua differentia inter ius agnationis, & ius cognatiõis? Respõd. quod sic: quia ius agnationis omnibus modis capitis diminutione plerunque perimitur. Nam nomen agnationis à iure ciuili deriuatum est: sed ius cognationis, quod ab origine nomen sumpsit, & à iure naturali descendit, non omni capitis diminutione mutatur. Ciuilis enim ratio ciuilia iura corrumpere potest: naturalis autem nequaquam. hoc dicit vsque ad finem. Franc.

Agnati ꝓferũtur cognatis in duobus. Agnatorũ prętogatiua facile ꝑditur.

[c] Sed agnationis quidem ius. Nota diligenter hunc §. Est autem ius agnationis, & ius cognationis, siue cognatorum. Agnati enim habent ius prærogatiuum ad cognatos, scilicet, vt præferantur in hæreditatibus agnatorum mortuorum: vt j. de legiti. agna. succ. primo responso. Item præferuntur in tutelis agnatorum paruulorum: vt s. eodem titul. primo respons. his autem deficiẽtibus, in hæreditatibus & tutelis cognati suo iure admittuntur: inter quos etiam agnati vocantur. qui desierunt esse in iure agnatorum, vel desierunt habere iura agnatorum. vt per cap. di. vt j. de hære. quæ ab intest. §. admonendi. Illud autem ius prærogatiuum, quod habent agnati: quia vltra iura communia habent per l. xij. tabu. facile perdunt: vt omnibus modis capitis diminut. id est, per omnem capit. di. vt per maximam, vel per mediam: de quibus duobus non est dubium: cum & iura cognationis perdantur: vt j. titu. j §. quod autem. Item per minimam tollitur ius agnationis, vt hic dicitur. & ff. de capit. dimi. l. tutelas. nisi in duobus casibus tantum [1], vt inter tres fratres, licet alter emancipetur: vt C. de legi. tut. l. iij. & iiij. Item inter patrem & filium: vt j. de leg. ag. suc. § fi. & propter hos duos casus, qui de minima cap. di. excipiuntur, dicit hic plerunq;. at iura cognationis nõ commutantur omnibus modis: quia non tolluntur minima ca. dimi. & est ratio, vt subiicit.

Agnationis ius (cùm ciuile sit vinculum) capitis diminutione tollitur: cognatiõis verò nõ ita.

Annotato, Nil tam naturale esse, quàm genere quodq; dissolui, quo ligatum est.

Sed adgnationis quidem ius [c] omnibus modis† capitis deminutione† plerunque perimitur.

Nam [d] adgnatio, iuris ciuilis nomen est [e]. Cognationis verò ius, nõ omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidẽ iura corrumpere potest: naturalia [f] verò non vtique [g].

[d] Nam. Pro quia.

[e] Agnatio iuris ciuilis nomen est. Id est, à l. xij. tab. est inducta hæc prioritas agnatorũ: sed ius cognationis est naturale nomen [2]: nam ratione sanguinis hoc nomen impositum est: vnde & vnum ius ciuile põt per aliud facile tolli: vt hic, & ff. de reg. iur. l. nihil est.

[f] Naturalia. Id est, iura cognationis sic dicta: quia ea quis consequitur per natiuitatẽ: vt s. de adopt. §. sed hodie. in fi. §. non sic de facili tolluntur.

[g] Vtique. Id est, certe nõ tollũtur capitis diminutione: cũ sint immutabilia hęc iura: vt s. de iu. nat. §. sed naturalia. Item nec ea, quæ naturalem æquitatẽ habent: vt ff. de cap. di. l. eas. & l. legatum. Item no. quia quędã cognatio est ciuilis tantũ, vt per adoptionem: vt ff. de adopt. l. qui in adoptionẽ. Item naturalis tantũ. vt ad filios naturales tantũ. Item naturalis & ciuilis: vt ad eos, qui legitimi sunt. & de hac intelligitur hic: vt ff. de grad. aff. l. non facile. §. j. Item not. quia ciuili iure hęc. s. tutela. & hęreditas tribus modis deferũtur: vt ex verbis & sententia legis xij. tab. vt in agnatis. Itẽ ex sentẽtia tantũ: vt j. de leg. pat. tut. & j. de fiduc. tu. Itẽ ex aliis legibus veteribus vel nouis: vt C. de cap. di. l. tutelas. quã quidam mediam vocant. Nunquid ergo hæc omnia facile perduntur per omnẽ cap. dimi? Rñ. sic in duobus primis tantũ [3], non in tertio, vt hic, & in d. l. tutelas. Itẽ quæro, an futuras tutelas acq̃rẽdas, & hæreditates tantũ tollat: an etiã prætetitas adimat? Rñd. futuras tantũ: vt ff. vnde lib. l. fi. Quid enim potuit diuinare lex deferens hæreditatem vel tutelã de futura cap. di. vt C. de testa. l. iubemus. in fi. Certe nullo modo: vt ff. mand. l. fideiussor. j. respon. Hodie vero istam differentiam agnationis quærere non oportet: cum agnati ante cognatos nihil habeant: vt in auth. de hære. ab intest. venien. §. ex iis. col. ix. Item nota, quod licet prædicta iura cognationis tollantur maxima & media capitis diminutione: ipsa tamen consanguinitas non tollitur: vt ff. de regu. iur. l. iura sanguinis.

† Id est omnem c[...] pitis dim[...] nutionẽ.

† Nebr[...] sen. in lex[...] co suo iu[...] ris ciuilis[...] in dictiõ[...] deminuo[...] annotatũ[...] esse ait [...] Ludoui[...] co Bol. i[...] Pand. F[...] semperpe[...] e, scrib[...] non per i[...] deminuo[...] deminu[...] tio.

1 Ista glo[...] referturad[...] ius noui[...] de quo i[...] l. iiij. ff. eo[...] secus de iu[...] re antiquo[...] vt ibi no[...] Ange.

2 Et ideo[...] si statutũ[...] vtatur ver[...] bis natu[...] ralib[us]: pu[...] ta filius, pa[...] ter, mater, [...] frater et so[...] ror, non at[...] tendimus [...] ius ciuile[...] sed solum [...] naturale, [...] vt sic com[...] prehenda[...] tur etiam [...] naturalis [...] & spurius [...] & etiã ser[...] uus: vt d. [...] l. tutelas. [...] secundum [...] Ange. hic.

3 Et quã[...] uis tũc de[...] feratur ꝑ [...] nomina [...] naturę, pu[...] ta patri, v[...] fratri. sunt [...] importan[...] tia agna[...] tionem: [...] facilis tol[...] litur. & sic [...] non obst. [...] d. l. tute[...] las. secun[...] dum las. [...] Cõsangui[...] nitas nun[...] quam t[...] litur.

DE CAPITIS DIMINVTIONE.

Continuatur, quia ſuprà viſum eſt de legitima agnatorum tutela: & quia ius agnationis capitis diminutione corrumpitur. §. fi. ſupra tit. j. meritò ſequitur videre de capitis diminutione. Por.

TITVLVS XVI.

DE CAPITIS DEMINVTIONE. †

Hoc principium non ſummatur: quia breue, & quia ponit definitionem. Are.

EST autẽ capitis deminutio, prioris ſtatus [a] mutatio [b]: eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima eſt capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediã [c] vocãt) aut minima.

Qui perdit ciuitatem, & libertatem: patitur maximam capitis diminutionem.

† Quidã putant ditionẽ prioris, abundare: eã tamẽ nõ omiſit Theophilus in græcis Inſtitutio.

EST autẽ. Totus iſte titulus diuiditur in quinque partes. Primo ponitur quid ſit capitis diminutio, & quotuplex ſit. Secũdo de maxima capitis diminutiõe. Tertio de media. Quarto de minima. Quinta remouet certa dubia. Secunda ibi, Maxima. Tertia ibi, Minor. Quarta ibi, Minima. Quinta ibi, Quibus autem. Et hæc diuiſio ſufficit, licet alij aliter diuidant. CASVS. Domine iam video, qđ vultis tractare de capit. di. Dicatis igitur mihi quid eſt ca. diminutio? Reſpon. Imper. quod capitis diminutio eſt prioris ſtatus commutatio. Sed pone: Domine, video quid eſt capi. di. ſed ſi placet dicatis mihi quot modis ſit capitis diminutio. Et reſpon. Imper. quod cap. dimi. ſit tribus modis. Aut enim eſt maxima capitis diminutio, aut minor quam quidam mediam vocant: aut minima. Sed pone: Domine iam video, quot modis ſit capi. dimi. Dicatis ergo mihi, quando locum habet capi. dimin. maxima: quando minor, & quando minima? Ad hoc reſpond. Impera. dicens, quod maxima capi. dimi. eſt, quando aliquis ob aliquod enorme delictum ciuitatem ſimul & libertatem amittit, quod contingit in iis, qui atrocitate ſententiæ ſerui pœnæ afficiuntur: vel etiam in libertis, qui propter ingratitudinem contra patronos cõmiſſam, in ſeruitutẽ rediguntur: vel etiã in ijs, qui in maiores xxv. annis ad participandum pretium ſuę venditionis ſe venundari paſsi ſunt. Minor autem ſiue media cap. diminu. eſt, cum aliquis ob delictum ſuum ciuitatem amittit. ſed tamẽ retinet libertatem: quod in eo accidit, cui ignis & aqua interdicitur, & qui in inſulã deportatur. Minima capi. di. eſt, cum quis ciuitatẽ ſimul & libertatem retinet, qui ſtatum ſuum tantum commutat: quod accidit in ijs, qui ſui iuris fuerũt, & ſe in arrogationem poſtea dederunt: & ita alieno iuri per ſpeciem arrogationis ſubiecti eſſe cœperunt. Et ſimiliter in casu conuerſo. ſ. cum ij, qui alieno iuri ſubiecti ſunt, per emancipationem ſui iuris efficiuntur: veluti ſi filiusfa. emancipatus à patre fuerit. Nam in hoc caſu minimam ca. di. pati intelligitur. Et hęc dicuntur vſque ad illum §. ſeruus autem. Fran. de are.

? Et ſic ad perditionem maioris ſequitur perditio minoris: ſi inerat: vt hic & l. fi. ff. e. alias non: vt l. relegatorũ. §. poteſt. ff. de inter. & releg. imo regula eſt in contrarium: vt l. qui indignus ff. de ſenat. ſecũdum Angelum.

[a] Status. Hic ſtatus conſiſtit in tribus: in libertate, ciuitate, & familia. i. iure agnationis. Cum enim primũ i. libertatem quis perdit, per cõſequens & duo vltima perdit & tunc maximam c. di. patitur. Cum vero ſecũdum perdit: per cõſequẽs perdit & vltimũ, ſed nõ primũ: & tunc dicitur media cap. di. Cum vero vltimũ perdit, nõ perdũtur duo prima: & tunc minimam c. di. patit. vt j. §. j ij & iij. & ff. e. l. fi. Sed P. dicit ſtatutũ hominis. i. conditionem, in qua quis plurimum poteſt.

[b] Mutatio. Non ergo accipitur hic ad literam, vt dicatur capitis dimi. qñ. caput abſcinditur: ſed qñ ſtatus mutatur, vt caput ſtatus dicatur: vt ff. ad Tertyl. l. j. §. capitis. Sed videtur hæc definitio non conuerti cũ ſuo definito. nam morte patris filius mutat ſtatum: quia fit ſui iuris: vt ſ. quib. mo. ius patr. po. ſol. § j nõ tñ dicitur capite minui. vt ff. ad mace. l. ſi filiusfa. §. fi. Sed dic ſubaudiri hic, facto hominis interueniente [1]: vt emancipatione, vt deportatiõe patris, vel ſimili modo, vel etiã quaſi facto quod dico propter filios arrogati: quia vna cũ patre mutant ſtatum, vt ff. eod. l. liberos. ſupra de adop. §. pẽ. Arg. contra in auth. conſti. quæ de dig. §. palam colla. vj. vbi non ab homine, ſed à lege quis efficitur ſui iuris. At moriente patre non interuenit factum hominis: imo magis Dei. Quid ſi interficiatur pater? Reſpond. idem: quia mors ſemper Dei diſpoſitione aduenit.

Maxima capitis deminutio eſt, cùm aliquis ſimul & ciuitatem, & libertatem amittit: quod accidit iis, qui ſerui pœnæ efficiuntur atrocitate [d] ſentẽtiæ: vel libertis [e] vt ingratis erga patronos condẽnatis: vel iis, qui ſe ad pretiũ participãdũ venũdari paſsi ſunt [f].

Per deportationem, vel aquæ & ignis interdictionem, contingit media capitis diminutio. Are.

Minor ſiue media capitis deminutio eſt, cùm ciuitas quidem amittitur: libertas verò retinetur: quod accidit ei, cui aqua & igni interdi-

[1] Hanc ſubauditio nẽ improbat Ia. & ad contrariũ reſpõ. quod ibi filius nõ mutat familiã & ſic nec ſtatũ. l. familiæ. ver ſic. cũ iure ff. de ver. ſignifi. illud exẽplũ reprobatur per l. iij. ff. de inter. & relega.

ADDITIO. Dicite quod mors ſemper euenit diuina diſpoſitione. vnde illud, Homo es, ergo morieris. & illud Phi. Separatur hoc ab hoc: tanquam perpetuum à corruptibili. Et Seneca, Prima dies dedit extremũ: ſed modus mortis relictus eſt proprio arbitrio & libero. vnde ſcriptum eſt, Sapiens dominabitur aſtris. de quo diſputabunt theologi. Chriſto.

[c] Mediam Sic. ff. de au. & ar. l. qui lancem. & ſ. de libertinis. § libertinorum.

[d] Atrocitate. Eſt autem atrox & dura hæc ſententia: licet iuſte feratur: vt ſ. qui mo. ius. & c. §. pœnæ ſeruus. ſed hodie propter huiuſmodi pœnas nemo ingenuus fit ſeruus. vt in auth. de nup. col. iiij. §. quod autẽ prius. & § ſeq. Accur.

[e] Libertis. Scilicet condemnatis vt ſubiicit, & quod dicit ingratis, alias eſt, ingrati id eſt, ingratitudinis. quæ reuocatio fit per actionem ingrati: vt dicũt quidam: vt C. de lib. & eo. lib. l. fi. & pe. vel per vtilem rei ven. ſecundũ alios ad inſtar donationis cauſa mortis, quæ reuocatur: vt ff. de do. cau. mor. l. ſi mortis cauſa res. vel (quod eſt verius) accuſatione vel actione extraordinaria per quam officium iudicis imploratur: vt C. de lib. & eorum lib. l. non eſt. [3] & fit hæc reuocatio propter omnem offenſam, & etiã leuem: vt C. de lib. & eo. lib. l. ij. non autem fit propter omiſsionem obſequij: vt C. de li. cau l. ſolo. niſi in caſu, vt cum denegat alimenta: vt ff. de lib. agn. l. alimenta. §. Imperatoris. Nam tunc etiam occidere velle videtur eum: vt ff. de li. agn. l. necare. [2] & hoc niſi remiſerit ius patronatus: tunc enim ex his cauſis ſolum reuocatur, ex quibus & donatũ: vt in auth. vt lib. decæ. §. illud. col. vj. quæ cauſæ ſunt numeratæ. C. de reuo. dona. l. vl. & hęc vera ſunt, cum quis ex voluntate propria manumittit: vt C. de lib. & eo. lib. l. j. & ij. ſed ſi non ex voluntate, nõ reuocaret: vt C. de li. & eo. li. l. j. Sed quid ſi manus in patronũ iniecit. Rñ. Dãnatur in metallũ: ſi vero cõuicia dixerit: mittitur in exilium: vt ff. de iur. pat. l. j.

[f] Paſsi ſunt. Hic multa ſunt neceſſaria: vt ſ. de iure perſo. §. penul.

[3] Iſta communiter tenetur in d. l. ij. in glo. allegata ſecundũ Ange.

[2] Idem in filio emãcipato & vaſſallo patri vel domino alimenta denegãtibus: & ĩ donatario omniũ bonorum vel maioris partis, vt no. glo. in d. l. fin. ſecus in parue quantitatis, vt p Bald. & Chri.

ctū a fuerit: vel ei, qui in insulam b deportatus est.

Per emancipationem vel arrogationem contingit minima capitis diminutio. Are.

Minima capitis deminutio est, cùm ciuitas retinetur & libertas: sed status hominis cōmutatur. quod accidit iis, qui cùm sui iuris fuerint: cœperūt alieno iuri subiecti esse c vel contra d: veluti si filiusfamilias à patre emācipatus fuerit, est capite deminutus.

Nemo potest dici perdere, quod nō habet. Vel sic, Priuatio præsupponit habitum. Are.

Seruus autem manumissus capite nō minuitur e: quia nullum caput habuit.

Remotus à dignitate non perdit statum. Vel sic, Qui non turpiter à dignitate remouetur, non dicitur capite minui. Are.

Quibus autē f dignitas magis, quàm status permutatur, capite non minuuntur, & ideo à senatu motos, capite nō minui constat g.

Cognationis ciuiles effectus, non minima, sed media aut maxima capitis diminutione tolluntur.

Non ab re dixi ciuiles effectus quoniam sanguinis iura, nullo ciuili iure dirimi possunt: regula iuris.

Quòd autem dictum est h, manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat: manet enim cognatio i. Nam si maxima capitis deminutio interueniat, ius quoque cognatiōis k perit, vt puta seruitute alicuius cognati: & ne qdē si manumissus l fuerit, recipit cognationē. Sed et si

a Interdictum. Hanc pœnam in vsu non habemus, sed eius loco successit deportatio: vt ff. ad l. Iul. pecu. l. ij. sed instar excommunicatorum habebantur, quibus talia denegabantur. Sed videtur hunc etiam fieri seruū licet hic denegetur. ff. de var. cog. l. cognitionū. in fin. contra sed perditur libertas: vt ibi dicitur, vt non possit facere testamētum. cui sic est interdictum: vt ff. de iniu. rup. testa. l. si quis filio. §. eius. nō quod fiat seruus vere.

b In insulam. Secus si in metallū, vt s. q̄busmo. ius pa. po. solui. §. pœnæ. in casu tamen etiam libertatē perdit damnatus in insulam: vt C. vt nemo pri. l. ij. §. cum autem.

c Subiecti esse. Vt in arrogatis.

d Vel contra. Alias est in litera: si filius à patre emancipatus fuerit, est capite minutus. 1 & secūdū hoc, est expositio huius verbi, vel cōtra. alias vero hoc totū deest: & tunc idem subintelligo. Alij dicunt, quando sui iuris non est, transfertur in potestatem alterius, puta aui materni, vel etiam paterni: vt s. de adop. §. sed hodie. qui casus est contrarius illi quando qui sui iuris est, in arrogationem datur. Sed quare filiusfa. cum emācipatur, capite minui dicitur? Respon. propter imaginariam venditionem, quæ fiebat: vt s. qui. mo. ius pat. po. sol. §. præterea. in princip. Sed cum hodie non fiat hæc venditio: vt in eo. §. continetur, videtur quod hodie non minuatur capite. Sed certe illa sola non erat ratio: imo & alia, quia mutat familiam: vt ff. eo. l. liberos. in prin.

e Seruus autem. CASVS. Quidam manumisit seruū suum, nūquid in casu iste seruus manumissus capite diminutus censetur? Respon. Imper. q non: seruus enim manumissus capitis diminutionem nō patitur: quia ante manumissionem nullū caput habuit. Sed pone, quod aliquis sit ab ordine senatorum remotus: nunquid in casu isto capite minuitur? Respond. Imper. quod non. Nam dignitas eius qui ab ordine senatorum remouetur, magis quam status commutatur. Cum igitur capitis diminutio sit prioris status commutatio: manifestū est ab ordine senatorum remotos nullam pati capitis diminutionem. Et hæc dicuntur vsque ad illū §. quod autem. Franc. de Are.

e Non minuitur. Id est, eius status non mutatur: cum primo nullum habuerit statum: vt hic, & ff. eo. l. liberos. in fi. & l. seq. sed contra est C. de bon. proscrip. l. j. 2 Sed dic, quod ibi crimine capitali seruus accusatur id est tali quod esset alias in libero capitale. Itē quid si quandoque habuit caput: quia fuit liber, & nūc seruus est, & manumittatur? Respond. idem: quia præsens tempus considero. Accursius.

f Quibus autem. Dixi aliquē aliquo de tribus modis capite minui, vt s. eo. in prin. autem, pro sed: sed quibus dignitas &c.

g Constat. Vt ff. de sena. l. iij. & hic si fuerit remotus propter turpitudinē: non potest iudicare: vel testimonium dicere: vt ff. ad leg. Iul. re. l. eadem. §. j. & ff. de sena. l. ij. Accur.

Quod autem. CASVS. Domine, vos dixistis mihi supra ti. proxi. §. fin. quod ius cognatiōis durat etiam post capitis diminutionem: nunqd generaliter hoc est verum in qualibet capi. dimi. Ad hoc respon. Impera. quod non. Nam quod dictum est manere ius cognationis post capi. dimi. hoc intelligendum est de minima capi. dim. interueniente: quia per illam ius cognationis non perimitur, sed si maxima capi. dimi. interueniat: vt puta si aliquis de cognatis in seruitutem redactus fuerit: tunc in casu isto ius cognationis amittit: & licet postea beneficio manumissionis ad libertatem peruenerit, non tamen ius cognationis recuperabit. Et non solum maxima, sed etiam media capit. diminu. ius cognationis perimitur, veluti si qs in insulam deportatus fuerit. Nam etiam in isto casu ius cognationis amittit. Et hæc vsque ad illum §. cum autem. Franciscus de Aretio.

h Quod autem dictum est. Supra titūlo proximo. §. finali.

i Cognatio. Id est, ius cognationis à prætore inductum, ex quo ad bono. pos. vocantur per vnde cogna. infra de hære. quæ ab intest. §. admonendi.

k Cognationis. Id est, ius succedendi, & ad tutelam vocandi perit, sed ipsa consanguinitas non perit: vt ff. de reg. iur. l. iura sanguinis. cum sit de iure naturali: vt supra de iure natur. §. penultim. contra. & supra de nupt. illud contra. Sed qualiter cognatis defertur, imo agnatis: vt supra titulo j. in principio. Respond. post agnatos: vt infra de hæred. quæ ab intesta. §. admonendi.

l Si manumissus. Aliud si restituturus, secundū Ioā. vt ff. ad Tertyl. l. j. §. filio qui mortis. contra. & C. de sen. pas. l. fi. contra. & ff. de contra tabu. l. j. §. fin. & l. ij. contra 2 Item cōtra est in eo quod hic dicit tolli ius cognationis per maximam & mediā capitis diminuti. ff. de rebus dubiis. l. si cognatis. Sed aliud in legato, in quo vertitur ius naturale: vt ff. eodem. l. legatum. Vel ibi loquitur de cognatione iuris ciuilis, quæ per adoptionem constituitur: vt infra de leg. agna. §. per adoptio. & ff. de adoptioni. l. qui in adop. hic vero de naturali cognatione: vt ff. de gradibus affini. l. non facile. §. j. & sic ibi de minima capi. dimi. loquitur, Itē cōtra j. de serui. cogn. in fine. j. respon. Solu. hic loquitur in his qui primo fuerunt liberi, & postea serui: quod eorum

1 Communiter tamē insolidū p obligationibus, contractis sub patria potestate. vt l. j. §. j. ff. e. nisi in casibus not. i l. j. & ff. quod cum eo. vbi potest excipere qd non cōdemnetur nisi quatenus facere pōt. l. pater filio. ff. qd cū eo. per Ange. & Io. Fab. hic.

2 Ibi caput capitur naturaliter: hic ciuiliter: vt nota. in l. cōtraria. Aeg. per.

2 Et est ratio differētiæ secundū Christ. quiā restitutio intelligitur vt fiat pleno iure, vt d. l. fi. sed manumissio delet tantum nubeculam seruitutis. l. manumissiones. ff. de iust. & iu.

rum delicto contingit: vnde non debet habere cōmodum: vt ff. sol. ma. l. si ab hostibus. §. j. & ff. de minori. l. Papinianus. ibi, indignum &c. licet ibidē illa ratio corrigatur. ibi vero semper fuerūt serui. Vel illa noua corrigit. istam. nam ex Græca constitutione illa est extracta, vt ibi dicitur.

in insulam [a] quis deportatus sit: cognatio [b] soluitur.

Tutela defertur proximiori in gradu, & si plures sunt de eodem gradu, defertur ad omnes. hoc dicit. Aret.

Cùm autem ad adgnatos tutela pertineat [c]: non simul ad omnes pertinet: sed ad eos tantùm, qui proximiores gradu [d] sunt: vel si plures eiusdē gradu sunt, ad omnes pertinet: veluti si plures [e] fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

TITVLVS XVII.

DE LEGITIMA PATRONORVM tutela.

a Sed & si in insulam. Hic ponit exemplum de media: sed supra, modo posuit exemplum de maxima.

b Cognatio. Id est suscognationis: vt s. proxi. §. diximus.

Cum autem. CASVS. Vos dixistis mihi s. in titu. præced. in princip. quod tutela impuberum agnatorū ad agnatos ex lege xij. tabu. pertinet. Pono ergo, quod plures sint agnati ex diuersis gradibus constituti: nunquid scilicet ad omnes pertinebit? Rñd. quod non. Nam quod dictum est tutelam ad agnatos pertinere, non intelligendū est, quod ad omnes pertineat: sed ad eos tantum, qui sunt in proximiori gradu constituti. vnde si plures sunt qui eundem gradum cognationis obtineant: veluti plures fratres: omnes ex le. xij. tab. ad tutelā vocantur. Et hæc dicuntur vsque ad fi. huius tit. Franc. de Are.

c Pertineat. Vt s. tit. j. j. respon.

d Gradu. Facit ad hūc §. ff. de leg. iij. l. si plures. & j. de legi. ag. suc. §. si plures. & ff. de sepul. vio. l. iij. §. si ad plures. Hodie vero hic §. corrigitur: quia æqualiter tā ad agnatos, quā cognatos defertur tutela, sicut hæreditas: vt in authen. de hære. ab intest. §. ex his. col. ix.

ADDITIO. Et sic lex noua corrigēs vnū ex specificatis à lege veteri, censetur etiam corrigere aliud: vt hic, & l. si quis seruo. C. de fur. & per Ange. in §. j. s. de iure naturali.

e Si plures. Alias isti duo versiculi desunt, Si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur. sed ego habeo. Accur.

DE LEGITIMA PATRONORVM tutela.

Quia suprà visum est de legitima agnatorum tutela: & quia est & alia, quæ appellatur legitima, scilicet tutela patronorum: ideo de ea tractaturus subdit de legitima patronorum tutela. Porc.

Ex eadem. Diuiditur in sex partes. Primo qualiter tutela libertorū patronis deferatur. Secundo quomodo vocatur: & est legitima à lege xij. tab. pueniēs. Tertio illud per rationē probat. Quarto cōfirmat per exemplum. Quinto exemplū probat per rationē. Sexto rationem declarat. Secunda ibi, Quæ & ipsa. Tertia ibi, Eo enim. Quarta ibi, Cū & agnatos. Quinta ibi, Quia plerunque. Sexta ibi, Ideo autem. Are.

CASVS. Domine, quare intēditis hic tractare de leg. pa. tut? Ad hoc respon. Impe. Amice, tractauimus de leg. ag. tu. quæ ex verbis & sententia legis xij. tab. descendit: sed quia legi. pa. tu. ex mēte eiusdē legis ad patronos & libertos eorum pertinet, idcirco de ea hic tractare intendimus. Et hæc eadem tutela legitima sicuti superior appellatur. Nō tamen ideo legitima dicitur, quod aliquid de ea nominatim in verbis legis xij. tabul. expresse fuisset introductum. Sed domine, pro Deo, quæ ratio mouit iurisconsultos ad talē interpretationem faciendā? Ad hoc respon. Impe. Amice, hæc fuit ratio, quæ mouit iurisconsultos. Lex enim xij. tab. iussit hæreditates libertorum & libertarum ad patronos & liberos eorū pertinere, si intestati decessissent: vnde eoipso crediderunt iurisconsulti veteres, quod lex xij. tab. vellet, quod etiā eorum tutela ad patronos & liberos similiter deberet pertinere. & ad istam tacitam voluntatem præsumendam tali ratione mouebātur: quia lex xij. tabul. proximos agnatos ad hæreditates agnatorum ab intestato mortuorū vocat: & eosdem agnatos ad impuberum agnatorū tutelam vocat. consimiliter ergo in casu proposito dicebant, quod sicuti patroni & liberi eorū ad successiōes libertorum ab intestato ex lege xij. tab. vocantur: ita debere eos ex mente eiusdē legis ad onus administrationis tutelæ vocari: quia plerunque vbi est successionis emolumentum, ibi & onus tutelæ esse debet. Sed domine, pro Deo, quare dixisti, plerunque? Ad hoc respō. Impe. Ideo autem plerunque diximus: quia si aliqua fœmina filium suum impuberem manumiserit, ipsa quidem ad successionem eius ab intestato vocatur: alius tamē quam ipsa eiusdem tutor erit. hoc dicit vsque ad fin. Franciscus.

Patroni ad libertorū tutelam ex sententia legis xij. tabu. vocātur: cùm ipsi intestatis libertis succedāt. Vnde par est, vt is onus tutelæ subeat, ad quem hæreditatis emolumentum pertinet.

Ex eadem [f] lege duodecim tabularum, libertorum [g], & libertarum tutela ad patronos [h], liberos'que eorum pertinet. Quæ & ipsa [i] legitima [k] tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem [l], ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quòd hæreditates libertorum libertarum'que, si intestati decessissent,

f Ex eadem. Scilicet per interpretationem, non ex verbis eius, vt subiicit. & ff. de legit. tut. l. tutela. j. respons. Accur.

g Libertorum. Scilicet impuberum.

h Ad patronos. Quocunque modo manumittentes: nisi libertas detur à lege: vt ff. de leg. tut. l. tutela. vsque ad §. fi. Accur.

i Quæ & ipsa. Quasi dicat, non solum aliæ quædam legitimæ sunt, sed & ista.

k Legitima. Scilicet ex mente legis, nō ex verbis [l]. non tamen satisdant, nisi eorum personæ sint vulgares, & minus honestæ, vt aut modus tutelæ: quia magnū patrimonium vel magna tutela nimis, aut personæ: quia suspecta, vel non diligens pupillum, vel non honesta: aut causa admittat. i. recipiat satisdationē: vt ff. eo. l. legitimos. § j. & ij. licet alij legitimi indistincte satisdēt: vt j. de satisda. tu. §. j.

l Per interpretationem. Scilicet iurisconsultorum.

l Aqbus licitum est recedere secundū Angel. propter tria. Primo propter iniquitatē insurgentem. Secūdo propter legis rationem repugnātē. Tertio propter eorū vsum loquendi contrarietatem. l. librorū. §. quod tamen Cassius. ff. de le. iij.

a Lex. Scilicet xij. tab. vt j. de suc. lib. j. respon.
b Veteres. Scilicet sapientes.
c Legem. Scilicet eandem xij. tabu.
d Vocat. Scilicet lex xij. tab. vt j. de leg. agn. suc. §. j.
e Iusserit. Vt s. de legi. agna. tu. j. rñ. & sic notabis hic qđ vbi est eadem æquitas, idem ius debet statui. sic ff. ad legem Aquil. l. illud. & ff. de fur. l. j. §. j.

Aequitas vbi eadem est, ibidē et idē ius statui debet.

Nā vbi onus, & emolumentum, & econtra: vt xij. q. iiij. charitatē. in c. accedentibus. in gl. j. ibi: itē ibi. extra de. præscrip.

f Plerūque. Quare hoc dicit, statim subiicit. & facit ad hanc regulam ff. de regulis iur. l. secundum naturam. & j. de contrahen. empt. §. cum autem. & C. de furt. l. fin. §. sed cū in secundā. & C. de cadu. toll. l. j. §. pro secundo. & ff. de pericu. & commo. rei ven. l. id quod.

g Tutor. Et ita apud alium est hæreditas, & apud alium tutela, scilicet agnatum vel cognatum: vt hic, & ff. de legi. tu. l. j. §. j. Item minor vigintiquinque annis manumittens succedet in hæreditate, vt patronus, non tamen erit tutor: vt j. de fidu. tu. in fin. & C. de legit. tute. l. vlti. §. finali.

iusserat lex [a] ad patronos liberos've eorū pertinere: crediderunt veteres [b], voluisse legem [c], etiam tutelas ad eos pertinere †. Cùm & adgnatos, quos ad hæreditatem lex vocat [d], eosdem & tutores esse iusserit [e]. Quia plerunque vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerunque [f], quia si à fœmina impubes manumittatur: ipsa ad hæreditatem vocatur, cùm alius sit tutor [g].

TITVLVS XVIII.

DE LEGITIMA PARENTUM tutela.

Ex extensione iurisconsultorum pater emancipatus est legitimus tutor, filio emancipato. Aretinus.

ADDITIO. Et qualiter mater auia vel proauia possint esse tutrices vel curatrices: & an aliis præferantur legitimis, & transeundo ad secunda vota, vel inhoneste viuendo, quomodo tutrices esse desinant, vide Ang. hic.

DE LEGITIMA PARENTVM TVT.

Quia suprà visum est de legitima patronorum tutela: & quia est & alia quæ legitima appellatur, vt parentum: ideo de ea subdit. Port.

EXemplo. Diuiditur in tres partes. Primo, quod tutela quæ defertur emancipatori, est similis illi, quæ defertur patrono. Secundo, quod etiam est legitima. Tertio exemplificat. Secunda ibi, Quæ & ipsa. Tertia ibi, Nam si quis. CASVS. Dicit hic Iustinia. quod exemplo patronorum est alia tutela parentum per interpretationem iurisconsultorum ex mente legis xij. tabu. recepta. & sicut superior legitima appellatur, ita & ista. Nam si parens filium vel filiā, vel nepotem vel neptem ex filio, vel deinceps impuberes emancipauerit: ipse legitimus tutor eorum erit. Et hæc dicuntur per totum titulum Franc. de Arc.

h Recepta Scilicet per interpretationem iurisc ōsultorum: vt superior cū desinebat esse agnatus: nisi contracta fiducia emanciparet, quod hodie semper præsumitur: vt supra de legit. agna. success. §. sl. vnde hodie est semper legitimus.

i Tutor erit. Scilicet q emācipauit, si ipse est maior xxv. ann. vt j. titul. j. in fin. & facit ad hoc s. qbus modis ius patr. potestatis sol. §. & pręterea si impubes. & j. titu. j. j. respon.

DE FIDVCIARIA TVTELA.

Continuatur ad præcedentes hoc ordine. Suprà visum est de legitima parentum tutela. Verùm quia alia est, quæ fiduciaria appellatur, ideo de ea tractaturus intitulauit de fiduciaria tutela.

EXemplo patronorū recepta [h] est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. Nā si quis filiū vel filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit [i].

TITVLVS XIX.

DE FIDVCIARIA TVTELA.

Pater vigesimumquintum superans annum, filij sui ab alio emancipati, post aui mortem fiduciarius est tutor, item frater, emācipati fratris: filius verò mortui patroni, legitimus tutor erit.

EST & alia tutela [k], quę fiduciaria appellatur [l]. Nam si pater filium vel filiam, nepotem vel neptem, vel

EST & alia. Diuidit in quinq; ptes. Primo ponit dictum. Secundo illud exemplificat. Tertio ponit diuersum in filio patroni. Quarto diuersitatis rationem assignat. Quinto ponit aliud dictum. Secunda ibi, Nam si. Tertia ibi, At q. Quarta ibi, Quoniam. Quinta ibi, Ita tamen.

CASVS. In hoc princi. dicit Iustin. quod est quædam alia tutela, quæ appellatur fiduciaria, quæ habet locum in tali casu. Si parens filium, vel filiam, vel nepotes, vel neptes ex filio: vel deinceps impuberes emācipauerit, ipe le. tu. eorū nāciscit, sed mortuo ipso parēte eorū deniq; legitimo tutore, si liberi eius virilis sexus perfectæ ętatis extiterint: ipsi eorūdē impuberū emācipatorū post obitū parētis fiduciarij tutores efficiūtur. Et hæc dicūtur vsq; ad §. at q. vbi dicit Iusti. quod hoc videt stare nō posse: & hoc tali rōne: q a si patronus legitim⁹ tutor libertorū impuberū decesserit: liberi eius in eadē tutela ipsi parēti succedūt, & similiter legitimi tutores efficiūtur. à simili videtur in casu pposito, q sicuti pater legitimus tutor erat, ita & filij sui in eadē tutela ei debebāt succedere: & similiter legitimi tutores existere. h. d. vsq; ad versi. q m. vbi rñ. Iust. ad opinionē prędictā in hunc modū: nō est mirū, si secus sit in casu pposito de filio patroni. Nā in casu pposito si filius defuncti, qui in fiduciariā tutelā fratris recidit, in potestate patris sui semper fuisset: post mortē patris, sui iuris effectus fuisset, nec in potestate fratrū suorū aliquatenus recidisset: & sic nō eodē iure fuisset apud fratrē, quo extiterat apud patrē: donec in eadē tutela erit apud fratrē, in qua erat apud patrē. Sed secus est in liberto. Nam si seruus in ptāte domini tēpore mortis fuisset: eodē iure post mortē domini futurus esset apud liberos ipsius domini, in quo extiterat apud ipsum dominum viuentem. Nec igitur mirū, si idē manumissus incidit in eandem tutelā apud liberos patroni, in qua fuerat apud ipsum patronum. Et hoc vsq; ad illū §. ita tamē. Fran.

k Est & alia tutela. Id est, alio nomine vocata.

l Fiduciaria appellatur. De qua dicitur j. §. quo defuncto. Accurs.

Impub

a Impuberes. Nam si puberes, nō erit eorū curator legitimus: vt ff. de excu. tu. l. amicissimos. §. Lucius. Argu. contra authen. vt ij, qui ob. se hab. per § j. colla tio. vj. Ioan.

b Manumiserit. Id est, emancipauerit: vt ff. quā act. de pecul. est an. l. j. §. j. & facit s. ti. j. & ff. de leg. tut. l. tutela. §. fi. & l. seq.

c Quo. Scilicet patre fa. qui erat tutor filiorum & nepotū. Accursi.

d Si liberi. Qui remanserunt in potestate patris. Idem puto & si filij fuerunt emancipati. Si autē tam impuberes, quā puberes remanserūt in potestate, ipso iure recidunt in potestatem sui patris illi, qui filij sunt: sed fratres recidunt in tutelā fiduciariā semper: vt s. quib. mo. ius pat. pote. sol. §. j. & s. de tut. §. permissum.

ADDITIO. Istam glo. reprehēdit Iac. quia tunc erit legitima ex mēte & verbis l. xij tabul. per text. in terminis in l. tut. in princip. ff. ad Velleia.

1 Et hanc communiter approbant doc. & ad contra. respōdēt, quod loquitur ī certis casibus ibi expressis: qa non est dare curam legitimā: nisi in furioso, prodigo vel mente capto. §. furiosi. j. de curator. & l. de creationibus C. de epis. aud. cū si.

e Filiorum suorum. Scilicet nepotum defuncti.

f Sororis. Sed certe frater videtur esse legitimus: vt C. de exc. l. aduersus. quæ est cōtra. Sed certe q fiduciarius est, legitimus est per interpretationem, licet aliud nomē habeat. s. fiduciarius: & illum respectum habuit ibi, vt legitimum fiduciarium appellaret.

ADDITIO. Istam glo. reprehendunt communiter omnes doct. hic per hunc tex. in versi. atqui. & ad contrarium respondent, quod loquitur in fratre nō emancipato: quem inter agnatos vocat l. xij. tabu. secus in emancipato, vt hic.

In plerisq; exem. desunt hæc verba, filiorū suorumeaque tāquam adulterina reiecit Aemilius Ferretus atq; etiam Frāciscus Balduinus.

g Atqui. Pro certe. Alias atquin: & tūc dic, at pro sed: & quin pro certe. & est oppositio, quare filij patronorum sunt legitimi: vt s. de le. pa. tu. j. rū. & isti filij non sic. ad quod rūdet: quoniā filius &c. Sed hæc ratio nō tenet, nisi inter fratres, q nō dicūtur recidere in potestatē fratrum suorū: sed filij. i. nepotes erant recasuri in potestatem ergo in tutelā legitimam 2. Sed respōdeo, non recidunt filij iure hæreditario in potestatē: sed iure paternitatis & filiationis. At seruus si nō esset manumissus: iure hæreditario erat futurus seruus apud filios dñi: & nisi essent hæredes, nō essent dñi: sed filius etsi non sit hæres patris: tamē filiū suū in potestate habet: vt s. quib. mo. ius pa. po. sol. §. j. Erat & alia ratio iure veteri: quia emācipatione tollebatur ius agnationis minima ca. di. etiam inter patrē & filium, nisi esset emancipatus contracta fiducia, nedū inter fratres: vt C. de legi. tut. l. iij. & s. de leg. ag. tu. §. fi. sed hodie corrigitur: vt d. l. iij. C. & j. de leg. agn. suc. §. fi. Vnde dicunt quidā, vt Azo, hodie fiduciariam esse legitimam ex verbis & sentētia l. xij. tab. ex quo hæc secunda ratio cessat. sed potest dici contrariū: qa remanet prima.

2 Istā partem dicit Ias. esse tutiorē. nec obst. iste tex. ibi, fi liorū suorū: quia debet intelligi. s. qui defuncti: & alternatiua vel, ponitur pro id est, cum cadat iter duo idem importantia; iuxta glo. in tit. ff. si ager vectig. vel emph. pe. necsequēs solu. gl. est bona, qa secundum eam idē esset dicēdū in auo emācipati.

ADDITIO. Forsitan facilius & melius habebitur intellectus toti' tit. si dixerimus solos fratres tutores fiduciarios suorū fratrum, & nūquam filiorū suorum, & exponamus tex. in principio filiorū suorū. s. defuncti, vel fratris: & exponetur vel. pro id est, vt sit sensus, qd liberi virilis sexus perfectæ ætatis sint tutores fiduciarij fratrum suorū, qui sunt filij patris defuncti, vt notū est & hoc euidēter apparet per rationē quam subiungit tex. vbi sola de fratribus mentio fit. Ias.

deinceps impuberes [a] manumiserit [b]: legitimā nanciscitur eorum tutelam. Quo [c] defuncto, si liberi [d] eius virilis sexus existant: fiduciarij tutores filiorū suorū [e]: vel fratris, vel sororis [f], & ceterorū efficiūtur. Atqui [g] patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emācipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret [h]. ideoq; nec in tutelam [i]. Libertus autem si seruus mansisset, vtique eodem iure [k] apud liberos domini post mortem eius futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur: si perfectæ [l] sint ætatis, quod nostra constitutio [m] in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit [n].

h Recideret. Dicūt quidā, quod si non esset emancipatus, non erat futurus in potestate fratris, sicut erat patris: & ideo emancipatus non ita erit apud fratrem, sicut erat apud patrem, id est, in simili tutela.

i Nec in tutelam. Scilicet legitimā, sed fiduciariam. Accur.

k Eodē iure. Seruus enim si non manumittatur, erit in potestate filij patroni iure hæreditario: sed filius in potestate patris iure patriæ potestatis. Accur.

TITVLVS XX.

DE ATTILIANO TVTORE [o], ET EO, qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

Cessante testamentaria & legitima tutela, locus est datiuæ, id est, à iudice dandæ.

Si cui nullus

Ita tamen. CASVS. Domine, vos dixistis mihi, quod mortuo patre legitimo tutore impuberū liberorum emācipatorū cæteri liberi eorūdem fiduciarij tutores erunt. Est ne hoc generaliter verum sine distinctione ætatis? Rñ. quod non. Nam impuberum emancipatorū liberi virilis sexus nanciscuntur tutelā, si legitimā ætatem i. xxv. an. cōpleuerint, quod nostra cōstitutio non solum in fiduciariis tutelis, sed generaliter in omnibus tutelis & curationibus obseruari pcepit. Et hæc vsq; ad fin. Franc.

l Perfectæ. Id est, xxv. nam quoties fit mentio de ætate perfecta, vel de maiore annis, de xxv. annis intelligitur: vt C. de his, qui ven. æta. impe. l. fin. & ff. de leg. iij. l. cum filio. §. fina.

Aetas perfecta quæ est.

ADDITIO. Et per quæ alia verba intelligatur hæc ætas: & an iste minor possit esse executor vltimæ voluntatis, procurator, iudex, arbiter, aduocatus, de ancianis, vel de alio regimine ciuitatis: vide Ang. hic

m Constitutio. Vt C. de leg. tu. l. fi.

n Præcepit. Scilicet vt sit perfectæ ætatis, & est ratio: vt j. de excu. tu. §. minores xxv. an. Accur.

DE ATTILIANO TVTORE &c.

Suprà visum est de testamentaria tutela: & subsequenter de legitima. Veriùm quia cessante testamentaria & legitima, opus est prouidere de datiua, ideo subdit de Attiliano tutore. Porcus.

o De Attiliano tutore. Id est, de eo tutore, qui dabatur per legem factam ab Attilio: vt in textu exponitur.

Si cui. Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit ius antiquū circa dationē tutoris. Secundo ponit ius nouum. Tertio ponit ius nouissimū. Quarto ponit nouū casum, videlicet, qd naturali æquitati cōuenit impuberes esse sub tutoribus: & qd finita tutela tenētur ad rōnē reddendā: Secunda ibi. Sed hoc iure. Tertia ibi, Nos aūt. Quarta ibi, Impuberes. Itē pria subdiuidit in alias quatuor partes. Primo ex quibus

omnino tutor [a] fuerat: ei dabatur in vrbe quidem à pretore vrbano, & maiore [b] parte tribunorum plebis tutor ex lege Attilia: in prouinciis verò à præsidibus prouinciarũ ex lege Iulia & Titia.

Quoties spes est testamentarij tutoris, & pendet, datiuus habet locum, qui tutor est, quousque testamentarij impedimentum cessat. Aret.

Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo [c] datus fuerat: quandiu conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor † alius interim dari poterat [d]. Item si purè datus fuerat: quandiu ex testamento nemo [e] hæres existebat [f], tandiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat [g] esse tutor, si conditio [h] extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

Impedimento superueniente tutori testamentario, quod tamẽ speratur tolli de iure cõmuni, datur interim tutor à iudice, qui desinit esse tutor, impedimẽto testamentarij cessante, Are.

Ab hostibus quoq; tutore capto, ex his legibus tutor petebatur [i], q desinebat [k] esse tutor, si is, q captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat: nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminij [l].

Item lege Attilia, & lege Titia, non cauebatur de satisdatione tutoris: ideo ex his desierunt tutores dari. Aret.

Sed ex his [m] legibus [n] tutores pupillis desierũt dari posteà, quã primò [o] consules pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione [p] dare cœperunt: deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis [q] legibus,

quibus legibus ipse tutor dabatur deficiẽte omni tutore testamentario & legitimo, & à quibus dabatur. Secũdo, qñ testamẽtario dato sub cõditione, vel in diẽ pure tutor datur. Tertio, qd si testamẽtarius tutor sit captus ab hostib9. Quarto, quomodo istæ leges ab vsu recesserunt: & causam propter quam. Secunda ibi, Sed & si. Tertia ibi, Ab hostibus. Quarta ibi, Sed ex his.

CASVS. Domine, iam video quod vultis tractare de datiua tutela: dicatis igitur mihi, quando locum habet datiua tutela, & à quibus dantur tutores datiui? Ad hoc respon. Imp. Amice: Si cui nullus omnino tutor neq; testamentarius neque legitimus sit: tunc demum habet locum datiua tutela: & illis, qui neque testamentarium, neq; datiuum habent tutorem, olim quidem secundũ iura antiquissima dabatur tutor authoritate leg. Attil. in vrb. Ro. à prætore vrbis, & à maiore parte tribunorũ plebis, sed in prouinciis dabatur tutor eiusdem à præsidibus prouinciarum authoritate leg. Iul. & Titiæ: & non solummodo si nullus tutor, sed etiã licet in testamẽto tutor datus fuerat, cũ sub conditione, aut in diem certũ dabatur: nã si in testamento tutor sub conditione, aut in diẽ dabatur: authoritate legũ prædictarũ, interim quis tutor dari poterat in defectũ tutoris sub conditione vel in diẽ dati: qui pendente cõditione vel die poterat administrare. Quandoq; etiã si pure datus fuerat tutor testamento, tamen nihilominus datiuus tutor locũ habuit, quãdiu hęres ex testamẽto nõ adiit. tãdiu enim ex eisdem legibus tutor dabatur, & in omnibus his casibus tutor ille datiuus in defectũ testamẽtarij datus desinebat tutor esse conditione vel die adueniente, vel hęrede ex testamẽto hęreditatẽ adeũte. Itẽ in alio casu pdictus tutor dari solebat. Nã si testamẽtarius tutor, vel etiã legitimus ab hostibus captus fuerat: in defectum tutoris capti, alius tutor ex eisdẽ legibus dabatur: & iste loco capti subrogatus desinebat esse tutor captiuo in ciuitatem reuerso. Nam reuersus in ciuitatem administrationem tutelæ iure postliminij recipiebat. & hæc dicũtur vsque ad illum §. sed ex his legibus. Franc.

[a] Tutor fuerat. Scilicet ex testamento. nam quãdiu testamentaria tutela superest, non est locus alij. Item nec legitima. nam nec datiua tunc locum habet: vt C. qui dare tu. poss. l. si sororis.

[b] Et maiore. Id est, duobus. Erãt enim tres: vt ar. C. de offi. præt. l. ij. & ff. de ori. iu. l. ij. §. iisdem.

[c] Ex die certo. Vt à paschate in antea sis tutor.

[d] Dari poterat. Et hodie datur [1] vt ff. de test. tut. l. si quis sub conditione.

[e] Nemo. Nam si vnus de pluribus hæredibus adierit, valet tutela: vt ff. de test. tut. l. si nemo [2]. Item in libertate in testamento relicta: vt ff. de test. ma. l. testamento. §. testamento.

[f] Existebat. Sed quid si nullus fuit institutus cũ pupillo: sed tantum pupillus est hæres? Potest dici, quod authoritate iudicis adeat: vt C. de iu. deli. l. si infanti. & tunc valebit tutela, & incipit tutor administrare. Accursi.

ADDITIO. Vide plenius hanc quæstionem per glo. in l. si nemo. j. ff. de testa. tute.

[g] Desinebat. Id est iste, qui sic erat datus in subsidium, desinebat cum testamẽtarius venit, vt subiicit.

[h] Conditio. Hic tutor tacite vsq; ad diẽ vel conditionẽ existentẽ datur, expresse non potest: vt ff. de reg. iu. l. actus.

ADDITIO. Quod procedit in conditione intrinseca prouenient̃e ex natura rei: secundum Christopho. vt hic, & l. muto. §. sub conditione. ff. de tut.

[i] Petebatur. Nec erat locus legitimæ: vt ff. de leg. tuto. l. j. §. si apud.

[k] Qui desinebat. Id est iste talis, qui erat datus in subsidium.

[l] Iure postliminij. Quo iure etiam omnia alia recuperat: vt s. quib. mod. ius pa. po. sol. §. si ab hostibus. nec de administratis interim tenetur hic reuersus: vt arg. ff. si quis cau. l. iiij. §. illud sciendum.

Sed ex his. CASVS. Dñe, iam vidi à quibus secũdum iura antiqua dabãtur tutores, dicatis mihi si placet, qualiter illa iura antiqua correctionẽ receperunt. Et certe dicit ipse, frater, postquã consules ceperunt dare per inquisitionem tutores pupillis vtriusq; sexus & prætores per constitutiones nostras: tunc ex supradictis legibus desierunt tutores dari. Nam in illis legibus, neq; de cautione à tutoribus danda rem pup. sal. for. nec de compellendis tutoribus ad administrationem tutelæ quicquam cauebatur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sed hoc iure vtimur. Franc.

[m] Sed ex his. Nunc recitat secundum ius: nã quatuor sunt iura, quæ in hoc titu. notari possunt.

[n] Legibus. Scilicet, Attilia, & Iulia: & Titia: vt s. eod. titu. in princip.

[o] Postea quam primo. Alias, quam primum.

[p] Ex inquisitione. Scilicet inquirẽdo facultates eorum, an sint pares oneri iniuncto: vt j. de excu. tu. §. sed & propter. Item bona conuersatio requiritur, vt & alias in patre arrogatore: vt ff. de adop. l. nec ei. §. eorum. & s. de adop. §. cum autem.

[q] Nã supradictis. Bene dico, q desierũt p has leges tutores dari, postea quã consules dederunt ex inquisitione: & bonum fuit propter duas rationes quas ponit

† Quidã reijciunt hæc, alius interim.

bus tantũ sed nõ per l. Attilianã, vel Titia: qa illæ sunt sublatę: vt infra eod. §. sed ex his.

2 Etiam si fuerit institutus in re certa, alijs vniuersaliter institutis nõ adeuntibus, vt ibi not. Bar. per l. j. §. si ex fũdo. ff. de hære. institu. Ang.

1 Scilicet in his tri-

nit. Nam pro quia &c.

a Fore. Hanc cautionem præstant tutores & cura. vt ff. rem pu. sal. for. l. non quasi. §. j. & l. & si ad species.

b De compellendis. s. captis pignoribus: vt ĵ. de satisda. tut. §. penultim.

neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluā pupillis fore [a], neque de cōpellēdis [b] tutoribus ad tutelæ administrationē, quicquam cauebatur.

De iure nouo, Romæ præfectus & prætor, in prouinciis præsides, vel magistratus eorum iussu, si facultates pupilli non sunt magnæ, dant tutores. Are.

Sed hoc iure vtimur [c], vt Romæ quidem præfectus [d] vrbi, vel prætor secūdum suam iurisdictionem [e]: in prouinciis autem Præsides ex inquisitione tutores crearent [f]; vel magistratus iussu [g] Prǽsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

Iure nouo, si pupilli facultates aureis quingentis nō fuerint ampliores, à quocūq; iudice vnà cū ciuitatis episcopo tutor datur cautione ab eodem præstita, rem pupilli saluam fore: cuius cautionis periculum ad recipientē spectat.

Nos autem per constitutionē [h] nostram huiusmodi difficultates hominum resecantes: nec expectata iussione [i] Prǽsidū, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti vsque ad quingētos solidos [k] † valeant: defensores ciuitatū: vnà [l] cùm eiusdē ciuitatis religiosissimo antistite, vel alias [m] publicas personas. i. magistratus, vel iuridicū Alexandrinæ [n] ciuitatis, tutores vel curatores creare legitima cautela secūdū eiusdem constitutionis normam præstanda: videlicet eorum [o] periculo, qui eam [p] accipiunt.

Aequum est, vt regatur impubes, qui nescit se regere.

Sed hoc iure. CASVS. Domine, iam vidi qualiter iura antiqua correcta fuerunt & qualiter secundum mediam iuris prudentiam tutores dabantur. Ideo dicatis mihi si placet à quibus dantur hodie tutores secundū iura moderna? Ad hoc respon. Impera. Amice, hoc iure hodie vtimur vt præfectus vrbis vel prætor secundum suam iurisdictionem, & in prouinciis præsides tutores pupillis possint dare. Et non solum præsides in prouinciis hoc facere possunt, sed etiā magistratus delegatione eis facta à præsidibus, videlicet si non sint magnæ facultates ipsius pupilli. Et hæc ita obtinebant primo tempore nostri imperij. Nos tamen postea quia difficultatē esse in expectanda iussione præsidum perpendimus: huiusmodi difficultates hominum per constitutionem nostram resecare curauimus. Vnde in constitutione nostra statuimus vt si facultas pupilli vsque ad quingentos solidos valeat defensores ciuitatis, vna cum eiusdem ciuitatis religiosissimo episcopo, vel aliæ publicæ personæ, id est, magistratus vel iudices Alexandriæ non expectata iussione præsidum, tutores vel curatores dare possint, legitima cautione rem pupilli: saluam fore, secundum eiusdem constitutiois normam à tutoribus interponēda, eorum videlicet periculo, qui huiusmodi satisdationem accipiunt. Et hæc vsque ad illum §. impuberes autem Franciscus.

c Sed hoc iure vtimur. Hoc est tertiū ius, quod erat tempore Iustiniani: & hodie est quartū additū, quod est ĵ. proxi. §.

d Præfectus. Ad præfectum cognitiones criminales [1] ad prætorem ciuilia negotia veniebāt: vt patet ff. de offi præ. vr. per totum ti. & ff. de offi. præ. per totū ti. Sed tutelam dabat vterque, vt hic. Accur.

e Iurisdictionem. Præfectis vrbis est iurisdictio vsq; ad c. miliaria. sed prætoris Romæ tantum: vt ff. de of. præfe. vr. l. j. §. cum vrbem. & in sum. Azo. de of. præt. Dabunt ergo eum & ei, qui est de sua iurisdictione: vt statim in præside notabis.

f Crearent. s. eum qui est de sua iurisdictione, dabit: vt ff. de tuto. & cura. da. ab his. l. ius dādi. Si vero ibi non inueniantur idonei: etiam in alio loco quæret, & præsidi nūtiabit: vt ff. eo. de tu. & cu. da. ab his l. diuus Itē ei, qui sit de sua iurisdictione: vel ratione originis, vel ratione possessionis, vel ratione domicilij: vt ff. e. de tu. & cu. l. j. §. vl. & l. diuus. Si autem in altero horū trium locorum non inuenitur, sed in quarto loco, reducendus est ad alterum locum de his tribus: & ibi tutelam accipiet: vt C. qui pe. tut. vel. cu. l. j. Accur.

[1] Imo etiā ciuiles, secundū Angel. & Ia. vt l. j. §. quæs. & §. cura carnis. & l. iij. ff. de offic. p̄. vr. & sic non obstat l. sole mus. §. latruncula tor. ff. de iudi. sufficit enim dare instātiā. vt not. gl. j. q. j. sicut vrgeri.

g Iussu præsidum. Ergo delegatur. Sed cōtra ff. de tu. & cu. da. l. nec mandante. Sed ibi mandatum est, ꝙ nō importat necessitatē [*], hic iussus qui importat: vt ff. ꝙ iuss. l. j. §. j. & ff. man. l. j. Vel ibi erāt magnę facultates pupilli: hic paruæ. Sed certe & si sint paruæ: adhuc videtur idem. nam datio tutelæ est misti imperij: vt ff. tu. l. muto. §. tutoris datio. vbi dicitur, quod tutoris datio illi soli competit, cui nominatim hoc dedit, vel lex, vel senatusconsultum, vel princeps, ergo non potest delegari: vt ff. de of. eius cui manda. est iur. l. j. j. respon. Sed dic, ꝙ non potest delegari non habenti iurisdictionem: sed habenti sic: vt ff. eo. de tut. & cur. dat. ab his l. ius dandi. & hic dicitur. Sed quæ sunt magnę facultates? Respond. quinquaginta aurei: vt C. de defen. ci. l. j. Vel decem libræ auri: vt in authent. de app. §. ij. col. iiij. vel ccc. aurei: vt in auth. de defen. ci. §. & iudicare. col. iij. Vel verius vsque ad quingentos solidos sunt paruæ: si vltra, sunt magnæ, vt infra proxi. §. ADDITIO. Quod verum, quo ad materiā istā, alias autē relinquitur iudicis arbitrio iuxta cōsuetudinē, vulgi opinio, & qualitatē personarū: vt hic per doc.

[*] Sed spōtaneā obsequij præstationē. Aegi. Per.

† Solidus quid significet, vide Budæū li. v. de asse & partibus eius, quo loco explicat quid dicat libra auri in iure.

Facultates, quæ dicantur magnæ.

h Per constitutionem. Quam non habemus.

i Iussione. i. delegatione, siue præcepto. Nam in hoc differt à mādato: quia mādatū ex volūtate est, sed iussus necessitatis: vt ff. ꝙ iuss. l. j. §. ij. & ff. man. l. j.

k Solidos. i. aureos: vt ĵ. de pœ. te. liti. §. fi. [2] quorum septuaginta & duo faciunt libram auri: vt C de sus. & ar. l. quoties. lib. x.

[2] Ex quo infert Ia. quod statutū loquēs de moneta simpliciter debet intelligi secundū pręsumptionem alterius statuti. Sed inter cōtrahentes talis locutio itelligitur secundum cōmunem cursum regionis.

l Vna. Id est, simul.

m Vel alias. Hoc quando extra ciuitatem, vt in municipio. nam magistratus municipalis dabit.

n Alexandrinæ. Hoc quando tutor datur in ciuitate Alexandrina.

o Eorum. s. tabellionum & aliorum: nō vero ipsorum maiorum iudicum: qui habent potestatem dandi tātū: vt ĵ. de satis tu. & cu. § pe. & §. fi. qui sunt contra.

p Eam. Scilicet satisdationem.

Impuberes aūt. CASVS. Dñe, iā video à quibus dabātur tutores olim iure antiquo: & etiā quibus dātur hodie secūdū cōstitutionē vestrā, ꝓ deo dicatis mihi, si placet quař huiusmodi impuberes sunt in tutela. Ad hoc rñ. Imp. amice, certe naturali rōni cōuenit: & etiā iuri cōsentaneū est: vt impuberes in tutela sint: vt vcʒ. illi q pfectę ętatis nō sunt, aliorū tut. regant. Sed dñe Imp. dicatis mihi si placet, quo iure cogūt tutores finita tutela reddere rōnē suę administrationis? ad hoc rñ. Imp. Amice, cū tutores pupillorū pupillarūq; negotia administrēt: finita administratiōe actores tut. rōnē administratiōis suę reddere cōpellūt. Et hęc vsq; i fi. Fr.

Impube

a Impuberes. Hîc §. est generalis ad omnes præcedentes ti. de tutelis.
b Iuri. i. æquitati.
c Gerant. Alias egerunt, id est gesserunt, alias gerũt
d Post pubertatem. Sed & ante, si finita tutela fuerit prius: vt ff. de tu. & ra. dist. l. nisi finita. alias (id est nisi esset finita tutela) non nascitur actio tutelæ: sed aliæ actiones natæ sunt: sed non exercentur: vt ff. de tu. & ra. dist. l. si tutor. §. final. & l. sed non dantur.

[illegible] Ratio diuersitatis est: quia actio tutelæ est generalis: & sufficit eam semel nasci, & non sæpius per singulas causas, secundum Ia. Ang. tamen tenet contra istam glos. & de casibus in quibus possit exerceri etiam durante tutela, se remittit ad nota. in l. ij. C. de admi. tu.

e Tutelæ iudicio. i. actione tutelæ, quæ datur in simplum: & propter dolum, & culpam latam & leuem. Est & alia actio qua tutor tenetur scilicet de rationibus distrahendis. sic enim nominatur: vt ff. de contra. acti. tu. l. ij. & datur in duplum, & propter dolum tantum: & in duplo continetur rei persecutio. Prior datur cõtra tutorem, & contra hæredes: posterior contra tutorẽ tantum: vt ff. de tu. & ra. dist. l. j. §. pe. & l. ij. Item vna intẽtata, altera denegatur, licet plus sit in ea: & econtra: secus in actione tutelæ & furti: quæ secum competit: vt ff. de tu. & ra. dist. l. j. §. in tutela.

Actio tutelæ & actio de rationibus distrahendis differunt.

Impuberes [a] autem in tutela esse, naturali iuri [b] conueniens est: vt is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur.

Tutela finita administrationis ratio redditur: nec ante conueniendus est tutor tutelæ iudicio, quàm officium expirarit.

Cùm ergo pupillorũ, pupillarũque tutores negotia gerant [c]: post pubertatem [d] tutelæ iudicio [e] rationem reddunt.

TITVLVS XXI.
DE AVTHORITATE TVTORVM.

Pupillus etiam sine tutoris authoritate conditionem suam meliorem facere potest, deteriorẽ nõ potest: quo fit, vt in contractibus vltrò citroq; obligatoriis contrahentem sibi obliget, ipse autem illi non obligetur.

Authoritas autem tutoris in quibusdã causis necessaria pupillis est: in quibusdã non est necessaria. vt ecce, si quid dari sibi stipulentur non est necessaria [f] tutoris authoritas. quòd si aliis promittant [g] pupilli: necessaria est [h] tutoris authoritas. Nanque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris authoritate: deteriorẽ verò non aliter, quàm cum tutoris authoritate. Vnde in iis causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur: vt in emptionibus, venditionibus [i], locationibus, conductionibus, mãdatis depositis [k]; si tutoris authoritas non interueniat: ipsi quidem, cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli nõ obligantur. [l]

Hæreditatẽ adire, honorũ possessionẽ petere, aut fideicõmissariã hæreditatẽ suscipere, nõ nisi cũ tutoris authoritate, pupillus põt.

DE AVTHORITATE TVTORVM.

Dictum est suprà qualiter tutores creantur: hic quãdo creati sunt qualiter se regere debeant, & authoritatem præstare. Aret.

Authoritas autem. Totus iste titulus diuiditur in tres partes principales. Primo ponit in quibus casibus necessaria est authoritas tutoris, & in quibus non. Secundo quando ista authoritas debeat impertiri. Tertio remouet quoddam dubium, Secunda ibi, Tutor autem. Tertia ibi, Si inter tutorem. Item prima pars vsque ad §. neque tamen. subdiuiditur in quatuor. Primo ponit dictum bimembre. Secundo exemplificat quodlibet ex dictis membris. Tertio rationem annectit. Quarto infert, & illationem clarificat per exempla. Secunda ibi, vt ecce. Tertia ibi, Nanque. Quarta ibi, Vnde in his.

[illegible] ; Domine, vos vultis tractare de autho. tuto. nunquid semper est necessaria tutoris autho. Respon. Imperat. quod non. In quibusdam enim causis non est necessaria. si enim pupilli stipulãtur sibi dari aliquid: in eo casu non est necessaria tut. authõ, secus est tamẽ in casu econuerso. Si enim ibi pupilli aliquid aliis promittãt, adhoc vt ipsi ex illa promissione cum effectu obligentur: necessaria est tut. authori. Meliorem enim suam conditionem possunt facere sine tutoris authoritate: deteriorem vero nequaquam facere possunt, nisi tutoris authoritas interueniat. Vnde in illis causis ex quibus ex vtroque latere nascitur obligatio, vt in emptione, venditione, locatione, conductione, mandato & deposito, nisi tuto. autho. interueniat: illi qui cũ pupillis contrahunt, obligantur: sed pupilli eis nequaquam obligati sunt. Et hęc vsque ad illum §. neque tamen. Franciscus.

f Non est necessaria. vt C. de contrahen. & com. stipula. l. neque. & l. j. C. de authoritate præstan.

g Promittant. Quia tunc est verisimile, quod male agant. & facit ad hoc. infra quibus alie. li. vel non. §. nunc admonendi. & §. at ex cõtrario. & j. de inuti. stipu. §. pupillus. & ff. de acquir. rer. domi. l. pupillus. & ff. de pact. l. contra iuris 1. Idem de muliere super dote paciscente: vt ff. de pac. do. l. de die. Idem in alimentario transigẽte: vt ff. de transac. l. cum hi. §. quid ergo. Item facit C. de contra. & com. stip. l. neque.

h Necessaria est. In duobus tamen casibus obligatur pupillus sine tut. autho. ff. de ac. & ob. l. furiosus. vbi scilicet ex re actio venit.

i Venditionibus. Si autem pupillus petat rem ex venditione repellitur exceptione doli mali: nisi pretiũ dare velit: vt ff. de rescinden. venditio. l. si id quod. §. vltimo. in fine.

k Depositis. Pupillus tamen doli capax tenetur depositi, si quid doli commisit, vel locupletior factus sit: vt ff. depo. l. j. §. an in pupillum. Accur.

l Non obligatur. Et sic not. quod contractus claudicat [2] quandoque, vt hic: & ff. de actione empti. lege Iulianus. §. si quis à pupillo argument. contra. ff. de arbit. lege, litigatores. §. penultim. & fin. in authen. de non eligen. secundo nuben. §. prospeximus. collat. j. [3] Item hoc est verum nisi locupletior sit pupillus. alias excipitur si agat & contra poterit agi: vt ff. de administratione tutorum. lege, si minoris. & C. pro emptore lege finali. & eodem lege, quinta. §. primo. & de rescindenda venditione lege si id quod. §. finali.

Neque tamen. [illegible] Domine, vos dixistis mihi supra quod licet pupillo meliorem facere cõditionẽ suã sine tut. aut. Pone igitur, quod aliqua lucrosa hæreditas delata sit alicui pupillo: nũquid poterit illã hæreditatẽ sine tuto. aut. adire? Rñ. Impera quod non. Licet enim

1 Intellige quod valet authoritas in contractibus ex quibus potest vtilitatẽ reportare: alias nõ: quia etiam cum authoritate tutoris donare nõ potest. C. de admin. tut. l. non omni. secũdum Ia. & Pet.

2 De hoc quando contractus claudicat, est bona glo. in c. de illis. ext. de despõ. impu. quẽ vide & in c. j. iũcta gl. si. extra de eo qui du. in matrimonium.

3 Dic quod hoc est speciale fauore pupilli, secundum Ang.

enim dictum fuerit generaliter supra quod licet eis facere conditionē suam meliorē sine tu. auth. hoc tamen fallit in casibus specialibus. Neq̧ enim hæreditatē adire, neq̧ bonorū possessionem petere, neq̧ hæreditatem ex fideicō. suscipere poterit: nisi tu. autho. interueniat: quamuis lucrosa sit. & hoc ideo statutum est, ne ille damnum inde habeat. & hoc vsque ad §. tutor autem. Francisc. de Areti.

Neque tamen hæreditatem [a] adire, neque bonorum possessionem [b] petere, neque hæreditatem ex fideicommisso [c] suscipere aliter possunt, nisi tutoris [d] authoritate (quāuis illis lucrosa sit [e]) ne vllum [f] damnum habeant [g].

Tutor præsens debet authoritatem interponere, aliàs nō valet.

Tutor autē statim in ipso negotio præsens †, debet author fieri [h], si hoc pupillo prodesse existimauerit [i]: post tempus [k] verò, vel epistolam [l]: aut per nuntiū † imposita authoritas, nihil agit.

Tutor sibi authorari non potest. nemo enim in rem suam author fieri potest.

Si inter tutorem pupillumq̧ iudicio [m] agendum sit: quia ipse tutor

[a] Hæreditatē. Quę ex testamento vel ab intestato defertur scilicet iure ciuili: vt ff. de pe. hære. l. j. ij. & iij. Et hæreditas est successio in vniuersum ius, quod habuit defunctus tēpore mortis suæ deducto ære alieno: vt ff. de verb. signi. l. nihil.

[b] Bonorum possessionem. Ex testamento, vt secūdū tabulas, vel ab intestato, vt vnde liberi. & similes, quæ sunt omnes de iure prætorio: vt j. de bo. poss. §. quos autem. Et est bonorum possessio ius persequendi retinendiq̧ patrimonij, quod cuiusq̧ fuerit, cū is moritur: vt ff. de bo. poss. l. iij. § bonorum. Hoc tamen in bo. poss. fallit in casu, cū pupillus non habet tutorē. tunc enim prætor authoritatem tutoris potest supplere: vt C. qui admit. ad bo. poss. l. bonorum. Idem in hæreditate: vt C. de iur. deli. l. si infanti. in fi.

ADDITIO. Et alios casus in quibus iudex supplet defectum tutoris vel impedimētū, vide per Ange. hic. Et procedunt in iurisdictione volūtaria, & quādo ex actis apparet, quod iudex facit ex certa scientia: item vbi tutor solus sufficeret: alias secus, secundum eum.

[c] Ex fideicommisso. Vt per senatusconsultum Trebellianū: vt j. de fideicō. hær. §. sed quia [1]. Idem dico & si bona velit recipere causa seruandarū libertatū: cum & ibi possit timere damnū: quia est successio in vniuersum ius: vt j. per quas perso. no. acqui. §. fi.

[d] Tutoris. Id est, administratoris, cui administratio sit concessa in testamento: alioqui nō valet: nam & si ab eo, qui tutelā non gerit, sciens aliū gerere emā: dominus non efficiar: vt ff. eo. l. iiij. Item nunquid curatoris pupilli sufficit authoritas ad adeundam hæreditatem, vel bono. poss. delatam pupillo? Rñ. non: vt ff. de appel. l. cum in vna. §. tutor. vsque ad fi. legis.

[e] Lucrosa sit. Id est, appareat lucrosa: ne occasione lucrosæ adeat dānosam; quia adeundo oneratur legatis, & fideicommissis, & aliis oneribus: & ita obligatur: sed non potest obligari sine tutoris authoritate: vt s. eo. in princ. Sed si obiiciatur: cessante causa &c. hoc raro accidit, quod hæreditas non sit onerosa: sed frequēter contrariū: & ad ea quæ frequentius accidunt, iura adaptantur: vt ff. de leg. & senatuscon. l. nā ad ea.

ADDITIO. Et quāuis glos. in l. si quis mihi bona. §. j. in glo. hęreditatē. ff. de acquir. vel omit. hę. teneat contrariū, ista tñ est veritas pro qua facit. qa necesse est adeuntē cognoscere causam suæ aditionis: puta ex testamēto, vel ab intestato. tanquā agnatus, vel cognatus: vt l. qui in aliena. ff. de acqui. hær. quod pupillus discernere non potest: secundum omnes hic.

[f] Ne vllū. Est & alia ratio [3], etiā si sit lucrosa: quia litibus & sumptibus vexaret: vt ff. de mi. l. minoribus xxv. an. Et his eisdē etiā rationibus nec in iudiciis ciuilibus vel criminalibus [4], potest esse sine tutoris authoritate: vt s. si aduer. rē iud. l. cū et minores. & C. de aut. prę. l. clarū. Nisi in quatuor casibus: vt in possessione momētanea: vt C. si per vim vel alio mo. l. j. & C. q. leg. perso. l. momētaneæ. in gl. iij. Itē in violato thoro minor sine curatore accusat: vt ff. de adul. l. si marit°. ij. §. lex. sed hoc in adulto. Itē si veniā ętatis impetret: vt C. de his, qui ve. ætа. impe. l. j. & ij. Itē in interdicto de libero homine exhibendo: vt ff. de libe. ho. exhi. l. quod & lex. §. sed & si mulier.

[g] Damnum habeant [*]. quia forte subest æs alienum latens. Accur.

Tutor autem. CASVS. Domine, iam video in quibus casibus tut. autho. debet interuenire, dicatis mihi, si cordi est, qualiter debeat interponi tuto. aut. ad hoc respō. Imp. Amice, tutor in ipso negotio à pupillo suo contrahendo debet personaliter interesse, & quod actum est à pupillo laudare, si hoc pupillo suo prodesse existimauerit. Nam tutoris authoritas post tēpus vel per epistolam interposita nihil agit. Et hæc vsq̧ ad illū §. si inter tutorem. Fran. de Aret.

[h] Author fieri. Id est probare & laudare, quod fit per pupillum: vt ff. eod. l. etiam.

[i] Existimauerit. Non enim cōpellitur. Primo: quia est iniquū. Secundo: quia tenetur pupillo damnū resarcire tutor: vt ff. eo. l. si tutor. Accur.

ADDITIO. Sic etiam filius nō potest adire hæreditatē sine volūtate patris: vt C. de bo. quę lib. l. fi. §. pe.

[k] Post tempus. Scilicet nō modicū. alias valet autho ritas: vt ff. de acqui. hæ. l. si quis mihi. §. iussum. quę est contra. & est ratio: quia videntur inesse, quę incōtinē ti fiunt: vt ff. si cer. pe. l. lecta. §. dicebam. & ibi glo.

[l] Per epistolā. No. cause, & redde singula singulis. nā dixerat duo. s. statim ad quod refertur, post tēpus &c. Item in ipso negotio præsens, ad quod referē hoc. per epistolā, quæ inter absentes mittitur vt j. de oblig. ex consensu. §. ideo. in fi. Idem & si alio modo inutiliter authorizetur: vt ff. eo. l. j. §. fi. & l. seq.

Si inter tutorē. CASVS. Domine, iam vidi qualiter debeat interponi tut. auth. dicatis mihi modo, si aliquod iudiciū agendū sit inter tutorē & pupillū: quid iuris est in casu isto? Ad hoc Imp. dicit: Amice, si iudicium inter tutorē & pupillū agendum sit: in casu isto nō prætorius tutor (vt olim cōsueuit fieri) cōstituetur: sed loco eius curator dabitur & interueniente ipso curatore iudiciū peragetur: & finito iudicio desinet esse curator. Et hæc dicuntur vsq̧ in fi. ti. Fran. de Are.

[m] Iudicio. Scilicet rei vēdicatiōis, vel alterius psonalis, vel realis actiōis: pręter actionē tutelę: quæ contra tutorē erit danda: quæ durāte officio nō datur: vt ff. de tuto. & ratio distra. l. nisi finita. §. fi. & l. cum adhuc. & idem in vtili generali negot. gesto. quæ datur contra curatorem adultis: vt ff. de administrat. tuto. l. cum curatore. & C. de admini. tuto. l. ij. & l. rationes. Sed certe nec aliæ videntur interim posse intendi: vt ff. de tuto. & ra. distra. l. sed nō dantur. Sed illud intelligo, vt ipsemet exerceat, non dantur: sed per procuratorem sic: vt hic dicitur. Item nunquid hæc correcta sint hodie per auth. vt ij qui ob. se perhi. ha. res mi. § j colla. vj. cū nullus creditor, vel debitor possit esse tutor vel curator? Respon. q̧ sic: nisi in tutore testamētario, in quo poterit adhuc hodie hic §. loqui cum

fides

† Ratio secūdū Bar. qa oculus certior aure, per §. agnatiōis. infra, de gradi. cogna. Aeg.

[1] Si tamen sit infans, potest soli tutori fieri restitutio, l. restituta. §. fin. ff. ad Tre. & solus tutor adire. l. si infanti. C. de iure delib. alias secus. l. potuit. C. eo. Itē potest solus bonor. poss. agnoscere quia in facto consistit: secundum Ang. & Ias.

[2] Istam sequitur Ange. hic.

[3] Istam rationem sequitur Bar. in l. potuit. C. de iure deli.

[4] Contrarium tenet Ias. qa potest torqueri sine tutoris authoritate, qui supplet iudicis præsentiā, vt no. Bal. in §. itē sacramēta. in ti. de pace iu. fir.

† Abundant hæc, aut per nūtium. nec habētur in l. obligati. §. tutor. ff. eod. vnde θεματιον hoc aduerbum sumptum est.

Bonorum possessio.

[*] Ratio quare solus pupillus nequit adire hæreditatē qa non habet discretionem: nec cognoscit causas acq̄rendę hęreditatis, quod requiritur: vt l. pupillus. ff. de acqr. hęredi. Aegi. per.

Ant. Augu. emendatio. lib. iij. ca. vij. legendū cēset, nec vllum dānū habeat.

Idē Tu. li. epistol. ij. par. iij. Aegi. per.

Iudicium vtrū inter tutorem et pupillum possit esse.

Sic nec debitor nec creditor ecclesiæ pōt esse matricularius eiusdem. Aegi. per.

fides talis tutoris ab ipso testatore sit cōprobata: vt j. de satisda. tut. vel cur. §. j. & C. de episc. aud. l. de creationibus . in prin. Vel idē in eo qd̄ in aliis, vt in p̄d. auth. diximus. Itē & circa reales actiōes hūc §. hodie facimus loqui: cum in eis non sit obligatio, vnde authen. cessat: vt j. de act. §. j. Accur.

Et ista est commu nis opi. si testator sci uerit: non si ignora- uerit, secū dum Ang.

in rem suam [a] author esse non potest [b]: non prætorius tutor (vt olim [c]) cōstituitur: sed curator [d] in locum eius datur [e]: quo interueniente, iudicium peragitur: & eo [f] peracto, curator esse desinit.

a In rem suam. Et pupilli, quæ sua dicitur, cum bene administrat: vt ff. de furt. l. interdum. ij. §. qui tutelam.

Author esse non potest. Facit ad hoc ff. de verb. signifi. l. quod dicimus. & C. ne qs in sua cau . . & C. de testi. l. omnibus. vt ff. eo. l. v. j. rñ. ar gu. cōtra. C. de fidei com. l. fin. ibi, cum ipse sibi iudex & testis & c . Ratio autem textus præsentis est: quia sequeretur, vt in eodē negotio esset quis actor & reus, quod est inconueniens. Accur.

Potest sa. l. vnica tamē in cō sequētiam etiā ad p priam rem authora re, & sibi soluere, ac tradere rē debitā etiā immobilē sine iudice: vt l. fistulas. ff. de cōt. em.

c Vt olim. Nam olim in tali casu dabatur tutor prætorius, q̄ hodie non est: vt hic dicitur.

d Sed curator. C. de in lit. dan. tut. l. j.

e Datur. Etiā inuito: vt ff. de tu. l. iij. §. idē Cassius.

f Et eo. Scilicet iudicio.

Dic qđ ibi improprie dicitur iudex & testis.

TITVLVS. XXII.

QVIBVS MODIS TVTELA finitur.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Dictum est de ingressu tutelarum: & suprà titu. j. de progressu, restat de fine: sicut est in operibus naturæ ingressus processus, & finis. Aret.

Notādum est, quod modi qui tutelam finiri faciūt, sunt octo: & ad istos omnes alij modi possunt reduci. Et sunt hi, Suspicio, qñ tutor remouetur tāquā suspectus. Crimen, quando propter crimen deportatur, vel in seruitutem redigitur. Mors naturalis pupilli vel tutoris. Conditio adimpleta. Status. i. capitis diminutio, vbi status mutatur: vt qñ capit ab hostibus, vel arrogatur. Aetas. s. pubertas. Tempus adueniens. s. si ad certum tēpus datus sit tutor, & sit finitum tempus. Causa: quādo propter aliquā causam tutor excusatur. Vnde versus: Suspicio, crimen, mors conditio, status, ætas, Tempus, causa solent tutelæ ponere metas.

Tutela multis modis finitur.

PVpilli. Totus iste tit. diuiditur in vij. partes. Nā primo ponitur qualiter pubertate tutela finitur: & quæ sit pubertas. Secūdo qualiter arrogatione, vel deportatiōe, vel seruitute pupilli, vel tēporis finitiōe. Tertio qualiter morte pupilli, vel tutoris. Quarto capitis diminutione tutoris. Quinto etiam minima diminutione pupilli. Sexto propter aduentum tēporis vel cōditionis. Septimo propter remotionē factā de tutore. Secunda ibi, Item finitur. Tertia ibi, Simili modo. Quarta ibi, Sed & capitis. Quinta ibi, Sed pupilli. Sexta ibi, Præterea. Septima ibi, Desinunt. Item prima subdiuiditur in tres. Nam primo ponit qualiter tutela finiatur pubertate. Secundo qualiter pubertas accipiatur de iure antiquo. Tertio qualiter de iure nouo. Secunda ibi, Pubertatem. Tertia ibi, Nostra autem.

Domine, vos vultis tractare, quibus modis tut. fin. Dicatis ergo mihi aliquem modum, quo tutela finiatur. Ad hoc respond. Imperator: Amice, dico tibi generaliter, quod pubertate pupilli vel pupillæ tutela finitur. Cum em̄ pupilli pupillæve puberes esse cœperint, à tutela liberātur. Sed domine, dicatis mihi quando censentur pupilli ad pubertatē peruenire? Ad hoc respon. Imp. Amice, aliter olim æstimabatur pubertas in masculis, hodie aliter. Veteres enim nō solū ex numero annorum, sed etiam ex insinuatione habitudinis corporis pubertatem in masculis æstimari volebant: quam in fœminis ex aspectu corporis æstimari, impudicum esse existimabant. Nostra autem maiestas dignū putauit esse castitate temporum nostrorum hoc, quod ipsis antiquis in fœminis visum est esse impudicum, in masculos etiam extēdere. Et ideo sacram constitutionem nostram promulgauimus: per quam constituimus pubertatē in masculis post decimūquartum annū completū initium accipere, sed normam antiquitatis in fœmineis personis satis bene positam, in suo statu integram & illibatā reliquimus: vt videlicet ipsæ fœminæ post xij. ann. completos, prout antiquitus bene erat statutum, viri potentes esse credātur. Secundus modus finiendæ tutelę est, si pupillus dederit se arrogandum alicui. Qualiter autem det se arrogandū: vide s. de adopt. Tertius est, si pupillus deportetur. Quartus modus est, si pupillus efficiatur seruus: vt quia cum sit libertus alicuius, reuocatur in seruitutē propter ingratitudinē. Quintus modus est, si ab hostibus pupillus capiat. Sextus modus est, si alicui pupillo datus sit tutor in testamēto hac forma: vt sit tutor vsque ad certā conditionem: puta vsq; dum nauis veniret ex Asia. Nam conditione existente desinit esse tutor. Septimus est, si moriatur pupillus vel tutor. Octauus est, si tutor patiatur maximam vel mediam capit. diminutio. quia cuiuscunq; generis tutor sit, desinit esse tutor. Quid autem si patitur tutor minimam capit. dimin. puta quia arrogandū se dederit: an desinat esse tutor? Respond. si legitimus erat tutor, bene desinit esse tutor: sed si erat testamētarius vel datiuus, tunc non desinit esse tutor. Nonus modus finiendæ tutelæ est, si pupillus patiatur quācunq; capit. dimi. quāuis de minima habuimus s. in secūdo modo. Decimus, si alicui pupillo datus sit tutor in testamēto hac forma, vt esset tutor vsque ad certum tempus: puta vsq; ad Pascha. Nam adueniēte paschate, desinit esse tutor. Vndecimus est, si à tutela remoueatur tanquam suspectus: vt s. de suspec. tuto. & cur. per totū. Duodecimus, si iusta ex causa se excusauerit à tutela, quam iam incœperat administrare: vt j. de excu. tu. per totū. h. d. vsque ad fi. tit. Franc.

Exploso impudico antiquorū iudicio, tutela masculi anno decimoquarto expleto: finitur, fœminæ verò duodecimo.

PVpilli [g] pupillęq; cùm puberes esse cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solùm ex annis, sed etiam ex habitu [h] corporis in masculis æstimari vole

g Pupilli. Nota, quod pupilli sunt, qui de potestate patris impuberis exierunt, vel morte, vel emancipatione: vt ff. de verbo. significatio. l. pupillus. primo respons. licet improprie dicatur aliquando pupillus, qui est in potestate: vt ff. de verb. obliga. l. fi. §. si pupillus. Accursius.

h Ex habitu Id est, aspectione, vtrū haberet barbam vnam vel alteram: vt j. innuit: & facit ff. de minorib. l. minor xxv. ann. addito præside ex aspectu &c. Et nota pro opinion. Mar. qui secundum conscientiā dicebat iudicē debere iudicare: & facit ff. de fer. l. ij. in fine. & ff. fi. regundo. l. si irruptione. §. fin. in glos. penulti. Accursius.

Vide tu canonista not. per gloss. in c. j. extra

Pupill qui sunt.

Indicat an iude debeat se cūdum cō scientiam

Dic q qđ est no tum iudic vt iudic debet iud care secu dum cōs entiā. si v priuato, s cundū all gata. sec dum Po Quod v rum est i iudice q est j. leg nā si est vt papa prīceps cunque ci nota ritas, d bet secū cā iudic re. l. j. C aducr. Aegi. p

extra de offi. ord. & de offi. & po. iud. dele. c. pastoralis. §. quia vero. no. arg. contra Hug. vbi gl. concludit iudicem secundum allegata & probata debere in nomine domini iudicare, & conscientiam læsam deponere. & ibi recitatur illud dictum Psal. Trepidauerunt timore, vbi non erat timor facit etiam gl. in §. si min⁹. infra de actio. Opiniones in hac materia variȩ in variis doctoribus inueniũtur, diuersa dãtibus cõsilia, sed inter cætera videtur conscientiam reddere tutiorem consiliũ Cȩpolæ, quod inter suas cautelas continetur. Procuret (inquit) iudex in tali constitutus anxietate, apud accusatum: vt alium in ipsius iudicis locum subrogari petat, ipsum eundẽ iudicem in testem se producturum allegando & eo pacto iudex à iudicandi officio causa testimonij remotus deponet pro accusato quæ sibi dictabit conscientia: contra quam facere, est ad gehennam ædificare c. literas. §. nos autem. ver. omne quod de restit. spo. Consilium istud, qđ re vera tutissimum putatur, fundamentum habet ex capit. dilecto. extra de testi.

bant. Nostra autem maiestas indignum esse castitate nostrorum temporũ existimans, bene putauit, quòd in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam [a] in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione [b] promulgata, pubertatẽ in masculis post decimumquartum annũ cõpletum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positã in suo ordine relinquentes, vt post duodecim annos cõpletos viri potentes esse credantur [c].

Varios tutelæ finiẽdæ modos vsque ad tituli calcem videre potes: quos breuiori compendio perstringere potius laboriosum, quã vtile fuisset.

Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes [d], vel deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur [e], vel si ab hostibus captus fuerit.

Tutela conditionalis finitur euentu conditionis. Aret.

Sed & si vsque ad certam [f] conditionẽ datus sit tutor testamento [g]: æquè euenit, vt desinat esse tutor existẽte cõditione.

Morte naturali pupilli vel tutoris tutela finitur.

[a] Hoc etiam. Scilicet quod sit iudicandum per aspectum impudicum.

[b] Constitutione. Vt C. quando tut. vel cur. esse desierit. l. fi.

[c] Credantur. Facit ad hoc s. de nup. j. respon.

[d] Adhuc impuberes. i. in pupillari ętate adhuc existẽtes: vt hic, & ff. de adop. l. nec ei. §. cerũ. & hoc cũ cõsensu omnium tutorum: vt C. de auto. præstan. l. fi.

[e] Redigatur. Ex ingratitudine, si sit doli capax, non autem ex venditione: quia non nisi sit maior xx. ann. potest per venditionem fieri seruus, vt s. de iur. perso. §. pe. contra est. C. de inof. test. l. si quis. §. fi. Sed ibi de eo dicit. qui doli capax non est.

[f] Certam. i. specificatam: vt quãdo Titius erit cõsul.

[g] Testamento. Not. quod dicit testamento: nam à lege vel iudice non sic: vt ff. de reg. iur. l. actus.

[h] Morte. Naturali. nam de ciuili iã dixit s. proxi. s. vbi dixit de deportato, & seruo facto per ingratitudinem; quia mors omnia soluit, nedũ tutelam; vt in auth. de nup. §. deinceps. in princi. col. iiij.

Mors omnia soluit.

[i] Libertas. Et tunc maxima: vt s. de capi. dim. §. maxima. Accur.

[k] Ciuitas. Et tunc media: vt s. de capi. dimin. §. minor. Accur.

Simili modo finitur tutela morte [h] vel pupillorum vel tutorum.

Capitis diminutione tutoris maxima: vel media vel etiã minima pupilli omnis tutela finitur: minima autem tutoris solũ legitima finitur.

Sed & capitis deminutione tutoris, per quã libertas [i] vel ciuitas [k] amittitur, omnis tutela [l] perit.

Huius dicti ea est ratio: nam capitis minima diminutione tollitur agnatio.

Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionẽ [m] dederit, legitima tantũ [n] tutela perit: cæteræ [o] non pereũt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit [p], omnes tutelas tollit.

Temporalis tutela tempore adueniente finitur.

Præterea, qui ad certum [q] tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam.

Qui remouentur à tutela propter suspicionem, vel qui in perpetuum excusantur: tutores esse desinunt. Aretinus.

Desinunt etiã tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, ꝙ suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa se excusant [r], & onus administrandȩ tutelȩ deponũt, secũdũ ea, quȩ inferius [s] proponemus,

[l] Omnis tutela. Etiã testamentaria vel datiua: cum ea quȩ sunt iuris naturalis, tollantur [1]: vt supra de capi. dim. §. quod autem.

[m] Si se in adoptionem. Sed emãcipatione filij legitima tutela non finitur: quia filius familias legitimus tutor esse nõ potest, cum scilicet pater eum præcedat: vt s. de capi. diminu. §. fi. [2] nisi in casu: vt cum manumittit seruum maternum delatum sibi: vt s. de legiti. patro. tute. §. j. Et nunc defertur cũ sui iuris erit: vt ff. fami. ercis. l. si maritus.

[n] Legitima tantum. Sed quare hæc legitima tantum perit? Respon. quia agnatio perit minima capit di. vt s. de legi. agna. tu. §. fi. & legitima inter agnatos tantum consistit: vt s. de legi. agna tut. j. respõ. ADDITIO. Dic quod hodie hoc nõ procedit: quia ita cognatis sicut agnatis defertur tutela: vt not. glos. supra de leg. agna. tut. §. fi. sed cum iste licet capite minutus remaneat cognatus, vt ibi habetur: ergo tutela potest deferri. facit l. j. cum glos. in versic. prouidẽtia, & quod ibi not. Barto. ff. de legi. tut.

[o] Cæteræ. Scilicet testamentaria & datiua, secundũ M. & Azo.

[p] Li. et minima sit. Vt quia datur in arrogationẽ: vt supra eod. §. j Accur.

[q] Ad certum. Idem si ad incertum tempus scilicet ad conditionem: vt s. eo. §. sed & si. quæ conditio ad esse, & non ad esse se habere potest: vt j. de verb. ob. §. conditiones. Accur.

[r] Excusant. Scilicet in perpetuum: vt quia mutus. ꝙ dic: vt ff. de mino. l. verum. §. ex facto. Nam si ad tempus nõ desinunt esse tutores: vt j. de excusa. tu. & cur. §. item qui. Reipublicæ.

[s] Inferius. Vt s. de suspe tu. per totũ. & j. de excu. tu. & cur. per totum. Et no. ꝙ eisdem modis finitur cura si quos.

[1] Ista ratio gl. reprobatur per Ange. hic: quia naturalia sunt immutabilia, vt §. pe. supra de iure naturali.

[2] Istud dictum glos. communiter reprobãt docto. per l. iij. §. penu. ff. de leg. tuto. vt quia pater sit impeditus impedimẽto naturali vel ciuili: iudice hoc principaliter non agente: & quod faciliter tolli non potest.

[3] Quod potest saltem cũ cõsensu patris, secundũ Ias. quãuis Io. Fa. & Ang. teneant indistinctè contra. per l. fi. §. filius autẽ. C. de bo. quæ li. Et si hoc casu glos. ĩtelligit tutelam perdi peremãcipationẽ etiã reprehenditur: cũ tunc nõ ius agnationis, sed patronatus tãtum consideretur vt s. de legit. pat. tut. ꝑ to. Angel. Cura quãdo finitur.

si quos habeant pupilli curatores: & eodem tempore: vt C. quando tu. vel cur. esse desi. l. j. Adultorum vero curatores tunc finiuntur, cum virilẽ vigorem compleuerit minor. s. xxv ann. vt ff. de mi. l. j. in fi. & j. tit. j. respon. nisi ad certam causam vel speciem fuerint dati. Nam & tunc finito negotio, finitur officium: vt supra titu. j. §. fina. Item curatores aliorum, quã minorum: vt infra titu. j. §. furiosi. & §. sed & mente captis. tunc desinunt, quando sanam mentem prædictæ personę recipiũt: vt ff. de cur. fur. l. j. §. fin.

Additio. Nota quod eisdem modis quibus finitur tutela: finitur etiam authoritas officij adiuncti tutori, quod est in multis casibus: vt j. tit. j. §. interdum. in verbo idoneus. & in l. potuit. & in l. ꝓpter. C. in quib. cau. tu. vel. cur. ha. tu. Nã finito officio principalis, etiam finitur illud coadiutoris adiuncti l. j. C. quando tut. vel cur. esse desi. & ideo coadiutor datus debili vel suspecto episcopo, de quo in cap. venerabili. extra de offi. deleg. desinet morte prælati esse, per dictam legẽ primam, Ias.

pere præter, quam ad litem: tunc enim inuiti coguntur: licet tutor ad certam causam dari non potest. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. furiosi quoque. Franc.

a Vicesimum quintum annum. Nisi impetrent à principe veniã ætatis: masculi in xx. ann. fœminę in xviij. vt C. de his qui ve. æta. impet. l. j. & ij. Accursius.

TITVLVS XXIII.

DE CVRATORIBVS.

Adultis vsque ad annũ vicesimũquintũ curatores dantur, ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores: testamento antẽ nõ rectè datur curator: datus tamen, à iudice confirmandus est, item volenti, nõ etiam inuito (nisi in litem) curator dari potest.

Masculi quidẽ puberes, & fœminę viripotẽtes vsque ad vicesimũquintum annũ [a] completũ curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamẽ eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. † Dãtur autem curatores ab iisdem magistratibus [b], à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur, datus: [c] tamen cõfirmatur decreto prætoris [d], vel præsidis [e]. Itẽ inuiti adolescentes curatores nõ accipiunt [f] præter, quàm in litem [g]. Curator [h] enim & ad certã causam dari potest.

Cura furiosi & ꝓdigi cuiussuis ætatis, lege duodecim tabularum agnatis defertur, quibus deficiẽtibus, à iudice datur curator reliquis item maioribus vigintiquinque annis, qui in ea causa sunt, vt rebus suis superesse non possint, æquè à iudice decernitur.

Furiosi quoque & prodigi [i], licet maiores vigintiquinque annis sint,

† Marcus Antoninus philosophus primus cõstituit vt omnes adulti curatores acciperent non redditis causis: cũ ante nõ nisi ex lege Lectoria vel propter lasciuiã vel ꝓpter demẽtiam darẽtur. Ang. Capito. ic.

Tutores à qbus iudicibus dãtur.

DE CVRATORIBVS.

Finita tutela, pupilli indigent curatoribus: ideo de ipsis subdit.

Masculi. Totus iste tit. diuiditur in tres partes principales. Primo ponit de curatoribus datis puberibus. Secũdo de datis illis, qui laborant aliquo morbo vel vitio. Tertio de curatoribus datis pupillis. Secunda ibi, Furiosi. Tertia ibi, Interdũ. Item prima pars diuiditur in tres partes. Primo qualiter puberibus dãtur curatores. Secundo à quibus dantur. Tertio, an inuitus quis cogatur curatorem accipere. Secũda ibi, Dãtur. Tertia ibi, Item inuiti. Aret. CASVS Domine: vos vultis tractare de cur. dicatis ergo mihi, quibus dantur curatores. & vsq; ad quantum tempus? Ad hoc respon. Impera. Amice, masculis puberibus, & fœminis viripotẽtibus à tempore pubertatis quo à tutela liberantur, dantur cura. vsque ad xxv. ann. completum. Licet enim huiusmodi personæ puberes sint, adhuc nihilominus ætatis talis sunt, vt sua negotia recte administrare non possint. Sed pone, Domine iam video quibus dantur cur. dicatis modo mihi à quibus dantur? & respon. Imper. quod curatores ab eisdem magistratibus dãtur, à quibus tutores: & in hoc cõueniunt tut. & curato. sed certe in aliis differũt: quia licet tuto. testamento dantur: curator tamen testamento dari non potest. Si tamẽ de facto datus fuerit curator, confirmatur ex sentẽtia prętoris in vrbe: & ex præsidis sententia in prouincia. Item inuiti adolescentes non compelluntur curatores accipere licet secus sit in pupillis. & hoc verum est, quod adulti multi non compelluntur curatores accipere præter, quam ad litem: tunc enim inuiti coguntur:

b Magistratibus. Id est, à prætore, præside, proconsule, præfecto Aegypti: vt ff. de tut. & curato. da. ab his. l. j. Item à prę fecto vrbis, & à defensore ciuitatis, vel iuridico Alexãdrię: vt supra de Atti. tut. §. penulti. & in auth. de defen. ciui. §. iusiurandum. versic. nulla. col. iij. & ff. de offic. præfec. vrb. l. j. §. item solent.

c Datus. De facto.

d Prætoris. Scilicet in vrbe.

e Præsidis. In prouincia.

f Non accipiunt. Secus in tutore: vt ff. de tuto. & cura. da. l. necnon. & de tute. l. ij. vt diximus s. de tute. § est autẽ. in glos. ij. Item videtur contra ff. de min. l. j. in fin. Sed quod ibi dicit nõ committi eis adultis res suas ante xxv. ann. verum est, vt sint rata, quæ fiũt per eos. committuntur tamen vt hic: sed remittuntur: vt ibi, & infra de act. §. si quis agens.

g In litem. Tunc enim cogitur: [f] sed pupillus in litem non cogitur: vt ff. de tut. l. qui habet. §. si pupillus. quod expone vt ibi. Accur.

[f] Etiam si sit actor secundũ Angel. & Ia. hic in §. j. supra de tute. gloss. & Bart. in d. §. si pupillus. tenent contrariũ. Et nota, qđ ipse curator non cogitur nisi ex causa vt l. ij. §. item quæritur. ff. de cura. bonis dã. & debet esse præsens. & licet de cõsuetudine non conficiat inuentarium: satisdat tamẽ ad instar tu. Ange.

h Curator. Quasi dicat, nõ dubites de hoc, licet aliud sit in tutore: vt supra, qui dare tutores possunt. §. certe.

Furiosi quoque. CASVS. Domine, iam video quibus dantur curatores ratione minoris ætatis, & à quibus dantur: nunquid sunt aliqui alij, quibus dantur curatores? Respond. quod sic. Nam quidam sunt, quibus dantur curatores ratione inordinati consilij, vel ratione morbi: licet sint maiores vigintiquinque annis. Furiosi enim & prodigi, quamuis legitimę ætatis sint: tamen sunt in curatione agnatorum ex lege duodecim tabularum. Deficientibus autem agnatis, solent præfecti vrbis, vel prætores in defectu agnatorum curatores dare: in prouinciis vero præsides ex inquisitione. Et non solum istis personis curatores dantur, sed etiam mente captis, & surdis, & mutis, & illis, qui perpetuo morbo laborant: qui suis rebus administrandis superesse non possunt, curatores dandi sunt. Et hæc vsque ad illum §. interdum. Franciscus de Aret.

i Furiosi quoque & prodigi. Not. hos duos accipere curatorem à lege: alij omnes sunt datiui, vt caute hic colligitur. & infra proximo §. & C. de episcopali audien. lege, de creationibus. Accursius.

Additio. Contra hanc glossam tenent Bald. Ioan. de Pla. Por. & Ias. hic vt omnes accipiant à lege curatorem, qui ex defectu mentis ipsum sibi petere nequeunt: licet Ang teneat cum glos.

Sed

a Sed solent. Scilicet agnatis deficientibus, vt non habilibus, constitutis: vt C. de cu. fu. l. fin. §. sinautem testamentum. Accur.

b Curatores dare. Et hoc ratione furoris vel dementiæ, nisi istæ personæ sint minores xxv. an. & tunc ratione ætatis tutores vel curatores recipiunt: vt ff. de tutel. l. qui habet. §. quod autem [1]. Item nisi sint in potestate: vt C. de cura. fur. l. fina. §. j.

c Dandi sunt. Scilicet ab his, quos modo in superiori §. diximus.

Interdum. CASVS. Domine, iam video qualiter dantur curatores quibusdam maioribus xxv. annis. nunquid aliquibus aliis dantur curatores, puta si legitimus tutor idoneus non sit, in subsidium eius curator datur: quia alius tutor dari non potest? Habenti enim tutorem: alius tutor non datur. Et non solum in subsidium legitimi tutoris datur curator, sed etiã quandoque in defectum testamentarij, vel datiui datur curator. Si enim tutor testamentarius vel à prætore, vel à præside datus, nõ sit idoneus ad administrationẽ, nec tamen fraudulenter negotia pupilli administrat: solet enim in subsidium curator adiungi. Item in locũ tutoris, qui non in perpetuum, sed ad tempus ab administratione tutelæ aliqua rationabili causa excusatus: solent curatores subrogari. Item si tutor aliqua aduersa valetudine, vel alia necessitate fuerit impeditus, vt negotia pupilli administrare nõ posit, & ipse pupillus vel absit, vel infãs sit: poterit prætor in vrbe, vel præses in prouincia, quem velit actorem periculo ipsius tutoris decreto suo pupillo cõstituere. Et h. d. vsq; in fi. ti. Fran.

[1] Et erunt tũc duo actus secundum Bal. s. interdictio administratio nis subueniens prodigalitati, & decretũ tutelæ subueniẽs ætati. Et quã do natura lis causa accidẽtali preponderet, & ecõtra: vide in §. pmissum in gl. ij. s. de tuto.

tamen in cautione sunt adgnatorũ ex lege duodecim tabularum. Sed solent [a] Romæ præfectus vrbi, vel prætores, & in prouinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare [b]. Sed & mentecaptis & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborãt (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt [c].

Si tutor pupilli, cuiuscunque generis sit, non est idoneus, vel si ad tempus excusatur: datur pupillo etiam curator.

Interdum autem & pupilli curatores accipiunt: vtputa, si legitimus tutor nõ sit idoneus [d]: quoniam habẽti tutorem tutor dari non potest [e].

Item si testamẽto [f] datus tutor vel à prætore, aut præside idoneus [g] nõ sit ad administrationem, nec tamẽ frauduleñter negotia administret: solet ei curator † adiungi. Itẽ loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus [h], à tutela excusantur, solent curatores [i], dari.

Si pupillus sit infans, vel absens: & tutor infirmitate, vel alia necessitate impediatur: potest actor pupillo constitui. Are.

Quòd si † tutor aduersa valetudine [k], vel alia necessitate [l] impediatur, quominus negotia pupilli administrare posit: & pupillus vel absit [m], vel infans sit: quem ve-

fallit. Sed cum litera in omnibus supradictis legibus de tutore faciat mentionẽ, ab ea nõ discedamus: vt ff. de leg. iij. l. non aliter. & ff. de exerci. l. j. §. si is. ibi, in re igitur. Sed quæ est ratio, cum vbicq; dari possit curator habenti curatorem vel tutorem. Sed tutor non pot. st dari habenti tutorem? Respon. q tutor, qui prius dabatur, habebat plenam potestatem. infra tit. ij. §. datus. & s. de tut. §. j. ita quod alium secum in eadem plenitudine admittere non potest: sed non sic in curatore, qui rebus datur: vt C. de nupt. l. in computandis. Vnde tutor authorizatur hæredita. adeuntæ: quod in curatore pupilli non est: vt ff. de appel. l. cum in vna. §. tutor. Sed nonne tota die inuenimus vnum pupillum plures habere tutores: vt C. de diui. tut. l. ij. Rñ. illud est quando simul dãtur. Nam quædam fiunt simul bene, quæ non valent si fiunt separatim, vt duorum reorũ obligatio, vt j. de duob. reis stipu. §. j.

Tutor quare dari nequit habenti tutorem.

† Curator. i. adiũctus, siue coadiutor la. s. tit. j. §. fi. in gl. fin.

† Facit ad hunc §. c. significauit. cũ gl. ij. ibi sed si c. extra. de ap.

ADDITIO. No. glo. magistram, quæ plene ponit casus, in quibus pupillo habẽti tutorem tutor datur. Sed contra fi. huius gl. facit l. ij. C. de test. tu. vbi simul non dantur, & tamen vterque administrat. Sed dic q ibi simul dicuntur dari, habito respectu ad tempus mortis, quo vterque tutor confirmatur. Sed de hac materia plenius videas hic per Ang.

Tutores poterit plures pupillus habere.

f Item si testamento. Posuit exemplum de legitimo, nunc de datiuo & testamentario minus idoneo.

g Idoneus. Id est sufficiens.

h Ad tempus. Excusatur enim aliquis, quandoq; in perpetuum, quandoq; ad tẽpus: vt patet per multa exempla. j. de excu. tut. & cu. §. j. & quasi per totum tit.

i Curatores. Vel etiam tutores: vt s. proxi. §. dixi. s. prout iudici videbitur: vt C. in quib. cau. tut. ha. l. j. & ij. Sed quid si pupillo tutor nõ sit, an dari possit curator? Rñ. sic: & argumentum à cõtrario sensu sumitur. ff. de tut. & cura. da. ab his. l. curator quod est validũ. ff. de offi. eius, cui man. est iur. l. j. §. huius rei. Accur.

ADDITIO. Nisi sit contrarium legi. l. nemo. C. de iurisd. om. iud. vel rationi naturali: vt C. de episc. & cle. l. conuenticula.

k Aduersa valetudine. Id est infirmitate: quę valetudini & sanitati contraria est.

l Necessitate. Vt quia longo tempore absfuturus est, vel sua maiora negotia habet pertractare, vel alias similes necessitates: vt ff. de procu. l. filiusfamilias. §. fin. & l. sequen. post litem. & l. seq. vsq; ad l. quæ omnia [4]. Et nisi huiusmodi necessitas sit, non potest secundum quosdam: vt C. qui da. tut. vel cu. pos. l. curatorem. & l. curator. imo certe & si quæcũq; alia sit iusta quoquomodo: vt ff. de admi. tu. l. decreto [5]. Et hęc eadem sunt in curatore: vt C. de appel. l. si actor.

m Absit. Si enim præsens sit, & habet intellectũ, etiã procuratorẽ cum authoritate tutoris facere potest: vt C. de

[4] Idem est ꝑpter inimicitias: nisi essent capitales: quia tunc esset tutor remouendus. Ang.

[5] Et ita secundũ Angel. hic: & Bart. in l. actor. ff. rẽ ra. hab. q uis idẽ Bar to. & Dy. in d. l. decreto, tenent quod posit etiã sine aliqua causa.

d Non sit idoneus. Vel ratione paupertatis, vel quia non est industriosus, vt decet: fidelis tamen est & diligens: alias repelleretur prorsus: vt j. de suspec. tut. §. pe. & fi. & C. de suspe. tu. l. pietatis. Et bene dico curatores & non tutores: quoniam &c. Accur.

e Dari nõ potest. Fallit hæc regula in casibus sex: vt si det tutor loco tutoris, surdi vel muti vel furiosi: vt ff. de tu. l. pe. [4] Item & si habet tutorẽ ratione rerum vnius prouincię, poterit habere alium ratione rerum, quas habet in alia prouincia: vt ff. de excus. tu. l. propter litem. alias l. licet. §. fi. & C. in qui cau. tu. ha. tut. da. po. l. fi. Item & mater antequam nubat, tutrix existens, alium petit tutorem dari: vt in aut. de nupt. §. si vero etiam naturalium tutetam. col. iiij. Sed ratio est: quia abire nunc sperantur: vt C. communia de leg. l. fi. §. ij. Item & quando ad tempus est relegatus, vel excusatus, vel remotus: nã interim tutor dat: vt C. in quib. cau. tu. ha. l. pe. Item si quis tutor sit apud hostes nõ vt seruus, sed vt legatus, vel transfuga, alius datur: vt ff. de tu. [3] l. si quis tutor. Item si Reip. causa absit, potest alius dari: vt ff. de tu. l. quæsitũ. & ff. de suspe. tut. l. iij. §. si quis abfuturus. Sed secundum Placẽ. in his omnibus casibus tutor pro curatore accipit: & hæc regula

[2] Quod non est verum in habente dilucida interualla: vt l. nõ solum. §. fin. & l. post suscepta. ff. de exc. tu. secus in perpetuo furioso: secũ dum An.

[3] Idem in bannito q transfugæ æquiparatur: secundum Angel. hic.

C.de procu.l.neque.Accur.
a Velit.Scilicet tutor.
b Actorem.Qui hic dicitur actor,alias adiutor dicitur:vt ff.de tute.l.solet.alias curator [1]:vt ff.de tut.& cur.da.ab his.l.in omnem.& C.de procur.l.neque.Et nota hic varia nomina eorum, qui aliorum facta agunt vt actor: vt hic iam dictum est. Item tutor qui datur pupillis.s.de tut.§.est autem. Item tutor qui datur adultis, vel etiam furiosis, vel similibus:vt s.eod.in prin.& §.furiosi.& §.sed & mente captis. Item procurator qui aliena gerit negotia cum mandato:vt ff.de procurator.l.j.Item negotiorum gestor, qui sine mandato gerit: vt j.de obligat. quæ ex quasi contract.§.j.itē œconomus, cui res ecclesiastica gubernanda mandatur ab episcopo cum consensu fratrum,vel capituli.vt C.de sacrosan.eccle.l.iubemus.& C.de episco.& clericis.l.omnes.§.nihilominus.versicu. hunc enim sine dubio.Item idē dicitur apochripharius: vt in aut. quomodo opor.episco.§.non aliter.& §.neque autem.& §.si vero.ibi,præsertim.Item syndicus, qui sic Græce dicitur,Latine singulorum dicens causas: vt ff.de muneribus & honoribus.l.munerū.§.defensores. Quandoque tamen actor & syndicus pro eodem ponuntur: vt ff.quod cuiusque vniuersita.l.j.§.quibus.& §.penulti.& l.item eorum.§.actor.facit ad hoc ff.de authorita.tutorum vel curatorum.per totum.Vel etiam dic,quod differunt,vt ibi notatur,scilicet in dicta l.j.quod cuiusque vniuersitatis.no.§.quibus.in glo.syndicum.

[1] Dic q̄d īmo differunt secundū Io. Fa. quia curator à iudice:actor vero à iudicis decreto constituitur.

Curator, Procurator, Negotiorum gestor, Oeconomus, Apocripha, Syndicus.

ADDITIO Hodie tamen non fit differentia in nomine:vt in capit.peritio.extra de procuratoribus. Angelus.

lit [a] actorem [b] periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet.

TITVLVS XXIIII.

DE SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

Soli testamētarij tutores, & ex inquisitione dati, immunes sunt à satisdando:cæteri verò rē pupilli saluam fore satisdare coguntur.

NE tamē [c] pupillorum pupillarum've & eorum, qui quæ've in curatione sunt, negotia à curatoribus tutoribus've consumantur [d], vel deminuātur [e]: curet prætor [f], vt & tutores, & curatores eo nomine satisdent [g]. Sed hoc non est perpetuum [h]. nam tutores testamento dati satisdare non coguntur:quia fides eorum, & diligentia ab ipso testatore adprobata est [i]. Item ex inquisitione [k] tutores vel curatores dati, satisdatione non onerantur:quia idonei [l] electi sunt.

DE SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

Iste titulus sic continuatur. Dictum est suprà de tutoribus & curatoribus:& quia ipsi tenentur satisdare: ideo videndum est de satisdatione tutorum & curatorum eorundem.

NE tamē. Totus iste titulus diuiditur in tres partes principales. Primo ponit qui tenentur satisdare & qui nō. Secundo quod illi, qui non tenentur satisdare: si satisdēt, præferuntur sociis in administratione. Tertio qui officiales teneantur de satisdatione non exacta, vel nō idonea. Secunda ibi, Sed si. Tertia ibi, Sciēdum. Item prima subdiuiditur in duas partes. Nam primo ponit regulam. Secundo ponit duas fallentias. Secūda ibi, Sed hoc. CASVS. Domine, iam video qualiter dantur tutores vel curatores:nunquid ad libitum suum res pupillorum vel adultorū sine metu periculi possunt administrare? Respondet Imperator quod nō. Ne enim tutores vel curatores res pupillorum vel adultorum, vel cæterorū qui in curatione sunt, aut in totum consumant, aut in parte diminuant, curat prætor: vt tam tutores, quam curatores satisdent rem pupilli saluā fore. Sed domine nūquid est hoc generaliter verū, quod omnes tutores & curatores indistincte ad prædictæ satisdationis interpositionē teneantur? Respondet quod non. Nam certe hoc quod diximus tutores vel curatores debere satisdare, non est perpetuum. Nam tutores testamento dati, huiusmodi satisdationem præstare nō coguntur. Et hoc tali ratione: q̄a fides & diligentia eorum à testatore, qui eos in testamento dedit, satis probata videtur. Idem dico in tutori. cum inquisitione à iudice datis. Nam certe illi similiter huiusmodi satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt. Et hæc vsq; ad illum §.sed si ex testamēto. Frā. de Aret.

c Ne tamen. Diximus dandos tutores vel curatores ratione ætatis.ne tamen &c. Accur.
d Consumantur. In totum.
e Deminuantur. Pro parte.
f Prætor. Sic & præfectus vrbis, & præses prouinciæ:vt s.tit.ij.§.j.
g Satisdent. Rem pupilli saluam fore: vt diximus s.de tute.§.fi.scilicet cum fideiussore:vt ff. rem pup.sal.fo.l.non quasi.in prin.& ff.de præ.stip.l.prętoriæ.iij.& ff.qui satisd.cog.l.j.Accur.
h Perpetuum. Id est generaliter verum, alias perpetuum, id generale:vt C.de eden.l.edita.alias pro tempore ponitur, scilicet quandiu vita durat:vt j.de ver.obli.§.at si ita.& ff.pro soc.l.j.vbi de hoc.
i Approbata est. Idem in curatoribus in testamento datis (licet curatores non dantur in testamēto, regulariter tamen, si dati fuerint, confirmantur decreto prętoris vel præsidis sic s.tit.proxi.§.ij.& tunc liberentur à satisdando, vt tutores) vt hic, & ff.de confir.tut.l.si filio.& l.in confirmando.& l.seq.& l.vtilitatem. Secus in dato à matre:vt ff.de confir.tu.l.j.ad finem.l.alias.C.eod.tit.l.j. Sed quare secus? Respond. quia firmum est consilium patris [2], & non matris: vt ar.j.qui.ali.li.in fi.j.respon.& j.de iniu.§.j.Et quod dicit in testamento, idem in tutoribus in codicillis datis dicam:vt ff.de test.tu.l.iij.& facit ad hoc C.de episco.aud.l.de creationibus.
k Item ex inquisitione. Id est dati à iudice cū inquisitione:vt s.de Atti.tu.§.sed hoc iure.
l Idonei. Scilicet præsumptione iuris: cōtra quā non admittitur probatio in contrarium. sed si cōtra apparet, tenebitur ille qui dedit:vt j.eod.§.sciendum. Sed hoc fallit in curatore furiosi qui satisdat, si nō habeat idoneam substantiā:licet sit cū inquisitione datus: vt C.de curato.furiosi.l.fin.§.& si quidem.& §.si vero non talis. Item debēt iurare isti omnes bene agere, id est, non prætermittere [*] vtilia, & non facere inutilia, vt in auth.vt hi qui ob.se per.ha.res mi.§.fi.colla.vj. Si ergo testamentarij, nec datiui satisdant, qui erunt illi, qui satisdant? Respond. legitimi, nisi in casu, scilicet patronus liberto:vt ff.de legitimis tutoribus.l.legitimos.§.j.Item datiui, quando non fiunt cum inquisitione: vt C.de authoritate præstanda.l.fi.& nisi satisdent,

Perpetu[um] multipli[ci]ter sumi[tur].

Curatore[s] dati in testamēto l[i]berantur [à] satisdādo.

Tutor datus à matre in testamento tenetur satisdare.

[2] Nota quod consilium patris, & sic masculi, est firmum et bonum: & non matris, sic fœminæ est consilium debile.

Curator furiosi etiā cum inquisitione, datus satisda re debet.

[*] Etiā debet ꝑmittere cū satisdat pupillū indefensum nō relinquere.

Item facere inuentariū. Itē recipere administrationem ex decreto iudicis exce[pto] pro testamētario, q[ui] sua authoritate administrare potest. Ac gi. Per.

Satisdatio à q̄bus tutoribus dāda est.

satisdent, non administrant: vt C. de tuto. & curat. qui satisdare non debent. l. j. & fin. Et secundum hoc sunt quatuor genera tutorum, scilicet testamentarij, item legitimi, item datiui cum inquisitione, item datiui sine inquisitione, vt dictum est.

Tutorum gñia quatuor dici possunt,

Sed si. Diuiditur in quatuor partes. Primo quod contutor tenetur contutori satisdare: vt in administratione præferatur. Secundo quid fiet, si nullus ex contutoribus vult satis offerre de indemnitate. Tertio quid agendum, cum tutores discordant in eligendo. Quarto extendit ad datiuos dictum in testamẽtariis. Secunda ibi, Quod si nemo. Tertia ibi, Sin autẽ. Quarta ibi, Idem & in pluribus. Aret.

CASVS. Dixistis mihi, quod tutores testamentarij & cum inquisitione dati, nõ satisdant: nunquid hoc est generaliter verum? Respon. Imper. quod non. Nam si duo pluresve tutores in testamento dati fuerint, poterit vnus ex eis offerre satisdationem de indemnitate pupilli contutori vel concuratori suo, & si ipse admittit huiusmodi satisdationem, ei in administratione præfertur, sed tutor vel curator non poterit per se à contutore vel concuratore suo huiusmodi satisdationem exigere: sed offerre eam debet: vt electionem det concuratori vel contutori suo satis accipere, & administrationem ei exponere: vt ipse solus administrare posit. & si nullus eorum satisdationem huiusmodi offerat: tunc si testator in testamento expresserit, quis in administratione præferri debeat: ille solus administrabit. si vero à testatore de hoc nihil dictum fuerit: tunc quem maior pars eorum idoneum elegerit, ille solus administrabit. Sed si ita fuerit, quod in electione ipsi tutores, nec aliquatenus per se concordare poterunt, Prætor partes suas interponet: & aliquem idoneum administratorem eligere compellet. Idem iuris est in pluribus tutoribus vel curatoribus ex inquisitione datis: vt videlicet maior pars posit eligere aliquem idoneum, qui solus negotia pupilli administret. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sciendum est autem. Franciscus.

† Segnius enim expediunt commissa negotia plures, dum quisque curam in sociũ reijcit. quo noie rex Nicocles apud Isocratẽ præfert monarchiam democratiæ.

ɼ Imo vtrũque secundũ Ange. vsq; ad vers. qđ si nemo. q̃a cũ indefinite loquat: præsumitur respondere ad interrogata. l. si defensor. §. qui interrogatus. ff. de inter. actiõe.

Si quis ex pluribus testamentariis, aut ex inquisitione datis tutoribus satisdationem offerat, is solus administrat, nisi alius etiam offerret, nullo autem satis offerente, is geret quem testator destinauit: quòd si testamento scriptum non sit, electo à maiori parte datur administratio: ipsos autem inter se in electione dissidentes, iubet prætor cõcordes esse.

Sed si ex testamento [a] vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest vnus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis: & contutori suo vel concuratori præferri, vt solus administret: vel vt cõtutor, aut concurator satis offerens præponatur ei, vt & ipse solus administret. † Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo vel concuratore, sed offerre debet, vt electionem det concuratori vel contutori suo, vtrum velit satis accipere, an satisdare [b]. Quòd si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum [c] fuerit à testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum: quem maior pars [d] elegerit, ipse gerere debet: vt edicto prætoris [e] cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent, prætor partes suas [f] interponere debet. Idem & in pluribus [g] ex inquisitione datis comprobandum est: id est, vt maior pars eligere posit, per quem administratio fiat.

Qui tenetur accipere satisdationem à tutore: si non recipit, vel minus idoneam, tenetur subsidiaria actione, quæ etiam transit contra hæredes. Et potest tutor vel curator cogi satisdare, etiam captis pignoribus. Aret.

Sciendum autẽ est non

a Sed si ex testamento. Duo ponit, & vnum tantum nunc prosequitur, scilicet de testamentaria: [1] sed in fi. §. dicit de alio. Item hæc eadem in curatoribus pluribus locum habent: vt ff. de adminiſt. tuto. l. iij. § quod in tutoribus. Item quid in legitimis? Respond. idem, cum sit eadem ratio: ne deterius negotia per plures exerceantur: vt ff. de admini. tut. l. si plures. j. §. quamuis. ver. apparet ergo. Accursius. Vnde versus.

Segnius expediunt commissa negotia plures.

b An satisdare. Sic j. de inuti. stip. §. alteri. in fi. Acc.

c Adscriptum. Scilicet in testamento: vel aliter appareat eius voluntas euidẽter: quia dixit in satisdatione quis præferri debet: quod si non fuerit adscriptum, quem maior pars elegerit, ille gerere debet. Accur.

d Maior pars. Dũmodo omnes velint per vnũ administrari: alias enim nõ compellerentur: sed omnes gerere possunt si velint: vt ff. de admi. tut. l. si plures. j. §. fi. & l. vel in partes [2]. Et not. hic arg. quod statur maiori parti. sic ff. de pact. l. iurisgentium. §. vlti. & l. suum hæredem. §. fin. & l. maiorem. & l. seq. §. fin. & ff. de testib. l. iij. §. ij. ibi, alias numerus testium &c. arg. contra ff. de ser. rustic. præd. l. per fundum. & ff. commu. prædi. l. fin.

[2] Reo tamen postulante vnũ ex eis eligi, plures simul agere non possunt. & si vnus velit diuidere: fiet diuisio cæteris inuitis p officium iudicis: ar. l. & puto. ff. fa. ercisců. & l. commu. di. §. si duo. ff. cõmuni diui. Ang.

ADDITIO. Sol. ibi loquitur in constitutione indiuidui: puta seruitutis, in qua omnes requiruntur, hic de administratione quæ est diuidua: & penes vnum insolidum est posibilis secundum Bal. Vel ibi loquitur de re communi pluribus, vt vniuersis: hic vero in communi: vt singulis. Quæ tamen regulæ fallunt in multis casibus: vt per doctores hic. Vide c. j. de iis, quæ fiunt à maio. parte cap.

e Edicto prætoris. Quod non habemus.

f Partes suas. Id est, se & officiales suos. & milites iustitiæ. Sed cur non committitur fortunæ: vt alias C. commu. de legat. l. fin. j. respon. & j. de leg. §. optionis? Respon. non ita alterius factum, scilicet, pupilli possunt fortunæ committere, vt suum proprium. & concor. huic ff. de leg. j. l. huiusmodi. §. fin. & ff de vsufruc. l. si vsusfructus. j. §. sed inter duos. argu. contra in eod. titul. de vsufruct. l. quoties duobus. j. respon.

g Idem & in pluribus. Per omnia: vt s̃. nisi quia hic à testatore non potuit scribi quis gereret: cum nihil dixerit de tutela: nam non darentur ex inquisitione, si essent testamentarij: vt s̃. de Atti. tut. j. respon.

Sciendum. Diuiditur in quatuor partes. Primo quod officialis conuenitur subsidiaria actione. Secundo, quando & in quibus casibus teneatur. Tertio ad hæredes extendit. Quarto ponit nouum casum: videlicet, quod tutor cogitur satidare. Secunda ibi, Subsidiaria. Tertia ibi, Quæ quidem. Quarta ibi, Quibus constitutionibus. Aretinus.

CASVS. Domine, iam video in quibus casibus tutores satisdationẽ rem pupilli saluam fore, interponere debeant. Pone modo, quod non fuerit pupillis per tutores bene cautum, qualiter in defectum tutorũ vel fideiussorũ ab eisdem receptorũ subueniatur ipsis pupillis? Resp. Impe. Amice, in hoc casu optimũ remediũ

beneficio legis ipsis pupillis indulgetur. Scire enim debes: quod non solum tutores vel curatores ex administratione sua pupillis, vel adultis, vel furiosis, vel cæteris, qui in curatione sunt, tenentur, sed etiam magistratus, qui huiusmodi satisdationem à tutoribus vel curatoribus accipiunt, vtilis actio subsidiaria dabitur: quæ quidem actio subsidiaria vltimum huiusmodi pupillis vel adultis possit præstare subsidium. Et hæc actio subsidiaria non solum adversus illos competit, qui non idoneam cautionem à tut. vel curato. exponi passi sunt: nec solum aduersus magistratus datur: sed etiam tam ex prudentũ respon sis, quam ex constitutionibus principis in hæredes eorum extenditur: nec immerito. In eiusdem enim constitutionibus expresse cauetur, vt tutores vel curatores ad prędictam satisdationem interponendam per pignorum captionem coerceantur. vnde cum ipsi magistratus sibi legis beneficio poterant ab huiusmodi periculo cauere: non est mirum, si ipsi & etiam eorum hæredes pro sua negligentia teneantur. Scire tamen debes, quod neque præfectus vrbis, neque prætor, neque præses prouinciæ, neque aliquis alius, qui ius dandi tutores habet, prædicta actione subsidiaria pupillis, vel adultis vel cæteris in curatione existentibus tenebũtur: sed solum hi qui huiusmodi satisdationem accipere solent. Et hæc dicuntur vsque in fine titul. Francisc.

† Alias auxilium.

solùm tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæteris que [a] personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt [b], subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis [c] præsidium † possit afferre. Subsidiaria [d] autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus, vel curatoribus satisdari non curauerunt: aut non idonee passi sunt caueri. Quæ [f] quidem, tam ex prudentium responsis [g], quàm ex cõstitutionibus [h] Imperialibus, etiam in hæredes eorum extenditur. Quibus constitutionibus [i], & illud exprimitur: vt nisi caueant [k] tutores & curatores, pignoribus captis coërceantur [l].

Actione subsidiaria non tenentur, qui tantùm dant tutores sed qui satisdationem exigunt.

Neque autem præfectus vrbi [m], neque prætor, neque præses prouinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi [n] ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent [o] †.

TITVLVS XXV.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORUM VEL CVRATORUM.

[a] Cæterisque. Vt furiosis & mente captis: & s. tit. j. §. furiosi. & §. sed & mente captis.

[b] Accipiunt. Vt magistratus, quod dic vt dicemus. j. eod. §. neque autem.

[c] Eis. Scilicet pupillis & similibus. Accursius.

[d] Subsidiaria. Scilicet tutelæ vtilis contra eum, qui malũ dederit tutorẽ, vel vtilis negotiorũ gestorũ, qñ malũ curatorẽ: nam eadẽ vtilis in magistratũ datur [1], quæ in administratorẽ directa datur: & vsurę veniunt vt in prima; vt ff. de magi. con. l. fi. & C. eo. l. pe. Subsidiaria autem dicitur pœnalis aptitudine; vt legis Aquiliæ actio dicitur pœnalis aptitudine: vt j. ad le. Aqui. §. his autem. nam nec illa semper pœnalis est: nec hæc semper in subsidium datur: quia quandoq; agitur ante quã conueniantur omnes tutores: vt colligitur ex his, quæ dicuntur in hac glo. circa fi. Quare ad horum euidentiam distingue: aut fuit vnus tutor vel curator, aut plures. Primo casu cõuenitur prius tutor vel curator, & postea magistratus, vt hic. Si vero plures: & tũc aut omnes gesserunt tutelam, aut curam, aut nullus, aut alter tantum. Primo casu omes conueniuntur ante magistratum: vt ff. de admin. tut. l. Lucius. ij. §. pen. & de magist. con. l. duo. In secundo idem: vt ff. de admi. tu. l. si plures. ij. In tertio subdistingue, aut fuit diuisa tutelæ administratio per iudicem vel testatorem, aut non: Primo casu pro sua gestione quilibet tenetur, & non pro alterius: & postea magistratus in subsidium. ff. de admin. tut. l. Lucius. ij. §. pe. & C. de diui. tu. l. ij. Sed tamen in quatuor casibus vnus pro alterius parte tenetur, tamen post magistratum, scilicet, si tutorem, vt suspectum remouendum non remouit, vel tarde remouit, vel remouendo iura pupilli prodidit, vel non exegit satisdationẽ rem pulli saluam fore: cum videret eum non soluendo: vt C. de diui. tut. l. ij. & [1] ff. de admi. tuto. l. Lucius. §. pen. Secundo casu conuenitur primo gerens, secundo magistratus tertio non gerens: nisi in dictis quatuor casibus: vbi conuenit etiam qui non gessit, ante magistratum: vt C. de diui. tuto. l. ij. & ff. de admi. tut. l. etiam. & l. Aemilius. in fine, & l. tres tutores. de hoc dixi in l. j. ff. de tut. & rat. distr. & in l. j. C. de transact.

ADDITIO. Et no. quod in omnibus prædictis casibus pupillus conueniens tutorem, præfertur cęteris creditoribus. l. dabimus. ff. de priuileg. cred. secus si conueniat iudicem. l. j. §. priuilegium. ff. de magistrat. con.

Contrarium tenet gl. in l. a ctio. ff. de nego. ge. et ibi Bar. vbi vide q̃ sit actio directa, & q̃ vtilis.

[e] Idonee. Aduerbium est: & facit ad hoc. ff. de magist. con. l. j. §. sciendum. & §. exigere.

[f] Quæ. Scilicet tutelæ actio subsidiaria, vel negotiorum gestorum, vt diximus.

[g] Responsis. Vt ff. de mag. conue. l. j. §. sciendum est. & l. quod ad hæredem.

[h] Ex constitutionibus. Vt C. de magis. con. l. ij. & in aliis Græcis constitutionibus: sed aliter hęres tenetur, qui de dolo & lata culpa tantum aliter defunctus, qui etiam de leui culpa tenetur: vt ff. de magistr. conue. l. non similiter.

[i] Quibus constitutionibus. Scilicet Græcis.

[k] Caueant. Scilicet rem pupilli saluam fore.

[l] Coerceantur. Facit ad hoc ff. de admi. tut. l. j. j. respon. & ff. de dam. infect. l. iiij. §. iij. & ff. de lib. agn. l. si quis à liberis. §. si quis ex his. & C. de suspect. tut. l. iij. & ff. de ven. inspi. l. j. §. quid ergo.

[m] Vrbi. Scilicet Romanæ, per excellentiã: vt s. de iur. nat. §. sed quoties. Item facit ad hunc §. ff. de mag. con. l. j. Sed contra est ff. de admi. tut. l. Aemilius. Sed distingue tria genera iudicũ, quidã possunt dare tutorem, & nõ exigere satisdationẽ: de quibus hic loquitur. Alij & dare & exigere de quibus ibi dicit. [2] Alij exigere, & non dare: vt tabelliones, & aliquis miles iustitiæ, cui talia cõmittuntur: & isti tenẽtur in subsidium: vt s. de Atti. tut. §. pe. & ff. de mag. con. l. fi. Item æstimatores patrimonij pupillorũ, propter quorũ prauam æstimationẽ viliores fideiussores excepti sunt: vt ff. de ma. con l. j. §. diuus. qui erãt dandi pro rei qualitate: vt ff. de in ius vo. l. j. & qui satis. cog. l. si vero. §. j.

[n] Dandi. Scilicet, tantum.

[o] Solent. Alias debent. sed isti nec debent, nec solent, vt diximus.

† Quale sunt defe sores ciu tatũ, item que magi stratus m nicipales q duumu ri dicũtu apud eo enim sati datio exi gi solet à tutoribus siue ipsi c os dede rũt, siue à præside, q eos dede rit, iusti sint satisda tionẽ exi gere. l. j. in prin. & §. j. ver. pla ne præ ses. ff. de magist. cõ ueni.

Tutores plures & magistratus quo or dine con ueniri pos sunt.

[1] Gl. j. in d. l. Aemilius est simi lis huic.

[2] Et si dif ferant acci pere satis dationem vel expe dire pecu sũ, vt hoc onus trã seat ad suc cessorẽ, po terunt con uenire in syndicatu vt dic. l. j. §. sciendũ las.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

De exc

De excusationibus tutorum vel curatorum nunc dicit: quod s. quib. mod. tut. fin. fi. promisit. Accur. Vel continua sic secũdum Porc. Quia suprà visum est de tu. & curat. & quia variis ex causis excusari solent: ideo merito subdit de excusatione tutorum vel curatorum. Porcus.

Liberorum numerus hic scriptus à tutelæ munere vacationem præstat: adoptiui verò liberi ita demum ad excusationem prosunt, si à quopiam ascendentium adoptati sint: non etiam si extraneo. Item nepotes ex filio præmortuo prosunt.

Excusantur autem tutores & curatores variis ex causis. Plerunq; tamen propter liberos [a], siue in potestate sint, siue emancipati [b].

Si enim tres liberos superstites Romæ [c] quis habeat †, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis [d] quinque: à tutela vel cura potest excusari exemplo cæterorum munerum [e]. nam & tutelã & curam placuit publicum munus [f] esse. Sed adoptiui

Excusantur. Totus iste titulus, diuiditur in sexdecim partes. Prima ponit qualiter quis excusetur à tutela propter numerũ liberorum. Secunda ibi, Item diuus. qualiter excusetur qui impeditur negotiis fiscalibus, & reipu. Tertia ibi, Et qui potestatem. qualiter quis excusetur propter potestatem & iurisdictionem. Quarta ibi, Item propter. qualiter excusetur propter litem præcedentẽ cum pupillo vel adulto. Quinta ibi, Item tria. qualiter excusetur propter numerum tutelarũ. Sexta ibi, Sed & propter. qualiter excusetur propter paupertatem. Septima ibi, Item propter aduersam. qualiter quis excusetur propter infirmitatem. Octaua ibi, Similiter. qualiter quis excusetur propter imperitiam literarum. Nona ibi, Itẽ si propter inimicitias. qualiter quis excusetur propter inimicitias. Decima ibi, Item is qui. qualiter quis excusetur propter controuersiam status. Vndecima ibi, Item maior. qualiter quis excusetur propter ætatem. Duodecima ibi, Idem & in milite. qualiter excusetur propter militiam. Decimatertia ibi, Item Romæ. qualiter excusetur propter exercitium liberalium artium. Decimaquarta ibi, Qui autem, in quantum tempus potest quis se excusare. Decimaquinta ibi Qui tutelam. qualiter quis excusetur à cura pupilli sui vel vxoris suæ. Decimasexta ibi, Si quis autem. Declarat quod falsa excusatio nõ prodest. Itẽ prima pars diuiditur in quinque partes. Primo ponit, quod plures & variç causç sunt, quibus quis à tutela vel cura excusatur. Secundo ponit qualiter quis propter liberos excusatur. Tertio quot liberi habent excusare, seu propter quot liberos quis excuset à tutela vel cura. Quarto fortificat dictum suum per similem rationem diuertendo. Quinto declarat, qui liberi sint illi, qui præstãt excusationem. Secunda ibi, Plerunque. Tertia ibi, Si enim tres. Quarta ibi, exemplo. Quinta ibi, Sed adoptiui. CASVS. Accessi ad Iustinianum, & ita coram eo proposui: Domine, vos vultis tractare de excu. tut. vel cura. dicatis ergo mihi quibus mod. excu. tuto. vel cura. ab onere administrationis? Ad hoc respon. Impe. Amice, tutores vel curatores variis modis à tutela vel cura poterunt excusari. Quandoq; enim per numerum liberorũ suorũ merẽtur excusari: siue huiusmodi liberi in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos aliquis habuerit Romæ superstites, vel in Italia quatuor, vel in prouincia quinq;, à tutela vel cura poterit excusari, & hoc ad modũ aliorũ munerũ ciuiliũ. Nam & tutelã & curã placuit esse mun⁹ publicũ: vnde sicut à cçteris muneribus publicis quis excusari poterit, ita & ab istis. Sed quid dñe Iustiniane, vos dixistis per liberos quẽ posse à tutela vel cura excusari: dicatis mihi pro Deo, an illud locũ habeat indistincte in omnibus liberis? Respon. Imper. quod tibi dixi generaliter aliquem per liberos posse excusari: intelligere debes de naturalibus & legitimis. Nam adoptiui liberi patri adoptiuo ad excusationem non proficiunt: liberi enim naturales & legitimi extraneç personç à patre nuturali nihilominus ad excusationẽ prosunt. & hoc vsq; ad versicul. item nepotes. in quo sic pone casum. Vidimus quod per liberos quis à tutela vel cura excusatur: sed quia appellatione liberorum, veniunt nepotes: quæritur à domino Iustiniano, an istud se extendat ad nepotes? Respon. Imperator, q nõ solum liberi in primo gradu existentes prosunt, sed etiam nepotes ex filio mortuo auo suo ad excusationem prosunt: quia in locũ sui patris mortui succedunt, sed licet nepotes ex filio post mortem ipsius filij, hoc est patris nepotũ, auo prosint: nepotes tamen ex filia ei prodesse nõ poterunt. Et hoc vsque ad versiculum, filij autem. in quo sic figuratur casus. Vidimus superius à principio ti. huc usq;, quod liberi & nepotes ex filio excusant quem à tutela vel cura. Sed quæro domine Iust. an hoc verum sit de filiis mortuis? Respon. dominus Imper. quod dixi tibi filios prodesse: intelligere debes, quod filij superstites tantũ ad tut. vel cura. oneris excusationem prosunt: mortui enim non prosunt. & hoc vsque ad versiculum illum, Sed si in bello. in quo sic ponitur casus. Ostensum est s. quod liberi mortui non prosunt ad excusationem tutelæ vel curæ. Nunc quæritur ab Imperatore, quid si in bello pro Republica occisi fuerint: an patri ad excusationem prodesse possint? Et respondet, Certe constat eos prodesse, qui in acie principis ceciderunt. Qui enim pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur. hoc dicit vsque ad §. item diuus Marcus. Francisc. de Aret.

[a] Propter liberos. Superstites, & incolumes, vt ff. de vac. mu. l. ij.

[b] Emancipati. Nisi pater filio emancipato curator petatur: tunc enim non excusatur à cura emancipati: vt ff. eo. l. amicissimos. §. fin. [1] Vel dic, [2] quod licet faciat contra stimulos naturales: tamen bene potest, vt ibi innuitur.

[c] Romæ. Hoc est in ciuitate Romana, & vsque ad centesimum miliarium: vt ff. de offic. præfect. vrb. l. j. §. cum vrbem. Accursius.

ADDITIO. Secus si dixisset in vrbe, vel in vrbibus: quia vrbs muris cingitur: vt l. vrbis. ff. de verb. signi. Et quid appellatione ciuitatis vel patriæ contineatur: & quid si dicatur Aretium, Florentia &c. Angelus hic se remittit.

[d] In prouinciis. Sed nunquid illæ prouinciæ, quæ alias habent ius Italiæ, & hoc habebunt? Respon. non: quia illud propter tributa conceditur eis: vt ff. de censib. l. prima. & fina.

[e] Munerum. i. onerum ciuilium, vt decurionatus. secus si patrimonij sit onus: vt ff. de va. mu. l. sextũdecimũ. §. numerus. & §. patrimoniorũ. & l. his oneribus. j. respon. & C. de his qui nu. lib. vel pau. exc. mer. l. j. lib. x. Item secus in honoribus: vt ff. de vac. mun. l. iiij. & l. in honoribus. [3] Item secus in oneribus quæ honori inhærent: vt de va. mu. l. sextũdecimum. §. numerus.

[f] Publicum munus. Authoritate, nam datur inuitis: vt C. de decur. l. nullus. lib. x. & facit ff. de verb. sign. l. pupillus. §. munus. & l. munus proprie. & ff. de mun. & hon. l. j. §. illud. Sed contra ff. eo. l. athletæ. §. tutela. Sed non est publicum munus, vt ibi dicitur, vtilitate:

† Quã vetus sit ius trium liberorũ quãque multa olim priuilegia inducta sint in gratiã eorum qui filios genuissent eleganter explicat Francis. Balduinus in cõment. suis in hunc ipsum locũ.

[1] Et ista est verior secundum Angelum hic, q a beneficio qđ habeo propter te nõ debeo vti contra te: saltem vbi tu participas de eodem, secundũ Christ. per l. si iudex circũuẽto. ff. de mi. alias secus, vt ĩ d. l. amicissimos.

[2] Istã approbat Cy. in d. §. fin. & Angel. hic.

[3] Ab eo tamen excusant xij. liberi, vt tenet glo. in l. si quis decurio. ij. C. de dec. lib. x. quã approbãt Angel. & Por. hic. licet glo. in l. j. C. de ijs qui nu. li. vel pau. &c. dicat q requirãtur p. xvj.

licet authoritate sic, vt hic dicitur: sed vtilitate publicum est secundario: quia expedit Reipub. &c. vt s. de his qui sunt sui vel alie. iur. §. fina. Item contra ff. eo. l. spadonem. §. qui accipit. & l. non tantum. §. non omnia. Sed licet ibi generaliter remissionē publicorum munerum habuit: tamen generali remissione non continetur tutela, vel cura, fauore pupillorum & adultorum 1: sicut & alias de generali dicto quædam excipiuntur: vt ff. de leg. iij. l. vxorem. §. felicissimo. & ff. de procura. l. Pomponius. j. respon. ff. de lib. leg. l. Aurelio. §. Caius.

a Non prosunt. Et hoc dico ad excusationem, vt hic, & ff. de vac. mu l. sextumdecimum. §. adoptiui. maxime hodie, cum nihil ad patrem adoptiuum transeat: vt s. de adopt §. sed hodie. Sed olim bene acquirebant ei, scilicet patri adoptiuo. Aegid. Per.

b Naturali patri. Licet adoptiuo non prosint: vt s. proxi. respon. & secundum hoc puncta ibi, dati: Vel dic dati in adoptionem naturali patri, id est, auo vel proauo, prosunt, scilicet arroganti: cum trāseant in familiam eius: vt s. de adopt. §. sed hodie. in fin. §. & §. sequen. & secundum hoc fiet hic mentio illius noui iuris: & punctabis ibi, naturali patri.

liberi non prosunt a: in adoptionem autem dati, naturali patri b prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, vt in locum patris c sui succedant: ex filia non prosunt d.

Item demum liberi à præfato munere immunitatem præbent, si superstites fuerint, mortui verò non: ni gloriosè pro republic. in acie ciciderint.

Filij autē superstites e tantū ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti f autē non prosunt. Sed si in bello amissi sunt, quæsitum est, an prosint. Et constat eos solos prodesse, qui in acie g amittuntur. Hi enim qui pro Republica ciciderunt †, in perpetuum per gloriam viuere h intelliguntur.

Procurator fisci excusatur à tutela vel cura. Aret.

Item diuus Marcus in semestribus i rescripsit, eum, qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quandiu administrat k, excusari posse.

Reipublicæ causa absens, à tutela & cura recēter delata excusatur: susceptam autē quandiu obest, intermittit: regressus verò, intermissæ onus statim reassumit

Itē qui reipublicæ causa absunt l à tutela vel cura excusantur m. Sed & si fuerint tutores vel curatores dati, deinde Reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusanē n, quatenus reipublicę causa absunt,

c In locum patris. Apparet quod eo mortuo tantum prosunt: eo autem viuo non prosunt: vt hic cum dicit, in locum patris &c. & C. de his qui nu. lib. l. ij. & iij. libro x. Sed nunquid omnes loco vnius computantur? Respon. quidem quod non. Sed contradicunt leges expresse: nam loco vnius numerantur quotcunque sunt: vt in Græca l. ff. eod. l. ij. §. quotcunque. nam etiam in successione loco vnius computantur: vt j. de hære. quę ab intesta. §. cum filius. arg. ff. de contratab. l. j. §. j.

d Non prosunt. Quia non sunt in potestate sua: vt s. de patr. pot. §. fina. hæc ratio non est bona: vt s. eod. in princ. dicit enim de emancipato vnde dicas, non prosunt auo materno: quia alij prosunt: vt C. de testa. milita. l. quinta. & fin.

e Superstites. Id est, viui.

f Defuncti. Idem & in non natis, licet conceptis: quia quo ad hunc casum non sunt pro iam natis. vt ff. eod. l. ij. §. qui autem in ventre. Accursius.

g In acie. Scilicet principis: vt s. de adop. §. fœminæ.

h Per gloriam viuere. Not. mortuum viuere per gloriam: vt ff. ad legem Aquil. l. qua actione. §. si quis in collatione. 2 Et econtra quis fingitur mortuus, qui viuit per vituperium, vt deportati: vt ff. de contratab. l. j. §. j. & §. pen. in fin. & ff. de do. inter vir. & vxor. l. cum hic. §. si donator. vbi seruus viuit, & tamen pro mortuo reputatur quo ad ius ciuile: vt ff. de regul. iur. l. quod attinet. & l. seruitutem.

Item diuus Marcus. CASVS Domine, iam vidi qualiter quis excusatur ab onere tutelę vel curæ. nunquid pluribus modis poterit cōpetere excusatio? Rñ. quod sic. diuus enim Marcus rescripsit in Semestribus suis administrantem res fiscales durante administratione posse se ab onere tutelæ vel curæ excusare. h. d. vsque ad §. item qui. In quo sic figura casum. Titius causa Reipub. absens datus est tutor vel curator, quęritur ab Imperatore an possit se legitime excusare? Respond. Imperator, quod qui absentes causa Reipubli. dati sunt tuto. vel curato. ab onere administrationis tuto. vel curat. excusantur. hoc dicit vsque ad ver. sed & si. in quo sic figuretur casus. Vidimus qualiter absens datus tutor vel curator excusatur. Sed quid si aliquis datus tutor vel curator Reipublicæ causa abesse incipiat, an similiter excusetur? Respondet dominus Imperator, quod non solum illi qui in absentia dati erant, possunt excusari: sed etiam si primo fuerant dati tutores vel curatores, & postea cœperunt abesse causa Reipub. à tutela vel cura excusantur, & interim curator loco eorum datur: quibus reuersis curator loco eorum subrogatus desinit curator esse: & ipsi adminstrationis onus recipiunt: nec in casu isto post reuersionem anni habent vacationē: vt Papinianus libro quinto respon. sorum scripsit. Hoc enim spatium indulgetur his, qui post versionem ad nouas tutelas vel curas vocantur: non autem eis qui pristinę administrationis onus recipiunt. hoc dicit vsque ad §. & qui potestatem.

i In semestribus *. Id est, in sex mensibus, quibus dabant operam studio. cum alternis sex mensibus dabant operam Imperatores bello, & studio: vt ff. de origine iuris. l. ij. §. ex his. in princ. vltimæ chartæ. Vel dic, quod nomen erat libri in illis sex mensibus compositi: quod in idem recidit.

k Administrat. Qui dicitur procurator fisci. & facit ad hunc §. s. de cur. §. item in loco.

l Absunt. Vel abfuturi sunt: vt ff. de procurat. l. filiusfamilias. §. fina.

ADDITIO Quia paria sunt esse, vel de proximo sperari. l. pe. ff. de milit. test. quod facit an licentiatus gaudeat beneficio doctorum. de quo dic, vt ibi per docto.

m Excusantur. Hoc primū rñ. loquitur, quādo eo existente in absentia Reipu. causa datus fuit tutor vel curator: quo casu perpetuo excusatur, si per xx. an. militauerit: compleuerit militiæ spatiū, & nō ignominiose missus est. Alias qui intra quinquennium missus est: puta quia infirmus nullam habet excusationē: qui post quinque an. habet annum: qui post viij ann. habet biennium: qui post xij. habet trienniū: qui post xvj. habet quadriennium: qui post xx. excusationem perpetuam habet: vt dictum est, & ff. eo. l. sed & milites. §. j. ij. iij. iiij. & v. & §. quandoque. vsque ad §. qui autem post. Ac.

n Excusantur. Si hoc postulauerint prius, & etiam alium actorē vel curatorem petierint, alias non: vt C. si tu. Reip. causa. l. j. & ff. de admi. tu. l. tutores. §. qui se.

Et qui

1 Sic in generali dispensatiōe ad obtinēdū quoduis beneficiū regulare, nō cōtinet beneficiū regulare Cluniacen. ordi. nisi eximatur. Aegi. Per.

2 Et sicut generalis immunitas non extēditur ad munus publicum authoritate & vtilitate priuatum, ita nec ad reale ordinariū, sed extraordinarium sic vt no. Barto. & Dy. in d. §. qui accipit.

† Tul. in somni. Scipio. dicit omnib. q patriā seruarunt, iuuerunt, auxerūt, certum esse in cælo & definitum locū vbi beati sempiterno æuo fruuntur. Aegi. Per.

2 Idem in eo qui ingressus est religionē etiam beati Frācisci secūdū omnes hic: argu. l. miles & ibi glo. ff. de re iu.

* Tu dicito. Semestrium appellatiōe, notari libros quibus res gestæ & administratę sex mensibus explicabantur: vti & Annales, qui res vnius anni gestas continerent dicti sunt.

* Et quod parum distat, nihil distare videt ait Aristo. ægi. p.

Milites à bello missi quot annos excusationis habent.

Et qui potestatem. CASVS. Visum est superius de pluribus personis qualiter se possunt excusare à tute. vel cur. Nunc quæritur à domino Imperatore, an sint aliæ personæ, quæ possint excusari? Respond. Imper. quod nō solum prædicti à tutela vel cura excusantur, sed etiā qui aliquam potestatē habent: vt præfectus vigilum, vel annonæ: quia tūc illi à susceptiōe tutelæ vel curæ durante officio suo se possunt excusare: vt diuus Marcus rescripsit: sed tutelam susceptā occasione potestatis non possunt deserere. Sed nunquid si aliquis datus tute. vel cura. habeat litem cum pupillo vel cum adulto poterit occasione litis se excusare? Respō. quod non, nisi de omnibus bonis ipsius pupilli, vel forte de hæreditate aliqua ipsi pupillo delata controuersia fuerit. In hoc enim casu excusatio habebit locum. Et hæc dicuntur vsque ad §. item tria. Areti.

& interea curator loco eorum datur, qui si reuersi fuerint: recipiunt onus tutelæ. Nec anni habent vocationem: vt Papinianus lib. v. resp. scripsit. Nā hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati.

Publicam habens iurisdictionem, à suscipienda tutela excusatur: susceptam autem non deponit.

Et qui potestatē [a] aliquā habēt, se excusare possunt: vt diuus Marcus rescripsit: sed susceptā [b] tutelā deserere nō possunt.

Propter litem quam quis habet cum pupillo, non excusatur à tutela, nisi sit omnium, vel maioris partis bonorum. Aret.

Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi forte [c] de omnibus bonis, vel hæreditate [d] controuersia sit.

a Potestatem. Vt quia sit præfectus vigilum vel annonæ: vt ff. eodem, l. administrantes [1]. & similes, qui potestates vocantur: vt C. de mod. mul. l. eos. secus si sit circa latus principis. cœptam enim non complebit: vt ff. eod. l. iurisperitos. in principio. Accursius.

b Sed susceptam. Vt s. proxi. §.

c Nisi forte. Imo & sine forte, vel etiam si de maiori parte bonorum pupilli sit controuersia: vt ff. e. l. propter litem. j. respon. & facit C. eod. l. si vt allegas. & s. de authori. tutor. §. fina. & C. qui dare tuto. poss. l. creditorem. sed hodie nō potest creditor vel debitor esse tutor: vt in authent. vt ij, qui ob. se hab. per. §. j. collatione vj.

d Hæreditate. Scilicet ipsi pupillo à patre delata, vel à quocunque non curo. propter magnitudinem enim litis ponit de hæreditate.

Item tria. CASVS. Domine, nunquid sunt adhuc plures modi, quibus tutor vel cura. ab onere administrationis poterunt excusari? Respon. quod sic: Nam tria onera tutelæ, vel curæ non affectatæ quandiu administrantur, tribuunt excusationem: ita tamen in casu isto intelligenda sunt tria onera, vt tut. vel cur. plurium pupillorum eiusdē hæreditatis: vtputa fratrum vel nepotum, pro vna tutela computentur. Nam non numerus pupillorum, sed separatio patrimoniorum facit plures tutelas, & non solum in prædictis modis locum habet excusatio. Et hoc vsque ad §. sed & propter. Franciscus Aretinus.

e Item tria onera. No. dicit onera. quatuor enim posset habere tutelas, quæ sibi excusationem non darent. si sint leues vel leuissimæ: vt hic [2]. Itē not. quod dicit tria onera. tres e[nim] posset habere, & tamē pro vna cō putarentur: puta fratrū, vt sequit. Non enim numerus pupillorū plures tutelas facit, sed patrimoniorū separatio: vt ff. e. l. tria. & l. si is [3]. Itē quod dicit nō affectatæ, nota, nā si dedisset operam, & sic affectasset eas habere nō prodessent: quia nō viderent onerosę: vt alias, qui data opera Reipublicæ causa abest: vt ff. ex quib. cau. ma. l. & qui data. & facit ff. si quis caus. l. ij. §. si tamen. & ff. ad leg. Cor. de fal. l. vxori. §. ij. iuxta illud. Hoc portat leuiter, quod portat quisque libēter. Item hæc tria onera in domo vna esse sufficit: vt si pater vel filius generat, omnes excusantur: sed non computantur, nisi ob alium tutorem teneantur: vt ff. eod. l. diximus. §. fin. & l. seq. & ff. de ritu nuptia. l. si quis tutor. Item Honorarius hoc nomine nō computatur: vt ff. eod. l. spadonem. §. si ciuitatis.

ADDITIO. Item duæ excusationes imperfectæ diuersi generis: puta duę tutelæ cum duobus filiis: non faciunt vnā plenam. l. excusant. §. amplius. ff. eod. & an vnus testis cū fama probet in criminalibus. vide Ange. hic.

Tria tutelæ non affectatæ onera separatorum patrimoniorū, quandiu administrantur, immunitatem tribuunt.

Item tria onera [e] tutelæ non adfectatæ, vel curæ præstant vacationem, quandiu administrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

Paupertas, infirmitas, & literarū imperitia simplicitati annexa, vacationem à munere tutelæ tribuunt.

Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam diui Fratres, quàm per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem [f] se oneri iniuncto possit docere [g].

Infirmitas excusationē præstat à tutela vel cura. Aret.

Item propter aduersam

Sed & propter. CASVS. Titius volēs facere testamentū suū, Mæuiū vicinū pauperem, & adeo in rebus tenuē, vt nō habeat vnde viuat, nisi ex suis operis: in suo testamento filiis suis impuberibus tutorē, aut puberibus cura instituit. Quærebatur à domino Imper. an iste Mæuius propter suam paupertatē possit se excusare ab administratione huiusmodi tutelæ? Rñ. dominus Iusti. quis excusat à tutela, vel cur. ꝓpter paupertatē, si sit adeo pauper, vt nō possit administrationi tutelæ vel curæ intendere: sed habeat necesse operari, vt viuat. & hoc tam diui fratres, quā diuus Marcus rescripserunt. Et hanc paupertatem debet probare is qui ad tutelam, vel curam vocatur. Fran. Aret.

f Imparem. Id est si nō habeat tantū in bonis [*], quātum pupillus cui datur tutor: vt hic. ff. e. l. paupertas. Alias aūt dicitur pauper, qui non habet quinquaginta aureos in bonis: vt ff. de accu. l. nōnulli. Vel dic verius eum esse hic pauperem & imparem oneri, qui sic laboribus est implicatus propter paupertatem, vt tutelæ superesse non possit: cum forte in agro eum tota die esse oporteat. Nec enim placet prima expositio. cum hoc munus magis in obsequio personæ, quam in aliqua erogatione consistat: vnde paupertas talis nō nocet: dūmodo possit superesse tutelæ [4]: vt ff. de mu neri. & ho. l. cura. §. inopes. & j. tit. j. §. fin.

g Docere. Id est probare.

Item propter CASVS. Titius in extremis vitæ cōstitutus Mæuiū in suo testamento tut. aut cu. suis filiis dedit: qui quidē Mæuius adeo infirmitate detinebatur

1 Melius facit lex, athletæ. §. gētium. ff. eo. vbi dicit Barto. qđ officiales publici, vel anciani sunt immunes à gabellis vel collectis extraordinarijs nō or. Angel.

2 Itē si altera ipsarū

vel etiam quarta superueniēs sit breui tēpore finiēda: puta infra semestre. l. non tantum. in prin. ff. eo.

3 Ex quo textu infert Bart. vnum furtū magnū æquipollere tribus & ꝓ eo furē suspēdi posse. Et quomodo intelligatur furtum vnum vel plura, vide in l. eū qui. §. idē scribit. ff. de furtis. Ang.

Tutor per quam paupertatē à tutela excusatur.

Paupertas non excusat à tut.

* Ratio: quia onus tutelæ nō est reale: sed personale: nec iniūgitur cuiquā respectu patrimonij, sed personæ secundū Ange. Aegi. Fer.

4 Ista cōmuniter approbatur ꝑ do.

tur, vt suis rebus seu ꝓpriis negotiis interesse nequisset. iste Mæuius voluit se excusare ab administratiõe huiusmodi tut. vel cur. propter suam infirmitatẽ: qua tenebatur, quærebatur à domino Imper. an ista excusatio eum reddat immunẽ ab onere tut. vel cur? Resp. dominus Imperator quod propter aduersam valetudinem, per quam quis propriis rebus administrandis superesse nõ possit: excusatio locum habebit. hoc dicit Fran. de Are.

a Aduersam valetudinẽ. Vt si est surdus, vel mutus, vel perpetua valetudine detentus: vt C. quib. morb. se excu. l. j. q morbus prout durauerit, excusat. Sed furor non excusat, sed interim curator datur, secundum Ioan. vt ff. eodem, l non solum. §. fin. & sequẽ. duabus legibus, vsque ad §. sunt & alĳ. Sed quidem ex supradictis etiam si velint, non admittuntur: vt surdus & mutus: vt ff. de tutel. l. j. §. penult. & §. fina. Quare dic, quod quantum ad eos improprie ponitur excusatio. vt infra eod. l. minores*.

valetudinem [a], propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

Homo simplex & ignarus literarum, habet à tutela excusationem.

Similiter eos, qui literas nesciunt [b], excusandos esse, diuus Pius rescripsit: quamuis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

A capitali inimico tutor testamento datus, excusatur: videtur enim datus, vt debitis implicetur, & negotiis inuoluatur.

Item si propter inimicitias [c] aliquem testamẽto tutorem pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelã administraturos patri pupillorum promiserant [d].

Eò quòd quis non cognoscit patrem pupilli, non excusatur à tutela. Aret.

Non esse autem admittendam excusationẽ eius, qui hoc solo vtitur, quòd ignotus [e] patri pupillorum sit, diui fratres rescripserunt.

Inimicitiæ capitales, si reconciliatio non sit secuta, præstant vacationem à tutela.

Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum, vel adultorum exercuit, si capitales [f] fuerunt: nec reconciliatio interuenit: à tutela [g], vel cura solent excusare.

Qui passus fuit controuersiã status à patre pupilli, habet vacationem. Aret.

Item is, qui status controuersiam à pupillorũ [h] patre passus est, excusatur à tutela.

quod nõ Nã diui fratres rescripserũt nõ esse admittẽdã excusationẽ eius, q habet solũ pro rõne, qđ patri pupillorũ ignotus fuerit. Itẽ si aliquis exercuerit capitales inimicitias cũ patre pupillorũ, nec postea recõciliatio interuenit: poterit se ab onere tute. vel cur. excusare. ratio iuris est. Et si aliquis statꝰ quęstionẽ à patre pupillorũ passus erit, vel si ille quæstionẽ status moueat: in vtroqꝫ casu locum habet excusatio. Et h. d. vsque ad §. itẽ maior lxx. Fran. Aret.

c Inimicitias. Vt quia ideo eum dedit tutorem, vt debitis supponatur, & à pupillo vexeẽ. Et not. quod tribus casibus excusat inimicitia: vt si expresserit vt dictum est, vt hic. Itẽ et qñ interuenit post testamẽtum. Item & secundũ quosdã etiã qñ ante testamentũ: si tamen fuit capitale certamen. In quarto casu non: vt si ante testamentum facta fuit, & non capitalis: quia videẽ remisisse, ex quo in testamento dedit tutorem: vt ff. e. l. athletæ. §. dat remissionẽ, prout est ibi in litera prius: vt & ĩ. eo. §. inimicitiæ.

d Promiserant. Licet alias habeant excusationẽ: vt hic, & ff. de testa. tu. ex sentẽtia. in fi. & hoc vbi ꝓmisit, vel sic se iactauit. Quid aũt si in testamẽto se tutorẽ scripsit? Rñ. nõ erit tutor, nisi vel euidẽter idoneus appareat, vel pater eũ confirmauerit: vt in d. l. ex sententia. & tũc decætero erit tutor. & ff. ad l. Cor. de fal. l. vxori. §. j. Accur.

Inimicitia tribus casibus excusat à tutela.

* Nãm orbus dat vacationẽ ipso iure, & sic volens nõ admittitur. l. luminibus. C. qui da. tu. pos. Aegi. Per.

Similiter. CASVS. Vidimus superius qualiter propter penuriã rerum temporaliũ & sanitatis quis à tute. excusaẽ: sed quia est alia penuria, quę dicitur ignorãtia: ideo quęrebatur à domino Imp. an imperitia literarum quem possit à tutel. vel cura excusare? Resp. dominus Imp. quod etiam ratione imperitiæ literarum possit quis à tut. vel cur. excusari. Diuus enim Pius rescripsit eum qui literas nescit, ab onere administrationis tutelę vel curæ excusandũ esse. Not. ꝙ dictio, quãuis, in medio §. posita potest poni aduersatiue. Item potest poni correctiue, sine determinatione, s. vt etiam imperiti literarum possint esse tut. vel cura. si sint experti in negotiis. & hoc vltimum verius est. h. d. Fran.

b Literas nesciũt. Et simplices sunt vel rudes, aliud si sunt sagaces in negotiis: tunc enim non excusantur, vt subiicit: quamuis &c. vt ff. eo. l. athletæ. §. pe. & fin. & not. literatum ad aliqua admitti, ad quæ non recipitur illiteratus [a]: vt C. de postu. l. ĳ. & in auth. de iudi. §. j. in glo. qui ex se. col. vj. Et not. melioris conditionis esse sapientem, quam stultum.

a. Sic de iure canonico illiteratus nõ potest obtinere beneficiũ: vt ca. cũ nostris. extra de cõces. præbent. vbi p Inno.

Item si propter. CASVS. Si pater in testamẽto aliquem tut. propter inimicitias dederit: puta sic dicẽdo, Titiũ tutorẽ pupillis filiis meis do, vt debitis supponaẽ, et à pupillis vexeẽ: eo ipso, ꝙ pater hoc expressit, iste Titius tutor datus poterit se ab onere administrationis excusare: sicuti per contrariũ nõ excusanẽ illi, qui promiserunt patri pupillorũ se eorundẽ tutelam administrare. Sed pone ꝙ datus fuit tutor quibusdã pupillis: & ipse hoc solũ adducit in excusationẽ, ꝙ erat ignotus patri pupillorũ: numqđ rõne talis excusatiõis ab onere administratiõis liberaẽ? Rñ. Imp.

e Ignotus. Sed is excusatur, qui ibi domicilium non habet, vbi datus est: vt ff eo. l. fi. in fi.

Quod est verũ, secundũ Ang. si ibi cõstituerit domiciliũ: alias aũt nõ est opus excusatione, cũ à iudice dari nõ possit: vt est glo. in l. neqꝫ. C. q da. tu. pos. Et qua actione teneaẽ, si sponte gessit, & an testis debeat cognoscere contrahentes: vide hic, cũ determinant ꝙ sic, si deponant de facto contrahentis.

f Si capitales. Capitales accipe, vel q a accusabat eũ de aliquo crimine, quod ingerebat pœnã capitis, i. status: vel quod ingerebat pœnã sanguinis, vel insidiabaẽ vitæ ipsius, scđm Azo. Et not. hic fieri aliqđ rõne inimicitiæ, quod nõ fieret alias. sic ff. de arbi. l. nõ distinguemus. §. cũ quidã. & l. licet aũt. & ff. de lib. cau. l. si pariter. §. quod si adhuc. Nam inimicus iudex esse nõ põt: vt ff. de ꝓcu. l. filiusfamilias. §. fi. l. vel exilio.

Inimicitię dicũtur capitales dupliciter.

g A tutela. Vel datiua vel legitima: si autem testamẽtaria, dic vt s̃. in glo. vt quia &c.

h A pupillorũ patre. Vt quia pater pupillorũ quandoqꝫ dixit hunc, quẽ dat mõdo tutorẽ, suũ seruũ fuisse vel libertũ. Istę enim sunt quęstiones de statu: vt ĩ. de ac. §. præiudiciales. Et est ratio: quia mortis accusationi hæc quęstio assimilatur: vt ff. quod me. cau. l. isti quidem §. j. Idẽ est cõtra. si hic mouet quæstionẽ status ipsis pupillis: vt ff. eo. l. athletæ. §. amplius. Accur.

Addit

ADDITIO. Intellige iſtud verum, ſi non ſtudioſe vel per calumniam mouit quæſtionem: vt ibi: alias ſecus, quod facit vt teſtis non repellatur à teſtimonio contra eum, qui ipſum accuſauit vel percuſsit ſtudioſe, vt ipſum excluderet, ſecundum Ang. hic.

Maior ſeptuaginta annis à tutela ſe excuſat: minor viginti-quinque non admittitur. Are.

Item maior ſeptuaginta annis [a] à tutela & cura ſe pōt excuſare †. Minores autem xxv. annis, olim quidem excuſabantur: noſtra autem conſtitutione prohibentur ad tutelam vel curam aſpirare: adeò vt nec excuſatione [b] opus ſit.

Qua conſtitutione [c] cauetur, vt nec pupillus ad legitimā tutelam vocetur, nec adultus: cùm ſit inciuile eos, qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam ſubire [d].

Miles militans, tutor eſſe nō poteſt.

Item maior.

CASVS. Domine, iam vidi plures modos, quibus tutores vel curatores excuſantur: nunquid adhuc poterunt pluribus modis excuſari? Reſpond. quod ſic: quandoque enim excuſantur ratione ætatis. nam ſi maior lxx. ann. tutor vel curator datus fuerit, ratione ætatis ſe excuſare poterit. Et non ſolū ratione ſenectutis, ſed etiā ratione minoris ætatis, ſecūdum iura antiqua excuſatio locū habebit. Minores enim xxv. an. olim ab onere adminiſtrationis tutelæ vel curæ excuſabātur: hodie vero per conſtitutionem noſtrā ad tutelæ vel curæ adminiſtrationem aſpirare prohibētur, intantum videlicet: vt decætero excuſatione opus nō ſit. Nam & ſi vellent, nullo modo admitterētur. In conſtitutione enim noſtra expreſſe cauetur, vt nullus pupillus ad tutelam legitimam vocetur, nec adultus. Inciuile enim nobis videtur eos, qui in rebus ſuis adminiſtrandis alieno auxilio egere noſcūtur. & ſub aliis reguntur: aliorum tutelam & curam ſubire. Et idem in milite in expeditione militari exiſtente ſeruandum erit, vt ipſe etiam volens ad tutelæ vel curæ adminiſtrationem non admittatur. Et hæc dicuntur vſque ad §. qui autem vult. Franc.

† Hic Cato apud Cice. in ſenectute, ꝗ ob rē & legibus, & inſtitutis vacat ætas noſtra muneribꝰ iis, quæ non poſſunt ſine viribus ſuſtineri.

a Septuaginta annis. ſ. iam cōpletis: vt ff. de iure immu. l. iij. & ad Treb. l. qui filium & filiam. §. j. alias nō eſſet maior: vt ff. de mino. l. iij. §. minorē [1]. ſed in alio perſonali publico munere ſtatuitur tempus lv. ann. vt C. qui ætate. l. ſi. li. x. Et not. ratione ſenectutis aliqua fieri, quæ alias non fierent. vt hic, & ff. de iure immu. l. ſemper. j. reſpon. & C. de poſtul. l. prouidendum.

1 Quando autem requiratur annus cōpletus vel ſufficiat cœptus, vel quando tēpus requiratur de momento ad momentū dic vt ibi ꝑ gl. Bart. & doc. Angel.

b Nec excuſatione. Sed larga ſignificatione, etiam qui prohibentur excuſantur: vt ff. de poſtul. l. j. §. initium. & C. qui morbo. l. vnica. & ff. de tutel. l. j. §. pe. & fin. & j. eo. §. penul. & fi. & facit ad hoc ff. de regu. iur. l. eius eſt nolle. Accur.

c Conſtitutione. C. de leg. tut. l. fi. & facit ſ. de fiduc. tut. §. fi. Accurſius.

d Subire. Facit ad hoc in autē. de ſanct. epiſ. §. damus autem. ibi, qui enim alios col. ix. & ff. de edē. l. ſi quis ex argē. §. prætor ait. ibi prohibet. & in gl. vt edatur.

e Idem & in milite. i. in militia exiſtente: ſecus in veterano: quod dic vt diximus ſ. e. §. itē qui reipublicæ. Ad hoc autē, quod aliquis ſit miles, ſex ſunt neceſſaria: vt diximus in auth. de man. prin. §. fi. & in l. pe. ff. ex quib. cau. maio. & j. de mil. teſt. ſuper tit.

ADDITIO. Et refert Ang. quod milites noſtri tēporis gaudent priuilegiis, dummodo in eis ſit eadem ratio & cauſa priuilegij concedendi.

f Nec volens. & ita ipſo iure non tenet datio: vt hic, & C. qui da. tu. poſ. l. militiæ. niſi à cōmilitone deſ: vt ff. e. l. ꝓpter magiſtratū. §. ſi [2]. Aliud eſt in cæleſti milite, vt in clerico, q admittitur vſque ad quartum gradum: vt in authent. de ſacroſan. epiſ. §. presbyteros. colla. ix. quā habes C. de epi. & cle. ſuper l. generaliter.

2 Sed Iac. de Are. ibi tenet contrarium & illum tex. intelligit in veterano.

Idē & in milite [e] obſeruandum eſt, vt nec volens [f] ad tutelæ onus admittatur.

Docentes grammaticam, vel Rhetoricam, vel Medicinam, vel Romæ, vel in patria ſua, intra numerum deputatum, excuſantur à tutela. Aret.

Item Romæ Grammatici [g], Rhetores, & Medici, & qui in patria ſua has artes exercent, & intra numerum ſunt, à tutela & cura habent vacationem.

Plures vacationis cauſas habens, ſi in quarundā probatione defecerit, aliis intra præſcriptū à lege tēpus vti non prohibetur.

Qui autem vult ſe excuſare †, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non proba-

ADDITIO. Dic ꝙ imo hodie vſque ad decimum gradū ſicut ad ſucceſsionem, ſecundum Ioā. de Plat. per §. ſi vero neque. in authen. de hæred. ab inteſta. de iure tamen canonico omnis electus vel promotus epiſcopus, & monachi poſſunt ſuſcipere tutelā ex cauſa pietatis, quāuis non cogantur, niſi in ſubſidium. & pro miſerabilibus perſonis. octuageſima ſexta di. peruenit. & xvj. q. j. c. gñaliter. in glo. j.

g Grammatici. Id eſt magiſtri de Grāmatica. & idem dicas de ſequentibus. Et adiunge his ſophiſtas, id eſt, Dialecticos: ita vt oēs qui docent triuium, excuſantur: vt hic, & ff. eodē, l. ſi duas. §. j. & hoc ſi doceant Romæ, vbi eſt communis patria: vt ff. ad municip. l. Roma. & hic. Item ſi in patria ſua: vt hic ſubiicit. Item oportet, quod ſint intra numerum. habebat enim quælibet ciuitas numerū ſecundum ſuam quantitatem, & Grammaticos, & Dialecticos, & Rhetores, & Phyſicos, ſiue medicos: ita tamen quod nulla vltra decem haberet, quibus hanc immunitatem daret: vt ff. eodem, l. ſi duas. §. ſi. Sed aliud videtur in iis, qui docent quadriuium, vt Muſicam, Aſtronomiam, Geometriam & Arithmeticā: nam non videntur habere excuſationem: vt ff. eod. l. Geometræ. Quid de legum doctoribus? Non excuſantur, niſi Romæ: vt ff. eodem, l. ſed & reprobari. §. fina. & §. penul. vel niſi in conſilium principis ſint aſſumpti: vt ff. eodem, l. iuriſperitos. Vltra numerum autem vel extra patriam ſuam nemo excuſatur: niſi ſint multum diſciplinati: vt ff. eodem, l. ſed & reprobari. §. amplius. Item philoſophos, qui docent in naturalibus conſtat excuſationem habere: vt ff. eodem, leg. ſed & reprobari. §. amplius.

† Cōcor. cū hoc §. c. paſtoralis. cū glo. ſuper ver. audiātur. in prin. extra de except.

Sciētiæ triuiales excuſant tutores.

Scientiæ quadriuiales nō excuſāt à tu.

Doctor leg. an excuſatur à tutela.

Qui autē vult ſe excuſare. CASVS. Domine, quidam datus fuit tutor vel curator, qui multas & varias habuit excuſationes: & quaſdā ex illis ꝓpoſuit, & alias proponere prætermiſit: poſtea excuſationes propoſitas in proceſſu iudicij probare nō potuit: nunquid alias excuſationes, quas ab initio nō propoſuit, adhuc proponere poterit? Reſpondeo quod ſic, Qui enim ſe excuſare vult: ſi plures habeat exceptiones, & quaſdam ex iis, in exordio litis propoſitas non probauerit: alias exceptiones ſibi competentes, licet ab initio omiſſas, attamen intra ſtatutum tempus proponer

porere & probare non prohibetur. Et hæc vſque ad illum §. qui autem excuſare ſe volunt, non appellant &c. Fran. de Aret.

a Aliis vti. Dummodo in initio omnes propoſuerint, ſecundũ quoſdam : alias non poteſt: vt ff eod. l. ſcire oportet. §. ſufficit. verſi. ſcire autẽ. Vel quod verius eſt, ſecũdum Io. dic quod illud quod ibi dicit, quod ſimilis eſt ei, qui ſe nõ excuſauit, qui omnes prius non propoſuit: verum eſt quo ad non nominatas: quia oportet ꝙ adhuc proponat, ſi non eſt lapſum tempus: vt hic, & ff. eodem, l. propter litem. §. j. & ff. de exceptio. l. nemo. & ff. de tranſact. l. cum hi. §. ſi prætor. contra. C. de inofſic. teſta. l. contra maiores. Sed ibi ab initio duas proponere non potuit: quia ſibi eſſet cõtrarius. & ita verum eſt.

a Et tunc ſufficit ꝙ vnam probet, & hæc tẽpora ei currũt etiã ſi ignorauerit ius ſibi competere ſecundum doct. hic.

uerit: aliis vti [a] intra tẽpora [b] conſtituta non prohibetur.

Qui ſe à tutela immunem dicere vult, ſi intra centum miliaria à loco, in quo tutor deſtinanatur conſtitutus ſit, excuſationis cauſa intra dies quinquaginta continuos, ex quo nouit ſe tutorem, proponat: qui verò ſupra centum diſtat, pro ſingulis viginti millibus vnam diem habet: & extra hos dies triginta, ſic tamen vt collectis omnibus non minus ſint, quàm quinquaginta dies.

Qui autem excuſare ſe volunt, non appellant [c]: ſed intra quinquaginta dies [d] continuos, ex quo cognouerunt [e] ſe eſſe tutores vel curatores datos, ſe excuſare [f] debent, cuiuſcũque generis ſint, id eſt, qualitercunq; dati fuerint [g] tutores, ſi intra centeſimũ lapidem [h] ſunt ab eo loco, vbi tutores dati ſunt. ſi verò vltra centeſimum habitant: dinumeratiõe facta viginti milium [i] diurnorum, & amplius triginta dierum [k]: qui tamen [l] (vt Scæuola dicebat) ſic debent computari [m], ne minus ſint, quàm quinquaginta dies.

b Tempora. Quæ ſint iſta tempora, habes j. proxi. §.

Qui autem excuſare [casus]. Domine, datus fui tut. cuidam pupillo, & ego habebã tres liberos in vrbe, vel quatuor in prouincia, vel quaſdã alias excuſationes mihi competentes, vnde à donatione tutelæ volebam appellare. iudex nõ admiſit appellationẽ meã, dicatis mihi quid iuris eſt in caſu iſto? Ad hoc reſpõ. Iuſtin. Amice, iudex contra te iuſte proceſsit. Qui eñ ab onere adminiſtratiõis tutelę, vel curę ſe voluerint excuſare: ab ipſa datione nõ debẽt appellare: imo intra quinquaginta dies continuos connumerandos, ex quo nouerunt ſe datos eſſe tu. excuſationes ſibi competentes debent coram iudice proponere cuiuſcunq; generis ſint, hoc eſt, ſiue à teſtatore, ſiue à lege, ſiue à iudice dati extiterint & hæc ſunt vera, ſi intra centeſimũ miliare à loco in quo dati fuerint, habitẽt. Alio enim modo facienda eſt computatio, ſi vltra centeſimum miliare ab eo loco, in quo dati fuerant, habitẽt. Tunc enim pro ſingulis viginti miliaribus donec venerint ad locum, in quo dati fuerunt, cõputabitur eis vnus dies: & cum venerint ad eundẽ locũ, numero reſultanti ex cõputatione dierũ, ex beneficio legis adiicietur ſpatium xxx. dierum: intra quod, poterunt ſe excuſare. Sed tamen vt Scæuola dicebat: in hoc caſu, ſi minor numerus ex computatione dietarũ, & adiectione xxx. dierum reſultet, quam ſpatium l. dierũ: de æquitate ita erit facienda computatio vt illi, qui habitant vltra centeſimũ miliare ad ſuas excuſatiões proponẽdas, nunquã minus habeãt, quã l. dies. Et hæc dicuntur vſq; ad illũ §. datus autem tutor. Fran. de Are.

c Non appellant. Sed contra ff. de app. l. cum in vna. §. tutor. Sed ibi appellatum fuit ab ipſa ſententia lata contra excuſationẽ. ſed ab ipſa datione appellari non poteſt: vt hic, & ff. quan. appella. ſit. l. j. §. ſi quis tutor. Sed in aliis muneribus contra: quia à datione appellatur: vt C. de appella. l. ij qui. & C. de temp. & re. ap. l. j. & C. de decur. l. ij. li. x.

d Intra quinquaginta dies. Ita tamẽ quod intra quatuor menſes contineantur iſti quinquaginta dies: licet cognouerit ſe forte datũ circa finẽ quatuor menſium: vt ff. eo. l. quinquaginta. arg. eius quod eſt ff. ad legẽ Iul. de adul. l. mariti. §. pręterea. & hoc ſecundũ quoſdam. Vel dic, quod hi quatuor mẽſes currunt à die cognitionis: ſicut & quinquaginta: & hoc quantum ad curſum cauſæ. Sed initium eſt vſque ad quinquaginta dies, & ſic parum vltra duos menſes poteſt hæc cauſa durare poſt l. dies: et ſic intelligitur prædicta lex quinquaginta. Et quod ibi dicit in fi. ex die nominationis, ſubaudi & cognitionis [z]. alias vero regulariter triennio durant lites: vt C. de iudi. l. properandũ. in principio.

e Cognouerũt. Sed nunquid in dubio præſumetur eum ſcire, vel ignorare ſemper? Reſpon. videtur quod ſemper ſcire præſumatur, etiam ex die nominationis, ſaltem extunc, quando ad eum notitia venire potuit: niſi probet ſe ignoraſſe: vt C. de peric. tu. l. ſi tutor. Sed tñ cõtradico, ſ. vt præſumatur ſemper eũ ignoraſſe: niſi probetur eius ſcientia: vt ff. de admi. tut. l. hoc autem. & C. qui mil. poſſ. vel nõ poſſ. l. ſuper ſeruis. in gl. ij. lib. xij. & ff. de proba. l. verius. Nec obſtat prędicta l. ſi tutor. quia ibi publice erat notum: vnde nec iſte tutor potuit ignorare: vt ff. de iur. & fac. igno. l. regula. Vel ꝙ dicit ibi, idq; liquidis probationibus oſtẽderis, ſ. eo quod non probetur contra, vt aliter, vt ibi ſolet dici.

f Se excuſare. Scilicet dando initium excuſationi, vt modo diximus, & eam redigendo in ſcriptis, per libellum: vt ff. eo. l. ſcire oportet. §. oportet autem. non tamen ſolus libellus hic ſufficit, niſi & probet excuſationem, quæ ibi continetur: vt ff. e. l. excuſare. Accur.

[Additio]. Quod facit vt terminus datus ad opponendũ ſeu excipiendũ, intelligat etiã datus ad oppoſita ſeu excepta probandum, ſcdm Chriſtoph. hic.

g Dati fuerint. Siue à teſtatore, ſiue à lege, ſiue à iudice: vt j. tit. j. §. ij.

h Lapidem. Id eſt, miliariũ. lapidibus etenim ſignabantur miliaria.

i Viginti milium. Vt pro vnoquoq; die viginti miliaria computentur: vt ff. ſi quis cau. l. j.

k Triginta dierum. Scilicet debet dari terminus, intra quem ſe excuſent. Vel dic, excuſare ſe debent facta dinumeratione xxx. dierum &c.

l Qui tamen. Repete, debent ſe excuſare intra illos triginta dies: qui tamen &c.

m Computari. Caueas ne fallaris in hac cõputatione. ſi enim per centum miliaria abeſt vel minus: tantũ habet dies quinquaginta, ſi autem abeſt vltra etiam per vnum miliarium, habet pro quibuslibet xx. miliaribus vnam diem: & ſic pro centũ miliaribus habet quinque dies: cum quinquies viginti faciant centum. Item forte vnum diem: quia vltra eſt per miliarium vnum, vel parum plus. Item triginta dies habet: & ſic habet xxxvj. dies: & ita eſt in deteriori conditione, qui remotior eſt. Sed tamẽ, vt ſubiicit, ita eſt facienda computatio, ne ſint minus, quàm quinquaginta dies. Et ſic apparet, ꝙ niſi per xxj. dietas, vel plus ſit vltra centeſimum miliariũ: non prodeſt adiectio triginta dierum: vt hic, & ff. eo. l. ſcire. §. aliud autem.

Appella[s]
an poſs[...]
ab iniu[...]
ctione m[...]
nerum.
z Et ho[...]
ne incid[...]
mus in a[...]
ſurdũ: v[...]
delicet c[...]
prius pr[...]
ſcribat t[...]
pore co[...]
gnitioui[...]
ſ. quatuo[...]
mẽſiũ, qu[...]
ꝑpoſitio[...]
nis. ſ. qui[...]
quaginta[...]
dierum: [...]
non cõti[...]
git in d[...]
mariti. [...]
ibi omn[...]
tempus d[...]
tur ad in[...]
tiandũ a[...]
cuſatione[...]
nõ auten[...]
ad perfic[...]
dum: & ſ[...]
nõ ob. la[...]

Datus

Datus autem tutor. CASVS. Domine, quidam in testamento suo habens quinquagintaduo patrimonia in prouinciis, tutorem dedit sic dicendo, Titium tutorem do pupillo meo. Modo quæro à vobis, vtrum teneatur ex illa datione administrare res existentes in alia prouincia, quam in qua habet domicilium: videtur enim mihi, quod ipso iure non debeat teneri de administratione existentium in alia prouincia: ita quod non sit sibi opus aliqua excusatione vti. Ad hoc respondet Iustinianus. Amice, tutor in testamento datus, ad vniuersum patrimonium pupilli datus intelligitur vnde dicitur, quod ipso iure non est liberatus ab onere administrationis alterius prouinciæ, sed si vult non teneri, necesse habet earum nomine se excusare. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. qui tutelam.

† Alciat. lib. dispū. iij. ca. viij. in fi. dicit Aeliū Verū, vna cū Antonino imperasse, vt hic legēdū sit diui Verus & Antoninus. Idem vult Nebrissen. in lexico iuris ciuilis in dictione Antoninus. Pius tñ Antonius Bartolinus i fi. annota. suarū in leges de ordine imperato. dicit post diuum Iulianum occisum Seuerum imperasse vna cum filio Antonino, cognomēto Caracollo tu dispice.

Tutor simpliciter datus, totius patrimonij tutor est.

Datus autem tutor, ad vniuersum patrimoniū [a] datus esse creditur.

Cuius pupilli quis tutelā gessit, eius curam subire nō cogitur.

Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri non compellitur [b]: intantum, vt licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit, se eundem curatorem dare: tamen inuitum eum curam suscipere non cogendum [c], diui Seuerus † & Antoninus rescripserunt.

Maritus etiam si se immiscuerit in cura vxoris suæ, habet excusationem. Aretinus.

Iidem rescripserunt, maritum [d] vxori suæ curatorem [e] datum, excusare [f] se posse, licet se immisceat [g].

Falsis excusationibus liberatus, non est excusatus. Aretin.

Si quis autem falsis [h] allegationibus excusationem tutelæ meruerit: non est liberatus [i] onere tutelæ.

a Patrimonium. Facit ff. eod. l. propter litem. §. fin. Sed contra s. qui dar. tut. poss. §. certe. Solue vt ibi.

Qui tutelam. CASVS. Domine, datus fui tutor cuidam pupillo, & administraui tutelam eius: & iam pubertate adueniente finita est tutela. modo idem adultus quondam pupillus meus me petit in curatorem sibi dari, & iudex me inuitum cogere vult suscipere onus administrationis: ego quæro à vobis quid iuris est in hoc casu? Respon. Impe. Amice, iudex te ad hoc cogere non potest. Qui enim tutelam alicuius gessit, inuitus curator eidem fieri non compellitur, & hoc intantum est verum, vt licet testator qui in testamento suo tutorem dederit, illum eundem curatorem se dare adiecerit, tamen in hoc casu diui Seuerus & Anton. rescripserunt illum inuitum nullo modo cogendum esse administrationem curæ suscipere. Item si maritus fuerit datus curator vxori suæ, idem principes rescripserunt eum posse ab onere curæ se excusare, licet administrationi rerum vxoris suæ se immiscuerit. Et hæc vsque ad illum §. si quis autem. Franc. de Aret.

a Intellige verū si spōte per patronū fuit liberatus: secus si per fideicōmissum. vt l. libertus. §. pe. & §. nequaquā. ff. eo. secūdū Ange. hic.

Suspicio ꝓpter crimen qđ cōmittit tutor vel curator secūdū Angel.. Aegi. Per..

b Non compellitur. Quasi sufficiat ei tantum seruisse: vt C. de nego. gest. l. tutori.

c Non cogendum. Facit ad hoc C. eod. tit. l. curator. Sed contra est ad hunc §. C. eo. l. liberos. §. fin. Sed speciale est in liberto, a vt nō excusetur licet tutor fuerit.

d Maritum. Idem de sponsa: vt ff. eod. l. j. §. fina.

e Curatorem. Sed procurator potest esse: vt C. de procu. l. maritus. ideo autem non ponit hic tutorē: quia aliqua vxor non est pupilla: vt s. de nup. in princ.

f Excusare. Impropríe ponitur. nam & si vellet non admitteretur: vt C. qui da. tut. pos. l. maritus. Et est ratio: q̃a propter affectū vxor. omnia sibi remitteret. Et hæc omnia sunt vera, vbi datus est curator postquam fuit sponsus vel maritus: si vero prius fuit tutor vel curator, non posset postea esse maritus: vt C. de interdic. ma. per totum tit. Item hic maritus, qui post matrimonium fuit datus curator ignorans forte, alium debet petere substitui: vt C. e. l. amplissimi. & l. licet.

a Istud dictum gl. reprobatur: & est ratio, q̃a reuocatio ꝓ curatoris pēdet à mero arbitrio domini. vt j. mā. §. item mā.

ADDITIO. Dic hoc esse verum de iure ciuili, sed aliter de iure canonico vt habetur in cap. pen. extra de secund. nupt. secundum Christophorum.

datum, secūdum Angel. hic.

Immisceat. Sed si alius, scilicet de prædictis qui excusationem habent se immiscuit, non posset se excusare: vt C. si ex fal. al. l. ij. & iij.

Si quis autem. CASVS. Domine, quidam datus fuit mihi tutor: iste tutor ad excusationem suam dicebat se habere tres liberos in vrbe, cum non haberet nisi vnū vel duos forte: & iudex admisit eius excusationem: & ita falsis allegationibus se excusauit: dicatis mihi quid iuris est in casu isto? Respon. Impe. Amice, qui falsis allegationibus ab onere tutelæ se excusat, non est liberatus ab onere administrationis: imo ex tempore dationis tenetur: & ideo dico tibi, quod tutor tuus non obstante excusatione sua quam per falsas allegationes obtinuit: de periculo administrationis tibi tenetur: Et hæc dicuntur vsque ad fin. tit. Francisc.

TITVLVS XXVI. DE SVSPECTIS TVTORIBVS, vel curatoribus.

Tutores suspecti, à tutela remouēdi sunt, cuius rei cognitio magistratibus hic scriptis lata est.

SCiendū est,

h Falsis. Vbi veritas fuit mutata, nam falsum nihil aliud est, quam immutatio veritatis: vt in authen. de fide instrum. in princ. col. vj.

Falsum est imutatio veritatis.

i Non est liberatus. Imo ex tempore dationis tenetur: vt C. si ex fal. al. l. j. in fi. & facit ad hunc §. ff. de re iud. l. diuus. & de except. l. qui agnitis. & C. si ex fal. insti. per totum tit. Quid si est iniusta excusatio, licet non falsa vel non gratiosa? Respon. potest adhuc idem dici, vt non teneat in minoris præiudicium: vt C. si ex fal. alle. l. j. Quid si per ignorantiam? Respon. idem: vt C. si ex fal. all. l. vlti. licet alias sententia gratiosa teneat: vt ff. ad Trebel. l. seruo inuito. §. cum Prætor.

DE SVSPECTIS TVtoribus, vel curatoribus.

Quia supra visum est de tutoribus & curatoribus, ac etiam eorum excusationibus: & quia hi aliquando non excusantur, imo inuiti tanquam suspecti remouentur, ideo de his subdit. Porcus.

SCiendum. Totus iste tit. diuiditur principaliter in quinq; partes. Primo vnde habuit exordiū crimen suspecti. Secūdo qui possunt de suspecto cognoscere. Tertio q possunt fieri suspecti. Quarto qui possunt accusare tutorē de suspecto. Quinto quib. cau. qs sit suspectus, & si accusat̃ de suspecto, qd sequit̃. Secūda ibi, Datū. Tertia ibi, Ostendimus. Quarta ibi, Cōsequens. Quinta ibi, suspectus. CASVS. Dñe, iam video. quod vultis tractare de susp. tu. dicatis mihi, si sedeat animo: vnde descēdit crimē suspicionis? Rñ. Imp. quod ex l. xij. tab. descendit. Et hęc vsq; ad illū §. datū est aūt. Sed pone: Domine, iam video vnde descēdit crimen suspicionis: dicatis modo mihi, qui possunt de hoc crie cognoscere & suspectos tu. ab administratiōe remouere? Rñ. Iust. remouēdi suspectos tu. ab administratione datū est ius. Romæ p̃tori, in ꝓuinciis aūt præsidibus ꝓuinciarū, & ēt delegato à ꝓcōsule. Et hęc vsq; ad illū §. ostēdim⁹.

Suspecti

Suspecti crimẽ [a] ex lege [b] duodecim tabularum descendere †. Datum est autem ius remouendi tutores suspectos Romæ [c] Prætori [d], & in prouinciis Præsidibus [e] earum, & legato procõsulis [f] †.

Suspecti crimen aduersus cuiuscunque generis tutores intentari potest: patronus tamen tutor quasi suspectus remotus, infamiam non incurrit.

Ostendimus [g], qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et quidem omnes tutores [h] possunt fieri suspecti: siue sint testamentarij, siue non sint, sed alterius [i] generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum [k]: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum [l] esse † licet vt suspectus remotus fuerit.

Suspecti accusatio quasi publica est, id est, cuilibet de populo competens vsque adeo, vt etiam mulieribus (modo pietate aut propenso amore pupilli moueantur) accusare concedatur.

Consequens est, vt videamus, q̃ possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicã [m] esse hanc accusationem: hoc est, omnibus patere.

a Suspecti crimen. Id est, huius criminis accusationem, scilicet de suspecto. Vel simplicius crimen suspecti, id est, suspicionis.

b Ex lege. Ex quo est legitimum crimen, nunquid se inscribet qui accusabit? Respond. potest dici quod sic: vt ff. de priua. delict. l. fin. & de mun. & hono. l. rescripto. §. si quis. Alij contra vt ff. eod. l. iij. § præterea. Sed illud potest intelligi quando sine accusatore res procedit. Aliud est si cum accusatore: vt dictum est s. Sed quęrit hic pœna talionis cum accusator non sit tutor vt remoueatur? Respond. infamia: vt j. eod. §. suspectus. ij. Item quia quandoque erit puniendus vltra remotionem: vt j eo. §. sed si quis præsens.

c Romæ. Sic in authen. de defen. ciui. §. iusiurandum. ibi, non habente. columna tertia.

d Prætori. Et illi cui à prætore mandata est iurisdictio: vt ff eod. l. j. §. ij. Sed dicunt quidam quantum ad cognitionem, non quantum ad remotionem: & dicit tantum esse speciale in legato à proconsule. vt ipse possit remouere: non sic in legato à præside, sed cognoscere tantum potest.

e Præsidibus. Sub hoc vocabulo continetur proconsul. vt ff. de officio præsid. l. j.

f Legato proconsulis. i. delegato à proconsule. Sed hic non habet ordinariam iurisdictionem, ergo remouere non potest: vt ff. ad Turpil. l. j. §. suspecti quæ est contra. Sed dicunt quidam nomen præsidis ibi generale esse, vt etiam hunc delegatum, & sic omnem delegatum comprehendat: vt ff de offic. præs. l. j. Sed verius est in hoc legato duo esse specialia: vnũ est, vt de hoc crimine possit cognoscere & definire: vt hic, & ff eo. l. j. §. j. & §. cui autem. & ff. de offic. eius cui mand. est iurisdic. l cognitio. Item & aliud, vt de omni crimine cognoscat, licet non pronunciet: vt ff de offi. procon. l. solent. Restat ergo, vt per alium delegatum hoc fieri non possit, nisi per istum, & prætoris: vt s. proxi. dixi.

ADDITIO. Tu dic, quod si accusatio sit ad remouendum, potest cognitio demandari, non autem remotio, nisi fiat à lege: quia tunc potest demandari ipsius declaratio. Sed remotio per sententiam, non potest fieri, nisi per delegatum proconsulis vel prætoris, vt hic, vel etiam principis. argu. l. à iudice. C. de iudi. Si vero fiat ad puniendum, nullus delegatus, nec etiam ipse prætor, sed solus præses prouinciæ cognoscit: vt dicto §. suspecti. & l. j. §. fina. cum l. seq. ff. eod. Ang.

Ostendimus. CASVS. Domine, iam video vnde descendit crimen suspicionis, & qui possunt de illo crimine cognoscere. dicatis modo mihi, qui possunt accusari de suspicione? Et respondet Imperator: De suspecto possunt accusari siue sint testamẽtarij, siue alterius generis tutores. vnde & si legitimus sit, adhuc idem dicendũ erit, videlicet vt accusari possit. Sed pone quod sit legitimus tutor, vt patronus liberti sui: nunquid poterit de suspecto accusari? Respondet, certe sic: verũtamen famæ patroni parcetur: vt nihilominus integra maneat, quamuis vt suspectus remotus fuerit. Et hæc vsque ad §. consequens est. Francisc.

g Ostendimus. Vt supra proxim. §. & ff. de suspect. tut. l. j. §. ostendimus.

h Omnes quidem tutores. Id est, omnis generis tutores, siue sint testamentarij, siue datiui, siue legitimi: non autem omnes, id est, boni & mali: quia boni etiã si pauperes sint, non remouentur: vt j. eo. §. vltim. ponit ergo genera singulorum tutorũ, & non singula sub generibus posita, seu singula generum: sic & alias s. quib. mod. tutel. fini. §. sed & capitis. & j. de fideiuss. in princip. & ff. de pecul. l. quam Tuberonis. §. peculium. & ff. de iustit. & iure. l. j. §. ius naturale. Sed nunquid eadem seruantur in quolibet alio curatore, puta furiosi vel prodigi? Respon. sic, vt ff. eod. l. iij. §. non tantum. & §. sed & si quis. Accursius.

i Alterius. Puta datiui.

k Dicendum. Scilicet vt possit accusari & remoueri. Sed certe imo videtur debere curator adiũgi tam patrono, quã cuilibet legitimo, non autẽ remoueri: vt ff. eo. l. si tutor. quæ est huic contraria: Rñ. illud est cõsiliũ, nõ præceptũ. sic & alias s. de nup. l. viduæ. in gl. j.

l Parcendum. Sed qualiter parcetur cum condemnatus ob dolum, statim sit infamis: vt j. eo. §. suspectus autem? Respon. causa non exprimatur in sententia: vt ff. eod. l. hæc enim. in princ. j. respon.

Consequens est. CASVS. Dicit Iustinianus continuando materiam suam. Ex quo vidimus qui possunt accusari super crimine suspicionis: consequens est, vt videamus qui possunt accusare suspectos. Et sciendum est hanc accusationem de suspecto, quasi publicam esse hoc est, omnibus patere. Non enim solum masculi ad hanc accusationem procedere possunt, sed etiam mulieres ex rescripto diuorum Seueri & Antonini admittuntur. Sed licet mulieres admittantur, non tamen omnes: sed illæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ ad hoc procedunt, vt puta mater ipsius pupilli, vel nutrix, vel etiam auia, vel soror. Et non solummodo istę mulieres admittuntur, sed etiam si qua alia fuerit, cuius magnam pietatem Prætor intellexerit: quæ quidem mulier verecundiam sexui muliebri competentem non egrediatur, sed pietate quasi mota, iniuriam pupilli sustinere nõ possit: ad istam accusationem eam admittit. Sed hodie nunquid poterunt impuberes, qui in tutela sunt, suos tutores de suspecto accusare? Et respondet quod non: sed licet impuberes tutores accusare non possint: puberes tamen in cura existentes, curatores suos de consilio necessariorum suorum super crimine suspicionis arguere possunt. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Et hæc vsque ad illum §. suspectus autem est qui. Francisc.

m Quasi publicam. Ideo dicit quasi, quia non cuilibet indistincte accusare permittitur: vt statim probatur. [2]Publica autem dicitur quasi populica. id est, cuilibet de populo competens: vt j. de publ. iudi. §. j.

Procedunt

Accusans de suspecto se debet inscribere quando agitur criminaliter, secus si ciuiliter

† Id est esse crimẽ ciuile. Io. de pla.

† Hinc inferunt nõnulli cognitiõem suspecti tutoris non meri imperij, sed mixti esse: cũ mãdata iurisdictiõe imperium q̃ merum est non trãseat. l. j. & fi. ff. de of. ei. eius cui mã. est iurisdict. porro legatus proconsulis iurisdictionẽ nõ habet nisi à proconsule mãdatam. l. legati. ff. de offic. procõ. & leg.

† Quo casu iudice per inquisitionẽ procedẽte nõ oportet causam suspiciõis exprimere, nec sequitur infamia, secundum Bal.

Legatus proconsulis duo habet specialia.

Omnes tutores possunt fieri suspecti, an sit vera propositio.

† Et [...] patronu[...] remotus [...] tutela n[...] efficitur [...] famis: [...] hic, & [...] ca. p tu[...] in glo. [...] ver. am[...] ueri. ĩ m[...] extra de [...] mo.

[2] Sed [...] dum h[...] nunqua[...] proprie [...] set dare[...] dicium p[...] blicũ: c[...] semper [...] minæ [...] pellant[...] Dic e[...] quasi p[...] secund[...] Ioanne[...] Fab. q[...] desistẽs [...] incidit [...] Turpili[...] num: vt [...] §. suspe[...] vel qu[...] potest p[...] curator [...] stitui.

Quinimo & mulieres admittuntur ex rescripto diuorum Seueri & Antonini: sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt [a]: vt puta mater, nutrix quoque, & auia: potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa [b] pietate intellexerit, sexus verecundiam nō egredientem [c], sed pietate productam non sustinere [d] iniuriam pupillorum: admittet eam [e] ad accusationem.

Impuberes de suspecto non accusant, sed puberes sic. Aret.

Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum [f] suspectos possunt arguere: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Qui mala fide in tutela versatur (tametsi diues sit) suspectus est. Et qui tutor designatus est, nec adhuc administrationem attigit, quasi suspectus remoueri potest.

Suspectus [g] autem est, qui non ex fide [h] tutelam gerit, licet soluendo sit: vt Iulianus quoque scripsit. Sed & ante, quā incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri [i]: idem Iulianus scripsit: & secundum eum constitutum est.

Tutor ob dolum remotus, infamiam incurrit: ob culpam verò integra fama à tutela abit.

Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum [k], famosus est [l]: si

[a] Procedunt. Etiam impudice, & facit ad hoc C. eo. l. pietatis. §. fi. & ff. eod. l. j. §. consequens. & ff. de procurat. l. fœminis. secus in aliis accusationibus: vt ff. de accusa. l. qui accusare. & secus in postulatione: vt ff. de postul. l. j. §. sexum. Sed contra ff. de regu. iur. l. ij. cum suis concord. So. hoc est speciale. Item in eo quod dicit matrem admitti, est contra ff. de in lit. iur. l. videamus. in princi. ver. sed nec. Sed certe si iuraret in litem pro filio, prius matri committeretur, quasi esset iudex, quam si filij nomine accusaret: cum magis sit in iudicis arbitrio, vtrum sit suspectus iudicandus, vel non. Sed non si sacramentum est in arbitrio iudicis, maxime iure nouo, secūdum quod non refrenatur secundum quosdam: postquam est præstitum: vt in authen. de iudi. §. oportet. coll. vj. vel licet post ataxetur: raro vel parum minuit de eo quod iurauit. Accursius.

[b] Propensa. Id est, magna. Accursius.

[c] Egredientem. Quod fecit Calphurnia: vt s. de postulan. l. j. §. sexum.

[d] Sustinere. Subaudi posse.

[e] Eam. Scilicet fœminam.

[f] Necessariorum. Scilicet parentum. & facit ff. de in lit. iur. l. videamus. §. adolescens.

Suspectus autem est. CASVS. Domine, iam video qui possunt accusare de suspect. dicatis mihi si placet, quis intelligitur suspectus? Ad hoc respon. Impe. quod ille suspectus est, qui non ex fide tutelam pupilli sui gerit: licet soluendo sit. & ita Iulianus scripsit. Plus etiam dicit, videlicet, quod tutor ante, quam incipiat tutelam administrare, poterit quasi suspectus remoueri. & hoc secundum Iustin. constitutum est. Et hæc vsque ad illum §. suspectus autem remotus. Franc.

[g] Suspectus. Sic j. eod. §. nouissime. Accursius.

[h] Ex fide. Scilicet bona.

[i] Remoueri. Quia forte in aliis tutelis male sit versatus: vt ff. eod. l. iiij. §. si autem. & dic remoueri, sed non accusari: vt ff. eo. l. hæ enim. in fi. quæ huic est contraria [1]. Vel ibi non possunt accusari suspecti ex verbis xij. tab. sed ex sententia sic, vt hic dicitur. Vel dic quod ante, quam gerat ex dolo tantum accusatur suspectus: vt C. eod. l. iij. pro culpa non, [2] & quod dicitur in d. l. hę enim. hoc verum est, quando ob ignauiam fecerunt, id est, administrauerunt: postquam vero cœperit gerere, & propter dolum, & propter culpam potest accusari suspectus: vt j. proxi. §.

ADDITIO. Nec obstat l. patre furioso. ff. de his, qui sui vel alieni iuris sunt, vbi facilius impeditur fieri, quam factum tollatur: quia illud procedit: vbi eadem est ratio: sed hic est maior ratio in iam producto in esse (cum plus delinquat) quam in producendo argu. l. si sterilis. §. cum per venditorem. ff. de act. emp. Ias.

Suspectus autem remotus. CASVS. Domine, iam video quis est suspectus. sed pro Deo dicatis mihi, quis est effectus istius criminis? Ad hoc respondet Imperator: Amice, si quis remotus fuerit ab administratione sua propter crimen suspicionis, si quidem ob dolum infamis efficitur. Si vero ob leuem culpam, vel leuissimam fuerit remotus, non efficitur infamis. Et non solum istum effectum haberet crimen suspicionis, sed etiā alium. Nam si aliquis fuerit de crimine suspicionis accusatus: quousque cognitio finita fuerit, interdicitur ei administratio. & ita Papiniano visum est. Sed si aliquis huiusmodi crimine accusatus fuerit, & pendente cognitione decesserit accusatus, cognitio suspecti extinguitur. Item si aliquis tutor copiam sui non fecerit, vt alimenta pupillo suo decernantur, pupillus in possessionem bonorum ipsius tutoris causa rei seruandæ mittitur: & quæ per moram deteriora futura sunt, dato curatore vendi iubentur. Liquet igitur quod tutor, qui alimenta pupillo non præstat: vt suspectus remoueri possit. Si autem tutor præsens fuerit, per mendacium tamen alimenta pupillo decerni non posse ob inopiam pupilli dicat, ad præfectum vrbis mittetur puniendus: vt iurisconsult. placuit: sicut ille remittitur ad præfectum vrbis puniendus, qui per pecuniam ministerium tutelæ redemit. Item libertus si fraudulenter gessisse tutelam vel curam filiorum vel nepotum patroni probatus fuerit, ad præfectum vrbis similiter remittetur puniendus: & in hoc casu vt ingratus accusari poterit. Nouissime tantum, sciendum est tutores vel curatores fraudulenter administrantes res pupillares, omnino esse remouendos. Licet enim satisdationem offerant de indemnitate pupilli, tamen quia satisdatio maleuolum tutoris propositum non mutat, sed diutius malignandi facultatem præstat, remouendi sunt. Item suspectum eum merito putamus, qui moribus talis est, vt suspectus haberi debeat. Licet enim tutor vel curator pauper sit: si tamen fidelis & diligens sit in administratione, non est vt suspectus remouendus. Et hęc vsque in finem tituli. Francisc.

[k] Ob dolum expressum in sententia, puta sic, remoueo te: quia in dolo tali fuisti. Accursius.

[l] Famosus est. Excepto patrono: vt s. eodem, §. ostendimus. in fin. §. & ff. eod. l. j. §. ostendimus. Sed quid si remouetur simpliciter, non expresso dolo, vel culpa? Videtur quod semper remaneat integræ famæ: vt ff. eod. l. iiij. in fi. & l. hæ enim. §. quid ergo. Potest tamen distingui, vtrum accusatus fuerit ob dolum an ob culpam, an ob vtrunque. In primo fit famosus, in secundo non æque, in tertio intelligitur semper ob culpam, nisi in contrarium probetur. Pœnæ enim nō sunt augendæ

Calphurnia fuit mulier inuerecunda.

[1] Ista solutio non est bona propter text. in l. ij. ff. e.

[2] Et hæc est bona secundū quā in accusatione tantum nō in remotiōe fit differentia: qa ita ꝓpter culpam sicut ꝓpter dolum remoueri potest siue impediri administrare iuxta distinctionē Ange. hic: nō autem de suspecto accusari, nisi propter dolū secundum Ias.

Culpa lata semper dolo cōparatur: nisi in tribus casibus.

Famæ periculum æquiparatur periculo vitæ.

gendæ,sed mollendæ:vt ff.de pœn.l.pen.& de excep. rei iud.l.si ex testamento.& ff.de lib.& posthu.l.cum quidam.& ff.eod.l.iiij.§.ij.& iij.respon.

a Ob culpam. Scilicet leuem vel leuissimam,secus si propter latam:quia tunc videtur infamis:vt ff.eod.l. impuberibus. §. si fraus. Et est ratio: quia dolo comparatur:vt ff.si men.fal. mo.dix.l.j.§.hæc actio.& ff.de preca.l. quęsitum.§.eum quo que.& ff.deposi.l.ꝙ Nerua. nisi in duobus casibus. Primus est in criminibus publicis: vt ff.ad leg. Cornel.de sicar.l.in lege. Secundus in delatione sacramenti in litem:vt ff.de in lit.iur.l.in actionib. §.sed in his.his enim casibus lata culpa dolo non comparatur. Vel dic secundum Azo.& de lata etiam intelligi:vt sicut in perditione personæ dolo non comparatur, vt dictum est: sic in perditione famæ, vt non fiat infamis. Nec obstat d.l.impuberib. ff.e.quia de dolo intelligitur ¹. Vel dic vt j.statim dicam in gl.j.nō similiter.in fi.

b Non æque. Id est non similiter fit famosus damnatus ob culpam leuem: sicut ille, qui remouetur ob dolum,fit tamen infamis de facto,sicut & alias quis fit famosus de facto solo:vt in conditionibus ex turpi causa descendentibus vt ff de act.& oblig.l.cessat. Item in interdictis ex famosa causa similiter venientibus:vt ff.de vi & vi arma.l.neq; vnde vi. Sed videtur, ꝙ etiam ex culpa leui quis sit infamis:vt ff.de his qui not.infa.l.liberorum. §.notatur.quæ est huic contra.in eo quod ibi dicit ignorantiam iuris non excusare ab infamia. Sed certe potest dici, ꝙ iuris ignorantia sit lata culpa:quod sic probo:quia omnes debēt scire iura.exceptis paucis.s. mulieribus,minoribus, & militibus: vt ff.de iur.& fac.ign.l.regula.in prin.C.de legib.& constit.l.leges sacratissimæ.& C.de iur.& fact.ign.l. constitutiones. ergo si quis ignorat,est in culpa lata:cum culpa lata sit id ignorare,quod omnes sciunt:vt ff.de verb.signi. l.latæ culpæ.non est ergo mirum, si est infamis:vt ff. eod.l.impuberibus.§.fin. Vel verius secundum Azo. lata culpa non infamat per sententiam damnatum,sed ipso facto sic, si est tale factum:vt in dicta l.liberorum.§.notatur. Et sic sunt tres casus, vbi lata culpa non comparatur dolo:vnus hic,duo in gloss superiori.quæ incipit,scilicet, leuem &c.

c Quoad. Id est,donec.

d Interdicitur. Arg. vt donec prælatus accusatur, ꝙ non debet administrare ecclesiastica bona:& facit ad hoc C.de sen.pas.l.fin.& ff.eo.l.impuberibus.§.fin.C. eo.l.quem vt suspectū.& ff.de sol.l.ꝙ si forte.§.j.verdico igitur. ADDITIO. Imo adiungitur sibi alius cum quo administrat secundum Ang. Vide tu canonista notata in cap.venerabili.de offi.dele.in ver.suspectus.vbi concludit gloss. ꝙ prælatus de dilapidatione denuntiatus, seu accusatus,tanquam suspectus ab administratione remouetur lite pendente:nisi primo probetur suspectus de dilapidatiōe male administrādo.

ob culpam[a] ,nō æque[b].

Accusato de suspecto lite pendente interdicta est administratio: & suspecti accusatio morte expirat.

Si quis autem suspectus postulatur:quoad[c] cognitio finiatur,interdicitur[d] ei administratio: vt Papiniano visum est. Sed si suspecti cognitio suscepta[e] fuerit,posteaq; tutor vel curator decesserit[f] ,extinguitur[g] suspecti cognitio.

Latitante tutore ne pupillo alimenta decernantur, pupillus in possessionem bonorum illius mittitur,& quæ seruando seruari non possunt dato curatore vendantur:at vt pote suspectus remouetur.

Si quis tutor copiam sui non faciat,vt alimenta pupillo decernantur[h]: cauetur epistola diuorū Seueri & Antonini, vt in possessionem[i] bonorum eius[k] pupillus mittatur[l] :& quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit,qui non præstat alimenta.

Tutor præsens,qui per mendacium denegat alimenta pupillo posse decerni,remittitur ad præfectum puniendus. Item in eo, qui per pecuniam tutelam acquisiuit. Et idem in liberto, qui malè administrat.

Sed si quis[m] præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni[n] si hoc per mendacium[o] dicat, remittendum[p] eum esse ad præfectum vrbi puniendum, placuit[q] :sicut ille remittitur[r] , qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit,vel redemerit†. Libertus quoque,si fraudulenter tutelam filiorum,vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum vrbi remittitur[s] puniendus.

Qui fraudulenter tutelam gerit,licet satisdationem de indemnitate offerat:tamen vt suspectus remouetur. Aretinus.

e Suscepta. Id est, incepta.

f Decesserit. s. accusatione pendente.

g Extinguitur. Quia non nisi vt ab ea remoueatur, intenditur: sed ex quo mortuus est vere remotus est: & quod hic dicitur,si tutela morte tutoris finiatur,idem est si quocunque alio modo finita tutela sit:vt ff. eod.l.pen.§. pen.

h Decernantur. Per iudicem. ADDITIO. Ita quod semper ex reditu patrimonij aliquid supersit. per text.in l.ius alimentorum.§.j.ff.vbi pu. edu.deb.Ang.

i Vt in possessionem. Sed multa indici poterit: vt ff. de arbi.l.non distinguemus.§.si arbiter.& facit ff.eod.l.impuberibus.§.fin.

k Eius. Alias est tutoris in text.alias non est, sed tamen subauditur.ff.eod.l.impuberibus ². Sed alij dicunt eius.s.pupilli:vt ita administratio tutori auferatur.

l Mittatur. Causa custodiæ:non vt ex eis alatur,sed vt cautum sit pupillo,si male gessit tutor,sed de suo: vt ff.vbi pup.edu.de.l.fin.in fin.

m Si quis. Scilicet tutor.

n Decerni. Puta si negat alimenta posse decerni,id est,dari.& quod sequitur,si hoc per mendacium &c. sit de responsione.

o Per mendacium. Quid si non dicat per mendacium,imo verum dicat: nunquid de suo alere tenetur? Respond.non:vt ff.vbi pup.edu.de.l.iij.§.fin.

p Remittendum. Sed non remouendum:vt ff.eod.l. tutor.§.tutor.

q Placuit Hoc ideo: quia maior pœna imponetur: quam remotio:vt ff.de officio præfect.vrb.l.j.§.item solent.

r Remittitur. Scilicet puniendus extra ordinem:vt ff.de tut.l.in eos. ³ Et not.hic argu.contra eos doctores,qui pecunia data sibi acquirunt scholares:vt ff.de offi.præfec.vrb.l.j.§.item solent.& in auth.de ea,quę vocantur insinuatiua.§.j.collat.v.

s Remittitur. Ob hoc etiam vt ingratus accusari potest:vt C.de lib.& eor.lib.l.ij.& facit C.eod.l.j.& ij. & ff.eod.l.libertus.quæ est lex ij.

¹ Imo ibi lata culpa æquiparatur dolo quo ad remouēdum tutorē: nō quo ad infamādum secundum Ange. hic.

Prælatus suspectus an sit ab administratione remouendus.

† Abū dant h[...] vel red[...] merit.

² Ista gl[...] approba[...] tur p A[...] ge.

³ Quæ r[...] missio n[...] in ciuil[...] bus,sed i[...] criminal[...] bus sit. [...] tamen [...] dex qui [...] pit male[...] ctorē, co[...] gnouerit [...] de delicto non cog[...] tur remi[...] tere,nisi [...] sct incom[...] petens: [...] hic. Ang. Ar.

Nouiſsimè [a] aūt ſciendum eſt eos, qui fraudulēter tutelam adminiſtrāt, etiam ſi ſatis offerant, remouendos eſſe à tutela: quia ſatiſdatio † tutoris propoſitum maleuolum non mutat, ſed diutius graſſandi [b] in re familiari faculatem præſtat [c].

Mali mores, & non paupertas ſola, faciunt tutorem ſuſpectum. Aretinus.

Suſpectū [d] eum putamus, qui moribus talis eſt, vt ſuſpect⁹ ſit. Enimuerò tutor vel curator, quamuis pauper eſt, fidelis tamen & diligens, remouēdus non eſt, [e] quaſi ſuſpectus.

[a] Nouiſsime. Id eſt in vltima parte huius tit. ſic ff. de inſti. ac. §. nouiſsime. nam & ibi in vlt. parte tract. ſui, Vlpianus ponit nouiſsime.

[b] Graſſandi. i. delinquendi: vel, i. animandi ad delinquendum. ſic ff. de pœ. l. capitalium. §. graſſatores. inde graſſor, aris. i. nitor ad malum.

[c] Præſtat. Facit ff. eodē, l. ſuſpectus. & quia ſatiſdatio. Et facit in arg. ad quæſtionem talem: Si emi librum, & antequam ſoluam pretium comperiā alienum vel vitioſum, ꝙ non tenear ſoluere pretium: ‡ quia expedit potius non ſoluere, quam cautionem de reddendo in cauſam euictionis, vel vitij recipere. quibus conſonat. ff. de compen. l. iij. Præterea lex dixit, quod nō debet quis ſe committere fragilitati cautionis. ff. ad Trebel. l. cogi. §. idem quærit. & C. in quib. cau. in inte. reſti. non eſt ne. l. fin. & C. quando li. vnicui. l. j.

† Satiſdatio ꝓpoſitū maleuolū non mutat: ſed diutius graſſandi facultatem præſtat cōcor. c. ij. in §. j. in gl. ſi. ex tradeſol.

‡ Imo teneor dato mihi fideiuſſore. l. ſi poſt perfectam. C. de euict. & l. fin. ff. de reſcin. vē. & l. pen. ff. de pe. & commo. rei vē. qui fideiuſſor qualiter teneatur: & in q̄bus caſibus per vēditorē pręſtetur: & quid ſi malitioſe petatur: item quid ſi res vendita reperiatur alteri obligata, vide Angel. & Iaſ. hic.

ADDITIO.

Not. quod quotieſcunq; imminet euictio in limine cōtractus ante ſolutionem pretij: emptor non tenetur ſoluere pretium, niſi venditor det idoneos fideiuſſores. adde l. ſi poſt perfectam. C. de euic. de quo per Bar. in l. j. §. ſtipulatio duplæ. ff. de præto. ſtip. & an vēditor compellatur ſatiſdare iure actionis, vel ope exceptionis: dic quod ope exceptionis: & ſolum tenetur reſpectu illius duntaxat mouentis quæſtionem d. §. ſtipulatio. & ibi per Bart. Iaſ.

[d] Suſpectum. Nam tutorem ſuſpectum nō facultates paruæ ſed fraudulenta vel callida conuerſatio in rebus pupillaribus commendat, id eſt probat. Hæres vero ſolis facultatibus paruis, ſuſpectus habetur creditoribus: vt hic, & ff. de priui. credi. l. ſi creditores.

[e] Remouēdus non eſt. Imo videtur quod ſic: vt C. de tuto. & cura. qui non ſatiſdedit l. ij. quæ eſt huic contra. Solu. ibi non repellitur propter paupertatem: ſed quia non ſatiſdabat, hic autem ſatiſdedit. poteſt tamē iſte ſe excuſare: quod dic vt ſ. titu. j. §. ſed & propter paupertatem. Eſt tamen huic curator adiungendus: vt ſ. de cu. §. interdum. & C. eo. l. pietatis. §. quod à nihil. & C. de peri. tu. l. j.

DE RERVM DIVISIONE, ET ACquirendo ipſarum dominio.

Dictum eſt de perſonis, & ſequitur de rebus: vt promiſit ſuprà, de iure natura. gen. & ciui. §. fina. de quibus dicit vſque ad titu. de obli. Et in hoc medio dicitur qualiter acquiruntur res iure naturali: vt à §. ſingulorum. vſque ad tit. de vſucap. Item qualiter iure ciuili: vt ab inde in antea. Item qualiter iure ſingulari: vt vſque ad titu. de teſt. Item qualiter ² per vniuerſitatē: vt ex teſtamento vel inteſtato, vel ſimili modo: vt à ti. de teſt. vſque ad titu. de obli. Accur.

² Iſtam gl. tenet & ſequitur Ange. hic.

Inſtitutionum, ſeu elementorū D. Iuſtiniani ſacratiſsimi principis.

Liber ſecundus.

TITVLVS I.

DE RERVM DIVISIONE, ET ACquirendo ipſarum dominio.

Secundā iuriſprudentiæ partem, quæ eſt de rebus, pertractādam ſumit Imperator. Et ſummam rerum diuiſionē annectit.

Superiore libro de iure perſonarum [f] expoſuimus: modo [g] videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio [h], vel extra [i] patrimoniū † noſtrū habēt [k].

Superiore libro. Iſte tit. diuiditur principaliter in duas partes. Primo cōtinuat iſtum librum ad præcedentem. Secundo incipit tractatum. Secunda ibi, Modo videamus. Item iſta ſecunda ſubdiuiditur principaliter in duas partes. Nam primo ponit de rebus communibus iure naturali: de publicis, de his quæ ſunt vniuerſitatis, & de iis, quæ in nullius bonis ſunt: & omnia iſta per exempla clarificat. Secundo ponit qualiter res acquirātur de iure gētium, & efficiantur priuatorum. Secunda ibi, Singulorum autem. Et illa ſecūda ſubdiuiditur loco ſuo. Redeo ad primam quę ſubdiuiditur in quatuor partes. Primo ponit exempla de communibus. Secundo de publicis. Tertio de iis quæ ſunt vniuerſitatis. Quarto de iis quę nullius ſunt. Secunda ibi, Flumina. Tertia ibi, Vniuerſitatis. Quarta ibi, Nullius aūt. Aret.

Casus. Dicit Iuſtinianus continuando proceſſum ſuum. Poſtquam in ſuperiore libro de iure perſonarum expoſuimus, modo in hoc ſecundo libro de rebus, quæ in patrimonio noſtro vel extra noſtrum patrimoniū habentur, videamus. Sed pone: Domine vos dixiſtis mihi ſupra quod vultis determinare de rebus, quæ ſunt in patrimonio noſtro vel extra, nunquid eſt iſta diuiſio ſufficiens? Ad hoc reſpond. quod ſic. & quod ſufficiens diuiſio pręmiſſa ſit, tali ratione liquet: quia quædam naturali iure communia ſunt omnium, quædam publica, quædam vniuerſitatis, quædam nullius: pleraque ſingulorum: & ea quę ſingulorum ſunt, variis ex cauſis acquiruntur, ſicuti ex inferiori apparebit. Franc.

† Vt res prophanę. Por.

† Vt res ſanctæ & religioſæ: ſic dicitur in l. j. ff. e. ſ. rerū quædā ſunt diuini iuris, quædā humani: id eſt quædā ſūt in patrimonio noſtro, quædam extra Aegi. Per.

[f] De iure perſonarum. Ab illo titulo, de iure perſon. vſque huc.

[g] Modo Sicut promiſimus ſ. de iure naturali. §. fin. Accurſius.

[h] Patrimonio. ſ. aptitudine. Aptæ enim ſunt eſſe in patrimonio, vt res pro derelicta habita. Accurſius.

[i] Vel extra. Scilicet aptitudine: quia non ſunt aptæ, vt ſint in patrimonio: vt ſunt res ſacræ, vel religioſæ: vt j. eo. §. nullius. Interdum tamen dictæ res ſunt in patrimonio, vt ſi ab hoſtibus captæ ſint: vt ff. de religio. l. cum loca. ſimiliter res profanæ extra patrimonium noſtrum ſunt, ſi religioſis adhærent: vt ff. de rei vendicatione. l. quæ religioſis.

[k] Habentur. Talis diuiſio hic ſumitur. Rerū em̄ alię ſunt in patrimonio, aliæ extra: quę videt̄ inſufficiens. nam aliæ ſunt nec in patrimonio, nec extra, vt ſeruitutes: vt ff. de vſufructu legato. l. j. contra. Sed Io. dicit, quod hic pueris ¹ loquit̄ ſimpliciter. nam quędā producēdis pueris dicūtur, quę alias nō dicerentur: vt ff. de act. & obli. l. obligationū. in fi. quod nō eſt veriſimile, qđ ꝓpter pueros male loquat̄: vnde non placet.

¹ Exēpla non ponimus vt vera ſint, ſed vt p ea addiſcens aliqd diſcat, ſecundum Areti. Aegi. Per.

Alij di

Alij dicunt hic de corporalibus rebus tantum loqui: ꝙ eſt falſum: quod colligitur ex cõtinuatione huius tituli ad quatuor ſequentes. Nos diximus ſeruitutes eſſe in bonis noſtris: cum earũ nomine agamus & excipiamus: vt ff. de acqui. re. do. l. rẽ. & l. ſtatuas. Quod autẽ in dicta lege dicitur eas non eſſe in bonis nec extra, dicitur ideo: quia per ſe non cenſentur: vt eſt poſſeſsio tigni in domo poſiti: quia non intelligitur tignum, dum durat domus per ſe: vt ff. de vſucapio. l. eum qui.

Seruitutes ſunt in bonis noſtris

Ratio quia non poſſunt ſtare ſine re vel perſona cui⁹ ſũt l. ſi aliena. §. hoc iure ff de vſuc. Aegi. per.

Quędam [a] enim naturali iure communia ſunt [b] omnium [c], quædam publica [d], quædam vniuerſitatis [e], quædã nulli⁹ [f], pleraꝗ ſingulorũ: quæ [g] ex variis cauſis cuiꝗ adquiruntur: ſicut ex ſubiectis [h] apparebit.

Hæc quæ ſcribuntur hic, ſunt cõmunia omniũ: & ideo, ad littus maris accedi poteſt, dummodo abſtineatur à villis, & locis ibi poſitis. Areti.

Et quidem naturali iure [i] communia [k] ſunt omniũ hæc, aer, aqua profluens [l], mare [m], & per hoc [n] littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dũ tamen à villis [o], & monumẽtis [p], & ædificiis [q] abſtineat: quia non ſunt iuris gentium [r], ſicut eſt mare [s].

Flumina & portus ſunt publica. Et littus maris dicitur, quantò plus extendi poteſt. Aretin.

Flumina aũt omnia [t], & portus, publica ſunt: ideoꝗ ius piſcãdi omni-

a Quædam. Hic ſit alia diuiſio.

b Communia ſunt. Non tamen agitur communi diuidund. ſecundum Placen.

Quia non poſſunt ſtare ſine re vel perſona, cuius ſunt l. ſi aliena. §. hoc iure. cum ſi. ff. de vſur. Ang. Aret.

Publicum quid.

c Omnium. Scilicet vſu, non proprietate: vt dicitur ꝭ. eod. §. & quidem.

Quot modis dicatur publicum, vide hic notabiliter p Ange. Aegi. per.

d Publica. Quaſi populica, ſcilicet omnium populorum: vt ſupra titu. primo. §. conſequens. & ꝭ. eodem. §. flumina. Alias dicitur publicum. quod eſt huius populi vel illius tantum, vt campus Martius: vt C. de ſacroſan. eccle. l. fin. & hoc dicitur magis vniuerſitatis Accurſius.

e Vniuerſitatis. Vt infra eo. §. vniuerſitatis.

f Nullius. Vt ꝭ. eod. §. nullius.

g Quę. Scilicet quæ ſunt ſingulorum. nec etiam ad ſuperiora refertur.

h Ex ſubiectis. ꝭ. eodem. §. ſingulorum. vſque ad finem titu.

Et quidem. Diuiditur in quatuor partes. Primo ponit dictum. Secũdo ex dicto infert. Tertio illationem reſtringit. Quarto illationem reſtrictionis aſsignat. Secunda ibi, Nemo. Tertia ibi, Dum tamen. Quarta ibi, Quia non ſunt. Aretin. CASVS Domine dicatis mihi ſi placet: quæ ſunt communia omnium? Ad hoc reſpõdet: Amice, Certe naturali iure introductum eſt, quod communia ſunt omnium animantium hæc ſcilicet aer, & aqua de cælo cadens, & mare, & per conſequens littus maris: cũ ſit eius acceſsio. Vnde dico tibi, ꝙ nemo ad littus maris prohibetur accedere: dum tamen à villis, & monumentis, & ædificiis in littore poſitis ſe abſtineat: quia huiuſmodi villæ & ædificia non ſunt communia de iure gentium, ſicut eſt ipſum mare. Sed domine dicatis mihi in quantum durat littus maris? Ad hoc reſpondet Impera. Amice, littus maris durat quatenus hyemalis fluctus quãdo maximus eſt, exercuit. Et hęc dicuntur vſꝗ ad illum §. Flumina autem. Franciſc. de Aretio.

i Naturali iure. Id eſt, iure gẽtium, quod eſt naturali ratione inductum, vt ff. de iuſt. & iur. l. omnes. §. quod vero. de quo hic loquitur: vt ꝭ. eo. §. ſingulorum. & in ſi. huius §. nam iure naturali primæuo, etiã alia eſſent communia. Accur.

Tu dic ꝙ imo de iure naturali primęuo: q̃a quã do imperatori placuit de iure gen. intel-

k Communia. Non tamen agitur communi diuidundo, ſecundum Placen. niſi poſtquam facta fuerint occupantium. Et quod dicit omnium, ſcilicet vſu, non proprietate, vt prædixi.

l Profluens. Id eſt de cælo cadens.

m Mare. Sic ff. de iniuriis. l. iniuriarũ. ꝭ. §. ſi quis me prohibeat.

n Et per hoc. Id eſt, per conſequẽs, cũ ſit acceſsio maris: argu. infra eodem, §. ſi tamen. Sed cõtra ff. ne quid in loco publico. l. littora. vbi dicitur littora eſſe populi Romani. Sed illud eſt verum, quo ad iuriſdictionem: vere tamen ſunt communia, vt hic. ſic C. de quadriennij præſcriptione. lege bene à Zenone. ſecus in ripa fluminis, quæ non eſt publica, licet flumẽ ſit publicum, vt infra eodem, §. riparum. ibi, ſed proprietas. Et poteſt eſſe ratio, quia inundatio fluminis raro venit: & ideo poteſt eſſe vtilitas in proprietate ripæ. At mare aſsidue inundat: vnde paruula eſſet vtilitas. non ergo ꝓprietas quæritur: vt C. de bo. quæ libe. l. fina. §. ſi. Accurſius.

o Villis. Ab alio ibi poſitis. & habet duas ſignificationes. dicitur enim caſa vel inſula quędã, in qua non habitatur, ſed vel retia ponuntur, vel propter aquam illuc confugitur: vel fructus reponuntur: vt hic, & ff. de vſufr. l. arboribus. in prin. ſi vero ibi habitaretur, eſſet prædium vrbanum: vt infra de ſeruitut. ruſtico. prædiorum. §. prædiorum. Item dicitur villa, congregatio hominum.

p Monumentis. Quid ſit monumentum, habetur ff. de religio. l. ij. §. monu.

q Aedificiis. Scilicet aliis.

r Non ſunt iuris gentium. Id eſt, communia de iure gentium, ſicut eſt mare: imo eorum, qui ibi ædificauerunt: vt ff. eod. l. intantum.

s Sicut eſt mare. Huic continua quod eſt ꝭ. ſtatim. §. eſt autem.

Flumina autem. CASVS. Domine iam video quæ ſunt cõia, dicatis modo mihi ſi placet, quę ſunt publica? Ad hoc reſpon. di. Amice publica ſunt omnia flumina perpetua, & ſimiliter portus publici ſunt. vnde dico tibi, ꝙ ius piſcãdi in portu & fluminibus omnibus, in communi publice patet: & ſicut ipſa flumina publica ſunt, ita & vſus riparum ipſorũ fluminũ publicus eſt &c. Et ideo naues ad ipſas ripas applicare, & funes arboribus ibidẽ natis religare, & onꝰ aliqđ in his reponere cuilibet liberũ eſt, ſicut per ipſum flumẽ nauigare. Sed quamquã dixerim tibi riparũ vſum publicum eſſe: ſecus tamen eſt in proprietate earum. Proprietas enim, illorum hominum eſt, quorũ prędiis adhærent, & eadem ratione proprietas arborũ in ripis natarum eorundem eſt: & ſicut ego dixi tibi de vſu riparum, ita dico tibi, ꝙ vſus littorum omnibus publice patet, ſicut vſus ipſius maris: vnde cuilibet liberum eſt caſam, i. domunculã ibi ponere, in quã ſe recipiat. liberum eſt etiã cuilibet ex mari retia deducere, & ibidem ſiccare: ſed certe proprietas littorũ nullius eſſe intelligitur, ſed eiuſdẽ iuris ſicut & ipſum mare, & quę ſubiacent mari, terra, videlicet & arena. & hęc dicuntur vſque ad illum §. vniuerſitatis. Fran.

t Flumina autem omnia. Scilicet perpetua: vt Padus. & Rhenus. quædam enim ſunt priuata, vt foſſata in agris poſita, quę creſcunt & decreſcunt, quæ quandoꝗ currunt, quandoꝗ non: vt ff. de flu. & ne quid in flu. l. j. §. ij. & ff. eod. l. nemo. in ſi.

Omni

[i] Omnibus. Nec qui fuit primo longo tẽpore piscatus, alium superuenientẽ repellere potest: vt ff. de vsusca. l. fin. nisi forte spatio xxx. ann. vt ff. de diuer. & tẽpo. præscrip. l. si quisquam. vel secundum Io. intellige illam. l. si quisquã quãdo erat in possessione piscandi. ADDITIO In qua constituitur per prohibitionem alterius non contradicentis. Et an idem sit de molendino, & de multis aliis quæstionibus, de hac materia vide Christophorum hic.

bus [a] commune [b] est in portu, fluminibusque. Est autem littus [c] maris quatenus hybernus [d] fluctus maximus excurrit [e].

Riparum vsus publicus est, illarum verò dominiũ ad eos pertinet, qui proximiorum prædiorum domini sunt: littorum quoque vsus, quamuis publicus sit, illorũ tamen proprietas nullius est.

Riparum [f] quoque vsus publicus est iuregẽtiũ [g], sicut ipsius fluminis. Itaque naues ad eas adpellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare: sed proprietas earum [h] illorum [i] est, quorum prædiis hærent [k], qua de causa arbores quoque in eisdem [l] natę, eorundem [m] sunt.

Littorũ [n] quoque vsus publicus [o] est, & iurisgẽtium [p], sicut, et ipsius maris [q]: & ob id cuilibet liberum est, casam ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia [r] siccare, & ex mari deducere. Proprietas autem eorum [s] potest intelligi nullius [t] esse: sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra, vel arena.

Quæ dicãtur vniuersitatis & non singulorum propria, & quæ in nullius bonis, exemplis docet.

Vniuersitatis [v] sunt, non singulorum, quæ in ciuitatibus [x] sunt, theatra [y], stadia [z], & his similia [a] †, & si qua alia [b] cõmunia sunt ciuitatum.

Ea quæ sunt diuini iuris, in nullius bonis sunt. Areti.

[b] Commune. Id est, in communi omnibus patet, non autem est commune, imo publicum: secundũ Io.

[c] Est autem littus. vt ff. de verbo. sig. l. littus.

[d] Hybernus. Id est, hyemalis, quãdo vẽto vndæ trahuntur. q. d. quantuncunque mare aliquo tempore plus extenditur in hyeme, vel æstate, tantum est littus eius.

[e] Excurrit. Hic cõtinua quod est infra eodem. §. littorum.

[f] Riparum. Id est, fluminis.

[g] Iuregentium. Id est, de iuregentium: vel id est omnibus gentibus publice patet.

[h] Earum. Scilicet riparum.

[i] Illorum. Scilicet hominum: quorum &c.

[k] Hærent. Sed quid si via publica est in medio inter flumen & agrum? Respon. idem [i] quod hic: vt ff. de acquirendo rerum domi. l. maritus.

[l] In eisdem. Scilicet ripis.

[m] Eorundem. Sed quid si piscator vult ligare: dominus vult incidere? Videtur dominus præferendus: vt s. de his qui sui vel alie. iur. sunt. in fi. vbi, nec cuiquã &c. & C. de Iudæ. l. nemo. & ff. solu. mat. l. etiam. §. licet [i] Sed contra credo: vt ff. de vsu & habi. l. fina. & ff. de vsufruc. l. æquissimum. §. item Nerua.

[n] Littorum. Scilicet maris vt sequitur.

[o] Publicus. ĩ. eo. §. & quidem. ibi, & per hoc &c. cõtrà. sol. dicit Pla. omnia esse publica. & ecõtra, scilicet ratione quorundã vsuum, vt ecce tam mare, quam flumina, & littora, & ripæ in vsu animantium sunt, & in bibendo, & in abluendo, & cõmorãdo & similia quæ exigit natura. Sed ius piscandi quod in his est, solum competit hominibus, & retia siccandi, & quædã similia. portus tamen dixit esse publicos, non communes. Sed Ioan. dicit nulla communia esse publica, vel econtra. Ea enim demum sunt communia, quæ cum sint in vsu omnium animantium, tamen occupantibus conceduntur: vt lapilli & gemmæ in littore maris: vt ĩ. c. §. item lapilli. & ff. eo. l. item lapilli. Sed publica non solum non conceduntur occupanti, imo interdicta proponuntur, ne quid in eis fiat ff. ne quid in loco publico, & de flum. & aliis titu. Præterea quomodo potest esse, quod ait Placen. cum in diuisione supra posita veluti duæ species oppositæ ponentur. communia & publica: vt s. eodem in princip. Proinde quod dicit hic, publicus, id est cõmunis, vel publicus, quoad vsum communem, non quo ad proprietatem. ADDITIO. Cuius respectu vera sit opinio Ioan. nam communia sunt relicta sub suo iure naturali primæuo, quo omnia erant communia: nec in aliquo sibi iusgentium derogauit: cum propter eorum incomprehensibilitatem in solius Dei dominio remanserint. Publica vero, veluti compræhensibiliora totius populi de mundo per iusgentiũ fuere applicata dominio.

[p] Iusgentium. Id est, de iuregentium.

[q] Maris. Scilicet vsus publicus est.

[r] Sicut retia. Hysteron proteron, id est, ordo conuersus: vt ff. eo. l. riparum.

[s] Eorum. Scilicet littorum.

[t] Nullius. Scilicet hominis singularis: omnium autem sunt: & sic differt ab illo. §. nullius. infra statim posito.

Vniuersitatis. CASVS. Iam dixistis mihi supra de communibus & publicis dicatis mihi modo, si placet, quæ sunt vniuersitatis? Ad hoc respond. Vniuersitatis sunt, quæ in ciuitatibus ad vtilitatem vel ad delectationem populi fiunt: vt theatra, & stadia, & similia, & si qua alia sunt communia ciuitatũ. Et hæc dicuntur vsque ad illum, §. nullius. Franciscus de Aretio.

[v] Vniuersitatis. Quæ etiam publica quandoque dicuntur, id est, vnius populi: vt C. de sacrosan. eccle. l. fina. in princip. Sed aliter accipitur s. eodem. §. flumina. nam loquitur ibi de illo, quod est publicum omnium populorum.

[x] In ciuitatibus. Et ciuitatum sunt.

[y] Theatra à theaomai, id est inspicio, vt in arena Veronensi.

[z] Stadia. Stadium est octaua pars miliarij, quod Hercules currebat vno anhelitu, vt legitur in historiis.

[a] Similia. Quæ sunt ad delectationem populi, vt latæ viæ, & picturæ in palatio.

[b] Et si qua alia. Scilicet necessitatis causa facta, vt curia communis, palatium, nauigium, & sunt supradicta vniuersitatis dominio & vsu. Sed Placen. dixit vsu tantum esse vniuersitatis. Alia sunt, quæ dominio & fructu sunt vniuersitatis, non vsu: vt fundi, & serui: vt ff. de in ius vocan. l. sed si hac. §. qui manumittitur. Et de verbo. signific. l. inter publica & de cõtrahẽ. empt. l. sed Cælius. §. j. ADDITIO. Dicite ex mente doct. quod hæc omnia dicuntur vniuersitatis, & quo ad dominium, & quo ad vsum communem: vt hic, & l. sicut. §. j. ff. quod cuiusque vni. Est tamen differentia inter res vniuersitatis: quia quædam vniuersitatis appellantur. & quo ad dominium, & quo ad vsum communem: vt sunt theatra & stadia: quædam vero sunt vniuersitatis quo ad dominium, & quo ad vsum particularia: vt sunt prata vniuersitatis, ex quibus commodum percipitur in particulari. & ita dicunt docto. Christopho.

[a] Hæc est singu. secũdum Por. ad hoc quod via publica non impedit ius cohęrẽtię. hic est practica tabellionũ ponẽtiũ pro cohęrẽtijs etiã agros quę sunt vltra viã publicã. Acc. gi. per.

Et ĩ hoc reddit vtilis proprietas. Idẽ in fructibus ibi nascentibus. Nec ob. l. iij. §. net amẽ. ff. de vsufru. quã vsus est communis quantum ad ea tantũ, quæ hic in textu ponunt, puta siccare retia &c. Ang.

Cõmune & publicũ differunt.

[a] Et tunc vera est op. Placẽ. vt communia dicantur publica, sed non econtra: nisi respectu quorundam vsuum.

† Abundãt, & his similla.

Theatrũ. Stadium. Hercules fuit bonus cursor.

Nullius ᵃ autem sunt res sacræ & religiosæ, & sanctæ, quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

Res sacræ sunt, quæ ritè per põtifices Deo dedicatæ sunt, seu ad diuinum ministerium deputatæ quæ non possunt nisi pro captiuitate hominum alienari. Aret.

Sacræ res sunt, quæ ritè per pontifices [b] Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacrę [c], et donaria [d], quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiã [e] per nostrã cõstitutionem [f] alienari & obligari ꝓhibuimus, excepta [g] causa redemptionis captiuorum. Si quis autem authoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanum [h], Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet [i]. vt Papinianus scripsit.

Religiosum locum quisuis propria authoritate facere potest: mortuum, scilicet in propriũ fundum inferendo: ideo socius cõmunem fundum inuito socio, religiosum non facit: nec proprietarius contradicente fructuario.

Religiosum locũ vnusquisque [k] sua voluntate facit, dum mortuũ [l] infert in locũ suum. In communem autem locum purum [m] inuito socio inferre non licet [n]. in commune verò sepulchrum etiã inuitis [o] cæteris, licet inferre. Item si alienus vsusfructus [p] est: proprietarium [q] placet, nisi consentiẽte [r] vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locũ cõsentiẽte domino, licet inferre: & licet postea ratũ nõ †habuerit, quàm illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

Nullius autem. Ista pars vsque ad §. singulorũ. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, quæ sunt in nullius bonis. Secundo ponit exemplum rebus sacris. Tertio de religiosis. Quarto de sanctis rebus. Secunda ibi, Sacrę sunt. Tertia ibi, Religiosum. Quarta ibi, Sãctæ quoque. Et quamlibet partem summabo per se. CASVS. Domine, iam vidi quæ sunt vniuersitatis: dicatis modo mihi, quæ sunt nullius? Ad hoc respondet Impera. Amice, nullius sunt, veluti res sacræ & religiosæ & sanctæ: & hoc patet tali ratione. Huiusmodi enim res diuini iuris sunt: & quod diuini iuris est, in nullius bonis est. Sed pone. Domine iã video quod ea, quæ nullius sunt, consistunt in sacris & religiosis & sanctis dicatis ergo mihi, quæ sunt sacra? Respon. Amice, sunt quæ rite per pontifices Deo consecrata sunt: sicut ædes sacræ & donaria &c. prout iacet in litera vsque ad illum §. religiosum. Franciscus.

a Nullius. Scilicet hominis vel hominum, nec possunt esse sed sunt in bonis Dei hominum censura siue dispositiõe: & sic non obstat, quod posset dici de communibus & publicis rebus vniuersitatum: quæ videntur nullius esse: quia esse possunt & sunt hominum, licet non hominis singularis 1. Item contra infra eodem, §. feræ. Solu. vt ibi.

b Pontifices. Id est, papas & episcopos. Sed nunquid Imperator dedicare potest? Videtur quod sic: vt ff. eodem, l. sacra. §. j. vbi dedicat, id est, potestatem dedicãdi dat. nam olim Imperatores erãt sacerdotes: vt in canonibus dicitur. Vel dic dedicat alÿ, puta episcopo permittendo sine requisitione, vel concedit, scilicet requisitus.

c Aedis sacræ. Hic locus dicitur sacer, vt hic, & sanctus: vt C. de sacrosan. eccle. l. sancimus. j. Item religiosus: vt in authen. vt religiosæ domus.

d Et donaria. Alias dona, id est, thuribula & cruces & calices. Accursius.

e Quæ etiam. Scilicet donaria, non autem referas ad ædes sacras. nam illæ nullo modo possunt alienari: vt in authen. de alie. & emphy. §. & quoniam cognouimus. colla. x. Accursius.

f Constitutionẽ. Vt C. de sacrosan. eccle. l. sancimus. Accursius.

g Excepta. Nam hominum animæ quibuslibet rebus præponendæ sunt: vt C. de sacrosanctis ecclesiis. lege, sancimus. j. in fine. 2 Item propter debitum, si quod habet ecclesia: vt in authentic. de alie. emphyt. §. hoc etiam super ipsis. colla. ix. Item propter alimenta pauperum: vt xÿ. quæst. ÿ. cap. aurum habet ecclesia. Accursius.

ADDITIO. Vnde versus, Vtilitas. incommodum, pietasque, necesse, Res alienari permittunt ecclesiarum.

h Prophanum. Id est, non sacrum.

i Sacer adhuc manet. Desinit tamen esse sacer, si ab hostibus capiatur: vt infra, de inutil. stipul. §. j. & ff. de religio. l. cum loca. Item locus ille religiosus esse desinit, quando ea remouentur, quæ talem eum reddebant: vt ff. eodem. l. sacra. §. illud. & de relig. l. antepe. in fine.

Religiosum. CASVS. Domine, iam video quæ sunt sacra: dicatis mihi, quæ sunt religiosa? Ad hoc respondet Imperator: Amice, religiosa loca sunt, in quibus corpora mortuorum sepulta sunt. Religiosum enim locũ vnusquisque pro sua voluntate facit, dum in locum suum mortuum infert &c. omnia plana sunt vsque ad §. sanctæ.

k Vnusquisque. Aliud in sacro: vt supra eodem, §. sacræ. ADDITIO. Hodie tamen de iure canonico requiritur authoritas episcopi, capit. penult. & fin. extra de consecra. eccle. vel alta. ista tamen ciuilis religiositas impediet loci alienationem, secundum Ias. & Ange. hic.

l Mortuum. Scilicet totum, 3 vel saltem caput: cuius imagine cognoscimur: vt ff. de religio. l. cum in diuersis. in fine. Quid si partialiter caput est in diuersis locis? Respond. illum esse religiosum, vbi est maior pars: vt argumen. ff. de statu homi l. quæritur. & infra de vulga substitu. §. & si ex disparibus. Si autẽ æqualiter, neuter: secundum Ioã. ADDITIO Et not. quod si pars interior appareat, illa tanquam nobilior inspicitur. argumen. l. quod conclaue. ff. de damno infecto. Angelus.

m Locum purum. 4 Id est, qui neque sacer, neque sanctus, neque religiosus est. ff. de relig. & sump. fune. l. j. §. purus autem locus. vide glos. in capi. abolendæ. extra de sepultu.

n Inferre non licet. Extraneos. nam ipse socius rectè ibi sepeliri potest, etiam sine consensu cæterorum: maxime cum non est alius locus, in quo sepeliretur: vt ff. de relig. & sump. fun. l. si plures.

o Inuitis. Hoc fauore religionis iam factæ, alias contra: vt supra proximo § & ff. communi diui. lege, Sabinus.

p Vsusfructus Scilicet loci puri: argumen. ff. de vsu & habi. l. finali.

q Proprietarium. Nisi consentiat fructuarius: vel nisi testatorem, qui vsumfructum legauit, velit sepelire hæres: vt ff. de reli. l. ÿ §. si vsumfructum.

r Consentiente. Quid si primo cõsensit: post pœnituit ante

Sed dices tu. nã acr nec est in bonis hominis singularis nec hominis in cõmuni: itẽ nec redigi potẽst in bonis alicuiᵒ: ergo debuisset poni sub membro nulliᵒ. Solu. quod aer sit in omnibus nec in nullius bonis prouenit facto naturæ: & ideo communis omnibus appellatus est: sed res sacræ sanctæ & religiosę sũt dedicatæ Deo facto hominum, & ideo non cõmunes, sed in nullius bonis appellatæ sunt. Christo.

1 Idem dicitur. in c. præcipimus. in prĩci. xij. q. j.

† Exigendam ... se hoc ... conega... nem, ... admod... & in ... tantũ. ... ligiosũ ... eod. ... Anto. ... gu. em... tio. l. j. ... ij. idque ... bat cũ ... Pand. ... ren. tũ ... Theop... lo Græ... institio... interpr... atq; ita ... ius loci ... sus erit, ... cũ relig... sum fic... siquam... non cõ... dente d... mino ill... tus sit m... tuus, sim... do id ra... postea ... minus h... buerit.

3 Non t... mẽ fund... totum ... locum ... daucris ... lum effic... religios... Anc.

4 Ista g... non rep... ritur in a... tiquis o... ginalibu... nes de ... faciũt m... tionẽ do...

ante illationem? Rñ. sufficit semel voluisse: vt ff. de aqua plu. ar. l. in diem. & ĩ. proxi. §.

Sanctæ quoque. CASVS. Domine, iam video, quæ sunt sacra & religiosa: dicatis mihi, quæ sunt res sanctę? Ad hoc rñ. Amice, sanctæ res sunt veluti muri & portæ ciuitatis. Huiusmodi em̃ tres quodammodo diuini iuris sunt: & idcirco in nullius bonis esse censentur. Sed domine, quare dicuntur muri sancti? Ad hoc respon. Amice, idcirco muros ciuitatis sanctos legis authoritate, id est, firmos dicimus: quia pœna capitis constituta est aduersus eos, qui aliquid in muros deliquerint. vnde & illas partes legũ, quibus pœnas contra earum transgressores cõstituimus, sanctiones appellamus. & hęc dicũtur vsq; ad §. singulorum.

Res sanctæ sunt portæ, & muri ciuitatum, quasi pœna legali firmatæ. Item leges pœnales propriè vocantur sanctiones. Are.

Sanctæ quoque res, veluti muri [a], & portæ ciuitatis, quodammodo diuini iuris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos [b] dicimus: quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint [c]. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas cõstituimus [d] aduersus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones [e] vocamus.

Hic exordium sumit postrema pars diuisionis rerum, quæ per vniuersum hunc secundum librum, & eò amplius diffunditur. Rerum dominia singulis hominibus, aut iure naturali, aut iure ciuili acquiruntur. Quibus igitur modis res fiant nostræ naturali iure, tradere incipit.

a Muri. Scilicet ciuitatis Romanæ [1]. Quid de ciuitate alia, vel castro? Rñ. nec ibi quicquam facere licet sine authoritate præsidis: vt ff. eo. l. sacra. §. muros. Vel forte vniuersitati, licet non priuato: vt C. de ope. pub. l. omnes.

[1] Et tũc capite punitur: vt l. fi. ff. eo. in alijs autem est pœna extraordinaria adarbitrium iudicis: q̃d quandoq; põt se extendere vsq; ad mortẽ si sit enorme delictũ. An. Are.

ADDITIO. Ista glo. iuncto suo text. est not. ad hoc, quod illi stulte agunt: imo etiã contra ius, qui domos construunt contiguas seu adhærentes muris ciuitatis, vel castri: vt ff. eodem, leg. sacer. §. muros. Placen.

b Sanctos. Id est, firmos. à sancio sancis: non calce, vel lapidibus, sed lege firmatos, vt sequitur.

c Deliquerint. Scilicet trãscẽdẽdo vel rũpẽdo: sicut fecit Rhemus frater Romuli: vt hic, & ff. e. l. fin. vnde Lucanus: Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

d Constituimus. Vt C. de leg. & const. l. nõ dubium. & similes. Accursius.

e Sanctiones. In stricta significatione: quandoq; ponitur largius pro qualibet imperiali lege: vt C. de nouo Co. fa. §. quibus. ver. colligenti vero &c. Quandoque largissime pro collectione totius iuris ciuilis: vt in proœ. Digest. in princ.

Singulorum. Ista est secũda pars principalis huius tituli, quæ diuiditur in quinq; partes principales. Primo qualiter acquiruntur nobis res, quę in nullius bonis sunt. Secundo, qualiter acquiruntur ea, quæ sunt alterius, ex facto nostro ex permissiõe vel fabricatione. Tertio quãdo vsufructuarius, vel bonæ fidei possessor facit fructus suos: & quid contineatur appellatione fructuum. Quarto ponit vnum casum exceptiuũ à prima parte, videlicet, quod ea, quę sunt in nullius bonis: non tamen in totũ efficiũtur occupantis. Quinto quando per traditionem vel nõ, in personã certam vel incertam dominiũ transferatur. Secunda ibi, in §. cum ex aliena materia. Tertia ibi, Si quis aũt. Quarta ibi, in §. thesauros. Quinta ibi, in §. per traditionem.

CASVS. Domine, iã video, quæ sunt naturali iure cõmunia, & quę publica, & quę vniuersitatis, & quę nullius. Dicatis ergo mihi, si placet, quę sint singulorum hominum res? Et respõ. Imper. dicens, quod multis modis fiunt. Quarundam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod sicut diximus, ius gentium appellatur: & quarundam rerum dominiũ nanciscimur iure ciuili. Sed pone casum. Domine, iam video, quod rerum dominium acquiritur de iure gen. & de iure ci. sed pro Deo dicatis mihi, de quo iure intenditis primo tractare? Ad hoc respõ. Amice, cõmodius est à vetustiore iure incipere. Manifestum autẽ est ius naturale vetustius esse: quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Ciuilia enim iura tunc primo esse cœperunt, cum ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. Et hæc dicuntur vsque ad §. feræ igitur. Franc.

Singulorum † autem hominum multis modis res fiunt: quarundam enim rerum dominiũ nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus) [f] appellatur ius gentium: quarundam verò iure ciuili [g]. Commodius est itaque à vetustiore [h] iure incipere: palam est autem, vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura [i] prodidit [k]. † ciuilia autem iura tunc esse cœperunt, cùm & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

† Iste §. declarat quo modo res adquiruntur iureg. vsq; ad ti. de vsucap. ĩfra. Aeg. Per.

† Ex hoc loco facile est intelligere quod scribit M. Cic. lib. j. de legi. legem illam naturalem fuisse ante, quã ciuitas vlla cõstituta esset: vt pote natã cũ ipsis hominib9 quos contentos casulis & collibus, certum est diu ignorasse omnẽ politiam.

Horum quæ subijciuntur dominia, præoccupanti iure gẽtium conceduntur. Et in alieno aucupata fera occupanti quæritur.

Annotato, alienum fundum domino reluctante, ingredi nemini licere.

f Diximus. Sed vbi? Respõ. s̃. de iu. natu. §. j. ibi, quod vero naturalis. Vel s̃. de iu. na. §. sed naturalia. Vel melius s̃. eo. §. & quidẽ.

ADDITIO. Dic q̃ ista glo. videtur approbare vltimam opi. hic positã in glo. sed illa nõ videtur vera: vt in §. j. in ver. quod vero s̃. de iure nat. Angel.

g Iure ciuili. Vt vsucapione, arrogatione, successione, deportatione, monachatione: de quibus incipiet dicere ĩ. de vsucap.

h Vetustiore. Sic ff. de iure immu. l. semper.

i Rerum natura. Id est, Deus.

k Prodidit. Id est, statim cum procreauit Deus gentes, statim fuit ius gentium. Accur.

ADDITIO. Et potes exponere prodidit, id est, ad inuenit. inde proditus. i. ad inuentus: vt ĩ. si quad. paup. fec. di. in princ. Quandoq; etiam proditus. i. datus. ĩ. de act. §. huic autem. versi. qua de causa. Et sic accipi in hoc loco non esset ineptum.

Feræ igitur. CASVS. Domine, iam video, quod vultis tractare de iure gentium, tanquã de vetustiore, dicatis ergo mihi, si placet, aliquẽ modum acquirendi dominium de iure gentiũ? Ad hoc respõ. Iust. Amice, feræ bestiæ, & volucres, & pisces, & omnia animalia fera quæ in terra. & quæ in mari, & quæ in cælo. i. in aëre nascũtur, statim cum ab aliquo capta fuerint, iure gentium occupantis fiunt: & hoc tali ratione. Mundi enim animalia fera, in nullius bonis esse intelliguntur: & quod ante nullius est, id iure gentiũ (q̃d naturali ratione introductum est) occupanti cõceditur. Nec interest quantum ad acquirendum dominium, vtrum quis huiusmodi feras bestias. & volucres, in suo pro-

prio fundo ceperit, an in alieno: & hoc est verum, nisi prohibitio domini intrare volētes pręcesserit. Nam qui in fundū alienum ingreditur venandi, aut occupādi gratia: poterit à domino prohiberi, ne ingrediatur, si dominus fundi eum præuiderit. Sed pone: Domine. iam video, ꝙ ꝑ occupationem huiusmodi ferarum & volucrum acquiritur mihi dominium: dicatis mihi quādiu durat mihi huiusmodi dominium acquisitum? Ad hoc rñd. Amice, dico tibi, ꝙ quicquid prædictorum animalium ceperis, tandiu tuo dominio subiectum esse intelligitur, quādiu in custodia tua detinetur: sed cum tuam custodiam euaserit, & in pristinam naturalem libertatē se receperit, in tuo dominio esse desinit, & rursus sicut prius occupanti conceditur. Sed domine dicatis mihi, quando dicitur se recepisse in naturalem laxitatem vel libertatem? Ad hoc rñ. In naturalem laxitatem dicitur se recepisse, cum vel omnino conspectum oculorum tuorum euaserit, vel ita sit in conspectu tuo, vt impossibilis sit eius persecutio. Vnde super tali quæstione apud veteres multum fuit disputatum & quæsitum. Quidam venator, puta Titius quendam certum vulnerauit, & mortale vulnus ei inflixit: ita ꝙ ceruus vulneratus capi poterat. Nam in casu isto dubitatur, vtrum dominiū cerui vulnerati incontinenti post vulnus inflictum intelligatur Titio vulneranti acquisitum. Et certe quidam veteres dixerunt statim post vulnus inflictū huiusmodi ceruum vulneratum, fieri Titij vulnerantis, & tandiu in eius dominio videri, quandiu eum persequitur. Et si Titius eum persequi desierit: dixerūt huiusmodi ceruū desinere in dominio Titij esse: & rursus occupanti concedi. Alij vero non aliter putauerint huiusmodi ceruum fieri Titij, quam si eum Titius ceperit. Sed domine, quid dicitis vos super hoc? Certe dicit Iusti. Nos posteriorem sententiam tanꝗ̄ iustiorem confirmamus: vt videlicet ita demum intelligatur Titij esse, si Titius eum ceperit. Multa enim solent accidere impedimenta, vt Titius eum non capiat. Et hæc dicunt vsque ad §. apum quoque. Franciscus.

Feræ igitur. Quia à vetustiori incipiendum est, igitur &c. Accursius.

a Cælo. Id est aëre. Accurs.

b Simul atque. Id est, statim postꝗ̄ &c. Sed nūquid

Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & omnia animalia, quæ mari, cælo [a], & terra nascūtur, simul atque [b] ab aliquo capta fuerint iure gētium, statim illius esse incipiunt. Quod enim † ante nullius est, id est, naturali ratione occupanti conceditur. Nec interest [c] feras bestias & volucres, vtrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Planè, qui alienum fundum ingreditur venandi [d], aut occupandi gratia, potest à domino, si is præuiderit, prohiberi, ne ingrediatur [e]. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Cùm verò tuam euaserit custodiam, & in libertatem [f] naturalem sese receperit: tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cùm vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis [g] sit eius persecutio [h].

Licet fera syluestris ab aliquo vulneretur, ita vt verisimiliter possit capi: tamē nō efficitur vulnerantis, nisi eam ceperit. Aret.

Annotato, Illud vulgatum, multa cadunt inter calicem, supremáque labra.

Illud [i] quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit [k], statim tua esse intelligatur. Et quibusdam placuit, statim esse tuam: & eousꝗ tuam videri, donec eā persequaris. quòd si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem [l] sententiam nos confirmamus: quòd multa accidere [m] soleant, vt eā non capias [n] †.

Apes quæ in nullius bonis sunt, occupanti conceduntur, & earum fructus, sicut & aues: licet in aliena arbore capiantur. Dominus tamen à principio ingredi prohibere potest. Et examē eorum tuum est, donec difficilis non est persecutio. Areti.

res sacræ cōcedūtur occupanti: vt s. eo. §. nullius. Rñ. Res dicitur esse in nullius bonis sex vel septem modis. Natura, vt hic. Facto, vt j. eo. §. pe. Item tempore: vt ff. de acqui. re. do. l. nunꝗ. §. thesaurus. Et in his tribus locum habet hæc regula, nisi quod in thesauro de æquitate dimidium domino soli restituitur: vt infra, eodē, §. thesaurus. Item censura: vt s. eo. §. nullius. Item casu, vt in hæreditate iacente, quæ vicem domini repręsentat: vt j. de stip. ser. in princip. Item culpa hominis, vt si eiiciam seruum egrotantem: vt C. de la. lib. tol. l. j. §. sed scimus. & etiam hic. Item iuris naturalis constitutione: vt liber homo: vt ff. de verbo. oblig. l. inter stipulantem. §. sacram.

c Nec interest. Quo ad acquirendū dominium.

d Venandi. Aliud si, causa requirendi fugitiuum meum: vt C. de ser. fug. l. ij. vel glandis colligēdæ causa; vt ff. de gland. leg. l. j. vel vt recipiam pecuniam, quam ibi abscondi: vt ff. ad exhiben. l. thesaurus. vel si vindemiam quam emi, tollere me venditor prohibeat [2]: vt ff. de actio. empt. l. qui pendentem.

e Ingrediat. Quid si post prohibitionem quid ceperit? Respond. non facit suum: vt C. de rei ven. l. si fundum. & l. certum. & facit j. eo. §. si apum. versi. sic plane.

ADDITIO. Dic istud verum secundū Ange. si fructus fundi consistebant in venatiōe, alias secus: vt tenet glo. in. l. diuus. ff. de ser. vr. præ. & in. l. iij. ff. de acquir. rer. do. quamuis Por. sequatur istam glo.

f In libertatem. Id est laxitatem, vt statim sequitur: vt ff. de acqui. re. do. l. naturalem. & l. Pomponius.

g Difficilis. Id est, impossibilis. sic ff. pro soc. l. de illo [3]. in gloss. difficile. econtra. ff. de iis qui deiec. vel effu. l. ij. Accursius.

h Persecutio. Sic ff. de acqui. pos. l. iij. §. Nerua.

i Illud. Sic ff. de acqui. re. do. l. naturalem. §. illud.

k Capi possit considerata natura hominis & animalis, non diuina possibilitate: licet rei omnino facilitatem considero.

l Sed posteriorem. Sic ff. de acquiren. rer. domin. l. in laqueum.

m Accidere. Licet enim probetur vnum, id est, eam vulneratam, non tamen sequitur: vt capi possit: vt C. de proba. l. neque natales.

n Non capias. No. qđ inspicitur, quod euenire pōt sic ff.

† Quod in nullius bonis est, id occupāti concedi tur. & ad hūc §. et sequentes remittit gl. in c. si culpa. sup verbo animalia. ante fi. glo. extra de iniur. et dam. da.

† Hinc Cice. lib. j. offi. Sunt autem, inqt, priuata natura nulla, sed aut veteri occupatiōe: vt qui quondam in vacua venerunt &c.

Res dicitur esse in nullius bonis septem modis.

[1] Scilicet cū authoritate ind icis quā de facili præstabit. Sed

in alia … dita ita … mum si … qua eti … uia pra … dant in … cia sec … dum C … Et anq … cogatu … dicare … rem v … Iaso. hi …

† Et sic … rebus i … certis n … potest s … ri sente … tia cert … vt hic, … in ca. iu … nis. iun … gl. ij. p … prin. e … tra de sp … & mat … & est ar … qđ ad … ꝗ̄ frequ … tius acc … dunt, iu … adaptan … vt hic, … in ca. lit … ras. iunc … glos. sup … verbo cō … sueuerin … me. in ve … sic. itē arg … ad ea. ex … tra de de … spons. im … pube.

[2] Idē vb … via publi … ca vel eti … priuata … diruta: se … cundū Ia … hic.

[3] Imo tex … debet in … telligi pro … ut iacet: & … hoc totum … stat ī arbi … trio iudi … cis vt sen … tit glo. si … per verb … capi. j. eo … secundum … Chri. Et … notat hūc … tex. Ang … pro eo qu … nō rite ca … ptus post … ea restitui … tur liberta … ti pristin …

Apum [a] quoque fera [b] natura est [T], Itaque apes, quæ in arbore tua cõsederint ante, quã à te alueo [c] includãtur, nõ magis tuæ intelligũtur esse, quã volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. Ideoq; si alius eas incluserit [d]: is earum dominus erit [e]. Fauos quoque si quos effecerint, eximere quilibet potest. Planè integra re [f], si præuideris [g] ingredientem fundũ tuũ: poteris eum iurè prohibere, ne ingrediatur. Examẽ [h] quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eousque intelligitur esse tuũ, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est: alioquin occupantis fit.

Animalia quæ naturaliter sunt fera, sed per accidens mãsueta: tãdiu sunt nostra, quãdiu retinẽt cõsuetudinẽ eũdi & redeũdi.

Pauonũ quoque & columbarum fera [i] natura est, nec ad rem pertinet [k], quòd ex cõsuetudine euolare & reuolare solent. nã & apes idem faciũt, quarum [l] constat feram esse naturam. Ceruos quoque quidam ita mansuetos habent, vt in syluam ire & redire soleãt: quorum [m] & ipsorum [n] ferã esse naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula [o] comprobata est: vt eousque tua esse intelligantur: donec animum reuertendi habeãt. Nam si reuertẽdi animũ habere desierint [p]: etiam

sic ff.loca.l.si quis domum.§.idem querit si sumptus. & ff.ad Treb.l.Lucius.§.pe.& ad le.Fal.l. in quantitate.§.magna.& ff.ex quibus causis ma.l.sed & si p prætorem.§.si feriæ.& ff.de ser.rusti.pręd.l.qui sella.§.ij.& de damno infect.l.qui bona.§.cũ inter.arg.tamen contra.ff.de pecu.l.eo tempore.j.respons.

†Plinius tamen naturalis hist. lib. xj. ca. v. scribit, apes esse īsecta; quæ dã, neque mãsueti generis, neq; feri, sed mediæ cuiusdã naturę.

ADDITIO. Ibi euentus erat impossibilis, cum nihil esset in peculio, secũdum Ange. vel non erat ciuilis nec honestus, secundum Christopho. de quo brocardo, dic vt per Ange.Are.hic.

Apum quoque. CASVS. Iustinianus in hoc §.prosequitur materiam suã de prorsus feris. Et dicit, quod natura apum fera est, id est non mansueta: vnde apes si in arbore tua cõsederint ante, quã à te in alueo tuo fuerint inclusæ, non magis intelliguntur esse tuæ, quam volucres quæ in arbore tua nidificauerint: vnde si huiusmodi apes in arbore tua considentes aliquis alius incluserit, ipse earum dominus efficietur: & etiam si huiusmodi apes, ante, quam à te fuerint inclusæ, aliquos fauos in arbore tua, vel in fundo tuo fecerint: quilibet eos eximere potest: veruntamen si re integra præuideris aliquem ingredientem in fundum tuum: poteris iure prohibere, ne fundum tuum ingrediatur. Sed pone, quoddam examen, id est, immensitas apum euolauit de alueo meo, in quo à me fuerat inclusum: ego quæro quandiu dominio meo intelligitur esse subiectum? Ad hoc respon. si examẽ ex alueo tuo euolauerit: tandiu intelligitur esse tuum, quandiu intelligitur esse in conspectu tuo: nec difficilis sit eius persecutio: alioqui si euasit conspectum tuum, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis sit eius persecutio, occupanti conceditur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §.pauonum. Franciscus.

a Apum. Concor. ff.de acquiren.rerum domi.l.naturalem.§.apum.

b Fera. Id est, non mansueta.

Alueus duo significat.

c Alueo. Vas est vbi apes manent. Quandoque pro loco, vbi flumen currit, ponitur: vt j.eo.§.insula.

Scandalũ timẽdum est.

d Incluserit. Quod Bul. facere noluit in his & similibus, dicens, magis timeo scandalum, quam futurum iudicium: vt not.ff.de acquir.rerum.do.l.in laqueum.

e Dñs erit. Nec furti tenetur: vt ff.de furtis l.apes.

f Integra re. Id est ante, quam intrent, vel prius, quã eximantur.

g Præuideris. Quid si fuerit ingressus, an poterit retinere eum, vt det quod acceperit: cũ homo quilibet possit prohibere, ne quis intret fundum suum? Respõ. cum dominus factus sit per occupationem, non video quare desinat esse dominus: argu. huius §. qui tantum præuidenti consuluit.

Examen tripliciter accipitur.

h Examen. i. vniuersitas apum. alias pro approbatione ponitur: alias pro iudicio: vt C.de aduo. diuer. iudi.l.nemini.§.j.& forte seruatur aliud de consuetudine in hoc §.& in superioribus duobus.

Pauonum quoque. CASVS. Domine, quidam habent pauones & columbas, qui ex consuetudine solẽt euolare & reuolare, modo quæro à vobis, vtrum natura huiusmodi pauonum & columbarum debeat censeri feras? Respond. quod sic. nec obstat, quo minus natura pauonum & columbarum fera censeatur, quod huiusmodi pauones & columbæ ex consuetudine euolare & reuolare solent. Nã hoc idem faciunt apes: & tamen manifestum est naturam earum feram esse. Hoc idem etiam in ceruis quandoque contingit. Quidã enim ceruos ita mansuetos habent, vt in syluas ire, & redire soleant. Nemo tamen negare potest naturam omnium ceruorum in genere, & etiam ipsorum singulorum speciem feram esse. In his igitur animalibus accidentaliter mansuetis, quæ ex consuetudine ire & redire solent: talis regula à iure comprobata est, vt tandiu intelligantur tuo dominio subiecta esse, quandiu habuerint animum reuertendi. Nam si reuertendi animum habere desierint, in tuo dominio esse desinunt, & occupanti conceduntur. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, qualiter perpendam, quod desierint habere animum reuertendi? Ad hoc respon. Amice, tunc intelliguntur desinere habere animum reuertendi, cum reuertendi consuetudinem deserunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §.gallinarum vbi tractatur de animalibus prorsus mansuetis: & casus eius planus est vsque ad illum §.item eaque ex hostibus, Franciscus de Aretio.

i Fera. i. non prorsus domestica vel mansueta. Acc.

k Nec ad rem pertinet. Id est, non obstat iis, quæ diximus.

l Quarum. Scilicet apum.

m Quorum. Scilicet ceruorum in genere.

n Ipsorum. scilicet singulorum in specie.

Animaliũ tria sunt genera.

o Talis regula. Hic no. tria genera animalium. Mansueta, vt sunt gallinæ: in quibus locum habet hæc regula, vt vbicunque sint, domini esse intelligãtur: vt j. proxi.§.Item fera prorsus. & in his habet locum alia regula. quia occupanti cõceduntur: vt s.eo.§.feræ. & §.illud. & §.apum. & §.examẽ. Item fera naturaliter. sed accidẽtaliter mãsueta †: & in his obtinet hæc pręsens regula: & facit ad hoc ff.eo.de acquir.rerum do.l.naturalem.per totum. vsque ad §.fina.

† Ista glo. reprehẽditur p doc. hic. quia apum natura non adeo fera, quin mutari possit secundum Por. hic.

p Desierint. Exteriora, indicant animi secreta interiora. facit de ædil. edict.l.si tamen.§.ij. vnde versus, Intima per mores cognoscimus exteriores.

ADDITIO. Et hoc comprehenditur, si viso domino vel familiaribus non redeunt vt solebant: nisi per aliquos dies hincinde, non tamen si in syluis aberrassent, secundum Ang.

a Gallinarum. Scilicet omniū, vt statim innuit. Vel dic singularum in specie.
b Feras. Vt phasianos. Accursius.
c Anseres. Scilicet domestici.
d Gallinæ. Scilicet domesticæ.
e Turbati. Vt per vulpem vel miluum.
f Qui lucrandi animo. Scilicet vt habeat pennas vel oua. alias enim non committitur furtum, nisi lucrandi animus interueniat: vt ff. de furt. l. j. §. finali. Sed nunquid dolus sit in vno ouo? Respond. sic, sed de dolo non agitur in re minori duobus aureis: vt ff. de dolo. l. si oleum. §. finali. & l. sequenti. Sed quare non agitur de dolo, cum agitur furti: vt hic? Respon. furtum fit plerūque: & ideo frequentius puniendum est: secundum Ioan. † ff. de pœn. l. aut facta. §. fina. 1 Et not. ex hoc. §. quod quælibet actio etiam pro vno nummo datur: vt ff. de damno infecto. lege, si proprietarius. in fin. j. respon. & ff. de coniung. cū emancip. lib. l. j §. illud. Sed fallit in casibus: vt ecce si commodo tibi seruum, & tu eum alis: nō repetis à me expensas modicas: vt ff. commo. l. in rebus. §. possunt. & ff. de impensis in rebus dot. fact. lege omnino. Et excepta actione doli, vt dictum est. item excipe, quod est ff. de damno infecto. l. ex damni. in prin. Accur.

tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videtur desinere habere tunc, cùm reuertendi consuetudinem deseruerint.

Gallina & anseres domestici tui sunt, etiam si conspectum tuum effugerunt: & qui eas accipit animo lucrandi, furtum committit. Aretinus.

Illud annota, Etiam in re modica & exigui pretij furtū fieri.

Gallinarum[a] autē & anserum non est fera natura: id'que ex eo possumus intelligere, q̄ aliæ sunt gallinę, quas feras[b] vocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoq̄ si anseres[c] tui, aut gallinæ tuæ[d] aliquo modo turbati[e], turbatæ've euolauerint, licet conspectum tuum effugerint: quocunque tamen loco sint, tui tuæ've esse intelliguntur: & qui lucrandi animo[f] ea animalia detinet furtum cōmittere intelligitur †.

Furti actio datur pro modico non autē actio de dolo.

Hanc rationem improbat Ioan. Fab. qa dolus fit sine furto sed non ecōtra dic ergo furtū esse improbius: & eius actionē cōpetere de iure cōmuni: de dolo autē de iure speciali, cū sit quædā species restitutionis restringēs ea quę consensus partiū firmauerat l. j. ff. de dol. ergo &c. arg. l. eius militis. §. militia missus. ff. de re mil. Angel.

† Facit in procœ. decre. gl. vlt. vbi, dicitur, quod ꝑ vna gallina furtū committitur post med. gl. & gl. s. fi. in fi. ca. cum te. extra de reiudi.

1 Hoc tamen ius gētium inter ꝑratiōem sumit à iu

Item ea quæ. CASVS Domine, iam vidi qualiter dominium ferarum & volucrum singulis acquiritur per occupationem. Nunquid plurium rerum dominium acquiri potest per occupationem de iuregentium? Respon. quod sic. Nam ea quæ ab hostibus nostris capimus statim iuregentium nostro dominio acquiruntur, & hoc intantum verum est, vt liberi homines quos ab hostibus capimus, dominio nostro subijciantur, & in seruitutem deducantur. si tamen nostram potestatem euaserint, & ad suos corpore & animo reuersi fuerint, pristinum statum libertatis iure postliminij recipiunt. Et non solum supradicta iuregentium per occupationem acquiruntur, sed etiam lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniuntur: statim cum ab inuentore occupata fuerint, iure gentium. quod naturali iure introductum est, inuentoris fiunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Item ea quæ ex animalibus. Franciscus.

g Ex hostibus. Vt quibus populus Romanus bellum indixit: vel ipsi populo Romano: vt ff. de capti. & postli. reuer. l. hostes. & ff. de verbo. signi. l. hostes. & l. quos non hostes.

h Si euaserint. Animo & corpore: vt ff. de capti. & postli. reuer. l. nihil. in prin.

i Recipiunt. Iure postliminij: vt s. quibus modis ius patriæ potesta. solui. §. si ab hostibus. Hodie tamen quantum ad personas, non obseruantur iura captiuitatis & postliminij, nisi quā tum ad res.

Etiam si hominē liberum ex hostibus cœperimus, de iuregentium noster fit: qui si exierit potestatem nostram, recuperat antiquam libertatem. Aretinus.

Item ea, quæ ex hostibus[g] capimus, iuregentiū statim nostra fiunt †: adeò quidem, vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur: qui tamen si euaserint[h] nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt[i].

Inuentoris fiunt lapilli, & alia quæ in littore maris inueniuntur. Aretinus.

Item lapilli[k], & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inueniūtur[l], iure naturali[m] statim inuentoris[n] fiunt.

Nata ex animalibus nostris, nostra sunt. Aretinus.

Item ea,[o] quæ ex animalibus[p] dominio tuo[q] subiectis nata sunt, eodē iure[r] tibi acquiruntur.

Quod per alluuionem (id est, paulatim & latenti incremento) fundo nostro adijcitur no-

k Lapilli. Scilicet pretiosi. Et quę sit inter lapillos & gemmas & margaritas differentia: dic vt ff. de auro & argento legato. l. & si non sunt. §. fina.

l Inueniuntur. Quæ tamen non sunt alicuius, alias econtra: vt infra eodem, §. fina. Accursius.

m Iure naturali. Id est gentium: vt supra eodem. §. singulorum. Accur.

n Inuentoris. Ita demum si occupet siue apprehendat 2, non alias secundum Azonem. nam in superiori §. & in aliis præcedentibus, de iis, quæ per occupationem quæruntur, tractatur. vnde quod idē prosequatur hic, vicinitas scripturæ innuit: vt ff. de testa. l. hæredes. §. sed & si notam. ff. de leg. j. l. si seruus plurium. §. finali. Et aduerbium similitudinis scilicet, itē * quod est in principio. §. aperte dat intelligere aliud esse in thesauro, cuius tractatus est valde ad hoc separatus: vt infra eodem. §. thesauros. & ideo primum videnti 3 & inuenienti, non capienti quęritur.

Item ea quę ex animalibus. CASVS Domine, iam vidi qualiter acquiritur dominium rerum per occupationem: nunquid pluribus modis acquiri potest? Respond. quod sic: Nam ea quæ ex animalibus dominio nostro subiectis nata sunt: iure gentium per accessionem nobis acquiruntur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Præterea quod per alluuionem. Francisc. de Aretio.

o Item ea. Nunc mutat stylum & materiam, & dicit de iis, quæ acquiruntur per accessionem discretam: & in sequen. §. præterea dicit de accessione concreta.

p Ex animalibus. Fœminini * generis, siue rationabilibus: vt ex ancillis: vt supra, de iure persona. §. serui. & C. de rei vendi. l. partum. siue irrationabilibus: vt ff. de rei vendi. l. idem Pomponius scribit si frumentum. §. idem scribit.

q Dominio tuo. Vel quasi: vt si bona fide possides animal irrationale: vt ff. de acquir. rerum domi. l. bonæ fidei. §. fina. non ita in rationali: vt j eodem §. in pecudum. & est ratio vt ibi.

r Eodem iure. Scilicet gentium.

reciuili, v
nō milit
mercena
riorū fian
huiusmo
di spoli
sed publi
centur. l.
captiuus.
ff. de capt
& postli
mi. reuer
vt ita po
tius reipu
sint, quāp
sius occu
pantis an
potius ad
ducē peri
neant qui
ad ipso
milites. l.
diuus, ff
de iure fi
Maris, a
bundat.
2 Hoc re
rū in vac
tibus. vt
hic. & l. fi
Barsatori
C. de fide
ius. Quod
nota ꝑ s
tutoloqu
te de eo
inueneri
bānitum
Itē in no
vacātibu
si posside
tis animu
nō conc
rat. ali
solo acqu
runtur a
spectu.
* Dictio
item, est n
petibilis
cędētium
clausulari
qđ est ve
rū si copu
latiue po
natur; se
cus si con
tinuatiue
Aegi. Pe
3 Istam gl
approb
B. hic.
• Fallit
leporib
habētib
vtrūque
xū. Teri
tute ipse
pus es,
pulpame
tū quæri
Aegi. Pe

Præterea

Præterea. CASVS. Iustinianus in hoc §. dicit, q̃ præter supradictos modos acquirendi, de iure gẽtium acquiritur nobis dominium per accessionem cõcretã. Quod enim per alluuionẽ agro tuo flumẽ adiicit, iure gentium tibi acquiritur. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, quid est alluuio? Ad hoc rñ. Est autem alluuio incrementũ latens. vnde illud per alluuionẽ agro tuo videtur adiici, quod ita paulatim & successiue adiicitur, vt licet tota die intuitũ figas, tñ intelligere nõ possit, quãtum in quolibet momento agro tuo adiectum fuerit, verũ est tñ, q̃ istud latẽs incremẽtũ tibi iure accessiõis acq̃rit. Sed si impetus fluminis aliquã partem grossam ex prędio tuo detraxerit: & illã partẽ detractã vicini prædio appulerit: manifestũ est eã partẽ ex prædio tuo detractã: nihilominus in tuo dñio permanere, si tamẽ lõgo tpe fundo vicini tui adhæserit, ita quod arbores quas secum traxit: in fundum vicini radices emiserint: ex tpe immissionis radicũ videtur fundo vicini iure accessiõis acquisitæ esse. Et hæc dicũtur vsq; ad illũ §. insula. Frã.

strũ fit: quod verò impetu fluminis vicino prædio ademptum est, & nostro accessit, vicini remanet: arbores autem quæ fundo nostro adhæserunt, & tandẽ radices egerunt nostræ fiunt.

Præterea quod per alluuionem agro tuo flumen adiicit [a], iure gentium tibi acquiritur †. Est autem alluuio incrementum [b] latens. Per alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi non possit [c], quantum quoque momento tẽporis adiiciatur. Quòd si vis fluminis de tuo prędio aliquam partem detraxerit, & vicini prædio attulerit [d]: palàm est, eam tuam permanere Planè, si longiore [e] tẽpore fundo vicini tui hæserit, arbores'que, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitæ [f] esse.

Insula in medio fluminis emergẽs, eorum fit qui ab vtraq; fluminis parte proximiorũ sunt prædiorum possessores, pro modo, scilicet latitudinis (id est, frõtis) cuiusq; prædij: quæ prope ripam est: at si in medio enata nõn sit, proximiori ripæ modo præscripto accedit, sed si alicuius ager ad formam insulæ à flumine redactus sit, eius remanet, cuius fuit.

Insula, quæ in mari nata est (quod raró accidit) [g] occupantis fit: nullius enim esse creditur [h]. At insula in flumine [i] nata (qđ frequẽter accidit) si quidẽ mediam partẽ [k] fluminis tenet, cõmunis

† In hanc sententiã relatum ab Aggeno Vrbico Gassium Longinũ respondisse, quicqd aqua lãbẽdo abstulisset, id possessorẽ amittere: cui imputãdum est, quod ripã suã sine alterius dãno nõ muniuerit aduersus iniuriam fluminis.

a Adiicit. Ponendo iuxta tuum prædium.

b Incrementum. Id est, augmentum. Accur.

c Intelligi nõ possit. Licet tota die ibi figas intuitũ & hoc ꝓpter imbecillitatẽ naturalis visus: qui tã subtilia perpendere nõ potest: vt in cucurbita patet quæ cito crescit: quæ tamẽ ꝑcipi nõ potest, quantum crescit quoquo momẽto tẽporis. Sed in quodã genere agrorũ cessat ius alluuiõis: vt in agris militibus assignatis à principe, qui limitati dicuntur: vt ff. e. de acq. re. do. l. in agris. Quæ sit ratio diuersitatis? dic: vt in ea. l. in fi.

d Attulerit. Alias applicuerit. i. apposuerit, vt subiicit: puta crustã terræ forte vineatæ, vel arboratæ.

e Lõgiore. Id est lõgo. s. tãto vt faciat radices, vt sequit: vel etiã ipsa terra apposita vnitatẽ alteri terrę fecerit cui apponit: vt ff. de dãn. infec. l. hoc amplius. §. ita demũ [1]. Sed quomodo scitur, qñ hęc vnitio vel immistio erit facta? Rñ. per rusticos: qa talia sciunt: vt in auth. de nõ alie. aut ꝑmu. §. q̃ añt dictũ est. col. ij. Acc.

f Acquisitæ. Vtilis tamẽ rei vendicatio priori domino datur, secundũ M. vt ff. de rei ven. l. idem Pomponius scribit, si frumentum. §. de arbore. Sed nos contra: sed in factum ad æstimationem damni: vt ff. de rei vend. l. in rem. j. §. item. Sed rei vendicatio non datur: vt ff. de damn. infe. l. hoc amplius. §. Alphenus [*].

ADDITIO. Dic secundũ Ioã. Fab. quod imo nec in factum datur: vt d. l. hoc amplius. §. ita demũ. ff. de dã. infect. l. nec obstat. §. de arbore. quia ibi loqtur, quando fuit facta vnitio actu sine facto hominis: hic loquitur, quando fuit facta facto fluminis, & ideo cũ quæritur de flumine, hoc videtur satis rationabile, & fuit opinio antiquorũ: sed opinio quæ hic nota. fuit Azo. quæ satis est æqua, secundum Ang. hic.

[1] Quod si nõ fecerit põt de directo vendicari.

[*] Eguinarius Baro hoc loco sumpta occasione regulam tradit, qua definit, qd sequẽdũ sit, quoties iurisconsultorum sententię inter se pugnãtes reperiũtur tu eum videto.

Insula. CASVS Domine, ponamus, quod aliqua insula nascatur in mari, dicatis mihi, cuiꝰ iuris esse intelligatur? Rñ. si aliqua insula in mari nata sit (quod tamẽ raro accidit) occupanti cõceditur. Nã ante occupationẽ nullius esse intelligitur. Sed licet dixerim tibi de insula quæ in mari nascitur, qđ occupãtis sit: secus tamen est de insula in flumine nata. nam in flumine insula nata (quod frequenter accidere solet) si quidem mediam partem fluminis teneat: communis est eorum hominum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripã prędia possident, videlicet pro modo latitudinis cuiusque fundi, quæ latitudo prope ripam sit. qđ si alteri parti fluminis proximior est: eorum est tantum qui ab ea parte prope ripã prędia possident, quod si ab aliqua parte diuisum flumẽ sit, deinde infra, vnitum, agrum alicuius in formam insulę redegerit: huiusmodi ager admodum insulæ diuisione fluminis circundãtis redactus, eiusdẽ permanet, cuius añ diuisionẽ fluminis fuerat. Sed ponamus, quod flumẽ naturalẽ alueũ penitus dereliquit, & ex alia parte cœperit fluere, dicatis mihi, quid iuris in isto casu? Ad hoc rñd. q̃ si naturali alueo in vniuersum derelicto, ab alia ꝑte fluere cœperit: tũc prior alueus à flumine derelictus, eorũ incipit esse, qui prope ripã eius ꝑdia possidẽt pro modo latitudinis cuiusq; agri, q̃ latitudo prope ripã sit. Sed ponamus: nouus alueus iam occupatus, publici iuris incipit esse. sicut est ip̃m flumẽ: sed si post aliquod tẽpus ad priorẽ alueum flumen reuersum fuerit, nouus alueus iam à flumine derelictus, eorũ ĩcipit esse, qui prope ripã eius prædia possidẽt. Aliud tñ iuris est, si totus ager alicuius aqua inũdatus fuerit. Inundatio eñ aquæ faciem fundi nõ immutat: & idcirco, si aqua à fundo recesserit: manifestum est manere dominum fundi, qui ante dominus fuerat. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. cum ex aliena &c. Fran.

Insula. Dicitur locus vndique circũdatus aqua: vt hic, & ff. eo. l. adeo. §. insula. & l. insula [2]. alias quandoque pro domo in mari posita, quę in salo posita est, secundum Isido. Item quandoque pro qualibet domo: vt ff. de eo, quod certo loco da. l. iij. §. si quis in insulam. Item nota diligenter ista sex responsa vsque ad §. alia sane.

Quod raro accidit. Sed oppo. nam ad ea, quæ frequentius accidunt, potius iura adaptantur: vt ff. de legi. & senatuscon. l. nam ad ea. Respõ. quod illud verbum, potius, solutionem inducit, nam bene infertur, potius: ergo ad alia. Accur.

Creditur. Scilicet, antea.

In flumine. Id est in medio fluminis.

Mediam partẽ. Quod scilicet poterit sciri accepta chorda

Insula tria significat.

[2] Dic qđ insularum alia est naturalis vt corsica, & sardinia, alia casualis, vel accidẽtalis, quæ in flumine sæpe nascitur: ĩ mari per raro. Naturales insulæ sũt principis: non in dominio patrimoniali, sed ĩ dominio iurisdictionali. vt. l. insulæ. ff. de iud. & l. illicitas. §. q vniuersas. ff. de. of. p̃. sed de hac materia plenius videas hic p Ang.

corda & puncto posito in medio inter vtrūque agrū: & tunc si punctum est ex vna parte tantum, aliꝫ cedat: alias secūdum quod punctū extenditur: vt colligitur ff.eo.de acqui.re.dom.l.inter eos.& l.seq. Ex his patet, quod pro diuiso possident insulam, & habent dominium circundantes flumen: vt ff.eo. de acquir. rer. do. l. pro regione.

a Latitudinis. Existentis ab vna parte, cum plures sint ex vna parte, & vnius fundus latior est, ꝙ fundus alterius: & in hoc tantum frontem agri considero: vt ff.eod. de acquir. rer.domi.l.insula. in princip.

b Parte. Scilicet, superiori.

c Infra. Scilicet in inferiori parte.

d Vnitum. Scilicet flumen. i. coadunatum, & hic fit punctum. Vel dic vnitum agrum &c. & tunc puncta ibi, infra.

e Alueus. A quo nunc vltimo recessit flumen.

f Incipit. Quātum ad strictam rationē. nā de æquitate vix obtinet. i. non obtinet: vt ff.eodem, l.ad eo.§.insula.in fin. Et not.hic, quod flumina vicem iudicum tenent: & dant & auferunt dominia: vt hic, & ff.eo. de acq. re.do.l.ergo.§.alluuio. Accur.

Flumina & iudices æquiparātur.

g Speciem. Id est, faciem fundi. Sed cōtra.ff. de flumin. & ne quid in flu. pub. l.j.§.si fossa. in fin.§. Sed ibi totum occupauit, hic partem. Vel hic eodem impetu recessit quo venit, ibi non: sed diu coopertum tenuit.

est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident: scilicet pro modo latitudinis [a] cuiusque fundi, quæ latitudo prope ripam sit. Quòd si alteri parti proximior sit, eorū est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quòd si aliqua parte [b] diuisum sit flumē, deinde infra [c] vnitum [d] agrum alicuius in formā insulæ redegerit: eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

Prior alueus à flumine derelictus, eorum fit, qui prædia secundum ripam propria habent: nouus verò incipit publicus fieri: flumine autem in antiquum alueum reuerso, nouus alueus derelictus, eis accedet, qui iuxta ripam agros habent.

Quòd si naturali alueo in vniuersum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit, prior quidem alueus [e] eorum est, qui prope ripam eius prædia possident, pro modo, scilicet latitudinis cuiusꝗ agri, quæ prope ripam sit.

Nouus autem alueus eius iuris esse incipit [f], cuius & ipsum flumē est: id est, publicus. Quòd si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia possident.

Ager impetu fluminis inundatus, non desinit eius esse, cuius fuerat.

Alia sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit: neque enim inundatio fundi speciem [g] commutat: & ob id, si recesserit aqua, palàm est eum fundum eius manere [h], cuius & fuit.

Cùm ex aliena materia noua species confecta est, refert an ad eandē materiā & pristina initia species reduci possit, an nō possit priore casu, qui dominus est materiæ, idē quoq; speciei dominus erit. altero verò casu, qui speciem induxit, dominium nāciscitur.

Cùm ex aliena materia species aliqua facta [i] sit ab aliquo [k], quæri solet, quis eorum naturali ratione [l] dominus sit: vtrū is, qui fecerit [m], an potius ille, qui materiæ dñs

h Manere. Fuit ergo dominus etiam tunc temporis, quando aqua inundabat. Sed cōtra.ff.quib.mod.vsusfruct.amit.l.si ager. Solu.ibi improprie dicit amitti, scilicet, quantū ad cōmodum fruendi [1]. Vel hic inundauit propter impetum aquarum: ibi vt faceret alueū, vt probatur prædicto tit.l.quid tamen.§.agri. Et hæc vera sunt, quantum ad proprietatem, sed possessio indubitanter tempore inundationis amitteretur: vt ff.de acquir.posses.l.iiꝫ.§.Labeo.& l.qui vniuersas.§.ꝫ. & l.Pōponius.j.resp.tamē [2] aqua recedēte, etiā possessio restituenda est: vt ff.de iti.actuꝗ pri.l.j.§.sed & si qs.

[1] Vel forte ibi capitur ꝓprietas ꝓ possessione, hic ꝓprie, Aegi. pér.

[2] Et est ratio secundum Chr. qa possessio est facti, & ex solo ani-

Cum ex aliena. Diuiditur in quinque partes. Primo ponit thema. Secundo quæstionem. Tertio per exempla thema declarat. Quarto ponit responsionem. Quinto per exempla responsionem declarat. Secunda ibi, Quæri solet. Tertia ibi, Vt ecce. Quarta ibi, Et post multam. Quinta ibi, Vt ecce vas.

CASVS. Domine, iam vidi plures modos acquirendi dominium de iure gentium. Nunquid pluribus modis de iure gentium acquiri poterit? Respōd. quod sic. Per specificationem de iure gentium acquiritur nobis dominium. Cum enim quis ex aliena materia &c. Casus planus est, Vsque ad illum §.si tamen alienam. Franciscus Accursi.

i Facta. Facta autem intelligitur etiam cœpta, licet non perfecta: vt ff. de auro & argento lega. lege, & si non sunt. §. quid ergo. Ratio huius est: quia quæ in opere sunt, inesse videntur. ff. si certum petatur. l. lecta. §. dicebam. & ca. officiꝫ. extra de electio.

ADDITIO. Sed ibi species quantum ad materiam erat perfecta: licet quædam ad bene esse deficerent. Et ideo reprehenditur hæc gloss. propter verbum fecerit, quod perfectionem significat: vt l.j. ff. quod quisque iuris.

k Ab aliquo. Scilicet, bona fide: vt ff. ad exhibendum. leg. de eod. §. si quis. & suo nomine: vt ff. de acquirend. rerum dominio. lege, adeo. §. cum quis. in principio. & lege, quicquid. §. secundo. Item & tertium, scilicet. quod non possit redire ad priorem materiam, secundum Ioannem, vt in fine huius §. Quid si duo specificauerunt: vnus bona fide, alius mala fide? Respond. communis est domini, & specificantis bona fide: non autem mala fide [3]: vt ff. quibus ad libert. proclamare non licet. lege, si duo. Azo. Eodem modo quæro & soluo ea, quæ sequuntur. Quid si ex diuersorum materiis speciem fecit: & in vna habuit bonam fidem, & in alia malam fidem? Item quid si in materia vnius, partim bonam, partim malam fidem habuerit? Item quid si partim suo specificantis nomine, partim nomine domini?

[3] Imo nomine proprio & bona fide secundum Chr.

ADDITIO. Intellige secundum præcedentia, quod habeat bonā fidem: item quod omnia sint paria: alias minus pretiosum cedet pretiosiori, secundum omnes docto. hic, per. l. quicquid. §. si. ff. eodem, de acquirend. rerum domi.

l Naturali ratione. Id est, iure gentium.

m Fecerit. Id est, detexerit, quo ad spicas: vt ff.eo.de acquir.rer.domi.l.adeo.§.cum quis.in fine. sic ꝫ.de liberti.§.j.

a Mulsum. Id est, nectar, siue stalladiam.
b Collyrium. Id est, vnguentum ad oculos.
c Sabinianorum. Id est, Sabini & suorū fautorum, qui dixerunt speciē cedere domino materiæ. Sed Proculus cum suis sequacibus econtra: scilicet vt specificanti tantū cedat: vt ff. eo. l. adeo. §. cum quis.
d Placuit. Scilicet nobis. Accur.

fuerit: vt ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino & melle mulsum [a] miscuerit, vel ex medicamentis alienis emplastrum, aut collyriū [b] composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit, vel ex alienis tabulis nauem, vel armariū, vel subsellia fabricauerit. Et post multam Sabinianorum [c] & Proculianorum ambiguitatem placuit [d] media sententia [e] existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiā reduci possit: eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit: si non possit reduci: eum potius intelligi dominum, qui fecerit [f]: vt ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumētū ad vuas, vel oliuas, vel spicas [g] reuerti nō potest: ac ne mulsum quidē ad vinū & mel resolui potest. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena [h] speciē aliquā fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit: aut ex suis & alienis medicamentis emplastrū, aut collyriū, aut ex sua lana & aliena [i] vestimentū fecerit: dubitandum non est hoc casu, eū esse dominum [k], qui fecerit: cùm non solùm operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

Quod cuiusque rei onerandæ causa adhibetur, vt accessio principali cedit: etiamsi pretiosius sit, quàm ipsa res cui accedit.

Si tamen alienam [l] purpuram [m] vestimento suo quis intexuerit, licet pretiosior [n] sit purpura: tamen accessionis vice cedit vestimento. & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum, qui

° Mediū tenuere beati. hic Lu. 22. ca. Ego in medio vestrū sum. Aeg. Per.

e Media sententia. Quæ nec vni in totū, nec alteri concordat, vel discordat: sed distinguit, vt sequitur. Et nota medium seruandum. sic s. quib. ex caus. manum. non licet. §. penul. Argu° . contra. ff. de nego. gest. l. Nesennius. in fin.

Solutio vnā multas quæstiones terminat.

f Fecerit. Si & alia duo interuenerunt, quæ in principio huius §. diximus.

° Dic qđ in dubio. s. quilibet extremorum æqualiter se habente, media via est eligenda, sed vbi clarum est ꝑ altera parte, non: vt in contrario. Aegi. Per.

g Vel spicas. Et ita apparet, quod frumentum cedit specificanti. Sed contra. ff. de acquir. rer. dom. l. adeo. §. cum quis. in fin. §. Solu. hæc posuit gratia exempli pro pueris: secundum Pla. quædam enim gratia docendi° dicuntur, quæ alias non dicerentur: vt ff. de act. & oblig. l. obligationum substantia. §. fin. Vel dic secundo secundū Az. illam per istam corrigi. Item ad hæc omnia exempla in quibus dicitur, speciem specificanti cedere, est contraria regula, quæ dicit, quod ex re mea est vel nascitur, meū est: vt ff. ad exhi. l. de eo. §. si qs. in fi. & ff. de rei ven. l. solum. §. meum. Sol. Illa regula locum habet in quinque casibus. s. vbi dominus specificauit: item vbi alius eius mandato: item vbi sine mandato, sed ratum habet °: item vbi alius mala fide & suo nomine: item vbi bona fide, sed res potest ad priorem materiam reduci: quorum nullus est hic. Item si hæc vera sunt, quod specificanti cedant: contraria est regula, quę dicit neminem cum alterius iactura fieri locupletiorem: vt ff. de condi. inde. l. nā hoc natura. Rñ. licet fiat sua species quo ad dominium: tamen actione in factum tenetur ad æstimationem: vt ff. de rei vend. l. in rem. j. §. item quæcunque. & ff. de do. inter vir. & vxo. l. si mulier. j. §. j. & l. sequen.

° Nihil ꝓhibet falsam legem exēpli causa ponere, quo facilius intelligatur. Tullius de inuen. tit. viij.

Meum est quod ex meo nascitur.

° Intelligas gl. qñ noīe domini specificauit, alias si non fuisset specificata nomine domini, non posset habere tantū cum sit factum sui fauore. vt l. si pupilli. §. si ego. ff. de ne. ges.

h Ex aliena. Scilicet materia.
i Ex aliena. Scilicet, lana.
k Dominum. Sed si non possit reduci ad priorem materiam fit communis, habita ratione materiarum: vt non cedat specificanti: vt ff. eodem, de acquirend. rerum domin. l. quicquid. §. fina. in fi. Idem forte erit, & quando mala fide fecit, licet reduci non possit: vt ff. ad exhi. l. de eo. §. si quis. Accur.

Si tamen alienam. CASVS. Titius manicam vel gyronem de purpura aliena intexuit vestimento suo. modo quæritur, vtrum purpura cedat vestimento, vel vestimentum tanquam vilius & minus pretiosum accedat purpuræ? Respond. quod purpura licet pretiosior sit: iure tamen accessiōis cedit vestimento, & per consequens Titio domino vestimenti acquiritur. Veruntamen ille, qui dominus fuerat purpuræ, licet iam dominium purpuræ per accessionem amiserit: contra eum tamen, qui surripuit, furti habet actionem & condictionem furtiuam, quæ semel ei contra furem competit: quā licet postea sine culpa sua à dominio cadat, non amittit. Nam huiusmodi res, quæ iure accessionis alteri rei cedunt: licet à priori domino vendicari non possint à furibus, tamen & à quibuscunque aliis malæ fidei possessoribus per condictionem furtiuam, vel sine causa condici poterunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. si duorum.

l Si tamen alienam. Hic incipit dicere de accessione, quæ fit humana natura operante.
m Purpuram. Vt manicam, vel gyronem, si autem ipsa fila puta in tela: tunc alia ratione est dominus factus purpuræ, scilicet iure specificationis: vt supra proximo §. & præcedenti, hic autem §. aliquid vult adiicere supradictis, scilicet, de acquisitione iure accessionis, ne ergo nil operetur adiungit hoc quod nunc dixi: vt ff. de legatis primo. lege, si quando. in princip.
n Pretiosior. Nota pretiosius accedere viliori °, sic ff. de contrahend. emptio. leg. si in emptione. Sed cō tra. ff. de ædilitio edict. leg. iustissime. Sed ibi speciale in homine. Sed contra infra, de fideiusso. §. fideiussores. Sol. vt ibi. Item loquitur hic §. quando dicta purpura gratia ornandi vestimenti fuit apposita. Sin autem econtra: vt vestimentum seruiret purpurę, vt forte eam seruaret: tunc cedet vestimentum purpuræ, vt in duabus legibus contrariis: vt ff. de vsucap. l. rerum mistura. §. quid ergo. & ff. de auro & argent. lega. l. & si non sunt. §. perueniamus. Si autem neutrum causa alterius apponatur: tunc neutrum alteri cedit: & vtrunque possidetur: vt ff. de vsucap. le. rerum mistura. §. quid ergo.

° Hoc verū quando apponitur pretiosius gratia ornat°, alias secus, quia ipsum vilius sequi tur nobilius. Aegi. Per.

ADDITIO. Dic secūdum doct. quod neutrum possidetur communiter, sed quodlibet de per se sic, vt no. in d. §. quid ergo. Ang. Are.

Surrip

surripuit [a], habet furti actionem & condictionem [b]: siue ipse [c] sit, qui vestimentum fecit, siue alius. Nam extinctæ [d] res, licet vendicari † non possint, condici tamen à furibus & quibusq; aliis possessoribus [e] possunt.

Materiarum confusio, dominorum voluntate, aut fortuito facta, eius quod ex confusione factum est, cõmunionem inducit, specierum verò commistio, ita demum, si inuicem commiscẽtium dominorum voluntas accesserit.

Si duorum [f] materiæ ex voluntate dominorum [g] confusę [h] sint: totum id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti, si qui vina sua cõfuderint. aut massas argenti vel auri conflauerint. Sed & si diuersæ materiæ sint: & ob id propria species facta sit: fortè ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argẽto electrũ [i]: idem iuris [k] est. nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quòd si fortuitu, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel eiusdem generis materiæ, vel diuersæ: idem iuris esse placuit [l]. Quòd si frumentum [m] Titij frumento tuo mistum fuerit, si quidem ex voluntate vestra commune est: quia singula corpora, id est singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt [n]. Quòd si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate: non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant [o].

a Surripuit. Si surripuit, alias istis actionibus famosis non tenetur.

b Et condictionem. Scilicet furtiuam, vel sine causa: vt ff. de condi. sine cau. per totum.

c Siue ipse. Scilicet fur. nam forte erat sartor.

d Extinctæ. Quantum ad dominium, quod perdidit dominus eius, & ideo dicitur quantum ad eum extinctum: quia quandiu est intexta purpura, extincta est: nec potest vendicari, sed agi potest ad exhibẽdum, vt exhibeatur, & post vendicetur: vt ff. ad exhib. l. gemma. & ff de rei vendi. l. in rem actio.

† Alias vĩdicari. vt & fere semper in pã. Flor. vindicari, scriptum reperias, p vendicari, & vĩdicationẽ pro vẽdicatione.

e Possessoribus. Veluti à prædonibus & malæ fidei possessoribus, vt iste fuit: vt hic, & j. de actio. §. si itaque. ff. vsusfruct. quemadmodum. l. fina. in fin.

Si duorum. Diuiditur principaliter in duas partes. Primo quando voluntate dominorum. Secundo, quando casu sunt confusæ. Secunda ibi, Quod si fortuito. Item prima subdiuiditur. Primo, quando eiusdem generis materiæ confunduntur. Secundo, quando diuersi generis. Secunda ibi, Sed & si diuersæ. Aret.

Sed domine Imper. nunquid dominium de iure gentium adhuc pluribus modis acq̃ri poterit? Respõ. q̓ sic. Nam per confusionem materiarũ acquiritur dominiũ de iure gentiũ. Si enim materię duorum dominorũ de voluntate & cõsensu eorũ confusæ sunt, totum corpus, quod ex cõfusione materiarũ resultat, vtrique dominorum commune fit: veluti si aliqui vina sua confuderunt, aut massas argenti, aut auri in aliquod vas conflauerunt. Et ista sunt vera, quãdo eædẽ materiæ cõfunduntur. Sed pone, quod materiæ sunt diuersæ: nunquid idem iuris est? Respõ. quod sic. Si enim diuersæ materię cõfusę fuerint, & ex illis materiis cõfusis aliqua species facta sit: veluti ex vino Petri, & melle Martini mulsum, aut ex auro Petri, & argento Martini electrũ: in hoc casu nulla dubitatio est huiusmodi speciem ex diuersarũ materiarum cõfusione de voluntate dominorum factam, communẽ esse. Sed pone, quod diuersæ materiæ, vel materiæ eiusdem generis fortuito casu, & non interueniente voluntate dominorum sunt confusæ: nunquid idem iuris erit? Rñd. quod sic. Hoc tamen intelligo, nisi materiæ separari possint. Si enim separari possent, secus tunc esset. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. quod si frumentum. Franciscus de Aretio.

Dominiũ varijs modis quæritur.

f Si duorum. Acquiritur dominium, non solũ specificatione: vt s. eodem. §. cum ex aliena. & §. quod si. & accessione: vt supra eodem. §. si tamen. sed etiam confusione, vt hic. Item immistione: vt j. proxi. §. quod si frumentum.

g Dominorũ bene dicit, dominorũ voluntate. Nam si vnus dominus fecit inde speciẽ. i. mulsum. vel vas ex argẽto meo & suo: sua est iure specificationis, nõ communis: vt s. eo. §. quod si partim. & ff. de rei vend. l. idẽ Pomponius scribit si frumentum. §. j.

ADDITIO. Hoc intellige bona fide, & suo nomine, vt vidistis in §. cum ex aliena. s. eod. per gl. vt hic. Ange.

h Confusæ. Id est, simul fusæ.

i Electrũ *. Genus vasis, vel species metalli, & ad hoc est ff. de aur. & arg. le. l. pediculis. §. Neratius.

Electrum quid est.

* Aurũ in quo quinta argenti portio est, electrũ vocatur. Plin. li. 33. c. 4. & lib. 37. c. ij. vbi dicit. Succinũ esse, de quo in Apoca. Et erat spẽs sicut species electri. Aegi. Per.

k Idem iuris. Vt sit cõe, vt subiicit.

l Placuit. Scilicet vt sit cõmune, nisi separari possit, veluti si ex ære meo, & plũbo, vel argento tuo species facta sit: quibus casibus separari potest: & quilibet vendicat suum: vt ff de rei ven. l. idem Pomponius scribit s. frumento. l. j. §. sed si plumbũ. & ff. de acqui. rer. do. l. lacus. §. fina.

Quod si frumentum. CASVS. In hoc §. dicit Iustin. quod si frumentum Titij frumento tuo mistum fuerit voluntate vestra: totum illud frumentum tibi & Titio cõmune erit. nã licet singula corpora. i. singula grana, ante mistionẽ in sua substantia durant: tamẽ ex consensu vestro per mistionẽ cõmunicata sunt, & hoc verũ est, quando fuit facta mistio de volũtate vestra: si tamen casu frumentũ mistũ fuerit, vel si Titius nõ voluntate tua id miscuit: nõ videtur huiusmodi frumentũ per mistionem cõmune esse. Singula enim grana in sua substãtia remanẽt: & durant in dominio eius, cuius fuerãt ante mistionẽ. Nã in casibus istis, qñ fit mistio sine dominorũ volũtate, nos magis intelligitur frumentũ commune esse, quam grex ouium cõmunis esse intelligitur, si pecora Titij tuis pecoribus permista fuissent, vnde si totũ huiusmodi frumẽtum retineatur à Titio, Actio in rẽ aduersus Titium cõpetit: & iudex, qui in huiusmodi actiõe cognoscet, æstimabit quantũ & quale tuum frumentum fuerit: & tantũdem frumenti & eiusdem qualitatis vel eiusdem æstimationis tibi faciet restitui. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. cum in suo solo. Fran. Are.

m Quod si frumentum. Diximus quãdo cõfundũtur ita: vt separari non possint: nunc videndum est, quando singula corpora in sua substantia durant: quo casu dicuntur immisceri.

n Communicata sunt. Et ideo locum habet communi diuidundo actio: vt ff. de rei vendi. l. idem Pomponius scribit si frumentum. ij. respons.

o In sua substantia durant. Sed nunquid idem si nostra voluntate fuissent immista? Videtur quod sic: nostra enim contemplatio, vel voluntas non potest mutare substantiam granorum, quæ in semper discreta & diuisa

Istam gl. non credo esse accur. quia nõ reperitur in antiqs originalibus nec de bo. aliquã faciunt mẽtionem.

diuisa sint à se inuicē: quod videtur esse contra. §. præcedentem Sed respon. non est mirum: alias enim simile reperimus: nonne tempus continuum est sui natura? cū tempus sit mēsura motus primi mobilis: qui motus est vniformis & continuus: vt dicit Aristo. in viij. physicorum: & tamen partes in ipsa contēplatione distinguimus & assignamus, dicētes quoddā præsens, quoddam præteritū, quoddam futurum: sic in granis frumenti dicimus quod licet eorum corpora sint discreta in suis terminis: communia tamen ea possumus facere, ita quod aliqua non sit particula in tuo grano, quā tu non communices mihi: nulla in meo, quam ego tibi non communicem: quod non esset deficiente nostra voluntate, sicut nec in tempore distincto generentur diuersitates nostra significatione, vel respectu deficiente.

Tempus quid est.

Temporis diuisio.

Sed nec magis istis casibus commune fit frumētum, quàm grex intelligitur esse communis, si pecora Titij tuis pecoribus mista[a] fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum[b] retineatur: in rem quidem actio pro modo[c] frumenti cuiusque competit[d]: arbitrio autem iudicis continetur, vt ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit.

Quod in suo alieno've solo ædificatur, solo cedit: materiæ verò dominium eius permanet, cuius & ante fuerat: nisi quis sciens in alieno ædificarit: tūc enim (cùm donasse videatur) etiam diruto ædificio, materiam non vĕdicat.

Cùm in suo solo[e] aliquis ex aliena materia ædificauerit[f]: ipse intelligitur dominus ædificij: quia omne quod solo inædificatur[g], solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat[+], desinit[h] dominus eius esse: sed tantisper[i] neque vendicare eam potest, neque ad exhibēdum[k] de ea re agere, propter legem duodecim tabularum[l], qua cauetur, ne quis tignum alienū ædibus suis iūctū eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, per actionē, quæ vocatur de

a Mista. Quod fit per errorem, quo casu dominium non transit: vt ff. eo. de acquir. rerum domi. l. si procurator. vel vt melius pascantur. & facit j. ad legem Aquil. in princip. ibi dicit, quod gregatim pascuntur. Sed contra ff. de sol. l. si alieni. Solu. ibi speciale est in pecunia numerata, vt ibi dicit: vt ff. si certum petatur l. singularia.

b Frumentum. Nondum bona fide consumptum: tūc enim in factum actio daretur: vt ff. ad legem Aquil. l. qui occidit. §. si quis alienum vinum.

c Pro modo. Id est, mensura.

d Competit. Id est, quod cuilibet tantum frumentū restituatur, quantum fuit suum, quando non apparet quātū fuerit suum: & hoc propter impossibilē discretionem: vt ff. de vsufruct. l. vsufructuarium. §. si in vitiarits. Si autem apparet, quod cuiusque fuerit, hoc iudex æstimet, vt subiicit, secundum Azo. & secundum hoc dic quale id est, quod. & sic cuilibet sua grana restituantur. Vel dic proxi. respon. arbitrio &c. esse de eo, de quo est istud, scilicet quando non apparet, quod fuerit suum: & hoc innuit hoc verbum quale: non enim dicit, quod sed quale: vt in qualitate officiū vertatur & quantitate, non autem in corpore: cum illud sit impossibile discernere. & sic probabit, qui dicit suum fuisse melius. Et nota triplicem esse differentiam inter hunc §. & superiorem. Species enim dicuntur misceri, vt hic: materia confundi, vt supra sed P. econtra. Item hic remanet eadem substantia, ibi non. Item confusa fiunt communia etiam sine dominorum voluntate, vt supra proxi. §. hic non.

Distinguit duos §§.

Cum in suo. CASUS Domine, Titius in solo suo ædificauit ex materia aliena modo quæro quis sit dominus illius ædificij: vtrum Titius qui ædificauit, an ille qui erat dominus materiæ? Ad hoc respon. quod Titius ædificator dominus est ædificij. Cum enim in solo suo ex aliena materia quis ædificauerit, dominus ædificij intelligitur: & hoc propter rationem iurisgētium qua dicitur. Omne quod in solo ædificatur, solo cedit. Et quamuis Titio directum dominium ædificij acquiratur: ille tamen qui dominus fuit materiæ, dominus eius non desinit esse sed vtile dominium retinet sed tamen quandiu materia sua iuncta est ædificio, neque eam vendicare, neque ad exhibēdum de ea agere potest: & hoc propter legē duodecim ta. qua cauetur, ne quis tignum alienū ædibus suis iniūctum eximere cogatur. Verum tamen domino materiæ eadem lege xij. tabular. consulitur. Nam competit ei actio de tigno iniuncto: cuius beneficio ab eo qui iniunxit, vel iniunctum habet duplum consequi poterit Sed pone, quod aliquis alienos lapides, vel trabes, vel cæmenta in ædibus suis ponat: quid iuris erit tunc in casu isto? Ad hoc respon. quod idem iuris est, quod si alienum tignum ædibus suis iniunxisset. Appellatione enim tigni, omnis materia ex qua ædificia fieri possunt intelligitur. Sed domine, quare ita statutum fuit in lege duodecim tab. ne quis cogatur eximere alienam materiam ædibus suis iniunctam? Ad hoc respon. Amice, hoc ideo statutum fuit in lege xij. tab. ne sit necessarium ædificia ex aliena materia constructa rescindi, & vrbem ruinis deformari. Sed licet durante ædificio materia vendicari non possit: si tamen aliquo casu dirutum fuerit ædificium, poterit dominus materiæ materiam suam vendicare: & de ea ad exhibendū agere & hoc est verum, nisi per actionem de tigno iniuncto duplum fuerit pro materia sua consecutus. Et hęc dicuntur vsque ad §. Ex diuerso. Francis. de Aret.

+ Hic limitatur regula, verba pręteriti tēporis sunt abnegatiua pręsentis. nā hæc sequētia, ratiōe contradictionis vitandæ, ampliantetiā ad pręsens secundum Por. Aeg. Per

e Cum in suo solo. Suum est etiam, si alius habeat ibi vsumfructum: vt j. de hære. insti. §. j. vbi proprius seruus dicitur, in quo proprietatē nudam habet testator.

f Aedificauerit. s. bona fide, alias non: imo tignū suū vendicaret: vt ff. de rei vendi. l. in rem. arg. à cōtrario sensu, vel ex ea exceptione, quæ ibi ponitur, & iurabitur in litem: vt ibi not. Accur.

Et quāuis nō possideat malę fidei existēs: per l. eū qui ædes. ff. de vsuca. conuenitur tamen qado lo desijt possidere. l. is qui dolo. ff. de rei ven. Et vēdicabitur non quidē vt æstimetur, sed vt in litem iuretur, secūdū Christ. hic.

g Inædificatur. i. in ipsa terra cōfigitur. Quid ergo de domo nō affixa solo? R n. nō cedit solo: vt ff. de acqr. re do. l. Titi⁹. & facit ad hāc regulā. C. de ædi. pri. l. j. Itē in satis & plātatis, quod hic in ædificatis dr̄: vt j. eo. §. si Titius. & §. qua rōne. vnde versus, Quicquid plātat, serit vel inædificat: Omne solo cedit, radices si tn̄ egit. Sed cōtra hāc regulā est ff. de re. diui. l. intā tum. in prin. Sol. illud speciale est. ADDITIO. Erat enim ibi ædificatū in cōmuni omnium solo, quo ad vsum, & nullius quo ad proprietatem: quod ideo cedit ædificio, quia primo occupanti cōceditur. Christoph.

h Desinit. s. ex causa ædificationis: sed ex alia causa potest desinere: vt ff. de vsucap. l. rerum mistura. §. Labeo. quæ huic regulæ signatur contraria.

i Tantisper. Id est, interim.

k Ad exhibendum s. vt eximatur, nisi mala fide fecerit: vt ff. de rei ven. l. in rem. §. tignū. & ff. de tig. iniū. l. ij. sed tunc nō eximitur, sed in litē iurat: vt ff. de sol. l. qui res. §. si. quia arbitrariæ sunt istæ actiones: vt ff. de in lit. iur. l. in actionibus. & j. de act. §. præterea.

l Duodecim tabularum lex quędam fuit: de qua dic vt s. de iure natu. §. & non ineleganter. Accur.

De tigno

tigno iuncto [a], Appellatione [b] autẽ tigni, omnis materia [c] significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quòd si aliqua ex causa dirutum sit ædificium: poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum iam consecutus [d], tunc eam vendicare [e], & ad exhibendum de ea re agere. Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit: illius fit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur [f] esse alienata: vtiquè si non ignorabat, se in alieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vendicare non potest [g].

Poßidens fundum alienum, in quo bona fide ædificauit, potest expensas ædificij ope exceptionis retinere. Aretinus.

Certè illud cõstat, si in possessione cõstituto ædificatore, soli dominus petat domũ suã esse, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorũ [h]: posse eũ per exceptionem [i] doli mali repelli: vtique si bonæ fidei [k] possessor fuerit, qui ædificauit. Nã scienti alienum solum esse, potest obiici culpa, quòd ædificauerit [l] temerè in eo solò, quod intelligebat alienum esse †.

[a] De tigno iuncto. Qua actione tenetur, & qui iniunctum habet, licet non iniunxerit: & qui iniunxit, licet non possideat, sed altero soluẽte alter liberatur: vt ff. de iis, qui deie. vel effud. l. si vero. §. si id quod. & de flu. l. j. in fin. & quod vi aut clam. l. cõpetit. §. fina. Sed quid si velit magis in rem reddere & eximere, quam duplum præstare? Respond. non auditur: quia propter publicam vtilitatem hoc fuit statutum: vt infra eo. qđ ideo &c, & ff. de operis noui nuntia. l. prætor. & ff. de leg. j. l. cætera. §. si duobus. Item nũquid hæc actio competit etiam contra eum, qui bona fide iniunxit? Respond. sic: vt hic, licet contradixerint quidam. ¶ Sed contra mala fide iniungentem, alia præter hæc auxilia competunt: vt rei vendicatio, item ad exhibendum, item furti, item furtiua cõditio, item hæc actio de tigno iniuncto: vt infra de act. §. sic itaque. & ff. de tigno iniuncto. l. j. in fin. & l. fina. Accur.

[b] Appellatione. Facit ad hoc ff. de verb. signi. l. tigni. & ff. ad exhib. l. gẽma. & l. tigni. & ff. de acqui. rerũ domi. l. adeo. §. cum in suo. Item quod in domibus dicitur, idem dic in caupona siue domuncula: vt subiicit, quod ideo &c. ad hoc ff. de verb. signi. l. vrbana prædia. Quidam tamen contra. Item idem in vinea: vt ff. de tigno iniuncto l. j.

[c] Materia. Vt cæmenta & lapides.

[d] Consecutus. Hic est contra ff. de tigno iniuncto l. fina. Sed ibi non cum effectu fuit consecutus duplum: quia licet exegit, non tamen percepit adhuc duplum: vt argu. ff. de iis, qui deie. vel effude. l. perceptione.

[e] Vendicare. Nulla temporis præscriptione obstante in rei vendicatione, vt ff. de rei vendi. l. in rem. §. finali. quia nec prius agere potuit: vt C. de an. except. l. j. §. finali. Aliud ergo si mala fide iniunxit: quia tunc agere potuit, vnde xxx. ann. repellitur à rei vendicatione ‡: vt C. de præscript. xxx. anno. lege. sicut. Quam commoditatem non ex sua mala fide, sed ex negligentia non petentis consequitur: alias esset absurdum secundum omnes doctores hic.

[f] Ex diuerso. Dicit Iustinianus, quod ex diuerso si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit, dominiũ illius fit, cuius est solũ. Sed certe in hoc casu secus est, quã in prædicto. nam dominus materiæ proprietatem eius amittit: nam volũtate eius, materia alienata intelligitur: & hoc est verum, si non ignorat se in alieno solo ædificare & ideo licet postea domus diruta sit, materiã tamen sua volũtate alienatam vendicare non poterit. Sed pone, quod ille, qui in alieno solo bona fide ex sua materia ædificauit, sit in possessione illius ædificij, & dominus soli ab eo vẽdicet ædificium: quid iuris est in casu isto? Ad hoc rñ. Amice, certe illud cõstat, quod si ædificatore cõstituto in possessione, dominus soli petat domum suam esse: & non soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorũ: poterit per exceptionem doli mali repelli, & hoc verum si fuerit bonę fidei possessor. Nã alias si ipse contra dominum vendicantem excipiat: dñs contra eius exceptionem ope replicationis iuuabitur. Scienti enim alienum fundũ esse, propria culpa obiici potest: videlicet quod temere ædificauit in eo solo, quod intellexit alienum esse, & ideo beneficium retentionis non habebit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. si Titius. Franciscus de Are.

[f] Intelligitur. Sic C. de ædif. priua. l. si is contra quem. Accursius.

[g] Non potest. Quæ alienata est, non potest vendicari. Sed contra C. de rei ven. l. ij. in fine. Sed ibi ex aliena materia, & in alieno ædificauit: hic de sua in alieno. Quare dic, aut de mea materia, & in meo ædifico: & tunc planum est. aut de aliena in meo: vt supra proxi. §. aut de mea in alieno: vt hic aut de aliena in alieno: vt in dicta l. contraria continetur.

[h] Fabrorum. i. magistrorum de lignamine, vel murorum. sic ff. de eo, quod cer. lo. l. iij. §. item Iulianus.

[i] Per exceptionem. Quæ locum habet vbicunque æquum sit exceptionem locum habere, siue alia cõpetat, siue non: vt de except. do. l. ij. §. & generaliter. & arg. j. eo. §. literæ.

[k] Bonæ fidei. s. ab initio & ex postfacto cum ædificauit. nam si ante, quam ædificet, sit bonæ fidei: & cum ædificat malæ fidei sit: eligitur quædã media via: ita vt neque vt malæ fidei puniatur, neque vt bonæ fidei expensas conseruet: quia permittitur abrasio: vt ff. de rei vendica. l. Iulianus. lib. viij. Digestorum scribit, si in aliena, quæ est huic contraria. & facit ad hoc ff. de mino. l. intra vtile. §. vendentibus.

[l] Aedificauerit. Cum de nouo ædificat. Et vt hæc plene sciãtur dic, dum impendit in rẽ alienam, aut suo, aut meo nomine. Primo casu loquit̃ ille titu. de nego. gest. & ff. & C. eo. tit. Si meo: tũc aut fructuum gratia, & tunc ex fructibus deducitur, alias nullus fructus intelligitur: vt ff. sol. ma. l. fructus. & ff. famil. ercis. l. fundus qui. Aut causa rei seruandæ: tũc aut de nouo faciendo, aut non primo casu si bona fide, habeo exceptionem: non actionem, secundum Ioan. vt s̃. proxi. & ff. de cõdic. inde. l. si in area. & ff. de doli mal. excep. l. Paulus. sed M. etiam actionem dabat. & est pro eo. ff. de peti. hære. l. hæreditas. §. j. & ff. si pars hæred. pet. l. fina. & C. de rei ven. l. ij. & l. domum. Sed ibi ipso gesto negotium fuit hæreditarium: quod necesse habuit facere vnde actionẽ dabat. Sed Io. cõtra, vt dictũ est. & facit etiã pro do. ff. de rei vendi. l. sumptus. & ff. de act. emp. l. idemq̃. & ff. de peti. hære. l. plane. ‡ Si vero mala fide, tunc nec excipiendo, nec agẽdo cõseruo, vt hic: nam neminẽ mihi volui obligare: vt ff cõmu. diui. l. in hoc iudicium. secũdum Io. sed M. etiam dabat negotiorum

Nec ob. l. de eod. in fin. ff. de do. inter virũ & vxo. qa ibi iure tantũ: hic vero & iure & voluntate domini refragante ędificatũ fuit.

‡ Sic dolosi cõditio melior est, quã nõ dolosi, qa dolosus vtitur beneficio pręscriptiõis: nõ dolosus vero nequaquã, secundum Por. Aegi. Per.

Aedificare potest quadrupliciter.

Impẽsæ in alienis negotijs factæ qualiter recuperantur.

† Sane sumptus necessarios possessor malę fidei seruat per exceptiõem doli in iudicijs in[…] specialiter l. domum C. de rei vendi. l. in fundo. ff. eod.

‡ Est tamen differẽtia secũdum An[…] qa perpe. hære. malę fidei possessor non deducit expẽsas sine fructus nõ extẽt, sed bonę fidei sic.

‡ Si tamen ius in re[…] vel cau[…] habeat […] dominor[…] est emph[…] theuta, colonus & si[…] miles, repetit: nisi p[…] betur qđ animo donandi fecerit secũdũ Ang. hic.

gotiorū gest. actionē: vt ff. de neg. gest. l. si pupilli. §. sed & si qs. Sed ibi nomine alieno gerebat. Itē & pro eo facit C. de rei ven. l. ij. Sed ibi loquitur, quando ex aliena materia, & in alieno impenditur: vt ibi plene notatur. Si vero in reficiendo, aut bona fide: & tūc necessarias & vtiles p doli exceptionem, voluptuarias per abrasionem seruamus: nisi dominus vellet tātū dare, quātū posset habere his ablatis & corrasis: vt ff. de rei ven. l. in fundo. Si vero mala fide: necessarias p officiū iudicis, cum tñ possideo, vtiles per abrasionē conseruo, voluptarias nullo modo: vt C. de rei ven. l. domum. Hinc est quod dixit Bul. hic, quod expēsas repetā qñq; per a. i. p actionē: vt ff. de ne. gestis. l. si pupilli. §. sed & si quis. Item per e. i. per exceptionē: vt hic. Itē & per o. i. per officium iudicis: vt per l. C. de rei ven. l. domum: vt modo diximus. Et hæc in rei vē. locum habent. In petitione vero hæreditatis bonæ fidei possessor seruat omnes: at malæ fidei possessor necessarias & vtiles per officiū iudicis, alias per exceptionem doli re existente meliori, in qua factæ sunt: voluptuarias vero abradit: vt ff. de petitio. hære. l. plane in certis.

Impensæ necessariæ, vtiles & voluptuariæ. Expensas repeto per a. e. & o.

Plantata & sata eius fiunt, in cuius solo seruntur, aut plantātur: modo radices immiserunt: bona fide tamen alienū inserens fundum, doli mali exceptiōe opposita sumptus, si quos fecerit, consequetur.

Si Titius alienā plantam in solo suo posuerit: ipsius erit. Et ex diuerso, si Titius suam plantam in Mæuij solo posuerit: Mæuij planta erit: si modò vtroque casu radices egerit. antè enim, quā radices egerit, eius permanet, cuius fuerat. Adeò autem ex eo tēpore, quo radices egerit planta, proprietas eius commutatur [a]: vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices [b] egerit: Titij effici arborem dicamus [c]. ratio [d] enim non permittit, vt alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fūdum radices [e] egerit: cōis fit.

Qua ratione autē plātæ, quæ terrę coalescunt, solo cedunt [f]: eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterùm sicut is, qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium: defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea, quæ diximus [g]: ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide conseuit [h].

Scriptura quantumuis pretiosa cedit suppositæ chartæ: tabula tñ picturæ superimpositæ cedit.

Literæ quoque licet aureæ sint, perinde chartis [i] membranis've [k] cedunt ac solo [l] cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. ideoq; si in chartis mēbranis've tuis carmen [m] vel histo-

per. l. in rē. §. itē quęcunq; ff. eo. de rei ven. Christoph.

[b] Radices. Omnes, vt differat à sequenti.

[c] Dicamus. Imo videtur eius, in cuius fundo originē duxit: vt ff. arb. fur. cæ. l. si plures. §. fi. Sol. hæc corrigit illā [2]. Vel dic ibi, poterat viuere arbor ex fundo primo. hic non. Vel efficitur [3] Titij p parte. s. vt hic: non in totum, vt ibi.

[d] Ratio. Facit ff. eo. & de acqui. rer. do. l. adeo. in fi. & l. seq. & l. qua ratione.

[e] Radices. Pro parte.

[2] Dic hoc non tenetur quia legum correctio est euitanda. An.

[3] Ista est vera vt tenet glo. in d. §. fi. secūdum Ang.

Si Titius. CASVS. Domine, Titius eradicauit plantam Mæuij: & illam in solo suo plantauit. modo quæro à vobis, quis censetur dñs illius plātę? Ad hoc rñd. Si Titius plantā Mæuij in solo suo plantauerit, ipsius Titij planta efficitur. Et similiter in casu cōuerso, si Titius suā plantā in solo vicini plātauerit, dominiū plantæ vicino acquisitū intelligitur, & hoc est verū in vtroq; casu, si planta radices egerit. Nā añ emissionem radicū, eius pmanet, cuius antea fuerat. Intantum añt ex eo tempore, ex quo planta radices emisit, proprietas ipsius plātæ trāsfertur, vt si arbor Mæuij in terram Titij radices egerit, arbor per emissionē radicū intelligatur esse Titij. Ratio enim naturalis non permittit, vt arbor alterius esse dicatur, quam eius, in cuius fundum radices egerit. vnde arbor prope confinium tuorum fundorum posita, si in vicini fundum radices emiserit, per emissionem radicum communis erit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. qua ratione.

[a] Commutatur. Sed videtur nō commutari: cum primo domino rei vendetur: vt ff. de rei ven. l. si frumentum [1]. §. de arbore, quæ est cōtra Sol. licet ibi dicāt Varus & Nerua, Damus: non tamen sequitur, ergo nos damus, vel damus de æstimatione, sed non de plāta: vt diximus s. eo. §. plane, si longiori tempore. ADDITIO. Et hæc vltima cōmuniter approbatur.

Hodie in cipit, idē Pōponi... bit à frumentum.

Qua ratione. CASVS. Domine, Titius seminauit frumētum suū in solo vicini: modo quæro quis intelligitur esse dominus illius frumēti. Ad hoc rñ. Amice, eadē rōne, qua diximus, q; plantæ, quæ in solo alterius radices egerunt, solo cedunt: eadem ratione frumenta, quæ in alterius solo seminata sunt solo cedere intelligūtur: & per consequēs domino soli iure accessionis acquiruntur. & sicut s. diximus, q; ille, qui in alieno solo ędificauit, si dominus soli ab eo vendicet ædificium, tueri se poterit aduersus dominum vendicantem per exceptionem doli mali, nisi prætium materiæ, & impensas in ædificio factas dominus paratus sit ei refundere: ita qui in alieno fundo bona fide suis impensis seminauit: si dominus fundi ab eo vendicet frumentum eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, & hæc dicuntur vsque ad illum §. literæ quoque. cuius casus planus est, vsque ad illum §. si quis. Franciscus. Accursius.

[f] Solo cedunt. Vt s. proxi. §.

[g] Diximus. Supra, eodē. §. certe. Sed quid si aliquis ex semine meo in alieno fundo seminauit, cōtra quem agam? Respon. contra seminantem non, quia nō possidet, nec dolo fecit, quominus possideret. Item nec contra possidentem: quia eius facto nihil actum est. Sed tamen dic eum teneri instar tigni iniuncti, qui tenetur etiam si positum ab alio habeat, vel teneat: vt diximus supra eodem, §. cum in suo, per legem. ff. de iis, qui deiec. vel effu. l. si vero. §. si id quod positum. Et eadem quæstio fit in plantatis: & eodem modo soluitur: cum sit ratio similis: vt ff. mandat. l. Lucius §. primo. in fine.

Si qs semināuit ex semine meo in alieno fundo agā contra dominū fundi.

[h] Conseuit. Id est, plantauit, vel seminauit.

[i] Chartis. Vt de bombice: vt sunt hæ, quę de Pisis veniunt. Accursius.

[k] Membranis ve. Quæ de membris animalium eripiuntur.

Membrana vnde dicitur.

[l] Solo. Vt s. eo. §. cum in suo.

[m] Carmen. Metrice.

Histor.

a Historiam. Noui & veteris testamẽti. idem dicam in fabula vel romantia, vel quolibet libro prosaico.
b Orationem. Ad Deum, vel ad populum, vel ad principem.
c Corporis. Id est, libri.
d Non Titius. Scilicet scriptor bonæ fidei.
e Petas. Directa in rem.
f Bona fide. Si autem mala, laborem donasse videtur: vt §. eodem. §. certe. Sed nunquid actionem scriptor habet reddito libro? Respon. sic, si bonã fidẽ habuit, actionem dico, scilicet in factum: vt ff. de rei vendic. l. in rem. §. item si quæcunque, si malã fidem habuit: non habet actionem, quia nec exceptionem habet, vt hic. Sed cum hodie pretiosior sit scriptura, quam charta, nũquid mutatur hoc? Respõdent quidã vt Azo, quod sic: Nos quod non, argu. C. de testa. l. sancimus. & C. de appella. l. præcipimus. in fi.
g Pinxerit. Siue bona fide, siue mala fide, secundum Placentinum contra: quia bona fide: vt ꝫ. eodẽ, §. ibi, vtique &c.
h Tabulam. Quid si in marmore? Respõ. cõtra seruari forte. Arg. tamen contra. ꝫ. de testa. §. pen.

ADDITIO. Sed ibi loquitur in re separabili à materia, hic secus. Et ideo non actionem, sed exceptionẽ habet per istũ tex.

i Cedere. ff. de rei vendi. l. in rẽ. §. sed id quod in charta. contra. Sol. hæc corrigit illam. Vel distingue, an pretiosior sit illa scriptura, quã tabula, secundũ P. qui ait locum habere, quod hic dicitur, si pictus est homo, non vrsus: bono colore non atramento.

ADDITIO. Dic quod glo. bene loquitur in hoc, sed male in eo, quod dicit de vrso: quia depictũ semper exornat materiam, dummodo sit honestum, secũdum Christophor. hic.

k Apellis, vel Parrhasij propria nomina pictorum.
l Eam petat. Scilicet directa rei vendicatione: vt ff. de acquir. rer. domin. l. qua ratione. §. sed non: vt literæ secundum Azonem.
m Vtilis actio. In re non directa: quia desijt dominus esse. & sic est mirabile, quod non dominus à domino vendicat, sic cõtingit alias in publiciana in quibusdã casibus: vt no. ꝫ. de actio. §. aliæ.
n Imposuit. Hoc mirabile contingit hic, quod conditio possidẽtis est deterior, quam petentis, alias contra: vt ꝫ. de interdict. §. cõmodum. sic & alias ff. de noxali. l. si quis à multis. & ff. si ex noxa. causa aga. l. j. in fin. & l. ij. & ff. de peti. hæred. l. cum idem. Sed ad hoc respond. quod in causa noxali esse poterit, quod secũdo agẽs non probabit. Item in petitione hæreditatis, si bona iura habuit in vincẽdo, hæc eadem habuit in defendendo: & sic nõ est eorum cõditio deterior. Item cum hic habeat actionẽ pictor, si non possideat: multo magis exceptionẽ debet habere soluto pretio: vt ff. de superfic. l. j. §. quod autem. & ff. de regul. iur. l. cui damus. Sed nunquid domino quondam tabulæ eidem conceditur, si possideat, si pretium picturæ soluat? Respõ. Rom. quod sic: cum sibi actio detur. Ego contra: vt sit differentia inter dominum & pictorem. Item quis præfertur, si ambo contra extraneum possidentem agant? Rñd. is, qui directam habet actionem, id est, pictor, secundum Ioan. Sed nunquid si tabula fuerit abrasa, remanet pictoris? Respond. sic: vt ff. de rei vendi. l. in rem. §. item quæcunque. versic. & quod semel. Sed quare aliud in picturis, quã in scripturis? Rñd. quia pictura pretiosior est, quam scriptura, secundũ Ioan.
o Surripuit. Antequam pingeret.
p Alius. Post picturam.
q Tabularum. Etiam, subaudi. nam & pictori contra extraneum furem datur, secundum Azo. Vel melius (vt mihi videtur) hic loquitur, quando fuit surrepta ante, quam esset picta, sed etiam contra dominum tabulæ sibi surripientem posset dari pictori furti actio, facto furto tabula iam picta: vt infra de obligation. quæ ex delict. nascuntur. §. aliquando.

... riam a, vel orationem b Titius scripserit: huius corporis c non Titius d, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas e tuos libros, tuas've membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali: vtique si earum chartarum membranarum've possessionem bona fide f nactus est.

Titulo & bona fide alienum fundum possidens, perceptos fructus suos facit: malæ fidei verò possessor, etiam consumptos restituit.

Si quis in aliena tabula pinxerit g: quidam putant, tabulam h picturæ cedere: aliis videtur picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere i, sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturam Apellis, vel Parrhasij k in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente is, qui pinxit, eam petat l, nec soluat pretium tabulæ: poterit per exceptionem doli mali submoueri. At si is, qui pinxit, eam possideat: consequens est, vt vtilis actio m domino tabulæ aduersus eum detur. quo casu, si non soluat impensam picturæ: poterit per exceptionẽ doli mali repelli, vtique, si bonæ fidei possessor fuerit ille, qui picturã imposuit n. Illud enim palã est, quòd siue is, qui pinxit, surripuit o tabulas, siue alius p: competit domino tabularum q furti actio.

Bonæ fidei possessor facit fructus suos: nec eos consumptos cogitur restituere: secus si fuerit malæ fidei. Aretin.

Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide r

Si quis. ADDITIO. In hoc §. dicit Iusti. quod si emerit aliquis fundum bonæ fidei à non domino, quem tamen ipse crediderit dominum esse, vel causa donationis, vel qualibet alia iusta causa, quæ ad dominij translationem sufficiat, bona fide accipiat: iure gẽtiũ, quod naturali ratione introductum est, fructus quos inde receperit pro cultura, suos facit. vnde verus dominus, si postea vendicans ab eo fundum, qui eum emerit: de fructibus ab eo consumptis aduersus eum agere non poterit, secus est in malæ fidei possessore. Nam ille, qui sciens alienum fundum possederit, fructus suos non facit. vnde si dominus fundi ab eo fundum vendicauerit: non solum fundum, sed etiam fructus cum fundo, licet ab eo consumpti sint, cogitur domino restituere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. is vero.

r Bona fide. Quæ in initio exigitur. s. vt credat sibi dantem habere ius distrahendi: vt ff. de vsuris. l. qui scit. §. fi. Nec obst. quod est ff. de acqui. rer. domi. l. bonæ fidei. §. in contrarium, quia ibi opponendo loquitur, non ponendo.

1 Si autem sit scriptor ad mercedem: & sibi de suo labore nõ satis fiat, põt retinere quinternos, vt no. glo. in l. si non sortẽ. §. si centũ. & ibi Bar. & Bal. de condi. inde. & Cy. & doct. in l. fi. C. cõmo. An.
2 Et bene secundum An. hic, per istum tex.
3 Hæc vera, nam tã in pictura, quã in scriptura inspicit quod est pretiosius, secundum Ang. Aeg. Per.
3 Bene loquitur de colore & atramẽto, sed de homine & vrso non, quia nõ est quærẽdũ quid sit pictum modo sit honestum secundum F. Aeg. r.
Apellis & Parrhasij meminit Plin. lib. nat. hi. xxxv. ca. x. & alijs item locis.
Vendicat aliquando non dominus à domino.
Pictura pretiosior est scriptura.
Hæc ratio non videtur perpetua: quia scriptura pretiosior esse potest & carior secundum Fa. Aegi. Per.
4 Dic hoc verũ in alijs contractibus præterquã in emptionibus: quia in illis requiritur, quod duobus temporibus habeat bonã fidẽ: videlicet tẽpore contractus & tempore traditionis. vt est text. in l. ij. ff. pro empto. & quæ sit rõ differentiæ. ibi not. Ang.

fundum emerit, vel ex donatione, alia've qualibet iusta [a] causa æquè bona fide acceperit: naturali ratione [b] placuit, fructus [c], quos pcepit, eius esse pro cultura [d] & cura [e]. Et ideo si postea dominus superuenerit, & fundum vēdicet: de fructibus ab eo consumptis agere non potest [f]. Ei verò, qui alienū fundum sciēs possederit, non idem [g] concessum est: itaque cum fundo etiā fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere [h].

Fructus à solo separati fructuarij fiunt: non etiam pendentes: ideo nondum perceptos ad hæredes non transfert.

Is verò, ad quem vsus fructus fundi pertinet, nō aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse [i] eos perceperit, Et ideo licet maturis fructibus, nōdum tamen perceptis [k] decesserit: ad hęredes eius non pertinent: sed domino [l] proprietatis adquiruntur. Eadem ferè & de colono [m] dicuntur.

Fœtus, lac, pilus & lana sunt in fructu pecudum: partus verò ancillæ non dicitur in fructu: & ideò nō pertinet ad fructuarium ancillæ. Aretinus.

In pecudum fructu etiā fœtus [n] est: sicuti lac, pilus [o], & lana: itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & suculi [p] statim naturali iure [q] dominij

[a] Iusta. Cum multæ sint causæ siue tituli acquirēdi: vt in ff. colligitur in variis titulis sub titu. de vsucap. vsque ad titulum, de re iudi. idem tamen & si titulum non habeat: vt argu. ff. finium regun. l. iiij. §. post litē. versicu. sed ante.

[b] Naturali ratione. id est, iuregentium, de quo loquitur hic tit. cui naturalis insita ratio est.

[c] Fructus * .s. industriales aliud in naturalibus: vt ff. de vsufr. l. fructus. Nec obstat. ff. de acquir. rerum do. l. bonæ fidei. in princip. quod enim ibi dicit omnes exponitur siue facto possessoris, siue alterius percepti, industriales tamen: vt ff. de vsur. l. qui scit. §. præterea. Sed naturalibus fructibus consumptis, an teneatur possessor? Respond. Non tenetur possessor rei vēdicatione: quia nō possidet, nec dolo desiit possidere: sed conditione sine causa tenetur in quātum locupletior est. argum. ff. si certū petatur. l. si & me.

* Fructus industriales qui nō proueniūt sine hominis industria, vt vinum, oleū frumentū. Naturales vero q ipsa natura pueniūt, vt poma, fœnū. Aegi. Per.

ADDITIO. Sed si non sit effectus locupletior, non tenetur: nisi esset malæ fidei. Ang.

[d] Pro cultura. Vt segetes.

[e] Et cura. Vt lac, & pilus, & lana.

[f] Non potest, nec ad prætium: vt j. de offic. iud. §. & si hæreditas. versi. si vero. & ff. finium reg. l. iiij. §. post litem. versic. sed ante. si tamen extant, non rei vendicatione, quia percipiētis sunt, sed officio iudicis tenetur reddere: vt C. de rei vendi. l. certum. §. bona fide.

[g] Non idem. Vt faciat fructus suos.

[h] Cogitur restituere. Distingue tamen: quia si habet titulum malæ fidei possessor, de consumptis conditione sine * causa: de extantibus rei vēdicatione tenetur, de percipiēdis pter titulū excusatur: vt C. de rei vē di. l. si fundum. nisi in quatuor casibus. Primo quando emit ab eo, quem scit vendere in fraudem creditorum: vt ff. quæ in frau. cre. l. ait prætor. §. per hanc. Secūdo, quando emit ab eo, qui metu compulsus est, vt ff. quod metus cau. l. sed & partus. Tertio, quando emit contra interdicta legum sciens: vt C. de agr. & censi. l. quēadmodum. lib. xj. Item in quarto, scilicet quando emit à fisco non solenniter vendēte: vt C. de fide instr. & iur. hastæ fi. l. j. [2] Isti quatuor casus etiā not. ff. quod met. cau. l. sed & partus. & l. si fundum. C. de rei vendic. Si non habet titulum, de consumptis cōditione sine causa de extantibus rei vendicatione: vt C. de condi. ex lege, l. pe. C. de rei vendi. l. si fundum. de percipiendis officio iudicis. ff. de rei vendi. l. si nauis. §. fina.

* Conditio sine cā competit quoties aliquid est, vel fuit apud te sine causa, qd mea interest habere. ff. de cō di. sine causa. per totum Aegi. Per.

[2] Hoc procedit qa ille emit circūscripta solennitate iuris: secūdū Christo.

Is vero. CASVS. Domine, Titius habet vsumfructum in vniuersitate fundi: modo quæro à vobis, quā do Titius vsufructuarius dominus fructuū esse intelligatur? Ad hoc rñ. Amice, iste ad quē vsusfructus pertinet: non aliter dominus fructuū effici intelligitr, quā huiusmodi fructus ipse perceperit, & in horreo suo reposuerit: & ideo si vsufructuarius maturis fructibus, & à solo separatis, nōdū tamē in horreo suo repositis decesserit, ad hæredem suum huiusmodi fructus non trasmittit: sed domino proprietatis morte vsufructuarij acquiruntur. Et quæ de vsufructuario diximus, eadem fere & de colono, qui nummis colit, intelligūtur. Sed pone, q aliquis habeat vsumfructū in oue, vel in capra, vel in equo, vel in vacca: modo quæro, quid intelligitur esse in huiusmodi vsufructu? Ad hoc respond. Amice, in pecudū fructu etiam fœtus est: sicut lac, pilus, & lana. vnde dico tibi, quod agni, hœdi: & suculi, & equuli statim cum æditi fuerint, naturali iure in dominio vsufructuarij esse intelligūtur. sed secus est in eo, q habet vsumfruct. ancillæ: quia ad dominum proprietatis pertinet. Sed domine, pro Deo quare non fuit statutū partum ancillarum esse in vsufruc. sicut fœtus pecorum? Ad hoc respō. Amice, optima ratione hoc statutum fuit. Absurdum enim videbatur hominem in fructu esse: cum omnes fructus hominis gratia, ipse Deus adinuenerit. Sed si aliquis vsumfructum gregis habeat, & aliqua ouis perierit: vsufructuarius in locum demortuorum animalium ex fœtu submittere debet. & ita Iuliano visum est. Et similiter qui habet vsumfructum vinearum vel arborū, alias sustituere debet. Recte enī colere debet fructuarius, & quasi bonus paterfamilias vti. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. thesauros. in quo Iusti. determinat qualiter per inuentionem dominium acquiritur de iuregentium: & casus planus est vsque ad illum §. per traditionem. Franc.

[2] Et est ratio qa vsufructuari⁹ adminiculum facti desiderat: vt leg. j. ff. quando dies vsu. lega. ce. nec sola naturalis possessio, quā habet sufficit ad acqrendū sine separatione nomine suo facta. secundum Ang.

[i] Ipse. Alio enim percipiente non fiūt sui [2], sed fiūt bonæ fidei possessoris: etiam si eos alius percipiat: vt ff. de vsur. l. qui scit. §. præterea. vel aliter si iste percepit, non etiam hæres eius. nec enim ad hæredem transmittit. Accursius.

[k] Perceptis. Vt si in horreo repositi * sunt, facit suos fructuarius: sed bonæ fidei possessor statim, vt à solo separati sunt: vt ff. quib. mo. vsusfruc. amit. l. si vsusfr. Est & alia differentia: quia fructuarius facit suos naturales fructus, bonæ fidei possessor non: vt ff de vsufru. l. vsufru. legato & de vsur. l. fructus.

* Idem est si nō essent in horreo sed tamen essent plene recepti, vt quia excussi à spicis secundum Por. Aeg. Per.

[l] Domino. Sed per quam actionem? Respond. per rei vendicationem, cum dominus sit: vel conditione ex hac lege.

[m] De colono. Qui nūmis * colit. nā omnes fructus facit suos, vt vsufructuarius: sed differūt, quia colon⁹ talis facit fructus suos statim, vt à solo decerpti sunt: vt ff de fur. l. si apes. §. fi. secus in vsufructuario, vt hic dicitur. Vel dicas de partiariis * : vt ff loc. & cōdu. l. cū in plures. §. messem. secūdū Azo. Itē dicit fere, propter aliud: quia colonus transmittit ad hæredem: vt j. de loca. & condu. §. fina. sed fructuarius non. vt hic.

Colonus & vsufructuarius

* Colonus q sub certa annua merce de pecunia numerata agros suscepit colendos. Aegi. Per.

* Partiarij sunt q terram colūt p parte dimidia vel tertia vel alia, secundum fertilitatem terræ, aut sterilitatem. Aegi. Per.

[n] Fœtus. Quasi dicat, ita fœtus sicut &c.

[o] Pilus. Bouis vel etiam caprarum, ad borrā sellarū.

[p] Et suculi. Id est, parui sues.

[q] Naturali iure. Id est, gentium, de quo loquitur supra eodem, §. singulorum.

Pertinet.

fructuarij sunt. Partus verò ancillæ in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet [a]. Absurdum [b] enim videbatur, hominem in fructu [c] esse: cùm omnes fructus rerũ natura [d] gratia hominis comparauerit.

Debet vsufructuarius gregis de fœtibus submittere in locũ demortuorum: & similiter arbores & vites in locũ demortuarum. Aretinus.

Sed si gregis [e] vsumfructum quis habeat: in locum demortuorum capitum ex fœtu [f] fructuarius submittere [g] debet (vt & Iuliano visum est) & in vinearum demortuarum, vel arborum locum, alias debet substituere. Rectè enim colere, & quasi bonus paterfamilias vti debet.

Thesaurus vel in suo, vel in religioso, vel in sacro loco inuentus efficitur inuentoris: in alieno verò casu fortuito inuẽtus, solũ p dimidia efficitur dominus inuentor: & dominus soli pro alia dimidia. Aretinus.

Thesauros [h], quos quis in loco [i] suo [k] inuenerit, diuus Adrianus naturalem æquitatem secutus, ei concessit, qui eos inuenerit †. Idemq́ statuit, si quis in sacro, aut religioso [l] loco fortuito casu [m] inuenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera [n], sed fortuitu inuenerit: dimidium domino [o] soli concessit, & dimidium inuentori. Et conuenienter, si quis in Cæsaris loco [p] inuenerit: dimidium inuentoris, & dimidiũ esse Cæsaris statuit. Cui cõueniẽs est, vt si quis in fiscali loco [q] †, vel publico [r], vel ciuitatis [s] inuenerit, dimidium ipsius esse debeat, & dimidiũ fisci [t], vel ciuitatis.

Rerum corporaliũ traditio à domino facta ex causa ad dominiũ translationem idonea, accipientem dominum facit.

---

a Pertinet. Quantum ad plenam proprietatem: nisi etiam & in partu sit vsusfructus legatus: vt ff. de vsufruc. l. vetus.

b Absurdum. Sic ff. de vsuris. l. in pecudum.

c In fructu. s. vt ipse sit fructus: sed tamen in eo relinquitur vsusfructus.

d Rerum natura. id est Deus. sic s. de iur. natu. in princi. vnde dicitur apud Ouidium. Pronaque cũ spectent animantia cætera terram: Os homini sublime dedit, cœlumque videre iussit: & erectos ad sidera tollere vultus. Sic ff. de ædil. edic. l. iustissime. & ff. de fur. l. qui vas. §. ex furtiuis. & ff. de peti. hær. l. ancillarum.

e Gregis. Grex est numerus decẽ ouiũ, vel quinque porcorum simul & congregatim consistentiũ: vt ff. de abigeis. l. i. oues. & facit ff. de vsuc. l. rerum mistura. §. tertium.

f Ex fœtu. Aliunde enim non submittit, secundum quosdam, vel forte submittet etiam aliunde: argu. ff. de vsufruc. l. quid ergo. §. sed quod dicitur. in fin. ADDITIO. Hæc glos. cõmuniter approbatur vt non solum ex fœtu aliarum suppleat capita: sed & opus habeat aliunde quærere, & supplere. Christ. & Ang.

g Submittere. Quæ submissio non fit, si in singulis capitibus sit vsusfructus: vt ff. eo. de vsufru. l. quid ergo. §. sed quod dicitur. in fine.

h Thesauros. Est autem thesaurus, pecunia ab ignotis dominis vetustiori tempore abscondita: vt C. de thesauris. l. j. lib. x. in prin. vel depositio pecuniæ, cuius memoria non extat: vt ff. de acquir. rerũ do. l. nũquã. §. thesaurus. quandoque improprie dicitur: vt ff. de acquir. pos. l. peregre. in prin. & ff. ad exhi. l. thesauros.

i Loco. Alias solo.

k Suo. Iure directo vel vtili: vt feudatarius vel emphyteuticarius vel similes [2], licet Plac. aliud dixerit in his. Quid si mercenarius [3] dum laborat in alieno: vel creditor in pignore inuenit thesaurum? Respõ. dimidium eius est, in cuius fundo inueniunt [4]: & dimidium sibi acquirunt: vt ff. de acqui. re. do. l. si is qui. §. quod si creditor.

l Religioso. Vt ff. de iure fisci. l. iij. §. si in locis. contra Sol. hic corrigit secundum B. vel hic secundum naturalem rationem: vt patet in litera: ibi, secundum ciuilem rationem, quæ præualet: sicut & in vsucapione contingit, secundum Ioan.

m Fortuito casu. Casus, est inopinatæ rei euentus ex diuersis causis proueniens, ob aliud & aliud inceptis.

n Non data ad hoc opera. Alias totum domino redditur. in suo tamen loco potest operam dare nõ tamen magica arte, alias esset fisci: vt C. de thesau. l. vnica. li. x. Accursius.

o Domino. Sed per quam actionem? Respond. per rei vendicationem, cum dominus sit: vel ex condi. ex hac lege. ADDITIO. Pecunia tamen recondita in muro domus venditæ non cedit emptori, sed remanet reconditoris. Ange. An autem sufficiat solus oculorũ aspectus: vel etiam requiratur apprehensio, & quis præferatur: vide per Christophorum hic.

p In Cæsaris loco. Scilicet patrimonia li.

q Fiscali loco. Non tamen publice deputato. Accursius.

r Vel publico. Id est, publice deputato.

s Ciuitatis. Quæ loco priuatorũ sunt: vt ff. de verbo. signifi ca. l. eum qui vectigal.

t Fisci. Sed si fisci partem suppresserit, totum cum altero tãto reddit: vt ff. de iure fisci. l. iij. §. fina.

Per traditionem. CASVS. Domine, iam vidi multos modos per quos acquiritur dominium de iure gentium nũquid pluribus modis potest acquiri? Respon. quod sic. Per traditionem enim à domino factam, iure gentium quod naturali ratione introductum est, dominium nobis acquiritur. Nihil enim tam conueniens est æquitati naturali, quam voluntatem domini volentis rei suæ dominium in alium transferre, ratam haberi: & ideo cuiuscunque generis sit res corporalis, videlicet siue mobilis, siue immobilis, tradi potest: & à domino tradita alienatur. Et ideo stipendiaria & tributaria prædia per traditionem eodem modo alienari possunt. Sed domine, quæ dicuntur prædia stipendiaria & tributaria? Respond. Iustinia. Stipendiaria & tributaria prædia dicuntur, quæ in prouinciis sunt. Sed licet in Italia non sint talia prædia (cum inter prædia prouincialia & Italica quantum ad dominij translationem ex nostra constitutone nulla sit differentia) tamen si Italica prædia ex causa donationis, vel dotis vel qualibet alia iusta causa ad dominij translationem sufficiente, à domino alij tradantur: sine dubio transferuntur, sicut prouincialia prædia, quæ eodem modo tradita fuissent. Sed licet dixerim tibi per traditionem trãsferri, hoc tamen non generaliter est verum: nam venditæ res & emptori traditæ à domino non aliter acquiruntur emptori, quam si emptor venditori pretium soluerit, vel alio modo eidem satisfecerit: puta dando ei fideiussorem, aut etiam pignus: & hoc cauet etiam lex duodecim tabularum. Rectè tamen dicitur de iure gentium hoc effici. Veruntamẽ si venditor neque prætio sibi numerato, neq́ fide iusso

---

Item decem homines constituunt populum, vel turbã: tres collegium duo cõgregationẽ & rixam. vt ca. j. extra de electio. secundum Christ. Et decẽ homĩnes faciũt turbam. ff. vi bon. ra. l. prætor. §. j. & numerus charitum incipit conuiuiũ: musarum vero numerus finit ipsum i. nõ debẽt esse in conuiuio pauciores tribus nec plures x. vt scribit Gellius in noc. atti. et Macro. Aeg. Per.

Quid si cõcurrant vnus contra alterũ: vel ambo contra tertium: quid iuris. idem quid in vsufructua rio vel si reperiatur in fundo pręscripto, seu dotali, vide p Ang. hic.

Qui ad hoc fodiẽdum non fuit cõductus, alias secus: vt l. qui. p procurator: vt in cæteris. ff. de procu. Ange.

Hoc est Falsum: vt l. is qui in alieno. §. fi. ff. de ac-

qui. re. do. Ange.

† Huius rei meminit Spartianus in Hadriano,

† Et si partẽ ad fiscum pertinentẽ suppresserit, totũ cũ altero tantum cogitur soluere. l. iij. §. fin. ff. de iure. fis. Angi. per.

Quædam exemp. habent, in loco pu blico, vel fisci, vel ciuitatis.

fideiussore, vel pignore sibi dato, fidem emptoris secutus, ei rem tradiderit: dicendum est statim rem emptoris fieri. Sed pone, Procurator Titij de voluntate domini vendidit mihi equum Titij: & pretio numerato equum mihi tradidit: modo quæro, vtrum per traditionem à procuratore factam, dominiū equi videatur mihi acquisitum? Respon. quod sic. Nihil enim interest, vtrum ipse dominus rem suam alicui tradat, an alius de voluntate eius: & ideo si alicui libera vniuersorum negotiorū administratio à domino permissa fuerit: & ipse administrator ex huiusmodi negotiis aliquam rem vendiderit, & tradiderit: huiusmodi rem per traditionem accipientis facit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. interdum. Franciscus de Are.

Per traditionē quoq; a iure naturali b res nobis adquiruntur c nihil d enim + tam cōueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem e domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. & ideo cuiuscunq; f generis sit corporalis g res, tradi potest, & à domino h tradita alienatur i. Itaq; stipendiaria k quoque & tributaria l prædia eodē modo alienantur m. Vocantur autem stipendaria & tributaria prædia, quę in prouinciis n sunt: inter quæ o, necnō & Italica prędia, ex nostra cōstitutione p nulla est differētia q. Sed siquidem r ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur s, sine dubio transferuntur t.

Ita demū traditione rei venditæ emptor dominus efficitur, si aut pretiū venditori solutum sit, aut aliter satis ei factum sit, aut fides de pretio habita: & quod per aliū facimus, ipsi quoque facere videmur.

Vēditæ + verò v res & traditæ, nō aliter emptori adquirūtur, quàm si is venditori pretium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti ex promissore, aut pignore y dato z, quod quāquam cauetur ex lege a duodecim tabularum: tamen rectè dicitur, & iuregentium, id est, iure naturali b id effici +. Sed si is, qui vendidit c, fidē emptoris d secutus fuerit: dicendum est, statim rem emptoris fieri e. Nihil f autem interest, vtrum ipse dominus tradat alicui rē suam, an voluntate eius alius, cui eius rei possessio permissa sit g. Qua ratione,

a Per traditionem quoque. Non solum inuentione: vt s. §. proxi.

b Iure naturali. Id est gentium: vt infra §. proxi.

c Acquirunt. Causa præcedente vera vel putatiua, vt indebitum: alias nō: vt ff. eodem, l. nunquam. & infra hoc §. ibi. Sed si quidem &c.

d Nihil. Imo Deo seruire. sed hyperbolice loquitur, sic ff. de pact. l. j. in prin. & ff. de act. empt. l. ex empto. in prin. & C. de transact. l. non minorem.

e Voluntatem. Dum tamen sit legitima. nam cui bonis interdictum est, non alienat: vt ff. de cura. fu. l. j. in principio.

f Cuiuscunque. Id est siue mobilis, siue soli.

g Corporalis. Incorporales enim tradi non possunt: vt ff. de acquir. rerum domi l. seruus. §. incorporales.

h A domino. Hoc quandoque fallit, & eius contrarium inuenitur verum: vt j. qui. alie. licet vel non. Sed hoc est regulare: vt hic, & ff. eo. l. traditio.

i Alienatur. Id est dominium transfertur. Accur.

k Stipendiaria. Scilicet quæ militibus pro stipēdiis dantur: vt ff. de rei vē. l. item si verberatum. §. ij. & de euic. l. Lucius. & de acquir. rerum do. l. in agris.

l Tributaria. Quæ tributa Romæ reddunt.

m Alienantur. Per traditionem. ADDITIO. Quæ quot modis fieri intelligatur, vide Ang. Et an per verbum tradidit, positum in testamento, probetur, vide Barto. & Christopho. hic.

n In prouinciis. Quasi dicat, talia prædia non sunt in Italia. Accursius.

o Inter quæ. Scilicet prouincialia.

p Constitutione. Vt C. de vsuca. trans. l. vnica.

q Nulla est differentia. Scilicet quantum ad dominij translationem: vt C. de vsucap. transfor. l. vnica. sed quantum ad tributa est differētia. C. de episc. & cleri. l. de his.

r Sed si quidē. Vere nulla est differētia, sed & si &c.

s Tradantur. Scilicet stipēdiaria prædia & tributaria. Accursius.

t Transferuntur. Scilicet prouincialia prædia, sicut Italica & est verū in omnibus, nisi scriptura necessaria sit secundū Ioan. vt C. de suffrag. l. vnica. §. quod si prędia. Item sunt vera, si accipiens inducatur in vacuam possessionem, secundum quosdam, vt C. de probatio. l. cum res. Ioan. contra: vt ff. de fun. dot. l. si fundum. & de acquirē. rerum domi. l. homo liber. §. quicquid. sufficit enim induci in possessionem, licet non vacuam. Quod autem in dicta l. de probat. dicitur demonstratiue quod sic euenerit, non causatiue dicitur.

v Vero. Pro sed. Accursius.

x Res quæ loco pignoris à venditore teneri possunt, vt ff. de act. empt. l. Iulianus. §. offerri.

y Pignore. Quod sic intelligo, si placeat venditori aliud quam pretium accipere: alias non: vt ff. si certum petatur. l. ij. §. j.

z Dato. Poterit ergo vendicare venditor rem, s. si non fuit de pretio satisfactum: vt ff. de tribu. l. procuratoris. §. sed & si dedit mercedem. nisi emptor tunc pretium offerat: vt ff. man. l. diligenter. §. j. in fi. & ff. de precario. l. ea quæ.

a Lege duodecim tabularum. Quæ est ius ciuile: vt ff. de iustit. & iur. l. ius ciuile. §. hoc igitur. non solum gentium 2.

b Iure naturali. Sic dictū, quod naturali ratione inductum fuit: vt s. de iure natura. §. quod vero. & §. sed naturalia.

c Vendidit. Et tradidit.

d Fidem emptoris. Quid si dedit diem ad soluendū? Respon. non facta solutione vendicat, secundū Ioan. vt de pact. inter empt. & vendi. l. commissoriæ. potest tamen contradici: quia aliud est simpliciter diem solutioni statuere, aliud pactum legi commissoriæ ponere. Item quid si simpliciter tradat? Respon. videtur sequi fidem nisi contra probetur, vt quia forte dicebat emptor præsentem se habere pecuniam: vt arg. ff. de pig. act. l. ij. Et argu. contra ff. de tribu. l. procuratoris. §. sed si dedi.

e Emptoris fieri. Nisi in casibus: vt ff. de iure fisc. l. si procurator. §. fina. & ff. de re iudi. l. à diuo Pio. §. sed si emptor.

f Nihil. Quod enim quis per alium facit, ipse facere videtur: vt ff. de vi & vi arma l. prima. §. deiecisse. & infra, de iniur. §. nō solum. & ff. de iniur. l. item apud. §. fecisse.

g Permissa sit. Vel ab ipso domino, vel ab alio domini voluntate.

g Libera.

+ Nihil tam naturale quam voluntatē domini rē suā in aliū transferentis seruari. de iure cano. trāsfertur, beneficiū per sententiam pa- pę etiam si ne traditione vt in c. proposuit cum gl. super verbo vocare. extra de cōces. prębē.

; In qua & tradens & accipiens conueniant: puta quam ambo eam sciant vel credāt sub esse.

Prædia stipendiaria Prædia tributaria.

Facit ad hūc §. gloss. ij. in cap. fi. extra de pig.

Nam & M. cice. libro ij. de Inuē. generaliter scribit, quæ vel natura vel consuetudine iura fuerant probata, ea deinde legū metu sancita esse neque tamen propterea desinunt naturæ iura esse: & à mero ciuili iure ac le-

gitimo differunt.

Nā hæ res ꝓprie pignus nō sunt quia adhuc suæ res fiunt sicut ante traditionē ratio quia pignus & dominiū nequeunt concurrere. l. neque pignus. ff. de reg. iur. Aegi. Per.

; Ex quo non principaliter sed approbatiue trāsfertur dominiū inquantum approbat ipsum contractū, dādo formā, vt non aliter transeat, quam si fuerit de pretio satis factum Christo.

; In cōtrarium est veritas: quia tunc videtur habere fidē de pretio: & trāsfert dominium etiam si protestatus esset se non confidere vltra decem dies, secundum Ang.

Pactum legis commissoriæ dicitur quū aliqua res vēditur ea conditione quod nisi pretiū soluat ad certū diē, erit inempta; vt colligitur ex l. ij. ff. de le. cōmis. æg. Per.

a Libera. Secus in generali procuratore, qui non habet liberam: vt ff. de procu. l. procurator cui. & l. procurator totorum. sed M. distinxit inter procuratorem totorum bonorum, vt ibi: & vniuersorum, vt hic.

ADDITIO. Dic plene per Bartol. in l. procurator cui generaliter libera. ff. de procura. & quando & quomodo dicatur libera cōcessio, vide per Bar. Ang.

Interdum. Accur. Dixi supra, quod non solum traditione transfertur dominium: sed etiam quandoq; sine traditione nuda volūtas domini sufficit ad dominiū rei suæ transferendum: veluti si Titius aliquā rem tibi accommodauit, aut locauit, aut apud te deposuit. nam si præterea eandem rem tibi vendiderit, vel donauerit, aut dotis nomine dederit: quamuis eam rem ex causa venditionis, aut donationis, vel dotis tibi nō tradiderit: eo tamen ipso, quod ipse patitur huiusmodi rem tuam esse, statim per eum dominiū eius tibi acquiritur, acsi eo nomine tibi eam tradidisset, & idem contingit in alio casu. Nam si quis vēdiderit tibi merces in horreo suo depositas, & claues horrei tibi emptori traditæ sunt: dominium tibi mercium acquisitum intelligitur. Et non solum voluntate transfertur dominium, quando habet voluntatem transferendi in personam certam: sed etiam aliquando voluntas domini sufficit ad dominium rei suæ transferendum in personā incertam, vt in tali casu. Prætores vel consules quando missilia, id est aurū, vel argentum in vulgus proiiciunt: vt in multitudine populi ad huiusmodi, missibilia concurrente, liberius possint pertransire: licet ignorent, quantum quisque accepturus sit: tamen quia volunt vnumquenque esse dominum eius, quod acceperit, statim accipientem dominum efficiunt. Et eadem ratione verius esse videtur, si aliquis rem pro derelicto à domino habitam occupauerit: statim ipsum occupātem dominū fieri. Sed domine, dicatis mihi, quomodo dicit quid haberi pro derelicto? Ad hoc respon. Amice, illud pro derelicto habetur, quod dominus tali intentione abiecit, vt illud amplius in numero rerum suarū esse nolit: & ideo statim cum abiecerit, dominus esse desinit. vnde cum in nullius bonis sit: de iuregentium occupanti conceditur. Sed & alia causa proiiciendi res est: vt quando in tempestate maris causa exonerādæ nauis eiiciūtur: & idcirco in huiusmodi reb⁹ eiectis aliud ius statuit. Nam huiusmodi res in tempestate maris eiectæ remanent in dominio eorum, qui eas eiecerunt: quia verum est dominos eas non eo animo eiecisse, vt amplius eas non haberent: sed quo magis ipsi cum naue exonerata periculum maris euadere possent: & ideo si quis huiusmodi res fluctibus expulsas, vel etiā in ipso mari consecutus fuerit animo lucrandi: furtum committit, & actione furti tenetur. Non enim multum videtur distare ab illis rebus, quę de rheda currente dominis nō

Dominiū sine traditione aliquando trāsfertur.

si cui libera a vniuersorū negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isq; ex his negotiis rem vendiderit: & tradiderit: faciet eā accipiētis.

Qui rem suam iamdudū alicui ex causa ad dominium minus idonea traditā, eidē postea iusto titulo cōcessit, dominiū sine noua traditione transtulit.

Interdum etiā sine traditione, nuda b voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quā tibi aliquis cōmodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit: postea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quāuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quòd patitur tuam esse c, statim tibi adquirit proprietas, perinde, acsi eo nomine tibi tradita fuisset.

Per traditionem clauium videtur traditum dominium mercium venditarum. Aret.

Item si quis d merces in horreo depositas e vēdiderit simulatque f claues g horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem h mercium ad emptorem.

Etiam incertæ personæ fortuita à domino facta traditio dominium transfert: ideo missilia in vulgus iactata, & res pro derelicto habitæ, apprehendētis fiunt. Quæ autem pro derelicto habita dicantur, & quæ nō, subiicitur, in glos. fina.

videntibus cadunt. hoc dicit vsque ad finem. Franc.

b Nuda. s. à traditione. sic C. de pact. l. traditionibus. Item in aliis casibus dominium sine traditione datur: qui possunt his legibus notari. ff. de acquiren. posses. l. j. §. si iusserim. & §. idemq;. & l. quod meo. §. si venditorem. & l. quarūdam. Item C. de acquiren. posses. l. minus. & C. de donat. l. j. & l. quisquis. 1 Item si volens tibi tradere dominium: nomine tuo me constituam possidere, vel conducam à te: vt ff. de acquirend. posses. l. quod meo. & de rei ven. l. quædam mulier.

c Tuam esse. Si res est præsens: vt ff. de rei vend. l. eius. & l. hęc si. Vel hic in vera venditione, ibi in ficta: vt ff. pro empto. l. ij. Item hoc est verum, si pretium sit solutum, vel satisfactum: vt s. eod. §. venditæ.

d Item si quis. 2 Hic est casus, vbi sine possessione tradita acquiritur dominium, & alios habes notatos. ff. de rei vendic. l. si ager.

e Depositas. Id est, repositas.

f Simulatque. 3 Id est, statim postquam: vt s. eod. §. fere. & j. de empt. & vendi. in prin.

g Claues. Aliter de consuetudine Daciæ: in qua cum aliquis vult legare vel dare fundū ecclesiæ, sumit parum terræ in panniculo, & ponit super altare, & ita transfert dñium: vt extra de consue. c. ij. Est aūt casus mirabilis, in quo sine omni traditione, sed sola voluntate transfert possessio & dominiū ipso iure: vt C. de dona. l. quisquis. vbi retentio vsusfructus in re donata inducit traditionē possessionis & dominij per quandā iuris fictionē. Itē si relinquat ecclesiæ vel ciuitati hęreditas vel legatū, vel ei res aliqua donet, aut vendatur: statim dominiū transfert sine possessionis traditione. C. de sacrosan. eccle. l. vt inter diuinum.

h Transfert proprietatem Et possessionem. Et quod dixi de proprietate, verum est, si dominus est tradens: alias causam præstat vsucapiendi, si hæc fiant coram horreo, & hoc propter præsentē * visionē rei: vt ff. de contrahen. emp. l. clauibus. & de acquirē. posses. l. j. §. si iusserim. Et sunt hæc in argu. vt si vendam equum, quem tradam per frenum vel capistrū, vt dominium transeat. Accursius. ADDITIO. Sunt multi casus, in quibus res nō apprehenditur, & tamen possessio trāsfertur. Per solum visum: vt ff. de acquiren. pos. l. quod meo. §. si venditorem. Per venditionem rei commodatæ vel depositæ: vt s. eo. §. interdum. Per traditionem clauium, vt hic. Per traditionē instrumēti: vt l. j. C. de do. Per conductionē de re propria factā, s. quādo quis etiam rem suam vult possidere nomine alterius. Vnde versus, Visu, siue rei mutuatæ, vēditione, Clauibus & chartis, mea si cōduco sciēter: Quāuis nō aliter detur, possessio transit. Vide tu canonista notata in c. ex literis. in gl. fi. extra de cōs. vide etiā gl. in ver. nuda. §. interdū. s. eo. quę pro materia alleg. posuit sufficientes.

1 Et an habēs instrumentū creditī videtur constitutus procurator, vide la. hic.

2 Ista gl. nō est Accursij, imo est additio.

3 Ista etiā nō est Accur. cum seq. super verbo claues. sed sūt additiões: ideo caue ne eas alleges pro ordinarijs.

* Dic quod visio nil agit sed traditio clauium. s. præsentia horrei, secūdum Por. Aeg. Per.

Possessio sæpe trāsfertur licet res non apprehendatur.

Hoc

g Hoc amplius. Scilicet est hic, quam §. in alio casu: quia §. semper in personam certam: hic in incertam.

h In certam. Arg. contra §. de leg. §. tutor. Accur.

Missilia vnde dicũtur. c Missilia. Sic dicta: quia in populum mittuntur, siue proiiciuntur, vt illuc currente multitudine possint praetores vel consules pertransire: vt in coronatione domini papae vidi: vt ff. pro der. l. si id quod. §. id quod. & in auth. de consulib. collat. iiij. §. spargere autem. ibi, argumentum vero &c.

d Nolit. Vere, vel legis interpretatione: vt in authenti. de nupt. §. & multo potius. coll. iiij. & C. de infan. expo. l. fin. & C. de la. lib. tol. l. j. §. sed scimus.

e Desinit. Si abiecit. vel habere desiit rem immobilem: alioqui possessionem perdere potest, non dominium: vt ff. de acquirend. possess. l. si quis. ij. §. differentia. & ff. pro derelic. l. j. & ij.

ADDITIO. Aut stat in possesione, & habet animum habendi pro derelicto, & non perdit dominium: vt dicta l. si quis vi. §. differentia. ff. de acquirend. possessio. Aut exiuit de possessione: & tunc etiam perdit dominium, & habetur pro derelicto. & ita tenet gloss. secunda, secundum vnam opinionem in dicto §. differentia. quam ibi sequitur Bartol. & doctores. Angelus.

Hoc amplius[a], interdum & in incertã[b] personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce praetores & consules, cùm missilia[c] iactant in vulgus, ignorant, quòd eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt, quòd quisque acceperit, eius esse: statim eum dominum efficiunt. Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitã occupauerit quis: statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id in numero rerum suarum esse nolit[d], ideóq; statim dominus eius esse desinit[e].

Proiecta in mare tẽpore tempestatis, vel cadentia de curru alicuius, nõ fiunt occupãtis. Are.

Alia sanè causa[f] est earum, quae in tempestate leuãdae nauis causa eiiciuntur: haec enim dominorum permanent: quia palàm est, eas non eo animo eiici, quòd quis eas habere nolit, sed quò magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus[g] expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum[h] committit. Nec longè[i] videtur discedere ab iis, quae de rheda[k] currente non intelligentibus[l] dominis cadunt.

TITVLVS II.
DE REBVS CORPORALIBVS ET incorporalibus.

Corporalia tangi possunt de sui natura: incorporalia verò non: licet in eis contineantur corporalia: siue sint seruitutes reales, siue personales. Aret.

Quaedã praeterea[m] res corporales sunt[a] quaedam incorporales[b]. Corporales eae sunt, quae sui natura[p] tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliae res innumerabiles[q]. Incorporales autẽ sunt, quae tangit non possunt: qualia sunt ea, quae

Quia visum est de secunda diuisione rerum, scilicet, quòd quaedam sunt publicae, & quaedam sunt nullius, & quaedam singulorum &c. sequebatur de tertia diuisione videre, quae ita se habet, quod rerum quaedam sunt corporales, quaedã incorporales. de qua diuisione tractaturus intitulauit istum titulum, de rebus corporalibus & incorporalibus. Porcus.

Quedam. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primo ponit vnam diuisionem rerum. Secundo definit res corporales, & per exempla demonstrat. Tertio definit res incorporales, & etiam per exempla demonstrat. Quarto respondet cuidam tacitae quaestioni. Quinto praedicta extendit. Secunda ibi, Corporales sunt. Tertia ibi, Incorporales. Quarta ibi, Nec ad rem. Quinta ibi, Eodem numero. Pone casum per teipsum: quia litera satis plana est.

m Praeterea. Id est, praeter praedictam diuisionem, supra titulo primo, in principio, est alia: quia quaedam communes, quaedam publicae, quaedam vniuersitatis, quaedam nullius, quaedam singulorum. Item quaedam corporales, quaedam incorporales: vt hic subiicit.

* Abundant, sui natura.

Rerũ diuisiões quot sunt.

f Alia sane causa. Alias alia causa, scilicet proiiciendi: & ideo aliud ius statuitur. Vide cap. excommunicationem. de raptis extra.

g Fluctibus. Id est, vndis.

h Furtum. ff. de furt. l. falsus. §. si iactum. contra. Sol. distingue animum proiicientis: quod patet, vt si librum apertum proiiciam, secundum Ioann. vt ex hac lege & illa colligitur: & arg. ff. de dam. infec. l. si finita. §. si quis metu. Item quid distat hoc furtum ab illo titulo. ff. de incen. rui. nau. Respond. hoc locum habet, quando non in ipso naufragio aliquid quis furatur, ibi in ipso naufragio: vt ff. de incen. rui. nau. l. j. in fi. & l. ij. & iij. & ff. pro derelict. l. j. ij. & iij. Accursius.

i Nec longe. Nam in aliquo distat: quia hoc sciente, illud ignorante domino fit: vt ff. de acquiren. possess. l. interdum. §. j.

k De rheda. Id est, de curru ducto ab equis.

l Non intelligentibus. Id est, non videntibus.

DE REBVS CORPORALIBVS & incorporalibus.

a Corporales sunt. Sic ff. de rerum diuisio. l. prima. §. quaedam.

b Quaedam incorporales. Quid de hac diuisione nos iurisconsulti agemus? Respond. quia multa in corporalibus locum habent, quae non obseruantur in incorporalibus. Incorporalia enim non traduntur, nec vsucapiuntur regulariter: [1] vt ff. de acquirend. rerum domin. l. seruus. §. incorporales. & de vsucap. l. vsucapionem. non vendicantur: vt ff. de rei vendica. l. vendicatio. ac non transferuntur penitus: vt ff. pro socio. l. j. ij. & iij. non possidentur: vt ff. de acquirenda poss. l. iij. in princip.

ADDITIO. Et de ista dictione in, quid importet, vide Christophorum hic ad notata in versicul. incorporales.

p Sui natura. Nam secus, si propter difficultatem, vt res in profundo maris, vel caelo affixa.

q Innumerabiles. Id est, non habiles ad numerandum. Ioannes.

1 Scilicet ꝑ se, sed cũ rebus corporalibus sic: dũmodo concurrat sciẽtia aduersarij licet in aliis ꝑscriptionibus non requiratur: vt l. fi. C. de ꝑscrip. lon. temp. secũdum Ang. hic.

a Quæ in iure conſiſtunt. Id eſt, ſub hoc prædicabili ius, continẽtur: in quarum definitionibus ponitur hæc dictio ius, in prædicato: qualia ſunt omnia iura, ſcilicet incorporalia: vt ff. de rer. di. l. j. §. quædam.

b Hæreditas. Vt ff. de verbo. ſignific. l. nihil.

CASVS Domine, iam video, quod vultis tractare de ſeruitutibus ruſticorum prædiorum. dicatis ergo mihi, quid eſt iter? Ad hoc reſpon. Amice, iter eſt &c. prout continetur in litera. & ſic pone caſum de cæteris ſeruitutibus vſque ad §. prædiorum vrbanorum. Franciſcus.

in iure conſiſtunt [a]: ſicut hæreditas [b], vſusfructus [c], vſus & obligationes [d] quoquomodo cõtractæ. Nec ad rem [f] pertinet, quòd in hæreditate res corporales continentur. † Nã & fructus, qui ex fundo [g] percipiuntur, corporales ſunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur plerunque [h] corporale eſt: veluti fundus, homo, pecunia nam [i] ipſum ius hæreditatis [k], & ipſum ius vtendi fruendi [l], & ipſum ius obligationis [m] incorporale eſt. Eodem numero [n] ſunt iura [o] prædiorum vrbanorum & ruſticorum, quæ etiam ſeruitutes vocantur [p].

TITVLVS III. DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM.

Animaduerte ſeruitutum quaſdam à re rei deberi, (quas reales appellamus) quaſdã verò à re perſonæ: de prioribus hoc titulo traditur: de reliquis proximioribus titulis diſcutietur.

Eſt autem ſeruitus realis (vt Bart. lib. viij ſforum. titu. de. ſeruitut. in l. j. definit.) ius prædio inhærens, ipſius vtilitatem reſpiciens, & alterius libertatem diminuens.

Ruſticorum prædiorum ſeruitutes ſunt, quæ ruſticis prædiis (id eſt, gratia fructuum percipiendorum, aut colligendorum factis) debentur: vt via, iter, actus: & id genus ſimilia.

Vrbanorum verò prædiorum ſunt, quæ vrbanis prædiis (id eſt, ædificiis) debentur, quarũ exempla profusè hic traduntur, conſtituuntur autem ſeruitutes, vt ſcribitur ad finem huius tituli.

RVſticorũ [q] prædiorũ iura [r] ſunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter eſt ius eundi [s] ambulandi [t] hominis, * non etiam iumẽtum [v] agendi, vel vehiculum. Actus eſt ius agẽdi iumentum [x] vel vehiculum: Itaque qui habet iter, actum non habet [y]: qui habet actum, & iter habet [z]: eo'que [a] vti poteſt etiam ſine iumento. Via eſt ius eũdi [b] & agẽdi, & ambulãdi: nam iter & actum via in ſe continet [c]. Aquæductus eſt

c Vſusfructus. Infra de vſufr.. in prin.

d Obligationes. Infra de oblig. in prin.

e Quoquomodo. Id eſt, ſiue ex contractu, vel quaſi: ex maleficio, vel quaſi: vt j. de oblig. §. fin.

f Nec ad rem. Reſpondet tacitæ obiectioni. quaſi dicat, quomodo hæreditas eſt in corporalis, cum in ea ſint res corporales?

g Ex fundo. In quo vſumfructum habemus.

h Plerunque. Propter ſeruitutes, quæ per actionẽ vel obligationem debentur: vt j. de actio. §. ij. & propter actionum ceſſionem: vt ff. mand. l. ſi procuratorem. §. fin. & ff. de rei vend. l. ſi hominem. alias Iuliã. §. vſque adeo. Accurſius.

i Nam. Pro ſed. alias tñ, & melius.

k Ipſum ius hæreditatis. Id eſt, ipſa hæreditas. & ſic intranſitiue hæc tria leguntur.

l Fruendi. Scilicet vſusfructus.

m Ipſum ius obligationis. Id eſt, obligatio ipſa.

n Eodem numero. Id eſt, incorporalia.

o Iura. Id eſt, ſeruitutes.

p Vocantur. De quibus j. titu. proxi. dicitur ſtatim. De quibuſdam quæritur, licet ad nos non pertineant: vt de aere, fumo, & de ſtatu animalis? Reſpond. ſecundum Philoſophos eſſe corporalia. Item quid de Angelis bonis & malis, & anima hominis? Reſpond. hæc incorporalia eſſe.

DE SERVITVTIBVS PRAEDIOR.

Dictum eſt ſupra de rebus incorporalibus in genere, ſequitur videre in ſpecie: & ideo à ſeruitutibus initium facit, quæ ſunt incorporales: vt ſupra tit. j. in fin.

RVſticorum. Iſte tit. diuiditur in quinque partes. Primo ponit de ſeruitutibus ruſticorũ prædiorum. Secũdo de ſeruitutibus vrbanorum prædiorum. Tertio redit ad ſeruitutes ruſticorũ. Quarto ponit quare appellantur ſeruitutes prædiorum. Quinto ponit qualiter dictæ ſeruitutes conſtituantur. Secunda ibi, in §. prædiorum. Tertia ibi, in §. inter ruſticorum. Quarta ibi, Ideo autem. Quinta ibi, in §. ſi quis velit.

q Ruſticorum. Sic & ff. eod. l. j.

r Iura. Id eſt, ſeruitutes. Et not. hic tria genera ſeruitutum, quædam à perſona perſonæ debentur: de quibus dicitur ſupra de iure perſonarum, quædam ab vna re alteri rei: de quibus dicitur in hoc titulo, [1] quædam à re perſonæ: vt vſusfructus. & vſus, & habitatio: vt infra titulo primo & ſecundo. poteſt & quartum dici, vt à perſona rei debeantur: vt ff. de conditionib. & demonſtrationib. l. Titio centum. §. Titio. ij. & de aliment. & cibar. legat. lege, ſeruos.

s Ius eundi. Solus, vt per hoc diſcrepet à ſequenti. Accur.

t Ambulandi. Scilicet, cum alio.

v Iumentum. Scilicet, ſeparatum à ſe, vel armenta ſeparata à ſe, ſed ſuper equum ire poteſt: vt ff. de ſeruit. ruſticor. prædiorum. l. qui ſella. in principio. & l. iter. Quandoque iter non eſt ſeruitus: vt ſi vſufructuario detur à domino alterius prædij: vt ff. ſi ſeruitus vendic. l. ſecunda. §. ſecundo. Tertio groſſe dicitur quælibet via, per quam itur.

x Iumentum. Vel ſubtus vel ante ſe, & idem ſi in vehiculum.

y Actum non habet. Per conſequentiam.

z Iter habet. Quo ad commodum, non quo ad ſeruitutem. ſunt enim duæ ſeruitutes diuerſæ: vt ff. ſi ſeruit. vend. l. loci. §. j. ff. de adimen. leg. l. j.

a Eoque. Scilicet itinere contento ſub actu.

b Eundi. Hæc verba expone: vt ſupra eodem, §. primo.

c Continet. Sed quæ eſt differentia ſecundum hoc inter actum & viam? Reſpond. qui habet viam, poteſt trahere trabem & lapides, & recte ferre haſtam [2], quæ non permittuntur habenti actum: vt ff. de ſeruit. ruſticorum prædiorum l. qui ſella. §. j. Item certa viæ latitudo eſt viij. pedum in directum, in angulis xvj. niſi maiorem vel minorem placuerit facere conſtituentibus [3]: quod non eſt in actu: vt ff. de ſeruitutib. ruſticorum prædiorum. l. viæ. & l. certo. §. latitudo. & l. via. conſtuui. Accurſius.

† Si contentũ non ſemper ſequitur naturã continẽtis: hinc eſt quod ſi ſolus fundus ſit ĩ peculio nõ ſequitur eo vẽdicato, qđ & ipſũ peculiũ vẽdicet. Aegi. Per.

† Obſeruãdũ hoc loco admonet Franciſ. Balduinus, res hæreditarias eſſe ĩ hæreditate, ſed non eſſe ipſam hæreditatẽ. Hic qui vendit hæreditatem non præſtat cuiuſ actionẽ rei alicuius hæreditariæ. l. ij. ff. de hæred. vel actio. ven.

Fumus & aer corporalia, ſunt.

1 Quæp[...] ea quã [...] conſtitu[...] trãſeũt [...] re ipſa [...] quẽcũq[...] vadãt: [...] cus ſi eſ[...] promiſſ[...] Et in ip[...] rum cõſt[...] tutione[...] bet tam[...] ſtituẽs f[...] di ſeruic[...] tis, quã [...] cui conſ[...] tuitur, f[...] di domi[...] tis inſol[...] dum hab[...] re domi[...] um. Ang[...]

* Hominis, abun[...] dat.

2 Dũmo[...] do ciuili[...] ter gera[...] & non de[...] uaſtet fru[...] ctus. Quod no[...] pro capit[...] neo & cu[...] cõceditur [...] tranſitus [...] aliqđ te[...] ritorium. Angel. & [...] laſ.

3 Et ſic ex[...] preſſe ĩ a[...] quo loco [...] anguſto cõ[...] cedat, va[...] let ſaltem [...] vt actus [...] aut iter ſe[...] cundũ Ae[...] gi. hic.

Aquæd

ius aquæducendæ [a], per fundum alienum.

Seruitutes quæ ædificiis debentur, licet in villa conſtitutis, dicuntur ſeruitutes vrbanorum prædiorum.

Prædiorum vrbanorũ ſunt ſeruitutes eæ, quæ ædificiis inhærent: ideo vrbanorum prędiorum dictæ: quoniam ædificia omnia, vrbana prædia appellamus, etſi in villa ædificata ſint. Item vrbanorum prædiorum ſeruitutes ſunt, vt vicinus onera vicini ſuſtineat: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt ſtillicidium [d], vel flumen recipiat quis in ędes ſuas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat [e] †: ne altius quis tollat [f] ędes ſuas: ne luminibus vicini officiat.

In ſeruitutibus ruſticorũ prædiorũ computantur hic deſcriptæ.

Inter ruſticorum prædiorum ſeruitutes quidã computari rectè putant aquæ hauſtum [g], pecoris [h] ad aquã adpulſum, ius paſcẽdi, calcis coquendæ [i], arenæ fodiendæ.

Omnes ſupradictæ dicuntur ſeruitutes prædiorum: quia ſine prædiis eſſe non poſſunt. Aret.

Ideo autem hæ ſeruitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis cõſtitui non poſſunt. Nemo enim ſeruitutem poteſt adquirere vrbani vel ruſtici prædÿ, niſi qui habet prædium: nec quiſquam [k] debere, niſi qui prædium habet †.

a Aquæducendæ. Siue inuentæ, ſiue inueniendæ: vt ff. eodem, l. Labeo.

Prædiorum vrbanorum. CASVS. Domine, iam vidi quæ ſunt ſerui. ruſti. prædi. dicatis mihi ſi placet, quæ ſunt ſer. vrb. prædiorum? Ad hoc reſpond. Amice, ſeruitutes vrbanorum prædiorum dicuntur, quæ ipſis ædificiis inhærent. Dicuntur enim ſeru. vrba. prædiorum quoniam omnia ædificia, prædia vrbana appellamus, etiam ſi in villa poſita ſint. Non enim locus, ſed materia vrbanorum prædiorum efficit. Sed domine, ſi placet, ponatis mihi exempla de ſerui. vrba. prædio. Ad hoc reſpond. Amice, ſeruit. vrba. præd. ſunt hæ, vt vicinus onera vicini ſui in ædibus ſuis ſuſtineat: videlicet vt liceat vicino tignum de ædibus ſuis in parietem vicini ſui immittere. Item vt vicinus ſtillicidium vicini ſui, vel flumen in cloacam vel in aream ſuam recipiat, & etiam inter ſeruitutes prædiorum vrb. connumeratur hæc ſeruitus, ne quis ædes ſuas altius extollat, ne luminibus vicini officiat. Et hæc dicuntur vſque ad §. inter ruſticorum. Franc.

b In villa. Non enim locus, ſed materia facit vrbanũ prædium. quod dic, vt ff. de verb. ſig. l. vrbana prędia.

c Vicinus. Id eſt, domus vicini.

d Stillicidium. Quod ſtillat: & interdũ directo cadit, interdum non propter ventum forte: ſed flumen directo cadit: & maxime per dochiam, id eſt, canalem: vt de ſer. vrb. præd. l. ſeruitutes. §. ſtillicidium. Accur.

e Non recipiat. Hoc, ſcilicet non recipere, eſt ius non ſeruitutis: imo potius libertatis. & hanc negatiuam referas ad omnia exempla proxime dicta. Vel dic: ſicut recipere talia, eſt ſeruitus: ita econtra ſi deſinit recipere, eſt mihi quondam recipienti ſeruitus & onus: & ſicut in præſcribenda ſeruitute indigebam aliquo facto: ſic econtra in præſcribenda ſua libertate indiget facto ſcilicet vt foramina obturet, vel ſimilia faciat, quæ non ſunt neceſſaria in præſcriptione libertatis contra ruſticam ſeruitutem: & ideo tantum in affirmatiua lex dicit de eis, ſcilicet ius eundi, agendi &c. vt ff. de ſerui. vrb. præd. l. v. & ĩ. eod. circa princ.

Dic rationem diuerſitatis, quod vrbanę ſeruitutes ſunt nobiliores, & magis intereſt Reipublicæ, quod conſeruentur, quam ruſticæ: & ideo ſi quædam foramina obturantur, quædam non: in nihilo acquiritur libertas, ſecundum Angel. hic.

f Tollat. Vel non tollat: quod poteſt prodeſſe mihi ad lumina refulgenda. vnde dicitur in libro Machabæorum: Refulſit Sol in clypeos aureos: & reſplenduerunt montes ab eis: vt ff. eod. de ſerui. vrb. prædio. l. ſi arborem. §. interdum. Vel dic quod tollat, vt ſi ſeruitus, vt modo in aliis diximus.

Inter ruſticorum. CASVS. Domine, vos dixiſtis mihi, quæ ſunt ſeruitutes ruſtic. præd. & quæ vrba. ſed nunquid plures ſunt ſeruitutes ruſt. præd. Ad hoc reſp. quod ſic. nam inter ſeruit. ruſt. præd. quidam recte putant huiuſmodi ſeruitutes connumerari: videlicet ius hauriendi aquã ex fonte vicini, item appulſum pecoris ad aquam, item ius paſcendi, item ſeruitutem calcis coquendæ, vel arenę fodiendæ. Et hęc dicuntur vſque ad §. ideo autem. Franc.

g Aquæ hauſtum. Scilicet ius hauriendi aquam neceſſariam agro meo, vel laborantibus in eodem ex fonte vicini.

Dic quatenus eſt neceſſariũ pro vtilitate fundi mei: vt l. ergo. §. Neratius. ff. de ſerui. ruſtic. prædio.

h Pecoris. Scilicet conſtituti ad ſtercorandum agrũ meum & ſic bibent vel paſcentur in tuo vicino agro: & ſic ſunt reales ſeruitutes. Sed contra ff. de alim. & ciba. leg. l. Mela. §. nam & ſi hauſtus. in gl. perſonæ. Reſpon. ibi perſonales dicuntur: quia cum perſona durant. arg. ff. de ſeruit. ruſtic. prædi. l. pecoris. vel ſi non habeo prædium, cui ſupradicta expediant, non erit ſeruitus: ſed magis aliud ius, ſcilicet pactionis vel conuentionis: vt ff. de ſeruit. l. vt pomum. Accurſius.

i Calcis coquendæ. Neceſſariæ ad domunculam in agro meo conficiendam propter fructus recipiendos. Idem dicas de arena fodienda.

Ideo autem. CASVS. Domine, iam video, quæ ſunt ſeruitutes tam ruſticorum, quam vrbanorum prædiorum: ſed dicatis mihi, quare huiuſmodi ſeruitutes dicuntur prædiales? Ad hoc reſpond. Imperator. Certe amice optima ratione dicũtur prędiales prædictæ ſeruitutes. Huiuſmodi enim ſeruitutes ſine prædÿs conſtitui non poſſunt. Nemo enim ſeruitutem vrbanorum vel ruſticorũ prædiorũ poteſt acquirere, vel alÿs debere, niſi prædium habeat. Sed pone: Domine, iam video quare dicũtur huiuſmodi ſeruitutes prædiales: dicatis mihi qualiter cõſtituũtur huiuſmodi ſeruitutes? Ad hoc reſpõ. Huiuſmodi ſeruitutes poſſunt cõſtitui duobus modis. Aut enim conſtituuntur ſeruitutes huiuſmodi inter viuos, aut in vltima voluntate. Si inter viuos aliquis velit ſeruitutem aliquã de ſuperioribus vicino ſuo conſtituere: hoc pactis & ſtipulationibus efficere debet. Si autẽ in vltima voluntate, poteſt etiã teſtator in teſtamento ſuo hæredẽ inſtitutũ damnare, vt altius ædes ſuas non tollat, &c. prout continetur in litera hoc dicit vſque ad finem titu. Franc.

k Nec quiſquã. ſ. vt ſeruitus ſit: obligatio tñ eſſe poteſt: vt ff. de euic. l. fundũ. ÿ. §. j. & ff. fa. erci. l. hęredes. §. an ea ſti. ver. cõtra ſi pmiſſor vię &c.

Et no. q debẽt eſſe dñi inſolidũ: alias fundo cõmuni nõ poteſt per vnũ ex ſocÿs libertas acquiri, nec ſeruitus imponi: quãuis ſibi præiudicet alÿs poſtea etiã ſingulariter cõſentiẽtibus, põt tñ pſcribere ſeu petere declarari ipſam deberi. Itẽ pluribus ſocÿs pmiſſam vnus ex eis i aliorũ piudiciũ remittere põt, ſecũdũ ang. hic.

† In nonnullis exẽplaribus vetuſtiſſimis deſunt hęc verba, vel non recipiat.

Machabæ. vj. c.

Theophilus hoc loco nõ cõſtituit nouam ſpeciẽ ſeruitutis, ſed ſuperiori coniungit hęc verba, ne luminibus &c. quaſi reddant rationem, & explicent vſum ſeruitutis altius non tollẽdi. A iuriſcõ. tamen noſtris ſecernuntur hæ ſpecies ſeruitutũ. Vide Frãciſ. Baldui. hic.

† In vetu. exẽpl. deſunt hæc, nec quiſquam debere niſi q prædiũ habet. & certe ea vt adulterina reiecerunt Aem. Fer. & Franciſ. Balduin⁹.

Ius Id est aliquam seruitutem de superioribus.

Pactionibus.i.pactionalibus stipulatiõibus. similis expositio est ff.de acq.pos.l.si rem.in fin. Vel pactionibus, id est cõtractibus aliis, vt vẽditione, & donatione, & quod subiicit stipulationibus.i.obligationibus verborum tm̃.

Aedes suas. Quibus seruitutibus non impositis cuilibet vsque ad cælum liberum est ædificare: vt ff.quod vi aut clam. l.fin §.pen.& de ser. l.fina.

Aedificare licet vsque ad cælum.

Ducere. His deficientibus cuilibet res sua libera est, & poterit alium prohibere volentẽ ingredi in suum agrum, vt s̃.de rer. di. §. feræ.&.§.plane.

Dãnare i.obligare inquit Nebris. in lexico iur. ci. i dictio ne dãno.

DE VSV-

Per omnem contractum, & etiam per vltimam voluntatem potest seruitus constitui. Aret.

Si quis velit vicino aliquod ius constituere, pactionibus b atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis hæredẽ suum damnare †, ne altius tollat ædes suas c, ne luminibus ædiũ vicini officiat: vel vt patiatur eũ tignũ in parietem suum immittere, stillicidiũ've aduersus eum habere: vel vt patiatur eũ per fundum ire †, agere, aquam've ex eo ducere d.

TITVLVS IIII. DE VSVFRVCTV.

Visum est supra de seruitutibus realibus, sequitur videre de personalibus: ideo sequitur de vsufructu, qui est seruitus personalis: vt l. j. ff. de seruitutib. quia plures sunt species seruitutis: not. gloss. s. titu. j. in princip.

Et dies huius seruitutis legatæ cedit ab adita hereditate non à morte secundũ Nicol. Aegi. Per.

Vsusfructus seruitus est personalis, id est, à re personæ debita: definitur autem hic à Iustiniano, constituiturq́; tam inter viuos, quàm in vltima voluntate. Item vsusfructus à proprietate separatus est.

Qualitas potest esse sine subiecto, & ad remotionem subiecti, sequitur qualitatis remotio, seu accidentis. Aretinus.

Vsusfruct⁹ a est ius f alienis rebus g vtendi h fruẽdi i salua k rerũ substantia †. Est autẽ l ius m in corpore: quo sublato n, & ipsum o tolli necesse est. Vsusfructus p à proprietate separationem recipit: idq́ pluribus modis accidit: vt ecce, si q̃s vsumfructũ alicui legauerit. nam hæres nudã q habet proprietatẽ, legatarius verò vsumfructum. Et contrà si fundum legauerit, deducto vsufructu: legatarius nudam proprietatem, hæres verò vsumfructum. Item aliĩ vsumfru-

Vsusfructus. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo ponit definitionem vsusfructus, Secundo qualiter constituatur. Tertio super quibus rebus. Quarto quomodo finiatur, Secunda ibi, Vsusfructus. Tertia ibi, Constituitur. Quarta ibi, Finitur. CASVS Accessi ad Iustin.& ita proposui coram eo: Dñe, iam video, quod vultis tractare de vsufru. dicatis quid est vsusfructus? Ad hoc respõ. Imperator: Amice, vsusfructus est ius vtendi fruẽdi rebus alienis salua rerum substantia. Et quod hæc definitio bona sit, patet tali ratione: vsusfructus est ius, id est seruitus cõstituta in corpore: quo corpore sublato & ipsum vsumfructum tolli necesse est. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. vsusfructus.

Vsusfructus. Sic ff.eo.l.j.& ĩj.

Est ius. Id est seruitus. & per hoc patet, q̃ nõ loquitur de ipsis fructibus fundi, qui sunt corporales: imo de iure vtẽdi: vt s̃.de rebus cor.& incor.§.j. Sicq́ per hoc verbũ.s. q̃a expono ius.i.seruitus, remouetur vasallus superficiarius, & qui alias vtile dñium habet. Itẽ hoc ius est etiã personale: quia cũ persona extinguitur: vt j̃.eo. §.finitur. Itẽ est forma quędã à proprietate separata: cũ apud vnũ possit esse proprietas, apud aliũ vsusfructus: vt ff.de acq.pos.l.permisceri. Ius aũt quod dominus fundi habet in fructibus percipiẽdis, est cum causa i.cum proprietate; vt ff.de exce.rei iud. l.si cum testamento.§.penul.

Vsusfructus formalis.

Alienis rebus. Nã sua res nemini seruitutẽ debet: vt ff.de serui.vr p̃d.l.in re cõmuni.& ff.si vsusfr.pe. l.vti frui in prin.qd subiicit reb⁹, dic.s.q̃buslibet, nisi vsu cõsumant vt j̃.e.§.cõstituit.& ff.si cer.pe.l.j.i fi.

Vsusfructus causalis.

Vtendi ad differentiã creditoris, qui vti nõ debet pignore: vt j̃.de obli.quæ ex delic.na.§.furtum. Acc.

Fruendi. Ad differentiã nudi vsus: in quo tantum vti, & non frui permittitur: vt j̃.tit.j.in prin.

Salua rerũ substãtia.i. præstita cautione vel satisdatione de saluãda substãtia rei, secũdũ quosdã. & sic dicunt cautionẽ esse de substantia vsusfructus. arg. pro eis. C.e.l.j.& ff.de vsufruct. leg. l. vxori. Nos contra dicimus enim, quod hæc cautio non est de substãtia vsusfructus. nam sine ea vsusfructus est. plus dico: quia in casibus nullo modo præstatur. ff. vt le. vel fideicommis. no.ca.l.j. §. si ad fiscũ.& C. de bo. que lib.l.fi.& ff. vsufru. quẽad.ca. l. si vsusfructus.§.illud.& §. plane. Dic ergo salua rerum substantia.i. ne pereat rerũ substantia. q.d. tandiu durat vsusfructus, quamdiu durat substãtia.& hoc statim probatur ibi: est autẽ &c. & sic verba illa sunt de definitione, sed nõ cautio.

Est autẽ.s.vsusfr.

Ius. Id est seruitus vel forma corpori inhærens.

Quo sublato. Id corpore perempto: vt domo destructa: vel fundo chasmate perempto: vel iumento mortuo, in quo vsusfructus habetur: vt ff.pro socio.l.verũ. §.pe.

Ipsum. Scilicet ius vtendi fruendi. Accur.

Vsumfructũ. CASVS Dñe, iã video qd est vsusfr. dicatis mihi si placet qualiter cõstituit vsusfr. Ad hoc rñ. Amice, vsusf. recipit sepationẽ à ꝓprietate, & hoc põt variis modis cõtingere. vt ecce si Titi⁹ legauit tibi vsumfr. fundi sui. nã in hoc casu hr̃s institut⁹ nudã habet ꝓprietatẽ: & tu habebis vsumfr. à ꝓprietate separatũ. & similiter in casu cõuerso, si Titi⁹ legauit tibi fundũ deducto vsufr. nã in hoc casu tu legatari⁹ habebis nudã ꝓprietatẽ: & vsusfr. penes hr̃dẽ Titĩj testatoris remanebit. Itẽ poterit testãr in suo testõ vni vsumfr. legare: aliĩ vsufr. deducto fundũ legare põt. Et hęc dicunt vsq; ad illũ ver. Sine testõ. Sed pone, Dñe, iã vidi qualiter cõstituit vsusfr. in vltima volũtate, nunq̃d alio modo cõstitui põt? Rñ. q̃ sic. Inter viuos em̃ vsusf. cõstitui põt. Vñ si q̃s velit vsumfr. aliĩ sine testõ cõstituere: hoc pactionib⁹ & stipu. inter viuos efficere põt. Hęc dicunt vsq; ad illũ ver. Ne tñ. Sed pone Dñe, iã vidi qd̃ vsusf. formalis sepat à ꝓprietate: & ꝓprietas nuda remanet: q̃ ergo vtilitas erit in proprietate? Ad hoc rñ. Amice, magna vtilitas ẽ in ꝓprietate. Ne em̃ in vniuersum inutiles eẽnt ꝓprietates, sp vsuf. existẽte sepato, statutũ ẽ certis modis vsumf. finiri. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. cõstituitur. Fran.

Vsusfructus. Sed oppono: ante separationẽ non est vsusfru. sed nec post sepationẽ recipit separationem. Rñ. vsusfructus.i. quia postea dicitur vsusfructus.

Nudam. Sic C.de muli.quæ ser.propri.l. j. §. filĩj. sic & C.eo.de ma.l.j.in prin.

† Hæc d[efinitio] finitio v[…] susfructu[s …] ponit eti[am …] in glo. fu[…] per verb[…] vtatur. i[…] ca.fi.extra de pigno[…]

† Quam[…] obrẽ vt d[…] mus ꝓpri[e]tas salua sit, eã su[…] impẽsare[…] ciet. l. hoc amplius. §.vlt.l.in[…] ter fructua[…] rium.ff.de dam. infe[…] cto. Hact[e]nus tamen vt sartã t[e]ctãque ha[…] beat, & modica r[e]fectio tan[…] tum ad e[…] ptineat. l. hactenus. ff.de vsu[…] fruct.

Quod est verũ respe[…] ctu rerum q̃ vsu non cõsumuntur: alias secus: vt j. eo.§. con[…] stituit. in fin. quãuis Ia. dubit[…] per l. ho[…] senatuscõ[…] §. j. ff. [de] vsufru. c[…] re. quæ […] su cõsu. […] ꝓpter spe[…] cialia h[…] glo.

ctum, alij deducto [a] eo, fundum legare potest [b]. Sine testamēto verò si qs velit vsumfructū alij cōstituere [c], pactionibus [d] & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedēte [e] vsufru. placuit certis modis [f] extingui vsumfructum, & ad proprietatem reuerti.

Vsumfructū in quibusuis rebus cōstitui posse explorati iuris ēst: solis exceptis, quæ vsu pereūt: quia salua nō manet rei substantia: quasi tamen vsusfructus in eis constituitur: quo casu vsufructuarius cautionē domino præstat (quæ loco proprietatis succedit) de tanta pecunia, aut rerū consumptarū iusta æstimatione vsufructu finito restituenda.

Constituitur autem vsusfructus non tantùm in fundo [g] & ædibus, verumetiam in seruis, & iumentis, & cæteris rebus, exceptis iis, quæ ipso vsu consumuntur. Nam hæres, neque naturali [h] ratione, neque ciuili [i] recipiunt vsumfructum: quo in numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta [k], quibus proxima est pecunia numerata †. Nanque ipso vsu assidua permutatione [l] quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis causa senatus [m] censuit, posse etiam earum rerū vsumfructum constitui: vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniæ vsusfructus legatus sit: ita datur legatario, vt eius fiat, & legatarius satisdet [n] hæredi de tanta pecunia restituenda, si morietur,

a Deducto. Not. deducto. si enim vni simpliciter fundū, alij vsumfruct. legauerit, ambo cōcurrunt in vsufructu: vt ff. de vsufru. accre. l. idē Neratius. §. nō solum. & de vsufru earum rerū, quæ vsu consu. l. si tibi.

ADDITIO. Quod est verum secundū Ang. quando vtrunq; legatum erat speciale: secus si legatū vsusfru. esset vniuersale: puta omniū bonorū: quod non obliget ad collectas & ad debita hęreditatis, vide per Ange. j. in §. seq.

b Legare potest. Item & aliis modis: vt ff. eo. tit. l. proculus. datur autem cū inducitur in possessionem fructuarius, & proprietarius patitur eum vti frui. vt ff. eodē, l. iij. in principio.

c Constituere. Inter viuos.

d Pactionibus. Expone: vt s̃. tit. j. diximus. §. fin.

e Abscedente. i. separato existente. Et erit pro quæstione illa, quod liber homo non poterit locare operas* suas in perpetuū: ne libertas sit inutilis: q̃ Ir. concessit: ar. de cōd. & demon. l. Titio. §. Titio. ij. & de libe. ho. ex. l. j. Sed Ioan. cōtra: cū possit per substitutum seruire [†]: vt C. de episc. & cle. l. quisquis censibus. §. fi. in gl. subrogato. & l. ad similitudinem. cum hoc non agatur, vt per se tantum operetur: vt C. de caduc. toll. l. vnica. §. ne autem. & ff. de duob. re. l. nemo est. vel etiam possit interesse præstare: vt ff. de re iudi. l. si quis ab alio. §. fi. Accur.

* Hæc cōmuniter ꝓbatur. similis est glo. in l. antiquitas. C. eo. ex hoc seqtur qd q̃s non potest renuntiare iuri cedēdi nec se obligare ad perpetuū carcerē, secundum Por. Aegi. Per.

† Periculo tamen suo etiā si fuerit approbatus à iudice prout requiritur. Itē debet esse talis q̃ alias principaliter ꝓ se esset idoneus. Item verū si nō fuit electa īdustria ꝑsonę & nō possit ꝑ se metipsum seruire, alias secus, Ange.

f Certis modis. Vt j. eod. §. finitur.

Constituitur. CASVS. Domine, iam video quid est vsusfructus, & quibus modis constituitur vsusfructus. dicatis modo mihi, in quibus rebus vsusfructus constitui potest? Ad hoc respondet: Amice, constitui potest vsusfruct. non tantummodo in fundo & ædificiis: sed etiam in seruis, & iumentis, & pecoribus, & omnibus aliis rebus, tam mobilibus, quam immobilibus, exceptis videlicet iis, quæ ipso vsu consumuntur. Nam in huiusmodi rebus, neq; ciuili, neque naturali ratione vsusfruct. constitui potest: veluti in vino, & oleo, frumento, vestimentis: quibus similis est pecunia numerata. nam sicut prædictæ res vsu consumuntur, ita pecunia numerata in ipso vsu assidua permutatione quodāmodo substantialiter extinguit. Sed licet proprie in prædictis rebus vsusfru. constitui non possit: tamen senatus vtilitatis causa statuit huiusmodi rerum, quæ vsu consumuntur, quasi vsumfructum posse constitui: ita tamen, vt nomine earum rerum hæredi idoneæ cautum sit. vnde si pecuniæ vsusfructus alicui legatus sit, ipsa pecunia ita legatario datur, vt etiā in dominium ipsius legatarij transferatur: sed legatarius satisdationem exponit hæredi de tanta pecunia hæredi restituenda, cum ipse legatarius morietur, aut capite minuetur. & ita securitas cautionis apprehendēdę, loco proprietatis remanebit. & similiter si vsusfru. aliarum rerum, quæ ipso vsu consumuntur, legatus fuerit, veluti vini, olei, & frumēti: huiusmodi res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed tamen antequā tradantur legatario, æstimantur: & legatarius satisdat hæredi se, cum moriet, aut capite minuetur, tantum restiturū, quantum huiusmodi res tempore traditionis æstimatæ fuerāt. Ex prædictis igitur manifeste patet, q̃ senatus non fecit vsumfructum earum, quæ vsu consumuntur (nec enim poterat hoc facere) sed tamen per huiusmodi satisdationem hęredi expositā quasi vsumfructum in rebus huiusmodi vtilitatis causa constituit. & hæc dicūtur vsque ad illum §. finitur. Franc. de Aret.

† Hęc verba recitantur in glo. pe. ibi itē pec. numerata in ca. fi. extra de pigno.

g In fundo. Etiam sterili: vt ff. eo. l. statu. §. j.

h Naturali. Quia non potest esse salua substantia, quod esse debet: vt s̃. eod. in prin.

i Ciuili. Quia trāsit in dominium legatarij: vnde sibi seruire non potest: vt ff. si vsusfruct. peta. l. vti frui. in principio.

k Vestimēta. ff. eo. l. sed & si quid. §. & si vestimentorum. econtra. Sol. ibi loquitur de quibusdam vestimentis, quæ perpetuo durabant, hic de temporalibus.

ADDITIO. Tu dic secundū Iac. quod ibi sit differentia: quia vsufructuarius quantitatis habet etiam dominium, vt hic: non autem vsufructuarius vestimēti: vt ibi, secundum Angel.

l Permutatione. Nā quæ hodie est mea, cras erit tua. sic extinguitur quo ad dominium meū, quod definit. sic s̃. de rerum diui. §. si tamē. Item si cum alia misceatur [z], extinguitur: vt ff. de sol. l. si alieni.

m Senatus. Cuius nomen non habemus.

n Satisdet. Sed nōne hęc satisdatio, vel illa, qua satisdat legatari° vel vsufructuarius se vsurū arbitrio boni viri, pōt remitti à testatore? Rñ. nō: vt ff. vt in pos. leg. l. si pecunię. & C. de vsuf. l. j. & vt le. no. ca. l. pe. illa aūt satisdatio, quā pręstat hęres de legato soluēdo, bene pōt remitti: vt ff. vt le. no. ca l. licet. & l. fi. Et est ratio: quia hęc satisdatio contēplatione hęredis interponitur: illa aūt de legato pręstādo gratia testatoris, vt sua volūtas adimpleat: vt C. vt le. no. ca. alias vt in pos. le. l. ij. Nō est ergo mirū, si illud quod sua gratia introductū est, testator pōt remittere: aliud aūt nō: vt C. de pact. l. si quis in cōscrib. & ff. de pact. l. pactū. & de ope. li. l. cerdonē. & ad le. Fal. l. quod de bonis. § fi.

ADDITIO. Imo ęque de fauore hæredis ac de suo disponere potest, secundum Christoph. per l. vnum ex familia. §. si rem. ff. de legat. ij. Et dicit ipse rationem. quia vno casu inuitaretur ad delinquendum: in aliis autem non. Angel. Aret.

[z] Scilicet bona fide. alias secus secundum Ang. Satisdatio de legato soluendo potest remitti à testatore: sed non de vtēdo fruēdo arbitrio boni viri. Fauori ꝓprio renūtiare licet.

Morietur, aut capite minuet. His enim duobus modis tantum admittitur vsusfructus: vt ff. de vsufru. ea. re. quæ vsu consu. l. in stipulatione. & l. quoniam.

Satisdatur. A legatario.

Aestimatæ. s. eo tempore, quãdo dantur legatario. sic ff. de vsufr. ea. re. quæ vsu consul. l. si tibi vini Accur.

Poterat. Scilicet cum substãtia in his non saluetur, & dominium mutetur: vt s. dictum est.

Cautionem improprie. Nam satisdare debet: vt C. de verbo. signifi. l sancimus. & ff. de vsufruc. ea. rer. quæ vsu consu. l. tribus. in fin. quæ cautio loco proprietatis erit apud hæredem.

Finitur. CASVS. Domine, iam video, quid est vsusfruct. & qualiter cõstituitur: & in quibus constitui potest. dicatis modo mihi, quibus modis finit vsusfru? Ad hoc respõ. Amice, vsusfruct. naturali morte vsufructuarij finitur: & similiter morte ciuili: videlicet maxima & media capi. diminu. vsufructuarij, finitur etiam vsusfructus, si vsusfructuarius non vtatur vsufru. per tempus à lege statutum & hæc omnia statuit nostra constitutio. Et non solummodo prædictis modis finit vsusfructus, sed etiam cessione. Nam si vsufructuarius domino proprietatis cesserit: finitur vsusfructus. secus si extraneo cesserit. nam extraneo cedendo nihil agit, & similiter in casu conuerso, si vsufructuarius proprietatem rei, in qua habet vsumfruct. acquisierit, finitur vsusfr. & huiusmodi acquisitio proprietatis appellatur consolidatio. Et non solum prædictis modis finitur vsusfr. sed etiam interitu ipsius rei, in qua quis habet vsumfruct. nam si ædes incendio in totum consumptæ fuerint, vel terræ motu, vel vitio proprio corruerint: constat vsumfru. extingui, nec areæ vsumfru. deberi. & hæc dicuntur vsque ad illum versic. cum autem. in quo pone casum sic. Domine, iam video, quibus modis finitur vsusfru. Dicatis mihi, si placet, quid iuris est, quando totus vsusfruct. est finitus? Ad hoc resp. Amice, cum totus vsusfruc. finitus fuerit, reuertitur statim ad suam proprietatem: & cõsolidatur cum ea: & qui primo erat dominus nudæ proprietatis, incipit ex eo tempore plenam proprietatem & potestatem in rem habere. hæc dicuntur vsque ad finem titul. Franc. de Aret.

Morte. Scilicet naturali. Sed contra. ff. de nouat. l. si vsusfruct. Solut. non contradicit. ibi enim ante, quam essem vsufructuarius, delegaui: vnde ex eius persona, cui delegaui, finitur: quia in eius persona incepit, si autem postea delegassem, ex mea persona finiretur: vt ff. de pericu. & commo. rei ven. l. necessario. §. fi.

ADDITIO. Tu dic, quod formalis vsusfru. in formalem transire non potest. sed in causalẽ sic. & econtra. & ideo ibi vtendi tantum cõmoditas ceditur, secundum Ang. hic.

aut capite minuetur [a]. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed æstimatis his, satisdatur [b]: vt si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ [c]. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructũ, (nec enim poterat [d]) sed per cautionem [e] quasi vsumfructum constituit.

Vsusfructus finitur modis hic descriptis. Aretinus.

Finitur autem vsusfructus morte [f] vsufructuarij †, & duabus capitis [g] deminutionibus, maxima & media [h], & non vtendo per modicum tempus: † [i] quæ omnia nostra statuit constitutio [k]. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur. Nam cedendo [l] extraneo, nihil agitur, vel ex contrario, si vsufructuarius proprietatem rei acquisierit [m]: quæ res [n] consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio cõsumptæ fuerint [o], vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint: extingui vsumfructum, & ne areæ [p] quidem vsumfructum deberi. Cùm autem finitus fuerit totus [q] vsusfructus: reuertitur, scilicet, ad proprietatem: & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

TITVLVS V.

DE VSV ET HABITATIONE.

Hæc quoq; seruitus vsus personalis est, id est, à re personæ debita: itidem dicito in habitationis seruitute: quid autẽ differat vsus ab vsufructu, aperit Iustinianus.

Isdẽ illis modis, quibus vsusfructus constitui-

Capitis. s. de cap. dimi §. j. ij. & iij.

Maxima & media. Quæ mortes ciuiles sunt: vt ff. pro soc. l. verum. §. societates. versicu. intereunt non autem minima capitis diminutione: vt infra de acquir. per arroga. in princip.

Per modum & tẽpus. Scilicet, vt bonus paterfamilias 1. Vel melius per modum & tempus, id est, per moderatum tempus, scilicet, decem annorum inter præsentes, & viginti inter absentes: vt C. de vsufruct. l. corruptionem. Sed relictus ciuitati durat centum annis: vt ff. eodem. l. an vsufruct. Actio vero competens pro vsufructu, non tollitur ipso iure: cum tempus non sit modus tollendæ obligationis: sed per exceptionem dicto tempore tollitur, licet in aliis modis fruendi ipso iure etiam actio tollatur: vt ff. de act. & obligat. l. obligationum fere, §. placet.

Constitutio. C. de vsufruct. l. corruptionem.

Cedendo. j. tit. j. in fine primi casus: contra. Solu. hic dicit de iure vtendi, quod cedi non potest: imo tunc ad proprietatem redit: vt hic, & ff. de iur. do. l. si vsusfructus. ibi, de ipsa fructuum perceptione 2. ar. ff. de peri. & comm. rei ven. l. necessario. §. fin.

Acquisierit. Scilicet finitur vsusfructus. Accur.

Quæ res. Id est talis acquisitio.

Cõsumptę fuerint, s. in totũ: vt ff. eo. l. si cui insulæ.

Ne areæ. Sic ff. qui mo. vsusfr. ami. l. repeti. §. pe. ar. contra. ff. de pi. act. l. domo. ADDITIO. Dic, quod ibi loquitur in pignore: & ideo facilius extinguitur vsusfruct. quam pignus, ne proprietas reddatur inutilis: iuxta prin. huius text. secundum Ias.

Totus. Not. totus. si enim pro parte, non redit ad proprietatem: vt ff. qui. mo. vsusfr. amit. l. excepta. Itẽ si sint duo confructuarij: vno perdente, alteri accrescit: vt ff. de vsufru. accres. l. j. §. pen.

DE VSV ET HABITATIONE.

Suprà tractatum est de vna seruitute personali, videlicet, de vsufru. hic sequitur de aliis.

Isdẽ illis. Totus iste tit. in tres partes diuidit. Primo ponit de vsu. Scdo de seruitute habitationis. Tertio facit quoddã preambulum.

† Sic etiã clerici censentur vsufructuarij rerũ beneficiorũ suorum. vt in c. fi. extra de pigno. & ca. vlti. in gl. ij. de pecu. cleri. & eorum morte finitur vsusfructus: vt in dictis casibus.

† Theophilus vertit, τῷ προπωρητῷ καὶ ὡρισμένῳ χρόνῳ. quasi hic dictum sit per modũ conuentũ, & statutũ tempus.

1 Imo tũ finitur: se[d] agitur cõ[n]tra ac. l. A[q]quil. cau[s]tione inte[r]posita: v[t] l. æquissi[mum]. §. j. cũ duabus seq. ff. de vsufru.

2 Et intelligitur tũc haberi titulo lucratiuo: quod not. pro statutis. Item finitur per mutationẽ formæ ipsius rei etiã melius etiam si fuisset per proprietariũ inchoata. l. vsufructuarius nouũ riuum. ff. de vsufru. An.

tur a, etiam nudus vsus cōstitui solet b: iisdemq́ illis modis c finitur, quibus & vsusfructus desinit. Minus d autem † iuris est in vsu, quā in vsufructu. nam is, qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, fœno e, stramentis f, & lignis, ad vsum quotidianum g vtatur h. In eoq́ fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neq; iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento i. Nec vlli alij k ius, quod habet, aut locare, aut vēdere †, aut gratis concedere potest: cum l is, qui vsumfructū habet, possit hæc omnia m facere.

Habens vsum domus potest in ea habitare cum marito, vel vxore & familia, & hospitem recipere: sed tale ius non potest alteri cedere. Aret.

Itē is, qui ędiū vsum habet, hactenus ius habere intelligit, vt ipse tantū n inhabitet: nec hoc ius ad aliū transferre pōt. † Et vix receptum esse videtur, vt hospitē ei recipere liceat: & cum vxore, liberisq́ suis, itē libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quā seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter si ad mulierē vsus ædiū pertineat, cum marito o ei habitare liceat.

Qui habet vsum serui, ipse tātùm vti potest: & idem in iumēto, sed si pecoris vsum habet, solū vtetur ad impinguandū agrū. Aretinus.

Item is, ad quem serui vsus pertinet, ipse tantū opera, atque ministerio eius vti potest p: ad alium verò nullo modo ius suū transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est, & in iumento q. Sed & si pecorum vel ouium vsus legatus sit, neque lacte r, neq; agnis, neq; lana vtet vsuarius †: quia ea in fructu s sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti pōt.

Angustior est seruitus vsus, quàm habitationis: nā cui habitatio data est, non tantùm inhabitandi ius habet, sed etiam alteri locandi, & accommodandi: cui verò vsus concessus fuit, ipsum solùm vti oportet.

Sed si cui habitatio t legata, siue aliquo modo v cōstituta sit: neq; vsus x videtur, neque vsusfructus y, sed quasi propriū aliquod ius: quāquam habitationem habentibus, propter rerū vtilitatem,

bulū transiēs ad alias materias. Secūda ibi, Sed si cui. Tertia ibi, Hęc de seruitutibus. Litera satis plana est vsq; ad illū §. Sed si cui. ideo pone casum per te ipm.

a Cōstituit. s. in testamēto, & inter viuos: vt s. ti. j. §. j.

b Solet. Nisi quod vsus pro parte cōstitui nō pōt: vt ff. eo. l. vsus pars sed aliud in vsufr. vt ff. de vsufru. l. vsusfructus ab initio. Et ratio est: quia diuiduus est, quod non est in aliis seruitutibus: vt ff. ad l. Falcid. l. j. §. si vsusfructus. Non obs. si duobus vsus constituit, qđ cōcursu partes fiunt: quia occasione, i. necessitate magis, quā ratione cōtingit: vt ff. de riuis l. Labeo.

c Modis. Quos supra titu. j. §. finitur. habuimus.

d Minus iuris. Sed in casibus æquales sunt fructuarius & vsuarius, vt in vsu pecuniæ: vt ff. de vsufruct. ea. re. l. hoc senatus. §. fina. item in fundo de quo tantū fœnū tollit, quantū soli sibi sufficit: vt ff. eo. l. fundi 1. item si in syiua remota, ex qua vterq; ligna vendere poterit: vt ff. eo. l. diuus.

e Fœno. Id est, de herba.

f Stramentis. Id est, de melega. genus est bladi.

g Quotidianum. Quid si hodie vsus, qui mihi sufficit, cōstituat, & cras ab alio in alio fundo cōstituat? Rñ. locus erit electioni vel gratificationi in toto vel in parte. arg. j. de le. §. si generaliter. & ff. de rele. l. fi.

h Vtatur. Nunquid in vino vel in frumēto & oleo? Rñ. qdā nullo modo. Alij cōtra: quorū sententia est verior: vt ff. eo. l. plenum. §. pręter. Item quis colet agrum? Rñd. proprietarius, si vult 2, alias vsuarius: vt ff. eo. l. si domus vsus. & ff. de vsufruct. l. hactenus.

i Impedimento. Alias, id est, si alia de causa veniat, dominum & eius familiam poterit prohibere: vt ff. eo. l. si habitatio. §. fi.

k Alij. Quasi dicat, nisi proprietario.

l Cum. Id est, quamuis.

m Hæc omnia. s. tit. j. §. finitur. l. contra. Solu. vt ibi. Item ff. loca. l. locare. contra. Solu. ibi, in prædialibus seruitutibus loquitur: hic in personalibus 3.

n Vt ipse tantum. ff. eo. l. ij. §. j. contra. Sol. ibi, ponitur solum per solummodo: vt ff. de vulg. substit. l. qui liberis. in prin.

o Cum marito. Pręsenti & futuro: vt ff. eo. l. cæterū. §. mulieri 3. & generaliter omnes recipiet quos & masculus, dūmodo honeste: vt ff eo. l. nō solū. l. nō aliter.

ADDITIO Et inducit iste tex. vt statuta in sentētia, quāuis sint stricti iuris: tamen recipiunt interpretationem extensiuam: qñ alias nō possunt sortiri effectum. quod not. secundum Ang.

p Vti potest. Non aūt locare * potest, si tamen aliquid cōducat faciendum in eo: poterit vti opera vsuarij serui. Itē ipsi eidem seruo sua opera poterit locari. acquiri autem ex re, non opera vsuario: vt ff. eo. l. plenū. §. fi. & l. seq. Accur.

q Et in iumento. Facit ff. eod. l. plenum. § sed si pecoris. versicul. sed si bouem. & § equitij.

r Neque lacte. Nisi * modico: vt ff. eo. l. plenum. §. sed si pecoris. Alius nullo modo, secundum P. Ioan. contra. dicit enim omnibus his ad suum vsum & suorum posse vti 4: vt in fundo supra diximus.

s In fructu. Sic supra de rer. diui. §. in pecudum.

Sed si cui. c ADDITIO Dicit iuuenis: Domine Impera. vidi supra qd sit vsusfructus, & quid sit vsus: Nunc vellem scire, quid sit habitatio: an conueniat cum vsufructu, & cum vsu? Et respond. Imperator quod habitatio non est vsusfructus, neq; vsus: sed quoddam ius medium, & proprium. Item qui habet habitationē: non solum ipse potest habitare in domo, cuius habitationem habet: sed etiam alij &c. Textus sequens est planus vsque ad sequen. tit. Franc.

t Habitatio. Siue dicatur habitatio, siue vsusfructus habitationis, idem est: vt C. eo. l. cum antiquitas.

v Aliquo modo. Scilicet, inter viuos pactionibus & stipulationibus. sic supra de seru. §. fina. & de vsufru. § primo.

x Neq; vsus. Quia locat: vt C. eo. l. cum antiquitas. sed vsuarius non: vt s. eo. in prin.

y Neque vsusfructus. Quia hæc non finitur, nisi morte: vt ff. eo. l. si habitatio. circa prin. sed vsusfructus multis modis: vt s. de vsufr. §. finitur.

† Cōcor. cū hoc §. ca. fi. in gl. su verbo fruatur. extra de pigno. vbi ponitur tenor huius §.

† Cōcor. c. quę in ecclesiarū. in gl. sup verbo, alienādi circa princip. extra de constit.

Quod verū est quo ad perceptionē fructuum: nō quo ad ius alienandi.

Stramen tū genus bladi non est, sed stipulę sūt ac culmi post excussā grana collecti, vt de inde animalib' substernicula fiant, ac rursum in stercoratione con uertantur, vulgus paleas dicit.

† Quæ sit ratio, qđ vsum ędiū habēs eas locare nō possit, habitationē habēs possit, pulchre explicat Eguinarius Baro hic, tu illum videto.

Vt puta quia fūdus plus fructus affert, quā sit de necessitate vsuarij.

Sic non qđ seruitutes psonales possunt alienari: p dialcs non.

secundum Por. Aeg. Per.

3 Et qualiter intelligātur verba si nupserit vel viduā fit vixerit item si nupta erit vel vidua in testamento posita: vide Angel. hic.

* Nec alteri cōcedere vtendum: si tamē habeat vnicū bouem vsuariū, potest cōiungere cū boue vicini: vt alternis diebus vtatur secundum Ange. Aegi. Per.

* Nihil vsque ad lucrū seu abusum sed ad vsum: & idem in cæteris fructibus. gl. in d. §. sed si pecoris. licet vbi de plarea spe ciale esse dicat in lacte. Aegi. Per.

4 Ista gl. communiter approbatur secū dum Ange. hic.

† Modico tamen lacte vti potest. neque enim tam stricte sunt interpretandæ defunctorū voluntates. l. plenū. §. sed si pecoris. ff. eo. Aegid. Per.

Et ideo non transit ad hæ-

secundũ Marcelli sententiam nostra decisione [a] promulgata, ꝑmisimus, non solũ in ea degere, sed etiam aliis locare †.

Permissa epilogatione, facit quoddam præambulum, transiẽs ad alias materias.

Hæc de seruitutibus [b] & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus [c]. Exposuimus [d] summatim, quibus modis de iure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo & [e] ciuili iure adquiruntur.

TITVLVS VI.

DE VSVCAPIONIBVS ET LONgi temporis præscriptionibus.

Qui bona fide rem à non domino emerit, aliove iusto titulo habuerit, eam si mobilis sit, annis vtique tribus: si immobilis, decẽnio inter præsentes, & inter absentes vicennio vsucapit.

Iure ciuili [f] constitutũ fuerat: vt qui bona fide [g] ab eo, qui dñs nõ erat [h], cũ crederet eum dñm esse, rẽ emerit: vel ex donatione, alia'ue [i] quauis iusta cã acceperitis eã rẽ, si mobilis erat, anno vbiq; vno: si immobilis, biẽnio tantùm in Italico solo [k] vsucaperet: ne rerũ † dominia [l] in incerto essent †.

redes nisi relicta esset in gaudimẽtum. Et quidiu ris quãdo maritus relinquit vxorem dominã massariã & vsufructuariam: vide hic doc.

† Non tamen gratis concedere l. si habitatio. in pri. ff. eo. ratio qa legatũ habitationis videtur legatũ alimentorum. ff. de alimen. legatis. & ideo non potest gratis cõcedere: quia fieret contra mẽtem instituentis, secundum Nicol. Aegi. Per.

Hãc differentiam improbat hoc loco Eguinari° barp: quẽ omnino vi deas.

a Decisione. Vt C. eo. l. cum antiquitas.

b Hæc de seruitutibus. Excusat se, quare de hæreditatibus & obligationibus nõ dicit: cum videatur hęc dicere debere: vt s̃. de reb. cor. §. j.

c Proponemus. s. j̃. de hære. insti. vsq; ad tit. j̃. de obliga. & exinde vsq; ad tit. de actio.

d Exposuimus. Hęc continuatio refertur s̃. de re. di. §. singulorum.

e Et. Pro id est.

DE VSVCApionibus &c.

Hic titulus continuatur per Imperatorem ad præcedentia vt visum est suprà tit. proxi. in fin. Quia suprà dictum est, qualiter res iure gentiũ nobis acquiruntur: nũc sequitur videre qualiter iure ciuili nobis acquirantur. Aret. Et dic de vsuca, s. mobilium: sed præscriptio immobilium: vt patet infrà eo. in princ. & C. in quibus cau. cess. long. tempo. præ. l. ij. sed ff. eod. l. vsucapio. large sumitur per totum tit. & maximè in l. quare. Accur.

Iure ciuili. Totus iste tit. diuidiť in nouem partes Nã ponit primo, quod ad vsuca. requiriť bona fides, & iustus titulus, & spatium temporis. Secundo, quod licet prædicta interueniant: non tñ procedit vsucapio propter naturã vel vitiũ rei. Tertio rediẽs ad primã regulam ponit qualiter in re aliena mobili possit tradẽs habere bonã fidẽ. Quarto, ꝙ in rebus immobilibus nõ vitio possessis mala fides authoris non nocet successori. Quinto ponit casum, in quo res furtiua potest vsucapi. Sexto, an res fisci possit vsucapi. Septimo, qualis debeat esse res vel titulus. Octauo, an possessio authoris prosit successori. Nono, quãto tẽpore res aliena alienata à fisco vel donata ab Imperatore vsucapiať. Secũda ibi, Sed aliqñ. Tertia ibi, Sed tñ. Quarta ibi, Quod autẽ. Quinta ibi, Aliqñ. Sexta ibi, Res fisci. Septima ibi, Nouissime. Octaua ibi, Diutina. Nona ibi, Edicto. Itẽ prima subdiuidiť. Nã primo ponit ius antiquum. Secundo illud corrigit. Secunda ibi, Et cum.

[illegible] Dixit iuuenis legũ studiosus domino Imperato. Cũ essem in domo patris mei audiui à quodã viro antiquo, ꝙ quoddã pratũ sitũ prope vrbẽ in qua natus fui, pertinebat olim auo meo: & me in tantũ instigauit, ꝙ cõueni possessorẽ dicti prati in iudicio, vẽdicando ipsum pratũ quasi ad me pertineret. Et cũ satis diu litigassemus, tandẽ aduocatus quidã doctissimus in legibus interrogauit aduersariũ meum, quanto tempore possedisti istud pratum? qui respondit: per viginti annos cũ titulo & bona fide. Postea eius aduocatus opposuit in iudicio cõtra me præscriptionem: quamobrẽ absolutus fuit aduersarius meus à iudice, & ego in expensis condẽnatus fui. Ab illo tempore citra semper optaui fieri iurisperitus: & inter cęteros titulos iuris ciuilis desideraui scire materiã prę scriptionum & vsucapionũ. Deprecor igitur maiestatem vestrã, quatenus me doceatis, quid sit vsucapio, & longi tẽporis præscriptio? Cui adolescẽti resp. Imperator: O dilecte iuuenis, nihil nobis vnquam delectabilius fuit, quam iuuenum syncerus amor ad leges perdiscendas. Ideo nihil à te, quod petieris, abscondam: sed omnia ex scrinio pectoris nostri explanabim° tibi. Debes igitur scire, quod maiores nostri aliter de vsucapionibus, & præscriptionibus sentiebant, quam nos. Nã si quis aliquam re bona fide ab eo, quẽ dominũ esse credebat, emerit, aut alio iusto titulo habuerit illam rem, si erat mobilis, vsucapiebat vno anno, si immobilis, biennio. & hoc in Italia tantum: ne rerũ dominia in incerto essent. Nos vero vsucapionum & præscriptionum ampliauimus et tempora & loca, & constitutionem fecimus, qua ordinauimus, quod vsucapiones cõpleantur, non minori tempore, quam triennio in rebus mobilibus: præscriptiones vero rerum immobiliũ inter pręsentes compleantur decem annis, & inter absentes viginti non tantum in Italia, sed in omnibus locis vel prouinciis nostro imperio subiectis iusta causa possessionis præcedente. Franc.

f Iure ciuili. Id est, l. xij. tabul. vel Romanorum per excellentiam: vt s̃. de iure na. §. sed ius &c.

g Qui bona fide. Quod præsumitur, si à domino credat se emere: vt ff. de cõtrah. emp. l. qui à quolibet. vel quia putat vendentẽ habere ius vẽdendi: vt ff. de ver. sig. l. bonæ fidei emptor. quæ bona fides præsumiť semper: vt ff. de prob. l. verius [1]. Exigiť aũt in vẽditione duobus temporibus bona fides, s. tẽpore contractus, & tẽpore traditiõis: in aliis aũt cõtractibus tẽpus traditionis sufficit: nec nocet posterior scientia. secus in pet. hęr. vt ff. pro solu. l. pe. & pro empt. l. ij. & C. de vsuca. trãsfor. l. vnica. §. cum autẽ. ibi, hoc tantũmodo. & ff. de pet. hæred. l. sed & si. §. quod ab initio. Accur.

h Dominus non erat. Si enim erat dominus: & accipiens fit dominus per traditionem: vnde nõ vsucapit: vt ff. eod. l. sequitur. §. lana. & de cap. l. in bello. §. si quis seruum. & s̃. de rer. di. §. per traditionem.

i Alia ve. Cum sint multæ causæ iustæ, siue tituli: vt ff. de publi. l. j. §. sed cur. vsque ad l. eum qui.

k In Italico solo. Id est, in Italia. non ergo etiam in prouinciali: vt C. de vsuc. trãsfor. l. vnica. circa prin.

l Ne rerum dominia. Hæc est ratio, quare vsucapio sit inducta [2]. est & alia, scilicet vt aliquis sit litium finis: vt ff. pro suo. l. fin. Accur.

[illegible] Dic, quod istæ rationes hic introductæ processerunt propter bonum publicum: vt dicit tex. in l. j. ff. de vsuca. de hoc vide Angel. hic.

Et cum

a Et cum hoc placitũ erat. Id est cũ istud placebat.
b Putantibus. Scilicet iureconsultis.
c Ad inquirendas. Vel admittendas.
d Præfata tempora. Scilicet anni vel biennij.
e Resedit. Scilicet in animo.
f Maturius. Id est maturè.
g Defraudentur. Quod iura nolunt: vt C. de vsufruct. l. corruptionem. & de præscrip. xxx. ann. l. finali.
h Certo loco. Scilicet, solo Italico, vt olim. vt s. eodem.
i Constitutionem. C. de vsucap. transfor. l. j.
k Qua. Scilicet cõstitutione.
l Res quidem mobiles. Et se mouentes: vt ff. de verbo. signi. l. mouentium.
m Per triennium. Quæ tempora tam præscriptionis quã vsucapionis continua sunt: vt ff. eo. l. nunquam. ij. §. j. & in vsucapione sufficit tetigisse vltimum diem. In præscriptione vero quæritur de momento ad momentum: vt ff. eod. l. in vsucapionibus. & ff. de act. & oblig. l. in omnibus. Et est ratio: qa vsucapio fauorabilis est, pręscriptio vero odiosa: vt C. de edic. diui Adria. tollen. l. fina. & ff. de libe. & posthu. l. cum quidam.

Et cùm hoc placitum erat [a], putantibus [b] antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas [c] res suas, præfata tempora [d]: nobis melior sententia resedit [e], ne domini maturius [f] suis rebus defraudentur [g], neque certo loco [h] beneficium hoc concludatur. Et ideo constitutionẽ [i] super hoc promulgauimus, qua [k] cautum est, vt res quidem mobiles [l] per trienniũ [m], immobiles verò per longi temporis possessionem (id est [n] inter præsentes [o] decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur [p]. Et his modis non solùm in Italia [q], sed etiã in omni terra, quæ Imperio nostro gubernatur, dominia rerum [r], iusta causa possessionis præcedente, adquirantur.

Homo liber, res sacra vel religiosa, & seruus fugitiuus, non possunt vsucapi. Aret.

Sed aliquando etiam si maximè quis bona fide rem possederit: non tamẽ illi vsucapio vllo tempore [t] procedit: veluti si qs liberum hominem, vel rem sacram [v], vel religiosam, vel seruum fugitiuum [x] possideat.

Furti & violentiæ expulsiuæ vitium vsque adeò rei infigitur, vt furtiua res, & vi possessa, nec longi temporis curriculo, à quantumuis bonæ fidei possessore vsucapi poßint: tantùm abest, vt ab ipso fure, aut violento occupatore vsucapiantur.

Quia solo fauore vsucapientis nulla ĩspecta negligẽtia petentis currit: secũdũ Chr. quod tamen est falsum per istum tex. ibi, putãtibus. & l. j. ff. eod. dic ergo rationem qa in rebus mobilibus vt plurimum agitur de minori p̃iudicio secundũ Ias.

n Id est. Quãdoque longum tempus aliter ponitur: vt ff. de damno infe. l. si finita. §. non autem. Item aliud in personalibus actionibus: vt C. quib. non ob. longi temp. præscri. l. neque. & de consti. pecu. l. ij.
o Præsentes. Scilicet in eadem prouincia degẽtes: sed absentes in alia: vt C. de præscrip. lon. tem. l. fina.
p Vsucapiantur. Proprie pro mobilibus accipitur: improprie pro immobilibus quantum ad hunc titulũ. sic ff. de offic. procon. l. ij.
q Non solũm in Italia. Ex differentia enim locorum &c. vt C. de temp. in integ. resti. l. superuacuam.
r Dominia rerum. Ex hac litera voluit dicere M. ꝙ pręscriptione x. vel xx. ann. dominium quæratur. pro eo est ff. eo. l. eum qui in si. j. rñ. B. contradicit 2 argu. ff. de iureiur. l. si duo. §. j. & C. de pręscri. xxx. ann. l. si quis emptionis. in prin. & est ar. pro B. ff. de pig. l. j. §. cum prædium. & C. de pig. l. vsucapio. & quod hic dicitur, & his modis referas secundum B. ad vsucapionẽ tantum per quem secundum omnes dominium quæritur: vt C. de pac. l. traditionibus. Vel quod dicit, dominium ponitur proprie quantum ad vsucapionem: improprie vero quantum ad pręscriptionem: hoc est pro effectu dominij, id est, vt possidentes habeamus exceptionem: non possidentes habeamus actionem vtilem: vt ff. de acq. re. do. l. rẽ in bonis. & C. de præscri. xxx. ann. l. si quis emptionis. in prin. Et est ratio quare vsucapione magis dominium quæratur: quia mobilium rerum vilis est possessio: vt ff. de acquir. pos. l. si rem.
s Iusta. Vel quasi: vt dicemus. j. eo. §. error.

Quẽ sequũtur vltramontani: vt refert Chri. hic, & procedit secũdum aliquos quãdo præscribit domino patiente & sciente: alias, p cedit opi. Bu. vt refert. An. opin. tamẽ glo. est cõmunis.

Sed aliquando. CASUS. Instat iuuenis cupidus sciẽtiæ legalis apud dñm Imperatorem. Dñe Imperator, supplico quatenus audiatis me patiẽter. Intellexi à vestra maiestate morẽ antiquorum, scilicet quãto tẽpore compleri valebant vsucapiones & præscri. Itẽ audiui opinionem & ordinationem vestram, qualiter tẽpora & loca vsucapionum & præsciptionũ ampliastis. Sed generaliter locuti estis. s. si qs rem &c. Rei autem nomen est generale. Vellem igitur edoceri, si vsucapio & præscriptio habeant locum in omnibus rebus indifferenter. Nã sunt quædam res sacræ, sunt quædam religiosæ, sunt liberi homines, sunt serui fugitiui: sunt quædam res furto sublatæ: sunt res vi possessæ: an si quis tales res bona fide possideat, possit eas vsucapere seu præscribere? Ad quæ quæsita respondet Imperator: Videmus te, egregie adolescens, ita esse subtili ingenio præditum, quod faciliter te in virũ doctũ in legibus euasurum speramus: que res profecto nos summopere delectat: & vtinam tales adolescẽtes plures in nostra Repub. Deus nobis cõtulisset. Speramus enim nostras ꝓuincias optime p tales viros gubernãdas fore. Laudandi enim sunt, qui singula perscrutari volunt, & plenius de oĩbus edoceri. Quapropter, qa in te videmus multũ inesse attẽtis energię, plenius te cupimus instruere, & de qbus vltro q̃siuisti, respõdemus, ꝙ licet gñaliter locuti simus de rebus, quę possunt vsucapi & p̃scribi: excipiũtur tamẽ ab illa regula nr̃a liberi homines, res sacrę vel religiosæ, serui fugitiui, res furtiuæ, res vi possessę. Nam licet qs tales res bona fide possederit per tẽpus p̃dictũ: tamẽ nõ poterit eas vsucapere seu p̃scribere. Lex enim duodecim tabu. quæ est lex antiquissima, prohibuit vsucapionẽ vel p̃scriptionẽ taliũ rerũ. Quęrit vltra scholaris. Serenissime & clemẽtissime Impator, quãto plus audio de hac materia, tãto magis dubito. An hoc ꝙ maiestas vestra nunc proxime dixit, debeat intelligi de ipsis furibus, q alienas res furant: an de his, qui ipsi vi rapiunt: an de his, qui inuaserũt possessiões alienas p vim? Rñ. Impator: O iuuenis, nõ debetis dicta nostra de talibus furibus, vi raptoribus, aut violẽtis hominibus intelligere: quia tales alia ratione nõ possunt vsucapere vel pręscribere: qa sunt malæ fidei possessores: sed intelligenda sunt de his psonis, quæ à talibus furibus, vi raptoribus, aut violentis hoibus, tales res acquisiuerũt, quãuis bona fide à talibus acceperint. Et ideo in reb⁹ mobilibus nõ faciliter ẽt bonę fidei possessorib⁹ acqrunt res p vsucap. Nã q sciẽs alienã rẽ vẽdiderit, vel ex alia causa tradiderit furtum eiusdẽ rei committit.

t Vllo tempore. Etiam quadraginta annorum: vt C. de præscrip. long. tem. quæ pro lib. l. fina.
v Rẽ sacrã vel religiosam. Nisi desinãt esse sacrę vel religiosę: quod fieri potest: vt ff. de reli. l. cũ loca. Acc.
x Seruũ fugitiuum. Qui facit furtum suiipsius vt C. de ser. fugi. l. j. Sed nũquid xxx. an. fugitiu⁹ vsucapit?

Respon.

Pro libero et bona fide. Item si sit paratus subire iudiciũ liberale: secũdũ doct. hic.

Sũt quinque genera violẽtiarum. Expulsiua, cũ quis expellitur à re immobili, ablatiua, cũ res mobilis aufertur alicui: & hæ duæ impediũt vsucapi. & præscrip. Cõpulsiua cũ quis cogitur rem suam alienare. turbatiua, cũ quis turbatur in possessiõe. inquietatiua cũ duo prętendũt possidere, & alter alterũ inquietat: & nulla illarum triũ impedit vsuca. aut prescriptionem, secundum Por. & gl. in l. j. C. quod me. cau. Aegi. Per.

Cuius rei ratio est, ne scilicet maleficium alienum potius quam domini negligentia causam daret rẽ abalienandi. Eguinar. Baro.

Authoris vitium an successorẽ comitat.

Et quæ sint realia & quæ personalia vitia, & an contra successorem agentẽ in iudicio possit opponi de vitio authoris, vide An. hic.

Respon. non, cum possessio retineatur: vt ff. de acquir. poss. l. j. §. per seruum. & l rem quæ. in fi. ergo non currit vsucapio possidenti: vt C. de præscript. xxx. vel xl. anno. l. male. nisi ex tunc quando ab alio cœperit possideri, vel steterit diu: quia ex tunc desinit possideri: vt ff. de acqui. poss. l. iij. §. si seruus. & l. per eum. §. per seruum.

Furtiuæ quoq; res, & quæ vi [a] possessæ sunt, nec si prędicto longo tempore [b] bona fide possessæ fuerint, vsucapi possũt [c]. nam furtiuarum [d] rerum lex duodecim tabularũ, & lex Attilia inhibent vsucapionem: vi possessarum [e], lex Iulia & Plautia [f]. Quòd autẽ dictum est, furtiuarum, & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitã esse, non eò pertinet [f], vt ne ipse fur, qui've per vim possidet, vsucapere possit (nã his [g] alia ratione [h] vsucapio non competit: q̃a scilicet mala fide possidẽt) sed ne vllus [i] alius, quãuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiẽdi ius habeat. Vnde [k] in rebus mobilibus nõ facilè procedit, vt bonæ fidei possessoribus vsucapio competat [l]. Nam qui sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit: furtum eius cõmittit.

Rem alienam bona fide possessam vitioq; reali carentem, si quis bona fide accipienti, ex causa ad dominium idonea tradiderit, tunc vsucapio procedit: licet in facto, vel in iure tradens errauerit.

Sed tamen id aliquãdo aliter se habet. nam si hęres [m] rem defuncto commodatã aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariã esse, bona fide accipiẽti [n] vendiderit, aut donauerit, aut dotis [o] nomine dederit: quin is, qui accepit, vsucapere possit, dubium nõ est: quippe cùm ea res in furti vitium non ceciderit: cùm vtique hæres, qui bona fide tanquã suã alienauerit, furtum non cõmittat. Itẽ si is, ad quẽ ancillæ vsusfructus pertinet, partũ suũ esse credens

a Vi. Scilicet expulsiua, non compulsiua: vt C. quod met. causa. l. si vi vel metu. in glo. fin.

b Prædicto longo tempore. Scilicet triennij, vel decem vel viginti annis: sed xxx. vel xl. annis possunt: vt C. de prę- script. xxx. vel xl. annorum. l. omnes. & l. sicut in rem. & de anna. except. l. j. §. ad hæc. Accursius.

ADDITIO. Quod procedit in eo qui ab ipso emit bona fide. alias secus de iure canonico, vt dixi supra.

c Possunt. Nisi purgato vitio: vt j. eod. §. aliquando.

d Nam furtiuarum. Similis ratio, quia lex vult: vt s. quib. ex cau. manumit. non lic. in princ. vnde illud, Sic volo, sic iubeo: sit pro ratione voluntas. Est & alia ratio: quia res vitiosæ sunt: vt j. eod. §. nouissime.

e Vi possessarum. Scilicet si expulit, & possedit: nec sufficit expulisse: vt. ff. eo. l. sequitur. §. si tu vi.

f Non eo pertinet. Scilicet tantum.

g Nam his. Scilicet possessoribus violentis & furibus.

h Alia ratione. Not. quod præualet generalis ratio speciali. sic s. de nupt. §. affinitatis. & §. socrum. argu. contra. ff. de eden. l. quædam.

i Sed nec vllus. C. quod metus cau. l. si vi vel metu. contra Sol. hic de vi expulsiua: ibi de compulsiua quę voluntatem, licet coactam habet in se: vt ff. quod metus cau. l. si mulier. §. penulti.

k Vnde. Quia in rebus mobilibus alienis fit furtum contrectando: vt j. de oblig. quæ ex deli. nas. §. j. & ex eo fit furtiua: & sic non vsucapibilis: vt s. proxi. inde sequitur, quod in rebus mobilibus &c.

l Competat. Sed videtur quod culpa authoris non comitetur. i. non sequatur accipientem: vt ff. de diuer. & temp. præ. l. an vitium. & ff. de doli ma. exc. l. apud Celsum. §. si cum legitima? Respon. si vitium est rei, comitatur, vt hic: si psonæ, comitatur in vniuersum successorem: vt C. de acquiren. pos. l. vitia. & C. communia. de vsuc. l. fi. sed si in rem singularẽ succedat, nõ comitatur: vt ff. de doli ma exce. l. apud. §. de authoris. & C. de peri. & com. rei ven. l. dolum. nisi quãdo vtetur accessione temporis eius authoris: vt ff. de acqui. pos. l. Pomponius. §. fi. Sed hodie vitium personæ nocet singulari successori per authen. malæ fidei.

Sed tamen. Domine Imper. inquit iuuenis, quomodo possunt hæc fieri: & qua via potest procedere vsucapio in rebus mobilibus? Respon. Impera. profecto dilecte iuuenis, si essetis vir grandæuus & prouectus, iuste possemus vobis respondere, q̃ dominus noster in Euangelio respondit Nicodemo: Tu es magister in Israel, & hęc ignoras? Veruntamen, quia estis teneræ ætatis: audiemus vos patienter. docebimusque vos quomodo vsucapio potest procedere in rebus mobilibus. Nam si aliqua res alicui commodetur, vel apud aliquem deponatur, vel alicui locata fuerit: & ille cui commodata vel locata erat, vel apud quem deposita erat, moriatur, & hęres qui eidem succedit, adiuerit hæreditatem eius: & inuenerit res illas in hæreditate defuncti, credens eas esse de bonis ipsius mortui, easque res alicui alij vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aut quolibet alio titulo sufficiente ad dominij translationem tradiderit: in his casibus non est dubium, quin ille, qui huiusmodi rem bona fide acceperit, eam vsucapere poss't: quia in prædictis casibus huiusmodi res mobilis ab hærede bon. fid. & iusto titu. tradita; furti vitio non est affecta. Hæres enim qui huiusmodi rem tanquã suã bona fide alienauit, furtũ non cõmisit. & nõ solũ in prędictis casibus habet locũ vsucap sed etiã in alio casu. Nã si vsufructuarius ancillæ crediderit partũ eius vsuff. esse, & idcirco partũ ancillæ credẽs esse suũ, alicui bo. fi. emẽti vendiderit, iste fructuarius furtũ nõ cõmittit. & hoc secundũ illã regulã generalem, qua cauetur furtũ sine affectu furãdi non cõmitti. Et non solũ his modis, sed etiam alijs multis modis potest accidere, vt quis rem alienã mobilem sine vitio furti in alium transferat: & ita efficiat vt a bon. fid. pos. vsucapi possit. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. quod autem. Fran. de Are.

m Nam si hæres. Sic ff. eo. l. potest. & l. seq.

n Accipienti. An ipse hæres vsucapit titulo pro hærede? Respõ. non: vt. ff. de diuer. & tempo. præ. l. cum hæres. Alij contra si vellet ex sua persona cõtinuare possessionem: vt C. de præ. lon. temp. l. j. quod falsum est. Quando ergo locum habet vsucap. pro hærede, cum nec in suis hæredibus locum habeat: vt ff pro hære. l. ij. §. filium. & C. de vsuca. pro hære. l. nihil? Respond. quando defunctus retinebat aliquam rem credens suã sed non vsucapiebat, quia deficiebat titulus, & hæres est extraneus.

Vsuc: pro hærede quid habet locum.

o Dotis. Pro filia, vel alia. nam & hic iustus est titulus: vt ff. pro dote. l. j.

Furtum

vendiderit, aut donauerit: furtum non committit [a]. Furtum enim sine affectu [b] furandi non cōmittitur [c]. Aliis [d] quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat vt à possessore vsucapiatur.

Vacuæ possessionis occupator, si cuipiam bona fide accipienti, ex iusta causa eam tradiderit, vsucapiēdi conditionē transfert.

Annota, Furtum in rebus soli nequaquam cadere.

Quòd autem [e] ad eas res, quæ solo continentur, expedit, ius ita procedit: vt si quis loci vacantis [f] possessionem propter absentiam [g] aut negligentiam [h] domini: aut quia sine successore [i] decesserit, sine vi nanciscatur: quamuis ipse mala fide possideat: (quia intelligit se alienum fundum occupasse) tamen si alij bona fide accipienti tradiderit: poterit ei longa [k] possessione res adquiri: quia neque furtiuum, neque vi possessum acceperit [l]. Abolita [m] est enim quorundam veterum sententia, existimantium etiam fundi, loci've [n] furtum [o] fieri. Et eorum vtilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur: ne cui longa & indubitata possessio auferri debeat.

Furtiua & vi possessa possunt vsucapi vitio purgato.

Aliquando etiam furtiua, vel vi possessa res vsucapi [p] potest: veluti

[a] Furtum non committit. Et ita vsucapitur. Sed nonne fuit in iure erratum: vt s. de rer. diui. l. in pecudum. ergo vsucapio non procedit: vt ff. eod. l. nunquam. ij. in princ. & l. si fur. §. j. Respon. hic errauit tradens, ibi accipiens: vt ex illis legibus colligitur. Vel non prodest, vt ibi: sed non nocet: vt hic.

Et est ratio diuersitatis, quia in præscribē- te requiritur nedum bona fid. sed & iustus ti. quē hic error impedit: sed in tradēte sufficit bona fides.

[b] Furtum enim sine affectu. Sed probo, quod sine affectu furtum cōmittitur. Nam in interdictum vnde vi incidit sine affectu: quod est simile furto: ergo & furtum fit sine affectu: vt C. vnde vi. l. cū quærebatur. §. j. ibi, & generali. & ibi, cum in talis &c. Rñ. in interdicto est affect°, licet nō cōtra personā certam: sed hic suū esse credebat.

[c] Non cōmittitur. Sic j. de obl. quæ ex deli. nas. §. placuit.

[d] Aliis. Vt si iusto errore credā me hæredem, cū non sim: vt ff. e. l. potest. Itē mihi legatū, cum sit ademptum: vt j. de act. §. si quis agens. sic ff. pro leg. l. iiij. in fi. & alias vbicunque quis putat rem suam.

Quod autem. CASVS. Dñe, vos posuistis mihi exempla de vsuca. rerū mobilium: sed dicatis mihi si placet, qñ locū habet vsucap. rerū immobi. Ad hoc rñ. ꝙ quo ad pręscriptionē earū rerū, quæ solo cōtinentur, expeditius ita ꝓcedit vsuc. vt si q̄s sine vi nactus sit possessionē alicuius fundi vacātis (ꝙ pōt variis modis cōtingere: aut videlicet propter absentiā dñi, aut ꝓpter eius negligentiā, aut si dominus fundi sine successore decesserit) licet ipse, qui occupauit ma. fi. pos. possideat, cū intelligat se alienū fundū occupasse: si tñ alij bo. fi. accipiēdi hmōi fundū tradiderit: poterit ille cui traditur præscribere: & hoc ideo: quia hmōi fundus nō videtur vitio affectus: cum ille, qui fundū acceperit, neq; furtiuū, neq; vi possessum accepisse intelligat, ex quo iste fundus nō sit furtiuus. patet tali ratione: q̄a rei immobilis furtū fieri non pōt. abolita est em̄ quorundā veterū sententia, qui putabant totius fundi vel partis ipsius furtū posse cōmitti. Patet igitur, & cū huiusmodi fundus nō sit furtiuus nec etiā vi possessus: præscribi possit. Principalibus enim cōstitutionibus prospectū est, ne aliqui eorū qui res mobiles bona fid. possident longa & indubitata possessio auferri debeat. h. d. vsq; ad §. aliquādo. Frā.

[e] Quod autem. Hucusque de vsu rerum mobilium dictum est: nunc procedit ad ius mobilium.

[f] Loci vacantis. Locus interdū dicitur plenus, vt qui possidetur. Interdum semiplenus: vt ille in quo aliquis est causa legatorū, vel rei seruādæ causa: vt ff. de acq. pos. l. iij. §. fi. de act. emp. l. j. §. j. Interdū vacuus: & hoc tribus modis, vt hic: sic ff. de acq. pos. l. si id qd. Acc.

[Lo]cus di[ci]tur ple[n]us, semi[pl]enus, & [v]acuus.

[g] Propter absentiā. Sed hoc videtur falsum, ꝙ propter absentiā admittatur possessio: vt ff. de acq. pos. l. clam. §. qui ad nūdinas. Sed tamē hoc propter effectum absentiæ dicitur. s. obliuionē: vt quia longo tempore abfuit, præsumit ꝙ pro derelicto habuit, tēpus em̄ inducit obliuionē: & ita obliuione amittit dñium: vt ff. de dam. infec. l. si finita. §. nō aūt. quod tēpus erit in arbitrio iudicis: vt ff. de iur. deli. l. j §. fin. & l. seq. dūmodo longum sit, & obliuionē inducat, & animū retinendi habere desinat: vt ff. eo. l. furtum. §. j. & ff. de acquir. posses. l. quemadmodum Ac.

Hæc gl. & vnica [...] legi. Per.

Tempus obliuionē inducere, qua consequitur dominij perditio.

[h] Aut negligentiā. Tantum vt respuat rei possessionē: quod facile fit: vt ff. de acqui. pos. l. si quis vi. §. j. & §. differentia.

[i] Sine successore. Idem & si cum successore. dūmodo non fuerit apprehensa: vt ff. de acquir. poss. l. cum hæredes.

[k] Longa. Scilicet x. vel xx. annis. Sed hic §. duabus rationibus est hodie correctus. nam præsumitur hodie talis possessio violenta: vt C. vnde vi. l. cum quærebatur. ergo non habet locū hæc præscriptio: vt s. §. furtiuæ. Item alia ratione: quia bona fides desideratur ab vtraque parte, alias xxx. annorum tantum præscriptio currit: vt in authent. vt spons. larg. §. rursus. coll. ix. Accursius.

[l] Acceperit. Vere, non furtiue.

ADDITIO Quod verum intellige, siue debitor surripuit, siue alius, secundum communem opini. licet glo. in vltimo casu variauerit: vt hic per Christoph.

[m] Abolita. Id est, perempta. inde abolitio, id est, accusationis peremptio.

Abolitio quid est.

[n] Locive. Id est, partis fundi. sed fundus totus dicitur: vt ff. de verb. signific. l. locus.

[o] Furtum. Et est simile. ff. eod. l. quare. Sed contra ff. de furt. l. si quis vxori. §. si sulphurariæ. & l. si certæ. Solu. ibi non loci, sed terræ, quæ eximebatur furtum fiebat. Et quod subiicit, & eorum &c. sic construe: & prospicitur principalibus constitutionibus, ne cui eorum, qui possident res soli, longa &c. & tunc non est necesse; quod in textu sit, vtilitati. & sunt hæ principales constitutiones: vt C. de præscript. long. temp. per totum. Accursius.

Aliquando. CASVS. Domine, dixistis mihi supra, ꝙ res furtiuę & vi possessæ vsucapi non possunt: nunquid hoc generaliter est verū, ꝙ res semel furtiua & semel vi possessa nunquā possit vsucapi? Ad hoc respō. ꝙ nō. Nam res quondā furtiua vel vi possessa, aliqñ vsucapabilis efficitur: veluti, si postea reuersa fuerit in domini potestatem. Tunc enim purgato vitio ꝙ vsuc eius impediebat. bene poterit eius vsuca. procedere. Et hæc dicuntur vsque ad §. res fisci. Fran. de Aret.

[p] Vsucapi. Duabus rationibus stare nō pōt ꝙ hic dicitur. Prima: q̄a desiit eē vitiosa: vñ nō erit mirabile, qđ videt velle inducere contra id ꝙ est s. eo. §. furtiuæ? Rñ. dic furtiua vel vi possessa s. quondā. Secunda: q̄a dñs non vsucapit, cū sua sit: nec alius ab eo accipiēs, cū trāseat dñium: vt ff. e. l. sequit. §. lana. & §. sūc

Et hoc facit ꝓ saluādo dicto testis deponentis de filio alicuius q̄ā sit mortuus: q̄a subaudit filius Caij scilicet quondā &c. Christo. Por.

in pot

in potestatem. Sed respond. vsucapi potest, id est, vsucapibilis est: vt si ab aliquo non domino alienatur non committente furtum eius, vsucapiet emptor.

a Domini. Vel quasi, vt tutoris vel creditoris, si alienam rem debitor obligauit: vt ff. eo. l. sequitur. §. si pupilli. & pro soluto. l. fin. aliud si suam: vt ff. eod. l. sequitur. §. si rem. Accursius.

b Reuersa. Vel quasi: vt ff. de furt. l. quamuis. & ita quod non possit ab eo auelli: vt ff. eod. l. sequitur. §. tunc.

† Quādo autē dicatur in potestatē domini reuersa, pulchre explicat Paulus iurisconsultus ca. iiij. §. qd autē. & §. tunc in potestatē. ff. de vsucap.

si in domini[a] potestatē reuersa[b] fuerit[l]: tunc enim vitio rei purgato procedit eius vsucapio.

Res fisci vsucapi nō possunt: ante tamen, quàm fisco denuntiata fuerint, vsucapiūtur. Are.

Res fisci[c] nostri vsucapi non potest[d]. Sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fiscò nondum nuntiatis[e], bonæ fidei emptorem traditam[f] sibi rem ex his bonis[g] vsucapere posse[r]: & ita diuus Pius, & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Non aliter res vsucapibilis est, nisi & vitio reali, aut quasi reali careat, & eius non sit commercium interdictum.

Nouissimè[i] sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium[k], vt à bonæ fidei emptore vsucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet.

Opinatio seu credulitas tituli, vsucapionem non inducit.

Error[l] autem falsæ causæ vsucapionem non parit: veluti, si quis cùm non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cùm ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

Bona fides in vsucapione ab exordio consideranda est, ideo defuncti bona fides, vniuersalis successoris malam fidem excusat: continuatur enim defuncti possessio: & ex contrario, mala fides authoris hæredi, vtcunque bonæ fidei obest. Item authoris tempora, singulari successori ad vsucapionem complendam accedunt, & continuantur.

Res fisci. CASVS. Domine, vos posuistis exemplū de quibusdā rebus, quæ vsucapi non possunt: nunquid sunt plures in quibus non habet locū vsuca. vel præscri. Respond. q sic. Res enim fisci nostri vsucapi non possunt. & hoc est verum in rebus fisco acquisitis sed secus est in acquirendis. nam Pap. scripsit quod si bon. fid. emptor de bonis vacantibus, & nondum fisco denuntiatis, aliquam rem emerit: & eandē bo. fi. sibi traditam acceperit: poterit eam rem beneficio vsuca. acquirere. Et hoc idem diui Seuerus & Ant. rescripserunt. Et hęc dicuntur vsq ad illum §. nouissime sciendum. Franc.

c Fisci. Id est, imperij.

d Non potest. Triennio mobilis, vel x. vel xx. ann. immobilis. Idē in patrimoniali principis: vt C. ne rei domi. vel templo. l. j. Idē in re ciuitatis: vt C. de sacrosan. ecc. l. fi. Idē in re ecclesiastica: vt C. de sacrosan. eccle. l. fi. Præscribunt tamen dictæ res spatio xl. an. excepta re mobili ecclesiastica nō sacra, quæ triēnio vsucapitur: vt C. de præscr. xxx. an. l. omnes. & in auth. de eccle. tit. §. pro temporalibus. collat. ix. & in auth. hæc constitutio innouat cōstitutiones. coll. viij. Item exceptis publicis, quæ sunt vsui publico deputatæ: vt ff. de via pub. l. viā. Itē res pupilli nō vsucapit: vt ff. de acq. re. do. l. bonæ fi. in fi. j. resp. ibi, nec interest. Itē res filij à patre alienata: nisi xxx. an. à tempore quo est sui iuris: vt C. de anna. exc. l. j. in fi. & in auth. de nupt. §. si vero expectet. col. iiij. Item res data pręsidi cōtra legē Iuliam repetundarū: vt ff. ad le. Iul. rep. l. quod cōtra legem. Item fundus dotalis: vt ff. de fun. do. l. si fundū. ADDITIO. Nisi fuisset inchoata ante, quam esset dotalis: vel haberetur respectus ad præiudicium alienantis tantum: quia valeret. Angelus.

m Ipse tamen in re aliena præstat vsucapiendi cōditionem. Et no. qd vsucapio incepta cū maiore cōtinuatur contra minorem: sed ex clausula generali restitui potest nisi lōgissimi tēporis fuerit, quæ dormit durante pupillari ætate. Ange.

e Nondum nuntiatis. Ab aliquo: cum variæ sint causæ, quibus ad fiscum denuntiatio fieri solet: vt ff. de iure fisci. l. j. in princip.

f Traditam. Scilicet ab eo, qui acceperat possessionem horum bonorum.

g Bonis. Scilicet alicuius morientis sine hærede, cui successit fiscus, non idem in ciuitate: vt C. de bon. vac. l. j. & l. vacantia. lib. x. Accursius.

h Vsucapere posse. Scilicet triennio, vel x. vel xx. cum habeat titulū. si aūt titulum nō habet. & vult ex tempore delationis sibi cōputare tēpus: habet quatuor annos: vt ff. de iur. fisc. l. j. §. diuus. & de diuer. & temp. præs. l. inter. §. j. Sed si ex tēpore ex quo cœperūt ad fiscum peruenire xx. ann. habet: vt ff. de iu. fis. l. j. §. præscriptio. & hæc vera sunt siue in re singulari, siue in vniuersitate. & sic loqtur ff. de pet. hæ. l. etiā si putauit. §. item si quis à fisco.

Nouissime. CASVS. Domine, iam posuistis mihi exemplum, qn habet vsuc. vel præscriptio. Sed pro Deo dicatis mihi regulā generalem per quā possim cognoscere generaliter, quādo locū habere poterit vsu. vel præscri. Ad hoc resp. Imp. Amice, scire debes generaliter rem talem esse debere, vt in se vitium non habeat, ad hoc vt à bo. fi. emptore, vel ab eo, qui alia quacunq ex causa iusta possidet, vsucapi vel præscribi possit. Sed domine, iam video, q res debeat carere vitio, ad hoc quod possit vsucapi: sed nunquid sufficit ad vsucap. q possessor errore deceptus credat se iusto tit. possidere rē quā sine titulo possidet: veluti, si per errorē credat se tit. donationis vel emptionis possidere? Respon. q nō. Error enim falsæ causæ vsuc. nō parit: veluti, si quis rem non emerit: & se eam emisse existimans, quasi titulo possideat emptionis, vel cū res ei donata non fuerit, quasi tit. donationis se possidere existimet, nam in his casibus cum in veritate titulus deficiat: vsuca. procedere non poterit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. diutina. Franc.

i Nouissime. Id est, in vltimis, vt breuiter dicam. sic s. de suspect. tut. §. nouissime.

k Vitium. Vel quasi: vt s. proxi. §. & §. aliquando. Sunt autem vitia, vt quia furtiua, vel vi possessa: vt s. eo. §. furtiuæ. Nunquid precaria possessio est vitiosa? Respon. non. arg. ff. comm. diuid. l. communi diuidundo. §. inter prædones. Nunquid litigiosa? Respon. non: vt C. de præscript. long. temp. l. j. Nunquid clandestina? Respon. non dicitur res clandestina aliqua lege, sed possessio. Quidam tamen dicunt omnia supradicta esse vitia rerum: vt arg. ff. de acquiren. possess. l. Pomponius. §. cum quis.

l Error. De errore facti loquitur, idem magis in errore iuris: vt ff. eo. l. nunquam. ij. in prin. Sed hic error facti quandoque prodest: vt ff. pro empt. l. quod vulgo. & ff. pro leg. l. pro legato. & ff. pro soluto. l. iij. & ff. pro suo. l. hominem. In quibus casibus dicunt quidam locum habere titulum pro suo. & tantum in his & aliis, qui à lege specialiter inueniuntur: vt ff. de iu. dot. l. proculus secundum Azon. Nos idem secundum Ioan. in omnibus. & de his gratia exempli posuit lex, & titulo emptoris, vel simili vsucapiebatur: non pro suo tantum: vt tamen in emptione iustiorem errorem exigamus: vt ff. pro empt. l. ij. & l. iij. in prin. Item quid si non errat, sed scit? Respon. nō potest sibi causam possessionis mutare: vt ff. de acquir. pos. l. iij. §. illud. & ff. eod. l. non solum. §. quod vulgo.

Remedi[...] destinari[...] dicit, [...] possessionem. Error du[...]plex est. Ibi [...] iustissima causa erro[...]ris, q [...] causam [...] sucapiendi secundum Bar. & [...] in d. l. [...] vulgo. [...]gi. Per.

z Et [...] qd ad [...] vt e[...] causa [...] possit [...] tare [...] dum [...] d. l. [...] oport[...] quod [...] māpo[...] nitus à [...] abdica[...] rit, sec[...] Ange.

Diutin

Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & hæredi a, & bonorum possessori continuatur b: licet ipse sciat prædium alienum esse. Quòd si ille initium iustum non habuit: hæredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio nō prodest. Quod nostra constitutio d similiter e & in vsucapionibus obseruari cōstituit, vt tempora continuentur.

Tempus venditionis cōiungitur cum tēpore emptionis. Aret.

Inter venditorē quoq & emptorem, coniungi tēpora f, diui Seuerus & Antoninus rescripserūt.

Alienam rem à fisco quouis titulo idoneo habens, mox tutus est, dominusq; fiscus autē in re, vel ad rem sese habuisse cōfidentes intra quadriennium aduersus fiscum experiri debent.

Edicto g diui Marci cauetur, eum, qui à fisco h rem alienā emit i, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio k autē diuæ memoriæ Zenonis bene pspexit l iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum aliquid accipiunt: vt ipsi quidem securi statim m fiant, & victores existāt, siue agāt aduersus alios, siue ab aliis conueniantur.

Diutina. CASVS. Domine, pater meus Titius possidebat alienum fundum, quem emerat à non domino, per octo annos cōtinuos inter præsentes: & postea decessit Titius pater meus, & ego ei successi: & eundem fundum inter præsentes per biennium continuum, vel etiā per trienniū sine omni interruptione possedi: & ita tempus præscriptionis à Titio patre meo inchoatum compleui: sed veniens postea verus dominus cœpit eundem fundum à me vendicare: & ego obieci ei exceptionē præscriptionis: ipse replicauit præscriptionem per mortem patris mei esse interruptā. Domine, dicatis mihi si ope huiusmodi replicationis possit exceptionē præscriptionis elidere, & per consequēs in rei vendicatione obtinere? Respon. quod non. Nam diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto: & hæredi succedenti de iure ciuili, & etiam bonorum possessori de iure prætorio succedenti continuatur: nec per mortem ipsius defuncti interrumpitur: quamuis ipse hæres vel bonorum possessor scientiam habeat rei alienæ. & hoc verum, quando defunctus iustum habuit initium: secus est in casu conuerso. Nam si ipse defunctus iustum initium non habuit, possessio eius hæredi vel bonorum possessori fidem habenti prodesse non potest, quod nostra constitutio non solum in præscriptionibus, sed etiam in vsucap. obseruari constituit: vt videlicet inter defunctum & eius successorem tempora continuentur. Et hæc non solum locum habent in eo qui succedit in titulo vniuersali: sed etiam qui in titulo singulari succedit. nam inter emptorem & venditorem tempora debere continuari diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Et hæc dicuntur vsque ad §. edicto diui Marci. Franciscus de Aret.

Diutina. Scilicet decem annorum inter præsentes, vel viginti inter absentes, vel triēnij: vt ff. q & à qui. l. si cum fidei. §. Aristo. & s. eo. in prin. huius tituli. & C. eo. l. diutina. Accursius.

a Et hæredi Hæres iure ciuili, bonorum possessor iure prætorio: vt j. de bo. pos. §. quos autem.

b Continuatur. Nisi ipsi hæredi tradita sit possessio: vt ff. eo. l. hæres eius.

c Sciat. ff. de acquir. rerum do. l. quæsitum. ij respon. contra. Sol. ibi hæres sciebat rem esse eius, qui causam à testatore habet: vt legatarij: quod nocebat. hic alterius sciebat: quod non nocet ad vsucapionem.

scribit / es cum / a fide.

d Nostra constitutio. Vt C. de vsucap. transfor. l j.

e Similiter. Non solùm in præscriptione.

f Tempora. s. vt continuētur, sed in hoc differt, quia in titulo singulari vtrunq scilicet emptorem & venditorem bonam fidem habere oportet: vt ff. pro emp. l. ij. §. si eam rem. alias contra. secus in vniuersali titu. vt hic. Et est ratio, quia si hæres non adiret, hæreditas compleret: vt ff. eo. l. nunquam. ij §. vacuum. quia est eadem persona: vt in auth. de iureiur. à mor. præ. in fi. j. respon. ibi, cum vtriq. col. v. concor. cum hoc §. ff. pro emp. l ij. §. emptori. & §. si defunctus. & fit hæc coniunctio ad lucrum & ad damnum: vt ff. quemadmo. seru. amit. l. si quis alia. §. tempus.

Edicto diui Marci. CASVS. Dicit Iustiniā. quod edicto diui Marci ita cautū est, quod si aliquis emerit rem alienam à fisco vendente vt suā, & dominus rei rem suā ab emptore intra quinquēniū post quā tempus venditionis lapsum fuerit, non repetebat: postea emptor per exceptionem quinquennalis præscriptionis dūm rei repellebat. Et hoc obtinebat vsque ad tēpus dūi Zenonis. Postea autem constitutio bonæ memoriæ Zenonis, illis, qui à fisco vendente rem alienam vt suā, aliquid emerint, aut titulo donationis vel alia quacunq iusta causa acceperint, bene prospexit. nā in constitutione Zenonis cautum est, vt illi, qui à fisco alienam rem vendēte vt suā, aliquid accipiūt: statim securi fiāt, & existant victores, siue agāt aduersus alios, siue ab aliis conueniant. Sed certe dñe videt mihi, q iniqua sit cōstitutio Zenonis, quę statuit ita veros dominos per alienationē à fisco factā statim excludi. Ad hoc rñ. Amice, nō est ita iniqua cōstitutio Zenonis sicut tibi videtur. nā in eadem cōstitutione & dñis rerū prospectum est. Licet enim aduersus emptores venire non possint, actiones tñ suas, si quas sibi in hypotheca vel dñio rerū à fisco alienatarū putauerint cōpetere: per eandē cōstitutionem vsq ad quadrienniū aduersus sacratissimū ærarium poterunt exercere. Sed dñe, iam video quid dñs Zeno statuit in alienationibus factis à fisco vēdente rē alienā vt suā. Sed ponamus, q Imper. vēdat aliquā rē de p̄rimonio pprio, qd habuit ante diadema imperij quid iuris erit in casu isto? Ad hoc rñ. q idē iuris in casu isto erit, quod statutū fuit in cōstitutione Zenonis. Nā in cōstitutione quā nup pmulgauimus de iis, q à nostro priuato p̄rimonio vel à patrimonio venerabilis Augustę aliquid acceperint: statuimus eadē per oia seruari, quę in p̄fata diuinę memorię Zenonis constitutione continent. Et hęc dicunt vsq ad fi. ti. Fr.

g Edicto. Id est, præcepto generali: alias prætorum dicuntur edicta: vt quod metus caus. & similia: vt ff. quod metus cau. l. si mulier. circa prin. Accur.

h A fisco. Vt à procuratore imperialium rerum. nam de patrimonialibus dicitur j. eo. in fin. — Fiscus vēdit rē, vel vt suā vel vt alienā.

i Emit. s. à fisco vēdente vt suā, à quo edicto res minorū excipiunt: vt C. si aduer. fis. l. fi. Si aūt vt alienā, vt q̄a cessatū est in solutione tributorū, tria exigunt. Et q sit debitū, & q sit cessatū: vt si aduersus fis. l. fin. & C. si ppter pu. pē. l. fi. ij. rñ. forte biēnio: vt ff. loc. & cō du. l. q̄ro. §. inter. veri. quæro. Itē tertio, q res subhastetur, i. præconizet: vt C. si propter pu. pen. l. fina. APPITIO. Et plura alia requisita vide per Ang. hic, & per gl. in l. j. C. de fide instr. & iur. hast. fis. li. x.

k Constitutio. C. de quadrien. præscrip. l. omnes.

l Bene prospexit. Corrigendo edictum diui Marci.

m Statim. ff. de peti. hæred. l. etiam si. §. item si quis. in glos.

glo. emerit. contra. Sol. vt ibi in vniuersitate, hic in re singulari loquitur. Alij dicunt, quod hic corrigitur. Et eodem modo (scilicet primo, non secundo) respon. ad le. Codi. de hære. vel act. vē. l. j. Itē ibi erat res fisci.

Et Istam communiter approbant omnes quia il lo iure hęc pscriptio erat incognita. Ad l. j. respon. quod ibi conueniebatur ex natura rei quæ continet credita & debita: non ex eo qđ esset aliena: qa ad rem ipsam. s. hæreditatem nō emptor sed fiscus conueniretur. la.

a Quadriennium. Nisi sit minor, vel Reipublicę causa absens, vt C. de re sti. mil l. neque.

b Actiões. Sed quęr Respond. condictio ex hac lege, secundum Ioannem. sed P. in rem dabat hic non domino contra dominum. argum. C. de hære. vel act. ven. l. j. contra. Solut. ibi de vniuersitate vendita, hic de re singulari.

c Constitutio. C. de quadrien. præ. l. bene à Zenone.

d A nostra. Id est à priuata nostra substantia: sed s. de fiscali dixit: vt C. de quadrien. præscri. l. bene à Zenone. Accursius.

siue experiantur, siue conueniantur. Aduersus autem sacratissimum ærarium vsque ad quadrienniū a liceat iis intēdere, qui pro dominio vel hypothecā earū rerum, quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones b. Nostra autē diuina constitutio c, quā nuper promulgauimus, etiā de iis, qui à nostra d vel venerabili Augustę domo aliqd acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

DE DONATIONIBUS.

Iste titulus continuatur per Imperatorem. Dictum est suprà, de quibusdam modis acquirēdi, scilicet de acquisitione quæ fit per vsucapionem & præscriptionem. Nunc dicendū est de alio modo acquirēdi, quæ fit per donationē.

a Franciscus Balduі. hoc loco refert Apellū adserere vidisse se exemplar vetus harum institutionū conscriptum ante annos quadringētos in quo ad hunc modum distinctus erat hic de donatiōe Titulus, vt prior pars q̄ tractat de Donationibus causa mortis, subsequatur titulū de Legatis. altera pars subijciat tit. Mandati.

Est & aliud. Totus iste tit. diuidit in quinque partes. Primo ponit continuationem cum distinctione bimēbri. Secūdo de donatiōe causa mortis. Tertio de donatione inter viuos. Quarto de donatiōe propter nuptias. Quinto de vna acquisitiōe de iure ciuili, quę est correcta. Secūda ibi in §. Mortis cā. Tertia in §. Alię aūt. Quarta ibi in §. Est & aliud. Quinta ibi in §. Erat olim.

CASVS. Dñe, iam video qualiter per vsucap. & præscri. acquiritur dominiū rerum de iure ciuili: nunquid sunt plures modi acquirēdi dominium de iure ciuili? Ad hoc respō. Iustin. quod sic. Est enim & alius modus ciuilis acquisitionis, videlicet donatio. vnde hic de dona. videndū est. & hoc in prima parte. Sed pone in secunda. Domine, iam video, quod vultis tractare de dona. ponatis mihi aliquam diuisionē donationum? Ad hoc respon. Donationum duo sunt genera. Est enim quædā donatio inter viuos, & alia causa mortis. Sed domine, dicatis mihi quid censetur donatio causa mortis? Ad hoc respon. Amice, dona. causa mortis est, quæ fit propter mortis suspicionem: velati si quis donat, vt si ipsum mori contigerit, remaneat dona. penes donatariū. & huiusmodi mortis causa dona. tribus modis reuocatur: videlicet si donator conualuerit, vel eum donationis suæ pœnituerit, aut si donatarius prius decesserit: & huiusmodi mortis causa dona per omnia fere ad exemplū legatorū redacta est. Nam cum ante tempus nostrum veteres iurisprudentes dubitarent, verū donationē causa mortis oporteret obtinere similitudinē cum legato, an cum donatione simplici inter viuos: & quidā antiqui eā vellēt donationi simplici comparare, & quidam legato: ob huiusmodi discordiam antiquorum sopiendā à nobis constitutum est vt huiusmodi dona. causa mor. per omnia fere legatis connumeretur: & sic omnino procedat quemadmodum nostra cōstitutio procedere constituit: & vt breuiter de hac donatione expediamus: in summa scire debes, quod mortis causa donatio est, cum aliquis ita donat, vt magis velit seipsum habere si conualuerit, quam donatarium: magisque donatarium si moriatur quam hæredem suum: sicut homerus recitat Telemachum his verbis expressis donasse Piræo. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. aliæ autē. Franc.

TITVLVS VII. DE DONATIONIBVS.

Donatio mortis causa dicitur, quæ ob mortis immnētis, vel futuræ suspicionē fit, qua (semota veteri dubitatione) instar legatorum ferè per omnia redacta est. Reuocatur autem donatoris conualescentia, & pœnitentia, item donatario præmoriente.

Est & aliud genus acquisitiōis e, donatio. Donationū autem duo sunt gña: mortis causa, & nō mortis f causa. Mortis g causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cùm quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset h, haberet is, qui accepit: si autem superuixisset i: is, qui donauit, reciperet: vel si eū donationis pœnituisset k: aut prior decesserit is, cui donatū sit. Hæ mortis causa donationes, ad exēplū lega

e Acquisitionis. Scilicet de iure ciuili. nam per stipulationem tantum contrahebatur, scilicet donatio: quæ scilicet stipulatio est de iure ciuili: sed hodie fit nudo pacto: vt C. eodem, l. si quis argentum. §. fina. & j. de act. §. de constituta. Vel dic eā esse iuris ciuilis approbatione, non inuentione, sed iuris gentium: vt s. de rerū diui. §. per traditionem. Vel dic, sui origo fuit de iuregentiū vno modo, scilicet per traditionem: ac postea de iure ciuili fuit ille modus approbatus, & alius inuentus, s. per stipulationem. Tertio per Iustinianū additus est tertius, puta per nudum pactum. Accur.

f Et non mortis. Si large hæc duo membra accipiuntur: in textu nil deest, & proprie ponuntur genera. nā multæ species sub quolibet continentur. & hoc approbo. Vel accipe stricte pro duabus speciebus tantū donationum, s. simplicis inter viuos, & simplicis causa mortis. & adde alias donationes, vt legatum: vt j. de lega. in princ. Item donationem propter nuptias: vt j. eo. § est & aliud. Item & quod est j. eo. §. fina.

g Mortis. Scilicet instantis vel futuræ: vt ff. eod. l. ij. iij iiij. v. vj. si quidem vbique mors timenda est: cum eius dies incertus sit: vt ff. eo. de mor. cau. don. l. senatus. §. mortis. & de condi. & demon.

h Si quis humanitus ei contigisset. i. si moriatur: vt ff. de verb. sini. l. in vulgari. §. fi. & debet hoc exprimi: alias non est mortis causa donatio. vt ff. eo. de mortis cau. do. l. Seia. §. fi. nisi ex cōiecturis appareat eū velle donare causa mortis.

ADDITIO. Nota, φ ad hoc, vt sit donatio causa mortis, requirit quod fiat mētio mortis. Idem no. gl. Bart. Ang. & Raph. & Imol. in dicta l. Seia. §. fi. & gl. & Bart. in l. Seia. ff. de do prælega. & Bart. in l. quæ dotis. in fi. j. col. ff. sol. matr. alias autem licet aliquis sit in extremis constitutus, si simpliciter donat, nec adiicitur causa mortis, intelligitur donatio inter viuos. & est text. singularis in dicta l. Seia. §. fina. quod not. secundum Ang.

i Superuixisset i. cōualuisset. & ita tribus modis reuocatur vt hic subiicitur. & ff. si cer. pet. l. nō omnes.

k Pœnituisset. Quia volūtas est ambulatoria vsque ad mortem:

ad mortem: vt ff. de adi. lega. l. iij. in fi. & quia donatio est ob causam, scilicet si moriar. & sic possum pœnitere: vt ff eo. de mor. cau. do. l. senatus. §. j. in fin. & ff. de condi. cau. da. l. iij. §. ij.

a Ad exemplum legatorum. Quantum ad vim & potestatē: quia sicut legata morte cōfirmātur, ita donationes causa mor. vt reuocari non possint.

b Per omnia. Subaudi fere, vt statim dicet: nam in multis differunt.

c Donationis. Scilicet simplicis, & inter viuos: alias nulla esset huiusmodi distinctio, cum omne legatum sit donatio: vt patet ex definitione eius: vt ff. de leg. ij. l. legatum.

d Habebat. Scilicet donatio causa mortis. nā cum donatione inter viuos habet insignia: vt sit liberalitas cum legato. vt morte confirmetur, & vt detrahatur Falcidia: vt C. ad legem Fal. l. finali.

e Retrahebant. Subaudi, & alij ad aliud.

f Fere legatis. Dicit fere, quia in quibusdam discreta à legatis. ecce enim si donas in annos singulos: donatio vna est, sed legata plura: vt ff. de dona. causa mor. l. senatus. §. fina. Item legatum ab hærede semper traditur: vt patet ex definitione legati. j. de leg. in princ. donatio autem vel ab hoc, vel ab alio. Item in donatione obligatur donans, in legato non. Item si testamentum accuso: per do legatum, non donationem: si tamen accuso vt falsum. arg. ff. de his quib. vt indi. l. post legatum. §. qui mortis. 1 Item alteri substituitur in legatis, secundum quosdam: vt ff. de dona. cau. mor. l. ei cui mortis. & de lega. ij. l. vt hæredibus. Item filiusfamilias donat: sed non legat: vt ff. eo. de mor. causa do. l. tam is. & infra quibus non est permis. fac. testa. in princi. Item in legato tria tēpora cōsiderātur, vt sit capax legatarius: vt j. de hæred. quā. & dif. §. in extraneis. 2 In donatione nō: vt ff. de do. cau. mor. l. in mortis. Item quia pro legato datur interdictum quorū legatorū, non pro donatione: quod dic vt in summa. C. quorum lega. l. j. & in l. Marcellus. §. Paulus. ff. de do. caus. mort. Accur.

ADDITIO. Imo habet locum, quorum legatorū, saltem in eo quod excedit Falcidiam: vel si per donatarium sit occupata, secundum Io. Fab. & Ang.

g Constitutio. s. coram quinque testibus scriptura interueniente vel non: vt C. eo. l. fina.

h Et in summa. Id est, vt breuiter de hac donatione expediamus: vt ff. eo. l. j.

i Velit. Id est, vellet.

k Habere. s. si superuixerit: vt ff. eo. l. senatus. §. j.

l Et si apud Homerum. i. sicut recitat poeta Homerus, quod Telemachus dictis verbis expressis donauit.

Aliæ autem. CASVS. Domine, iam vidi exemplū de dona. cau. mor. & de eius effectu, ponatis mihi exēplum de dona. inter viuos? Ad hoc respon. Amice, sunt quædam aliæ donationes, quæ sine aliqua mortis cogitatione fiunt: & huiusmodi dona. inter viuos appellantur: & tales dona. legatis non cōparantur. Si enim perfectæ fuerint, temere reuocari non possunt. Sed domine, dicatis mihi, quādo dicūtur perfectæ? Ad hoc respon. Amice, huiusmodi donationes perfectæ censentur, cum donator voluntatem suæ liberalitatis in scriptis, vel sine scriptis donatariis manifestauerit, puta per talia verba, dabo vel donabo tibi talē rē. & in nostra cōstitutione cautum est huiusmodi donationes semel perfectas traditionis necessitatē ad exemplum venditionis in se habere: vt sicut venditor rē venditam numerato sibi pretio tradere compellitur: ita donatori post emissam liberalitatis vocem authoritate nostræ constitutionis tradē di necessitas imponatur. Sed antiqui principes statuerunt donationes simplices summam ducentorū aureorum excedentes, sine insinuatione scripturæ non valere. nūquid placet vobis, quod illud hodie obseruetur? Ad hoc respō. quod non. Nam cum constitutiones antiquorum principum statuerunt huiusmodi donationes simplices excedentes summam ducentorum aureorum actis interuenientibus insinuari, nostra constitutio huiusmodi summā vsque ad quingentos solidos ampliauit, & statuit vsque a d quingentos solidos sine omni insinuatione valere donationes, & per eandem constitutionem quasdam species donationū introduximus, quæ licet quingentos solidos excedant, tamen nullam insinuationē desiderant: sed in se sine omni insinuatione plenissimā habent authoritatem. & alia insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia & singula ex constitutionibus nostris, quas super huiusmodi donationibus fecimus, manifestissime colligi possunt. Sed domine, vos dixistis mihi supra, quod huiusmodi donationes simplices semel perfectæ non possunt reuocari: nunquid est hoc generaliter verum? Respon. quod non. Licet enim dixerimus tales donationes non posse reuocari, tamen sciēdum est, quod si plenissimæ sunt huiusmodi donationes: si donatarij ingrati extiterint erga donatores: licebit ipsis donatoribus per nostram constitutionem certis ex causis eas reuocare. & hoc ideo statuimus, ne donatores, qui beneficium suæ liberalitatis in alios contulerunt, ab illis iniuriam patiantur: secundum modos in nostra constitutione enumeratos. Et hæc vsque ad illum §. est & aliud. Franciscus.

m Aliæ autem. Nunc prosequitur aliud genus donationis dictum est de donationibus causa mortis, nunc de dona. simplici, id est, inter viuos. h. d. Accursius.

toru a redactæ sunt per oīa b. Nā cū prudētibus ambiguū fuerat, vtrū donationis c, an legati instar eā obtinere oporteret, & vtriusque causæ q̄dā habebat d insignia, & alij ad aliud genus eā retrahebāt e: à nobis constitutū est, vt per oīa ferè legatis f connumeretur: & sic ꝓcedat, queādmodū nostra cōstitutio g eā formauit. Et in summa h mortis causa donatio est, cū magis se quis velit i habere k quā eū, cui donat: magisq; eum, cui donat: quā hæredē suū. Sic & apud Homerū l Telemachus donat Piræo.

Τὸν καὶ Πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν.
Τηλέμαχ᾽ αἰψ᾽ ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας
Ὡς τοι δῶρ᾽ ἀποπέμψω, ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκε.
Τὸν δ᾽ ἄρ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα
Πείραι᾽, οὐ γάρ τ᾽ ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ᾽ ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ᾽ ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Inter viuos donatio est, quæ nulla mortis suspicione fit, sed ex pura libertatis fontibus ꝓcedit: quæ solo consensu perfecta, temere nō reuocatur: eget q; publica insinuatione, si quingentorum aureorū summam prætergrediatur in certis tamen casibus etiā citra insinuationem, effectum sortitur.

Aliæ autem m dona-

Hos versus quidā hoc loco addidit ex Homero Il. xvij. O-dyssee: neque enim habentur in vet. exem. quorū hęc est interpretatio. Hoc sermone virū piræus cōmonet vltro: Telemache ad nostras famulas, age dirige sedes: Vt tibi, q̄ dederat Menelaus dona, reportent. Ad quē Telemachus sapias ita fatier orsus: Piræe, ... haud eq dē hęc possum digno scere facta. Nā que ꝓci si me spatiosa p artria furtim Occidant, rapiāt quę sibi patrimonia fortes. His te malo frui donis, qui quemlibet horum. Quod si illos fato, merita & mulctaue-ro morte: Tum mihi gauderi referes dona omnia gaudens.

1 Hoc intelligas vt dicit gl. in . etiam. ff. de inof. test. & plene per Io. de Imo. in l. fin. ff. de dona. causa mortis. Ange.

2 Hoc est falsum secundū Ange. ibi.

tiones sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt: quas inter viuos appellamus, quæ non omnino comparãtur legatis, quæ si fuerint perfectæ, temerè [a] reuocari nõ possũt. Perficiuntur autem, cùm donator suam voluntatem [b] scriptis, aut sine scriptis manifestauerit [c]. Et ad exemplum venditionis [d] nostra constitutio [e] eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: vt etiam si non tradantur [f], habeant plenissimum & perfectũ robur, & traditionis necessitas [g] incumbat donatori. Et cùm retro principum [h] dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebãt, si maiores fuerant ducẽtorum solidorum: constitutio [i] nostra eam quantitatem vsque ad quingentos solidos ampliauit: quam stare etiam sine insinuatione [k] statuit. Sed & quasdam donationes inuenit [l] *, quæ penitus insinuationem fieri minimè [m] desiderant: sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia [n] insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus, quæ omnia ex nostris cõstitutiõibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt.

Donatio inter viuos etiã perfecta, ex aliquibus causis reuocari potest. Aretinus.

Sciendum est tamen, quòd & si plenissimę sint donationes: si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram constitutionẽ [o] licentiam præstitimus, certis ex causis [p] † eas reuocare: ne illi, qui suas res in alios cõtulerint, ab his quandam patiantur iniuriam vel iacturam, secũdum enumeratos in constitutione nostra modos.

Donatio an possit fieri sine stipulatione.

a Temere. Ideo dicit temere: quia quandoque reuocantur: vt j. eo. §. sciendum.

b Voluntatem. Etiam nudo pacto: vt C. eo. de dona. l. si quis argentum. §. fina. Accursius.

ADDITIO. Si tamen donetur factum requiritur stipulatio & traditio, sicut olim. Item præsentia donantis & donatarij, vbi sit certæ personæ, secus si incertæ.

c Manifestauerit. Scilicet per verba futuri temporis: vt dabo vel donabo, ad instar stipulationis: vt ff. de verborum oblig. l. quinta. §. stipulatio. vel præsentis temporis: vt do, vel dono. cum nudo pacto fiat: & pactum etiam fiat per verba præsentis temporis: vt C. eod. de do. l. si quis argentum. §. fina. ff. de pact. l. tale. in princip. & in glo. ij.

Vt hic & c. vlt. in gl. j. in fin. extra eod.

d Venditionis. Ex hoc verbo dicebat M. venditorem præcise teneri ad rẽ tradẽdam. sic ff. de verbo. obliga. l. vbi autem non apparet. in fin. Ioan. contra. l. vt interesse dando [a] liberetur: vt ff. de actio. emp. l. j. in princip. & similitudo quę hic fit, est in hoc, vt sicut necessitas imponitur vẽditori ad aliquid, sic & donanti: licet à principio nullus cogebatur, vt C. de actio. & obliga. l. sicut. Sed nunquid donator de euictione tenetur? Respon. si incipit à traditione, non: vt ff. eo. de do. l. Aristo. in fin. [i] Si à pactione, sic: vt C de iure do. l. j. Accursius.

[a] Triplex est interesse. Cõuentum, vt p̃stitũ, quod conuenit. Cõmune, vt quanti res cõmuniter valet. Singulare quod vtrumque aliorũ excedit, secũdum gl. in l. j. ff. de actio. emp. Aegi. Per.

[i] Nisi de ipsa etiam vnde esset p̃missum. vt l. ij. C. de euict. secũdũ Ange. & Ias. Itẽ debet itelligi qđ præcesserit cõuentum saltẽ ordine intellectus, cũ alias ex sola traditione nõ trãsferatur dominiũ, secũdũ Chr. hic.

ADDITIO. Et est ratio: quia cum donatio sit domi datio: iste paciscens obligatur expresse ad dandum. l. senatus. §. j. ff. de dona. causa mort. & ideo non liberatur, nisi transferat dominium: secus autem, vbi sola traditio sine facto interuenit. Ex quo infertur, quod pro euictione hic agitur primæua actione quasi non dederit, etiam re nondum euicta in totũ vel pro parte. Secus in venditione, vbi pro euictione noua nascitur actio, quasi per traditionẽ obligatione ablata, quod not. pro præscriptione, & libelli formatione secundum omnes hic.

e Constitutio. Vt C. de do. l. si quis argentum. §. fin.

f Etiam si non tradantur. Id est, si tradere nolit donator. Accursius.

g Necessitas. Per condictionem ex lege, quæ stricti iuris est. ff. eo. de do. l. eum qui. & C. eo. l. si quis argentum. §. finali.

h Retro principũ. i. eorũ, qui ante nos fuerũt: ex nostra etiam patria. vt C. eo. de dona. l. sancimus. in fine.

i Constitutio. Vt C. eo. l. pe. in fine.

k Insinuatione. i. scriptura facta in præsentia publicarum personarum. & in actis, vbi superfluum est testes adhiberi: cum publica monumenta sufficiant: vt C. eo. l. data. & l. in donationibus.

l Inuenit. s. nostra constitutio: vt si donetur in redemptionem captiuorum, vel à magistro militum donetur militibus: vel in refectionem domus donetur alicui: vt C. eo. l. pe. Idẽ & si donet Imperator, vel ei donetur: vt in authen. de non alie. §. si vero minus. col ij. & in authen. vt non fiãt pign. §. quia igitur. colla. v. Idem in donatione propter nuptias: vt in authenti. vt spon. lar. col. ix. in princip. Idem in remissione vsurarum futuri temporis: vt ff. eodem. l. Modestinus. Accursius.

ADDITIO. Idẽ in donatione facta pro bene meritis l. Atril. ff. eo. dummodo appareant, & eis proportionentur: secundum doctores.

m Minime desiderant. Licet quingentorum solidorũ summam excedant.

n Alia. Veluti ne plures donationes diuersis temporibus factæ coaceruentur: vt C. eod. l. sancimus. §. si quis autem. Item vt ij, qui pecuniam recipiunt in redemptionem captiuorũ, iurent se ibi bona fide expendere. Item vt sacramento domini domus quæstio dirimatur: vt C. eo. l. pen. in fine.

o Constitutionem. Vt C. de reuo. do. l. finali.

p Ex causis. Quinq;. s. vt si atroces iniurias in eum effundat: vel impias manus inferat, vel graue damnũ in bonis, vel vitæ periculũ intulit: vel si legi dictæ in donando non paruerit: vt C. de reuo. do. l. fi. Sed donatio liberto facta, solo obsequio non præstito reuocat. aliud in libertate: vt C. de reuo. do. l. j. & de lib. cau. l. solo. Est & hic arg. pro domino vt his causis possit reuocare feudũ. sic in auth. vt lib. decę. §. illud vero. col. vj. & ff. de libe. agno. & alen. à paren. & c. l. alimenta.

ADDITIO. Vnde versus. Quinque modis perdo mihi quæ donata fuere. Infero si dãnũ grauiter donãtis in ære. Huic per me si sit atrox iniuria facta: Si sit p̃sona manuali vulnere tacta. Quãdo suæ vitæ crudeliter insidiabor. Ingratus domino, re donata spoliabor. Ingratum factum dic me cum fregero pactum. Ius aũt reuocãdi donationẽ ex causa ingratitudinis, nõ transit ad hæredes, si defunctus facultatem reuocãdi habuit.

Est & aliud. CASVS. Domine, iam vidi de dona. simplici, quæ appellatur dona. inter viuos, nũquid est aliquod aliud genꝰ donatiõis inter viuos? Ad hoc rñ. quod sic. Est enim quoddam aliud genus donationũ. quod veteribus iuriscõsultis penitus erat incognitũ: sed postea à iunioribus principibus fuit introductum: & secun

& secundum eos donatio ante nuptias appellabatur, & in se habebat tacitā conditionē, vt videlicet tūc rata esset hæc donatio, & effectū haberet: cum matrimonium esset subsecutū. Sed domine, quare appellabatur ante nup? Respon. quod ideo: quia semper ante nup. fiebat, licet effectū non haberet: nisi nuptiis subsecutis: & nunq̄ post nup. celebratas tali donatio potuit inchoari. sed postea diuus Iustinus pater meus huiusmodi obseruationem semiplene correxit. Nam cum permissum fuerat dotes constante matrimonio posse augeri, permisit in constitutione sua huiusmodi donatio. ante nup. & post nup. celebratas ad similitudinē dotium posse augeri: sed tn̄ nomē inconueniens penitus remanebat. nam ante nup. vocabatur vt prius: licet ex constitutione sua post nupt. tale susciperet incrementum: & ita augebatur post nup. tamē ante nup. appellabatur. Et ita manifeste patet, quod nomen non bene consonabat rei: vnde nos plenissimo fini sanctiones tradere cupientes, & consona nomina rebus esse cupientes vel studentes, in nostra constitutione statuimus: vt huiusmodi dona. non solum post celebratas nup. augmentum suscipiant, sed etiam initium suscipere possint. & in hoc dotibus parificantur, vt quēadmodum dotes, constante matrimonio non solum augeri, sed etiam de nouo fieri possunt. ita huiusmodi donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum constāte matrimonio contracto augeri: sed etiam de nouo constitui possunt. & hæc dicuntur vsque ad illum §. erat olim.

Propter nuptias donatio (quæ olim ante nuptias dicebatur) nō solùm contracto matrimonio augeri potest, sed etiam constitui & initium sumere.

Est & aliud genus inter viuos donationis, quod veteribus quidem prudētibus penitus erat incognitum: postea autē à iunioribus diuis principibus introductum [a] est, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in se cōditionem habebat [b], vt tunc ratum esset, cùm matrimonium esset insecutum [c]. Ideoq; ante nuptias appellabat̄, quòd ante matrimonium efficiebatur: & nunquam post nuptias celebratas, talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iustinus pater † noster [e], cū augeri [f] dotes & post nuptias fuerat [g] permissum: si quid tale [h] eueniret, & ante nuptias augeri donationem, & constante matrimonio sua constitutione permisit [i]. sed tamen nomen inconueniēs remanebat: cùm ante nuptias quidē vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequētia [k] nomina rebus esse studentes †, constituimus [l], vt tales donationes nō augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, si propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur [m], vt quemadmodum dotes constante matrimonio non solùm augentur, sed etiam fiunt: ita & istę donationes, quę propter nuptias introductæ sunt, non solùm antecedāt matrimonium, sed eo etiam contracto [n] augeantur & constituantur.

matrimoniū, vel vetus augeatur, est ęqualitas: vt C. de do. ante nupt. l. fi. §. si igitur dote. Si ante matrimoniū, poterat esse inæqualitas: vt C. de pact. con. l. ex morte. in prin. Sed hodie æqualitas est ante & post in constituēdo, & in pactis lucrorū: vt quātū dat vxor in dotē tantū det in datione ꝓpter nuptias maritus. & sicut hic fit do minus dotis, sic illa donatiōis ꝓpter nuptias: vsumfructū tamē habeat maritus, ne accidat matrimonij oneribus dotē nō seruire. Nā æquitas suggerit, q̄d dos debeat esse ibi, vbi sūt onera matrimonij: vt ff. de iur. do. l. dotis fructus. & l. plerūq;. §. si serui. cum tātundem reddatur vxori: ex qua donatione cōsulitur mulieri soluto matrimonio, si res dotales non existant: & quia nō potuit alienare maritus, etiam ea consentiente [z]: vt ĵ. tit. pro xi. in prin. licet alias iuri hypothecæ possit renuntiare: vt C. ad Velle. l. etiā. & l. iubemus. & in auth. siue à me. eo. titu. C. Et sicut dos vxori, sic & talis donatio iure redditur viro, soluto matrimonio cum sit æqualitas: vt in authent. de æqua. do. §. j. col. vij. Est & sponsalitia largitas: quādo spōsus sponsæ per verba de futuro, vel ecōtra donat pure, nō respectu dotis, quę similiter cōditionē matrimonij habet: vt C. de do. ante nu. l. cum veterum. & l. si à sponso. Accur.

ADDITIO. Tu dic ꝙ aliqn̄ fit ex mera liberalitate, hoc expresso, ꝙ nullo casu repeti possit. & habet locū l. si mater. C. de do. ante nup. aliqn̄ fit simpliciter nullo expresso: & tūc olim p̄sumebat̄ ex mera liberalitate, & erat irreuocabilis. l. ij. l. si filię. & l. si tibi. C. e. hodie vero ob causam futuri matrimonij. l. cū veterū. eo. tit.

a Introductum. Vt C. de do. ante nup. per totum tit.

b Habebat. Et hodie habet, si fiat donatio prius, nam & postea fieri potest: vt ĵ. eo. §. sed tamen.

c Insecutum. De iure & de facto.

d Quod. Id est, quia.

e Pater noster. Sic ĵ. quibus non est permiss. face. testamen. §. cæcus.

f Cum augeri. Id est cum hoc non esset [z]. Accur.

g Fuerat. Etiam ante se.

h Tale. Puta, quia augeatur dos.

i Permisit. Scilicet diuus Iustinus: vt C. de do. ante nup. l. penu.

k Et consequentia. Alias conuenientia. sic C. de epi. & cler. l. decernimus. in fi. glo. fi. & in summario. & de offi. præfec. vrb. l. j. in fi. & de defen. ciuit. l. defēsores, arg. contra. C. de consti. pec. l. ij. §. pe. & ff. de adi. leg. l. iij. §. conditio.

l Constituimus. C. de dona. ante nup. l. fi.

m Exæquentur. Si de nouo fiat donatio vel dos post

n Sed eo etiam contracto. Hodie hoc corrigitur in authen. de æqua. do. col. vij.

Erat olim. Dn̄e, vidi plures modos acq̄rēdi de iu. ciui. nūq̄d adhuc reperiunt̄ plures modi ciuilis acq̄sitionis? Respō. ꝙ sic. Erat em̄ olim alius modus ciuilis acquisitionis p̄ ius accrescēdi: quod quidē ius accrescēdi erat tale. Si duo habebāt seruū cōmunē, Petrus & Mar. si Petrus solus inter viuos vel in vltima volūtate cōmunem seruum manumitteret, libertas non valebat: sed in eo casu pars Petri penitus amittebatur: & Mar. nolēti manumittere accrescebat: & ita seruus, qui prius cōmunis erat, totus Martino per ius accrescēdi acq̄rebat̄, sed cū hoc pessimū fuerat exemplū seruū q̄dē manumissum libertate defraudari, & impositione libertatis humanioribus dominis dānum inferri, & seuerioribus lucrum acquiri: ideo hoc quasi inuidia plenum pio remedio per nostram constitutionem duximus corrigendū: & inuenimus viā per quam

† Patrem suū Iustinū vocat, q̄d ab eo adoptatus esset: cū re vera fuerit eiusdē Iustini ex sorore nepos.

Dos, & donatio ꝓpter nuptias debēt esse in æqualitate.

Dos datur vt inde matrimonij onera supportētur.

z Alias cū hoc esset.

† Hic est casus in quo filius corrigit patrē, nec obstat authē. de nu. §. si vero expe. Acgi. Per.

z Nisi post bieniū iterum cōsentiat, & ex alijs bonis q̄ supersūt sibi sit consultū: nec tunc sibi pręiudicat nisi quatenus probetur versū in rē suā. Ange. Hodie tamen de cōsuetudine talis donatio nō constituitur. vt vult gl. in Auth. æqualitas. C. de pact. cō. & Bal. in Auth. dos data. C. eo. Ia.

tam manumissor, quã socius eius manumittere nolens, quam etiã seruus qui libertatẽ accepit, nostrę permissionis beneficio cõmuniter perfruantur. Statuimus eñ vt libertas seruo cõmuni imposita, debitum effectum sortiatur. Manifestũ eñ est antiquos legislatores in fauorem libertatis multa contra regulas communes iuris statuisse, & statuimus, quod dominus qui libertatem imposuit, suæ liberalitatis subtilitate gaudeat: & socius indẽnis conseruetur: & pretium serui manumissi à domino manumittente seruum secũdum partẽ dominij cõstitutione definiti accipiat. Et hæc vsq; in fi. ti. Franc.

a Exemplo. Sic C. de proba. l. exẽplo.

b Nostram constitutionem. C. de commu. seru. manu. l. j. §. ne autem. & §. si autem socius.

Libertatis fauor in quibus consistit.

c Cuius. Scilicet libertatis.

d Communes. Scilicet: vt libertates per le. Falci. non minuantur. Item vbi non valet testamentum, libertates non reuocantur. ff. de inoffi. testa. l. Papin. §. sed an & libertates. & §. fin. Idem & ff. de fideicomm. lib. l. generaliter. §. si quis seruo.

e Definiuimus. C. de commu. ser. ma. l. j. §. ne autẽ. & §. sin autem socius.

f Accipiente. Vel eo deposito: vt C. de com. ser. ma. l. j. §. ne autẽ. & §. si autem socius. Et not. quod compellitur quis vendere, quod est speciale contra reg. vt C. de contrahend. emp. l. inuitum. & C. de iure delib. l. nec emere. quod plene no. in auth. de fideius. §. pen. col. j.

Vendere quis compellitur aliquando.

Hodie si vnus ex dominis manumisit seruum communem; seruus efficitur liber: & socius conseruatur indemnis, dato sibi pretio partis suæ. h. d. Aretin.

Erat olim & alius modus ciuilis adquisitionis per ius adcrescendi, quod est tale: Si communẽ seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento: eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat.

Sed cùm pessimũ fuerat exemplo [a], & libertate seruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnũ inferri, sęuioribus autem dominis lucrum adcrescere: hoc quasi inuidiæ plenum, pio remedio per nostram constitutionem [b] mederi necessarium duximus.

Habes casum in quo contra iuris communis regulas quis inuitus rem suam vẽdere cogitur.

Et inuenimus viam, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur: libertate cũ effectu procedente (cuius [c] fauore antiquos legũ latores multa etiam contra cõmunes [d] regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eã libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate † gaudẽte: & socio indemni conseruato, pretiumq; serui secundũ partem dominij, quod nos definiuimus [e], accipiente [f].

TITVLVS VIII.

QVIBVS ALIENARE LICET, vel non.

Etiã vxoris accedente cõsensu fundi dotalis, alienatio & obligatio viro (quãuis ciuili iure dotis dominus sit) interdicta est.

Accidit aliquãdo vt qui dominus rei sit alienare non possit, & cõtrà, q dñs nõ sit, alienãdę rei ptãtẽ habeat. Nã dotale pdiũ [g] marit9

QVIBVS ALIENARE licet, vel non.

Dictum est suprà de acquisitiõe facta p vsucapionẽ vel per donationẽ: nũc dicit per quos alienatio possit fieri, & per quos nõ. Are. Vel sic cõtinua, Suprà dictũ est, quomodo efficitur dñs iure gẽtiũ vel ciuili, hic tractare intẽdit de quadã specialitate: quæ cõtingit circa eos, qui dominia rerũ acquirunt: generale enim est, vt qui dominus est, possit alienare: & qui dominus non est, alienare non possit, hic in specialibus casibus cõtingit cõtrarium.

Accidit. Totus iste ti. diuiditur in tres ptes. Primo, qñ dominus non põt alienare res suas. Secundo ecõtra, qñ non dominus alienat. Tertio reddit ad primũ casum. Secunda ibi, Cõtra autem. Tertia ibi, Nũc autẽ admonendi. Vel diuide subtilius. Primo, qñ prohibetur alienatio propter rẽ, quę est inalienabilis. Secũdo, quãdo permittitur ex pactione, vel propter publicam vtilitatem. Tertio, quando prohibetur ratione personæ alienantis, vel ratione personæ in quam fit alienatio: qa pupillus est.

c In prima parte dicit Iustinianus permittendo ea, de quibus intendit hic tractare: aliquando accidit, q ille, qui dominus est rei, dominium tamẽ eiusdem rei in alium transferre non possit, & in casu isto e conuerso similiter quandoque accidit, vt ille qui dominus non est, potestatem tamen dominiũ transferendi in alium habeat. & hæc dicũtur vsque ad ver. nã dotale. in quo talis figuratur casus. Domine, vos dixistis mihi s. q dominus rei aliquando rẽ suam alienare non potest, ponatis mihi exemplũ de hoc? Ad hoc resp. Amice, ecce maritus licet sit dominus prędij dotalis, tamen inuita muliere prædiũ sibi in dotem datum per legem Iuliam de fundo dotali, alienãre prohibetur: & hypothecas earum rerum, quæ volente etiam muliere fiebãt, quam legem Iuliam per constitutionem nostrã correximus, & in meliorem statum deduximus. cũ enim prohibitio leg. Iul. tantummodo in rebus immobilibus Italicis locum habebat: & alienationes rerum dotalium, etiam in omni re, quæ inuita muliere fiebant, inhibebat: vtrique remedium adhibuimus: & statuimus, vt nõ solum in Italia interdicta sit alienatio vel oblig. rerum dota. sed etiam in omni prouincia, quæ Romano subiecta est Imperio. & non solummodo inuita muliere locum habeat huiusmodi prohibitio: sed etiam neque alienatio vel obligatio, licet de consensu mulieris facta fuerit, robur obtineat, & hoc ideo statuimus, ne fragilitas sexus muliebris, quæ de facili ad consentiendum alienationi per blanditias mariti posset induci, in perniciem substantiæ mulierum videatur conuerti, & hęc vsque ad illum §. contra autem. Franc.

g Dotale prędium. Scilicet inestimatum: vt C. de rei vxo. actio. l. j. §. & cum lex. versicul. in fundo autẽ. alias si æstimatum esset, posset alienari, nisi æstimatio fiat. vt sciatur quantum valet: vt C. de iure dotium. l. quoties. & l. si inter virum. & de fund. dota. l. j. Et dic dotale, vel quasi: vt ff. de fund. dota. l. iij. & iiij. Quid si res mobilis est? Respond. potest alienari, si maritus est soluendo C. de ser. pig. da. ma. l. j. facit l. si ex lapidicinis. ff. de iur. do. Accur.

Additio

ADDITIO. Sed iure canonico indistincte valet alienatio vxore consentiente & iurāte. c. licet mulier. de iureiur. lib. vj. nisi prius iurasset se nunquā tali alienationi faciendæ velle contentire.

a Inuita muliere. Ergo ea volente poterat, vt innuit, quod corrigitur statim.

inuita muliere a per legē Iuliam prohibetur b alienare c: quāuis ipsius sit d dotis causa ei datū. quod nos, legem Iuliam corrigentes e, in meliorē statum deduximus f. Cùm enim lex g in solis tantūmodo rebus locum habebat, quæ Italicæ h fuerāt, & alienationes inhibebat, quę inuita muliere i fiebant: hypothecas autē earum rerum, etiam volente ea k: vtrique l remedium imposuimus, vt etiam in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta m sit alienatio vel obligatio: vt neutrum eorū neque consentiētibus n mulieribus procedat: ne sexus muliebris fragilitas in perniciem o † substantiæ earum conuertatur. p

b Prohibetur. Nisi prouocetur ad diuisionem fundi dota. vt C. de fun. do. l. fina. item nisi ex necessitate z: vt C. de lib. cau. l. j. Item nisi cum vniuersitate: vt ff. de fun. do. l. j. Item nisi vertatur ad vtilitatē mulieris: vt ff. de iure dotium l. fina.

z Ad quam si prodest mulieri: etiam maritus prouocare pōt. Ang.

c Alienare. Hoc large accipias, siue dominium mutetur, siue ius aliis constituatur: vt C. de rebus alie. non ali. l. finali. & in authen. de non alie. §. alienationis. col. ij. & ff. de fun. do. l. Iulianus. Accursius.

d Ipsius sit. Scilicet de iuregentium, vt per traditionem: & ciuili, scilicet approbatione: secundum Ioan. Alij dicunt de iure ciuili, scilicet fictione, non iuregentium: vt C. de iur do. l. in rebus. Sed quod ibi dicitur de iure naturali vxorem dominam esse, verum est primæuo iure, quo dicitur, Quicquid calcauerit pes tuus &c. non naturali, id est, iuregētiū, sed rerum domina dicitur quo ad spem, & quantum ad hoc, vt ex eis substentetur: sicut filij dicuntur domini rerum paternatum: vt j. de hære. quali. & dif. §. sui. ver sic. sed sui quidem. & C. de furt. l. quamuis. & C. rer. amo. l. j. vel domina est inspecto exitu. sicut filius dicitur dominus: vt ff. de libe. & posthu. l. in suis. Accur.

Dotis dominiū an sit mariti vel vxoris.

ADDITIO. Circa hoc dicas, quod verum, & effectuale dominium habet maritus: sed fictum & interpretatum habet vxor, ex quo cum viro viuit continuo, & præsumitur eadem persona.

e Corrigentes. In duobus capitulis, & in aliis non. Accursius.

f Deduximus. Vt C. de rei vxo. actio. l. vnica. §. & cum lex.

g Lex. Scilicet Iulia.

h Italicæ. Id est, in Italicis prohibebat alienationem & hoc erat primum eius vitium. Accur.

i Inuita muliere. Sed ea volente concedebat, & hoc erat secundum vitium.

k Volente ea. Similiter prohibebat.

l Vtrique. Scilicet vitio.

m Interdicta. Quid si fiat? Rñ. vendicat maritus constante matrimonio, contra factum suum veniens, cum fuerit contra legem: vt C. de agri. & cen. l. quemadmodum. circa fi. lib. xj. & de rei ven. l. doce. sed dissoluto eo mulier repetit: vt C. de iure do. l. in rebus. Idem in prælato ecclesiæ alienante rem ecclesiæ: quia potest eam repetere prælatura durante: vt extra de rebus eccle. non alie. c. si quis presbyterorum.

n Neque consentientibus. Speciale vt suo fauori nō possit renuntiare: quia etiam reipublicæ interest: vt ff. sol. matr. l. j. sic ff. de pac. do. l. de die.

o In perniciem. Id est, destructionem.

p Conuertatur. Similia sunt, vbi etiam dominus non alienat: vt C. ad legem Iul. ma. l. fi. & C. de hęr. & ma. l. manicheos. §. pe. & C. de præd. decu. l. fin. lib. x. & j. eod. §. nunc admonendi. ADDITIO. Vnde versus,

Coniunx, ecclesia, furiosus, menteque captus, Prodigus, atque minor, existens sub patre natus: Aduersans fidei, maiestatis reus: isti res alienare proprias de iure vetantur. Prætacto debet sub iure decurio scribi. Aretinus.

† Id est ne fragilitate naturæ in repentinam deducatur inopiam l. j. §. & cū lex C. de rei vxor. actio. Aegi. Per.

Pignus non solū ex debitoris pactione à creditore distrahi potest quamuis dominus nō sit, sed etiam si nulla pactio de vendēdo pignore interuenerit, modò iuris præscripta forma seruetur.

Contrà q autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare r potest †. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari: qui ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere †, si pecunia non soluatur s. Sed ne creditores ius suū persequi impedirentur t,

Contra autē. ADDITIO. Domine, iam vidi casum in quo domin⁹ alienare non possit. Pro Deo ponatis mihi exemplū, quando non dominus dominium rei in alium transferre potest? Ad hoc respon. Amice, licet creditor non sit dominus rei obligatæ: tamen si ipse pignus ex pacto vel lege alienauerit: dominium eius in alium transfert. sed forsan in primo casu, videlicet qñ ex pacto sibi facto à debitore pignus alienat, videtur hoc fieri: qa voluntate debitoris intelligitur pignus alienare, quia debitor ab initio contractus pactum fecit, vt liceret creditori pignus vendere, si intra tempus statutum non solueretur: & ita in casu isto potius ex pacto & voluntate debitoris videtur dominium translatum, quam ex facto siue traditione ipsius creditoris. Sed certe non solum in eo casu, quando pactum de distrahendo pignore à debitore interpositum est: licet creditori vendenti dominium pignoris ad alium transferre: sed etiam quando authoritate legis pign⁹ distrahitur. Ne ergo creditores ius suum persequi diutius impedirētur, & etiam ne debitores nimis cito rerum suarum dominiū amittant: nostra constitutione vtriq; parti prospectum est, & per eandem constitutionem certus modus est inuentus, per quem quidem modum pignorū distractio possit procedere: cuius constitutionis tenore vtriusq; partis indemnitati in eo casu, quando pactum de distrahēdo non intercesserit, sufficiēter & abūde ꝓuisum est. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. nunc autem. Fran.

† Et sic plus iuris in aliū trāsfert quā ipse habeat de quo vide glo. fin. in cap. pastoralis. extra de iure patro.

Alienans qñque repetit, qđ alienauit.

Domini multi sunt q suas res alienare nō possūt.

† Nō etiā sibi loco debiti habere. nam huiusmodi pactum legis commissoriæ ī pignorib⁹ reprobatū est, vt pote capatiosū. l. vlt. C. de pact. pign.

q Contra. Id est, econtrario.

r Alienare potest. Idē in iudice, vt ff. si ex nox. caus. aga. l. ij. & j. de offi. iu. in fin. Idem in flumine: vt ff. de acquir. rerum do. l. ergo. §. alluuio. Idem in Imperatore & Augusta: vt s. de vsuc. §. vlti. Idem in prælatis ecclesiarum: vt in auth. hoc ius porrectū. C. de sacrosan. eccl. Idē in tutoribus, qui dñorū locū obtinēt: vt ff. de fur. l. interdū. §. qui tutelā. Idē in procuratore, qui habet liberā administrationē: vt s. de re. di. §. nihil autē. idē in seruis habētibus liberā peculij administrationē: vt ff. de pig. act. l. si cōuenerit. §. fi. & l. sequē. Vnde versus, Princeps Augusta, iudex ac officialis, tutor, curator, fluuiusq;, Creditor, exactor, prælatus seruus habeatur: Hi numero bis sex alienantes aliena. Accur.

z In qua non venit dolus, nec qđ possit donare nisi exprimatur: & tūc ītelligitur de donat. īter viuos non causa mortis: Et qualiter libera administratio cōcedatur vide Ang. hic.

s Non soluatur. Scilicet tempore constituto.

t Impedirentur. Vbi nō esset pactio de pignore vendendo.

dendo. Accursius.

a Temere. i. nimis cito: vt s. de do. §. aliæ aũt in prin.

b Constitutione. C. de iu. do. impe. l. fi. §. j. & ij. Accur.

c Certus modus. Vt si actum sit de vendendo, iuxta conventionẽ vendere posit. d Sed si nihil fuit dictũ de hoc: nuntiabit semel, & tunc elapso biennio vendet: vt C. de iu. do. impe. l. fina. § j. & ij. Si autem dictum fuit, vt non vendatur, ter nuntiabit, & tunc vendet: vt ff. de pigno. act. l. si convenerit.

Et quod pactum nudũ: nec est necessaria aliqua denominatio de pignore luẽdo, quod nor. pro limitatione l. si cõuenerit. ff. de pign. Ange.

ADDITIO. Et inter denuntiandum, quæ intervalla sint necessaria: item quid si emptor non reperiatur, vel pignus, plus vel minus valeat quam creditum: item quid in pignore iudiciali vel prætorio: & an huic beneficio de vendendo pignore posit renũtiari: vide Ange. hic.

d Cuius. Scilicet cõstitutionis.

neque debitores temerè [a] suarum rerum dominiũ amittere viderentur: nostra constitutione [b] consultum est, & certus modus [c] impositus est, per quem pignorum distractio posit procedere cuius [d] tenore vtrique parti creditorũ & debitorũ, satis abundeq; puisum est.

Pupillo rerum suarum sine tutoris authoritate interdicta est alienatio: ideò mutuo datas pecunias, accipientis nõ facit, sed aut extantes vendicat, aut bona fide consumptas condicit, aut si mala fide absumptæ sint, de his exhibendis agit.

Nunc admonendi sumus, neq; pupillum, neq; pupillã, vllã rẽ [e] sine tutoris authoritate alienare posse [f]. Ideoq; si mutuã pecuniã, sine tutoris authoritate alicui dederit [g]: nõ cõtrahit obligationẽ [h]: qa pecuniã [i] nõ facit [k] accipientis: ideoq; vẽdicari nummi possunt sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit ab eo, qui accepit, bona fide [l] consumpti [m] sunt, condici possunt [n]: si mala fide, ad exhibendũ [o] de his agi põt.

Solutione debiti facta pupillo, eiúsve tutori, ita demum debitor plenissimam consequitur liberationem, si id iudicis interueniẽte decreto fieri cõtigerit, quòd si soli pupillo solutum sit, & pecuniam adhuc saluam habeat, aut locupletior ex ea sit, exceptionis ope liberatur: alias non liberatur.

Nunc admonendi. Casus. Domine iam vidi casum, in quo dominus alienare non potest. nunquid sunt plures casus, in quibus dominus rei suæ alienandæ potestatem non habet? Et respon. quod sic. quia neque pupilli, neque pupillæ sine tutoris authoritate vllam rẽ alienare possunt, licet domini rerum suarum censeantur. vnde si pupillus alicui mutuam pecuniã tutoris authoritate non interueniente dederit, obligationem mutui nõ contrahit. & hoc ideo, quia pecuniam, quam mutuo dat, accipientis non facit, vnde si nummi à pupillo sine tutoris authoritate mutuo dati existant, vẽdicari poterũt, si tamen ipse qui nummos à pupillo mutuo acceperit, eosdem bona fide consumpserit: ad exhibendum cum eo agi poterit. Et licet dixerim tibi, quod neque pupillus neque pupilla rei suæ dominium sine tutore in alium transferre possint: econuerso tamen omnes res, videlicet tam mobiles quam immobiles sine tuto. pupillo vel pupillæ dari possunt: ita videlicet quod dominium in eos transferatur. & ideo si debitor pupillo vel pupillę debitũ soluerit, necessaria est ei tutoris authoritas. Si enim sine tutoris authoritate pupillo vel pupillæ soluerit: beneficium liberationis non cõsequetur, sed hodie euidentissima ratione in nostra constitutione, quã ad Cęsarienses aduocatos promulgauimus, statutum est: in qua quidem cõstitutione dispositũ est, ita demũ licere tutori vel curatori debitorẽ pupillarẽ soluere, si primũ sine iudicio & sine oĩ dãno sportularum & sine qualibet mercede tabulario præstanda hoc permittat. Nam si iudex soluendum pupillo pronuntiauerit, & debitor post sententiã iudicis interpositam soluerit, huiusmodi solutio plenissimam securitatem obtinebit: quoniam in nullo euentu poterit debitor post huiusmodi solutionem iterum inquietari. Si vero aliter quam in nostra constitutione dispositum est debitor pupillo soluerit, & pupillus huiusmodi pecuniam sibi solutam aut saluam habeat, aut alias locupletior factus sit: licet debitor per huiusmodi solutionem ipso iure liberatus non sit, si tamẽ pupillus adhuc eandem pecuniam petat: poterit debitor per exceptionem doli mali pupillum iterum petentem tanquam de præda solicitum repellere. & hæc sunt vera, quãdo pupillus habet pecuniã saluam, vel ex ea locupletior factus sit. Si vero pupillus huiusmodi pecuniam sine tut. authoritate sibi solutam, aut male consumpserit, aut furto aut alio casu amiserit: si iterum eandem pecuniam petat, inutilis erit debitori doli mali exceptio: qa nihilominus ad solutionem iterum faciẽdam cõdemnabitur. & sibi imputet: quia debitum sine tuto. autho. & non secundũ nostræ constitutionis tenorem pupillo soluerit. Similiter in casu conuerso pupil. vel pupillæ sine tuto. autho. soluere nõ possunt: qa id quod sine tuto. authori. soluitur: non fit accipiẽtis. Nullius enim rei alienatio sine tuto. authoritate eis concessa est. Et hæc vsque in finem tituli dicuntur.

e Vllam rem. Neque ratione proprietatis, neque ratione possessionis, quæ animo retinetur, licet corporalem sine tutore perdere * posit: vt ff. de acquir. rerum domin. l. pupillus. & de acquiren. posses. l. possessionem. Quid in adulto? Respon. si non habet curatorem, potest alienare, quæ seruando seruari non possunt. si habet curatorem, similis est prodigo. vt C. de in integrũ restitu. min. l. si curatorem.

f Alienare posse. Sic s. de autho. tut. in princip. ff. de solu. l. quod si forte. in fin. & l. pupillo. & ff. si certum peta. l. non omnis. §. fina.

g Dederit. Id est, * tradiderit, cum dare sit accipiẽtis facere: vt j. de act. §. sic itaq;. si poneres proprie nõ haberet locum quod sequitur, ideoq; vendicari &c.

h Obligationem. Scilicet personalem ex mutuo.

i Quia pecuniam. Bona est ratio: vt j. quib. mod. re. contrah. obli. in prin. & ff. si cer. peta. l. ij §. appellata.

k Non facit. Quod est necesse: quia dicitur mutuum, quod de meo fiat tuum: vt ff. si cer. peta. l. ij.

l Bona fide. Credens eum maiorem: vt ff. pro empto. l. ij. §. si à pupillo. vel etiã errans in iure: licet sit argumentum contra: vt ff. pro emp. dicta l. ij. §. si à pupillo.

m Consumpti. Quod fit expendendo, vel cum aliis immiscendo: vt s. de vsufruc. §. constituitur. & ff. de solu. l. si alieni.

n Condici possunt. Scilicet condictione certi ex mutuo reconciliato per consumptionem: vt ff. si cert. pet. l. si. à furioso. & l. sequen. Item stipulatione reconciliatur: vt C. si cert. pet. l. quamuis. Item vsucapione: vt ff. de iure do. l. Proculus. & not. j. quib. mod. re contrah. oblig. in princip. in verbo. tuum fiat. & melius in §. item is. in verbo, mutuum.

o Ad exhibendum. Quia tenetur, qui dolo fecit, quo minus posit exhibere: vt C. ad exhi. & sic iuratur in litem ex eo, quod interest pupilli citius pecuniã redditam esse: vt ff. de in litem iuran. l. in actionibus. & l. nummis.

Recte.

a Recte. Vt res fiat accipientis: nō vt debitor liberetur, & hoc sequitur.

b Non liberabitur. Scilicet debitor pupilli. Sed cōtra. ff. de solu. l. si stipulatus fuero. R ñ. ibi pupillus erat adiectus: nec ꝗcquā sibi debebatur, cū ad solutionem tantum ponatur: vt in e. ti. de sol. l. quod stipulatus. & l. qui res. §. at vbi.

c Constitutione. Vt C. de admi. tu. l. sancimus. & l. constitutionem.

d Debitorem. Ex mutuo vel simili causa, non ex pensione vel reditu: vt C. de admi. tuto. l. sancimus. & l. constitutionem.

ADDITIO. Tunc enim sine iudice plenissimā securitatem consequitur, dummodo pensio, nec duos annos, nec centum florenorum summam excedat, secundum Ange.

e Sententia. Scilicet interlocutoria, quam præceptū vulgariter appellamus: vt si dicat. Decerno vel præcipio tibi soluere, vel deponere: vt ff. de mino. l. ait prætor. §. quid tamen.

f Sine omni damno. Vel sportularum, vel pretiorum tabellionum [*]. Sed nūquid debitor pro sua parte soluet? Respond. non: vt C. de fruct. & lit. expens. l. fi. & facit sic C. de episc. aud. l. tam dementis. §. fina. & in auth. de sanct. epis. §. sportularum. collatione ix. Acc.

ADDITIO. Priuilegiū eī̄m litis ordinationē siue ꝓcessum respiciens vni cōcessum trāsit ad aduersarium: secus si decisionem, nisi verba rescripti hoc sonent.

g Permittat. No. ꝙ tutor & iudex necessarij sunt, secundū P. Sed secundū nos solus iudex sufficit: vt ff. de min. l. ait pretor. §. quid tñ. & l. q si minor. in fi. Ac.

ADDITIO. Et hoc est verū in casu nostro, & in alienatione rerum mobilium: alias in alienatione immobilium opus est vtroq;. Ange. Are.

h Securitas. Vt nec restitutio detr: secus in pdio alienato cū decreto: quia emptio ex voluntate, solutio de necessitate fit: vt ff. de mino. l. ait pretor. §. quid tñ. & l. quod si minor. in fi. & C. de pred. mi. l. si quidē. Acc.

i Solutio. Vt soli pupillo vl' adulto curatorē hæbēti sine eo: vñ ipo iur nō liberatr: vt j. ibi, nihil ꝓderit etc.

k Locupletior. Quod est, & si nō est factus pauperior: vt ff. de sol. l. in pupillo. ibi, nā hoc ipso qd. Acc.

l Petat. Et sic est de præda solicitus: vnde non audietur: vt C. pro emp. l. eum qui. Accur.

m Nihil proderit. Apparet ergo, quod ipso iure non est liberatus: si autem cū authoritate tutoris ipso iure liberaretur: sed tūc restitueretur minori perdita pecunia. vt C. si aduer. sol. l. j.

n Condēnabitur. Scilicet ipso minore petente. vel alio suo nomine [*], non extraneo: vt ff. de sol. l. filius.

o Soluerit. Circa hāc diffusam materiā distingue, cū debitor pupillo soluit, aut cōsequitr plenā, aut pleniorem, aut plenissimā securitatē. Si soluat pupillo sine tutoris authoritate, & pupillus habeat saluā pecuniam, vel ex ea locupletior est: liberatur non ipso iure. sed exceptione, nisi esset adultus sine curatore: vt hic, & ff. de sol. l. in pupillo. Si autem soluat tutore authore, ipso iure liberatur, pōt tamē in integrum restitui, si non habeat rem saluam: vt C. si aduer. solu. l. j. nisi in quatuor casibus: vt C. de admin. tu. l. sancimus. & l. constitutionem. quod eī̄m legitime factū est ex euentu retractari non debet: vt C. ad senatuscon. Trebel. l sancimus. Plenissima est si iudex interueniat cum tutore vel sine eo: vt ff. de min. l. ait prætor. §. ꝗd tñ. Et de hac materia ibi plene no.

At ex cōtrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris authoritate rectè [a] dari possunt. Ideoq́; si debitor pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris authoritas, alioqui non liberabitur [b]. Sed hoc etiam euidentissima ratione statutū est in constitutione [c], quā ad Cæsarieses aduocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi questoris sacri nostri palatij promulgauimus, qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem [d] pupillarem soluere, vt prius iudicialis sententia [e] sine omni damno [f] celebrata, hoc permittat [g] quo subsecuto, si & iudex pronuntiauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas [h]. Si autem aliter, quàm disposuimus, solutio [i] facta fuerit, pecuniā autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior [k] sit, & adhuc eandem pecuniæ summā petat [l] per exceptionē doli mali poterit submoueri. Quòd si malè cōsumpserit, aut furto, aut vi amiserit: nihil proderit [m] debitori doli mali exceptio, sed nihilominus cōdenabitur [n]: quia temerè sine tutoris authoritate, & nō secundum nostram dispositionem soluerit [o].

Pupillus sine tutoris authoritate non potest debitum creditori soluere. Accur.

Sed ex diuerso, pupilli vel pupillæ soluere sine tutoris authoritate nō possunt [p]: quia id quod soluunt: nō fit accipiētis: cùm scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris authoritate concessa sit.

TITVLVS IX.

PER QVAS PERSONAS NOBIS adquiritur.

Adquiritur nobis non solùm per nosmetipsos, sed etiam per personas hic descriptas. Are.

p Non possunt. Distingue, aut id, quod erat soluendum, non poterat alienari sine decreto, quo casu decretum interponendum est in soluendo: vt ff. de reb. eo. qui sub tut. l. magis. §. si pupillus. alias non tenet, & potest vendicari quod solutum est, nisi cōsumpserit creditor: vt hic, & ff. si cer. pe. l. nō omnis. §. fi. Aut poterat, quo casu solus sufficit tutor vel curator, vel adultus non habēs curatorē: nec restituunt, cū nō sint decepti. Si sine tutore soluerit, nō liberatr, nec dñium trāsit, nisi p consumptionē, vt hic: & ff. si cer. pe. l. omnis. §. fin. Et hoc qñ debitū erat ciuile & naturale. Si aūt naturale tm̄, per restitutionē poterit repetere, si legitime soluit, alias suo iure cōdicet: vt ff. de cōdi. inde l. interdum.

ADDITIO Et tūc ꝗa minor ætas facit mediū concludēdi, satis est dicere se minorē indebite soluisse, & si nō exprimat per ignorantiā: quod alias in maiore requiritur, ne donasse videatur, quod no. secundū Ange.

PER QVAS PERSONAS [*]

Est modus in rebus: sunt certi deniq; fines: Quos vltra citraq; neqt cōsistere rectū. Nā licet multismodis acqrantr: vt à §. illo singulorū. de re. di. vsq; nūc traditum est: tñ certi sunt hoies p quos nobis acqrir, & sunt sex. s. p nos, p filios nostros, p seruos, p alienos in qb° vsum fruc. habemus, p alienos, quos bona fide possidemus, p liberū hominē quē bona fide possidemus. Est septimus s. ille in quo nudū [*] vsum habemus. Est octauus qñq; vt liber homo. i. procurator: de qbus hoc ti. dicit. Dif-

Marginal notes:

[*] Vel ab eo causam habēre. qa beneficiū restitutionis cedi potest: & trāsit ad hæredē extraneū: vt l. quod si minor. ff. de mino. An.

[*] Sentētia interlocutoria & p̄ceptū iudicis idem.

[*] Hoc iure expressum in l. sacris. C. de proximis sacro. scrin. libr. xj.

[*] Alias, cuique.

Solutio fit de necessitate.

Pupilli an possint soluere.

[*] Horatius in primo sermonū.

[*] Hoc verū si acquisitio emanat ex re nostra vel operis serui: secūdū Por. Acg. Per.

fert aūt à quodā alio. ĩ. per quas perso. no. acq̄. oblig. quia ibi de obli. acq̄rēda, hic de rebus tractatur. Acc. ADDITIO Adde quod etiam sunt alij q̄ acquirunt aliis: vt religiosi suo monasterio: vt extra. de stat. mo. l. cum ad monasteriū. §. j. ibi, vnde si quicquā. & bñficiati suis beneficiis. C. de epi. & cle. aut. licentiā. Are. Continua autē istū titu. sic. Dictum est ŝ. de multis modis acquirēdi dñia: nūc seq̄tur videre de personis, per quas dominia acquirūtur. secundū Por.

Veluti p̄ seruos. & concor. in proœ. decre. ĩ gl. j. circa prĩ. ibi vel seruus dicit.

Adquiritur. Iste tit. diuiditur in tres partes principales. Primo ponit per quos nobis acquirat. Secundo illud exequitur singulatim, & in specie. Tertio facit præambulum transitus ad alios titulos & materias. Secūda ibi, Igitur liberi vestri. Tertia ibi, Hactenus Iste ti. ĩ casus positione est facilis, ideo vide per teipm̄.

ADquirit vobis nō solum per vosmetipsos, sed etiam per eos quos in potestate habetis [a] †: itē per seruos, in quibus vsumfructū [b] habetis: itē per homines liberos, & per seruos alienos, quos bona fide [c] possidetis, de quibus singulis diligentius dispiciamus.

Explosa veteri inhumanitate hodie bonorum aduētitiorum filij, solus vsusfructus patri adquiritur: profectitiorū verò etiā proprietas quæritur.

Igitur [d] liberi vestri vtriusque sexus, quos in potestate habetis, olim [e] quidem quicquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet, castrensibus peculiis [f]) hoc parentibus suis adquirebant sine vlla distinctione [g] *. & hoc ita parentum fiebat, vt etiam esset eis licentia, quod per vnū vel vnā eorū adquisitū esset, alij [h] filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocūq; modo voluerant adplicare. Quòd nobis inhumanū visum est, & generali cōstitutiōe [i] emissa, & liberis pepercimus, & parētibus honorem † debitū reseruauimus. Sancitum etenī à nobis est, vt si quid ex re [k] patris ei [l] obueniat: hoc secundū antiquā obseruationem totum parēti adquiratur. Quæ enī inuidia est [m], quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti [n]? Quod ex alia causa sibi filiusfamilias adq̄siuit, huius vsumfructū [o] patri quidē adquirat: dominium autē apud eum

Dummodo stipuletur mihi, alias acq̄ritur stipulāti. & quā uis is teneatur mihi restituere per condictionē sine causa, vt l. pe. ff. de stip. ser. Ang.

a In potestate habetis: Vt ĩ. eo. §. j. & §. item vobis.

b Vsumfructū. Vt ĩ. e. §. de his. Quid si nudū vsum? Rñ. ex re nostra acq̄ritur 1, nō aūt ex opera: vt ff. de vsu. & hab. l. p seruū. & ĩ. p quas pers. no. acq̄. ob. §. p eū quoq;. in gl. ADDITIO Vbi videtur probari cōtrariū: & ideo dic quod ex locatione operarum serui, vsuario non acquiritur, vt hic, sed ex ipsis in re vsuarij vel conducta sic: vt ibi, & l. plenum. §. fi. ff. de vsu. & habi. Ange.

c Bona fide: Vt ĩ. e. §. idem placet. quæ bona fides in possidēte, nō in possesso req̄ritur: vt ff. de acq̄. posse. l. cū hęredes. §. fi. & ff. de stipu. ser. l. si seruus ex testamēto. & de acqui. re. do. l. homo liber. in prin. & exigitur bona fides in principio possessionis, & continua in libero homine, quo ad aliquid acquirendū per eū nō in vsucapione, q̄a non vsucapitur: vt ff. de acq̄. re. do. l. q̄ bona fide. §. j. & C. de lon. tēp. pręs. quę pro liber. l. sola. Sed in seruo sufficit, & quo ad vsucapionē, & quo ad fructus, in initio bonā fidē habere: vt ff. de vsur. l. qui scit. §. vlti. & C. de vsuca. transfor. l. vnica. §. cum aūt. versi. hoc tantūmodo. Acc. ADDITIO. Sed de iure canonico req̄rit̃ bona fides, cōtinua vsq; ad perfectionē p̄scriptionis c. fi. cū ibi no. extra de pręscri. Et facit iste tex. quod monachus transiēs de vno monasterio ad aliud, acquirat * secundo bona fide possidēti.

In q̄busdam exēp. legitur sine vlla distinctione vsusfruct⁹ & proprietatis.

Ratio, q̄a monachus & seruus æquiparantur. ca. cum olim. de priuile. Aegi.

Igitur. Diuiditur in tres partes. Nam primo ponit de acquisitione facta per liberos, & per quos, & quid acquiratur. Secūdo quando per seruos nostros, & per quos, & quid acq̄ratur de acquisitione p̄ liberā personam, an possit acquiri. & quid. Secunda ibi. Itē vobis. Tertia ibi, Ex his. Itē prima subdiuiditur in tres partes. Nam primo ponit ius antiquū. Secundo rationem correctionis. Tertio ponit suum statutum. Secūda ibi, Quod nobis. Tertia ibi, Sancitum. Aret.

Per. Peculium quasi castrense.

Facit ad hoc quod in vnaquaque dispo

d Igitur. Quia de singulis dicere vult, de filiis, vt de dignioribus, primo dicit. ADDITIO Facit extra gl. ff. de edī. l. i arg̃. in. §. ędi

e Olim. Antiquitatem primo recitat, & hoc ideo, vt nihil antiq̄tatis penitus ignoretur: vt ĩ. titu. proxim. in princi. nam id quod tollitur vel reformatur, non debet esse incognitum: vt C. de ca. tol. l. vnica. in fi.

f Castrensibus peculiis. Idem in quasi castrēsibus, etiam iure veteri: vt ff. de col. bo. l. j. §. nec castrense. nō solū iure nouo: vt C. de bo. quę li. l. cum oportet. §. exceptis. & §. eadē obseruando. Est aūt castrēse, q̄ filiusfa. à quolibet in castris acq̄rit, nō acq̄siturus alias: vt ff. de cast. pe. l. si forte. & l. castrēse. Quasi castrense est, quod magistri liberalium artium medici, clerici, & aduocati de publico acquirūt 2: vt C. de inoff. test. l. fin. ad princip. & C. de epi. & cler. l. sacrosanctæ. & l. cū lege.

g Sine vlla distinctione aduentitij, vel profectitij, proprietas, vel vsusfructus.

h Alij. Scilicet fratri, q̄d graui⁹ esse videt: vt C. de bo. q̄ li. l. cum oportet. §. j.

i Constitutione. Vt C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. Accursi.

k Ex re. Large pone. i. p̄pter rē, vt fructus ex rebus patris, vel occasione patris quocūq; modo q̄sita 3: vt ff. de incē. rui. nau. l. j. §. ij. & ff. de vsu. l. in fideicō. §. cū Pollidi⁹. & de vulg. sub. l. sed & si plures. §. in arrogato. & de castr. pec. l. si forte. & l. si castrēse. nisi aliūde filius sit habiturus p̄ se: vt ff. de iur. dot. l. v. §. si pater. Et sic ponit ex re. i. p̄pter rē. ff. de acq̄. hę. l. aditio. in fi. Arg. cōtra. ff. de pecu. l. eo tēpore in fi. Arg. similiter contra. ff. de act. emp. l. Iulianus. §. si quid seruo. Acc. ADDITIO. Sol dictio ex, proprie & stricte sumpta denotat immediatū, vt ibi: secus si large, vt hic. Bal.

l Ei. Scilicet filio.

m Inuidia est. Scilicet filio, qui acquisiuit.

n Reuerti. Quasi dicat, nulla.

o Vsumfructū. Quem habet in aduētitiis, nisi remiserit *: vt C. de bo. quæ li. l. cū oportet. §. sin aūt res. Vel nisi ab aliquo sibi detur, vel relinquatur hoc pacto: vt ad patrē non pertineat vsusfructus: vt in authē. vt lic. mat. & auiæ. in princi. col. vij. Vel nisi succedat filius vna cum patre in hæreditate fratris vel sororis: vt in auth. de hęr. quę ab inte. ve. §. si vero. col. x. Vel nisi seruus donetur filiofamilias eo pacto, vt manumittatur statim: vt C. de bo. quæ li. l. vlt. ad fi. Vel nisi quando pater noluit cōsentire filio adeunti hæreditatē aliquā: vt C. de bo. quę li. l. vlt. ad finē. Vel nisi parente minus legitime diuertēte bona filiis applicentur: vt in auth. vt nul. iu. §. q̄a vero q̄dā. col. ix. idē q̄n pr̃ cōtraxit incestas nuptias: vt in auth. de ince. nu. §. j. col. j.

Additio.

remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna [a] accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat [b].

Pater filium emancipans dimidiam vsusfructus aduentitiũ filio, remunerationis causa cõsequitur: quæ loco triẽtis dominij, quem olim habebat, successit.

Hoc quoque [c] à nobis dispositum est [d], & in ea specie [e], vbi [f] parens emancipando liberos suos, ex rebus, quæ adquisitionem effugiebant [g], sibi tertiam partem retinere (si voluerit) licentiam ex anterioribus constitutionibus [h] habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis. Et inhumanum quiddã accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatiõe dominio pro parte tertia defraudaretur, & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret [i]. Ideoq́ statuimus, vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam [k] non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia [l] dimidia potiturus.

Seruus adquirit domino etiã ignoranti. Hæreditas verò sine iussu domini ab eo adiri non potest. Et tam proprietas, quàm possessio per eum domino adquiritur. Aretinus.

Item vobis adquiritur, quod serui vestri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur [m]: siue ex donatione, vel ex legato, siue ex qualibet [n] alia causa adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & inuitis obuenit [o]. ipse enim seruus, q in ptãte alterius est, nihil suũ [p] habere potest. Sed si heres [q] institutus sit: nõ aliàs, nisi vestro

ADDITIO. Et alios casus vide per Ang. hic, in quibus omnibus licet nõ habeat pater ius vsusfr. debet tñ habere cõmoditatẽ ipsius iuris, nisi de ipsa in pacto vel remissione fiat expressa mentio, vt hic per eum.

a Prospera fortuna. Quid dicemus in dubio vñ prouenerit? Respõ. quidam ex bonis patris præsumitur habuisse, sicut si vxor habet, præsumitur ex bonis mariti: vt C. de don. inter vir. & vxo. l. etiam. & ff. de do. inter vir. & vxo. l. quintus. Nos contra, & distingue, an filius sit diligens, vel diues, & pater inops, vel econtra: vt ex bonis diligentis (alias diuitis) quęsitum fingamus: vt C. arbit. tut. l. si defunctus. & ff. de hære. vend. l. venditor ex hæreditate. §. sed vbi hæreditatem ibi, pretium eñ hominis &c. & ff. ad l. Falc. l. si hæres institutus. in princi.

Vt tollatur coniectura turpis, quæ est adulterij. Aegid. Perrinus.

ADDITIO. Et hæc est cõmunis secundum Ang. licet Ioã. Fab. hic sentiat contrarium, & male: quia in dubio nõ præsumitur delictũ: vt l. merito. ff. pro socio. Ang.

Peculium est multiplex.

b Procedat. Collige, peculiũ aliud castrense, aliud quasi castrense, aliud rusticanum, siue paganum: quod diuiditur in profectitiũ & aduentitium: vt C. de inof. te. l. fin. in prin. de qbus oibus dicit in hoc ti. qd iuris sit, & C. de bo. quę li. l. cũ oportet.

c Hoc quoque. Scilicet: vt parentibus honorem seruemus, & filiis parcamus.

d Dispositum est C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. cum autem.

e Specie. Id est casu. Accur.

f Vbi. In quo.

g Quæ acquisitionẽ effugiebãt. Id est, patri nõ acqrebãtur, quãtũ ad proprietatẽ. Sed secundũ quæ tẽpora locũ habebat, qd hic dicitur. Secundũ antiqua non: quia sola castrẽsia & quasi nõ acquirebãtur, de qbus nihil detinebat pater: vt C. de bo. quæ li. l. cũ oportet. §. j. secundũ moderna vero nõ, qa nõ erat adhuc statutum in aduentitiis, vt nõ acquirãtur patri tpe huius legis antiquę, quę recitatur hic. Rñ. quatuor iura hic successiue cõsiderari. Antiqssimũ, quo sola castrẽsia vel quasi nõ acqrebãtur: vt s. §. j. Antiquũ. vt tẽpore Constantini, quo res maternæ & ex materna linea delatæ, vt nõ acquirãtur patri statutũ est: vt C. de bo. mat. l. j. ij. & iij. Tertiũ quod hic recitatur: vt pater emãcipãdo filium de his maternis tertiam teneat pro præmio. Quartũ quo cauetur, vt omnia aduentitia acqrãtur filiis, quantũ ad proprietatẽ, patri quãtum ad vsumfructũ, ex quo corrigitur illud quod iure antiquo cautũ erat, vt hic, & s. §. j. & C. de bo. quę lib. l. cũ oportet.

Pater secũdum diuersa tempora diuersa iura habuit in bonis filij.

h Constitutiõibus. Scilicet Cõstantini ante Iustinianum: vt recitatur C. de bo. quæ li. l. cum oportet. §. pe.

i Decresceret. Ar. cõtra. s. de leg. pa. tu. p totũ. & C. de cad. tol. l. vnica. §. pro secundo. Acc.

ADDITIO. Tu dic q onus cum emolumẽto pecuniario potest causare honorem: sed honor sine emolumẽto non potest esse causa oneris: quãuis quãdoq contingat honorem esse sumptuosum.

k Dimidiã. Quam semper retinet, nisi expresse remittat: vt C. de bo. quæ li. l. cũ oportet. Accur.

ADDITIO. Dic q in peculio profectitio est necesse, q pater expresse retineat: alias donare videtur. l. donationes. §. pater. ff. de do. Et est ratio diuersitatis: quia profectitiũ pater potest adimere: & totum ex eius voluntate depẽdet: ideo ei non prouidit, sicut in aduentitio: quod pater nõ potest adimere: cum proprietas sit ipsius filij, secundum Ioan. Fabr.

l Pro tertia. Id est loco tertiæ, quã habebat olim in bonis maternis ratiõe proprietatis: habet hodie dimidiam vsusfructus in omnibus aduẽtitiis: vt C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. penul. Accur.

m Stipulentur. Et ita obligationẽ domino quærit: vt j. per quas perso. no. ob. acqui. circa prin.

n Ex qualibet. Vt per occupationẽ, vel specificationem: vel inuentionẽ: vt s. de rer. diuisi. §. fere. & §. cum quis. & §. thesauros.

o Inuitis obuenit. Sic ff. de acqui. re. do. l. etiã inuitis. sic & ff. de verb. obli. l. seruus vetante. Arg. cõtra. ff. de dona. l. hoc iure §. non potest. Accur.

ADDITIO. Sol. dic, q inuitis acquiritur ipso iure: sed non incommutabiliter: vt ibi, argu. l. inuito. ff. de regulis iuris.

Beneficiũ confertur in inuitũ.

p Nihil suum. Scilicet ad suam vtilitatẽ: sed ad domini vtilitatẽ potest: vt j. de stip. seruo. §. sed cũ factũ. quæ est contra. imo etiam ad suam vtilitatem quãdoque: vt si dominus seruo legatũ relinquat: vt C. de necess. ser. l. quidã. §. illo? Rñ. illud de æquitate, nõ ratione dicitur: quia in alimenta erat relictum: vt C. de leg. l. seruis. & ff. de alimen. & cib. leg. l. seruos. alias autẽ non tenetur hæres, nisi velit. Accur.

Seruus an possit habere aliqd suum.

ADDITIO. Quod facere debet de vrbanitate, si suã grauare nolit opin. vt ibi no. glos.

Hęreditas per seruũ adiri non potest, nisi tria concurrant.

q Sed si hæres. No. in hæreditate adeũda à seruo tria esse

esse necessaria, quæ sunt iussus, vt hic: & qd̄ præcedat: vt ff. de acqui. hęr. l. si quis mihi. §. iussum. & serui voluntas: vt C. de hę. inst. l. cum proponas. §. fi. in glo. pe. In Trebellianica restitutiōe seruo faciēda solius domini sufficit volūtas. At in bonorū possessione seruo delata seruū consentire, & dominum velle, siue āte, siue post, oportet: vt ff. ad Trebel. l. seruo inuito. & ff. rem rat. hab. l. pe. In legato nō est op⁹ iussione, cum emolumentum tantum contineat: vt ff. man. l. si hæreditatem.

a Adierit. Scilicet, seruus.

b Perinde. Quandoque non perinde: vt si filio meo substituam eos, quos hæredes mihi fecerim. Nam vocantur ex substi. qui per se, non qui per seruos hæredes sunt: vt ff. de vul. & pup. substit. l. qui liberis. §. hęc verba. Itē alibi: vt ff. de lega. j. l. cū filio. §. deniꝗ. versi. ipsi vero. & versic. & ideo. Acc. ADDITIO. Quod facit: vt compromissum factum in abbatem sancti Proculi, eo mortuo nō transeat in successorem: quia prædefuncti industria videatur electa: vt per Barto. ibi.

c Adquiritur. Siue seruus tantum velit, siue dominus tantum: vt ff. de dona. cau. mort. l. fin. & de adi. leg. l. si seruo cū libertate.

d Adepti fuerint. Scilicet iuste [1] secūdum quosdam. Vel aliter: quod dic: vt diximus s̄. de his qui sunt sui vel alieni iuris. §. j.

dam hæreditatem: vt ff. de acquir. hære. l. aditio. §. pręterea. Accur. ADDITIO. Sed adibit iussu domini, qui fructuario restituet: & si nolit iubere, cogetur: vt not. eo. ti. de acqui. hær. l. si quis mihi. in princ. & in gl. ij. & ff. de vsufr. leg. l. si serui. Ioan. Fab.

iussu hæreditatem adire pōt. Et si vobis iubentibus adierit, [a] vobis hæreditas adquiritur, perinde [b], acsi vos ipsi hæredes instituti essetis. Et conuenienter scilicet vobis legatum per eos adquiritur [c]. Non solùm autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis adquiritur, sed etiam possesio. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint [d] id vos posidere videmini [e]. Vnde etiam per eos vsucapio [f], vel longitēporis possesio [g] vobis accidit.

Alienus seruus, cuius vsumfructum habemus: itē is, quem bona fide poßidemus, siue liber sit, siue seruus: si quid ex re nostra vel suis operis nanciscatur, nobis adquiritur: quod verò extra has causas assequitur, vero domino, aut ipsi libero homini quaeritur:

De iis autem seruis, in quibus tantūmodo [h] vsumfructum [i] habetis, ita placuit: vt quicquid ex re [k] vestra, vel ex operis suis adquirant, id vobis adiiciatur, quod verò extra eas causas cōsecuti sunt: id ad dominū proprietatis [l] pertineat. Itaque si is seruus hæres institutus sit, legatum've quid [m] aut donatum fuerit, non vsufructuario, sed domino proprietatis adquiritur.

Liber homo, & seruus alienus bona fide poßessus, adquirūt poßessori ex re ipsius, & operis suis. Ex aliis verò causis liber homo adquirit sibi, & seruus domino suo. Et non tantùm per prædictos adquiritur nobis dominium, sed etiam poßeßio. Aret.

Idem placet [n], & de eo, qui à vobis bona fide posidetur, siue is liber [o] sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas [p] adquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est [q], vel ad dominū, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor, cùm vsuceperit seruum (quia eo modo dominus fit [r]) ex omnibus causis

m Quid. Id est aliquid.

n Idem placet. Scilicet quo ad acquisitionem, vt statim sequitur: nam in alio differt: vt j. eo. §. sed bonæ fidei.

o Is liber. Hic dic, ꝙ diximus s̄. eo. in princip.

p Extra istas duas causas. Veluti, si fuerit hæres institutus, vel legatū fuerit ei aliquid, vel donatū.

q Si liber est. Præter possessionē, quæ sibi. s. libero possesso quæri non possit, cū ipse ab alio possideatur: vt ff. ad leg. Iul. de adult. l. si eueniet. Item præter vsucapionem, quæ sibi non quæritur sine possessione: vt ff. de acquiren. rer. domi. l. homo liber. §. quicquid. & ff. de vsuca. l. sine possessiōe. Sed in hæreditate per liberum hominem mihi quærenda, sex sunt necessaria: quorum si quid defuerit, non quæritur, scilicet, vt mei contemplatione instituatur. Item vt sciat cōditionem suam institutus. Item quod iussu meo adeat. Itē quod volens adeat. Item quod velit mihi quærere. Item quod bona fide possideam. Bene dico, quod oportet: vt sciat conditionem suam. Nam ignarus suę conditionis nulli acquirit, sibi enim non: vt ff. de acquir. hęred. l. qui putat. §. qui bona fide. & l. vj. §. j. quia se obligare non voluit. Item possessori non, si non interuenit iussus: vt ff. de acquir. hæred. l. si quis mihi bona. §. iussum. Item & si interuenit: vt ff. de acquir. hære. l. vj. §. Celsus. & §. j. nam seruili necessitate creditur hoc fecisse: vt ff. de nego. gest. l. at qui. §. si libero, quare non potest acquirere: vt ff. de acquiren. rerum domi. l. homo liber. Si sciat conditionem suam: volens quærere mihi, quærit sibi. sed restituitur mihi possessori per condictionem sine causa, cuius intuitu fuit institutus, sicut volens quærere possessori, cuius intuitu fuit institutus. iussus eius adeūdo quærit, sed si non eius contemplatione, nihil: vt ff. de acqui. re. do. l. liber homo. & l. homo liber. in princ. [2] Item potest dici quod ignarus quærit sibi: vt ff. de acquir. hære. l. qui putat. §. de eo. cum non contemplatione possessionis instituatur: vt ff. de acqui. hær. l. qui in aliena. in fin.

r Dominus fit. Sic C. de pact. l. traditionibus. Accur.

e Videmini. Etiam ignorantes: vt ff. de acquir. poss. l. iij. §. saltus.

f Vsucapio. In rebus peculiaribus statim: in dominicis postquā dominus scit: vt. ff. pro so. l. ij. & de vsuca. l. Labeo.

g Possesio. Id est præscriptio, quæ est effectus longę possessionis: vt ff. de vsuca. l. iij.

h Tantummodo. Vt ff. de do. caus. mort. l. vlti. & de adi. leg. l. seruo.

i Vsumfructum. De eo in quo vsum tantūmodo habemus: dic, quod ex operis tantum non acquirit: quia operæ serui in fructu sunt: vt ff. de vsu & habit. l. per seruum. Accursius.

k Ex re. Expone: vt s̄. § j.

l Ad dominum proprietatis. Nisi contemplatione vsufructuarij sit institutus, vel aliud sibi datum fuerit: quo casu ex re eius scilicet vsufructuarij sic ibi quæsitum esse videtur: vt ff. de vsufruct. leg. l. sed & si quid. non tamen vsufructuarij iussus sufficit ad adeundam

[1] Et hoc tenet Angel. in l. qd̄ seruus. ff. de acquir. pos. quod facit vt lucrū ex vsuris nō quæratur patri, nec sit fratribus conferendū, nisi vtantur cautela [1], de qua per eū hic.

Non

a Non possidet. s. ciuiliter, sed naturaliter: vt ff. de acqui. pos. l. naturaliter. ꝰ vnde vtile interdictũ vnde vi sibi datur. vt ff. de vi & vi arma. l. iij. §. vnde vi. b Sed habet Sic. ff. de acquir. pos. l. j. §. per eũ. sic ff. qui satisda. cog. l. sciendum. §. ij. Accur.

per eũ sibi adquirere potest. Fructuarius verò vsucapere non potest. primũ, quia non possidet [a], sed habet [b] ius vtendi fruendi. deindè quia scit [c] seruum alienum esse. Non solũ autem proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis seruit, vobis adquiritur, sed etiã possessio. Loquimur autem in vtriusque [d] persona secundum distinctionem, quam proximè [e] exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

Per prorsus extraneam personã (excepto procuratore, per quẽ possessio, dominium, & vsucapiẽdi conditio nobis quæritur) nil nobis adquiri potest.

Ex his itaque apparet, [f] per liberos homines, quos neque vestro iuri subiectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos seruos, in quibus neque vsumfructum habetis, neque possessionẽ iustam: nulla ex causa vobis adquiri [g] posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personã nihil adquiri posse: excepto eo, quod per liberã personã, veluti per procuratorem, placet non solùm scientibus, sed & ignorantibus vobis adquiri possessionem [h], secũdũ diui Seueri cõstitutionẽ: [i] & per hanc [k] possessionẽ, etiam dominiũ, si dominus fuerit qui tradidit: vel vsucapionẽ, aut longi temporis præscriptionem [l], si dominus non sit.

Epilogando transit ad alias materias cum quodam præambulo. Aretinus.

Hactenus tantisper admonuisse [m] sufficiat, quẽadmodũ singulæ res vobis adquirãtur [n]. nam legatorũ ius [o] quo & ipso singulæ res vobis adquiruntur: item fideicommissorũ, vbi singulæ res vobis relinquuntur: opportunius inferiore loco referemus [p]. Videamus itaque nunc, quibus modis per vniuersitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo hæredes [q] facti sitis, siue cuius bonorum [r] possessionem petieritis, vel si quẽ adrogaueritis [s], vel si cuius bona libertatum conseruãdarum causa vobis addicta fuerint [t]: eiꝰ res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hæreditatibus dispiciamus: quarũ duplex conditio est. nã vel ex testamẽto; [v] vel ab intestato ad vos pertinẽt. Et prius est, vt de iis dispiciamus, quæ ex testamento vobis obueniunt: qua in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

TITVLVS X.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

Annotata, Testamentũ (vt Vlpia. libr. xxviij. Digestorum titu. eo. l. ij. plenis verbis definit) est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri voluit.

Hæc est cõmunis opin. licet Raph. dicat cõtra. cuius etiã opiniõi inhæret An. hic, quem videas.

c Quia scit. Vnde non vsucapit, cum malam fidẽ habeat: vt s. de vsufruc. in principio.

d In vtriusque. Nota in tribus vtriusque dici. Vel melius dic vtriusque, fructuarij & bonæ fidei possessoris.

e Proxime. Vt supra eo. §. de his. & §. idem placet.

Argumentum à contrario sensu est in iure validũ.

f Apparet. Scilicet argu. à contrario sensu sumpto. nam si tantum per dictos homines acquiritur, ergo non per alios. vt ff. de offic. eius cui mã. est iur. lege. j. in princip. & supra de tute. in prin.

g Acquiri. Fallit in tutore & curatore & similibus personis, vt dicemus infra de inuti. stipula. §. si quis alij. ADDITIO. Videbitis ibi glo. plenam, qui potest pro alio stipulari, de quo late per Bart. & doct. in l. stipulatio ista. §. alteri. & §. si quis insulam. ff. de verbo. obligat. Ang. Aretinus.

h Possessionem. C. de acquir. pos. l. j. & ff. de acquir. pos. lege. possessio quoque. §. & si possessio.

i Constitutionem. Quæ est C. per quas perso. no. acqui. l. j.

k Per hãc. Ita quod & per procuratorẽ. nanque sola possessio (cum res inanimata sit) mihi non quæritur. nam & per traditionem res mihi quæritur & possessio, sed illa eadem & per me acquiritur: vt supra de rerum diui. §. per traditionem. & supra eod. in princip. Alij dicunt, vt Azo, per solam possessionem acquiri dominium: vt hic, & C. eodem. l. j. Sed ibi non dicit simpliciter excepta possessiõe, sed dicit excepta causa possessionis, id est, dominio, quod est causa possessionis, secunda post vsucapionem: vt ff. de vsucapio. lege iij.

Possessio non quæritur.

l Præscriptionem. Vobis scientibus: vt C. de acqui. posses. l. prima.

m Admonuisse. Supra de rerũ diuisio. §. singulorum.

n Acquirantur. Per vos & alios: vt in titu. isto.

o Nam legatorum ius. Respon. tacitæ obiectioni, quæ fieri posset de singularibus acquisitionibus legatorum.

p Referemus. Vt infra de leg. per totum. & infra de sing. re. per fideicom. reli. per totum. Accur.

q Hæredes. Scilicet de iure ciuili: vt j. de hære. instit. vsque ad titu de bono. possessionibus.

r Bonorum possessionem. Scilicet de iure prætorio: vt infra de bono. pos. per totum titulum.

s Arrogaueritis. j. de acquir. per arro. per totum.

t Addicta fuerint. j. de eo, cui lib. causa bona addi. per totum.

v Ex testamento. De quibus vsque ad tertium librum dicetur.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

Iste titulus & sequentes continuantur per Imperatorem vt supra tit. j § fi. dic vt ibi. Vel dicas sic. & familiarius. Dictum est supra. in §. fina. tit. præcedentis, quòd per vniuersitatem res nobis acquiruntur: & per hæreditatem & alios modos ibidem positos. Verùm quia hæreditates, quandoque deferuntur ex testamento, & quandoque ab intestato, ideo primo sequitur videre de testamentis.

Testa

TEſtamentum. Totus iſte titulus diuiditur principaliter inter tres partes. Nam primo ponit ſiue deriuationem, ſiue etymologiam teſtamenti. Secundo de teſtamentis in ſcriptis tam de iure veteri, quam de de iure nouo. Tertio de teſtamento nũcupatiuo. Secunda ibi, Sed vt nihil. Tertia ibi, Sed illa quidem. Item ſecunda pars principalis ſubdiuiditur. Nam primo recitat ius antiquum. & multiplicem ordinationem teſtamentorum: & eorum nomina cum eorum correctione. Secundo de ſigillatione faciẽda per teſtes. Tertio qui teſtes poſſunt adhiberi, & qui repellantur in teſtamẽto. Quarto quod nõ refert, in qua materia teſtamẽtũ ſcribatur. Quinto ponit vnum caſum, quod de vno teſtamẽto poſſunt fieri plures ſcripturæ. Secũda ibi, Poſſunt autẽ. Tertia ibi, Teſtes aũt. Quarta ibi, Nihil autem. Quinta ibi, Sed & vnum. Item hęc principaliter ſubdiuiditur in nouẽ partes.¹ Primo ponit etymologiã vocabuli. Secũdo recitat duo genera teſtamẽtorũ, q̃ olim ſeruabãt. Tertio recitat tertiũ genus teſtamẽtorũ, quod etiã iure ciuili fuit introductũ. Quarto ponit duo genera teſtamentorum in deſuetudinem abiiſſe. Quinto ponit qualiter tertiũ genus partim deſiit per deſuetudinem. Sexto qualiter poſtea fiebant teſtamenta de iure prætorio. Septimo qualiter in confectione teſtamentorum ius ciuile & prætorium coniunctum eſt, & etiã cõſtitutiones imperiales. Octauo magis declarat, quid eſt de iure ciuili, & qd de prętorio: & quid de iure conſtitutionũ in formatione teſtamenti. Nono qualiter per conſtitutiones Imperiales additum eſt, quod teſtator ſcribat nomen hæredis. Secunda ibi, Sed vt. Tertia ibi, Acceſſit. Quarta ibi, Sed illa. Quinta ibi, Quod vero. Sexta ibi, Poſtea. Septima ibi, Sed cum paulatim. Octaua ibi, Vt hoc. Nona ibi, Sed his omnibus. CASVS. Domine, iam video quod vultis tractare de teſtamentis. dicatis ergo mihi: vnde appellatur teſtamentum? Ad hoc reſpõ Amice, teſtamẽtum ex eo appellatur, ꝙ teſtatio mẽtis eſt: ſed vt nihil antiquitatis penit⁹ ignoretur à iuuenib⁹, ſcire debes duo genera teſtamentorũ de iure ciuili antiquiſſimo in vſu fuiſſe: quorum altero genere vtebãtur antiqui in pace & otio: hoc genus teſtamenti in pace & otio facti appellabant antiqui calatis comitiis. & altero genere teſtamentorũ vtebantur, cum eſſent in expeditionem armorum exituri: & hoc ſecũdum genus appellabant procinctum. Poſtea vero procedente tẽpore acceſſit tertium genus teſtamentorũ: & hoc tertiũ genus appellabãt per æs & libram: & hoc tertiũ genus ita appellabatur: quia per quandam imaginariam vẽditionem fiebat coram quinq; teſtibus ciuibus Romanis puberibus, libripende præſente, & eo qui familiæ emptor dicebatur: & ita quodammodo ſex teſtes de iure ciuili antiquo in factione teſtamenti requirebantur. Sed certe prima duo genera teſtamentorum, videlicet calatis comitiis & procinctum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt. Tertium vero genus, quod per æs & libram appellatur, licet diutius permanſerit, tamẽ partim in vſu eſſe deſiit. & hæc tria genera teſtamẽtorũ, videlicet calatis comitiis, & procinctũ, per æs & librã, ad ius ciuile referũtur. Poſtea vero de iure prætorio quædam alia forma faciẽdorũ teſtamẽtorũ inuẽta eſt. Nam de iure nulla emãcipatio vel imaginaria vẽditio requirebaẽ: ſed ſigilla ſeptẽ teſtiũ teſtamẽtis faciẽdis ſufficiebãt: q̃uis iure ciuili antiquo ſigilla teſtiũ nõ eſſent neceſſaria. Sed cũ poſtea paulatim & ſucceſſiue tã ex vſu hominũ, quã ex emẽdationibus cõſtitutionũ cœperit ius ciuile & ius prætoriũ in vnã cõſonãtiã & vniformẽ obſeruationem circa factionẽ teſtamentorũ confluere: ſtatutũ fuit, vt vno & eodem tẽpore ſigna ſeptẽ teſtium in teſtamentis adhibeãtur, quod ius ciuile antiquum quodammodo exigebat: & huiuſmodi ſeptem teſtes adhibiti in teſtamento ſubſcribebant, quod ex conſtitutionibus inuentum eſt: & ex edicto prætoris ſignacula teſtium teſtamentis apponerentur, vt hodie huiuſmodi ius teſtamẽtorũ faciẽdorum ex triplici fonte videatur eſſe deriuatũ. Nã teſtes & eorũ ſigna vno contextu teſtamẽti celebrãdi gr̃a à iure ciuili antiquo videtur deſcẽdere. Subſcriptiones autẽ teſtatoris & teſtiũ ex cõſtitutionũ obſeruatione adhibẽtur: & ſigilla & numer⁹ teſtiũ ex edicto pretoris. Sed pone: Dñe, iam video quid obtinebat de iure antiquo circa faciẽda teſtamẽta: & qualiter antiquitas corrigitur ꝑ cõſtitutiones principum, nũquid addidiſtis per cõſtitutiones veſtras? Rñ. ꝙ ſic: Nã omnibus prædictis propter ſynceritatem teſtamẽti, vt omnis fraus excludatur, ex noſtra cõſtitutione hoc additũ eſt, vt nomẽ hæredis ꝑ manũ teſtatoris, vel ſi ipſe neſciat, vel non poſſit ſcribere: per manũ publicã exprimatur, & omnia ſecũdũ noſtræ cõſtitutionis tenorẽ procedãt. Sed pone: Dñe, iam video quot teſtes debẽt ſignare teſtamẽtũ: nũ qd neceſſe eſt, quod quilibet eorũ ꝓprio ſigillo vtatur? Rñ. ꝙ nõ. Poſſunt enim omnes teſtes vno ſigillo vel vno annulo ſignatorio ſignare teſtamẽtũ. Quid enim ſi ſeptem annuli vna ſcriptura fuerint, & eoſdẽ habẽtes characteres, nõne ſufficiũt? Ergo eadẽ ratione ſufficit, & ſi omnes eodẽ annulo vtãtur: & ita Papin. viſum eſt. Et nõ ſolũ ꝓprio, ſed etiã alieno ſignare poſſunt. Et hæc dicunẽ vſq; ad illũ §. teſtes aũt. Fr. de Ar.

† Hãc definitionẽ teſtamenti recitat gl. j. i ca. ij. extra de teſtamen. & ibi vide cõcor.

† Etymologiã hãc ridet Aul. Gel. libr. nocti. atti ca. vij. capit. xij. & Lauren. Val. lib. e. leg. vj. capi. xxxvj. De qua re vide Virgiliũ in cõmentariis ſuis hoc ipſo titu.

TEſtamẽtũ † ex eo appellatur, quod teſtatio mentis ſit †. Sed vt [a] nihil antiquitatis penitus ignoretur: ſciendũ eſt, olim quidem duo genera teſtamẽtorũ in vſu fuiſſe: quorũ altero in pace & otio vtebanẽ, quòd calatis comitiis [b] † appellabãt: altero, cũ in p̃liũ exituri eſſent [c], quod ꝓcinctũ [d] dicebatur. Acceſſit [e] deinde tertium

Teſtamẽtũ ex eo appellatur. Ponit etymologiam: vt dr̃ lapis quaſi lædens pedẽ: & argumẽtũ, quaſi argute inuẽtũ: & ſic mutuũ quod ex meo tuũ fit: vt ff. ſi cer. pe. l. ij. §. appellata. & ſecũdum hoc codicillus poteſt dici teſtamẽtũ. ¹ Definitur autẽ ſic: teſtamẽtũ eſt voluntatis noſtræ iuſta ſentẽtia de eo quod quis poſt mortẽ ſuã fieri voluit: vt ff. eo. l. j. & eſt addẽdũ: cũ inſtitutione hæredis: vt j. de legi. §. ante hæredis: q̃a ſine hæredis inſtitutione nullũ dr̃ teſtamentũ: vt ff. de iur. codic. l. fi. & j. de fideicõ. hære. in princ. ADDITIO Sed hãc glo. cõmuniter reprehendunt doct. quia ponit defectum in iuriſcõſulto: vt d. l. j. & exponunt iuſta. i. perfecta: vt ꝓbaẽ in l. cũ filio. §. fi. ff. de leg. ij. quæ perfectio eſt quadruplex. ſ. in materia, in forma, in ſolennitate, & quo ad cõfirmationẽ dupliciter: vt hic. Ang.

[a] Sed vt. C. de cadu. tollen. l. vnica. §. & cum triplici. argu. contra in eodem titu. de cadu. tollen. §. in pro non ſcriptis. Accurſius.

ADDITIO. Sed dic, ꝙ licitum eſt ſcire & allegare ius correctum ad declarationem iuris noui, non ad deciſionem. l. j. in prin. C. de lati. lib. tol.

[b] Calatis comitiis. i. bonis initiis vel bonis conuentibus. Calos enim bonum interpretatur, comitia ſunt conuẽtus. Vel à calo, quod eſt voco: quia vocatio perſonarum fiebat, vnde calendæ dictæ ſunt. Accurſius.

ADDITIO. Dic quod comitiũ proprie eſt, in quo coitur ad litium & ſuffragiorum cauſas.

[c] Exituri eſſent. De domibus.

[d] Procinctum. Eo forte quod ſubcincte fiebat. ² Et in his duobus teſtamẽtis hęres erat: vt j. e. §. ſed neque.

[e] Acceſſit. Similiter de iure ciuili.

† Cal... comiti... dicant... pulchr... Gel. li... ctium... carum... vj. ca... vij. &... dem n... ta in h... rem de... ſtamen...

Lapis... de dici... Argum... tum v... dicitur.

¹ Tam... non eſt... ſtament... vt l. fi... de codic...

Calos... Calend... Com...

² In... ro eo... tunc fi... cũ viri... præliũ... ciẽdum... aciem v... cabant... teſte A... Gel. lib... xv. cap... xij.

Per æs

a Per æs & libram. Propriũ nomen testamenti.
b Venditionẽ. Sic s. q. mo. ius pa. po. sol. §. preterea.
c Libripende. Id est æstimatore, qui libripendebat vel æstimabat familiã vno nũmo: deinde emptor manumittebat totam familiam cum omnibus bonis.

s Testatoris. Si potest: vt C eo. l. iubemus.
t Testium. Si non potest testator scribere. Sed hodie indistincte per aliũ scribere potest nomẽ hæredis [*]: vt in auth. vt spons. lar. §. quia vero. coll. ix.
v Tenorẽ. Est aũt tenor, si põt scribere, faciat: alias dicet corã testibus, & scribetur per aliquẽ vel per aliquos de eis, alias non valet: imo falsi pœna tabellio tenetur: vt C. eod. l. iubemus. in fin. Accur.

genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram [a] scilicet, quòd per emancipationem †, id est, imaginariam quãdam venditionem [b] agebatur, quinque testibus, & libripende [c], ciuibus Romanis [d] puberibus [e] præsentibus, & eo, qui familiæ [f] emptor [g] dicebatur †. Sed illa quidẽ priora duo genera testamentorum, ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. Quod verò per æs & libram [h] fiebat, licet diutius permanserit: attamẽ partim [i], & hoc in vsu esse desiit. Sed prædicta [k] quidem nomina testamentorum ad ius ciuile [l] referebantur. Postea [m] verò ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est †. Iure enim honorario [n] nulla emãcipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant: cùm iure ciuili signa testium non essent necessaria.

Testamenti in scriptis solennitas partim iure ciuili: partim sacris constitutionibus, & prætorio iure nititur: conficitur autem tale testamentum testibus septem vno contextu actui adhibitis, & facto testamento subscribentibus, ac demum illud suis sigillis munientibus.

Sed cùm paulatim, tam ex vsu hominum, quàm ex constitutionum emendationibus cœpit in vnã consonantiam ius ciuile & prætorium iungi: constitutum est, vt vno eodem'que tempore (quod ius ciuile quodãmodo [o] exigebat) septem testibus † adhibitis, & subscriptione [p] testiũ (quod ex cõstitutionibus [q] inuentum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerẽtur: ita vt hoc ius tripertitũ esse videatur: & testes quidem, & eorum præsentia, vno contextu [r] testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant. Subscriptiones autem testatoris [s], & testium [t] ex sacrarum constitutionum obseruatione adhibeãtur. Signacula autem, & testium numerus ex edicto prætoris. Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum synceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, vt per manus testatoris, vel testium nomẽ hæredis exprimatur: & omnia secũdum illius constitutionis tenorẽ [v] procedant.

Omnes testes possunt vno annulo proprio vel alieno sigillare. hoc dicit. Aret.

Possunt † autem omnes testes & vno annulo [x] signare testamentum [y]. Quid enim, si septem annuli vna sculptura fuerint, secũdum quod Papiniano visum est [z]? Sed & alieno quoque annulo licet signare testamentum.

Qui ex testamento capere potest, is testamẽtarius testis esse potest: sed personæ hic enumeratæ, quamuis testamẽti factionem habeant, testamento testes adhiberi nequeunt.

Testes autem adhiberi

d Ciuibus Romanis. Id est, liberis hominibus: vt s. de libe. §. fin.
e Puberibus. Supra, quib. mo. tut. fin. in princip.
f Familiæ. Id est, hæreditatis: vt ff. de ver. sig. l. pnũtiatio. §. familiæ. Accur.
g Emptor. Quierat loco hæredis: vt j. §. sed neq;. Accur.
h Libram. Scilicet adequatam. i. æstimatam rem. & dicitur libra, hæreditas: q̃a sicut libra diuiditur in xij. vncias, ita & hæreditas: vt j. de hære. insti. §. hæreditas. vnde dicitur adequata libra, id est, hæreditas æstimata.
i Partim. Quia numerus testium remansit.
k Et prædicta. Alias præfata. & ita allegatum quandoque inuenitur.
l Ad ius ciuile. Scilicet, quia ius ciuile inuenit.
m Postea. Scilicet de media iuris prudentia.
n Honorario. Id est prætorio: vt s. de iure natu. §. prætoriũ.
o Quodammodo. Quia cõputato libripende & emptore [*], septem erant, Accur.
p Subscriptione. Vt subscribant se testamento affuisse, & cuius sit: vt ff. eo. l. pe. & antepe.
q Constitutionibus. Vt C. de testa. l. hac consultissima.
r Vno contextu. Id est, nullo actu interposito [*], nisi necessario naturę: vt ff. eo. l. hæredes. in fin. & C. eo. l. cum antiquitas. Accur.
ADDITIO. Propter quem si aliqui recedant ante, quam loco ipsorũ alij subrogentur: potest aliquid fieri, si imminet periculum vitæ testatoris, alias non.

ADDITIO. Quod est verum, quando solennitas non fuit obseruata, nec scripta in testamento. secus si fuit obseruata, licet non scripta: vt leg. si librarius. ff. de regu. iur. Ange.
x Annulo. Scilicet habente characteres, qui signatorius dicitur: & sic est in eo sigillum. non autem alio signo: vt ff. eo. l. ad testiũ. §. signum. & de verb. signifi. l. signatorius.
y Testamẽtũ. Vel etiam linteum. s. quo inuolutum est testamentum: vt ff. eod. l. ad testium. §. si.
z Visum est. Hac ratione & cum tribus vel paucioribus, vel pluribus potest signari testamentum: arg. j. man. §. is qui exequitur. alij dicunt tantum cum septem vel vno debere signari.
Testes autem. CASVS. Domine, iam video quot testes debeant adhiberi in testamento. Dicatis modo mihi, qui possunt esse testes in testamento? Ad hoc respond. Amice, testes iure adhiberi solent hi, qui ex testamẽto capere possunt. Hoc tamen non est generaliter verum: quia neque mulier, neque impubes, neque mutus, neque furiosus, neque ille, cui administratio bonorum interdicta est, neque famoso crimine damnatus, vel muliebria in corpore suo passus (quem lex iubet improbum intestab

tu. gẽ. &c. quo loco testamentorũ conscriptionẽ recenset inter ea, quæ sunt iuris gentiũ. Vide Vigliũ hic.
[*] Emptor familiæ. i. hæreditatis. secũdũ Io. de Pla. Aegi. Per.
[*] Vno cõtextu est nullũ testamento immiscere actum. Aegi. Per.
† Idem dicitur in c. cũ esses. extra eo. tit.
[*] Imo sufficit quod interrogãti an velit talem esse hæredẽ vel ita disponere vt coram eo & testib⁹ notario respondeat quod sic. secundum Ange.
† Cõcor. cũ hoc §. c. post cessionem. in glo. j. post princ. ibi, & alieno annulo extra de proba.
[*] Alias anulo, & paulopost anuli.

[*] Vide in hunc locũ Budæũ in adnota. ad Pandectas ad l. ij. de ori. iu. quo loco quid sit fiduciaria venditio & quid emancipatio explicat.
† De emãcipatione per æs & libram vide Sue. in Augusto. & ibidem Beroaldũ in cõmentarijs Pla. in casfi. ibi, vna libella liber effici possum. Horatius in hoc carmine. Si propriũ quoduis libra mercatus & ære. Oui. cum ait, Neque suum libra nouit & æremagis. Alcia. lib. parerg. iij. c. xxij. & Viglium hic.
† Non tamen intelligas primam testãdi originẽ à iure ciuili aut prætorio esse: est enim iuris gentiũ, authore Theophilo Græco Institutionum paraphrast. in §. quid ius est gentiũ. de iure na

inteſtabilemꝙ; eſſe) in numero teſtiũ in teſtamẽtis cõdendis adhiberi poſſunt. Et hæc dicuntur vſq; ad illum §. ſed cum aliquis. Fran.

a Teſtamenti factio. Paſsiue accipe[1] hic, vt bona ſit acceptio: ſed neq; mulier &c. alias etiã accipiẽ actiue: vt ĩ. de hær. qual. & diffe. § teſtamenti.

b Neque mulier. In aliis autem caſibus omnibus recipitur, præterquam in teſtamentis: vt ff. eo. l. qui in teſtamẽto. §. mulier. Ratio eſt: vt C. de fideicom. l. fi. & eſt timor falſitatis. Quid de hermaphroditos? R ñ. ſi præualet in maſculino ſexu, recipitur 2: vt ff. de ſta. homi. l. quæritur. & de teſti. l. repetundarum. §. j.

c Neque impubes. Quid de eo quod vidit in pupillari ætate? R ñ. alias (id eſt, præterquam in teſtamento) poſſet teſtificari 3, ſicut & ſeruus: vt ff. de ver. ſig. l. notionem. §. inſtrumentorum. & C. de hære. & manichæ. l. quoniam. in fin. ſed hic non: quia faciunt ad ſubſtantiam teſtamenti, vt hic dicitur.

poſſunt ij, cum quibus teſtamenti factio[a] eſt. Sed neq; mulier[b], neque impubes[c], neque ſeruus[†], neque furioſus[d], neque mutus[e], neque ſurdus, neque is, cui bonis interdictum eſt[f], neque ij, quos leges iubent improbos inteſtabilesꝙ;[g] eſſe poſſunt in numerum teſtium adhiberi.

Annota, Communẽ errorem ius facere, & veritati præferri.

Sed cùm aliquis ex teſtibus teſtamẽti quidem faciendi tẽpore liber exiſtimabatur, poſtea autem ſeruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catoni, quàm poſtea diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, ſubuenire ſe ex ſua liberalitate[h] teſtamẽto: vt ſic habeatur firmum, acſi vt oportebat, factum eſſet: cùm eo tempore, quo teſtamentum ſignaretur[i], omniũ conſenſu[k] hic teſtis liberi loco fuerit: nec quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moueret.

Poteſt in vno & eodem teſtamento eſſe teſtis pater cum filijs & fratribus, dummodo ſit alienum: ſecus autem ſi propriũ vel domeſticum. Areti.

Pater necnon is, qui in poteſtate eius eſt, item duo fratres, qui in eiuſdẽ patris poteſtate ſunt, vtique teſtes in vno teſtamento fieri poſſunt: quia

d Neque furioſus. Niſi habeat dilucida interualla. ff. eo. l. qui teſtamento. § ne furioſus.

e Neque mutus. Qui nihil loqui vel audire poteſt: vt ĩ. qui teſt. fa. poſ. §. item ſurdus.

Etiã ſi talẽ morbũ habeat à caſu, & ſit litera, ꝙuis tũc poſsit teſtari, ſecundũ Ioan. Fab. hic.

f Interdictum eſt. Vel à lege: vt quia commiſit in legem Iuliam maieſtatis: vt C. ad leg. Iul. maieſt. l. fi. Vel à iudice: vt ff. eo. l. is cui. in fi. j. reſpon.

g Inteſtabilesꝙ;. Vt de crimine famoſo damnatus, vel muliebria paſſus: vt ff. eo. l. is cui. §. fi. & l. cum lege & ff. de teſti. l. ob carmen. in prin.

Sed cũ aliquis. CASVS. Dñe, quidã cõdidit teſtamẽtũ: & in teſtamẽto ſeptẽ adhibuit teſtes ſpecialiter cõuocatos: & corã eis volũtatẽ ſuam vltimã declarauit: & nomẽ hæredis expreſsit: & teſtes ſubſcripſerũt: & teſtm̃ ſigillauit, quo facto deceſsit teſtator, mortuo teſtatore, quidã ex teſtibus apparuit ſeruus, qui tñ tẽpore faciendi teſtamẽti liber ab omnibus putabatur. modo quæro vtrũ iſtud teſtamentũ debeat infirmari, quaſi iuris ſolennitate nõ ſeruata? Et reſpõ. quod non, imo teſtamentũ tanquam rite factum firmitatẽ obtinebit. Cum enim aliquis ex teſtibus tempore teſtamenti faciendi liber ab omnibus exiſtimatur: quamuis poſtea ſeruus apparuerit, tam diuus Hadrianus, quam diui Seuerus & Antoninus Catoni ſuper tali dubitatione quærenti reſcripſerunt ſubueniendum eſſe teſtamento ex huiuſmodi libertate putatiua: vt ſic ratum & firmum habeatur, acſi vt oportet omnia facta fuiſſent. & hoc tali ratione moti dixerunt: quia eo tẽpore quo teſtamentum à teſtibus ſignabatur: iſte teſtis cõmuni cõſenſu omnium loco liberi hominis habebatur, nec erat aliquis qui eo tẽpore ſtatus quæſtionẽ ei moueret. Et hæc dicuntur vſq; ad illum §. pater. Fran.

h Liberalitate. Et ſic plus valet quod eſt in opinione, quam quod eſt in veritate. ſic ff. de ſup. lega. l. iij. in fi. Arg. contra. ĩ. de leg. §. ſi quis rem ſuam.

i Signaretur. Quidam hoc intelligũt generaliter verum: vt ſiue oſtendatur teſtamentũ in ſcriptis cõditũ, ſiue nũcupatiuum, debeat ei credi: ſiue deſierint teſtes eſſe, ſiue non. & ſic ſe habet conſuetudo: vt argu. C. de edicto diui Hadri. tol. l. fin. & C. de dona. l. in donationibus. & arbi. tut. l. fi. Nos contra. ſ. in nuncupatiuo de iure: & quod hic dicitur in teſtamento, cõdito in ſcriptis loquitur. in nuncupatiuo eñ ſi proferatur, non debet ei credi ſine teſtibus: cum in eis conſiſtat tantum ſubſtantia teſtamenti: ipſum tamẽ valet, licet probatio deficiat 4: vt ff. de teſt. tut. l. duo. Quid ſi ſeruus factus eſt, vel infamis, & velit recognoſcere ſigillũ ſuũ? Reſpond. non admittitur: vt ff. de Carb. edict. l. Carbonianũ. §. duæ aũt ſunt cauſę.

k Omnium conſenſu. Nota errorẽ prodeſſe: vt ff. de ſup. leg. l. iij. in fi. & C. de lat. lib. tol. §. ſed & ſi quis. & ff. de offi. præto. l. Barbarius. Et error communis facit ius, vt patet his verſibus: Error communis ius efficit, vt manifeſtat, Teſtificans ſeruus, qui liber creditur eſſe.

Pater. CASVS Quidam fecit teſtamentum ſuum, & in teſtamẽto ſuo adhibuit vij. teſtes: inter quos fuit Petrus & Martinus filius Petri, quem Martinum Petrus habuit in ſua poteſtate: modo quæro, vtrum pater, & filius exiſtens in poteſtate eius, ſcilicet Petri, poſſunt eſſe teſtes in eodem teſtamento? Reſpond. ꝙ ſic. Nam pater & ille, qui in eiuſdem patris poteſtate eſt, in eodem teſtamento teſtes adhiberi poſſunt. Nil enim nocet ex vna domo plures teſtes alieno negotio adhiberi poſſe. Et hæc dicuntur vſque ad illum §. in teſtibus. in quo pone caſum ſic: Quidam condidit teſtamentũ: & in teſtamento ſuo filium quẽ habuit in poteſtate: teſtem adhibuit: modo quæro, vtrum de iure hoc potuit facere? Reſpon. quod non. Nam teſtis non debet eſſe ille, qui in poteſtate teſtatoris eſt. Et nõ ſolum repellitur ille à teſtimonio, qui eſt in poteſtate teſtatoris, ſed etiã qui habet in poteſtate teſtatorẽ. vnde ſi filiusfa. miles poſt reuerſionẽ de caſtrenſi peculio teſtetur: pater eius in ſuo teſtamento teſtis adhiberi nõ poteſt, nec etiã aliqs qui eſt in poteſtate eiuſdẽ patris. nõ ſolum eñ in aliis cauſis, ſed etiã in teſtamẽtis domeſticum teſtimoniũ reprobatũ eſt. Et nõ ſolũmodo ſupradictæ perſonę repelluntur à teſtamẽtariis teſtimoniis: ſed etiã hæres ſcriptus, & pater eius qui eũ in ptãte habet, & etiam parentes hæredis ſcripti: & fratres qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt: & etiam qui in poteſtate teſtatoris ſunt, penitus à teſtamentariis teſtimoniis repellũtur: & hoc ea ratione: quia totũ negotiũ quod agitur iure faciendi teſtamenti: creditur hodie inter hęredẽ & teſtatorẽ agi: licet olim totũ ius teſtamenti faciendi circa teſtes adhibẽdo conturbatũ fuerit. nã quidam veteres in illo teſtamẽto quod dicebatur ꝑ æs & libr

Iſtud nõ placet Io. Fa. & Angel.

Mulier vbique teſtificari poteſt præterquã in teſtamentis.

† Nam cũ teſtiũ præſẽtia ſit ex iure ciuili, veteres autem ad ſolennia nec mulierem: nec ſeruũ, nec impuberem, admitterent, non mirũ ſi mulier teſtis in teſtamẽto eſſe phibeatur. Vigli. hic.

Idẽ An. qui dicit iſtam glo. eſſe no.

Quod eſt verũ de eo qđ vidit proximus pubertati: ſecus ſi proximus infantiæ. Io. Fa. & An.

Opinio præfertur veritati.

4 N… eo ſit … publi… ſcript… vel pa… fiteatu… ſtamẽ… ſic fui… ctũ an… ſtes d… nant … quã … rum … ctus a… reat: … tunc … ptura… babi… que e… teſtes … ducan… Ang.

nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno [a] negotio adhiberi.

Testamentarij testes esse nequeunt, qui in testatoris est potestate, & qui testatorem in potestate habet, item hæres scriptus, & qui in sacris eius sunt: qui veeũ habet in potestate, & fratres sub eisdem patriis nexibus existẽtes, quibus hæres quicquid circa hæc placitum fuerit antiquitati.

In testibus autem nõ debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filiusfamilias de castrẽsi peculio post missionẽ [b] faciat testamentum: nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdem patris est. Reprobatum est enim ea in re [c] domesticum testimonium. †

In testamento non potest esse testis hæres scriptus in eo, nec pater, nec filius in potestate, nec frater in eiusdẽ patris ptãte. Areti.

Sed neque hæres scriptus, neque is [d], qui in potestate eius est, neque pater eius, qui eum habet in potestate, † neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi [e] possunt: quia hoc totum negotiũ, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & hæredẽ agi [f]. Licet autẽ totũ ius tale cõturbatũ [g] fuerat: & veteres quidẽ familię emptorẽ [h], & eos qui per potestatem ei cõiuncti fuerant, à testamẽtariis testimoniis repellebant: hæredi [i] autem, & iis, qui per potestatem ei cõiuncti fuerant, cõcedebant testimonia in testamentis præstare: licet ĳ, q id permittebant, hoc iure minimè abuti [k] eos debere suadebant: tamen nos eam obseruationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, meritò nec hæredi, qui imaginẽ vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neque aliis personis, quæ ei (vt dictum est) coniunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare: ideoque nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

Cui legatum aut particulare fideicommissum relictum testamento fuit (cùm ad eum non pertineat hæreditatis damnum nec emolumentum) testis in eo testamento esse potest.

Legatariis [l] autem & fideicõmissariis, quia nõ iuris, sed rei singularis successores sunt, & aliis personis eis coniunctis testimonium præstare in testamentis non denegamus, imo etiam quadam constitutione nostra eis specialiter concessimus: & certe multo fortius his, qui in potestate legatariorum vel fideicommissariorum sunt, vel qui eos in potestate habent, huiusmodi licentiam donauimus. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. nihil autem interest. Francis. de Are.

libram, familiæ emptorem, qui loco hæredis erat: & coniunctos ei per potestatem à testimoniis testamentariis repellebant. In primis autem duabus conditionibus testamentorum hæredi coniunctis per potestatem, concedebant testimonia in testamentis præstare, licet illi iidem, qui id permittebant, hoc iure minime abuti debere eos persuadebãt. vnde nos eandem obseruationem antiquorũ corrigentes. & quid ab ipsis antiquis persuasum est, videlicet quod hæres vel coniuncti ei per potestatem, inter testes admittantur, licet hoc eis permissum fuerat tamen in legis necessitatem transferentes, ad imitationem familiæ emptoris, q in tertio genere testamentorum (vt dictũ est) à testimonio repellebatur: merito hæredem & coniunctos ei per potestatẽ, ab huiusmodi testimonio repellimus: nec eis licentiam damus sibi quodammodo testimonia præstare. vnde huiusmodi veterem constitutionem in qua hoc permissum fuerat, nostro Codici inseri non permisimus. & hæc dicuntur vsque ad illum §. legatariis.

a Alieno. Aliud si in suo: vt infra proxi. & ff. de test. l. testis. Accur.

b Post missionem. Id est, remissionem. aliud si antea: vt ff. eo. l. qui testamento. §. per contrarium. in gloss. posse.

ADDITIO. Et est ratio secundum glos. ibi, in verbo posse. quia tũc testes neque rogati, neque ad solennisandum actum exiguntur: quamuis duo requirantur ad probandum veritatem. Ang.

c In ea re. Idẽ & in aliis: vt C. de testi. l. ĳ. 1 Sed quis est domesticus. Rñ. colonus & adscripititius vel similes: vt C. de his, qui ad eccle. confu. l. fina. §. sane enim si seruus. & C. de quæst. l. pridem. Itẽ vxor marito, & econtra: vt ß. de vsu & habi. §. item is. Item seruientes siue dapiferi. vt ff. de pœn. l. respiciendum. §. furta.

ADDITIO. Intellige istud verum, si sint seruitores commensales: vt quia viuant expẽsis domini: alias contra, nisi habuissent licentiam sine spe reuertendi: tempus enim productionis & depositionis inspicitur, secundum Ioan. Fab. hic.

† Ridiculum est si quis in lite domestici testimonijs pugnet. Tullius li. iiij. rheto. tit. j. Aeg. per.

† Verbũ in potest a te, non solum refertur ad liberos q sunt in ptãte, sed etiã ad eos quos redemisti ab hostibus. l. qui testamento. in prin. ff. eod. Aegi. Per.

Tu dic quod filius quando nihil sibi quærit, potest pro patre testificari secũdum Ioan. Fab. idem econtra in eo negotio ex quo nec patri nec filio resultat commodũ vel interesse. & quid de matre & fratribus: vide p Angelũ hic.

Intellige verũ in his, quos dominus attingit ratione domus suæ: & in qbus habet aliquod ius; et sic in cõditionatis in persona nõ in simplici coio no: itẽ hoc verũ in familiarib° vilibus, & quãdo dominus eos producit: nec est qu;

d Neque is. Nota quod his tribus modis dicitur quis contingere me per potestatem.

e Adhiberi. Quia eorum negotium est, cum & lucrũ & damnum ad eos pertineat ff. quando appel. sit. l. j. §. in propria. 3 * & vere eorum: quia &c.

f Agi. Caute ponit agi, cum sit generalissimum: vt ff. de verbo. signi. l. Labeo. ĳ. in princ. & l. verba. habet enim se ad ius testandi & contractus. Accursius.

g Conturbatũ. Nã olim hæres in duobus primis generibus testamentorum poterat esse testis: in tertio vero ille, qui erat loco hæredis, non poterat esse testis, & sic erat turba tio iurium: & ad eius similitudinem verus hæres hodie testis nõ erit, vt sequitur.

h Familiæ emptorem. Dicitur ille, qui cõstituebatur hæres per æs & libram.

i Hæredi. Qui erat ex primis duobus generibus testamentorum.

k Abuti. Sic C. de cad. tol. l. vnica. §. j. & ff. si fa. furt. fec. dic. l. finali. & supra quibus ex cauſ. ma. non licet. §. j. Accur.

l Legatariis. CASUS. Quidam fecit testamentum, & in testamento legauit Petro decem. veruntamen Petrum legatarium in testamento testem adhibuit: modo quæro verum ille Petrus legatarius possit esse testis in illo testamento, in quo sibi legatum relictũ est? Et respon. quod sic. Licet enim hæredes, q sunt iuris successores, à testimonio repellantur: legatariis tamen & fideicommissariis, qui nõ

Legatariis. Discrepãt hi iure veteri à fideicõmissariis: vt j. de fideicõ. hære. §. pꝛ:erea. Sed hodie non: vt j. de le. §. sed non vsque. quidã §. hunc intelligũt, quãdo legatum fuit repetitum à succedentibus ab intestato, vt tunc non videatur ferre testimonium in testa-

stio inter eos: alias secus secũdum Ang.

3 Est & alia ratio i. affectio, quã habẽt ad inuicẽ, ex qua pcedit iste tex. etiam hodie in casibus in quibus patri nihil q ritur. monachi tamẽ in monasterio possunt esse testes c. insup. extra de test. Idẽ in hominib° vniuersitatis pro ipsa vniuersitate vel castro in negotijs ex quibus non resultat cõmodũ in particulari, sed cõmuni tãtum. Ang.

* Sic etiã cleric° potest ferre testimonium in causa suæ ecclesiæ: vt in ca. cum nũtius. extra de testibus vbi vide glo. vnicã de illa materia.

mento iure: quia iuris successor est, qui in quota parte hæres institutus est. Accursius.

a Non iuris. Sed rei, & sine onere: vt ff. mand. l. si hæreditatem. ADDITIO. Per hoc patet secus esse in fideicommissario vniuersali: quia habetur loco hæredis. §. restituta. j. de fideicōmiss. hære. Ioā. Fab.

b Cōstitutione. Græca, vel dic de illa, quæ est. ff. eo. l. qui testamēto. in prin. quæ est Iustiniani per approbationem: vt C. de vet. iur. enucl. l. j. §. sed si. in fi. versi. omnia enim merito. prima verior.

c In potestate. Item tabellioni: vt ff. eo. lege Domitius. Accursius.

d Damus. C. de testi. l. omnibus. contra. sol. hic agitur de viribus testamēti inter hæredem & aliū agentem contra testamentum, alias cōiunctus pro coniuncto non feret testimonium, id est, vnus legatarius alij. Et secundum hoc falso hic sumitur arg. quod socius in causa socij admittitur in testimoniū. Vel dic hoc speciale 1, vt coniunctus pro coniuncto admittatur quasi in re sua, fauore testamenti & vltimæ voluntatis, quæ debet dominari, si legitima est: vt C. de leg. l. cum quæstio. in fi. & erit bonum arg. s. dictum. Sed arg. contra est. C. de test. l. quoniam. in fin. Sed respondeo 2 finis illius legis nō refertur ad totū, quod erat dictum. Distingue tamen, an lucrum redeat ad eum socium, vt tunc non admittatur, alias sic: vt ff. quando appel. sit. l. j. §. in propria.

† Propria causa est cuius emolumētum, vel damnū ad aliquē suo nomine ptinet. Aegi. Per.

† Quod ideo vnū appellat: quia vnū negotiū & vna hæreditas sit: singulæ tamen tabulæ, singuli ve codices fidē faciunt, cum sint originalia & authentica omnia, quæ græci ἀυτόγραφα appellant, ab eodē testatore, eisdemq; testibus signata. Egui. Baro hic.

Testiū numerus qui in testamētis est adhibendus.

1 Istam approbat Bartol. in l. q testamēto ff. eo. & idē hic An ge. & Pla. hic.

Idē Fa. hic.

iuris a successores sunt, & aliis personis eis coniunctis testimonium non denegamus † imò in quadam nostra constitutione b, & hoc specialiter eis concessimus. Et multò magis iis, qui in eorū potestate sunt, vel qui eos habent in potestate c, huiusmodi licentiam damus d.

Testamentum potest in qualibet materia scribi. Aretinus.

Nihil autē interest, testamētū in tabulis, an in chartis e, mēbranisve, vel in alia materia fiat.

Potest idem testamentū in pluribus codicibus scribi: quòd quandoque necessariū est. Ang.

Sed & vnum f testamentum pluribus codicibus cōficere quis pōt †; secūdum obtinentem tamen obseruationē omnibus factis: quòd g interdum etiam necessarium est: veluti si quis nauigaturus & secum ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem velit: vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent h.

Nihil autem. CASVS. Domine, iam nobis dixistis plures solennitates, quæ in testamento condendo debent obseruari: sed pro deo dicatis, in quo testamentū debet scribi? R ñ. Amice, nō refert vtrū testamētū fiat in tabulis vel in chartis, membranisve, vel in alia materia, & etiam vnū testamētū potest in pluribus codicibus scribi, & valet causa necessitatis, veluti si quis extra patriā secū ferre velit, & domi relinquere suorū iudiciorū cōtestationē. i. testamentum, vel propter alias innumerabiles causas, quæ nobis imminent. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sed hæc quidem. Fran.

e In chartis. Sic s. de rerum diui. §. literæ. Accursius. ADDITIO. Et dic in chartis etiam rasis: secus tamen in aliis instrumentis. Ang.

f Et vnum. Sic ff. eo. l. vnum.

g Quod. Scilicet vt pluribus codicibus fiat.

h Imminent. Sic in authen. de consang. & vter. frat. §. quia igitur. versi. si igitur. ibi, multæ nanq; sunt homini. col. vj. Sed nūquid ex his exēplis probabitur? R ñ. nō sine authentico: vt in authen. vt spon. lar. §. & hoc insuper. col. ix. & ff. de fide instru. l. quicūque. & ff. de bo. pos. secundum tab. l. ij. §. sed & si vnum. sed hic ambo sunt principalia. Accursius.

Sed hæc quidem. CASVS. Domine, iam video, quæ sit obseruanda solennitas in testamento in scriptis condito: nunquid tota prædicta solennitas in testamento nuncupatiuo obseruari debet? Et respō. quod non. nam hæc quæ supradicta sunt de testamentis in scriptis conficiendis sufficiunt. Si quis enim voluerit facere testamentum de iure ciuili sine scriptis, hoc ei facere licebit si septē testes ad hoc conuocauerit, & voluntatem suam eis expresserit. & hoc testamentum de iure ciuili factum constituimus fortissimum & firmum. & hæc dicū tur vsque in fi. titu. Francisc. de Aretio.

Supremæ volūtatis viua voce, coram septem rogatis testibus declaratio à testatore facta, nuncupatiuum testamentū dicitur.

Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis conficiuntur, sufficiunt. Si quis autē sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentum: septem testibus i adhibitis k, & sua volūtate coram l eis nūcupata m, sciat hoc pfectissimum testamētum iure ciuili, firmumq; constitutum.

i Septem testibus. Quandoque nullus vocatur: vt si miles moriatur in bello, vt not. C. de testa. mili. l. milites. quandoque vnus, vt Imperator: vt C. eo. omniū. quādoque duo 3, vt inter filios: vt C. eo. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. Vel si in tentorio faciat testamentum miles, vt ff. de milit. testa. l. Lucius. quandoque tres vel quatuor, vel pauciores. vt C. eod. l. si non speciali. quādoque quinque: vt in testamento rustici. vt C. eod. l. fina. §. sin autem: quādoque septem generaliter: vt hic & C. eo. l. hac consultissima. circa princip. quandoque octo. vt C. qui testa. facere pos. l. hac consultissima. §. quæ in eundem. in glos. Accur.

3 Etiam sunt mulieres & alias nō essentia nei: vt not. p A... Testes bēt rogari.

k Adhibitis. i. rogatis vt intersint, & sint attenti, vt ff. eo. l. hæredes. §. pe. & in authen. de test. §. & licet. in fin. §. colla. vij. Accursius.

l Coram. Scilicet palam nominando hæredes: vt ff. eo. l. hæredes. in princip.

m Nuncupata. Inde dicitur nuncupatiuū testamētū.

TITVLVS XI.

DE MILITARI TESTAMENTO. †

Miles in expeditione potest facere testamentum iure militari, quomodo vult. Areti.

† Militia iura re... militari disciplin... quā dili... ter trac... rint lun... cō. vide... pudvigh... hic.

DE MILITARI TESTAMENTO.

Est autem miles, qui iurauit à signis non recedere: vt ff. ex quib. cau. maio. l. pe. & scriptus est in matricula, vbi & alij milites scripti sunt: vt ff. eo. l. pen. per totum titu. Sunt & alia necessaria vt aliquis sit miles, vt dicimus ff. ex quibus cau. ma. l. pe. & in authen. de man. prin. §. fina. col. iij. Item miles dicitur à malo, quod sustinet pro aliis, vel à mille, quia ex numero mille hominum eligitur: vt ff eo. l. prima. §. miles. Accur.

Miles de dicit...

ADDITIO. Continua istum titu. ad præcedentē, secundum Christoph. Porc. sic, Visum est s. de testamentis in genere nunc sequitur videre de testamētis in specie. Vel aliter, visum est s. de testamentis, quæ fiunt,

secundum

Vprà dicta diligẽs obseruatio [a] in ordinandis testamẽtis, militibus propter nimiam imperitiam [b] eorum, constitutionibus principalib⁹ remissa est. Nam quamuis ij, neque legitimum numerum testium adhibuerint, neq; aliam testamentorum solennitatem [c] obseruauerint: rectè nihilominus testantur: videlicet cùm in expeditionibus occupati sunt, quod meritò nostra constitutio introduxit [d]. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura: valet testamentum ex voluntate eius.

Miles etiã filiusfamilias tandiu iure militari testandi habet priuilegium, quandiu in expeditione est: qui si extra castra degat, communi omnium iure testari debet.

Illis autẽ [e] tẽporibus, per quæ citra expeditionum necessitatẽ, in aliis locis, vel suis ædibus degunt: minimè ad vendicãdum * tale priuilegiũ adiuuãtur [f]. Sed testari quidem, & si filiifamiliarum [g] sint, ꝓpter militiã conceduntᷓ: iure tamẽ cõmuni [h] eadem obseruatione & in eorũ testamẽtis adhibenda, quam in testamentis paganorũ [i] proximè exposuimus.

Licet remittatur solẽnitas in re agenda, non tamẽ remittitur congrua probatio rei gestæ. Et licet lex priuilegiet aliquod factũ: intelligitur tamen inquantum de facto legitimè appareat, & constet. Aretinus.

secundum communis iuris dispositionem, nunc sequitur videre de illis, quæ fiunt iure priuilegiato: vt est testamentũ militare: ideo &c. Aduertendum est, quod in milite sex sunt necessaria adhoc, quod habeat priuilegia militibus concessa. Primo, quod ense cingatᷓ. ff. de milit. testa. l. pen. Secundo, quod in numero aliorum ponatur, & in matricula scribatur. ff. de milita. testa. l. ex eo tempore. Tertio, quod præstet sacramentum, quod mortem nõ euitabit pro republica, neque à signis recedet. ff. ex quibus cau. ma. l. pe. & de iis, qui notan. infam. l. ij. §. miles. Quarto, qđ stigma, id est, nota publica brachiis suis inscribatur. C. de fabri. l. iij. li. xj. Quinto, ꝙ examinetur. C. qui mi. non pos. l. j. libr. duodecimo. Sexto, quod non sit negotiator. C. de negot. ne mili. l. j. lib. duodecimo. vnde versus:

Ensis, matricula, nec non iurato stigma,
Ac examen, erunt isthæc in milite signa.
Vilia nec debet tractare negotia miles.

Miles cognoscitur per sex signa.

Vpradicta. Totus iste titu. diuiditᷓ principaliter in duas partes. Primo ponit de militibus testantibus in tentorio eorũ, vt in peculio castrẽsi. Secundo de testamento in quasi castrensi. Secunda ibi, Sciendum. Item prima subdiuiditur. Nam primo ponit continuationẽ per modum remotionis siue exceptionis cũ positione noui statuti. Secundo qualiter priuilegium cõcessum militibus, quod possunt testari quomodo volunt, intelligatur. Tertio, quod etiã miles mutus & generaliter defectiuus põt testari. Quarto qualiter post missionem testatur. Quinto, ꝙ mutatio status ipsius militis, dummodo interueniat noua voluntas, non vitiat testamentum factum. Secunda ibi, Plane. Tertia ibi, Quinimo. Quarta ibi, Sed hactenus. Quinta ibi, Sed & si quis. CASVS. Accessi ad Iustinianũ, & ita proposui coram: Domine, iam video, quod vultis tractare de militari testamento, pro Deo dicatis mihi, quæ ratio mouet vos ad tractandum separatim de militari testamento, nunquid illa quæ sunt à vobis tradita, in omni testamẽto possunt sufficere? Ad hoc resp. Amice, quoniã supradicta diligens obseruatio, quam de ordinandis priuatorum testamẽtis supra exposuimus, authoritate principalium cõstitutionum militibus propter eorũ imperitiã remissa est: ideo hic specialiter, de priuilegiatis militum testamẽtis tractare intendimus. Quamuis enim milites neq; legitimum numerum testium in suis testamentis adhibuerint, neq; aliam testamentorum solennitatem obseruauerint: nihilominus recte testãtur. & hoc verũ est, quando in expeditione militari occupati sunt. nã vt ita demũ gaudeant priuilegio militari cũ in expeditiõe armorũ fuerint occupati, non immerito nostra introducta est constitutio. Quocunq; enim modo volũtas suprema militis in expeditiõe occupati, siue in scriptis siue sine scriptis inueniatᷓ, valet eius testamentũ ex volũtate eius. Secus tamẽ est, quãdo non est in necessitate militaris expeditionis. In illis em̃ temporibus quibus milites in alienis vel suis ædibus degunt: ad vendicandũ sibi tale priuilegium nequaquam poterunt adiuuari. Et hæc dicuntᷓ vsq; ad illũ §. Sed testari. Sed pone: Dicit Iustinia. ꝙ quãquã priuilegiũ militibus concessum circa solennitatẽ testamẽti post missionem ab expeditione militari finiatᷓ: aliud tñ priuilegiũ cõcediᷓt eis circa substantiã testamẽti duntaxat: nã testari possunt milites extra castra militaris expeditiõis existẽtes, quamuis filiifam. sint: iure tñ cõi in hoc casu, quãdo morãtᷓ extra castra, eadẽ obseruatio in eorũ testamentis adhibenda est, quã scilicet in testamẽto paganorũ exposuimus. Et hæc dicuntur vsq; ad illũ §. plane. Franc.

* Alias, vindicandum.

[a] Obseruatio. Quæ cõsistit in quatuor, vbi est in scriptis testamentũ conditũ, vel in sola nũcupatione hęredis corã septẽ testibus: vt s. tit. j. §. sed cũ paulatim. & §. fi. & ff. de hęr. insti. l. j. §. qui neque.

[b] Imperitiã. C. de iu. del. l. fi. §. j. & C. de iu. & fa. ig. l. j.

[c] Solennitatem. s. circa sigilla & subscriptiones.

[d] Introduxit. Sed tunc demũ cum in militia sunt, habent priuilegium: vt C. eo. l. penul. & hic subiicit.

[e] Autem. Pro sed.

[f] Adiuuantᷓ. Et no. ꝙ cessante cã cessat & effectus. & põt hic sumi, arg. ꝙ cessante clerico ab ecclia [l]: cessat prębẽda. sic C. de epis. & cle. l. gñaliter. ij. in gl. fi. Sed ar. cõtra ff. de post. l. j. §. secũdo loco. versi. sexũ. quia Calphurnia dedit cãm edicto. vnde cessante cã cessare debet edictũ, quod nõ est verũ. Sed hoc vltimũ gñale de causa impulsiua dicit: primũ de finali, sine qua res esse nõ põt. ADDITIO. In dubio autẽ præsumitur esse impulsiua, vt per gl. sing. in l. ij §. fi. ff. de do. Ang.

[g] Et si filiifamiliarũ. Licet hic alias prohibeantᷓ: vt ſ. tit. j. in prin. & ff. de dona. cau. mor. l. tam is. §. j.

[h] Iure tamẽ cõmuni, s. quantũ ad solennitatẽ, nõ quo ad hoc, vt detᷓ querela cõtra eius testm̃, sicut in alio veterano, q sui iuris est: vt C. de inof. test. l. fi. in his. & ff. de inof. test. l. Papinian⁹. §. si qs militia. Itẽ hoc est verũ, qñ est domũ reuersus: sicut s. ꝓxi. dixit. alias sicut miles alius vtitᷓ speciali iure, sic iste arg. ff. e. l. ex militari. §. j. & l. testamẽta eorũ. §. fi. ADDITIO. Hodie tñ, scdm cõem opi. in filiofa milite p pteritionẽ factũ sine cã, annullatᷓ eius testm̃, quantum ad institutionẽ. autᷓ. ex cã. C. de li. pte. Si vero cũ causa habetᷓ pro exhæredato, & subiacet querelæ, vt per Ang. hic.

[i] Paganorũ. * A pago, quod est villa, dicitur. quasi

Scilicet cõtumaciter: vt quia citatus à superiore minime intra tẽpus conueniẽs veniat: secũdũ doct. hic.

Dic qđ cessãte causa fi. nõ impulsiua cessat effect⁹, secundum Por. Aegi. Per.

Dic paganorũ. i. togatorũ à qbus differunt milites. Plin. Milites à plebe annuli distinxere sicut tunica ab annulis senatum.

Planè de testamentis militum diuus Traianus Catilio Seuero ita rescripsit [a] : Id priuilegium, quod militātibus datum est, vt quoquo modo facta ab his testamēta, rata sint: sic intelligi debet, vt vtique prius constare debeat, testamentū factum esse: quod & sine scriptura à nō militātibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, cōuocatis ad hoc hominibus [b], vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quē vellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus: & voluntas eius rata habenda est. Cæterùm si (vt plerunque sermonibus [c] fieri solet) dixit alicui, Ego te hæredem facio: vel, Bona mea tibi relinquo: nō oportet hoc pro testamento seruari.

Nec vllorum [d] magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegiū datum est, huiusmodi exemplum non admitti: alioqui non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse † dicentem aliquem se relinquere bona cui visum sit: & per hoc vera iudicia subuerterentur.

Miles licet sit mutus vel surdus, tamen testatur.

Quinimo [e] & mutus [f] & surdus miles, testamentum facere potest.

Miles post missionē, vel extra castra existēs debet iure cōmuni facere testamentum. Sed si fecerit testamentū in castris iure militari, durat etiam post missionē si moritur intra annū: licet post extiterit cōditio institutiōis. Ar.

Annotato, Conditionē in testamentis ad diem mortis testatoris retrahi.

Sed hactenus [g] hoc il-

dicat non militum.

Plane. CASVS. Domine, iam video, quod testamētum de militibus mirabiliter est priuilegiatū. licet enim iuris solennitatem non seruauerit miles, tamen testamentum eius in castris cōditum valet. Pone igit, quod aliquis dicat aliquem militem in expeditione militari occupatū, ipsum in suo testamēto hęredē instituisse: hoc tamen neque per ministrum, neque per testes ad hoc conuocatos probare poterat. nunquid creditur eius assertioni: ita vt ad hæreditatē militis valeat admitti? Et respondet ꝙ non. De militaribus enim testamentis diuus Traianus Statilio Seuero in consimili casu quærēti rescripsit sic, O Statili Seuere, illud priuilegium quod militaribus testamētis datum est, vt videlicet ea testamēta quocunque modo facta, rata sint, sic debet intelligi, vt omnino prius constet eos testamentum fecisse, quod etiam sine scriptura nō solum à militantibus, sed etiam à non militantibus fieri potest. Vnde si is miles de cuius bonis quæstio apud te ventilatur, ad hoc conuocauit saltem duos homines, vt causa testandi coram eis voluntatem suam exprimeret: & ita coram eis locutus est, vt declararet in præsentia eorum, quem vellet sibi hæredē esse, & cui vellet libertatem tribuere: potest videri etiam sine scripto hoc modo recte fecisse testamentū, & volūtas eius supra omnibus modis rata habenda est. Cæterum si causa ludendi, vel demonstrandi alicui iocose dixerit, Ego te hæredem facio: vel, Bona mea tibi relinquo. sicuti plerunq; sermonibus iocosis fieri solet, non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec videmur in hoc priuilegio militari in aliquo derogare. Nec enim vllorum magis interest, quam ipsorum militum, quibus huiusmodi priuilegium datum est, huiusmodi exemplum pro testamentis nō admitti: alioqui si tale testamentum admitteretur, non difficulter post mortem alicuius militis existerent testes, qui dicerent se audisse militem relinquere bona sua alicui, prout eis videretur expedire: & ita vera militum iudicia frequenter subuerterentur. Et hæc vsq; ad illum §. quinimo. in quo reuertitur ad secundū casum, determinando plenius de priuil. mil. quod circa substantiam testamenti conceditur militibus, videlicet vt quamuis sint filiifamilias, testari possint. sic & hic vt miles, surdus, & mutus testamentum facere possit. Et hæc vsque ad illum §. sed hactenus. Franciscus.

[a] Rescripsit. Vt ff. eo. l. diuus. & iste §. est ibi lex sub eadem verborū forma, & incipit, & diuus Traianus.

[b] Hominibus. Saltem duobus: vt ff. eo. l. Lucius. & ff. de testibus. l. vbi. & hoc est quando in tentorio. si autem [1] in conflictu belli, nullo etiam teste vocato: vt C. eodem, l. milites. [2] si autē est domi, iure communi: vt s. eod. §. illi.

[c] Sermonibus. Forte causa demonstrādi, vt magister discipulo, vel ludi causa: vt ff. de action. & obligatio. l. obligationum substantia. §. fina. vel affectionis: vt ff. de iur. codici. l. literæ.

ADDITIO. Tu dic, quod nulla verba operantur testamentum, nisi appareat, quod voluerit testari, & ad hoc se disposuerit: secus in contractibus, vbi in dubio verba pręsumuntur obligatoria, nisi aliud ex cōiecturis appareat. An verbum relinquo, importet institutionem, legatum, vel fideicōmissum, vide Ioannem Fab. hic.

[d] Nec vllorum. Sic j. ad legem Falc. circa princ. ibi, idq; ipsorum. sic C. de rescin. ven. l. ratas.

[e] Quinimo. Hbet priuilegium [3] circa solennitatem: quinimo & circa substātiam testamenti: vt qui alias testari non posset, hic tñ possit: vt ff. eo. l. iiij.

[f] Mutus. Siue natura, siue casū, vt sit priuilegium aliquod: vt C. qui testa. fa. pos. l. discretis. & hoc iure militari: vt ff. eod. l. iure militari. Accur.

ADDITIO. Dūmodo appareat ipsum sic voluisse testari per signa sua, quę per notos poterūt interpretari.

Sed hactenus. CASVS. Domine, dicatis ergo mihi, quandiu durat priuilegium militare circa solennitatem testa? Ad hoc resp. Amice, hoc priuilegium circa solennit. testa. tandiu ex principalibus constitutionibus militibus indulgetur, quandiu militant, & in castris degunt. Post missionem vero à castris siue veterani, siue adhuc militantes extra castra fecerint testamentum, id communi iure omnium ciui. Ro. facere debent. Veruntamen illud testa. quod in castris factum est, intra annum tantum valet. Pone igitur, ꝙ aliquis miles in castris fecerit testa. iure militari, & hæredem sub conditione instituit: & postea iste miles iam decessit: si conditio sub qua erat hæres institutus, diu post annum, vel forte post biennium extiterit: nunquid valebit illud testamentum militis? Et resp. quod sic. Nam placet hoc testamentum, quasi militis valere. Conditio enim retrotrahitur, & perinde habetur, acsi hæres pure institutus statim post mortem militis adiisset. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sed & si quis ante militiam. Franciscus.

[g] Sed hactenus. Quidam dicunt hic nō esse §. & asserunt, quod omne priuilegiū quod habet miles, perdit

cum

[1] Idē
Fa. & A
gel.
[2] De
tamen
quo mo
de vol
tate cō
re vel
duos
stes: v
compa
tionem
terarū,
alias. &
cit vt
missa p
tus o
solenni
te non
natural
sed ci
tantum
telliga
Ang.

[3] Idē Fa
Angel.
las.
† Hic te
est sing.
hoc qd te
stes q
præsente
in testam
to debe
audire v
cē testāti
& qd plu
est, etiā v
dere ei
faciē: n
sufficit co
tina in m
dio :lic
glo. in l
§. idē
beo.
aq. plu
teneat co
trariū:
re proba
tur per l
vnus.
de testam
Aegi. Fr

lis [a] à principalibus constitutionibus cōceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem [b] verò veterani, vel extra castra alij, si faciant adhuc militantes testamentum: communi omnium Ciuium Romanorū iure id facere debēt. Et quod in castris fecerint testamētum, nō communi iure, sed quomodo voluerint post missionē intra annū tantum valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autē hæredi adscripta post annum extiterit: an quasi militis testamētum valeat? Et placet, valere [c] quasi militis.

Testamētum factum ante militiam sine solennitate valet, si post militiam apparet de militis volūtate. Et idē si miles post testamētū fuerit capite minut⁹. Are.

Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentū, & miles factus, & in expeditione degens resignauit [d] illud, & quædam adiecit [e], siue detraxit, vel aliàs manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendū est, valere hoc testamentum quasi ex noua [f] militis voluntate. Denique etsi in adrogationē datus fuerit miles, vel filiusfamilias emācipatus est: testamentum eius quasi ex noua militis volūtate valet: nec videtur [g] capitis deminutione irritū fieri.

Qui de quasi castrensibus testātur, iure cōmuni testari debēt.

Sciendum tamen est, quòd cùm exemplum castrensis peculij, tam anteriores leges [h] quàm principales constitutiones [i] quibusdā [k] quasi castrensia dederāt peculia: & horū quibusdā permissum fuerat, etiam in potestate degētibus, testari: nostra id cōstitutio [l] latius extendens, permiserit omnibus, in his [m] tantummodo peculijs testari quidem, sed iure cōmuni [n]. Cuius constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad

cū redit de militia. Sed nos dicimus §. hic esse: & distinguimus [1] inter priuilegiū quod habet, vt testetur, qui alias testari non potest, vt filiusfamilias, & mutus, vt illud daret post reuersionē: vt s. ꝓxi. §. &. §. sed testari. & ff. e. l. Titius. in prin. Alia vero priuilegia, quę habet in testando, finiantur [2]: vt hic, & s. eod. §. illis autē.

[a] Illis. Scilicet militibus: vt reliqua priuilegia. s. de numero testiū, habeant in testando. & sic nō refertur ad proximū §. Accur.

[b] Post missionem honestā. Scilicet finito tēpore militię, vel causariā, si ante tpᷤs ex necessitate recessit [3]; si autē ignominiosa est missio, desinit statim valere: vt ff. eo. l. testamenta eorū. & C. eod. l. ex testamento [*]. Sed si miles de capitali crimine damnatus fuerit: si quidē de cōmuni, vt homicidio, & simili, nō poterit amodo testari. ff. de vet. suc. l. j. in fin. Si aūt militaris, vt quia alienauit arma vel similia, q̄ numerant. ff. de re mil. l. ij. & iij. (& idem etiam de fide rupta) nō pōt testari: vt ff. e. l. ex militari. alias poterit in castrensibus tm̄, si ei in snia ꝑmissum fuerit, alias non vt ff. de iniust. rupt. testa. l. si qs filio. §. irritū sit. ver. sed & si quis capite. & de le. iij. in. l. si qs. in prin. §. miles.

[4] Ergo à cōtrario sensu ī pagano erit secus imo testm̄ antea factum ab eo postea ex capitali snia moriēte, nō valet: nisi pēdēte appellatiōe, vel supplicatiōe ꝓ gr̄a cōsequēda, moreret. de hoc vide Ang. hic.

[c] Valere. Quia cōditio retrotrahitur: vt ff. de peric. & com. rei ven. l. necessario. §. ꝙ si pendente. &. ff. qui pot. in pig. hab. l. vlti. & facit ff. eo. l. quod dicitur. & l. quod constitutum. Accur.

Sed & si quis. [5] Accessi ad Iusti. & ita proposui corā eo: Dn̄e, quidā ante militiā fecit test. iuris solen. nō adhibita: quia forte non adhibuit nisi tres testes. ita testa. nō valuit ꝓpter defectū solēnitatis. postea idē miles factus, & in expeditiōe militari occupat⁹ illud testa. resignauit. i. aperuit: & quædā adiecit siue detraxit, vel alio modo manifestauit se velle valere hoc testa. iure militari: modo quęro, vtrū hoc testamē. quod ab initio nō valuit: ex voluntate militis conualescere possit? Respon. quod sic. nam in hoc casu testamentū valere dicendū est, quasi ex noua militis volūtate. Sed pone. Quidā miles fecit testamentū: & postea dedit se in arrogationē: & ita post testamentū passus est capitis diminutionē, vel quidam filiusfamilias in castren. peculio condidit testamentum, & postea à patre emancipatus est, & ita capite dimin. est. nūquid in his casibus per capitis diminutionem irritatur test. Respon. quod non: imo in vtroque casu valet testam. quasi ex noua militis voluntate: & nō videtur capitis diminutione irritū fieri: quia sicut de nouo capitis diminutio iure ciuili, etiam primum testamentum facere potest: ita vetus testa. capit. diminu. non euanescit. Hæc dicuntur vsque ad illum §. sciendum est tamen. Fran.

[d] Resignauit. Id est sigilla aperuit & remouit: contrarium. s. suo simplici.

[e] Adiecit. Vt ff. de iure cod. l. conficiuntur. §. si miles.

[f] Ex noua. Not. ꝙ ab initio non valuit, ex postfacto tamen conualescit.

[g] Nec videt. Quod resignauit postea. Vel dic, sicut nūc de nouo facere potest: sic vetus non rescinditur. & secūdum hoc dic de noua voluntate. s. tacita. Aliud in pagano: vt j. quib. mod. test. infir. §. alio.

Sciendum tamē est. [6] Dn̄e, iam video qualiter milites priuilegiati sunt circa factionē testa. & qualiter intelligendū sit priuilegium datū militibus: & inquantū durat: vnde videtur mihi, quod decætero possetis quiescere? Ad hoc resp. Amice, adhuc non est locus quieti: imo certe in hoc loco sciendū est, quo ad exēplū castrēsis peculij, tā anteriores, quā principales cōstitutiōes q̄busdā personis in dignitate cōstitutionis, quasi castrēsi peculio specialiter cōcesserūt testari, ꝙ quidē nostra cōstitutio lati⁹ extēdens generaliter oībus quasi castrē. pec. habētib⁹ in hoc permisit testari: iure tn̄ cōmuni obseruato, cuius tenore perspecto, licitum est, nihil eorum quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare. Et hæc dicuntur vsqꝫ ad fi. tit. Fran.

[h] Leges. Scilicet, digestorum: vt ff. de colla. bo. l. j. §. nec castrense.

[i] Constitutiones. Vt C. de asses. l. velut. & C. de aduo. diuer. iud. l. fori. & aliæ plures. Accur.

[k] Quibusdā. Vt consulibus & præfectis legionum, & præsidibus prouinciarum, qui sunt filiifamilias: vt, C. de inoffi. test. l. fi.

[l] Constitutio. C. de inoffi. test. l fi. Accur.

[m] In his. Scilicet castrēsi & quasi. nā in aduētitio nō potest, licet habeat proprietatē: vt C. de bo. quæ lib. l. fi. §. filiis autē familias. in. gl. j. Accur.

[n] Iure communi. Nisi sit miles in castris: vt s. eo. in prin. Item tale testa. non expugnatur per querelā inoffi. testa. [7]. vt C. de inoffi. test. l. fi.

[1] Idē Pla. hic.

[2] Ista est vera etiā si sit surdus et mutus à natura: vt possit testari, intelligendo tamen, vt p Ange. s. §. proxi. quāuis Io. Fa. teneat contrarium.

[3] Et dicit Angel. qđ scholaris absēs à studio p quinqueniū pdit priuilegium.

[*] Idem in scholari, q si est patria post gradū doctoratus, vel missns ob morbū gaudet intra annum priuilegio scholastico. secus si est bannitus, secundum Por. Aegi. Per.

[7] Istud hodie est falsum, secundum Ang.

præfatum ius pertinent, ignorare.

TITVLVS XII.

QVIBVS NON EST PERMISsum facere testamentum †.

In parentum potestate constituti (etiam si paternus accedat consensus) iure testari nequeunt: his tamen ademptis, qui castrēse & quasi castrense peculium habent, id est, qui vel in castris vel bonis literis militāt: quibus super eo (haud secus quàm si sui iuris essent) etiam inuito patre, testandi libertas data est.

Annotato; Castrēsia aut quasi mortuo patre non communicanda fratribus.

Non tamen a omnibus licet facere testamentum. Statim b enim ii, qui alieno iuri subiecti sunt †, testamēti faciendi ius non habent: adeò quidem, vt quamuis parentes eis permiserint c, nihilò magis d iure testari possint: exceptis iis e, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt: quibus de eo, quod in castris adquisierūt, permissum est ex cōstitutionibus f principum testamentum facere. Quod quidem ius g ab initio tantùm militantibus datum est, tam ex authoritate diui Augusti, quàm Neruæ h, nec non optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione i diui Adriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis k concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentū: pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerunt. Si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus l: ad parentes eorum iure communi m pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere †, vel aliter inquietare, neq; patre mortuo cum fratribus commune n esse: sed scilicet proprium eius esse, qui id in castris adquisierit: quanquam iure ciuili o, omnium qui in potestate parentum sunt, peculia p, perinde in bonis parentum computentur, ac seruorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris q, propter diuersas causas nō adquiruntur r. Præter hos igitur, qui castrense peculiū, vel quasi castrēse habent, si qs alius filiusfamilias testametū fecerit, inutile s est: licet suæ potestatis factus decesserit t.

QVIBVS NON EST PERMISSVM &c. *Tractū est supra qualiter testamenta fiant: sequitur videre de personis, quæ testari possunt: & quæ nō, quāuis fuerit ordo præposterus: quia si quæramus an valeat testamētū, prius vidēdū est, an persona testātis potuerit testari. l. si quæramus. ff. de testa. Ang. Areti.*

† Huic tractatui adde, mulieribus olim prohibitū fuisse testari: tā apud Athenienses, quā apud Romanos donec in manū viri trāsirēt: quia prius erant in perpetua quadā tutela. Hinc Cic. ī Topicis ait, secundum mulieris tabulas bonorum posses sionem nō dari. Fran. Bald. hic.

† Tamen vestates olim vt primum erāt captæ, ius faciendi testamētum, adipiscebantur, licet prius essēt in potestate parentum secundū Fenestellā de vestalib⁹. Aegi. Per.

Ista glo. est approbata per Ange. hic.

Filius familias, licet testari nō possit, bene tamē potest, donare causa mortis.

Nihilo magis & nihilominus, differunt.

Non tamē. Iste ti. diuiditur in septē partes: quia enumerantur septē gradus personarū. Et primo ponit de filiofami. Secundo de impubere. Tertio de furioso. Quarto de prodigo. Quinto ponit de surdo & muto. Sexto de cæco. Septimo de capto ab hostibus. Secunda ibi, Præterea. Tertia ibi, Item furiosi. Quarta ibi. Itē pdigus. Quinta ibi, Item surdus, & mutus. Sexta ibi, Cæcus. Septima ibi, Eius. Iste tit. est facilis in casus positione: ideo vide per teipsum.

a Nō tamē. Videbatur quēlibet, seruātē supradicta posse testari: sed cōtrariū est in tredecim casibus q in ti. isto pro parte dicunt 1. Et hoc est qđ dicit, non tñ &c. & no. ſ. e. §. fin. Acc.

b Statim. Id est in primis. vel statim, id est, eo ipso.

c Permiserint. Sed cā mortis, filius donare potest patre cō sentiente: vt ff. de do. cā mort. l. tam is. in fi. Et rō diuersitatis est: qa testamentū ex libero, nō alieno arbitrio debet procedere: vt ff. de hær. insti. l. illa institutio. Accur.

ADDITIO. Quāuis em̄ donatio cā mort. sit vltima voluntas: tamen magis cedit contractui: vt no. ſ. de dona. in prin.

d Nihilo magis. Id est nō ideo magis. habet enim in se negatiuam: sicut nihilo minus affirmatiuam. Accur.

ADDITIO. Aduerte, licet tex. dicat filios nō posse testari: hoc tamen fallit, quando testantur ad pias causas: quia tūc possunt. c. licet. de sepul. lib. vj.

e Iis. s. castrense, vel quasi castrense peculium habētibus vt ſ. tit. proxi. §. fi.

f Constitutionibus. Extrauagantibus.

g Quod quidem ius. s. posse testari: in castrensibus.

h Augusti quam Neruæ &c. Quorum dicta non habemus. Accur.

i Subscriptione. Cuius verba non habemus.

k Veteranis. s. filiis familias: de quibus hic loquitur.

l Nullis. Liberis vel fratribus superstitib⁹. nā liberi defuncti militis & fratres patrē excludebāt: vt C. cō. de suc. l. fin. Hodie soli liberi militis vt in auth. de hęr. ab intest. ve. circa princi. ibi: si quis igitur. col. ix.

ADDITIO. Quibus non extantibus succedit pater vna cū fratribus: vt not. eo. ti. §. si igitur defunctus decedētes, ver. si vero cum. dūmodo deferatur tāquā hæreditas: vt ſ. proxi.

m Iure communi. Nō hęreditario: sed tanquam occupanti peculiū profectitiū vel aduentitiū: vt ff. de castr. pecu. l. ij. hodie videtur etiā iure hæreditario: vt in auth. de hær. ab inte. ve. §. si igitur defunctus decedentes. colla. ix. Accur.

n Commune. Sic ſ. per quas perso. nob. acqui. §. j.

o Iure ciuili s. antiquo. sic ſ. per quas perso. nob. acqui. §. j.

p Peculia. s. aduentitia & profectitia. nā castrēsia vel quasi etiā iure veteri non acquirebatur patri: vt ff. de colla. bo. l. j. §. nec castrense.

q Nostris. Et alienæ & nostræ sunt: vt C. de bo. mater. & C. de bo. quæ lib. per totum.

r Non acquiruntur. Scilicet, nobis patribus.

s Inutile est. Quia quod ab initio non valet, ex tractu tēporis non conualescit argu. ſ. titu. j. circa prin. ibi, alioqui 2. Argu. contra. C. de nup. l. & si cōtra. Solu. ibi non valuit matrimonium ex primo, sed ex nouo post matrimonium consensu.

t Decesserit. Non idem de seruo testante, si fideicommissum sit relictum: quia valet, si durat volūtas: vt ff. de leg. iij. l. j. §. j.

† Profectitiū tam filij pec... liū eos v... dere pos... aperte d... cet hoc... co Theo... philus: ... e m̄ ille a... vt l a. Cu... ti⁹ verti... Si qs gra... ue æs ali... nū contr... xit, & bo... na eius ... creditori... bus distra... hantur, p... fectitiū fi... lij peculi... vna vēdi... tur, castrē... se vero n... quaquam.

2 Et hoc verū in ... stincte i... fectus si ... persona ... redis. idē ... in perso... testātis ... quia sit i... testabilis ... secus si o... neratus cre... ditoribus ... seruos in... stituerent ... queat: vt ... l. ei qui sol... uēdo. ff. de ... hær. insti... tu. deff... quoque so... lennitatis ... vt i nume... ro septē ... stiū rog... torum ... post ... confir... ri non ... test. ... casu le... C. de fi... cō. lib. ... cus si ... ciat fauor... priuatō. l. ... filio præ... rito. ff. ... iniu. test... Ang.

Impubes non potest facere testamentum: nec etiam furiosus: nec factum conualescit, licet efficiatur pubes, vel sana mētis. Ar.

Annota, ab initio nullum, tractu temporis non cōualescere: & versa vice, rem legitimè factā, etiam si ad eum casum veniat à quo initium sumere non potuit, nequaquam irritari.

Præterea † testamentum facere non possunt impuberes [a]: quia nullū eorum animi iudicium [b] est. Item furiosi [c]: quia mente carent †, nec ad rem pertinet, si impubes postea pubes, aut furiosus postea compos mētis factus fuerit, & decesserit. Furiosi [d] autem si per id tempus fecerint testamentū, quo furor eorum intermissus est, iure testati [e] esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neq; testamentum rectè factum, neque vllum aliud negotium [f] rectè gestum, postea furor interueniens perimit.

Non valet testamentū prodigi factum post interdictū: sed prius factum sic. Aretinus.

Item prodigus [g], cui bonorum suorum administratio interdicta est [h], testamentum facere non potest: sed id, quòd antè fecerit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est. [i]

Mutus & surdus possunt certis casibus cōdere testamentū: sed nō semper. h d. primo. Et vtrum superueniēs post testamentū perfectum, non nocet. Aret.

Item surdus & mutus non semper [k] testamentum facere possunt. Vtique autem de eo surdo [l] loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tardè exaudit. Nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquit. Sæpè enim etiā literati & eruditi [m] homines varijs casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt [n],

[a] Impuberes. Sed ex quo tetigerunt de vltimo die xiiij. vel xij. anni: satis est, fauore testamenti: vt ff. eo. de test. & qui testa. facere pos. l. qua ætate. Idē in vsucapione: vt ff. de vsucap. l. in vsucap. Secus in præscriptionibus odiosis: vt ff. de actio. & obli. l. in omnibus temporalibus. Item secus, vbi est fauor eius qui vult prorogare, vt in contractibus à minore factis: vt ff. de mino. l. iij. §. minorem.

[b] Iudiciū. Id est discretio: vt ff. de iudi. l. cum prætor. §. non autem versicu. lege. Quandoque ponitur pro sententia, vt rei iudicatæ standum est: vt C. de re iudi. l. j. Quandoque pro instantia causæ triennij: vt C. de iudi. l. properandum. per totum. Quandoq; pro actione: vt iudicium familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo: vt C. de offi. iudi. §. si familiæ erciscundæ. & §. fina. Quandoq; pro lite siue controuersia: Vt iudicium pendet super hæreditate: vt ff. ad Treb. l. j. secūdo respon. Quandoque pro authoritate, vt negotia ecclesiastica nō sunt disponenda laicorum iudicio, id est, authoritate, extra de iudi. c. decernimus. Quandoq; pro foro, vt causa iurispatronatus definiri debet ecclesiastico iudicio, id est foro. c. quanto. extra de iudi. Quandoque pro arbitrio. ff. qui satisda. cog. l. arbitrio. Si enim arbiter est iudex: ergo arbitriū est iudicium. Quādoque pro vltima voluntate *, vt iudicium testatoris cassum esse non debet. C. de sacrosanc. eccle. l. j. Quandoq; pro quæstione, vt ciuilis causa in iudicium, id in quæstionem deducta cum criminali, post criminalem est distinguenda. C. de ordi. iudi. l. fi. Quandoque pro discussione siue iuris discussione: vt in tit. de iudi. ff. & C. Quandoque pro potestate iudicandi: vt ff. de iudi. l. iudicium soluitur vetāte eo, qui iudicare iusserat. Quandoque pro pernicie siue dānatione, vt ibi, Qui manducat & bibit indigne corpus & sanguinē Domini, iudicium sibi māducat & bibit. Quandoque pro pœna, vt ibi, Qui bona egerūt, ibunt in vitā æternam: qui vero mala, in resurrectionem iudicij & pœnæ æternæ. Quandoque pro processu iudiciali: vt c. j. de iud. li. vj. Et ista xv. significata iudicij possunt his versibus comprehendi. Actio, lis, author, forus, arbiter, vltima velle: Quæstio discret. sen. instāt. discussio, posse: Pernicies, pœna, processus iudicialis. ADDITIO. Facit ca. in iudicijs. de regu. iuris, libro sexto.

[c] Item furiosi. Repete, non possunt testamentum facere.

[d] Furiosi. Hac ratione idem in mente capto dicam: vt arg. ff. de verbo. obli. l. à Titio. in fine.

[e] Testati. Vt C. e. qui test. fa. pos. l. furiosum. in prin. ADDITIO. Idem in dubio, si tempus testamenti erat remotum à tēpore furoris, sed si vicinum, tūc ex qualitate ipsius actus presumitur fuisse sanæ mentis, vel non. Et qualiter probetur furor, vide Ang. hic.

[f] Negotium. Vt vsucapionē inchoatam: vt ff. de vsucap. l. iusto §. eum. vel possessionē quæsitam: vt ff. de acquiren. posses. l. si is qui animo. sic ff. de pecu. l. quam Tuberonis. in prin.

[g] Prodigus. Prodigus est, qui neque finem, neque modum habet in expensis: vt ff. de cur. fur. l. j. Nam prodigus dat danda, & non danda: auarus tenet tenenda & non tenenda: largus medium tenet inter vtrunque. ADDITIO. Vnde versus, Prodigus est, animi vitio retinenda profundens. Qui retinet danda cupide, censetur auarus. Largus, qui sumptum facit ex ratione libenter. vide notata in cap. ex parte. extra de consuetu. in glo. ij.

[h] Administratio interdicta est. si dicas à iudice, planum est, si dicas à lege, vt quia crimē lege Iuliæ maiesta. commisit: multominus testatur: sed & tunc prius factum rumpitur: vt C. ad legem Iuliam maiesta. l. fina. ADDITIO Et sufficit, quod fiat præconium publice cum causæ cognitione, quod nemo contrahat cum eo, vel quod iudex declaret eum esse prodigum: vel det ei curatorem tanquā prodigo, seu aliter notorie prodigus existat.

[i] Ratum est. Quid si fiat interdictio, cum tamen non sit prodigus? Respond. forte non valet interdictio: ar. ff. de tuto. & curato. dat. ab his. l. Seia. Sed cōtrariū verum est, cum sit facta contra ius litigatoris tantum: non contra ius legis. ff. quæ senten. sine appella. rescin. l. j. in princip. & §. j. & C. quando prouoca. non est necess. l. ij. ADDITIO. Vide capi. cum inter. extra de re iudicata. Et hoc verū quando datus est simpliciter curator impuberi tāquā puberi: vt l. si tutor petitus. ff. de tu. & cur. da. ab his. secus si tanquā prodigo cū non sit, vt hic in fi. & est rō quia pupillū declarat natura, sed prodigū ipse iudex. vel quia curatoris datio facili⁹ id est solo tractu temporis perdit vires, quam prodigalitas vbi exigit certitudo reditus ad sanam mentem Ang.

[k] Non semper. Sed quandoq; possunt, secundum distinctionem sequentem.

[l] De eo surdo. Sic j. de inuti. stip. §. mutum.

[m] Eruditi. Scilicet in minoribus.

[n] Amittunt. Et maxime impij aduocati, vt in eo puniantur, in quo deliquerunt. c. literas. de tempo. ordi. capi. pastoralis. de iure patro. & cap. fin. de immunita. eccle. cum simi. quia per quæ quis peccat, per hæc torquetur.

† Facit ad istū §. qd dicitur in ca. sicut tenor. iuncta glo. super ver. mentem. extra de reg.

Temporis tractus nō cōualidat inualidū.

† Valeri⁹ tamen maximus lib. vij. c. viij. author est centum viros probasse testamē tum Tuditani perpetuo furore agitati, quo ille filium hæredem scripserat.

* Hinc iudicare quādoq; id est in vltima voluntate aliquid reliquere. c. licet. de sepu. lib. vj. Aegi. Per. j. Cor. xj. Ioan. v.

Versus.

Prodigus, quis est.

a Constitutio. vt C. qui testa. fa. pos. l. discretis.

b Certis. Vt mutus & surdus casu, vel mutus tantũ. siue natura siue casu, si scribere nouit, sua manu scribat testamentum. Si autẽ per alium scribere velit, impetret hoc à principe: vt ff. eo. de testam. & qui testa. fac. pos. si mutus. Itẽ si surdus tantum casu est, vel etiã natura, testetur si vult, si potest loq̃ articulate vt C. qui testa face. pos. l. discretis. si autẽ natura est surdus & mutus, non potest, nisi sit miles: vt s̃. titu. j. §. quinimo.

ADDITIO. Quidã dicunt debere intelligi de muto & surdo à casu: & tunc miles testabitur de licẽtia principis in iis casibus, in quibus paganus non posset.

c Sed si quis. Sic s̃. eo. §. præterea. & §. si furiosi.

d Cæcus. Naturaliter, vel casu: & orbatus vtroq; lumine. secus si vno tantum: vt C. de excusa. tu. l. frater.

e Per obseruationẽ. Scilicet vt coram septem testibus & tabellione, vel alio loco eius, si non inueniatur tabellio, dilucidius voluntatem suam declarat & in hæreditatibus & in legatis: & omnia in scriptis referantur: vt C. eo. l. hac consultissima.

Vnde nostra cõstitutio [a] etiã his subuenit, vt certis [b] casibus & modis secundum normã eius possint testari, aliaq; facere, quę eis permissa sunt. Sed si quis [c] post testamentũ factum aduersa valetudine, aut alio quolibet casu mutus, aut surdus esse cœperit: ratũ nihilominus manet eius testamẽtum.

Cæcus cum solennitate cõmuni nõ potest facere testamẽtum, sed seruando quandam solennitatem specialiter ad hoc aßignatam. Aretinus.

Cæcus [d] autem nõ potest facere testamentum, nisi per obseruationẽ [e], quam lex ex diui Iustini p̃ris nostri [f] introduxit.

Captus apud hostes, testamentum facere non potest, sed prius factum, si ibi moriatur ex lege Cornelia valet: si redeat, ex postliminio. Aretinus.

f Patris nostri. Alias mei. sic s̃. de do. §. est & aliud.

g Apud hostes. Scilicet vt captus vel obses: vt. ff. eo. de testamen. l. obsides.

h Non valet. Quia serui sunt, vel quasi: vt s̃. de iure perso. §. serui. & ff. de libe. homi. exhi. l. ij.

i Fuerat. Ante captiuitatem.

k Postliminij. Quod fingit eũ semper in ciuitate fuisse: vt s̃. quibus. mod. ius pat. pote. sol. §. si ab hostibus. non autem. l. Corne. ita fingitur, & quod dicitur C. de cap. l. j. & l. captum. improprie ponitur lex Cornelia pro iure postliminij.

l Ex lege Cornelia. Quæ fingit eum prima hora captiuitatis mortuum, & sic liberum: vt ff. eo. de testa. l. lege Cornelia. Aliud esset si nulla esset fictio, vt in seruo pœnæ facto: vt j. quibus mo. testa infir. §. nõ tamen. Vltimo nota, q̃ xiij. sunt personæ & plures quę testari non possunt. Filiusfamilias. Item seruus: vt s̃. eod. in prin. & s̃. eo. de test. l. si filius. Itẽ impubes. Item furiosus. Item mente captus. Item prodigus. Item mutus. Item cæcus. Item surdus: vt s̃. eod. §. præterea. & §. Itẽ furiosi. §. item prodigus. & §. item surdus. & §. cæcus. Item damnatus ad mortem naturalem vel ciuilẽ: vt ff. eo. de test. l. eius qui. §. j. vsque ad fin. Item obses: vt ff. eo. l. obsides. Item de crimine famoso dãnatus: vt ff. eo. l. is cui. §. fi. & l. cum lege. Item de statu suo dubitãtes: vt ff. de testa. l. qui in domini. & l. de statu. Itẽ monachus: vt in auth. de mona. §. illud quoque. colla. j. sed hodie secundũ quosdam corrigitur: vt in auth. de sanctis epis. §. si qua mulier. colla. iiij. Itẽ is cui interdicit bonis à lege: vt C. de hære. & manichæ. l. manichæos. & ad legẽ Iuliam maie. l. vltima. Vnde versus.

Testari nequeunt, impubes, religiosus,
Morti damnatus: & sub patre filius, obses,
Prodigus, & stultus, & dubius, seruus, furiosus,
Crimine damnatus, cum muto, surdus: & illum,
Qui maiestatem læsit, cæcum quoque iungas.

Intellige si sint dati ꝓ pace tenenda & à populo Romano: in qbus habet locum etiam lex Cornelia: secundum Io. Fab. alias si dati ab alia ciuitate, vel dño, non sunt serui, vt per Ange. hic.

Eius, qui ad hostes [g] est: testamentum quod ibi fecit, non valet [h], quamuis redierit. Sed q̃ dum in ciuitate fuerat [i], fecit: siue redierit, valet iure postliminij [k]: siue illic decesserit, valet ex l. Cornelia [l].

TITVLVS XIII.

DE EXHAEREDATIONE LIBERORVM.

Quisquis filium habens in potestate, ritè testari vult, operæ pretium est, vt eũ aut instituat, aut nominatim exhæredem faciat: illius etenim præteritiõe vsq; adeo nullum fit testamẽtum, vt etiam si viuo patre decesserit: nõ conualescat. In filiabus autẽ cæterisq; per virilem sexũ descendẽtibus, longè diuersam rationem tenuit antiquitas: vt ex hoc textu degustare potes.

Non tamẽ vt

DE EXHAEREDATIONE LIBERORVM.

Iste titulus continuatur per gl. j. infrà in nigro. Ange. Vel sic, dictum est suprà, de testamentis, & eorum ordinatione: verùm quia in testamentis quandoque liberi exhæredantur: ideo sequitur titulus de exhæredatione liberorum.

Non tamen Totus iste titulus diuidit principaliter in tres partes. Primo ponit quid iuris erat de iure antiquo circa exhæredationem liberorum, & qua forma exhæredabãtur. Secundo qualiter hodie exhæredari debeãt. Tertio aliqua dubia circa prędicta subinfert. Secũda ibi, Sed hęc qdẽ. Tertia ibi, Sed si in expeditione. Itẽ prima subdiuidit. Nã primo ponit quandã cõtinuationẽ ad præcedẽtia. Secundo ponit qualiter exhæredationẽ fieri de iure antiquo sufficiebat de liberis natis & in potestate, & primũ locum siue gradũ obtinentibus. Tertio de liberis nascituris, vel de natis non obtinentibus primum gradum. Quarto de emãcipatis. Quinto de liberis ciuilibus tantum, & de eorum exhæredatione. Secũda ibi, Sed qui filium. Tertia ibi, Posthumi. Quarta ibi, Emãcipatos. Quinta ibi, Adoptiui. CASVS. Dñe, iam video de hac obseruatione solenni obseruãda in testamento: nũquid sufficit huiusmodi obseruatio ad hoc, quod testamentum inexpugnabiliter valeat? R ñdet q̃ nõ. Non enim vt omnino valeat testamentũ, sufficit p̃dicta obseruatio, quam s̃. de test. ord. exposuimus: sed testator qui filiũ in potestate habet: eũ, vel hęredem in testamẽto instituere, vel nominatim exhęredare necesse habet. Si enim eũ sub silẽtio prætererit, inutile erit testamẽtum: & intantũ erit inutile, vt licet iste filius præteritus viuẽte testatore mortuus fuerit nemo tñ ex eo testamento hæres existere possit. & hoc ea ratione: qa pręterito filio in potestate tẽpore facti testamenti existente, testamẽtum ipso iure nullum fuit. & hoc verũ fuit in filijs masculis primi gradus, sed secus erat in filiabus. Nam nõ ita de filiabus vel alijs liberis vtriusq; sexus in remotiori gradu cõstitutis apud veteres obseruabatur. Neque enim exhæredantur, & tamẽ testamentum propter hæredis præteritionem non infirmabatur: sed ius accrescendi vsque ad certam portionem, id est dimidiam

dimidiã illius portionis, quã habituri essent ab intestato eis prętabaſ. Nec solũ fuit hmõi differẽtia inter filios masculos & hmõi personas, sed etiã alia: qa licet filij masculi nominatim debeãt exhæredari, non tñ supradictas personas nominatim exhæredare parẽtibus erat necesse: sed licebat eis illas psonas inter cæteros exhęredare. Sed dñe dicatis mihi, qd est exhęredare nominatim? Ad hoc rñ. Amice, exhęredare noĩatim videſ, q̃ proprio nomine expresso exhęredat. veluti si testator dicit, Titius filiꝰ meus exhæres esto. vel non addito proprio nomine: sed appellatiuo tñ: vtputa, si testator vnũ solum filiũ habuit. Et hæc dñr vsq; ad illũ §. posthumi quoque. Franciscus de Aret.

o Alias, omnimodo.

o Tu vero dicito, qđ aut filius moritur viuo patre & testamẽtum omnino nullum est vt hic. aut superuixit patri, & si dixit testamentũ nullum, nõ valet: si vero tacuit & approbauit, licet iuris subtilitate nullũ sit, ex æquo tamẽ recõualescit, & id passim tenetur.

a Non tñ vt oino. Licet dicta obseruatio s. de test. or. solennis sit: nõ tñ &c. Vel sic s. de ea obseruatiõe, quæ est circa fidem & probationẽ, satis dictũ est: nunc de ea, quæ est circa pietatẽ, dicendũ est: & licet ea obseruatio, quæ circa fidem est, satis diligens sit: non tamen &c.

omnino a * valeat testamentum, sufficit hæc obseruatio, quam suprà b exposuimus: sed qui filium c in potestate d habet, curare debet, vt eum hæredem instituat, vel exhæredem nominatim faciat. Alioqui, si eum silentio præterierit e, inutiliter testabiť: adeò f quidẽ vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo g hæres ex eo testamẽto existere possit: quia, s. ab initio non constiterit h testamentum. Sed nõ ita i de filiabus & aliis per virilem sexum descendentibus liberis vtriusq; sexus antiquitati fuerat obseruatum. sed si nõ fuerant scripti hæredes scriptæ've, vel exhæredati exhæredatæ've, testamentum quidem non infirmabatur k: ius tamen accrescẽdi eis ad certam portionem l præstabatur. Sed nec m nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat: sed licebat inter cæteros n hoc facere.

Exhæredatio nominatim fit dupliciter. Aret.

Nominatim autem quis exhæredari videtur, siue ita exhæredetur: Titius filius meus exhæres esto, siue ita: Filius meus exhæres esto, non adiecto proprio nomine: scilicet, si alius filius non extet o.

Posthumi præteritione nõ protinus ab initio infirmatur testamentum, sed ita demũ cum natus fuerit posthu. quo nõ nascẽte firmũ manet testatoris iudiciũ.

Posthumi quoque liberi vel hæredes institui p debent, vel exhære-

b Supra. Scilicet in tit. de testa ordin.

c Filiũ. Etiã militẽ: vt ff. de li. & post. l. filiusfamilias.

d In potestate. Secus in emãcipato iure ciuili: sed idẽ iure prætorio: vt j. eo. l. emancipatos. Accur.

[illegible] Imo hodie præteritus dicit nullũ etiã de iure ciuili, sicut in ptãte cõstitutus: vt per gl. in §. exhæredatos. in gl. noluit. in auth. de hær. & fal. Ang.

e Præterierit. Scilicet nec instituẽdo, nec exhæredando: vt j. de hæred. quæ ab intesta. §. eadem. nec ipso iure valet: vt C. de lib. præte. l. maximum.

f Adeo. Scilicet inutiliter testabitur.

g Nemo. ff. de iniu. ru. test. l. filio. §. si cõtra. So. ibi, filius viuit, hic nõ. Vel hic iure stricto, ibi æquo 1. Ac.

h Non cõstiterit. Aliud si constitit: licet postea rumpatur: puta agnatione posthumi, qui postea moritur: quia tunc reconualescit testamentum: vt ff. de iniust. rup. test. l. posthumus. in prin. & j. eod. §. posthumi. ibi, quod & filio &c. Nec est mirum: quia si ab initio rumpitur agnatione posthumi: eo mortuo cõualescit. arg. ff. de regu. iur. l. quod ab initio.

i Sed nõ ita. No. ex vna parte põnit filios tm̃, ex alia filias, & oẽs ex masculis vel fœminis descendentes.

k Nõ ifirmabaſ. Cõtra j. e. §. sed fœminini. So. vt ibi.

l Ad certam portionem. s. dimidiam eius, quod ab intestato habituri essent: vt C. de lib. præt. l. maximum. circa me. ibi, cum enim per contratabulas &c.

m Sed nec. Hæc est secunda differentia inter prædictas personas.

n Inter cæteros. s. hoc modo: vnũ de filiis meis exhęredo, vel vno instituo, sic dico, reliquos exhæredo. nam nisi diceret, cæteros exhæredo: licet dicat, filium meum exhæredo, cum plures habeat: nemo exhęredatus videtur: vt ff. de liber. & posthu. l. ij. sed secus erit in istis. nam bene valet, vt hic, dicitur.

1 Et ibi est casus in quo etiam hodie necessaria est bonorum possessio, & alios viginti vide per Ange. qđ est magnæ vtilitatis: quia eam liberi intra annũ, cognati vero intra cẽtum dies tantũ & non solũ animo, sed coram prętore agnoscent.

o Non extet. Item aliis modis: vt omnes liberi mei sint exhæredati: & si sit vnus tantum: vt ff. de libe. & posth. l. Titius. in prin. Itẽ si dixerit alia verba quæcunq; dũmodo certa: vt ff. si cer. peta. l. certum. de iniust. ru. testa. l. posthumi. §. nominatim. & ff. de lib. & posthu. l. j. & ij. sed secus si dicat filium meũ instituo: cæteros liberos exhæredo, vel Seium extraneum instituo: liberos autem exhæredo. & hic non dicit omnes, vt non contradicat princip. glo. 2 Nam dicor exhæredare filium inter cæteros: quia mistio fit cum cæteris in remotioribus gradibus constitutis, vnde non valet, cum debeant exhæredari nominatim, vt hic dicitur.

2 Istã gl. reprahendit Ioan. Fab. hic.

Posthumi quoq. [illegible] Domine, iam video quid iuris est circa exhæredationem liberorũ iam natorum, sed quid domine, si testator reliquerit vxorẽ prægnantem: nunqd necesse habet exhæredare vel instituere vterum? Rñ. q; sic. nam non solum nati liberi, sed etiam posthumi exhęredari debent, vel hæredes institui: & in eo par omniũ posthumorum conditio est, q; quocũq; posthumo siue masculini sexus, siue fœminini præterito, nõ valet testamentum: quia si nascatur posthumus vel posthuma, natiuitate eius rumpitur testamentum. vnde si mulier prægnans, de qua sperabatur posthumus nasciturus, ediderit abortiuum: nihil erit impedimento hæredibus institutis ad hęreditatẽ ex testamento adeundam. Nam iste abortiuus, qui mortuus natus est, vel contra formam humani generis editus, pro nõ nato habetur. Sed licet in hac particula sit cõtradictio omniũ posthumorum parificata: in alio tamen differunt. nam fœminini sexus posthumæ vel nominatim vel inter cæteros solebãt exhæredari: prout placuerat testatori: ita tamẽ vt si testator hmõi personas inter cæteros exhæredaret, aliquid eis legaret, ne viderenť hmõi posthumæ per obliuionẽ à testatore præteritæ esse: sed secus erat in masculis posthumis. Posthumos eñ masculos, puta filiũ, & deinceps, statutũ est nõ posse aliter recte exhęredari, nisi nominatim exhęredẽtur. Sed dñe, pro Deo, qualiter põt posthumus nominatim exhæredari, si testator de sexu faciat mentionẽ? Respõ. q; hoc modo, Quicũq; mihi filius masculus genitus fuerit: exhęres esto. Et hæc dicuntur de veris posthumis vsque ad illum §. posthumorum. Franc. de Are.

p Institui. Ista institutione ex præsenti matrimonio nascituri, & ex futuro institui vidẽtur: vt ff. de lib. & posthu. l. placet. & l. ideoq; 3. Quid in exhæredatione posthumorũ, an omnes siue ij, qui sunt in vtero tantũ, an alij qui sunt nascituri ex præsenti matrimonio vel

3 Et etiam filij postea adoptati, qui dicuntur posthumi ciuiles. l. si qs posthumos. ff. eo. An autem naturales tãtũ, & quid si ĩstituat vẽtrẽ vxoris suæ vide p Ang. hic.

fut sro. intelligunt exhæredati? R. n. non: cum masculi debeāt nominatim exhęredari: vt j. e. §. masculos. Ac.

ADDITIO. Et hæc vera: licet glo. teneat contrarium in d. l. placet. quā saluat Ioan. Fab. vbi essent apposita verba multiplicatiua vel vniuersalia, q̄squis, quicunq; & similia, secus, si indefinita tantum, vt hic.

a In eo. Scilicet qđ sequitur: quod & filio &c.

b Omnium. Scilicet posthumorum ex se nasciturorum, & ex filiis suis, licet in iā natis non sit par conditio: vt s. eod. § sed non ita.

c Masculini. Siue ex masculo, siue ex fœmina.

d Adgnatione. Id est natiuitate. sic j. quibus mod. test. infir. §. primo.

e Rumpitur. Si vero exhæredabatur, de inofficioso agebatur: vt j. de inoffi. testam. §. posthumi. Hodie vero exhære dari non possunt: vt C. de inoffi. testa. l. si quis. §. legis.

Posthumi hodie exhæredari non possunt.

f Infirmatur. Hic adde quod est ff. de milit. testa. l. si filiusfamil. j.

g Abortum. Qui est pro non nato: vt ff. de verbo. signi. l. qui mortui. & C. de posth. hære. l. j. Acc.

ADDITIO. Idē in semi nato mortuo antequam perfecte extrahatur. Secus tamen in nato ex secto ventre, qui non declinat ad monstrum, dūmodo habeat pulsum, etiam si vocem non emiserit. Vide Ang. hic.

dari. Et in eo a par omnium b cōditio est, quòd & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberi, siue fœminini sexus, siue masculini c præterito, valet quidem testamentum: sed postea adgnatione d posthumi, siue posthumæ rumpitur e, & ea ratione totum infirmatur f. Ideoq; si mulier ex qua posthumus, aut posthuma sperabatur, abortum g fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ h vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari solebant: dum tamen si inter cæteros i exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per obliuionē. Masculos verò posthumos, id est, filios, & deinceps placuit non aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredarentur: hoc scilicet modo: Quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres esto.

Ex filio nepos viuo patre, suus hæres auo nō est, quamuis in eius sit potestate, sed viuo auo patrē mori cōtigerit, eius patris locum subintrās, quasi agnascēdo suus hæres sit, idcirco institui vel exhæres fieri debet, ne illius præteritio aui testamentum infirmet.

Posthumorum k autē loco sunt & ij, qui in sui hęredis m locū succedendo, quasi adgnascendo n fiunt parētibus o sui hęredes: vt ecce si quis filiū, & ex eo nepotē neptē've in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet: quamuis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius: incipit nepos, neptis've in eius locum succedere: & eo modo iura suorum hæredum quasi adgnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum: sicut ipsum filium vel nominatim exhæredare debet testator, ne non iure faciat testamentum: ita & nepotem neptem've ex

h Personæ. s. posthumæ. nam iam natis fœminis non erat necesse legari: vt C. de lib. præter. l. maximum. in fi. & s. eo. §. sed non ita.

i Inter cæteros. Hodie per constitutionem omnes nominatim: vt j. eod, §. sed hæc. versi. nostra. Sed nouissimo iure non, cum non sint ingrati: vt in authē. vt cum de ap. cog. §. aliud. col. viij. Accur.

ADDITIO. Quæ causā debet exprimi, & per hæredem probari: vt in authen. ex causa. C. de libe. præteri. Angel.

Posthumorum, CASVS. Domine, iam video & patet mihi qualiter exhęredanē liberi nati, & etiā posthumi, nunquid sunt plures modi exhæredādi vel instituendi? Et respon. quod sic. Nam sicuti dictum est veros posthumos debere exhæredari vel instituí, ita & ij, qui loco posthumi sunt. Sed domine dicatis mihi, qui sunt ij, qui loco posthumi sunt? Ad hoc respondet, Amice, loco posthu. sunt ij, qui tempore testamēti non erant immediate adiūcti testatori: postea tamē adhuc viuente testatore in locum sui hæredis succedunt: & ita quasi agnascēdo immediate adiungunē testatori, & sui efficiuntur, vt patet in tali exemplo, Titius habet filium in potestate sua: & ex eodem filio nepotē. hoc casu: quia filius vno gradu præcedit nepotē solus filius iura sui hæredis habet: licet nepos & neptis ex eo in ei⁹ potestate sint. vnde si Titius filius viuente adhuc Titio mortuus fuerit, aut de potestate eius exierit, icipit nepos ex filio natus in locum patris sui mortui succedere: & eo modo quasi agnatione suus hæres efficitur: cū nullus in potestate existens eum præcedat: & ideo sic testator ipsum filiū vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet, ita nepotem vel neptem ex illo necesse habet exhæredare, vel hæredem instituere: ne forte viuo adhuc testatore, filio eius, qui immediate erat ei adiunctus mortuo vel emancipato, vel alio modo patria potestate liberato, nepos ex filio in locum patris sui succedens, quasi agnatione eius rumpat testamentum. Et ista prouisio ad securitatem testatorum per legem Velleiam introducta est, in qua quidem lege similis modus exhæredationis ad exemplum verorum posthumorum demonstratur. Et hęc dicuntur vsque ad illum §. emancipatos. & casus eius est planissimus vsq; ad §. sed hæc quidem. Franciscus Accursius.

k Posthumorum. Sic ff. de iniust. rup. testa. l. posthumorum. vbi omnino habetur iste §.

l Loco. Non tamen veri posthumi sunt: vt j. eodem, §. hoc in fine.

m In sui hæredis. Infra de hæredum qualita. & differen. §. sui.

n Adgnascendo. Id est, subtus vel postea nascendo, sicut posthumus verus. non enim nascitur, cum natus sit: vt supra de adoptionibus. §. primo. Vel dic agnascendo. id est: incipiēdo esse agnati, quo ad effectum succedendi.

o Parentibus. Scilicet, masculis. nam testamētum fœminæ non rumpitur per legem Velleiam: vt ff. de lib. & posthum. l. Gallus. §. nunc de lege. ibi, nam & ii ita verba sunt, sed per quærelam irritatur: vt C. de inoffic. test. l. iij. & j. eod. §. mater.

Nota p̄teritionē matris factā de liberis non annullare testamētum: quod ideo procedit, quia præteritio matris habet pro exhæredatione: vt videbitis §. mater. j. eod. Christo.

Necess.

filio necesse est [a] ei, vel hæredem instituere, vel exhæredare: ne forte eo viuo [b] filio mortuo, succedēdo in locum eius nepos, neptis've, quasi adgnatione rumpat testamentum. Idq́ lege Iulia Velleia [c] *prouisum est: in qua similis [d] exhæredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

Emancipati quoq; liberi institui, vel exhæredari debent: alioqui eis præteritis (quamuis iure ciuili succursum non sit) iure prætorio bonorum possessio cōtra tabulas datur.

Emancipatos liberos iure ciuili [e], neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est [f]: quia non sunt sui hæredes [g]. Sed prætor omnes tam fœminini [h] sexus, quàm masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari iubet: virilis sexus, nominatim: fœminini verò, inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerint, neque ita (vt diximus) exhæredati [i]: permittit * eis prætor, contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

Adoptiui quandiu in adoptātis nexibus cōstituti sunt: haud secus quā naturales liberi instituendi vel exhæredādi sunt: adoptione verò soluta, impunè ab adoptāte patre prætereūtur: quo tamen ad naturalem patrē tanquam ab eo emancipati haberi incipiunt.

Adoptiui liberi quandiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur [k], cuius sunt iustis nuptiis quæsiti. Itaque hæredes instituendi [l], vel exhæredandi sunt, secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neque iure ciuili [m], neque eo iure, quod ad edictum prętoris attinet [n], inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentē attinet) quandiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum [o] numero habeantur: vt eos neque hęredes instituere, neque exhæredare necesse sit †. cùm verò emācipati fuerint ab adoptiuo patre [p], tunc incipiāt in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.

Sublata veteri differētia, recentiori iure sancitum est: vt iisdem testamento modis & mares & fœminæ instituantur, vel exhæredes fiant, idq́; in reliquis liberis, vtputa nepotibus, neptibus, & deinceps, necnon & in posthumis & emancipatis filiis obseruare conuenit.

[a] Necesse est. Causatiue, scilicet, ne rumpatur testamentum, vt sequitur, non præcise: vt C. de adop. l. pe. §. quæ in filio.

[b] Eo viuo. secus si post: vt ff. de iniust. rup. testa. l. si quis filio. & in hoc differt à vero posthumo [a]. Itē differt ab ascendentibus: vt ff de inoffi. testa. l. pater filium.

[c] Velleia. Nomen est cuiusdā nouæ legis: sed ius Galli Aquilij antiqui⁹ est: & loquitur in vero posthumo, vt statim dicam: vt ff. de libe. & posthu. l. Gallus. §. si eius qui filium.

[d] Similis. In veris posthumis talis erat modus: si me mortuo nascetur mihi filius intra decem menses: vt ff. de liberis & posthumis. l. Gallus. j. rñso. & §. j. ij. iij. & iiij. sic ergo & hic per leg. Velleiam, si suus hæres suus esse desierit viuo testatore: vt ff. de li. & posthu. l. Gallus. §. videndū est num. & in hoc habet locū lex Velleia [2]. sic etiam est paritas ab intest. vt j. de hær. quæ ab intest. §. cum autem.

[e] Iure ciuili. Sic j. de hære. quæ ab intest. §. emancipati.

[f] Necesse est. Nam nihilominus tenet testamentum, aliud in eo, qui est in potestate: vt supra eod. in princi.

ADDITIO Dictam de iure ciuili: quia non erat cognitus: quam etiam de iure prætorio: quia prætor habet illas pro tabulis, si septem signis testiū signatæ sint: & dat bono. pos. secundum tabul. vt l. cum tabulæ. ff. de bo. pos. secundū tabu. nec de vitio præteritionis curauit, secundum Angel.

[g] Sui hæredes. Supple: & quia desierūt esse hæredes sui: alias nō esset bona ratio, cum filij necesse habeant patres instituere: licet non sint patres sui hæredes ad filios. Filius aūt emancipatus per capitis diminutionē desinit agnatus esse, & remanet cognatus, qui nō cognoscit à iure ciuili: vt j. de hæred. quæ ab intest. defer. §. emancipati. & s. de legi. agna. tute. §. fi. & ff. de bo. pos. l. sed cum patrono. §. j. Accur.

[h] Fœminini. Licet in suis esset differentia inter masculos & fœminas iure ciuili; vt s. eod. §. j.

[i] Exhæredati. s. rite *. alias autē exhæredato datur j. contra tab. vt ff. de bo. poss. contra tab. l. non putauit. §. non quæuis. Item etiam institutis datur contra tab. si alius committat eis edictum [j]: vt ff. de contra ta. l. tū inquit. iij. §. si pater. ver. plane [k]. & ff. de leg. præstan. petita bonor. possess. contra tab. l. si duo.

[k] Habentur. Quo ad adoptiuū patrē.

[l] Instituendi. Ab adoptiuo patre. Accursius.

[m] Iure ciuili. Quod s. ius ciuile (scilicet adoptionis) quo vocantur sui adoptiui ad hæreditatē, alio iure ciuili, scilicet, per emācipationem sublatum est, quod esse potest: vt s. de legi. agna. tute. §. fi. edictū, & [n] Attinet. Quod vocat emancipatos: vt s. proximo §. & est ratio: quia desinunt esse filij. Sed naturales non possunt desinere esse filij per emancipationem: vt j. de hæred. quæ ab intesta. §. minus ergo. ibi, nec quia. Accursius.

[o] Extraneorum. ff. de contra tabul. l. j. §. & sui iuris.

[p] Patre. ff. de bon. possess. contra tabul. l. si emancipatus. §. penul. in fi.

Sed hæc quidem. CASVS. Dicit Iustinia. quod huiusmodi differētias sexus & modi exhæred. de quibus dictum est hucusque, vetustas, id est, media iuris prudentia introducebat: sed nostra constitutio differentias amouet, & nihil inter masculū & fœminam, quantum ad modum exhæredandi vel instituendi interesse existimauit. & hoc triplici ratiōe. Prima, quia vtręque personæ in procreatione hominum simili naturæ officio funguntur. Secunda ratio: quia lex antiqua xij. ta. omnes tam masculos, quam fœminas pariter ad successiones parentum ab intestato vocabat. Tertia ratio est: quia prætores sicuti sunt l. xij. tabul. dando scilicet, filiabus sicuti & filiis præteritis bono. posses. contra tab. in totum: vnde nos his rationibus moti, simile ac simplex ius antiquum, differentiis explosis, in filiabus & filiis & omnibus aliis per virilē sexum descendentibus, non solū iam natis, sed etiā posthumis, introduximus

[a] Scilicet testatoris: secus in nepote post mortē vtriusq; nato: vt hic per doct.

* In P. Fl. vbi q; scriptum est, Iunia Vellea.

[2] Cuius legis difficultates euitabis apponendo talē clausulam omnes natos & nascituros q mihi agnasci poterūt, in tali re īstituo. Quo autē ad exhæredationem quasi posthumorū qui sunt iā nati et quę debet fieri nominatī: sic dices: talē epo/sem vel p nepotē, si qñ meus erit ex tali causa exhære. proprie enim posthumi exhæredati hodie non possunt: vt p Io. Fab. & Ange. hic.

Alias, p mittit.

Verbum rite notat solennitatē iuris re/ste verò iustitiam. sic supra, de milit. test. in prin. gl. i l. hoc colore. ff. de inof. testa. Tulli. lib.

fuerūt. Aegi. Per.

[1] Quā potest intēta rē etiā cōmittēte initio: vt l. nonnunquā. ff. de leg. pręst. Ange.

* Et ibi glo. declarat qd sit cōmittere edictū, & stipulationem cōmitti. Aegi. p.

† Refert tamen Valer. Maxi. lib. vij. ca. vij. Max. Anci. Carseolani equitis Romani filiū à suffenate auūculo adoptatū nihilominus olim apud centum viros rescidisse patris naturalis testamētum, in quo pręteritus erat. Adijcit prætere rea tātam fuisse in ea causa vincendi fiduciā, vt L. Sextilius & P. Popilius cōsanguinei pro parte scripti hęredis nō ausi fuerint sacramento cōtendere cū adolescente, & succubuisse ipsum, q ausus fuerat cōtendere. Fran. Balduí hic.

Alias autē exhæredato datur j. ratiocinatio ne testamē tū inquit. scribunt testes rite af

Sed hæc [a] quidem vetustas [b] introducebat, nostra verò constitutio [c] inter masculos & fœminas in hoc [d] iure nihil interesse [e] existimãs: q̃a [f] vtraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio [g] fungitur: & lege antiqua [h] duodecim tabularum omnes similiter ad successionem ab initio vocabã tur: qđ & prætores postea secuti esse videntur [i]: ideo simplex [k] ac simile ius, & in filiis, & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum [l] personis, nõ solùm iam natis, sed etiam posthumis introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur, & cũdem habeãt effectum [m] circa testamenta parentum suorum infirmãda, & hæreditatem auferendam, quã filij sui vel emãcipati habent: siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, postea nati sint [n]. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem, quæ in nostra constitutione [o], quam super adoptiuis tulimus, continet̃.

Præteritio militis in expeditione testantis, si scit se habere liberos, pro exhæredatione habetur. Aretinus.

Sed si in expeditione occupatus [p] miles testamentũ faciat, & liberos suos iam natos, vel posthumos nominatim non exhæredauerit, sed silẽtio prçterierit, nõ ignorãs [q], an habeat liberos, silentium eius pro exhæredatione [r] nominatim facta valere, constitutionibus principum cautum est.

Matris aliorumve per lineã maternam ascendentium præteritio: vim exhæredationis obtinet: idcirco ad eorum successionẽ citra querelam aspirare non potest præteritus filius.

Mater [s] vel auus maternus necesse non habẽt liberos suos, aut hæredes instituere, aut exhæredare, sed possunt eos silentio omittere: nam silentium matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantùm facit, quantùm exhæredatio patris. Neque enim matri filium, filiam've, neque auo materno nepotẽ neptem've ex filia, si eum eam've hçredem non instituat, exhæredare necesse est: siue de iure ciuili [t] quçram?,

ximus & statuimus in constitutione nostra: vt omnes siue sint sui, siue emancipati, aut instituantur hæredes, aut nominatim exhæredent̃ omnes, siue sint iam nati, siue adhuc in vtero constituti, & postea nati sunt, eundẽ habeant effectũ circa parentũ suorũ testamentum infirmandũ, & hæreditatem à scriptis hçredibus auferẽdam, quẽ quidem effectum filij sui, vel emãcipati prçteriti, vel exhæredati habere poterũt. Et hçc dicuntur vsque ad illum §. circa adoptiuos & casus planus est vsque ad finem. Franc. de Aret.

[a] Sed hæc. Scilicet supradicta à principio titu. vsque ad §. emancipatos. Et dic hæc, s. differentiam sexus & gradus, & modi exhæredationis: vt s̃. eodem, §. j. & §. posthumi. & §. sed fœminini. Non autem dicit de iis, quæ postea vsq; modo dicta sunt à §. illo, emancipatos.

[b] Vetustas. Id est, media iuris prudentia, vt statim sequitur.

[c] Constitutio. C. de lib. præt. vel exhære. l. maximum.

[d] In hoc. Alias enim multæ differentiæ sunt: vt ff. de statu ho. l. in multis.

[e] Nihil interesse. vt in authent. quib. mod. nat. effic. sui. §. non autem. collatione septima.

[f] Quia. Prima ratio.

[g] Officio. Id est, simili officio. vna enim indiget altera ad procreationẽ sobolis, & hæc est prima ratio l. xij. tabu. vt C. de leg. hæred. l. legem.

[h] Lege antiqua. i. argumentatur ex iure antiquo. sic s̃. qui manumit. non poss. §. fi. & hæc est secunda ratio.

[1] Nota quod etiã ex le. xij. tab. ita admittebañ ab intestato fœmina, sicut masculus, secundum Ange.

[i] Videntur. Scilicet dando filiæ bono pos. contra tabulas, in totum, licet non possit dicere nullum: vt C. de libe. præte. l. maximum. ibi, & si præteritus &c. & hæc est tertia ratio. Accur.

[k] Simplex. Ad differentiam antiquæ distinctionis: vt s̃. eodem, §. j.

[l] Per virilem sexum. Quid de descendentibus per fœmininum? Respond. admittuntur, sed cum diminutione tertiæ partis: vt j. de hæredib. quæ ab intest. §. item vetustas. versicu. diu. & C. de collatio. bono. l. illam. Accursius.

[m] Eundem habeãt effectum. Quo ad commodum, diuerso tamẽ iure, nam suus prçteritus & dicit nullum, & contra tab. habet, si non vult dicere nullũ, quando præteritus est. Sed emancipatus tantum habet contra tabu. vt C. de lib. præte. l. maximum. §. sancimus itaq; &c. & ff. de le. præstan. l. is, qui. Si autem exhæredẽtur habent querelam omnes: vt ff. de contra tabulas. l. non putauit. §. non quæuis. & de inofficio. testa. l. Papinianus.

[n] Postea nati sint. Qui exhæredari nõ possunt: vt diximus supra eodem, §. posthumi.

[o] Constitutione. C. de adoptio. l. cum in adoptiuis. & recitatur supra de adopt. §. sed hodie.

[p] Occupatus. Quid si non est in expeditione? Respond. ius commune obtinet: vt supra de milit. testa. §. illis.

[q] Non ignorans. Si enim ignorat, nõ valet testamentum: vt C. de testamen. mili. l. sicut certi iuris, nisi fuerit eius animi, vt si filium haberet, esset exhæres: vt ff. de militari testamento, l. qui iure militari.

[r] Pro exhæredatione. Ideoque querela inofficiosi testamenti agitur, sed hoc cũ miles est paterfamilias: nam tunc non potest habere locũ. castrense peculium, si enim esset filiusfamilias, non haberet locum querela: vt C. de inofficio. test. l. fi. §. fi.

ADDITIO. sta glo. hodie est falsa: vt no. s̃. de mil. testa. §. illis autem. in glo. super verbo, iure tamen communi.

[s] Mater. Idem intelligo in silentio liberorum ad maternam lineam: vt C. de inoffic. testamen. l. cum filium. Accursius.

ADDITIO. Et hæc vera quando fuit inserta causa, & tunc hoc quo ad matrem vel eius lineam habetur pro exhæredatione, & habet locũ querela. vt hic. Quo autem ad patrem & eius lineam si sit facta præteritio à filio in potestate, competit ius dicendi nullum, si ab emancipato, datur cõtra tabulas. Sed hodie non expressa causa testamentum est nullum: vt §. j. in auth. vt cum de appell. cog.

[t] De iure ciuili. Quia non habet eos in potestate: vt j. de hær. qualit. & diffe. §. cæteri.

Edict

a Edicto. Quo emancipati vocantur: vt s. eo. §. emãcipatos. quia eos non potest emancipare: vnde contra tabulas locum non habet: vt hic, & ff. de contra tabu. l. illud. §. testamenta.

b Eis. Scilicet descendentibus per lineam fœmininã. datur tamẽ & aliis, sed his maxime: vt C. de inoffic. testa. l. filiam.

c Paulo post. Vt j. de inoffi. testa. per totum.

de nouo non induximus: nam antiquitus Attilicinus Iurisconsultus hoc induxerat. Paulus etiam in libris suis, quos tam ad Masurium Sabinũ, quam ad Plautium scripsit, refert hoc idem Attilicino antiquo Iuriscõsulto placuisse. vnde quod antiquitus Attilicino & Paulo placuit, nostra constitutio in legis necessitatem introduxit: & hæc dicuntur vsq; ad illum §. proprius autẽ seruus. in quo pone sic casum: Domine, vox dixistis mihi quod proprius seruus põt hæres institui. modo dicatis mihi, quis dicatur proprius seruus? Ad hoc resp. Amice, proprius seruus quo ad hoc vt possit institui, intelligitur etiam ille in quo testator habet nudam proprietatem. licet alius in eo vsumfru. habeat. nam nihilominus proprius seruus intelligitur. Et hæc dicuntur vsque ad illũ §. est autem. Fran. de Aretio.

siue de edicto [a] prætoris, quo prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit *, sed aliud eis [b] adminiculum seruatur quod paulò post [c] vobis manifestum fiet.

* Alias, permittit.

TITVLVS XIIII.

DE HAEREDIBVS INSTITVENDIS [d].

Liber homo vel seruus proprius. vel alienus: põt hæres institui sine mentione libertatis. Et etiam intelligitur proprius, in quo quis habet nudã proprietatem. Aret.

Haeredes instituere [e] permissum [f] est tam liberos homines quam seruos: & tã proprios [g], quã alienos [h]. Proprios autem olim quidem secũdum plurium sententias non aliter, quàm cum libertate rectè instituere licebat: hodie verò etiam sine libertate, ex nostra constitutione [i] hæredes eos [k] instituere permissum est. Quòd non per innouationem [l] induximus: sed quoniam æquius erat: & Attilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum, quàm ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem [m] testator habet, alio vsumfructum habente.

Seruus accusatus de crimine adulterij cõmissi cum domina sua nõ põt ante sententiã manumitti, nec ab ea hæres institui. Ar.

DE HAEREDIBVS INSTITVENDIS.

Continuatur hoc modo: Vidimus de ordinatione testamentorum in titu. de testa. ordi. Verùm quia causa efficiens fuit necessaria ideo postea posuit de personis testantium: vt in titu. de mili. testa. & qui testari non possunt in titu. quibus licet facere testamenta vel non. alias est titu. quibus non est permissum facere testamentum. Verùm quia in testamentis hæredes instituuntur: videndum est ergo de hoc titu. Are. Vel sic, Visum est suprà de filiis tã natis, quàm nascituris hæredibus instituendis, vel exhæredandis: nunc sequitur videre generaliter de extraneis hæredibus instituendis.

d Instituẽdis. Id est qui possunt institui: vt j. eod. vsque ad §. si plures. & §. fi. Itẽ & qualiter debeant institui: vt j. eo. §. si plures. vsque ad §. fina.

Haeredes. Totus iste titulus diuiditur in septem partes. Primo ponit regulam generalem, quod nõ solum liberi, sed etiam serui, & nõ tantum proprij, sed etiam alieni possunt hæredes institui. Secundo declarat qualiter proprius seruus põt institui, & quis dicatur proprius seruus. Tertio qs dicatur alienus, & quomodo potest institui. Quarto quod non tantum vnus, sed etiam plures possunt hæredes institui. Quinto ponit diuisionem portionum hęreditatis, & de effectu ipsius. Sexto de institutione sub conditione. Septimo: quod etiam ignotus testatori potest hæres institui. Secunda ibi, Proprios autem. Tertia ibi, Alienus seruus. Quarta ibi, Et vnum hominem. Quinta ibi, Hæreditas pleruncq;. Sexta ibi. Hæres & pure. Septima ibi, Hi quos. Vel diuidas vt diuidit hic glo. tit. CASVS. Domine, vos vultis tractare de hæredibus instituendis. dicatis igitur mihi, qui possunt hæredes institui? Ad hoc resp. Amice, hæredes institui possunt tam liberi hoĩes, quã serui, & tam proprij serui, quam alieni sed olim secundum sententias pluriũ nõ licebat proprios aliter instituere hæredes quam cũ libertate expresse data sed hodie secus est, nam authoritate nostræ constitutionis: licet dominus nulla mẽtione facta de libertate, proprios seruos in testamento suo hæredes instituere hoc tamẽ

* Hoc dicit ratione contrarij quia gerũdium inportat necessitatem gl. in ti. ff. de eden. videretur ergo qd hic tractarẽt de his qui necessario sunt hæredes instituendi, q est falsum secundũ Ias. Aegi. Por.

e Hæredes institue re. quasi dicat dominos intus in bonis suis facere. nam hæres id est dominus *: vt j. de hære. quali. & diffe. §. fin. ibi, pro hęrede. Itẽ ideo dixi intus, qa tũc subintrat hęres in dñium rerũ defuncti acsi eadẽ psona esset: vt in auth. de iureiu. à mori. §. j. ibi, cũ vtiq;. col. v. & ff. qui. ex cau. ma. l. cũ miles. in si. j. resp. Ac. ADDITIO. Nõ tamẽ est idẽ dominiũ, quod erat penes defunctum: sed fingit esse idẽ. Secus autẽ in possessione, quã volẽs perdere: & in alium trãsferre, statim perdit & noua renascitur statim: quod est apprehẽsa: & intelligitur semp fuisse cõtinuata, si iterũ à nemine fuit occupata. Ang.

f Permissum est Scilicet à iure.

g Proprios. Scilicet seruos.

h Alienos. Sic ff. eo. l. non minus.

i Cõstitutione. Vt C. de ne. ser. hær. inst. l. cũ quidã.

k Eos. Scilicet proprios seruos.

l Non per innouationẽ. q. d. nõ induximus hoc de nouo sed apud antiquos hoc idẽ dixerat Attilicinus, vt subiicit. Sed cõtra s. qb. ex cau. ma. nõ licet. §. idẽq; iuris ibi, Noua humanitatis &c. Sol. iste Iusti. nõ inuenit. sed rõnẽ reddit cũ nõ sit verisimile &c. vt ibi, vel aliter Attilicino placuit & Paulo: sed in legis necessitatem nõ deduxerũt. sic & s. de test. §. sed neq; hæres. Iustin. vero in legis necessitatẽ induxit: vt ex ipsa institutione liber esse videatur. † Itẽ nunqd corrigitur quod alias dicitur. s. q pure institutus, & sub cõditione liber: qa expectatur conditionis euentus: vt ff. eo. l. seruus. §. j. & l. quoties. §. fi. & l. qui filio. §. j. R ñ. nõ: qa istud locũ habet, q hic dicit, qñ libertas [illegible] est data expsse, nec fuit retardata: at ibi expsse fuit retardata. ADDITIO. Si autem esset expresse inhibita, non valeret institutio: vt dicto §. idemque iuris. Angel.

m Nudã proprietatẽ. Vt sic liber & hęres necessarius sit: vt s. e. j. rñ. sed tñ vsusfructua. pinde videt, ac si esset seruus adhuc: vt C. cõia de ma l. j. §. sin autẽ proprietari⁹

Est tamen.

* Aptitudine nõ actu, nã hæres non est dñs bonorũ testatoris ante aditam hæreditatẽ, secundum Por. Aeg. Per.

Possessio hęredis an sit eadẽ cũ possessiõe defuncti.

† Tu dic secundum doct. quod primo fuit ius legis necessitate: postea abrogatũ, tertio per Iustinianũ iterum ad legem redactum.

Est tamen casus, in quo nec cùm libertate vtiliter seruus, à domina hæres instituitur: vt constitutione [a] diuorum Seueri & Antonini cauetur: cuius[b] verba hæc sunt[c]: Seruum adulterio maculatũ [d] nõ iure testamento manumissum [e] ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata [f] rationis est. Quare sequitur, vt in eundem à domina collata hæredis institutio nullius momenti habeatur [g].

Seruus in quo quis habet vsum fructum dicitur alienus, & ideo institutus cum libertate ab vsufructuario non consequitur libertatem ipsam. Aretinus.

Alienus seruus etiam is intelligitur in quo vsumfructum testator [h] habet.

Simplex proprij serui institutio eum & liberũ & domino necessarium hæredem facit: qui si viuo adhuc testatore libertate donetur, volũtarius efficitur: si autem à domino alietur, nec liber, nec hæres fit, sed nouo domino hæreditatem quærit.

Seruus autem à domino suo hæres institutus, si quidẽ in eadẽ causa [i] mãserit: fit ex testamento li-

Est tamen. CASVS. Domine, vos dixistis mihi supra, quod dominus potest seruum suum in testamento hæredem instituere. nunquid est hoc generaliter verum, quod licet cuilibet domino seruum suum hæredẽ instituere? Et respon. quod nõ. Est enim casus, in quo non licet domino seruum suum hæredẽ instituere, quamuis libertatem eidẽ seruo se dedisse in testamento suo expresserit: & ita cauetur constitutione diuorũ Seueri & Antonini cuius cõstitutionis verba sunt hæc. Rationis est seruum maculatum, id est accusatum de adulterio cum domina sua commisso, non videri iure manumissum ante sententiam ab eadem domina sua, quæ fuerat rea postulata eiusdẽ criminis. vñ sequitur, quod ex quo manumissio in testamento suo non valet: nec cum institutione valere possit. Manifestum est igitur, quod institutio hæredis in eundem à domina collata nullius momẽti habeatur. et hæc vsq; ad illum §. alienus seruus. Fran. de Are.

a Constitutione. s. Græca, quam non habemus. Acc.

b Cuius. Scilicet constitutionis.

c Verba hæc sunt. Quæ sequuntur.

d Maculatum. Id est accusatum. Nam alias est in litera, accusatũ. vt ff. eod. l. his verbis. §. interdũ. vbi de verbo ad verbũ sunt ista, quæ hic dicũtur, excepto quod non scribitur maculatũ vt hic, sed accusatum. similis expositio dicitur in libro Sapientiæ de Ioseph: Maculauerunt me impij Et alibi in diuina scriptura mẽdaces ostendit, qui maculauerunt eũ. i. accusauerunt eũ.

e Manumissum. Scilicet videri: vt postea subiicit: & dic manumissum simpliciter, non institutum, et ex hoc infert quod sequitur, quod nec cum institutione fieri potest liber, vt subiicit: quare sequitur &c. Are.

f Postulata. i. accusata de eodem adulterio cũ seruo proprio commisso, pro quo grauiter punitur vterque, vt C. de muli. quæ ser. pro. se iun. l. j in prin. [1] Quid si cum extraneo commisit adulterium? Respon. nec tunc manumittitur vsq; ad lx. dies: vt C. de adul. l. iij. & ff. de adul. l. si postulauerit. §. iubet. Itẽ quid si adulteriũ tale cõmisit, non tamẽ accusatur adhuc? Resp. bene potest manumittere [2], sed in crimine læsæ maiestatis est speciale, vt post commissum crimen tale, non possit manumittere vel testari: vt C. ad legem Iul. maie. l. fin. & ff. de dona. l. post contractum. & l. donationes. §. fi. Ac.

g Nullius momenti habeatur. Quia si valeret institutio valeret libertas: vt s̃. eo. j. respon. & s̃. qui. ex cau. manu. non lic. §. j. & ita nota argu. quod vbi aliquid prohibetur fieri directo, similiter & per obliquũ ꝓhibetur sic ff. de condi. institu. l. quæ sub conditione. §. sed si sub. ibi sed est verius. Item argumẽ quod cassato principali, cassatur quicquid sequitur ex eo, vel ex his vt C. de legibus & constitutionibus. l. non dubium. Accursius.

Alienus seruus. CASVS Domine, vos dixistis mihi supra quis intelligitur propri⁹ seruus: dicatis mihi quis intelligitur seruus alienus? Ad hoc respon. Amice. alienus seruus non solum dicitur ille, in quo testator nihil iuris habet, sed etiam ille in quo testator habet vsumfructum. Et hæc dicuntur vsque ad §. seruus autem à domino. Fran. de Aretio.

h Testator. Et ideo non potest eum cum libertate instituere: vt ff. eo. l. si alienũ. in prin. [3] Sed cõtradicit ad hunc §. ff. de bon. autho. iudic. pos. l. in venditione. Sed certe quo ad alia est loco domini, non quo ad hoc vt possit fieri liber. Sed cum alias manumissus esset à fructuario simpliciter sine institutione, erit tanquam liber quandiu duraturus erat vsusfructus: vt C. commu. de manu. l. j. §. si autẽ fructuarius. Nunquid & hic seruus alienus hæres institutus erit tanquam liber, licet vere liber non sit? Respon. non: quia ex morte testatoris protinus erat futurus quasi liber, si valeret hoc quod ageretur: vt argu. j. de hæredum quali. & diffe. in prin. Item & tũc erat vsusfructus perdendus: vt s̃. de vsufruc. §. finitur. vnde etiam sic esset quasi liber, donec duraret vsusfructus: quia nisi duraret post mortem testantis, nihil valet talis institutio, vt sit liber, sed domino suo hæreditatem quærit. vt j. eod. §. alienus. Sed quid si erat vsusfructus repetitus in persona primi hæredis, vel etiã vlterius, quod potest: vt ff. quibus modis vsusfruc. amit. l. repeti. in prin. Respon. tunc erit quasi liber toto illo tempore: vt in dicta l. cõmunia. de ma. l. j. §. si autem fructuarius.

Seruus autem. CASVS. Domine, iam video, quod proprius seruus à domino in testamento hæres institui potest: pro Deo dicatis modo mihi, quis est effectus illius institutionis? Ad hoc respõ. Amice, institutio proprij serui à domino facta, gloriosum habet effectum. Proprius enim seruus à domino suo hæres institutus: si in eiusdem domini dominio vsque ad mortem eius perseuerauerit, mortuo testatore fit ex testamẽto liber & hæres, scilicet necessarius, sed si testator viuus manumiserit, tũc post mortẽ testatoris adire hæreditatẽ suo arbitrio poterit: nam in hoc casu, quãdo à viuo testatore manumissus fuerit, non cogitur hæres necessarius esse: quia non consequitur hæreditatem & libertatem ex testamento domini, Ad hoc enim vt hæres necessarius sit, necesse est eũ tam libertatem, quam hæreditatem ex domini testamento habuisse, & hæc obtinent, quando dominus viuus seruum institutum manumisit. Sed pone, quod dominus seruum proprium instituit, & post institutionẽ alienauerit, vel quolibet alio modo in alium trãstulerit, certe in casu isto mortuo testatore iussu noui domini debet iste seruus adire hæreditatem, & eam nouo domino acquirere, & ea ratione per eius aditionẽ iussu noui domini factã nouus dominus hæres efficitur. Nam ipse seruus post institutionem alienatus nec liber, nec hæres esse potest: licet etiam cum libertate in testamento expressa hæres fuerit institutus. Dominus enim post institutionem eum alienando à libertatis datione videtur destitisse. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. alienus quoq;. Fran.

i In eadem causa. Id est, seruus eiusdem domini Ioã. vt ff. si ex noxa. cau. aga. l. j. §. j.

[1] Puniantur autem & domina & seruus: quia verberati tradũtur igni. & idem non esset in domino, qui cognouisset seruã: vt not. gl. in l. j. & ꝓbatur in l. fi. C. eo. de ma. ꝓpter ea quia maior honestas requiritur ĩ muliere, quã in masculo: vt s̃. dixi. Vnde turpius esset hoc nostro tẽpore quod famulus cognosceret dominam, quã si dominus cognosceret famulam, ꝓpter honestatem, quæ maxime requiritur in ipsa muliere Chri.

[2] Hoc est falsum: quia manumissio intra lx. dies ꝓhibetur: quæ computanter à die diuortij & non accusationis: vt per Ioan. Fa. & Ang. hic.

[3] Et ff. … syllan. l. … §. domin… de quo… de gl. in… recte di… mus. ff. … verb. sig… fi. Ang.

Liber.

ber [a], hæresq́ ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit: suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius: cùm vtrunque [b] ex domini testamento non cōsequatur. Quòd si alienatus fuerit: iussu noui domini adire hæreditatem debet: & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipse alienatus, neq; liber [c], neque hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit. Destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienauit [d].

Seruus alienus hæres institutus quærit domino suo hæreditatem, si iussu suo hæreditatē adit. Si verò fuerit alteri alienatus, debet iussu noui domini adire. Si verò ante, quàm adeat, fuerit manumissus: potest suo arbitrio adire. Aretinus.

Alienus [e] quoque seruus hæres institutus, si in eadem causa durauerit: iussu [f] eius domini adire hæreditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius [g] ante, quàm adeat: debet iussu noui domini [h] adire. at si manumissus est viuo testatore, vel mortuo ante, quàm adeat: suo arbitrio [i] adire potest hæreditatem.

Seruus alienus potest institui etiam post mortē domini sui, & etiā seruus hæreditarius, vel eius qui est in vtero. Areti.

Seruus etiam alienus post domini mortem [k] rectè hæres instituitur: quia & cum hæreditariis seruis est testamenti factio [l]. Nondum [m]

a Liber. Nisi aliqua lex impediat libertatē: vt ff. e. l. si non lex. ad fi. ti. vel cōditio: vt. ff. eo. l. quoties. §. fi. vel quia ex lege peruenit ad libertatē: vt ff. eo. l. testamēto. ad fi. ti. secundū Io. 1. Item fit liber à semetipso, nisi institutus fuerit ita: cum quis mihi hæres erit, Stichus liber & hæres esto. nā tunc à cohærede accipit libertatē: vt ff. de acqui. hære. l. ex parte. Itē & ignorans fit hęres & liber: vt ff. si cer. peta. l. eius qui.

b Vtrunq;. Id est. hæreditatē & libertatē. nam vt liber sit hęres necessarius, hęc duo consequi debet ex testamento domini: vt ꝭ. de hære. qua. & diffe. §. j.

c Neq; liber. Directe enim libertas in seruo alieno non potest habere locum: sed institutio potest habere effectum, vt hic. sed aliud in legatis, quæ adimuntur hoc ipso, quod alienantur serui: vt ff. de adi. le. l. seruo cū libertate. & est ratio: quia in legato spectatur dies quo cedit, an sit manumissus: vt ff. quando dies leg. ce. l. si post. §. si cum.

ADDITIO. Hæc ratio non est bona: quia siue inspiciamus diem cedentis legati, siue diem aditæ hæreditatis. vtroq; casu reperitur alienus. vnde quēadmodum etiā hæreditas venit acquirenda nouo domino, ita & legatum. & propterea noua redditur ratio: quia facilius legata reuocantur, quam hæredum institutio. l. ex parte. ff. de adimen. lega. cum enim facilius legata instituantur, facilius destruuntur: vt in auth. ex causa. C. de lib. prete. Christoph.

d Alienauit. s. alicui habenti factionem testamēti: vt ff. eo. l. seruum meum. in fi. j. respōd. & hoc nisi redimatur ab eodē testatore, qui eū instituit, & postea eū alienauit. tūc enim reuiuiscit libertas: vt ff. de ma. test. l. verū. & ff. eo. l. quoties. §. fi. & l. si nō lex. & l. penul.

Alienus quoq;. CASVS. Domine, nō video quis sit effectus institutionis alieni serui? Ad hoc resp. Amice, alienus seruus hæres institutus, si durauerit in eadem causa: debet iussu domini sui adire hæreditatē, & eidē per aditionē hæreditatē acquirere. Si vero alienatus fuerit à domino suo viuente adhuc testatore: aut etiā post mortē testatoris: tamē ante, quā hæreditatē adierit: in hoc casu iussu noui domini debet adire hæreditatē, & hæc sunt vera, quādo iste seruus in seruitute remāserit. sed si à primo domino vel à nouo viuēte testatore, vel mortuo ante aditionem hæreditatis manumissus fuerit: tūc liber factus suo arbitrio hæreditatē adire, & sibiipsi acquirere poterit. Et hæc dicuntur vsq; ad §. seruus autem alienus. Franc.

e Alienus. Qui sic institui potest, cum liber erit prius non: vt ff. de condi. institu. l. seruus alienus. & l. quia.

f Iussu præcedente aditione: vt ff. de acqui. hære. l. si quis mihi bona. §. iussum 2. & ita domino quæritur. alias si seruus nolit adire (quod potest esse etiā domino iubente) non quærit: vt C. eo. l. cum proponas.

ADDITIO. Si tamen coactus adeat, valet aditio. Sed pater filia recusante, item monasterium monasterio recusante adire, vel ante aditionē mortuo testatore possunt adire suo iure: vt per Angel. Are. hic.

g Post mortem eius. etiam post iussum eius ante, quam tamen adiret: vt ff. de acqui. hære. l. Antistius. §. j. Accursius.

h Noui domini. Hoc est enim in hæreditate, vt illi acquiratur, qui tempore aditionis est dominus vel sibi, si liber est tūc. sed in legato spectatur dies cessionis: vt si tēpore mortis legantis sit meus: licet alienem. tamen mihi debeatur legatū. vt. ff. quādo dies leg. ced. l. si. post §. ij. & ibi gloss. in verb. statim.

i Suo arbitrio. Sic ꝭ. eo. §. si vero. Accursius.

Seruus etiam alienus. CASVS. Domine, iam video. q; seruus alienus viuente domino, possit hæres institui: nūquid poterit institui post mortem domini? Et respond. quod sic. Seruus enim alienus post mortē domini hæres potest institui: & cū hæreditariis seruis est testamenti factio. Nā hæreditarij serui acquiruntur hæreditati, & per consequens hæredi futuro. Hæreditas enim nondum adita sustinet vicem personæ defunctæ, non hæredis futuri: vnde sicuti, si defunctus viueret, ex testamento capere posset. ita eo mortuo capere posset hæreditas: cum hæreditas quantum ad hoc vicem personæ defunctæ repręsentet. Item non solum seruus alicuius iam nati institui potest, sed etiā seruus eius, qui in vtero est, recte hæres institui poterit: quia quantum ad hoc, qui in vtero est, pro iam nato habetur: cum in hoc casu de commodo eius tractetur. Et hæc dicuntur vsque ad §. seruus autem plurium. Fran.

k Post domini mortem. Verba legis sunt omnia, & secundum hoc planum est, vel testatoris: quia sic dicat instituo seruum hæredem post mortem domini. & probatur hæc lec. ij. ff. eo. l. qui filio. j. respon. nec obstat, quod videatur in diem fieri hæc institutio: vt ꝭ. eo. §. hæres. quia incertus est dies mortis: vt ff. de condit. & demonstr. l. j. §. dies autem. vnde valet. & ff. eod. l. tempus. in prin.

l Testamenti factio. Scilicet passiue, non actiue: vt ꝭ. de hæred. quali. & differ. §. testamenti. & iussio hæredum spectatur, si modo cum defuncto fuit, licet cū hærede instituto non sit testamenti factio: vt ff. eodem. l. seruus hæreditarius.

m Nondum. Bene dico seruum hæreditariū posse institui: quia non est nullius, sed alicuius. s. hæreditatis, quæ vicem defuncti obtinet.

Ex hac glos. q̄ sin. est, & ex l. in ea allegata, colligite secundum Bal. quod vox publica p̄fertur priuatę: vnde dicit qđ p statutū posset derogari vltimæ voluntati: propterea quod vox statuentiū voci testatorū est p̄ferenda vt d. l. testamēto. ff. eodem. Chr.

Idest capaci hæreditatis Aegi. Per.

Quod facit si ex statuto, vel lege requiratur iussus, authoritas, cōsensus vel voluntas: & an præcedere debeant vel sequi: vide no. in l. fi. §. necessitatē. C. de bo. quę li.

Dies cessionis spectatur in legatis.

Defunct

a Defuncti. Et est forte ratio: quia defunctus est certus quis fuerit, sed nõ sic de hęrede: quia & si certus sit institutus, poterit esse ꝙ non adeat hæreditatẽ: quia potest desistere multis de causis: vt ĵ. quib. mod. test. infir. §. posteriore. & facit ad hunc §. ĵ. de stip. ser. in prin. & ff. de acq. rer. do. l. in eodẽ. in fi. & l seq.

b Eius qui in vtero est. Cũ pro nato sit habendus, quo ad cõmodum: vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero. & ff. eod. l. eius. in prin.

enim adita hæreditas personæ vicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti a: cùm etiam eius, qui in vtero est b, seruus rectè hæres instituatur.

Seruus plurium ab extraneo institutus, adquirit vnicuique pro parte dominica. Areti.

Seruus autem plurium cum quibus c testamenti factio est, ab † extraneo d institutus hæres, vnicuique dominorum, cuius iussu e adierit, pro portione dominij adquirit hæreditatem.

Quis potest & vnum & plures hæredes facere. Are.

Et vnum hominem, & plures vsq; in infinitum f, quot quis hæredes velit g facere, licet.

Vniuersa quæuis hæreditas in vncias xij. (quæ assis appellatione cõtinẽtur) scinditur: quarum quælibet certũ nomen à lege sortita est: potest tamẽ in plures paucioresve vncias (prout testatori libitum erit) distribui.

Hæreditas † plerunque h diuiditur in duodecim vncias *, quæ i assis appellatione cõtinentur. Habẽt aũt & hæ partes l propria noĩa ab vncia vsq; ad assem, hæc: sescunx m *, sextans n, quadrans o, triens p, quincunx q, semis r, septunx s, bes t, dodrãs v, dextans x, deunx y, as* z. Nõ aũt vtiq; sem-

Seruus autẽ pluriũ. CASVS. Domine, iã video q̃s sit effect⁹ institutiõis, qñ seruus vnius alij instituit. Sed pone, ꝙ aliquis instituat seruum pluriũ dominorũ: dicatis mihi, quis sit effectus huiusmodi institutionis? Ad hoc respon. Amice, seruus plurium dominorum cũ quibus testamenti factio est, ab extraneo hæres institutus, vnicuiq; dominorum cuius iussu adiit hæreditatẽ, acquirit pro portione dominij, quã in seruo habet: & efficitur hæres. Sed pone: Domine, iam video ꝙ per institutionẽ serui pluriũ dominorũ plures hæredes institui possunt: est ne hoc verũ? Et respõ. quod sic. nã & vnũ hominem & plures vsq; in infinitum, quot testator voluerit hæredes facere potest. Et hæc dicuntur vsq; ad §. hæreditas. Fran. de Are.

c Cum quibus. Scilicet, dominæ.

d Ab extraneo. Si vero ab altero ex dominis sit institutus, acquiritur cæteris sociis hæreditas: quod dic vt ff. pro soc. l. verum. §. si seruo communi.

e Iussu. Dic quod sufficit vna iussio, licet sint plures domini; vt ff. de acqui. hær. l. seruus duorum *.

f In infinitum. Quid ergo si instituã omnes homines quicunq; sunt in mundo? Videtur nullum esse, cũ effectum habere non possit: puta tamen valere, vt hic, sed tamen non poterit confirmari aditione, propter nimiã difficultatem, vel impossibilitatem.

g Velit. Cum sua volũtas sit lex: vt in auth. de nup. §. disponat. col. iiij.

Hæreditas. CASVS. Domine, iã video q̃ possunt hęredes institui: & quis sit effectus institutiõis. pro Deo dicatis mihi, qualiter diuiditur hęreditas. Ad hoc resp. Amice, hæreditas plerunq; diuiditur in xij. vncias, quę assis appellatione continẽtur. habent autem hæ partes hæc nomina ab vncia vsq; ad assem: vt puta hæc, sescunx &c. ꝓut in litera cõtinetur. Et hęc dicũtur vsq; ad §. nõ aũt. in quo pone sic casum: Domine, vos dixistis mihi, quod hæreditas diuiditur in xij. vncias: & propria noĩa vnciarũ mihi expressistis; nũquid generaliter oportet esse xij. vncias in hæreditate? Et resp. ꝙ nõ semp xij. vncias in hæreditate oportet esse. Nã tot vnciæ assem constituũt, quod testator voluerit. Si enim testator vnum tantũ hæredem ex semisse instituerit; totus as in semisse cõtinebitur. & hoc ideo: q̃a idẽ ex parte testat⁹, & ex parte intestatus decedere nõ potest. & hoc est verum, nisi sit miles, qui in castrensibus testari potest, & in paganicis intestatus decedere. Sola enim voluntas militis in testãdo spectatur. Cum igitur aliquis in semisse vnũ tãtum instituerit, & aliũ postea non instituerit: præsumitur in totũ assem instituisse. & similiter in casu cõuerso: quia sicut ego tibi dixi non semper esse necesse xij. vncias cõtineri in asse, ita & in quantascunque voluerit plurimas vncias potest quis hæreditatem diuidere. Et hęc dicuntur vsq; ad §. si plures instituãtur. Fran. de Are.

h Plerunq;. Ideo dicit plerunq;: quia quandoq; in plures vt ĵ. eo. §. si plures. quãdoq; in pauciores diuiditur: vt ĵ. e. §. non autem.

i Quæ. Scilicet vnciæ simul collectæ.

i Appellatione. Id est significatione.

l Hæ partes. Infra positæ, in quantitate differentes. vel dic melius hæ partes, scilicet. vnciæ xij. ad partes redactę: estem̃ ad superiora facienda relatio.

m Sescunx *. Id est, vncia & dimidia. vt ff. de inofficio. testamẽ. l. Papinianus. §. q m̃ autẽ quarta, in fi. Sed quare nõ posuit nomẽ, ꝙ vnciã signaret? Resp. q̃a plura sunt negotia, q̃ vocabula: vt ff. de ꝑsc. verb. l. natura. Et no. ꝙ primũ & secũdũ et tertiũ & quartũ nomẽ interpretationẽ sumit, ex eo quod quotã designat hæreditatis portionẽ. Sescunx em̃ dicitur quasi semiũcia et vncia: & est tertia ei⁹ litera. s. nõ x. Sextãs quia sextã partẽ signat. i. duas vncias. Quadrans: quia quartã: et ita tres vncias signat. Triẽs, q̃a tertiã partẽ, & ita quatuor vncias signat. Sequẽtia vero noĩa etymologiã habẽt ex eo, q̃d certũ numerũ vnciarũ signãt. Dicit em̃ q̃cunx, nõ quia quintã partẽ habet: sed quia quinq; denotat vncias. Semis, q̃a sex: & sic de singulis per ordinẽ. Itẽ no. ꝙ nõ oẽs vnciæ q̃ signãtur per ista noĩa, cõtinẽtur in asse: licet hoc innui videatur. Sic em̃ cõtineret as lxxviij. vncias & dimidiã. Ideo aũt ponit has partes: q̃a quælibet põt in asse cõtineri, hac rõne, & homo dicit risibilis: & actio legis Aquilię pœnalis dicitur: vt ĵ. ad leg. Aquil. §. his verbis. Itẽ no. ista tria noĩa, as, põdus, libra, idẽ signare. Itẽ quãdoq; as ponitur ꝓ obolo: vnde illud. Nonne duo passeres asse veneũt? vñ versus As, obolus, pondus, as est possessio tota. i. hæreditas: vt hic. sed & pondus large dicitur, omne quod est in statera positũ. sed hic stricte accipitur pro pondere xij. vnciarum. vnde dupõdium, quasi duplex pondus. s. xxiiij. vnciarum: vt ĵ. eo. §. & si plures. & facit ad hunc §. ff. eo. l. seruum meum. §. si.

n Sextans. Id est duæ vnciæ, quasi sexta pars assis.

o Quadrãs. Id est tres vnciæ. quasi quarta pars assis.

p Triens. i. quatuor vnciæ, quasi tertia pars assis.

q Quincunx. Id est quinq; vnciæ.

r Semis. Id est sex vnciæ. s. dimidium assis.

s Septunx. Id est septem vnciæ.

t Bes. Id est viij. vt olim des, quasi dempto triente.

v Dodrans. Id est ix. quasi dempto quadrante.

x Dextans. Id est x. quasi dempto sextante.

y Deunx. Id est xj. quasi dempta vncia.

z As. Id est xij.

† Passiua scilicet qui ex alieno testamẽto capere possunt. nõ enim potest institui seruus, nisi eius domina. habe⁹ passiuam testamenti satisfactio nẽ: vt infra de hæred. quali. & differen. §. ĵ extraneis Aegi. Her.

Hæreditas iacens, defunctũ, & non hæredem repręsentat.

* Hæc gl. nõ est Accursij.

Hęredes Institui possunt simul oẽs homines mũdi.

Voluntas testatoris est lex.

† Cũ he... §. conco... ca. Rayn... dus. in ... super ve... expressi... extra de... sta.

* Por... vncia i... sextulas ... sex diui... tur pars ... tinens s... tulam: ... sextulæ ... midiũ s... licum a... pellatur ... ius mẽ... fit ap... Scæuola ... in l. libe... to. §. fili... ff. de ãno... legat. ... Duella ... tẽ dicit... ea porti... quæ sex... las duas ... tinet. ... mis aut... vnciæ, q... sextulas ... tres cont... net, Sem... ciadicit.

* In vet... stissimis ... exemplar... non est, ... scunx.

* Abun... dat, as.

* De asse... & parti... eius vid... Blõdi li... ij. de Rei... stauratæ... Bartolo... mæ, Som... in Proe... satyr ... Sex... pe... li. j. ... de leg... ma co... tutione... ex an... guo. ... Per. Assis p... tes de... rantur... As ... gnifi...

Totus

per duodecim vncias esse oportet. nam tot vnciæ assem efficiūt, quot testator voluerit: & si vnū tm̄ q̄s ex semisse (verbi gratia) hæredē scripserit: totus as [a] in semisse erit. Neq; em̄ idē ex parte testatus, & ex parte intestatus [b] decedere pōt, nisi sit miles [c]: cuius sola voluntas in testādo spectatur. Et ecōtrario pōt quis in quotcunq; [d] voluerit plurimas vncias suam hæreditatem diuidere.

Qui partibus non designatis hæredes scripti sunt, æquis portionibus scripti videtur: qui verò iā aliquot in certis partibus institutis simpliciter instituuntur, quotquot sint, in residuo aßis hæredes fiunt; asse autem toto distributo, qui sine partibus scripti sunt, semissem hæreditatis consequuntur.

Si plures instituantur hæredes: ita demū in hoc casu partiū distributio [e] necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus [f] hæredes esse: satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æq̄s partibus eos hæredes esse. Partibus autē in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidē aliqua pars assi deerit, ex ea parte hæres fit [g]. Et si plures sine parte scripti sunt: omnes in eandem partem cōcurrunt. Si verò totus as completus sit: ij, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem [h] vocantur [i]: & ille vel illi oēs [k] in alteram dimidiā. Nec interest [l], primus, an medius, an nouissimus, sine parte hæres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

Pars hæreditatis per testatorem nō distributa, accrescit hæredibus pro portionibus hæreditariis. Item econtra, si testator plus distribuit, quàm sit in hæreditate: tunc enim cuilibet hæredū decrescit pro rata. Aret.

a Totus as. Nam in totum præsumitur instituisse defunctus, cum alium non instituit, vt hic, & ff. eo. l. interdum. §. j. Idem quoq; præsumitur in milite: vt C. de testa. mil. l. iij. §. nam. nisi quod hic sequitur, non ad superius proxi. responsum, sed ad hoc quod sequitur, refertur, scilicet neque enim &c. Sed si miles fecit testamentum in castrensibus, potest decedere intestatus in paganicis: vt C. de testam. mil. l. ij. Accur.

Et ista est communis op. licet Angelus putet de iure verius sic distinguendū vt procedat quādo verba possunt aptari ad ius cōmune: alias p̄sumitur testatus de iure speciali. l. si miles vnū ex fūdo. ff. de mili. testamen.

b Intestatus decedere. Imo videtur quod sic. vt ff. de inoffic. testamē. l. nam & si parentibus. §. pe. & fi. quæ est contra. Sed hoc verum ab initio: sed ex postfacto potest: vt C. de inoffi. testa. l. cū duobus. Et not. hic idem iuris non esse in parte quo ad partem, quod est in toto quo ad totum: vt ff. fa. erciscun. l. in hoc iudicio. Argu. contra. ff. de pact. l. iurisgentiū. §. adeo. & §. sequ. & facit ad hunc §. ff. de regul. iur. l. in testamentis. Accursius.

ADDITIO.

Et melius. l. ius nostrum. eo. tit. Et procedit iste text. indistincte, siue simpliciter sit facta institutio in re certa, vel parte, de reliquo nō facta mentione: siue dixerit testator in residuo se velle intestatū decedere. Ioā. Fab. & Angel. Aretinus.

c Nisi sit miles. Nam miles bene potest pro parte testatus decedere, & pro parte intestatus: vt C. de testa. milita. l. ij.

d Quotcunque. Et facit ff. eod. l. interdum. §. paterfamilias. & l. seq. vsque ad l. ex facto.

Si plures. CASVS. Dn̄e, pone q̄ aliquis plures instituit hæredes: nunquid necesse est, q̄ testator exprimat partes in quibus eos instituit? Rn̄. q̄ non: nisi voluerit eos ex disparibus partibus hæredes esse. Si em̄ plures hæredes instituuntur: ita demum necessaria est partium distributio, si voluerit testator hæredes instituendos ex inæqualibus portionibus succedere. Satis enim manifestum est, quod si eos simpliciter instituat, partibus hæreditatis in institutione non expressis: omnes institutos ex æqualibus portionibus hæredes esse intelligendum est. Sed pone, q̄ testator quosdam instituit in certis portionibus: puta Titium in triente, & Mæuium in sextante: & postea Sempronium instituit simpliciter, nulla portione in eius persona expressa: dicatis mihi, quid iuris erit in casu isto? Ad hoc rn̄. Amice, si plures instituant certis partibus in quorūdam personis expressis: & aliq̄s postea sine parte institutus fuerit: ille, q̄ sine parte institutus est: si aliqua pars asi deest, ex ea parte institui intelligit. vnde in casu prædicto ille, qui sine parte institutus est, in semisse erit hæres. & idem iuris est, si plures sine parte instituti sunt. nam omnes in eam partē, quę asi deest, concurrūt. & hæc sunt vera, quādo aliqua pars deest asi. sed pone, quod totus as completus sit: quia institui Publium in semisse, & Mæuium in alio semisse: postea vnum vel plures sine parte institui: q̄d iuris est in casu isto? Ad hoc respō. Amice, si totus as sit completus, omnes instituti vocantur in dimidiam partem hæreditatis: & ille solus, qui sine parte institutus fuerit, vel etiam si plures sine parte instituti fuerint, in alteram partem vocabūtur. Nec etiam interest in eo casu, quando aliqui sunt instituti in certa portione. & postea alius sine portione institutus est: vtrum primus vel medius, an nouissimus sine parte institutus fuerit. nam semper illa pars, quæ vacat, intelligitur data ei, qui sine certa portione institutus est. & hæc dicuntur vsque ad §. videamus. Franc.

e Distributio. Id est, assignatio partium: quam scilicet partem velit testator quemlibet habere.

f Ex æquis partibus. Facit ff. eod. l. quoties. §. hæredes.

g Hæres fit. Eadem est ratio in dupondio: vt ff. eo. l. item quod Sabinus. & j. eo. §. & si plures. Item est hoc verum, si testator non ignorat: vt ff. eo. l. quo loco. §. j. quæ est contra. Accursius.

h In dimidiam partē. Aliter enim si asse expleto scripsit, ex reliqua parte hæres esto. tunc enim cum nihil reliquum sit: ex nulla parte hæres institutus est: vt. ff. eo. l. itē quod Sabinus. §. vnde. versi. sed si asse. Accur.

i Vocantur. Scilicet illi, qui erant instituti in tota hęreditate partibus expressis.

k Omnes. Qui erant instituti sine partibus. Accur.

l Nec interest. Hoc refertur non ad proximū casum, sed ad superiorem, scilicet quando pars vacat: idem tamen in secundo: sed non haberet locum ratio quæ redditur. Ea enim &c. vel dic quod ad proxi. §. & statim cum sic fit institutio, intelligitur pars vacare: & facit ad hoc ff. eo. l. quo loco. j. respon.

Videamus. CASVS. Domine, iam video quid iuris est, quando aliqua pars deest asi, & aliquis instituitur sine parte, sed pone, quod aliqua pars præualet: & nemo sit institutus sine parte: vt in tali exemplo: testator instituit Publium in quadrante: & Mæuium in alio quadrante: & Titium in quadrante, & ita tres instituit ex quartis partibus.

Videamus[a], si pars aliqua vacet, nec tamẽ quisquam sine parte sit hæres institutus, quid iuris sit: veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partẽ singulis tacitè pro hæreditaria parte accedere: & perinde haberi acsi ex tertiis partibus hęredes scripti essent. Et ex diuerso, si plures hæredes scripti in portionibus sint: tacitè singulis decrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint: perinde habeantur, acsi vnusquisq; ex quarta parte scriptus hæres fuisset.

Si plures vnciæ, quã xij. sint distributæ, et alius sit institutus sine pte, trãsit ad dupõdiũ. Aret.

Annota, dupondium appellat hæreditatem in xxiiij. vncias distributã: quasi duo pondo, id est, duo asses, sic in tripondio dicito.

Et si plures vnciæ, quã duodecim distributæ sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio[b] deest, habebit. Idẽq; erit[c], si dupõdius expletus sit, quæ omnes partes ad assem postea reuocantur[d], quãuis sint plurium vnciarum.

Hæres potest institui purè & sub conditione, non autẽ ex certo tempore, vel ad certũ tempus. Si tamẽ sic instituatur, valet institutio tanquam pura, vitiata tali adiectione.

Hæres & purè, & sub cõditione institui potest: ex certo tẽpore[e] †, aut ad certum tempus† non potest: veluti, Post quinquẽnium, quàm moriar: vel, ex calendis illis: vel, vsque ad calendas illas hæres esto. Deniq; diem adiectum haberi pro superuacuo placet: & perinde esse, acsi purè hæres institutus esset.

Impossibilis cõditio adiecta institutioni legato, vel fideicõmisso vitiat, dispositiõe pura remanẽte

bus modo manifeste liquet, q̃ quarta pars hæreditatis vacat, dicatis mihi qd iuris est in casu isto? Ad hoc resp Amice, si tres ex quartis partibus hæredes instituti sunt in hoc casu, cõstat vacantem partem singulis tacita voluntate testatoris pro hæreditaria portione accedere: & perinde erit acsi ab initio singuli ex certis portionibus fuissent instituti. Idẽ iuris erit in casu conuerso. Nam si plures in portionibus instituti fuerint, singulis pro hæreditariis portionibus decrescet: vt puta si iure in certis portionibus instituti sunt. nã si testator P. instituit in triẽte, & Męuium in alio triente, & Titiũ in alio triẽte, & Caium in alio triente, in hoc casu perinde erit, acsi vnusquisq; in quadrãte institutus fuisset. Et hæc dicunt vsq; ad illum §. & si plures vnciæ. Franc.

a Videamus. Vt ff. eo. l. interdum. §. pater familias. vsque in finem legis.

Et si plures vncię. CASVS. Quidã instituit P. in semissem, & M. in bessem: & ita plures vnciæ, quã duodecim sunt distributę. & postea instituit Titium sine parte. modo quæro quid iuris sit in hoc casu? Ad hoc respon. Amice, si plures vnciæ, quã duodecim à testatore distributæ sunt, & postea aliquis sine parte institutus fuerit: in hoc casu ad dupondium transeundũ erit: & qui institutus est sine parte, quod deest dupondio habebit. & idem iuris est si dupondius fuerit completus: nam tunc transeundum est ad tripondium, & sic deinceps: nec propter hoc augetur hæreditas, licet in plures vncias distribuatur: quia omnes partes distributæ postea ad assem reuocantur: quamuis sint plurium vnciarum. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. hæres. & pure. Franc.

Dupõdiũ Pondus. Tripõdiũ Quadripõdium.

Hæc glo. diuidit in quatuor partes. In prima declarat tex. In secũda format vnũ contrariũ ad istũ versi. idẽque & soluit. In tertia format aliud contrariũ non ad istũ versic. sed ad ver. sed & si plures. proximo præcedentẽ. In quarta format aliud contrariũ, qđ potest esse commune ad vtrunque versi.

b Dupondio. Dicitur autẽ dupondiũ, pondus siue hęreditas in xxiiij vncias diuisa. sic enĩ põdus dicit ea, quæ in xij. diuiditur: & tripondium quod in xxxvj. & quadripondiũ, quod in xlviij. & sic de singulis.

c Idemq; erit. [1] Id est. quod diximus si quis expleto asse fuit institutus hæres, in dimidiã vocatur: vel non expleto asse in vacantẽ partẽ vocatur, vt s. eo. §. partibus autem. vel transcendente in vacantem vsq; ad dupondium: vt s. proxi. respon. Idem est etiam si dupondius sit expletus. Sed cõtra. ff. eo. l. itẽ quod Sabinus. in fi. l. vbi dicit, expleto dupondio institutum non habere partem vacantem vsq; ad tripondium. Sed certe, imo dicit, quod sic: si recte illa litera intelligitur: & ita concordat. Item videtur contra. ff. eo. l. ex vnciis vj. Sed certe, & illa est cõcordantia, si recte ibi fiat cõputatio vnciarum. Sed magis videtur cõtra C. de leg. l. cum quæstio. vbi dicit non fieri transitũ ad dupondium vel tripondium: sed tantũ videtur adimi primo, quantum confertur secundo. Sed distingue, aut voluit testator excedere assem vel dupondiũ: quod potest, vt s. eo. §. non autẽ. & ita hic intelligitur. Aut noluit: & tunc habeat locum lex cõtraria. Item & tunc, quando dubium est, similiter locũ habeat l. cũ quæstio, quæ est contra. Aliĳ dicunt hanc corrigi per illam. Accur.

ADDITIO.

Aduerte diligenter, quod si nominatim assem expleuit, videtur transire ad dupondium, alias non: vt l. qui non militabat. §. filiis. ff. eod. Et de effectu an fiat transitus ad dupondium, vel non, vide Ioan. Fab. hic, qui infert, quod si papa ex certa sciẽtia prouideat duob' de eadem pręebenda: quod vterq; admittatur. extra de rescript. c. duobus. in fi. lib. vj.

d Reuocantur. Hæreditas enim non, ideo augetur quod in plures diuiditur vncias, sicut nec libra, licet per solidũ vel alium numerum diuidatur: & ideo quotam partẽ, quis debet habere in dupondio, totam potest partem habere de asse: vt hic, & ff. eo. l. ex vnciis.

Hæres. CASVS. Domine, quidam instituit hæredem sub conditione, nunquid valet talis institutio? Et respon. quod sic. Nam hæres pure, & sub conditione institui potest: ex certo tamen tempore, vel vsq; ad tẽpus nõ potest institui: veluti si quis ita instituerit, Titium post quinquennium quam moriar, hæredem instituo. In hoc enim casu non valet institutio eo modo quo facta est. Dies enim in institutione adiectus, pro superuacuo siue pro non adiecto habebitur: & perinde erit, acsi Titius pure & sine diei adiectione institutus fuisset. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. impossibilis conditio. Franc.

e Ex certo tempore. Sed in diem incertum, quis potest institui hæres: puta cum ipse poterit capere ex testamẽto[2], vel cum ipse morietur: vel cum Titius morietur: vt ff. eodem, l. in tempus. & l. qui filio. primo respon. & ff. de liberis & posthu. l. filius à patre. primo responso. & C. eodem, l. extraneum. Miles autem potest etiam extraneum ex certo tempore, vel in certum tempus instituere: vt ff. de militari testamento. l. miles. & facit ad hunc §. ff. eodem, l. hæreditas. argumentum tamen est contra ff. de regulis iuris. l. actus. sed ibi non loquitur de hoc actu, scilicet factionis testamenti: vnde interpretandum est, vt magis valeat quam pereat: vt ff. de regu. iur. l. quoties.

Impossibilis. CASVS. Quidam Titium hæredem sic insti

† Ratio quia … nõ reci… diuisio… in re, … in tẽpo… sed hæ… tas n… cipit… sionem… re quia… potest… deced… partim… status,… partim… testatu… go nec… tempo… secund… Por. Aeg… Per.

† Ratio quia in… possib… est vt q… fuit … hæres… nat … res, … dũ … An… 2 … eã … quan… capac… est … ctu … dis … fecu… fec … ctu … tis: … spuri… quo … An. …

sic instituit, Titium hæredem instituo, si cælum digito tetigerit. quæro à vobis, vtrum valeat institutio ista? Et respondet q sic. Nam in hoc casu impossibilis cōditio non vitiat, sed vitiatur: & institutio pro pura habetur. Impossibilis enim conditio in institutionibus & legatis & fideicōmissariis libertatibus adiecta, pro non scripta habetur, & perinde est, ac si nulla conditio fuisset apposita. Sed pone: quidam instituit hæredem sub pluribus conditionibus. nunquid oportet omnes conditiones adimpleri ante, quam possit adire? Ad hoc rñ. Amice, si plures institutiōi adscriptæ sunt cōditiōes: distingue vtrum per coniunctionem copulatiuā vel disiunctiuā illæ conditiones sunt appositæ. nam si per cōiunctionem copulatiuā: vt puta si illud & illud factum fuerit, Titium hæredem instituo: necesse habet hæres in hoc casu omnes conditiones adimplere. Si vero sub disiūctiua cōiūctione plures cōditiones appositæ sunt: vt puta si illud aut illud factum fuerit Titium necessarium meum hæredem instituo. in hoc casu tātum alteri obtemperare satis est. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. ij. quos nūquam. Franciscus de Aretio.

Etsi sal impossibilitas aliquā do ponitur in dispositione: & tūc si sit circa substantialia semper vitiat si circa accidentalia, in vltimis volun tatibus vitiatur. Idē in cōtractibus bonæ fi. & in iudicijs si à principio inerat sal tem vbi iudex eā nō expresit. Aliquādo, ponitur in conditione: & tunc in cōtractibus vitiatur in iudicijs vel arbitrijs vitiat senten tiam.

Conditio est triplex. Hæc est gl. diabolica secundum Pet. Fab. Ang. & Por. qa vbi sunt plures cōditiōes in institutione, debent omnes obseruari. Acgi. Per.

Quod est verū in legatis. sed ī institutionibus videtur qd priori quę extiterit: vt d. l. si plures & isto casu potest verificari gl. præcedēs.

Impossibilis cōditio [a] in institutionibus & legatis, necnon in fideicōmissis & libertatibus, p non scripta [b] habetur.

Ad veritatē copulatiuæ requiritur implementum vtriusq; partis. Ad veritatē verò alternatiuæ sufficit verificatio alterius.

Si plures cōditiones in institutionibus adscriptę sunt: si quidē cōiunctim: vt puta, Si illud & illud factū fuerit: oībus parendū est [c]. si separatim [d]: veluti, Si illud aut illud factū erit: cuilibet cōditioni obtemperari satis est.

Etiam penitus ignotus, & qui testator nunquam vidit: potest institui. Aretinus.

Ii, quos nunquā testator vidit hæredes institui possunt: veluti, si fratris filio [e] peregrinantes [f], ignorās qui essent, hæredes instituerit. Ignorātia enim testātis inutilē institutionem non facit †.

a Impossibilis conditio. Tribus modis pōt dici conditio impossibilis. Vel de natura: vt, si cælū digito tetigeris, hæres esto: vt ĵ. de inuti. stip. §. si impossibilis. b Itē de iure: vt si patrem ab hostibus non redemeris, vel similis. nam hoc facere nos nō posse præsumimus: vt ff. de cōdi. insti. l. conditiones. in glo. j. & l. filius. & in his duabus habet locum iste §. impossibilis. Item de facto: vt si montē aureū dederis, hæres esto. Et hoc casu non valet institutio, vel libertas: cum nec animus dandi fuerit, iuris præsumptione: vt ff. de sta. lib. l. cū hæres. §. j. Itē est quædam quarta impossibilitas propter perplexitatem, quæ vitiat: vt hæc, si Titius hęres erit, Seius hæres esto: vt ff. de cōditio. insti. l. si Titius. quæ l. est huic contra. Sed certe hic de impossibilitate naturæ dicit: vt s. de inuti. stipu. §. si impossibilis. Sed certe idē videtur in primis duabus, quod vitietur institutio: vt ĵ. de legatis. §. fina. in glo. impossibilia. quę est contra. Sed solue, vt ibi. Item facit. ff. de lega. j. l. si mihi. §. j. & ff. de condi. insti. l. j. Accursius.

b Pro non scripta. Sed cur secus in contractibus, vbi vitiat contractum impossibilitas: vt ĵ. de inuti. stip. §. si impossibilis. & ff. de act. & obli. l. nō solus? Respō. hoc solum est fauore vltimæ voluntatis.

c Parendum est. Si sit potestatiua: vt hæc, si decē dederis. vel mista: vt si iueris Romam: vt ff. eo. l. suus quoq; §. puto generaliter. si autem casualis, tunc sufficit primam existere: vt ff. de condi. insti. l. si plures institutiones Accursius.

d Si separatim. i. sub disiunctiua coniunctione. Idem in legato seruatur, quod hic in institutiōe dicitur. Sed si in diuersis partibus testamenti inferatur, nouissimæ debet obtemperari. Sed in libertate directa cuilibet obtemperari sufficit: vt ff. de condi. & demon. l. si sub diuersis. in fidei commissaria nouissimæ: vt ff. de cond. & demon. l. per fideicōmissum. & l. quod traditum, secundum Ioann. Et facit ad hunc §. ff. de verbo. obliga. l. si ita quis stipuletur.

Is, quos. CASVS. Domine, quidam instituit quosdam sibi ignotos hæredes. nū quid valet talis institutio? Et resp. q sic. Nam ij, quos nūquā vidit testator, hæredes institui possunt: veluti si aliquis fratris sui filios peregrinantes hæredes instituit: non ideo impeditur institutio, si testator ignorauerit q essent: ignorantia enim testatoris inutilem institutionem nō facit. Et hæc dicuntur vsque in finem tit. Franciscus. de Aretio.

e Fratris filios. Vel etiā suos seruos, vel quemcunque alium: vt C. eodem, l. extraneum.

f Peregrinantes. Alias peregrinatos: puta quia visitant limina sancti Iacobi, vel sancti Petri. aliud si esset peregrinus, id est, deportatus: tunc enim institui nō potest: vt C. eo. l. j. quæ est huic cōtra. & ff. eo. l. sed & si in conditione. §. solemus. Item sunt & alij, qui non possunt institui hæredes, vel habere commodum ex testamento: quos no. ĵ. de leg. §. legati.

† Laudatur tamē à Tranquillo Cæsar Augustus hoc nomine quod ignotorū testamēta sibi delata nunquā agnouerit.

TITVLVS XV.

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE.

Potest quis plures gradus hæredum facere, & in subsidiū substituere seruū necessariū hæredē. Est autem substitutio, vt Acc. & interpretes, eodem tit. ff. in ti. definiunt, secunda conditionalis institutio. Vulgaris autem substitutio, de qua hoc tit. disseritur, vt ex dictis scribentium in l. j. ff. eodem colligere est, sic potest definiri: Substitutio vulgaris, est directa substitutio, in locum prioris institutionis effectum non sortiētis facta, quæ à quolibet, & cuilibet fieri potest, nihil specialitatis habens.

Potest autem quis in testa-

DE VVLGARI SVBSTItutione

Suprà dictū est de institutiōibus primis: vt s. e. ti. § j. Nūc de secūdis: quæ substitutiones dicuntur, siue primo gradu fiant, siue alio: vt infra eod in prin. Et quia vulgaris est magis cōmunis, quia & à quolibet, & cuilibet fieri potest, ideo de ea vulgari præmittit. Accursius.

Potest. Totus iste titulus diuidit in quatuor partes. Primo ponit quod cuilibet liberum est facere pluralitatem graduum hæredum. Secundo quod loco vnius instituti possunt plures substitui, & econtra. Tertio quādo partes sunt in institutione expressę, & non in substitutione. Quarto, quādo seruus alienus, vt paterfamilias instituitur. Secunda ibi, Et plures. Tertia ibi, Et si ex disparibus. Quarta ibi, Si seruum. Et nota, quod istud principium textus, cum § j habetur fere sub eadem forma verborum in l. potest. ff. de vulga. & pupil. substi. CASVS. Domine vos vultis tractare de substitutione vulgari; dicatis ergo mihi qualiter fit vulgaris substitutio? Ad hoc respon. Amice, testator in testamēto potest facere plures gradus hæredum vnde hoc modo habet fieri

Nā omnis hæres post primum dicitur secundus, secundum Boe. in topi. Plin. libr. vij. cap. v. ex sententia Masurij iurisco. ibi secūdo hærede lege agente. gl. in ti. ff. eod. & C. de secun. nup. tex. in l. si filius qui. in pri. in ver. ex secūdis. ff. eod. Suet. to. tamē in Clau. c. de fauore eius, vocat tertios hæredes secū do loco substitutos. Aeg. Per.

Differūt tamen, qa substitut in re certa per verbū commune nunquam trahit ad totum: vt l. cogi. §. qualit. ff. ad Treb. nisi esset substitut in quota alio non existēte hę rede. secus autē est in institutione: vt l. j. §. si ex fundo ff. de hære di. instit. Ange.

vulga. substit. veluti, si testator primo ita instituat, P. hæredem instituo: & si P. hæres non erit, M. ei substituo: & si M. non erit hæres, Tit. ei substituo: & sic deinceps inquãtum testator voluerit, substituere potest, per negatiua verba gradus substitutionis multiplicando. & nouissimo loco si habet hæreditatem suspectam, seruum suum potest hæredem de necessitate substituere: vt si forte omnes alij hæreditatem repudiauerint saltem seruum in subsidium hæredem necessarium habeat. Et nõ solum vnus in locum vnius sustitui potest, sed etiam plures in locum vnius substitui possunt: & etiam ipsi hæredes instituti inuicem substitui possunt: & vnus in locum pluriũ substitui põt: veluti si testator ita dixerit, P. & M. hæredes instituo: & eos sibi inuicẽ substituo. nã in hoc casu tacite vulgariter, alter alteri intelligitur substitutus. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. & si ex disparibus. Frãciscus de Aretio.

° Abundant, substituere potest.

† Hic tex. non negat seruo substitut. posse, licet dicat vltimo loco insti tui: qa verbũ potest, nõ inducit necessitatem. l. j. C. quomodo & quãdo. l. non quicquid. ff. de iudi. Aegi. Per.

mento [a] suo plures gradus [b] hęredũ facere: vt puta, Si ille hæres nõ erit, ille hæres esto: & deinceps inquantum [c] velit testator substituere [d] põt: [*] vt nouissimo [e] loco in subsidium vel [f] seruum necessarium hæredẽ instituere † possit.

Possunt plures in locũ vnius, & vnus in locũ plurium: & singuli singulis, vel omnes inuicem substitui. Aretinus.

Et plures in vnius locũ possunt substitui: vel vnus [g] in pluriũ, vel singuli in singulorum, vel inuicem [h] ipsi [i], qui hæredes instituti sunt.

Quẽ testator instituendo prædilexit, eum etiam substituendo pdilexisse creditur: ideo hæredes ex disparibus partibus instituti, & inuicem simpliciter substituti ex iisdẽ portionibus substitui cẽsentur ex quibus instituti fuerũt.

Et si ex disparibus partibus [k] hæredes scriptos inuicem substituerit, & nullam mentionem partium in substitutione habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit [l]. & ita diuus Pius rescripsit.

Si institutus fuerit cohæredi substitutus, & demũ tertius substituto: substitutus admittitur ad partes vtriusque neutro institutorum adeunte. Aretinus.

Sed si ĩstituto hęredi [m] & cohæredi suo [n] substituto dato [*], alias [o] substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus sine distinctione [p] rescripserunt, ad vtrãque partem substitutum admitti.

a In testamento. In alia autem voluntate, quam in testamento vt in codicillis, vel aliqua alia non fit. scilicet huiusmodi substitutio vt directo valeat, sicut nec institutio fieri potest: vt infra de codi. §. pe. & C. de codi. l. hæreditatem. fit tamen in codicillis ex certa scientia: vt per fideicommissum saltem directo substitutus per hæc verba, substituo, admittatur: vt ff. ad Treb. l. Scæuola respon. nisi testator putaret se facere testamentum, & facere codicillos non destinasset, licet posset. Nam tunc substitutus in his, nec directo. nec per fideicommis. admitteretur, licet posset: vt C. de col. l. fina. §. illud quoque, & facit ff. eodem. l. potest. Accursius.

b Gradus. Ad similitudinem enim graduum sic dicũtur: qui faciunt scalas: sic & dicitur gradus consang. vt ff. de grad. l. iurisconsultus. §. gradus.

c Inquantum. Id est, quot.

d Substituere. Scilicet potest.

e Nouissimo. Id est, vltimo: sic s. de susp. tu. §. nouissime. Sed nunquid in alio nisi in vltimo fieri potest? Respon. nõ, cum enim ipse seruus omnino esse hæres compellat: vt hic subiicit & j. d her. quali. & dif. §. j. patet alium, qui esset ei substitutus, non admitti: vt C. eo de impube. & ali. substi. l. post aditam. Accursius.

[illegible] Et sic licet datio substituti vulgaris tollat suitatem in filio, non tamen tollit necessitatẽ in seruo: & intelligitur tunc collata substitutio in casu impotentiæ. Angelus.

° Nec exhęredatio. & ex istis in dubio testari, sine ipsis autẽ codicillari voluisse presumitur l. illud §. tractari. ff. de iur. cod. & est glo. singularis in l. verbis ciuilibus. ff. eo.

f Vel. Pro saltem.

g Vel vnus. Scilicet substitui potest in locum pluriũ.

h Inuicem. Sic j. tit. j. §. substituitur. & per talia verba fit substitutio compendiosa.

i Ipsi. Scilicet possunt substitui.

Et si ex disparibus. [CASVS.] Quidam fecit testamentum, & in testamẽto suo instituit tres hæredes ex disparibus partibus puta P. in sex vncias, M. in quatuor, & Titium in duas: & postea adiecit vos inuicem substituo: & nullas partes in substitutione expressit. mortuo testatore, P. in sex vncias institutus ante, quã adiret decessit: vel forte vnus portionẽ suam repudiauit. modo quæro in quas portiones substituti P. debeãt succedere? Ad hoc respõdet, Amice, si ex disparibus partibus hęredes institutos testator inuicem substituerit, & nullam mẽtionem partium in substitutione fecerit easdem partes videtur in substitutione dedisse, quas in institutione expressit. & ita diuus Pius rescripsit: vnde dico tibi, quod in casu proposito M. institutus in quatuor vncias, quatuor vncias ex substitutiõe habebit: & Titius institutus in duas, ex substitutione ad duas similiter vocabitur. Eodem enim modo quo eos testator dilexit in institutione, videtur eos in substitutione dilexisse. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Sed si instituto. Franciscus.

k Disparibus partibus. Puta vnum in sex vncias, alium in quatuor, alium in duas institutum ponas. nam si nõ adeat institutus in sex vncias, quatuor accrescũt habenti quatuor & duæ habenti duas vt hic, & ff. eodem, lege, si in testamento. & lege si plures. & C. eodem lege prima.

l Expressit. Contra. ff. ad Trebel. l. quoties. & l. nõ nunquam. sed hic loquitur, cum non expressit propria nomina: aliã pec. ex æquis partibus substitutos dare iussit.

Sed si instituto. CASVS. Quidam fecit testamentum, & in testamento suo Titium & Seium hæredes instituit: & postea adiecit, si Titius hæres non erit, Seium cohæredem suum substituo: & si Seius hæres non erit, Mæuium substituo. Mortuo testatore, Titius primo repudiauit, Seius secundo: modo Mæuius qui fuit substitutus Seij, vult admitti ex substitutione: modo vertitur quæstio, vtrum debeat admitti Mæuius ad totam hæreditatem, vel ad partem dimidiam? Et certe respondet, quod ad vtranque partem admittitur. & ita diui Seuerus & Antoninus, in hoc casu requisiti, sine distinctione rescripserunt. Et hæc dicuntur vsque ad §. si seruum alienum. Franciscus.

Sed si instituto. CASVS. Titius & Seius instituti sunt hæredes: & Titio Seius substitutus, & Seio fuit substitutus Mæuius. primo Titius, secundo Seius repudiauit: admittitur Mæuius in partem vtriusque hæredis: vt hic & ff. eodem, l. si Titius. & l. cohæredi. in principio. Accursius.

m Hæredi. Scilicet Seio.

n Cohæredi suo. Scilicet Titio.

o Alius. Scilicet Mæuius.

p Sine distinctiõe. Scilicet ordinis pupillaris, vel vulgaris

garis substitutionis, quasi dicat, nõ distinguit, si fuerit pupillaris, vel vulgaris substitutio: & q̃ fuerit primo facta, vel institutio, vel substitutio. & idẽ in vulgari. Sed hãc reprobant quidã: quia debet ibi esse ordo: vt primo principalis institutio, & postea substitutio fiat: vt ff. de vulga. & pupil. substit. l. ij. §. prius. Ser certe ille §. prius. corrigitur per seq. §. vsque in fi. dictæ legis. Sed ego hoc reprobo: quia non est hæc huius literæ intentio, sed hec: quia sic fuit de facto, ꝙ non distinxerunt cum ab eis quæreretur. Est tamen distinguendũ à nobis, sicut & alias ff. de iud. l. non potest. in fi. & de posthu. l. Imperator. in fin. glo. §. ij. Item non dicitur hic de pupillari, sed de vulgari tantũ: vt patet ex serie titu. per [l] quod etiam reprobatur superior sentẽtia. s. quia in prin. glos. fuit dictum, secundum quosdam non distinguitur, an fuerit pupillaris, an vulgaris substitutio. Distingue ergo, verum institutus adierit, vel cohæres, vel ambo, vel nullus. si enim vterque adiuit, substitutus repellitur. si cohæres tm̃. s. Seius, idem quia Mæuius repellitur. Item si neuter habet locum ꝙ hic dicitur. s. ꝙ Mæuius habeat totum. si autem Titius tãtum. scilicet primus hęres adeat, & Seius non: in partem repellitur. s. Mæuius. nam in partem repellitur quã adiit Titius: vt C. eo. l. post aditam. & ff. de vulg. sub. l. qui habebat filium. j. respon.

Vulgariter substitutus alieno seruo, quem testator liberum opinabatur, quamuis domini iussu seruus hæreditatem adierit, ad partem hæreditatis admittitur: qualis autem sit horum verborum, si hæres non erit, interpretatio hic traditur.

Si seruum alienum, quis patremfamilias [a] arbitratus hæredem scripserit: & si hæres non esset, Mæuium ei substituerit, isq́; seruus iussu [b] domini adierit hæreditatem: Mæuius substitutus, in partem [c] admittitur, Illa enim verba [d], Si hęres non erit [e], in eo quidem, quem alieno iuri subiectum esse testator scit [f], neq; ipse seruus institutus acquisierit sibi hæreditatem, neque domino præsenti, neq; futuro: quia tunc demum admittitur substitutus, si in hoc casu primo ignorabat ipsum esse seruum: & ita non omnino obtinet allegatio domini. Allegatio vero Mæuij substituti locum habet in eo seruo, quẽ testator sciẽs, hominẽ liberũ instituit, et vulgariter substituit. Ista enim verba. s. si hęres non erit in eo seruo, quẽ testator scit esse patremfamil. hoc significãt, si neq; ipse sibi acquirit hęreditatẽ: neq; illi, cuius iuri postea subiectus erit: tũc enim demũ ad hæreditatem admittitur substitutus. sed certe secus erat in casu proposito. nã testator credebat ipsum esse liberum, & in rei veritate seruus fuit: vnde nõ est mirũ. si aliud in j. rñ. quã in ij. vel iij statutũ sit. Nec videat alicui nos aliquid durũ in hoc casu statuisse. Nam ita Tiberius Cæsar in persona Parth. serui sui quondã à testatore per errorem instituti constituit. Fran. de Are.

[l] Et in ea tantũ procedit iste textus. itẽ in casu suo vbi scil. cohęredi substituto est facta substitutio. tunc enim quãuis per ius accrescẽdi haberet substitutus partem illius cui nõ fuit substitutus, tamen nulla tali in eis facta distinctione hoc est diuisione, cũ habebit iure substitutiõis, & hæc fuit forte mẽs istius literę: secus tamen esset in pupillari, vel alias vbi ius accrescendi, locũ habere non posset: vt per doct. hic.

Si seruum alienum. CASVS. Quidam fecit testamẽtum, & in testamento suo seruum P. quem credebat liberum hominem, hæredem instituit, & postea adiecit, & si institutus hæres non erit, Mæuium ei substituo. mortuo testatore apparuit, quod ille quẽ testator errore deceptus credebat fuisse liberum, & tanquam liberum hæredem instituit, seruus erat P. & ita iussu P. domini adiuit hęreditatem, qui eam dicebat sibi acquisitam: ex aduerso: Męuius substitutus viriliter se P. opponebat, & allegabat in hunc modũ: Ego domine P. dico, ꝙ per aditionem serui tui in casu isto non potest tibi acquiri hęreditas: qa testator errore deceptus credebat liberũ seruũ tuũ, quẽ sibi hęredẽ instituit: vnde cum in rei veritate non tenuerit institutio facta: ideo deficiente institutione, dico me ex substitutione ad totam hæreditatem admittendum, & te omnino repellẽdum. Sed in contrarium P. videbatur sibi posse defendere hæreditatem, in hunc modum allegando contrar. dicens: Domine Mæui, ego dico, ꝙ veritas præferẽda est opinioni. vnde cum in veritate seruus meus fuerit institutus, & si hæres non esset, tu ei futurus eras substitutus: & ipse seruus iussu meo adierit hanc hæreditatẽ, mihi per traditionem totam hęreditatem acquisiuit: & vulgaris subst. expirauit: & sic ex virtute vulg. substi. nihil iuris in hac hęreditate poteris vendicare, cum traditione substitutio penitus sit extincta. & ita magis crescebat contentio inter P. dominum serui instituti, & Mæuium substitutum: & ideo supplicauit impe. dicens, pro Deo domine, si placet terminetis istam contentionem, & dicatis quid iuris est in casu isto proposito? Ad hoc hñ. Amice, si quis alienũ seruũ patremfa. arbitratus, hæredẽ instituerit, & si hæres nõ esset. Mæuiũ substituerit, licet iste seruus per errorẽ institutus, iussu domini adierit hæreditatẽ, non tamen substitutio vulg. penitus euanuit: imo Mæuius vulgariter substitutus in partẽ hęreditatis acqui tę admittẽdus est. Sed domine, qualiter respõ. ad allegationes hincinde propositas? Ad hoc respõ. Amice, Allegatio domini ꝓ seruo instituto, locum habet in eo seruo, quem testator sciens esse seruũ, hæredem instituit Illa enim verba, quę ponuntur in vulgari, Sed si hæres nõ erit in eo, quem testator in rei veritate scit esse seruum, intelligũtur, si

a Patremfamilias. Id est, liberum hominem. Accur.

ADDITIO. Et hoc verum, nisi error esset in ea personæ qualitate, quæ præsumeretur causa fi. ipsius institutionis, puta in consanguinitate: vt l. si pater. C. de hęred. institu. Ange.

b Iussu. Quem iussum necessario oportet præcedere: vt ff. de acquir. hære. l. si quis mihi. §. iussum.

c In partem. Sed in quam? Respon. hæreditas in duas partes diuiditur: & iterũ vnus semis diuiditur in duas partes: quæ sunt duæ quartę totius: & vnam harũ particularum habet dominus instituti, aliã substitutus: vt ff. de hęr. inst. l. si paterfa. in fi. Sed de alio semisse quid erit? Respon. quidam, ꝙ substitutus habet, inspecta opinione testantis. s. qui credidit institutũ liberum fuisse: & ita per consequens credit substitutũ admitti, si hæreditatem sibi institutus non acquisierit, vel alij, cuius iuri postea subiectus foret: vt in fi. huius. §. ergo si aliquod istorũ duorum nõ cõtingit, debet habere substitutus secũdum opinionẽ testantis totã hæreditatẽ: sed quia nõ erat liber, vt testator credidit, de ęquitate datur dño ipsius quarta hæreditatis, & facit pro hoc illud generale, opinionẽ considerandã: vt ff. pro emp l. ij. §. si à pupillo. in glo. si in re. & ff. de acquir. hær. l. is qui putat. Alij dicunt ꝙ domino datur, cõsiderata veritate magis, quã opinione: quia vere seruus eius domini factus erat ille, qui institutus fuit: qđ verius esse videtur, veritate magis attenta, vnde facit & illud generale, veritatẽ spectãdã: vt j. de le. §. si quis rem. Accur. Opinio an sit veritati anteponenda.

ADDITIO. Dic quod vlt. opi. gl. est verior. & ita no. glo. & doct. in d. l. si paterfa. videlicet, quod dominus serui habeat totum alium semissem. Ang. Aret.

d Illa enim verba. Nunc mutat casum: nam j. dixit, quando aliud arbitrabatur testator, & aliud erat. in his autem duobus responsis, quę sequuntur, idem est id quod arbitratur testator. Accur.

e Si hæres non erit. Quæ apponuntur in substitutionibus vulgaribus.

f Testator scit. Et verum scit. Alias enim non diceretur scire: nisi esset: vt ff. de aqua plu. arc. l. ij. §. item Labeo ait cum quæritur.

sic accipiũtur: si neq; ipse hæres erit [a], neq; aliũ [b] hæredem effecerit [c]. In eo verò, quem patremfamilias esse arbitratur [d], illud significãt: si hæreditatem sibi, vel ei, cuius iuri postea subiectus [e] esse cœperit, non adquisierit [f]. Idq; Tiberius* Cęsar in persona Parthenij serui [g] sui constituit †.

TITVLVS XVI.

DE PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

Qui liberos impuberes in suis habet sacris cõstitutos, non solùm vulgariter, id est, si hæredes nõ erunt, sed etiã pupillariter, si hæredes fuerint, & intra pubertatẽ decesserint, eis substituere põt: ideo primo casu cõtingẽte, substitutus fit testatoris hæres: secundo verò casu, ipsi pupillo hæres efficitur.

Liberis [h] suis impuberibus, quos in potestate quis habet non solùm ita, vt suprà diximus [i], substituere potest: id est, vt si hæredes ei non extiterint, alius sit ei hæres: sed eò amplius, vt si hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: veluti, si quis dicat hoc modo [k]: Titius filius meus hæres mihi esto [l]. Et si filius [m] meus hæres mihi non erit, siue hæres [n] erit, & prius moriatur, quàm in suam tutelam venerit, id est, ante, quàm pubes [o] factus sit *, tunc Seius hæres esto, quo casu [p], si quidem non extiterit hęres filius: tunc substitutus patri fit hæres [q]. Si verò extiterit hæres filius, & ante pubertatem decesserit: ipsi filio [r] fit hæres substitutus. nam moribus [s] institutum est †, vt cùm eius ætatis [t] filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, paren-

a Erit. Scilicet, liber factus.

b Neq; alium. Id est, si neq; sibi, si liber fieret, vel domino suo præsenti, vel etiam futuro quærat.

c Effecerit. Nam tunc quando non est aliquod istorum duorum, admittitur substitutus.

d Arbitratur. Scilicet testator, subaudi, & verum arbitratur. Accur.

e Subiectus puta. Quia vendidit se ad ptiũ participãdum, vel quia dedit se in arrogationem, quod potest.

f Acquisierit. Supple in litera. At in nostro casu primo. s. huius §. aliud est, & aliud arbitratur: vñ ibi in partẽ admittit, vt ibi diximus. & hęc oĩa distinguẽdo seruauit princeps. qñ seruus suus fuit institutus, & alius substitutus, vt hic dicit, & ff. de hęre. instit. l. & hoc Titius. Collige ergo talẽ distinctionẽ: quia cũ hęredẽ aliquem instituo, & si hęres nõ erit, substituo: aut scio liberũ, aut scio seruũ: & tũc seruatur qđ in secunda, & tertia rñ. hui⁹ §. dicit. Aut puto liberũ falso, cũ sit seruus: & tũc subdistinguo, aut ꝑ eũ volui, aut nolui alium fieri hęredẽ: qa hoc expssit, & tũc seruat mea volũtas: vt C. de hære. inst. l. cũ ꝓponas. in glo. pe. ibi, itẽ no. quæ est huic contraria. Aut est dubium, an volui, vel nõ alium fieri hæredem per eum: & tunc seruatur quod in princ. huius §. dicitur. Si autem puto seruum, cum sit liber 1: hic casus indubitabilis est. s. quod erit liber hæres.

g Serui. Scilicet instituti 2, cui fuerat alius substitutus. Nam diuisa fuit hæreditas inter Tiberium dominum serui, & inter ipsum substitutum: vt patet in l. & hoc Tiberius. ff. de hæredi. instit.

DE PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

Continuatur, Quia suprà visum est de vulgari substitutione: & quia parentes non solum vulgariter, verum etiam pupillariter liberis substituere possunt, ideo sequebatur videre de pupillari substitutione. Porcius.

Liberis. Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Primo ponit qualiter quis possit facere pupillarem substitutionem. Secundo de exemplari substitutione cui fieri potest. Tertio redit ad pupillaris substitutiõis materiã. Quarto, Quod etiã exhæredatis potest fieri illa substitutio. Quinto citra pupillarem substitutionẽ aliquos casus ponit, & potissime vsque ad quã quãtitatem fieri possit. Sexto, quod maiori, vel puberi, vel extraneo fieri non potest pupillaris. Secunda ibi, Qua ratione. Tertia ibi, Igitur. Quarta ibi, Non solum. Quinta ibi, Quęcunq; Sexta ibi, Extraneo. Litera in hoc titulo est planissima: ideo pone casum per teipsum.

h Liberis. Nota ex hac litera tria esse necessaria, vt pupillaris substitutio teneat. Primum, vt sit de liberis, cui substituitur. nam extraneo substitui non potest: vt j. eodem, §. extraneo. Secundum quod sint impuberes. nam puberibus non potest substitui: vt j. eod. §. masculo. Item tertio, quod habeat in potestate: vt hac litera probatur per ordinẽ. emancipatis autem non potest substitui: vt ff. eod. l. ij. §. j. 3. Item est necessarium quartum ꝙ filij sint instituti, vel exhæredati, alias nullũ esset principale testamentum: vt s. de exhæ. lib. in princi. & ff. eo. l. j. in fi. vnde nec pupillare valeret: vt j. eod. §. liberis. & hæc oĩa similiter in nepotibus seruantur, si non sint recasuri in sui patris potestatem: vt ff. e. l. ij. §. plane post hu. alias cum sunt recasuri, non valet testamentum: cum in ea causa sint, vt eorum testamenta non valeant, etiam si ipsi sint maiores.

i Ita vt supra diximus. Scilicet vulgariter s. titu. j. & hoc idem hic subiicit: vt si hæredes &c.

k Hoc modo. Hic caute no. quod in primo ponit verba institutionis. Secundo substitutiõis vulgaris. Tertio substitutionis pupillaris. Acc. ADDITIO. Aliqui dicũt, ꝙ omnia sunt verba pupillaris substitutionis: quę etiã nõ hæredi & exhæredato fieri põt: cũ hic tex. non intendat exemplificare vulgarem. Io. Fab.

l Esto. Hæc est institutio tantum. Accur.

m Et si filius. Ecce vulgaris. Accur.

n Siue hæres. Ecce pupillaris.

o Pubes. Bene facit, quod exponit: alias interdum pro xiiij. annis: interdũ pro xxv. ann. ponitur hęc oratio, cum in suam tutelã venerit. ff. de leg. iij. l. cũ filio.

p Quo casu. Supradicto.

q Patri fit hæres. Et solius patris habeat bona, secundum Azon.

r Ipsi filio. Et nihilominus patri: vt ff. e. l. paterfamilias. & bona pupilli vndecunque quæsita sint, habet: vt ff. eod. l. sed si plures. §. ad substitutos. nisi in duobus casibus, vt in testamento militis, & arrogatoris: vt ff. eod. l. sed si plures. §. in arrogatore. & §. ad substitutos. in fin. Accur.

s Moribus. Alias à maioribus: vt C. de impu. & ali. substi. l. humanitatis.

t Ætatis. Vt masculi ante xiiij. ann. fœminæ autem ante

* Vide Alci. lib. dispunc. j. ca. ij. & Catellianũ Cottam in dictiõe testamentum.

† Sic princeps põt esse iudex in causa sua. cõcor. l. & hoc Tiberius. ff. de hę. insti. & ratio hui⁹ tex. fit magis ex volũtate principis, quã ex subtilitate rationũ. Aegi. Per.

1 In dubio autẽ error non præsumitur, & tũc hoc cõsistit in animo testatoris cui nõ ꝓbatur nisi ex coniecturis: qd autẽ in filio vel monacho institutis cũ datiõe substituti vulgaris quos testator credebat esse sui iuris vel etiam sciebat esse alieni, & an hæres primi instituti ex iure deliberãdi præferatur, an substitutus, vide Ange. hic.

2 Ista glo. nõ est Accur. sed additio.

* Responsum illud vide elegãter interpretatũ simul & emẽdatũ ꝑ Aemi. Ferretũ in notis suis ad

Instit... nes h... so loc...

Subst... tio p... larisl... quatr... necess...

3 Ete... tio: q... stitut... sunt d... re ciui... cũdum... emanc... tus h... pro ex... neo: f... tamen... in mi... vt l. n... ita. §. ... dato. ... test. ... dũmod... lius nõ... in pote... te aui... assecu... cum fil... ff. eod. ...

* Abi... hæc, id... ante qu... pubes ... ctus sit.

† Mo... bus ali... indust... se, quo... do acq... endi ... pud l... con. ... ter ... cat ... in... tam... in ha... sum ...

ante duodecim ann. ff. de test. l. qua ætate. & s. qui. manu. non pos. §. cum ergo.

[a] Excitati. Scilicet nos Iustinianus.

[b] Constitutionem. C. de imp. & ali. substitu. l. humanitatis.

[c] Certas personas. Scilicet filios mente captorum, si habeãt: alias fratres mẽte capti [1]: alias quoscũque volet: vt in dicta l. humanitatis. cõtinetur. TIO. Etiam supradictis existentibus, qui sunt spurij, vel naturales tãtum, aut etiam mente capti. Angelus.

[d] Resipuerint. Id est, cum compotes mentis, vel sani facti fuerint.

[e] Ad exemplum. Et ita hæc vocatur exemplaris substitutio. Vnde vt plene de his habeas notitiam, distingue quinque genera substitutionum: quia alia est vulgaris, alia pupillaris, alia exemplaris, alia breuiloqua, alia compendiosa. Prima, scilicet vulgaris subdiuiditur: quia alia expressa, vt quæ fit verbis negatiuis: vt, si hæres non eris, Titius erit hæres vt s. proxi. Alia tacita, quæ fit verbis affirmatiuis: vt hic, vos inuicem substituo: vt ff. de hęre. insti. l. cum in testamento. §. j. Item hæc, quisquis erit mihi hæres, sit filio meo impuberi hæres: vt ff. eodem, l. qui liberis. §. hæc verba. & hæc vulgaris adita hæreditate expirat: vt C. eo. l. post aditam. Secunda autem, scilicet pupillaris, similiter subdiuiditur: qa alia expressa: quæ fit verbis affirmatiuis: vt hic, si hæres eris, & morieris in pupillari ætate, Titius sit hæres: vt supra proxi. Alia tacita, scilicet vt si vulgariter tantum pupillo substituatur quo casu tacita subintelligitur pupillaris. si- & sub pupillari tacita, vulgaris intelligitur: vt ff. eo. l. nam [*] hoc iure. in princip. & C. de impuberibus & ali. substi. l. quamuis. & hæc adueniente pubertate expirat: vt, in fine huius §. Tertia, scilicet exemplaris, sic ideo dicitur: quia ad exẽplum pupillaris est inducta, vt hic dicitur. In multis tamen differunt: quia hæc etiam maioribus fit, sed alia tantum impuberibus. Item vsque ad certam ætatem fit pupillaris, scilicet decimumquartũ annum, vel duodecimum annum in fœmina: vt j. eo. § masculo vel etiam minus tempus certum, nõ maius: vt ff. eo. l. si ita quis substituerit. & l. in pupillari. at hæc exẽplaris in incertum. Item in hac, scilicet exemplari, certæ personæ substituuntur: vt C. eodem. l. humanitatis. in pupillari autẽ quilibet potest substitui. Quarta autẽ, id est breuiloqua fit ita, duobus hæredibus institutis, vos inuicem substituo: & si ambo pupilli sunt. nam quatuor substitutiones his verbis breuibus comprehenduntur: & appellat lex hanc reciprocam substitutionem: vt ff. eodem, l. nam [*] hoc iur. §. primo. Quinta, scilicet compendiosa, fit his verbis aliquo instituto: quãdocunque decesserit, Titium substituo. & si quidem hoc fiat à milite pupillo vel nõ pupillo: valet iure directo, quandocunque decedat institutus: vt ff. de mili. testamen. l. miles ita hęredem. §. primo. nisi mater sit in medio quo casu iure fideicommissi valet, si pubes iam factus decedat institut⁹: vt C. eodem, l. precibus. Si vero paganus, siue non miles, faciat eã, valet iure directo, si moritur institutus in ætate pupillari. Si vero, postea tunc aut per hęc verba fit, substituo illum: & tunc trahitur ad fideicommissariam, vt ff. ad Trebellianum. l. Scęuola aut per hæc verba, te instituo: & si decesseris quandocunque tibi illum facio hæredem, & hæc non valet: vt ff. eodẽ l. verbis ciuilibus. Accursius.

tes eis faciant.

Qua ratione potest pater filio impuberi pupillariter substituere eadẽ poterit filio furioso, aut mẽte capto exemplarem substitutionẽ facere: itaque sicuti pupillaris pubertate aduenĩete expirat, ita exemplaris furore sedato, & sanitate mentis restituta euanescit.

Qua ratiõe excitati [a], etiam constitutionem [b] in nostro posuimus Codice: qua prospectum est, vt si qui mente captos habeãt filios, vel nepotes, vel pronepotes cuiuscunque sexus vel gradus: liceat eis, & si puberes sint ad exemplum pupillaris substitutionis certas psonas substituere: sin autẽ resipuerint: [d] eandẽ substitutionem infirmari. & hoc ad exẽplum [e] pupillaris substitutiõis: quæ [f] postquàm pupillus adoleuerit [g], infirmatur.

Facta pupillari substitutione, cẽsentur duo testamẽta, vel vnũ duarum hæreditatum. Areti.

Igitur in pupillari substitutione secũdũ præfatũ modũ [h] ordinata, duo [i] quodammodo † sunt testamẽta: alterũ patris, alterũ filij: † tãquã si ipse filius sibi hæredẽ instituisset, aut certè vnũ testamẽtũ est duarũ causarum, id est, duarum hæreditatũ.

Potest pater facere substitutionem pupillarem filio separatim clausam & signatam: & disponere quod non aperiatur viuo filio, quæ dispositio valet, etiam si non fuerit per se ita clausa & signata. Aretinus.

Sin autẽ quis ita formidolosus [k] fit, vt timeat, ne filius suus pupillus adhuc ex eo, ꝙ palã substitutũ acceperit, post obitum eius periculo insidiarum subiaceat [l]: vulgarẽ quidẽ substitutionẽ [m] palã facere, & in primis testamẽti partibus ordinare [*] debet. Illã autem substi-

[f] Quæ. Scilicet pupillaris.

[g] Adoleuerit. Item finitur arrogatione impuberis: vt ff. de adop. l. nec ei. in fine. Item si patris non fuit hæreditas adita: vt ff. eodem. lege, sed si plures. §. si ex asse. Item si nascitur posthumus testatori: vt ff. eodem, l. si pater filium. Item per secundum testamentum, quod tamen valet: vt ff. eodem, l. si quis eum. §. fina. Item si testamentum paternum rumpatur per querelam in totum: aliud si pro parte: vt ff. eodem, lege, in substitutione. & de inofficioso testamento. lege, Papinianus. §. sed nec impuberes. Sed contra tabulas bonorum possessio mota non facit pupillarem substitutionem cessare: quia ibi non quæritur de viribus testamenti: vt ff. eodem, lege, ex duobus. §. fina. & de inofficio. testamen. lege, filius. §. primo.

[h] Præfatum modum. Vt supra eodem, in principio.

[i] Duo. Nota quod duo dicuntur quo ad quid: quia duobus fit. nam instituitur hæres duobus, patri scilicet & filio. Item duarum hæreditatum. vnum vero dicitur, quia ab vno factum. & facit ad hoc ff. eodem, l. patris & filij. & ff. de conditio. & demonstratio. l. hæc scriptura. & ff. de bonorum possessio. secundum tabulas lęge, si ita scriptum. §. finali. & lege, vt bonorum.

[k] Formidolosus. Id est, timidus & meticulosus.

[l] Subiaceat. Quibus insidiis cum subiiceret substitutus, vt haberet eius hæreditatem, vt fecit Zacharellus.

[m] Substitutionem. Scilicet cum ipsa institutione. nam hic est ordo, vt primo institutio, secundo vulgaris substitutio, tertio pupillaris, [illegible]: vt supra eodem titulo in principio.

Intantũ quod cæteris exhęredatis, vel ex iusta cã pteritis vnum tantũ modo substituere potest. Ang.

Substitutio pupillaris.

Et sicut pater potest facere filio impuberi testamentũ, ita etiã potest eidem eligere sepulturã: vt habetur in c. de vxore. iũcta gl. in per verbo, definitũ. extra de sepul.

[*] Alias, iã & infra.

† Dictio quodãmodo, est nota impropriętatis: vt hic, & l. in suis. ff. de libe. & posthu. gl. in l. si me in vacuã. ff. de acq. pos. Aegi. Per.

† Et sicut pater potest facere filio impuberi testamentũ: ita etiam potest eidem eligere sepulturam, vt habetur in c. de vxor. iuncta glo. super verb. definitum extra de sepul.

‡ Et est ratio qa tũc impeditur rogat⁹ nõ solũ ex defectu ætatis testari, sed ex alio defectu: qa est subiectus alteri⁹ potestati, cui per dationem pupillaris substituti potuit prouideri: secũdũ Chr.

[*] Alias, scribere.

tutionē, p̄ quā si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatē decesserit, substitutus vocatur [a]: separatim in inferioribus partibus scribere [b]: eāq́ partem proprio lino [c]: propriaq́ cera cōsignare: & in priore parte testamēti cauere [d], ne inferiores tabulæ viuo filio, & adhuc impubere aperiant. Illud palā est, nō ideo minus valere substitutionē impuberis filij, quòd in eisdem tabulis [e] scripta sit, quibus sibi quisque hæredē instituisset: quāuis pupillo hoc periculosum sit.

Substitutio pupillaris pōt fieri nō solùm filio instituto, sed etiā exhæredato: & veniunt in ea omnia bona pupilli vndecūq; quæsita, quod locum habet etiam in posthumis. Aretinus.

Non solū autē hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parētes possunt, vt si hęredes eis extiterint, & ante pubertatē mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exhæredati [g]. itaque eo casu [h] si quid exhæredato pupillo exhæreditatibus, legatisve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit [i], id omne ad substitutum [l] pertinebit. Quæcūque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum [m], vel exhæredatorum [n], eadem etiam de posthumis intelligimus.

Non potest pater pupillo suo substituere pupillariter, nisi sibi faciat testamentum, & si nō valet testamentum patris: non valet substitutio. Aretinus.

Liberis autem † suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi [o] faciat [p]. nam pupillare testamentum, pars [q] & sequela est paterni testamēti: adeò vt si patris testamentum non valeat [r], nec filij quidem valebit.

Pupillaris substitutio potest fieri singulis pupillis, vel ei qui vltimus morietur. Aretinus.

a Vocatur. Quæ est pupillaris.

b Scribere. Vel etiam alia charta: quia & hoc fieri potest. vt ff. eod. l. patris & filij.

c Proprio lino. Linum appellat ipsam chordulam, quæ fit de lino: vt videmus fieri in literis domini papæ, in quibus chordulis testamenti apponebantur septem sigilla de cera. Et ideo dicit proprio lino, quia si alieno, vendicaret dominus, & ita aperietur: & consilium legis nullum esset. vel dic proprio, id est, separato ab aliis partibus testamenti. Sed nonne magis inuidiabitur substitutus: cum tantam constructionem, id est, ordinationem videat, & propter se? Respō. hoc ignorabit, an propter se, an propter alium facta fuerit illa ordinatio. Accursius. Nec ideo inualidabitur istud consilium, quia sub expressa vulgari tacita pupillaris contineatur: quia illud verū, nisi de mente tacita vel expressa testantis contrariū appareat: vt hic, & l. iam hoc iure. ff. eodem.

Doctores contra ꝓpter publicam vtilitatem ad similitudinem tigni iniūcti: vt ꝑ Io. Fab. & Angel. hic.

d Cauere. Idem est & si hoc non caueat, dum tamen separatim signet. Accursius.

Non ideo minus. Quasi dicat diximus, quod sic caute fieri potest. Sed si nō ita fecerit, nunquid valet ideo minus? Respond. non ideo minus &c. vt hic dicit.

Tabulis. Scilicet apertis. Accursius.

Exhæredatis. Scilicet substituere possunt.

Eo casu. Scilicet quando exhæredato substituitur.

Fuerit. Vt quia gratiosus erat hic pupillus, sic vt ei donaretur vel legaretur.

Id omne. Imo videtur, quod tantum in eis bonis valet substitutio, quæ à patre peruenerunt ad filium exhæredatum: vt ff. de mili. testa. l. miles. §. exhæredato. quæ est huic contraria. sol. ibi miles emancipato substituebat: quod in alio, scilicet pagano non toleratur: vt j. eo. §. extraneo & ideo cum vnum pro eo inducitur, scilicet quod pōt substituere emācipato, & aliud contra eum inducitur, scilicet quod non potest substituere emancipato, nisi in his bonis quæ sibi dedit: vt argu. ff. de iureiuran. l. eum qui. in prin. Imo existenti in potestate quod patet, quia exhæredatur: quæ exhæredatio esset inepta in emācipato. vnde dic quod ibi loquitur in milite, qui instituto vel emācipato potest substituere pro parte, & pro parte nō: secus in pagano. Ang.

Ad substitutum. Qui substitutus nullo potest grauari legato, etiam in ea re, quæ pupillo fuit relicta: vt C. de leg. l. cum quidam. sed ipse exhæredatus sic in re sibi relicta: vt ff. eo. l. cohęredi. §. cum filiæ. in fine §. Et not. hunc §. non posse hodie habere locum, nisi talis sit impubes, qui possit esse ingratus: vt proximus pubertati. vt not. supra quibus modis tutel. fin. §. item si in serui tutem. alias non potest exhæredari: vt C. de inoffic. testa. l. si quis in suo. §. legis.

Institutorum. Vt supra eo. in princip. vsque ad proximum §.

Exhæredatorum. vt supra proxi. §.

Et sibi. Hic not. quod si filium exhæredet cui substituit: prius sibi, deinde debet facere filio testamentum. Si autem eum instituat, tunc vel ante, vel post valet institutio vel substitutio: vt ff. eod. l. ij. §. prius. & §. sed si quis. & §. sed & si. & §. fina. AD. Sed hanc reprobāt docto. quia non habet rationem, & dicunt istum textum. & dictum §. prius. ꝓcedere, quando substitutio fit ex interuallo: secus si eodē contextu: quia nō curatur quid præcedat. Ange.

Faciat. Hoc fallit in milite, qui potest substituere pupillo: licet non instituat sibi aliquem hæredem: vt ff. de vulga. & pupilla. substitutio. lege secunda. §. quisquis.

Pars. Sic ff. quemadmodum testamenta aperiātur. l. penultima.

Non valeat. Scilicet à principio: vt quia filius fuit præteritus: vt ff. eodem, lege, si quis eum. in fine legis, vel alias, scilicet non valet testamentum à principio: cum multi sint modi, quibus testamentum non valet: vt ff. de iniust. rup. testa lege, j. Idem etiam si ex postfacto rumpatur in totum scilicet testamentum patris. Secus si pro parte tantum: quia tunc substitutio remanet: vt ff. eod. lege, in substitutione. & ff. de inofficio. testamen. lege, Papinianus. § sed nec. Item hęc sunt vera, si iure ciuili expugnetur testamentum. Aliter autem si iure prætorio: vt si per contratabul. expugnetur testamentum: quia remanet substitutio: vt ff. eodem, lege, ex duobus. in fine. & lege, sequen. quę huic legi contrariæ sunt. Sed certe aliud est, cum expugnatur iure ciuili, vt hic: aliud cum iure prætorio: vt ibi. nam prætor non potest facere esse, nec desinere hæredem: vt infra, de bonorum possessio. §. quos autem. Item nota hic, quod de alienis rebus quis testatur: vt pater de bonis filij. sic & alias ff. de dona. inter virum & vxorem lege, cum his. §. si

dona

donator. versi. si miles. & ff. de iniust. rup. te. l. si quis filio. §. sed & si quis fuerit. Est & alius casus secundum quosdam: vt C. de secun. nup. l. fœminæ. §. si. Sed de iure cõmuni aliter est: vt ff. de test. l. eius qui. §. j. & de iure Cod. l. conficiuntur. §. si post.

beris. §. hæc verba. & l. seq.

Pro qua parte. Prout enim dilexit testator eos instituit æqualiter, vel inequaliter, sic in substitutione præsumitur: vt hic, & ff. eo. l. si pater. & s. titu. j. §. & si ex disparibus.

a Vel singulis. Potest enim esse, quod quis habeat plures filios, & omnes impuberes, si ergo cuilibet substituere vult poterit, si autem vltimo loco morienti, & hoc potest: vt hic, & ff. eodem, l. vel singulis. & hoc casu vno moriente, defertur sua portio iure legitimo, scilicet, per legem duodecim tabularum ad fratres: vt hic, & j. de legitim. agnato. success. §. j. Sed certe ex eo, quod tantum vltimo morienti substituit, videtur eos inuicem substituisse vsque ad vltimũ: & ita iure substitutionis magis, quam legitimo inter eos succedi videtur: vt ff. de legatis secundo. l. Titia Seio. §. Seia. in fine, quæ est huic contra. Sed certe ibi dixit plus, scilicet, quod non alienarent, quod testator eis dimittebat. & ex hoc ibi dicitur iure substitutionis succedere: non quia vltimo tantum substituitur: vt ff. de legat. iij. l. is qui. in fine.

ADDITIO.

Et nota, quod iste §. est lex. ff. eodem titulo. & incipit, vel singulis. ideo non ab re sic §. iste debet incipere: & ita habent correcti codices.

Etiã vni ca oratione qđ fa cit, vt si filiabus legenturcen tũ pro qua libet: quãnis verbis sint coniũctæ: nõ tamẽ habeãt ius accrescẽdi, vt l. huiusmodi. §. qbus ita. ff. de lega. j. Ang.

q. d. cũ substitui tur ei q vltimo moriẽtur si vnus pmoriatur, eius portio defertur ad alios fratres: et hoc fit iure legitimo. s. per l. xij. tab. Aegi. Per.

Vel singulis [a] liberis, vel ei, qui eorum nouissimus [b] impubes morietur: substitui [c] potest. Singulis quidem, si nemi nem eorum intestatum decedere voluerit: nouissimo, si ius legitimarum hęreditatum † integrum inter eos custodiri velit.

Pupillo substitutus dari potest certo & proprio nomine, aut generaliter, his verbis (quisquis mihi erit hæres, filio meo impubere sit hæres) quo casu qui ex testatoris iudicio hæredes fuerunt, pro hæreditarijs portionibus substitui videntur.

Substituitur aũt impuberi, aut nominatim [d]; veluti, Titius, aut generaliter: vt, Quisquis mihi hæres erit [e]. Quibus [f] verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio illi, qui & scripti sunt hæredes [g], & extiterunt [h], & pro qua parte [i] hęredes facti sunt.

Pubertate euanescit pupillaris substitutio, nec longiorem habet progressum, quàm in pubertatem vsque.

Masculo igitur vsq; ad quatuordecim annos substitui potest, fœminæ vsque ad duodecim annos, & si hoc tempus ex-

cesserint, substitutio [k] euanescit †.

Extraneo & puberi filio post aditam hæreditatem directò substitui non potest: sed per fideicommissum potest.

Extraneo verò, vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest, vt si hæres extiterit, & intra aliquod tẽpus decesserit, alius ei sit hæres, sed hoc solùm permissum est, vt eum per fideicommissum [m] testator obliget [n] alij hæreditatem eius, vel totam, vel pro parte restituere. quod ius quale sit, suo loco trademus [o].

TITVLVS XVII.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTVR.

Si quis facto testamento quẽpiam sibi seu in filium arrogauerit, vel ex suis descendentibus aliquẽ adoptarit, protinus quasi sui hæredis agnatione, quod prius fecerat, rumpitur testamentum.

TEstamẽtum iure factum, vsque eò valet, donec rũpatur, irritum've fiat. Rumpitur autem testamentum,

i Vsque. Ad xiiij. ann. scilicet, completos: nam pupilli esse desinunt: vt s. quib. mod. tut. fi. in princi. sed intra hos annos potest substitui: vt ff. codẽ. l. si ita quis. & l. qui plures.

k Substitutio. Scilicet directa: si tamẽ aliqua verba inueniantur fideicõmissi in testamẽto, iure fideicõmissi valebit: vt C. de fideicõ. l. si frater tuus.

m Per fideicommissum. quod semper fecisse videtur, cum dicit, si filius meus quandocunq; decesserit, substituo ei Vitalem: quia verbum substituo, cum sit generale verbũ, & ad directam & fideicõmiss. substitutionem possit trahi: ad id restringetur, quod est rei aptius. i. ad fideicommissum: quia directa non habet locum quandocunque decedit: & probatur hoc C. de impube. & aliis substi. l. precibus. §. si vero substitutio; & ff. de vulga. substitu. l. cohæredi. §. cum filiæ. & ff. de lega. & sen. con. l. in ambigua. forte idem si dicat. Vitalis hæres esto. nam trahitur ad fideicommissariam: quia de hæreditate restituenda rogasse videtur: vt ff. ad Trebel. l. ex facto. j. rñ. & l. Scæuola. Sed contra. est: vt no. s. in distinct.

† Cõcor. in ca. Rainutius. in glos. super versi. liberis. ante me. ibi, pupillaris est. extra de testa.

† Tu diligenter expende hãc glos. cuius cõtrarium no. glo. in l. verbis ciuilib. ff. de vulg. et pupil. q̃ vult quoties substitutio directa fit, nũquã possit valere iure directo propter defectũ personæ, q̃ etiã facit, vel cui fit: sed obliquaẽ iure fideicõmis. quę glos. vera est, & hæc falsa cum pręcedẽti secundum Bar. hic et Io. de pla. Et vide Bart. in d. l. verbis ciuilibus.

Nota qđ substitutio com pẽdiosa facta verbis cõmunib' valet omni tẽpore: vt fideicõmis. & idẽ tenuit gl. in d. l. precibus. & est cõmunis opi. licet alij dixerint qđ intra tẽpora valeat iure directo: post tẽpora vero iure fideicõ. & dicatis vt ibi. Crist.

n Obliget. Rogando eum per fideicommissum, vt restituat. Accur.

o Tradenus. Vt j. de fideicom. hære. per totum.

b Nouissimus. Id est, vltimus: puta his verbis. Qui ex liberis meis impubes vltimus morietur, ei Titius hæres esto.

c Substitui. Scilicet pupillariter.

d Nominatim. Sic supra de exhæredation. libero. §. nominatim.

e Hæres erit. Subaudi. sit hæres filio meo.

f Quibus. Scilicet generalibus verbis.

g Hæredes. Scilicet patris.

h Extiterunt. Scilicet, ipsimet hæredes, nam secus si alij quærant, vtputa patri vel domino. nam tales, scilicet pater & dominus, qui sunt hæredes per filium, vel per seruum ex his verbis generalibus non admittuntur ex substitutione. Idem dicas de hærede hæredis: vt hæc notantur. ff. eo. l. cum filio. & lege, qui li-

Quod fa ctũ ad materiã l. fin. C. de edi. diui Had. tol. cuius beneficiũ datur hęre di scripto. Angel.

QVIBVS MODIS TESTAmenta infirmentur.

Vsque nunc qualiter firmẽtur testamenta, nũc qualiter infirmentur. nam nihil est adeò firmum, quod non rũpatur vt auth. de nup. §. nuptias. cel. iiij.

TEstamentũ. Totus iste ti. diuidit in v. partes. Primo ponit, qualiter testamẽtũ tollatur agnatiõe sui hęredis nouiter adoptati. Secundo

cùm in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti ius vitiatur. Si quis enim post factum testamẽtum adoptauerit [a] sibi filium per Imperatorem, eum, qui est sui iuris: aut per prætorem, secundum nostram constitutionem [b] eum, qui in potestate parentis fuerit, testamentum eius rumpitur [c] quasi adgnatione [d] sui hæredis.

Posteriore testamẽto ex quo iure ciuili aliquo casu adire potuit hæreditatẽ (quãuis adita fuerit) rũpitur prius testamentum.

Posteriore quoque testamento, quòd iure perfectum est, superius rumpitur [e], nec interest, extiterit aliquis hæres ex eo [f], an non. hoc enim solùm spectatur, an aliquo casu existere [g] potuerit.

Ideoq; si quis [h], aut noluerit hæres esse, aut viuo testatore, aut post mortem eius antè, quàm hæreditatem adiret, decesserit [i]: aut conditiõe, sub qua hæres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nã & prius testamentum non valet ruptum à posteriore: & posterius æquè nullas habet vires: cùm ex eo nemo hæres extiterit.

Etiam posteriore ritè facto testamento, in quo in certis rebus quispiam institutus fuit, primũ cui hæres est vniuersalis, tollitur testamentum: sin autem secundis tabulis, vt priores quoq; vim obtinerent, iusserit testator: tũc qui ex re certa scriptus est: vt vniuersam hæreditatem hæredi, qui priore institutus est testamento, restituere tenetur.

cũdo qualiter per secundũ testamentũ tollatur primũ. Tertio qualiter testamẽtũ irritetur cap. dim. testãtis. Quarto an volũtas solennis possit tolli nuda voluntate testantis. Vltimo, q etiam. Imp. non capit. ex testamento imperfecto. Secũda ibi, in. §. posteriore. Tertia ibi, Alio quoque. Quarta ibi, Ex eo autem. Quinta ibi, Eadem oratione.

CASVS. Domine, vos vultis tractare quib. mod. infirm. test. dicatis mihi primo, quandiu valet testamentum recte factum? Ad hoc respõ. Amice, testa. iure factum semper valet, donec aliquo modo rumpatur vel irritum fiat. Sed quid domine, iam video quã diu valet testa. dicatis modo mihi, quando intelligitur test. rumpi? Ad hoc resp. Amice, testa. proprie dicitur rumpi, quando in eodem statu manente testatore, ius ipsius test. vitiatur, vt patet in tali exemplo: Quidam fecit testa. solenne. & post testa. arrogauit imp. rescr. quendam sibi in filium: aut forte per prætorem aliquem sibi adoptauit secundum tenorem nostræ constit. nam in casu isto per arrogationẽ, vel per adoptionẽ istius filij, qui nec est exhęredatus, nec institutus, rũpitur testa. sicut rumperetur si post factum test. aliqs suus hæres testa. agnasceretur. Et h.d. vsq; ad illum §. posteriore quoque. Franc.

a Adoptauerit. Id est, arrogauerit.

b Constitutionem. Puta auus est, qui adoptat: vt C. de adop. l. cum in adoptiuis. & s. de adop. §. sed hodie.

c Rumpitur. Si autem eum prius instituisset, nõ rumperetur. licet postea arrogaretur: vt ff. de li. & posth. l. filio. §. fi. Si aũt fuit exhæredatus filius emãcipatus, & postea arrogetur: tunc nõ rumpitur, aut extraneus, qui postea arrogatur, & tũc rumpitur: vt ff. de contra ta. l. nõ putauit. §. si quis emãcipatum. Extraneum aũt nepotem accipe, qui non est suus hæres: cum alius eum præcedat [1]. alias frustra tunc exhæredaretur: vt ff. de verb. obli. l. quidam cum filium. & de libe. & posth. l. si quis posthumos. §. si filium.

ADDITIO Et hæc vera, quando ante testamentum fuit facta exhæredatiõ. quid autem si codẽ vel in vno testamento instituatur, in alio postea simpliciter exhęredetur, aut si post ius quæsitum exhæredatio conferatur? vide Angel. hic.

d Quasi adgnatione. Id est, sicut natiuitate alicuius posthumi. nã tunc certũ est rumpi: vt ff. de iniust. rup. testa. l. j. in fi. & l. iij. in princi. & l. certum [2]. & hoc in masculi testa secus in testa. fœminę: vt ff. de li. & posthu. l. Gallus. §. nũc de le. Velle. in fi. §. & est ratio: quia præteritio matris habetur pro exhæredationẽ: vt s. de exhæ. lib. §. fi. sed de inoffi. testa. agit talis posthumus: vt C. de inoffic. testa. l. iij.

Posteriore quoq;. CASVS. Domine, iam video qualiter rũpitur testa. arrogatione & agnatiõe sui hęredis: nunquid pluribus aliis modis rũpi põt? Et resp. Imp. q sic. nam certe primũ test. de iure factũ rũpitur per secundum testa. iure factũ: nec in hoc casu refert, vtrum quis hæres extiterit ex secundo testa. an non. Nam hoc solũ spectatur quantum ad hoc, vt per secũdum rumpatur primũ: an aliquo casu ex secũdo test. existere potuerit. Ideoq; si quis in secundo test. institutus, aut repudiauerit hæreditatem, aut viuo testatore, aut post mortem eius ante, quã adierit, decesserit, aut forte deficiente conditione sub qua fuit hæres institutus, esse non possit: in omnibus his casibus paterfamil. intelligitur intestatus decessisse. nam primum test. nõ valet: quia ruptũ per secundũ cum solẽnitate factum, & similiter secundũ nullas vires habet, cum ex eo nullus hæres extiterit. & ita nec valet primum, nec valet secundum. Et hęc dicuntur vsque ad §. sed & si quis. Frã. de Aret.

e Rumpitur. Hoc est verum secundum quosdam, quãdo secũdũ nõ concordat cũ primo: alias durat primum: vt C. de testa. l. sancimus. Sed certe hoc stare nõ potest. nã si valet secundũ, nõ valet primũ: cũ idem nõ possit duo testa. facere: cũ ex secũdo tantum adeatur hæreditas [3]. Econtra in sententia. nam valet prima, non secũda ab eodem & super eo lata: vt ff. de re iudi. l. iudex.

f Ex eo. Scilicet posteriore testamento.

g Existere potuerit. Nota non considerari quod est, sed quod esse potest: vt hic, & ff. de hære. instit. l. pater filio. & ff. de iniu. rup. test. l. cum in secundo. in princi. & §. in futurum. Sed contra. ff. de lib. & posthu. l. si filius. char. j. Solu. ibi. secundũ testamẽtum nõn valuit, etiam in principio: hic autẽ valuit, licet ex eo nõ adeatur hæreditas. Itẽ no. quod id quod valet plus, rumpitur per id quod minus valet: sic ff. de adimen. leg. l. legatum sub conditione. §. j. Argumen. contra. ff. de rescinden. vend. l. si id quod. in princip. & §. fi. dic vt ibi not. in gloss. j.

h Ideoq; si quis. Scilicet institutus hęres in secũdo testa. Et iste versi. est exemplum, quãdo valet primũ testa. & nõ extitit ex eo hęres. & vide tertiũ exẽplum.

i Decesserit. Quare non transmittit, nec olim, nec hodie ad hæredes: vt C. de cad. tol. §. in nouissimo.

Sed & si quis. CASVS. Domine, iam video, qualiter rumpitur test. primũ per secundũ, licet secundum test. nõ habet effectũ, an pluribus aliis modis rũpi potest? Et respõ. q sic. nam aliquãdo rũpitur primũ p secundum: ita tamẽ, quod vtrunq; valeat, si primũ valet iure fideicõmissi, nõ tanquã ex primo, sed tãquã ex secundo, vt liquet in tali exemplo: Quidã fecit testamẽtum solẽnitate obseruata, postea fecit testamẽtum secundum

[1] Et intellige extra neũ ea extraneitate qua filius emancipatus. & sic nõ inepte exhęredatur: imo lex consuluit: vt §. posthumo rũ. s. de exhæ. libr. & ita bene sequitur in gl. alias frustra &c.

[2] Testamẽtum tamẽ rite factũ postea per ingressum monasterij non irritatur: sed regula a secundũ authẽ. si qua mulier. C. de sac. san. eccle. dic vt per Angel. hic.

[3] Testa[...] tum sec[...] dũ præ[...] tur pri[...] sed pri[...] sentẽtia[...] fertur [...] dæ.

Hoc [...] rũ vbi [...] ex item[...] lo: alias [...] eodẽ co[...] textu & [...] corã ei[...] testib[...] sunt [...] origin[...] cõfi[...] Fal[...]

Sed & si quis [a] priore testamēto [b] iure perfecto, posterius æquè iure fecerit: etiam si ex certis rebus [c] in eo hæredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis verba & hic inseri iussimus [d]: cùm aliud [e] quoque pręterea in ea constitutione expressum sit: Imperatores [f] Seuerus & Antoninus, Cocceio Campano [g]. Testamentum secundo loco factum licet in eo [h] certarum rerum hæres scriptus sit, perinde iure valere [i], acsi rerum mentio facta non esset: sed teneri hæredem scriptum [k], vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta [l] quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat iis, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba secundo testamento *, quibus vt valeret prius testamentum, expressum est: [m] dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentū hoc modo [n] efficitur.

Per capitis diminutionē, testamētū propriè fit irritū. Et largo modo testamētū ruptū, vel iniustū dicitur irritū, & ecōtra. Are.

Alio quoque * modo testamenta iure facta infirmantur: veluti, cùm is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit [o]. quod quibus modis accidat, primo libro retulimus [p]. Hoc autem casu [q] irrita fieri testamenta dicuntur [r], cùm alioqui [s] & quę rumpuntur irrita fiant: & ea, quę statim ab initio non iure fiunt, irrita sint. Sed & ea, quæ iure facta sunt: & postea post capitis deminutionem irrita fiūt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat singulas causas [t] singulis [v] appellatiōibus distingui: ideo quędam non iure facta

cundum similiter, cū debita iuris solēnitate, & in secū do testamento instituit hæredē in certis rebus, & cū fecisset secundū testamētum, adiecit, Volo quod illud quod dixi in primo testamento, valeat. In casu isto dubitatur, vtrū primum testamentū videatur ruptū per secundum? Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt primū testamentum per secūdum sublatum esse: licet in secundo testamēto hæres in certis rebus sit institutus, & verba constitutionis prædictorū principum, in hoc titu. inseruimus, & sunt verba constitutionis hæc, Imper. Seuerus & Antonin. Augu. Coccio Campano salutem. Dubitari non oportet testamentum secundo loco factum, licet in eo in rebus certis hæres scriptus sit, perinde iure valere, ac si certarum rerum mentio in eo facta non esset, sed tanquam hæres esset simpliciter institutus. Verumtamen in hoc casu hæres scriptus in secundo testamento debet esse contentus rebus sibi in secundo testamento datis, si sufficiant ad quartam totius, vel si non sufficiant, suppleta sibi quarta ex leg. Falcid. tenebitur vt fideicommis. hæreditatem hęredibus scriptis in primo testamento restituere, & hoc propter hæc verba inserta secundo testamento, quibus testator expressit: vt prius testamentum valeret. Et his modis supradictis, videlicet arrogatione, & sui hæredis agnatione, & secundi testamenti constitutione, testamentum iure factum rumpi intelligitur &c. Cætera, quæ in hoc ti. dicuntur, planissima sunt.

a Sed & si quis. Iste. §. est lex. ff. ad Trebel. & incipit, Si quis priore. Accur.

b Priore testamento. Not. hic arg. pro sententia appellationis: vtrum ex ea, vel ex prima agatur [1]. Sed contra argu. C. de dona. inter vir. & vxo. l. ex verbis. Et simile potest notari in. l. pen. eiusdem titu. Accursi.

ADDITIO. Tu dic, quod agitur ex prima in criminalibus. Idem in ciuilibus, si lapsu temporis sit confirmata, puta quia est appellatio deserta, alias & per secundam sententiam, secundum Ioan. Fabr. agitur ex vtraque, sed secundum Ang. ex secunda, ex qua etiam agitur, si sit contraria primæ.

c Ex certis rebus. Quia totum habet, licet ex certa re sit institutus, & ideo rumpitur primum testamētum, vt hic, & ff. de hæredi. instit. l. j. §. si ex fundo. in gloss. institutus.

ADDITIO. Et hoc verum, quādo in eodem testamento non est datus alius cohæres, alias haberetur loco legatarij, præterquam in querela inofficios. testamenti: de quo dic: vt per Ang. hic.

d Inseri iussimus. Hoc titulo statim.

e Aliud. Scilicet quod expresse confirmari potest primum in secundo, & alias: vt patet in sequentibus.

f Imperatores. Ecce verba constitutionis. Accursius.

g Campano. Scilicet, rescripserunt salutem.

h In eo. Scilicet secundo testamento.

i Valere. Accipe, dubitari non oportet: quod est j. Accursius.

k Scriptum. Scilicet in secundo testamento.

l Suppleta quarta. Scilicet si res sibi datæ non faciant quartam.

m Expressum est. Nam testator voluit primum testamētum manere: & tamen non potuit, nisi de iure fideicom. ex tacita tamen voluntate, quæ ex secundo testamento [2] percipitur, remanet primum: vt si dicam in secundo, ideo instituo talem: quia mortuus est quem institueram in primo. nam si errauit, remanet primus hæres, & legata ex vtroque præstantur, scilicet à primo hęrede: vt ff. de hęred. insti. l. fi.

ADDITIO. Et sic ex qualitate pręfationis colligitur causa finalis ipsius dispositionis: & tunc ab ea licitum est arguere. Angel.

n Hoc modo. Scilicet, tribus modis per arrogationem, & agnationem. vt supra eodem, §. primo. Item & per secundi testamenti compositionem: vt s. eod. §. posteriore quoq;. vsque huc.

o Diminutus sit. Licet minima capitis diminutione: vt infra eodem. §. non tamen. in fine. & ff. de iure codicillorum. leg. conficiūtur. §. si post factum testamentum. sed contra. supra de milita. testament. §. penultimo. Sed illud speciale est in milite. Potest & alius modus irritandi testamentum adiici: quia per legē quandoque cassatur in duobus casibus [3]: vt in authentica. vt cum de appellation. cognosc. §. si quis de prædictis. & §. si vnum ex parentibus. coll. viij.

p Retulimus. Vt s. de cap. dimi.

q Hoc autem casu. Scilicet, qui si capite diminuitur.

r Dicuntur. Scilicet, proprie.

s Alioq. Scilicet si improprie dicere velim, & large.

t Causas. Id est, differentias.

v Singulis appellationibus. Id est, propriis nominibus. & facit ff. de supel. leg. l. Labeo. §. fin.

* Non iure facta [3]. Vt sunt illa, quæ carent solēnitate testium. Vel quando testator nō habuit testamenti fact

[1] Dic qđ aut prima sentētia tēporis lapsu: vt pote qꝫ appellatio desideratur, & agitē ex prima, aut cō firmatur p̄ secundā & ex ea agitur glo. in l. hæres. vbi Bar. C. de appel.

* Alias Alio autē &c.

[1] Abūdat secundo testamento.

[2] Primus casus est quādo ille qui cognouit se hæredē scriptū in testamēto: testatorē inopia laborātē ñ alimentauerit, imo illū passus est fame necari. Secūdus casus est quādo testatorem ab hostibus captū non redemit: tūc in dignatione quadā hæredis testamētū viribus vacuatur: ꝓpterea qđ hæreditas ex eo non aditur secūdū Chr.

[3] Ista glo. cū duabus sequentibus nō sūt Accursij, sed additiones.

dicuntur, quædam iure facta rumpi [a], vel irrita fieri [b].

Capitis diminutione testatoris iure ciuili irritũ fit testamentum: quod tamen, si hæres mortis tempore pristinum statum recuperarit, iure prætorio cõualescit: & ex eo secundum tabulas bonorum possessio peti potest.

Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. Nam si septem testium signis signata sunt [c]: potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem adgnoscere, si modò defunctus, & ciuis Romanus [d], & suę potestatis [e] mortis tempore fuerit [f]. Nam si ideo irritum factum sit testamentum: quia ciuitatem, vel etiam libertatẽ [g] testator amisit: aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit, non potest scriptus hæres secundum tabulas [h] bonorum possessionem petere.

Simplici nudaque voluntatis expreßiõe præcedens ritè factum testamentum minimè infirmatur: item posterioribus tabulis imperfectis: non fiunt irritæ priores perfectæ.

Ex eo autem solo [i] nõ potest infirmari testamẽtum, quòd postea testator id noluerit [k] valere. vsque adeò vt & si quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit, & aut morte præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, Id non perfecerit: diui Pertinacis oratione cautum sit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritę fiant: nisi sequentes iure ordinatæ, & perfectæ fuerint [l]. Nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est [m].

Si quis idcirco principem hæredẽ scripserit, vt aduersario cũ quo sibi lis erat, duriorem constitueret litigatorem, nulla est dispositio huiusmodi.

Eadem oratione expreßit [n] nõ admissurum se hæreditatem eius, qui litis causa principem reliquerit [o] hæredem, neque tabulas non legitimè factas: in quibus ipse

---

ti factionem, & fecit: vel quãdo filiũ in potestate constitutum præteriuit: vt l. j. ff. de iniust. rup. test.

a Rumpi. Scilicet, tribus modis, videlicet per arrogationem, per agnationem, & per secundi testamenti compositionem.

b Irrita fieri. Vt per capitis diminutionem testatoris, vel quando hæres institutus non adit hęreditatem: quia tunc testamentum constituitur irritum: vt l. j. ff. de iniust. testa.

c Signata sunt. Et postea testator capite diminutus est.

d Ciuis Romanus. Vt quando maximam vel mediam capitis diminutionem passus fuerit, & postea restitutus.

e Suæ potestatis. Vt in minima. Accursius.

f Fuerit. Et aliquo indicio voluntatem primam retineat: vt ff. de bono. possess. l. secundum tabulas. & lege, qui ex liberis. §. testamento.

g Libertatem. Imo etiam facto seruo testatore: vt quia capiatur ab hostibus, & ibi seruus moriatur. nam tunc valet testamentum: vt s. quib. non est per. fa. testa. §. fina. quæ est contra. sed illud est propter fictionem leg. Cornel. vt ibi, & ff. de vulga. substitu. l. lex Cornelia. Et tunc quando impedimentum tollitur per viam fictiõis, vt ibi: vel restitutionis in integrum à principe: vt l. si quis filio. §. pen. ff. de iniust. testa. reconualescit testamentum etiam de iure ciuili, nisi quo ad relictum tali damnato factum, vel ipsius institutionem, secundum Ange. hic.

h Secundum tabulas. No. ꝙ de iure ciuili nõ admittitur: cum sit irritum testa. sed iure prætorio: quo inspecto, nõ potuit infirmari quod erat factũ: cum circa talia ius prætorium non habeat vim: vt j. de bo. poss. §. quos autem. Accursi.

i Solo. Bene dicit solo: quia si plus interueniat, licet non sit perfectum, secundum tamen quandoqꝫ rumpit primum, vt in fi. huius §. dicemus.

k Noluerit. Scilicet, dicendo hæc verba nolo testamentum quod feci valere.

l Perfectæ fuerint. Imo quandoque & si sint imperfectæ, secundæ rumpunt primo factas: vt C. de testa. l. sancimus. quæ est contra. Sed ibi tam ex cursu decennij, quam mutatione voluntatis illud euenit, non sola mutatione. Item cõtra. ff. de milita. testa. l. eius militis. §. si militia missus. Sed ibi primum erat minus solenne, iure communi inspecto: vnde facile potuit rumpi. Item contra. ff. de iniust. rupt. test. l. ij. Sed ibi secundum, licet non sit perfectum iure communi, est tamen perfectum iure militari: vnde rũpit primũ. Item contra. C. de testa. l. hac cõsultissima. §. si qs autẽ. Sed ibi in secũdo fuerunt instituti, qui & alias intestato successuri erant: vnde facile rumpitur primũ testamẽtũ, in quo extranei sunt instituti. & facilius admittuntur venientes ab intesta. vt argu. ff. de vulgari & pupil. substitu. l. si filius. Item contra. C. de test. l. nostrã. & ad idem contra. ff. si ta. testa. nullæ ex. l. j. §. si hęres. Sed in istis legibus plus fecerat testator, vt rumperet primum: quia incidit, quod magis est, quam si aliud testamentum facere voluisset: arg. ff. de iis, quæ in testa. delen. l. ij. Item contra. ff. de acqui. hære. l. Claudius. Sed ibi nõ valet primum: non quia ruptum sit à secũdo: sed quia hæres institutus in primo non adiuit ex eo hæreditatem: vnde non valet testamẽtum, quod hæredem non habet: vt ff. de iis, quæ in testa. delen. l. proxime. nec potuit eam trãsmittere suo hæredi adeundam: vt C. de cadu. tol. l. vnica. §. in nouissimo. Itẽ contra. C. de his, qui. vt indign. l. hæreditas. Sed ibi dixit talia verba, ꝙ hæres erat indignus, vel similia, quę plus faciunt, quã si simpliciter diceret, nolle prius valere: vel quam si secundum cœpisset facere, & ideo ibi receditur à primo. Vel dic, illud quod hic dicitur, esse verum de iure directo, vt non rumpatur primum, sed tamen auferatur ei hæreditas, vt indigno: vt ibi, cum hoc cogitauerit testator: vt arg. ff. de condi. insti. l. quidam. in fi.

m Nullum est. No. nihil esse, quod perfectum non sit. C. de iis, qui. vt indi. l. cũ Syllanianũ. in fi. Sed contra. ff. quẽadmo. testa. ap. l. ij. §. test m. Sed ibi abusiue dicitur aliquid quod non erat perfectũ. Item contra. C. de testa. l. hac consul. §. ex imperfecto. Sed illud speciale est fauore liberorũ, vt ibi dicitur: sicut & illud est speciale in illis, vt difficilius rũpat testator illud in quo ipsi instituti sunt: vt in auth. de test. imp. §. pe. coll. viij.

n Expresßit. Scilicet diuus Pertinax.

o Reliquerit. Scilicet in solenni testamẽto: quod facit vt

Nisi declaret volũtatẽ suã in actis corã testibus & post lapsum decẽnij. l. sancimus. C. de testamen, Aegi. Per. Multa cõtraria format & soluit.

Et ita in dubio præsumitur ꝓpter fisci extremam potestatē, secus i priuato: vt l. est, ex hoc. §. sed & hære. ff. de alie. iu. mu. causa fact. Angel.

In hanc sententiā de eodē Pertinace scribit Capitolinus in eo. Legem tulit, vt testamēta priora nō prius essēt irrita, quā alia perfecta essent: neue ob hoc fiscus aliquando succederet. Ipseque ꝓfessus est, nullius se aditurū hæreditatem quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite ꝓplexa vt legitimi hæredes & necessarij priuarentur.

Imo est Alexāder imperator in d. l. hic citata Aegid. Per.

Quia nihil tam ꝓprium imperij, quā legibus viuere: vt dicitur in d. l. Aeg. per.

Cōcor. c. j. in glo, super verbo, ab omnibus. in fi. extra de constitu.

...cit, vt duriorem faciat aduersarium suis aduersarijs: quæ institutio est odiosa & inuidiosa: vt ff. de hæred. instit. l. penultima.

a Ob eam causam. Scilicet litis. nam si legitimas non probat, scilicet princeps, multo minus probabit non legitimas. Accur.

b Probaturum. Id est, cōmendaturum.

c Admissurum. Id est, nisi solenniter sit institutus, nolet etiā nomen hæredis habere. Accursius.

d Authoritas desit. Vt quia aliquid desit propter quod testamentum non valet cum multa sint in eius factione necessaria: vt supra de testa. §. j. & ij.

e Rescripserunt. Vt C. de test. l. ex imperfecto.

f Inquiunt. Imperatores.

g Soluti. Vt ff. de legi. & senat. cons. l. princeps. & facit ff. de iure fisci. l. fiscus. j §. fina.

h Viuimus. Id est, viuere volumus: vt hic, & C. de lega. & constitu. princip. l. digna vox. & facit ff. de lega. ij. l. quod principi. & l. seq. & ff. de leg. iij. l. ex imperfecto. & ff. de inofficios. testamen. l. Papinianus. §. si Imperator. Imo contra fiscum in dubio est ferenda sententia, si causa sit mere lucratiua: alias secus, vt hic. Ange.

ob eam causam a hæres institutus erat, probaturum b: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum c, neque ex vlla scriptura, cui iuris authoritas d desit, aliquid adepturum. † Secundū hoc diui Seuerus & Antoninus sæpissimè rescripserunt e. Licet enim (inquiūt f) legibus soluti g simus, attamen legibus viuimus. h

TITVLVS XVIII.

DE INOFFICIOSO TESTA.

Liberi indebitè exhæredati, inofficiosi querela proposita, parentum possunt impugnare testamenta: quod ius parētibus quoq; à liberis exhæredibus factis competit, itē fratribus, turpi, scilicet persona instituta: reliquis autem cognatis non conceditur hoc querelæ beneficium.

Quia plerunque parētes sine causa liberos suos exhęredāt i vel omittunt k: inductū est, vt de inofficioso testamento agere possint l liberi: qui m queruntur n, aut iniquè se exhæredatos o, aut iniquè præteritos p: hoc colore q, quasi non sanæ mentis fuerint, cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit: sed rectè quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. † Nam si verè furiosus sit: nullum testamentū r est.

Qualiter ipso iure testamenta infirmentur s. tit. j. dictum est. Nunc autem qualiter officio iudicis, id est, per sententiam iudicis intentetur querela inoffic. testa.

Quia plerūque. Totus iste titulus, diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit quibus personis competat querela. Secūdo quando querela cesset. Secunda ibi, Sed hæc ita. Item prima subdiuiditur. Nam primo de querela descendentium contra testamenta ascendentium. Secūdo contra, de quærela ascendentium contra testamēta descendentium. Tertio de quærela collateraliū. Quarto, quod querela est remedium subsidiarium. Secunda ibi. Non autem. Tertia ibi, Soror. Quarta ibi, Tam autem. CASVS. Domine, vos vultis tractare de querela inofficiosi testamenti: dicatis mihi, si placet, quare querela inofficiosi testamenti fuit introducta? Ad hoc respon. Amice, ideo fuit introducta, quia plerunque parentes ex linea paterna in testamento instituunt extraneos hæredes, & liberos suos sine iusta causa exhæredant: vel etiam ex linea materna prætereunt. idcirco in subsidium liberorū introducta fuit quærela inoffi. testa. vt liberi qui conquerūtur se à parentibus sine iusta causa exhæredatos, aut iniqꝫ præteritos per querelā inofficiosi testamēti parentum suorū testamentum, in quo iniuste à beneficio suæ successiōis exhæredati sunt, aut ex linea materna p̄teriti, possint expugnare: & eodē modo hæreditatem scriptis hęredibus auferre. Et sub hoc verborū colore querelam proponēt, quasi insanæ mentis fuissent parentes: cum ordinarent testamentum. Non autem dicent parētes fuisse furiosos eo tempore, quo fecerunt testamentum, sed recte quidem fecerūt testamentum: officium tamen pietatis circa sanguinem suum omiserunt, liberos suos sine iusta causa exhæredando vel prætereundo, & instituendo extraneos. Et hęc dicuntur vsque ad illum §. Non autem liberis. in quo Imperator determinat, q̄bus competit quærela inoffi. testa. & plana est litera vsque ad illum §. Sed hæc ita accipiēda, in quo Imperator determinat qualiter quis excluditur à quærelā inof. testa. Et hæc similiter plana est vsque ad illum §. si tutor. Ad cuius euidentiam notandum est, quod qui semel approbat testamentum agnoscendo aliquid ex illo testamento: postea idem testamētum reprobare non potest, & similiter in casu contrario, qui scilicet reprobat testamentum, intentando querelam inoffi. testa. approbare, vel aliquid ex eo petere non potest. His breuiter prænotatis pone casum, sicut ponitur in apparatu. Cætera quæ dicuntur plana sunt vsque in finem titu. Fran. de Aretio.

i Exhæredant. Hoc refertur ad eos qui ascendunt per lineam masculinam * & fœmininam: sed sequenti clausula respicit tantum fœmininam.

k Vel omittunt. Hoc tantum ad fœmininam * lineā refertur. Nā illarū præteritio pro exhæredatione habetur: vt s. de exhæ. li. §. mater. Si autē aliquis de linea masculina omitteret filiū in potestate, nullum ipso iure esset testamētū. si emācipatū filiū omitteret, valeret sed per cōtra tab rūpitur: vt s. de exhe. li. in prin. & §. emācipatos. hodie etiā emācipatus præteritus potest dicere nulliū ipso iure: vt s. de exhę. li. §. nostra. alias §. sed hæc quidē. & C. de li. p̄te. l. maximū. Ac.

ADDITIO. Quod est verū, si sine legitima causa sit facta p̄teritio, alˀs cōtra ta. habet locū secūdū cōem opi. Ang.

l Agere possint. s. ab adita hæreditate intra quinquēnium. † vt C. eo. l. scimus. §. fina. & l. si quis filium. in fine, & ff. eo. l. Papinianus. in fine, & C. in quibus causis in integrum restitu. non est necessa. l. ij. Et hoc proposita quadam petitione ad hoc, vt testamentū rescindatur, quæ non est actio prorsus. nec accusatio, sed medium tenet, & quandoque actio, quandoque accusatio dicitur: sed proprius dicitur querela: vt no. ff. eodē. l. posthumus. §. si quis ex personis. in gl j si quis. in fine.

m Qui. Scilicet liberi.

n Queruntur. Id est, conqueruntur.

o Se exhæredatos. A qualibet linea.

p Præteritos Ab aliquo de linea fœminina.

q Hoc colore. Id est, hac honestate verborum.

r Nullum testamentum. Vt s. quibus non est permissum facere testa. § item furiosi.

* Querelam inofficiosi testamenti etiā nouissimo iure locū habere filio exhęredato nulla exp̄ssa exhæredationis causa, putat Viglius in p̄ludijs ad hunc titulum aduersus receptā interpretū sententiam.

† Pietas ēm, vt inqt Cice. li. ar. veteris. est per quam sāguine cōiunctis patriæ q̄ beneuolis officiū & diligens tribuitur cultus. Quid igit à pietate alienius, quā liberos ꝓprios, hoc est sua ipsius velut viscera negligere?

* Pone casum de Tectio filio Tectij, apud Vale. maxi. lib. vij. de tes. rescisſ. §. C. aūt. Aegid. Per.

* Pone casum de Septitia et eius filijs apud eundē Vale. ma. Aegi. Per.

† Supplementū autem legitimæ etiam p̄ parat ū transmittitur & durat xxx. annis secū dum commune opi.

Libero

Non autem liberis tantũ permiſſum eſt teſtamentũ parentũ inofficioſum accuſare: verũ etiã liberorũ [a] [i] parẽtibus: Soror autẽ [b] & frater † turpibus [c] perſonis ſcriptis hęredibus, ex ſacris cõſtitutionibus prælati ſunt [d]. Non ergo [e] cõtrà omnes hæredes agere poſſunt. [f] Vltrà [g], fratres igitur & ſorores cognati nullo modo aut agere poſſunt, aut agentes vincere [h].

Querela inofficioſi non habet locum, vbi competit aliud remedium.

Tam autẽ naturales [i] liberi, quàm ſecũdum noſtræ conſtitutionis diuiſionem [k] adoptati [l], ita demum de inofficioſo teſtamento agere poſſunt, ſi nullo alio iure ad defuncti bona venire poſsint. Nam, qui ad hæreditatẽ totam vel partem [m] eius alio iure veniunt [n], de inofficioſo agere non poſſunt. Poſthumi [o] quocꝫ, qui nullo alio iure venire poſſunt, de inofficioſo agere poſſunt.

Ceſſat querela, vbi aliquid relinquitur: quia tunc ad ſupplementum agitur.

Sed hæc [p] ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus à teſtatoribus teſtamento [q] relictũ eſt: quod noſtra cõſtitutio [r] ad verecundiam naturæ introduxit. Sin verò quantacunqꝫ hæreditatis pars, vel res eis fuerit relicta: de inofficioſo q̃rela quieſcente, id quod eis [s] deeſt, vſque ad quartam legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adiectum [t], boni viri arbitratu debere eam compleri.

Qui officij neceſsitate coactus legatum ex eo, in quo exhæres factus fuerat, teſtamento petiit, nõ prohibetur illud inofficioſi querela impugnare, è regione etiã, qui impugnauit legato ſibi in eo teſtamento facto, minimè priuabitur.

Si tutor [v] nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatũ acceperit, cùm nihil erat ipſi tutori relictũ à patre ſuo: nihilominus [x] poterit nomine ſuo de inofficioſo patris [y]

[a] Liberorũ. Parentibus, ſcilicet eſt permiſſum accuſare filiorum teſtamentum, quando ſunt ab eis exhæredati. & hoc accipe in filio pagano emancipato: alias ſi eſſet miles, non ſubijceretur quærelæ: vt C. eo. l. fina. in fine. Item ſi eſſet in poteſtate, teſtamentum ipſo iure nõ valeret: vt ſupra quibus non eſt permiſſum facere teſta. in princi. & facit ff. eodem, l. nã & ſi parentibus.

[b] Soror autem. Et frater. Hoc accipe in conſanguineis & vterinis, vel conſang. tãtum. [1] nam vterini non poſſunt: vt C. eod. l. fratres. Et nota, quod duo dicit iſte §. primum, quod frater & ſoror poſſunt agere quærela: ſecundum quod hoc verum eſt, quãdo turpes perſonæ inſtituũtur hæredes.

[c] Turpibus. Scilicet infamia ipſo iure, vel per ſententiã, vel etiam de facto. ADDITIO. Et talis infamia iuris, vel facti etiam excludit à quærela: vt l. in arenam C. eodem. Ang.

[d] Prælati ſunt. Id eſt, admiſsi ſunt, & tunc turpibus perſonis, ablatiui ſunt abſoluti. Vel dic Prçlati ſunt, id eſt præpoſiti turpibus perſonis, datiue legendo.

[e] Non ergo. Hoc refertur ad primum reſponſum: vel potius ad ſecũdum. Accurſius.

[f] Poſſunt. Scilicet de iure.

[g] Vltra. Hoc ad ſecundum, vel potius ad primum, ſi recte inſpiciatur ſeries textualis.

[h] Agentes vincere. ſ. etiam de facto agentes non vincerent. melius ergo facerent, ſi ſe ſumptibus inanibus non vexarent: vt ff. eo. l. j. Sed contra. ff. eo. l. poſthumus. §. ſi quis ex his. Sed ibi nemo repulit agentem: repelli tamen potuit, vt hic. Sed an filij fratrum agant? videtur ex hac litera eos excludi. Sed cum hodie vocentur ab inteſtato, & fratribus æquiparentur: forte & ipſis querela datur, vt in authen. de hær. ab inteſta. ve. §. reliquum. & in authẽ. vt fratrum filij. §. j. col. ix. quæ eſt in C. de legi. hære. authẽ. ceſſante. & arg. ff. de inoffi. teſt. l. poſthumus. in princi. Sed reſpondent quidam: quod non admittuntur ad quærelam: & tamen vna cum eo, qui poteſt agere, admittuntur ab inteſtato: vt C. de inoffi. teſta. l. fratres. & C. cõmunia de ſuc. Authen. itaque. Vel poſſet reſponderi, quod admittũtur iure diuerſo. nam frater agit quęrela & rumpit: & filius alterius fratris cum ſit ruptum teſtamentum, admittitur ab inteſtato. Accur. ADDITIO Si autem eſſet ſolus à querela excluderetur. Ang.

[i] Naturales. Scilicet & legitimi: nam naturales tantum non agunt in bonis patris, ſed matris: vt ff. ea. l. ſi ſuſpecta. §. primo.

[k] Diuiſionem. Vt ab auo paterno, vel materno.

[l] Adoptati. Id eſt, arrogati, qui habent quartam ex conſtitutione diui Pij, vt ff. eo. l. Papinianus. §. ſi quis impubes. [2] Itẽ adoptati ſi auo paterno dati ſunt: vt C. de ad. l. cum in adoptiuis. & ſupra de ad. §. ſed hodie. & hoc prædixit.

[m] Partem. Scilicet quartam. ſi autẽ minus, tunc ad ſupplementum agitur: vt j. §. proximo.

[n] Veniunt. Id eſt, venire poſſunt, vt iure legati vel donationis: vt infra eod. §. pe. vel quia eorum filij vel ſerui ſunt inſtituti: vt ff. eodẽ, lege nihil.

[o] Poſthumi. Scilicet exhæredati. nam ſi præteriti, ipſo iure rumpitur teſtamentum: vt ſ. de exhære. li. §. poſthumi. ſed hodie non poſſunt exhæredari: vt C. eodẽ l. ſi quis in ſuo. §. legis.

[p] Sed hæc. Hoc refertur ad ſupradicta à principio vſque huc.

[q] Teſtamento. Scilicet iure inſtitutionis. ° cum teſtamentum facit, vt in authen. vt cum de appella. cog. §. aliud. collat. vij. ſed ſi aliam voluntatem facit, ſufficit quoquo relinquatur titu. vt in authentic. de triente & ſemiſſe §. primo. colla. tertia.

[r] Conſtitutio. Vt C. eodem. lege, omnimodo. Accurſius.

[s] Eis. Scilicet exhæredatis vel præteritis.

[t] Non fuerit adiectum. Vt C. eodem, lege, ſcimus. in principio.

[v] Si tutor. Teſtator extraneum inſtituit, & filium exhæredauit, & quidam pupillo exiſtenti in tutela filij ſui legatum reliquit: quod petiit filius nomine pupilli ſui: non tamen ideo repellitur à querela ſuo nomine. Sed contra ff. eodem, l. fina. primo reſponſo. Sed ibi certe aduocatus, procurator ſponte faciebat, cum illa officia ſint ſpontanea: vt infra manda. §. mãdatum. at hic etiam ex neceſsitate: quia tutela ex neceſsitate ſuſcipitur: vt ff. de tuto. & curato. da. ab his l. necnon. & neceſſario geritur: vt ff. de admin. tuto. l. j. in principio.

[x] Nihilominus. Nam videbatur paternum iudicium approbaſſe, & ſic non poſſe poſtea querela agere: ſed tamen nihilominus poteſt, vt hic dicit.

[y] Patris. Scilicet ipſius tutoris, imo erat exhæredatus. Accurſius.

[a] Pone caſum de Vitellio lenone apud Valer. maxi. lib. vij. tit. vij. Aegi. Per.

[i] Pone caſum in filio Teren. q̃ patrem exhæredauit, ſed Piſo vrbis præfectus contra filium iudicauit: cum autẽ mouit patria maieſtas, donũ vitæ & beneficiũ educatiõis, vt ait Valer. maxi. li. vij. de teſta. reſci. §. autẽ. & j. eod. §. vij. ſoror.

[2] Dummodo ſint ex legitimo matrimonio nati. alias ſecus etiã ſi per reſcriptũ principis eſſent legitimati. Itẽ procedit iſte text. ſiue ſint exhæredati, ſiue præteriti: dũmodo legitimã in totum, vel in partem nõ habeãt: q̃a tunc agũt ad ſupplemẽtum. vt hic per Angel.

[1] Iſta... poſitio... mala: q... arroga... conſul... alio re... dio. ſ... condi... nem e... vt ibi... ſi arro... tio. ſ... adopt... tur &c...

° Bene... cio cu... plen... conſeq... tur, qu... gati, pr... pteracc... ſcendit... qđ habe... in teſtam... to etiã c... cauſa pa... tis vel ... qđ habe... legatari... iuxta ... traſta... l. qu... de h... ſti... vlt... neſc... &c. ... de A... Aduoca... & ... toris ... ciõ eſt ... tamen...

Sed ſi

a Sed si ecõtrario. Hic testator filiũ suũ pupillũ exhęredauit, & tutori, quẽ ipsemet pater filio dabat, legatũ dimisit. licet ergo agat de inoffi. noĩe pupilli, & succũbat, tñ ad legatũ admittit. Et ita no. arg. ex hoc & superiori respõso, ꝙ quis agit aliquid interdũ non vt ipse, sed vt alius. simile ff. de adop. l. si pater. §. qui duos. & ff. eo. l. is qui. §. si hæres. & l. aduersus. §. j. & C. de admi. tut. l. cũ quædã. & ff. de compensa. l. pe. C. de dolo. l. j.

b Igitur quartam. Contrarium formatur ex eo, quod habes s. eo. §. sed hæc ita. vbi dicit etiã si minus quarta habet, nõ agit querela, sed ad complementum. So. hic loquitur ante Iustinianum: vt C. eo. l. cum quæritur. & ff. eo. l. Papinianus. §. quoniam autẽ quartam. arg. s. secundum Iustiniani tempora, per legem C. eod. l. omnimodo. Et illud igitur, quod est hic, ponitur inceptiue, nõ illatiue. sic ff. de iusti. & iur. l. ius ciuile. §. hoc igitur. vel lege illatiue ex eo, quod habes s. eo. §. tam autem. in fi.

c Iure legati. Sed hodie iure institutionis, si facit testamentum: vt in authen. vt cum de appeilatio. cognos. §. aliud. collatio. viij. Si vero alia sit voluntas, sufficit quoquo relicti titulo: vt in authent. de trien. & semiss. §. j. collatio. iij.

d Inter viuos. Scilicet data ea conditione, vt hęc donatio inter viuos in quartam computetur: vt C. eodem. l. si quando. §. generaliter. & hic subiicit.

e Aliis modis. Vt dotis causa, & donationis ꝓpter nup. vt C. de inoffic. test. l. quoniam nouella.

f Diximus. Supra proxi. §.

g Pro virili portione. Vt s. quilibet habeat quartã huius partis, quã habiturus erat ab intestato: vt C. eo. l. parẽtibus. & l. cum quæritur. hoc tamẽ est hodie iure Auth. mutatũ. s. vt tertia detur. si sunt quatuor vel pauciores. Si vero plures sunt filij exhęredati, habẽt dimidiã: vt in auth. de triẽ. & semiss. §. j. col. iij. quæ est C. e. authen. nouissima: . Vnde versus, Quatuor aut infra, dant natis iura trientẽ: Semissem vero dant natis quinque vel vltra. Et no. in fi. huius ti. ꝙ quidã dicũt hunc ti. hodie non habere locum, nisi inter fratres, turpibus personis hæredibus institutis. & hęc fuit sentẽtia M. per auth. C. de lib. præte. vel exhære. authẽ. non licet. & authen. ex causa. Sed nos dicimus, ꝙ habet locum vt olim: quod plene diximus in auth. vt cum de appel. cog. §. aliud. col. iij. in glo. nominatim. in fi. & d. auth. ex causa. nisi ꝙ quędam ca. in d. auth. circa querelam sunt innouata: vt quia olim. nõ transmittebatur ad hęredem etiam suum, nisi esset pręparata: vt ff. eo. l. postumus. §. fi. & l. seq. hodie sic ad suũ hęredẽ: vt C. eod. l. scimus. in fin. Item olim quarta dabatur, hodie triens vel semis, vt dictũ est. Item olim filij se gratos esse probabant: hodie hęredes probant ingratos: vt C eodem, l. omnimodo. in glo. arguantur. Item no. hunc titu. loqui de gratis filiis. si em essent ingrati, nihil teneretur pater eis dimittere: vt in authen. de hær. & fal. §. exhæredatos. col. j. in glo. iuste. ibi, vt quia. & authen. de immẽ. do. in fin. §. fin. Et sunt causæ ingratitudinis xiiij. quibus filij exhæredantur: & vij. quibus pater à filiis: vt in auth. vt cũ de app. co. §. causas. & tres quibus frater à fratre: vt in authẽ. de nupt. §. ingratitudinem. Accur.

ADDITIO. Istæ omnes causæ facile habentur ꝑ hos versus, Bis septem causis exhæres filius esto. Si patrem feriat, vel maledicat ei: Carcere detrusum si negligit ac furiosum: Criminis accuset, aut paret insidias: Si dederit grauia sibi damna, nec hoste redemit: Testari prohibet, aut dat arena iocum: Si prauos sequitur, vel amat genito ris amicam: Non orthodoxus, filia quando coit. Sed pater ex septẽ, si nati spernet honorẽ. Hũc accusabit, dira venena dabit. Testari vetat, aut vxorẽ diligit eius: Non redimit captum, dum furit, odit eũ: Pellitur à fratre frater cau sis tribus: vt si Arguit hunc sceleris: vel ei vult tollere vitam. Vel si iacturam rerum sibi mouerit vnquam.

testamento agere. Sed si econtrario [a] pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit: & superatus est: ipse tutor: quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

Sufficit quòd filius habeat vnã quartã quoquo relicti titulo, ad hoc vt excludatur à querela, siue sit vnus, siue plures. Aret.

Nouissimo autem iure institutionis titulo, legitimam relictam esse operæ pretium est.

Igitur quartam [b] quis debet habere, vt de inofficioso agere non possit, siue iure hæreditario, siue iure legati [c] vel fideicommissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos [d]: in his tantũmodo casibus, quorum nostra constitutio mẽtionem facit, vel aliis modis [e], qui in nostris constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus [f], ita intelligendum est: vt siue vnus fuerit: siue plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, quarta eis dari possit: vt ea pro rata eis distribuatur: id est, pro virili portione [g].

TITVLVS XIX.

DE HAEREDVM QVALITATE ET differentia.

Triplices sunt hæredes. Ange. Aretinus.

HAeredes autem, aut necessarij [a] dicuntur, aut sui & necessarij, aut extranei [i].

Seruus proprius hæres à domino institutus, dicitur necessarius: quia est hæres velit, nolit: bona tamen, quæ post mortem domini quærit, propria sibi reseruantur. Aretinus.

DE HAEREDVM QVALITATE ET differentia.

Quia hæredes de quibus suprà dictũ est, diuersi sunt. ideo de eorum differentia & qualitate, id est, differenti qualitate [*] videamus. Accur.

HAEredes. Totus iste no. tit. diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit regulam, ꝙ hæredũ sunt tria genera. Secundo illa genera prosequitur, & declarat seriatim. Secunda ibi, necessarius hæres.

a Necessarij. Scilicet, tantum.

i Aut extranei. De his autem omnibus hic tit. dicit per ordinem: vt j. proxi. §. & §. sui. & § cæteri.

Necessarius. Diuiditur in tres partes. Nam primo prosequitur primũ genus hæredum s. qui sunt necessarij hæredes tantum. Secundo prosequitur secundum membrum siue genus: videlicet, qui sunt sui & necessarij. Tertio prosequitur, qui sunt extranei hæredes. Secunda ibi, Si autem. Tertia ibi, Cæteri qui. Item subdiuiditur prima pars in quatuor partes. Primo quis sit hęres necessarius tantũ. Secundo rationem assignat quare sic vocatur. Tertio infert, consulendo testatori, qui non

Quod est verũ etiã in legitima quæ debetur parentibus, et an sit necesse quod exprimere relinquãt iure institutionis, an sufficiat relinquere ꝑ legitima vel falcidia: vide Ange. hic.

Quod satis videtur exprimere si dixit do no tibi hoc ꝓ parte tua: arg. l. peto. in prin. ff. de le. ij. Et est ratio istius quia legitima debetur ex bonis quæ reperiuntur tẽpore mortis, in quibus non reperitur hæc donatio: cum iã in vita patris patrimonium perfecte eximeretur. Ange.

Idem in quarta debita parentibus: secus in debita fratri bus. A nam tũ portio vnius filij incapacis accrescat alijs, vide Ange. hic.

Pater filiũ xiiij. casibus, filius patrem septẽ, & frater fratrẽ tribus exhæredare potest.

* Figura est endiadis, nam diuersa nomina in vnam cõuenientiã iũguntur. sic s. de tut. §. j. ibi vis atque potestas, i. violenta ptãs. Virg. Molem que & montes, id est, molem montiũ. & pateris libamus & auro. i. pateris aureis. & in ꝑdã & partem. i. partẽ prædæ. & C. de agri. & cẽsi. in tit. & l. de nobis. ibi legitime. vel ex pacto. i. ex pacto legitimo. C. de episc. & cleri. Aeg. Per.

qui non est soluendo. Quarto prouidet ipsi seruo. Secunda ibi, Ideo. Tertia ibi, Vnde qui. Quarta ibi, Pro hoc tamen.

a Necessarius. Ad hoc vt sit necessarius est necesse vt sit seruus testatoris tempore testamenti. vt hic, & ff. eo. de hęr. insti. l. si alienum. in prin. Itē & tempore mortis: vt s̄. de hære. insti. §. seruus. j. Item ꝙ non sit alteri legatus. tunc enim legatario quæreret hæreditatem, & ipse eius esset: nisi idem seruus sibi substitutus esset hæres & liber: vt ff. de pupil. subst. l. si. §. j.

postea impetrare separationem, nisi sit minor: vt ff. de mino. l. ait prætor. §. non solū. quo casu tantū. s. cum est minor separationē impetrabit, etiā si iam attigerit hæreditatē, non autem vt ab hęreditate se abstineat: vt ff. de acqui. hær. l. necessariis. §. si.

Necessarius [a] hæres, est seruus hæres institutus. Ideo'que sic appellatur: quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus [b] liber & necessarius [c] hæres fit. Vnde [d] qui facultates suas suspectas [e] habent, solent seruum suum primo, aut secundo, aut etiam vlteriori gradu hęredem instituere: vt si creditoribus satis nō fiat [f], potius eius hæredis [g] bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo [h], illud ei cōmodum præstatur [i] †, vt ea, quæ post mortē [k] patroni [l] sui, sibi adquisierit, ipsi reseruentur [m]. Et quamuis non sufficiat bona defuncti creditoribus, iterum tamen ex ea causa res eius, quas sibi adquisierit, nō veneūt [n].

Vt quis sui nomine dignus sit duo copulatim interuenire necessum est: vt scilicet in potestate sit morientis, & priorem locū tunc temporis obtineat: quorum alterum nequaquam sufficere aperto iure ostēditur. & quanquam olim qui sui erāt, hi quoq; essent necessarij: iure tamē prætorio eis abstinendi beneficiū conceditur.

Sui autem & necessarij hæredes sunt veluti filius, filia, nepos, neptis've ex filio: & deinceps cæteri liberi, qui in potestate [o] morientis modo fuerint. Sed vt nepos neptis've sui hæredes sint, non sufficit eum, eam've in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo desierit [p] suus hęres esse, aut morte interceptus [q], aut qualibet alia ratione [r] liberatus à patris potestate †. tunc enim nepos neptis've in locum patris sui succedit [s]. Sed sui quidem hæredes ideo appellantur [t]: quia domestici [v] hæredes sunt: & viuo quoque

b Protinus. Id est, statim, & si quidem pure institutus est, à seipso libertatē consecutus videtur: vt ff. de acqui. hæred. l. ex parte. & ff. de hęredi. instit. l. sed & si in conditione. §. fin. & etiam ignorans: vt ff. si cer. pe. l. eius qui. in princip. & in glos. status. & ff. de testamē. l. qui in domini.

c Et necessarius. nisi sit institutus sub hac conditione, si vellet: quæ verba faciunt eum voluntariū: sed in extraneo nihil operantur: vt ff. de condi. institu. l. verba. & ff. de hær. institu. l. Cornelius. Accursius.

d Vnde. Quia necessarius.

e Suspectas. Vt qa sciunt se non esse soluendo: & facit s̄. quib. ex causis ma. non lic. in princi. & s̄. de vulg. substi. in prin.

f Satis non fiat. Scilicet, ab hoc seruo hærede & libero instituto.

g Hæredis. Id est, serui instituti. & hoc ne defunctus iniuria afficiatur: vt s̄. quib. ex cau. ma. nō li. §. j. in fi.

h Incommodo. Quia inuitus hæreditati adstringitur. Accursius.

i Commodum præstatur. Sic & alias inuenitur in multis locis: vt qui in vno casu grauatur, debet in alio releuari: vt ff. de iureiurand. l. eum qui. in princip. in gloss. probandi.

k Post mortem. Scilicet ante aditam hæreditatē: vt C. ad Sylla. de his qui. vt indig. l. cum Syllanianum. Vel certe hic protinus videtur adita hæreditas: vt d. l. cum Syllanianum. alio casu loquitur.

Scilicet, quando libertas est legata sine institutione: quæ statim nō cedit: vt l. vnica. §. libertatibus. C. de cadu. tol.

l Patroni. Id est, qui esset patronus, si esset liber in vita illius.

m Reseruentur. Separatione impetrata, si bona patroni nō attingat. i. nō inceperit administrare: vt ff. de separ. l. j. §. si. alias. i. si incepit administrare, non poterit

n Non veneunt. Id est non venduntur.

Sui autē. Iste §. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, qui sunt sui & necessarij hæredes. Secundo hoc limitat & restringit. Tertio rationem reddit, quare dicūtur sui hęredes. Quarto rationem ponit, quare dicuntur necessarij. Secunda ibi, Sed vt nepos. Tertia ibi, Sed sui quidē. Quarta ibi, Necessarij.

o In potestate. Alias si sunt emācipati, extranéi sunt: vt j. eo. §. cæteri.

p Desierit. Improprie ponitur: quia viuo patre non fuit hæres: sed dicitur desinere quantum ad id, quod futurum erat. sic, & alias: vt ff. v. sufr. quēadmo. ca. l. ij. §. desinere.

q Interceptus. Scilicet filius, & alias est interēptus, alias interceptus. i. remotus ab hoc seculo.

Vnde Ouidius in sua metamorphosi loquens de ranis dicit, Colla intercepta videntur.

r Alia ratione. Veluti emancipatione vel deportatione: vt s̄. quib. mo. ius par. po. sol. §. præterea. & §. cum autem.

s Succedit. Ita vt etiam filius emancipatus repellatur nepos, qui remansit in potestate ex eo vel alio filio natus, admittatur: & hoc iure ciuili, quod nō cognouit emancipatos: quia erant capite minuti: vt j. de hęred. quæ ab intesta. §. emancipati. de iure autem prætorio soli filij emancipati admittuntur, non nepotes: vt d. §. emancipati. sed per edictum de coniungendis cū emācipato liberis eius. admittuntur simul filius & nepos: vt ff. de coniungend. cum emancip. l. j. ij respon. Quod (id est, quod simul nepos cum patre vel fratre patris admittatur) locum hodie non haberet. cum sit sublata omnis differentia, quæ fiebat occasione emācipatiōis: vt in auth. de hære. ab intesta. §. j. col. ix. Accur.

Quod est verum, quando ab intestato succeditur nullo facto testamento: vel facto, sed non solenniter. aut eo per quærelam penitus expugnato, secus si per contra tabulas de iure prætorio filius succedat: quia etiam hodie procedit dictus tit. de coniungen. &c. Ange.

t Appellantur. Scilicet, supradicti filij & nepotes.

v Quia domestici. No. filiū domesticū patri. Sunt & alij multi domestici: vt C. de iis, qui ad eccle. confu. l. præsenti.

Dic hoc verū siue insolidum siue ꝑ parte sit hæres: vt ibi no. glo.

Qui in vno grauatur, in alio releuatur. Aegi. Per.

† Vel patre hęred tunc nepos suus h & ne rius. l. aliena. terdum de acq hær. Ac Pet.

præsenti. §. sane enim. & ibi glos. j. Accursius.

ADDITIO. Et ideo ex furto facto per filium, seruum, aut vxorem, non oritur actio ciuilis vel criminalis: cum sit domesticum: nisi esset magnum. quod no. secundum Angelum hic.

patre quodammodo domini existimantur [a] †.

Vnde etiam si quis intestatus moriatur: prima causa est in successione liberorum [b]. Necessarij verò ideo dicuntur [c], quia omnino siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamēto ex lege duodecim tabularum hæredes fiunt [d]. Sed his prætor permittit [e] volentibus abstinere hæreditate, vt potius parentis, quā ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

Qui non est in potestate morientis tempore mortis, dicitur hæres extraneus. Aretinus.

Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur [f]. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti: extranei hæredes nobis videntur. Qua de causa & qui hæredes à matre instituūtur, eodē numero sunt *: quia fœminæ in potestate liberos non habent [g]. Seruus quoque hæres à dño institutus, & post testamētum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur [h].

Extraneum hæredē (quo ex testamēto sibi delatam assequatur hæreditatem) tribus temporibus esse capacem iura requirūt testamēti scilicet tēpore, & mortis testatoris, itē aditionis: media autem tempora inter prædicta: hæreditatis capessendæ, eum minimè inhabilem reddunt.

In extraneis [i] hæredibus illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio [k]; siue hæredes ipsi instituantur, siue ij, qui in potestate eorum [l] sunt. & id [m] duobus * temporibus [n] inspicitur [o]: testamenti quidem facti tempore, vt constiterit institutio, mortis verò testatoris vt effectum habeat. Hoc amplius, & cū adit hęreditatem, esse debet cū eo testamenti factio: siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit. Nam ius hæredis, eo maximè tempore inspiciēdum est, quo adquirit hæreditatē. Medio autem tempore inter factum testamentū & mortem testatoris, vel cōditionem institutionis existentem, mutatio [p] iuris non nocet hæredi: qa (vt diximus) tria tempora [q] inspici debent.

Testamenti factio capitur in actiua & passiua significatione,

Testamenti autem factionem [r] non solùm is habere videtur, qui testamētum facere potest: sed

† Huc pertinet, q̄ pplinius in panegyrico ait, domesticos hæredes bona quę sanguine gentilitate: sacrorū deni que societate meruissēt: nō capere vt aliena, sed vt sua, semperq̄ possessa: ac p̄inde remissam illis vicesimam: q̄ ab extraneis hæredibus fisco pendebaf. Ex quo sequitur, q̄d si graduatus nominat' ducat vxorē, ea mortua potest vti sua nominatiōe impetrata ante nuptias. facit sup. quib. mo. test. infir. §. non tamen & ff. de adi. leg. l. iij. in fin. & l. se. cōtrarij not. §. qui. mo. ius pa. potest. so. in apostilla super glo. in potestate Aeg. p. 3 Alias, eodem numero extraneorū sunt. 1 Dic q̄d imo maritus est dominus & possessor cōstāte matrimonio, non vxor vel. dote. cū ibi not. per glo. & doct. C. de rei vē. sed mortuo viro dominium trāsfertur in vxorē: & perinde est acsi semp suisset apud eam, vt d. l. in rebus C. de iur. dot. sed in filium non trāsfertur sed continuaf: Vt l. in suis. ff. de li. & posthu. * Hoc verū quo ad dominiū interpretatiuū & intellectuale: secus quo ad effectuale, & est verum: quia dominiū est q̄dā plenitudo q̄ nō capit plures in solidū. l. vt certo. §. si duobus. ff. cōmo. secūdum Por. Aegi. Hoc verū de pos. interpretatiua & intellectuali, nō de vera et naturali Aegi. Per. 2 Ista glo. nō est Accursij. 3 Ista. glo. etiā nō est Accu. sed additio. * Alias, tribus.

[a] Existimantur. Scilicet ex artificio iuris ciuilis: quod fingit eandem personā patrem & filium: vt C. de impu. & al. substi. l. fin. in fine. Item eandem vocē vtriusque: vt infra de inutil. stipu. §. ei, qui. Itē & ideo videtur dominus: * quia in bonis patris alitùr sicut ipse pater: sicut vxor domina dotis dicitur, & habere possessionem: vt C. de iure do. l. in rebus. ad princip. & in glos. iure naturali. & C. qui pot. in pig. l. fin. 1 Item & possessionem. * viuo patre habere videtur filius: vt ff. pro hære. l. ij. in fin. hinc est: quod sola administratio dicitur transire ad filium, cum pater moritur: vt ff. de liber. & posthu. l. in suis.

[b] Liberorum. Vt infra, de hæred. quæ ab intesta. §. j.

[c] Dicuntur. Scilicet dicti filij.

[d] Hęredes fiunt. Scilicet de iure ciuili inspecto. aliud de prætorio: vt subiicit, q̄d præualet.

[e] Prætor permittit. s. liberis in potestate positis: non vt habeant necessitatē adire prætorem: sed sufficit si se non immisceant: vt ff. de acqui. hæred. l. ei qui se. & C. si mi. ab hær. se absti. l. j.

[f] Appellantur. Sic C. de rei vxo. act. §. accidit versi. extraneum.

ADDITIO. Alio modo dicitur extraneus ille cui nihil attinet, vel non est de ascendenti aut descendēti linea, quæ faciūt ad quæstionem de eo qui promisit non alienare in manum extraneam, secundum Ioan. Fab. & Ang. hic.

[g] Non habent. Vt s. de adopt. §. fœminæ.

[h] Habetur. s. vt sit hæres extraneus, nam non consequitur iste vtrunque. s. libertatē & hæreditatē ex domini testamento quod est necesse, vt sit hæres necessarius: vt s. de hæred. instit. §. si vero à viuo.

[i] In extraneis hæredibus. 2 Iste §. habetur sub eadem verborum forma, in l. si alienum seruum. ff. de hęre. instit. circa princip. vsque ad finem legis.

[k] Testamenti factio. Passiue accipe. s. vt possit capere ex testamento: quod potest quilibet, exceptis quibusdam quos not. j. titu j. §. legari.

[l] Eorum. Nam seruo instituto, domini persona inspicitur: vt s. de hære. instit. § seruus autem plurium.

[m] Id. Scilicet quod sit capax.

[n] Duobus temporibus. Alias tribus, alias duobus, sed tamen tria spectātur tēpora, vt subiicit.

[o] Inspicitur. Testamenti facti. vt cōstiterit institutio: & mortis testatoris, vt effectum habeat, ita est textus in l. si alienum ff. de hære. institut. & re vera melius & ornatius quā hic.

[p] Mutatio. Vt quia medio tempore efficiatur non capax: tamen his tribus temporibus bene inueniatur capax: vt hic & ff. de hæred. instit. l. sed si in conditione. §. solemus. & l. si alienum. §. in extraneis. Sed contra ff. de acqui. hæred. l. si seruus eius qui. Sed certe quod seruus in seruitute non dicebatur capax, vt ibi: ex persona domini principaliter erat: nam dominus erat non capax, vnde eo manumisso nō nocet ei manumissio: cum præsumatur nunc, q̄ tunc fuerit capax. Item nō sunt arg. contra. ff. pro empto. l. ij. in princ. & in authenti. vt cum de appella. cogno. §. generalem. colla. viij.

ADDITIO. [q] Dic prout loquitur ibi in contractu emptionis, concordat sed cum loquitur in aliis contractibus, contradicit: sed ibi loquitur in capace, & qui nō patiebatur defectum in persona sua, sed hic secus. Ang.

[q] Tria tempora. Scilicet in extraneo hærede: sed in suo & necessario exigitur vnum, secundum Ioan. scilicet tempus mortis: vt supra eod. §. sui. Vel secundum Azonem, etiam tempus testamenti inspicitur: tempus autem aditæ hæreditatis non inspicitur: quia statim sunt hęredes patre mortuo, scilicet de iure ciuili: vt ff. de suis & legi. l. in suis. In necessariis autem tantū duo tempora inspiciuntur, scilicet testamenti, & tempus mortis: vt ff. de hæredi. insti. l. si alienum. j. respon. & l. seruum.

[r] Factionem. Scilicet in actiua significatione.

Acquirere.

etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere [a], licet non possit facere testamētum. Et ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamilias, & seruus alienus testamēti factionē [b] habere dicuntur. Licet enim testamētum facere non possint: attamen ex testamento vel sibi [c], vel alij [d] adquirere possunt.

Extraneis hæredibus facultas libera est adire vel repudiare, nisi semel fuerit hæreditas adita: quia tunc non potest repudiari, nisi à minore. Aretinus.

Extraneis autē hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinēdi [e] potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeūda [f] hæreditate deliberare licet [g], adierit: postea relinquēdæ hæreditatis facultatē nō habet, nisi minor sit vigintiquinque annis. Nā huius ætatis hominibus sicut in cæteris omnibus [h] causis, deceptis, ita & si temerè dānosam hæreditatē susceperint, prætor succurrit [i]: Sciēdū est tamē, diuū Adrianū etiā maiori [k] vigintiquinque annis veniā [l] dedisse, cū post aditā hæreditatē grāde æs [m] alienū, quod aditæ hęreditatis tēpore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Adrianus cuidam speciali beneficio præstitit: diuus aūt Gordianus [n] postea militib' tantummodo hoc concessit *.

Quisquis inuentarium rerū hæreditariarū ritè confecerit, tutus etiam contra deliberationem subire hæreditatem potest: creditoribus etenim eatenus tantū tenebitur: quatenus hæreditatis vires sese extendunt.

Sed nostra beneuolentia cōmune omnibus subiectis imperio nostro pręstitit [o] hoc [p] beneficiū: & constitutionē [q] tā æquissimam [r], quàm nobilissimā [s] scripsit: cuius tenorem si obseruauerint homines, licet eis adire hæreditatē: & intantū teneri, quantū valere bona hęreditatis cōtingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxiliū sit eis necessariū: nisi omissa obseruatione nostrę cōstitutionis [t], & deliberandū existimauerint, & sese veteri grauamini [v] aditionis supponere maluerint.

Etiam nuda voluntate verbis aut facto declarata, aditur hæreditas, facto autē declarat, qui se pro hærede gerit, id est, hos actus exercet, qui non nisi ab hærede & domino fieri queunt.

Item extraneus hæres testamēto institutus, aut ab intestato ad legitimam [x] hæreditatē vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate [y] suscipiendæ hæreditatis hæres fieri.

[a] Adquirere. Scilicet potest.
[b] Factionem. In passiua significatione.
[c] Sibi. Si sunt sui iuris.
[d] Alij. Si sunt in aliena potestate. vt hic, & ff. de test. l. filiusfamilias. & facit ff. de fid. l. j. §. fina.
[e] Abstinendi. Vt est suus hæres, cui datur abstinendi facultas per prætorem: vt supra eod. §. necessarij. Accursius.
[f] De adeunda. Nota hic quatuor proportionabilia, scilicet immiscere, & abstinere quæ duo pertinent ad suos hæredes. Item adire & repudiare. quæ duo pertinent ad extraneos, vt hic dicitur. Sed quandoque suus dicitur adire & repudiare: vt C. de legit. hæred. l. defunctis.
[g] Deliberare. Intra annum deliberationis, petito tempore, & indulto & ab Imperiali culmine: à nostris autem iudicibus intra nouem menses: & non nisi semel peti potest: vt C. de iure deli. l. scim'. §. & hæc quidem. Accursius.
[h] Omnibus. Sint vsi iure communi: * vt ff. de milit. l. verum. §. item non restituitur. Item nisi iurauerit adultus super contractum: vt in l. Fride. hac edictali. de pace tenenda. §. item sacramenta. lib. ij. feud. quæ est in authen. sacramenta puberum. C. si aduer. vend. *
[i] Succurrit. Vt ff. de mi. l. ait prætor. §. sed & si hæreditatē.
[k] Maiori. Scilicet cuidam pro priuilegio.
[l] Veniam. Abstinendi. Accursius.
[m] Grande æs. Sic ff. de condic. ind. l. ij. §. si quid. & l. iij.
[n] Gordianus. Sed vbi sunt leges istorum Imperatorum? Respond. non habemus: sed habetur mētio earum C. de iure deli. l. scimus. in principio.
[o] Præstitit. Alias præstauit.
[p] Hoc. s. vt aliquis nō grauetur propter improuisum debitū, vel etiā prouisum, si nō est sufficiēs hæreditas: vt C. de iure deli. l. scimus. §. ex omnibus. & hoc facto inuentario si res præsentes sunt, intra tres menses: si ab fuerint intra annale spatium: vt C. de iure deli. l. scim'. §. si autem dubius. & §. si autem à locis.
[q] Constitutionem. Vt C. de iure deli. l. scimus.
[r] Aequissimum. Quantum ad tractatum.
[s] Nobilissimam. Quantum ad sententiam.
[t] Constitutionis. Quæ de compositione dicti inuentarij loquitur.
[v] Veteri grauamini. Sed quod erat grauamen? Respon. tenebatur insolidum omnibus creditorib' & legatariis: etiam si excedant mensurā hæreditatis: vt C. de iure deli. l. fi. §. si vero postquam. Si autem petiit tempus ad deliberandum, & fecit etiam inuentarium: creditoribus quidem tenetur insolidum, sed de legatis detrahit Falcidiam: siue adierit hæreditatem intra deliberationis tempus, siue non recusauerit. sed si non fecisset inuentarium, omnibus insolidum teneretur: vt C. de iure del. l. fina. §. si autem hoc aliquis. & §. si quis aūt.
[x] Ad legitimam. s. iure ciuili, aliud si iure prætorio. tunc enim necesse habet coram prętore agnoscere: vt C. de iure deli. l. j. l. puberem. & l. suum. & C. qui ad. ad bon. pos. l. vlt.

ADDITIO. Dic q̄ sola agnitio bonorum possessionis facta coram prætore etiam non authorante sufficit, siue sit bonorum posses. secundum tabul. siue ab intestato, siue etiam cōtra tabu. vt est glos. sing. in l. fin. §. j. C. de cu. fu. in ver. pro antiqua. Ang.

[y] Nuda voluntate. Oportet tamē, quod extrinsecus declaretur. * Si quid ergo pro hærede velut hæres gessit, * vt hic dicit: tunc voluntatē illam declarat, nisi protestetur se nō vt hæredem facere: vt hic, & ff de acq. hæ. l. pro hærede. in prin. & l. gerit. Sed cōtra id qđ dicit hic, nuda volūtate, est C. de iu. del. l. potuit. Sed certe est necessaria volūtas: et act', si ab actu incipias. sic & alias ff. de acq. pos. l. quēadmo. Ange.

Hæredes sui immiscent & abstinent, adeunt & repudiāt extranei.

* Id est eo iure quoqlibet diligēs pater fam. vteretur qa nō cuētus dāni restitutionem indulget, sed incōsulta facilitas. d. l. verum Aegi. Per.

* Et sic iuramentum interpositum tollit beneficiū restitutionis secūdū Por. Aeg. Per.

Pro inxie

Pro hærede. i. factis ipsis gerendo pro hærede.

Obiisse. Alias enim nisi hoc sciat, non præiudicat sibi aditio. nam non videatur adire: vt hic, & ff. de acquir. hære. l. si is. & l. eum qui.

Hæredem esse. Etiam pure. nam si sub conditione, non ante existentem conditionem adiret: vt ff. de acquir. hær. l. is qui hæres. §. cæterum. Sunt & alia necessaria, s. vt sit liber & sui iuris, qui adit, alias non poterit, nisi iussu patris vel domini præcedente: vt ff. eod. l. si quis mihi. §. iussum. & l. quoties. Item oportet quod sit cōpos mentis: vt in fine huius titu. Item quod sit maior xiiij. ann. alias non potest adire: vt C. de iure deliber. l. potuit. & l. si infanti. in principio. Item quod sciat mortuum esse testatorē: alias non potest adire: vt ff. de acquiren. hær. l. is qui hæres. §. si quis dubitet. & l. qui hęreditatem. & l. neminem. & l. qui superstitis. Item certus de conditione testatoris esse debet: vt ff. de acqui. hære. l. hęres. j. §. fin. & l. seq.

Simile habetis in l. illud. si pars hæred. pe. & l. is qui putat. de acqui. hære. hinc est quod vulgo dicitur, quod ille qui vult adire hæreditatem, debet scire causam ex qua defertur: vt l. si is ad quem. de acquiren. hæred. secundum Christoph.

Pro hærede [a] autem gerere quis videtur, si rebus hęreditariis tanquā hæres vtat̄, vel vendēdo res hęreditarias, vel prædia colēdo locādo've, & quoquomodo voluntatē suam declaret, vel re, vel verbo de adeunda hæreditate: dūmodo sciat eū, in cuius bonis pro hęrede gerit, testatū intestatum've obiisse [b], & se ei hęredē esse [c], Pro hęrede em̄ gerere, est pro domino [d] gerere. veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sic autē nuda voluntate extraneus hęres fit: ita contraria destinatione [e] statim ab hęreditate repellitur. Eū, qui surdus, vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem: si tamen intelligit [f], quod agit.

TITVLVS XX.

DE LEGATIS.

Legatariis triplici actione eorum persequi posse legata, cōcessum est: videlicet personali, in rem, & hypothecaria.

Post hęc [g] videamus de legatis: quę pars iuris extra propositā [h] quidem materiam videtur: nā loquimur [k] de iis iuris figuris, [l] qbus per vniuersitatē res nobis adquiruntur: sed cùm omnino [m] de testamentis [n]: & de hęredibus [o], qui in testamento instituuntur, locuti sumus: non sine causa sequenti [p] loco potest hæc iuris materia tractari.

Definitio legati. Ang. Aret.

Legatum [q] itaque, est donatio quædam [r] à de-

Pro domino. Vnde herus, i. dominus: vt ff. ad legē Aquil. l. item Mela. §. item & cum eo. ver. legis autem Aquiliæ. Item dicunt Teutonici herus, i. dominus.

Destinatione. Dūmodo & hoc actu extrinseco declaretur. argu. tamen contra. ff. de pecu. leg. l. non statim. Accursius.

Intelligit. Non ergo demens vel furiosus.

DE LEGATIS.

Dic quod textus continuat istum titulum. Vel sic, Dictum est suprà, de testa. in quibus legata relinquuntur: nunc sequitur videre de ipsis legatis.

Post hæc. Totus iste tit. diuiditur principaliter in quinq; partes. Primo cōtinuat se ad præcedentia. Secundo ponit definitionem legati. Tertio recitat, quot genera legatorum olim erāt. Quarto illud corrigit. Quinto incipit tractare materiā legatorū. Secunda ibi, Legatū. Tertia ibi, Sed olim. Quarta ibi, Nostra autē. Quinta ibi, Non solum autē. Et illa quinta suo loco subdiuidet.

CASVS. In hoc princip. dicit dominus Iusti. continuando processum suum. Post hæc quæ diximus s. de testa. videamus de legatis nunc, sed certe hæc pars iuris, quæ circa legata vertit, videtur esse extra propositā materiā. nam locuti sumus s. de illis solis iuribus, quibus per vniuersitatē nobis acquiritur. Igitur videtur mihi, q materia legatorū hic nō debeat tractari. Sed licet hoc prima facie videri possit: tamen cū diligenter de testamētis locuti simus: & de hęredibus, qui in testamētis instituuntur, cū legata relinquantur in testamētis, & ab hæredibus præstent: ideo potest in hoc loco non sine ratione competenti materia legatorum tractari. & hæc dicunt vsq; ad illū §. legatū itaq; est. Fr.

Post hæc. Scilicet quę diximus s. de testa. ordin. hucusq;.

Pars. s. quæ est circa legata. & longa est: vt patet ff. eo. per multos tit.

Propositam s. per quas perso. no. acqu. §. fi. Accur.

Loquimur. Id est locuti sumus. Et sic tempus pro tempore ponitur: vt C. de iis, qui notan. infam. l. si Possidonium. Vel loquimur, id est loqui deberemus, si materiam præcedē. psequeremur [1]. sic in auth. de consang. & vter. fra. l. si igitur. colla. vj.

Figuris. Id est partibus vel formis, quę quatuor sunt: per successionem ciuilē, per prætoriam, per arrogationem, per addictionem conseruādæ libertatis causa: vt supra, per quas personas no. acqui. §. fina.

Omnino. Id est, diligentissime.

Testamentis. Vt s. de test. & tribus seq. tit. Accur.

Hæredibus. Vt s. de hęr. insti. vsque huc, Accur.

Sequenti. Quia nec debentur nisi in testamento relicta: & post hæredis institutionem. Sed hodie contra in vtroq;: vt j. de fideicom. hære. §. præterea. & j. eo. §. sed non vsq;. & §. ante. Accur.

Legatum. Diuiditur in septem partes. Primo ponit qualiter definiatur legatum. Secundo quot erāt olim genera legatorum. Tertio qualiter vnumquodq; genus legatorū fiebat: quia erāt certa verba assignata. Quarto qualiter dicta verborum solēnitas est hodie sublata. Quinto qualiter per Iustinianum omnes isti modi legandi, vel omnia ista genera legatorū sunt redacta ad vnam naturam: & legatariis datur ius persequendi legata altero de tribus modis. Sexto remouet differentiam, quæ erat inter legata & fideicōmissa: & ea adæquat. Septimo respondet cuidam tacitæ obiectioni. Secunda ibi, Sed olim. Tertia ibi, Et certa quędam. Quarta ibi, Sed ex constitutionibus. Quinta ibi, Nostra. Sexta ibi, Sed non vsque. Septima ibi, Sed ne in primis. CASVS. Domine, iam video, quod vultis tractare de legatis. Dicatis ergo mihi si placet, quid est legatum? Ad hoc respon. Amice, legatum est donatio quædam à defuncto relicta &c. Et hęc dicuntur vsque ad illum §. sed olim. Fran. de Aretio.

Legatum. Sic ff. de leg. ij. l. legatum. sed aliter definitur. ff. eo. j. l. legatum est. ad finem tit.

Donatio quædam. Sunt enim tres donationes [*]: vt ff.

[1] Dic q̄d præterit ū perfectum subiūctiui in contractibus quādo non potest verificari in prę terito trahitur ad futurū: vt l. cū stipulamur. ff. de verbo. ob. sed in testamētis & legibus, quę dā formā & essentiā capiūt a futuro: secūdum Ang.

[*] Scilicet cā mortis, īter viuos, & legatū. Aegi. Per.

vt ff.de do.l.j.Et differt hæc à donatione causa mortis:vt diximus s.de do.§.j.in fine. Itē à donatione inter viuos:cum legatum reuocari posſit vſq; ad mortem:vt ff.de admen.leg.l.iij.in fi.& l.iiij.Sed in donatione inter viuos non eſt ita:vt s.de do.§. aliæ. Item differt ab hæreditate: cum hoc singulare & ſine onere ſit, illud vero vniuerſale: & cum onere: vt ff.man.l. ſi hæreditatem.& argu.ff.de eden.l.quædam.§.nihil intereſt.

Vt hæc inducũtur ad quęſtionē ſi teſtator dicat dono Titio fundũ pręſenti et recipienti, an cenſeatur legatũ vel donatio: vt per Ioan.Fab. & Ang.

Hæc verba, ab hærede præſtanda, videntur eſſe aſcititia, et temere ab aliquo adſuta: nec ea Modeſtinus habet in l. legatũ ff. de leg.ij. quo ex loco definitio hęc sũpta eſt, nec ea hic adiecit Theophilus græcarũ Inſtitutionum author.

Sed olim quidem. CASVS. Dicit Imperator, ꝙ olim erant quatuor genera legatorum aſsignata: per quæ quidem verba genera legatorum diſcernebantur. Si enim teſtator legabat his verbis: puta vendica tibi rem illam: tũc dicebatur illud genus legati per vēdicationem. Si autem dicebat teſtator hæredi ſuo, Damno te Titium, legatario illam rem dare: tunc illud legatum dicebatur per donationem. Si dicebat hæredi, ſinito Titium illam rem habere: tunc dicebatur per ſinendi modum. Si vero dicebat alteri hęredum, illam rem præcepito, id eſt ante partem hæreditariam capito: tunc dicebatur per præceptionem. Et ita ſingula genera legatorum ex verbis ſingulis quibus teſtator in legando vtebatur, proprium nomen ſortiebantur. & hoc ita antiquitus obtinebat: ſed poſtea ex conſtitutionibus diuorum principũ huiuſmodi verborum ſolennitas penitus ſublata eſt. Nos vero cupientes voluntates teſtatorũ eſſe validiores: & non verbis teſtatorum: ſed voluntatibus eorũ fauentes: in conſtitutione noſtra, quam cum magna deliberatione fecimus, diſpoſuimus vt omnibus legatis decætero vna ſit natura: & quibuſcunq; verbis idoneis tamen, aliquid à teſtatore relictũ ſit, liceat legatariis id legatũ perſequi, non tantum per perſonales actiones ex teſtamēto, ſed etiã per rei vendicationē, & per hypothecariam: videlicet in aliis rebus, quæ erant teſtatoris tempore mortis, & ita triplex remediũ competit legatario ad legatum ſibi relictũ perſequendum. & huius noſtræ conſtitutionis perpenſum modum poteſtis ex ipſius conſtitutionis tenore perfectiſsime accipere. Et hæc dicuntur vſq; ad illum §. ſed non vſq;. Fran.de Aret.

† Idest obligatione, vel cõdēnationē in pœnã: vt ſi, hæres meus Titiam duxerit vxorē, in damnũ eius centũ lego. Aeg. Per.

† Idest ante captionem. Aeg. Per.

functo relicta, ab hærede præſtanda *.

Antiqua ſolennitas verborũ, quæ olim in legato obſeruabatur, eſt hodie ſublata. Aret.

Sed olim quidem erãt legatorum genera quatuor: per vendicationem, per damnationē †, ſinendi modo, per pręceptionem †. Et certa quædã verba [a] cuiq; generi legatorum aſsignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus [b] diuorũ principũ ſolēnitas huiuſmodi verborũ penitus ſublata eſt [c].

In omnibus legatis, in quibus ſpectatur, potius voluntas quàm verba, vna natura imponitur: habentq; legatarij ius perſequēdi legatum tribus actionibus.

Noſtra autem cõſtitutio [d], quàm cum magna fecimus lucubratione [e], defunctorũ voluntates [f] validiores [g] eſſe cupientes: & nõ verbis, ſed voluntatibus eorum fauentes, diſpoſuit, vt omnibus legatis [h] vna ſit natura [i]: & quibuſcunque verbis [k] aliquid relictũ ſit, liceat legatariis id pſequi, non ſolum per actiones perſonales [l], ſed etiam per in rem [m] †, & per hypothecariam [n]. cuius conſtitutionis perpenſum [o] modum ex ipſius tenore perfectiſsimè accipere poſsibile eſt.

Sublata legatorum & fideicommiſſorum multiplici differētia, omnium hodie vna eademq; natura eſt.

a Quædam verba. Vt ſi dicat legatario, Vēdica tibi rem talem: vel hæredi dicat, Damno te illũ ære alieno liberare: vt j.eo.§.ſed & tale. Itē ſi ſic dicat, Sinito illum habere talē rem. * Itē ſi dicat vni hęredum, præcipito rem illã, id eſt ante partē capito: vt.ff.eo.l. ſi à pluribus.in prin.ibi, præcipere iubeatur. Accur.

* Et ſi res ſũ eſſet apud eũ cui legatur, & teſtator iubeat apud eum manere. Aeg. P.

b Ex conſtitutionibus. Quas non habemus. Accur.

c Sublata eſt. Scilicet dudum retro. Accur.

d Conſtitutio. Quæ eſt C.commu.de leg.l.j.

e Lucubratione.i.vigilatione, maxime nocturna. nã ſecundum Philoſ. Luna dicitur habere radios lugubres, ſed Sol claros: ſic in authen. vt iud. ſine quoquo ſuffra.in princip.col.ij.

f Voluntates. Interdum non eſt voluntas validior ſcriptura: vt ff.de vſu.l.ſi alij 2. & ff.de ſup. leg.l.Labeo. Et facit ad hoc, quod in textu dicitur, ſ. ꝙ voluntas ſit validior ſcriptura, quod eſt verũ: vt ff. de leg. ij.l.cum pater.§.cum imperfecta.& de legat.j.l.iiij.ſecundum Ioan. & hoc niſi ſit impoſsibilis vel probroſa: vt j.eo.§.fin. vel inepta: vt ff.eo. ſeruo alieno.§.fin.

g Validiores Quã ſint verba ſolennia, vel quam ſit ſcriptura. Accurſius.

h Omnibus legatis. Id eſt, omni genere legatorum.

i Vna ſit natura. Quantum ad hoc, vt debeantur: ſunt tamen quædam fauorabiliora aliis: vt j. de obl. quæ ex quaſicontra.§.fina.

k Quibuſcunq; verbis. Aptis tamen ad hoc ſic ff.de conſti.pecu.l. qui autem.in fin.& ibi in gloſ.fin. & l.ſequen.

ADDITIO. Nota, ꝙ lex generaliter loquens, recipit reſtrictionem de habilitate. concordat gloſ. j.l.j.§. nuntiatio.& ibi doct. ff.de noui ope.nuntia.& in l.vt gradatim.§.ſed ſi lege. ff.de mu.& hono.& Bart. late in l.omnes populi. ff.de iuſti.& iure. Ang.

l Per actiones perſonales. Scilicet ex teſtamento.

m Per in rem. Id eſt per rei vēdicationem. nam recta via tranſit dominium in legatarium rei legatæ: vt ff. de fur l. à Titio. Accur. ADDITIO. Id eſt, ficte à morte teſtatoris, & vere ab adita hæreditate, reuocabiliter tamen. & hæc vera, quãdo pure legatur res teſtatoris, & legatarius non repudiat. Et tunc fructus poſt mortem & ante aditionē poſt moram tamen adeundi ab hærede percepti, demum facta aditione debent legatario reſtitui. Si vero legeť res hæredis, nullo modo tranſit dominium, niſi facta traditione.

n Per hypothecariã 3 .ſ.in rebus aliis, quę fuerũt defuncti. Et no. ꝙ ſi legatũ ſit in ſpecie, & ſit res teſtatoris: cõpetunt illę tres actiones. Si in gñe, vt ſeruũ, competunt duę, ſ.teſtamēti & hypothecę. ſed in caſu tantũ vna actio, ſ.ex teſtamēto. & vna exceptio cõpetit: vt ſi lego debitori liberationē: vt ff.de li.leg.l.quod mihi.& ff.vt in poſ.le.l.j.§.ſi debitori. Si aũt ſit res aliena, duæ tantũ cõpetunt, ſ. perſonalis & hypothecaria: vt Cõmu.de leg.l.j. Non tamē omnibus aget, i.actione in rem, & ex teſtamēto: ſed vna quã elegerit: vt ff. de leg.ij.l.cum filius.§.variis. Sed ſi legatarius ſit dominus qualiter perſonali aget: vt j.de act.§.ſi itaque. Reſpon. ratione poſſeſsionis: vt ff.de condi.tri.l.ij.

ADDITIO. Et ſic ex teſtamento agitur ad præſtandum ſeu tradendum, nõ autē ad dandum. Vel dic quod §.ſic itaque. loquitur in vero domino facto per traditionem de iure cõmuni, hic vero de iure ſpeciali ſine traditione. Igitur non eſt mirum ſi datur concurſus, vt l.in rebus.C.de iure do.ſecundum doct.

o Perpenſum. Id eſt, deliberatum.

Sed non.

Sed non vsq; ad eam[a] constitutionem standum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus legata quidẽ strictè[b] concludentem, fideicommissis autẽ, quæ ex voluntate magis[c] descendebant defunctorum pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exęquare[d], vt nulla sit inter ea differentia, sed quod deest[e] legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius[f] est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis[g] permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæ pretium esse duximus[h], interim[i] separatim prius de legatis[k], & postea de fideicommissis[l] tractare: vt natura vtriusque iuris cognita[m], facilè possint permistionem eorum eruditi[n] subtilioribus auribus accipere.

Etiam res aliena potest legari: & hæres tenetur eam redimere, si potest & soluere: aliàs tenetur æstimationem præstare, Et hoc verum, si testator scit esse rem alienam: & agenti incumbit onus probandi. Aret.

Non solùm[o] aũt testa-

Sed non vsque. CASVS. Domine, iam video quod fecistis satis vtilem constitutionem circa materiam legatorum: in qua quidem constitutione satis diligenter legatariis prouisum est: vnde videtur mihi, quod illa constitutio possit sufficere. Sed ad hoc respon. Amice, certe minus bene videtur sufficere. Non enim prædicta constitutione contenti sumus. Inuenimus enim, quod antiquitas stricto iure concludebat legata, & fideicommissis pinguiorem naturam indulgebat. Idcirco nos hac differentia ab antiquo iure introducta moti, necessarium duximus omnia legata omnibus fideicommissis penitus exæquare, vt de cætero inter ea nulla sit differentia. Statuimus enim eadem constitutione, vt quod hactenus legatis defuit, hoc ex natura fideicõmissorum impleatur. si quid amplius etiam fuit in legatis, hoc fideicommissis accedat: & per hoc fideicom. & legata per nostrã constitutionem exæquata sunt. Vnde dixi, Quare igitur coniunctim non tractatis de legatis & fideicomm. Ad hoc respond. Amice, ad hoc optima ratio nos induxit, vt diuisim de illis tractare debeamus. Ne enim in his primis legum cunabulis coniunctim de lega. & fideic. tractando, adolescentibus studiosis difficultatem introducamus: vtile nobis visum est separatim primo de legat. & postea de fideicommiss. animos informare, vt ita natura vtriusque iuris per se cognita, facile possint iuuenes de vtriusque natura erudiri, & permistionem eorundem subtiliorem auribus intelligere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. non solum. Franc.

a Sed non vsque ad eam. Id est, non sumus contenti. s. dicta constitutione: imo & aliam fecimus circa istam & eandem materiam: vt C. commu de leg. l. ij. Prima tamen remouet differentiam quatuor generum leg. scilicet in quo erat differentia inter se. Secunda vero remouet differentiam inter lega. & fideicom. Accur.

b Stricte. Id est, stricto iure: sic vt testamento tantum debeantur: vt j. de fideicom. hære. §. præterea.

c Magis. Scilicet quã legata: vt ab intestato etiã debeantur: vt j. de fideicom. hære. §. præterea. Vel dic ex voluntate magis, quam ex solennitate testamenti. Ac.

d Exæquare. Quantum ad fidem & tractatum. non quantum ad verba. nam non dicitur hodie legataria libertas & hæreditas: licet fideicõmissaria appelletur. Item propter legatum non cogitur quis adire, sed propter fideicom. vniuersale sic: vt j. ad leg. Falcid. §. quantitas vers. ex diuerso. & ad Treb. l. quia poterat. & j. de fideicom. hære. §. ergo. versic. sed si recuset.

Intellige istam adęquationẽ procedere in legatis particularibus quo ad particularia: & in vniuersalibus quo ad vniuersalia: & nõ aliter, vt p doc hic. & in l. j. ff. de leg. j.

e Sed quod deest. In tribus enim deest: vt j. eod. §. post mortem. & j. de fideicom. hære. §. præterea. & j. de sing. reb. per fideicom. rel. in princip.

f Amplius. Scilicet vt ex necessitate dentur. quod non erat in fideicommissis: vt j. de fideic. hær. in prin.

g In primis legum cunabulis. Id est, hoc volumine: vt s. in procem. circa medium.

h Operæ pretium esse duximus. Id est, pulchrum putauimus & vtile, vt dicitur in Sallustio.

i Interim. Id est, ante, quam veniamus ad illam constitutionem, vbi tractantur communia eorum.

k De legatis. Vt hoc titulo, & duobus sequentibus.

l De fideicommissis. Vt j. de fideicom miss. hære. & alio ibi proximo titul.

m Cognita. Id est, separatim.

n Eruditi. Sic s. de iusti. & iur. §. his igitur generaliter.

o Non solum. CASVS. Domine, iam video quid est legatum, & quot erant olim genera legatorum, & qualiter authoritate vestræ constitutionis natura legatorum & fideicommissorum exæquata est: & quæ ratio vos induxit ad separatim tractandum primo de legatis, & postea de fideicommissis, pro Deo dicatis modo mihi, si placet, quæ res legari possunt? Ad hoc respon. Amice, non solum res testatoris vel hæredis legari potest, sed etiam aliena. Sed in hoc casu, quando testator rem alienam legat, hæres eius compellitur rem legatam redimere à domino rei, si emere potest. Si enim nullo modo, vel pro non certo pretio redimere potest: ad eius æstimationem tenetur. & hoc verum est, si talis est res, cuius commercium haberi possit. Si enim res legata sit talis, quod super ea contrahere non licet: tunc nec ipsa res, nec eius æstimatio debetur: veluti, si testator alicui legauerit campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel ea, quæ sunt publico vsui destinata. Nam in his casibus legatũ nullius momenti est. Sed quod diximus generaliter alienam rem legari posse, hoc ita intelligendum est. s. si testator quando legauit, sciebat rem alienam esse: non autem si ignorabat alienã esse: quia tunc forsitan si sciuisset eam alienam esse, non legasset: & ita omnia hęc diuus Pius rescripsit. Sed pone casum: Quidam legauit Petro rem alienam: vnde mortuo testatore, Pe. illud legatum petebat ab hærede. Hæres autem ex diuerso ad sui defensionem allegabat testatorem ignorasse illam rem esse alienam: & idcirco dicebat se non teneri ad huius legati præstationem. Legatarius vero in contrarium asserebat testatorem sciuisse rem alienam: & ita dicebat legatum valere, vnde magna fuit discordia inter hæredem & legatarium, super isto legato. Pro Deo Domine, dicatis mihi, quid iuris est in casu isto, videlicet, vtrum legatarius debeat probare testatorem sciuisse rem alienam esse: vel hæres debeat probare testatorem ignorasse? Ad hoc respondet: Amice, in hoc casu verius est ipsum legatarium oportere probare scientiam testatoris. Non autem oportet hæredem probare ipsius ignorantiam: & hoc propter illam regulam generalem: qua cauetur, quod semper necessitas probandi illi incumbit, qui agit. Igitur cum legatarius in hoc casu agat ad legatum sibi relictum præstandum: merito onus probandi ei debet incumbere. Et non solum in casu isto prædicto locum habet hæc distinctio, sed etiam in alio

Cõcor. cũ hoc §. c. filius. cũ glo. ij. extra de test.

toris vel hæredis [a] res, sed etiam aliena [b] legari potest: ita vt hæres cogatur redimere [c] eam, & præstare: vel si eam non potest redimere [d], æstimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius commercium non est [e], vel adipisci [f] nõ potest: nec ęstimatio [g] eius debetur: veluti, si quis campum Martiũ, vel basilicas [h], [i] vel tẽpla, vel quę publico vsui destinata sunt, legauerit. nam nullius momenti tale legatum est. Quòd autẽ diximus, alienam rem posse legari: ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat [k]. forsitan enim, si sciuisset [l] alienam rem esse, non legasset. & ita diuus Pius rescripsit.

Annota ignorantiam in dubio præsumi: idcirco scientiã asserens onere probandi grauatur

Et verius est [m] ipsum, qui agit, id est, legatariũ, probare oportere, sciuisse, alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit [n].

Rei hypothecatæ, quam testator cuipiam sciens prudensque legauerat, luitio ad hæredem spectat: nisi aliud sensisse testatorem appareat.

Sed & si * rem obligatam creditori aliquis legauerit: necesse habet hæres eam luere [o]. Et in hoc quoq; casu idem placet, ꝙ in re aliena: vt ita demũ luere necesse habeat hęres, si sciebat defunctus rem obligatã esse. & ita diui Seuerus & Anton. rescripserunt. Si tñ defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit: non debet hæres eã luere.

Legatarius rei sibi legatæ dominium ex causa lucratiua nactus, legatum nequaquã petere

casu: veluti, si testator legauit rem creditori suo obligatam. Nam in hoc casu idem placet, quod in superiori sit: vt videlicet ita demum necesse habeat hæres eam à creditore luere, si testator sciebat rẽ esse obligatã. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserũt. & hoc est verum, nisi appareat de contraria voluntate testatoris. Nã si testator voluerit legatariũ luere, & hoc in testamento & codicillis expressit: quãuis testator sciebat rem obligatam, hæres tamen in hoc casu eam luere non debet. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. si res aliena. Fran.

a Hæredis. Et in his nihil refert, an scierit hoc defunctus, an ignorauerit: vt j. eo. §. si quis rem suam. & ff. de leg. ij. l. vnum ex familia. §. si rem tuam. Idem de re cõmuni legata, secundũ Ioã. vt ff. eod. l. v. §. j. & ij. sed certe ibi non valet legatum, nisi pro ea parte, pro qua non est error.

ADDITIO. Idem si fiscus rem communem simpliciter legaret: quia non valeret, nisi pro parte sua. Et est ratio: qa cum pro illa parte legatũ sit vtile, maior ratio facit vt ad eam referatur: non sic in re penitus aliena. Io. Fab.

b Aliena. Etiam hostium: vt ff. eod. j. l. ab omnibus. §. etiam. secundum Ioan. Item ab hostibus capta: vt ff. eod. j. l. seruus ab hostibus. & l. id quod.

c Cogatur redimere. Speciale propter præceptum testatoris: sic ff. com. diui. l. communi diuidundo. §. fin. Regulariter contra: vt C. de contrah. empt. l. inuitum.

d Non potest redimere. Vllo modo. quia non vult vendere: vel si vult: tamen nimium petit pro pretio: vt ff. eod. l. non dubium. §. fin. & de legat. j. l. apud Iulianum. §. constat.

e Commercium non est. Id est, non potest super ea re contractus haberi.

f Adipisci. Passiue accipitur. i. acquiri vel haberi.

g Nec æstimatio. Si apud nullum est cõmercium: vel etiam est, sed cum grandi difficultate, nõ valet legatũ: vt hic, & ff. eo. l. apud Iulianum. §. fi. nisi testator voluerit contrariũ manifeste: vt ff. eo. j. l. si quis inquilinos ad fi. ti. & ibi glo. iij. & nisi in alio casu: vt si liber homo sibi legetur, qui fuerat redemptus ab hostibus: quo casu à pignore eximitur: vt ff. eod. l. senatus. j. §. fi. Si autem cõmercium est in communi, sed non est ei. s. a quo relinquitur: valet vt ipsum detur: vel eius æstimatio: vt ff. eo. ij. l. mortuo boue. §. Labeo. ij. respon. & sic intelligitur ff. de leg. j. l. sed si res. Si autem tantum ei non est, cui præstari debet: si propter suam delictum vel sectæ diuersitatem, vt in Iudæo & mancipio Christiano: vt C. ne Iud. Christia. man. l. j. nõ valet, nec æstimatio datur: vt ff. de leg. ij. l. mortuo boue. §. Labeo. j. respon. & de verb. oblig. l. multum interest. Si propter status conditionẽ, vel corporis vitiũ: vt quia seruo militia, vel contracto legetur stipendiũ cursoris, si testator scit vitium inesse detur ęstimatio: alias non: vt ff. de lega. iij. l. fideicom. §. si seruo alieno. & ff. eodẽ. j. l. filiusfamilias. §. si quid alicui. Accur.

ADDITIO. Vide glos. fere similem ff. eod. j. l. sed si res aliena. facit gloss. in l. multum. ff. de verb. obligation.

h Basilicas. Basilica Græce, Latine regia domus dicitur. Accursius.

i Destinata sunt. Vt via publica.

k Ignorabat. Quæ ignorantia nocet, nisi coniunctæ personæ sit relictum: vt C. eod. l. cum rem alienam. & nisi cum relinquitur libertas seruo alieno: vt ff. de fideicom. liber. l. Paulus. j. responso. Quid si res legata fuerit euicta? Respõ. si in specie non teneri debet hæres de euictione: vt ff. de euictio. l. hæres. & ff. de legatis primo. l. si à substituto. §. hæres. Si in genere, siue extra iudicium, siue in iudicio tradita fuerit legatario non stipulanti, de euictione aget. ac si nihil sibi datum esset: si est extraneus, scilicet, iste legatarius: vt ff. de leg. j. l. si domus. §. j. & l. non quocunque. & de lega. iij. l. qui concubinam. §. si hæres. & de euict. l. hæres. Si de coniunctis est legatarius, vt si vni de fratribus est prælegatum, non agit, ne crescat inuidia inter eos: vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet. & ff. de leg. ij. l. cum pater. §. euictis. Sed quando omnibus est prælegatum, omnes agunt: siue distributio prælegatorum sit per iudicem facta, siue per partes. Si autem à testatore excipiendo seruant, non agendo: vt C. communia vtriusque iud. l. si fratres. & ff. de leg. ij. l. cum pater. §. euictis.

l Si sciuisset. In eo casu quo ignorauit.

m Et verius est. Vt ff. de proba. l. verius. C. de rei vendi. l. fi. & ibi glo. fi. & C. de edendo. l. qui accusare volunt. C. de excep. l. si quidẽ. j. de interd. §. commodum. C. de act. & obli. l. negantes. & C. de prob. l. actor.

n Qui agit. Nisi qui negat, neget ius, & nisi præsumeret ius pro actore. tunc enim probat reus negans: vt ff. de probatio. l. ab ea parte. & ff. de donati. inter virum & vxorem. l. Quintus.

o Luere. Tribus casibus luit hæres. Si sciebat testator rem esse obligatam, vt hic. Item si ignorabat, sed relinquit coniunctæ personæ: vt C. de fideicom. l. prædia. vel pro tanto res erat obligata, quantum valet, vel pro maiori summa: vt de leg. j. l. si res obligata. §. j.

Addit.

* Alias, nec ipsa, nec estimatio &c.

Basilicas vocabant veteres locos publicos & quasi regias aulas, in qbus iudicia exercebãtur & venalia omnia proponebantur. Eas ita ædificari debuissẽ scribit Vitruuius vt in superiore parte iudicia, in inferiore negotia tractarentur. Fran. Baldul. hic.

Siue quãdoque fuerit siue nũquã: dũmodo legetur sub conditione si nostra efficiatur vel sit spes ꝙ efficiatur, alias secus. Io. Fab. & Angel.

Legatum rei, cuius commercium nõ est, an valeat.

Cõmercium dicitur esse de re, quãdo est in dominio alicuius & põt subijci dominio alterius priuati. Arg. Per.

Basilic[a]

* Alias, suã obligatam.

Legatarius euincat[ur] an hæres defuncti [te]neatur.

Nisi sciens alienã vel cõiunctæ personæ legasset secũdũ Io. Fa. hic. sed secundum An. tunc debetur per viam [...] tionis non actionis [...] sit hæres cohæredibus etiam fuerint [...] legã [...] hic [...] de qua [...] teria [...] pleni[us] Angel. hic.

Legata res obliga[ta] per hæ[re]dem [...] bus ca[...] est luc[...]

potest:diuersum erit si ex onerosa: qui tamen lucratiuo titulo æstimationem rei adeptus fuit, non prohibetur ex alio rem ipsam petere.

Si res aliena legata fuerit,& eius rei viuo testatore [a] legatarius dominus factus fuerit:si quidẽ ex causa emptionis ex testamento actione, pretiũ consequi potest [b]. Si verò ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia [c] simili causa: agere [d] nõ potest. Nam traditum [e] est, duas lucratiuas causas in eundem hominem [f] & eandem rem [g] concurrere non posse [h]. Hac ratiõe [i] si ex duobus testamentis [k] eadẽ res eidem debeatur:interest, vtrum rem, an æstimationem ex testamẽto consecutus sit. Nã si rem habet, agere nõ põt [l]:qa habet eam ex causa lucratiua. si æstimationẽ agere põt [m].

Etiam res futura, quæ tamen esse speratur, legari potest. Aret.

Ea quoq; res [n], quę in rerum natura non est, si

SORTEM. Not. ꝙ quando testator legat rem pignoratam, obligatam pro tanto vel pluri quam valebat:siue sciuerit, siue ignorauerit obligatam: tenetur hæres luere. Nam si teneretur legatarius, ex legato nullum commodum reportaret. Sed tamen dubium facit:quia quando obligatur res pro tanto vel pluri quam valeat, videtur res ipsa haberi pro alienata. facit quod no. glo. in l. qui habebat. ff. de legat. iij. Sed quando legatur extraneo res aliena ignoranter, non tenetur hæres luere, ergo nec hoc casu. & hanc tenuit Rapha. sed hæc est communior. Iason. Aduerte diligenter, quod luo, est verbum equiuocum ad quatuor. Vno modo significat redimere siue liberare:vt luo pignus ære. & sic accipitur hic. Secundo modo est sustinere siue pati, vel punire, vt fur luit pœnas,& crux luit mala, id est, punit. Tertio modo est purgare vel expellere:vt lux luit tenebras. Quarto modo pertinet ad actum venereum, cum oues sunt in ardore coeundi. Vnde versus, Aere luo pignus, cruce pœnas, luce tenebras. Dicitur & luere, quando salitur ouis. Vel sic & breuius, Crux luit, æs, crepo, lux, mala, pignus, ouem, tenebrasque. De hoc est gloss. not. in l. licet certis. C. de locato & conducto.

Si res aliena. CASVS. Domine, quidam legauit P. rem alienam:& P. viuente adhuc testatore consecutus fuit dominium illius rei. modo quæro, vtrum mortuo testatore P. ratione illius legati cuius dominium habuit ante mortem testatoris, aliquid consequi ab eius hærede possit? Ad hoc respon. Amice, si res aliena legata fuerit,& eiusdem dominium legatarius viuo testatore consecutus fuerit:distinguendum est ex qua causa legatarius consecutus fuerit dominium rei legatæ. nam si ex causa emptionis, vel alia causa onerosa dominium consecutus fuerit: nihilominus actione ex testa. æstimationem eiusdem rei ab hærede testatoris consequi poterit:si vero ex causa donationis, vel ex alia causa lucratiua, puta ex causa legati in alio testamento sibi relicti factus fuerit dominus rei illius:tunc decætero ab hærede nihil petere poterit:& hoc propter regulam iuris generalem, qua cauetur duas lucratiuas causas in eundem hominem,& in eandem rem non posse directe concurrere. Et eadem ratione si ex duorum testamentis eadem res alicui legatario debeatur:multum refert: vtrũ legatarius rem, an æstimationem ex testamento vnius cõsecutus sit. nam si ipsam rem habeat: aduersus hæredem alterius agere non poterit:cum ex causa lucratiua iam ipsam rem habeat. Si vero ęstimationem illius rei consecutus prius fuerit:nihilominus ab hærede alterius ipsam rem consequi poterit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. ea quoque res. Franc.

Viuo testatore. Idem est,& si post mortem:vt infra §. si cui.

Consequi potest. Not. caute ponit, consequi. nam pretium petere non potest: sed rem, quæ tantum est in obligatione, secundũ nos:æstimatio tamen datur propter defectum:vt ff. de ver. obli. l. si seruum. §. effectus. Sed contra nos est ff. de leg. iij. l. si res mihi. Respõ. ibi, propter defectũ iuris petendi, ex præsumpta volũtate defuncti rem legatam legatarius amisit:sed hic non ex voluntate defuncti amisit emendo. Quidam tamen dicunt æstimationem esse in obligatione:vt ff. de condi. furt. l. in re furtiua. in prin. ibi, sed vtrum. in fi. Et nota quatuor casus, quibus peto id quod habeo. Primus est vbi res mihi data potest auferri: vt ff. de sol. l. si rem. & l. qui res. j. respons. Item si habeo ex alia causa, quam debeam habere:quia nõ videor habere, cum pretium absit: vt hic. Item si aliquid iuris rei deest, id adhuc tradendum est:vt ff. de sol. l. etiam. & de verbo. obl. l. Iulianus. §. fin. Item si res deterior est dolo dantis: ex causa stricti iuris datur de dolo, licet habeat rem:vt ff. de dolo. l. & eleganter. §. non solum. sed in bonæ fidei agit̃ ex primo cõtractu:vt ff. cõmo. l. iij. §. si reddita.

Ex alia. Vt legati:vt ff. man. l. si hæreditatem. non dotis promissione:vt ff. de acti. & oblig. l. ex promissione. Accursius.

Agere. Etiam si sua postea esse desinit:vt ff. de leg. ij. l. Mæuius. §. duobus.

Traditum. A iure:vt ff. de act. & obli. l. omnes. & ff. de leg. j. l. si seruus legatus Stichum. Accursius.

In eundem hominem. ff. eod. l. si seruus. §. j. contra. Sol. ibi per obliquum concurrunt, non directo:vt hic, & arg. ff. de vulga. substit. l. quæ liberis. §. fin.

Rem. Id est, speciem. aliud si quantitatem. vt ff. de lega. ij. l. Titia Seio. in princ.

Non posse. Sed cur secus quando emit? Respond. quia nec rem habere videtur: cum pretium ei absit,& loco rei successerit:vt ff. de peti. hæred. l. si & rem. & quod metus causa. l. videamus. & l. si ipsa.

Hac ratione. Scilicet supradictæ regulæ.

Ex duobus testamentis. Scilicet duorum hominum si enim vnius esset, primum per secundũ corrigeretur: vt s. quib. mod. testa. infir. §. posteriore. Quid si in eodem bis legauit? Respon. distingue speciem à quantitate: * vt ff. de legat. j. l. plane vbi. §. si eadem. vsque ad illum §. si coniunctim.

Agere non potest. Vt ff. de legat. j. l. plane vbi. §. si eadem. versi. sed si duorum contra: vt sequitur ex eodem testamento. Sol. illa intelligitur secundum huius §. distinctionem.

Agere potest. ff. de lega. j. l. huiusmodi. §. j. contra: Sol. ibi testatoris & hæredis testantis est eadẽ persona vt in auth. de iureiur. à mo. in prin. col. v. Vel ibi in secundo legato cõmodum repręsentationis primi legati relictũ videtur:vt j. e. §. ex cõtrario. qa nõ videt̃ legari bis in duobus testamẽtis:ideo nõ habebit nisi semel.

Ea quoq;. CASVS. Domine, pono, ꝙ aliquis legauit rem, quæ tẽpore conditi testamẽti in rerum natura non erat, futura tamen sperabatur:nunquid valet legatum? Et resp. ꝙ sic. ea enim res quæ in rerum natura nõ est, si tamen futura speretur, recte legari potest:veluti si testator legauerit fructus, qui in fundo Semproniano nati erunt:vel si legauerit, quod ab ancilla natum erit. nam in vtroq; casu valet legatum. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. si eadem res duobus. Fran. de Are.

Ea quoque res. Sic ff. de leg. j. l. quod in rerum. in princ. & de lega. iij. l. etiam. Accursius.

Luo luis, habet quatuor significata.

Quæ leges non faciunt ad ꝓpositũ: qa cum res sit euicta, nõ potest dici, quod eã habeat & petat: sed facit ff. de leg. j. l. nõ quocũq;. in princ. Est & ali* casus quãdo res traditur, forma tamen mutata:vt l. mulieris §. res abesse. ff. de ver. signi. secundum Ioan. Fab.

* Vt scilicet species vel eius æstimatio semel tantũ peti possit: quantitas autem bis debeatur. cuius rei rationem reddit Vlpianus in l. plane. §. j. de leg. j. qđ eadem res sepius pstari non potest, eadẽ aũt summa volente testatore multiplicari põt.

Futura est. Si autem nec fuit res, nec est in rerum natura, nec erit: vt chimera. vel fuit, sed non est: vt homo mortuus non potest legari: vt ꝟ. de inu. stip. in princip. Si autem est dubium, an sit vel non sit in rerum natura: cauet hæres de prosequendo & restituendo: vt ff. de le. j. l. seruo legato. §. fi. Idem in seruo legato, qui fugerat ante testamentū: aliud in eo, qui fugerat post, scilicet testamentum, qui scilicet est periculo legatarij: vt ff. eo. tit. l. cum seruus. & l. si seruus legatus. j. respon.

Additio. Dic plenius & ordinatius per gloss. in d. l. cum seruus. & ibi Bar. & do. ff. de le. j. & per gl. in l. si quis seruo. ff. de leg. ij. & adde quod not. gl. & doc. in l quod legatur. ff. de iud. Ang.

Natum erit. Et tunc cōpetit sibi ex actio: vt ff. de ver. ob. l. interdum. j. respon.

Inter cōiūctos fiūt quidem ab initio partes: inter disiunctos autem partes concursu fiunt l. plane vbi. §. si cōiunctim. ff. de leg. j. Porro qui coniuncti faciant partes iure digestorum vel nō faciāt, subtiliter admodum tractat Zasius in intellectibus suis singularibus.

Si eadem res. CASVS. Domine, quidam legauit eandem rem duobus P. & M. ego quæro, quid iuris sit in isto casu? Ad hoc resp. Amice, si duobus eadem res legata sit: si diuisim vel coniunctim legetur, si ambo peruenerint ad legatum, diuiditur inter eos legatum. Si autē alter eorum per modū repudiandi deficiat: vt quia legatum peruenit in casum caduci: vt puta, quia legatarius decesserit viuo testatore: vel si quolibet alio modo deficiat, veluti per mortem ciuilem: tunc omnibus his casibus totum legatum ad legatariū iure accrescendi pertinebit. Sed Domine, iam video, quid iuris est, quando eadem res legatur duobus: siue coniunctim: siue disiunctim: pro Deo dicatis mihi, quando quis censetur legare coniunctim, & quādo disiunctim? Ad hoc resp. ꝙ coniunctim videtur quis legare in hunc modum: veluti si quis dicat Titio & Seio hominem Stichum do lego. Sed disiunctim videtur quis ita legare: veluti si dicat, Titio Stichum do lego: Seio Stichum do lego. nam in hoc casu etiam si expresserit eundem hominē, s. dicendo sic, Stichum do lego, nihilominus eum disiunctim legare intelligitur. Et hæc vsque ad illum §. si cui fundus. Franc. de Aret.

modò futura est[a], rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit[b].

Eiusdem rei legatum duobus coniunctim aut separatim factum, vtriq; acceptanti æquis portionibus quæritur: si autem alterius portio defecta fuerit, accrescendi quodam iure ad collegatarium pertinebit.

Si eadē res duobus[c] legata sit, siue coniunctim[d], siue disiunctim[e] si ambo perueniant ad legatum: scinditur[f] inter eos legatū †. si alter deficiat: quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore[g] decesserit[h], vel alio quoquo modo defecerit[i]: totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim[k] autem legatur, veluti si quis dicat, Titio & Seio hominem Stichum do lego. Disiūctim[l] ita, Titio hominē Stichum do lego, Seio hominem Stichum do lego[m]. Sed & si expresserit, eundem hominem Stichum: æquè disiunctim[n] legatum intelligitur.

Si legati fundi proprietas ad legatarium oneroso titulo peruenerit, vsusfructus verò lucratiuo proprietatis æstimationem iudicis officio tantum consequetur

Si cui fundus alienus

c Duobus. Quid si dicat, illi aut illi lego? Respond. duo rei stipulandi esse vidētur: vt ff. de leg. ij. l. si Titio aut Seio. Accursius.

d Coniunctim. Scilicet per copulatiuam coniunctionem: vt ff. de hæred. instit. l. si ita quis hæredes.

e Disiunctim. Id est, separatim: vt ꝟ. proxi. §.

f Scinditur. Viriliter, nisi simul duo coniuncti essent, qui locum vnius obtinent: vt ff. de. hæred. instit. l. Titius. & l. interdum. in princ. Accursius.

g Viuo testatore. Nam si testatore mortuo legatarius decedat: ad hæredem suum legatum transmittit: vt C. de cadu. tollen. §. cum igitur.

h Decesserit. Post testamentum tamen: vt differat à sequenti.

Legatum quinq; casibus deficit & legatario accrescit.

i Defecerit. Scilicet legatarius: vt per mortem ciuilem. Vel dic legatum, quod tribus casibus deficit: & accrescit legatario: præter duos, qui ponūtur hic. Primus si non est collegatarius in rerum natura tempore testamenti: vt C. de cadu. tollen. §. j in princ. Secundus si mihi & posthumo legatur, qui oborietur postea: vt ff. eo. j. l. si duobus. §. fin. Tertius si mihi & hæredi suo legat: vt ff eod. j. l. plane vbi. §. si duobus. & sic sunt quinque casus. Econtra sunt tres casus, quibus deficit legatum: sed collegatario non accrescit. Primus si mihi & seruo suo legat vt ff. eod. j. l. plane vbi. §. si coniunctim. Secundus si mihi & tibi res tua legatur: vt ff. eod. j. l. huiusmodi. §. si Titio. Tertius si mihi & non capaci legatur: vt ff. de legat. ij. l. si Titio.

Leg... tribu... bus... cit, ... gatar... crescit

k Coniunctim. Scilicet re & verbis: vt ff. de lega. iij. l. re coniunctim.

l Disiunctim. Scilicet verbis tantum. nam re sunt coniuncti.

m Do lego. Sed nonne dando Seio, adimit Titio: vt ff. de pupill. substit. l. si quis eum. & de adi. leg. l. iij. in prin. & l. sicut? Respond. sic, si probatur testatorem hoc, scilicet adimere Titio, & dare Seio voluisse: alias non: vt ff eod. j. l. si pluribus. §. j.

n Disiunctim. Id est verbis tantum, re tamen coniuncti sunt: vt ff. de leg. iij. l. re coniuncti. Sunt & alij re & verbis disiuncti: vt si ita dicam; lego Titio dimidiam serui: Sempronio lego dimidiam eiusdem serui: vt ff. e. ij. l. & proculo. Nec obstat in eo. tit. de le. ij. l. Mæuio. in princ. quia illa intelligitur quando vnam dimidiam vtrique legauit. Et in istis non habet locum accessio. i. ius accrescendi: vt d. l. & Proculo. Sunt etiā re disiuncti, sed verbis coniuncti: vt si dico, lego tibi & Sempronio pro æquis portionibus. Sunt & alij re & verbis coniuncti: vt s. proxi. Et coniuncti vtroque modo præferuntur disiunctis vtroque, vel altero tantummodo coniunctis. Coniuncti vero vno modo tantum, simul admittuntur, scilicet re tantum. Coniuncti verbis tantum, disiuncti re & verbis præferuntur: vt ff. de hæredib. instituen. l. si ita quis hæredes. & ff. de leg. iij. l. re coniuncti. §. penult. & §. finali.

Additio. Similem gloss. habes in l. j. §. fina. ff. de vsufruct. accrescendi.

Pun... hoc ex... sit vt ... cōmem... ratiōe ... mi lega... secūdo: fundū ... legauit ... tio lego Sēpron... aut hoc ... cit ex i... teruallo ... cūdum lo... Fab.

Legatariorum quidam sunt coniū... tantū re ... verbis ... tū: alij ... & verb... alij per ... sus disi... cti.

Si cui fundus. CASVS. Domine, quidam legauit Petro fundum alienum, postea legatarius, scilicet P. proprietatem eiusdem fundi emit, vel ex alia causa onerosa deducto vsufructu acquisiuit: procedente tempore vsusfructus eiusdem fundi peruenit ad P. per mortem vel capitis diminutionem vsufructuarij: vel ex alia causa lucratiua, vsufructu finito, & ad proprietatem reuerso: & ita legatarius fundum in plena proprietate habuit. modo P. nihilominus agit ex testamēto contra hæredem, & petit totum fundum in plena proprietate ab hærede testatoris. modo quæro, vtrum P. legatarius recte agere videatur? Et respon. quod sic. Nam si fundus alienus legatus fuerit, & postea legatarius emerit proprietatem eiusdem fundi deducto vsufructu: licet postea vsusfructus ad legatarium ex causa lucratiua peruenerit: tamen ad fundum nihilominus actione ex testamento recte agere poterit. & ita Iulianus ait. Contrarium tamen videbatur. nam si legatarius petat fundum in plena proprietate: quæ

proprietas

legatus sit, & emerit [a] proprietatē deducto vſufructu, & vſusfructus ad eum peruenerit [b]: & poſtea ex teſtamento agat: rectè eum agere, & fundum [c] petere [d], Iulianus ait: quia vſusfructus [e] in petitione [f] ſeruitutis [g] locum obtinet. ſed officio iudicis continetur, vt deducto [h] † vſufructu, iubeat æſtimationem [i] præſtari [k].

Legatum rei propriæ legatarij non valet, etiam ſi poſt teſtamentum ſua eſſe deſierit. Aret.

Sed ſi rem legatarij quis ei legauerit: inutile eſt legatum [l]: quia quod proprium eſt ipſius, amplius eius fieri non poteſt [m] † Et licet alienauerit [n] eam: non debetur, nec ipſa res, nec æſtimatio eius.

Valet legatum rei teſtantis, licet teſtator putauerit alienam.

Si quis rem ſuam quaſi alienam [o] legauerit: valet legatum. Nam plus valet, quod in veritate eſt, quàm quod in opinione [p] †. Sed & ſi legatarij eſſe putauit, valere conſtat: quia exitum voluntas defuncti habere poteſt.

Ita demum rei legatæ alienatio aut pignoris datio legatum adimit, ſi teſtatorem adimendi animo alienaſſe conſtet.

Si rem ſuam legauerit

proprietas cōſtat ex duobus, videlicet ex nuda proprietate, & vſufructu: ſi legatarius ex cauſa lucratiua habuit vſumfructum: videtur, ꝙ fundum in plena proprietate petere non poteſt. Ad iſtam tacitam obiectionem, quæ fieri poſſet, reſpō. Iuſtin. in litera dicens quod hæc obiectio non obſtat: quia vſusfructus in petitione tali, videlicet quæ fit per actionem ex teſtamento, non obtinet partem dominij, ſed vicem ſeruitutis: & ideo petēdo fundum in plena proprietate, non videtur petere illam partem rei, quæ ſibi obuenerat ex cauſa lucratiua, ſcilicet vſufructu. & hoc eſt verum de rigore iuris: ſed de æquitate ait Iulianus officio Iudicis contineri, vt æſtimatione vſusfruct. deducta, hæredem ad æſtimationē nudæ proprietatis debeat condemnare. & hæc dicuntur vſq; ad illum §. ſed & ſi rem.

a Emerit. Scilicet legatarius.

b Peruenerit. Scilicet morte vſufructuarij, vel capitis diminutione, vel ſimili cauſa, lucratiua tamen: vt ſ. de vſufru. §. finitur. & ſic factus eſt caſualis.

c Et fundum. Id eſt proprietatem plenam. de iudicis tamen officio aliter fit: vt j. ſequitur.

d Petere. Hic repete, quod diximus ſ. eodem, §. ſi res. Accurſius.

e Quia vſusfructus. Dixit fundū peti, & ſic in plena proprietate. Sed opponitur: plena proprietas conſtat ex duobus, ſ. ex nuda proprietate, & vſufructu, etiam habet partem, i. vſumfructū ex cauſa lucratiua. quomodo ergo petitur fundus in plena proprietate? R n̄d. vſusfructus hoc caſu cū fundus petitur in plena proprietate, non obtinet partem dominij, ſed vicem ſeruitutis prædialis, quæ non eſt pars rei, cum non poſsit eſſe ſine re, & ideo non videtur peti ea pars rei, quæ obuenit ex cauſa lucratiua, ſcilicet vſusfruct. & hoc de rigore: ſed contra de æquitate, vt ſubiicit.

f In petitione. ſ. tali, i. prædicta fundi per actionē ex teſtamēto. alias in multis locū dominij habet: vt ff. de dam. infe. l. qui bona. §. & ſuperficiariū. & ff. de bon. aut. iud. poſ. l. in venditione. in prin. & ff. famil. erciſc. l. & puto. §. ij. & ff. de vſufruct. l. iiij. & v.

ADDITIO Dic quod non eſt pars dominij prædicatiua ſeu ſubiectiua: vt poſita ſpecie ponatur genus: ſed eſt pars integralis: quia fructus iuncti cum proprietate faciunt plenum dominium: vt per gloſſ. in l. recte dicimus. ff. de verb. ſign. Angel.

g Seruitutis. Scilicet realis.

h Deducto vſufructu. Id eſt ęſtimatione vſusfructus. quem ſcilicet vſumfructum ex cauſa lucratiua habet: ideo non debet plus habere: vt ſ. eo. §. ſi res.

i Aeſtimationem. Scilicet proprietatis.

k Præſtari. Scilicet ab hærede ſuo.

Sed ſi rem. CASVS Domine, quidā legauit P. fundum ipſius P. modo quęro à vobis vtrū valeat? Et reſpon. quod nō. Nam licet ſ. dictum ſit alienam rem legari poſſe: ſi tñ aliquis rem propriā ipſius legatarij ei legauerit: inutile eſt legatū. & hoc ideo: q̄a illud qđ proprium eſt ipſius legatarij, amplius eius fieri non poteſt. & in hoc caſu iterū inutile eſt legatū, & nullius eſt momenti: quia nec ipſa res nec æſtimatio debetur. Sed po. Quidā teſtator rē ſuam propriā credens eſſe alienam rem, quaſi alienam legauit Pe. ego quęro vtrum valeat? Reſpon. Iuſtin. quod ſic: dicens ita, Si quis rē ſuam quaſi alienam legauit, in hoc caſu bene valet legatum. nā plus valet quod eſt in veritate, quā quod eſt in opinione. Sed domine ponamus quod teſtator putans rem ſuam eſſe legatarij, legauit: nunquid valet tale legatū? R n̄. quod ſic. In hoc eñ caſu legatum valere conſtat: quia voluntas teſtatoris volentis huiuſmodi rē acquiri legatario, exitum habere poteſt. Et hæc dicuntur vſq; ad §. ſi rem ſuam. Franc.

l Legatum. Vt ff. de lib. leg. l. j. contra Sol. ibi liberatio relinquitur, quæ non erat debitoris.

m Non poteſt. Sic j. de actio. §. ſic itaque. ff. de legat. iij. l. cum quis j reſpon. & ff. de exceptio. rei iudi. l. & an eadem. §. actiones. & de acqui. poſſeſ. l. iij. §. ex pluribus. Accurſius.

n Alienauerit. ff. de reg. Cato. l. j. in fi. contra. Sol ſecundum B. ibi viuo teſtatore alienauit, hic poſtea [1]. Vel hic purum fuit, ibi conditionale, ſecundum Ioan. arg. ff. eo. l. cætera. §. ij.

o Quaſi alienam. Id eſt credens alienam.

p In opinione. Not. ſic ff. de manu. vind. l. ſi pater. §. quoties. ibi plus eſt enim. & ff. de iur. & fact. ign. l. regula. §. qui ignorauit. arg. contra. ff. de acqui. hær. l. is qui putat. Sol. ibi de re, quæ conſiſtit in animo.

q Exitū. i. effectum: vt ff. quemad. teſt. ape. l. vel negare ibi publice enim expedit ſuprema hominū iudicia exitū habere, i. res talis legatario acquiri poteſt.

Si rem ſuā. CASVS. Quidam legauit Pe. fundum: poſtea idē teſtator eundē fundum vendidit M. quæro vtrum valeat legatū: an vero videatur ademptū per alienationem factā à teſtatore? R n̄. Iuſti. quod in hoc caſu ſentētia Celſi tenenda eſt: Celſus enim in hoc caſu exiſtimat, ſi teſtator nō adimēdi animo fundū legatum vēdidit, nihilominus etiam poſt alienationē debere legatū. & hoc idem diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt: & iidē principes in quodā alio caſu idem ius ſtatuerūt: videlicet in tali caſu: Quidam fecit teſtamentū, & in teſtamēto ſuo quædā prædia legauit Pe. & poſtea eadē prædia Pe. legata, pignori obligauit. Nam recte in hoc caſu reſcripſerunt teſtatorem obligando prędia legata, legatum non videri ademiſſe: & ideo legatarius cum hærede experiri poterit actione ex teſtamento, vt prædia à creditore luātur. Et quod dixit ſupra, quando teſtator totam rem legatam alienauit, idem iuris eſt, & ſi partē rei legatæ alienauerit. nam in parte nō alienata ita demū valet legatū, ſi te-

† Hic locus intelligendus eſt de re, cuiꝰ legatarius plenum ac firmum dominiū habet, vt nec incrementum recipiat, et nullo modo ab eo aueli poſsit, alias non inutiliter legaretur per l. non quocūq;. ff. de leg. j.

† Quādo dicat plus eſſe id qđ in veritate eſt, quam quod ī opinione: aut cōtra, plus eſſe quod ī opinione eſt, quam quod in veritate, pulchre explicat hoc loco Frāciſ. Balduinꝰ Vide etiā in eam rē Aemi. Ferretum hic.

1 Hæc reſponſio nō eſt bona: quia quātū ad conualeſcentiam legati nihil refert, an viuo teſtatore rem ſibi legatam ꝓpriā alienauerit, an vero poſt eiꝰ mortē vt l. cętera. §. j. ff. de lega. j.

Id eſt de ... acto à p ... rietate ſic ... Plau. dedu ... pedes ... electo i. ... traho, ſe ... ro. Aeg. ... tr.

Vſusfructus an ſit pars dominij.

Vſusfructus i multis locū dominij habet.

testator, postea'que eam alienauerit [a]: Celsus putat, si non adimendi animo [b] vendidit, nihilominus deberi [c]: idemq́; [d] diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidē [e] rescripserunt, eum, qui post testamētum factum prædia, quæ legata erāt, pignori dedit [f], ademisse legatum non videri [g]: & ideo legatarium cum hærede eius agere posse, vt prędia à creditore luātur. Si † verò [h] quis [i] partem rei legatæ alienauerit: pars, quæ non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimēdi animo alienata sit.

Liberationis legatum, tutum legatarium, eiusq́; in posterum iuris successores reddit: Actionemq́; ei aduersus creditoris heredē, vt liber ab obligatione fiat, adquirit.

Si quis debitori suo liberationem legauerit [k]: legatum vtile est [l], & neque ab ipso debitore, neq; ab hærede eius pōt hæres [m] petere [n], neq; ab alio *, qui hæredis loco sit [o]: sed & potest à debitore cōueniri, vt liberet [p] eum. Potest etiam quis vel ad tempus [q] iubere, ne hæres petat.

Debitor creditori debitum legando, tunc vtiliter legat, cùm qualecunque commodum creditor ex legato consequitur.

Ex contrario, si debitor [r] creditori suo [s] quod debet, legauerit: inutile est legatum: si nihil plus est in legato, quàm in debito: quia nihil am-

stator non adimendi animo eam alienauerit. Et hęc dicuntur vsque ad illum §. si quis debitori suo. Fran.

a Alienauerit. Vendendo, sed donando indistincte videtur adimere: nec distinguitur an valeat donatio, vel non: & etiam si reuocetur: vt ff. de adi. leg. l. cum seruus. & l. rem legatā. & l. legatū sub conditiōe. §. j. si ex alia causa à donatione, distingue animū: vt hic, & in dubio probat hæres mutatam voluntatem: vt ff. de le. iij. l. fideicommissa. §. si rē. & ff. eo. ij. l. Lucius. §. pen. ibi, nisi hæres. & ff. de prob. l. eum qui.

b Non adimendi animo. Qui animus ex hoc probat: quia si necessitate rei familiaris, nō videtur reuocasse: alias sic. quæ distinctio in donationem non cadit: vt ff. de adim. leg. l. rem legatam. & not. C. e l. qui post. Acc.

c Deberi. s. rem legatario. arg. s. eo. §. non solum. vbi ab initio fuit alienata.

d Idemq;. Scilicet, iuris esse.

e Iidē. Scilicet Imperatores Seuerus et Antoninus.

f Pignori dedit. Quid si rem obligatam creditori debitor legauerit: nunquid valet legatum? Respō. sic. & nihilominus poterit petere debitū, nisi voluntas testatoris ostendatur volentis compensare: vt ff. de leg. ij. l. creditorem. Accur.

g Non videri [1]. Nisi sub dicta constitutione, id est, an habuit animum adimendi, vel non. Vel dic nullo modo: vt hic, & C. eo. l. qui post. & hoc quia primo valuit relictū, alias contra: vt C. de do. inter vir. & vxo. l. si maritus. ij. & ff. de do. inter vir. & vxo. l. cum hic status. §. si maritus. & ibi in glo. j.

h Si vero. Nota de toto ad partem.

i Quis. Scilicet, testator.

Si quis debitori. CASVS. Quidā habuit debitorē in c. & in testamento suo legauit debitori suo liberationē. modo quæro, vtrū valeat huiusmodi legatū? Et rñ. Iusti. q̄ sic. nā si quis debitori suo liberationē siue quittationem legauit: in hoc casu vtile est legatū: & neq; ab ipso debitore, neq; ab hærede debitoris, vel à quocūq; alio eius successore hęres testatoris aliqd cōsequi poterit: sed etiā debitor cui liberatio legata est, cū hrede testatoris agere poterit, vt eū liberet. Et nō solū in casu pdicto valet legatū, videlicet, qn̄ liberatio legata est: sed ēt si dilatio debiti legata sit. Pōt em̄ testator iubere, ne hrs suus vsq; ad aliquod certū tempus à debitore petat. Sed licet dixerim tibi valere legatū liberationis: secus tn̄ est in casu cōuerso. Nam si debitor qd̄ debet pure creditori suo, eidem legauerit: inutile est legatū. & hoc est verū, si nihil plus est in legato, quā in debito: qa in hoc casu legatari⁹ nullā vtilitatē ex hmōi legato habiturus est. & hoc est verū, qn̄ pure debitū legauit. sed si debitor quod in diē vel sub cōditione debet creditori suo pure legauit eidem: in hoc casu vtile est legatū, videlicet, ppter modū repręsentationis: qa illud quod primo erat in diē vel sub cōditione debitū: per legatū mortuo testatore purificatū est. Sed quid si viuo testatore dies venerit, vel cōditio extiterit: nūquid euanescit legatū? & certe videbatur quod sic, cū debitū per aduentū diei vel conditionis iam sit effectū purum: & ita nihil amplius est in legato, quam in debito. Papinianus tamē in hoc casu scripsit nihilominus valere legatum: & hoc ideo, qa ab initio tenuit. & certe sententia Papiniani est vera. Nō enim placuit nobis sententia quorundā existimantiū in hoc casu extinctum esse legatū: quia in eam causam peruenit à qua incipere non potest. Et hæc dicuntur vsq; ad illū §. sed si vxori. Casus qui sequuntur planissimi sunt vsque ad illum §. si peculium. Fran. de Aret.

k Liberationem legauerit. Quod tribus modis fit. Primus, peti nolo, vel quod debet, relinquo, vel actionē remitto. q̄ hic liberādus est legatari⁹ ab omni debito: vt hic, & ff. de libe. leg. l. si quas rationes. & l. Aurelio. j. respō. Secundus est si negotium testatoris gessisset: & testator dixerit, rationes reddere nolo. & hic ab omni debito liberatur, nisi ab eo, q̄ penes eum sit, & ab eo, quod dolo fecit: vt ff. de lib. leg. l. Aurelio. §. fi. cum suis cōcord. 2 vt in gl. fi. ibidem. Tertius si damnauit hæredem ne exerceat actiones. quo casu si bonam causam habet testator: litis euentus & sumptus ab aduersario facti legati videntur: vt ff. de liber. lega. l. petitor. si malam causam, nihil videtur * legare: vt in eadem lege.

ADDITIO. Similem gloss. habes in l. Aurelio. ff. de libe. lega.

l Vtile est. Licet res sua sibi legari videatur: vt ff. de libe. lega. l. j. j. respon. & est hoc verum, nisi testatore viuo exactio fiat: vt j. eo. tit. §. tam autem. & ff. eo. iij. l. fideicommissa. §. si rem. Accur.

m Hæres. Vel hæres hæredis: vt ff. de lib. leg. l. ij. in fi.

n Petere. Cum effectu propter exceptionem: vt ff. de lib. leg. l. iiij. §. nunc de effectu.

o Hæredis loco sit. Sicut est bonorum possessor, & fideicom. vniuersalis: vt j. de bo. poss. §. quos autem. & de fideicom. hære. §. restituta.

p Vt liberet. Per acceptilationē, si sol⁹ est debitor. si habet correū sociū, idē alias correus siue socius pacto est liberat⁹: vt ff. de li. leg. l. iiij. §. nūc de effectu. in fi.

q Ad tempus. Vt ff. de lib. leg. l. non solum nostrum. §. ij. Accur.

r Si debitor. Secus si alius: quia interest creditoris plures reos habere: vt ff. de liber. legat. l. si quis decedens. §. fi. alias incipit. Iulianus.

s Creditori suo. Scilicet ciuiliter, & naturaliter, & cum effectu, & pure, alias valet: vt ff. de leg. j. l. si creditori. per totam legem. & l. si nautem. Accur.

† Ex hoc §. no. doc. qd̄ si feudatari⁹ fuedi partem dño nō rogato alienet, si dūtaxat parte priuet, qd̄ non placet Iacob. de Aret. si q̄dem p̄ contrauentionem in parte à toto feudo is cadat vt per l. si quis ingrati. §. si quis ignorans. ver. sin autē. ff. ad Vellei. & l. etiā si pars. ff. de leg. j. at de hoc pleni⁹ videbis p̄ Bal. et Iac. Alua. in vsi. feu.

s Nisi pro tanta pecunia esset pignorata q̄ non sit verisimile eā redimi: vt l. qui habebat. ff. de leg. iij. Angel.

* Ali... ab illo.

2 Tenetur tam... pure vel... grosso ... tiones red... dere omis... sa scrupu... losa inqui... sitione: vt l. si seruus vetitus. ff. de leg. j.

* Quia non valet principale, ... cessi... Aeg...

Nihil.

plius [a] per legatum habet. Quòd si in diem vel sub conditione debitum ei [b] purè legauerit [c], vtile est legatum propter repræsentationem. Quòd si viuo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, vtile esse [d] nihilominus legatum: quia semel constitit [e]. quod & verum est. Non enim placuit sententia existimātium extinctum esse legatum: quia [f] in eā causam peruenerit, à qua incipere non potest [g].

Dotis prælegatio vxori à marito facta iure subsistit propter commodū repræsentationis: dotem igitur (etiam si nullam dederit) consequetur vxor: modò certam dotis quantitatem testator legando expresserit.

Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia plenius est [h] legatum, quàm de dote actio. Sed si quam non accepit dotem [i], legauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter † legauerit, inutile esse legatum †: si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis [k] in prælegando [l] * demonstrata sunt: valere legatum.

Si res legata facto hæredis etiam ignorantis præstari nō potest, hæres tenetur: secus si nō suo facto. Aretinus.

Si res [m] legata sine facto [n] hæredis perierit [o]; legatario decedit [p]. Et si seruus alienus legatus, sine facto [q] hæredis [r] manumissus [s] fuerit: non tenetur hæres. Si verò, hęredis seruus legatus sit, & ipse eum manumiserit: teneri [t] ipsum Iulianus scripsit: nec interest sciuerit [x], an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit [y] seruum [z]: & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur [a] hæres, quāuis ignorauerit [b] à se eū legatum esse.

Copulatorum altero pereunte, aliud æquè principale firmū manet: quòd si alteri fuerit accessorium, principali corruēte, & id qđ accedit corruere necessum est.

Si quis ancillas cum suis natis [c] legauerit: etiā si ancillæ mortuæ fuerint: partus legato ce-

Nihil amplius. Sed nūquid hodie semper est plus. cū habeat statim rei legatæ dominiū, & hypothecar. aliarū rerū defuncti? R ñ. non: vt ff. de leg. iij §. ii rē [1] quia plus tantū quatuor modis dicitur: vt j. de act. §. plus aūt. & iste modus nō est aliquis de his. Accur.

[b] Ei. Scilicet, creditori.

[c] Legauerit. Scilicet, debitor.

[d] Vtile esse. ff. de legat. ij. l. debitor. in princip. contra, vbi est inutilis. Solutio, hoc corrigitur. Vel ibi dicit inutile, id est, non vtile, cum & aliam habeat actionem [2], potest tamen & ista agi: vt hic. Accur.

[e] Constitit. Id est, valuit. Accur.

[f] Quia. Ratio illius falsę opinionis. Accursius.

[g] Non potest. Nota argumen. pro vtraque parte ad hāc regulam. ff. de verbo. obliga. l. existimo. & l. pluribus. §. & si placeat. & de iis, quæ pro non scrip. hab. l. ii in metallum. §. item si seruo. & de serui. l. pro parte.

ADDITIO. De isto brocardo, dic vt per Dynum in regula, factum vlti. de regu. iur. in vj. & per Bartol. in l. pluribus. §. j. ff. de verbo. obligat. Angel. Aret.

[h] Plenius est. Scilicet, in commodo repræsentationis: cū legatum statim, dos vero annua bima trima die olim: hodie post annum. mobilia, sed immobilia statim: vt C. de rei vxor. actio. l. j. §. cum autem. & ff. de dote prælеg. l. j. §. verum est. Item de dote datur actio inquantum maritus facere potest, vel eius hæres: vt ff. soluto matri. l. etiam. j. respon. at legatum insolidum. nisi in Falcidia per beneficium inuentarij: vt in aut. de hær. & fal. l. si vero non fecerit. col. j. Item si qua pacta in præiudicium mulieris facta sunt, beneficio legati tolluntur: vt ff. de do. præle. l. j. j. respon. Accur.

[i] Dotem. i. illam dotem, quam non recipit. Accur.

[k] Instrumenta dotis. Scilicet in quibus confessus fuit se recepisse dotem quam non recepit: vt ff. de dot. prælеg. l. fi. §. fi. & l. cum scriptum. §. item. ei quæ.

[l] In prælegando. Id est legando. abundat enim præ: vt ff. de dote præle. l. j. j. respon. in gloss. j.

[m] Si res. puta seruus Stichus.

[n] Sine facto. i. mora: quo casu de interitu tenetur: vt ff. de verb. oblig. l. si seruum. j. respon. de lega. j. cum res. §. fi. [3] Vel quia sine causa occidit: vt dicta l. si seruum. Aliud si cum causa: vt ff. de leg. j. l. quid ergo. §. si hæres. tenetur enim de dolo & lata culpa & leui: vt ff. eod. j. l. cum res. §. sed si Stichus. ver. sed si culpa. & §. culpa. Accursius.

[o] Perierit. Vel non cōpareat: quo casu caueat hæres de dando si ad eum redierit, & suis sumptibus recuperatur, quando post mortem fugit: alias, i. si in vita, sumptibus legatarij: vt ff. de legat. j. l. cum res. §. item si res. & de legatis ij l. si quis seruum. in prin.

[p] Decedit. Quia qui in specie tenetur eius interitu liberatur: vt hic, * & ff. de verbo. oblig. l. si ex legati.

[q] Sine facto. In hoc quoque, scilicet alieno seruo, potest admitti culpa: puta nō certificauit hęres dominum (qui si sciuisset se posse vendere, non manumisisset) scilicet forte, cum videret eū velle manumittere: vt ff. eodem. j. l. cum res. §. sed & si alienus. & §. penultimo, & finali. item si fuerit in mora emendi: vt ff. de verborum obligationibus. l. si seruum. §. si autē alienus. & dic facto, id est, culpa, vel mora.

[r] Hæredis. Contra de lega. præstand. l. nanque naturam [4].

[s] Manumissus. Nā manumissus similis est mortuo: vt ff. de solutionib. l. si mihi alienum.

[t] Teneri. Scilicet, ad æstimationem: vt ff. eod. j. l. si quis inquilinos. §. j. & ff. qui & à qui. l. hæres. Sed hic nō dicit tenere manumissionem: sed dicit quod non minus valeat legatum, scilicet quo ad æstimationem. Accur.

ADDITIO. Et valet ēt manumissio: qa dñiū serui hęredis nō trāsit in legatariū: vt hic, & d. l. si qs. inquilinos, sec⁹ in seruo hęreditario ēt sub cōditione legato. l. si seruū qui sub cōditione. ff. de manumi. Ang.

[x] Nec interest. Cur secus vbi seruum indebitum sibi solutum quis manumiserit: vt ff. de cōd. inde. l. in summa. §. si seruum. quæ est contra: l. ioan. respon. quia debuit scire, cum factum suum censeatur: vt in authen. de iureiur. à mo. j. respon. coll. v.

[y] Sciuerit. Scilicet ipse hæres.

[z] Donauerit. Scilicet hæres.

[a] Seruum. A testatore legatum: & erat hæredis.

[b] Tenetur. Ad æstimationem: vt s. proxi. dixi.

[c] Ignorauerit. Scilicet hæres.

[d] Suis natis. Alias suo nato.

Marginal notes:

[1] Ista glo. dicit verū respectu hypothecæ, sed respectu domini, valet legatum: vt ibi probatur. Ange.

[2] Ista est vera quā etiā sequitur Bart. in d. l. debitor. An.

Dicēdo, vxori, secundum Por. Aeg. Per.

Quia nō constat quam dotem legauerit, secūdum Por. Aegi. per.

Dotis legatū à marito vxori factum, valet.

[3] De negligentia vero non tenetur debitor actione personali, nisi fuerit in mora: vel peratur res q debuit creditoris, vel negligentia si circa rem seu perēptionē substantię rei debitę. Ang.

* Alias, in relegādo.

* Secus si sit debitor quantitatis, qa nūquā perire potest l. in cendiū. C. si cer. pet. Aegi. Per.

[4] Falsa est hæc glos.

Cedunt

dunt a. Idem est b, & si ordinarij c serui cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si seruus fuerit cum peculio legatus: mortuo d seruo, vel manumisso, vel alienato, peculij legatum extinguitur e. Idem est, si fundus instructus f, vel cum instrumento g legatus fuerit †. Nam fundo alienato h, & instrumenti † legatum extinguitur.

Grex etiam in vna oue retinetur: & legato grege veniunt oues adiunctæ gregi post testamentum. Idem est in legato ædium.

Si † Grex i legatus fuerit, & postea ad vnam ouem k peruenerit: quod superfuerit, vendicari potest l. Grege autem legato m, etiam eas oues, quæ post testamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Est autem gregis vnum corpus n ex distantibus capitibus: sicut ædium vnum corpus est ex cohærentibus lapidibus. Aedibus denique * legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factum * adiecta sunt, legato dicimus cedere o †.

Quicquid legato peculio, adhuc viuo testatore accrescit vel decrescit, legatarij commodū vel damnum respicit: quicquid verò mortuo testatore, nondumque adita hæreditate accedit, ipsi seruo manumisso cedit, quòd si alij, quàm seruo legatum sit, quod ex rebus peculiaribus augmentum prouenit, tantùm consequitur legatarius.

Si peculium legatum fuerit p: sine dubio quicquid peculio q accedit, vel decedit viuo testatore, legatarij lucro vel damno est. Quòd si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem aliquid seruus adquisierit: Iulianus ait, si quidē ipsi manumisso peculium legatum fuerit: omne, quod ante aditam hæreditatem adquisitum est, legatario r cedere s †:

a Cedūt. Quia duo legata sunt separata: vt ff. de pe. le. l. & si ancilla. quæ est l. iij. Sed cōtra. ff. de vē. inspi. l. j. §. ex hoc. vbi dicitur, quod partus est portio viscerū matris? Respon. ibi loquitur donec in ventre est *.

b Idem est. Sic ff. de pecu. lega. l. iiij.

c Ordinarij. Qui sunt hi? Dic vt ſ. quod cum autem.

d Mortuo. Scilicet, viuo testatore, non si post: vt ff. de pecu. lega. l. tunc inutile.

e Extinguit. Quia accessio est: vt ff. de pecunia leg. l. j. & ij. Sed quare non ita in superiori casu? Respon. propter hominis dignitatem: quia nō ita accidit: vt ff. de ædil. edi. l. iustissime. in prin. †. Item quid si vicarij erant tantum in peculio, & legatus est cū peculio? Resp. idem, vt exprimere peculiū noceat: vt ff. de condi. & demon. l. si in diem. in fi.

ADDITIO. Idē & si aliæ res erant in peculio, eadē ratione. Si vero leget ordinarium cum vicariis & peculio, obtinet, quasi separet vicarios à peculio: vt l. si peculiū. §. si seruus. ff. de pecu. leg.

f Instructus. Huic primo articulo contradicit ff. de fundo instru. l. si cui. in fin. Sol. secundū Ro. hic simpliciter propter rudes sic loquit. Vel dic, quod sit idem, quod in partu & vicariis. & quod sequit cum instrumēto referat ad proximū de peculio. Vel subtilius refert inter instrumentum fundi, quod perit semper perempto legato fundi, & instrumentum patrisfam. quod non perit, licet legatum fundi pereat. & hoc casu loquitur lex contraria & alia contraria in eo. ti. l. j. ar. contra. ff. de fund. instru. l. quæsitum. §. si fundus. & §. si instructo. quibus dicit, si fundus instructus legatus sit, instrumentū patrisfamil. continet, non agri. Sed ibi subaudi, tantum. Vel dic illā esse Pauli sententiam in l. si cui. istam Labeonis à Iusti. probatam. & sic corrigitur illa.

g Instrumento. Est autē instrumentū apparatus * rerum diutius permansurarum, sine quibus non posset exerceri possessio: vt ff. de fun. instr. l. quæsitum. j. rñ. Et sunt instrumenta fundi, quæ fructus quærendi, cogendi, seruandi gratia comparata sunt: vt ff. de fundo. instru. l. instrumenta. in princip.

h Alienato. A testatore.

i Si grex. Qui ex decem ouibus constat, vel quatuor, vel quinque porcis: vt ff. de abigeis. l. oues.

ADDITIO. Tres autem homines constituunt collegium: vt l. Neratius. ff. de verborum signi. not. in c. infra, de elect. secundum Christoph.

k Ad vnam ouem. Sic ff. quod cuiusque vniuer. l. sicut. §. fin. & ff. eo. j. l. grege.

l Vendicari potest. ff. quib. mo. vsusfr. amit. l. si contra. Solu. facilius perditur legatum vsusfructus, quam proprietatis: vt argu. ff. eo. tit. l. repeti. §. rei mutatione. & ff. eo. j. l. si grege. in fi.

m Legato. Sic ff. eodem, l. grege. sic ſ. §. proxi.

n Corpus. Tria enim sunt corpora rerum. Vnū quod vno spiritu, i. elementatione continetur: vt homo, lapis. Secundum quod ex cohærentibus constat: vt domus, & armarium. Tertiū, quod ex distantibus corporibus: vt grex, & populus vt hic, & ff. de vsucap. l. rerum mixtura. §. j. & ff. de rei vend. l. in rem actio. §. at in iis.

o Cedere. Sed columna vel tignū domus legari pure non potest: vt ff. de lega. j. l. cætera. ne vrbs deformetur. Accur.

Si peculium. CASVS. Quidam in testamento suo legauit peculium, & viuo testatore auctum est: vel forte diminutum est. modo quæro, cuius lucro vel periculo huiusmodi augmentatio & diminutio peculij est? Ad hoc respon. Iust. generaliter, quod si peculium legatū fuerit, quicquid viuente testatore peculio accesserit vel decesserit: sine dubio legatarij damno vel lucro cedit. & in hoc casu si augetur vel diminuitur peculium viuente testatore, non refert, vtrum legetur seruo proprio cum libertate, an alicui extraneo. secus tamen est, si augeatur peculium post mortem testatoris ante aditam hæreditatem. nam si seruus hæreditarius aliquid acquisiuerit, vel alio modo peculium legatum augmentum susceperit: Iulianus ait, quod si ipsi seruo manumisso peculium legatum fuerit: quicquid ante aditam hæreditatem peculio accesserit: ipsi seruo legatario cedit. sed secus est, si peculium extraneum fuerit legatum. In persona enim extranei dies legati à morte testatoris in peculio legato cedit. & hoc est verum, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculiū. In hoc enim casu augmentum ex rebus peculiaribus procedens, legato cedere debet. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. peculium autem.

p Legatum fuerit. Seruo vel extraneo.

q Peculio. Nam & futurum peculium legari potest: vt ff. de pecul. legat. l. ei quoque. & facit ad hoc supra proximo §.

r Legatario. Eidem quod manumisso. Accur.

s Cedere. Not. tria tempora: ante mortem testatoris: & post

* Ex quo sequit quod mater vehēda in naui, non debet mercedem pro partu in vtero l. sed addes. §. si quis mulierem. ff. loca. itē nil debet pro lupo, existēte in ventre matris. not. doc. in l. qui in vtero. ff. de stat. ho. Aegi. Per.

* Secus autem esset in fætu animaliū brutorū & in his quæ nō conveniūt per modū principalis & accessorij: vt si legetur equus cum asino: quia duo legata censentur. Et hæc inducuntur ad quæstionē de ingrediente monasterium: vt vitiato ingressu non valet bonorum dedicatio: nisi expresse se & sua dedicasset, secū dū do. hic.

† Fūdi instructi legatū quid differat à Legato fūdi cum instrumēto, docet Angelo. Augu. libr. emen. ij. cap. iiij.

† Silicet fundi: non patris fa. glos. in l. si cui. ff. de fun. instr. Aegi. Per.

* Ex hac littera eius

que gl. ... quod li... grex n... possit, ... ex plu... bus cap... bus cō... tui, cōst... tus tam... semel g... gis non... retinet ... si ad ca... vnū de... nerit: ... hic, & ... grege l... to. cum... seq. ff. e... Idque i... prietati... gato, q... niā fec... in lega... gregis r... susfr. q... si grex... paucion... x. capit... bus dec... xiat, ext... guit. l. fi... ff. qui. m... vsusfruc... amit. ...

* Insti... mentū... di quid... hic dec... ratur. ...

Instrum... tum par... fa. est ... habetur ... iure, pro fi... sidio per... ng. Aegi. ...

* Aliu... quoque.

* Factum... abundat.

† Idest ac... cedere sīt... accessisset... aliter est i... ius alicui... venite: ... j. eo. §. j. ... bi, lega... rio ced... ite: ... ti, ... re: ... pere leg... tū dec... j. e. §. j. ... qui si... Aegi. ...

† In ... eius ... re. Aeg...

quia [a] huiusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit †. sed si extraneo peculium legatum fuerit non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit [b] *.

Datus libertati in vltima voluntate, peculium (nisi expressim legatum sit) nequaquam petere potest: secus si inter viuos: si quid autem seruus, cui peculium quoq; legatum fuit, pro domino impenderit, non repetit. Item legata alicui libertate si rationes reddiderit & reliquæ intulerit, etiam legatũ videtur peculium.

Peculium [c] autem nisi legatũ fuerit manumisso non debetur: quamuis [d] si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserũt. Iidem rescripserunt, peculio legato [e] non videri id relictum: vt petitionem [f] habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cum rationibus [g] redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua [h] inferre [i].

Iura incorporalia possunt legari. Aretinus.

Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales [k]. & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas hæres legatario præstet [l], nisi exegerit [m] viuus testator pecuniam †. nam hoc casu legatũ extinguitur †.

& post ante aditam hæreditatem: item & post. In primo tempore, scilicet quo inuenitur cessisse dies legati, omnes legatarij sunt pares. nam quicquid eo tempore acquirit seruus talis: ei cui hoc peculium est legatum, acquirit: siue ipsi seruo, siue alij extraneo sit relictum: quia non cedunt legata. similiter in tertio, scilicet sunt pares. In secundo distinguitur extraneus à seruo, vt hic. Nam quod legatum cedit extraneo à morte, hoc seruo ab adita hæreditate: quia nec libertas sibi prius debetur. C. de cadu. tollen. §. cum igitur. & §. in nouissimo. Nam plura legata, vel in diem certam relicta, à morte cedunt: nisi in sex casibus, vbi ab adita hæreditate: vt C. de cadu. tol. §. cum igitur. & §. in nouissimo. & ff. quando dies leg. ced. l. ij. [i] inter quos legatum seruo manumisso relictum, est vnum: vt hic. Conditionalia, vel in diem certum relicta, ex die vel ex conditione existente cedunt, id est, transmittuntur ad hæredes. nam ante conditionem vel diem venientem si decedit legatarius, non transmittuntur: vt C. de cad. toll. §. si autem. nisi in tribus casibus. Primus ff. de condi. & demon. l. conditiones. Secundus ff. eo. j. l. iij. Tertius ff. quando dies leg. ce. l. si cum præpositione. Item verbum cedere, duas habet significationes, id est, incipere deberi: vt ff. de verbo. signifi. l. cedere. Item cedere quantum ad transmissionem, vt accipitur C. de cadu. tollen. per totum. & in vtraque potest hic accipi.

[a] Quia. Bona est ratio. si enim prius cederet: idem esset quod in extraneo. Est & alia ratio: vt ff. de pecu. leg. l. denique. §. fi. vbi dicitur quod verisimile est eum omne augmentum ad ipsum pertinere voluisse, cui &c.

[b] Auctum fuerit. Scilicet peculium.

Peculium autem. CASVS. Quidam condidit testamentum: & in testamẽto suo Sticho, qui valde pingue habuit peculium, legauit libertatẽ, nulla mentione facta de peculio. modo quæro, vtrũ legando libertatem videatur legasse peculium? Et respon. quod non. Nam peculium nisi expresse fuerit legatum, seruo manumisso non debetur. & hoc verum est in vltima voluntate: secus tamen est inter viuos: quia si manumiserit, videtur ei donasse peculium nisi illud expresse ademerit. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Sed pone. Quidam legauit seruo suo peculiũ. iste seruus, idemque legatarius multa de peculio impẽdit in rationes dñi: & etiã dominus factus est debitor peculiaris. Modo quæro, vtrum seruus mortuo testatore ab hærede domini petere possit illud, quod in rationes domini impenderit? Et respon. quod non. nam iidem principes, scilicet Seuerus & Antoninus in hoc casu rescripserunt peculio legato non videri id relictum seruo: vt petitionem habeat pecuniæ quam in rationes domini las impendit. & hæc dicuntur vsque ad illum §. iidem rescripserunt.

[c] Peculium. Sic C. de pecul. eius qui li. me. l. j.

[d] Quamuis. Cur tam varie? Respon. quia secundo casu, scilicet quando inter viuos, operas eius manumissor erat habiturus. vnde conuersa donatio præsumitur, secundum Ioan. vt ff. man. l. si vero non. §. idem Papinia. [*] vel secundum P. propter præoccupationem mortis: quia præsumitur auferre, si potuisset. vt in auth. de trien. & sem. §. illud quoque. ibi, præ tumultu mortis angustiatus &c. & C. qui testa. face. poss. l. hac consultissima. §. at cum.

Iidem rescripserũt. CASVS. Quidam legauit seruo suo libertatem his verbis, Volo, quod seruus meus redditis rationibus liber sit: & de peculio reliqua soluantur, id est, ea in quibus apparuerit eum mihi teneri: modo quæro, vtrum testator his verbis videatur legasse peculium? Et respond. quod sic. nam prędicti duo principes rescripserunt peculium videri legatum, quam rationibus redditis seruus liber esse iussus est, & ex ipso peculio reliqua inferre.

& hæc dicuntur vsque ad illum §. tam autem corporales res. Cæteri casus, qui sequuntur in parte ista, planissimi sunt vsque ad §. illum. Legari autem.

[e] Peculio legato. Scilicet seruo. & etiam libertas fuit legata. aliud si extraneo: vt ff. de pecul. leg. l. vj. §. fin. & l. si Sticho. Accursius.

[f] Petitionem. Nisi testator fuerit huius consuetudinis, vt redderet seruo quæ sibi debebat: vt ff. de pecu. leg. l. dominus Sticho. §. j. in fine.

[g] Cum rationibus. Quasi diceret, si relinquo seruo libertatem rationibus ab eo redditis: eoipso & peculium legare sibi videor. aliud econtra si libertatem relinquo, & rationes reddere veto: quia non videtur legatum peculium. vt ff. de le. j. l. si seruus vetitus. in fin. Rationes autẽ reddere dicitur, quãdo amoto dolo & fraude reddit: vt ff. de fideicom. li. l. Thais. §. Stichus. ADDITIO. Et sic not. quod remissio redditionis rationum non comprehendit reliqua, nec dolum seu latam culpã, sed scrupulosam tantũ inquisitionẽ. quod facit ad quæstionem de eo cui concessum est liberũ arbitrium: ita quod non possit syndicari. secundum Ang. hic.

[h] Reliqua. Alias reliquas, id est, alia, quæ erant reddenda, reddere: cum iam quædam reddiderat, vel etiam si nihil: vt ff. de verb. signifi. l. cæterorum.

[i] Inferre. Repete, iussus est.

[k] Incorporales. i. actiones & seruitutes: vt s. de rebus corp. & incor. & ff. de le. j. l. j. & l. cætera. in prin.

[l] Præstet. Sine cessione tñ vtiles habet legatarius: vt C. eo. l. ex legato. Acc. ADDITIO. Nisi res sit litigiosa, vel lis cœpta. l. quicunque. & auth. nũc si hæres. C. de liti. secundũ Ang. Et not. quod quãuis directã personalem exercere non possit, nisi cedat: poterit tñ exercere directã realẽ: quæ quia nõ ossibus affixa est, trãsfert in eum directa via l. litie. §. fi. cũ l. seq. ff. de cõd. fur. Ang.

[m] Nisi exegerit. Nam si exegerit, semper in dubio præsumo

[*] Istam rationem te putat inefficacẽ Ioã. Fab. hic: cũ per manumissum debeãt operæ exhiberi filio, nec nisi ex cõuentione debeat. l. j. C. de ope. lib. & l. si operarũ iudicio ff. eo. vnde dicit ipse quod inter viuos est maior affectio domini: quia se priuat dominio serui & eius seruitio quod retinere poterat, non sic vbi moriens dat, quod sibi retinere nõ potest. alias rationes vide per Ange. hic.

† Si debitam.

† Nisi probauerit nõ adimẽdi animo exegisse. l. pe. §. fin. ff. de adi. le. Aegid. Fer.

Idest huiusmodi legatũ incipit deberi à die aditę hæreditatis. Aegi. Per.

Alias, auctũ fuerit peculium.

Et hæc vera quando dies est certa an & quãdo. Si vero est certa an, sed incerta, quãdo: ut quando in die mortis & tunc apponitur in die mortis legatarij: habetur pro puro: si extranei vel hæredis, habetur pro cõditionali si cut quãdo dies penitus est incerta: sed quãdo omnino est ex tuta: vt si ol, vel an christus ascet, habetur pro puro, secũdum Ang. hic.

Legata pura & cõditionalia quando cedunt.

præsumo voluisse legatum extingui: vt ff. de adimen. leg. l. pen. §. si. & de lib. leg. l. non solum autem. §. liberatio. nisi probetur contrarium, vel quia debitor vltro obtulit eo non petente: vel quia exactam pro legatario deposuit: vt ff. de leg. iij. l. fideicommissa. §. si rem.

Facta legari possunt.

Sed & tale legatum valet, Damnas esto hæres meus domum illius reficere: vel, Illum ære alieno liberare [a].

Legati in genere †, electio est legatarij.

Si † generaliter † seruus vel res alia [b] legetur: electio legatarij [c] est: nisi aliud testator dixerit.

Optandi ius (quicquid antiquo iure seruaretur) hodie ad hæredes trãsfertur: pluribus autem quibus optio competit, inuicem circa optandum dissentientibus, illius in optione potior erit sententia ad quem sors deuenerit.

Optionis legatum, id est, vbi testator ex seruis suis vel aliis rebus optare legatarium iusserat, habebat olim in se cõditionem [d] †: & ideo [e] nisi ipse legatarius viuus optasset, ad hæredem legatum non transmittebat. Sed ex constitutione [f] nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia hæredi legatarij optare seruũ, licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione [g] additum est, siue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: siue vnius legatarij plures hæredes sint, & inter se circa optandũ dissentiãt, alio aliud corpus eligere cupiente [h]: ne pereat legatũ (quod plerique prudentium contra beneuolẽtiam [i] introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem, & sorte [k] hoc esse dirimendum: vt ad quẽ sors peruenerit, illius sententia in optione præcellat.

Illi possunt ex titulo legati capere, qui possunt hæredes institui.

Legari autem illis so-

a Aere alieno liberare. Nam vtilitatem habet.

b Res alia. Vt equus.

c Electio legatarij. Et à principio, & ex postfacto, secundum B. vt hic. & ff. de leg. j. l. si seruus legatus. §. cũ homo. Sed Roma à principio dabat electionẽ hæredi: sed ex contumacia transferebatur in legatarium: arg. ff. de ser. l. si cui. & C. de solu. l. j. Ioan. distinguit, aut in genere generalissimo, vel subalterno: vt si substantia vel corpus vel animal legatur: quo casu non valet: cum festucam vel muscam dando liberet, vel in eo genere quod dialectici speciem appellant: vt homo, & similia: & tunc subdistingue: aut habebat in hæreditate seruos: & tunc legatarius eligit, dummodo nõ meliorem: [l] vt hic, & ff. eodem j. l. legato. primo respon. & l. qui duos. & de liber. legat. l. ij. Aut non habebat: & tunc hæres eligit: vt ff. de vino triti. & oleo lega. l. iij. j. responſ. & l. iij. Si autem testator ex certis reliquit incertum: aut ipse sensit de certo (quod patet expresso nomine eius) & tunc eligit hæres, & eius voluntatem interpretatur: vt ff. eod. j. l. si quis à filio. §. si quis plures. aut non sensit: & tunc legatarius eligit: vt ff. de legat. j. l. qui duos. In domo autem in genere legata, si habet testator domos, vnam ex his eligit hæres. si non habet & reliquit, derisorium est legatum: vt ff. eod. j. l. si domus. In fundo in genere legato dic non valere legatum: cum vnius digiti possit fieri fundus: vt ff. de iure dot. l. cum post. §. gener. & ff. eod. j. l. licet. & l. quod in rerum. §. quod si quis.

d Conditionem. Scilicet si eligeret.

e Et ideo. Bona ratio: vt C. de cad. tol. §. si autem.

f Ex constitutione. Quæ est C. communia de leg. l. fina. in principio.

g In nostra constitutione. Scilicet prædicta.

h Eligere cupiente. Et alio aliud subaudi.

i Contra beneuolentiam. Id est, contra æquitatem, scilicet quod perirent, id est, de iure stricto perire deberent: vt ff. eod. j. l. huiusmodi. §. fin.

k Et sorte. Vel cum taxillis, vel alio modo. sic ff. de iudi. l. in tribus. [l] Sed quare iudex non compellit eos ad consentiendum: vt ff. eodem j. l. huiusmodi. in fine. Respondet, imo hoc modo compellit. vel ibi compellit in actione eligẽda, quæ datur à iure: hic autem non compellit in eo, quod datur à testatore.

Sententia. Vt tamen cæteris æstimationem præstet suarum partium: vt C. commun. de legat. l. finali. in principio.

Legari autem. CASVS. Domine, iam video, quæ res legari possunt: dicatis mihi quibus legari possunt? Et ipse respondet, quod illis cum quibus testamenti factio est, id est, ad quorum vtilitatem testamentum fieri potest. Sed secundum antiqua iura multæ erant personæ, quibus legari non poterat. Incertis enim personis neque legata, neque fideicommissa relinqui olim concessum erat: & hoc intantum secundum iura antiqua obtinuit, vt nec etiã milites incertæ personæ legare potuerint. & ita diuus Adrianus rescripsit. Sed pone, Domine, iam video, quod olim incertis personis legari non poterat, pro Deo, si placet, dicatis mihi, quæ persona censebatur incerta? Ad hoc respondet, Amice, incerta persona videbatur, quam testator opinione incerta animo suo subiiciebat: veluti si quis dicat in hunc modum, Quicunque filiam suam filio meo in matrimonium copulauerit, hæres meus illi fundum Sempronianum dato. nam in hoc casu huiusmodi legatum incertæ personæ videbatur relictum. & similiter in hoc casu, veluti si quis ita dicat, Iis qui post testamentum scriptum primi consules designati erunt, hæres meus centum dato. Nam in hoc casu incertæ personæ sicuti in superiori casu legari videbatur. & multæ aliæ species reperiri possunt, in quibus incertæ personæ legari videatur, & incertæ personæ libertas dari: veluti si quis ita dicat, Illum seruum, qui primus ascenderit Capitolium, liberum esse volo. Olim enim libertas hoc modo data, inutilis erat, & hoc ideo: quia placebat seruos nominatim liberos fieri. Sed licet dixerim tibi incertis personis legari antiquitus non posse: sub certa tamen demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ etiam olim recte legabatur: veluti si quis ita dicat, Ex cognatis tuis, qui nunc sunt: quicunque filiam meam in vxorem duxerit: hæres meus illi fundum Sempronianum dato. Nam in casu isto licet incertæ personæ videbatur relictum: ratione tamen demonstrationis etiam olim valebat. Sed licet dixerim tibi legata vel fideicommissa incertis personis relicta olim non valere: cautum tamen erat in sacris constitutionibus talia legata vel fideicommissa per errorem soluta repeti non posse. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. posthumo quoque.

† Scilicet infimo. q.d. si genus infimũ legetur, datur optio legatario. Aegi. Per.

† Dic si legaĩ genus generalissimum, vt substantia non valet, si subalternum vt animal, etiã non valet. si infimum vt seruus, equus, valet: & datur optio. si species vt Stichus, etiã valet. Aegi. Fer.

Cõcor. cũ hoc §. ca. intercæteras. cum glos. super ver. quodcũque. extra, de rescrip.

Alias, conditionẽ tacitã.

Quia nõ est verisimile testatorem voluisse id legare quod non fuisset ĩ specie cõcessurus: sed vbi electio est hæredis vel debitoris poterit dari vilius, dũ tamen nõ sit omnino inutile. quia potuit testator vel creditor cogitare qđ daret minus. Io. Fab.

Et hoc verũ quando dubiũ

oritur … iure, n… lege d… ditur: … scordã… præiud… sui. ali… ad pr… diciũ… iudex… pellit… conco… aliqua… præci… aliqua… causa… dubiũ… tẽ sup… cta pro… tioned… mitur: … l. actor… de pro… Ang.

lùm [a] potest, cum quibus testamenti factio [b] est.

Neque paganus, neque miles poterant olim incertæ personæ relinquere: & quæ dicatur persona incerta, declarat per duo exempla. Angelus.

Incertis verò personis, neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat [c]. Nam ne miles [d] quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiiciebat: veluti si quis ita dicat: Quicunq; filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei hæres meus illum fundũ dato. Illud quoq; quod iis, relinquebatur, qui post testamentũ scriptum primi consules designati essent [e]: æquè incertæ personæ legari videbatur. Et denique multæ aliæ huiusmodi species sunt.

Olim legatũ etiam libertatis, quæ est multũ fauorabilis, incertæ personæ factũ erat inualidũ.

Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari [f]: quia placebat nominatim seruos liberari [g].

Incertæ personæ ex certis personis, etiam olim legari poterat. Angelus.

Sub certa [h] verò demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti, ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam vxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.

Licet legata incertis personis facta, olim essent inualida: si tamen per errorem soluta fuerant, repeti non poterant. Ang. Aret.

Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti nõ posse [i], sacris constitutionibus cautum erat.

Olim non poterat legari posthumo alieno, id est, qui non erat testatori futurus suus hæres.

Posthumo quoque alieno inutiliter antea legabatur [k]. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos [l], hæres te-

a Solum. Et contra idem solus legat: vt ff. de legatis primo. leg. ij.

b Testamenti factio. In passiua significatione accipe: vt s. de hæred. qual. & diffe. §. testamenti Sed qui sunt isti, qui non habent testamẽti factionem? Respon. incerta persona: vt j. proxi. §. Item peregrinus, siue deportatus: vt C. de hære. instit. l. j. Item in metallum damnatus: vt ff. de iis, quæ pro non scrip. ha. l. si in metallum. Item seruus de adulterio cum domina commisso accusatus: vt s. de hære. instit. §. ij. Item collegiũ, nisi probetur licitum: vt C. de hære. inst. l. collegiũ. Item incestuosi: vt in aut. quib. mod. nat. effic. sui. §. vl. col. vij. Item hæretici maioris hæresis: vt C. de hæretic. l. manichæos. §. ipsos quoque. & §. ergo. Item apostatæ: vt C. de aposta. l. ij qui sanctã. Item mulier nubens intra annum à tempore mortis mariti: vt in auth. de nup. §. j. col. iij. Sed hoc hodie cessat propter dictum Apostoli: quia omnes pœnæ propter festinationem intra tempus luctus sunt sublatæ: non autem propter transitum ad secunda vota. Angelus.

c Concessum erat. Hodie contra, etiam ante legem Græcam inferiorem in pauperibus: vt C. de episc. & cleri. l. id quod. Tu dic, quod aut incertitudo est in persona legantis, & valet legatum: quia hæredi onus iniunctum intelligitur. aut in persona legatarij: & tunc aut certificanda ex futuro euentu, aut non. Primo casu valet, etiam si erat incerta de incertis: vt l. si quis ita scripserit. ff. de reb. du. Secundo casu valet, si per legem certificatur: vt d. l. id quod C. de episc. & cler. sed de hoc vide Ang.

d Nam ne miles. Cuius, scilicet militis voluntas seruatur pro lege, alias: vt C. de test. mil. l. j.

e Designati essent. In calen. Ianuar. sortiebantur, id est, incipiebant honores administrare: & ante per tres menses designabantur: vt ff. de condit. & demonstra. l. Publius. & C. de magi. mu. l. j.

f Posse dari. Vt si dicat ita, Illum liberum esse volo qui capitolium primus ascenderit, vel simile fecerit: vt s. proximo §. incertis. Vel Stichum liberum esse volo, cum habeat duos Stichos: vt ff. de ma. testa. l. cum ex pluribus.

g Seruos liberari. Aduerte quod in aliquibus libris sequitur ista clausula. Tutor quoque incertæ personæ dari non potest, quam non inuenies in emendatis codicibus: & si ea, quæ sequuntur in textu & glossa diligenter perspexeris: profecto eam prorsus superuacuam iudicabis. [*]

h Sub certa. Sic ff. de leg. j. l. iij. §. hoc amplius. sic ff. de leg. j. l. si seruus legatus. §. huiusmodi. sic ff. de reb. dub. l. quidam. sic ff. eod. j. l. legato. §. j.

[*] Hæc gl. nõ est Accur. Aegi. Per.

i Repeti non posse. Quasi naturale debitum: vt ff. de condict. indeb. l. Iulianus. in fin. & l. frater à fratre. in princ. ibi, naturalem enim. & l. si dominus. in fi.

Posthumo quoq;. Domine, iam video plures personas, quibus olim legari non poterat: nunquid sunt adhuc plures personæ, quibus olim legari non poterat? Et respond. quod sic. nam posthumo alieno olim inutiliter legabatur. Sed domine, si placet, dicatis mihi quis censetur posthumus alienus? Ad hoc respond. Amice, alienus posthumus est, qui inter hæredes suos hæres testatoris futurus non est: sicut nepos ex filio emancipato conceptus extraneus posthumus erat auo. & hæc omnia supradicta secundum iura antiqua obtinebant: sed non solummodo omnia supradicta ab eo. §. incertis. sed etiam speciem circa posthumum alienum correximus. Nam in Codice nostro quædam constitutio posita est. per quam quidem constitutionem etiam huic parti remedium adhibuimus, non solum in hæreditatibus, vt alienus posthumus hæres institui possit: sed etiam in legatis & fideicommissis, & hoc euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Sed quanquàm dixerim tibi incertis personis authoritate nostræ constitutionis hodie legari posse: tutor tamen incertus non solum secundum antiqua iura, sed etiam per nostram constitutionem dari non debet: & hoc ideo, quia certo iudicio debet quisque pro tutela suæ posteritati prospicere. & licet supra dixerim alieno posthumo secundum iura antiqua legari non posse: alienus tamen posthumus, & olim de iure prætorio, & hodie potest hæres instituti de iure ciuili. & hoc verum est, nisi sit in vtero illius mulieris, quæ de iure nostro vxor esse non potest. & hæc dicuntur vsque ad illum §. si quis in nomine.

k Legabatur. Sed nec instituebatur iure ciuili: vt ff. de liber. & posthum. l. Gallus. §. ille casus.

l Suos. Scilicet, quondam ante emancipationem, vt sequitur.

Futur

Futurus. Scilicet hæres.

Sed nec. Quasi dicat, non solum in posthumo, sed omnia supradicta ab illo §. incertis correcta sunt: vt argu. ff. eod. iij. l. hoc legatum. j. respon. & l. ea tamen.

Constitutio Quam non habemus.

Huic. Scilicet posthumo.

statori futurus[a] nõ est†. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus auo.

Hodie legatum incertæ personæ, aut posthumo alieno factum, valet, iuncta gloss.

Sed nec[b] huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta: cùm in nostro Codice cõstitutio[c] posita sit: per quam & huic[d] parti medemur, non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit.

Tutor certus & certæ personæ dari debet. h. d. cum gloss.

Tutor autem, nec per nostram[e] constitutionẽ incertus[f] dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati[g] cauere.

De iure prætorio alienus posthumus etiam olim poterat hæres institui, & hodie potest: dummodo nasciturus sit ex ea, quæ vxor esse possit. Angel.

Posthumus autem alienus hæres institui, & antea poterat[h]; & tunc potest, nisi in vtero eius sit, quæ iure nostro[i] vxor esse non potest[k].

Error nominis, prænominis, agnominis, cognominis, non vitiat, si de corpore constat. Aret.

Si quis† in nomine[l]†, cognomine, prænomine, agnomine† legatarij testator errauerit: cùm de persona constat, nihilominus valet legatum[m]. Idem'que in hæredibus[n] seruatur: & rectè. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur[o]†, nihil interest[p].

Falsa demonstratio non vitiat legatum.

Huic proxima est illa iuris regula, Falsa demonstratione† legatum non perimi. veluti

Hũc locum pulchre explicat Lelius Taurellus in prælu dijs suis ad interpretationem legis Gallus. ff. de liberis, & posthu.

Per nostram constitutionem. Scilicet supradictam constitutionem Græcam, nec veteri iure: vt ff. de testa. tuto. l. tutor incertus.

Incertus. Vt si ita dixit: illum tutorem do, qui primus de Tuscia venerit. nec incertæ personæ datur: vt ff. de testament. tutel. l. tutor ita.

ADDITIO. Et est ratio, secundum Ioannem Fab. quia quamuis postea certificetur, tamen poterit venire talis ribaldus, quod pupillo prouisum non erit contra id quod iura intendunt. incertæ tamen personæ post certificandæ testamentarius dari potest, non datiuus: vt hic per eum.

Posteritati. Id est, filiis.

Vide q̃ in hunc §. scripsit Alciat. li. ix. parergon. cap. j.

Poterat. Scilicet de iure prætorio non ciuili: vt j. de bo. pos ses. j. respons. contra. & ff. de lib. & posth. l. Gallus. §. ille. Acc.

Si quidem.

ADDITIO. Sol. ibi loquitur in posthumo alieno tempore testamenti nato non suo, qui postea succedendo in locum primi suus efficitur. hic vero etiam in eo, qui nunquam efficitur suus. Angelus.

Vide in hunc locũ Alcia. lib. dispunct. iiij. c. j.

Nostro. Id est, Romano.

Non potest. Sed quæ est illa, quæ vxor esse nõ potest: Respon. multæ sunt illæ, quæ vxores esse non possunt: vt s. de nup. diximus. §. si aduersus. C. de test. l. iij.

Anto. Aug. emẽda. lib. iij. ca. viij. putat expungendã hoc loco vocẽ, agnominis: tũ qđ eius veteres nõ meminerint: tum etiam qđ non extet in vet. exẽpl. Addit prætere a nihil appellatione agnominis si-

Si quis in nomine. ADDITIO. Quidã fecit testamentum: & in testamento legauit cuidam c. sed tamen errauit in nomine legatarij. nam cũ deberet dicere, lego Titio: dicebat, lego Sempronio: vnde constabat de persona legatarij. modo quæro, vtrũ huiusmodi error vitiat legatum: Et resp. q non. Si quis enim in nomine cognomine, vel agnomine, & prænomine legatarij errauit, si tamen de persona constat, nihilominus valet legatum. & idem seruatur in hæredibus instituendis: vt si quis errauit in nomine, cognomine, agnomine, & prænomine ipsius hæredis instituendi, nihilominus valet institutio, si de persona hæredis constat: & certe in vtroque casu hoc optima ratione statutum fuit. Nomina enim signandorum hominum gratia inuenta sunt Igitur si per quodcunque aliud indiciũ intelligantur, nihil refert. vnde argumento huius regulæ cauetur, falsa nominatione legatũ non perimi. Est enim quædã alia iuris regula qua cautum est, falsa demonstratione legatum nõ vitiari: veluti, si qui ita legauerit, Stichum seruum vernam Titio do lego. Licet enim Stichus non verna, sed emptus sit: si tamen de persona constat, non obstante huiusmodi falsa demonstratione, valet legatum: & similiter si ita demõstrauerit testator, Stichum seruum meum, quem à Seio emi, Titio do lego. Licet enim ab alio emptus sit nihilominus valet legatum, si de persona serui constat: & sicut dixi tibi, scire debes quod longe magis adiecta falsa causa legato, legatum non vitiat: veluti, si quis ita dixerit. Titio, qui absente me negotia mea vtiliter curauit vel gessit, Stichũ do lego. vel si ita dixerit, Titio: quia patrocinio eius à capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego. nam si ita dixerit, valet legatum. Licet enim Titius legatarius negotia testatoris nunquã gesserit: neque testator patrocinio Titij legatarij à capitali crimine liberatus sit, in vtroq; tamen casu legatum valet. sed aliud ius statutum est, si huiusmodi causa cõditionaliter enuntiata sit: veluti, si quis dixerit hoc modo, si negotia mea curauerit, fundum ei do lego. nam in hoc casu ita demum valet hoc legatum, si conditio extiterit. Et hæc dicuntur vsque ad §. an seruo hæredi.

Si quis. Sic C. de testa. l. si in nomine. Accur.

In nomine. Nomen est genus: sed ponitur hic pro specie sui, vt Albertus: quod dicitur proprium personæ nomen, cognomen, quasi commune cognationis nomen, vt Asinellus. Prænomen quod causa differentiæ ponitur: vt si sint duo Tullij, & vni superaddatur Marcus, & dicatur Marcus Tullius. nam Marcus, est prænomen, Agnomen est, quod imponitur ab euentu vt Aphricanus, qui vicit Aphricam: Alemanicus & Gotthicus: vt s. in titul. proœmij huius libri.

Valet legatum. Sic ff. si cert. petat. l. certum. & eo. l. si fortidianum.

In hæredibus Scilicet si erret in eorum nomine.

Intelligantur. Scilicet, à testante. & hoc in propriis. In appellatiuis distingue secundum Ioan. An parum erret, vt si libros membranas appellet. quo casu valet, maxime cum fuerit consuetus sic appellare: vt ff. de lega. iij. l. librorum. §. quod tamen Cassius. An multum erret, & tunc contra: vt ff. eodem titul. lege iiij. & de supellect. lega. lege, Labeo. in medio legis. §. sed de iis. in fine.

Nihil interest. Vnde liber homo sibi nomen mutare potest: licet seruus non possit: vt C. de mu. no. l. j, & ff. ad leg. Cornel. de fals. l. falsi.

Vernam

a Vernam. Verna est seruus ex ancilla testatoris domi natus.

b Emptus. Idem etsi non emit: vt argu. ff. de vsuca. l. nonnunquam. §. fina. secus in venditione: vt ff. de contrahen. empt. l. si quis fundum.

si quis ita legauerit, Stichum seruum meum vernā [a] do lego. Licet enim nō verna, sed emptus sit: si tamen de seruo cōstat: vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, Stichū seruum, quem à Seio emi: sitq́ ab alio emptus [b]: vtile est legatū, si de seruo cōstat.

Falsa causæ adiectione ita demum legatum perimitur, si conditionaliter enuntietur.

Longè magis [c] legato falsa causa adiecta nō nocet: veluti cū quis ita dixerit, Titio, quia me absente negotia mea curauit, Stichum do lego. vel ita, Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichū do lego. Licet enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus sit: legatum tamen valet. Sed si conditionaliter [d] enūtiata fuerit causa: aliud iuris est: veluti hoc modo, Titio, si negotia mea curauerit, fundum meum do lego.

Hæredis seruo purè legari non pōt, sub cōditione pōt: effectumq́; sortitur tale legatū, si verificatæ cōditionis tēpore ab hæredis nexibus seruus solutus sit: domino aūt (cuius seruus hæres scriptus fuit) indistinctè valet factū legatū: quod tamē euanescit, seruo hæreditatē iussu domini adeūte.

An seruo hæredis rectè legemus, quæritur. & cōstat purè inutiliter [e] legari [f]. nec quicquā proficere [g], si viuo testatore de potestate hęredis exierit [h]: quia quòd [i] inutile foret legatū, si statim post factum testamētum decessisset testator: hoc non debet ideo valere [k], quia diutius testator vixerit †. Sub conditione verò rectè legatur seruo: vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis

c Lōge magis. Ideo dicit magis: quia verba falsæ demonstrationis sunt de substantia ipsius legati: vt cum dico, Stichum vernam do lego. sed verba falsæ causę non ita. Itē quia causæ legandi non cohęrēt legato: vt ff. de conditio. & demonstra. l. cum tale. §. falsā causam. Item quia hic donare præsumitur: vt ff. de condic. indeb. l. in summa. §. ei quoq́.

d Sed si conditionaliter. Not. conditio per si apponit, & per cum: vt hic, & ff. de condictio. indeb. l. qui promisit. & ff. de verbo. obligatio. l. quodcunque. §. nō solum. nisi in casu: vt ff. de tut. l. muto. §. sub conditione. Modus per vt: vt C. de iis, quæ sub mod. l. ij. Causa per quia: vt hic. Demonstratio fit ostendendo aliquid quod nō est: vt s. proxi. §. & ff. eodem, j. l. si sic. §. j. Circa hæc quatuor si dicas, & primo: Falsa causa non nocet, vt hic. Conditio nocet si deficiat: vt hic, & ff. si cer. peta. l. cum ad præsens. & l. itaq́. Modus idem quod conditio operatur: excepto, quod hic quod datur sub modo, etiam ante, quā modus impleatur petitur: cautione tamen interposita de modo implendo: quod non est in conditione: vt ff. de condi. & demon. l. qui hæredi. §. fin. & de annu. leg. l. liberto. §. Lucius. & ff. eo. iij. l. si tibi. In demonstratione distingue: vt ff. e. j. l. si sic. §. j. & l. non quocunque. vnde versus, Scito quod vt, modus est: si, cōditio: quia causa. vide ca. verum. extra de condi. appo.

Puta qa necessi- te dispo io nō se itur ex sa, a- s secus, hic per gel.

An seruo hæredis. CASVS. Domine, quidam fecit testamentū: & in testamento suo Titiū instituit hæredem: & Sticho seruo ipsius hæredis instituti legauit fundum, modo quæro, vtrū huiusmodi legatū valeat? Ad hoc respon. Iusti. distinguendo, vtrū seruo hæredis instituti pure, vel sub cōditione legetur. nā si pure legetur: inutile est legatum, nec quicquā proficit etiā si viuēte testatore seruus legatarius de potestate hęredis exiuerit. illud enim quod inutile foret, si statim post testamentū factū testator decessisset, nō debet ideo valere: quia testator diutius vixit. sub cōditione tñ seruo hæredis recte legari pōt: nam in hoc casu, si tēpore existētis cōditionis in potestate hęredis nō sit, legatū valet. Sed quicqd dixerim tibi seruo hęrede instituto, domino ipsius sine cōditione legari posse nō dubitatur: veluti si quis ita dixerit, Stichū seruum Sempronij hæredem instituo. & postea adiecerit, Sempronio domino Stichi hæredis instituti fundum do, lego. Nā in hoc casu quamuis statim post factum testamentum testator decesserit: non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur. Per seruum enim institutum, si ante, quam iussu domini adierit hæreditatem, in alterius potestatem translatus fuerit: alij hæreditas acquiri poterit: vel si forte ipse seruus ante aditionem à domino suo fuerit manumissus. tunc enim ipse hæres efficitur, & valet legatum: sed si ille seruus in eadem causa permanserit: & viuente domino eodemq́; legatario hæreditatem adierit, euanescit legatum. Et hæc dicuntur vsque ad §. ante hæredis institutionem. cuius casus planus est vsque ad finem tituli.

† Ratio quia hæreditas nō separatur à legato, & idem esset hęres & legatarius cū per seruū sibi acquirat legatū. Aegi. Per.

Inutiliter. Sic C. de necessa. seru. hæredi. institut. l. quidam. §. illo. contra. Sed ibi non imponitur necessitas dandi. Vel in alimentis loquitur: vt ff. de alimentis & cibariis legatis. l. seruos 2. Nam cum sit purum: à morte testatoris cedit: vt C. de caducis tollendis. §. cum igitur. & domino ex persona serui acquiritur: vt supra, per quas personas nob. acquir. §. item vobis acquiritur, quod serui &c. sed idem dominus erit hæres: ergo non valet legatum: quia idem non potest esse hæres & legatarius: vt ff. de legatis primo. l. legatum est. §. primo. Accursius.

† Et sic qđ ab initio non valuit: tractu tēporis nō cōualescit. simile in c. ij. cum gl. fi. extra de eo qui duxit in matrimoniū quā pol. p adulte.

Vel dic secūdū Io. Fab. quod ibi testator legauerat seruo pprio, hic vero hæredis.

Quod est verum, si legatur sine libertate seruo testatoris vel hæredis, secus si alieno: quia cederet ab adita hæreditate, nisi dies mortis & aditionis esset idem: vt l. si optio. ff. de optio. leg. quando vero cum libertate legatur: cedit vel à die competentis libertatis, si sit sub conditione relicta: vel ab adita hęreditate, si vtrunque sit purum: vt §. in nouissimo. C. eod. tit. de cadu. tol. Angel.

f Legari. Propter confusionem hæredis & legatarij: quia eadem persona sibiipsi debere non potest.

g Nec quicquam proficere. Quia actus morientium non possunt esse in suspenso: vt ff. communia prædi. l. finali. in fine, & propter regulam Catonis, quæ sequitur.

h Exierit. Seruus legatarius.

i Quia quod. Hæc est regula Catoniana.

k Valere. Exceptis quibusdam casibus: vt cum res tua sit tibi legata, & ante mortem testatoris alienata.

Non sit.

non sit [a]. Ex diuerso hęrede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam & si statim post factum testamẽtum decesserit testator, non tamen apud eum [b], qui hęres sit [c], dies legati cedere intelligit̃ [d]: cùm hæreditas à legato separata sit: & posſit per eum seruum alius hæres effici, si prius, quàm iuſſu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumiſſus ipse hæres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quòd si in eadem causa permãserit, & iuſſu legatarij [e] adierit: euanescit legatũ.

Legata & libertas hodie relinqui poſſunt ante hæredis institutionem, & postea, & inter institutionem & substitutionẽ. Are.

Annotato potius spectandã voluntatẽ, quàm scripturæ ordinẽ.

Ante hæredis institutionẽ inutiliter antea legabatur [f]: scilicet quia testamenta vim ex institutione hęredis accipiũt: & ob id veluti caput atque fundamentũ [g] intelligitur † totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hęredis institutionem dari poterat. Sed q̃a † inciuile eſſe putauimus, scripturę ordinem [h] quidem sequi (quòd & ipsi antiquitati vituperandũ fuerat visum) sperni aũt testatoris voluntatẽ [i]: per nostram constitutionẽ [k] & hoc vitiũ emendauimus: vt liceat & ante hęredis institutionem [l], & inter medias [m] hęredum institutiones, legatũ relinquere: & multò magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est [n].

Hodie ante, & post mortẽ hæredis & legatarij, & pridie mortis ipsorum, legari potest. Aret.

Post mortẽ quoq; hæredis aut legatarij simili modo inutiliter legabat̃: veluti si quis ita dicat, Cùm hæres meus mortuus fuerit, do lego: item, Pridie quàm hæres aut legatarius morietur. Sed simili modo & hoc correximus [o], firmitatẽ huiusmodi legatis [p] ad fideicõmiſſorũ similitudinem pręstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quàm fideicommiſſorum inueniatur [q].

Hodie põt pœnæ nomine legari, et legatũ trãsferri vel adimi, nisi præcipiatur aliquid impoſsibile, vel legibus interdictũ, vel probrosum. hoc dicit. Aretinus.

Pœnę quoque nomine inutiliter anteà legabat̃, & adimebat̃ [r], vel trãsferebatur. Pœnę autem nomine legari videt̃, quod coercendi hæredis causa relinquitur, quò magis aliquid faciat [s], aut non faciat [t]: veluti si quis ita

Seruus hæres institutus non acquirit domino nisi duo cõcurrant.

† Cõcor. cum hoc tex. capit. Raynald°. iuncta glo. super verbo, legauit pro pe fi. extra pe test.

† Et sic legata pręcedere poſſunt testamentũ ordine literę sed ordine intellectus institutio præcedit. Aegi. Per.

† Concor. gloſſ. ij. in prin. in c. cũ tibi. ex tra de testamen.

a Non sit. Nam si est adhuc seruus, non valet legatũ, alias valet. sic ff. ad legem Falc. l. si à seruo.

b Apud eum. Id est apud eundem, scilicet dominum qui sit hæres per seruum: quia adhuc non est. Accur.

c Hæres sit. Hoc est dicere, mortuo testatore statim post testamentum: non ideo statim dominus serui erit hæres per seruum, & legatarius per se: & ita non erit apud eũ, id est eundem hæredem hæreditas & legatum quod erat superiori §. imo ad hoc vt sit hęres per seruum: duo præcedere oportet, iuſſum domini, & obedientiam serui, & interim serui conditio poterit variari: sed legatum tantum interim habebit dominus. sunt ergo separata hæreditas & legatum interim: cum legatum apud dominum sit, hæreditas apud nullum, donec seruus, vel manumiſſus sibi, vel iuſſu alicuius domini eam adeat.

d Intelligitur. Nã nemo est hæres adhuc, cum & domini iuſſus, & serui debeat sequi voluntas: vt C. de hære. instit. l. cum proponas. & licet hęreditatis dies cedat, ea adita tamẽ legatum à morte testatoris cedit: vt C. de caducis tollen. §. in nouiſsimo. vnde apud dominum erit legatum: sed hęreditas apud nullũ: quæ poterit eſſe vel apud hunc: vel apud aliũ si alienabatur, scilicet seruus prius, vt sequitur.

e Legatarij. Qui & dominus est.

f Legabaf. Aliud in tutore etiã olim: vt s. qui da. tut. poſſ. §. ad certum.

g Fundamentum. Cum sine illa nullũ dicatur. ff. de iure codi. l. fina. & j. titu. iij. §. in primis. & de iis, quæ in testa. delent. l. pen. ibi, Calphurnius.

h Scripturæ ordinem. Not. ordinem scripturæ non seruandum. sic ff. de solu. l. non enim. Sed contra. arg. ff. de fideicommiſ. lib. l. generaliter. § quid ergo. & in authen. de hęre. & Falc. § inordinatum. col. j.

i Voluntatem. Repete vituperandum erat.

k Constitutionem. Quam non habemus, secundum quosdam, vt dic verius, quod loquitur de ea, quæ est in C. de testam. l. ambiguitates. & quod ibi dicit, non ex mente, referas ad alia, non ad hunc ordinem.

l Ante hæredis institutionem. Quia primo potest legare rem, postea hæredem instituere.

m Medias. Quia primum instituit hæredem: & postea legauit: & postea alium hæredem instituit: & ita legat inter medias hæredum institutiones.

n Fauorabilior est. Nisi in duobus casibus: vt ff. de manumiſ. testament. l. cum ex pluribus. & de leg. j. l. si quis à filio. §. penulti. & l. ferre. & ad Trebellia. l. si patroni. §. sed & si sine fructibus.

Dic secundum Ioã. Fab. quod hoc non videtur verum, imo videtur idem vtrobique: quia incertitudo vitiat legatum & libertatem: secus in re legata. vbi autem libertas legat̃: est incertitudo & in re, & in persona, & sic vitiat: vt notat Dynus in regula, in obscuris. de regulis iuris, in sexto. Angelus.

o Correximus. Vt C. vt actio. ab hære. & contra hæred. l. j.

p Legatis. In stipulationibus idem: vt dicta l. prima. C. vt act. ab hæred. & contra hæred. l. j. Caue tamen, quia legatum sic incipit ab hærede vel hæredi dari: quod primo nullo modo fuit: sed stipulatio fuit, licet ineffıcax: vt ff. de euictio. l. qui à pupillo. & l. si per imprudentiam. §. nõ mirum.

q Inueniatur. Vt ff. eodem, l. prima. & supra eodem titulo. §. sed non vsque.

r Adimebatur. Hæc verba expone: vt infra titulo primo.

s Aliquid faciat. Quod fieri vult, secundum Ioannem, hoc adiecto, scilicet in pœnam hæredis se committere. alias est conditio, & valet: vt ff. de iis, quæ pœ. no. l. j. & ij.

t Non faciat. quod fieri non vult. Accur.

Colloca

scripserit. Hæres meus, si filiam suam in matrimoniũ Titio collocauerit: vel ex diuerso, Si non collocauerit b, dato decem aureos Seio, aut si ita scripserit, Hæres meus, si seruum Stichum alienauerit c: vel ex diuerso, si non alienauerit d, Titio decem aureos dato. Et intantum hæc regula obseruabatur, vt perquã pluribus ‡ principalibus constitutionibus significaretur, nec principẽ quidem agnoscere: quod ei pœnæ nomine legatũ sit. Nec ex militis quidẽ testamento talia legata valebant: quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabant g, quinetiã nec libertates pœnæ noĩe dari posse placebat, eò amplius nec hæredem pœnæ nomine adiici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, Titius hæres esto. si Titius filiam suã in matrimonium Seio collocauerit, Seius quoque hæres esto ‡. Nihil enim intererat, qua ratiõe Titius coerceretur: vtrum legatidatione, an cohæredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit, Et generaliter ea quę relinquũtur, licet pœnæ noĩe fuerint relicta, vel adẽpta, vel in alium translata: nihil distare à cæteris legatis constituimus, i ‡ vel in dãdo, vel in adimẽdo, vel in trãsferendo: exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt ‡, vel legib⁹ interdicta, l aut aliàs ꝓbrosa m. Huiusmodi em̃ testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum n non patitur.

TITVLVS XXI.

DE ADEMPTIONE LEGATORVM & translatione.

Quod cuipiã testamento relictum fuit potest eodem, alteró ve testamento quibuslibet verbis adimi, vel ad alium transferri.

Ademptio legatorũ (siue eodem testamẽto adimantur o, siue codicillis firma est. sed & siue contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quid legauerit, Do, lego: ita adimatur, Non do, non lego: siue non contrariis, sed

Collocauerit. Scilicet quod fieri nolo, scilicet eam collocari.

Non collocauerit. Scilicet quod fieri volo, scilicet eam collocari.

Alienauerit. Quod nolo.

Nõ alienaue. Nã vt alienauerit volo.

Perquam. Id est, valde.

Agnoscere. Scilicet posse: vt s. quib. mod. test. infir. §. fina. in fin.

Obseruabantur. vt C. de testam. mili. l. j.

Collocauerit. Scilicet quod fieri nolo.

Constituimus. Vt C. de iis quæ pœ. no. l. j.

Impossibilia. ff. de lega. j. l. si mihi & tibi. §. j. contra. Solu. ibi non erat impossibile: poterat enim esse ꝙ diu viueret: & intra triduum posset id fieri, quod fieri volebat. Vel dic, ꝙ ibi voluit testator hæredem constituere se soluturum si decederet, scilicet, testator intra triduum: quod potuit, non autem soluere. Item contra. s. de hære. instit. §. impossibilis. Solutio. quidam dicunt nõ valere sicut testator voluit, vt hic: valet tamen pure, vt ibi. Vel distingue secundum Ioan. aut apponitur conditio impossibilis hæredi, aut legatario. si hæredi non valet legatum, vt hic, si legatario, valet: vt ibi. & quære exempla. C. de iis quæ pœ. no. l. j.

ADDITIO Exẽplum quando apponitur cõditio impossibilis hæredi siue onerato. vt det hæres si cælum digito tetigerit: & tunc vitiat, quasi non stet per eum quo minus impleat, sed per impossibilitatem. Quando legatario siue onerato: vt tibi relinquo si cælum tetigeris digito. & hæc non vitiat, sed vitiatur, & pro non adiecta habetur. Et est ratio: quia non debet auferri beneficium honorato, cui prouidere voluit testator. vide glo. not. in l. j. ff. de condi. insti.

Impossibilia. De impossibili dic: præcipit hæredẽ trãsferre montem: alias ei adiecit cohæredẽ, vel aliã pœnam imposuit. De legibus interdicto, vt præcepit hæredi vel legatario, vt daret inquilinos sine prędiis. De probroso: vt præcepit reliquias suas in mare proiici vel se cum vestibus sepeliri alias pœnã imposuit. nam in prædictis & similibus remanet hęres & legatarius: nec tenetur ad impossibile, vel legib⁹ interdictũ, vel probrosum, nec etiam ad pœnã: ideo quod impossibile vel legib⁹ interdictũ, vel ꝓbrosum nõ ipleuit.

Legibus interdicta. Vt inquilinos sine prædiis, vt ff. de legatis. j. l. si quis inquilinos. vt patuit supra.

ADDITIO Et hoc verum, vbi aliquid est per ius dispositũ vel consuetudinem: quod testator immutare non potest: vt quia forte ob ius publicum vel fauorẽ, alias secus. Ioan. Fab.

Probrosa. Vt vestimenta in funus: vt ff. de le. j. l. seruo alieno. §. fi. vel reliquias in mare: vt ff. de condi. instit. l. penult. in princi.

Secta meorum tẽporum. id est, ego qui insequor iusti: iã hoc tempore, non patior. sic ff. de pac. l. fin. in fin.

DE ADEMptione &c.

Quia ambulatoria est defuncti volũtas vsque ad supremum vitæ exitum: vt ff. de adi. leg. l. iij § fina. & l. seq. ideo post data legata, & de eis adi. videamus. Accur.

Ademptio Diuidit in duas partes. Primo loquitur de ademptione. Secundo de translatione. Secunda ibi, Transferri.

Adimantur. Scilicet legata.

Codicillis. Scilicet testamento confirmatis, secũdum quosdam: non aliter. Sed nos contra: vt in authen. de rest. fideicõ. §. manifestum. col. x. Accursius.

ADDITIO Et est ratio quia non est ridiculum codicillos, etiam contrarios per testamentũ confirmari: quia videmus agi ex contractu, vt contractus rescindatur. l. sed Celsus. §. j. ff. de contrahen. empt.

Firma est. Vt si eodem testamento fiat, videatur nec datum si alia voluntate, videatur datum, sed postea ademptum: vt ff de iis quæ in testa. de l. j in prin. & ff de leg. j. l. si ita scriptum. sed videtur, ꝙ nulla talis voluntas valeat cũ videatur sibi repugnare: vt ff. de reg. iur. l. vbi repugnantia quæ est huic contraria. sed dic, ꝙ ibi dicit de repugnantia, quæ fit propter simplicitatem verborum: vt ff. de condi. insti. l. si Titius. Vel habet locum prædicta regula, quãdo nõ apparet, quæ sit

c. Raynal. iuncta gl. super verbo, adijciens. extra de testa.

Si hæres iubeat facere impossibile & si non faciat legatur aliqd ab eo, nõ valet l. j. C. de ijs quæ pœn. nomi. ratio, qa nõ est imponẽda si nõ impleuerit ĩpossibile l. in testamento. ff. de condi. & demon. Aegi. Per.

In quibusdã exemp. non & translatione.

Hic titulus de ea ademptione duntaxat meminit quę expresse fit à testatore At. li. xxxiiij. Pan. titu. est, de his qui. vt indig. &c. in quo fit mentio de ademptione, quæ fit quidẽ à lege, sed ex coniectura a mẽte testatoris cuius tituli breuẽ eam quidẽ sed elegantem dilucidam synopsim seu compẽdiosam enarrationem habes apud Frãci. Balduinũ in comment. suis ad hunc titulum.

Alias, idest.

vltima:quo casu neutra valet. Si autem apparet, vltima valet: vt ff.eo.l.nihil prohibet. Accursius.

Legata voluntate presumpta reuocātur.

Aliis. Scilicet vt adimo, vel pœniteo eius, quod dedi, vel similia. imo etiam nuda voluntate præsumpta: vt si inimicus postea factus sit legatarij: vt ff. de adimē.le.l.iij.i si. et l.iiij.

ADDITIO. Idem si ab ignorante fiat ignoranti aliquid etiam post mortem: ꝙ si sciuisset testator non fuisset legaturus. Ange.

Trāsferri. Facit ff.codē.l. translatio. Accursius.

Et Seio. Sed si Seius est non capax: nunquid ademptio à primo facta valet? Respondetur sic: vt ff.de leg.j.l.plane.in principio. Accursius.

Hec lex Falcidia plebiscitū est, cuius author fuit C. Falcidius tribunus plebis Augusti Cęsaris tēporibꝰ. cuius meminit Eusebiꝰ in chronicis.

aliis [a] quibuscunque verbis. Transferri [b] quoque legatum ab alio ad aliū potest: veluti si quis ita dixerit, Hominem Stichū, quem Titio legaui, Seio do lego: siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit. quo casu simul & Titio adimi videtur & Seio [c] dari.

DE LEGE falcidia.

Qualiter minuātur legata ademptione vel translatione dictum est: nunc qualiter lege Falcidia minuantur. & ideo dicit, superest. Accur.

Differentia inter hunc titu. & sequentem habetur per hos versus. Tunc defalcaris, si per legata grauaris: Sed trebellaris, cùm reddere cuncta rogaris.

TITVLVS XXII.

DE LEGE falcidia.

Ne suprema testantiū iudicia nō adita hæreditate corruāt, lege Falcidia cautū fuit, ne cuipiam bonorum dodrantem legatis exhaurire fas sit: alioqui quadrans hæreditatis per legem Falcidiam resecatur. & penes vnū, plurésve hæredes remanet.

SVperest vt de lege Falcidia [c] dispiciamus qua modus nouissimè legatis impositus est. Cùm enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel [f] totū patrimonium legatis erogare (quippe cùm ea lege ita cautum esset, vti quisque [g] legasset, suæ rei [h], ita ius esto) visum est, hāc legandi licentiam coartare: idq́ ipsorum testatorum [i] gratia prouisum est, ob id, quod plerūque intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. [k] Et cùm super hoc [l] tam lex Furia, quàm lex Voconia latæ sunt: quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: nouissimè [m] lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare [n] liceat, quàm dodrantem [o] totorum bonorū, id est, vt siue vnus hæres institutus sit, siue plures: apud eum, eos've pars quarta remaneat.

SVperest. Totꝰ iste tit. diuidit principiliter in quinque partes. Primo continuat se ad præcedentia. Secundo ponit effectum legis Falcidiæ, tam de iure legis duodecim tabularum: quā de iure quo nos vtimur. Tertio ponit: vnū dubiū, scilicet an hæres nō grauatus respectu sui cohæredis grauari possit detrahere Falcidiā. Quarto ad quod præsens tēpus redigatur, vt inspiciatur, an lex Falcidia habeat locū. Quinto qn̄ lex Falcidia imponitur, quid est ante deducendū. Secūda ibi, Cū enim. Tertia ibi, & cū quæsitū. Quarta ibi, Quantitas autē. Quinta ibi, Cū autem. Domine, multa dixistis nobis circa materiam legatorum, & de adoptio. & trāsla. eorūdē. vnde videtur ꝙ ad aliquā aliam materiam decætero poteratis trāsire. Satis enim videtur ꝙ ea quæ iam dicta sunt circa materiā legatorū, possunt sufficere. Ad hoc rn̄. Iusti. Amice, nō bene tibi videtur: imo circa materiā legatorū etiā insistendū est adhuc: nā ex quo de ademptì. & trāsla. legatorū vidimus: superest vt de l. Fal. p quā modus legatis nouissime impositus est, dispiciamus. Sed pone: Domine, iā video ꝙ vos vultis tractare de l. Fal. dicatis mihi si placet, quare fuit introducta l. Fal. & quis sit eius effectꝰ. Ad hoc rn̄. Amice, lex Fal. optima rōne fuit introducta: & eius effectus fructuosus est. Cū enim olim le. xij. tab. libera erat legandi potestas, intantum vt liceret testatoribus totum patrimonium suum per legata erogare, & nihil penitꝰ apud hęredes scriptos relinquere (nam l. xij. tabu. ita cautum erat, quod sicuti quisq; legasset rem suam, ita ius esset) idcirco vtile visum est legumlatoribus huiusmodi liberam licentiam legandi coarctare: quia propter huiusmodi plerunque moriebantur homines intestati, nam licet hæredes essent instituti: scripti tamen hæredes propter nullum hæreditatis lucrum eam nolebant adire. & quamuis etiam super huiusmodi licentia legandi coarctanda tam lex Furia, quam Voconia latæ sunt: neutra tamen earum ad rei consummationem sufficere videbatur. vnde nouissime lata est l. Falc. qua cauetur, ne liceat testatoribus plus legare quā dodrantem totorum bonorum, vt siue vnus hæres sit institutus, siue plures apud eum quando vnus esset institutus: vel apud eos, quando plures essent institutis quarta pars totius patrimonij ipsius testatoris integra remaneat. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. & cum quæsitum.

Falcidia. Ideo sic dicta, quia vt falx fœnum, sic hæc lex legata resecat. Vel dic à Falcidio authore: 1 vt & Publ. à Publicio dicta: vt j. de act. §. aliæ.

Qua. Scilicet Falcidia.

Vel. Pro etiam.

Vti quisque. Hæc sunt verba leg. xij. tabu.

Suæ rei. Idem in sua re tota. quam ipse legauit: vel etiam aliena. nā & aliena res legari poterat & potest vt hic. & ff. ad l. Fal. l. j. in prin. & s. de leg. §. nō solū.

Ipsorū testatorū. Non tamen licet testatoribus eā renūtiare, nisi in casu: vt ff. eo. l. quod de bonis. §. fi. & l. si debitor. arg. contra. C. de pact. l. penult. ibi, cum & alia regula sit &c. Sed hodie per auth. sed cū testator. quæ est C. ad leg. Fal. contra. ADDITIO. Quod est verum expresse: secus si tacite, puta dicendo tota vel integra legata soluas, nisi adiiceretur: quod amplius hæres habere nō possit &c. secundū An. In Trebellianica autē idem dicas, quod in Fal. secundum Io. Fab.

Adire. Facit j. tit. j. §. sed quia hæredes. Accur.

Super hoc. Id est, super coarctanda legādi licentia.

Nouissime. Id est, vltimo. Accur.

Legare. Vel etiā causa mortis donare. nā & ibi locū habet Fal. Itē & in mortis causa capione: vt C. eo. l. penul. licet de hac quidam contra dicāt: & est pro eis argumentum ff. eo. l. acceptis. Itē in fideicōmissis: vt C. eo. l. ij. 2 Itē in donatione inter viuos, quæ morte confirmatur, non alias: vt C. eod. l. in donatione. & in his habet locum. quod hic de legatis dicitur.

Dodrantem. i. nouem vncias totius hæreditatis.

1 Qui consul. ideo Falcidia rei ipso im vt l. lin ff. eo. fic si fuisset tor, secundum Io Fab.

2 ... est vera fideicomis. particularis non in uersali vt j. in proxi.

sic

ſic enim dodrans dicitur: vt ſ.de hære.inſti.§.hęreditas. Si ergo fiat in cõtrariũ: de ſingulis põt fieri ſectio.i,quartę partis detractio,& ipſo iure ꝓpoſita etiã rei vendicatiõe: vt ff.e.l.lineã.in fi.j.rñ. & l.Plautius. & C.eo.l.ij. Iam ergo nõ eſt quęſtio, an hęres poſsit retinere Falcidiam in vna re. nam non poteſt: vt in d.l. Plautius [1]. Sed aliud qñ qui legat partem bonorum: tũc enim ſuccurritur hæredi, ſiue rerum partes: ſiue ęſtimationẽ dare maluerit: vt ff. de legat. j. l.non amplius.§.j.

Hæredum quilibet partis ſuæ legatis exinanitæ quartã detrahere poteſt, quãuis cohæredis portio nullatenus grauata extiterit.

Et cùm quæſitum eſſet [a], duobus hæredibus inſtitutis (veluti Titio & Seio) ſi Titij pars, aut tota exhauſta ſit legatis, quę nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modũ [b] onerata: à Seio verò aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiã minuant [c]: an quia is [d] quartam partem [e] totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt, retinere liceat, vt quartam partem ſuæ partis ſaluam habeat [f]? placuit poſſe retinere [g]. etenim in ſingulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

Et cum quęſitum. CASVS. Domine, iam video ꝙ effectus l. Falc. talis eſt, ꝙ teſtator non poteſt legare vltra dodrantẽ totorum bonorum. videlicet vt quarta pars patrimonij ipſius teſtatoris remaneat apud hæredes: ſiue ſit vnus hæres ſcriptus, ſiue plures. Dicatis igitur mihi, quid iuris eſt in tali caſu? Quidã fecit teſtamentum, & in teſtamento ſuo inſtituit duos hæredes pro ęq̃s portionibus puta Titium & Seiũ: & partẽ Titij, aut totã exhauſit legatis, quæ nominatim reliquit à Titio præſtanda, quod nihil penitus apud Titiũ remãſit: aut ſi aliquid remanſit, ſupra modum tamen partem Titij onerauit. à Seio vero aut penitus nulla legata reliq̃t: aut ſi quã ab eo reliquit partem, & tamẽ dimidia portio eadem integra penes ipſum Seium remãſit: & ita quarta pars totius hæreditatis apud Seium hæredem ſcriptum ſine aliqua diminutione, & ſine onere remãſit. vnde in hoc caſu multum fuit dubitatum & quæſitum, vtrum liceret Titio vltra quartam partem ſuę portiõis grauato aliquid ex legatis ab eo nominatim relictis retinere: vt ita beneficio leg. Fal. quartam partẽ ſuæ portionis ſaluam habeat? Ad hoc rñ. Iuſti. Amice, certe in quæſtione propoſita placuit, vt liceat Titio vti beneficio legis Fal. & de ſingulis legatis ab eo relictis intãtum detrahere, vt quartam partẽ ſuæ portionis ſaluam habeat: non obſtãte quod quarta pars totius hæreditatis apud Seium cohęredẽ ſuũ integra remaneat. Nã in ſingulis hæredibus ratio leg. Fal. habẽda eſt: vt quilibet quartam ſuæ portionis ſaluam habeat. Et hæc dicuntur vſq; ad illum §. quantitas autem. Franc.

[a] Et cum quæſitum eſſet. Facit ff.eo.l.in ſingulis.

[b] Supra modum. Id eſt, ſupra quartam. Accur.

[c] Minuant. Et ſic remanent ei tres vnciæ, quæ ſunt quarta pars totius aſsis. Accur.

[d] Is. Scilicet Seius.

[e] Quartam partem. Id eſt, tres vncias.

[f] Habeat. Hoc interrogatiue lege: & poſtea reſponde, & placuit &c. Accurſ.

[g] Poſſe retinere Scilicet quartã ꝑtem ſuę partis, quã iure hęreditario habet, non aũt datũ cauſa adimplẽdæ cõditionis ſibi ab aliquo, imputabit in quartã: niſi à ſtatulibero eſſet datum: & de pecunia hæreditaria, de qua ei dare ꝓmittit: vt ff.e.l.id aũt. & de do.cau.mor. l.ꝙ ſtatuliber. Item nec legatũ à cohærede relictũ ſibi imputat: vt ff.eo.l.in quartã. niſi teſtator hoc cauerit [2]: vt ff.eo.l.quod autem.j. reſpon.§. Marcellus.

[1] Hoc verum ſi plures ſint legatarij, ſecus ſi vnus: ... poteſt ... rei neceſsitate, ... legata ... voluntate vt ibi: ... l.plane. ... l.ſe.§. ſi ... plus. ff.e. Vbi autẽ non cadit ... commoda diuiſio diuiditur ad arbitrium iudicis: vt l. non amplius ... de le.j.§. De Trebellianica ... vel legitima: ſic vt habetur in l. ... lium quẽ habẽtẽ. C. fami.ercis. Angel.

[2] Hãc gl. ſequuntur Fa. Fla. & Angel.

Vt Falcidiæ locus ſit vel non, quantitas patrimonij teſtatoris à morte ſpectãda eſt: ideo vt bona mortuo teſtatore, hæreditate iacente aucta nihil obſunt hæredi, quin quartã de legatis detrahat, ita & diminuta non prohibẽt quin ſolida legata debeãtur.

Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore [h] ſpectatur. Itaque (verbi gratia) ſi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hæreditatem per ſeruos hæreditarios, aut

Quantitas aũt. CASVS. Domine, iam video, quod beneficio leg. Fal. ſingulis hæredibus ꝓuiſum eſt. ſed dicatis mihi quo tẽpore inſpicit, vtrum lex Falci. locum habeat? Ad hoc reſpõ. Amice, quantitas patrimonij à teſtatore relicta, ad quam ratio le. Falc. reducitur tempore mortis ipſius teſtatoris inſpicitur: ſicut manifeſte liquet in tali exemplo: Quidam habuit c. aureos in bonis, ipſe laborans in extremis condidit teſtamentum: & in teſtamento inſtituit hæredem: & c. aureos legauit: & ita totum patrimonium ſuum exhauſit legatis: vnde mortuo teſtatore beneficium leg. Falc. locum ſibi vendicat. Sed quid ſi ante quam hæres adierit hęreditatem, bona hæreditaria per ſeruos hæreditarios, vel ex fœtu pecorum, vel ex partu ancillarum intantum ſunt aucta, quod omnibus legatis inſolidum ſolutis, hæres quartã partem totius hæreditatis, vel etiam amplius ſaluam habere poſsit? Et reſpõd. quod certe huiuſmodi augmentum poſt mortem teſtatoris ante aditionem hęreditatis adueniẽs, legatariis non proderit: ſed nihilominus hæres beneficio legis Falcidiæ, quæ tempore mortis ipſius teſtatoris competit, vtetur: quartam partem à ſingulis legatis detrahet. & idẽ ius in caſu conuerſo obſeruatur. Nam ſicut augmentum rerum hæreditariarum ante aditam hæreditatem non poteſt prodeſſe legatariis: ita diminutio rerum hæreditariarum eis non nocet. verbi gratia. Ponamus retento primo themate, quod ille qui habebat c. in bonis, legauit lxxv. & ita reliquit quartam partem hæreditatis, vnde mortuo teſtatore ratio leg. Falcid. locum ſibi vendicare non poterit: ſi tamen ante aditionem hæreditatis bona hæreditaria intantum decreuerint incendiis forte, aut naufragiis, aut forte per mortem ſeruorum, aut pecorum, vt lxxv. tempore aditionis in hæreditate vix inueniantur, certe in hoc caſu huiuſmodi diminutio legatariis non nocet: imo nihilominus hæres ad præſtationem legatorum inſolidum tenetur. Sed forte obiiceret aliquis ſic: Hoc videtur iniquum, videlicet compelli adire hæredem huiuſmodi damnoſam hæreditatem, & nihil lucrari. Ad iſtam tacitam obiectionem reſpond. Iuſti. in litera, acſi facta eſſet ſibi, dicens: Amice, hoc nullatenus damnoſum eſt hæredi. nam liberum habet arbitrium non adire hæreditatem, & ita huiuſmodi periculum euitare. vnde in hoc caſu neceſſe eſt ipſis legatariis cum hærede de certa portione legatorum recipienda paciſci, ne hæres deſerat teſtamentum: & ita deficiente teſtamento, legata in eo relicta nõ debeãtur. Hæc dicuntur vſque ad illum §. cum autem ratio.

[h] Mortis tēpe. Supra, de leg.§.ſi peculiũ. cõtra. Solu.

ibi remanet seruus quasi peculij dominus.

ADDITIO In æstimatione tñ debitoris est secus: q̃a si post mortē testatoris & ante aditam hęreditatē efficiatur nō soluendo: cedit damno hæredis: si ecōtra, cedit lucro legatariorum quo ad Falcidiã: vt l. cũ quo. ff eod. Et est ratio: quia est spes, quod de inopia deueniat ad pinguiorē fortunam. l. si defunctus. ibi, nec enim pauperibus C. arbi. tuto. Ioan. Fab.

quantũ erat in patrimonio. Sed pone retēto primo themate. s. φ ille, qui habebat in patrimonio quadringentos aureos legauit cccl. & ita viij. pars quadringentorum apud hæredē remaneat: in hoc casu hæres nō quartam, sed tantũ octauam partē de singulis legatis detrahet, retenta parte octaua quam saluam habuit, hac scilicet octaua à singulis legatis detracta, quartam totius patrimonij integrã habebit. Sed pone retento primo themate, φ testator habens quadringentos aureos in bonis legauerit quingentos: & ita plus legauerit, quã erat in patrimonio. in hoc casu primo c. in quibus excessit patrimonium, detrahenda sunt, id est, perinde habenda, acsi non essent relicta: & postea quartam partem singulis legatariis detrahet hæres. Et sic primo detrahendum est, quod vltra patrimonium testatoris legatum est: & postea illud quod ex bonis testatoris superest apud hæredem remanere oportet. Et hæc dicuntur vsque in fi. titu. Francis.

ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum tantũ accesserit hęreditati, vt centum aureis legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est: vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinq; legauerit [a], & ante aditam hæreditatem intantum decreuerint bona (incendiis fortè, aut naufragiis, aut morte seruorũ) vt nō amplius quàm septuaginta quinq; aureorũ substãtia, vel etiã minus relinquatur: solida legata debētur [b], nec [†] ea res [c] dãnosa est hæredi, cui liberũ est non adire hæreditatē, quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, nec destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci [d].

Falcidiæ ratio ita habenda est: primũ omne æs alienum, funeris impensa, & seruorũ pretia deducantur: exinde si quod reliqui est, ex legatis exuperetur, vsque adeò quorũlibet minuuntur legata, vt viribus patrimonij coæquētur: postremò ita Falcidia detrahitur, vt quadrantem hæres, dodrantem verò legatarij ferant.

Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deducitur æs alienũ [e], itē funeris [f] impēsa, & p̃tia seruorũ [g] manumissorũ: tunc demũ in reliquo ita ratio habetur [h], vt ex eo quarta pars apud hęredē remaneat: tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata [i] scilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus

a Legauerit. Scilicet tres partes hæreditarias, & quarta remanet, ita quod non habet locũ Falcidia: quia cētum habebat in bonis: vt supra dictum est.

b Solida legata debentur. Alias dētur. Hoc locũ habet, qñ res hæreditariæ non legatæ perierunt. Si autem legatę pereãt, distingue: aut erant in pondere, numero, vel mensura: & tunc idem quod hic dicitur [1]. Aut non: & tunc aut incertũ: vt puta hominē: & tunc idē quod hic. aut incertum ex certis: vt vnum de seruis suis: & tũc si oẽs pereãt, legatarij dãnum est: vt ff. e. in rōne l. Fal. l. mortes. §. diligenter. & §. incertæ. aut penitus certa: vt Stichus, & tũc perit legatario: vt s. de leg. §. si res legata.

Legatæ rei periculũ ad quē pertinet.

1 Nisi talia essẽt legata vt spe cies: puta talē vegetem vini. l. si vero. §. fin. cum l. seq. ff. solu. matri.

† Ea res non debet videri alicui damno sa, quã ipse volēs fecerit. Aegi. Per.

c Nec ea res. Respondet tacitæ obiectioni quasi dicat, nonne erit iniquum compelli adiri, & non lucrari, & ita demum sentire?

d Pacisci. Id est, aliquid oportet eos dare hæredi, vt adeat. Et ita not. quod nō per omnia etiam hodie sunt exæquata fideicommissa legatis, nec legata fideicommissis nam fideicōmissarius cōpellit hæredē scriptum adire, & nihil ei dat: vt i. ti. j §. ergo si quidem. ver. sed si recuset. sed illud est in generalibus fideicommissis, hoc in specialibus. Quæ autem sit differentia inter legata & fideicommiss. dixi in l. j. ff. de legat. j.

Cum aũt. CASVS. Dñe, video quare l. Fal. fuit introducta: & q̃ eius effectus sit: & quo tēpore spectat: vt l. Falci locũ sibi vēdicet. pro Deo dicatis mihi, in quibus rebus locũ sibi vēdicet l. Fal. Ad hoc rñ. Amice, cũ ratio l. Fal. petitur, primo deducit omne æs alienum. i. quicquid testator tēpore mortis aliis debebat. Item impensæ circa funus testatoris factæ, & etiã pretia seruorũ manumissorũ similiter deducũtur, & facta tali deductione: tunc deinde in residuo habet locũ ratio l. Falc. vt ex eo quarta pars integra apud hęredem remaneat. & tres partes residuæ inter legatarios pro rata portione eius, quod cuiq; legatariorũ relictũ fuerit, distribuãtur. Ponamus igitur, φ aliquis habēs patrimoniũ cccc. aureorũ, quadringentos aureos legauerit. certe in hoc casu quarta pars singulorũ legatariorũ de singulis legatis detrahi debet: vt p̃ huiusmodi detractionē quartã partem c. hæres scriptus l. Fal. beneficio habeat. & hoc est verũ: quãdo tantũ erat legatum,

e AEs alienum. Etiam quod ipsi hæredi debeatur tempore mortis, licet cõfusiõe sit factum indebitum: vt ff. eo. l. qui fundum. & C. eo. l. irritum [2], nisi expresse prohibeat: vt ff. eo. l. si debitor creditore.

f Funeris. Non monumenti: vt ff. eo. l. j. §. fin.

ADDITIO. Nisi esset impensa necessaria: puta quia esset dedecus sepeliri in terra, secundum Angel.

g Seruorum. Mos erat antiquitus, vt qui seruos non habebat, vnũ vel plures emeret, qui honoris causa funus testatoris pileati antecederēt: quo facto statim intelliguntur manumissi: & sic illorum manumissorũ detrahitur pretium: & facit ad hanc positionē C. de lati. lib. tol. §. sed & qui domini. Vel dic quod testator alicui x. legauit, vt alienũ seruum redimeret legatarius, & manumitteret. de hoc enim legato nō detrahit Falcidia, nisi de eo quod superesset forte facta emptiõe: vt ff. de fideic. lib. l. decē. & ff. e. l. sed & si nō seru⁹. Si aũt vt suũ propriũ legatari⁹ manumitteret: tũc nullã patitur Falcidiã legatarius [3], & ita hæc pretia deducunt, vt Falcidiã non patiãtur: vt ff. e. l. si seruus. & l. Iulia.

ADDITIO. Ex quibus legibus no. φ qñ vni legantur duo, quorũ alterũ tantũ est defalcabile, φ de illo Falcidia p̃ vtroq; deducitur. secus aũt si diuersis esset legatum: vt no. glo. in auth. similiter C. eo. Accur.

h Ratio habetur. Habita. s. æstimatione rerũ, non ex affectione, sed cõmuni æstimatione: vt ff. eo. l. pretia.

i Pro rata. Vt ita quartam detrahat hæres, si nihil ei dimiserat testator: vel si aliquid erat residuum penes eum: adhuc detrahat ad suppletionem, vel quintã, vel etiam millesimam: vt ff. eo. l. in quantitate. §. fin. & facit ad hoc C. eo. l. ij. & ff. eo. l. Plautius.

Fingamus

a Fingamus. Retento casu, quod habebat in bonis quadringenta.

b Octaua. Scilicet quadringētorum, quæ est quinquaginta: & ita habebit hęres prima quinquaginta: & hęc alia quinquaginta detracta, & sic centū, & sic quartā.

c Quingentos. Retēto casu, quod habebat in bonis quadringenta: & sic legauit vltra, quam haberet centum.

d Detrahi debet. Improprie autem ponitur detrahi, quo ad id quod excedit: & proprie quo ad quartam, quæ est in bonis & sic semel positum verbum proprie & improprie ponitur: vt ff. de offic. precō. l. ij. Item nota, ꝗ hæc Falcidia cessat in multis casibus: quos dicas vt diximus in l. in testamento. in gl. ij. C. ad legem Falci. & in authen. de hær. & fal. §. & hinc nobis. col. j. Et isti casus patent in his ver. Falcidiam cessare facit pars debita natis. Dòs, miles, vetitum, libertas, sponte solutum. Res vetitæ vendi, pietas, & chartula, crimen. Ac hæres si non facit inuentaria subsit.

mus a quadringentos aureos legatos esse: & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorū esse: quarta pars legatariis singulis debet detrahi. † Quòd si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octaua b debet detrahi. Quòd si quingētos c legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet d. Antè eñ detrahendū est, qđ extra bonorū quantitatē est, deinde qđ ex bonis apud hæredem remanere oportet.

Idest, à [s]ingulis legatarijs ꝓ [r]ata legati [qu]antum est [su]perfluū, [q]uantū suf[fi]ciat ad quartā to[t]ius hære[di]tatis, q̃ [a]pud hære[de]m debet [re]manere.

Verbū semel positū proprie & improprie pōt poni. Falcidia in [x]j. casibus cessat.

Fidecōmissum dicitur quia olim pendebat ex fide hæredis. Aegi. Par.

ADDITIO. Nota diligēter hos versus, ex quibus habes, quod Falcidia cessat in xj. casibus. Primo, in bonorum subsidio liberis relicto. Secūdo, in legato dotis, quando videlicet maritus vxori dotem suam legat. Tertio, in testamēto militis. Quarto, quando testator prohibuit illam detrahi. Quinto, in libertatibus relictis. Sexto, quādo hæres nō ignorās patrimoniū defuncti sponte soluit, nō retēta Falcidia. Septimo, quādo testator aliquam rem legat, & prohibet illam à legatario alienari. Octauo, in legatis ad pias causas relictis. Nono, in legato chartularum, siue instrumētorū: quādo videlicet aliquis legat instrumēta prædiorum aliquorū: quod quidem legatum affert vtilitatem probationis, quæ defalcari nō potest. Decimo, cessat Falcidia propter crimen siue delictum hæredis, qui tacitum legatum personę incapaci soluit. Vltimo, quando hæres inuentarium facere non curauit.

DE FIDEICOMMISSARIIS HAEreditatibus & ad Senatusconsultum Trebellianum.

Sumitur hic Falcidia impropriè, vt cōprehendat Treb. Aegid. Per.

*Iustinianus post tractatum legatorū, de lege Falc. prius, quàm de fideicommissis tractauit: quia lex Falcidia * in legatis prius fuit inuenta, quàm in fideicommissis, secūdum P. Vel sic, Dictū est de legatis: sed quia de fideicommissis sumus polliciti dicere: vt suprà, de leg. §. sed ne in primis. ideo de fideicommissis tractemus. Et quia fideicōmissorum aliud generale, aliud speciale: generale verò dignius, de generali primo videamus: vt infrà eodem, in princi. & infrà titu. j in prin. Accursius.*

Vnc transeamus. Totus iste tit. diuiditur in septē partes. Primo ponit, qualiter iure vetustissimo nō de necessitate, sed verecūdia quadā fideicōmissa præstabantur. Secūdo quomodo tēpore Augusti certis personis ex necessitate præstabantur: vel etiam de iure prætorio. Tertio quomodo fideicōmissum fieri debeat, vt valeat. Quarto, quādo restituta erat hæreditas, ꝙ ex senatuscō. trāsibāt actiones omnes in fideicōmissariū. Quinto qualiter ex senatusc. Vespasiano hæres institutus poterat detrahere quartam: & qualiter dicto iure hæres rogatus de tota hęreditate restituenda, vt trāsirēt actiones pro rata in fideicommissarium stipulatio interponebatur si hæres volebat adire: si vero recusabat, ex dicto senatuscon. cogebatur, Sexto, Iustinianus ista duo senatusconsulta æquiparat: & omnia quæ senatusconsultum Trebel. statuit, eidem reseruat: & quæ senatuscon. Vespasianum statuit, attribuit senatuscon. Treb. tanquā antiquiori. Septimo, circa materiam fideicommissorum certos casus dubitabiles ponit. Secunda ibi, Post ea. Tertia ibi, In primis. Quarta ibi, Restituta. Quinta ibi, Sed quia hæredes. Sexta ibi, Sed quia stipulationes. Septima ibi, Nihil autem interest.

TITVLVS XXIII.

DE † FIDEICOMMISSARIIS HAEREditatibus: * & ad Senatusconsultū Trebellianum.

Fideicommissa ab hæredis fide nomen acceperunt: quæ licet nulla iuris necessitate, sed solo fidei pudore olim præstarentur, hodie tamen ad iuris necessitatem reducta sunt.

NVnc trāseamus ad fideicōmissa: sed prius est, vt de hæreditatibus † fideicōmissariis videamus. Sciendum itaque est e, omnia fideicōmissa primis tēporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebat̃ pręstare id, de quo rogatus erat.

* In quibusdam exēp. hoc loco additur, & libertatibus.

† Quæ etiā à tab. in l. Seius. ad Treb. fiduciarię dicū turea forma qua & hæres fiduciarius, id est fideicōmissarius.

e CASVS. Dñe, multa iam dixistis nobis circa materiā legatorū: pro Deo dicatis mihi, quid ꝓponitis in hac materia facere? Ad hoc rñ. Amice, certe ex quo expedita est materia legatorū, nūc ad fideicō. trāseūdū est: & primo de fideicō. hæreditatibus breuiter videam⁹. Et hæc dicūtur vsq; ad illū ver. sciēdū est. in quo pone casum sic, Dñe, video qđ vultis tractare de fideicō. hær. dicatis mihi modo si placet, qualiter erāt introducta fideic. & qualiter sic appellabātur? Ad hoc respō. Amice, scire debes, ꝙ olim omnia fideicō. tam generalia quā specialia primitiuis temporibus infirma erant: quia nemo inuitus huiusmodi fideicō. de quibus erat à testatore rogatus, soluere cogebatur: & pro filiis spuriis & cæteris nō capacibus, quib⁹ testatores nō poterāt hæreditates & legata in testamēto suo relinquere, fuerūt fideicō. introducta. vnde sub hac cautela relinquebāt. nā fideicō. eorū, qui capere poterāt ex testa. hęreditatē cōmittebāt: & ideo fideicō. appellata sunt: qa nullo vinculo iuris innodata erant: sed tātū pudori eorum cōmittebāt testatores huiusmodi fideicō. soluere: sed nō cogebant̃. & ita hoc vsq; ad tēp⁹ diui Augusti obtinebat. postea vero pius diu⁹ Aug. gratia ꝑsonarū capaciū (quia fideicō. defraudabātur) motus, fideic. huiusmodi ad iuris necessitatē induxit. vnde qa aliqñ ꝑ fidē suam, vel per ipsius principis salutē aliqs rogatus nō soluebat fideicō. ideo ꝓpter magnā quorūdā perfidiā, qui fidē implere recusabāt, præcipit cōsulib⁹, vt ipsi authoritatē suā interponerēt: vt illi q̃ rogati essēt fideic. soluere, ad eorū ꝑstationē cogerent̃, & qa hoc iustū videbat̃ & populo expediebat: paulatim cōuersum est in assiduā iurisdictionē: & ꝑ ꝓcessum tēporis fauor fideicō. intātū augebat̃, vt etiā proprius prætor circa huiusmodi fideic. crearetur: quē fideicō. prętorē appellabant. Et hæc dicūtur vsq; ad illū §. in primis.

e Sciendū itaq; est. q.d. tractaturis nobis de fideicō.

Quibus [a] enim non poterant hęreditatem vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant hæreditatem. † Et ideo fideicommissa appellata sunt; qa nullo vinculo [b] iuris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus Augustus primus semel, iterumq́ gratia personarũ [c] motus, vel quia per ipsius salutẽ rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, iussit consulibus authoritatem suam interponere [d]. Quod quia iustum videbatur, & populare [e] erat: paulatim conuersum est in assiduã iurisdictionem: [f] tantusq́ eorum [g] fauor factus est, vt paulatim etiã prætor proprius crearetur, [h] qui de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium appellabat. †

Ad hoc, vt valeat fideicõmissum vniuersale, ex testamẽto debet hæres vniuersaliter institui, qui potest grauari de tota, vel parte hæreditatis capaci restituenda. Aretinus.

In primis igitur [i] sciendũ est, opus esse, vt aliqs recto iure testamẽto hæres instituatur [k], eiusq́ fideicõmittatur, vt eã hæreditatẽ alij restituat: alioqui inutile [l] est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cũ igitur aliquis scripserit, Luci⁹ Titius hæres esto: potest adiicere, rogo te Luci Titi, vt cũ primũ poteris hæreditatẽ meã adire, eã Caio Seio reddas, restituas. Potest autem quisque & de parte restituendã hæredẽ rogare. Et liberũ est, vel purè, vel sub cõditione [m] relinquere fideicommissum, vel ex certo die.

Restituta hæreditate nomen hæredis indelebile apud restituentem remanet: in fideicõmissariũ verò actiuæ passiuæq; actiones transferuntur.

Restituta autem hæreditate is quidem, qui restituit, nihilominus hæres

quia eorum apud antiquos aliter se habebat tractatus ne quid antiquitatis penitus ignoretur: itaque dicam⁹ de fideicom. generalibus & specialibus, vt argu. s. de test. in principio.

a Quibus. Vt spuriis. & in his nil innouatur. nam nec hodie valet * fideicommissum: vt ff. de iu. fisci. l. non intelligitur. §. j. ij. & iij. & C de na. lib. l. j. & ij. & C. ad le. Falc. etiã secundum Azo. Sunt & alij qui capere nõ poterant: vt supra de leg. §. legari. diximus, & in his omnibus nil innouatur: vt in muliere quæ transit ad secunda vota intra tempus luctus: cui ab extraneo relinqui non potest: vt C. de ince. nup. l. si quis incesti. & C. de secun. nupt. l. j.

b Nullo vinculo. Id est, nulla actione, sed per officium iudicis: vt ff. de verborum significatio. l. pecuniæ verbum. §. actionis.

c Personarum. Capacium dũtaxat, nõ earum, quæ sunt non capaces: de quibus supra loquutus est. & dic personarum quarundam.

d Interponere. Scilicet vt fideicõmissa præstentur generaliter in omnibus.

e Populare. Id est, populo expediens.

f In assiduam iurisdictionem. Id est, vt assidue de hoc ius reddatur etiam ab aliis, quam à consulibus. Accursius.

g Eorum. Scilicet fideicommissorum.

h Crearetur. Vt ff. de orig. iur. l. ij. §. post deinde diuus. Accursius.

In primis. CASVS. Domine, iam video qualiter fideicom. quæ olim erant infirma: postea per diuũ Augustum ad necessitatem iuris sunt introducta. pro Deo dicatis mihi modo qualiter testator in testamento suo rogat aliquem soluere huiusmodi fideicom. Sed antequam Iustinianus soluat hanc quæstionem, præmittit quoddam aliud, & dicit: Amice, in primis sciẽdum est, quod necesse est quod aliquis hæres instituatur in testamẽto: & postea fidei hęredis instituti cõmittatur, vt illam hæreditatẽ alicui alij restituat. Si enim secus fieret, testamentum inutile esset, in quo nullus hæres esset institutus: & per consequens ea, quæ in isto testamẽto relinquerentur, nullius essent momẽti. Cum igitur aliquis in testamẽto sibi adscripsit hæredẽ: puta per talia verba, Lucius Titius hæres meus esto. poterit postea sic adiicere, Luci Titi hæres meus cum primum possis hæreditatem adire: eam Caio Seio reddas & restituas. Et non solum de hæreditate restituẽda potest testator rogare hæredem suum, sed etiam de parte hæreditatis alicui restituenda eum rogare potest: & liberũ est ipsi testatori vel pure, vel sub conditione, vel ex die certo fideicommis. tam generale, quam speciale relinquere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. restituta. Francisc.

i In primis igitur. Scilicet quia ius fideicommissorũ expõsituri sum⁹, quoniam autem fideicõmissa vniuersalia & singularia hoc, scilicet vt hæres primo instituatur, in sua habent natura communiter: igitur de eo in primis notandum est. sic & econtra dicitur, & continuatur supra de leg. §. sed in primis.

k Hæres instituatur. Potest etiam ab intestato: vt infra eodem, §. præterea. qui est contra.

l Inutile. Not. non valere testamentum sine hærede. sic ff. de iis, quæ in testa. del. l. proxime. §. Calphurnius Conginus. & ff. de condi. l. finali.

m Sub conditione. Quot, & à quo sunt implendæ conditiones, dic vt ff. ad Trebel. l. facta. §. si sub conditione.

ADDITIO. Secus tamen est in directa. §. hæres. supra de hæredi. instit. Et est ratio: qa hoc ius hæreditarium nõ est in suspenso: quia remanet penes hæredẽ: vt infra proxi. §. Angelus.

Restituta. CASVS. Domine, iam video qualiter testator potest rogare hæredem institutum. vt ipse alicui restituat totam hæreditatem, vel eius partem. Sed pone, Quidam instituit Petrum hæredem, & rogabat eum per fideicommissa. vt totam hæreditatem restitueret M. modo quæro à vobis, vtrum facta restitutione secundum voluntatem testatoris P. nihilominus debeat hæres censeri? Et respondet. Iustinianus quod sic. nam restituta hęreditate, ille hæres qui fuit institutus, nihilominus post restitutionem permanet hæres. Fideicommis. vero cui hæreditas restituitur: quandoque loco hæredis, quandoque loco legatarij habebatur: sed Neronis temporibus Trebellio Maximo & Annæo Seneca existentibus consulibus factum fuit senatusconsultum Trebellianum, in quo quidem senatusconsul. cautum est, vt si hæreditas ex causa fideicommis. alicui restituta sit: omnes actiones quæ de iure ciuili ipsi hæredi, vel aduersus hæredem competerent: fideicõmis. & aduersus ipsum post restitutionem hæreditatis ei factam darentur. & post illud senatusconsultum prætor actiones ipsi fideicommis. & aduersus ipsum quasi hæredi & in eundem dare cœpit. & ita manifeste liquet, quod secundũ senatuscõ. Treb. ille cui ex fideic. restituta erat hæreditas: quantum

* Nisi tamẽ ipsis à patre relictum esset ab extraneo per fideicõmissum nã tũc valere no. Spec. titu. de success. ab intest. §. ĩ primis. Cuius rationẽ esse ait Bald. quod ipsis à iure reiĩ qui prohibitum nõ sit. At qua ratiõe possint efficaciter institui spurij, vide p Cepol. in lxxj. q. quæ ĩcipit, Octaua cautela.

† Veluti olim non poterat à marito vxor hæres ĩstitui: sed per fideicõmissum fieri poterat, vt ad eam bona peruenirẽt. q indicat Fabius lib. viij. cap. ij. Fran. Palduin⁹ hic.

† Quis autẽ de fideicommissis prius cognouerit Romę, tradit Quintilia. cum ait, Nõ debes apud prętorẽ petere fideicõmis. sed apud consules: maior enim p̃toria cognitiõe sũma est. At tu, infer huc q̃ tradit Bu. in Pãde. li. j.

permanet [a]: is verò qui recipit hæreditatem, aliquādo [b] hæredis, aliquādo [c] legatarij loco habet. Et Neronis q̄dē temporibus Trebellio [d] Maximo, & Annæo Seneca cōsulibus [e], senatuscōsultū factum est: quo cautū est, vt si hæreditas ex fideicōmissi causa restituta sit, omnes [f] actiones, quę iure ciuili [g] hæredi & in hęredem cōpeterent, ei & in eum darentur, cui ex fideicōmisso restituta esset hæreditas. Post quod senatuscōsultū prætor vtiles actiones ei, & in eum, qui recepit hæreditatē [h], quasi hæredi & in hæredem dare cepit.

Pegasiano senatusconsulto introductum fuerat, hæredē totam hæreditatem restituere grauatū, quadrantem detrahere posse, ne solo nomine hæres esset, actiōibus tamē actiuis paßiuisq; apud eū remanētibus, nisi stipulatiōe sibi prouideret vt damnū lucrumq; sibi & fideicōmissario pro quota commune foret: si nantē intra dodrantem restituere rogabatur, tunc Trebelliano senatusconsulto locus erat: ex quo tā hæres, quā fideicommissarius pro ratis portionibus onera sustinebant.

Sed quia hæredes scripti, cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerunq; restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum, vel mini-

quantum ad emolumentum & onus loco hęredis habebatur. & ista dicūtur in tertia parte vsque ad illum §. sed quia hæredes.

a Hæres permanet. Not. quod semel est, semper erit, sic ff. de mi. l. etiam si sine. alias incipit. & li sine. §. sed quod Papin. in fin. ibi, sine dubio hæres. & ff. de hæred. insti. l. ei qui soluendo. in fine. Accur.

ADDITIO.

Hoc obtinet in immutabilibus de natura vel constitutione iuris, alias secus: arg. §. vt autem. in authen. de nō alie. colla. j.

b Aliquando. Id est, secundum vnum ius: vt per Treb. vt statim dicet. nam omnia transibant.

c Aliquando. Id est, secundum aliud ius non erat loco hæredis, sed legatarij, vt per Pegasianum: secundum quod retinet institutus quartam: vt infra, eodē. §. sed quia. & §. post quod.

d Trebellio. Et hinc dictum fuit Trebellianum senatuscōsultum: & Macedonianum à Macedone: vt ff. ad Maced. l. j.

e Consulibus. Scilicet existentibus.

f Omnes. Imo non omnes, etiam per Trebellianum: vt j. eo. §. ergo contra. Sol. licet hic dicat, omnes: nō tamen dicit totę vel in totum. secundum Ioan. Vel dic, quod quādo de toto erat rogatus, habebat locū quod hic dicitur. si autem retenta quarta de cętero erat rogatus habet locum, quod dicitur infra. Accur.

Et sic verbū omnis est distributiuū vniuersaliū totus vero particulariū: q̄ no. secundum Ange. Sed Ioan. Fab. hoc reprobat & tenet sequentem sol.

g Iure ciuili. Vel etiam pręторio: dūmodo tales sint prætoriæ, quæ sunt transitoriæ: vt sunt persecutoriæ: vt ff. de act. & obli. l. in honorariis. & ff. eo. ad sena. Treb. l. j. §. quamquam. secus in pœnalibus: vt j. de act. §. pœnales.

h Hæreditatem. Non facta cessione actionum. alias enim etiam directas habet ex nomine cedentis.

Sed quia hæredes. CASVS Domine, iam video, quod secundum se. con. Trebel. cui restituebatur hęreditas, quo ad onus & emolumentum loco hęredis habebatur, sed vos dixistis mihi supra, q̄ hæreditas quo ad onus, quandoq; habebatur. Ad hoc respon. Iustin. quia supra diximus, q̄ hæredes scripti in testamento, totius hęreditatis resti. poterant grauari, nec per sena. consul. Treb. aliquod remedium habebant: & idcirco hæreditatem ob nullum vel minimū lucrum adire plerunque recusabant: cum vel totā hæreditatem, vel fere totam per fideicom. restituere cogebantur: vnde testamento ab hæredibus scriptis deserto fideicom. in testamento relicta penitus extinguebātur: ideo postea temporibus Vespa. Augusti, Peg. & Pusione existentibus consulibus factum erat sena. consul. Peg. in quo quidē sena. consul. statutum fuit, vt liceret hęredi scripto, qui rogatus esset per fideicō. hæreditatem restituere, quartam totius hæreditatis retinere, sicuti beneficio l. Fal. ex singulis legatis quartā retinere conceditur. Et non solum huiusmodi beneficiū retentionis quartę in vniuersitate erat hæredibus cōcessum: sed etiā in singulis quoq; rebus per fidei. relictis eadem retētio quartę ex Pega. senatuscō. hęredi indulgebat. vn̄ post sena. cons. Pega. hęres scriptus occasiōe illius onera hæreditaria sustinebat: ille vero q̄ ex fideicō. partē hęreditatis recipiebat, puta dodrantē, loco legatarij partiarij habebatur. i. illius legatarij, cui pars bonorū legabat. Nā huiusmodi species legati vocabatur partitio: & hoc ideo, quia talis legatarius cum hæręde partiebatur hæreditatem: & in hoc casu stipulationes quæ solebant inter hæredem & partiarium legatariū interponi, eædē inter fideicom. & hęredem interponebātur, id est, vt lucrum & damnum hęreditarium pro rata portione inter eos commune esset. vnde tunc demū habebat locum senatusc. Trebel. quando non totam hęreditatem, vel vltra dodrantē hæreditatis restituere rogabatur hæres: & in hoc casu ex senatuscon. Treb. fiebat restitutio. & sine interpositione stipulationis actiones hæreditariæ in vtrūq;, videlicet hęredē scriptū & fideic. qui loco hæredis habebatur pro rata portione diuidebantur. Si vero plus, quā dodrātē vel totā hęreditatē fideic. restituere rogabatur: tūc ex sena. Peg. fiebat restitutio: & hęres q̄ semel adibat hęreditatē: si sua volūtate & nō cōpulsus hoc fecerat: siue bn̄ficio Peg. vsus sibi quartā retinebat, siue quartam sibi retinere nolebat: nisi per interpositionē supradictę stipulatiōis sibi prospexisset, vniuersa onera hęreditaria p̄ senatuscō. Pega. sustinebat: quarta tn̄ ab hęrede retenta etiam ad euitationē onerū hæreditariorū quasi partis p̄ parte stipulationes interponebātur, quæ solebāt interponi inter partiariū legatariū, & hæredem. Alter enim ab altero stipulabatur, vt vterq; eorū onera hæreditaria, sicut emolumētum, pro rata portione sustineret. si vero hæres scriptus totā hæreditatē fideicō. restituebat: in hoc casu emptæ vel vēditæ hęreditatis stipulatiōes inter ipsum hęred. & fideicō. interponebātur. & hęc dicuntur vsq; ad illum ver. Sed si recuset. in quo pone casum sic, Dn̄e, iā video in quo casu habebat locū se. cō. Treb. olim, & in quo casu locū habebat Peg. et q̄ fuit ratio suæ intentiōis Pegasiani: & in q̄bus differūt illa duo senatusc. pro Deo, dicatis mihi si placet, si in aliquo casu habeāt cōueniētiā illa duo senatuscō. ad hoc rn̄. Iusti. q̄ āc, Dictū est em̄ supra, q̄d iuris est, quādo hęres scriptus sua sponte adibat & restituebat hęreditatē, sed certe si scriptus hęres recusauerit hęreditatem adire, q̄a dicit eā sibi suspectam esse quasi dānosam: in hoc casu cauebatur se. cons. Peg. vt desiderāte fideicō. sibi restitui hęreditatē iubēte p̄tore scriptus hęres hęreditatē adire et restituere fideic. cōpelleretur: et tūc oēs actiōes hęreditarię ipsi fideicō. & aduersus eū, cui authoritate Peg. sen. facta fuisset restitutio, dabātur. & ī hoc casu, qn̄ hęres coact⁹ hęreditatē restituit, stipulationes à Peg. descēdētes nō erāt necessarię: q̄a sine interpositiōe cuiuslibet stipulatiōis simul hr̄di scripto, q̄ coact⁹ hęreditatē restituebat, plena dabat securitas, et oēs actiōes hr̄ditarię ipsi fideic. & in eū trāsferebātur.

In hoc enim casu vtrunq; sena. quo ad mentē cōcurrebat. Et hęc dicuntur vsq; ad illū §. sed qa stipulatiōes.

a Recusabant. Sic s̃. ti. j. in prin.

b Consulibus. Scilicet existentibus.

c Perinde liceret quartā. Id est dicere sicut p legē Falcid. defalcantur specialia legata: vt s̃. ti. j. §. cū aūt. & §. j. ita generale fideicōmissum defalcatur per Pegasianū senatuscōsultum, vt hic. Et no. triplicem esse quartam. Vna* dicitur naturæ debita: vt quæ debetur filiis, & filiabus, & inferioribus, & superioribus, & quibusdam trāsuersalibus: vt C. de inoff. test. l. cum quæritur. & l. parentibus. quæ est aucta in auth. de trien. & se. §. j. col. iij. & hoc dicit debitum bonorum subsidium: vt C. de inoff. dona. l. si totas. Alia est quæ debetur iure institutionis: vt ex singularibus legatis & fideicommissis: vt s̃. titu. j. Alia, quę dicitur Trebellianica: vt j. eod. §. sed quia. licet fuerit per Pegasianum inducta, vt hic. Item est quarta quędam, quæ debetur ex constitutione diui Pij filio arrogato: vt s̃. de adopt. §. cum autem.

ADDITIO. Item est & alia. quę debetur concubinæ, quā quis acceperat ea intentione, quod eam duceret in vxorem: quoniā si postea animo mutato illam expellat, tenet ei quartam partem suæ substantiæ dare: vt in aut. qui. mod. nat. effi. leg. §. sit igitur. alias & melius §. quoniam autē. quasi circa fin titu. col. vj.

d Permissa est. Per senatuscon. Pegasi. s. ab hærede, non à legatario grauato alij dare vel restituere: vt dicemus j. §. j.

e Post quod senatusconsultum. Scilicet Pegasianum.

f Onera. Scilicet omnia.

g Partem. Scilicet dodrantem.

h Pars bonorum. Intelligas tamen sub nomine hæreditario, alias autem iste textus nō procederet: quia ille cui relinquitur pars bonorum, nō sustinet aliqua onera: vt l. bonorum. ff. de verbo. significa. & nota. in l. non amplius. §. fina. in gloss. fina. cum. l. sequenti. & ibi Bartol. ff. de legat. j. & facit tex. cum gloss. & Bartol. in l. mulier quæ. duobus. §. finali. ff. eodem. ad senatusconsul. Treb. Ang.

* Habes in ea gl. aliā in l. in quarta. ff. ad l. Falc. & in l. filium C. fa. erci.

† Not. quos charitas nō pvocat ad bñficia spe lucri incitādos. Aegi. Per.

† Ergo videt, qđ hæc quarta debeat dici pegasiana potius quam Trebellianica: dic q sublatū est Senatuscōsul. Pegasia. & eius authoritatem habet Trebel. vt j. eo. §. sed quia Aeg. Per.

† Cōcor. cum hoc text. capi. Raynuti° in glos. super verb. Trebellianum. ante mediū. extra, de test. Quarta est multiplex

* Ista glo. nō est Accur. sed additio.

...mum lucrū recusabāt [a]: atq; ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti tēporibus Pegaso & Pusione consulibus [b], senatus censuit, vt ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde † liceret quartā partē [c] † retinere †, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoq; rebus, quæ per fideicōmissum relinquuntur, eadem retentio permissa est [d].

Post quod senatusconsultum [e] ipse hæres onera [f] hæreditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem [g] hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id est, eius legatarij, cui pars bonorum [h] legabatur, quæ species legati partitio vocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hęreditatem. Vnde quæ solebant [i] stipulationes inter hęredem & partiarium legatariū interponi [k], eædem interponebātur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hęredem: id est, vt lucrum, & damnum hæreditariū pro rata parte inter eos commune esset.

Olim quādo quis erat rogatus de restituēdo dodrantē. ex senatusconsulto Trebelliano actiones diuidebantur pro rata: sed si vltra dodrantem, tunc ex senatuscōsulto Pegasiano omnes actiones remanebant penes hæredem, nisi stipulatio de diuidendo fuerat interposita. Et hoc si sponte adibat: si autem coactus ex senatusconsulto Trebelliano actiones omnes transibant in fideicommissarium. Aret.

Ergo si quidem [m] non plus, quàm dodrantē hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatuscōsulto restituebatur hæreditas: & in vtrunque actiones hæreditarię pro rata parte [n] dabantur: in hæredem quidem iure ciuili, in eum verò, qui recipiebat hæreditatem, ex senatusconsulto Trebelliano, tanquam in hæredem. At si plus, quàm dodrantem, vel etiam totam hæreditatē restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano senatusconsulto. & hæres, qui semel adierat hæreditatem (si modò sua voluntate adierat) siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat * : ipse vniuersa onera [o] hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiariū legatariū, & hæredē. Si verò totā hæreditatē restitueret [p]: emptę & vēditę hæreditatis stipulationes interponebantur [q].

Hæreditatē restituere grauatus, inuitus adire & restituere cogitur: quo casu in fideicōmissariū omnes trāsmittūtur actiōes.

Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id quòd diceret, eam sibi suspectā esse,

i Solebant. Scilicet iure vetustissimo, secundum Placenti. nam legatarius non sustinebat onera: & ideo hæc stipulatio interponebatur. Sed cum hodie legata fideicommissis sint adæquata: vt supra de lega. §. sed non vsque. & in fideicommisso diuidantur onera inter hæredem & fideicommissarium: vt infra proximo. §. ergo. & §. sed quia stipulationes. patet qđ hæc legata vniuersalia seu particularia sine stipulatione debent transire cum onere. & facit ad hūc §. ff. de leg. ij. l. si q s seruum. §. fina. & l. sequen. in princi. titu. Accursius.

k Interponi. Puta quando legabatur dodrans. Accur.

l Commune esset.

* Sed hac stipulatione non interposita omnia onera erāt hæredis rogati occasione quartæ, quam retinebat: vt j. eo. §. proxim. versic. at si plus. Accursi.

m Ergo si quidem. Tunc demū locum habet senatusconsultum Pegasianū, quādo vel totum vel vltra dodrantem hęres rogatus est restituere. ergo &c.

n Pro rata parte. Supra, eo. §. restituta. contra. Solut. vt ibi in gloss. omnes. Accursius.

o Vniuersa onera. Nisi stipulationem supradictam interposuisset: vt s̃. eo. §. sed quia. versic. post qđ. & hic subiicit.

p Restitueret. Scilicet sponte. nam poterat quartā retinere p Pegasianū: vt s̃. eo. §. post quod.

q Interponebantur. Facit ff. de pec. l. si creditor. & ff. mand. l. hæredem. §. si.

a Quasi damnosam. Licet causam nō assignet: quia variæ sunt hominū voluntates: vt ff ad Treb. l. quia poterat. ibi, non enim. Accur.

ADDITIO. Idem dicunt doctores hic in recusatione iudicis: quia sufficit simplex allegatio suspicionis cū iuramento: nisi recusatio esset notorie frustratoria: vt quia datus esset de communi concordia partium: & ideo interim processus iudicis recusati est nullus ipso iure, quæ omnia obtinent de iure ciuili, & in terris Imperij. sed de iure canonico debet inferi causa, & probari coram arbitris communiter eligendis. c. suspicionis. extra de officio deleg. & c. cum speciali. de appel. Ang. & Porc.

Iudicē recusāti, sufficit allegare suspicionem.

cui restituitur pro rata portione vtrisque competere. & hæc locum habent, quando hæres quartā sibi retinet. Si vero hæres totam hæreditatem fideicommiss. sponte restituerit: in hoc casu omnes actiones hæreditariæ fideicommiss. & aduersus ipsum dabuntur. Et non solum, quæ dicta sunt, transtulimus in senatusconsult. Trebellia. sed etiā illud quod præcipuum fuerat in senatuscon. Pegasian. vt scilicet quā hæres scriptus recusabat adire, authoritate Pega. compelleretur, & totam hæreditatem fideicōmiss. restituere, & omnes actiones ad fideicommis. & aduersus eum conferre: & hoc etiā ad senatuscons. Trebellia. transtulimus, volentes, vt ex eo solo hæres compellatur adire, & fideicommiss. desideranti hæreditatem restituere: in hoc casu nullo damno, vel commodo apud hæredem adire & restituere coactum remanente. Et nihil in hoc casu interest, vtrum aliquis hæres institutus ex asse, totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatus fuerit: an ex parte hæres institutus, totam partem: aut partem illius partis restituere sit rogatus. nam & in hoc casu eadem iussimus obseruari, quæ in restitutione totius hæreditatis s. diximus. & hæc dicuntur vsque ad §. si quis vna. cuius casus planus est vsque ad §. præterea.

quasi damnosam [a]: cauebatur Pegasiano senatusconsulto, vt desiderante eo, cui restituere rogatus esset, iussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem: perindeque ei, & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano senatuscōsulto. quo casu [b] nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur: & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, vtroque [c] senatusconsulto in hac specie concurrente.

Exploso senatusconsulto Pegasiano, & omni eius authoritate Trebelliano attributa, hodie hæres restituere grauatus, quadrantem hæreditatis indistinctè consequitur, actionesq; inter eum & fideicommissariū pro quota portione scindūtur: nisi aut totam hæreditatē sponte restituat, aut coactus adeat, quibus sanè casibus quicquid commodi vel oneris est in hæreditate, id totum in fideicommissarium deuoluitur.

Sed quia stipulatiōes ex senatusconsulto Pegasiano descēdētes, & ipsi antiquitati displicuerūt: & quibusdā casibus [d] captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat: & nobis in legibus magis simplicitas [e], quàm difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis [f], tā similitudinibus, quā differentiis vtriusque senatuscōsulti, placuit, exploso senatusconsulto Pegasiano, qđ postea [g] superuenit, omnē authoritatē Trebelliano senatuscōsulto præstare: vt ex eo fideicōmissariæ hereditates restituātur: siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam [h], siue plus, siue minus, siue nihil penitus: vt tunc quādo vel nihil, vel minus quarta apud eū remanet: liceat [i] ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra authoritate reti-

b Quo casu. Id est cum per Trebellianum restituitur tota. Vel dic per Pegasianum, scilicet in casu proposito vbi coactus adiit. si vero non coactus, sed si sponte, secus: vt s. eo. §. si vero totam.

c Vtroque. Scilicet Trebelliano: quia nihil retinebat: & Pegasiano: quia cogebatur. & ita quo ad sententiam concurrunt, quo ad verba enim non concurrunt: cum alio casu vnū: & alio aliud loquebatur.

Sed quia stipulationes. CASVS. Domine, iam video in quibus se. con. Treb. & senatus cons. Pega. differebant, & in quibus cōueniebāt. nūquid remanet adhuc hodie vtrunque in suo vigore? Ad hoc respon. quod non Cum enim stipulationes ex Pegasiano senatuscōs. descendentes non solum modernis, sed etiam ipsi antiquitati displicuerint: Pap. homo excelsi ingenij easdem stipulationes in quibusdam casibus captiosas appellet: & nobis magis simplicitas, quā difficultas in legibus placeat: ideo relatis nobis omnibus tam similitudinibus, quam differētiis vtriusque senatuscōs. placuit abrogato se. cons. Pega. quod postea circa fideicom. hæreditates inuentum erat: omnē eius authoritatē se. con. Treb. attribuere: vt hodie ex solo se. con. Treb. fideicōmissariæ hæreditates restituātur: siue hæres ex voluntate testatoris quartam partem, siue plus, siue minus, siue penitus nihil retinuerit: & in eo casu, quando ex voluntate testatoris, vel nihil, vel minus quarta habet: liceat ipsi hæredi vel quartā, quā nihil penitus habet: vel quod deest quartæ, quā aliquid habet, minus tā quarta: ex nostra authoritate retinere: vel si forte totā hæreditatē per ignorantiā facti restituerit: liceat ei quartā repetere: & in hoc casu statuimus ex sena. consul. Treb. actiōes hæreditarias, tam in hæredem, qui restituit hereditatem, quam in fideicom.

Sed quia. Dixi interponi stipulatiōes ex senatuscōsulto Pegasiano &c. Accur.

d Quibusdam casibus. Scilicet propter solennitatem verbo. vt dicunt: vel tunc quando is cui restituta erat, non erat soluēdo: vnde inutilis erat stipulatio. Vel verius hoc captiosos modos nescimus qui sint.

e Simplicitas. Not. simplicitatem amicam legibus. & facit infra, de legi. agn. succes. §. nos vero. & ff. de dolo. l. j. in princi.

ADDITIO. Intellige de simplicitate, quæ est contraria fraudi: non autem de fatuitate: quia illa est damnabilis. l. iij. §. si. ff. de suspect. tut.

f Suggestis. Hic not. quod in sententia sunt allegationes repetendæ.

g Quod postea. Quia prius fuit Trebellia.

h Quartam. Scilicet de bonis hæreditatis detracto tamen alieno ære: vt C. eo. l. & sine scriptura.

i Liceat. Etiam cōtra volūtatem defuncti iure isto, scilicet institutionum: vt C. ad legem Falcid. l. si vt allegas. hodie forte contra, secundum quosdam: vt in authentica de hæred. & Falcid. §. si vero expressim. collatio. j.

Simplicitas est legibus amica.

i Potest tamen fideicōmissario volente quartā totius hæreditatis deducere: & tunc tenetur creditoribus pro rata. de quo et qualiter legatarijs teneatur: vide per Ange. hic.

Solut

a Solutum. Propter facti, non iuris ignorantiam: vt C. ad leg. Falc. l. error.

b Actionibus. Scilicet creditorũ, non legatorũ, secũdum B. vt ff. ad senatusc. Treb. l. j. in fi. & l. apud. j. rñ. sed & legatariis respõdet heres, cũ eis fideicõmissaria §. ergo. versi. sed si recuset.

h Apud heredem. Cui etiam cauebit fideicommissarius de præstando eum indemnem futurum occasione hæreditatis: vt ff. ad Trebell. cum hæreditas. & etiam pro futuris habet exceptionem: vt ff. ad Trebel. l. j. §.

portio non sufficit: sic tñ, vt totius hæreditatis quarta sibi reseruetur: vt ff. ad Treb. l. j. §. si is, qui. secundum Ioan. Sed Azo contra C. ad Trebel. l. ij. Sed illa secundum supradictam distinctionẽ intelligitur.

c Restituerit. Quę restitutio fit re & verbo. re, vt si patiatur res hæreditarias à fideicommissario possideri, vel totas, vel aliquas earum, hac mente vt sibi restituatur hæreditas, verbo autẽ sic, restituo hæredi tatem tibi licet corporaliter rerum possessionem non tradam. & extunc res fiunt fideicommissarij in vtroque casu: vt ff. ad Trebellia. l. facta in princi. Sed nunquid etiam ante factam restitutionem est fideicommissarius dominus: vt C. commu. de legat. l. fin. §. sed quia? Respond. non: quia ante restitutionem omnia facit hæres, & etiam manumittit seruum hæreditarium: quod non faceret, si alius esset dominus: vt ff. ad Trebellian. l. Marcellus. §. res. & l. si hæres institutus. §. si hæres. Nec obst. dicta l. communia de legat. quæ dicit dari rei vendicationem fideicommissario generali. nam est intelligendum ex quo hæreditas est restituta. Vel speciale est in rebus alienatis, vt ante restitutam hæreditatem detur fideicommissario vtilis rei vendicatio.

d Competant. Quia per omnia est vt hæres: vt ff. quod cum eo. l. si filius. §. finali.

e Fuerat. Vt s. eo.

nere: vel repetere solutũ[a] quasi ex Trebelliano senatuscõsulto: ꝓ rata portione actiõibus[b], tam in hæredem, quàm in fideicommissariũ competentibus. Si verò totã hæreditatem sponte restituerit[c]: omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & aduersus eũ competãt[d]. Sed etiam id, quod præcipuũ Pegasiani senatuscõsulti fuerat[e], vt quãdo recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur, totam hęreditatẽ volenti fideicõmissario restituere, & omnes ad eum & cõtra eũ transferre actiones: & hoc trãsposuimus ad senatusconsultũ Trebellianũ: vt ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicõmissarius desideret restitui sibi hæreditatẽ: nullo nec dãno nec cõmodo apud hęredem[f] remanente.

Quod iuris est de toto quò ad totum: idẽ iuris est de parte quò ad partem. Areti.

Nihil autem interest: vtrum aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hæreditatẽ, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus[g].

Hæreditatem deducta quarta restituere grauatus, pro ea parte hæreditaria onera sustinet: quod si certa re quantumuis maxima: certáve quãtitate præcepta, restituere rogetur, nullatenus oneribus implicatur, sed vniuersa ad fideicommissarium conuolant.

Si qs vna aliqua re deducta, siue pręcepta, quæ quartã[h] cõtinet (veluti fundo vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatẽ: simili modo ex Trebelliano senatuscõsulto restitutio fiet† ꝓinde, acsi quarta parte retenta, rogatus esset reliquã hæreditatem restituere. Sed illud interest, ꝙ altero casu. i. cũ deducta, siue præcepta aliqua re restituitur hæreditas, insolidũ ex eo senatusconsulto actiones transferuntur: & res quæ remanet[i] apud hæredem, sine vllo onere hæreditario apud eũ remanet, quasi ex legato ei adqsita. Altero verò casu. i. quum quarta parte retẽta rogatus est hęres restituere hæreditatẽ, & restituit: scindũtũ actiones[k], & pro dodrãte qui dẽ trãsferunt ad fideicommissariũ, pro quadrãte remanẽt apud hęredẽ. Quin etiã licet vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatẽ rogatus sit, in qua maxima pars hęreditatis cõtineat, æquè insolidũ trãsferũtur actiones. Et secum deliberare debet is, cui restituit hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadẽ s. interueniũt, & si duabus pluribus've deductis, pręceptis've rebus restituere hæreditatẽ rogatus sit, Sed & si certa summa deducta præcepta've, quæ quartã, vel etiã maximã partem hæreditatis conti

quanquam[1]. Sed hæc cautio de qua hic dicitur, qualiter fit? Respond. per officium iudicis, postulante eo, cui est restituenda hæreditas vel quota pars: non autem si singulare fideicommissum sit relictum: vt ff. ad Trebellia. l. nam quod. §. non omnis. vel etiam postulante procuratore eius, cui sit mandatum. nec sufficit cauere de rato: vt ff. ad Trebellia. l. quidam. §. j.

ADDITIO. Et not. quod procuratori simpliciter & habenti speciale mãdatum potest fieri restitutio hæreditatis: non autem procuratori in rẽ suam siue cessionario: vt est casus mirabilis in l. si mulier. §. ex asse. ff. de iur. do.

g Diximus. Vt s. eo. §. sed quia stipulationes. & proxi. §. Et not. quod idem iuris est in toto, quo ad totum, quod in parte, quo ad partem: vt ff. de acquiren. hæredi. l. si seruus. & ff. de vsucap. l. qui scit. in princip. Argu. contra. ff. de euict. l. ex mille. in gloss. pro parte.

ADDITIO. Tu dic, quod hæc regula procedit, quando est eadem ratio in parte, quæ in toto: alias non, vt in contrario.

h Quartam. Vel etiam minus quarta: sed tamen agitur ad supplementum[2], vel retinebit: vt ff. eod. l. j. §. si hæres præcepto. in fine.

i Remanet. Facit C. de hæred. instit. l. quoties.

k Actiões. Scilicet creditorũ, nõ legatorũ. quod dic, vt s. e. §. sed quia. in fine.

[1] Hoc rũ fact stitutiõ sed ant sam bi ueniẽ tamẽ. ex Tr liano. Ange.

† Adeo etiam i certa r quæ qu tam co net, am taẽ, sic o ctus hæ adeat. l. tamẽ. §. præcep ff. ad t belli.

Ius idẽ d ĩ toto qu ad totum qđ in pa te quo a partem, ẽ econtra.

[2] Etiam pro eo qđ supplem tenet cre ditor... quia ill. videtur h bere ad re stitutioñẽ quotæ.

a Institutus. Vt restituat retenta certa re.

Præterea. CASVS. Dñe, vos dixistis mihi qualiter hæres oneratur ad præstationem fideicommis. sed nunquid poterunt successores ab intestato fideicõmis. similiter grauari? Respon. Iusti. quod sic. nã præter supradictos modos, quibus in testamento grauatur hæres ad restitutionem fideicommissi: potest etiã quis si forte esset intestatus moriturus. per fideicommissum rogare eum, quem intelligit sibi de iure ciuili, vel de iure prætorio ab intestato successurum, vt hæreditatem suam totam, vel partem eius aut rem aliquam singularem, veluti, fundum, hominem, vel pecuniam alicui restituat. sed licet hoc sit verum in fideicõmis. secus tamen est in legatis. Legata enim olim non nisi ex testamẽto valebant: & non solum successorem in vniuersitate ab intestato potest quis grauare: sed etiam eũ cui aliquid restituitur per fideicommissum potest rogare, vt illud rursus alij totum aut pro parte restituat, aut etiam aliquid aliud quod tantundem valeat. & hæc dicuntur vsque ad §. & quia prima.

b Rogare. In codicillis.

c Restituat. Ideo potest ab his fideicõmissum relinquere: quoniam sua sponte relinquere legitimã hæreditatem videtur non instituendo alium: vt ff. de iure cod. l. conficiunt. §. j.

d Non valeant. Sed quo iure hoc est verum? antiquo? nõ: vt ff. de lega. j. l. j. Item nouo? non: vt C. commu. de lega. l. ij. Dic ergo antiquiori iure locum habere, quod hic dicitur. Vel dic, quod dicta lex, de lega. j. secundum noua iura loquitur, secundum quæ æquiparata sunt legata fideicommissis: vt supra de lega. §. sed non vsque.

e Restituat. Etenim inquantum quis honoratur, & onerari potest: vt ĩ. tit. j. §. hoc non solum. Sed nũquid quartam retinebit? Respon. vt ĩ. tit. j. §. hoc solum.

Et quia prima. CASVS. Domine, iam video quid erat olim circa fideicommissum, & quid hodie obtinemus. Vnde cum satis manifestũ sit, quid de antiquitate tollatur, & in quibus per vestrã cõstitutionẽ circa fideicommissum insistere debeamus: transeatis igitur si placet ad aliquã aliã materiã. Ad hoc rñ. Amice, adhuc non est ad aliquã aliã materiã transeundũ. Primo adhuc circa materiã fideicõ. insistẽdũ est. Nanq; prima fideicõmissorũ cunabula à fide hæredũ pendebãt, & tã nomẽ, quã substãtiã acceperunt, & ideo primus diuus August. vt s. dictũ est, fideicõmis. ad legis necessitatẽ deduxit, & laqueis iuris innodauit. Igitur nos eundẽ princi pẽ circa figmenta fideicõmis. nuper superare cõtendentes, ex quodã facto p Tribonianũ virũ excellum sacri palatij quæstorem nobis relato, quãdã fecimus constitutionẽ, qua statuimus, vt si quis testator hæredẽ suũ per fideicõmis. rogauit, vt vel hæreditatem, vel aliquod speciale fideic alicui restituat, & huiusmodi volũtas testatoris, neque ex aliqua solẽni scriptura, neq; per quinque testes, qui in codicillis sufficiũt, probari possit: qui fidẽ hæredis sui elegit: in hoc casu si hæres perfidia ductus fidem adimplere recusauerit nequando tale onus à testatore sibi fuisse impositũ, si fideicõmissarius iusiurandũ ei detulerit, sacramẽto de calũ. à fideicõ. prius præstito, necesse habebit hæres vel iusiurãdũ subire, vel fideicõ. siue generale siue speciale ab eo relictum fideicõ. soluere. & ita per nostram constitutionẽ induximus, ne vltima voluntas testatoris fidei hæredis sui commissa depereat. Sed pone, q illc à quo fideicom. petitur, postquã per sacramentũ, aut per testes conuictus fuerit cõfiteatur fideicõ. à se relictũ: ad legis tñ subtilitatẽ decurrat: videlicet allegãdo ex minus solẽni volũtate hoc fuisse relictũ, certe in hoc casu in pœnã incidit mendacij: & non obstante huiusmodi defensione, ad fideicom. prestationem omnino cogendus est. Et hæc dicuntur vsque in finẽ. Francis. de Are.

f Nomen. No. nomen consequens rei: vt supra de do. §. est & aliud.

g Retraxit. Hæc iura sunt. §. eod. in princ.

h Ex facto. Id est, ex quæstione de facto.

i Constitutionem. Vt C. de fideicom. l. fina.

k Legitimus. No. testes quinque in codicillis necessarios esse: vt C. de co. l. fi. & de fideic. l. fi. ibi, sed siue quinque &c.

net, rogatus sit aliquis hęreditatẽ restituere: idem iuris est †. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse institutus a est, eadẽ trãsferimus & ad eũ, qui ex parte hæres scriptus est.

Ille qui ab intestato bona defuncti cœperit, & etiã fideicommissarius potest grauari de restituendo totam hæreditatem, vel partem hæreditatis h. d. Aretin.

Præterea intestat⁹ quoque moriturus potest rogare b eũ, ad quẽ † bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit: vt hæreditatẽ suã totã, partẽ've eius, aut rẽ aliquã (veluti fundũ, hominẽ, pecuniã) alicui restituat c: cũ alioqui legata nisi ex testamento nõ valeãt. d Eũ quoq; cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij aut totũ, aut partẽ, vel etiã aliquid aliud restituat. e

Quis sit huius literæ sensus, accerrimè inter iuris commẽtatores pugnatũ est, ad extremumq; anhelitũ vsque laboratũ: iuxta tamen receptiorem & communi calculo probatam sentẽtiam hoc dicit. Si quis legũ solennia obseruare nolens, hæredis fide ac legalitate fretus, fideicommissum reliquerit, iusiurandum subire cogitur hæres, num tale quid relictũ fuerit: quod si recusat, ad fideicõmissi solutionem artatur, nec audiendus est si minus solẽnem voluntatem alleget.

Et quia prima fideicõmissorũ cunabula à fide hæredum pẽdent, & tam nomen f, quàm substantiam acceperunt: ideo diuus Augustus ad necessitatem iuris ea retraxit: g nuper & nos eundẽ principem superare contendentes † ex facto h, quod Tribonianus vir excellentissimus quęstor † sacri palatij suggessit, constitutionẽ i fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui cõmisit, vt vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat: et neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus k esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores quàm quinque vel nemo penitus testis interuenerit: tunc siue pater hæredis, siue alius quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidẽ recusat, negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit †, cùm prius ipse †

† Sane si quis rogatus sit hæreditatẽ restituere p̃cepto seruo & peculio eius: actiones de peculio cogetur suscipere: nec poterit eo nomine cõueniri is, cui restituta est hære ditas. l. j. §. penul. ff. quando de pecul. act. est annal.

† Dicẽdo quisq; mihi hæres erit, & non est necesse exprimere proprium nomen, secundũ Ia. Aegi. Per.

† Et ideo quãuis directo in codicillis relinqui nõ possint, vt no. glo. in d. l. j. ff. de le. j. tamen relicta valent vt fideicõmissa. & nihilomin⁹ habẽt effectũ legati nisi in libertatibus & tutelis de quibus dic vt j. de codicil. §. non autem.

† Non est improbũ si quis alium virtute vĩcere cõtendat, nisi hoc fiat ad humanam gloriã. §. cogitãdũ. ĩ verbo zelus eis &c. Authẽ. de mu. secundum Por. Aegi. Per.

† Alias, ex quæstore.

† Scilicet fideicommissarius.

† Idest qđ animo calumniãdi, nõ petit fideicõmissum: quo casu defertur iuramẽtum hæredi, secũdũ Por. Aeg. Per.

Iuraue

de calumnia iurauerit a: necesse eum † habere b, vel iusiurandum subire, quòd nihil tale à testatore audiuerit: vel recusantem, ad fideicōmissi vel vniuersalis vel specialis solutionem coartari c: ne depereat vltima voluntas testatoris fidei hæredis commissa. Eadem d obseruari censuimus, & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictū sit. Quòd si e is, à quo relictum dicitur, postquā negauerit, confiteatur quidē aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatē f recurrat: omnino soluere cogēdus est g.

TITVLVS XXIIII.

DE SINGVLIS REBVS PER FIdeicommissum relictis.

Etiam res singularis potest per fideicommissum relinqui, & tă ab hærede, quam à legatario.

Potest tamē quis etiā singulas res h per fideicōmissum relinquere: veluti fundū, argentū, hominem, vestem & pecuniam numeratā: vel ipsum hæredem rogare, vt alicui restituat: vel legatarium i: quamuis à legatario legari non possit k.

Non tantum res testatoris: sed etiam hæredis, aut cuiuslibet alterius per fideicōmissum relinqui potest. Et legatarius de re sibi legata sua, vel aliena alteri restituenda potest grauari, dummodo non plus oneretur, quàm honoratur. Et quādo res aliena legatur, vel ipsa vel eius æstimatio præstanda est. Aretinus.

Annota, Eatenus quem fideicōmissis grauari posse, quatenus honoratur.

Potest autē nō solū proprias res testator per fideicōmissum relinquere: sed & hæredis, aut legatarij, aut fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius l. Itaque & legatarius & fideicōmissarius nō solū de ea re rogari pōt, vt eā alicui restituat, quę ei relicta sit sed etiam de alia, siue ipsius m, siue aliena sit. Hoc solū obseruādū est, ne plus quisquā rogetur † alicui restituere, quā ipse ex testamento cœperit. nam quod amplius est, inutiliter n relinquitur.

Cùm autem aliena res

---

a Iurauerit. Nam in omni casu erat olim iurandum & in omni capi. vt C. de iur. calum. l. j. in princi. hodie sufficit semel iurare: vt in authen. de iis, qui ingre. ad app. §. fina. colla, v.

b Necesse eum habere. Sed nunquid hodie corrigitur hoc, cū nulli deferatur inuito: vt C. de iureiur. l. fin. & l. generaliter. §. sed iuramento. ver. sin autem? Respon. non, quia hæc est posterior cōstitutio Iustiniani: vt C. de fideicom. l. fina. & ita est iste specialis casus, in quo quis compellitur iurare.

c Coartari. Nota propter contumaciā non iurantis eum cōdemnari: vt C. de iura. calumn. l. ij. §. penulti.

d Eadem. Scilicet vt compellatur iurare vel soluere.

e Quod si. Dixi quando contumax fuit non iurādo, nūc quando iurauit, & per sacramētum fuit confessus, vel etiam ante, quam iuret, sed prius negauerat relictum: vt in fine huius titu. dicemus statim.

f Subtilitatem. Quę est, vt ex quo est voluntas non solennis, non valeant ea quæ facta sunt: vt C. de fideicommis. lege si veritas. & C. de testa. l. non dubium. §. illud.

g Soluere cogendus est. Sed quomodo coactatur ex non solenni voluntate? sic ergo soluuntur inutiliter relicta, sicut & vtiliter, quod esse non debet: vt C. de fideicommis. lege, si veritas. quæ est contra. solu. quidam dicunt, quod vbi solenniter testari voluit, & non fecit, habet locum lex contraria: alias si noluit testari solenniter habet locum quod hic dicitur: vt ff. de iu. codi l. j. Sed hæc falsa est: quia & hic de testatore loquitur, qui solenniter facit: vt ibi si testator fidei hæredis sui commisit. Alij, vt B. dicebant esse distinguendum: an dicat hæres, non est verum tibi legatum esse in quo casu cogitur probare esse verum & solenne, vt in contrario: eo saluo, vt si deferatur sacramentum iure: vt supra proxi. §. an dicat, non potest petere, quia est minus solenne, in quo casu cogitur, vt hic. Sed hoc non valet: quia secundum hoc expediret ei negare, quod esse non debet: vt ff. de trib. l. illud. §. penult. Dic ergo secundū Ioan. aut ab initio confitetur relictum, & tunc non tenetur ex non solēni voluntate. vt in l. illa cōtraria. Aut negauit, & tunc ex solenni voluntate nō tenetur, sed postea per sacramentum, vel per probationes compellitur: vt ita ratione sui mendacij teneatur: vt hic, & arg. in authē. de trien. & semis. §. studium. & §. ad hoc.

DE SINGVLIS REBVS PER fideicommissum relictis.

De fideicommiss. generalibus suprà titu. j. dixit, nunc de specialibus dixit. Accursius.

Potest. Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primo ponit de fideicommisso pecuniario. Secundo de libertatibus. Tertio per quæ verba fieri debeant. Secunda ibi, Libertas quoque. Tertia ibi, Verba.

h Singulas res. Nō solum generaliter: vt s. titu. j.

i Vel legatarium. Scilicet rogare, vt aliquid alicui restituat.

k Non possit. Antiquo iure inspecto: sed nouo iure aliter est. nam potest à quolibet qui commodū quocunque modo habet, legari & fideicommitti: vt C. com. de leg. lege. ij. §. fina. & hoc statim subiicit. ADDITIO. Dic secundum Ioan. Fabr. quod accipiendo legatum proprie, forte nō pōt legari, nisi ab hærede, sed fideicommitti sic: vt l. si fuerit. §. j. ff. de lega. iij. & quod ibi nota. maxime per Barto. sed quia legatum & fideicommissum idem sunt, & facta sunt hodie similia & synonima: ideo illa differentia hodie non tenet: vt dicta l. ij. §. fina. C. communia de lega. & plene not. per glos. & docto. l. j. ff. de lega. j. & ibi dixi supra de leg. §. j. sed ibi Rapha. dicit, quod iste tex. non potest loqui de iure antiquo, cū hic sit verbum, possit. dum dicit, legari non possit. nō autem dicit, legari non poterat &c. dic vt per eum. Ange.

l Alterius. Refert tamen an leget rem extranei, an hæredis. primo casu distinguitur an sciuerit alienam, vel credidit suam: secundo non: vt s. de lega. §. quod autē. & ff. de leg. ij l. vnum ex familia. §. si rem.

m Ipsius. Scilicet legatarij.

n Innutiliter. Facit ff. de leg. j. l. plane. ij §. fin. & l. videndum. & ff. de leg. iij. l. j. §. sciēdū. & l. iij. § Iuli. & l. si legatarius. in princ. Sed contra in dicta l. plane. §. si cui. Sed ibi stetit per legatariū quo min⁹ meliorē acceperis

---

† Scilicet hæredem. Codicillis v. testes adsunt.

† Et hæc lectura videtur satis probari p istū tex. quem sequuntur Frāc. Accur. M. sil. & alij do. vt refert Bart. in l. si. C. eo. & Ange. hic. secundum quam erat practica, qđ hæredi ab initio non negāti deferret fideicommissari⁹ iuramentum si testator volens solenniter testari fidei suæ cōmisisset tale legatum: quo iurante erit securus: contra recusantē vero agetur cōdictiōe ex isto §. Et quāuis etiā in i. to mēbro

per fideicōmissum relinquitur: necesse est ei, q rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationē eius soluere.

Etiam libertas seruo per fideicōmissum potest relinqui: & non tantùm seruo proprio, sed etiam alieno: vt quando poterit ematur & manumittatur. h. d.

Libertas quoque seruo per fideicōmissum dari potest: vt hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest, vtrum de suo proprio seruo testato roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarij, vel etiam extranei [a] sit. Itaque & alienus seruus, redimi & manumitti debet. Quòd si dominus eum non vendat [b]: si modo [c] nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatē, recepit [e]: non statim extinguitur fideicōmissaria libertas: sed differtur [f]: quia possit tempore procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas.

Directæ libertati datus, testatoris libertus efficitur: fideicōmissariā autem adeptus libertatem hæredis est libertus.

Qui autem ex fideicōmissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus sit: sed eius, qui manumittit [g]. At is, qui directò ex testamento liber esse iubetur: ipsius testatoris libertus sit: qui etiam Orcinus † [h] appellatur. Nec alius vllus directò ex testamento libertatē habere pōt, quā qui vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentū, & quo moreretur. Directa autem libertas tūc dari videtur: cùm non ab alio seruū manumitti rogat: sed velut ex suo [i] testamento [k] libertatē ei competere [l] vult.

Siue præceptiuis, siue rogatiuis verbis, fideicommissum fiat, valet. h. d. Areti.

Verba autem fideicōmissorū hæc maximè [m] in vsu habent: peto, rogo, volo, mādo, fidei tuę committo, quę pinde singula firma sunt: atq; si omnia in vnum congesta essent.

TITVLVS XXV.

DE CODICILLIS.

Codicillos etiā nō testatus quiuis facere potest: porrò antè testamentū facti, nulla expressa confirmatione, nouo iure indigent.

ANte Augusti tempora cōstat, codicillorum ius in vsu nō fuisse: sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiā fideicōmis-

---

petit. vel melior videtur esse quē elegerit, licet deteriorē elegerit: vt ar. j. de act. §. pręterea. Itē ar. cōtra. ff. de leg. ij. l. Imper. §. j. ibi, enī vero &c. Sed hoc q hic dicitur intellige qñ in quātitate legaſ alicui, & in quātitate oneraſ, ibi aūt qñ quātitas daſ, & in specie grauaſ: quo casu tm̄ vr̄ æstimasse speciē suā legatarius accipiendo quātitatem. vt ex eadē l. colligiſ. Item contra. ff. ad l. Fal. l. sed & si non seruus. in princip. Sed & ibi eodem modo respōde: q a quantitas erat legata: & onus erat positum in faciēdo, Sed cū quantitas legaſ: & in quantitate grauaſ sicut hic loquitur: nunquid quartā iure Falcidiæ pōt oneratus retinere: siue sit legatarius, siue fideicommissarius q̃ sit grauatus? Quidā dicūt q sic: vt ar. ff. ad l. Falc. l. pœnales. §. fi. Nos contra: vt in e. tit. l. lex Fal. si interueniat. §. nunquam. & de vulgar. substitu. l. cohæredi. §. cum filiæ.

ADDITIO. De quo dic vt per gl. in d. §. nunquam. & in l. j. §. denique. & ibi Bart. ff. ad Tre. & p Ang. hic notab.

[a] Extranei. Licet etiam crediderit suū: vt ff. de fideicō. lib. l. Paulus. j. rñ. & l. alieno in princip. Sed in pecuniario legato distinguitur, sciuerit vel ignorauerit rē alienā: vt s. de leg. §. quod autē. & §. non solum.

[b] Non vendat. Vel etiā si vēdat, sed vltra iustum pretiū vēdere vult. nā tunc perinde est acsi non vendat: vt ff. de leg. iij. l. non dubiū. §. fi.

[c] Si modo. Interpositio est.

[d] Nihil. Si enī aliquid etiā modicum relinquitur alicui, vt vendat, & ille legatum accepit, compellitur vendere: vt hic, & C. de fideicom. lib. l. liberi. & l. si te donatā. & C. ad leg. Falc. si ea cuius filium.

[e] Recepit. Scilicet dominus istius.

[f] Differtur. Quod differtur, nō auferſ. sic ff. de iud. l. cum furiosus. Arg. cōtra. C. de inoffic. test. l. scimus. §. fi. & ff. de vsufru. l. si vsusfructus. Itē no. q inspicitur, quod euenire potest. sic ff. de iur. om. iud. l. si idem. §. fi. in glo. adiudicari. & ff. de adi. le. l. si seruo.

[g] Eius qui manumittit. Id est, hæredis vel legatarij vel fideicōmissarij C. de fideicō. lib. l. ij, q̃bus. Accurſ.

[h] Orcinus. Sic dictus ab orco. i. manumissus ab eo, q tendit ad orcū. i. infernū. Vel orthinus ab orthos, quod est rectum. Vnde orthinus. i. directo manumissus. Vel ab orce. qđ est capio (nā & inde archiorcus) q̃ multa capiunt manumissi in testamento, in quo multa fiunt.

[i] Ex suo. Non expectata manumissione ab alio facienda.

[k] Testamēto. Vel etiā codicillis testamento confirmatis: vt ff. de manumiss. test. l. libertas.

[l] Cōpetere. Quæ competit hæreditate adita etiam ab vno ex pluribus hæredibus: vt ff. de manumiss. testa. l. testamento manumissus. §. testamento.

[m] Maxime. Ideo hoc dicit: quia quibuscunq; verbis relinqui possunt: vt s. de lega. in princi. siue directis, siue precariis: vt C. com. de le. l. omne verbū. & facit ff. ad Treb. l. Scæuola.

ADDITIO. Et hoc verum, si verba importent dispositionē, item fideicommissum, vel ad hoc extēdi possit ex cōiectura ratamēte testatoris: nō alias: vt l. pr̄. §. pr̄ filios. ff. de leg. iij.

DE CODICILLIS.

Quia testamenta & eorum accidentia dicta sunt: nūc de codicillis. i. de paruula vel de minima scripta volūtate. Nā ideo codicilli dicūtur: quia in breuiori chartula vel codice, quā testamentū fiebāt, & solū in eis quedā fideicōmissa relinquebātur: & tales sunt ad testamētū qualis est schapha ad nauē. Sed nunquid secundū hoc possunt fieri sine scriptura? Quidam dicunt quod nō: sed tamē dico etiā sine scriptura hodie fieri posse, licet forte olim in scriptis tantū fierent: vt C. de bon. libe. l. si in princi. Accursius.

ANte Augusti &c. Istetit. diuiditur in quatuor partes. Primo quomodo fuerit introductus vsus codicillorum. Secūdo quando codicilli testamento cōfirmati vale[illegible] Tertio, an hæreditas directo possit dari. [illegible]

Etiā ibi casus in quo plus grauaſ q̃s, quā honoratur, secū dum Por. Aegi. Per.

At in cōtrariū facit text. in d. l. alieno.

De isto brocardo dic vt per Bart. in l. inter stipulantem. §. sacramenta. ff. de verb. obl.

Orcinus q̃s & vnde dicitur.

† Orcinus ob id dicitē q libertus sit defuncti & iā ad Orcū missi. Alciat. li. j. præter mis. legit Orthinus: sed aptior est vox Orcini. Theophilo dicitur χαρωνιανὸς ἀπελεύθερος, idest Charonianus libertus à Charonte inferorum portitore.

Codicilli sine scriptura [illegible]

(sa esse cœperunt) codicillos introduxit. Nã cũ decederet in Aphrica, scripsit codicillos testamẽto confirmatos [a], quibus ab Augusto [b] petiit per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et cùm diuus Augustus voluntatem eius impleſſet: deinceps reliqui eius [c] authoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat [d], soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse sapientes viros, interq́ eos Trebatium quoque, cuius tũc authoritas maxima erat: & quęsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatiũ suasisse augusto, quòd diceret vtilissimum, & necessarium hoc ciuibus esse propter magnas & lõgas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si qs testamentum facere non posset [e], tamen codicillos posset. Post quæ tempora cùm & Labeo codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

Etiã ab intestato codicilli fieri possunt. Sed quando ante testamentum fiebant: non aliter valebant, nisi erant in testamẽto confirmati. Hodiè verò semper videntur confirmati. Aret.

Non tantùm autem testamẽto facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cùm ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, nõ aliter vires habere, quã si speciali postea voluntate confirmentur [f]. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quàm in codicillis expresserat, nõ recessisse.

Codicillis nec dari nec adimi directò hereditas põt: nec instituto

vel adimi in codicillis. Quarto, an quis possit facere pluves codicillos. Secunda ibi, Nõ tantũ. Tertia ibi, Codicillis. Quarta ibi, Codicillos. CASVS Domine, iam video, quod vultis tractare de Codicillis, dicatis igitur mihi si placet, qñ primo ius codicillorũ in vsu esse cœperit, & quis primo introduxit codicillos? Ad hęc rñ. Amice, ius codicil. temporibus diui Augusti primo in vsu esse cœpit: nam certum est ante Augusti tẽpora ius codicillorũ in vsu non fuisse: sed primo Lucius Lentulus, ex cuius persona etiam fideicom. sumpserunt originem, codicillos introduxit. Nã cum prædictus Lucius Lentulus, in Aphrica diem extremum clauderet quosdam scripsit codicillos in testamento suo confirmatos, quibus rogauit Augustum per fideic. vt aliquid faceret, & cum diuus Augustus voluntatẽ suam in codicil. contentam impleuisset: postea cæteri auth. principis secuti fide. præstabant, & filia eiusdem Lentuli legata in codicillis patris sui contenta soluit. ad quorum præstationem diuus Augustus iurisprudentes conuocauit inter quos erat Trebatius cuius tunc authoritas maxima habebatur, & ab eisdem iuriscon. quæsiuit, an vsus codicillorũ recipi posset, & an nõ dissoni essent codicilli iuris rationi? Et dicitur Trebatium respondisse Augusto vtilissimum & necessarium fore vsum codicillorũ, & maxime propter longas & magnas peregrinationes, quę apud veteres fuissent: vt si quis testamentũ solenne propter impotẽtiam facti facere non posset, faceret saltẽ codi. quibus vltimam volũtatẽ declararet. vnde post illa tempora cũ etiam Labeo iurisconsul. codicillos fecisset: iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Et hæc dicuntur vsq; ad §. non tantum autem.

[a] Confirmatos. Hic nota quod quatuor modis codicilli conficiuntur. aut enim in futurum confirmantur. veluti testamento prius facto in quo dictũ est q̃cquid dixero in codicillis, valere volo. & postea codicilli facti sunt. Aut in p̃teritũ: veluti codicilli prius facti testamento facto postea cõfirmati sunt & hi duo casus. C. e. l. siue in initio [illegible]. Tertio fiũt cũ testamẽto: veluti cũ testator qui testm̃ implere nequiuerit, addiderit vt vim codicillorum haberet: vt C. eod. l. fina. § illud plane. ibi, nisi id ille &c. Quarto sine testamento, scilicet, ab intestato: vt ff. eo. de iure codicil. l. conficiuntur. & J. eod. §, non tantum. & C. eod. l. non idcirco. hic autem fuerunt confirmati, vel ante, vel post.

[b] Augusto. Cui aliquid relinquebatur.

[c] Eius. Scilicet Augusti.

[d] Non debebat. Quia legata non debebãtur, nisi ex testamẽto iure antiquo: vt diximus s. ti. ij. §. pręterea.

[e] Nota, aliquando confirmatio præcedit suũ cõfirmabile. facit secundum Bal. & Sali in d. l. siue in initio. C. eod. tit. qd̃ eps potest confirmare electionem fiendam p patronos ecclesiæ, antequã fiat: quod not. videl. cum antea. C. de arbi. an quis possit approbare laudũ antequam pferatur, & sic an primo qs possit approbare & confirmare electionem antequã facta fuerit. Angel.

[e] Non posset. Propter impotentiam facti: vt quia non habet tot testes, qui testamento conficiendo sufficiant: secus si propter impotẽtiam iuris: vt ff. eodem, l. diui. §. codicillos. quæ est contra. Et probatur hæc solutio. ff. eodem. l. conficiũtur. §. codicilli.

Non tantum autem. CASVS. Domine, iam vidimus, quod primo Lucius Lentulus fecit codicillos testamento suo confirmatos: nunquid igitur requiritur de necessitate, quod fiat testamẽtum ad hoc, quod possint valere codicilli? Et respond. quod non. Nam non tantum facto testamento potest quis codicillos facere: sed etiã intestatus decedẽs codicillos facere põt: & in eis fideicommis. relinquere. Papin. tamen ait codicillos ante testamentum factos non aliter iuris necessitatem habere nisi postea speciali voluntate testatoris, & in testamento confirmentur. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt ex codicillis ante testamẽtum factis postea cum effectu fideicom. peti. licet in testamento subsecuto non fuerint expresse confirmat, si tamen appareat testatorem qui post factos codicillos fecit testamentum, à voluntate in codicillis expressa non recessisse. & ita non est necessaria specialis confirmatio: sed sufficit si non appareat de contraria voluntate testatoris. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. codicillis autem.

[f] Confirmentur. Scilicet expressim, vel etiã si quoquo iudicio retinetur prima voluntas: vt ff. eo. de iure codic. l. ante tabulas testamenti. sed Ioan. contra. Nam siue ante, siue post fiant, semper videntur confirmati: vt hic dicitur statim, & ff. eod. de iure codic. l. si quis cum. §. fi. & l. ab intestato. Accur.

[illegible] In hoc tamen remanet hodie differentia, secundũ Io. Fab. quia quãdo expresse cõfirmãtur, valent iure directo, quæ in his continentur. secus, si tacite. l. libertates. ff. de manu. test. & de test. tut. l. iij. quãuis glo. ibi notet contrarium.

Codicillis autem. [illegible] Domine, iam video, φ codicilli añ testamentũ & post testamẽtũ fieri possunt, & ab intestato. Sed nunquid eandẽ potestatẽ habent co

bent codicilli, quam & testamentū? Ad hoc respon. ꝙ non: imo codicilli in multis differunt à testamēto. Hæreditas enim in codicillis nec directo dari, nec adimi potest: & hoc ideo statutum est, ne ius testamētorū & codicillorum confundatur vnde nec exhæredatio directo in codicillis scribi potest: sed omnia supradicta in testamento fieri possunt. sed licet in codicillis hæreditas directo dari nō possit: in illis tamen fideicommis. iure relinqui potest. Item nec conditio hæredi instituto in codicillis adiici potest: nec etiam substitutio directo fieri. Et non solum in prædictis differunt codicilli à testamento, sed etiam in aliis: nam plures codicillos quis facere potest, ita vt omnes valeant: & nullam solennitatem ordinationis verborū desiderant: licet secus in testamento. Et hæc dicuntur vsque in fin. tit.

Vt l. scęuola. ff. ad Trebatiū. et vide Io. And. de testa. in c. si pater. ī gl. sup verb. interdū. l. vj.

hæredi cōditio adiici nec directò substitui: fideicōmitti aūt potest.

Codicillis autem hæreditas neque dari [a], neque adimi † potest: ne cō fundatur [b] ius testamentorum & codicillorum: & ideo nec exhæredatio scribi [c]. Directò autem hæreditas codicillis neq; dari, neque adimi potest. Nam per fideicōmissum hæreditas codicillis iure relinquitur [d]. Nec conditionē hæredi instituto [e] codicillis adiicere [f], neque substituere directò [g] quis potest.

Plures codicillos vnus facere potest omnes habentes effectū secus in pluribus testamentis.

Codicillos autem etiā plures [h] quis facere pōt: & nullam [i] solennitatē ordinationis desiderant.

a Neque dari. Directo: sed per fideicommissum siue ab eo quem prius fecerat hæredem, siue à legitimis bene potest relinqui: vt ff. eo. de iur. cod. l. ij. §. fi. co. l. hæreditatem. & ī. proxi. §. [illegible] Io. Et assignat gl. l. hæreditatē. rationem differentiæ: quia non tantū aufertur per fideicommis. sicut directo aufertur. Vel dic secūdū Sa. aliqua virt⁹ attribuitur vni, quæ nō attribuitur alteri: vt l. fi. C. eo. & maiorem vim testamēta, quā codicilli habent, propter maiorem solennitatem in eo requisitam. Ange.

b Ne confundatur. Id est, ne istæ duę voluntates sic misceantur, vt vna ab altera discerni non possit. nam si idem significarent, quare diuersa nomina darentur: vt C. eod. l. si idem.

c Scribi. Scilicet vt de iure valeat.

d Relinquitur. Sed qua actione hæc hæreditas, vel etiam alia in codicillis relicta petentur? Respō. quidā cōdictione ex l. vt ff. de cōdictio. ex lege. l. j. Vel dic vtili actione ex testamento, cū ad instar testamenti codicilli sint inuenti: vt ff. eo. de iure codicil. l. ij. §. j.

e Instituto. Scilicet in testamento.

f Adiicere. Et cui conditioni adiectæ necesse parere non habet, sed in eius conditionis defectum de ademptione hæreditatis cogitasse videt: vt ff. de cōdi. insti. l. penul. in fi. Sed forte in vanū cogitauit vt ibi dixi.

g Directo. Si tamen substituerit, videtur rogasse per fideicommissum, vt restituat: vt ff. ad Treb. l. Scęuola.

h Plures. Vt etiam omnes valeant, nisi cōtrariā contineant voluntatem: vt C. eod. l. cum proponas. aliud in testamentis: vt s̄. quibus mod. testa. infir. §. posteriore. & facit ff. eo. l. diuus. §. j.

i Et nullam. Scilicet de illis quatuor quæ in testamēto desiderantur: vel septem testium, vel sigillorū, vel quod sua manu scribātur, vel quod subscribāt testes: vt s̄. de test. §. j. Sed quædam solennitates & hic desiderantur, vt sunt quinq; testes, vt diximus s̄. tit. ij. §. fina.

Idē ecōtrario: qa cōditio apposita ī testamento nō potest in codicillis remoueri: qa tunc pure hæreditas dari videtur cō[illegible] ra istum ext. nisi [illegible]orsan ob [illegible]uorem li[illegible]erorū: p[illegible]o. in l. di[illegible]i. ff. eod. [illegible]lausulata [illegible]nen derogatoria apposita ī testamento pōt in codicillis remoueri: vt per Ange. hic.

DE HÆREDITATIBVS, [illegible]

Hic titulus est generalis ad omnes sequentes titulos vsq; ad titu. de bonorū pos. vbi mistim tractabit ex testamento, & ab intestato, sed textus huius titu. loquitur tantum de suis hæredibus, & sic alias ff si certum petatur. & de rebus credi. vbi tractat de mutuo in specie tantum. Accursius.

Institutionum, seu Elementorum D. Iustiniani sacratissimi principis, Liber III.

TITVLVS I.

DE HAEREDITATIBVS QVAE ab intestato deferuntur.

Intestatus dicitur quis decedere pluribus modis, qui hic describuntur. Aretinus.

Intestatus † decedit, qui aut omnino testamentum

[illegible] Iste titu. sic continuatur: Dictum est suprà, de hæreditatibus, quæ testamento facto deferuntur: nunc sequitur videre de hæreditatibus, quę ab intestato deferuntur.

Intestatus. Totus iste titul⁹ diuidit in quatuor partes principales. Primo ponit quis dicitur decedere intestatus. Secundo, quod prima causa est liberorum, & qui sunt liberi, & sui. Tertio de emancipatis quomodo admittantur, & de adoptiuis. Quarto ponit aliquas suas correctiones. Secunda ibi, Intestatorum autem. Tertia ibi, Emancipati autem. Quarta ibi, Sed ea omnia.

[illegible] Domine, iam video, quod vos vultis tractare de hæreditatibus, quæ deferuntur ab intestato, pro Deo, si placet vobis, dicatis mihi quis intelligitur decedere intestatus? Ad hoc respondit. Itestatus decedere intelligitur ille, qui aut nullo modo fecit testamentum: aut de facto quidem fecit testamentum, non tamen de iure: vt pote, quia iuris solennitate caruit, vel testamenti factionem non habuit: aut testamentum quod iure fecerat, arrogatione ruptum fuit, vel capitis diminutione irritum factum est: aut si ex testamento solenniter facto nullus hæres extiterit: omnibus enim his modis intelligitur quis intestatus decedere. & hæc dicuntur vsque ad illum §. intestatorum. Domine. iam video quis intelligitur decedere intestatus. dicatis modo mihi, si placet, ad quos intestatorum hæreditas pertinet? Ad hoc respondet, Amice, hæreditas intestatorum ex lege duodecim tabularum: primo pertinet ad suos hæredes. Sed quid domine Imperator, vos dicitis, quod hæreditas intestatorum pertinet ad suos hæredes: dicatis mihi si placet, qui intelliguntur sui hæredes? Ad hoc respondeo, Amice sui hæredes intelliguntur, qui in potestate morientis sunt, de cuius hæreditate tractatur: veluti filius & filia, nepos, & neptis, descendentes ex filio, pronepos & proneptis: & per masculinam lineam directo descendentes: nec interest quo ad hoc vt hæredes censeantur, vtrum sint naturales liberi, an adoptiui. Nam adoptiui liberi tempore mortis in potestate existentes, sui hæredes intelliguntur: & non solum supradictis ex binis matrimoniis existentes procreati dicuntur sui hæredes, sed etiam necesse est eos inter suos hæredes connumerari, qui ab intestato non erant in potestate parentum: vt pote naturales, qui non sunt ex legitimo matrimonio ge

† An autem idē sit intestatū decedere, ꝙ ab intestato: vide per Barto. in l. Cēturio. ff. de vul. & pupill. & l. j. ff. de suis & leg. per Bald. in l. generaliter. in prī. C. de insti tu. & subs. sub condi. & per Io. And. in addi. ad Spe. tit. de success. ab intest.

nio geniti: postea tamen à parentibus naturalibus curiis dati sunt: & ita in potestate patris redacti. Hi enim beneficio diualium cōstitutionū, quæ super filiis naturalibus positæ sunt, iura suorū hæredum nanciscuntur. Nec solum supradicti inter suos hæredes constituuntur: sed etiam illi quos nostra constitutione statuimus, vt si quis aliquam mulierem in suo contubernio copulauerit: non tamen ab initio affectione maritali eam habuerit: erat tamen talis cum qua poterat habere legitimum coniugium: si ex ea prolē procreauerit: & postea maritali affectione interueniente cum eadem muliere instrumenta dotalia cōfecerit, & filios & filias ex eadem habuerit: statuimus, dico, non solum posteriores liberos scilicet post matrimonium contractum editos, legitimos & in potestate patris esse, sed etiā priores, videlicet ante matrimonium editos, & hoc merito statuim⁹. Nam isti liberi ante matrimonium nati, occasionem legitimi nominis etiam aliis post matrimoniū natis præstiterunt. Ratione enim affectionis, quam pater ad prolem primo procreatam habuit, & quia matrem eorum habuit in prole fœcundam, ideo eam sibi maritali affectione copulauit, & hoc obtinere censuimus. non solum si post dotalia instrumenta confecta liberi nati fuerint & extiterint, sed etiam si nulli post matrimonium fuerint nati: vel etiam si aliqui fuerint nati, sed postea mortui. In omni enim euentu cēsuimus liberos ante matrimonium natos maritali affectione secundum tenorem nostræ constitutionis postea subsecuta legitimos esse, & iura suorum hæredum in omnibus habere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. ita demum. Franc.

non fecit [a]: aut non iure fecit [b]: aut id, quod fecerat, ruptū [c] irritum've [d] factū est: aut si ex eo nemo hæres extiterit [e].

Intestatorum hæreditates suis hæredibus imprimis deferuntur: in quorum numero sunt naturales liberi, quam primū legitimi (secundum præscriptos in l. modos) sunt effecti.

Intestatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum primum ad suos hæredes pertinent †. Sui autem hæredes existimantur (vt suprà diximus [f]) qui in potestate morientis fuerint [g]: veluti filius filia've, nepos neptis've ex filio, pronepos proneptis've ex nepote ex filio nato [h], prognatus [i] prognata've. Nec interest, vtrum naturales [k] sint liberi, an adoptiui.

Liberi legitimati siue per ablationem curiæ, siue per subsequens matrimonium, de numero suorū hæredum sunt censendi. Areti.

Quibus [m] connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem nuptiis vel matrimoniis non sunt progeniti, curiis [n] tamen ciuitatū dati, secūdum Diualium [o] constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, hæredum suorum iura nanciscuntur. Nec non eos [p], quos nostræ amplexæ sunt constitutiones [q], per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit [r]; postea verò affectiōe procedente, etiam nuptialia instrumenta [s] cum ea fecerit, & filios vel filias

a Non fecit. Vel quia non vult: vel quia non potest: vt pupillus furiosus: licet hi improprie intestati dicantur esse: quia & si vellent testari non possunt: vt ff. eo. scilicet de suis & legiti. l. j. in princi.

ADDITIO Quod no. secūdū Ioan. Fab. cōtra eos, qui vendicāt sibi bona intestatorum ex cōsuetudine: vel præferūtur ex statuto. de quo & an facto testamēto, & postea rupto habeat locum dictū statutū, quod ab intestato pferant agnati &c. vide late p Ang. hic.

b Non iure fecit. Quia caruit solennitate testium, vel non habuit testamenti factionem, & fecit.

c Ruptum. Arrogatione vel agnatione posthumi. vt s. qui. mo. te. infir. j. rñ. [1] Et no. φ nō est per oia idem qñ rūpitur, ac si nullū factū esset: si tñ fecit codicillos cū primo casu s. qñ rumpitur legatū vt ex codicillis non valeat vt C. de codi. l. j. in prin. secūdo sic: vt s. de fideic. hær. §. præterea. & ff. de iu. cod. l. si quis eū. in fi. j. rñ. & in l. ab intestato. & s. ti. j. §. nō tantum. Accur.

d Irritumve. Vt per capitis diminutionem testatoris: vt s. quib. mo. test. infir. §. non tamen. & facit ff. de verbo. signi. l. intestatus.

e Extiterit. Sunt & aliȷ duo modi: vt per querelam, vel cōtra tabulas testamēto rescisso: vt C. de collat. l. vt liberis. Accur.

ADDITIO. Hoc verum si sit mota ante aditam hæreditatem. secus si post: qa prætor non potest facere desinere quem esse hæredem §. quos autē. de bo. pos. Ang.

f Supra diximus. s. de hæred. qua. & diffe. §. sui. Ang.

g Fuerint. Itē aliud est necesse. vt nemo eos præcedat. vt ibidem dicitur: vt s. de hære. quali. & diffe. §. sui.

h Ex filio nato. Aliud si ex filia: vt supra. de pa. po. §. fili⁹.

i Prognatus. Id est, procul à me natus: quia in quarto gradu est mihi, qui vocatur abnepos: vt j. de gradi. §. quarto. Vel dic [3] compositum poni pro simplici: id est, natum vel natam. & sic pone pronepote prædicto. Vel dic melius. loquitur de omnibus descendentibus vlterioribus: & ideo dicit prognatus: quia vsque in infinitū succedunt: vt in authen. de hære. ab intest. §. j. & sic proprie ponitur prognatus, id est, procul natus.

k Naturales. Id est, legitimi.

l An adoptiui. Quo ad hoc vt sui dicātur: [4] nisi emācipati fuerint: tunc enim interest, cū naturales emancipati iure prętorio succedāt adoptiui non: vt ff. de suis & leg. hære. l. j §. suos. & j. eo. §. minus. Accur.

m Quibus. Scilicet suis hæredibus.

n Curiis. Erat enim curia siue corpus in qualibet ciuitate, quę curia indigebat officialibus, vt negotia expedirentur: vt in auth. de defen. ci. §. nulla. in fi. col. iȷ. vnde quicūque vellet naturalē suū filiū dare illi curiæ: vel ipsemet filius post mortē patris se offerre: non extantibus legitimis, vel pater testamēto illud dicat, legitimus fiebat, vt in authen. quib. mod. nat. effi. sui. §. quod vero. & §. si quis igitur. col. vj. sicut sit remissio peccatorum iis, qui vadunt vltra mare.

o Diualium. Id est, principum scilicet Theodosij & Leonis: vt C. de nat. lib. l. si quis. & l. quoniam.

p Necnon eos. Scilicet, necesse est connumerari inter suos. Accur.

q Constitutiones. C. de na. li. l. cum quis. & l. nuper.

r Sustulerit. Id est. habuerit.

s Instrumenta. In quibus contineatur matrimoniū inter Titium & Bertā esse contractū, & dotē datā esse, quæ instrumenta dotalia vel nuptialia dicūtur. & sine his duob⁹ s. scriptura & dote dicit P. nō valere matrimonium: quia lex plerunque de his dixit tali casu: vt hic, & s. de nup. §. fina. non alias: vt ff. de regu. iuris. l. nupt.

† Intestatorū hęreditates ad quos quo ordine deberent, primus cōstituisse videtur Moses Hebræorū diuinus legislator. qua de re vide Nume. c. xxvij. Porro cū hæc iuris ciuilis pars varie iactata, & tantū non confusa esset apud Romanos Iustinian⁹ editis Nouellis constitutionibus, & imprimis Cōsil. 118. certum & simplicē ab intestato succedendi ordinē præscripsit.

Testari aliqui nolūt aliqui non possunt.

Testamentū per duo rumpitur.

[1] Intellige vt ibi per Io. Fab.

[3] Imo ... to grad ... secundu ... Nicol.

Pri... est meli... secundu... Nic.

[4] Scilic... ab intest... to secus ... testamēto de quo dic... vt per An... ge. i §. ho... die. s. de adop. In hoc nō ob... tinet i... do & no... no, etiam si cum c... sensu d... mini ad... ptet agna... tus ca... ptim. in ti. si de ... do fuc... tro. & ... suc. fue. ca. j. vt p Ioā. Fa. & Angel.

Peccatam mittunt peregrini... tibus.

Idē An. h §. fin. s. de nupt.

nuptias nos dicimus valere matrimonium: vt C. de nup. l. si vicinis. & in authen. de nupt. §. nuptias. colla. iiij. sed non fieri liberos legitimos: vt in auth. de trien. & semiſ. §. fina. colla. iij.

a Iustos. Repete iussimus.

b Prȩstiterunt. Scilicet primi. nā & ob hoc retinēt quidam prius concubinas 2, vt experiātur an ex eis possint filios habere, vt postea accipiant eas in vxores, vel repellant. quod scilicet vt repellantur, in vxore prohibitum est, vt in authent. quibus modis natur. effic. legit. §. quoniam. collat. vij.

Istā cautelā sequū tur Ange. & Por.

Cōcor. cum hoc tex. c. tanta cum gl. j. extra. q filij sint legi. Matrimoniū sine scriptura & dote potest valere: sed nō filij legitimari.

ADDITIO. Nota cautelam glo. quæ vult habere filios, sed dicta cautela non est bona quo ad animam, quia omnis fornicatio est hodie prohibita: vt dixi supra, de nuptiis. §. si aduersus. & §. fina. Ang.

c Censuimus. Quasi dicat: non solum si nascantur postea, & viuant cnm primis, siue non nascantur aliqui, siue etiam nascantur, & moriantur: vt C. de natur. lib. l. nuper. Et nota, quod etiam si legitimos habent ex vxore quondam: tamen hæc valent 3; & siue ex libera siue ex liberta, siue ex serua quā postea manumiserit, & in vxorem duxerit, hæc seruantur: vt in auth. de incest. nup. §. fin. colla. iij. & in aut. de trien. & semiſ. §. fin. colla. iij. & in authen. de filiis ante do. instrumenta natis per totum titu. colla. iij.

Quod verū intellige etiam si ne ipsorū cōsensu & nulla de ipsis i instrumēto facta mentione. secus tamē in legitimatione fiēda per rescriptū secundum Ang. hic.

habuerit: non solùm eos liberos, q post dotē editi sunt, iustos a, & in potestate patris esse: sed etiam anteriores †, qui & iis, q postea nati sunt, occasionē legitimi nominis pſtiterūt b, Quod obtinere censuimus c, & si nō ꝓgeniti fuerint post dotale instrumentū cōfectū liberi: vel etiā nati ab hac luce subtracti fuerint.

Nepotes & infrà hos, etiā posteriores, tum demum suorū nomine digni sunt, si in potestate constituti, primarias etiam parteis in gradu occupent, quod accidit si quis eos præcedebat, viuo adhuc parente desierit in potestate esse.

Ita demū tamē nepos neptis've, pronepos proneptis've suorum hæredum numero sunt, si prȩcedens persona desierit d in potestate parētis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione, veluti emancipatione e. Nam si per id tēpus f, quo q̄s g moritur, filius in potestate eius h sit: nepos ex eo i suus hæres esse non potest. idq; & in cæteris deinceps liberorū psonis k dictū esse intelligimus.

Posthumi quoque, qui si viuo parēte nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes sunt l.

Suus hæres statim post mortē parētis efficitur hæres, etiā ignorans licet sit pupillus, vel furiosus, & sine authoritate sui administratoris.

Sui autē hæredes fiunt etiam ignorantes m: & licet furiosi sint, hæredes n possunt existere: q̄a quibus ex causis ignorantibus nobis adquiritur, ex iis causis & furiosis adquiri potest o. Et statim à morte parentis quasi p continuatur do-

Ita demum. CASVS. Domine, vos iam dixistis mihi supra, q̄ nepos & neptis, & pronepos & proneptis, in numero suorū hæredū computātur, si persona directo præcedens desierit in potestate parentis esse, siue hoc contingat morte, siue capitis diminutione. Si enim eo tempore quo quis moritur, filium habuit in potestate: nepos ex eodem filio procreatus suus hæres auo esse non potest: quia pater eius gradu præcedens eū à iure sui hæredis excludit. & idē est in pronepote intelligendū & in cæteris liberorū personis. Si enim aliquis ex filio nepotē habuerit: ex eodē nepote pronepos non poterit suus hæres existere. Nepos enim, id est pater pronepotis ipsum pronepotē tanquam in remotiori gradu constitutū à iure sui hæredis excludit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. posthumi quoque.

d Desierit. Sed nunquid filius præcedit nepotem ex altero filio vno gradu. vt j. de grad. cog. §. primo gradu. & §. ij. & tamen non excludit 4, vt j. eo. §. cum filius? Resp. non videtur præcedere, cum sui patris locum obtineat: vt in dicto §. j. eo.

4 Idē Fa. Plac. & Angel.

e Emācipatione. Vel capitis diminutione maxima vel media, non autem captiuitate: vt s. quibus modis ius patr. potesta. sol. §. si ab hostibus. & ff. eo. de suis & legi. hæred. l. j. §. si filius.

f Nam si per id tempus. Contra j. eod. §. cum autem quæritur in princip. Sol. vt infra titu. j. §. proximus. Accursius.

g Quis. Veluti auus.

h Eius. Scilicet aui.

i Ex eo. Scilicet auo.

k Personis. Cum omnes liberi appellentur: licet post trinepotem improprie: vt ff. de gradi. l. iurisconsultus. §. parentes. & ff. de verborum signific. l. liberorum.

† Nepos tamē ex alio filio p̄mortuo bene esset suus hæres vna cum isto filio viuo. Aegi. per.

Posthumi quoque. CASVS. Domine, iam vos plures cōnumerastis mihi qui inter suos hȩredes connumerari possunt. nunq̄d sunt aliqui alij à prædictis, qui debeant inter suos hæredes cōnumerari? Respon. quod sic. Non enim solum iam nati, sed etiam posthumi inter suos hæredes connumerantur: & hoc est verum, si tales sunt posthumi, qui si suo legitimo viuo parente nascerentur: sui & in potestate eius essent futuri. Scire enim debes, quod sui hæredes siue iam nati siue posthumi etiam ignorantes hæredes fiunt: & licet furiosi sint, nihilomin⁹ hȩredes existere possunt, & hoc ideo, quia ex quibus causis nobis ignorantibus acquiritur, ex eisdem causis etiā furiosis acquiri poterit: & statim post mortē parentis quasi continuatur dominium inter suum hæredē & defunctum. & ideo pupillis hȩredibus suis non est necessaria tutoris authoritas, ad hoc vt acquiratur eis hæreditas: cum suis hæredibus etiam ignorantibus (vt supra dictum est) acquiratur hæreditas: nec etiā furioso suo hæredi consensu curatoris sui acquiritur hæreditas: sed ipso iure. & hæc dicuntur vsque ad illum §. interdum autem. Franc.

l Sui hæredes sunt. Cum habeantur pro natis quoties de eorum commodis quæritur 5: vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero. Et nota, quod posthumus dicitur proprie, qui post humationem patris nascitur: & dicitur etiam improprie ille, qui facto testamento nascitur: vt ff. de iniust. rup. testa. l. iij. §. j.

5 Idē Ange. in §. cū autē. s. de tut.

Posthumus dicitē dupliciter.

m Etiam ignorātes. Et inuiti, & statim, licet iure prȩtorio abstinere possint: vt supra, de hæred. qualit. & diffe. §. sui. & ff. si quis omiſ. cau. test. l. j. §. prætermittitur. versi. qui sunt.

ADDITIO. Quod prætoris beneficium etiam si non impetretur, competit ipso iure. l. ei qui se immiscuit. ff. de acquiren. hæred. Ang.

n Hæredes. Scilicet sui. alias non: nisi per curatorem, secundum quosdam: vt C. de cura. fur l. fi. §. tali itaq;.

o Acquiri potest. Sic ff. de action. & obliga. l. si à furioso. in prin. & ff. si certum petatur. l. si à furioso.

p Quasi. Hoc ideo, quia in corporalibus dicitur pro-

prie continuatio: sed domininiū est incorporale. Hoc reprobo, quia & possessio est res incorporalis 1: & tamen vna cum alia continuatur: vt ff. de acquir. poss. l. Pomponius. §. præterea. & §. in dotē. & §. si iussu. & §. sed & legatario. & §. pen. Dic ergo impropriè fieri continuationē: quia inter diuersa, nō inter eadē fieri debet, sed pater & filius vnum fictione iuris sunt: vt C. de impub. & aliis substitut. l. fina. §. fina.

1 Hoc verum secundum Bar. de iure ciuili: nō autem de iure gentiū.

a Pupillis. Alias si est hæreditas extranei, & non patris: tutoris authoritas & pupilli actus necessarius est: nisi sit infans: quo casu sufficit tutor: vt C. de iure delibera. l. potuit. & l. si infanti. §. parente. & ff. de tuto. & cura. da. ab iis. l. impuberi.

miniū: & ideo nec tutoris authoritate opus est pupillis a, cū etiā ignorātibus adquiratur suis hęredibus hæreditas. Nec curatoris ascēsu adquiritur furioso, sed ipso iure.

Qui ab hostibus captus, suus esse desiit, etiam mortuo parente regressus beneficio postliminij retrò semp suus fuisse fingitur. Itē patre etiam post obitū maiestatis damnato, filius iure suitatis priuatur.

Interdum b autem, licet in potestate patrentis mortis tēpore suus hęres non fuerit, tamen suus c hæres parenti efficitur. veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris sui: ius enim postliminij d hoc facit. Per contrariū autem hoc

Interdum autem. CASVS. Domine, vos dixistis mihi supra, quod illi censentur sui hæredes, qui erāt in potestate parentū tempore mortis eorum. nunquid est illud generaliter verum, quod existētes in potestate tempore mortis fiunt sui hęredes, et nulli alij? Ad hoc respondet, quod non. Quandoq; enim contingit vt licet aliquis in potestate parentis tempore mortis non fuerit, nihilominus tamen suus hæres parenti efficiatur: sicuti contingit in filiofamil. ab hostibus capto. Nam si post mortem patris in ciuitatem reuersus fuerit, suus hæres patri efficitur. Ius enim postliminij semper fingit eum in ciuitate fuisse, & sic per cōsequens in potestate patris tempore mortis extitisse, & ita postliminium eum patri suum hęredem facit. Et non solum in hoc casu recipit prædicta regula instantiam: sed etiā in casu contrario. Contingit enim quandoq;, vt licet quis in potestate defuncti tempore mortis fuerit, tamen hæres suus existere non possit: veluti si pater eius post mortem suam iudicatus fuerit reus perduellionis, & per hoc memoria eius damnata sit. nam in hoc casu, licet filius in potestate patris tempore mortis extiterit: suus hæres patri esse non poterit. Pater enim cuius memoria per sententiā damnata est, suum hæredem habere non potest: cum fiscus ei succedat. & hæc sunt vera de iustitia primitiua. sed hodie dici potest ipso iure filium suum esse hæredem: licet postea sententia lata contra memoriam patris desinat esse suus hæres. Et hęc dicuntur vsque ad illum §. cum filius filiave. Fran. de Are.

2 Scilicet Romanorū: argu. l. eū qui vectigal. ff. de ver. sig. Idē in alijs ciuitatib⁹ secundum gl. in l. fallaciter. C. de aboli. Quod est verū si nō recognoscit superiorem: alias secus. vt gl. in l. j. in princ. ff. ad. l. Iulia. ma. dic vt per Ange. hic.

b Interdum. Vt ff. de suis & leg. l. j. sed si quis. versi. interdum. Accursius.

c Suus. ff. de testa. l. lege Corn. in fin. contra. Sol. ibi ille qui fuit captus, non fuit reuersus: sed hic sic.

d Postliminij. Quod fingit eū semper in ciuitate fuisse: vt quibus mod. ius pa. potc. sol. §. si ab hostibus.

e Post mortē. Not. quædā delicta transire contra hęredem etiam lite non contestata, vt lęsæ maiestatis in duobus casibus, quando quis cōtra principē vel rempublicam 2 fuit molitus: alias non: vt ff. ad legē Iul. maiest. l. fi. & his duobus casibus hic tatum loquitur. Item de residuis & peculatus & repetundarum: vt ff. ad legem Iul. repet. l. fina. Item apostatatus: vt C. de adop. l. ij. & l. apostatarum. in fin. Quædam etiam non transeunt lite non contestata, vt omnia alia publica: vt ff. de accu. l. ex iudiciorum. Alia contestata lite trāseunt, alias non: vt omnia priuata delicta: vt C. de delic. defun. l. j. & ij. de perpet. & tempo. actio. §. non autem.

euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tēpe, tñ suus hęres nō fiat: veluti si post mortē e suā pater iudicat⁹ fuerit perduellionis f reus, ac per hoc memoria g eius dānata h fuerit. suū enī hæredem habere non potest: cū fiscus ei succedat: sed potest dici i, ipso quidē iure esse suum hæredem: sed desinere k.

Nepotes ex præmortuo filio, eorum patris locū assumētes simul cū patruo vel amita aui successionē consequuntur, in stirpes scilicet nō in capita: quòd si ex præmortuis fratribus nepotes tantū supersint, quæque proles in eam duntaxat partē succedet, quam pater, si superstes esset, assequuturus fuisset.

Cùm filius filia've, &

f Perduellionis. Ideo dicit perduellionis: quia perduellū fiebat certamen, si aliquis criminis huius dicebatur reus: quod aliqd in ipsum principem, vel rempublicam fuisset molitus, secundum Pla. Et potest dici hoc & defendi: quia & secundum iura Romana 3 videt posse fieri debere pugna: & sunt aliqua ar. vt ff. ad legem Aquil. l. qua actione. §. si qs in colluctatione. & ff. de re iudi. l. commodis. & ff. de iis, qui notantur infamia. l. athletas. & de athletis. l. j. & ff. de excusa tuto. l. athletæ. in prin. & C. quæ res pig. obli. pos. l. spem. & ff. de dona. l. donationes. in fine. his enim legibus habetur mentio de tali pugna: quæ non fieret, nisi de iure esset. Vel dic perduellionis, id est hostilis criminis. nā perduelles hostes dicuntur: vt ff. de verb. sig. l. quos nos.

3 De iure canonico est prohibitum talibus pugnantibus ministrari sacramenta: maxime uocātis ij. qō. ij. monomachiā. & in Specu. de accu. §. legtur. vel qd si. Angel. hic.

g Memoria. Nam ipse cum sit mortuus, non potest damnari nisi à Deo: vt ff. quæ senten. sine appella. re. l. penultima.

h Damnata. Hoc scilicet modo, pronuntio contra imperium Lucium fecisse: & ideo bona eius in fiscū inferri. nam per hoc memoria dānatur: & infamia quadam defunctus afficitur 4: vt supra ex quibus causis man. non lic. §. j. & ex tempore commissi delicti alienationes ab eo factæ non valebunt: vt C. ad legem Iuliam maiest. l. penult. in fin. & ff. de donat. l. donationes. §. fin. Accursius.

4 Idē Fa. Pla. & est singula. secundū Angel. hic.

ADDITIO. Ex hoc loco notari potest, quod de crimine alicuius etiam post mortē quęrere licet. quod verum est si agitur propter bona, vel contra personā & bona: secus si contra personam vel de persona tantum: quia tunc non licet: cum crimina morte extinguantur. Vide pro hoc glos. not. in capi. à nobis. secundo, de senten. excommu. in notula. puta in hæresi &c. Iurium allegationes breuitatis gratia omitto, quas illic videre poteris.

Crimina an post mortē possint inquiri.

i Potest dici. Scilicet verius.

k Desinere. Scilicet lata sententia. Nam nō facit ipso iure desinere hæredem suum esse tale delictum.

Cum filius. CASVS. Quidam decessit qui tēpore mortis habebat filium in potestate, & ex altero filio præmortuo nepotes. Modo quæro, vtrū iste qui gradu præcedit nepotes ex fratre suo, à successione intestati parētis illos nepotes debeat excludere? Ad hoc rñ. q nō. Cū enī filius filia ve, & ex altero filio pmortuo nepo-

suo nepos vel neptis extiterit: omnes simul ad hæreditatem vocantur: nec ille qui gradu proximior est, in vlteriore gradu constitutos à successione excludit. Aequum enim est visum esse, nepotes & neptes in locum patris sui præmortui succedere. Igitur pari ratione si quis intestatus decedens habuerit nepotem ex filio præmortuo, pronepotem vel proneptem: omnes pariter ad successionem vcantur intestati patris. Et quia in hoc casu placuit nepotes, & nepies, & pronepotes & proneptes in locum patris sui præmortui succedere: conueniēs esse visum est in stirpes, & non in capita eos hæredes esse: ita videlicet, vt filius ex vna parte existens dimidiam hæreditatis habeat: & nepotes ex altero filio, siue sint duo, siue sint plures, alteram dimidiam consequantur: vt sicuti pater si viueret, vna cum fratre suo in vna dimidia totius intestato patri succederet: ita nepotes ex eo in locum eius succedentes ad portionem eius tantummodo admittantur. Et idem est si ex duobus filiis pręmortuis nepotes vel etiam neptes existāt: & ex altero forte vnus vel duo: & ex altero filio, præmortuo tres vel quatuor. Nam in hoc casu, sicuti in superiori ad vnum vel ad duos ex altero filio natos dimidia pars hæreditatis aui intestati pertinet: ita & ad tres vel quatuor, vel plures ex altero filio natos altera dimidia pertinebit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. cum autem quæritur. Franc. de Aret.

ex altero filio [a] nepos neptis've existunt, pariter ad hæreditatem aui vocātur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Aequum [b] enim esse videtur, nepotes neptesq́ in patris sui locum succedere. Pari ratione et si nepos neptis've sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptis've: simul vocantur [c]. Et quia placuit nepotes neptes've, Item pronepotes pronepotes've in parentis sui locum succedere: cōueniēs esse visum est, non in capita, sed in stirpes [d] hæreditatem diuidi: vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero [e] filio duo plures've nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus, filiis [f] nepotes neptes've existant, ex altero [g] vnus [h] forte, aut duo, ex altero tres, aut quatuor, ad vnum, aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad iiij. altera dimidia.

Vt quis suus dici queat, etiam destituti testamenti tempus inspicitur: quo fit, vt qui nepos mortis auitæ tempore suus non erat, si tamen destituto testamento priorem locum occupat, sui hæredis iura nanciscatur: modo viuo auo conceptus fuerit: alioqui nullatenus admittetur.

Cùm [†] autem [i] quæritur, an quis suus hæres existere possit: eo tempore quærendum est, quo certum est [k] aliquem sine testamento [l] decessisse. quod accidit [m]; & destituto testamento. Hac ratione si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo [n] postea certum fuerit hæredem institutum ex testamento non fieri hæredem: aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit [o]:

[¹] Et sic nepos assumit personam patris nedum ab intestato, sed & facto testamento: quod postea impugnatur. Quod est verū si succeditur ti. hæreditario: quia tūc iuris dispositio quæ talis est, cōsideratur: secus si tit. fideicommissario: quia cōsideratur affectio: quę naturaliter est maior erga filios, quam nepotes, Ange.

[a] Ex altero filio. Secus si ex filia: vt ʃ. eod. §. item vetustas. & ʃ. eod. §. diui.

ADDITIO. Hodie secus: vt ibi nota. & in l. lege. in princ. C. de legi. hæred. Accursius.

[b] Aequum. Vt in authenti. quib. mod. nat. effi. sui. §. ergo. ibi, quid enim legalius. col. vij.

[c] Vocantur. Idem est & si per bonorum possessionem vocentur: vt ff. de contra tabul. l. j. §. vocantur [¹]. Sed contra ff. de cōtra tab. l. iij. §. j. Sol. non est contra: quia ibi præcedit filius: quia patris loco est adoptatus ad nepotem: vt s. eod. §. ita demum.

[d] In stirpes. Infra titu. j. §. hoc etiam addendum. in fin. contra. Solu. vt ibi.

[e] Ex altero. Sic ʃ. eod. §. fin. sic ff. de inoffic. testa. l. Papinianus. §. proinde si ex duobus. sic & C. de suis & legiti. l. nepotes.

[f] Ex duobus filiis. Præmortuis.

[g] Ex altero. Scilicet filio.

[h] Vnus. Scilicet, nepos.

Cum autem quæritur. CASVS Domine, iam video qui sunt hæredes: & qualiter sui hæredes succedunt, siue sint in eodem gradu, siue in diuersis gradibus constituti. Dicatis ergo mihi, quando quærendum est, an aliquis suus hæres esse possit? Ad hoc respondet, Amice, cum quæritur, an aliquis suus hæres existere possit, eo tempore quærendum est, quo certum esse cœperit eum intestatum decessisse: & hoc contingere potest, etiam testamento destituto, quod patet tali exemplo. Quidam qui habebat filium in potestate, & ex filio nepotem, condidit testamentum, & in testamento suo quendam extraneum instituit hæredem, & filium proprium exhæredauit. mortuo testatore antecaditam hæreditatem decessit filius exhæredatus: mortuo filio, extraneus hæres scriptus deseruit testamentum, vel forte: quia noluit adire hæreditatem, vel morte, vel alia causa impeditus hæres esse non potuit in hoc casu cum certum esse potuerit hęredem institutum ex testamento non fieri hæredem, nepos ex filio pręmortuo suus hæres ab auo intestato existit: quia quando certum est patrē familias. intestatum decessisse: & ita causa testamenti redacta est ad causam intestati, solus nepos suus hæres auo inuenitur. Et hæc obtinent, non solum si iste nepos viuente auo natus sit: sed etiam licet post mortem aui sit natus, viuo tamen auo cōceptus. Secus enim esset, si post mortem aui conceptus fuerit: & natus: nam certe in hoc casu suus hæres auo existere non potest, & hoc ideo: quia nullo iure cognationis patrem sui patris. i. auum suum attigit. Auo enim viuente nondum animal fuit. Et sicut ipse nepos post mortem aui cōceptus & natus suus hæres auo esse non potest: ita nec ille inter liberos connumeratur, quem filius emancipatus post emancipationem adoptauerit. vnde cum hi, videlicet nepotes nati post mortem aui, & à filio emancipato post emancipationem adoptati, non sint sui liberi, quantum ad hęreditatem de iure ciuili: neque bonorum possessiones de iure prætorio petere possunt quasi proximi cognati. Et hæc de hæredibus dicta sufficiant. Et hæc dicuntur vsque ad §. emancipati autem. & litera planissima est vsque ad fin. titu. Franc.

[i] Cum autē. Eo diligēter notato, q̄ sunt sui hæredes: nunc nota quo tēpore quærendū est, qui suus hęres sit.

[k] Certum est s. eo. §. ita demū. cōtra. Sol. vt ibi dixi.

[l] Sine testamento. Quod contingit vij. modis: vt s. eod. in prin. diximus, in glo. extiterit.

[m] Quod accidit &c. Scilicet, vt videatur quis sine testamento decessisse.

[n] Filio mortuo. Scilicet exhæredato.

[o] Non potuit. Morte præuentus: vt s. e. §. ita demū.

[†] Vide ʃ. tit. j §. proximo. q declarat hūc Aegi. per.

a Solus. Scilicet suus hæres.

b Certum est. Scilicet nepotem suum hæredem esse, cum nullus præcedat eum: vt s. eod. §. j.

c Mortuo. Ante quam adeatur ex testamento hæreditas. Vnde constat non transmitti ad filium de inofficioso querelam. imo etiam ea adita non transmittebat olim: sed hodie contra [1]: vt C. de inoffi. test. l. scimus. §. fina. & l. si quis filium. ibidem.

d Deserto. Scilicet ab hærede, qui non vult adire.

e Attigit. Nec enim fuit proximus cognatus ei. s. auo viuo nondum animal erat: vt ff. vnde co. l. j. §. si quis proximus Sed nunquid hodie per auth. succedit: vt in auth. de hæred. ab intesta. §. j. col. ix. P. dicit quod sic: quia naturalis causa tantum spectatur. Ioan. contra: [2] quia nec iure prætorio: quo casu naturalis inspiciebatur, admittebatur: vt sequitur: vt j. eod. §. emancipati. & ff. de suis & legi. l. Titius. & l. pe. Et hæc est communis opinio: vt per Ioan. Fab. & per Ang. hic.

f Hi autem. Scilicet concepti & nati post mortem aui.

g Qui proximi cognati. Id est, tanquã agnati. nam agnati sunt proximiores, quam cognati. Nunquid ergo tertio ordine inter cognatos vocantur? Resp. M. quod sic: vt ff. eod. l. j. in fin. & in glo. fi. Ioan. contra: quia ibi de conceptis prius natis postea, loquitur, secus si postea concipiuntur & nascuntur, vt hic [3]: & ff. de iniust. rupt. testa. l. si quis filio. §. nõ fuisset.

h Neque enim. Bona ratio: vt s. de hæ. quali. & diffe. §. sui. & s. eod. §. j. ibi, sui autem &c.

i Neque vllo alio iure. Scilicet neque vt patroni: neque vt agnati, quos vocat lex xij. tab. vt j. tit. j. in prin. & j. de suc. li. in prin. alias econtra: vt j. tit. j. §. fin.

[1] Idẽ Fab. Pla. & Angel.

[2] Sequuntur Io. Fa. & Ang.

[3] Et hæc cõmuniter tenetur: quod hodie procedit quãdo filius fuit rite & iuste exhęredatus, nec secuta aditio. iuxta gl. fin. in §. exhæredatos. in auth. de hę redi. et fal. alias virtute trãsmissiõis bñi admittitur vt per Ioan. Fa. & An.

k Soli sint. Scilicet emancipati.

l Cum suis hæredibus. Scilicet cum aliis, qui remanserunt in potestate.

m Pro parte. Scilicet dimidia: vt ff. de verb. signifi. l. nomen filiarum. §. portionibus.

nepos auo suus hæres existet: quia quo tẽpore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus [a] inuenitur nepos. & hoc certum est [b]. Et licet post mortem aui natus sit: tamen auo viuo conceptus, mortuo [c] patre eius, postea'que deserto [d] aui testamento, suus hæres efficitur. Planè si & conceptus & natus fuerit post mortem aui, mortuo patre suo, desertoq́ postea aui testamento, suus hæres auo non existet: quia nullo iure cognationis patrem sui patris attigit [e]. Sed nec ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem [f], cùm non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati [g]. Hæc de suis hæredibus.

Emancipatus de iure ciuili incognitus ad successionem parentis nõ venit: prætoris tamẽ beneficio per bonorũ possessionẽ. Vnde liberi, perinde admittitur, ac si in eius potestate mansisset. Are.

Emancipati aũt liberi, iure ciuili nihil iuris habent (neq; enim [h] sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neq; vllo alio iure [i] per legem duodecim tab. vocantur. Sed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorũ possessionem Vnde liberi, perinde ac si in potestate parẽtis tempore mortis fuissent: siue soli sint [k], siue cũ suis hæredibus [l] concurrant. Itaq; duobus liberis existentibus, emancipato vno, & eo, qui tempore mortis in potestate fuerit: sanè quidem is, qui in potestate fuit, solus iure ciuili hęres est, & solus suus hæres. Sed cùm emãcipatus beneficio prætoris in partem admittitur: euenit, vt suus hæres pro parte [m] hæres fiat.

Emancipati filij qui sese adoptandos extraneo dedere, ita demum naturali patri olim succedebant, si eo viuo finita esset adoptio: quæ si eo mortuo dissolueretur, nec ad eius, nec adoptiui patris successionem vllo iure peruenire poterant.

At ij [n], qui emancipati à parẽte in adoptionem [o] se dederunt †, nõ admittuntur [p] ad bona naturalis patris quasi liberi, modò cũ is [q] moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo [r] emãcipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso [s] essent, nec vnquã in adoptiua familia fuissent [t]. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrẽ pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre: & quantũ ad hunc adoptiuum patrem pertinet, ęquò extraneorum [u] loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilò magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit: quia iniquũ erat, esse in potestate patris adoptiui [x], ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrum ad liberos eius [y], an ad adgnatos [z]

n At ij. Scilicet vocantur emãcipati ad successionem patris: sed nõ omnes. & hoc sequitur, at ij, &c.

o Adoptionem. Id est, arrogationem.

p Non admittuntur. ff. de contra tab. l. iij. §. si quis filio. contra. Solu. ibi non valuit adoptio secundum Ioan. sed hic valuit. Vel distingue, an detur extraneo, vt hic: an detur in adoptionem nepos ex filio emancipato patri eiusdem, vt ibi: arg. s. de adopt. §. sed hodie. Item C. de adopt. l. pe. §. sed si quidem [4]. quæ est contra. Sol. illam intellige: vt j. eod. §. admonendi.

q Cum is. Scilicet pater naturalis.

r Viuo eo. Scilicet patre naturali.

s Ab ipso. Scilicet patre naturali.

t Fuissent. Vt s. de exhæred. lib. §. emancipatos.

u Extraneorum. Si autem morte patris adoptiui facti essent iuris sui, durat agnationis ius inter eos, id est, inter adoptiuum & naturalem filium adoptantis non emancipatum, vt sibi succedat: vt ff. de grad. affi. l. si filium naturalem. & l. non facile. §. cognationis. & ff. vnde cognat. l. j. §. cognationem. & de adoptio. l. antepenul. M. Item & ipsi adoptiuo patri succedunt: vt j. eod. §. sed ea.

x Adoptiui. Post emancipationẽ, non prius: vt s. eod. §. intestatorum. vers. nec interest.

y Eius. Scilicet naturalis patris.

z Ad agnatos. Nam non emancipat: certum est, quod filij non succedunt naturali patri: & ita agnati succedunt: vt s. proxi.

[4] Di... istadi... tia est... dũius... quã... secund... nouum... bet... contra... quãdo... tur asc... denti... admitti... ad succ... sionem... tris nat... lis. quã... extrane... sic: vt s... adopti... sed hod... secundu... Ioã. Fab... Sed tu... melius... cundũ... de Pla... hic logu... de arrog... tiõe: ibi... adoptiõ... Angel.

† Et ij... ab ipso p... tre in ado... dati sun... hæc præd... cta verba... vel adrex... sunt sup... plẽda, vel... textus ita... legẽdus est... At ij ge... mancipati... in arroga... tionẽ, a... qui à pa... te in... ptior... ti sunt... as Trib... nianus... deret p... chre ha... cinatus... scribo. j... § sed ea... mnia ip... cip Aeg... per.

supra proxi.& ff.vnde lib.l.j. Si autem emanciparet, succederent filij: vt s.proxi.§.& sic in eius potestate esset,ad quem bona naturalis patris pertinerent:quod est absurdum & contra regulam iuris,vt hic,& ff.de hæred.instit.l.illa institutio.circa princip.

de legat.præstan.l. nonnunquam.Accursius.

ADDITIO. Quod facit ad quæstionem vt ex contemptu alicuius,qui debuit in electione adhiberi:etiã ipso nolente,cæteri qui interfuerunt,possint eam dicere nullam.Dic vt in c.quod sicut.extra de electio.per Ioan. Fab.hic.

ADDITIO. Item quia tunc videtur, quod auferretur ius quæsitum agnatis quod est inconueniens. Et ex his nota,quod neque ex testamento, neque ab intestato potest esse voluntas captatoria.Angelus.

[a] Minus ergo iuris. Quia naturales emancipati iure prętorio vocantur, sed adoptiui emancipati non:vt s.proxim.§.ergo &c.

[b] Naturales. Et legitimi.

[c] Emancipati. Ab adoptiuo patre.

[d] Non admittuntur. Nisi sint de suis: auus adoptauit nepotem in filium, & postea emancipauit: vt ff. ad Tertul.l.ij.§.liberi autem.vers. adoptiui.

[e] Ciuilis ratio. Id est,emancipatio quæ de iure ciuili est: vt ff.de re iudi.l.actus.

[f] Non potest. Sic s.de leg.agn.tuto.§.fin.sic ff.de reg.iur.l.nihil tam.

[g] Emancipati. Ab adoptiuo patre: & post mortem naturalis: vt s.§.proxim. versi.post mortem.

[h] Incipiunt esse. Nota,quod si emancipetur filius, vel filia, vel deinceps non sunt sui hæredes:non tamen desinunt esse filij vel filiæ.

[i] Eadem. Quæ obseruantur in bonorũ possessione. Vnde liberi,& in contratabulas bonorum possessione seruantur.

[k] Institutis. His enim institutis non datur hæc bonorum possessio,nisi præteritus rumpat, testamentum:& huic scilicet instituto viam aperiat.& hoc est quod dicitur, nisi præteritus committat edictum: vt ff.de contratab.l.iij.§.si quis ex liberis.primo si autem præteritus nolit postquam semel agnouit. institutus habet contra tabulas iure & secundum tabulas: quod est mirabile:nec expectat præteritum: vt ff.de contra tab.l.si post mortem.§.fin.&

Filius legitimus & naturalis emãcipatus vocatur ad bona patris naturalis beneficio prætoris.Sed filius adoptiuus emancipatus nullo modo potest admitti ad bona patris adoptiui.Aret.

Minus ergo iuris [a] habent adoptiui filij,quàm naturales. Nanque naturales [b] emancipati, beneficio prętoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant. Adoptiui verò emancipati [c], & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur [d], & rectè. Naturalia enim iura ciuilis ratio [e] perimere non potest [f]. nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filij filięve, aut nepotes neptesve esse. Adoptiui verò emancipati [g] extraneorum loco incipiũt esse [h]: quia ius nomenque filij filiæve,quod per adoptionem consecuti sunt, alia ciuili ratione,id est,emancipatione perdunt.

Filius legitimus & naturalis in potestate,vel emancipatus habet contra tabulas de iure prætorio si sit præteritus: nisi fuerit in adoptiua familia tunc temporis adoptiuus verò secus.

Eadem [i] hæc obseruantur,& in ea bonorum possessione,quã cõtra tabulas testamẽti parentis liberis præteritis,id est, neque hæredibus institutis [k], neque vt oportet [l] exhæredatis [m] prætor pollicetur. Nam eos quidem qui in potestate [n] mortis tempore fuerint,& emancipatos,vocat prætor ad eandem bonorum possessionem.eos verò, qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus,quo naturalis parens moreretur, repellit [o]. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut ab intestato,ita lõgè minus contra tabulas testamẽti ad bona eius non admittit: quia desinunt in numero liberorũ eius esse.

Quamuis olim emancipato filio,extraneo in adoptionem dato ad patris naturalis successionem consequendam bonorũ possessione.Vnde liberi,vel Vnde agnati denegaretur, ei tamen Vnde cognati bonorum possessione omnibus demũ liberis & agnatis deficientibus deferebatur.

Admonendi tamen [p] sumus,eos,qui in adoptiua familia sunt,quve post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint: intestato parẽte naturali mortuo licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem [q] vocãtur, nõ admittantur:alia parte vocati,scilicet qua cognati defuncti vocantur, Ex qua parte ita admittuntur,si neque sui hæredes liberi,neque emancipati [r] obstent, neque agnatus quidẽ vllus interueniat. Antè enim prætor liberos vocat tam suos hæredes,quàm emancipatos: deinde legitimos [s] hæredes: deinde proximos [t]

[l] Vt oportet. Scilicet masculi nominatim,fœminæ inter cæteros: vt j.de exhæreda.lib.§.primo.

[m] Exhæredatis. Cum ergo matris præteritio pro exhæredatione habeatur: vt s.de exhære.lib.§.vlti.cessat ibi contratabulas bonorum possessio:vt ff.de cõtratabu.l.illud.§. ad testamenta.

ADDITIO. Et est ratio:quia etiam remoto emancipationis obstaculo (id quod prætor principaliter intendit)non esset seruus fœminæ: cum eos in potestate habeat, vt ibi. Angelus.

[n] In potestate. Emancipatis committentibus edictum, non alias, secundum Mar. vt ff. de contratab.l.iij.§.si quis ex liberis.Sed Ioan. contra. nam nullum dicere possunt, & contra tabulas suo iure habent [x] vt ff. de leg. præstand.l.si duo.& C.de liberis præteri.l.maximum.

[o] Repellit. Scilicet prætor: nisi sint instituti,& eis committatur edictũ:vt ff.de contra tab.l.non putauit. §. in adoptione. & §. vt autem. Item contra ff. de contra tabu.l.iij.§.si quis filio.Solu.supra eod.§.at ij. Accursius.

[p] Admonendi tamen. Licet hos duos qui sequuntur, non admiserim de iure ciuili: vt s. eod. §. at ij.tamen admonendi sumus,id est, admonemus &c.

[q] Ad bonorum possessionem.Scilicet vnde liberi.

[r] Emancipati.Qui sunt sui per prætorem:vt supra eodem,§.emancipati.

[s] Legitimos.Id est,agnatos: vt j.tit.j.primo respon.

[t] Proximos. Sic ff.si tab.testa.l.j.sic ff.quis ord.in bonor.possess.serue.l.j.Accursius.

Præteritus,quãdo que cõmittit edictũ.

Imo idẽ est etiam si repudiat: vt est casus in l.nõ nũquã. ff. de leg.pst. Ang.

Matris præteritio habetur pro exhæredatione.

Dic vt l.is qui in potestate. ff. de leg. præst.nam vt hic est text. clarus,licet per emancipatis ptor ad inuenerit, bon. Poss. quã erat eis necessaria: non tamen voluit eã denegare suis. imo concessis ĩ casu quo voluit: vt dictis iuribus: quia qui vocantur ad contra tab. nõ vocant de iureciuili. vt .l. j. §. vocant. ff. de contra. Angel.

Sic s. de success.co. c. fi.in prĩ. ct.j.de gradib. co. in princip.ff. de gra.aff. l.j.§.sed admonendi &. l. ij. §. admonendi.c. tit.& j. de assig. lib.j.prin. A[illegible]

Male loquitur hęc gl. nam in §. per eam hic citato, tex. nõ loquitur nisi de arrogatis in quibus nihil corrigitur hic, sed antiqua iura seruantur vt patet in fi. huius §. dic ergo duorũ alterũ, [...] tribonianì lectio hic luxata est id de filiis à patre in adopti. datis. corrigens quod non est in hoc tit. dictum cum nulla de his in hoc titulo mentio fiat: aut qđ oportet extendere. §. at ij. s. eo. vt etiã de adopt. intelligatur. quod vt si at si clegas illum tex. vel ad eum suppleas: vt ibi dixi Aegi. per. Opinionem istius gl. contra Pla. ap. pbat Ange. hic. quo ad primã quæstionẽ indistincte, licet Ioan. Fa. videat stare cum Pla. Item quo ad secundã: nisi operaret ipsi patri adoptiuo. arg. l. in rebus. §. põt. ff. cõmod. vel nisi pater naturalis ageret & adopta

[a] Sed ea omnia. Quæ s. eo. §. at ij. dicta sunt, & s. proximo §.
[b] Aliquam. Quasi dicat, quædam correximus, quædam retinuimus.
[c] Constitutione. Vt C. de adop. l. penultima.
[d] Naturalibus. Et legitimis.
[e] Nonnullos. Id est aliquos. Accur.
[f] Soluta. Scilicet post mortem. secus si ante: vt s. eo. §. at ij.
[g] Ad neutrius. Vt s. eod. §. at ij. Accursius.
[h] Vocabãtur. Hoc idem videtur etiam contingere hodie in casu quem habemus infra hoc §. versicu. nostra autem C. de adopt. l. penult. §. sed hoc. Sed dic, quod auus adoptans tenetur ei reliquere quartam, vt filio arrogato: vt j. hoc §. versic. nostra. ibi, quemadmodum &c.
ADDITIO. Sed hanc reprobat gloss. in d. l. pen. quia vbi destituitur omni remedio, sibi imputet qui se emancipari permisit.
[i] Constitutionem. Scilicet prædictam.
[k] Permãsisset. Nunquid ergo non permansit? Respon. imo permansit: vt s. de adopt. §. sed hodie. Sed hoc dicit referendo se ad factum, quasi dicat, ac si de iure, & de facto in eius familia permansisset.
[l] Tantummodo. Nunquid eum in ius vocabit sine venia? Item nunquid alimenta tali filio dare tenetur? Respon. nõ, per hanc literam: vt s. de adop. §. sed hodie. P. dicit contra.
[m] Intestato. Id est, simul cum aliis naturalibus: vt C. de suis & legiti. l. si re. non tamen succedit aliis consanguineis sui patris adoptiui: vt C. de adopt. l. pen. §. sed si quidem. in fi. Accursius. ADDITIO. Hoc verum de iure nouo: secus de iure antiquo: vt ff. de adoptio. l. qui in adoptionem.

cognatos.

Filius qui ad extraneum patrem adoptione translatus est, omnia sui naturalis patris inuiolata iura retinet, perinde atq; si in familiã alienã datus non fuisset: idcirco ei intestato, aut testato succedit: adoptiuo autẽ patri ex intestato tantũ succedit: condito autem testamento præteritus, testatoris nequaquã impugnat iudicium: nisi cuipiam ascendentium in adoptionem datus sit.

Sed ea omnia [a] antiquitati quidem placuerunt, aliquam [b] autem emendationem à nostra constitutione [c] acceperunt: quã super iis personis cõposuimus, quæ à patribus suis naturalibus [d] in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos [e] casus, in quibus filij & naturaliũ parentum successionẽ propter adoptionẽ admittebant, & adoptione facilè per emancipationẽ soluta [f] ad neutrius [g] patris successionẽ vocabãtur [h]. Hoc solito more corrigentes, constitutionem [i] scripsimus, per quã definimus, quando parens naturalis filiũ suum adoptãdum alij dederit, integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset [k], nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantũmodo [l] casu, vt possit ab intestato [m] ad patris adoptiui venire successionẽ. Testamẽto autẽ ab eo [n] facto: neq; iure ciuili [o], neq; prætorio [p] ex hęreditate eius aliqđ persequi potest, neq; contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi [q] querela instituta cũm nec necessitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum instituere, vel exhæredatũ eum facere: vt pote nullo naturali vinculo copulatum: neq; si ex Sabiniano senatuscõsulto [r] ex tribus maribus fuerit adoptatus. nam & in huiusmodi casu, neque quarta ei seruatur; neque vlla actio ad eius [s] persecutionẽ ei cõpetit. Nostra autem constitutione [t] exceptus est is, quem parens [v] naturalis adoptandum susceperit. Vtroq; enim iure tam naturali, quàm legitimo in hanc personam cõcurrente, pristina iura tali adoptioni seruamus [x]: quemadmodum [y] si paterfamilias sese dederit adrogandum: quæ specialiter & sigillatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

Explosa veteri iniquitate Diualibus constitutionibus statuitur: vt ex filia nepotes pronepotésve cũ reliquis filiis & ex eis descendentibus ad materni aui successionem æquo iure vocetur, sed cũ trientis diminutione: quæ etiam locum obtinent cùm nepotes vnà cum filiis aut filiabus superstitibus auiæ succedunt.

Item vetustas [z] ex masculis progenitos plus diligens solos [a] nepotes vel neptes, qui quæ've ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem: & iure adgnatorum eos anteponebat [b]; nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorũ lineam eos vocabat [c], tam in aui vel proaui ma-

[n] Ab eo. Scilicet adoptiuo patre.
[o] Neque iure ciuili. Quia non est in potestate sua.
[p] Neque prætorio. Quia non est emancipatus ab eo: vt s. de exhæred. lib. in princ. & §. emancipatos. & §. fin.
[q] Inofficiosi. Supra de inoffic. testa. § tam autem. contra. Sol. illa intelligitur secundum distinctionem huius §. vt ibi dicitur.
[r] Sabiniano senatusconsulto. quod nõ habemus: sed dicebat, quod tres iuuenes arroganti offerebantur, vt vnum eligeret. quo casu magna erat hæc solennitas: vnde ex constitutione diui Pij quartam ei dabat arrogator, quod hodie non est in vsu: imo idem hoc casu: vt & alias, vt hic: & C. de adopt. l. pen. §. quæ autem.
[s] Ad eius. Scilicet quartæ.
[t] Constitutione. Vt C. de adoptio. l. pen. §. si vero pater.
[v] Parens. Hoc in infinitum accipe: vt ff. de gradi. l. iurisconsultus. §. parentes.
[x] Seruamus. Vt siue loco filij, siue nepotis, adoptetur, perinde habeatur, ac si vere naturalis esset, scilicet filio præcedente nepotem: vt C. de adoptionib. l. penultima. §. quæ in filio.
[y] Quemadmodum. Quasi dicat, sic transit in hoc casu qui sequitur.
[z] Item vetustas. Correximus ius antiquum circa liberos primi gradus naturales, siue adoptiuos nunc circa vlteriores.
[a] Solos. In hoc male. Accursius.
[b] Anteponebat. In hoc bene.
[c] Vocabat. Scilicet vetustas, non ciuilis iuris authoritas: vt supra, sed prætorij: vt infra titulo primo. §. sed quia.

tus non [...] beat v[...] se alter[...] sit, arg[...] pen. ff. [...] lib ag[...] scen.

Materni

terni[a], quã in auiæ, vel proauiæ, siue paternæ, siue maternæ[b] successionem. Diui autem principes[c] nõ sunt passi talem contra naturam † iniuriam sine cõpetenti emendatiõe relinquere. sed cũ nepotis & pronepotis nomen commune sit vtriusque, tam qui ex masculis, quàm qui ex fœminis descendunt ideo eundem gradum & ordinẽ successionis eis donauerunt[d]. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solùm naturę, sed etiã veteris iuris[e] suffragiis muniuntur[f]: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus suprà diximus[g]) paulò[h] minuẽdam esse existimauerunt[i]: vt minus tertia parte exciperent, quã mater eorũ vel auia † fuerat acceptura, vel pater † eorum, vel auus paternus †, siue maternus, qñ fœmina mortua sit[k], cuius de hæreditate agitur: iisq́;[l] (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et queãdmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locũ patris sui ad successionẽ aui sui vocat[m]: ità & principalis dispositio in locum matris suæ vel auiæ eos cũ iam designata partis tertiæ diminutiõe[n] vocat. Sed nos, cũ adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes: quartã partẽ substantię defuncti agnatis sibi vendicantibus ex cuiusdam constitutionis[o] authoritate memoratam quidem constitutionem à nostro Codice segregauimus: neq; inseri eam ex Theodosiano codice in eo concessimus. nostra autem constitutione[p] promulgata, toti iuri eius derogatũ est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia vel pronepotibus ex nepte, & deinceps superstitibus, adgnatos nullã partem mortui successionis sibi vendicare: ne iĳ, qui ex transuersa linea[q] veniũt, potiores iis[r] habeantur, qui recto iure descendũt. Quam constitutionẽ nostram obtinere secũdum sui vigorem & tempora[s], & tunc sancimus: ita tamen[t], vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit[v] non in capita, sed in stirpes diuidi hęreditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia distributionem fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas, vt vtraq; progenies, matris vel patris, auiæ vel aui, portionem sine vlla deminutione[x] consequatur, vt si fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres, aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant[y].

TITVLVS II.

DE LEGITIMA ADGNATORVM successione.

Post suos hæredes eosq; qui eorũ loco habẽtur, agnatis proximis (id est, per virilis sexus cognationem iunctis) successio defertur: in quorum etiam albo sunt, qui ciuiliter (hoc est, per adoptionem) fiunt agnati.

a Materni. Scilicet moriẽte masculo, de cuius bonis agitur: vt j. proximo.

b Maternæ. Scilicet moriẽte fœmina: vt j. proxi. §. Accur.

c Diui autem principes. vt C. de suis & legiti. l. si defunctus. & C. de colla. l. illam. circa princ.

d Donauerunt. s. principes: sed non idem commodum: vt sequitur.

e Veteris iuris. i. l. xĳ. tab.

f Muniuntur. Nota duas rationes vincere vnam: vt s. de adopt. §. sed hodie. in fi. §.

g Diximus. Scilicet nullo modo, nisi in tertio ordine succedere: vt s. ꝓxi. §.

h Paulo. Nota parum de tertia parte totius rei dici. sic in auth. de exhi. & intro. re. §. sancimus. in glò. nullum. col. v.

ADDITIO. Quod facit ad multa. imo tu dic ꝙ hoc relinquitur arbitrio iudicis. l. hæc adiectio. ff. de verb. signifi. & l. cum furti. ff. de in litem iur.

i Existimauerunt. Scilicet principes.

k Mortua sit. Not. duos casus. Si enim moritur fœmina, nepotes vel neptes ex masculis vel fœminis in nihilum olim: nisi post agnatos: hodie cum diminutione tertiæ partis succedunt. Si moritur masculus, nepotes ex filia tantum vocantur cum diminutione tertiæ partis, vt hic dicitur.

l Iisque. Scilicet, Qui descendunt ex fœmineo sexu.

m Vocat s. eo. §. cũ filius. Accur.

n Partis tertiæ diminutione. Quod de hac diminutiõe tertiæ dicitur, corrigitur per sequentem §. secũdum M. sed nos secũdum B. dicimus sequentem §. loqui in quadam alia parte, quæ debebatur agnatis, scilicet quarta: non autem de hac tertia: sed per authẽ. dicimus de hac tertia correctum, scilicet, vt æqualiter hodie veniant: vt in authentic. de trien. & semiss. §. neque illo. colla. iĳ.

o Constitutionis. Quam nõ habemus, vt sequitur.

p Constitutione. Vt C. de suis & legit. l. fina.

q Transuersa linea. Sic in authenti. de non eligen. §. cum igitur. circa fin. collatio. j.

r Iis. Scilicet nepotibus & pronepotibus ex filia.

s Et tempora. Vt in futuris casibus tantum valent: vt C. de suis & legiti. l. vlti. Accursius.

t Ita tamen. Hoc quod sequitur, est referendum supra ad §. diui. non ad proximum.

v Antiquitas statuit s. eodem, §. cum filius.

x Diminutione Scilicet quartæ, quæ debebatur agnatis: non tertiæ, quæ debatur patruis: vt supra proxi. §. diximus.

y Habeant. Imo in capita videtur diuidi. vt infra titul. j. §. hoc etiam addendum. in fine. Sed ibi de collateralib⁹, hic de descendentibus loquitur.

ADDITIO. Nota, quod non tantum nepotes, sed & pronepotes succedunt in stirpes: & veniunt per repręsentationem, cuius contrarium videtur dici in authent. de hæredita. quę ab intest. veni. §. huiusmodi. collat. nona. Angel.

DE LEGI[illegible]

† Contra naturã est plus diligere nepotem ex virili sexu, quam fœmineo. fa. l. maximũ C. de lib. præ. Aegi. per.

† Si agitur de hæreditate patris ipsius auiæ Aegi. per.

† Si agitur de hæreditate matris ei⁹ scilicet patris.

† Si agitũ de hęreditate matris ipsius aui paterni, & sic ꝓ auiæ.

Quia s̄. ti. proxi. dictū est qualiter succedāt sui hæredes siue liberi: & quia post suos vocantur prius agnati, quàm cognati: vt j. e. §. fin. & l. j. §. post suos ff. de suis & le. ideo post titulū præcedentē posuit istū. Ang. Ar.

Si nemo[a] suus[b] hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes prætor[c] vel constitutiones[d] vocant, existat[e], qui successionē[f] quoquo modo[g] amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum[h] proximum[i] pertinet hæreditas.

Agnati sunt illi, qui ex linea masculina descendūt, vel etiam ex adoptione: dummodo sint in priori gradu. Ang.

Sunt autem adgnati[k] (vt primo quoq; libro[l] tradidimus) cognati virilis sexus personas cognatiōe[m] cōiuncti, quasi à patre cōnati. Itaq; ex eodē patre † nati fratres, adgnati sibi sunt: qui & cōsanguinei[n] vocantur. nec requiritur, an etiam eandē matrē habuerint. Itē patruus fratris filio, & inuicē[o] is illi adgnatus est. Eodē numero sunt fratres patrueles, id est, q̄ ex duobus fratribus procreati sunt: qui etiā cōsobrini[p] vocant. Qua rationē etiam ad plures adgnationis gradus peruenire poterimus: Ij etiam qui post mortem patris nascuntur, iura cōsanguinitatis[q] nanciscuntur. Non tamen[r] omnibus simul adgnatis dat lex[s] hæreditatē: sed iis[t], qui tunc proximiores gradu sunt, cùm certū[v] esse cœperit, aliquem intestatū decessisse. Per adoptionē quoq;[x] adgnationis ius consistit: veluti inter filios naturales[y], & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin hi impropriè cōsanguinei appellentur. Item si quis[z] ex cæteris adgnatis tuis, veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui lōgiore gradu est, adoptauerit aliquem: adgnatus inter suos esse[a] non dubitatur.

Ex agnatis mulieribus nulli penitus (nisi sorori) ad agnatorū successionē per mediā iuris prudentiā dabatur aditus: quamuis prætoris beneficio post omnes demū agnatos cognatosq; per Vnde cognati, ad bono. pos. admittebantur. Hodie aūt constitutū est oēs agnatos, siue masculos, siue fœminas pari ratione ad iura successionis ab intestato vocari.

Cæterùm[b] inter ma-

† Duo fratres ex eodem patre dicunt cōsanguinei.

ri agnati non dicuntur consanguinei: vt ff. de suis & leg. l. ij. & j. de suc. cog. §. vulgo.

[o] Inuicem. Scilicet filius fratris patruo.

[p] Etiam consobrini. Impropriè: vt j. de gradib. cognatio. §. iiij.

Si nemo suus. Totus iste tit. diuiditur in vij. partes. Primo, quando admittitur agnatus. Secundo, q̄s est agnatus. Tertio, vsq; ad quotum gradum agnati veniunt, & vsque ad quotas personas fœminas deuoluantur tam de iure vetustissimo, & de iure prætoris, quā etiam media iuris prudentia. l. xij. tab. & tempore Iustiniani. Quarto, q̄ generi agnatorum Imperator addit vnum cognatum. Quinto, q̄ l. xij. tabu. proximus agnatus vocatur: & quis dicatur proximus. Sexto, q̄ ex l. xij. tabul. proximo repudiante sequens non admittebatur: hodie vero sic. Septimo, q̄ filij emancipati hæreditas est legitima patri. Secunda ibi, Sunt autem. Tertia ibi, Cæterum, Quarta ibi, Hoc etiā addēdum. Quinta ibi, Si plures sint. Sexta ibi, Placebat. Septima ibi, Ad legitimam.

[a] Si nemo. Etiam vnus: vt ff. de testa. tut. l. si nemo.

[b] Suus. s̄. titu. j. §. j. Accursius.

[c] Prætor. Supra ti. j. §. emancipati. Accursius.

[d] Constitutiones. s̄. titu. j. §. quibus connumerari. & §. idem vetustas. ver. diui. Accur.

[e] Existat. Dico & amplectatur: nam hæc duo necessaria sunt. Accursius.

[f] Successionem. Defuncti. Accur.

[g] Quoquo modo. Scilicet ciuili vel prætorio iure.

[h] Adgnatum. Capite non minutum: vt ff. de suis & legi. hære. l. capitis.

[i] Proximum. Id est, qui proximior est defuncto. j. e. §. plures. & §. proximus. Accur.

[k] Sunt autem adgnati. Sic ff. de legit. tuto. l. sunt autem. Accursius.

[l] Libro. Vt s̄. de leg. agn. tut. §. sunt autem.

[m] Cognatione. Cognatio est genus, agnatio species: vnde quisquis est agnatus, & cognatus, sed non conuertitur.

[n] Consanguinei. Quasi ex eodē sanguine nati: cæte-

[q] Iura consanguinitatis, s. ad suos fratres prius natos: ad reliquos vero agnatos agnationis tantum ius acquiritur: vt s̄. proxim. diximus. Et est verum hoc, si viuente eo de cuius hæreditate agitur, concepti saltem erant: vt ff. de suis & legi. hæred. l. Titius. ibi, responde. & ff. vnde cog. l. j. §. si quis proximior. Accur.

ADDITIO. Alias ex persona sua non succedit: sed bene ex persona patris. Angel.

[r] Non tñ. Quamuis agnati vocentur ad hæreditatem, non tamen &c.

ADDITIO. Et sic no. secundū Ange. dispositionē absolutā debere intelligi secundum ordinis prærogatiuam. Quod facit ad eum, qui accepit in emphyteusim: vel cui legatur aliquod pro se & filiis suis, vt videantur esse vocati secundum ordinis charitatem.

[s] Dat lex. Scilicet duodecim tabularum.

[t] Sed iis. Et omnibus iis: vt j. eod. §. si plures.

[v] Certum. Quod est etiam, scilicet, facto testamēto, quod euanuit: q̄ dic vt j. §. proxi.

[x] Per adoptionē quoq;. Quasi dicat, nō solū iure naturali cōstituitur agnatio, sed etiam ciuili, vt per adoptionē, scilicet, quālibet iure isto: vt ff. de adoptio. l. j. & s̄. de adop. in princi. sed hodie per eam tantum ex qua transit in potestatem arrogatoris: vt s̄. eod. tit. j. §. sed ea omnia. versi. nostra autem. sed tamē licet non fiat agnatus, scilicet hodie: quia non transit in potestatem extranei arrogantis: succedit tamē ab intestato patri tantum non aliis patris agnatis: vt C. de ado. l. pen. §. sed ne articulum. ver. sed si quidem.

[y] Naturales. Et legitimos, non tantum emancipatos: vt ff. de grad. affi. l. si filium.

[z] Item si quis. Non solum pater, de quo dictum est.

[a] Inter suos esse. Id est, agnascitur aliis agnatis adoptantis, & eis cognatus fit: vt ff. de adoptio. l. qui in adoptionem.

[b] Cæterum. i. certe. vel aliter, lex quidem xij. tabul. defereb.

sculos quidem adgnatio iure hæreditatis, & etiam si lõgissimo [a] gradu sint, vltro citro'que capitur. Quod ad fœminas [b] verò attinet: ita placebat [c], vt ipsę cõsanguinitatis [d] iure tantùm capiant hæreditatem, si sorores sint: vlterius nõ capiant. masculi autem ad earũ [e] hęreditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua [f] verò ad illas nõ pertinebat. Quod ideo ita constitutũ erat: quia commodius videbatur, ita iura constitui: vt plerunque [g] hæreditates ad masculos [h] confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas [i] quasi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis [k] nomine bonorum possessionem pollicetur, ex qua parte ita scilicet admittũtur, si neq; adgnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat [l]. Et hæc quidem [m] lex duodecim tabul. nullomodo introduxit: sed simplicitatem [n] legibus amicam amplexa simili modo omnes adgnatos, siue masculos, siue fœminas cuiuscũq; gradus ad similitudinẽ suorũ inuicẽ ad successionẽ vocabat. Media autẽ iuris prudentia, quę erat quidem lege duodecim tabularũ iunior [o], imperiali autem dispositione anterior [p], subtilitate quadam excogitata, præfatã [q] differentiã inducebat, & penitus eas [r] à successione adgnatorum repellebat, omni [s] alia successiõe incognita: donec prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis [t] corrigẽtes, siue quòd deerat implentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderũt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his [v] bonorum possessionẽ, quæ, vnde cognati [x], appellatur. Nos verò [y] legem duodecim tabularum sequentes, & eius vestigia hac in parte conseruãtes: laudamus [z] quidem prętores suę humanitatis †: non tamẽ eos in plenum huic causæ [a] mederi inuenimus. Quare etenim [b] vno eodemq; gradu naturali cõcurrente, & adgnationis titulis [c], tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance constitutis [d]: masculis quidem dabatur [e] ad successionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorũ successionem patebat aditus [f]. Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eandem dispositionẽ exequentes: nostra constitutione [g] sancimus omnes legitimas personas, id est per virilem sexum descẽdentes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili modo [h] ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari, secundum sui gradus prærogatiuã. nec ideo excludendas: quia consanguinitatis [i] iura, sicut germanæ, non habent.

Vterinæ vel consanguineæ so-

deferebat hęreditatem agnatis proximis, sed media iuris prudentia cum distinctione: & ideo hic dicit cæterum, pro sed.

[a] Longissimo. Id est, decimo: vt ĩ. de succes. cog. §. fi.

[b] Fœminas. Agnatas.

[c] Ita placebat. Nota. caute dicit placebat, & non placet: vt ĩ. §. nos vero. & hoc erat per mediã iuris prudẽtiam, nõ per l. xij. tab. neque per prætorem: vt ĩ. eod. §. & hoc quidẽ. & §. media.

[d] Consanguinitatis. i. agnationis.

[e] Earum. Scilicet, fœminarum.

[f] Tua. Scilicet, hæreditas.

[g] Plerunque. Hoc propter consanguineas sorores, de quibus modo dixit.

ADDITIO. Et hinc sumitur ratio statutorũ cõmuniter per Italiã, quod stantibus masculis fœminæ non succedãt: quia statuta ex pte masculorũ sunt fauorabilia. & ex parte fœminarum odiosa: vt hic per Angelum.

[h] Ad masculos. Sic supra titul. j. §. item vetustas.

[i] Eas. Id est agnatas fœminas.

[k] Proximitatis. Id est cognationis.

[l] Interueniat. Nec aliquis suorum: vt s̃. titu. j. §. admonendi. in fin. §.

[m] Et hæc quidem. Quæ scilicet in §. cęterum. & §. sed quia dicta sunt.

[n] Sed simplicitatẽ. Remota differentia agnatorũ inter masculos & fœminas. sic s̃. de fideicõ. hæred. §. sed quia.

[o] Iunior. Et sic no. quod lex xij. tabu. est vetustior, quam media iuris prudentia: & quã ius prætorium.

[p] Anterior. i. constitutione anterio-ri infrascripta. quæ est C. de leg. hære. l. lege xij. tabul. Accursius.

[q] Præfatam. s. dictã. s̃. eo. §. cæterum.

[r] Eas. Agnatas fœminas, nisi sorores.

[s] Omni. Nam ordo cognatorũ non erat adhuc. Vel dic etiã deficientibus agnatis: ipsi tamem non vocabantur.

[t] Iuris ciuilis. Id est mediæ iuris prudentiæ, quod scilicet ciuile dicitur: vt ff. de ori. iu. l. ij. §. hæc disputatio. Accur.

[v] His. Scilicet mulieribus agnatis vltra sorores.

[x] Vnde cognati. Sic dicta: quia per eam cognati vocantur. Accursius.

[y] Nos vero. Hic Iustinianus loquitur.

[z] Laudamus quidẽ prætores [1]. Not. q; ille est laudãdus, qui est inuentor alicuius ordinationis, siue dispositionis, licet non æque perfecte adinuenerit: quia facile est adinuentis addere: vt l. j. C. de vete. iur. enucl. §. omnia enim nostra. Ange. Aret.

[a] Huic causæ. Id est expulsioni agnatorum.

[b] Quare etenim. Bene dico fore prouidendũ agnatis fœminis: quare etenim.

[c] Titulis. Id est nominibus. Accur.

[d] Constitutis. Id est, ordinatis.

[e] Dabatur. Id est, concedebatur.

[f] Aditus. Certe nõ erat ratio iusta vel sufficiens, licet aliqua sit: vt s̃. eo. §. cęterum. in fin.

[g] Cõstitutione. Vt C. de leg. hær. l. lege duodecim tabu. Accursius.

[h] Simili modo. Id est hincinde vel dic ita fœminę vt mares.

[i] Consanguinitatis. Id est licet non sint sorores, quæ germanæ vocantur, quasi ex eodem germine natæ.

† Deest hoc loco ablatiuus, nomie, aut cã eo scilicet loquendi genere, de quo admonet Anto. Aug. lib. emẽd. ij cap. j.

[1] Ista glo. nõ est Accursij. sed additio.

Simplicitas legib. amica.

Existim.

roris filij filiæve ad avunculi successionẽ vnà cum filiis fratrum defuncti (nõ etiam cum ipsis fratribus) hoc iure admittuntur, in capita scilicet, non in stirpes.

Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimauimus [a], vt transferatur vnus tantummodo [b] gradus à iure cognationis in legitimam [c] successionem: vt non solùm fratris filius & filia (secũdum quod iam definiuimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiã germanæ [d] consanguineæ, vel sororis vterinæ [e] filius & filia soli, & non deinceps [f] personæ vnà cum his ad iura auũculi sui perueniãt: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab vtroq; latere succedant, tanquam [g] si omnes ex masculis descendentes, legitimo iure veniant: scilicet vbi frater & soror superstites [h] non sunt. His etenim personis præcedentibus, & successionem admittẽtibus, cæteri gradus remanent penitus semoti: videlicet hæreditate non in stirpes, sed in capita [i] diuidẽda.

Licet sint plures agnati: tamẽ solus proximior in gradu vocatur. Et si plures sunt in proximiori gradu, omnes simul vocantur. h. d. Ang. Aret.

Si plures sint [k] gradus adgnatorum: apertè lex xij. ta. ꝓximũ vocat. Itaq; si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alteri⁹ fratris fili⁹, aut patruus: frater potior habetur [l]. Et quamuis † singulari numero vsa lex duodecim tabularum proximũ vocet: tamen dubiũ non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur †. Nã & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur, & tamen non dubiũ est, quin licet vnus sit gradus adgnatorũ, pertineat ad eos hæreditas.

Proximus inspicitur tẽpore testamenti destituti quãdo testamentum factum est: aliàs antẽ tempore mortis testantis. Are.

Eum proximiorẽ agnatum etiã dicimus, qui destituti testamenti tempore proximior est.

Proximus [m] autẽ (si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit) per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hæreditate quæritur [n], quòd si facto testamento, quisquã decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certũ esse cœperit, nullũ ex testamento hæredem extiturum: tunc enim [o] propriè quisque * intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem longo aliquando tempore [p] declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore, non erat proximus.

Lege duodecim tab. cessabat edictũ successorium de gradu in gradũ (nisi quo ad tutelæ onera) vnius enim capitis persona defecta, sequẽtes in gradu personæ nequaquã admittebãtur, sed protinus alteri capiti deferebatur successio: quod hac constitutione emendatur.

Placebat [q] aũt in eo genere [r] ꝑcipiẽdarum hæreditatũ successionẽ nõ esse [s]: id est, vt quãuis proximus, q secundũ ea, quæ diximus, vocat ad hæreditatem, aut spreuerit hæreditatẽ: aut antè, quàm adeat, decesserit: nihilomagis [t] legitimo iure sequẽtes admittantur. Quod iterũ prætores iure imperfecto corrigentes, nõ id totũ sine adminiculo relinquebãt: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote adgnationis iure eis recluso. Sed nos [v] nihil perfectissimo iuri deesse cupientes, nostra cõstitutione, quã de iure patronatus, humanitate suggerente protulimus [x], sanximus successionẽ in adgnatorum hæreditatibus non esse eis denegandam: cùm satis [y] absurdum erat, quod

---

a Existimauimus. Vt ff. de legit. hære. l. lege xij. tab. §. j. & §. in his.

b Tantũmodo. Id est, nõ vlterior, proximior tamen sic, vt ipsæ sorores vel fratres vterini vel vterinæ, vt sequitur C. de legi. hære. l. fin. §. sed neq;.

c In legitimam. Scilicet agnatorũ. Acc.

d Germanæ. i. natæ ex eodẽ patre, & matre cum defuncto.

e Vterinę. i. natę ex eadẽ matre tantum.

f Deinceps. Id est, vlteriores siue in gradu remotiores.

g Tanquã. Not. ex hoc text. quod isti impropriè sunt agnati: & ideo non comprehẽderent in statutis loquentibus de agnatis. Ang.

Ista glo. etiã nõ est Accursij.

h Superstites. Hoc corrigit per aut. cessante. C. de legi. hęr. quia cũ his admittũtur. Item & in alio qđ subiicitur hic. §. corrigitur: quia in stirpes fit diuisio hodie, sed post hos filios fratrũ fit diuisio in capita, vt in authẽ. de hære. quæ ab intest. §. si igit defunctus neq;. coll. ix. & in aut. vt frat. filij. §. j. colla. ix. Vel dic, quod dicitur in authen. in stirpes. diuidi, verum est, quando cum aliis, scilicet patruis vocãtur nepotes *: alias in capita: vt hic.

Filij fratris succedunt cũ patruo: & in stirpes fit diuisio.

i In capita. s. titu. j. in fin. contra Sol. ibi de descẽdentibus loquitur: hic de collateralibus. Accursi⁹. vide glos. j. §. huiusmodi. in auth. de hęr. ab intest.

* Vnde si statutũ est, q primus qui intrauerit castrũ habeat centũ, & plures simul intrãt simul habebunt centum: & partiantur inter se ꝑ hunc text. Aegi. per.

* Id est qñ succedunt nepotes sine patruo superstite. ratio, q æqualiter distãt à defuncto, ergo æqualiter debent succedere: vt s. §. j. ibi quoniã si plures.

k Si plures sint. Sic in aut. de hær. ab intest. ve. §. si vero neque fratres. coll. ix. & ff. de suis & legi. hær. l. ij. §. hęreditas.

l Habetur. Hoc corrigit: vt s. dixi per auth cessante. Acc.

m Proximus. Sic s. tit. j. §. cum autem.

n Quæritur. Sic s. eodẽ, §. sunt autem. versi. non tamen.

o Tunc enim. Scilicet cũ nõ adit hęreditas ex testamẽto.

p Longo tempore. Id est post mortem.

q Placebat. Scilicet ex l. xij. tab.

r In eo genere. s. iure successionis.

s Successionem nõ esse. Id est, successorium edictum inter agnatos locum non habere, scilicet de persona in personã: sed inter cognatos sic: vt infra sequitur: vt ff. de succes. edict. l. j. §. quibus. sed de ordine in ordinem, seu de capite in caput sic ²: vt de liberis in agnatos, de agnatis in cognatos, & post in virum & vxorem, vt sequitur, vt ff. si ta. testa. nul. ex l. j. j. respon.

t Nihilomagis. Id est, non ideo magis.

v Sed nos. Loquitur Iustinianus.

x Protulimus. Scilicet in Græco.

y Cum satis. Ratio prima.

Apert

a ·Apertum est. Id est, successorium edictum de persona in personam.
b Maxime. Ratio ij.
c Gradu. Agnatorum.
d Ad legitimam. Est enim filius agnatus patri proximus: vt ff. de suis & leg. l. filius. quod ius non tollitur per capitis diminutionem: sicut neque inter fratres vt hic, & C. de legi. tut. l. iiij. Accur.
ADDITIO. Quamuis tamen pater succedat filio ab intestato, & sic secundum tacitam eius voluntatem: vt l. conficiuntur. ff. de iure codic. non tamen contra voluntatem si ab ipso filio aliquid vel tantum acceperit, quod satis sit ad legitimam. l. j. §. si parens. ff. si à pat. quis fue. manu. de qua materia dic vt per Angel. hic.
e Parens. Secus econtra: vt s. titu. j. §. emancipati.
f Constitutione. vt C. de eman. li. l. fin.
g Contracta fiducia. Sic dicendo: ius succedendi in bonis tuis mihi reseruo. vel etiam sic: emancipo de contracta fiducia.
h Nō aliter. Quod non erat rectum: vt ff. de reg. iur. l. secundum naturam. & s. de legi. patro. tute. in fin. & j. de empt. & ven. §. cum autem, circa medium. nam qui sentit incommodum, sentire debet commodum, vt dicunt iura superius allegat. & econuerso. non est enim ferendus, qui lucrum amplectitur, onus autem subire recusat. C. de cadu. toll. l. vnica. §. pro secundo. in fine. habent canonistę regulam iuris, qui sentit onus. de regul. iuris in vj.
i Manumisisset. Id est, emancipasset. sic ff. quando act. de pe. est an. l. j. §. alienatio.

Filius est patri agna[tus]

In quibusdam exēp. qui nō cō- tracta fiducia & c. sed hic rectius. Nec Theophil. hoc lo[co] negationem habet.

Erat ratio diuersitatis: quia pater multum conferebat filio per emancipationē se expoliando priuilegijs patrię potestatis ideo in recompensationem admittebat[ur] ad eius hæreditatem. Ang.

cognatis à prætore apertum est [a], hoc adgnatis esse reclusum: maximè [b] cùm in onere quidem tutelarum & primo gradu [c] deficiente sequens accedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

Olim pater admittebatur ad legitimam hæreditatem filij emancipati, si in emancipatione fuerat contracta fiducia. Hodie verò præsumitur contractam esse fiduciam. Aretinus.

Ad legitimam [d] successionem nihilominus vocatur etiam parens [e], qui cōtracta fiducia * filium vel filiam, nepotē vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra cōstitutione [f] omnino inducit, vt emācipationes liberorū semper videātur quasi contracta fiducia [g] fieri: cùm apud veteres nō aliter [h] hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parēs manumisisset [i].

TITVLVS III.

DE SENATVSCONSVLTO Tertylliano.

Lege duodecim tabularū mater nō succedebat filio ab intestato, nec ecōtra filius matri: sed ex constitutione senatuscōsulti Tertylliani, si ingenua tres, libertina quatuor liberos enixa fuerat, illis ab intestato succedebat. Are.

Annota, Filiam etiam nuptui datam in paterna semper residere potestate.

Ex duodecim tabularum ita stricto iure vtebatur & præponebat [k] masculorum [l] progeniē: & eos qui per fœminini sexus necessitudinē [m] sibi iunguntur, adeo expellebat, vt ne quidē inter matrem & filiū [n] filiam've vltro citroque hæreditatis capiēdæ ius daret: nisi quod prætores ex proximitate cognatorū eas personas ad successionem bonorū possessione Vnde cognati, accōmodata, vocabant. Sed hæ iuris angustiæ [o] postea [p] emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius matri ad solatiū liberorum amissorum [q], legitimā eorum [r] detulit hæreditatē. Postea autem senatuscōsulto Tertylliano, quod diui Adriani tēporibus factū est, plenissimè de tristi successione matri [s] non etiam auiæ deferenda cautū est; vt mater ingenua trium liberorū ius habēs [t], libertina quatuor ad bona filiorum [u] filiarū've admittatur intestatò mortuorum, licet in potestate parētis sit [x]:

DE SENATVSCONSVLTO &c.

Post agnatos de quibus suprà succedunt cog. ideò sequebatur videre de cognatis. Verùm licet mater & filius sint cognati: tamen ex speciali prouisione sibi adinuicem vt agnati succedant: vt j. de suc. cog. in princ. ideò post alios agnatos ante cognatos ponit de successione matris ad filium, & econtra. Are. Differentia huius ti. & sequentiu notari potest in his versib. Matri dat mœstæ geniti bona Tertyllianum. Fili maternas tibi res dabit Orficianum.

Ex duodecim. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primo, quod ex lege xij. tabularum mater ad hæreditatem filij, & econtra non admittebātur. Secundo qualiter admittebatur ex senatusconsulto Tertyllia. Tertio, quæ personæ præponebātur tunc matri. Quarto constitutionem Tertylliani remouet. Quinto remouet alias constitutiones. Secunda ibi, Et primus. Tertia ibi, Præferuntur. Quarta ibi, Sed nos. Quinta ibi, Sed cum antea.

k Præponebat. Improprie. nā cognatos nullo modo vocabat, vt sequitur.

l Masculorū progeniem. i. agnatos: vt s. tit. j. in prin.

m Necessitudinem. i. cognationem. nam dicuntur cognati necessarij: vt ff. de iu. & iur. l. fin.

n Matrem & filiū. Qui adinuicem sunt cognati: vt j. de succes. cog. §. vulgo.

o Iuris angustiæ. Nota ius dici angustiosum, alias iniquū dicitur: vt j. de suc. lib. in princi. & ff. quod quisque iur. l. iij. in prin.

p Postea. Post legem duodecim tabu. & per diuum Claudium & per senatusconsultum Tertyllianum, vt sequitur.

q Amissorū. Scilicet in acie principis: vt arg. s. de excu. tut. in pinc. Vel dic, quod generaliter statuit: vt C. de inoffi. test. l. liberi. prima verior est.

r Eorum. Scilicet filiorum.

s Auiæ. Etiam hodie auia succedit sicut mater, vt in authen. de hære. quæ ab intest. §. consequens. colla. ix.

t Trium liberorum ius habens. Id est, tres habens filios, non autem in potestate: vt s. de adopt. s. fœminæ. quos tres habere videtur etiam si ter geminos peperit: secundum Ioan. vt ff. de verb. signif. l. ter enixa.

u Filiorum. Quod dic vt s. de hære. quæ ab intest. §. j. & ij. & §. emancipati. & §. diui.

x Parentis sit. Scilicet mater. Et ita nota de iure Romanorum vxorem alicuius esse in potestate parentis. y

a Nam proprie nō dicitur præponi illi qui non sequitur: quamuis proprie proximus dicatur, quem nemo sequitur: vt ff. vnde cogna. l. j. §. proximus. Ang.

Ius quādoque dicitur iniquum.

y Et ideo nōn potest testari nec codicillari etiam cum cōsensu patris: vt per Ang. hic.

Vxor non eſt in poteſtate mariti.

non mariti, niſi quoad debitum carnis, aliud de iure Longobardorum: vt hic, & C. de condict. inſer. l. ſi vxor tua. & in Longobarda qualiter mulieri alienare permiſſum ſit l. j. Tenetur tamen operari viro vxor: vt l. ſicut. cum ibi not. ff. de oper. liber. me. nam auus patri defuncti præfertur: vt ff. eo. l. æquiſſimum. §. j. & pater matri: nõ autē auus ſolus præfertur matri. Sic fallit in auth. de æqua. do. §. his conſequens. col. vij. Item in auth. quib. mod. nat. effi. ſui. §. diſcretis. in gloſſ. coniunge. col. v. Item ff. qui pot. in pig. hab. l. Claudius. ſic ff. de iniuſt. rup. teſta. l. pe.

† Hæc triplex differētia ſublata eſt ꝑ §. ſed nos. j. eo. Aegid. per.

vt ſcilicet cùm alieno iuri ſubiecta eſt, iuſſù [a] eius adeat hæreditatem, cuius iuri ſubiecta † eſt.

Filij defuncti excludunt matrem vſque in infinitum. Idem in patre & fratre, qui etiam matrem excludunt. Soror autem defuncti vnà cum matre admittitur. Aret.

Præferuntur autē matri liberi [b] defuncti [c], qui ſui ſunt, qui've ſuorum [d] loco ſunt, ſiue primi gradus [e] ſiue vlterioris [f]. Sed & filiæ [g] ſuæ mortuæ, filius vel filia præponitur [h] ex conſtitutionibus matri defunctæ [i], id eſt, auiæ ſuæ. Pater [k] verò vtriuſque [l], non etiam auus & proauus matri anteponitur, ſcilicet cùm inter eos ſolos [m] de hæreditate agitur. Frater autē conſanguineus tam filij, quàm filiæ excludebat [n] matrē: ſoror autem cùm conſanguinea pariter cũ matre admittebaẗ [o]. Sed ſi fuerant frater & ſoror cõſanguinei, & mater liberis [p] onerata: fraterquidem matrē excludebat, communis autē erat hæreditas ex ęquis partibus fratribus & ſororibus.

Abiecta antiqui iuris impietate, hoc iure vtimur, vt quæcunque matres (etiam ſi ter enixæ non fuerint) inteſtatorum filiorum ſucceſsionem excluſis agnatis conſequantur, exceptis tamen defuncti filij fratribus ex vtroque vel altero parente natis, qui vnà cum matribus forma hic tradita ſuccedunt.

Sed nos conſtitutione, quam in Codice [q] noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubueniendũ eſſe exiſtimauimus reſpicientes ad naturā & puerperium, & periculum, & ſæpe mortem ex hoc caſu matribus illatam. Ideóq; impium eſſe credidimus, caſum fortuitum [r] in eius admitti detrimētum. Si † enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit: immeritò defraudabatur ſucceſsione ſuorum liberorũ. Quid enim peccauit [s], ſi non plures: ſed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus (ſiue ingenuis, ſiue libertinis) & ſi non ter enixæ fuerint vel quater, ſed eum [t] tantùm vel eam, qui quę've morte intercepti [v] ſunt, vt ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſsionem.

Mater præfertur omnibus aliis agnatis, exceptis fratribus & ſororibus: & cum ſororibus ſolùm, venit ad dimidiam: & cum ſororibus & fratribus, pro virili †. Aret.

Sed cùm antea conſtitutiones [x] iura legitimæ ſucceſsionis perſcrutātes partim matrem adiuuabāt, partim eā prægrauabant: nec inſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus tertiā ei partem abſtrahentes, cæteris legitimis dabant perſonis [y], in aliis autē contrarium faciebant [z]: nobis viſum eſt [a], recta & ſimplici via matrē omnibus perſonis [b] legitimis anteponi, & ſine vlla deminutione [c] filiorum ſuorum ſucceſsionem accipere: excepta fratris & ſororis perſona, ſiue conſanguinei ſint, ſiue ſola cognationis iura habentes: vt

a Iuſſu. Scilicet iure antiquo, cum quęlibet hæreditas patri per filium quæreretur: vt ff. de acq. hęr. l. q in aliena. in prin. Sed hodie non ſola profectitia, non aduentitia, ſcilicet exigitur iuſſus: vt C. de bo. quę lib. l. fi. §. ſiue econtrario.

ADDITIO. No. ꝙ in profectitiis iuſſus hodie non eſt correctus, ſed eſt neceſſarius vt olim. Item no. gl. in l. fi. §. j. C. de bo. quæ libe. Angel.

b Liberi. Etiam adoptiui: & ita demum ſi ipſi ſuccedere velint: vt ff. e. l. ij. §. liberi. & §. ita demum. Accurſius.

c Defuncti. Scilicet filij, de cuius hæreditate nunc agitur.

d Suorum. Quod dic vt ſ. de hære. quę ab inteſt. §. j. & §. ij. & §. emancipati. & §. diui.

e Primi gradus. Vt filij.

f Vlterioris. Vt nepotes & ſimiles.

g Sed & filiæ. Quaſi dicat non ſolum nepos ex filio maſculo excludit matrem defuncti, ſed & nepotes ex filia.

h Proponitur. Id eſt, præfertur.

i Defunctæ. Scilicet filiæ.

k Pater. Non adoptiuus: vt ff. eo. l. ij. §. ſed neque auus.

l Vtriuſq;. Scilicet filij & filiæ. hoc eſt maritus: huius mulieris volentis ſuccedere filio mortuo.

m Inter eos ſolos. Scilicet auum & matrem defuncti. Si autem ſit auus & pater defuncti, præfertur auus matri & etiam patri: vt ff. e. l. ęquiſſimum. §. j. Et not. ꝙ hic fallit regula, ſi vinco vincentē &c. vt ff. de diuer. & tempo. pręſcr. l. de acceſſionibus. §. nam qui

n Excludebat. Sed male hodie: vt j. eo. §. ſed cum.

o Admittebatur. Et bene: vt j. e. §. ſed cũ.

p Liberis. Tribus vel quatuor: vt ſ. eo. §. poſtea autem.

q In Codice. Non in eo quē habemus: ſed in primo C. remanſit: quæ eſt C. de iure delib. l. ij.

r Fortuitum. Scilicet habere, vel non habere tot filios: cum ex diuina gratia hoc deſcendat.

s Peccauit. Nam ſi peccatum eſt, magis fuiſſet mariti: vt C. de leg. hæ. l. lege xij. tab. in fi. j. reſpon.

t Eum. Scilicet cui ſuccedere vult.

v Intercepti. Alias interempti.

x Conſtitutiones. Quas non habemus, ſecundum Ioan.

y Perſonis. Patruo & filio, & nepoti patrui: vt C. eo. l. fin. in fin. j. reſpon.

z Contrarium faciebant. i. nihil dabant niſi prædictis.

a Viſum eſt. Vt C. eodem, l. fina.

b Omnibus perſonis. Etiā patri defuncti: niſi in vſufructu: & toto q̃ñ habebat defunctũ in poteſtate. alias in beſſem tm̃ ſed & in hoc caſu hodie etiā in totũ habet: vt C. e. l. fi. & de leg. hær. l. de emãcipatis. Iure vero auth. aſcendentibus defertur æqualiter paternis & maternis: vt in auth. de hær. ab inte. §. ſi igitur defunctus deſcendentes. col. ix.

ADDITIO. Dic ꝙ hodie filio defuncto relicta matre & ſorore vel fratre aliud ſucceditur, vt auth. defuncto. C. eo. Ang.

c Diminutione. Quæ fiebat per agnatos ſupradictos in princip. iſtius §.

† Fœ… næ q̃ li… ris pro… andis … nuam … uabant … perā o… laudaba… tur. Ae… per.

† Id eſt … capita.

Quemadmod

quemadmodum [a] eam [b] toti alij ordini legitimo proposuimus, ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue nõ, ad capiẽdas hr̃ditates simul [c] vocemus. ita tamen vt si quidem solæ sorores [d] adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstite & fratre vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima [e] siue sola cognationis [f] iura habentibus, intestatus quis, vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hæreditas.

Quæ filio suo impuberi intra anni spatium tutorem petere neglexerit, ab eius successione (si intra pubertatem decesserit) prorsus sit aliena.

Sed quemadmodum nos matribus prospeximus [g], ita eas oportet suę soboli consulere [h]: scituris eis [i], quòd si tutores liberis non petierint: vel in locum remoti, aut excusati intra annum petere neglexerint: ab eorũ impuberũ [k] morientiũ successione meritò repellentur.

Filio nõ tantùm legitimo, sed et vulgo quæsito mater succedit.

Licet aũt vulgò quæsitus [l] sit filius filia've: potest tamen ad bona eius mater ex Tertylliano senatusconsulto admitti.

TITVLVS IIII.

DE SENATVSCONSVLTO Orficiano.

Filius & nepos veniunt ad hæreditatem matris & auiæ ab intestato ex senatusconsulto Orficiano. Aretin.

Per contrarium [m] autẽ liberi [n] ad bona matrum [o] intestatarũ admittũtur ex senatusconsulto †Orficiano, q̃ Orficio & Ruffo consulibus factũ est, diui Marci tẽporibus: & data est, tam filio, quã filiæ legitima [p] hęreditas, etiam si alieno iuri subiecti sint & præferuntur [q] consanguineis [r] & agnatis defunctæ matris. Sed cũ ex hoc senatuscõsulto nepotes & neptes ad auiæ successionẽ legitimo iure nõ vocarẽtur, postea hoc cõstitutionibus [s] principalibus emendatum est: vt similitudinem filiorum, filiarumq́, & nepotes [t], & neptes vocentur.

Successio ex Tertylliano vel Orficiano non tollitur minima capitis diminutione.

Sciendum autem est, huiusmodi successiones, quæ ex Tertylliano & Orficiano senatusconsultis deferuntur, deminutione [v] non perimi, propter illam regulam [x] quia nouæ hæreditates legitimæ capitis deminutione non pereunt: sed illæ solæ [y], quæ ex lege

[a] Quemadmodum. Quasi dicat, qui in vno honoratur, in alio grauetur. ff. de iureiur. l. eum qui. in princ.

[b] Eam. Scilicet matrem.

[c] Simul. Scilicet cum matre.

[d] Sorores. Hoc casu est hodie idem quod in seq. §. vt in auth. de nup. §. pe. & §. & quoniam. col at. iij.

[e] Legitima. Quia sunt sorores ex vtroque parente.

[f] Cognationis. Quia sunt tantum ex matre sorores.

[g] Prospeximus. In successione.

[h] Consulere. Scilicet in tutore petendo. Accursius.

ADDITIO. Et dic petendo, scilicet intra annum, vt hic. Et istam opin. dicit Angel. esse communem: & eam tenent tanquam magis æquam, per leg. sciant. C. de legi. hæred. quamuis Bart. ibi & doct. velint quod teneatur petere statim cum potest, nisi fuerit impedita legitima causa: ita quod annum non transcendat.

[i] Scituris eis. Scilicet matribus negligentibus. alias non perdunt: vt C. qui pet. tut. l. cum à matribus. & maioribus alias similiter non perdunt: vt C. si adver. delic. l. ij. Ac.

Et sufficit eã esse minorẽ tẽpore mortis mariti: etiam si postea maior facta intra annũ non petierit. Ange.

[k] Impuberum. Aliud si puberes moriantur: vt C. eod. l. matres.

[l] Vulgo quæsitus. Nisi mater sit illustris. Sic econtra talis filius illustri matri non succedit: vt C. ad Orfic. l. si qua illustris.

ADDITIO. Idem si esset natus ex damnato coitu: secus si ex concubina etiam illustri, vt per Angel. hic.

DE SENATVSCONSVLTO ORFICIANO.

Visum est tit. superiori qualiter mater succedat filiis per senatuscon. Terty. videamus nunc qualiter filij succedunt matri, quod fit per senatusconsultum Orficianum.

Per contrarium. Totus iste ti. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit qualiter filij ad hæreditatem matris, & nepotes ad hæreditatem matris, & nepotes ad hæreditatẽ auiæ admittantur. Secundo nunquid capitis diminutione tale ius succedendi tollatur. Tertio, qui sunt illi filij, qui ad hæreditatẽ matris admittuntur. Quarto subnectit nouum casum ad materiã ab intestato. Secunda ibi, Sciendum est. Tertia ibi, Nouissime. Quarta ibi, Si ex plurib.

[m] Per contrarium. Econtrario. nam s. titul. j. tractatum est qualiter mater filio succedit: nunc dicit econtra. Vnde versus: Matri succedes ò nate per Orficianum. Inuidiam portat econtra Tertylianum. 2 Accur.

2 An autẽ in correlatiuis seruetur æqualitas: vide Bartol. in l. ij. C. de cu. ex lu. lib. xj. Ange.

[n] Liberi. Stricte ponitur pro filiis tantum: vt j. eo. §. j. vers. sed cum. alias contra: vt ff. de verb. signific. l. liberorum.

[o] Matrum. Ingenuarum vel libertinarum: vt ff. eod. l. j. j. respons. imo & ancillarum, dummodo sit sibi facta mora in fideicomm. libertate præstanda: vt C. eod. l. final.

† De quo & itẽ libelli super ea firmatiõe, quotq; iti dẽ vt competat, req̃rãtur, vide apud Rof. eod. titu. in lib. vij. parte.

[p] Legitima. Non quia lege xij. tab. daretur, imo denegabatur: vt s. tit. j. in prin. sed senatusconsult. dat, quod vicem legis obtinet: vt j. de excep. §. hæc exẽpli causa.

[q] Et præferuntur. Scilicet filij.

[r] Consanguineis. Id est, cognati. Acc.

ADDITIO. Alibi exponitur consanguineis, id est, fratribus: vt l. j. C. eo. titu. & illa communiter tenetur. Ang.

[s] Constitutionibus. Quas non habemus.

† Id est q̃ ex nouis legibus dãtur: vt ex senatuscõ. Terty. & Orfi. & l. tutelas in fi. ff. de ca. dim. Aeg. per.

[t] Nepotes. Idem in aliis descendentibus ex hac linea dicam: Sed quid si nepos iste fuit conceptus post mortem auiæ? R̃n. non sic: vt s. de hære quæ ab intes. §. cum autem dicimus.

[v] Capitis diminutione. Scilicet minima. nam per aliã omne ius etiam cognationis tollitur: vt s. de cap. di. §. quod autem.

Hęreditas per capitis diminutionẽ minimã quandoq; perdi, quandoque nõ.

[x] Regulam. Cuius tenor est hic, & ff. de cap. dimi. l. tutelas. §. imo responso.

[y] Sed illæ solæ. ff. vnde lib. l. fi. in fi. contra. Sol. Hic dicit solæ, vt excludat eas tantum, quæ ex senatuscon

sulto

sulto deferuntur, non prætorias successiones, vt ibi.

a Ex lege duodecim tabularum. Sic ff. e. ad senatusc. Tert. & Orfi. l. j. §. capitis. sic ff. de suis & le. l. capitis.

b Deferuntur. Quare magis lege xij. tabularum data hæreditas perditur per capitis diminutionem minimam, quam senatusconsulto delata? Respon. quia illa agnatis defert, quæ agnatio per capitis diminutionem minimam tollitur: at senatusc. filio, qui matri est cognatus: & cognatio non tollitur per capitis diminutionem minimam: vt s. de leg. agnat. tut. §. j.

c Vulgo quæsiti. Quia non habent certum patrem: vt s. de nupt. §. si aduersus. multo magis in naturali tantum: vt C. eod. l. penult.

duodecim tabularum [a] deferuntur [b].

Etiã filius vulgò quæsitus ad hæreditatem matris admittitur.

Nouissimè sciendum est, etiã illos liberos, qui vulgò [c] quæsiti sunt ad matris hæreditatem [d] ex hoc senatusconsulto admitti [e].

Quoties pluribus legitimis hæredibus delata est hæreditas, non adeuntium portio adeuntibus adcrescit, quòad adcrescendi ius ad hæredes quoq; transfertur.

Si ex pluribus [f] legitimis hæredibus quidam omiserint hæreditatem, vel morte, vel alia causa [g] impediti fuerint, quò minus adeãt: reliquis qui adierint [h], adcrescit [i] illorum portio. & licet antè decesserint [k] ad hæredes tamẽ eorũ pertinet [l].

TITVLVS V.

DE SVCCESSIONE COGNATORUM.

d Hæreditatem. Scilicet vna cum legitimis, nisi erat mater illustris: tunc enim cũ legitimis ab intestato nõ veniunt secus in naturalibus ex licita consuetudine procreatis: vt C. eod. l. pen.

e Admitti. Nunquid hodie succedit vulgo quæsitus? Videtur quod non: vt in authen. quib. mod. nat. effi. sui. §. vltim. Sed tamen distingue, aut ex tali coitu, qui possit damnari, vt incestus adulterij nefarij & similis: quo casu non succedit, cum ob hoc ipsum damnandus est: vt in dicta authen. & ff. solu. mat. l. si ab hostibus. 1 aut non: & tunc succedit matri, vt hic: non patri, cum sit incertus. nam & si habet certum patrem naturalem, non tamen succedit ei, nisi in duabus vnciis ab intestato, non extantibus legitimis, alias in nihilum: vt in authen. quib. mod. nat. effic. sui. §. discretis. collat. vij.

f Si ex pluribus. Iste §. est communis ad omnes titulos, quos in hoc tertio libro habuimus, non tantum ad hunc titulum: & de iure accrescendi inter legitimos tantum tractat: vt hic, & ff. eod. l. j. §. si nemo. & C. de cadu. tollen. §. his ita. Idem etiam est in his, qui de iure prætorio succedunt: vt ff. de bonor. possess. l. iij in fin. & l. iiij. & v.

ADDITIO. Nota, quod iste §. est lex. ff. de suis & legitim. hæred. & incipit, Si ex pluribus.

g Alia causa. Vt si defecerit conditio sub qua instituti erant: vt s. quib. mod. testa. infir. §. posteriore.

h Adierint. Sic ff. de leg. ij l. cum pater. §. libertis. ibi, Cæterum prout.

i Accrescit. Sed pro qua parte? Respond. prout erant instituti: vt C. de cadu. tol § is ita. & s. de vulga. substit. §. j. 2 Item nunquid est necesse iterum adire? Respon. non, nisi quando ex alterius persona, puta serui, fiat mihi augmentum: vt ff. de acquir. hæred. l. si solus. in j. respon & in fine legis.

k Ante decesserint. Quã accresceret eis. Vel dic antes, quam illi repudiarent, vel ante quã adirent illorũ portionem: non autem ante, quam suam partem adirent: imo adiuerant, vt sequitur, alias non transmitterent olim, vel hodie: vt C. de cadu. toll. §. in nouissimo. nisi in personis liberorum: vt C. de his, qui ante apert. tab.

ADDITIO. Hoc verum, nisi in hæreditate ascendentium ex vtraq; linea, non in hæreditate transuersalium, vel extraneorum: quia non adita per liberos, ad posteritatem non transmittitur. Suus transmittit ad quoscunque, etiam extraneos. dic vt per Angel. hic.

l Pertinet. Scilicet, augmentum supradictum, vel portio illorum.

1 De æquitate tamen canonica a parentibus sũ i alẽ di. c. cũ haberet, de eo qui du. i mat. quã pol. per adulter. ex quo inferunt doct. q; pater potest relinquere bastardis p dote & alimentis. sed vltra in fraudẽ nõ relinquat. secundum Ang.

2 Dic qd in hæreditate pars deficiẽs accrescat etiã inuitis. Fallit primo si iure speciali deficiat. Itẽ si ope exceptiõis. Itẽ si iure diuersa succedat. Itẽ in pluribus partibus prouenientibus ex pluribus tes. hereditatibus ẽt ex eodẽ testamẽto, secundum Angel.

Vbi defuncto neq; suus hæres neque agnatus superest, tũc proximiores cognatos, id est, per fœminas oriundos, ad successionem vocat prætor in quorum numero sunt emancipati agnati, solis tamen fratre & sorore demptis.

POst suos [m] hæredes, eosq́; quos inter suos hæredes prætor [n] & constitutiones [o] vocant: & post legitimos, quo † numero sunt adgnati [p], & ij [q], quos in locum agnatorum, tam supradicta senatusconsulta [r], quàm nostra erexit constitutio [s], proximos [t] cognatos prætor vocat, qua parte naturalis cognatio [v] spectatur. Nam agnati capite deminuti, quiq́; [x] ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur [y], sed à Prætore tertio

DE SVCCESSIONE cognatorum.

Continuatur per ipsum text. in princ. ad præcedentia: Vel sic, & clarius, Quia s. de successione suorum & agnatorum dictum est: & quia post illos vocantur cognati: ideo sequitur de successione agnatorum.

POst suos. Iste tit. diuiditur in tres partes. Primo, quando cognati admittantur, & quo iure. Secundo, qui sunt cognati. Tertio, vsque ad quotum gradum cognati & agnati admittuntur. Secunda ibi, Qua parte. Tertia ibi, Hoc loco.

m Suos. Vt s. de hæred. quæ ab intest. §. j. & j. de seruil. cogna. §. j.

n Prætor. Vt j. de hære. quæ ab intest. §. emancipati.

o Constitutiones. Vt s. de hære. quæ ab intes. §. quibus. versi. necnon. & §. item vetustas. versic. diui.

p Agnati. Vt s. de legi. agn. suc. in prin.

q Et ij. Scilicet qui sunt de numero legitimorum.

r Senatusconsulta. Vt s. proximis duobus titulis.

s Constitutio. Vt s. de leg. ag. succ. §. hoc etiam.

t Proximos. Scilicet quos nemo cognatus antecedit vel præcedit, siue vnus sit, siue plures. & inspicitur quis proximior sit eo tempore, quo bonorum possessio defertur: vt ff. eodem. vnde cognati. l. prima. §. proximus. & §. gradatim.

v Cognatio. Nunquid ergo inter seruos datur hæc bonorum possessio? Respon. etiam, si fiat postea liber, non datur: vt ff. eo. vnde cog. l. j. §. pertinet. & l. is qui. Sed nunquid adoptiuis: quia non videtur ibi naturalis causa? Respon. sic: quia quibus agnascitur, & cognascitur: vt ff. eo. vnde cog. l. j. §. cognationem. Accursius.

ADDITIO Sed hoc non obtinet iure nouo. Vide s. de hære. quæ ab inte. §. at ij qui. ver. post mortem. in fi.

x Quique. Breue debet esse illud, q;.

y Non habentur. Vt s. tit. j. §. sciendum.

† Cognatio est iure naturali, id capitis [...] minutio non tollitur. s. de [...] dimi. [...] quod [...] tem. Aeq[...] per.

Tertio

a Tertio ordine. Nam sunt quatuor ordines succedendi: vt ff. si tabu. testa. nul. extab l. j.
b Exceptis. Nam isti inter legitimos numerantur.
c Quos. s. fratres emancipatos & sorores. Accur.
d Lex Anastasiana. Quam non habemus, sed de ea habetur mentio C. de legi. tut. l. iiij. & de legi. hæred. l. fin. §. j. Accursius.
e Integri iuris. i. nō emancipatis.
f Diminutione. Tertiæ partis forte.
g Eos. s. fratres emancipatos. Accur.
h Cognatis. Scilicet anteponit: & sic vocantur cum fratribus, & agnatis, & cognatis vlterioribus præferuntur.
i Eos etiam. Non solum agnatos capite munitos: vt supra &c.
k Tertio gradu. Scilicet cognationis.
l Liberi. Vt s. de hære. quæ ab inte. §. admonendi.

ADDITIO. Dic, hodie immutatum est: vt habetur C. de adopt. l. penul. Ang.

m Eodem gradu. Scilicet tertio, puta cognationis.
n Species est. Nam agnatio genus est. Consanguinitas, est illa, quæ inter fratres tantū est: vt ff. de suis & legit. l. ij. primo respon. & s. de legit. agnat. successio. §. j.

Cōsanguinitatis ius est species agnatiōis. Cōsanguinitas est inter fratres.

o Cognati sunt sibi. Sic ff. eodem, l. si spurius.
p Itaque omnibus. Inter se & cum matre: vt ff. vnde cogn. l. hac parte.
q Hoc loco. Iste §. communis est ad totum istum titulum, & illum s. de legit. agnat. succes. sic s. titu. j. §. fina.
r Legitimis. Scilicet agnatis.
s Proximitatis. Id est cognationis.
t Prætor. Caute tacet hic de iure ciuili. nam cognati de iure ciuili non vocantur. Accursius.
v Vsque ad sextū. Imo videtur, quod vsque ad quintum tantum vocentur, tam agnati, quā cognati: vt ff. de vetera. mili. suc. l. iij. §. fin. Sed respon. illa etiam in castrensibus loquitur, hæc in aliis. Vel dic, quod ibi ita erat de facto, scilicet quidam in quinto gradu: & ita factum narrat.

ADDITIO. Dic, quod prima solutio probatur, & obstat in duobus, quo ad agnatos & cognatos: sed ibi speciale: qa ius priuilegiatū, quod nō transit sicut ius commune. Ang.

ordine a vocantur: exceptis b solis tatūmodo fratre & sorore emācipatis, nō etiam liberis eorum, quos c lex Anastasiana d cū fratribus integri iuris e constitutis, vocat quidem ad legitimā fràtris hæreditatē, siue sororis: non ęquis tamen partibus, sed cū aliqua deminutione f: quā facilè est ex ipsi⁹ cōstitutionis verbis colligere. Aliis verò adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionē passi non sunt: tamē anteponit eos g & proculdubio cognatis h.

Trāsuersales per lineā fœmininam, & liberi in alterius familia adoptiua existentes vocātur ex isto ordine. Aretinus.

Eos etiā i, q̄ per fœminini sexus p̄sonas ex trāsuerso cognatiōe iūgunt, tertio gradu k p̄ximitatis noīe pretor ad successionē vocat. Liberi l quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturaliū parentū hereditatem hoc eodē gradu m vocantur.

Vulgò quæsitus nō habet agnationem, sed cognationē: ideo succedet matri, & aliis ex sua linea descendentibus isto ordine. Are.

Vulgò quesitos nullos habere adgnatos, manifestum est. cùm adgnatio à patre sit, cognatio à matre. hi autem nullum patrem habere intelligunt. Eadem ratione inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis ius species est n adgnationis.

Tantùm ergo cognati sunt sibi o, sicut & matri cognati sunt. itaq; omnibus p istis ex ea parte cō petit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

Agnati ad decimū vsq; gradū, cognati verò in sextū, ad hæreditates ex intestato admittūt.

Hoc loco q & illud necessariò admonendi sumus, adgnationis quidē iure admitti aliquem ad hæreditatē, & si decimo gradu sit: siue de lege duodecim tabularum quęramus, siue de edicto, quo prætor legitimis r hæredibus daturum se bonorum possessionē pollicet. Proximitatis s verò nomine iis solis p̄tor t promittit, qui vsque ad sextum v gradum cognationis sunt, & ex septimo x sobrino sobrinaq; nato natæ've y.

TITVLVS VI.

DE GRADIBVS COGNATIONVM.

Quò huiusce tituli perfectā notitiam, veràq; graduum cognitionem intus & in cute oculari quadā inspectiōe assequaris, ad cuiusdam arboris figuram, quæ nō ab re hic inseritur, accurrito. Adhæc si, quid sit cognatio, q̄d gradus, quid linea, quid affinitas, ac pluriū deniq; vocū significationes scire cōcupiscas, amplißimus de grad. affinitatis tractatus, Pandectarū tricesimooctauo lib. decerptus, cūa egregiè tibi suppeditabit.

HOc loco ne

x Et septimo. Subaudi, qui sunt.
y Natę've. Sed nunquid sunt alij in septimo gradu? Rn̄. multi & alij esse possunt: vt colligitur j. titu. j. §. vj. Item & quare magis hi vocantur, quam alij in septimo gradu? Respond. quia hi respiciunt inferius lineā transuersalem, alij omnes superius: vt arg. ff. vnde liber. l. scripto. in fine. Sed nunquid corrigitur hodie distinctio huius §. per authen. de hæred. ab intest. §. j. colla. ix. vbi nulla inter agnatos & cognatos differētia fit? P. dicit omnes in infinitum succedere, et sic corrigi, quod hic dicitur. Nos omnes vsque ad x. gradum vocamus; non autem trahim⁹ agnatos ad cognatos, cum extēdere successionē debeamus: id est velimus: vt j. de bo. pos. §. adhuc argu. contra. C. de pa. cō. l. lege. 1 & in authen. de nup. §. deinceps. col. iiij.

ADDITIO. Quod dictum est, patet in authent. in suc. C. de suis & legi.

DE GRADIbus cognationum.

Quoniā in succedendo admittitur, qui est proximior in gradu: vt cōprehēdatur quoto gradu quis sit, ponitur isto tit.

HOc loco Iste titulus diuidit in plures partes. Primo continuat materiam. Secūdo, incipit dinumerare gradus. Tertio dat vnam regulā generalē in gradibus ad cognatos. Quarto ponit, quomodo numerētur gradus agnatorum. Secunda ibi, quare in. Tertia ibi, hactenus. Quarta ibi, agnationis.

* Hic colligi pōt ex verbis gl. quod non liceat ducere argumētum ab enuntiatiuis verbis legis, q̄d sępe accidit, vt habetur in l. ex his. C. de testa. mil.

Cognati & agnati pariter succedunt hodie vsque ad decimū gradum.

1 Sol. ibi maior trahit ad minorem q̄a cōstat partes in hoc tātum conuenisse. ad hoc satis constat de mēte legis successionē ampliare volenti. Præterea cū text. hodie vocet cognatos & agnatos: cō stat eos censeri legitimos & vt legitimos succedere vsq; ad decimū gradū, vt hic. arg s. eod. in princi. Ange.

Simillis titu. ct. ff. de gradi. affi.

Necessa

cessarium [a] est exponere, quēadmodum gradus [b] cognationis numerētur. Quare in primis admonendi [c] sumus, cognationē aliā suprà numerari, aliam infrà, aliā ex transuerso [d], quæ etiā à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex transuerso fratrum, sororumve, & eorum, qui quæve ex his generantur: & cōuenienter patrui, amitæ, auunculi materteræ. Et superior quidē & inferior cognatio à primo gradu incipit. at ea quę ex trāsuerso numerat̄ à secundo [e].

Ponit person.is primi gradus, tam ascēdendo, quā descēdendo.

Primo gradu est s̄. pr̄, mater [f]: j. filius, filia [g].

Auus & aliæ personæ hic enumeratæ, sunt in secundo gradu. Aretinus.

Secundo gradu s̄. auus auia: j. nepos neptis: ex transuerso [h] frater, soror.

Proauus & aliæ personæ hic positæ, sunt in tertio gradu cognationis. Ang.

Tertio gradu s̄. ꝓauus proauia: j. pronepos proneptis: ex transuerso [i] fratris sororisq; filius, filia: & cōuenienter patruus, amita, auūculus, matertera. Patruus [k] est, frater patris, q Græcè [l] πατράδελφος appellatur. Auūculus est frater matris, q Græcè μητράδελφος dicitur: & vterq; ꝓmiscuè θεῖος appellatur. Amita [†] est patris soror, quæ Græcè πατράδελφη appellatur. Matertera verò matris soror, quæ Græcè μητράδελφη dicitur: & vtraque promiscuè θεῖα appellatur.

Qui distat à stipite per tres ꝑsonas vel gradus, tam in linea ascendenti, quā descendenti: directò est in quarto gradu, sed in linea transuersali, si distat per duas personas. Aretinus.

Quarto gradu s̄. abauus abauia: j. abnepos, abneptis: ex trāsuerso fratris sororisq; nepos [m], neptisve, & cōuenienter patruus magnus [n], amita magna, id est, aui frater et soror: item auūculus magnus [o], & matertera magna, i. auię frater et soror, consobrinus, cōsobrina, id est qui, quæve ex sororibus aut fratribus procreant̄. Sed quidē rectè consobrinos eos propriè dici putāt, qui ex duabus sororibus progenerātur, quasi consororinos. Eos verò, qui ex duobus fratribus progenerant̄, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filię nascuntur: sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos propriè dici putant. Amitæ tuæ filij consobrinum te appellant: tu illos amitinos.

Atauus, & atnepos, & aliæ personæ hic enumeratæ, sunt in quinto gradu. Aretin.

Quinto gradu s̄. adauus, adauia: j. adnepos, adneptis: ex trāsuerso fratris sororisq; pronepos, proneptis, & conuenienter propatruus, proamita, id est proaui frater & soror: & proauunculus & promatertera, id est, proauiæ frater, & soror. Item fratris patruelis vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, a-

a Necessariū. Sed quid ad nos de his? Respondet propter hæreditates, quę per gradus feruntur: & tutelas, & propter testimonia non dicenda: vt ff. eod. de grad. affini. l. iurisconsultus.

b Gradus. Quid sit, dic vt j. eodem, §. hactenus.

c Admonendi. Sic ff. eod. de grad. affini. l. j.

d Aliam ex transuerso. Hęc superflua videtur: vt ff. eod. l. stigmata. contra. So. ibi in directa linea tantum loquitur, hic in indirecta.

e A secundo. Sed quare non à primo? respon. cum ego patri meo sim in vno gradu, & ipse pater fratri meo in alio: sumus ergo in duobus gradib. ego cum fratre facto ascensu ad patrem, quasi per quendam gradum: vt ff. eod. l. iurisconsultus. §. gradus. sed nullus ex transuerso ꝓximior fratre inuenitur: ergo non potest inueniri primo gradu à latere: vt hic, & ff. eo. de grad. affi. l. j. in prin.

f Pater, mater. Si pater est mihi in primo, & ego sibi in alio primo: ergo sumus in duobus? Respon. non sequitur. nā sum ei in primo, ita quod in eodem, & inter me & ipsum vnum tantum gradū facimus ad similitudinem fenestræ: nam duæ columnę ex lateribus vnam faciūt fenestram, tertia autē adiecta fiet alia fenestra. & ita in gradu persona adiecta etiam vna deinceps facit gradum: vt j. eod. §. hactenus.

Nota hanc gloss. q ad faciendum vnum gradum primū, non sufficit ponere vnā personam, sed duæ personæ primæ faciunt vnum gradū, quo primo gradu facto ex duabus personis vnaquæq; persona sola, quæ postea adiungitur, facit alium gradū ad similitudinem fenestrę: quia necessario ad perficiendum vnam fenestram requiruntur duæ columnæ: postea vnaquæque columna superaddita facit aliam fenestrā. Ang.

g Filius filia. Qui licet multi sint, omnes tamen sunt patri in primo: inter se autem in secundo: vt ff. de grad. affin. l. iurisconsultus. §. transeamus.

h Ex transuerso. Nūc de hoc gradu incipit: cum nemo ex hoc ordine in primo gradu inueniatur: vt ff. eod. l. j. in prin.

i Ex transuerso. Not. caute, quod etiam illi, qui sunt ex transuerso, diuiduntur in superiorem & inferiorem lineam: & sic reperies in sequē. gradibus, & quandoque in parentibus: vt j. eo. §. iiij.

k Patruus. Vnde versus: Sunt patrui patris fratres, amitæq; sorores: Frater auunculus est, soror est matertera matris.

l Græce. Id est patroos vt clare patet ex text. dicitur frater patris, & mitroos, frater matris: & vterq; potest dici theios. Similiter patre delphe, est soror patris: Mitradelphe vero, soror matris: & vtraque theia dicitur.

m Nepos. Hoc inferius respicit.

n Patruus magnus. Hoc refertur ad superiorē lineam trāsuersalem.

o Auunculus magnus. Hoc autē constat, quod q est mei patris patruus, mihi erit magnus patruus qui meę matris auunculus est, mihi erit magnus auunculus. Sed quid si erat patruus matris meæ, vel auunculus mei patris? Respondit Ioan. omnem ex illum mihi esse patruum vel auunculum magnum, qui est meo patri, vel matri simplex: vt ff. e. de grad. affin. l. iurisconsultus.

Cognatio transuersalis quare nō incipit à primo gradu.

In plano enim de iure ciuili nō est gradus & iterum à patre descendit ad filiū, & est secundus gradus: de iure autem canoni. ascendit ad stipitē, imo per saltus etiam ī linea plana fit copulatio, vt per Ange. hic, & j. e. §. hacten⁹.

† Amita dicit̃ quasi à me tertia: vel q̄a à patre meo amita sit nā plus sorores à fratribus, quam fratres diligi solent. Aegi per.

l.iurisconsultus.§.patruus.& C. de successo.edict.l.ij. Sed Roma.con.

Filius,filia.Isti nominatiui regunt superiores geni tiuos ab illo versic.item fratris &c.Et sunt omnes isti in quinto gradu lineæ collateralis respectu descendentium.

ADDITIO. Gradus secundum docto.aliter diffinitur,Gradus est distantia vnius personæ ab alia in linea consanguinitatis. Vel est habitudo distātium personarū qua cognoscitur quota agnationis vel cognationis,seu affinitatis distantia.

mitini & amitinæ filius filia: propius sobrino propius sobrina: † hi sunt c patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni; materteræ magnæ filius filia.

Tritauus & aliæ personæ hic enumeratæ sunt in sexto gradu.

Sexto gradu suprà tritauus, tritauia: infrà trinepos, trineptis: ex transuerso fratris sororisque abnepos, abneptis, & conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui frater & soror, abauunculus, abmatertera, id est, abauiæ frater & soror. Itē propatrui, proamitę, proauunculi, pmaterteræ filius filia. (Itē propioris sobrini sobrinæ've filius filia. †) Itē sobrini sobrinęque, i. qui quæ've ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur.

Vnica persona adiecta alteri personæ per carnis propagationē facit gradum, tam in cognatis: quā in agnatis. Aretinus.

Hactenus ostēdisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Nanque ex his palā est intelligere, quēadmodū vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata d persona gradum adiicit e: vt longè facilius f sit respondere, quoto quisque gradu g sit, quàm propria cognationis appellatione quēquam denotare.

In gradibus agnationis & cognationis similis est computatio. Et quia facilius ostēditur res ad oculū corporalē, quàm intellectualem, ideo necessarium est hic arborem cōsanguinitatis inscribi. Aretinus.

Adgnationis quoque gradus eodem modo h numerantur. Sed cū magis veritas oculata fide, quàm per aures i animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus post enarrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi: quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinā adipisci. † k

b Propius sobrino. Quasi dicat, qui filius dicitur propius sobrino, & filia quæ dicitur propius sobrina.

ADDITIO. Vel dic & forte melius, sensum textualem esse quod propior sobrinus & propior sobrina sunt in quinto gradu. Et qui sint tales, declarat textus subiungens, Hi sunt patrui & cætera. Est enim propior sobrinus filius patrui magni, vel amitæ magnæ. & idē dicas de propiore sobrina, quæ scilicet sit filia & cætera. vt clare patet in arbore. Qui aliter intelligeret, arborem corrumperet.

c Hi sunt. Subaudi in quinto gradu lineæ collateraliū ex parte ascendentium, scilicet filius patrui mei magni, & similium, de quibus dicitur hic, & ff. eod.l.j. in fi.& l.ij.

d Generata quæque &c. Hoc est verum, si vna ab vna non si plures ab vna: vt ff. eod.l.iurisconsultus. §.transeamus.& hoc est verum ex omni ordine graduum secundum nos. Sed secundum canones ex latere transuerso aliud est: nam quem nos dicimus in secundo, ipsi dicunt in primo: & quem nos in quarto, ipsi in secundo, & sic de singulis, vt in Decret.xxxv.qō.v.c.ij. Sed fuit eorum consideratio bona propter matrimonia: nostra etiam bona propter hæreditates quæ per gradus deferuntur: vt j. de bonorum possessio.§. quos autem. & ff.eodem, lege iurisconsultus.in principio.

ADDITIO. Idem in statutis & pactis, vbi de pacto non agitur, secundum Ang. Hic no. hanc glo. quæ allegatur quotidie, quod in concernentibus peccatum prę ualet ius canonicum etiam in terris Imperij, & ecōtra in non concernentibus peccatum præualet ius ciuile etiam in terris ecclesiæ, vt per Ange. hic.

e Adiicit. Hic potest colligi definitio gradus, vt dicatur, Gradus est numeratio singularum personarum cognatione vel affinitate sibi coniunctarum, quoto gradu vna persona distat ab altera optime indicans. Dictus quasi lapideus gradus: vt ff. eodem, lege iurisconsultus. Accursius.

f Longe facilius. Fit propter duas rationes: & quia vltra trinepotem vel tritauum vocabula non inueniuntur specialia: sed superiores & inferiores vocantur: vt ff. eodem, l. fina. §. parētes.& hoc, quia sunt plura negotia, quam vocabula: vt ff. de præscrip. verb. l.iiij. Sed vsque ad quem numeramus? Respond. vsque ad vij. cognatorum, & vsque ad x. agnatorum: vt ff. eo. l. nō facile. & s. titu. j. §. fin. nisi ratione demonstrandi vellemus vlterius numerare, nō vtilitatis: licet decretistæ hic aliter dicant.

ADDITIO. No. quod decretistæ contrarium dicunt solum in collaterali linea non autem in directa, vt supra dixi. Si vis ergo scire de duobus agnatis quoto gradu distant de iure ciuili: incipe ab vno, & computa ab illo descendendo ad personam mediā ex qua omnes descendunt: & postea descēde ab illa vsque ad aliam, quam vis computare: & apparebit quoto gradu sit. Sed de iure canonico incipias à persona, ex qua descendūt personæ de quarum gradu agitur. Verbi gratia, vis scire quoto gradu sunt filij duorum fratrum de iure canonico? incipe ab auo, & fac vnum gradum ad filium, & de filio ad nepotem ex alio fratre, qui similiter est in secundo gradu. vnde quoto gradu quilibet distat à stipite, tali gradu sunt inter se: remotior autem addit gradum, vt in capit. sedem. xxx. quæstione prima. Ange.

g Quoto gradu. Scilicet octauo vel decimo.

h Eodem modo. Scilicet adiecta persona.

i Per aures. Vnde Horatius in arte poetica. Segnius irritant animos demissa per aures, Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus. Certior aure arbiter est oculus: & vt ait Candaules in Hærodoto magis incredulæ sunt hominibus aures, quam oculi. Aegi. Perri.

k Adipisci. Vnde quidam habent hic Arborem. Accursius.

ADDITIO Et in rei veritate debet esse: cum text. & glo. illam requirant.

† Debemus dare doctrinam per modū magis facilem. Aegi. Per.

† Propius sobrino quis dicatur, qui itē dicant sobrini, eleganter ac diffuse tractat Anto. August. emendatio. lib.ij. c.v. Sunt autē sobrini, qui ex duobus consobrinis nascuntur. Porro consobrini mei filijs ego propius sobrino sum, quasi vno gradu propiorquam sobrinus.

† Hæc, quæ parenthesi inclusa sunt reijciēda esse tanquam nothaet adulterina censet Anto. August. eo ipso loco, quēmodo cunauimus quæ necin vetustis exempl. habentur. Debuisse autē ait Iustinianū consobrinos eorum nepotibus sexto gradu enumerare.

Cognationis spiritualis, studiosissimis quibuscunque præsertim ecclesiasticis, apta & vtilis materia.

CHRISTOPHORVS Porcus iuris vtriusque professor acutissimus, quia difficultates aliquas circa cognationis spiritualis materiam hic luculenter tractauit: eius mentem verbis non mutatis referre non erit absonum, neque à proposito alienum, quæ verba talia sunt.

Quæritur, an ratione cognationis spiritualis matrimonium impediatur? Circa quem articulum dicite breuiter, quòd inter compatrem & commatrem impeditur matrimonium: ac etiam inter patrem spiritualem & filiam susceptam ex sacro fonte, & hoc si ista cognatio spiritualis fuerit causata siue per sanctum baptisma, siue per sanctum chrisma. trigesima quæstione quarta. ca. si quis vnus.

Addite prædictis, quòd si maritus & vxor tenuerint aliquem vel aliquam ad baptismum vel chrisma, quilibet eorum efficitur compater, vel commater. d. capit. si quis vnus. & hoc verum, quando tempore cognationis spiritualis contractæ constabat inter eos matrimonium: secus si ex post facto fuerit contractum. capit. Martinus Bertam. extra de cogna. spiritu. cū sua glo. Econtra autem si tenueris ad sacrum chrisma vel sanctum baptisma filium vel filiā meam ex alia muliere, quàm vxore, non efficitur tibi commater cap. qui spiritualem. xxx. quæstio. iiij. Ratio, quia in contrahenda cognatione spirituali, maritus & vxor copulant sibi actiones, & non passiones. Quod igitur agit vnus coniugum, intelligitur alius agere: quia sunt duo in carne vna. d. ca. si quis. in fi.

Sed quid si fornicator teneat aliquem ad sacrum baptisma, an concubina efficiatur cōmater? Videtur quòd sic, Nam sicut vxor hoc casu ideo efficitur commater: quia est eadem caro cum marito d. cap. si quis vnus. ita de concubina: quia qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur cum ea. xxxij. q. iiij. cap. in eo. Alij ibi tenuerunt contrarium, quorum sententia magis placet: quia absurde dictum videretur, quòd spiritualitas super re improbata causaretur: ex vtraque scriptura, & hominum opinione. Non obstat, quòd concubina & fornicator dicantur duo in carne vna: quia illa verba exponuntur, id est, duo conueniunt in eodem opere carnali. & ita exponit glo. in d. cap. in eo. Sed an vxore mea mortua potero mihi copulare eam, quæ fuit sibi commater ante matrimonium? Dicite quod sic. cap. post vxoris obitum. xxx. quæstio. iiij. Sed quid de filiis duorum compatrum: an poterunt simul matrimonio copulari? Dicite quod sic, siue nati fuerint ante compaternitatem, siue post: dummodo matrimonium non contrahatur cū eo, vel cum ea, per quorum alterum deuentum fuit ad compaternitatem. cap. j. & cap. super eod. extra de cogna. spiritu. Christophorus Porcus iuris vtriusque doctor acutissimus.

Nota pro ampliori & faciliori intelligentia huius materiæ, quod cognatio spiritualis, quæ impedit matrimonium contrahendum, & dirimit post contractum, oritur ex datione duorum sacramentorum duntaxat: quæ sunt baptismus, & confirmatio: non autem ex aliorum datione seu ministratione. patet in ca. fin. de cogna. spirit. libr. vj. Ratio est, quia in baptismo renascitur: & chrismatio frontis ipsum confirmat: quod non est in aliis sacramentis. Ioan. And. in d. ca. fin.

Nota vlterius, quod ex hac cognatione xx. sunt casus prohibiti, scilicet x. ratione baptismi, & x. ratione confirmationis, ratione enim baptismi contrahitur cognatio spiritualis impediens & dirimens, vt dictum est.

Primò inter has personas,

Baptizatum, & baptizantem:
Baptizatū, & vxorē baptizantis prius cognitam:
Baptizatum, & filios baptizantis.
Parentes baptizati, & baptizantem:
Parētes baptizati, & vxorem baptizantis prius cognitam.

Secundò inter has personas, videlicet inter

Baptizatum, & suscipientem:
Baptizatum, & vxorem suscipientis prius cognitā:
Baptizatum, & filios suscipientis:
Parentes baptizati: & suscipientem:
Parentes Baptizati, & vxorem suscipientis prius cognitam.

Ecce decem casus prohibiti ratione baptismi. Totidem in confirmatione reperies: in qua sunt confirmatus, confirmans, & tenens ante confirmationem, qui scilicet ponit fasciolam supra frontem post confirmationem episcopalē. De hoc vide text.

text. cum glos. in. c. j. de cogna. spiri. lib. vj. ista clarissimè referantur per carmina sequentia.

Spiritualis ab his cognatio fit sacramentis,
Quæ sunt baptismus: ac cõfirmatio frontis:
Personasque decẽ cõnectit quodlibet horũ.
Baptizans, huius uxor, si cognita primo:
Ac eius nati sunt abluto sociati:
Cũ consorte thori, baptizãs atque parẽtes.
Fonte sacro loti, sunt tali fune ligati.
Baptizans, & suscipiens hic æquiparãtur.
In confirmato totidem reperire licebit.

Hæc nota diligenter: quia singularia sunt, & plurimum vtilia: nec est plures casus reperire, qui matrimonium dirimant.

QVæritur ad propositum materiæ præsentis de quæstione quotidiana, & apud vulgares satis dubia. Pone qđ duo vel plures tenent aliquem in baptismo: nunquid isti inter se efficiuntur compatres? Innocentius (& bene) dicit quòd non. Vnde possunt adinuicem contrahere matrimonium. Nam quemadmodum compatres carnales, vt concubinarius & concubina, non prohibentur matrimonium cõtrahere: vt in c. tanta. extra qui filij sint legi. ita & isti qui sunt compatres spirituales respectu baptizati, non debent prohiberi contrahere matrimonium. Et pro hoc facit text. & ibi glos. in c. fi. xxx. quę. iiij. vbi dicitur quòd maritus & vxor non debent aliquem simul de sacro fonte leuare, ne infamentur de facto. nam vulgares existimant illos esse compatres. Hæc sunt verba Abba. Sicul. in c. Martinus. extra de cogna. spiritua. De hoc in summula pauperum.

Vnde uersus.

Masculus & mulier puerum de fonte leuantes
Legitimè iungi poterunt: nec sunt prohibendi.

Quæritur vlterius: Pone, quod tenui aliquam puellam in baptismo: volo contrahere cum eius sorore, an possim? Dicendum quòd sic. pater enim spiritualis si copuletur sorori filiæ spiritualis, bene tenet matrimonium. xxx. quæstione tertia, capitulo vltimo.

Vnde uersus.

Duco meæ natæ germanam spiritualis.

Quæritur insuper: Pone, quòd filius meus tenuit in sacris fontibus filiam, volo cum illa filia postquam ad annos nubiles peruenit, cõtrahere: an liceat? Dic quod sic. Potest enim pater sumere filiam spiritualem filij sui carnalis: quia licet cognatio spiritualis de patre ad filios descendat: vt c. j. & c. super eo. extra de cogna. spiri. non tamen ascendit de filiis ad patrẽ, cùm iure cautum non reperiatur: & edictum de matrimonio prohibitorium est: adeo, quòd cuilibet licet contrahere, nisi expressè prohibeatur c. cum apud. extra de sponsa. & matrimon. Hoc notat Ioannes Theutonicus glos. decret. in c. fina. xxx. q. iij. Hoc idem recitat & approbat Ioan. Andr. in c. j. de cogna. spiritua. lib. vj.

Vnde uersus.

Esse mei nati coniunx, mihi spiritualis
Filia legitimè poterit, nec iure uetatur.
Descendunt, & nõ ascendunt talia uincla.

Multò plura de huiusmodi materia possent adduci: sed pro nunc hæc sufficiant. Si tamen vis videre, an per procuratorem talis cognatio spiritualis posit contrahi, recurras ad Bartol. in l. Gallus. §. forsitan. ff. de lib. & posthu. ad Ange. Aret. in §. illud. institu. de nupt. ad Ioan. Andr. in regula, Potest quis per alium. de regu. iur. in vj. & ad Panor. in c. veniens. extra de cog. spiritua. Decisionem tamen communem & magis approbatam potes notare per versus sequentes: in quibus patet, quòd licet matrimonium per procuratorem posit contrahi. c. fina. de procura. lib. vj. non tamen cognatio spiritualis.

Vnde uersus.

Procurator habet nodos uincere iugales:
Nõ tamẽ hoc nexus domino dat spirituales.

DEO GRATIAS.

Hactenus fœdè hic hallucinatum est. Nam quum trinepos fratris, dicatur quasi tertius eius nepos, sicut tritauus quasi tertius auus. l. fina. §. sexto gradu. ff. de grad. affin. Clarum est, quod filius trinepotis fratris, non potest dici quadrinepos ipsius fratris, quippe qui quartus eius nepos non est, sed tertij tantùm nepotis ipsius fratris filius. Quamobrem reposuimus in hac penultima cellula (fratris trinepotis filius, filia) sicuti & in vltima cellula (fratris quadrinepos, quadrineptis.) Nam nepotem trinepotis fratris, eiusdem fratris quadrinepotem, id est, quartum nepotem esse nemo ambigit, non quinque nepotem, vt praua hactenus inoleuit consuetudo. Ex aduerso, item huius arboris latere, in penultima cellula sic emendauimus (Sororis trinepotis filius filia) expunctis his verbis (Sororis quadrinepos quadrineptis.) Et in vltima, in horum verborum locum (Sororis quinque nepos, quinque neptis) substituimus hæc, Sororis quadrinepos quadrineptis. Qua autem ratione moti id effecimus, vide glos. vsque ad quintum §. multis aliis infra, de succes. liber. quæ non vocat filium trinepotis, quadrinepotem, sed trinepotis filium. Et ratio est: quia vltra tritauum & trinepotem non reperiuntur vocabula specialia, vt vult idem Accursius, & rectè in §. hactenus. supra, eodem. hoc pacto locus hic nimia temporum vetustate iam penè obsoletus, impure'que temeratus, Germanę lectioni nobis authoribus nunc primum, vt spero, restituetur. Aegidius Perrinus.

Arbo

Arboris Ciuilis decimum ad gradum descendentis peculiaris declaratio.

GRadus, lineæ, & consanguinitatis definitionibus omissis, sciendū quod numeratio punctorū: qui sunt in cellulis, est numeratio graduū, habito respectu ad cellulā vacuā: à qua omnes sumunt nomen, exceptis iis, quæ per genitiuū nominātur. Hanc Ioan. And. nomine sui bidelli Petruciū, vult vocari. Pūcti, qui superiores sunt, cōputationē iuris cano. denotāt. Illi autē qui inferiorē locū retinēt, cōputationē ciuilis iuris exprimūt, quod canonico subesse ipsa graduū situatio declarat. Ex prædicta cōputatione si diligēter inspicitur, apparet, quod in ascendētiū & descēdētiū numeratione ius vtrūque concordat: quia in eis persona addita personæ per carnis propagationem, gradum adiicit. Vt autem hæc arbor cunctis innotescat, notandæ sunt tres regulæ.

Prima, Ascendentium & descendentium, quot sunt personæ, de quibus quæritur: computatis intermediis, vna dēpta, tot sunt gradus inter eas. Verbi gratia: Abauus distat à Petrucio quatuor gradib⁹: & sic de aliis.

Secunda (secundum ius ciuile, cuius tantum gratia hæc arbor fuit hic impressa) talis est: Collateraliū in linea æquali quoto gradu quis distat à communi stipite, eodem duplicato distant inter se, vel sibi attinent. vt P. & pronepos propatrui distant viij. gradibus, cū abauum stipitem facis. Nam secundū leges quælibet persona gradum facit in collateralibus: vnde duo fratres duos efficiunt gradus.

Tertia collateraliū in linea inæquali quot sunt personæ, stipite dempto, tot sunt gradus. vnde P. distat à propatruo quinque gradibus. Ab eius filio, sex: & sic de aliis. Non inutile forsitā iudicabitur, si aliquid de cōputationis diuersitate inter ius ciuile & cano. subiūxerimus. In legibus ob nihil aliud ipsa graduum mentio facta est: nisi vt hæreditas, vel successio ab vna ad alteram personam inter consanguineos deferatur. In canonibus vero ob hoc progenies cōputatur, vt apte monstretur vsque ad quotam generationem à consanguineorum nuptiis sit abstinendum. Hac ergo de causa, ꝗa hæreditates nequeūt deferri, nisi de vna ad alteram personam: idcirco curauit secularis Imp. in singulis personis singulos perficere gradus. Quia vero nuptiæ sine duabus non valent fieri personis, ideo sacri canones duas in vno gradu constituere personas. Hęc habentur plene c. ij. xxxv. q. v. & ferme per totam illam quæstionem. Et hoc idem not. hic Christopho. Porc. in ver. circa primum, ibi, secunda differentia. & Ioan. And. in declaratione huius arboris.

Christophori Porci in arborem & ipsius intelligentiam quæstiones plurimum vtiles.

PRo declaratione iuris cano. & ciuil. & etiā intelligētia huius materiæ & eorū quæ pertinēt ad illā quędā vidēda sunt. Primo qualiter fiat dinumeratio graduū de iure ciuili, & de iure canonico: secūdū vtriusꝙ iuris rationū diuersitatē. Secūdo vsꝙ ad quē gradū deferūtur hęreditates & tutelæ. Tertio vsque ad quē gradū copula matrimonialis impediatur. Quarto vsque ad quem gradū possit papa dispensare.

Circa primum dicite, quod quo ad lineam ascēdentem nulla est differētia inter ius ciui. & ius cano. Vtroꝙ eñ iure pater & mater sunt in primo gradu ascēdentium, & similiter filius & filia descendentiū: & sic supra & infra in infinitū: ꝗa in dinumeratiōe graduū in linea ascendentium & descendentium vtrunque ius habuit respectum ad stipitem, scilicet ad primum parentem: vt hic, cum glos. xxxv. q. v. ad sedem. In linea trāsuersali inter ius ciuile: & ius cano. duplex est differentia. Prima, quia iure ciuili frater & soror sunt in secundo gradu, iure canonico sunt in primo. Ratio differētiæ sumitur ex regula iuris ciuilis, quę dicit, quod vnaquęꝙ persona adiecta nouum gradum generat, vt hic, in ver. hactenus. Vnde cū ego sim in primo gradu patri meo, si nascatur mihi frater vel soror, ex generatione huius personæ causatur nouus gradus: & consequēter appellatur in secūdo. Sed iure cano. ideo appellatur in primo: quia ius canonicū non cōsiderauit dinumerationem graduum in linea transuersali, habito respectu ad stipitem. i. communem parētem, sed cōsiderauit, quod duo fratres, duæ sorores, tribuunt initium lineæ trāsuersali. & ideo in primo gradu illius lineæ illos cōstituit. Secūda differētia est, quia iure ciuili regula traditur quod in linea trāsuersali sola ꝑsona adiecta nouū gradum facit, vt hic. Iure autem canonico pro regula traditur, quod ad causandum nouū gradū duę personę requirātur dicto c. ad sedem. Ratio differētię, quia ius canonicū dinumerat gradus ratione copulę matrimonialis. vnde sicut ad causandū copulā matrimonialē requiritur concursus duarū personarū: ita ad causandū gradū quo ad eā. Sed ius ciuile dinumerat gradus quo ad hęreditates & tutelas. vnde cū tutela & hęreditas deferatur de vna persona in aliam nil mirum, si vnaquęque persona generat nouum gradum. Ista fuit ratio posita in dicto capit. ad sedem.

Quo igitur ad inhibendam, vel permittendam copulam matrimonialem, dinumerabuntur gradus secūdū ius canonicū: quo autē ad tutelas & hæreditates deferēdas connumerabuntur secundum ius ciuile.

Circa secūdum dicite quod vsque ad decimum gradum deferuntur hęreditates & tutelæ: vidistis s. tit. j. §. fina. cum sua glo. & s. de capit. diminu. §. fina. de legi. agna. tute. in tex. & in glos.

Circa tertiū dicite, quod olim erat prohibita copula matrimonialis vsque ad septimū gradū agnationis vel cognationis inclusiue: hodie autē est prohibita vsque ad quartum gradū inclusiue, dinumeratione facta secundum ius cano. c. non debet. extra de cōsan. & affi. Sed hic dubitatur: Pone, quod vn⁹ sit in quinto gradu transuersaliū, alius sit in quarto, an impediatur copula matrimonialis? Si inspiciamus personā existentē in quarto gradu, illa impeditur. Si inspiciamus personam existentem in quinto gradu permittitur. Dicite, quod copula est permittenda: quia quoto gradu remotior distat à stipite, eodē gradu distat à quolibet descēdente c. fina. extra de cōsan. & affi. Illud tamē est palam, quod inter ascēdentes & descēdētes est prohibita copula matrimonialis in infinitū. vnde si Adā viueret vxorē habere nō posset §. inter eas. & ibi gl. s. de nup.

Matrimonium vsꝙ ad quē gradū prohibetur.

Sed quid de gradu affinitatis? Dicite quod licet olim ratione affinitatis esset prohibita vsꝙ ad tertium genus, vt aliqui dixere: veritas tamen hodie est, quod solum prohibetur quo ad genus primum: vt not. glos. iij. c. non debet. extra de consang. & affinitate.

Sed nunquid per cōiūctionē illicitā causatur affinitas? In hoc articulo non parcam in totū verecundiæ, Arch. xxxv. q. iij. extraordinaria. dixit per hāc dissolui matrimoniū: & in hoc bene, sed nō causari affinitatē, propterea, ꝗa affinitas est irregularitas personarū ex nuptiis descēdētiū. l. nō facile. §. affines. ff. de grad. vbi ergo nō sunt nuptię, ibi nō causat affinitas. Sed gl. tenuit cōtrariū in §. affinitatis. s. de nup. quæ communiter cōprobatur per c. tuæ. & per c. Iordanę & per. c. discretionem. extra de eo qui cogno. consan. vxo. suæ.

Affinitas an contrahatur ex coitu illicito.

Stat igitur conclusio, quod per illicitā coniunctionē cōtrahitur affinitas. Sed quid si quis nō intrauit claustra vuluæ, in circumitu tamen palpitauit, vel seras reserauit, sed opus non expleuit, an contrahatur affinitas? glo. in d.c. extraordinaria. dicit quod nō. Item dicit illud quod nō dico. Dicit Inno. quod ad causandum affinitatem, requiritur concursus vtriusque seminis. Sed tamen causa euitandi peccata, ius canonicum, & sancta mater Ecclesia in dubio præsumunt ex copula concursum vtriusq; seminis & maris & fœminæ interuenisse capi. iuuenis. extra de spons. Addite prædictis, quod si aliqs permiserit alicui illam accipere in vxorem. post modum habeat copulam cum ea sine aliis verbis, intelligitur validum matrimonium extitisse contractum: nec cum alia contrahære posset, sed matrimonium postea cum alia cōtractum esset dissoluendum c. is qui fidem. extra desponsa.

† Hoc loco nō esse affigendū nouum titulū, sed totū hunc locum appendicē esse tituli de Gradibus cognationum existimat Frā ci. Baldu. hoc ipso loco nec vllā in vetust. exēp. esse hic sectionē, atque huius suæ sentētiæ authorē laudat Theophilū gręcum Institutionum paraphrasten.

Circa quartum dicite breuiter, quod in gradu ascēdentium, & descendentium non posset papa dispēsare, vt copula matrimonialis cōtrahatur. Non posset enim papa dispēsare, quod filia patri copularetur. Item nec in linea transuersali in gradu primo. vnde non posset papa dispensare, quod fratri soror nubat. Item nec in gradu secundo linea existente inæqualiter. vnde non posset dispensare, quod neptis patruo nuberet, vel auunculo. In linea vero æquali bene posset dispensare, vt cōsanguineo copularetur. et ita cōmuniter cōcluditur in ca. literas. extra de restitu. spolia. facit. c. gaudemus. extra de diuort.

Matrimoniū semel contractū an possit per papā dissolui.

Sed an papa posit dispensare, vt matrimonium semel contractum dissoluatur? Dicite breuiter, aut matrimonium fuit per copulam carnalem consummatū, aut non priore casu non potest, posteriore autem sic: quia primo casu effecti fuere duo in carne vna: secundo vero non. Item quia matrimonium consummatum sortitur naturam ex constitutione diuina, contra quam nō potest papa dispēsare c. proposuit. & ibi, supra ius, extra de concef. præben. sed matrimonium nō cōsummatum sortitur naturam ex constitutione Ecclesiæ, contra quam papa bene potest dispensare. Ista est glos. ordi. in ca. ex publico. extra de conuer. coniug. in glo. fi.

Sed nunquid maritus & vxor possunt se separare? Dicite, aut copula non est subsecuta: & tunc quilibet eorū altero inuito pōt separare matrimoniū p ingressum religiōis. sec⁹ si copula fuerit subsecuta, nisi vterque cōcordauerit, qđ vterq; pariter intret religionē, vel alter q remanet in seculo, si talis cōditiōis & qualitatis, qđ nulla suspicio fornicatiōis sinistra sit cōtra eū. vt qa sit ætate confectus c. quidā. c. verū. c. vxoratus. & cap. cum sis præditus. extra de conuer. coniug.

TITVLVS VII. DE SERVILI COGNATIONE. †

Cognationem seruilem, id est, sanguinis necessitudinem, quàm seruorū filij cum parentibus habent, antiqua iura non adiuuabant: hodie autem serui nati, & deinde manumissi, non modò parentes eis, sed etiam sibiinuicem, & cum reliquis fratibus ex legitimis nuptiis, atq; in libertate procreatis ad successionem vocātur.

Illud certū[a] est, ad seruiles cognationes illā partē edicti[b], qua proximitatis[c] noīe bono. possessio pmittitur, nō ptinere.[d]

DE SERVILI COGNATIONE.

Quia suprà de cognatione & successione cognatorū liberæ cōditionis dictum est: nūc quia naturali iure inspecto inter seruos etiam cadit cognatio: & dubitari posset, an inter seruos esset successio: de seruili cognatione, meritò subdit, Nec obstat, quòd inter illum tit. de succes. co. & istum sit titu. intermedius, de gradibus: quia ex quo pertinet ad materiam horum titu. continuatio non vitiatur. l. reo. §. fina ff. de duobus reis. Porcus.

Illud certum. Totus iste titul. diuiditur in tres partes. Primo ponit vtrū serui habeāt ius cognationis contractæ in seruitute. Secundo infert ex rationibus præpositis, videlicet quod non semper sequitur, quod qui prior est in gradu, potior sit in iure. Tertio illa melius declarat. Secunda ibi, Repetitis. Tertia ibi, Amotis.

CASVS. Domine, iam video, quod vos vultis tractare de serui. cog. & specialem tractatum facere. Nam vos dixistis mihi supra titul. de succes. cog. circa quos in bono. pos. vnde cog. quam pręto r proximis agnatis pollicetur, sola naturalis causa spectatur: nunquid igitur cognati in statu seruili concepti & nati, & postea manumissi per bon. pos. vnde cog. in tertio ordine causa naturali inspecta sibi inuicem poterūt succedere? Ad hoc respondet Iustinia. quod non: illud enim certum est, eādem partem edicti prætoris qua bo. pos. iure cogna. permittitur, ad seruiles cognationes antiquitus nō pertinere. Nec ēm illa antiqua lege talis cogna. quo ad onus tutelæ, vel ad cętera onera ciuil. computabatur: vnde visum erat huiusmodi cogn. seruilem quo ad emolumentum successio. non computari: nec quo ad onera cōputabatur. & hęc vsque ad nostra tempora: ita obtinebāt: sed nos per cōstitutionem nostram, quam pro iure patron. fecimus (quod quidem ius patro. vsque ad tēpus nostrū satis obscurum atque nube plenum, & vndique cōfusum fuerat) & hoc suggerente humanitate statuimus, vt si quis in consortio seruili cōstitutus ex libera vel seruilis conditionis muliere liberū vel liberos habuerit, vel ecōuerso mulier serua ex libero vel seruo liberos cuiuscunque sexus habuerit, & tandem parētibus & liberis ex seruili ventre natis ad libertatem peruenientibus, vel dum forte ipsæ mulieres liberæ erāt: & ita liberi ab illis nati ingenui: & postea patres, qui huiusmodi liberos in seruili statu pcreauerint, ad libertatem peruenerint, statuimus dico, in omnibus his casibus, vt omnes hi liberi ad successionem patris vel matris ab intestato admittantur: iure patron. in hac parte penitus sopito. Nam hos liberos non solum in parentum suorum successionem, sed etiam parentes in liberorum mutuam successionem authoritate prædictæ cōstitutionis nostræ specialiter vocam⁹: & hoc obtinere statuimus, siue huiusmodi liberi ex seruili matre nati: postea manumissi soli fuerint, siue cum aliis, qui post libertatem parentum cōcepti & nati, ad successionem vocentur, siue ex eodem patre, vel eadē matre: siue ex aliis nuptiis procreati fuerint. & hoc statuim⁹ ad similitudinem eorum: qui ex iustis nuptiis procreantur. Et hoc dicit vsque ad illū §. repetitis itaque. Cætera plana sunt vsque ad finem tit. quia non potest casus poni nisi secundum quod litera iacet. h. d. Franc. de Aretin.

a Illud. Alias est hic titulus, de seruili cognatione, alias non. Accursius.

b Edicti. Sunt enim quatuor partes successionis ab intestato: vt ff. quis or. in bo. pos. ser. l. j.

c Proximitatis nomine. Id est, cognationis, vt sequitur: vt ff. vnde cog. l. j. §. pertinet.

d Non pertinere. Sed nec aliam aliquam, vt vel ipse succedat, vel ei succedatur: vt C. commu. de succes. l. seruus. nisi in tribus casibus: vt C de iis qui. vt indi. & ad Sylla. l. penul. & C. de suis & legi. l. apud hostes. & C. ad Orfi. l. fina.

Sed illud procedit ex [illegible] post liminij: [illegible] no. Ange.

Computa

a Computabatur. Hæc videtur mala ratio: cū magis iure prætorio, quod naturalē causam intuebatur, deberet cōputari: vt s. de hær. quę ab inte. §. emācipati. quā ciuili. Sed dic ꝙ etiā ad alia, vt ad tutelas, & similia: nisi quo ad nuptias: vt s. de nupt. §. illud. & ff. de rit. nupt. l. adoptiuus. §. seruiles 1. Sed nunquid dn̄s ex sui psona succedit cognatis serui? rn̄. non: vt hic dicitur. Accursius. ADDITIO. Not. ergo aquiri domino ab inte. sicut ex testamēto. Et est ratio: quia ius solum defert hæreditatem ab inte. secundum quod seruus nihil est l. qđ attinet. ff. de re. iur. sed ex testamento defert voluntas testantis, quam ius sequitur. Aliud tamen est in monacho, & monasterio: vt lege Deo nobis. C. de epi. & cle.

b Nostra tempora. Loquit Iustinianus.

c His. Scilicet parentibus.

d Ipsi. Scilicet parentes.

e In seruitute. Idē donec serui erant.

f Peruenerint. Scilicet parentes.

g Veniant. Aliud si liber factus seruus iterū manumittatur: vt ff. vnde cog. l. is q contra. & s. de cap. di. §. quod aūt. quia est ibi, quod sibi imputetur. Sed nūquid etiam iste, qui est in l. is qui. hodie succederet naturali causa inspecta: vt C. de suis & legi. hære. auth. in successione? Respō. non, secundum Ioā. quia prætor naturalem causam intuebatur: & tamē nō vocabat eum, vt dictū est. Itē ecōtra. C. de suis & legi. l. ex libera. Sol. hinc nouum ius. Vel 2 ibi loquitur, quando nec de facto erat matrimonium. Vel ibi quo ad honores loquitur, hic quo ad successiones.

h In alterius successionem. Id est, parentes liberis & econtra excluso patrono: & hoc secundum omnes. Item libertum vnum alteri eidem fratri suo, & ita fratri liberti pręfertur patrono. & hoc secundū quosdam, vt hic. Sed Ioan. contra: præfert enim patronum fratri 3 vt ff. de bon. lib. l. liberto. ff. de suis & legi. l. intestato. in prin. & j. ti. j. §. sed nostra. verš. in autem fine.

1 No. qđ In seruis quo ad matrimoniū impediendum etiā post manumissionē debet esse cognatio: vt d. §. illud. quia etiā dicitur esse affinitas: vt d. §. seruiles. Ange.

1 q. d. seruos nō habere cognationē, quod fallit quo ad matrimonia. Aegi. Per.

2 Hæc nō est bona: ꝗa non apparet expresse de correctione; vt arg. l. præcipimus. in fi. C. de app.

3 Ista cōmuniter approbatur per doctor. hic.

nam nec † vlla antiqua lege talis cognatio cōputabatur [a]. Sed nostra cōstitutiōe, quā pro iure patronatus fecimus (quod ius vsq; ad nostra tempora [b] satis obscurum, atq; nube plenum, & vndiq; confusum fuerat) & hoc humanitate suggerēte cōcessimus, vt si quis in seruili constitutus cōsortio, liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis cōditionis muliere: vel ecōtrà, serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus: & ad libertatem his [c] peruenīētibus, ij, qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint: vel dum mulieres liberæ erant, ipsi [d] in seruitute [e] eos habuerint, & postea ad libertatem peruenerint [f]: vt hi omnes ad successionē patris vel matris veniāt [g], patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solū in suorū parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionē [h] mutuā vocauimus, ex illa lege [i] specialiter eos vocantes: siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, & postea manumissi sunt: siue vnà cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt, siue ex eodem patre, siue ex eadem matre: siue ex aliis nuptiis, ad similitudinem eorum, qui ex istis nuptiis procreati sunt.

Cùm de intestatorum successione agitur, liberorum prima habetur ratio: qui etiam, si gradus sint remotioris, quoscūque ascendentes, & agnatos quantumuis proximiores excludunt.

Repetitis [k] itaque omnibus, quæ iam tradidimus [l], apparet, nō semper eos, qui parem gradū cognationis obtinēt, pariter vocari: eo'que amplius, ne eum quidē, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cùm enim prima causa sit suorum hæredum, & eorū, quos inter suos hæredes enumerauimus [m]; apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quàm fratrē, aut patrem matremq; defuncti: cùm alioqui pater quidem & mater (vt suprà quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater verò secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest in potestate morīētis fuerit [n], an non: quòd vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu [o] propagatus est.

Nouißimo tamen iure agnatiōis & cognatiōis sublato discrimine, omnes simul æquo iure succedunt: ita tamen, vt eorum prior habenda sit ratio, qui sunt gradu proximiores.

Amotis [p] quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus, adgnatus, qui integrum ius habet [q] adgnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerūq; potior habetur, quàm proximior cognatus. Nam patrui nepos [s], vel

i Ex illa lege. Scilicet supradicta Græca. Accur.

k Repetitis. Hic §. communis est ad omnes titul. s. hoc libr. iij. positos. & idem in seq. proxi. §. Sic & alias s. de suc. co. §. vlti. & ad Orfi. §. fin.

l Tradidimus. A principio tertij libri.

m Enumerauimus. Vt curiæ datos & emancipatos. vt s. de hæred. quæ ab intesta. §. j. & §. quibus connumerari. & §. emancipati.

n Fuerit. Hoc subdiuiditur.

o Ex fœmineo sexu. Qui tamen cum diminutione tertiæ partis succedit huius legis tempore. s. de hære. quæ ab intesta. §. item vetustas. verš. diui. hodie sine diminutione: vt in authen. de trien. & sem. §. nec non. col. j.

p Amotis. Id est. cessantibus suis. fallit adhuc hæc regula, qui prior est in gradu &c. vt eod. §. toties. Accur.

q Integrum ius habet. Id est capite minutus non est. sic s. de suc. cog. j. respō. in fin. nam secus esset, si esset capite minutus: quia illæ successiones, quæ veniunt ex leg. xij. tab. pereunt per min. cap. di, vt s. ad senatuscom. Orfic. §. sciendum.

r Plerunque. Propter fratrem & sororem emancipatos: vt j. eo. ibi, exceptis. Item propter quosdam cognatos, qui vocantur vt agnati: vt s. de legit. agna. succ. §. hoc etiā. Item propter patrem, qui filium emancipauit: vt s. de legit. agna. suc. §. fin.

s Nepos. Qui est in v. gradu agnationis.

 Pronep.

a Pronepos. Qui eſt in ſexto gradu agnationis.
b Auunculo, vel materterę. Qui ſunt in tertio gradu cognationis.
c Prefert. In ſucceſsiõe eius, q̃ tales habet agnatos.
d Totius. No. regulam bonã, vt cõmun. de ſucceſ. l.

in bonis libertorum eſt dare ſucceſsionẽ: ideo de his ſubdit. Vnde nota quod dicit hic Accur. de ſucceſsione libertorum, paßiuè accipit. qualiter ſuccedatur ei non actiuè. i. qualiter ipſi ſuccedant alijs.

a Nota ſingulariter illã l. quia poſt nepotem quando concurrit cum patruo vel auunculo: quia q̃ prior eſt ĩ gradu potior eſt in iure, nec aſſumit perſonam patris ſui. patet ibi quod auunculus qui eſt in tertio gradu prefert fratri cõſobrino, qui eſt in quarto licet gl. ſ. titu. j. §. multũ. in verſi. quo ad quintũ gradũ. aliter dicat: ſed ibi dicemus. Angel.

auunculo l. & C. vnde lib. l. ij. Et ad eius euidẽtiam nota tres eſſe ordines ſuccedendi. ſ. inferiores & ſuperiores, & ex latere venientes: vt in auth. de hæ. ab inte. in princi. coll. ix. Primo deſcendentes in infinitum vocant: vt ſ. de hære. quę ab inte. §. j. & in authẽ. de hære. ab inte. §. j. col. ix. His ceſſantibus vocãtur aſcẽdẽtes, primo pater & mater, ſecundo auus & auia, & ſic deinceps: ſic tñ vt fratres ex vtroq; parẽte defuncto cõiuncti, cum his ſuperioribus vocent: licet quidã dicant cũ patre & matre tantum eos vocari: & alios ſuperiores per fratres excludi. & pro nobis eſt auth. de hære. ab inte. §. ſi vero cum aſcendentibus. coll. ix. & ff. de ſuis & legi. l. ij. §. hæreditas. Superioribus ceſſantibus: primo frater ex vtroque parente, & ſoror, & eorum filij. Secũdo ex altero tantũ. & eorũ filij. Tertio hæc regula obtinet, vt qui prior eſt in gradu &c. vt hic, & in authẽ. de hære. ab inte. §. ſi reliquum. & §. ſi vero neque frater. & in authẽ. vt fratrũ filij. §. j. col. ix. Accur.

ADDITIO. Dic q̃ hodie eſt ſublata differẽtia agnatiõis & cognationis, & in d. §. j. in authen. de hær. ab inte. ve. coll. ix. Chriſtopho.

e Tradidimus. Vt ſ. §. proxim. & hoc eo §.

f Exceptis. Excipit ab eo qd̃ ſ. dixerat, qui integrũ &c.

g Preferuntur. Vt ſ. de ſucceſſio. cog. ſ. reſpon.

pronepos [a] auunculo [b], vel materteræ præfertur [c]. Toties [d] igitur dicimus, aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognatiõis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati ſunt quoties neq; ſuorum hæredum, quiq; inter ſuos hæredes ſunt: neq; adgnationis iure aliquis preferri debeat, ſecundũ ea, quæ tradidimus [e]: exceptis [f] fratre & ſorore emancipatis, qui ad ſucceſsionẽ fratrum vel ſororum vocantur: qui etſi capite deminuti ſunt, tamen præferuntur [g] cæteris vlterioris gradus adgnatis.

TITVLVS VIII.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

Olim patronus habebat ex lege duodecim tabularũ ius in bonis liberti ſolùm ab inteſtato, nullo ſuo hærede relicto. Are.

NVnc [h] de libertorum bonis videamus. Olim [i] itaque licebat liberto patronũ ſuũ impunè [k] teſtamẽto præterire. Nã ita demũ [l] lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronũ, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, hærede ſuo nullo relicto. Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuũ hęredẽ [m] reliquiſſet mortuo patrono nihil [n] in bonis eius erat. Et ſi quidẽ ex naturalibus [o] liberis aliquem ſuum hæredẽ reliquiſſet, nulla videbatur querela [p]. Si verò adoptiuus filius fuiſſet apertè iniquũ erat, nihil iuris patrono ſupereſſe.

Prætorio iure patronus in liberti bonis dimidiã habebat, non ſolũ hærede inſtituto, ſed etiã ab inteſtato relicto filio adoptiuo. Ipſum tñ patronũ excludebãt liberi, ſiue eſſent in poteſtate, ſiue emancipati, ſiue etiã in adoptionẽ dati: dũmodo inſtituti eſſent: aut præteriti bonorum poßeßionem petijſſent. Areti.

Qua de cauſa poſtea [q] prætoris edicto hæc iuris iniquitas [r] emendata eſt, ſiue enim faciebat teſtamentũ libertus [s], iubebatur ita teſtari, vt patrono partẽ dimidiã [t] bonorũ ſuorũ relinqueret. & ſi aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat: dabatur patrono cõtra tabulas teſtamẽti partis dimidiæ bonorũ poſſeſsio [v]. Siue inteſtatus moriebatᷣ, ſuo † hærede relicto filio adoptiuo: dabatur ęquè patrono contra hunc ſuũ hęredem partis dimidię bonorum poſſeſsio. Prodeſſe aũt liberto ſolebant [x] ad excludendum patronum [y] naturales [z] liberi, nõ ſolum quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati [a]: ſi modò aliqua ex parte ſcripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionẽ ex edicto prætorio petierant. nã exhæredati

NVnc de libertorũ. Totus iſte ti. diuiditur in tres partes. Primo circa ſucceſſionem libertorum ponit duplex ius antiquum. Secundo ponit ſtatutum circa ſucceſsionẽ: & quod vſq; ad quartũ gradum agnati patronorũ ſuccedũt liberto. Tertio ponit aliam nouã cõſtitutionem circa perſonas & genera libertorum. Secunda ibi, Sed noſtra. Tertia ibi, Sed hæc. Are.

h Nũc. Quia hucuſque de bonis ingenuorum dixit.

i Olim. Scilicet l. xij. tabu. & hoc eſt primũ ius. quatuor enim ſunt: vt hic, & ſ. §. j. & §. poſtea. & §. ſed noſtra.

k Impune. Id eſt ſine timore teſtamenti rumpendi. Accur.

l Itaque demum. Et non aliter.

m Hæredem. Naturalem, vel adoptiuũ: vt ſ. innuit.

n Nihil. Id eſt nullum ius, ſecũdũ Ioã.

o Ex naturalibus. Ad differentiam adoptiuorum.

p Querela. Id eſt non poterat patronus cõqueri. Accur.

q Qua de cauſa poſtea. Secundũ ius.

r Iuris iniquitas. Dic vt ſ. ad ſe. conſ. Tert. in princi.

s Libertus. Nullũ filiũ habẽs legitimũ & naturalẽ: vt ſ. eo. §. prodeſſe.

t Dimidiã. Niſi in caſtris ſint bona q̃ſita: vt ff. de bo. li. l. iij. §. patronus. Acc.

v Bonorum poſſeſſio. Vnde le. ſ. de bo. poſſ. §. cunc.

x Solebant. Hoc iure pretorio. Nam de primo nõ erat dubiũ: vt ſ. ibi. itaq; inteſtato &c.

y Ad excludendum patronum. Scilicet in totum.

z Naturales. Et legitimi.

a In adoptionem dati. Si inſtituti erant, vt ſequitur

† Et [...] adoptiu[...] eſt ſuus h[...] res. ſic ſ. verſi. ſi v[...] ro. & ſ. d[...] hære. qu[...] ab inteſ[...] defer. §. [...] Aegi. Fe[...]

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

Suprà de ſucceßione ingenuorum viſum eſt. Et quia

aliasnec contra tab. datur eis: vt ff. de contra tab. l. nõ putauit. §. in adoptio. dis. Sed nunquid ecõtra moriẽte filio, qui eſt libertus, præponitur pater patrono? Rñd. ſic: vt ſ. titu. j. de ſer. cog. in fi. j. reſpon.

a Repellebãt. Quia pro mortuis habẽtur: vt ff. de cõiun. cum eman. li. l. j. §. ſed & ſi patruus † nec à iure ciuili reſpiciũt: vt i aut. de hę. et fal. §. exhęredatos. co. j.

ADDITIO No. ꝙ ſicut patronus excluditur per filios liberti, ita etiã per parentes liberti. & idem no. glo. ſ. titu. j. in fin. in ver. alterius. Ange.

nullo modo repellebãt [a] patronum.

Per legẽ Papiã patronus vocabatur ad ſucceſſionẽ liberti, vnà cũ filijs ipſius liberti ꝑ viril: niſi tres vel plures fuiſſent liberi, vel libertus minus cẽtũ aureis habuiſſet in bonis: ſiue deceſſerit inteſtatus, ſiue condito teſtamẽto. Aret.

Poſtea [b] verò lege Papia adaucta ſunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum [c] eſt enim, vt ex bonis eius, qui ſeſtertium centũ miliũ patrimoniũ reliquerat †, & pauciores, quã tres liberos habebat: ſiue is teſtõ facto, ſiue inteſtatus mortuus erat, virilis pars patrono deberet [d]. Itaq; cũ vnũ quidẽ filiũ filiã've hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine vllo filio filia've inteſtatus deceſsiſſet. Cùm verò duos duas've hæredes reliquerat: tertia pars debebatur patrono, ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

Abiecto antiquo iure, hoc vtimur: liberto minori centenario. i. cuius facultates minores ſunt aureis cẽtũ, etiã præterito patrono, liberũ teſtãdi ius ſit: ei tamẽ inteſtato nulla ſobole relicta patronus ſuccedit: quòd ſi maior ſit cẽtenario & teſtatus fuerit, patronũq; ꝑterierit: tũc ſi careat liberis, vel eos exhæredes fecerit, patronis ꝑ cõtra tabulas bonorũ poſſeſſione quadrãtẽ oneribus liberũ, aut illius ſupplemẽtũ, ſi quid forſan ei relictũ fuerit, conſequetur.

Sed noſtra cõſtitutio [e], quã pro omni notione [f] Græca lingua cõpẽdioſo tractatu habito cõpoſuimus [g], ita hmõi cãm definiuit, vt ſi quidẽ libertus vel liberta minores cẽtenariis ſint. i. minus cẽtum aureis habeãt ſubſtãtiam (ſic e[nim] [h] legis Papię ſummam interpretati ſumus: vt pro mille ſeſtertiis, vnus aureus computetur) nullũ locũ [i] habeat patronus in eorũ ſucceſſione: ſi tñ teſtamentũ fecerint [k]. Si autẽ inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim tabularũ) integrũ reſeruauit [l]. Cũ verò maiores cẽtenariis ſint: ſi hęredes, vel bonorũ [m] poſſeſſores liberos habeãt [n], ſiue vnũ, ſiue plures cuiuſcunq; ſexus, vel gradus: ad eos [o] ſucceſſiones parentũ deduximus, patronis omnibus modis [p], vnà cũ ſua progenie ſemotis. Si autẽ ſine liberis deceſſerint: ſi quidẽ inteſtati ad omnẽ hæreditatẽ patronos patronaſq; vocauimus [q]. Si verò teſtamẽtũ quidẽ fecerint [r], patronos aũt aut patronas præterierint, cùm nullos liberos haberent, vel habentes, eos exhæredauerint, vel mater, ſiue auus [s] maternus eos præterierint. ita quod nõ poſsint [t] argui inofficioſa eorum teſtamenta: tunc ex noſtra conſtitutione [v] per bonorum poſſeſsionem contra tabulas non dimidiã, vt antea [x], ſed tertiam partem bonorum liberti conſequãtur [y]: vel quod deeſt eis, ex conſtitutione [z] noſtra repleatur [2], ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus, vel liberta eis

b Poſtea. Tertium ius.

c Cautum. Scilicet lege Papia. & male: vt & alias. C. de canon. du tol. in princ. Acc.

d Deberetur. Ex lege Papia.

e Sed noſtra. Quartum ius.

f Omniũ notione. Alias omni natiõe: alias oium notitia.

g Compoſuimus. Et huius, vt credo, habet mẽtio in multis locis: vt ſ. titu. j. de ſer. co. in princ. & ſ. de le. ag. ſucc. §. fin.

h Sic enim. Interpoſitio eſt.

i Nullũ locũ. Et in hoc nõ corrigitur lex Papia. Et not. ꝙ prodeſt paupertas filio liberti. ſic et alias C. de epiſc. & cle. l. ſi quis ad declinandam. §. ſinautem. in gloſ. pauperior.

ADDITIO No. ꝙ pauptas prodeſt: ſed à tali prodeſſe libera nos Domine. de quo in. l. cum non facile. in gloſ. fi. ff. ſi cui plus ꝗ per legem Falci. & in. l. ſi quis ad declinãdam. §. j. C. de epi. & cler. & in auth. cui relictum. C. de in. vid. tol. An.

k Fecerint. Scilicet iſti liberti minores centenariis.

l Reſeruauit. Scilicet noſtra cõſtitutio. ſ. vt in totũ ſuccedat: vt ſ. eo. in prin.

m Bonorum poſſeſſores. Id eſt, filios emancipatos: vt ſ. de hære. quæ ab inteſta. §. emancipati.

n Habeant. Scilicet liberti.

o Ad eos. Scilicet liberos libertorum: qui tamen hæredes inſtituti ſi ſe abſtinuerint, vel miſti hæreditati, in integrum reſtituti fuerint. dabitur patrono ius ſuccedendi: vt ff. de bo. li. l. & ſi ex modica. §. ſi filius.

p Omnibus mo-

q Vocauimus. Etiam ante fratres liberti, quod dic: vt ſ. tit. j. in fi. j. reſpon.

r Fecerint. Scilicet ad extraneos.

s Mater ſiue auus. Quorum præteritio pro exhæredatione habetur: vt ſ. de exhæreda. liber. §. mater.

t Non poſsint. Quia iuſta cauſa ingratitudinis interceſsit, quę ſunt xiiij. vt in auth. vt cum de appel. cogn. §. cauſas. coll. viij. quo caſu nullo iure agunt: vt in authent. de immen. do. §. fin. in fin. col. viij. Sed quid ſi filium emancipatum pater prætereat ſine cauſa, vnde contra tab. habet, non autem querelam. videtur admitti patronus? Sed rñ. hic large accipi de inoffic. vt etiam contineat per contra tabul. ſic C. famil. ercīſ. l. filij. Accurſi.

ADDITIO Nec obſtat: quia hodie ad inſtar filij in poteſtate præteriti videatur poſſe dicere nullum &c. cum ſit ſublata differentia emancipationis & patr. pot. quia illud eſt verum ab inteſtato, non autem ex teſtamento. Angel.

v Cõſtitutiõe. Scilicet. Gręca. Accur.

x Vt antea. Sicut erat de iure prætorio: vt ſ. eo. qua de cauſa. Accurſi.

y Conſequãtur. Scilicet quocunq; ti. relicto: vt ff. de bo. lib. l. iij. §. fi.

z Cõſtitutione. Scilicet, condictione ex lege Græca: vt ff. de condictio. ex lege. l. prima.

2 Repleatur. Præter hoc ius ſuccedendi, eſt & aliud ius patronatus. ſ. vt non vocetur

† Niſi quãdo tractatur de portione ſua, cui accreſcat. computatur enim in numero filiorum: vt faciat augeri legitimam fratrum: ſecus in fratre minore & filia dotata per ſtatutum a ſucceſsione priuata, quia nõ poſſunt. Ang.

† Vide q̃ ſcripſit in hunc locũ Anto. Augu. emenda. libr. ij. cap. vij.

Teſtamentum inoffĩcioſum qñ que continet exhæredationẽ & præteritionem.

reliquerit: ita sine onere [a], vt nec liberis [b] liberti libertę've ex ea parte legata vel fideicōmissa pręstentur [c]: sed ad cohęredes [d] eorum hoc onus redundet.

Libertò nō tantùm patronus succedit, sed etiā cōiuncti ipsi patrono vsque ad quintū gradum, in capita tamē, & qui proximior est patrono præfertur. Are.

Multis aliis casibus [e], à nobis in pręfata cōstitutiōe cōgregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionē iuris pspeximus: vt tam patroni patronęq́ [f], quā liberi [g] eorum, necnō qui ex trāsuerso latere veniunt, vsq; ad quintum gradum [h], ad successionem libertorum libertarum've vocētur [i], sicut ex ea constitutione intelligēdum est: vt si eiusdē patroni vel patronę, vel duorū duarum'que, pluriū've liberi sint: qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionē, & in capita [k], non in stirpes diuidatur successio: eodem modo & in his, qui ex trāsuerso latere veniunt [l], seruando. Penè [m] enim consonantia iura ingenuitatis, & libertinitatis in successionibus fecimus.

Differentia inter libertos est hodie sublata: & ideo prædicta procedunt in omnibus libertis: quia hodie omnis manumissus efficitur ciuis Romanus. Aret.

Sed hæc de iis libertinis hodie dicēda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt [n]: cùm nec sint aliĳ liberti, simul & dedititiis, & Latinis sublatis: cū Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia licet vt liberi vitam suam pagebāt, attamē ipso vltimo spiritu simul animā atq; libertatē amittebant: & quasi seruorū bona eorū iure quodāmodo [o] peculĳ ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea verò senatus consulto Largiano cautū fuerat: vt liberi manumissoris non nominatim [p] exhæredati facti, extraneis hæredibus eorū [q] in bonis Latinorū prępone rētur. Quibus [r] etiā superuenit diui Traiani edictū quod eundē hominē, si inuito vel ignorāte pa-

vocetur ab eo in ius sine venia: vt C. de in ius vo. l. ĳ. Item vt alat eum: vt ff. de lib. agn. l. si quis à liberis. §. solent. Item vt turpem actionem, vel exceptionē contra eum non proponat: vt ff. de do. ma. except. l. apud Celsum. §. aduersus. & ff. de obse. l. honori. & l. parēs. Item vt possit eum in seruitutem reuocare: vt in authen. vt lib. dece. §. j. colla. vj. Item vt vbi eum inuenerit, faciat ei reuerentiam: vt ff. de in ius voc. l. generaliter. Et hæc iura multis modis perduntur. Primo, si patronus remiserit: vt in authen. vt lib. decæte. §. illud. colla. vj [1]. Item si compulit libertum iurare ne accipiat vxorem, vel libertam re nubat. vt ff. de iure patro. l. qui contra legem. & l. adigere. Item si denegabat ei alimenta: vt ff. de bon. lib. l. si patronus nō aluerit. Item propter tertiæ partis concessionem: vt hic, & ff. de bon. libe. l. etiam. §. toties. Item si alteruter eorum relegatus fuerit, vel deportatus: vt. ff. de iur. pa. l. si ue. Item si natalibus restitutus est libertus: vt ff. de bo. li. l. etiam. §. j. Item si mercedem pro futuris operis ab inuito liberto extorsit: vt ff. de agnosc. libe. l. si quis. §. si quis. Item si libertus domini mortem vendicauerit: vt ff. de iure patro. l. penul. Item, si eum patronus capitis accusauerit: vt ff. de bon. libert. l. qui cum maior. j. respon. Itē si non suis nummis emptus est, vel à principe factionem liberam testamenti impetrauerit: vt ff. de bon. liberto. l. etiam. §. ĳ Accursius.

Ius patronatus in multis cōsistit.

Ius patronatus multipliciter perditur.

[1] Dic hoc verū quo ad ius succedēdi, remanet tamē sibi ius reuerētiæ, quāuis remiserit sibi ius patronat[o] ac etiam tali casu ex iniuria non verbali, sed illata ī personā tā tum potest etiam eum in seruitutem reuocare: vt est tex. in l. fi. C. de libe. & eor. lib. Ange.

[a] Sine onere. Sic authen. de hære. & fal. §. nō autem. colla. j. Accursi.

[b] Liberis. Quibus dantur alias legata, etiā rupto testamento per contra tabulas: vt ff. de leg. præst. cōtra tabu. bono. poss. pe. l. j.

[c] Præstentur. Sed cum filĳ sint, quare nō excludunt patronum: vt s̃. eo. §. cum vero maiores? Respōdet, hi filĳ erant ingrati: vt s̃. eo. §. si vero. Vel dic, quod hi liberi erant nepotes, qui & liberi dicuntur: vt ff. de verbo. signi. l. liberorum. & eos præcedit eorum pater: & cis talia legata dabātur: vt ff. de lib. præ. l. j. §. generа.

[d] Ad cohæredes. Sed nunquid insolidum tenebuntur cohæredes? Respond. non: vt ff. de legatis tertio. l. finali. §. finali. & de vulgari substitutione. l. & si contra tabulas.

[e] Multis aliis casibus. Qui sequuntur statim.

[f] Patronæq́. Vt ff. de bo. lib. l. patrono [2].

[g] Liberi. Vt ff. de bo. li. l. si pater exhęredato. & l. si ex patronis. §. Iulianus.

[h] Vsque ad quintum gradum. Nunquid filius trinepotis ipsius patroni, vel etiam ipse trinepos admittetur? Videtur quod non hoc dicit vsque ad quintum gradum, si quis tamen velit contradicere illud pro se inducet, quod non omnes ascendentes sui patris loco succedunt: vt s̃. de hæred. quæ ab intestato. §. cum filius. & in authent. de hære. ab intesta. §. j. colla. ix.

ADDITIO. Ista gloss. non procedit duplici ratione. Primo: quia hic non assumitur persona alterius, vt cum altero pariter succedat. Secundo: quia etiam in casu vbi assumitur, hoc non est vsque in infinitum, vt per Angel. hic.

[i] Vocentur. Per nostram constitutionem: licet olim per bonorum possessionem, tanquam ex familia vocarentur: vt j̃. de bonor. possess. §. sunt autem. versic. quinto tanquam.

[k] In capita. Cum eodem gradu plures inueniantur: alias patruus nepotem ex fratre excludit: vt ff. de bonis liberto. l. si libertus præterito. §. si libertus. in fine.

[l] Veniunt. Scilicet ab ipsis patronis.

[m] Pene. Propter tria dicit. pene. & quia hic vsque ad quintum gradū succedunt, vt hic dicitur, alias vsq; ad decimum vel sextum: vt s̃. de suc. cog. §. fi. Itē: quia hic in capita succedunt, vt hic dicitur. alias nō ita: vt s̃. de hær. quæ ab intest. §. & quia placuit. alias est versic. in §. cum filius [3]. Item: quia vnus patroni filius excludit nepotes ex altero: quod nō est ita in ingenuis. licet M. contradixerit: vt ff. de bo. lib. l. si libertus præterito. §. si libertus. & de legi. tuto. l. tutela. §. si duo.

[n] Peruenerunt. Id est qui facti sunt plene liberi.

[o] Quodammodo. Non enim est vere peculium, cum sint liberi: vt C. de ino ff. test. l. fi. in fi.

[p] Nominatim. Quid hoc sit, dic vt supra, de exhære. lib. §. j.

[q] Eorum. Scilicet manumissorum.

[r] Quibus. Scilicet Latinis.

[2] Ex qu... l. no. qū... cet filij p... trōi vt su... cedāt libe... to non s... necesse q... sint hær... des patri... debent t... mē esse t... les qui p... tri vel n... tri succe... re possin... Angel.

Successio libertino... rū & ing... nuorū tri... pliciter di... fert.

[3] Et est ra... tio quia in successio... ne īgenuo... rū plures descenden... tes ex vno habent... vnus. ... in succes... sione libe... ti. vt hi... fallit in pa... tronis ec... clesiæ: vti... ca. cū plu... res. dciun... patrona... tus.

Ad ciuit.

a Ad ciuitatem Romanam. Scilicet vt ciuis Romanus efficeretur, impetrãdo ius aureorum annullorum, vel natales: quod inuito patrono non est faciendum: vt ff. de nat. re. l. ij. in fin. & l. penul. & fin.
b Cõstitutione. Vt C. de la. lib. tol. per totum. Accur.
c In perpetuum deleri. No. quod quando fit abrogatio alicuius iuris, intelligitur esse perpetua: quia lex semper loquitur & est in viridi obseruantia: vt l. Arriani. C. de hære. Ang.
d Quibusdam adiectionib⁹. Scilicet decem vel xj. casibus: vt C. de la. lib. tol. per totum.

b Alciat. lib. parergon. j. ca. xvj. putat adiectiões hoc loco accipi pro modis adsequẽdi i⁹ ciuitatis Romanæ.

DE ADSIGNATIONE LIBER.

Suprà visum est, quemadmodũ patroni & eorũ liberi succedant libertis. Verũ quia liberti interdũ consueuerũt adsignari liberis patronorũ, ideo de hac aßignatione subdit. Porcus.

IN summa quod. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primo, quod pater potest vni ex liberis libertum assignare: & ille solus liberto succedit. Secundo declarat quibus liberis hoc fieri potest. Tertio, quibus verbis, et in qua voluntate. Secunda ibi, Datur autem. Tertia ibi, Nec interest. Accursius.
e Senatum. Cuius verba sunt ff. eod. de assig. lib. l. j.
f Pertineant. Nulla scilicet facta assignatione.
g Eius. s. patroni.
h Filio. Etiam posthumo: vt ff. eo. de assig. lib. l. fina.
i Pluresve liberos. Nam in vno non est necesse. Accur.

trono ad ciuitatem Romanã [a] venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morietem. Sed nostra constitutione [b] propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiã legem Iuniam, & senatusconsultũ Largianum, & edictũ diui Traiani in perpetuum [c] deleri censuimus: vt omnes liberti ciuitate† Romana fruantur & mirabili modo quibusdam adiectionibus [d] ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebãt, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

TITVLVS IX.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM.

Patrono duos plurésve liberos in potestate habẽti cõcessum est libertum vni liberorum aßignare: per quã aßignationem is cui aßignatur, solus efficitur patronus, & successor in bonis liberti, aliis liberis prorsus exclusis: quòd si is cui aßignatio facta fuit sine sobole decedat, ad cæteros ius patronatus trãsfertur. Itẽ emãcipatione eius cui fuit aßignatus libertus, aßignatio prius facta euanescit.

IN summa (quod ad bona libertorũ attinet) admonẽdi sumus cẽsuisse senatũ [e], vt quãuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdẽ gradus sunt, equaliter bona libertorũ pertineãt: [f] tamẽ licere parenti, vni ex liberis adsignare libertũ, vt post mortẽ eius [g] solus is patronus habeatur, cui adsignatus est: & ceteri liberi, qui ipsi quoque ad eadẽ bona nulla adsignatione interueniente pariter admitterẽtur, nihil iuris in his bonis habeãt: sed ita demum pristinum ius recipiant, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. Nec tãtùm libertum, sed etiam libertam, & non tantũ filio, [h] nepotive, sed etiã filiæ, neptive adsignare permittit.

Vni ex liberis in potestate potest libertus aßignari in oĩ voluntate, & quibuscũque verbis. Aret.

Datur aũt hæc adsignãdi facultas ei, qui duos pluresve liberos [i] in potestate habebit: vt eis, quos in potestate habet, adsignare libertũ libertãve liceat. Vnde quærebatur, si eũ, cui adsignauit, postea emancipauit: nũ [k] euanescat [l] adsignatio? Sed placuit euanescere quod et Iuliano, et aliis plerisque visum est. Nec interest, an testamento quis adsignet, an sine testamẽto: sed etiã quibuscunque verbis [m] hoc patronis permittit facere, ex ipso senatuscõsulto, quod Claudianis tẽporib⁹ factũ est. Sabellio Rufo, & Asterio Scapula cõsulibus.*

TITVLVS X.

DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

Bonorũ poßeßiones introduxit prætor, iuris ciuilis emẽdandi, impugnandi & coadiuuandi seu cõfirmandi gratia: quæ tam ex testamento, quàm ab intestato cõpetunt: ex testamento quidẽ duæ, ab intestato verò octo quarũ quatuor, vt pote superuacuas resecauit Iustinianus: & ad sex ordinarias omnes redegit: septimãque extraordinariam adiecit: cui locus est, quoties noua lege bonorũ posses. ex testamẽto vel ab intestato alicui defertur.

IVs bonorũ

k Num. Id est an.
l Euanescat. ff. eo. l. vtrum ei. contra. Sol. secundum Pla. ibi valet assignatio facta emancipato, vt ibi: licet emancipatione hoc perdatur, si antea facta fuerit assignatio: vt hic ar. ff. de arbi. l. non distinguemus. §. sacerdotio. vel dic secundum Azo. quod in l. contraria non dicit fieri assignationem in emancipatum: sed quærit an soli fieri in potestate possit. sed nec in dicta l. de arbi. dicit solui compromissum sed non copelli sentẽtiam dicere. Accursius.
[illegible] Requiritur ergo, vt assignatio teneat, quod filius sit in potestate, vt hic: siue sit exhæredatus vel non: siue iam natus, siue posthumus: vt l. j.
m Quibuscũque verbis. Etiam nutu: [1] vt ff. eo. l. j. §. assignare. & pure, vel sub conditione. ff. eod. l. assignare.

[1] Quod facit vt obligatus assignare reditus non teneatur tradere fundos nec dominiũ eorũ: sed sufficiat dicere, super tali fũdo recipiatis de quo vide Ioã. Fab. hic.
* Ant. Augu. libr. emẽda. iij. cap. vij. legendũ putat ex Fã. Flo. Velleo Rufo. & Hosterio Scapula consulibus.

DE BONORUM POSSESSIONE.

Suprà visum est de hereditatibus, quæ ex testamento: & ab intestato deferuntur iure ciuili, & partim iure prætorio. Verùm quia prætor interdum emendauit, interdum confirmauit ius ciuile, in successione testati & intestati, dando bonorum possessionem, ideo subdit de bonorum possessionibus.

IVs bonorum. Tot⁹ iste titu. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit causas propter quas fuit introducta bon. pos. de iure prætorio. Secundo ponit quas bono. pos. prætor facit. Tertio Imperator quasdam

quasdam corrigit & emendat. Quarto quantum tẽpus & quale statutum sit ad cognoscendam bonorũ possessionẽ. Secũda ibi, Sunt autem bonorum. Tertia ibi, Sed eas quidẽ. Quarta ibi, Cũ igitur plures. CASVS. Domine, iam video, quod vos vultis tractare de bonorum possessionibus, dicatis igitur mihi, si placet, quare bonorum posses. inuentæ fuerint? Ad hoc respondet, Amice, ius bonorum posses. introduxit prætor gratia antiqui iuris emẽdandi. Nec enim solum in hæreditatibus, intestatorum antiquum ius per bonorum posses. emendauit prætor, vt supra dictum est: sed etiam in hæreditatibus eorum, qui facto testamento decesserunt. Nam olim si alienus posthumus ab aliquo esset institutus, quamuis iure ciuili hæreditatẽ adire nõ poterat, vt pote, quia institutio non valebat, iure tamen prætorio iuuabatur, & ad bono. posses. admittebatur. Et ita loquitur in hoc casu, qualiter prætor vetus ius, & facto testamento per bonorum possessio. emendauit. Sed licet hoc de iure antiquo obtinebat: hodie tamen per nostram constitutionem huiusmodi posthumus alienus recte institui potest, tanquam iure ciuili non incognitus. sed quanquam dixerim tibi, quod prætor introduxit bonorum pos. gratia antiqui iuris emendandi: aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi antiqui iuris, sed magis confirmandi gratia prætor bonorum posses. pollicetur. Prætor enim non solum indigentibus à iure ciuili exclusis, sed etiã non indigentibus suum tribuit auxilium. Nam & illis, qui in testamento facto hæredes instituti sunt, & de iure ciuili adire possunt, bonorum possessionem secundum tabulas testamenti pollicetur. Item ab intestato suos hæredes & cognatos ad bonorum possessionem admittit. Hi tamen omnino bonorum possessione remota de iure ciuili ad hæreditatem admittuntur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Quos autem. Franciscus.

possessionis[a] introductũ est à prætore emẽdandi[b] veteris iuris gratia. Nec solùm in intestatorũ hæreditatibus vetus ius eo modo prætor emendauit[c], sicut suprà dictum est: sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus[d] hæres fuerit institutus, quamuis hæreditatem iure ciuili adire non poterat,[e] cùm institutio non valebat: honorario[f] tamẽ iure bonorũ possessor[g] efficiebatur: videlicet cũ à prętore adiuuabatur. Sed & is,[h] à nostra constitutione[i] hodie rectè hæres instituitur quasi & iuri ciuili nõ incognitus[k]. Aliquãdo tamen neque emendãdi,[l] neque impugnandi[m] veteris iuris,[n] sed magis confirmandi gratia prætor pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoq;, qui rectè testamento facto hæredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem.[o] Item ab intestato suos hæredes & agnatos ad bonorum possessionẽ vocat. sed & remota[p] quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas iure ciuili.

Prætor solus non facit quẽ hæredem, sed loco hæredis. Areti.

Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatem[q], hæredes quidem ipso iure non fiunt. nam prætor hæredem facere non potest. † Per legem enim tantùm, vel similẽ iuris constitutionem hæredes fiunt: veluti per senatusconsulta,[r] & cõstitutiones principales. sed cùm eis prætor dat bonorum possessionem: loco hęredum constituũtur:[s] & vocãtur bonorum possessores.

a Ius bonorum possessionis. Id est, bonorum possessio, quæ * est ius persequendi retinendique patrimonij, quod cuiusque, cum is moritur, fuerit: vt ff. eod. l. iij. §. bonorum. Accursius.

b Emendandi. Id est, supplendi. quia minus plene dixerat ius ciuile, non cognoscens emancipatos: vt s. de hæred. quæ ab intest. §. emancipati. sic ad legem Rhodiam de iactu. l. vlti. §. j. & fina. Vel dic, emẽdandi proprie, vt in agnatis fœminis, vbi in prętorium cõtra ius ciuile induxit: vt s. de legitima suc. §. cæterum. versic. sed quia. & in posthuma: vt j. §. proxi.

c Emendauit. Expone. vt supra.

d Alienus posthumus. Quis sit, * dic vt supra de lega. §. posthumo.

e Non poterat. Vt supra de legatis. §. posthumus. cõtra Solu. vt ibi.

f Honorario. ff. eod. l. non est. §. vbicunque contra. Sed hic specialiter ex illa regula excipitur per ipsum prætorem: & quoad hoc derogatur illi regulæ generali, quia nõ est dubium, quin generi per speciem derogetur: vt ff. de pœnis l. sanctio legum.

g Bonorum possessor. Secundum tabulas.

h Sed & is. Scilicet posthumus alienus Accursius.

i Constitutione. Scilicet Græca: vt supra de leg. §. posthumus.

k Non incognitus. Sed cognitus. Nam constitutiones sunt de iure ciuili: vt ff. de iust. & iur. l. ius autem ciuile.

l Neque emendandi. Vt supra eodem, primo respon. Et dic emendãdi, id est supplendi.

m Neque impugnãdi. Vt supra proxi. respon. dic, id est, corrigendi.

n Veteris iuris. Scilicet ciuilis.

o Bonorum possessionem. Nota tres vias prætoris.

p Remota. Quare ergo fecit prætor? Respon. vt successoribus vias ampliaret: vt infra eo. §. quos sic. ff. de leg. ij. l. cum filius. §. variis. Argu. contra ff. naut. caup. stab. l. idem. §. sed an sit. & §. sed si gratis. ADDITIO Dic, quod imo concordant: quia ibi & si non necessarium, vtile tamẽ fuit prætorem se intromittere: quia qui recipit: omnino tenetur, vt ibi, quod non semper erat de iure ciuili, secundum Ang. hic.

Quos autem. CASVS. Domine, iam video, quod prætor succurrit non solum indigẽtibus: sed pro Deo nunquid est & alia differẽtia inter eos, qui de iure prętorio, & eos qui iure ciuili succedunt? Ad hoc respondet: quod sic. Illi enim quos solum prætor ad successionem vocat, ipso iure hæredes non sunt. Nam prætor hæredes facere non potest. Per legem enim tãtum, vel per similem constitutionem iuris, veluti per senatuscõsulta, vel per constitutiones principum fiunt hæredes: sed illi quibus prætor dat bono. posses. loco hæredum constituuntur, & in bonorum possessionem, loco hæredum inducuntur: & bonorum possessores appellantur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. adhuc autem.

q Ad hæreditatem. Id est, ad successionem: vt emancipatos ab intestato, & cognatos.

r Per senatusconsulta Tert. & Orfic.

s Constituuntur. Vt C. de suis & legiti. hæredi. lege fina.

ADDITIO Idem in succedentibus ex constitutione alicuius Baronis vel Marchionis: quia censetur esse ius

* Eliciũt hinc doct. aliud esse bonorum possessionẽ & aliud possessionem bonorum, q̃ altera iuris sit: altera vero facti. Quæ quid sint vide hic apud Bal. Ioan. Pla. & per Ias. in addi. ad Por. At cur ita appellet, vide apud eũdẽ Por. nu. v.

* Tu ve[...] video [...] apud P[...] & itide[...] de tripl[...] posthum[...] ibidem [...] addi. la[...]

Gene[...] speciem [...] rogatu[...]

† Hui[us] tionẽ vi[...] apud A[...] li. iij. pa[...] gõ. ca. [...]

esse ius prætorium. Et nota quod non habet nisi actiones vtiles, nec ciuiles efficiũtur prætoriç, secũdũ An.

Adhuc autem. CASVS. Domine, iam video quare prætor introduxit bonorum possesio. & in quo differant illi, qui admittũtur de iure ciuili, ab his qui de iure prætorio admittuntur, nunquid est aliqua alia ratio quæ mouit prætorem, vt ipse successiones ampliaret? Et ipse respondet quod sic. Adhuc enim omnes alios gradus in bonorum possesio. dandis fecit prętor. Multum enim studuit prætor ad hoc, ne aliquis sine successione moriatur, & ideo ius percipiẽdarum hæreditatum, per legem duodecim tabularum finibus angustissimis constitutum prætor ex bono & æquo (bonorum possessionem introducendo) dilatauit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §, sunt autem bonorum possessores. Cuius casus est planissimus vsque ad illum §. Sed eas. Franc.

Pretor ampliat successionis materiam vlterius, quàm sit per legem duodecim Tabularum. hoc dicit. Areti.

Adhuc autem & alios cõplures [a] gradus prętor fecit in bonorũ possessionibus dãdis: dum id agebat, ne qs [b] sine successore moreret. Nã angustissimis [c] finibus cõstitutum per legẽ duodecim Tabularũ ius percipiendarum hęreditatũ, prætor ex bono & æquo dilatauit.

Decem bonorum possessiones hic enumerantur, quarũ duæ primæ competunt testamento facto: reliquæ verò ab intestato. Ange.

Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ: prima quę pręteritis liberis [d] datur. vocaturq; Contra tabulas [e] †. Secunda, quam omnibus iure scriptis hæredibus prætor pollicetur, ideoq; vocatur Secũdum tabulas [f]. Et cùm de testatis † prius locutus est, ad intestatos transitum fecit [g]. Et primo loco [h] suis hæredibus, & iis qui ex edicto prætoris inter suos hęredes connumerãtur [i], dat bonorum possessionem, quæ vocatur Vnde liberi [k]. Secundo legitimis [l] hæredibus. Tertio decẽ personis, quæ extraneo manumissori [m] præferebat. Sunt autem decem personæ hæ, pater, mater, auus, auia, tã paterni, quã materni, item filius, filia, nepos, neptis tam ex filio, quàm ex filia: frater, soror, consanguinei, vel vterini. Quarto cognatis [n] proximis. Quinto tanquã ex familia [o] †. Sexto patrono [p] patroneq;, liberisq; eorum, & parentibus. Septimo [q] viro & vxori. Octauo cognatis manumissoris.

Bonorum possessiones contra tabulas & secundum tabulas: item Vnde liberi, & Vnde legitimi, siue agnati: hodie sunt necessariæ.

a Cõplures. Quam lex duodecim tabularum, vel quam dixerat.

b Ne quis. Sic ff. de interrog. act. l. & quia. in prin.

c Nam angustissimis. Nam sui hæredes & agnati tantum succedebant de iure ciuili, ius integrum habentes: quia nõ sunt emancipati, de aliis enim non dicitur: vt s. de hæred. quæ ab intesta. §. j. & de legi. agna. suc. in princi.

d Præteritis liberis. Siue emancipatis, siue nõ: vt C. de lib. præ. l. maximum. circa prin. Accur.

ADDITIO. Non tamen datur exhæredatis: item nec institutis, nisi * commisso edicto per præteritos: vt l. non putaui. in prin. & §. fi. ff. de bon. poss. contra tabul. licet adhuc dictus præteritus non petat, nec amplius petere possit contra tabulas secundum Ange.

e Contra tabulas. Sed quare datur suis contra tabulas: cum ipso iure nullum sit testamentũ: vt s. de exhæ. li. in prin? Rñ. duas habet vias, Vnam de iure ciuili, p quam potest dicere nullum, Aliam de iure prætorio, per quam non dicit nullum, sed annullandum: cũ nec fieri, nec desinere possit hæres de iure prætorio: vt C. de li. præ. l. fi. & s. eo. §. quos autem. Item quare contra tabulas dicitur ex testamento: cum magis contra testamentum dici deberet, cum rumpit testamẽtum: vt C. de co. l. vt liberis? Respõ. ideo in re sic dicitur, quia sine testamento competere non potest. Item quare hanc præmisit, cum secundum tabulas dignior sit? Rñ. quia donec ista competit, illa dari non potest: vt ff. de contra. l. illud. §. fi. & de se. nup. l. j. §. æquissimum. j. respon. Item nunquid hæc parenti datur contra tabulas filij emancipati. Respõ. sic, ad instar patroni: vt ff. si à pa. quis fue. ma. l. ij. & ar. ff. de bo. dam. l. f. sic ff. si ta. test. nul. exta. l. j.

f Secundum tabulas. Sic ff. si ta test. nul. exta. l. j. Et hoc quando testamentum factum est in scriptis. alias secũdum nũcupationem: vt C. de secun. tabu. l. ij.

g Fecit. Sic ff. si ta. testa. nul. exta. l. j. in princip.

h Primo loco. Scilicet inter eas, quæ ab intestato deferuntur. Et no. hunc ordinem qui sequitur, in edicto fuisse: sed non in obseruando: vt j. sequitur.

i Connumerantur. Vt s. de hæred. quæ ab intesta. §. ij. & §. emancipati.

k Vnde liberi. Quid erit econtra filio emarcipato mortuo? Respõde, à pater habet bonorum possessionem, Vnde parentes, vel Vnde liberi, vtiliter: cum æqua ratione vocent patrem ad hęreditatem filij: vt ff. de inoffic. testamen. l. nam & si ff. vnde libe. l. scripto. Vel dic Vnde legitimi, cum semper contracta fiducia eum emãcipet: vt s. de legitima agnato. successione. §. fi. Item nũquid filio in bonis matris daẽ hæc bonorũ possessio? Rñd. non: vt C. de suis & leg. hæredita. l. fina. Item nũquid in aliis vlterioribus ex linea descẽdẽtibus supradicta seruãtur. s. vltra filios? Rñ. sic cũ oẽs inferiores dicanẽ liberi: vt ff. de ver. sig. l. liberorũ. in princi.

l Secundo legitimis. Id est agnatis, & eis qui eorum loco sunt, vt s. de leg. agnat. suc. §. j. & ij. & §. hoc etiã. & ff. vnde legi. l. ij. §. hæc autem. ij. & l. iij.

m Tertio x. Personis quas extraneo manumissori. i. qui emebat filium à patre, & postea eum manumittebat nam sic fiebat olim emancipatio: vt s. q. mo. ius pa. po. sol. §. præterea. vel melius: vt j. eo. §. quæ autẽ.

n Quarto cognatis. Qui iure ciuili nõ vocantur: vt ff. vnde cog. l. j. j. respon. & s. de suc. agna. j. respon.

o Quinto tanquam ex familia. Quæ dabatur patrono liberto moriente intestato: sequens dabatur eodem liberto moriente cum testamẽto, secundum quosdam. Vel dic ,quod hæc familię, i. agnatis trãsuersalibus patroni daẽ vsq; ad quintũ gradũ: vt ff. de ver. sign. l. pnũtiatio. §. familiæ. & j. e. §. cumq;. & s. de suc. li. §. multis. Sequẽs patrono & descẽdẽtibus & ascendentibus vsq; ad qntũ gradũ. Prima eñ nõ valet: cũ hic tractetur tantum de iis quæ ab intestato deferuntur.

p Sexto prono. Quare prio agnati proni vocanẽ, q ipsi proni? rñ. hic ordinẽ edicti seruat: nõ qualiẽ succedi de facto debeat: & hic error i aliis casib9 inuenit.

q Septimo. Deficiente parẽtela, & fisco excluso, vt C. vnde

Cõmittẽ edictũ est, a pe[...] edictũ [...]nuto de contrata. [...]od facit præteritus [...]nẽdo. gl. [...]l. iij. §. si [...]uis à liberis. ff. de cõtratab. nã institutí eo ipso quod alij sunt p̃teriti habent bon. poss. cõtra tab. glo. in l. si post mortẽ. §. fi. ff. de bo. pos. cõtra tabu. et nõ solum apeoritur edictũ per natum sed etiã p nasciturum. l. illud. §. fi. ff. de cõtrat. Aegi. Per.

Idem sentire opera tur bonorum possessio contra tab. & q̃re la inofficiosi testamenti, sed ista de iure prætorio, hæc de iure ciuili. Aegid. P.

Alias, de testamẽtis.

Etiam si sit nullum testamẽtũ: vt quia sine causa p̃teritus sit: sicut de filio supra dictum est, & hæc vera in ascendẽtibus p masculinũ sexum: secus si p fœmininum, quia datur querela tã tũ l. illud. §. ad testã. ff. de contra. Ange. Pater quo iure venit ad bona filij emancipati.

His verbis. Tanquã ex familia, ius gentilitatis significari putat Alciat. li. parergõ. j. c. xij. quo loco pulchre explicat qui diceretur gẽtiles.

Placet Fa. & Angelo.

Idem Io Fa. Ange. & Ias.

Idẽ prędic. scribẽ. Idem Angel.

C. vnde vir & vxor. l. prima.

Sed eas. [illegible] Domine iam video quod prætor decem bono. possess. introduxit: duas ex testamento, & octo ab intestato. nunquid remanent omnes in statu suo? Ad hoc respon. quod non. Nam licet supra dictas x. bon. pos. prætor ex sua iurisdictione introduxit: à nobis tamen nihil sine cura & studio prætermissum est: sed per nostras constitutiones omnia corrigentes: duas bo no. pos. ex testamento à prætore introductas, videlicet contra tab. & secundum tab. vt pote necessarias constitutas, diuisimus: nihil penitus circa eas immutantes: & similiter ab intestato bono. poss. Vnde liberi, & bo. pos. Vnde legitimi, in suo ordine & vigore remanere permisimus. Illam autem bon. po. quę appellatur Vnde decem personæ, & quæ in edicto prętoris quinto loco posita fuerat, enumeratis videlicet duabus bono. poss. eam pio proposito & compēdioso sermone superuacuam esse ostendimus. Cum enim prædicta bon. pos. decem personas supra enumeratas extraneo manumissori præponebat, id est illi, qui non contracta fiducia succedendi emancipauerat: nostra constitutio de emancipatione liberorum facta, omnibus parentibus liberos manumittentibus, hoc gaudere priuilegio concessit, vt ex ipsa liberorū emancipatiōe (licet hoc modo dicatur expresse) fiduciā succedēdi tacite videātur contraxisse. Manifeste ergo liquet prædictā bon. pos. Vnde decē personæ, superuacuā esse: cum nullus hodie manumissor nostræ constitutionis authoritate (vt dictū est) siue cōtracta tacite fiducia succedēdi in bonis manumissi intelligatur manumittere. Sublata igitur qnta bo. pos. in gradum eius & locū, & illā bo. pos. quę antea sexta fuerat, videlicet bo. pos. Vnde cognati, ꝑ nostrā cōstitutionē induximus: & eādē quintā fecimus: & cū olim in edicto prętoris septimo loco posita fuerat bo. pos. quasi ex familia: & octauo loco bo. pos. Vnde liberi patroni patronæque & parētes eorū: vtrāque per nostrā cōstitutionē de iure pa. factā euacuauimus. Cum enim ad similitudinē successiōis ingenuorū, libertinorum successiōes vsq; ad quintū gradū coartantes posuerimus: sufficiūt prædictis personis tā cōtrata bon. pos. quā Vnde legitimi, & vnde cognati per quas possint prædictæ personę sua iura vēdicare: omni scrupulositate & inexplicabili errore duarū prædictarū bo. pos. remota. & bon. pos. vnde vir & vxor, quæ inter veteres bon. pos. in nono loco posita fuerat in suo vigore seruauimus: & altiori loco i. sexto eam posuimus, decimam vero bon. pos. quæ appellabatur Vnde cognati manumissoris: propter prędictas causas merito abrogauimus: vt tātum sex bon. poss. ordinariæ permaneant suo vigore pollentes. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. septima eas. Fran.

X. bonorū possessiones.

Sed eas † quidem prętoria introduxit iurisdictio: à nobis tamen nihil incuriosum [a] prætermissum est: sed nostris constitutionibus [b] omnia corrigentes, contra tabulas quidem & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, vt pote necessarias [c] constitutas: necnon ab intestato Vn̄ liberi, & Vnde legitimi, bonorum possessiones.

Bonorum possessio, Vnde decē personæ, est hodie sublata, & in eius locum bonorum possessio Vnde cognati, est collata. Ange.

Quæ autem in prætoris edicto quinto loco [d] posita fuerat, id est Vnde decem personæ: eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cùm enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori [e]: nostra constitutio [f], quam de emācipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdēq; manumissoribus [g] contracta fiducia [h] manumissionem [i] facere dedit [k]: vt ipsa manumissio [l] eorū hoc in se habeat priuilegiū, & superuacua fiat supradicta [m] bonorū possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorū possessiōe, in gradū eius sextā antea bonorum possessionem induximus, & q̄ntā fecimus: quā p̄tor ꝑximis cognatis pollicet̄.

Bonorum poss. Tanquam ex familia, & Vnde patroni patroneq; & parentes eorum, sunt sublatæ. Areti.

Cūque antea septimo loco fuerat bonorum possessio, tanquam ex familia, & octauo Vnde patroni patroneq́;, & parentes eorū vtrāq; per cōstitutionē [n] quā de iure patronatus, penitus euacuauimus. Cùm en̄ ad similitudinē successionis ingenuorū, libertinorū successiones posuimus [o], quas vsq; ad quintū gradū tantūmodo coartauimus, vt sit aliqua inter ingenuos et libertinos differētia: sufficit eis [p] tā cōtra tabulas bonorū possessio, quā Vn̄ legitimi, & vn̄ cognati: ex quibus possunt sua iura vēdicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore duarū istarū bonorum possessionū resoluta.

Etiam hodie viget bonorum possessio Vnde vir & vxor, & certum locum occupat. Et bonorum possessiōe Vnde cognati manumissoris prorsus sublata, remanent tantum sex bonorum possessiones ordinariæ. Ange.

Sed eas. Scilicet supradictas decē bonorum possessiones.

a Incuriosum. Id est, sine cura.

b Constitutiōibus quæ remanserunt in Græco. Accur.

c Necessarias. Id est vtiles. sic ff. de off. prętor. l. j. in princi. [illegible] Dic imo aliquæ sunt necessariæ: vt ꝭ. eod. §. fi. & c. Ange.

d Quinto loco. Scilicet connumeratis bo. pos. ex testamento & ab intestato.

e Manumissori. Expone. vt s. §. iij. Vel dic, q̄ extraneus manumissor est ipse pater, quādo nō ex contracta fiducia emancipat. Sed si quæras quare sibi ipsi prefertur: Respon. sane intelligas, vt pater auum emancipantem nepotem præcedat, vel si ipse pater emancipauit: inueniuntur tamen nouem personæ, quæ eum præcedunt.

f Constitutio. C. de eman. li. l. fi.

g Manumissoribus. Id est, emancipatoribus.

h Cōtracta fiducia. Id est, saluo iure succedēdi. Acc.

i Manumissionem. Id est, emancipationem.

k Dedit. Id est, concessit.

l Manumissio. Id est, emancipatio.

m Supradicta. Bo. pos. Vnde decem personæ.

n Constitutionem. De qua habuimus mentionem s. de suc. lib. §. sed nostra.

o Posuimus. Vt s. de suc. li. §. multis.

p Sufficit eis. s. tam cognatis, quā agnatis patroni.

Aliam verò bonorum possessionem, quæ Vnde vir & vxor, appellatur: & nono loco inter veteres bonorũ possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiori [a] loco, id est sexto, eam posuimus: decima [b] quoque bonorũ possessione, quæ erat Vnde cognati manumissoris ꝓpter causas enumeratas [c] meritò sublata: vt sex tãtummodo bonorũ possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes.

Si lex dat alicui bonorũ possessionem de nouo ex testamẽto, vel ab intestato: illa dicitur septima extraordinaria. Areti.

Septima eas secuta, quã optima ratione prætores introduxerũt [d]. Nouissimè permittiť † edicto iis etiã bonorũ possessio, quibus vt detur, [e] lege, [f] vel senatusconsulto, [g] vel constitutione [h] cõprehẽsum est: quã neq; bonorũ possessionibus, quæ ab intestato veniũt, neq; iis, quæ ex testamento sunt, prætor stabili iure cõnumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium [i] auxiliũ (ꝓut res exegit) accõmodauit iis, scilicet, q ex legibus, senatusconsultis, constitutionibus've principũ, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

Ne diutius creditores suis actionibus experiri remorentur, ac percunctando eludantur, liberis & parentibus anni spatium, agnatis verò & cognatis dierũ centum, ad petendam bonorum possessionem præfinitur: portio autem nõ petentis pari in gradu accrescit: vel si nullus extiterit per edictum successoriũ qui in sequenti sunt gradu admittuntur.

Cùm igitur plures [k] species successionum prætor introduxisset, easq; per ordinẽ disposuisset, [l] & in vnaquaque specie successionis sæpè plures extent dispari gradu personæ, ne actiones creditorum differrẽtur, [m] sed haberent quos conuenirẽt: & ne facilè in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi cõsulerẽt, ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit. Liberis [n] itaq; & parentibus, tã naturalibus,

[...] Qui excludunt agnatos & cognatos ipsius liberti: vt l. liberto sine liberis. ff. de bo. lib. nec eis fit iniuria: quia si stetissent in seruitute nõ habuissent cognationem.

a Altiori. Hinc trahe, quod digniores altiori loco sedere debent. [...] & est altior, qui proximior domino est. tyrones vero posteriori: vt C. de tyro. l. fin. lib. xij. & ff. de aqua plu. arcẽ. l. j. §. pe. & C. de offi. recto. pro. l. potioris. Accur.

b Decima. Bene dico sexto poni, & hoc dico sublata decima. Accur.

c Enumeratas. s. eo. §. cumque.

Septima eas. CASVS. Domine, iam video qualiter correxistis ius prætorium circa bonorum posses. à prætore introductas: & qualiter quatuor per vestram constitutionẽ sublatis, sex tantummodo bonorum possessio. fecistis, pro Deo dicatis, si placet numquid est aliqua alia bonorum possessio? Et respon. quod sic: nam sex prædictas bonorum posses. ordinarias septima extraordinaria subsecuta est, quam quidem septimam extraordinariam prætores optima ratione introduxerunt: & hæc septima extraordinaria, omnibus his competit, quibus vt detur bonorum possessio, lege, vel nouo iure, vel senatusconsulto cautum est: quam quidem septimam extraordinariam bonorũ pos. prætor, neque bonorum possessio; quæ ab intestato, neque eis quæ ex testamento sunt, stabili iure connumerauit: sed quandoque ex testamento, & quandoque ab intestato, quasi vltimum & extraordinarium auxiliũ prout res exigit, accommodauit illis, qui ex legibus, vel senatuscon. vel principum constitutionibus nouo iure ex testamento vel ab intesta. ad successionem veniunt. Et h. d. vsque ad illum §. Cum igitur plures species. Cæteri casus vsque in fin. titu. plani sunt.

d Introduxerũt. Vt ff. vt ex legi. & senat. l. j. §. respõ.

e Vt detur. s. bonorum possessio. Et nota duo 2 esse necessaria, vt hæc bonorum possessio competat scilicet vt lege caueatur, vt bonorum poss. detur, & quod de iure ciuili non possit succedere, alias competit Vnde legitimi: vt ff. vnde legi. l. iij. & ff. vt ex legi. & sena. l. j. §. fin. Accur.

f Lege. Ponunt quidã exemplũ ex testamento: vt C. de inoffi. testa. l. iij. §. sed cũ eam. ex eo, q filius natus in puerperio institutus præsumitur. ab intestato ponunt exẽplũ in agnatis fœminis, & in quibusdam cognatis, qui efficiuntur agnatis similes: vt s. de leg. ag. suc. §. hoc etiã. Verũq; reprobo: 3 quia nulla lex expresse dat supradictis bon. pos. sed eos succedere dicit. Ergo non datur hæc septima, sed Vnde legitimi: vt ff. vnde legit. l. iij. Pone ergo exemplum ex testamento in posthumo alieno instituto: vt supra eod. §. j. 4 qui incipit, nam si alienus. Item tam ex testamento, quam ab intestato. pone exẽplum in eo, qui decessit apud hostes in cuius bonis datur bonorum possessio, ex lege noua Corne. ff. de bonorum possess. l. iij §. sed & eius.

g Senatusconsulto. Orsic. & Tert. vt ff. vnde leg. l. ij in principio. & §. fina. nam eis datur bono. poss. ibi, & non succedebant de iure ciuili: vt supra ad Tertyl. in principio debet ergo dari hic: vt ff. vnde legi. l. iij.

h Constitutione. Ponunt exemplum supra de leg. agna. suc. §. hoc etiam. Item C. de eman. libe. l. fina. Sed hoc reprobo: cũ lege nõ caueatur eis dari bono. posses. vnde habent Vnde legitimi: vt ff. vnde legi. l. iij. Potest tamen dici, quod ibi subaudiatur maxime, & sic stabit prima expositio. Vel melius dic, si aliqua noua constitutio fieret de nouo quæ daret bonorum possessionem ex ea daretur hæc septima.

i Et extraordinarium. No. duobus modis fieri bonorum possessionem extraordinariam: quia vaga, vt hic. item quia non tribuit ius: vt Carboniana, & si venter mittatur in possessionem: & illa quæ datur gratia agnoscẽdæ litis quæ datur * sine causæ cognitione: vt ff. de carbo. edic. l. iij. §. causæ. & de vent. in pos. mit. l. vbicunque. §. interdum. & de inoffi. testa. l. Papinianus. §. j. & aliæ cum causæ cognitione: 5 vt ff. de bo. poss. l. iij. §. si causa. & quis ordo in bonorum posses. ser. l. ij. §. dies. & §. in bonorum.

k Plures. Quia decem, quarum sex remanserunt ordinariæ. vt s. eod. §. aliam. vsque ad §. septima.

l Disposuisset. Alio modo in edicto, quam de facto competit: vt diximus s. eo. tit. §. sexto.

m Differentur. Sic ff. de suc. edic. l. j. §. respon.

n Liberis. Naturalibus & emancipatis & emancipantibus: vt ff. de su. edict. l. j. §. si.

Et ad hoc implorari potest officiũ iudicis, non autem agi actiõe iniuriarum: secundum lo. fa. hic.

† Alias ꝓmittitur.

2 Imo quatuor requiruntur. la. in l. fin. C. vnde legi.

3 Placet Ale. in le. fi. C. vnde leg. in iiij. col.

4 Dic hoc exẽplũ nõ esse bonũ secundum doct. quia de iure nouo succedunt, de iure ciuili ergo habent Vnde legitimi: vt ff. vnde legiti. l. iij. de iure antiquo prætor dabat bo. possess. ergo ista cessat. vt s. de le. §. posthumo. Angel.

Carboniana possessio ius nõ tribuit.

* Inscriptis exemplaribus est dantur.

5 Hodie autem sine petitiõe et sine causæ cognitione & datione corã iudice agnoscunť. arg. l. penul. & fin. & qd ibi not. p glo. & doct. C. qui admit. ad bono. possess. &c. Angel.

Anni

a Anni spatium &c. In honorem sanguinis: imo non videtur coartādi, cū velut ad propria bona veniāt: vt ff. e. de suc. edic. l. j. §. largi⁹. & de li. & posth. l. in suis.

b Adcrescit. Partes enim non petentium accrescunt petentibus. vt C. quan. non pe. par. pe. acc. l. j.

Et hoc verum etiā ipso iure quādo eodē iure succedunt, secus si diuerso: vt hic p Ang.

c Ex successorio edicto. Hoc intellige in cognatis, sed inter agnatos successoriū edictum locum non habebat: sed hodie vtrunque locum habet: vt supra de legi. agno. suc. §. placebat.

d Pollicetur. Scilicet prætor.

e Non esset. Exclusus tamen tanquam filius, admitti potest vt agnatus, & exclusus vt agnatus, admittitur vt cognatus vt sibi succedere videatur: vt ff. de succes. edi. l. j. §. sed videndum.

ADDITIO Tu dic quod simplex repudiatio, vel relata ad hæreditatem, concernit omne ius & omnes vias succedendi, quando habet substitutum. secus si ad ius adeundi: quia ad illud tantum refertur quod exprimitur: nisi esset adiecta causa generalis, puta, quia hæreditas est dānosa, vel similis: nam ex tali ratione repudiatio ad vtrunque refertur, secundum Ang. hic.

f Repudiauerit. Intra suum tempus.

g Admittuntur. Vt C. eod. l. fi.

h Dies vtiles. In quibus tria occurrere opportet, scilicet quod iudicis copia sit, itē actoris, itē rei, vt ff. de diuer. & tempo. præscri. l. j. & ff. quis ordo in bo. pos. ser. l. j. in princi. & §. dies.

ADDITIO Hoc verum intellige de iure antiquo. Item in illis bo. pos. quæ tribuūt ius: secus in aliis, vt est bon. poss. quæ datur gratia litis agnoscendæ. Item Carboniana, & quæ vētris nomine de quibus an tribuant ius in poss. & an hodie procedant & in eis locū habeat iste text. vide per Io. Fab. hic. Hodie autem indistincte in omnibus bo. pos. dies dicuntur vtiles: etiā si iudex pro tribunali non sedeat: & incipiunt currere à die scientiæ: & currunt quandiu non dubitat, an sibi competat bono. poss. secundum Ang.

i Principes. C. qui admit. ad bonorum possessionem l. penult. & l. fina.

k Pro petenda. Erat enim alia edictalis, quæ ex edicto mortui prætoris competebat. hanc non erat necesse peti: vt ff. de bo. pos. l. iij. §. sed si nemo. Alia decretalis, quæ à prætore viuo decernitur: & hoc olim solenniter: hodie sufficit quocūq; modo dicat se velle agnoscere quæ iudicialis dici potest: quia in iudicis præsentia agnoscitur, vt hic, & C. qui admit. ad bon. pos. l. pe. & fi. Item nunquid hodie bonorū possessiones locum habeant? Rñ. sic: nam & eas proponere quis potest: & contra tabulas, necessaria est filio emancipato & præterito. Item vnde vir & vxor, necessaria videtur, & vt olim aliæ non erant necessariæ, sic nec hodie: eis tamen vti possumus. Alij contra, cū nouus modus succedendi sit inuentus: vt in auth. de hær. ab intest. p totū. col. ix.

l Ostēderit. Coram quocūque iudice.

quā adoptiuis in petenda bonorū possessione anni spatiū [a], cæteris autē adgnatis, vel cognatis, centum dierū dedit. Et si intra hoc tēpus aliquis bonorum possessionem nō petierit, eiusdē gradus psonis adcrescit [b]: vel si nullus sit: deinceps cæteris bonorum possessionē perinde ex successorio edicto [c] pollicetur [d]: acsi is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. [e]

Primo repudiante bonorū possessionem statim sequenti incipit currere tempus. Areti.

Si quis itaque delatā sibi bonorū possessionē repudiauerit [f]: nō quousq; tēpus bonorū possessioni præfinitū excesserit, expectatur: sed statim cæteri, ex eodē edicto admittuntur [g].

Dies ad bonorum possessionem agnoscendam præfixi vtiles sunt non continui: & bonorum possessionem citra solennitatem coram iudice agnoscere sufficit.

In petenda autem bonorū possessione dies vtiles [h] singuli cōsiderātur. Sed bene anteriores principes [i] & huic causæ prouiderūt, ne quis propetenda [k] bonorū possessione currat: sed quocūq; modo admittētis eā iudiciū (intra statuta tamē tēpora) ostēderit, [l] plenū habeat earum beneficium.

TITVLVS XI.

DE ADQVISITIONE PER ADrogationem.

Quamuis omnia adrogati bona (his demptis quæ capitis deminutione pereunt) arrogatori patri olim pleno iure acquirebantur, hodie tamen solus aduentitiorum vsusfructus (instar naturalium liberorum) illi quæritur.

Est & alterius generis per vniuersitatem successio, [m] quę neq; lege duodecim tabularū, neq; prętoris edicto, sed eo iure, qđ cōsensu [n] receptū est, introducta est. Ecce enim, cū paterfamilias sese in adrogationem dat: oēs res [o] eius corporales et incorporales, quæq; ei debitę sunt, adrogatori antea [p] quidē pleno iure adquirebant: exceptis iis quæ p capitis deminutionē [q] peūt, quales sunt operarum [r] obligationes, & ius adgnationis. [s] †

DE ACQVISITIONE per &c.

Quia Bona q̄ nobis acquirūtur tit. vniuersali, aut acqrūtur p aditionē hęreditatis, aut p bo. pos. aut p arrogationē, aut p adiectionē bo. causa libertatū cōseruādarū. §. fi. s. p quas pso. no. acq. ideo viso s. de hær. & bo. pos. sequitur videre de acquisitione per adrogationem. Porç.

Est & alterius. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primo vnde fuit introducta acquisitio per arrogationem. Secūdo postea illud declarat tam de iure antiquo quam moderno: & quid arrogatori acquiratur. Tertio an arrogator teneatur ad debita arrogati. Secunda ibi, Ecce enim. Tertia ibi, Sed ex diuerso.

m Successio. Vt ff. pro soc. l. actione. §. morte vnius. ver. societas.

n Consensu. Scilicet arrogantis & arrogati.

o Omnes res. Et etiam filij: vt s. de adop. §. illud.

p Antea. Id est, iure veteri.

q Per capitis dimin. Scilicet minimam, nam dando se in arrogationem, minimam capitis diminutionem patitur: vt s. de capi. dimi. §. minima.

r Operarū. Hoc intellige de opis, quę à libertis debētur: & nō trāseūt ad hæredē extraneū: vt sunt obseqales. quæ in faciēdo consistūt. s. assurgere, & similia: vt ff. de ope. lib. l. liberti. Itē in fabrilibus incertis: vt ff. de oper. li. l. ā operarū iudicio. aliud si cōduxerit ille arrogatus opas alicuius. Nā istę arrogatori quęrunt.

s Ius agnationis. Ius succedēdi, quod quis per agnationem

Hodie tamen re... cessit a... auia, qui... nec decre... to, nec pa... tis citatiō... opus est... vt d. l. fi. ... cundū A... gelum.

In scr... ptis exe... plaribus... quibusdā... īpressis l... git curet.

Hæc gl... nō est Ac... cursij.

† Perdit arrogatu... agnatio... id est, in... succedē... tanqū a... gnatus... non tāqu... cognatus. Aegi. Per...

Opera... obsequia... les debent... liberti pa... ronis.

tionem consequitur. & hoc hodie est: vt ĩ. eod. §. mortuo. Item ius petendæ bonorum possessionis petit, si ante eam petitam arrogandum se dederit: aliud si iam petiit: vt ff. vnde li. l. fin. & de contrata. l. iij. §. si emancipatus. Accursius. ADDITIO Ius tamen adeundi de iure ciuili indistincte retinet: & forte etiam inuitus adire cogi poterit ad instar naturalis.

[a] Constitutio. C. de vsufru. l. corruptionem. Accur.

[b] Nunc autem. Aduersatur ei quod supra dixerat, quod omnes res acquirebantur arroganti.

[c] Naturalium parentum. Vbi in aduentitiis tantū vsusfructus quæritur: vt C. de bon. quæ lib. l. cum oportet.

[d] Quæ extrinsecus. Id est in aduentitiis.

[e] Aliæ personæ. Vt descendentes ex filio arrogato: vt C. commu. de succes. l. fina. vbi est constitutio de qua hic fit mentio. Item si hic arrogatus esset impubes, & impubes decederet, admitterentur & alij ex stipulatione: vt ff. de adoptio l. non enim aliter. & l. his verbis. & l. hæc autem. & ĩ. de adop. §. cum autem. Sed quid in patre naturali, à quo hic arrogatus erat emancipatus? Resp. Pla. eum preferri arroganti, sed hodie fratres vtrinq; coniuncti vocantur cum arrogante: vt in authent. de hære. ab intesta. §. consequens. colla. ix.

[f] Non possunt. Vt in aduentitiis, profectitia enim sibi nō auferuntur.

[g] Conuenitur. De facto. nam non tenetur de iure: sed de iis, quæ contraxit post, quam fuit arrogatus, tenetur de peculio: vt ff. de peculio, l. in arrogatorem. & si tunc non defendat pater, in bonis ipsius patris fit missio: vt ff. quibus ex caus. in possessio. eatur. l. Fulcinius. §. si quis. Accursius.

Arrogato q̄ perso nę succedere debent.

Quod verū intelligę, vbi arrogat⁹ est sibi insecū do gradu: vt quia est arrogatus tanquā nepos, alias secus secūdum Ang. hic.

Quod verū si cō traxit de peculio: alioqui si si bi hæreditas delata fuerit: distinguitur, an iussu patris quæsierit vel nō: et an filius repudiet et pater adi uerit ꝓ se & contra sicut fit in naturali & legitimo, vt l. fi. §. j. C. de bo. quæ liber. Angel.

vsus etenim & vsusfructus, licet his antea cōnumerarentur: attamen capitis deminutione minima eos tolli nostra prohibuit constitutio [a]. Nunc aūt [b] nos eandē adquisitionē quæ per adrogationem fiebat, coartauimus ad similitudinē naturaliū parentum [c]. Nihil enim aliud, nisi tm̄modo vsusfructus tā naturalibus parentibus, quàm adoptiuis per filiosfamilias adqritur in iis rebus, quę extrinsecus [d] filiis obueniūt, dominio eis integro seruato.

Arrogati filij in arrogatione vita defuncti successio ad arrogationem pertinet: nisi supersint, qui ei præferantur. Item pro debitis ætate per arrogationem cōtractis, non tenetur arrogator.

Mortuo autē filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius ad adrogatorē pertransit: nisi supersint aliæ personæ [e], quę ex cōstitutione nostra patrem in iis, quæ adquiri non possunt [f], antecedant.

Arrogator nō tenetur nomine proprio ad debita arrogati prius contracta, sed nomine filij tenetur. Aretinus.

Sed ex diuerso, pro eo quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidē iure adrogator nō tenetur, sed nomine filij conuenitur [g]: & si noluerit eū defendere: permittitur creditoribus per cōpetentes nostros magistratus bona, quę eius cū vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere: & legitimo modo ea disponere,

DE EO CVI LIBERTATIS causa bona addicuntur.

Suprà visum est de acquisitione, quæ fit per arrogationem, & sic titulo vniuersali. verū, quia est & alia, quæ fit per addictionem bonorū libertatum conseruandarū causa. §. fina. suprà per quas person. no. acqui. ideo subdit de eo cui libertatis causa bona addicuntur. Porc.

TITVLVS XII.

DE EO CVI LIBERTATIS CAVSA bona addicuntur [†].

Si hæreditas illius, qui libertates reliquit, nō adeatur: potest ille cui libertas est relicta, vel alius petere sibi addici bona defuncti, & satisfacere creditoribus: & erit tanquā successor defuncti: & serui quibus libertas directò vel per fideicōmissum est relicta, erunt liberi, etiam si bona forent à fisco occupata. Are.

Accessit nouus casus successionis [h] ex cōstitutione [i] diui Marci. Nā si ij, qui libertatē acceperūt [k] à dño in testamēto [l], ex quo nō aditur [m] hęreditas [n], velint bona sibi addici libertatū cōseruādarū causa: audiuntur. Et ita diui Marci rescripto ad Pompiliū Rufum continetur: verba rescripti ita se habēt: Si Verginio Valēti, qui testamēto suo libertatem quibusdā adscripsit, nemine successore ab intestato existēte, in ea causa bona eius esse cœperūt, vt venire [o] debeāt: is, cuius de ea re notio est, aditus, rōnē desiderij tui habebit: vt libertatum, tam earū quæ directo, quàm earū, quæ per speciē fideicommissi relictæ sunt, tuendarū gratia addicantur tibi: si idoneè [p] creditoribus [q] caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidē, quibus directa libertas data

Accessit. Totus iste titul. diuiditur in quatuor ptes. Primo ponit acquisitionem causa libertatis conseruandæ. Secundo illud per rescriptū diui Marci probat. Tertio verba dicti rescripti interpretatur. Quarto illud supplet. Secunda ibi, & ita diui. Tertia ibi, Hoc rescripto. Quarta ibi, Sed cū multas. Acc.

[h] Nouus casus successionis. & est hic quartus succedendi modus: vt supra, per quas person. no. acquir. §. fina. Accur.

[i] Ex constitutione. Cuius verba sunt ĩ. eo. §. si Verginio.

[k] Acceperunt. Destinatione.

[l] In testamento. Idē priuilegium datur cuilibet petenti bona hac cōtemplatione: vt C. de te. ma. l. fina. Accur. ADDITIO Et his prefertur qui præuenit: vt ibi, in dicta l. fina. §. sancimus.

[m] Non aditur. Scilicet ab hærede.

[n] Hæreditas. Quomodo ergo valet, quod in eo relictum est: vt ĩ. de fideicom. l. eam quam? Respō. hic speciale est.

[o] Venire. i. vendi.

[p] Idonee. Fideiussoribus vel pignoribus, vel fide habita: vt ff. de fideicommis. lib. l. iij. §. addici.

[q] Creditoribus. vel omnibus, vel vni nomine omnium: vt ff. de fideicommis.

[†] Addicere quid sit, vide Budæū in anno. ad Pādectas tit. de in diem addictiōe & Nebri. in lexico iur. ciui. in dictiōe, addicere. Significat enim fere hoc tit. addici, idem qđ adiudicari per iudicē, vnde hæc erant prętoris verba, do, dico, addico.

Nota casum vbi priuatus potest stipulari pro altero cōtra l. stipulatio ista. §. alteri. ff. de ver. ob. & in §. alteri. infr. de ver. obliga. & est ratio fauore libertatis, vt facilius posit dari expedimētum, quo libertatē serui consequentur. Ang.

est: perinde liberi erunt, acsi hæreditas adita esset [a] Ij autem, quos hæres manumittere rogatus est: à te libertatem consequentur: ita, vt si nō alia conditione velis tibi bona † addici, quàm vt ij etiam qui directò libertatem acceperūt tui liberti fiant [b]. Nam huic [c] etiā voluntati tuæ, si ij, de quorum statu agitur, cōsentiant [d], authoritatem nostrā accōmodamus [e]. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentū alia ratione irritum fiat, si fiscus bona agnoscere voluerit: & ij, qui rebus nostris attendunt [f] sciāt cō modo pecuniario præferendam [g] esse libertatis causam: & ita bona cogenda [h] vt libertas ijs salua sit, qui eā adipisci potuerunt, acsi hęreditas ex testamento adita esset [i].

Bonis addictis cessat venditio ipsorum. Aretinus.

Hoc rescripto subuentum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideātur, & veneāt [k]. Certè si fuerint hac de causa bona addicta: cessat bonorum venditio. Existit enim defuncti defensor & quidē idoneus: q de solido creditoribus cauet.

Addictio bonorum tunc demum habet locū cùm defunctus reliquit libertates ex testamento vel ab intestato. Aretinus.

In primis hoc rescriptū toties locum habet, quoties testamēto libertates datæ sunt, Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neq; adita sit ab intestato hæreditas: an fauor cōstitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatē: cōpetere eam [l], nemini dubiū est. tūc enim constitutioni locū esse verba ostendunt, cū nemo successor [m] ab intestato existat. Ergo quandiu incertum erit, vtrū existat, an non: cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit neminem [n] existere: tunc erit constitutioni locus.

Licet ille, qui repudiauerit hæreditatem possit in integrum restitui, & iterū adire: tamen addictio semel facta, & libertates non cessabunt. Areti.

Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate, an quāuis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri [o]? Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factā, in integrū sit restitutus? vtiq; non erit dicendū, reuocari libertates: q a semel cōpetierūt.

Si libertates datæ fuerint inter viuos, datur addictio bonorum: sed reuocatur in dubiū: an datæ fuerint in fraudē creditorū. Are.

Hæc cōstitutio, libertatū tuendarū causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datę cessat hæc constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis causa, & ne de hoc quæratur, vtrū in fraudem creditorum an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, vt audiri debeant, & si deficiant verba constitutionis †.

Supplet rescriptum diui Marci. Aret.

Sed cū multas diuisiōes [p] eiusmodi cōstitutiōi deesse pspeximus: lata est a nobis plenissima cōstitutio [q], in qua multę species [r] collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenissimū est effectū, quas ex ipsius lectione cōstitutionis pōt quis cognoscere.

TITVLVS XIII.

DE SVCCESSIONIBVS QVAE FIEBANT PER BO-

commiss. lib. l. iiij. §. addici. versic. creditoribus.

a Adita esset. Nota mirabile, quod ex hac pactione serui fiūt liberi: vt Orcini: vt hic. & ff. de fideicommis. li. l. iiij. §. ij qui ad. Qui sint Orcini: & vnde dicantur, dictum est s. de sing. reb. per fideic. reli. §. penul.

b Tui liberi fiant. Subaudi, hoc tibi cō cedimus, sed operas neque Orcinis, neque ab eo manumissis imponet: vt ff. de oper. liber. l. si quis hac lege.

c Nam huic. Subaudi concedimus.

d Consentiāt. Alias in seruitute remaneant: & quem nolunt habere patronum, habebunt dominum. C. de ma. testa. l. fina. §. iiij.

ADDITIO Vide quod no. in dicta l. finali. quia quod dicitur hic, obtinet vbi extraneus petit addici. Secus si sit aliquis de illis, cui sit relicta libertas: quoniam etiam potest petere dissentientibus aliis. Ang.

e Accommodamus. ff. de fideicom. lib. l. quarta. §. ij qui.

f Attendūt. Vt procuratores nostri.

g Præferendā. Hoc est, quia competent libertates. Accur.

h Cogenda. i. accipienda per fiscum.

i Adita esset. Olim prius fiscus admittebatur bonis non aditis ab alio, & etiam aditis, dummodo essent bona soluendo: alias aditio ab alio facta valebat: vt ff. de fideicommiss. li. l. iiij. §. penultimo. hodie indistincte admittitur: vt C. de testamen. manumis. l. fina. §. pen.

k Veneant. Id est, vendantur.

l Eam. Libertatem. Accur.

m Successor. Nunquid ex testamento, vel ab intestato erit iste hæres? Respon. neutrum dici potest. Dic ergo hunc anomalum successorem esse sicut illum, qui succedit hæredi non impleti defuncti voluntatem, vt in authent. de hær. & fal. §. in omnibus. coll. j. & iura sepulchrorū habet, vt bonorum possessor, vt ff. de fideicom. libert. l. iiij. §. is autem cui.

n Neminem. Hæredem ab intestato.

ADDITIO. Puta quia repudiauit, vel lapsus est terminus præfixus ad instantiam petentis bona sibi addici. Sed si solum ad instantiam creditorū fuisset pręfixus haberetur pro hærede. Ang.

o Fieri. Et respondeo sic: vt ff. de fideicom. liber. l. iiij. §. j. Accursius.

p Diuisiones. Id est casus.

q Constitutio. C. de test. ma. l. fina.

r Species. Id est, casus.

DE SVCCESSIONIBVS &c.

Suprà visum est de multiplici specie successionū: sed quia sunt quedā, quæ hodie sunt sublatæ, vt est illa quæ fiebat per bonorum traditionē vel senatusconsu. Claudianum, ideo subdit de successionibus sublatis. Porc.

Erant

† Sic ff. de fideicō. l. iiij. §. ij qui ad.

† Licet verba legis deficiant, si tamen legis mens [illegible] get, habebit locum legis dispositio: & ideo ratio legis locū habet licet verba deficiāt: secundū Angel. Aegi. Per.

Erant ante prædictam. Totus iste titulus diuiditur in duas partes. Primo tollit venditiones & successiones, quæ ex eis fiebant. Secundo, quæ fiebant ex Senatusconsult. Secunda ibi, Erat.

a Emptio. Id est, venditio: vt sequitur. sic & ff. de acti. empt. l. veteres. Accursius.

Not. qđ sępe verbū vēditio ponitur pro emptione: & ecōtra, & aduerte quod fortius dico quod licet simpliciter dicatur vnū: intelligitur de vtroq; : qa sunt correlatiua: vt l. fin. C. de indict. vidui. tol. & l. j. ff. de accepti. Angel.

ADDITIO. Quod facit vt pœnale dispositum in vno, puta vendente habeat locum etiam in emente, cum sint correlatiua.

b Ambages. Nam proponebat creditori actionem: & si cadebat à syllaba, cadebat à causa. Si vero non cadebat bona debitoris absentis vel præsentis vendebat sua authoritate: quod hodie non est vt hic, & C. de formul. & impe. leg. prima, & secunda.

c Ordinaria. Id est solennia.

d Expirauerunt. Id est, recesserunt.

e Bona. Scilicet omnia: vt ff. quib. ex cau. in posses. eat. l. j. sed hodie pro mensura debiti declarati: vt auth. de exhiben. & intro. re. §. si vero semel. col. v.

ADDITIO. Dic hoc verum, quando agitur personali, secus si agatur etiam hodie reali vel hypothecaria: quia iura antiqua remanent incorrecta. & sic fit missio insolidū in possessio. vt no. gl. in verb. prosequitur. in authen. ei qui. C. de bo. aut. iud. poss. & in l. iij. in glo. pen. C. de procur.

f Libris. Vt ff. quib. ex caus. in poss. eat. per totum. & de bon. auth. iud. poss. per totum.

g Bacchata. Id est, capta vel decepta. vt enim vino quis capitur vel baccho: ita & amore. Item feruore amoris nihil vehementius inuenitur: vt in authen. quib. mod. nat. effic. legi. §. illud. versic. nouimus. col. vj.

Ebrius & mulier luxuriosa æquiparantur.

ADDITIO. Et maxime in iuuenibus. Vnde versus.

Militat in teneris annis amor hospes amœnus,
Atque in canicie ridiculosa Venus.

Facit c. cum in iuuentute. extra de præscript.

h Substantiam. Si cōiungebat se alieno seruo, & contra domini nuntiationem: vt C. ad se. con. Claud. l. j.

...norum venditione, & ex senatusconsulto Claudiano.

Successio facta per venditionem bonorum debitoris, est hodie sublata. Aretinus.

Erant ante prædictam successionē olim, & aliæ per vniuersitatem successiones: qualis fuerat bonorum emptio [a], quæ de bonis debitoris venditis, per multas ambages [b] fuerat introducta. & tūc locum habebat, quando iudicia ordinaria [c] in vsu fuerant, sed cùm extrordinariis iudiciis posteritas vsa est, ideo cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt [d]: & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona [e] possidere, & prout vtile eis visum est, ea disponere: quod ex latioribus Digestorum libris [f] perfectius apparebit.

DE OBLIGATIONIBVS.

Hic incipit tertia pars principalis diuisionis totius istius operis, gratia cōmodioris diuisionis, & etiā materiarū facit l. Caius. §. j ff. de leg. iij. cū si. ibi not. quoniā hic tractatur de tertia parte, siue de tertia materia, in qua versatur ius nostrū. quoniā versatur circa tria, aut circa personas, aut circa res, aut circa actiones & obligationes: vt s. de iur. nat. gen. & ciui. §. fin. vsque huc tractauit de personis & rebus, vt dicit glo. tit. igitur aliam & tertiam partem faciemus de obligationibus & actionibus, & per consequēs de tertia materia totius iuris ciuilis. Are. Accur. autem sic cōtinuat istū tit. Dictum est suprà de personis li. j. de rebus in secundo, & tertio vsq; huc. Nunc de actionibus debet dicere: vt s. de iure na tu §. fi. sed quia obligatio mater est actionis: vt ff. de procur. l. licet. § ea obligatio. ideo præmittitur de his obligationibus: & ideo dicit hic, Nunc transeamus ad &c. Accursius.

Successio, quæ fiebat per senatusconsultum Claudianum, est hodie sublata. Aretinus.

Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio: cū libera mulier seruili amore bacchata [g] ipsam libertatem per senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam [h]: quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

TITVLVS XIIII.

DE OBLIGATIONIBVS.

Tertiam iuris ciuilis partem expositurus de obligationibus, vnde seu ex matre oriuntur, titulum generalem, atque deinceps earum species præponit, quò prælibatis obligationibus: naturas actionum maturius assequatur.

Nunc transeamus ad obligationes. Obligatio [i]

Nunc transeamus &c. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo ponit definitionem obligationis. Secundo ponit vnam diuisionem obligationis. Tertio ponit secundam diuisionem. Quarto illam diuisionem in aliam subdiuidit. Secunda ibi, Omnium autem. Tertia ibi, Sequens. Quarta ibi, Prius est

ADDITIO. Quæsiui ab Imperatore sic, Domine, cum curam adhibueritis ad res & ad personas, ad quid proponitis vos transferre? Respondet Imperator, Nunc &c. Quæsiui etiam vltra sic: Domine, quid est obligatio? Respondet ipse, Obligatio est iuris vinculum &c. Sed quia vnum quodque tunc perfecte cognoscitur, cum in se & in suis partibus demonstratur, ideo dominus Iustinianus, data definitione dat obligationis diuisionem: vt sic obligat. in se & in suis partibus plenius & perfectius habeatur notitia. Et primo dat dominus Iustinia. oblig. diuisionem generaliorem & breuem: secundo specialiorem. & primam continentem. Item primo diuidit. Secundo; membra diuidentia exponit, & sic vno modo ponitur ca. Aliter autem ponitur secundum dominum Guliel. sic casus. Ego iuuenis volens legalibus fulciri nutrimentis: accessi ad Iustinianum, & talia verba proposui coram eo: Domine, vidi per continuationes multiplicet, quod nunc est ad tract. de obligat. transeundem: pro Deo dicatis mihi, quid est obligatio, Frater, dicit Iustinianus, obligatio est &c. Franciscus.

i Obligatio. Videtur quod nulla obligatio definiatur. nam ciuilis sola non habet effectum exigendi: vt patet in obligatione literarum ante biennium: vt j. de libel. obl. Item patet in omni obligatione ciuili & natur...

Obligationū quædā est ciuilis tātum, quædā naturalis tantum, quædam ciuilis & naturalis simul. Et hæc sentētia cōmunis habetur licet vltra mō. nec naturalē nec ciuilē natā velit, de quo habetur in l. cū quis. C. de iur. & facti igno. & cū his sentit Iac. ab Are. tametsi gol. sequit hic Porc. quem tuvideto.

naturali simul. nam si pactum fieret de non petendo, tollitur naturalis, & remanet ciuilis: vt ff. de sol. l. Stichum aut Pamphilum. §. naturalis, & tamen non habet effectum istum: vt ꝟ. de excep. §. præterea. Item nec naturalis: quia nec per eam fit actio, licet impediatur repetitio: vt ff. de do. l. hoc iure. §. fi. & ff. de cond. indeb. l. iudex. & l. Iulianus. Sed dic, ꝙ simul vtraque hic definitur. Item si bona est definitio: ergo conuertitur cum suo definito. Vbicunque ergo est iuris vinculum, est obligatio: & econtra, vbi non est tale iuris vinculum non est obligatio, ergo nec fideiussor adhiberi potest: vt ff. de verb. obl. l. j. §. ij. incipit, si qs ita in fin. quod est falsum: quia naturali obligationi accedit: vt ꝟ. de fideiuss. in princ. Sed dicas ꝙ hic est deceptio. nam si dicas non est obligatio, scilicet ciuilis & naturalis, vera est. si dicas obligatio, scilicet nulla, etiam naturalis, falsa est. & sic vis est in dictione obligatio. vbicunque enim dico, quod naturali obligatione quis tenetur, intelligo de iure gentium: quia conuenit solis hominibus & omnibus.

Definitio bona conuertitur cū suo definito.

est iuris vinculum [a], quo necessitate [b] adstringimur alicuius rei [c] soluendæ secundum [d] nostræ ciuitatis iura.

Ponit primam diuisionem obligationum: quia aliquæ sunt ciuiles, aliquæ prætoriæ.

Omnium autem obligationum summa [e] diuisio [f] in duo genera deducitur: namque aut ciuiles sunt, aut prætoriæ. Ciuiles sunt, quæ aut legibus [g] constitutæ, aut certo † iure ciuili comprobatæ [h] sunt. Prætoriæ sunt, quas prætor ex sua jurisdictione cōstituit [i], quæ etiam honorariæ [k] vocantur.

Ponit secundam diuisionē obligationum, quæ est quadruplex

Sequens diuisio [l] in

Obligatio effectualis habet radicem naturalem & ciuilem.

Obligatio ciuilis tollitur p acceptilationem & sententiam.

Obligatio ciuilis quibusdā personis non adhæret.

[a] Iuris vinculum. Id est, ius vinciens: & sic est res incorporalis: vt s. de re. cor. & incor. in fi. vt enim boues funibus visualiter ligantur, sic homines verbis ligantur intellectualiter: vt ff. de verb. sign. l. rei. §. j. ADDITIO Iuxta illud, Verba ligant homines. taurorū cornua funes. Cornu bos capit, voce ligat homo.

[b] Necessitate. Tunc enim vere debitor est cum necesse habet soluere: vt ff. de verb. sig. l. debitor. & ita secūdum hoc nulla obligatio cui opponitur exceptio, definitur hic. quod verum est, si opponatur exceptio: ideo quia desiit esse vinculū naturale, vel ciuile. Nam quędā exceptiones proponuntur etiā quando vtrunque vinculum adest: vt Macedoniani & Velleiani. Sunt enim effectualis obligationis duę radices vna naturalis. s. quæ cōsensu nascitur, quæ inter omnes fieri potest etiam inter seruos, & hæc naturalis dicit: vt ff. de pac. l. j. §. adeo. hæc radix contrario consensu tollitur: vt ff. de sol. l. Stichū. §. naturalis. quia nil tam naturale &c. vt ff. de reg. iur. l. nihil tam. sed hæc naturalis vim non habet exigēdi: impedit tamen soluti repetitionē: vt ff. de fideius. l. fideiussor. §. fideiussor. Huic quandoque accedit ciuilis etiā radix, quæ illi naturali faciē dat vel formam vel vestē, vt possint parere actionē. Et hæc ciuilis tollitur contrario ciuili actu, nō naturali, vt per acceptilationē: vt ꝟ. quib. mo. tol. obl. §. j. alias §. item per acceptilationē. Item per sententiā remanēte naturali: sed hoc nō est ipso iure, sed per exceptionē: vt ff. de cōdi. inde. l. Iulianus. sentētia enim est de iure ciuili, cum omnia iudicia sint de iure ciuili, vt diximus s. de iur. na. §. ius aūt. in gl. vt sunt &c. per l. ff. de ori. iu. l. ij. §. his legibus latis. versi. hæc disputatio. Et hæc ciuilis nō adheret seruis, cū nil sint inspecto iure ciuilis: vt ff. de reg. iu. l. seruitutē. & l. quod attinet. Item filio cōtra patrē. vel econtra nō nascitur: vt ff. de cōd. inde. l. frater à fratre. cū inter eos nō possit esse iudiciū: vt ff. de iud. l. lis iure ciuili, īpediēte rōne patriæ potestatis: vt s. de pat. pot. §. ius autē. Acc. ADDITIO Hodie tn̄ in aduentitiis forte nascitur ciuilis obligatio, quāuis durante patria potestate cōtra eum nō exerceat. [1] Ang.

[1] Et idem ait Bald.

[c] Rei. Vel etiā facti: qa verbū rei, generale est: vt ff. si cer. pe. l. j. in fi. & ff. de ver. si. l. rei. ADDITIO No. appellatione rei factū contineri. ex quo dixerunt ali-

qui, ꝙ si statuto caueatur, ꝙ pro quacunque re petita soluatur solidus pro libra, ꝙ habebit locum in facto petito: quod verum limitat hic Bal. quādo tale factum petitum erat æstimabile: vt librum scribi, domū ædificari, & fossam fodi. Si autē esset inæstimabile. vt facere vxorē consentire, tūc nihil esset soluendū: qa verba statuti debēt intelligi in casu possibili: hoc est quo res æstimari possit. l. nō solū. ff. de ac. & obli. & l. si ideo. C. de iis qui. vt indi. & ad Syll. Christo.

[d] Secundum. Istud secundum potest referri ad totā diffinitionē. q. d. obligatio sic definitur secundum iura Romana, id est, secundū leges, & sic ciuilis & naturalis hic simul definitur. Vel dic ꝙ refertur tantum ad principium, scilicet iuris vinculum. Et quod dicit quo adstringimur. s. quādoque est ciuilis & naturalis, quandoque non: vt quando est naturalis sola, vel ciuilis sola. & secundum hoc quælibet definitur hic: non etiam naturalis vel ciuilis sola. Vel dic, ꝙ ponitur remotiue hæc dictio, secundum. q. d. illa obligatio est iuris vinculum, quæ est secundum ius nō contra ius ff. de verb. obl. l. generaliter. & l. veluti. & secundū hoc refertur ad primum. Vel dic ꝙ refertur tantū ad illam dictionem soluendam. nam secundum ius sunt faciendæ solutiones, vt res æque bona soluatur: vt ff. si cer. pe. l. cum quid. & ff. cōmo. l. iij. §. si reddita. Item congruo loco & tempore: vt ff. de sol. l. si soluturus. Item de euictione promitti debet: alias non videtur soluere: vt ff. de verb. obl. l. Iulianus. §. qui fundum. & ff. de cond. cau. dat. l. fi. & de euict. l. ij. Item per competentes actiones & iudices fiat solutio: aliter non valet sententia, nec solutio fieri debet: vt C. si à non compe. iudi. l. fin.

Omnium autem. CASVS Obligationis posita definitione. hic ponit eius duplicem diuisionem, quæ patet in litera: dum tamen sciatur, quod prima diuisio sumitur respectu iurium à quibus procedit obligatio quælibet: secunda vero procedit à causis, propter quas introducuntur obligationes: quia omnis obligatio est ex contractu vel quasi &c. Franciscus de Aretio.

[e] Summa. Id est, prima: vel summa, id est, breuis, sic s. de iure perso. in princ. est enim quandoque maior: vt infra eod. §. final.

[f] Diuisio. Diuisio est innumerabilis materiæ breuis compositio. & diuisio ad multa facit vt diximus in procemio. §. penult.

[g] Legibus. Vt legis Aquiliæ obligatio: vt infra de lege Aquil. in princ. Item de pauperie per legem duodecim tabularum. ff. si qua. pau. fec. dic. l. prima. primo respon. Item furti nec manifesti: vt infra de noxali. §. sunt autem. Secus autem est de furto manifesto: quia illa obligatio est prætoria: vt ꝟ. de perpe. & tempo. act. §. furti quoque.

[h] Iure ciuili comprobatæ. Vt sunt obligationes iure gentium inuentæ: vt s. de iur. nat. §. ius autē. quæ à iure ciuili sunt comprobatæ: vt ff. de iust. & iur. l. ius ciuile.

[i] Constituit. Vt obligatio ex furto manifesto: vt ꝟ. de perpe. & temp. act. §. j. Item ex rapina: & vbicunque prætor aliquam obligationem inducit: vt patet per multos titulos: vt ff. de iustit. & iure. l. ius autem ciuile. §. ius prætorium.

[k] Honorariæ. Quia prætores honores gerebant. quod dic vt s. de iure nat. §. prætorum.

[l] Sequens diuisio. Scilicet obligationum.

Ex contr.

† Dicti... certo, n... est hoc l... co teme... addita:... uis eā T... ophil' re... cit: indic... enim d... scrimē q... dam iur... Prætori... ꝙ olim d... plici nom... ne fuit in... certum: t... qd præt... res non d... cerent iu... ex edict... perpetuo... tum qd l... berius s... querent s... lam æqu... tatis reg... lā, quæ o... varias r... rum circ... stātias à... bus pēde... à Cicero... ne quoqu... dicitur iu... incertum... trāc. Bal... duin. hic.

a Ex contractu. Vt infra vsque ad titu. de oblig. quę ex quasi contractu.
b Ex quasi cõtractu. Vt j. de obl. ex quasi cõtractu. Sequentes duo tit. vsque ad quartũ librum, sunt communes. s. per quas perso. no. acq. & quot mo. tol. obli.

quatuor species diuiditur. Aut enim ex contractu [a] sunt, aut quasi ex contractu [b]: aut ex maleficio [c], aut quasi ex maleficio [d].

Obligationes ex cõtractu sunt in quadruplici differẽtia. Ang.

Prius est, vt de iis, quæ ex contractu [e] sunt, dispiciamus. Harum æque [f] quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur [g], aut verbis [h], aut literis [i] aut cõsensu [k]: de quibus singulis dispiciamus.

TITVLVS XV.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITUR OBLIGATIO.

Mutuũ ex eo dictũ, quòd de meo tuũ fiat, in iis rebus tantùm cõsistit quas numero, põdere, vel mensura constãtes, in hoc damus vt eorũ fiant, à quibus recipiuntur: & ad nos non illæ ipsæ, sed eiusdẽ qualitatis aliæ reuertatur.

Re contrahitur [l] obligatio, veluti mutui datione. Mutui [m] autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere [n], numero, mensurave cõstant: veluti, vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando [o], aut metien-

c Aut ex maleficio. Vt j. de obli. ex malefi. vsque ad titu. de obligat. ex quasi malefic.
d Ex quasi maleficio. Vt j. de obl. ex quasi male. & subaudi, aut ex variis figuris causarum: vt ff. de act. & obli. l. j. in principio.
e Ex contractu. Proprie ponitur quo ad illos contractus, vbi hincinde nascitur obligatio. improprie, quo ad alios: vt ff. de verb. sign. l. Labeo. sic ff. si cert. pet. l. certi condictio. in princi. & offic. procon. & leg. l. ij.
ADDITIO Not. appellatione contractus intelligi proprie contractum vltro citroq; obligatorium: pro quo l. Labeo. ff. de verb. sig. Ex quo dicit Bal. q; si statuto caueatur, q; qui non petierit debitum ex contractu intra decem ann. cadat à iure suo: non habet locum in creditore ex mutuo: quia ille non est proprie contractus, cum solum recipiens obligetur: non autem numerans. Christopho.
f Aeque. Vt supra. Accursius.
g Re contrahuntur. Vt infra titu. proxim.
h Verbis. Vt j. titu. ij. vsque ad titu. de lit. ob.
i Literis. Vt infra de lit. oblig.
k Consensu. Vt j. de obli. ex consensu, cum seq. titu. Sed quæ est differentia inter actionẽ & obligationem, & contractũ? R ñ. contractus est verborũ cõceptio vel consensus: vt patet ff. de verb. ob. l. stipulationũ. §. stipulatio. & est facti: vt ff. de cur. fu. l. consilio. in fi. Obligatio est, quæ inde nascitur. vt arg. ff. si cer. pet. l. ij. circa fin. Actio est, quod postea inde surgit: & sic nullum est alterum: vt ff. de procura. l. licet. §. ea. & j. tit. ij. l. in princ. & hæc duo sunt iuris, vt in definitionibus patet.

Contractus, obligatio, & actio differunt.

QVIBVS MODIS RE contrahitur obligatio.

Continuatio istius titul. ad preced. patet suprà titu. proximo in fine. Angelus.

Re contrahitur. Totus iste tit. diuiditur in quinq; partes Primo ponit de mutuo. Secundo de indebito soluto. Tertio de cõmodato Quarto de deposito. Quinto de pignore dato. Secunda ibi, in §. is quoque. Tertia ibi, Item is. Quarta ibi, Præterea. Quinta ibi, In §. creditor quoque. CASVS Domine, supra dixistis mihi, quod obligationum quæ ex contractu nascuntur, quatuor sunt species. Quarum prima est, q; re contrahitur obligatio. Domine pro Deo dicatis mihi, qualiter re contrahitur obligatio? Et dominus Impera. respondet, q; mutui datione contrahitur obligatio re. Sed domine, pro Deo in quibus rebus consistit mutui datio? Ad hoc respon. dominus Imper. q; mutui datio consistit in his rebus, quæ consistunt pondere, numero, & mensura: veluti vino, oleo, frumento &c. hoc est in rebus istis, quæ sunt vt quantitas, non vt species: quæ res aut innumerãdo, & hoc refertur ad pecuniã numeratã: aut in metiendo, & hoc refertur ad vinum, oleũ, & frumentũ: aut in appendendo, & hoc refertur ad æs, aurũ, & argentũ: in hoc damus, vt accipientiũ fiant. & de natura mutui est, vt nõ idem corpus reddatur, sed in eodẽ genere. Trãsit enim dominiũ rei mutuatæ in accipientẽ: licet teneatur de corpore æquiualenti in eodẽ genere. Ideo enim dicitur mutuũ. quia de meo fit tuum. Sed domine vos tota die loquimini de cõtractu mutui: sed pro Deo, quæ actio nascitur ex isto cõtractu? Respon. Imp. quod nascitur ex isto contractu quædã actio, quæ vocatur certi condictio specialis. & hoc dicit dominus Guido. Vel alio modo pone sic casum: Posuit Iust. determinando species obligationis, & specierum species. Vnde primo de prima specie subdit exemplum. Dixi etiam ei, Domine, vos dixistis mihi supra, quod quandoq; re cõtrahitur obligatio, sed dicatis si placet, quando? Resp. Imp. Re contrahitur &c. Et quia consistit primo in mutui datione: ideo consequenter determinat, in quibus consistit mutuum siue mutui datio: ibi, Mutui. Consequẽter modũ designat: & addit rationem, quare sic appellatur ibi, Vnde &c. In fine dicit, q; actio ex eo nascitur determinãdo, & ita quinq; principaliter in hoc responso continẽtur. Fran.

l Re cõtrahitur. In primo no. vestiri pactum id quod est nudũ vj. modis. Re, vt hic. Verbo, vt j. tit. j. Literis, vt j. de li. obl. Cõsensu, vt j. de obl. ex consen. Cohęrentia cõtractus, vt si iuxta cõtractum apponat aliquod pactũ ante vel post: vt C. de pac. l. petens. & ff. de pac. l. iurisgẽtium. §. quinimo. Item interuẽtu rei, vt in cõtractibus innominatis, ex quibus nascit actio demũ re secuta: vt C. de rer. permu. l. ex placito Sed quid differt ea quę vestitur re, ab ea, quę interuẽtu rei vestitur? R ñ. prima habet vestimentũ & robur statim cũ nascit: non tñ agitur, vt reddatur mutuũ vel cõmodatũ. ff. si cer. pet. l. cum quid. Sed in alia dudum forte postea: qñ res traditur. C. de pac. l. petens. & C. de rer. permu. l ex placito. Et adde duos modos: vt not. d. §. quinimo in gl. j. scilicet quãdo vestitur legis auxilio: q; est quoties nudũ pactum actionẽ parit, vt in donatione: vt ff. de pac. l. legitima. itẽ rei principio, vt in pollicitatione facta rei pub. vt ff. de pol. l. j. Acc. ADDITIO. Item vestitur pactum authoritate legis. vt C. de do. l. si quis argentum. sed iste modus comprehenditur sub prædi. Item iureiurando: vt ff. de oper. lib. l vt iurisiurandi.

Et dicitur pactũ nudum qñ stat in puris finibus cõuentionis: alias, si trãsit in proprium nomẽ contractus vel formã seu solennitatẽ vel causam, p quã robur & efficaciam assumit erit vestitũ Ang.

m Mutui. Not. q; quatuor debẽt esse in mutuo natura, vt ad hoc sit inuẽta, vt mẽsuret, vel põderet, vel numeretur. sicut est in pecunia: vt ff. de contrah. empt. l. j. Itẽ cõsuetudo Itẽ aptitudo ad numerũ vel ad pondus suæ naturæ aptetur. Itẽ actus. s. vt detur secũdũ naturã suam. Nã si dedero pecuniã in sacculo nõ numeratam, vt tantundem reddas. non erit mutuum, sed innominatus contractus Vide hos casus. ff. si cert. petat. l. ij. §. ij.

Hoc nõ recipit Azo, quẽ sequitur hic Bald.

n Pondere. ff. si cer. pet. l. ij. §. itẽ mutuũ. contra. Sol. ibi large accipit nomẽ pecuniæ: vt ff. de le. j. l. talis. Ac.
o Numerando. Vt pecuniam.

do[a], aut appendendo[b] in hoc damus, vt accipiẽtium fiant†. Et quandoque[c] † nobis non eædem res, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis[d] reddantur. Inde[e] etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat[f]: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio[g].

Indebito errore soluto perinde re obligatur recipiens, atq; si ei mutuum factũ fuisset: idcirco in eo condictitia actio datur: impuberes autem sine tutore indebitum recipientes, nihilomagis re obligantur, quàm ex mutuo.

Is quoque†, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur, daturq; agenti cõtra eum propter repetitionem condictitia actio[i]. Nam perinde ab eo[k] condici[l] potest, si apparet[m] eũ dare oportere, ac si mutuum accepisset[n]. Vnde pupillus[o] si ei sine tutoris authoritate indebitum per errorem datum est: non tenebitur indebiti condictione: non magis, quàm mutui[p] datione[q]. Sed hæc species obligationis non

Metiendo. Vt vinum, oleum, frumentum.

Appendendo. Vt ære, & argento, & auro. Sed quid si librum ad pondus dedero? Respon. non est mutuum: quia cõsideratur cõsuetudo, & aptitudo, & natura rei talis: sic ff. eo. l. ij. §. j. Item quid si pecuniam in sacculo vt speciem? Rñ. non est mutuũ: quia actus mutuo similis exigitur: vt ff. de leg. j. l. plane vbi. §. ij. ver. sed hoc ita erit.

† Vide, q̃ in hunc locũ scribit Anto. Augusti. libr. emend. iij. ca. vij. Quo. iĩ.

Et quandoque. Incidẽter enim quandoque eadem: quia non indiget eam: vt arg. ff. si cert. peta. l. qui pecuniam. sed cum accipit, eius debet esse propositi, vt aliud reddat: vt ff. si cert. peta. l. ij. in principio. Accursius.

Qualitatis. Id est bonitatis; quod tacite semper præsumitur agi: vt ff. si cert. peta l. cum quid. §. ij.

Inde. Quia fit accipientis. Accursius.

Mutuum vnde componitur.

f Tuum fiat. Componitur enim ex integro & corrupto: vt hic, & ff. si cert. pet. l. ij. §. appellata. Et no. q̃ licet deserui re nominis: quia nomina debent esse consonantia rebus: vt s. de do. §. est & aliud. Et not. reconciliari mutuum tribus modis: vt no. ff. si cert. pet. l. ij. §. appellata. in glo. ij. & j. eod. §. item his. in glo. mutuum.

ADDITIO. Quibus adde duos alios modos, scilicet propter superuenientiã dominij in mutuantẽ ex causa de præterito: vt l. pinde. ff. si cer. pe. Item ratihabitione secuta: vt l. si procurator. ff. de cond. inde. & hęc vera in mutuo mere naturali: alias mere ciuili cursu bienij. Item ciuile, cui natura cooperatur, reconciliat stipulatione, siue præcedat, siue sequatur: vt per Ang. hic.

Cõdictio certi specialis.

Condictio certi generalis.

g Condictio. Scilicet specialis, quæ de mutuo datur: quæ hic appellatur à quibusdam. si certum petatur: vt ff. de triti. l. j. Sed dic, q̃ condictio certi ex mutuo specialis dicatur. Est & alia generalis, quæ datur ex omni causa & ex omni cõtractu, ex quo certum petitur: vt ff. eo. de reb. cred. l. certi cõdictio. in prin. Sed nunquid ad interesse datur certi condictio? Quidam dicunt q̃ non: vt ff. si quis in ius voc. non ier. l. fin. Nos dicimus quod sic. & quod dicta l. dicitur incerti condictio. dic id est, certi condictio, quæ datur ad interesse. quod est incertum. & est ratio: quia licet prima facie sit incertum, certificatur tamen per iudicem: vt j. de act. §. curare. 1 secus si ad factum: quia etiam in sententia non certificatur quantitas: vt ff. de verb. obli. l. vbi autem. §. qui id quod. & ff. de re iudi. l. si quis ab alio. §. fina.

Interesse petitur cõdictiõe certi.

1 Et pro hoc alleg. Angel. hic casum in l. ij. C. de inuti. stipul. Nõ est enim in potestate actoris quantitas interesse sed spectat ad iudicem.

Is quoq; CASVS. Dixi Imperatori: Dñe, iam bene vidi qualiter in mutuo re cõtrahitur obligatio: contrahiturne alio modo? Ad hoc respon. dñs Impe. q̃ sic: quia non solum qui mutuum accepit, re obligatur: sed etiam ille qui indebitum sibi per errorẽ solutum recepit, re obligatur. vnde si aliqs putat se tibi teneri in c. cum in veritate nõ teneatur: & illa tibi soluerit, re obligatus es ei, & competit sibi contra te condictio indebiti, quæ datur ꝓpter indebita soluta. Nam ab eo, qui indebita recepit à sibi soluẽte per errorẽ, poterũt condici per cõdictionẽ indebiti: sicut ab eo, q̃ accepit mutuam pecuniam, potest illa pecunia condici per condictionem certi specialis de mutuo. & ita nũc ista duo paria sunt in effectu, & in modo obligationis. Sicut enim qui mutuam pecuniam recipit, tibi re obligatur: & potest ab eo pecunia recepta condici per condictionem certi specialis de mutuo: sic & iste qui indebitum recipit ab eo, qui indebitum soluit per errorem, re obligatur: & ab eo potest pecunia illa condici. Sicut ergo paria sunt in ponendo, siue in affirmando: sic & paria debẽt esse in negando. vnde sicut pupillus, si sibi mutuaretur pecunia non tenebitur: sic nec tenebitur, si indebitum sibi fuerit solutũ. In fine dicit, q̃ quædam iniuria videtur fieri huic speciei: eo, quod ponitur inter species quæ ex contractu oriuntur: eo, q̃ ille qui indebitum soluit, credens se teneri, cum tamen non teneatur: magis intendat distrahere negotium, quam contrahere: eo, quod solutum intendit deliberare. Fran.

† Facit hunc § vlt. cũ j. ante ibi inde tũ iure turali. tra de. lut. vbi bona g de mate repetiti indebit

† Alia ei.

h Per errorem. Aliud ex certa scientia: vt ff. de condic. indeb. l. j. & ff. de regu. iur. l. cuius per errorem. & C. de iur. & fact. igno. l. cum quis. Accursius.

ADDITIO. Ex quo not. modum concludendi esse quod indebitum soluit per errorem iuris vel facti, prout fuerit: & est necesse hoc exprimere: nisi qualitas personæ agentis esset causa dandæ condictionis: vt in pupillo, in demente vel furioso. Angelus.

i Condictitia actio. Id est, condictio indebiti, quæ datur propter indebita soluta, si facta sint accipiẽtis: vt ff. eo. de condi. inde. l. indebiti. §. j. alias nulla condictio datur nisi dominium sit translatum: vt ff. vsufr. quemad. ca. l. fin. & j. de act. §. sic itaq;. & §. appellamus. Item ad augmenta naturalia: vt ff. eo. de condi. indeb. l. indebiti. non ad ciuilia vt C. eo. l. j. & inquantum locupletior est accipiens si bona fide percepit: vt ff. eo. l. si non sortem. §. libertus. alias si sciens acceperit, in totum: vt ff. eo. l. in sum. §. si seruum. & quandoque furti: vt ff. de condi. fur. l. quoniam. vel dic vt ibi.

Cõdictio indebiti ad quid tur.

k Ab eo. Scilicet qui soluit.

l Condici. Ei cui solutum est.

m Si apparet. Si, id est, quia. Sed videtur hic dici, q̃ primo appareat indebitum: & sic probetur ante, quam actio proponatur: & ita ante lit. contest. quod est falsum, nisi in casu: vt C. de test. in auth. sed & si quis. Sed respond. hoc verbum potest quod hic est, intelligitur cum effectu, scilicet vt condemnetur reus.

Indebit accipiẽs certis casi bus resti tuere non tenetur.

n Accepisset. Vnde tenetur: nisi in casib. vt si soluitur ex causa, q̃ inficiatione crescit: vt C. eo. de cõdi. inde. l. ea q̃. Itẽ ex causa pietatis: vt ff. e. l. cũ is. §. si mulier. Itẽ trãsactionis: vt ff. e. l. in sum. Itẽ rei iudicatæ: vt C. e. l. j. Itẽ sciẽtiæ. vt ff. e. l. j. & hic dicit. Itẽ iuramẽti: vt j. de ac. §. itẽ si qs postulãte. Et al's vt no. j. de ob. q̃ ex quasi cõtractu. § fi. & ẽt. i l. elegãter. § fi. i gl. fi. ff. de cõ. ind.

2 Scilicet actione ex eo contra ctu ẽt si ad eum aliqd puenit: te neẽ tamen tunc cõdi ctione ca, vel ad exibendũ: vt l. iij. in prin. ff. cõ mo. Et ide dicas de p ximo ĩfan tiæ etiã se cundũ An gel.

o Vnde pupillus. Sed si pupillo solueris indebitum per errorem credens teneri: non poteris contra pupillum agere condictione indebiti, nec certi condictione ex mutuo. sed ista obligatio non videtur ex condictione descendere: quia soluit pupillo per errorem.

p Mutui. Quia neutra, nisi sit factus locupletior.

q Datione. Sed qualiter tenetur ex mutuo? Distingue: aut est infans, & tũc nullo modo teneẽ 2 vt ff. eo. de condi.

de condi. inde. l. quod pupillus. & ff. de act. & obli. l. pupillus aut maior infante: & tunc si tutori promittat, nullo iure debetur: vt ff. de aut tuto. l. pupillus. si alij promittat, & sine tutore: naturaliter tantum tenetur: vt ff. de noua. l. j. si cum tutore, etiam ciuiliter & naturaliter obligatur; sed restituitur: vt ff. de aut. tut. l. impubere, & C. si tuto. vel curat. inter. per totum. Et in adulto habēte curatorē idē quod in pupillo: vt C. de in integ. restit. min. l. si curatorem. aliter enim, id est, si curatorem non habet, ciuiliter & naturaliter tenetur [1], sed restituitur. Et hæc omnia sunt vera, nisi factus sit locupletior: vel quia sit salua pecunia, vel in aliam rem versa: vt ff. de solutio. l. in pupillo. tunc enim tenetur & ciuiliter & naturaliter, & cum effectu: vt ff. eod. l. naturaliter. §. fin. & l. seq. & ff. commod. l. ij. His ergo eisdem modis & de indebito tenetur, vt dicitur. Et not. similitudinem inter mutuū & indebitum, quod valet ad multa: vt ff. eo. l. indebiti. §. j. & ij. vbi reconciliatur indebitum eisdem modis, quibus mutuum.

[1] Nisi contrahat super re cuius alienatio est interdicta: quia nō obligaretur sine decreto. l. ad resoluendā. C. de præ. minor. Angel.

† Item est dictio repetitiua l. in repetēdis. ff. de lega. iij. Aegid. Per.

videtur ex contractu [a] consistere, cùm is, qui soluendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quàm contrahere.

Nō minus re obligatur qui cōmodum accepit, quàm qui mutuum, in hoc tamen differunt, quòd mutuū accipiens rei dominium assequitur: & ob id aduerso casu non liberatur: is autē cui cōmodatur, dominus non fit: qui quamuis rei custodiēdæ exactissimam curā præstare debeat, de casu tamen fortuito (nisi culpa præcesserit) minimè tenetur.

Item † is, cui [b] res aliqua vtenda datur [c], id est, commodatur, re obligatur: & tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longè distat. Nāq; [d] non ita res datur, vt eius fiat [e], & ob id de ea ipsa re [f] restituenda [g] tenetur. Et is quidem [h], qui mutuū accepit [i], si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti, incendio, ruina, naufragio [k], aut latronum hostium've incursu, nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtendum accepit, sanè quidem exactā [l] diligentiā custodiēdæ rei præstare iubetur: nec

[a] Ex contractu. Nec est, imo ex quasi contractu: vt j. de oblig. ex quasi contractu. §. item is. Aliquid tamen tacite geritur propter quod est positus hic casus inter obligationes ex contractu: vt ff. eod. l. si in area. j. respon. & ff. commo. l. si is qui. §. vlti.

Item is cui &c. Expeditis duobus modis quibus re contrahit obligatio, s. mutui datione, & indebiti solutione, superest aliud genus per quod re contrahitur obligatio, s. per commodatū. Si enī res alicui vtēdi gratia detur, i. cōmodetur, re obligatur: & tenetur actione cōmodati. Sed diceret aliqs: Dñe, satis patet similitudo inter illū q recipit mutuū, & illū q recipit commodatū: quia vterq; re obligatur. sed si placet, dicatis mihi, quę est differētia inter eos? Frater, dicit ipse, differentia est: quia qui mutuū recipit, sit dñs rei mutuatę, si dominus fuerit ille, qui rē sibi mutuauerit: qui aūt commodatū accipit, nō fit dñs rei cōmodatæ: vnde tenetur restituere idē corpus quod accepit. Dñe Iusti. dixi ego, nunquid alia differētia inter eos reperitur? Vtiq;, dicit ipse. Ille enim qui recipit mutuū, re obligatur, & ab illa obligatione per casum fortuitū nequaquā liberatur. secus in illo q recipit cōmodatū. quoniā is exactā custodiā tenetur præstare circa rem sibi commodatā. si tñ eā per casum fortuitū amiserit, non tenet: & hoc verū est, nisi culpa sua præcessit casum illū. Sed domine, pro Deo ponatis mihi exemplū de culpa fortuitum casum præcedente. Libenter, dicit ipse. Si ego tibi cyphos meos argenteos commodauerim, vt eis domi inter vicinos tuos, quos ad conuiuiū inuitaueras, vtereris. & tu eos tecum peregre portasti: si postea aliquo casu fortuito amiseris, teneberis, eo quod tua culpa præcesserit casum illum. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, quando dicitur res proprie commodata? Frater, dicit ipse: Res tunc dicitur commodata proprie esse, quando nulla merces interuenit: quia si merces interueniret, diceret potius locata vel conducta, quod non est in commodato: quia commodatum debet esse gratuitum.

[b] Item is cui. q. d. non solū in duobus superioribus casibus, s. quando aliquis accipit mutuū, vel quādo accipit indebitū, obligatur re: sed etiā in hoc casu. Accur.

Commodatum & mutuū differunt dupliciter.

ADDITIO. No. q̄ si cōmodauero tibi aliquam rem, re obligaris, vt possim contra te agere commodati actione. Sed differentia est inter illum, qui mutuum accepit, & illum cui commodata est res: quia si commodauero tibi equū meum, ego non do tibi eū, vt tuus fiat: & ideo teneris mihi de eadem re restituenda. secus in mutuo: quia si mutuo tibi: nō teneris mihi reddere eandem rem, sed aliam rem eiusdem naturæ, & æque bonā. Alia est differentia: quia qui mutuum accepit: si casu fortuito amiserit quod accepit mutuo veluti incendio, ruina, naufragio, aut incursu latronum vel hostium: nihilominus possum agere cōtra eum ex mutuo. Sed commodatarius diligenter debet custodire rem sibi commodatam: nec sufficit si adhibeat talem diligentiam in custodiendo, qualem in suis rebus solet adhibere: si alius homo diligentius potuerit custodire. Si vero propter maiores casus cōmodatarius rē sibi cōmodatam amiserit, non tenetur: dum tamē propter culpam suam casus iste non euenerit. alioqui si tibi cōmodauero scyphum meum, vt haberes in domo tua, & tu forsitan tecū in peregrinatione attuleris, & incursu latronum amiseris, vel naufragio, teneris mihi de eo restituendo, vel ad eius æstimationem.

[c] Datur. i. traditur [z]: quia dare est dominiū trāsferre: vt l. vbi autem. §. fi. ff. de verb. oblig. & j. de act. §. sic itaq;. quod non fit in re commodata. Christoph.

[z] Ista gl. nō est Accursij.

[d] Namque. Prima differentia inter mutuum & commodatum.

[e] Vt eius fiat quod est in mutuo.

[f] De ea ipsa re. Quod non est in mutuo.

[g] Restituenda. Etiam non deteriore: alias non videtur reddita, vnde tenetur ad interesse: vt ff. commo. l. ij. §. si reddita.

[h] Et is quidem. Secunda differentia.

[i] Mutuum accepit. Hic no. mutuum esse triplex. Naturale tantū, s. quando fit numeratio sine stipulatione de soluendo. Ciuile tantū quando stipulatio interuenit de soluendo sine numeratione. Ciuile & naturale quādo numeratio & stipulatio interuenit: vt ff. si cer. pe. l. ij. Item no. q̄ deficit mutuū ratione rei, vt in fure: vt ff. eo. l. ij. § mutui. & § appellata. & ratione personæ: vt ff. si cer. pe. l. si à furioso. & ratione dissensus: vt ff. si cert. peta. l. si ego pecuniam. & l. si me & Titium. Reconciliatur autem mutuum consumptione: vt ff. si certum peta. l. nam & si fur. stipulatione: vt C. si cert. pet. l. quamuis. vsucapione ad instar alienæ pecuniæ datæ in dotem: vt ff. de iure dot. l. Proculus.

Mutuū est triplex.

Mutuū deficit tripliciter.

Mutuū reconciliatur pluribus modis.

[k] Naufragio. Hic nota fortuitos casus melius, quam in aliqua lege. sic enumerantur aliqui casus C. de pigno actio. l. quæ fortuitis.

[l] Exactā. Alias exactissimā [*] & sic ponit positiuus pro sup

[*] Sic ī scriptis exemplaribus legitur.

pro superlatiuo. Et distingue: qa interdū solus dolus venit in cōmodato: vt si cōmodo vxori meæ vt cōpta veniat ad me: vt ff. e. cōmo. l. si vt certo. §. nūc videndum. & §. interdū. Quandoq; dolus, & culpa leuis: vt vt si cōmodo tibi scyphū, vt cōmunes amici inuitent ad cœnā: vt ff. eo. cō mo. l. in rebus. §. hoc ita. Interdū leuissima. & hoc generaliter, vt hic. Interdum casus, vt si culpa pręcedit casum: vt hic sequitur, & ff. eod. l. in rebus. circa princip. versi. alioquin.

quam si præstiterit, quanquam pignus amiserit, nō tenetur: & nihilominus creditum petere poterit. h. d.

Præterea. i præter supradictos modos accipiens depositū re obligat. Vnde si deposui penes te rē meam, mihi obligaris: & possum agere contra te actione depositi ad rē mihi restituendam: & teneris ex solo dolo: si dolum commiseris: sed si negligēter custodieris, non teneris. Et ideo si depositarius rē sibi depositam per negligentiam suam amiserit furto: debet sibi imputare, qui custodiēdam rem suam amico suo tradidit negligenti: vt dicitur in fi. huius §.

Commodatari' de quibus teneatur.

† Vis maior quæ dicatur, pulchre Budę us in ann. ad pandectas tit. de loc. & con duc. ad l. si merces. §. vis maior.

† Aut etiam post eius morā l. quod te. ff. si cer. pe ta.

ADDITIO Si quęrit an in cōmodato commodatarius teneatur de dolo, lata culpa vel leui: dic ex mente doc. in d. l. si vt certo. quod si contractus celebrat gratia dantis: tūc recipiens tenetur solū de dolo & lata culpa. Sed si gratia recipientis tantū, tūc tenetur de dolo & omni culpa, sed non de casu fortuito, nisi culpa pcedat casum, vt hic. Si gr̃a vtriusque, tūc de dolo, lata culpa, & etiā leui. Quid si res commodata sit æstimata ante, quam commodetur? Dic q; æstimatio semper addit vnam speciē obligationis primæ: vt per glo. & Bar. in d. l. si vt certo & c. secundū Ias. & Christopho.

sufficit ei [a] tantam diligentiam adhibuisse, quātam suis rebus adhibere solitus est: si modò alius diligentior poterat eam rē custodire. sed propter maiorem vim † maiores've casus [b] non tenetur: si modo nō ipsius culpa † is casus interuenit. Alioqui, si id, quod tibi commodatum est domi, peregrè tecum ferre malueris: & vel incursu hostium prædonum've, vel naufragio amiseris, dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede [c] accepta, vel cōstituta res tibi vtenda data est: alioqui mercede interueniente locatus tibi vsus rei videtur. gratuitum enim debet esse commodatum [d].

Depositarius obligatur re, & tenetur de dolo. h. d. Aret.

Præterea [e] & is, apud quem res aliqua deponitur [f], re obligatur, teneturque actione depositi: quia & ipse de ea re, quā accepit restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo [g] commiserit: culpæ [h] autem nomine, id est, desidiæ ac negligētiæ nō tenetur. Itaq; securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligēti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati id imputare [i] debet [k].

Pignoris quoque obligatio re contrahitur: quæ quia vtriusque contrahentis gratia celebratur, creditorem de dolo & leui culpa tantùm, obnoxium reddit.

Creditor [l] quoque, qui pignus accepit [m] re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenet actione pignoratitia [n]. Sed quia

Deponi declaratio.

f Deponitur. Id est, custodienda datur: vt ff. depo. l. j.

g Dolo. Not. in deposito solum dolum venire: vt hic, & ff. depo. l. j. §. illud. Itē venit lata culpa, quę pro dolo accipit: vt ff. eodem, l. quod Nerua. Quandoque leuissima, vt si hoc fuerit pactum: vt ff. eo. l. j. §. sæpe. Item si fuit in culpa: quia portauit rē depositam per iocum periculosum: vt ff. commo. l. in rebus. §. j. & l. si vt certo. §. interdum. Item mora facta in restitutione: vt ff. depo. l. si in Asia. §. fin. & hic, & sic perior similiter tenetur de casu.

Et sic ex tex dica solo dolo not. quia cet lexit xatiue le quatur: men exte dit ad ca sum simi vt. hic pe Angel.

a Ei. Scilicet, commodatario.

b Casus. Scilicet, alios.

c Mercede. Sic j. loca. §. j. sic j. manda. §. fi.

Commodati de. la ratio generalis.

d Commodatum. Commodatum est, si dedi tibi rem meam, vt vtaris: nec inde accepi mercedē. Si vero merces interueniat, erit locatio & conductio, gratuitum enim debet esse cōmodatum: ideo teneris ad exactissimam diligentiam. sic j. loca. §. j. sic j. mand. §. fi.

Præterea. CASVS. Hic prosequitur Iusti. quartū modū quo contrahitur re obligatio: dicēs, quod pręter prædictos modos re contrahit obligatio, s. in deposito, vnde si tu rē tuā penes aliquē deposueris, ipse re tibi obligat: & cōpetit tibi actio depositi: depositarius tamē non tenetur, nisi de solo dolo, subaudi, & de lata culpa: de alio vero nō. vnde si rē depositā per modicam culpā amiserit depositarius, nō tenetur: quia est quod imputetur deponenti. Suæ enim facilitati imputare debet, & conqueri, qui rē suā custodiendā amico tradidit negligenti. Item dicit Imperator in §. creditor. q; nō solū dictis quatuor modis re cōtrahitur obligatio, sed etiā creditor, qui pignus accepit à debitore, re obligatur: & tenetur de ea restituenda quam accepit, pignoratitia actio. Sed domine, dixi ego, tenet ne de leui culpa? Resp. q; non: quia pignus vtriusque gratia datum est: creditoris, vt magis pecunia sua in tuto sit, & debitoris: quia forsan non crederetur ei pecunia. & propterea sufficit vt exactā diligentiam adhibeat: & hæc est illa, quā rebus suis adhibere solet:

h Culpæ. Scilicet, leuis.

i Imputare. Sic j. pro so. §. fi. & ff. de min. l. cum mandato. §. fina.

k Debet. Hic nota aliud esse dolum, vt quando est machinatio studiosa: vt ff. de do. l. j. §. ij. Aliud latā culpam, vt nō intelligere quod omnes intelligūt: vt ff. de iur. & fa. ign. l. regula. §. si filius. & de verb. sig. l. late. Aliud leuē, vt desidiæ & negligentiæ: vt hic. Aliud leuissimā, vt si quocunq; modo potuit prauidere, & nō præuidit. vnde furtū fieri nō potest sine leuissima culpa: vt ff. pro so. l. cū in duobus [2]. vel incendiū nasci, licet nō noceat inculpabilibus: vt ff. de off. præf. vig. l. iij. §. j. & ff. de peri. & cōmo. rei ven. l. si vendita. & s. proxi. §. Aliud casum fortuitū, qui, s. præuideri non potest: vt s. proxi. §. & C. de pig. act. l. quæ fortuitis.

l Creditor. Creditorem accipe ex omni causa: vt in authent. de fideius. §. fi. & ff. de ver. sig. l. si cui.

m Accepit. Nota, caute ponit accepit, aliter nō dicit re obligari. sed pign° creditori etiā nuda cōuentione tenet: vt ff. de pig. act. l. j. & hypothecaria sibi nascit ad pignus illud persequēdū: vt j. de ac. §. itē Seruiana.

ADDITIO Pro hac glo. vide tex. in l. grege. §. & in superficiariis. ff. de pigno.

n Actione pignoratitia. Quæ nascit demū soluta pecunia: vel alias satisfacto: vt ff. de pig. act. l. si rē. §. omnis. Sic in actione tutelæ, quę demū finita tutela nascit: vt ff. de tut. & ra. dist. l. si tutor. §. fi. & l. seq. licet quidam.

Dolus. Culpa lata. Culpa leuis. Culpa leuissima.

[2] Cum leuissima ta mē adhuc est casus fortuitus: leuis & cus si intelligi tur quid nota. in l. nauta ff. nau. caup. stabul.

Actio hypothecaria et actio tutelæ quā nascūtur.

quidam dicant etiam prius eam nasci, sed non intentari: vt no. in d. §. omnis.

a Exactam. Proprie ponitur, non pro superlatiuo: vt s. eod. §. & is. non enim tenetur de leuissima: vt ff. de pig. act. l. si cum venderet. §. venit. & l. seq. Accur.

b Quam. s. exactam diligentiam.

c Fortuito casu. Sed quis probabit hunc casum? Respond. creditor probat se amisisse: vt C. de pignor. act. l. si creditor. Item debitor probabit dolum vel culpam creditorē commisisse: vt ff. de proba. l. in exceptionibus. & l. quoties. §. qui dolo. Sed tertio creditor probat casum, si vult euadere: licet Bulg. aliter distinxerit: vt not. in dicta l. si creditor. Accur.

d Securum esse. Repete, placuit.

pignus vtriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur: & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditū: placuit sufficere, si ad eā rem custodiendam exactam [a] diligentiam adhibeat: quàm [b] si præstiterit, & aliquo fortuito casu [c] rem amiserit: securū esse [d], nec impediri creditum petere.

TITVLVS XVI.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

Quæ ex stipulatiōe, id est vltro citroq; facta interrogatione & responsione obligatio oritur: verborū obligatio dicitur, ex qua, si certū in ea deductū sit, certi condictio: si incertum, ex stipulatu actio proficiscitur. & quamuis solēni quadam verborū formula olim concipi deberet: hodie tamen quibuscūque verbis (modo vterque cōtrahentium quid alter velit intelligat) fieri potest.

Verbis obligatio cōtrahitur ex interrogatione [e] & responsione, cū quid dari [f] fieri've [g] nobis stipulamur [h]: ex qua [i] duæ proficiscuntur actiones: tam condictio [k] certi, si certa sit stipulatio, quàm ex stipulatu [l], si incerta [m] sit: quæ [n] hoc nomine inde videtur, quod stipulum [o] † apud veteres firmum appellabatur, fortè à stipite † descēdens †.

Olim requirebatur quædā solennitas in stipulatione, quæ hodie est sublata: nec refert qua lingua fiat interrogatio & responsio, dummodo se intelligāt. Aret.

DE VERBOrum obligationibus.

Ista continuatur ad præcedētia, vt patet in tex. s. de obli. in fi. Areti.

Verbis. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, qualiter obligatio verbis contrahit, & quæ actio ex ea resultet. Secunda quibus verbis olim & hodie concipit. Tertio, quot modis stipulatio fieri pōt. Quarto, illud per exēpla declarat. Secūda ibi, In hac re. Tertia ibi, Omnis stipulatio. Quarta ibi, Pure veluti. CASVS. Quæsiui à Iustin. Dñe, qualiter obligatio contrahitur verbis? & rñ. Ex interrogatione præcedente, & responsione subsequente, cū quid dari fierive stipulamur. Ex qua obligatione verborū duæ proficiscūtur actiones, s. certi cōdictio ex stipulatione: & actio ex stipulatu, si res incerta deducatur in stipulationem. Sed dñe, quod est nomē verb. obli. Et rñ. dñs Imp. ꝙ vocatur stipulatio. Sed domine, quare dicit hæc obligatio, stipulatio? Et ad hoc resp. ꝙ hoc est ideo: quia stipulū apud veteres firmū appellabatur, à stipite descendens: & ideo hæc obligatio tanquā firma vocabatur stipulatio. Fran.

e Ex interrogatione, s. præcedente. & responsione sequente: vt hic, & C. de vsur. l. j. alias non valeret.

f Dari. s. certū, quod appareat, quid quale, vel quātū sit in obligatione: vt ff. e. l. stipulationū. & l. seq. Acc.

g Fierive. Vel etiam non fieri: vt s. eo. l. vbi autem. §. id quod. & j. eo. §. fi. Accur.

h Stipulamur. Est autem stipulatio, verborum conceptio, qua aliquid dare vel facere promittimus &c. vt ff. eo. l. v. §. stipulatio. Accur.

i Ex qua Scilicet obligatione verborum.

k Condictio. s. certi generalis: de qua dic vt s. tit. j. diximus circa prin. Item & triticaria locum habet, vbi petitur certum vel incertum: nisi petatur pecunia numerata: vt ff. de tritic. l. j.

l Ex stipulatu. Si autem incertum quid mihi debeat. non ex stipulatione, sed ex alio contractu, agitur condictione incerti. nam dico, quod est proprium nomen actionis: vt ff. de condi. indebi. l. sed & si me. §. j. vbi de hoc notaui. Accur.

m Si incerta. Nisi in casu: vt C. de rei vxor. actio. in prin. Sed quid si promitto aliquid in genere? Respon. non valet. nam dando muscam liberarer. oportet enim qd aliqua certitudo ibi sit: vt homo, vel equus, quæ certis finibus contineatur, alias non valet: vt ff. eodem, l. ita stipulatus. in princip. & ff. de iure dot. l. cum post. §. gener à socero. Accur.

n Quæ. Scilicet, Stipulatio.

o Stipulum. Alludit vocabulo. sic s. de testa. in princip. & ff. de acquirend. possessio. l. j. in principio. nam nomina consonantia debent esse rebus: vt supra de donatio. §. est & aliud.

p Firmum. Nam & baculum vel stipitem paleæ dabat vnus alteri pro inuestitura, vt hodie fit in Marchia: sed in Lombardia bibunt: alibi per metallum inuestiunt. sic ff. de pactis l. j. §. j. Accur.

ADDITIO Ista tamen inuestitura non est necessaria de iure ciuili, sed de consuetudine sic. Idem in beneficialibus de iure canonico: per eam tamen possessio non acquiritur, vt hic per doctores.

In hac re. CASVS. Quæsiui à legislatore sub qua forma fieret stipulatio? Et dicit legislator. i. ipse Iust. Frater recitabo tibi antiquitatē circa hoc: & etiā nouitatē, & recitat primo antiquitatē, dicens, ꝙ antiquitas erat ꝙ per illud idē verbū, per quod fiebat interrogatio, debebat fieri responsio: mutata, s. persona secūda à parte quærētis in primā personā à parte respōdentis. Verbi gratia, Spōdes? spondeo. sed hæc solēnitas identitatis verborū per dom Leonem fuit sublata per constitutionē suā, quam habes C. de cōtrah. & cōmi sti. l. oēs. Vnde cōstitutio illa Imperatoria de solennitate verborū nō curauit: sed intellectū cōsonantem inter partes desiderauit, vt stipulātes adinuicē se intelligerēt, nec curauit illa cōstitutio per quæ verba fieret stipulatio, dūmō fieret per ṽba ad stipulationē idonea, & istā constitutionē approbat hic Iust. & sic patet sub qua forma debet hodie fieri stipulatio. Sed qd dñe, iā bene video, ꝙ solēnitas ṽborū, quæ olim necessaria erat ad stipulationē hodie est sublata. sed dñe pro Deo, possetne stipulatio fieri diuersis linguis? Ad hoc resp. & dicit, ꝙ nō refert, quacunq; lingua fiat stipulatio, siue Græca, siue alia: dūmodo contrahentes se adinuicē intelligāt: Nec est necessariū, ꝙ ābo vna lingua vtātur: sed prius vnus vna lingua quærere, & aliꝰ altera lingua rñdere pōt: & nihilominus valet stipulatio: dū tñ ṽba apta fuerint ad stipulationē, & vterq; alterū intellexerit. Nā duo etiā Britones verbis Gallicis contrahere possunt, & Galli Britonicis verbis: dummodo se intelligant, vnde Græci Latina lingua

contrah

o Cur. autem ꝓ pecunia innumerata nō cōpetit triticaria, mirū somniāt hic doc. in reddēda ratione: de quibus licet videre hic apud Por. Tu. vero cū Zasio in l. triticū. de ver. oblig. dicito id esse ob id, qd sub appellatione tritici veniāt opes frumentariæ. Omnesque in terra seruntur, vt & veteres intellexerunt. Item & quæ in pecoribus cōsistebāt, excepta pecunia numerata, ac proinde triticariā cōdictionem veteribus dictam, nō vt glo. ibi sentit à tritico: existimat idē Zasius. Nam & olim veteribus triticum supra modū nobile fuit.

† Stipulū in hanc significationem, quā dicit Iusti. apud latinos nō reperiri asserit catellianus Cotta in Memorabilibus suis: & stipulationē à stipe potius deduci, & circa stipē. i. pecuniā maxime cōsistat.

† Stipulari est stipē, i. pecuniā obligare. Valeri. maxi. lib. ij.

† Alciat. lib. Parergon. j. ca. xxxix. legendū putat, ἀπὸ του ςυπτȣ. qd apud græcos ςυπτέρ significet firmum ac solidum.

contrahere possunt. Franc.

a In hac re. Scilicet stipulatione contrahenda.

b Faciam. Quæ omnia dici debebant in stipulatione, vel aliqua de his. sic s. de sing. reb. per fideic. rel. §. fin. sed hodie vel vnum ex his, vel etiam aliud dummodo aptum sufficit: vt j. eod. §. verū. sed hæc. qui cōtinuari debet cum isto §.

c Lingua. Vt Assyria. Latina, Græca, vel alia: vt ff. eo. l. j. §. lina.

ADDITIO Dummodo se intelligant, alias erit necessarius interpres. idē in teste in Illyrico nato, cuius lingua nō intelligit: quia iudex eū interrogabit per interpretē. Et si ipse iudex & notarius, vel etiā notarius solus sit interpres, sufficiet: imo ipsius scriptura vel instrumentum faceret fidē etiā contra nuntium vel testē dicentes aliter denuntiasse, vel deposuisse, quā scriptū sit. & hæc vera in iudiciis ciuilibus: secus in criminalibus, vt per Ang. hic.

d Stipulantiū. Proprie & improprie dicitur. sic in aut. de æqua do. § j colum. vij. & sic improprie etiam promittens dicitur stipulari: vt hic, & ff. de condit. indeb. l. si nō sortem. §. si decem.

In hac re [a] olim talia verba tradita fuerunt: Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam [b]. Vtrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua [c] stipulatio cōcipiatur, nihil interest: scilicet si vterque stipulantium [d] intellectum eius linguæ habeat [e] nec necesse est, eadē lingua vtrunque vti: sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc [f] solennia verba olim quidē in vsu fuerunt: postea autem Leonina cōstitutio [l] lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum [g] & consonantē intellectū ab vtraque parte solū desiderat, quibuscūque [h] tandē verbis expressum est [†].

Stipulationis purè statim cedit dies, & petendi ius cōpetit, stipulationis verò in diem quamuis statim dies cesserit, non tamen antea promissum peti potest, quā etiam tota dies, in quam stipulatio facta fuit, præterierit.

Omnis stipulatio, aut purè, aut in diem, aut sub conditione fit. Purè, veluti, Quinque aureos dare spondes? idque confestim [i] peti pōt. In diē [*], cùm adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit: veluti, Decem aureos primis [l] calēdis Martiis dare spōdes? Id aūt quod in diē stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius, quàm [n] dies venerit, non potest [o]. At ne eo quidem ipso [p] die, in quem stipulatio facta est [q], peti potest [†]: quia totus is dies arbitrio soluētis tribui debet [r]. Neque enim certum est, eo die, in quē ꝓmissum est,

stipulatione facta, debet qđ promissum est: sed nō pōt peti antequā dies venerit: & die adueniēte, vel stante adhuc nō potest peti promissum: nisi tota dies sit præterita, siue elapsa: quia incōmutabiliter nō possumus dicere, ꝙ nō soluerit sua die, i. apposita vel præfixa, antequam totus dies fuerit elapsus.

i Confestim. Id est statim: vt ff. eo. l. eū qui calendis. §. fi. & hoc nisi ratione loci fit in diem: vt j. eo. §. locat. vel ratione rei, quæ adhuc non est in rerum natura: vt j. de excep. §. antepe. & ff. eod. l. interdum. in prin. & de cond. & demon. l. j. §. fi. Sed ad quid fit promissio, cum non incontinenti soluitur? Respon. non est sic praue intelligendū verbū confestim, vt veniat statim cum sacco paratus: vt ff. de solut. l. quod diximus. sed aliquod spatium puta decē dierū dandū est. vt s. de inut. sti. §. fi. & ff. de constit. pecu. l. promissor. sic etiam fere vbique cōsuetudo interpretatur, vt intra decem dies fiant præcepta à potestatibus, quæ est bona legū interpres: vt ff. de leg. & senatusconsul. l. si de interpretatione. & c. cum dilectus. extra de consue.

In diem. Scilicet fit stipulatio. sed nunquid stipulatio est actus ciuilis? Resp. sic: vt j. de act. §. de cōstituta. ergo nō debet recipere diem, nec etiam conditionem: vt ff. de regu. iur. l. actus. Sed dic, ꝙ hic actus ibi non computatur. sic in nouatione. vt dicitur ff. de noua. l. nouatio. Et illa regula, actus, habet locum in suis numeratis casibus.

l Primis. Superflue hoc dicitur ff. eo. l. eum qui calendis. in prin.

n In diem. Aliud si ad diem. nam tunc vsque ad diem tenetur, & non post, vt ff. de act. & obli. l. obligationum fere. §. j. & dic, quod idem est dicere ex die, quod in diem: vt d. l. in prin. & hic.

Prius quam. Nam cessit, sed non venit dies. quod dic: vt ff. de ver. sig. l. cedere.

Nō pōt. Sic ff. si cer. pe. l. certi cōdi. in prin. & si petat, repellit per exceptionē: vt j. de exce. §. præterea.

Ne eo quidem ipso. Nisi ab initio sic dicat, Hodie dare spondes? quo casu pura est: vt ff. e. l. liber homo. § decem. sed si est pura: ergo peti non potest ante decē dies. Ita enim determinatur verbum, confestim. s. eo. § omnis. & in d. l. ff. eo. l. liber homo. dicitur quod eadem die: ergo male Sed ibi expressa est dies.

Facta est. Scilicet vt soluatur.

Tribui debet. Hic no. questionē de facto: iudex statuit terminum peremptoriū partibus ad audiendā sententiam, puta diem Iouis: vna partium non veniente eadem die, quæro quando debeat ea sententia ferri: an die stat

Sed hæc quæ diximus s. eo. §. in hac.

l Cōstitutio. Vt C. de contra. & com. stip. l. omnes.

g Sensum. Alias cōsensum, s. verbis expresso ab vtroque, & incōtinenti: vt ff. eo. l. j. in prin. & §. qui præsens. & §. si quis ita interroget, licet verba inutilia fuerint inserta: vt ff. eo. l. quæ extrinsecus, alias si diceret verba expressa nō exigi, nō differret ab his cōtractib9, qui cōsensu cōtrahunt: vt j. de obl. ex cōser. j. rñ. Acc.

h Quibuscunque habilibus tñ ad hoc. Quid enim si dicam a, & velim repræsentare, promittis: tu dicas b, & velis repræsentare promitto? non valet. vt ff. de cōsti. pec. l. qui autem. §. fi. in glo. fin. & l seq. & ff. de mu. & ho. l. vt gradatim. §. & si lege. ibi. sic idonei sunt.

Omnis stipulatio. Dixi Iusti Domine, ꝓcedatis in materia: & dicatis mihi aliquā stipulationum diuisionē. Et rñ. ꝙ omnis stipulatio, aut est pura, aut in diē, aut sub cōditione. Sed dñe posuistis iā trimembrē diuisionē: ponatis de primo exemplū si placet. Et rñ. ꝙ stipulatio fit pure. Nā si quærā à te sic: frater v. aureos dare spōdes? & tu rñdeas, ꝓmitto ista stipulatio dicit pura: & ideo illud quod in istā stipulationē deductū est, statim peti pōt: nō tñ sic intelligēdū est, vt statim veniat cū sacco paratus. Sed dñe, iam vidi qualiter fit stipulatio pure: sed qualiter i diē? Rñ. dicens, In diē fit stipulatio, veluti si dicat stipulator. Promittis mihi in primis calend Iunij x, & promissor respōdeat, promitto. ista est stipulatio in diē: & statim

† Vnde si annuis capire, nō valet l. j. §. fi. ff. eo. quia conceptus mentis debet deprehendi per verba, nō per signa. Bart. tamē refert de quodā qui p r motū labiorum quemlibet loquētem intelligebat. Aegi. Per. Stipulatio fieri debet verbis apris.

† Et potest fi... sine int... rogatiō... gl. in l... sio. ff. ... verb. fi... Aegi. ...

i Non... tamen ... nata a... vel obl... tio: ga... si incer... an fruc... nascātu... vel no... dies, q... taciti in... habetur... conditi... ne: vt ... ff. de cō... & demo... str. Ang...

† Nisi cōcepta... stipulat... hodie d... sponde... tunc en... statim ... ti pote... l. liber h... mo. §. ... cem. ff. ... verb. o... Stipu... tio an p... sit fieri... conditi... ne. In diem ad diē ... ferunt.

Cōtin... determi... tur per ... dies.

datum non esse[a] prius, quàm[b] is præterierit.

Stipulatio annua quoad quis viuet, pura & perpetua est: sed post mortem stipulationis obstat exceptio heredi. Aretinus.

Annota, Tempus ipso iure non posse tollere obligationem, sed exceptionis ope.

At si ita stipuleris, Decem aureos annuos[c], quoad viuã[d], dare spondes? & purè facta[e] obligatio intelligitur: & perpetuatur[f] †: quia ad tempus nõ potest deberi: sed hæres petendo, pacti exceptione submouebitur.

Stipulatio collata in aliquem futurum euentum incertum, est conditionalis. Aretinus.

Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum[g] differtur obligatio[h]: vt si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, Si Titius consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?

Stipulatio sub negatiua conditione concepta: cum viuo stipulatore impleri nequeat, eo mortuo effectum sortitur.

die statuta, vt sequenti? Et videtur quod non, die statuta: quia, vt in contractibus, tota illa dies videtur sua: vt hic. & pro hoc est ff. de serui. l. more Romano. per quam legem etiam si media nocte venisset, satis sufficeret. vnde patet, quod ea die ferri non debuit. Item alia ratione: quia post peremptorium debet eam partem absentem citare iudex: vt ff. de iudiciis. l. & post edictum. & inter vnam citationem & aliam debet esse spacium decem dierum olim: vt ff. de iud. lege. per interuallum. hodie triginta dierum: vt in authenti. de liti. §. omnem. colla. viij. & secundum consuetudinem Bononien. venius dici. Vnde patet, quod in die peremptorij non debet ferri. Sed in illa l. & post edictum, exponitur, debet .i. potest. Item videtur contra, quod in die peremptorij debeat iudicari. vt C. quando prouoc. non est ne. l. cum non eo die. Item si sit ita prope sero, vt certum sit eam partem amplius non posse venire, debet iudicare in die peremptorij: vt ff. de verbor. oblig. l. cum stipulatus sum mihi à Proculo. & l. liber homo. in fin. Et hæc verior opinio. Sed tamen post vesperas statim, vel in ipsis vesperis debet ferri: vt in authen. de iudic. §. sedebunt. col. vj. sed nec in nocte debet ferri sententia: & ita paulo post excessum vesperarum debet iudicari. Et ita quidem electi ad quoddam consilium de facto iudicauerunt.

Neque enim semel constituta obligatio tollitur tempore, certis modis interitis ad eam pertollendam, de quibus j. titu. qui. mod. toll. ob.

Sententia die præfixa debet ferri etiam absente altera partium.

ADDITIO. Nisi iurisdictio iudicis sit peritura. Et hæc præcedant in definitiua, non in interlocutoria: quæ etiam de nocte ferri potest. & ab opin. istius glo. quam etiam tenuit Barto. & Bald. dicit Ange. non esse recedendum. & an die sequenti peremptorium, possit ferri sententia, vide pulchre per eum hic.

[a] Datum non esse. Id est, non est hoc verum incommutabiliter.

[b] Prius, quam. Vt ff. eod. l. quicquid. §. fina. & ff. de pign. act. l. si necessarias. §. si annua.

At si ita stipuleris. CASVS. Supra vidimus, quod iste qui promittit, nõ potest conueniri cũ effectu quousque dies venerit. sed domine quid diceretis de illa stipulatione, qua quis mihi promittit decẽ quoad viuam? Frater, dicit ipse: ista stipulatio pura est, & perpetuo obligatus est promissor. vnde si pura est possum singulis annis quandiu viuam, agere de decem in principio cuiuslibet anni. & hæres etiã meus de rigore iuris potest agere: sed submouebitur per exceptionem pacti facti de non petendo, quasi videar tacite pactum fecisse, quod ego possim petere dum viuo: hæres autem meus non possit. Istud autem (vt dicunt) pactum tacitum est inductũ a potestate iuris ab isto verbo in stipulatione inserto: videlicet quoad viuã. Eo enim ipso, quod fuit mihi promissum illud annuum quoad viuerem per hoc tacite videor pactus fuisse, ne hæres meus petat. & h. d. Et legatur illud at, scilicet quod ponitur in principio §. aduersatiue videlicet sic: ita est, quod illa stipulatio in diem, quæ est in proxi. §. non est pura. at, pro sed.

Promissio x. aureorum in annos singulos, dividitur.

Annuos. Aliud si dixerit, singulis annis. Nam primo casu in initio cuiuscunque anni, secundo in fine committitur stipulatio: quia sic est in legato sic relicto: vt C. quando dies leg. ced. l. j. & ff. quando dies leg. ced. l. nec semel. Vnde versus. Annua si debes, tunc inspicies caput anni: Anno si debes, in fine teneberis anni: vt dices j. de inutil. stip. §. qui hoc anno. & ff. eo. l. qui hoc anno. Sed nunquid est vna stipulatio, vel plures? Respon. vna est: vt ff. eo. l. si Stichum. §. j. licet legata sic relicta sint plura: vt ff. de do. cau. mor. l. senatus. §. fina. Sed quæ est ratio? Resp. quia semel in stipulatione inspicitur cõditio stipulantis: vt si sit filius, acquirat patri: & vna est actio: vt ff. eod. l. si filius. sed in legatis pluries considera tur. scilicet singulis annis: cum singulis annis cedat dies legati, & plures sint actiones: vt ff. de annuis legatis. l. cum in annos. & quando di. leg. ced. l. cum in annos. Sed M. dicebat hanc esse differentiam: quia in stipulatione est vna verborum conceptio; sed quantum ad rei vtilitatem plures sunt, sicut legata. & facit pro eo. ff. eod. l. pluribus. §. j. Sed ibi certe per alia verba fuit facta. scilicet per hæc: annua, bima, trima die. vel dic quod ibi quorundam sententia recitatur. Nec obstat, quod vna est conceptio: nam & in legato vna est conceptio.

a Hoc verum vbi nõ enumerantur anni, siue aliquid quod personæ non cohæreat fit ex parte stipulatoris implendũ, siue nihil, dũmodo excursu temporis debeat stipulatio committi, alias si in euentũ alicuius conditiõis: vel expresse fuerint anni dinumerati est secus, vt per Angel. hic.

[d] Quoad viuam. Id est, donec viuam.

[e] Pure facta. Scilicet ratione primi anni: sed ratione sequentium est in diem quo ad quid: quia ante annum non debetur: & conditionalis quo ad aliud, nam alias non debetur, nisi viuã: arg. ff. eo. l. hoc iure. & l. in illa. Vel dic, quod est pura abnegatiue .i. non conditionalis.

[f] Perpetuatur. Id est, donec viuat. sic ff. pro socio. l. j. secundum quosdam. imo dic, per omnia secula, etiam post mortem. nam tempore non tollitur obligatio, ipso scilicet iure, a, vt sequitur: vt ff. de actio. & oblig. l. obligationum fere. §. placet. & ff. de ser. l. seruitutes. sed per exceptionem, id est, vt sequitur. sed hæres petendo &c. vt ff. de actio. & obli. l. obligationum fere. §. placet. & ff. de serui. l. seruitutes.

a Nisi expresse vel tacite ex stipulãtis paupertate pro alimentis deducta censeatur. & ita secũdũ Barto. põt saluari gl. in l. stichũ §. huiusmodi. ff. e. licet sit magna diuisio. Vel dic quod quoties agitur de multiplicanda obligatione, inutilis est cui... tala: vel l. ... decem. ff. de le. iij. An.

Sub conditione. CASVS. Dixi Iust. Dñe, iam vidi exemplum de primo mẽbro diuisionis nostræ, scilicet qualiter fit stipulatio pure: & etiam de secundo membro, scilicet qualiter fit stipulatio in diem. ponatis modo, si placet, exemplum de tertio membro, scilicet qualiter fit stipulatio sub conditione. Et ad hoc respõ. dominus Iusti. quod sub conditione fit stipulatio, cum in aliquem casum promissio differtur: hoc est ad aliquid quod indifferẽter se habet ad esse, & ad nõ esse: veluti, si aliquid factũ fuerit, promittis mihi x. vel si aliquid factum nõ fuerit, promittis mihi decẽ? Et primo ponit exẽplũ cõditionis, quæ fit per verba affirmatiua: vt puta, Si Titius factus fuerit cõsul. quinque aureos dare spõdes? F.

[g] In aliquem casum. Id est, in aliquam fortunam inopinatam: vt possit se habere ad esse, & non esse, quod in futuris tantum est: vt j. eod. §. conditiones.

[h] Differtur obligatio. Nam ante euentum conditionis obligatio cessat: vt ff. si cer. pe. l. non omnis. & sic ea pendente non est debitor, sicut nec hæres sub conditione institutus interim est heres: vt ff. fa. erc. l. si maritus. Arg. contra. C. de cõsti. pe. l. ij. in eo quod, dicit conditionale debitum posse cõstitui: quod non posset, nisi esset debitũ: vt ff. de cõsti. pe. l. j. Sed dic, quod sufficit debitum spe. Itẽ nec illud interim debet: vt ff. de cõsti. pe. l. id quod.

l.id quod. Item arg. contra. ff. ex quib. cau. in poss. eat. l.in possessione. & ff. de ver. sig. l. creditores. Sed ratione spei creditores dicuntur: vt ¶. eo. §. ex conditionali.

ADDITIO. Improprie tamen: proprie autem creditor est, qui fidem alterius credendo secuturus est. Et ita intelligitur statutum de eo qui credidit faciens mentionem: secus si de creditore simpliciter, quia intelligitur quocunque modo alium habeat obligatum: dummodo non in diem vel sub conditione. Angelus.

Si quis ita stipuletur. CASVS. Ponit exemplum conditionis prolatæ per verba negatiua dicens, quod si aliquis stipuletur, Promittis mihi decem, si Capitolium non ascendero: bene valet talis stipulatio, sed perinde est, acsi stipulator stipulatus esset cum moreretur, decem sibi dari. nam in vtroque casu demum post mortem stipulatoris poterit illud, quod in stipulationem deductum est, peti cum effectu. Not. quod conditio alia respicit tempus futurum: vt supra eod. §. sub conditione alia præteritum, & alia præsens.

Ratio, quia ex stipulatione conditionali nō potest agi prius, quā cōditio sit purificata: sed nō potest purificari ante mortē. ergo &c. Aegi. Per.

Vide ¶. de inuti. stipu. §. qs sub. q hūc §. declarat. Aegi. Per.

Si quis ita stipuletur, Si in Capitolium non ascendero [a], dare spondes [b]? perinde erit, acsi stipulatus esset, cùm † morietur [c], sibi dari.

Conditionalis stipulationis spes transmittitur ad hæredes.

Ex conditionali stipulatione, tantùm spes est [d] debitum iri: eamque ipsam spem in hæredem transmittimus [e], si prius, quàm cōditio extet, mors nobis contigerit [f].

Si certo loco solutio fieda destinetur, etiā pura stipulatio tacitā habet diē, qua scilicet ad locū verosimiliter perueniri pœssit.

Loca etiam inseri stipulationi solent, veluti. Carthagini dare spōdes? quæ stipulatio licet purè fieri videatur, tamen re ipsa habet tempus [g] adiectum †, quo promissor vtatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur, Hodie Carthagini dare spondes? inutilis erit stipulatio: cùm impossibilis [h] sit repromissio.

Eam propriè conditionem dicimus quæ futurum respicit: idcirco conditio quæ ad præsens aut præteritum refertur, stipulationem conditionalem non reddit, sed aut puram, aut nullam.

Conditiones, quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant obligationē, aut omnino nō differūt: veluti, si Titius consul [i] fuit: vel, Si Mæuius viuit, dare spondes? Nā si ea ita nō sunt: nihil valet

a Si in Capitoliū non ascendero. Supra posuit in affirmatiua cōditione & negatiua: nunc in negatiua tm̄.

b Dare spondes. Scilicet v. aureos, vel aliquid aliud

c Cum morietur. Similes sunt istæ duæ stipulationes in hoc, quia mortuo stipulante in vtroque casu committitur vt hæredes agant. nam potest obligatio ab hærede sic incipere: vt C. vt act. ab hære. & contra hære. l. j. Dissimiles in hoc, quia prima conditionalis, secunda in diem: quam diem certum est euenire: vt ff. de condi. indeb. l. nam §. licet nesciamus quando: vt ff. de condi. & demon. l. j & in auth. de nup. §. deinceps. coll. iiij.

Ex conditionali. CASVS. Aliquis stipulatus est aliquid sibi dari sub conditione quæ pendet: nunquid habet statim alium sibi obligatum, scilicet illum à quo stipulatus est? Et respon. quod non: imo ex conditionali stipulatione tantum spes est in debito: & si contingat ipsum decedere ante, quàm cōditio existat, ipse istam spem transmittit ad hæredem suum.

d Spes est. Non autem cessit, vel venit dies: sed in pura statim cedit & venit. ff. de verb. signifi. l. cedere. sed in illa quæ est in diem: statim cedit dies legati, sed non venit supra eod. §. in diem.

Diem cedere & venire differunt.

e Transmittimus. Sic C. de iis qui ante aper. tab. l. j.

f Contigerit. Sed quare legatarius conditionalis legati spem ad hæredem non transmittit: vt C. de cadu. tol. §. sin autem aliquid? Respon. in stipulatione interuenit factum stipulantis volentis sibi prospicere: & sic hæredi: vt ff. de proba. l. si pactum. quod non est in legatario: cuius nullum factum interuenit. & eodem modo responde in hæreditate conditionali.

Legatarius conditionalis legatis spem nō trāsmittit.

Loca etiam inseri. CASVS. Supra dictum est, quod in stipulationem quandoque dies, quandoque conditio venit. Et non solum illa, quæ supra dicta sunt, possunt venire in stipulationem: imo etiam loca stipulationibus inseri possunt: puta si dicam sic, Promittis te mihi daturum decem Carthagini? & tu respondes, Promitto. & huiusmodi stipulationes licet puræ videantur: re ipsa tamen habent tacite tempus adiectum, quo aliquis ire vel mittere possit ad locum illum, in quo promisit pecuniam se daturum. vnde si aliquis ita stipuletur Romæ: hodie Carthagini dare spondes? ista stipulatio non valet, cum repromissio sit impossibilis, & ratione huius impossibilitatis vitiatur huiusmodi stipulatio.

Loca etiam. Non solum conditio vel dies.

† Ali... iniectu... Quæd... tu.exi... bent, i... iectum

g Tempus. Quod bonus iudex arbitratur. quod dic, vt ff. eodem l. continuus. §. cum ita.

ADDITIO. Nota, quod licet in actibus iudiciariis tempus itinerandi sit statutum certum, vt viginti miliarium singulo die: vt l. prima. ff. si quis cau. (& dic vt ibi per Bart. & doctor.) tamen in contractibus non est determinatum: sed totum residet in pectore iudicis: qui multa debet considerare, & locum, & periculum, & qualitatem personæ: vt l. continuus. §. primo. & ibi vide Bartolum & Imol. ff. eodem. Angelus.

h Impossibilis. Ratione enim impossibilitatis stipulatio vitiatur: vt infra de inutil. stipul. §. si impossibilis. nisi vterque haberet ibi procuratorem, & egisset quilibet cum suo, vt eadem die fieret solutio: vt ff. eodem, l. final. §. si inter eos.

Conditiones quæ. CASVS. Quæsiui à Iustinian. domine, supra dictum est quod stipulatio conditionalis est, cum differtur in aliquem casum. Sed domine, nunquid omnis stipulatio est incerta, quæ fit per hanc coniunctionem, si? Respond. dominus Iustinian. quod non: nam ea quæ sunt præsentia vel præterita, non dicuntur pendere: sed ea quæ sunt futura, proprie dicuntur pendere: quasi diceret: tunc intelligitur stipulatio sub conditione, quando differtur in aliquem casum futurum. Quando autem in aliquem de præterito, vel de præsenti concipitur: tunc non est stipulatio sub conditione: imo aut statim valet obligatio, aut non valet. Ea enim quæ per rerum naturam certa sunt, non morantur obligationem. Si enim dicam, Promittis mihi decem, si Mæuius viuit? & tu respondeas, Promitto. si viuit tempore conceptæ stipulationis, statim valet stipulatio: si autem non viuat tempore conceptæ stipulationis, non valet, imo statim infirmatur, & ita stipulationes, quæ concipiuntur in aliquem casum præsentem vel præteritum: quanquam illi casus nobis sint incerti: quia tamen quo ad naturam naturantem sunt certi, non morantur & c. Francisc.

i Consul fuit. Sic ff. si certum petatur, l. itaque. & l. cum ad præsens tempus. patet etiam in l. conditio. ff. de verborum obligation.

Natur

a Naturam. Ergo nec futura morantur obligationem. nam etiam illa per rerum naturam certa sunt: vt de iud. l. sed & si restituatur. §. si. contra. Sed dic, quod aliud est esse certum per rerum naturam, id est, per naturalem cursum naturæ; per quam sola præterita & præsentia sunt certa: & ita hic accipitur. Et etiam illa futura certa sunt, quæ non habent se ad vtrunlibet: vt si moriar. nam & hæc non morantur obligationem: vt ff. de condit. indeb. l. nam & si. & l. præced. & sequ. & ff. de nouat. l. si pupillus. §. qui sub conditione. [1] Et aliud est in natura rerum, id est. in scientia Dei in qua omnia, quæ sunt vel fuerunt, vel futura sunt, teste Boœtio tanquam præsentia sunt. Item & alias, sunt mille anni ante oculos eius tanquam hesterna dies: quæ præteriit. & dicitur prima natura naturata, sed secunda natura naturans: quod idem est, quod ipse Deus.

b Non morantur. Id est, non suspendunt siue differunt. Accursius.

c Incerta sint. ff. de regu. iur. l. in totum. contra. Sol. illa loquitur in his, vbi præsens solennitas exigitur: vt septem testes in testamento: vt s. de testam. §. j. Vel loquitur in illis casibus, vbi certa scientia & intellectus de præsenti exigitur in contractibus puris: vt C. de donatio. l. nec ignorans, nec inuitus: hic autem in conditionali.

Natura duplex

Not. ex gl. cōditio... nes i futu... rum colla... tas quæ ne... cessariā ha... bent exi... stentiā nō... differre... obligatio... nem. quod... vtrā limi... tasi profe... rantur per... tale quid, ... q tēpus si... gnificat p... mitto cum... morieris... §. id autē... j. de inut... stipulatio... Christ.

stipulatio. sin autem ita se habēt: statim valet. Quæ enim per rerū naturam [a] sunt certa: non morantur [b] obligationem, licet apud nos incerta sint [c].

Factum in stipulationibus deduci posse explorati iuris est: quibus (cum interesse præstando à facti obligatione eximatur promissor) vtile est pœnam adiici: propter eius quod interest difficilem probationem.

Non solùm res in stipulatum deduci possunt, sed etiā facta: vt si stipulemur fieri aliquid, vel non fieri. & in huiusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subiicere [d], ne quantitas [e] stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare [f] quòd eius intersit. Itaq; si quis, vt fiat aliquid stipuletur: ita adiici pœna debet. Si ita factū non erit, tunc pœnæ nomine decē aureos dare spondes? Sed si quædā fieri [g], quædam non fieri [h], vna eademq; conceptione stipuletur quis clausula [i] huiusmodi erit adiiciēda. Si aduersus ea factū erit [k], siue qd ita factum non fuerit [l]: tunc pœnæ nomine decē aureos dare spondes?

Non solum res. CASVS. Supra dictum est de stipulationibus, quę consistunt in dando: nunc tractandū est de stipulationibus, quæ consistunt in faciendo. vnde dicit Iustin. non solum res possunt deduci in stipulationem, sed & facta puta cum stipulor aliquid à te fieri, vel non fieri in futurum: & si nō fuerit factum secundum stipulationem, potero agere cōtra te, & petere interesse meū. & quia difficile est probare interesse, propterea dat Iustin. consilium stipulatori, vt adiiciat pœnam in stipulatione: quam petere poterit stipulator, si non fuerit factum secundum stipulationem: & ita non habebit necessario probare quanti sua intersit. Et docet in litera qualiter pœna debet stipulari, dicēs, quod si aliqs stipuletur aliquid fieri, veluti turrim: ita adiicere debet. Et si turrim non feceris, decem aureos dare spondes nomine pœnæ? Contingit autē aliquādo, q̄ in eadē stip. stipuletur quis aliquid fieri, & aliquid non fieri: puta, Stipulor à te, vt eas Romā, sed q̄ nō eas per Florentiā, & in istis stipulationibus in qbus stipulor aliquid ieri, & nō fieri, ita erit pœna adiicienda, si aduersus ea factū fuerit. i. si ieris per locū prohibitum: seu ita factum non erit, id est, si non iueris Romam, decem aureos dare spondes? Et hæc dicuntur vsq; ad fin.

Rei, inquit Aemi...

Non solum. De stipulationibus. quæ in dādo consistunt hucusq; diximus: nūc de iis, quę in facto cōsistūt

d Pœnam subiicere. Sic ff. de præt. stip. l. fin. vbi datur simile consilium.

e Quantitas. ff. de arbbit. l. non autem. contra. Sol. non interest quo ad hoc, vt valeat compromissum. interest tamen quo ad vtilitatem stipulationis.

f Probare. Sed quo modo interesse probatur? Respond. per testes, vt hic innuitur: & C. de sentent. quæ pro eo. l j. §. j. nisi speratur ex dolo alterius: quia tunc per solum sacramentum: vt ff. quod vi aut clam. l. semper. §. in hoc interdicto. & §. sequen. & C. vnde vi. l. si quando. & C. de iure dotium impe. l. j.

g Quædam fieri. Puta ire Romam.

h Quædam non fieri. Puta per Florentiam non ire.

i Clausula. Scilicet pœnalis. Accur.

k Factum erit. Hoc redditur secundo dicto.

l Factum non fuerit. Hoc refertur ad primum. Et si ex vno capite sit pœna commissa, non committetur plus: vt ff. de arbit. l. si duo. §. fin. nisi hoc actum sit vt pluries committatur: vt ff. de transactionib. l. qui fidem.

ADDITIO. Item nisi sit apposita super facto iterabili, vel continente plura capitula, si ratione interesse petatur. secundum Ioan. Fab. hic. Et not. quod iuramentum de non contraueniendo habet vim istius clausulæ: item facit, vt actus valeat eo meliori modo, quo potest. Angelus.

lius Ferretus in notis suis ad hunc titulum, dicuntur, quorū res in iudicio tractatur. Allegat in eam rem & Ciceronē & Noniū: tu illum vide to.

Tu vero in hoc quaratione p bes interesse, adde vt in ca. fi. extra qd me. cau. & apertius in c. si diligē ti. extra de for. cō. & ff. de vi & vi ar. l. iij. §. interdicto. & iij. q. iij. ca. q̄ frater. & p Inn. ī c. fi. quod met. cau. & Barto. in l. nemo. ff. de duob' reis ad fin. Addes quoq; quod licet nil de eo qd intersit, probatū sit, si tamen iudici aliunde vt pote ex informationibus quibusdā officio eius receptis constet: debeat ipse iudex condēnationē facere. vt l. j. C. de sententiē. quę pro eo q̄ iter. & ibidem per Bar. & l. semper. in gl. alle. hic. Et facit qd no. idem Bar. I l. si quid ex Pamphilo. ff. de lega. ij.

TITVLVS XVII.

DE DVOBVS REIS STIPVLANDI & PROMITTĒDI.

Ne credito hic reos à reatu siue delicto dici: sed eos reos stipulandi dicimus, qui duo pluresve ab aliquo sibi quid dari aut fieri stipulantur, quibus simul respondetur: promittendi verò reos qui separatim interrogati, cuipiam idem dare aut facere singuli promittunt: proinde quòd duobus reis stipulandi debetur, singulis insolidum debetur: & è regione quod plures promittendi rei spoponderunt, singuli solidum dare tenentur: vnius tamen solutione aut receptione, vtriusque perimitur obligatio.

ET stipulandi & promittēdi duo pluresve rei fieri possunt. Stipulādi ita, si post omnium interrogationē

DE DVOBVS REIS STIPVLANDI &c.

Quia in stipulatione de qua dictum est s. tit. j. plures personæ interueniunt quandoque, quarum quædam dicuntur rei stipulandi, aliæ rei promittendi: ideo dicit de duobus reis stipulandi ac promittendi. Accursius.

ET stipulandi. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo ponit de duobus reis stipulandi qualiter fiant. Secundo de duobus reis promittendi. Tertio ponit effectus ipsius obligationis pluriū reorum. Quarto redit ad duos reos promittendi. Secunda ibi, §. duo pluresve. Tertia ibi, Ex huiusmodi. Quarta ibi, Ex duobus. CASVS. Quæsiui à Iustinian. qualiter possunt fieri duo pluresve rei stipulādi vel promittendi? Et respon. dicens: quod hoc pacto: si postquam duo

stipul

stipulati fuerint eandem rem ab eodem, ipse post amborum interrogationem respondeat, vtrique vestrum dare spondeo. verbi gratia: pone quod sum stipulatus à Titio in hunc modum. Promittis mihi Stichum? & Petrus incontinenti post meam stipulationem, & ante promissoris responsionẽ stipulatus fuerit ab eodem Titio sibi dari eundem Stichum: & ipse post ambas interrogationes respondeat, Vtrique vestrum dare spondeo: & ego & Petrus effecti sumus duo rei stipulandi. Sed pone, domine quid si mihi primo stipulanti Stichum promiserit? deinde Petro stipulanti ex interuallo eundẽ Stichum promiserit? Respon. dominus Iusti. dicens, quod nos scilicet, ego & Petrus sumus duo creditores in eadem re: sed non sumus duo rei stipulandi vnius obligationis, sed diuersarum obligati. Vna enim obligatio mihi est acquisita, & alia Petro stipulanti ex interuallo: quia natura duorum reorum stipulandi hæc est. vt nihil sit medium inter stipulationem vnius & alterius. sed si statim post vnam stipulationem fiat alia, qualiter intelligi debeat, ex sequentibus apparebit. Francisc.

promissor respondeat, Spondeo [a]: vt puta cùm duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, Vtriq; vestrum dare spondeo. Nã si prius Titio spoponderit, deinde alio interroganti spondeat [b]: alia atq; alia erit obligatio: nec creduntur duo rei [c] stipulandi esse.

Si duo promittant eidem eandem pecuniam, efficiuntur duo rei promittendi. Aret.

Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: Mæui decem aureos dare spondes? & Sei, eosdem decem aureos dare spondes? si respondeant singuli separatim, Spondeo [d].

Natura duorum reorũ est, vt quilibet teneatur insolidum: sed vnius solutione & receptione tollitur obligatio vtriusque. Ar.

Ex huiusmodi obligationibus [e] & stipulationibus solidum singulis debetur: & promittentes singuli insolidum tenentur. In vtraq; [f] tamẽ obligatione vna res vertitur: & vel alter [g] debitum accipiendo, vel alter [h] soluendo, omnium perimit [i] obligationem, & omnes liberat [k].

Etiam diuersitas tẽporis adiecti solutioni, nõ facit cessare constitutionem duorũ reorum. Are.

Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest [l]:

Reus stipulandi. Et stipulandi. Hic dicitur reus stipulandi, qui rem aliquam, vt pecuniam stipulatur à re, non à reatu dictus. Et econtra reus promittendi, qui aliquam rem promittit: vt ff. eod. l. j. alias reus tantum debitor dicitur: vt patet C. de iur. cal. l. ij. alias dicitur reus, qui

Reus promittendi. conuenitur: vt C. de iudi. l. properandum. §. & si quidem. & dic vt ff. eod. l. j. Potest dici & alio respectu reus stipu. & promittendi: vt dicitur in glo. Accur.

a Spondeo. Hoc adiecto, vt sint duo rei insolidũ etiã

Reorũ debendi vel credẽdi cõstitutio an per interuallum impediatur. iure veteri: vt ff. eo. l. reos. §. fi. & §. cum in tabulis.

b Spondeat. Ex interuallo: puta si diuerterint ad alios actus extraneos: vt ff. e. l. duos. §. fi. alias si non est extraneus actus, contradiceret d. l. ei. q; modo dixerat ibi, nam si prius. & quod dicitur. ff. eod. l. iij. Accur.

ADDITIO. Tu dic, quod interuallum magnum, puta vnius diei, cum actu extraneo, vitiat constitutionem duorum correorum, si interueniat inter interrogationem & responsionem: alias si inter obligationem vnius perfectam, & alterius perficiendam, non vitiat constitutionem correorum expressam, sed tacitam sic, saltem in duobus reis credendi.

c Nec creduntur duo rei. Scilicet vt vna sit obligatio, & vnius rei sed sunt creditores duo, & diuersarum rerum: vt ĩ. eod. §. ex huiusmodi.

Duo pluresve. CASVS. Dixit Iusti. Domine s. dixistis qualiter fiant duo rei stipulãdi, ponatis si placet exempla de duobus reis promittendi? Respon. dominus Iustin. dicens sic: In duobus reis promittendi sunt duo, qui stipulantur ab eodẽ. sed vbi sunt duo rei promittendi: vnus stipulatur à pluribus. Vnde scire debes quod duo rei promittendi ita fiunt, si fuero stipulatus in hunc modum, Mæui promittis mihi decem aureos? & ipse respondet, promitto. & postea sine interuallo dixero Seio. Sei promittis mihi eosdem x. aureos, quos stipulatus sum à Mæuio? & ipse respon. promitto. isti sunt duo rei debendi vel promittendi. sunt enim duo debitores debentes eandem rem. Francisc.

d Spondeo. Hoc acto vt fiant duo rei, & insolidum: vt ff. eo. l. reos. §. fin.

Ex huiusmodi. CASVS. Dixit Iustin. Iam vidi qualiter fiant duo rei stipulandi & promittendi pro Deo dicatis mihi, quis est effectus earum obligationum? Ad hoc respon. Iusti. quod ex stipu. huiusmodi solidum singulis debetur, sup. reis stipulandi: & solidum debent singuli. s. rei promittendi: quia vterq; eorum insolidum obligatur: sic singulis eorum stip. solidum debetur. sed licet insolidum teneantur, vel solidum singulis debeatur, tamen vna res sola in obligatione vertitur. vnde si fuerint duo rei stip. & ita duo creditores: si tamen vnus eorum recipiat illud, quod deductum erat in stipulationibus: ille qui recipit, perimit obligationem singulorum: vnde ab altero reo stipulandi liberatur promissor. & si fuerint duo rei promittendi. & ita duo debitores eiusdem rei, si alter rem illam soluat perimit oblig. illam, & liberatur alter. Francisc.

e Obligationibus. Hoc refertur ad reos promittendi: & quod sequitur & stipulationibus, ad reos stipulandi: vt probatur ĩ. statim.

f In vtraque. Id est, vtriusque obligatione. nam vna est quo ad vnum effectum: vt ff. eod. l. iij. in fin. sed plures sunt. quia plures tenentur, vt hic. Oblig[...] tio eade[...] põt esse [...] na & pl[...] res.

g Alter. Scilicet reorum stipulandi.

h Alter. Scilicet reorum promittendi.

i Perimit obligationem. Ille, qui accepit.

k Liberat. Ille qui soluit. Similis electio seu implicatio verborum est. ff. de arbit. l. si duo. in prin. Vel dic, quod quilibet istorum reseruatur ad vtrunq; supradictum. & possunt fieri in stipulatione duo rei, & in quolibet genere obligandi: vt ff. eod. l. eandem.

Ex duobus reis &c. CASVS. Quæsiui à Iustin. an vnus de duobus reis promittendi aliter possit obligari, quã alius? Et videtur quod non: quia videtur, quod æquitas omnimoda siue paritas debeat esse inter duos reos debendi: dicit tamen, quod ex duobus reis promittendi alter pure, & alter sub conditione obligari potest, puta x. fui stipulatus à Titio pure, & eadem x. fui stipulatus à Martino sub conditione. Isti duo intelliguntur esse duo rei debendi: & licet Marti. sub conditione obligetur: nõ ideo minus petere potero illa x. à Titio, qui mihi pure est obligatus, quanquam adhuc pendeat conditio. & hoc dicit. Francisc.

l Potest. Sed nonne est hic imparitas? quod esse non debet: vt ff. eodem l. eandem. §. sed si quis. Respon. secundum M. quod ibi regulariter dicitur, fallit hic: vt ff. eodem l. si ex duobus. §. fina. Alij vt P. dicunt, quod hic non est imparitas: cum adueniente conditione vel die, ambo æqualiter teneantur: sed adhuc medio tempore

Oblig[...] tio an [...] sit impar[...] tatem co[...] tinere.

Et huic pore remanet imparitas: quare dic * quod in quantitate debita, vel re quæ debetur, non potest esse imparitas, vt ibi, sed in aliis potest: vt hic, & ff. eo. l. si ex duobus. §. finali.

a Quo minus. Sed adueniente conditione socium poterit cõuenire mandati secũdum quosdam, vel verius negot. gesto. vt C. eod. l. j. Patet ergo consti tui posse pure duos reos debendi, & quẽlibet insolidum conueniri: vt C. eod. l. j. Hodie contra: etiam si hoc actum est expressim, * nisi altero absente, vel inope existente: vt in authent. de duob. reis. §. j. collatio. ij. & authent. hoc ita. eo. tit. C. nisi renunciatum fuerit illi constitutioni: vt C. de pact. l. penulti. & ff. de mino. l. si iudex.

sustinet: dic vt dicto §. seruus.

c Hæreditati. Sic ff. de iniur. l. j. §. quoties autem.

Siue autem &c. CASVS. Dixit Iusti. Domine, vidi quod si seruus stipuletur aliquid dari domino suo: ꝙ illud domino suo acquiretur: sed ponamus, quod non domino suo, sed sibi stipuletur aliquid dari: acquirit ne domino suo? Et respon. Iusti. dicens, quod siue seruus stipuletur domino suo, siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter, id est, persona non adiecta, omnibus istis modis quatuor dño acquirit. Idem iuris est in filio: qui qualitercunq; stipuletur, patri suo acquirit ex his causis, per quas pater per filiũ acquirere põt. Fran.

Rei debendi in solidũ nõ possunt cõ ueniri. Hãc qua admirabilẽ ... atq; ... quẽ vi ... hic cũ ... cer ... sibi fu ... memo ... mento.

nec impedimẽto erit dies, aut cõditio, quò minus [a] ab eo, qui purè obligatus est petatur.

TITVLVS XVIII.

DE STIPVLATIONE SERVORVM.

Si quid hæreditarius seruus iacente adhuc hæreditate stipuletur, futuro heredi acquiritur. Itẽ vtcũque concepta fuerit serui aut filij stipulatio, domino aut patri protinus quæritur.

SEruus ex persona domini [b] ius stipulandi habet. Sed & hereditas in plerisq; [c] personæ defuncti [d] vicem sustinet: ideo'que quòd seruus hæreditarius ante aditã hæreditatem stipulatur, adquirit hæreditati [e]: ac ꝑ hoc etiã heredi postea facto adq̃rit.

Seruus siue filius fa. à quocũque stipuletur, & in cuiuscũque persona stipulationem concipiat: acquirit domino & patri. Are.

Siue aũt domino, siue sibi [f], siue conseruo suo, siue impersonaliter [g] seruus stipulet̃: domino adquirit. Idẽ iuris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis adquirere [h] possunt,

Seruus factũ, suam ipsius personam respiciens stipulando sibi, non domino quærit.

Sed cũm factũ [i] in stipulatione continebitur: omnimodo [k] persona stipulantis cõtinetur: [l] veluti si seruus stipuletur, vt sibi ire agere [m] liceat.

DE STIPVLATIONE SERVORVM.

Suprà tit. j. & tit. præceden. dictum est de stipulatione liberarum personarum. Verùm quia interdum serui stipulantur: ideo de his tractaturus intitulauit de stipulatione seruorum.

SEruus. Totus iste tit. diuidit̃ in tres partes. Primo ꝙ seruus stipulando acquirit dño in cuiuscunq; persona, stipulatio cõcipiatur. Secundo excipit à regula, ꝙ factũ nõ acquirit̃. Tertio si sint plures dñi, pro dominicis portionibus acquirit̃. Secunda ibi, sed cum factũ. Tertia ibi, Seruus cõis. CASVS. Quæsiui à Iusti. vtrum serui haberẽt ius stipulandi? & videbatur quod non, cũ stipulatio sit actus ciuilis. & quantũ ad ius ciuile attinet: seruus pro mortuo habetur. & respon. dñs Iusti. ꝙ quãquam seruus quantũ ad personam suam propriã pro mortuo habeatur: ex persona tamen domini sui potest habere ius stipula. Sed dicet aliquis, Dñe, hoc verũ est, si seruus habet dominum; sed quando nõ habet dñm, puta dum hæreditas iacet: nunquid valet stipulatio? Et resp. Iusti. ꝙ sic: quia hereditas in casu isto vicem domini sustinet. vnde si seruus hæreditarius ante aditam hereditatem stipuletur, acquirit hæreditati, & sic hæredi futuro. Franç.

b Domini. Qui dominus caput est serui; vt ĩ. de noxa. §. omnis. ex sua enim persona nihil potest: vt ff. de regul. iur. l. seruitutẽ. & l. quod attinet. nisi ex quo manumittitur. tunc enim incipit habere caput; vt ff. de capit. dimin. l. hodie.

c In plerisq;. Hoc propterea dicit: quia hereditati furtum fieri nõ potest: nisi in tribus casibus: vt ff. de fur. l. hæreditariæ. & l. seq. Itẽ propter vsumfru. qui seruo hæreditario promitti nõ potest, vt hæreditati queratur; vt ff. e. l. vsufructus. † ADDITIO. Et est ratio secũdum doct. q̃a sine persona cui accedit, deberi nõ põt.

d Defuncti. Non hæredis: vt hic, & ŝ. de hære. instit. §. seruus. & ff. de acquir. rerum domi. l. hæreditas. Et quæ sit ratio, quare personam defuncti, & nõ hæredis

Dominus est caput serui. Hæreditati furtũ fieri non potest. Item ꝑpter iussũ ... requi ... tur ad ... ndã hæ ... ditatem ... uo here ... atio de ... ai ... iẽ ... poterit ... ereditas ... co domi ... i haberi. ... hæredi ... as in mul ... is. ff. de ac ... qui. rer. do ... ni.

f Siue sibi. Nisi in casibus, vt cum factum est in stipulatione: quo casu domino non acquiritur: vt ĩ. proxi. §. & cum operas liberto stipulatur: [1] vt ff. eodem, l. antepen. & in aliis casibus, quos not. ff. eodẽ, l. j. & l. seq. Sed nunquid frater potest stipulari fratri suo in eadem potestate existenti? Dic quod sic: quia seruus cõseruo suo stipulari potest, vt hic: igitur frater fratri. arg. C. de diuer. rescrip. l. j. Itẽ, quia vox filij, vox patris intelligitur: & vox serui, vox domini intelligitur: vt ĩ. de inutil. stipul. §. ei vero qui. & §. post mortem.

[1] Nec valet talis stipulatio: q̃a cũ personæ cohæreant de ꝑsona serui, in dominũ trãsire nõ possũt. Itẽ q̃a operas nemo nisi domin⁹ stipulatur valeret tamẽ si eas vel ĩ personaliter, vel domino stipularet̃ vt per Ang. hic.

g Impersonaliter. Nullius facta mentione, id est, vel proprio nomine, vel appellatiuo; vel facta mentione de nomine appellatiuo, sed non proprio: vt ŝ. de exhe. lib. § j. Accur. ADDITIO. Idem per omnia dici potest in monacho stipulante. Ang.

h Acquirere. Vt ex causa profectitia & aduentitia isto iure. quod dic, vt supra, per quas personas nobis acquir. §. primo.

Sed cum factum &c. CASVS. Supra dictum est, quod quocunque modo seruus stipuletur, quod domino acquirit: sed hoc est verũ, si ipse stipuletur aliquid quod consistat in dando. Sed pone, quod seruus aliquod factũ stipuletur, puta, vt liceat ei ire, agere: tunc seruus per hanc stipulationem domino nihil acquirit, sed sibi soli. vnde si dominus vellet ire agere, bene posset prohiberi ne iret, vel ageret. Franc. de Aret.

i Cum factum. Sed si stipulatur seruus sibi scribi librum, & sic factum: nonne acquirit domino? Respon. sic. & quod hic dicitur, sed cum factum &c. id est, à seruo faciendum, & non ab alio, vel etiam à domino.

ADDITIO. Tu dic secundum Ang. quod factum si personæ serui inhæreat à quocunque, siue ipsi seruo, siue sibi ab alio sit præstandum, non acquiritur domino: alias secus. Ioan. Fab.

k Omnimodo. Sic ff. de vsu & habita. l. plenum. §. si vsus.

l Continetur. Sic ff. de condi. & demonstra. l. qui heredi. Accursius.

m Ire agere. Hæc v̄ba expone vt ŝ. de ser. in pri. & ff. de ser.

Stipulari ire & stipulari iter differunt.

de ser. rusti. præd. l. j. Et not. quia hic per verba loquitur: aliud si per nomen puta iter. tunc enim domino acquiritur: vt ff. eo. l. si communis.

a Non etiam dominus. Subaudi, prohiberi nō debet: quasi diceret, debet prohiberi. Sed contra. s. per quas person. no. acqui. §. non solum. & supra, de his, qui sunt sui vel alie. iur. §. j. Sed non est contra: quia & hic acquirit domino commodū. nā ad sui domini vtilitatem ibit seruus.

ipse enim tantum prohiberi non debet: nō etiam dominus [a] eius.

Ex cōmunis serui stipulatione vnicuiq; dominorū pro portione, scilicet dominica, acquiritur: nisi vnius domini iussu, aut nomine stipulatus sit: quod autē vni dominorum quæri non potest, alteri accrescit.

Seruus cōmunis stipulando [b], vnicuiq; dominorum pro portione dominij † adquirit: nisi iussu vnius eorum, aut nominatim [c] alicui eorum stipulatus est [d]: tunc enim soli ei adquiritur.

Seruus communis stipulando rem quæ nō potest vni ex dominis acquiri: acquirit insolidum alteri. Aretinus.

Seruus cōis &c. [illegible] Supra dictum est, quādo seruus vnius stipulat. sed domine, quid iuris est si seruus communis stipulatur? Et respon. Iustin. quod si seruus communis stipuletur aliquid sibi dari impersonaliter, vel dñis sub nomine appellatiuo: acquirit vnicuique domino pro portione dominij, & non pro portione virili: nisi vnus ex dominis iusserit eum stipulari: tunc enim iubenti acquiritur: vel si nullus eorum iusserit ei, ipse tamen alterum nominauerit, puta stipulatus est Petro dño suo, tunc per hanc stipulationem acquirit nominato. Si autē vnus iusserit, & ipse aliū nominauerit: quid iuris sit, habes in gl. Fran.

4 Fallit primo qn̄ stipulat vni ex dominis nominatim. secūdo si iussus vnius pcedit, tertio si res stipulata nō posset acq̄ri alteri ex dominis. Aegi. Per.

b Seruus communis stipulando. Impersonaliter, vel sibi, vel dominis suis sub nomine appellatiuo, aliud si propria nomina expresserit: nam tunc acquirit pro virili, non pro portione dñij. Sed quid si propriū nomen & appellatiuum? R ñ. si præponat proprium, pro virili. si appellatiuum præponat, pro dominica: vt ff. de stipu. ser. l. si communis seruus ita stipuletur, Lucio Titio. & ff. de statu libe. l. ita. §. j. Accur.

Ratio, quia nomina appellatiua sequētia stāt demonstratiue, nō dispositiue. Aegi. Per.

c Nominatim. Proprio nomine: vt s. de exhær. libe. §. j. vel appellatiuo: dummodo intelligatur de quo domino dicat: vt C. de libe. præte. l. ij. & iij. & ff. si certū peta. l. certum. Accursius.

d Stipulatus est. Hoc disiunctim, i. diuisim exaudi. Sed qd si vnus iussit seruo, & ipse alteri stipulatus est noīatim? Dinstingue, ex cuius re: vt si ex re iubentis sibi quæratur, alias nominato: vt C. per quas perso. no. acquir. l fina. §. fina. & ff. eo. l. proinde. §. fina. & l. seq. licet antiqui aliter distinguebant.

Quod seruus communis. [illegible] Supra dictum est quid iuris sit, quādo seruus communis stipulatur sibi dari aliquid: & dictum est, quod vtriq; dominorū potest acquiri. sed domine, quid iuris est, si seruus communis stipuletur aliquid, quod alteri dominorum acquiri non potest: veluti si res quam seruus stipulatus est, sit alterius dominorum: cum res sua sibi acquiri non possit? Et respon. Iustin. quod tunc necessarium est, quod alteri acquiratur. hoc dicit. Fran.

e Vnius domini sit. Nam cum sua sit, amplius ei quęri nō potest: vt s. de leg. §. sed si rem. & j. de actio. §. si itaq;. restat ergo vt soli alteri quærat. Aliud si ex re vnius stipulet: quia tūc oibus quærit sed cōmuni diuidundo iudicio reddet, i. cū aget cōmuni diuid. pro isto seruo, potest etiam deducere, q socius suus lucratus erat ex stipulatione facta ex rebus suis: & reddit illi, ex cuius re quæritur: vt ff. eo. l. si ex re. §. j.

DE DIVISIONE STIPV.

Suprà dictum est de stipulationum materia. Verùm quia earū multiplex est species: ideo subdit de diuisione stipulationum. Por.

Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis adquiri non potest, solidum alteri adquiritur: veluti si res, quam dari stipulatus est, vnius domini sit [e].

TITVLVS XIX.

DE DIVISIONE STIPVLATIONUM.

Prætoria stipulatio, est quæ est inducta ab edicto prætoris: iudicialis à iuriscōsultis, vel aliis partibus iuris, quā à prætore: conuētionalis à sola partium conuentione: cōmunis quandoq; à prætore, quādoque à iurisconsultis inducta est. Are.

Stipulationū aliæ sunt

Stipulationum. Totus iste tit. diuiditur in duas ptes principales. Primo ponit diuisionē stipulationis. Secūdo illā per exempla declarat. Secunda ibi, Iudiciales. CASVS. Tradidit Iusti. diuisionem stipulationum: modo singula membra diuisionis per exempla declarat. Et primo ponit, quæ sunt iudiciales: dicens, q illę sunt iudiciales stipulationes, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur. quod sic intellige, scilicet quæ proficiscuntur ab officio iudicis mercenario. & appellatur iudicis officiū mercenariū, qn̄ aliquid expeditur per iudicē, propter qd iudex principaliter nō aditur. Verbi gratia: aliquis vsucepit rem meam, quā à nō domino emit bona fide: ego egi contra eum rei vendicatione, & litem cum eo sum cōtestatus: lite cōtestata cōpleuit vsucapionē, nō obest ei litis cōtest. quo ad cursum vsucapionis complēdę. Sed secus est in præscriptione: quia si tantū cōpleta vsucapione probē illam rem meā esse, tenetur illam mihi restituere: & ita licet quo ad cursum non noceat sibi litis contest. tamen quo ad effectū vsucapionis ei obest: & debet iudex ipsum facere cauere, quod non cōmisit dolū in re illa, seruum forsan petitū alienando: vel manumittendo, vel aliquo alio modo: vt ff. de rei ven. l. si post acceptū. Et illā cautionē debet iudex facere interponi per officium mercenarium: & sic accipe, quod litera dicit, mero: quia nunquā pręṫor viuus vel mortuus de hoc se intromisit: sed lege iubēte interponit huiusmodi cautio: vt in cautione de dolo per l. prius alleg. ff. de rei ven. l. si post. & subdit exēpla duo. primum est veluti de dolo cautio. Secundū dicitur esse quædā stipulatio iudicialis. Si enim ago contra aliquē pignoratitia actiōe, debet iudex ex officio suo facere reo interponere cautionē, q in re pignorata non commisit dolū seruitutes admittendo, vel aliquo modo ius læserit: vel de persequēdo seruo. Si em̄ aliquis metu abstulit à me seruū meū, & illum postea perdiderit: debet iudex facere cauere de persequēdo seruo illo, & de restituendo eius pretio. Prętoria autē proprie est illa stipulatio propter quam aditur iudex viuus ad hoc, q illud exequat, quod mortuus iudex promisit, vel præcepit. Cū enim prætor mortuus pręceperit, q ille cuius domus minatur ruinā, caueat de dāno infecto: si adeatur prætor viuus ad executionē illius præcepti, hoc est ad hoc, vt faciat ipsum cuius domus minat ruinā, cauere de dam. infect. ista cautio siue stipulatio prætoria nuncupat. In versi. prætoriæ. Iusti. manifestat per exempla, quæ sunt ptorię stipulationes, quæ proficiscunt à mero ptoris officio, i. puræ

ita quod

ita quod nõ iudicis officio interponãtur: veluti damni infecti cautio, & legatorũ. & dicunt stipulationes ędilitias sub prætoriis stipulationibus cõtineri: ita quod si animal tibi vẽdam: & de vitiis (prout teneor) caueã: dicitur ista cautio, quãquã sit ædilitia prætoria. Fran.

Stipulationum. Simile per omnia. ff. de verbo. obliga. l. stipulationum. ij.

a Iudiciales. Quando iudex cognoscit de aliqua causa, & pendente causa incidenti facit interponere cautionem, & dicuntur iudiciales à iudice.

b Prætoriæ. Quando non aditur iudex alia de cã sed principaliter vt talis cautio interponatur: veluti damni infecti & cautio legatorũ præstandorum: & talis est differentia inter ea quæ dicta sunt. Sed cum hic ponatur prætoriæ vt species opposita iudiciali: quare ff. de præto. stip. l. j. in prin. ponitur vt genus? Respon. ibi, aliter accipitur iudicialis: scilicet * à iudicio: hic à iudice: vt ff. manda. l. Lucius. ADDITIO. Glos. ista nõ intellexit bene differentiam: sed melius dicit j. eo. in verbo, veniũt. Christophorus.

† Merum officiũ hic vocat, qđ vulgo dicitur nobile. Nec aliud significat hoc verbo, Merum, quã solum. ita Theophilus trãstulit hic μόνον. Fran. Balduin⁹ hic.

* Hęc Balduini nõ placet, quem tamen hic video.

c Conuentionales. Quæ ex conuentione partiũ fiũt: & de his certum est & planum.

d Communes. Veluti rem pupilli saluam fore: quia principaliter potest adiri iudex vt interponatur cautio, cũ pupillus habet tutorem, qui non satisdedit rem pupilli saluam fore: & sic dicitur prætoria. Potest vero adiri iudex nõ principaliter: vt cautio illa interponatur, sed ex alia causa: veluti cum pupillus nõ habet tutorẽ, potest petere coram iudice, & iudex qui dat tutorem, ex officio suo facit interponi cautionem rẽ pupilli saluã fore: & ita dicitur iudicialis. Item quidam dicunt illam cautionem rem ratam haberi, esse cõmunem, quia quandoqꝫ interponitur à procuratore actoris: quãdoqꝫ à procuratore rei: vt ff. de procur. l. Pomponius. §. sed & is qui. Vel alia ratiõe dicitur communis: veluti cum procuratorio nomine quis alium cõuenit iudex ex officio suo debet facere, vt cautio rẽ ratam haberi, interponatur: & tunc est iudicialis. Prætoria, est quando quis promisit mihi quod promitteret rem ratam haberi: modo volo, quod promittat: & sic principaliter ad istam stipulationem vado ad prętorẽ vt ipsa interponatur. Residuum glos. (quæ in aliis impressionibus hic communiter ponitur:) in fine glos. huius tituli habetur.

Cautio rem pupilli saluã fore, est communis.

Cautio rem ratam haberi, est cõmunis.

e Iudiciales. Scilicet stipulationes.

f De dolo cautio. Vt si ago pignoratitia: caueas ne seruitutes dolo perdideris, vel rei ius in aliquo lęseris vt ff. de pig. act. l. creditor. Item si rei ven. agam pro re quam vsucepisti: iam lite contestata caues de dolo, ne alienaueris, vel manumiseris seruum: vt ff. de rei vẽ. l. si post. sic & ff. mãda. l. si procuratorem. §. pe. & l. seq.

g De persequendo seruo. Vt si meum mihi abstulisti seruum quẽ postea perdideris: caueas de eo persequendo, vel eius pretio restituendo: vt ff. quod metus cau. l. si cum exceptione. §. quatenus. versi. ꝙ si homo. Item emptor qui redhibet, & non habet seruum quem reddere debet, quia aufugit, debet cauere vẽditori de persequẽdo seruũ: vt si habere poterit, illi restituat: vt ff. de ædil. edi. l. redhibere. §. fina. sic & ff. de cõdict. caus. da. l. si pecuniam. §. penulti.

Iudiciales a, aliæ prætoriæ b, aliæ conuentionales c, aliæ cõmunes d, tã prætoriæ, quã iudiciales. Iudiciales e sunt dũtaxat quæ à mero iudicis officio † ꝓficiscũtur: veluti de dolo cautio f, vel de persequendo seruo g, qui in fuga est, restituendove h pretio. Prætoriæ i sunt, quæ à mero k prætoris officio proficiscuntur: veluti damni infecti l, vel legatorum m. Prætorias aũt stipulationes sic exaudiri oportet, vt in his etiã cõtineantur ædilitiæ. n † nam & hæ à iurisdictione prætoris veniunt. o Conuentionales sunt, quæ ex conuentione vtriusqꝫ partis cõcipiuntur: hoc est, neqꝫ iussu iudicis, neqꝫ iussu prætoris, sed ex conuentione contrahentium, quarũ p totidem genera sunt, quot (penè q dixerim) rerum contrahendarũ. r Com-

h Ve. Pro vel.

i Prætoriæ. Stipulationes.

k A mero. Id est, puro: sic quod non iudicis officio scilicet tali quali in superiori casu: vt statim dicã. Ac.

l Damni infecti. Vt ff. de damno infec. l. prætor ait. §. de eo. versi. in eum qui. Dicitur & alio respectu prætoria illa, quæ ab initio exigitur: siue sit prætoria inuentione, siue ciuili, siue alio quocunque modo inuenta: ex eo, scilicet qđ prætor eam approbat: vt ff. de verbo. sig. l. lege. & hoc sensu comprehendit prętorias & iudiciales & communes. & omnes prætor conuentionales: & ita accipitur ff. de præto. stipul. l. j. sic est de adoptione. ff. de adopt. l. ij.

m Vel legatorum. Vt ff. vt leg. vel fideicom. no. ca. l. prima. primo respon.

n Aedilitiæ. Scilicet stipulationes: vt si animal tibi vendo, de vitiis eius cauere debeo: vt ff. de ædil. edict. l. itaque. & l. si venditor.

o Veniunt. Cum ædiles erant ex prætoribus: vt s. de iure na. § proponebant. Sed quæ erit intelligibilis differentia inter prætorias & iudiciales cum hoc titu. accipiatur prætoria & iudicialis? R ñ. quia prætoria prętore mortuo inducta est: sed iudicialis à iurisconsultis aliis. Item in prætoria inuenies iudicem ob hoc ipsum principaliter adiri: sed in iudiciali per consequẽtiam: vt patet ex supradictis exemplis. Item iudiciales vagæ sunt per totum corpus iuris, sed prætoriæ licet & ipsę sint vagæ: comprehensæ tamen sunt simul in vno tit. vt ff. de præto. stipu. l. j. Item potest notare quartam differentiam vt notatur ff. de verbo. obligat. l. v. §. ij. ADDITIO. Hanc differentiam dominus Ioan. addit dicens: quia prætoriæ sunt, quæ per solum iudicem ordinarium interponuntur: ε & iudiciales quæ per quemlibet alium iudicem.

Conuentionales sunt, quæ &c. CASVS. Quęsiui à Iusti. quæ essent stipulationes conuentionales? Et respon, ꝙ illæ sunt stipulationes cõuentionales, quæ sunt vel fiunt ex conuentione contrahentium: hoc est, neqꝫ iussu prætoris, neque iussu iudicis ordinarij. Sed domine, quot sunt genera conuentionalium stipulationum? Respn. tot fere sunt, quot dicimus esse genera rerum contrahendarum, & in quibusdam valet contractus: verbi gratia, venditio in quibusdam valet, in quibusdam non valet stipulatio ff. de contrahen. emp. & vendi. l. & liberi. & l. liberi hominis. §. fina. & j. titu. proxi. j. respon. Francis. de Are.

p Quarum. Scilicet conuentionalium.

q Pene. Ideo dicit pene: quia in quibusdã valet alius contractus: vt vẽditio in libero homine, & similibus: vt ff. de cõtrahen. emp. l. & liberi. & l. liberi hominis. & j. de contrahen. emp. §. fina. in quibusdam non valet stipulatio: vt j. tit. j. primo respon §. j.

r Rerum contrahẽdarum. s. esse genera. i. quot possumus dicere esse genera contractuũ, tot sunt genera stipulationum, id est vbicunqꝫ potest cõtrahi, ibi potest stipulatio interuenire. nam stipulatio proprie non est contractus: vt ff. de verb. signi. l. Labeo.

Communes sunt &c. CASVS. Quæsiui à Iusti. quę essent cõmunes stipulationes. Et ipse rñ. dicens, ꝙ cõmunes stipulatiões sunt veluti rem pupilli saluã fore.

† Harum stipulationum Aedilitiarum mentio est apud Varronem de re rust. li. ij. Emptor inquit stipulatur prisca formula sic, Illasce oues, qua de re agitur, sanas recte esse. vti pecus ouillum: quod sanum recte est extra luscã, surdã, minam idest ventre glabro neque de pecore morboso esse, habereque recte licere: hęc sic recte fieri spondes.

Stipulationes prętoriæ, & iudiciales multipliciter differunt.

ε Hanc quoqꝫ dãnant aliq vt per Io. Fabr. hic qa de dã. infect. quãuis sit præteria, per quẽlibet etiã magistratũ expediri potest: vt l. ... & l. iiij. §. j. ff. de dã. in fec. nisi forte dicat ibi speciale propter periculum moræ. Ange.

Stipulatio enim quæ interponitur rem pupilli saluam fore, est communis: quia & prætor mortuus præcepit hanc cautionē interponi: & iudex viuus hoc exequit, si aliter res huiusmodi nō possit expediri. Similiter stipulatio de rato est cōmunis: quia prætor mortuus præcepit, quod caueretur de rato à procuratore actoris: & quandoque præcepit iudex vnius, quod caueatur de rato. Alio etiam modo dicitur cautio de rato communis, quia interponitur à procuratore actoris proprie: & quandoque à procuratore rei dicit: vel quandoque interponitur in iudicio, & quandoque extra: vt hic habes in glos.

Cautio petitur à tutore q̄n̄doq; principaliter, quando que incidenter.

munes [a] sunt, veluti rem saluam fore pupillo (nā & prætor [b] iubet, rem saluā fore pupillo, caueri: & interdū iudex, [c] si aliter hęc res expediri nō pōt [d]) vel de rato [e] stipulatio.

TITVLVS XX.

DE INVTILIBVS STIPVLAtionibus.

Stipulatio rei, quæ nō est, nec esse potest in rerum natura, non valet: secus si posset in nostro dominio haberi. Aretinus.

OMnis res, quæ dominio nostro subiicitur, [f] in stipulationem deduci potest: siue mobilis [g] sit, siue soli. At si quis rem, quæ in rerum natura [h] non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichū qui mortuus sit, quem viuere credebat: [i] aut hippocentaurum, [k] † qui esse non possit: inutilis [l] erit stipulatio.

Stipulatio rei, quæ in dominio nostro nō est, vel quæ est, sed postea desinit, licet possit esse in nostro commercio, non valet: siue purè, siue conditionaliter fuit cōcepta. Aretinus.

Suprà in tit. de verborum obli. dixit in genere de stipulationibus interpositis ab vno: verùm quia tā ex parte creditoris, quàm ex parte debitoris aliquando plures personæ interueniūt, & sunt duo rei: ideò subiecit titulū de duobus reis. Verū, quia non tantùm stipulatio interponitur à libero, sed etiam à seruo: ideo subiecit titulum de stipulatione seruorum. Verū quia stipulatio non est simplex, sed multiplex: ideo postea annectit titulum de diuisione stipulationum vt supra titu. proxi. Verùm quia aliquando stipulatio est inutilis, & quia in hoc potest contingere multis modis: ideo ponit hic istum titulum, de inutilibus stipul. Ange. Areti.

[a] Communes. Ab negatiua lege, id est, non prætoriæ tantū, vel iudiciales tantū, vel conuentionales tantum: sed partim ex vno, partim ex altero naturam accipiunt. Nam si non cauerit tutor pupillo, hoc ipsum peti potest: & quo ad hoc habet naturam prætoriæ: si petitur tutor, & per cōsequens præstatur satisdatio, in hoc habet naturā iudicialis: vt ff. de satisda. tuto. §. j. Sed de hoc dic plenius: vt ff. de ver. obli. l. v. §. prætoriæ. vbi est hic tit. de verbo ad verbum. Item si petatur hæc satisdatio ab altero tutorum vel curatorum: ex consequētia petitur, & non præcise: vnde & in hoc habet naturam iudicialis vt ff. de admi. tut. l. iij j. respon. & s̄. de satisda. tut. vel cur. §. j. & §. ij. Vel dic cōmunes alio modo: vt j̄. eo. §. sed secūdū hoc omnis prætoria potest esse communis. ADDITIO. Dic quod hæc glos. secuta fuit errorem suū, q̄ illa appellatur cautio prętoria, propter quā interponēdā iudex principaliter aditur: illa vero appellatur iudicialis, propter quam interponendam iudex non principaliter, sed in consequentiam aditur, quæ opinio ibi fuit reprobata. secundum Christophorum.

[b] Prętor. Scilicet mortuus: cuius verba nō habemus, sed sententiam: vt s̄. de satisda. tuto. in prin. & §. j.

[c] Iudex. Scilicet viuus.

[d] Non potest. Quia spōte non vult satisdare ex p̄cepto mortui p̄toris: vnde inuit⁹ cōpellit à iudice viuo.

[e] De rato. Hæc est cōis alia causa, quā superior. nam hæc est couētionalis q̄n̄q;: vt si fiat extra iudicium ex conuētione: vt ff. rem ra. hab. l. interdum. Itē iudicialis quando interponitur à procuratore actoris: cū dubiū est, an sit procurator: vt C. de procu. l. j. & de satisda. l. j. alias non potest res expediri, cum nō admittatur: vt j̄. de satisd. §. pe. Alij dicunt eam communem. s. de rato; quia à procuratore rei præstatur quandoque, non solum actoris, vt ff. de procu. l. non solum. §. si status. & §. est & alius casus. & §. vlti. & l. Pomponius. §. ij. & l. si defunctus. §. vlti. Accursius.

Cautio de rato est cōmunis.

ADDITIO. Et hæc melior, & ideo dicantur cōmunes, quia partim per prætores, vt in p̄curatore actoris: partim per iuriscōsultos: vt in procuratore rei, fuerint inuentæ, vt hic: Cautio autem, quæ ex forma statuti inducitur: si sit factum à toto populo, vel repręsentātibus ipsum, dicetur ciuilis. Si vero ab episcopo, duce vel marchione: dicetur prætoria. Ang.

Cautio à statuto īducta an sit ciuilis, an prætoria.

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

OMnis res. Quoniam iste tit. est valde longus, & habet plurimos §§. & vnusquisq; habet materiam de per se, ideo non diuidam: quia esset valde longa diuisio. CASVS. Quæsiui à Iustin. super quibus rebus posset fieri stipulatio. R n̄. dn̄s Iusti. q̄ super illis quæ dominio humano subiici possunt: siue illa res sit mobilis, siue immobilis: dum t̄n̄ sit subiicibilis cōmercio humano. Sed si quis stipulatus fuerit sibi dari, q̄ nō est in rerū natura, licet fuerit, puta Stichum iam mortuum, aut rem quæ esse non potest, puta hippocentaurum, non valet stipulatio. h d. Franc. de Aret.

[f] Subiicitur. i. subiici potest. Sunt enim quædam res, quæ non possunt esse in nostro dominio: vel quia nec sunt, nec fuerunt, scilicet in rerū natura: vt j̄. proxi. §. vel si sunt, impossibile est de natura: vt in Sole, & Luna, & similibus: vt j̄. eo. §. si impossibilis. vel de facto vt aureum montem: vt ff. de statulib. l. cum hæres. §. j. vel de hominum dispositione: vt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ, & publicæ, & in vsu publico existentes: & alię similes: vt liber homo ex sui natura, vt j̄. proxi. §. & s̄. de rerū diui. j. respons. & §. nullus. & ff. de verborum obligatio. l. inter stipulantem. §. sacram. Accursius.

[g] Mobilis. Cuius appellatione & per se mouentia, vt equi, contineantur: vt ff. dę verborum signi. l. mouentium. Accursius.

[h] In rerum natura. Id est, apud aliquos homines. sic s̄. de verb. obli. §. conditiones. Accur.

[i] Credebat. Maxime subaudi. nam idem si sciret mortuum, nisi mora debitoris precessisset mortē: vt ff. de constit. pec. l. promissor. & ff. de verbo. obli. l. inter stipulantem. §. Stichum. quæ est contra. ADDITIO. Et tunc res ipsa & in stipulationem, & in petitionem & in condemnationem deduci debet: in eius tamen æstimationem fiet executio. l. si seruum. §. effectus. vbi gl. in verbo possit. & doc̄to. ff. de verb. obl. Ang.

[k] Hippocentaurum. Animal forte natum ex equa & tauro: quod nunquam fuit visum. vnde Horatius. Humano capiti ceruicem pictor equinam Iungere si velit &c.

[l] Inutilis. Id est, vitiosa, quia contra Ius est.

† Hippocentaurus est hom… equo … stus, … hippo… est equ… & cō… i. pung… vide D… do. & V… ri. in … Hiero. i… vita Pa… li dicit… taurā … Antoni… visū. Pli… in vij. … se vidi… hippoc… taurum … melle a… tum C… diopri… pi ex … gypto … go cō… hunc … q dicit… possib… esse c… rum … ririt… gita. A… Per.

Dominiū inqui… busdam… bus hab… re nō po… sumus.

l Iura … tem & … ctiōes … simplici… bonor… appella… tione c… nentur … suæ q… d… es … se, q… cōdam … cui … cianus … mobil… velim… bilia … in … secūdū… Ang.

Idem

Idem iuris est [a], si rem sacram [b], aut religiosam [c], quam humani iuris esse credebat: vel publicam rem, quæ vsibus [d] populi perpetuò exposita sit: vt forum [e], vel theatrum [f], vel liberum hominem, quem seruum esse credebat [g]: vel cuius cõmercium [h] non habuerit: vel rem suam [i] dari, quis stipuletur.

Annota, Euentũ rei ad quem præsens status non tendit, nequaquam considerandum.

Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quòd publica res in priuatam deduci, & ex libero seruus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res sua stipulatoris esse desinere potest: sed protinus [k] inutilis est †.

Annota, Etiam quod à principio valuit, si ad eum perueniat casum à quo initium sumere nequit, vitiari.

Item contrà [l], licet initio vtiliter res in stipulatum deducta sit: si tamẽ postea in aliquã eorũ causam [m], de quibus suprà dictũ est sine facto [n] promissoris deuenerit:

Idem iuris &c. CASVS. Supra dictũ est qđ inutilis est stipulatio, si quis stipulatur dari sibi hippocẽtaurum, qui esse non potest. Similiter inutilis est stipulatio, si quis stipulatur dari sibi rem sacram vel religiosam, quam credebat esse humani iuris: vel publicam, quæ publico vsui deputata est: vt forum, vel theatrũ, vel liberum hominem, quẽ seruum esse credebat: & rẽ cuius commercium haberi nõ potest: vel rem suam sibi dari. & si dicas, videtur quod istæ stipulatiões nõ debent esse, vel dici inutiles: sed magis in pendenti, eo quod illud, quod modo publicum est, potest priuatum fieri, & ex libero homine potest seruus fieri: & sic de aliis. & sic stipulatio potest valere, nihil dicis. Stipulatio enim, cum iuribus nitatur, ex præsenti illicito valet, vel inutilis est, & hoc dicit. Supra dictum est, ꝙ si aliquis stipulatus fuerit sibi dari liberum hominem: non valet stipulatio, licet postea factus fuerit seruus, vel si aliquis fuerit stipulatus dari sibi rem suam: licet postea aliena facta fuerit, non valet stipulatio: vel econuerso si fuerit aliquis stipulatus rem alienam sibi dari: si postea facta fuerit sua, nõ valet stipulatio. Similiter si aliquis stipulatus fuerit sibi dari rem priuatam, & postea fiat sacra: & sic de aliis, nõ valet stipulatio. Quotiescunqꝫ enim sine facto promissoris illud quod stipulatur, deductum est in eum casum, à quo incipere possit, non valet stipulatio. Scire enim debes, quod si ego stipulor mihi dari rem sacram, vel religiosam, vel liberum hominem, non valet stipulatio. Sed pone quod sic dicam, Promittis mihi Petrum, qui liber est, cum fuerit seruus: vel rem sacram, vel religiosam cum facta fuerit priuata, & sic de aliis: quid iuris erit? certe non valet stipulatio. Quæ enim de natura sui à dominio nostro exempta sunt, nullo modo in stipulationem deduci possunt. & h. d. Fran.

Sacræ rei venditio valet inter ignorantes. Alienas res vendi potest, sed nõ obligari.

a Idem iuris est. Scilicet vt sit inutilis. Accur.

b Sacram. Licet nõ valeat stipulatio, vt hic: valet tamen venditio inter ignorantes, vt actio detur: vt ĩ. de contrahen. emp. §. fi. & ff. de cõtrah. empt. l. liberi. & l. sed Celsus. Sed quæ est ratio? R ñ. quia in venditione non est necesse transferri dominium, in stipulatione sic: vt ff. de cõtrahen. emp. & vẽd. l. si ita. §. fi. & in gl. fina. Et est similis ratio, quare quis potest rem alienam vendere: vt ff. de contrahend. emptio. l. rem alienam. sed non obligare: vt C. quæ res pignor. obliga. poss. l. qui filios [†]: quia in pignore debet ius constitui creditori, quod sibi det hypothecariam actionem in venditione sola traditio cum obligatiõe euictionis sufficit: vt ff. de pign. l. & quæ nondum. §. quod dicitur. & de actio. emp. l. ex empto. Accur.

† Nisi sit bonę fidei possessor. vt l. si ab eod. ff. de pigno. & est ratio: quia ille reputatur quasi dominus: vt ĩ. de actio. §. alias.

c Religiosam. Hæc verba, sacram & religiosam, expone: vt s̃. de re. di. §. nullius. & §. religiosam.

ADDITIO Dic hoc verum, quãdo res in totũ est sacra vel religiosa: si autem esset pro parte: an valeat stipulatio, emptio, vel alia dispositio: vide l. hæc. & l. in modicis. ff. de contrahe... emp. Arg.

d Vsibus. Alias si non esset in vsu publico, põt alienari: vt ff. de contrahen. empt. l. sed Celsus. j. respon. & l. pacta. §. fi. sic. ff. de via publica l. viam.

e Forũ. Scilicet vbi redditur ius: vt ff. de iusti. & iur. l. pe. vel rerum venalium. Sed forus est bursa. Accur.

Forum & forus.

ADDITIO Itẽ forus dicitur locus exercendarum litium: vt cap. forus. extra de verb. sig. Itẽ calcatorium. i. locus, vbi vua calcatur: quod pede calcantis feriatur. Dicuntur etiam fori tabulata nauium ab eo quod incessus ferant. Itẽ spectacula, hoc est loca erecta, vt ex his spectetur. Itẽ forus, dicitur foramen illud, per quod remus immittitur, à forando. Vnde versus, Causatur, venditqꝫ forum, signatqꝫ fora men: Alta fori loca sunt, datque carina foros. Hostien. dicit, quod forum in neutro genere ponitur pro territorio cu iusqꝫ iudicis, intra quod potest in facinorosos homines animaduertere. vnde tota diœcesis dicitur territorium episcopi. xvj. q. vij. omnes Basilic.

† Cõcor. cum hoc text. cap. ad audientiam. iuncta gl. super ver. habere. circa mediũ. extra, de spõsa. Cõmercium, cõprehẽdit omnes cõtractus.

f Theatrum. Expone: vt s̃. de rer. diui. §. vniuersitatis. Accurius.

g Credebat. Idem si sciebat: vt ĩ. ꝓxi. §. & ff. de verbo. obli. l. inter stipulantẽ. §. sacrã. ibi casum eũ &c.

h Commercium: Generale nomen est ad omnes contractus. Vnde dicitur aliquis habere commercium rei, quando per emptionẽ, vel alio modo potest eã habere, quare Iudæus non habet cõmerciũ Christiani mãcipij: vt C. ne Christian. man. Iud. &c. vnde si Iudæus Iudæo promittit tale mancipium, non valet: vel Christia. Iudæo: vt hic: si autem Christiano promittat Iudæus, valet: vt ff. de verb. obli. l. multum interest. & de leg. j. l. apud Iulia. §. fi.

i Suam. Nam cum sua sit, plus sua fieri non potest: vt s̃. de leg. §. sed si rem. & ĩ. de act. §. sic itaqꝫ. nisi ratione possessionis apud alium constitutæ: vt ff. de cõtrahen. emp. l. si in emptione. §. iij. vel nisi sub conditiõe, dum tamen adueniente cõditione stipulatoris res esse desierit: vt ff. de verbo. oblig. l. si rem meam. & l. existimo.

Stipulatio rei suæ an valeat.

k Protinus. Id est, statim: qa pura stipulatio suspẽdi nõ põt: vt ff. de stipu. seruo. l. vsusfructus secus in aliis actibus viuorum: vt ff. com. præ. l. fi. in fi. Accur.

Stipulatio pura non suspẽditur, sed bene alij actus.

ADDITIO Puta per euentũ confirmationis, quæ ex postfacto fieri potest: sed tamen ipse actus in veritate non pẽdet, sicut nec stipulatio: sed interim vel est nullus: vel sola ipsius qualitas, puta dominij translatio, vel cui acquiratur, pendere dicitur. & hæc vera in actibus puris.

l Item contra. Id est, contrario. nã supra dixit, quando ab initio res erat sacra vel similis, sed postea desiit. nunc econtra, quando prius non sacra, sed postea fit.

m Eorum causam. Id est, sacra, vel religiosa, vel similis: vt s̃. proxi. §. Accur.

n Sine facto. Quod est cũ erat res aliena: alias si sua semper suo facto factum videtur, etiam si alienauerit post tẽpus stipulationis. Idẽ & si erat aliena: dũmodo post moram: vt ff. de verb. oblig. l. si seruum. §. j. & ij.

extinguitur [a] stipulatio. Ac nec statim ab initio talis stipulatio valebit, Lucium Titium, cùm seruus erit, dare spondes? & similia [b]. quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem [c] deduci nullo modo possunt.

Alieni facti promißio inutilis est: facti autem proprij, vtilis.

Si quis alium [d]. † daturum, facturum've quid promiserit, non obligabitur [e]: veluti, si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quòd si effecturum [f] se, vt Titius daret, spoponderit: obligatur.

Stipulari nemo potest vt alteri (quàm ei cuius iuri subiectus sit) aliquid detur, aut fiat.

Si quis alij, quàm ei, cuius iuri [g] subiectus sit, stipuletur: nihil agit [h].

Adiecto solutiõi obligatio nõ quæritur, ei tamẽ rectè soluitur: taliśq; solutio obligationem perimit: tenetur tamẽ adiectus mandati actione proposita stipulanti, quod accepit, restituere.

a Extinguitur. Arg. contra. s̃. de leg. §. si quis debitori. versi. quod si viuo [a].

b Similia. Puta rem sacram, cũ erit profana, & sic de singulis. s. sacra vel religiosa: vt s̃. proxi. §.

c In obligationẽ. Scilicet istã, hoc est stipulationẽ.

Si quis. CASVS. Quidam promisit, quod dominus episcopus daret mihi decem. valet ne ista stipulatio? Dicitur quod non: quia videtur factum alienum promisisse. si tamen promitteret se facturum, vel præstaturum vel procuraturum, quod alius aliquid mihi faceret, factum suum promittere videtur: & ideo stipulatio valet: & ex ea obligatur. & hoc dicit. Et ad instantiam illam, quæ ponitur in glo. contra regulã istam de eo qui cauit dominum suum rem ratam habiturum? respondet, nõ videtur factum alienum promisisse: sed interesse rei, qui conuenitur, si dominus suus pro quo agit, ratum nõ habeat, & similiter est in aliis instantiis Franc.

d Alium. Prorsus extraneum.

e Non obligabitur. Et est ratio: quia nemo alienum factum promittere potest: vt hic, & ff. de verb. oblig. l. stipulatio ista in princi. nisi pœna promittatur: vt j. eodẽ. §. versa vice. nisi in casibus, in quibus præsumit lex interesse promitti, nisi fiat, vt in cautione iudicio Sisti: vt ff. de ver. ob. l. quoties quis. Itẽ in stipulatiõe ista, habere licere: vt ff. de verb. obli. l. stipulatio ista. j. respon [1]. Item in stipulatione de rato: vt ff. rem ratã hab. l. in stipulatione. Itẽ in stipulationibus ædilitiis, vt sanum esse seruum venditũ, vel non furem, & similia: vt ff. de euict. l. si ita quis. Itẽ in stipulatione rẽ pupilli saluam fore. nã cum sit prætoria, exigitur fideiussor. vt ff. de præt. stipu. l. prętoriæ. Stipulatur ergo pupillus his verbis à fideiussore: Promittis rem meã saluam fore per tutorem vel curatorẽ? nam & his verbis ab eis stipulatur: vt ff. rem pup. saluã for. l. j. & l. cum pupillus. Præterea nonne quis semper promittit per se & suos hęredes ad facta, quę per alium possunt explicari: vt C. de contrahẽ. stip. l. fi. licet cõtra sit, si nõ potest per alium fieri: vt ff. eo. de verb. obli. l. centesimis. §. id quod. & C. de cadu. tol. l. vnica. §. ne aũt? Respõ. Non est alius hæres, quam testator: imo idẽ pręsumitur: vt in auth. de iureiur. à mo. præ. §. j. col. v.

ADDITIO. Adde secundum Ang. alios casus: puta quãdo promittit aliũ dare vel facere id, ad quod promissor tenebatur. Item quãdo iurauit: quia facit valere omni meliori modo, quo potest: vt l. cum pater. §. filius. ff. de leg. ij. Ang.

f Effecturum. Tunc enim suum factũ manifeste promittit. Idem si dixit se curaturum: vt fiat: vt ff. si cert. peta. l. fina. §. fina.

Si quis alij. CASVS. Pone, quod ego stipuler dari ei centũ, cuius iuris nõ sum subiectus: valet ne ista stipulatio? Et rñ. Iusti. ꝙ nõ, cõsiderata stipulationis natura. Inuenta ẽm fuit stipulatio, vt per stipulationem vtriusq; sibimet aliquid acquirat. Sed licet stipulãdo extraneo aliquid acqrere nõ possimus: tñ in ꝑsonã alterius solutionẽ possumus cõferre. Verbi gratia, ꝓmittis mihi x. aut Seio? & tunc bñ valet hmõi stipulatio. Obligatio enim mihi stipulãti acquisita est: solutio tñ potest fieri adiecto, me inuito: & cõtinget promissoris plena liberatio. Cõpetit tñ stipulatori contra adiectũ actio mãdati propter id, quod solutum est. h. d. Extra casum, no. specialẽ casum, in quo si soluat debitor alij, quam ei cui soluere debet: puta adiecto s. alternatiue, liberatur. Not. quod vox patris est vox filij, & econtra. Franc. de Aret.

g Iuri. Id est, dominio vt seruus domino, cui acquirit: vt s̃. per quas per. no. acq. §. itẽ nobis. Itẽ reuerentia paterna, vt filius patri: vt s̃. per quas p. no. acqui. §. j. Item obedientia: vt monachus monasterio cui quęrit, & se & alia: vt in auth. de monach. §. illud. col. j. Idem dicas de seruo fructuario. Idem de vsuario. Idem de seruo bona fide possesso: & libero bona fide possesso, qui ex duabus causis quærunt: vt s̃. per quas perso. no. acqui. §. de his. §. idem placet.

h Nihil agit. Et est ratio: quia inuẽtę sunt &c. vt j. e. §. alteri. & ff. de verb. ob. l. stipulatio ista. §. alteri. Fallit tñ in casibus xvj. In primis, vt si stipulãtis intersit: quia sit tutor eius cui stipulatur rẽ pupilli saluã fore. Secũdo, quia procuratori stipuletur dominus. Tertio, si stipulaẽ creditori: vt j. e. §. sed si qs stipuletur. versi. & si creditori. & ff. de verb. obli. l. stipulatio ista. §. si stipuler. & §. si qs insulã. Quarto fallit in omnib[9] prętoriis stipulationibus: vt ff. de pręt. stip l. in omnibus. vt est dãni infecti. ff. de dã. infe. l. dãni. §. fi. Itẽ iudicatũ solui, & similes: vt ff. de proc. l. in causę. §. fi [2]. Item fallit in ꝓcuratore pręsentis: vt ff. de verb. ob. l. si procurator. & ff. de ꝓcu. l. quod ꝓcurator [3]. Itẽ fallit in actore municipũ: ex cuius pacto quæriẽ municipibus. Itẽ in curatore furiosi, & cõsimilium personarũ, & tutoribus: vt ff. de cõsti. pe. l. eũ qui. §. si actori. Itẽ fallit in institore. nã sibi actio ex pacto instituti quęritur: vt ff. de instito. l. j. in fi. & l. ij. Itẽ fallit in iudice, vel notario, vel simili ꝑsona publica: ex quorũ pactis & stipulatiõibus alteri quęritur: vt ff. rẽ pup. sal. for. l. ij. iij. & iiij. j. rñs. & in auth. de execu. & iis qui cõ. §. j. col. vij. & in auth. de hær. ab int. §. ex his. colla. ix. Itẽ fallit in creditore, ex cuius pacto quęriẽ actio debitori: vt ff. de pig. act. l. si cũ vẽderet. j. rñ. Itẽ fallit, si auus paciscatur dotẽ reddi nepti, quã iam in potestate nõ habet: vt ff. so. ma. l. Caius Seius. Itẽ fallit in procuratore vẽdẽtis: vt ff. de ac. emp. l. Iulia. §. si procurator. Itẽ fallit in deponẽte, si paciscaẽ alij rẽ restitui. Itẽ fallit in cõmodãte faciẽte simile pactũ: vt ff. depo. l. publia. & C. ad exhi. l. si res. Itẽ fallit in donãte simile pactũ faciẽte in euẽtum alicuius cõditiõis: vt C. de do. quę sub modo. l. quoties [4]. Itẽ fallit, si pater stipuletur filio, vel alij posito sub sua potestate post mortẽ suam. s. patris. Nã & filio quęritur, licet hęres nõ sit: vt ff. de verb. ob. l. quicunq;. §. si quis ita. Si vero pure & nõ post mortẽ: ipsi stipulãti q̃riẽ: vt ff. de verbo. ob. l. dñs seruo. His ẽm casibus ex pacto vel stipulatione alterius, alteri q̃riẽ, nõ alias: vt hic, & C. per quas pers. no. acquir. l. j. Cum ẽm sint speciales, nõ sunt trahẽdi ad cõsequẽtiã: vt ff. de leg. & senatuscon. l. quod vero. Sed M. dicebat hos casus facere regulam: & si quis casus esset cõtra illud,

special

[3] Tu vero dicas, ideo ibi actum non vitiari, licet in eum casum per ductus esset, abs quo cœpisse non potuit, quod ille casus ad eũdem finem pertinebat ad quem & causa ipsa nempe vt legatũ valeret, secũdum Por.

† Facit ad hũc §. quod dicitur in cà. ex rescripto. in gl. fi. in fi. extra de iureiu.

Factum alienum quandoq; licite promittitur.

[?] Et hoc ideo ibi q̃a pręcessit contra ct[9] emptionis de cui[9] natura tenetur ex facto omnium etiã extraneorum, puta de euictione, secundũ Ange. secũdum Io. Fa. cõtra, quia etiam tunc nõ, nisi de facto suo, vel hæredis tenetur, nisi vel quanti interest, vel pœna promiserit.

Stipulatur alter alteri xvj. modis.

[2] Etiam si formet verba in ꝑsona domini. & est ratio authoritas iudicialis per quã interponũtur. ff. de dini. stipu. circa princi. Ioã. Fab.

[3] Nec refert in cuius persona verba cõcipiantur vt per Ioã. Fab. hic.

[4] Hoc operatur dominiũ rei, quod est in persona illi[9], cui stipulatur. Ex quo collige stipulationem alteri factã fuo re sua valere, & tenere, secundum Christop.

speciale esset: & quod hic regulariter dicitur, & ĩ. eo. §. alteri. & C. per quas personas nobis acqui. l. j. dicebat iure directo non valere, sed vtiliter acquiri posse. & sic secũdum eũ semper ex pacto alterius quæritur: quod falsum est, cũ parũ interesset, directo, an vtiliter quæreretur, vt ff. de ne. gest. l. actio. Acc.

Planè solutio etiam in extraneã personã cõferri põt: veluti si quis ita stipuletur, Mihi aut Seio dare spondes: vt obligatio quidẽ stipulatori acquiratur: [a] solui tamen Seio [b] etiam inuito eo [c] rectè posit, vt liberatio ipso iure contingat [d]: sed ille [e] aduersus Seium habeat mandati [f] actionem.

Si quis sibi & alteri copulatiuè stipulatur, dimidia tantùm stipulatoris debetur.

Annota, Ea est ratio: nam extranei adiectio inutilis, vtilẽ pro parte stipulatoris vitiare non debet stipulationem. Vtile enim per inutile nequaquam vitiatur.

Quòd si quis sibi, & aliĳ, cuius iuri subiectus nõ sit, dari decem aureos stipulatus est: valet [g] quidem stipulatio: sed vtrũ totum debeatur stipulatori, quod in stipulationem deductum est, an verò pars dimidia, dubitatum est: sed placuit, non plus [h], quàm dimidiam partem ei adquiri.

Si pater stipulatur filio, acquiritur sibi. Aretinus.

Ei verò, qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris [i]; quia vox tua, tanquã † filĳ † sit [k]: sicuti & filĳ vox, tãquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri [l] possunt.

Responsio interrogationi non cõueniẽs stipulationẽ nullam efficit: & qui interrogatis simpliciter respõdet, cũ omnibus interrogationi cõnexis qualitatibus respondisse censetur quãdoquidem ad omnia in interrogatione deducta refertur simplex responsio.

[a] Acquiratur. Scilicet tantum.

[b] Seio. Non tamen hæredi eius: vt ff. de verbo. obliga. l. cum quis. Item hoc intellige statu huius adiecti non mutato, alias contra: vt ff. de sol. l. cum quis. Item hoc intellige ante litem contestatam à stipulante, alias cõtra: vt ff. de solutio. l. si qs stipulatus fuerit decem. §. primo. Item licet solui posit adiecto, non tamen agere potest adiectus: vt ff. de constit. pecu. l. sed & si filiofam. in fin. & l. si vero.

Solutio an posit fieri adiecto.

[c] Inuito eo. Qui stipulatur.

[d] Contingat. Nisi in casu: vt ff. de eo quod certo loco l. iĳ. §. idem Iulia. Sed ibi facta fuit solutio alibi, quam fieri debuit vnde venit interesse: vt ff. de actio. §. loco. in quo non potuit domino præiudicare accipiendo sortem adiectus: vt ff. de regu. iur. l. non debet. licet & ipse dominus posset: vt ff. de eo quod cer. lo. l. centum. in fin. & l. fina. in fine.

[e] Ille. Scilicet stipulator.

Adiectus cui soluit, diuersa actione tenetur.

[f] Mandati. Nunquid adiectus mandati semper tenetur? M. dicit quod sic, vt hic, & ff. de verb. obl. l. Iulia. §. fina. Nam semper tacitum mandatum, & si non expressum interuenire dicebat, & in absentia, & sine nũtio vel epistola, quod est contra legem ff. de procu. l. j. §. j. Quare dicemus, ꝙ mandati agitur si intercesit mandatũ: vt quia præsente adiecto fuit stipulatus: vt hic, & ff. de ver. obli. l. Iulia. §. fi. & ff. mand. l. qui fidẽ alias agit nego. gesto. cum non sit procurator: vt ff. de sol. l. vero procuratori. §. interdum. & ĩ. de oblig. quæ ex quasi contract. in princi. ADDITIO. Nota bene hanc glos. qua actione teneatur. & ista sunt vera, nisi adiectus esset animo sibi donandi: vt dicta l. Iulia. §. j. & ibi Barto. ff. de verbo. obli. In dubio autem non videtur adiectus animo donãdi: vt l. si cum aurum. ff. de solu. Angelus.

Quod si quis. CASVS Supra dictum est, quod si stipuler alteri dari, quam ei qui iuri meo subiectus est nõ valet stipulatio. Sed pone, ꝙ aliquis stipuletur, aliqd dari sibi & extraneo valetne ista stipulatio? Rñ. ꝙ sic: sed nunquid in totum? Respon. ꝙ non sed pro parte dimidia s. pro parte stipulatoris. Sup isto §. quæri potest. quare ita est, ꝙ si ego emero fundum mihi & extraneo pro decem, valet totus cõtractus: vt ff. de cõtrahen. empt. & ven. l. fundus. si autẽ stipulatus fuero decẽ dari mihi & extraneo nõ valet stipulatio in totũ sed pro parte? Rñ. cõtractus emp. & vendi. celebratur tam gratia emptoris, quã vẽditoris, vnde tam emptori, quam venditori expedit quod valeat cõtractus: nisi in totũ valeret vẽditio: cõtractus, qui vtriusq; gratia celebrari dicitur, in detrimẽtũ alterius partis redũdaret: quod esse non debet. Sed si dicas: potest esse, ꝙ nõ expediet emptori, ꝙ emptio in totũ valeat semper. Ad hoc dico: ꝙ sibi imputet. Regulariter enim loquendo, gratia vtriusque contractus huiusmodi dicitur fieri. Non sic autem est in stipulatione. Semper enim expedit promissori, ꝙ stipulatio potius valeat in partem, quam in totum. hoc dicit. Francis.

[g] Valebit. Scilicet pro parte dimidia, vt subiicit: vt ff. de eo quod cer. lo. l. iĳ. §. si qs. Et collige, quod non vitiatur vtile p inutile. sic ff. de verbo. oblig. l. j. §. sed & si mihi. argu. contra ff. de arbi. l. parui. alias Pedius. §. j. & dic vt ibi.

[h] Non plus. Vt ff. de verbo. oblig. l. si mihi. Sed cõtra ff. de contrahẽ. emp. l. fundi. Sed dic vt ibi.

Ei qui. CASVS. Supra dictum est, qđ si stipulor aliqd dari extraneo: non valet stipulatio. Sed pone quod stipuler aliqd dari ei, qui iuri meo subiectus est, vt puta filio vel seruo: valetne stipulatio illa? Dr̃ ꝙ sic, qa vox p̃ris, vox filĳ intelligit̃. & hoc verũ est quod valet stipulatio in rebus illis, quæ patri possunt acqri p filiũ: vt in bonis aduẽtitiis ꝓficit: in bonis autẽ castrensibus, vel quasi nõ valet. h. d. Franc. de Are.

[i] Acquiris. Sic ff. de ver. obli. l. dñs seruo. & C. de cõtrah. & cõmit. sti. l. ĳ. & ff. de pac. l. hæredi. §. nos autẽ.

[k] Filĳ sit. Cum vna persona censeatur pater & filius: vt C. de impu. & ali. susti. l. fina. sic & in seruo & domino est eadem vox: vt ĩ. eo. §. post mortem.

[l] Acquiri possunt. Vt profectitio peculio & aduentitio quo ad vsumfructum: vt s̃. per quas perso. nobis acqui. §. j. Accur.

Præterea inutilis. CASVS Dixi Iusti. Dñe, supra dixistis multos casus, in quibus inutilis est stipulatio: sed pręter illos sunt ne aliĳ casus, in qb[9] stipulatio inutilis sit? Et rñ. ꝙ sic. Quotiescũq; eñ ille qui ꝓmittit, ad ea quę interrogatus est, nõ rñdet, veluti si dicat aliqs, Promittis mihi decẽ? & tu rñdeas, Promitto qnq;: vel ecõuerso: vel dicat aliqs, Promittis mihi decẽ? & tu rñdeas, Promitto si nauis venerit ex Asia: vel si alicui stipulãti in diẽ vel sub cõditione, tu rñdeas, p̃senti die vel pure: dũ tñ illud exprimas: videlicet, pręsenti die vel pure rñdeo, nõ valet stipulatio. Si eñ stipulãti in diẽ, vel sub cõditiõe, respõderes, & nõ exprimeres, ꝙ pręsenti die vel pure ꝓmitteres: valeret stipulatio, & videreris in eãdẽ diẽ, vel pure spopõdisse. Nõ enim necesse est in respõdẽdo eadẽ omnia repeti quæ stipulator expresit. quæ enim in præfationibus dicũtur, in respõsiõib[9] repetita credũtur: vt ff. de ṽ. ob. l. Titia. §. idẽ respõdit. Itẽ dr̃, ꝙ si ad ea q̃ interrogata sunt, non rñdeat ꝓmissor, nõ valet stipulatio. Hoc itelligas nisi

† Filius est pars viscerum patris. Aristot. in v. Ethic. vnde Christ. Io. v. Ego inquit in patre, & pater in me manet. Aegi. Per.

† Quia pater & filius cẽsentur vna p̃sona. et cõcor. gl. in cap. super eo. ibi: & pater & filius. extr. de testa. et c. tua nobis. in gl. super ver. lucro. circa med. extra de dec.

Vtile per inutile nõ vitiatur.

Filius & pater censentur eadem persona.

Stipulatio semp̃ vitiatur ex responsionis diuersitate.

Præterea inutilis est stipulatio, si quis ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat: veluti, si quis decem aureos à te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contrà: aut si ille purè stipuletur, tu sub conditione promittas, vel contrà: si modò scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione vel in diem stipulanti tu respondeas, Præsenti die spondeo. Nam si hoc solùm respondeas, Promitto: breuiter videris in eādē diem, vel cōditionem spopondisse, neque enim necesse est, in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit.

Inter dominum & seruum, patrem & filium non contrahitur stipulatio. Aretinus.

Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est: vel si is à te stipuletur. Sed seruus quidem non solùm domino suo obligari non potest, sed ne quidem vlli alij. Filij verò familiarum aliis obligari possunt.

Mutus & surdus omnino non possunt stipulationem contrahere. Aretinus.

Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palàm est: † quod & in surdo receptū est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis: & is qui promittit, verba stipulantis audire debet: vnde apparet, nō de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui oīno non audit.

Furiosus neque stipulari, neq; aliter contrahere potest. Aretin.

Furiosus nullum negotium gerere potest: quia nō intelligit, quod agit.

diuersitas placeat stipulanti. Quæ autem diuersitas vitiet stipulationem, vtrū ea quæ est in qualitate, vel in quantitate, vel in specie: habes in glos. ordi. nō tamē sufficienter. hoc dicit. Francis.

Inutilis est. Interdum in totum: interdū pro parte.

Non respondeat. Scilicet congrue, diligēter tamen attende, quod vbicunque est diuersitas: si incontinenti placet diuersitas stipulatori, valet stipulatio: vt ff. de verbo. obliga. l. j. §. cum adiicitur. Si autem non placeat, aut est in qualitate, aut in quantitate, aut in specie diuersitas. In primo casu nullo modo valet, vt hic: ibi, aut si ille &c. & ff. eo. l. j. §. cum adiicitur. & §. si quis simpliciter. Si vero in quantitate: in eo quod consonat, valet: siue detrahat, siue adiiciat: vt ff. de ver. obl. l. j. §. si stipulanti. q̄ est contra. in alio non, vt hic: ibi, veluti &c. Si autem in specie: aut promittitur vna species pro altera: & tunc non valet: vt infra eod. §. si de alia. aut alia adiecta, & ita copulatiue: & tunc valet in alia, non in adiecta: vt ff. de verb. oblig. l. j. §. sed si. Si autem plures res stipuletur: tunc aut copulatiue fuit facta interrogatio, & valet in eo quod responsum est, aut disiunctiue: vt illam aut illam rem promittis? quo casu valet: siue ad vtrunque, siue simpliciter respondeat, & in vtraque. Si vero in vna, non valet etiam in ea: sed in summis non vitietur alternatiua, si respondeatur ad vnam tantum: vt ff. de verb. obli. l. j. §. si quis. & l. inter stipulantem. §. si stipulantem. Accursius.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis secundū Ioā. Fab. quia in speciebus talis responsio facit diuersitatē in qualitate: quia in qualibet sub conditione interrogasse videtur. Sed in alternatiua summarum minor est in obligatione. l. si ita stipulatus fuero decē, aut quinque. ff eo. ideo de ea interrogatū & respōsum esse vr̄.

Expresserit. Quæ enim in præfationibus dicuntur, in contractibus repetita creduntur: vt ff. de verb. obl. l. Titia. §. idem respondit.

Item inutilis. CASVS. Non solum in casibus qui præcesserūt, est inutilis stipulatio, sed etiā in aliis: q̄a si fueris stipulatus aliquid ab eo, qui iuri tuo subiectus est: vel si is à te fuerit aliquid stipulatus, inutilis est stipulatio. Sed differētia est inter seruum qui est in potestate, & filiūfa. q̄ similiter est in potestate: q̄a seruus neque dn̄o neque extraneo ꝓmittēdo obligatur. Filius autē famil. patri suo nō obligatur prӕter, quā in voto & in mutuo. Sed videtur ꝙ filiusfa. ꝓmittēdo in voto obligatur, per l. in authen. de san. episc. §. interdicimus. Sed potest responderi distinguēdo inter votū personæ, & votū rerū. In voto rerum nō obligatur, in voto autem personę obligatur. & sic loquitur. Auth. Fr.

Item inutilis. Quantum ad ciuile vinculū, sed naturale cōtrahitur, vt ff de condic. inde. l. si id quod. & l. frater à fratre. §. j. vnde fideiussor accedit, vt j. de fideiuss. in prin. Et hæc vera sunt, nisi in castr. pec. vel quasi. nam tunc est loco patrisfami. vt ff. ad Macedo. l. ij. &. ff. de colla. bon. l. j. §. nec castrense. tunc enim & cum patre obligatur: & agitur cum effectu: vt ff. de iudi. l. lis nulla.

Stipuletur. C. de pac. con. l. pactum dotale. contra. Solu. maxime, ibi positum abundat. sic C. de testa. ma. l. fina. §. j.

Obligari non potest. Scilicet ciuiliter. Accur.

Obligari possunt. Ex omni causa: vt ff. de iudi. l. tam ex contractibus & conueniri insolidum durante patria potestate: authoritate tamen patris interueniente: ad quod pater compellitur officio iudicis: vt C. de bonis quæ libe. l. cum non solum. §. j. 3 & postea, nisi in sex casibus qui sunt ff. quod cū eo. l. ij. Excipe duos casus vt in mutua pecunia, ex qua nō tenetur cū effectu propter exceptionē Macedoniani, neque pater: vt C. ne filius pro patre. l. j. Item in voto. vel Deo, vel Reipub. facto: vt ff. de polli. l. si quis rem. §. voto. Nam licet alias scilicet ex contractu, vel quasi, conueniatur à prælato maiore loci illius: hic tamen non conuenitur: vt C. de epis. & cle. l. nulli. & in authen. de eccle. ti. §. si quis. colla. ix.

Mutum. CASVS. Quæsiui à Iusti. vtrum mutus stipulari posset? Et respō. dicēs, ꝙ mutus neque stipulari potest, neque ꝓmittere. & ratio hui⁹ est: q̄a stipulatio fit vno interrogāte, altero respōdēte: & sic vtroque loquēte. Idē dicit de surdo ꝓpter defectū auditus. Qui enim stipulatur, exaudire debet promittētē: & q̄ promittit, verba interrogātis similiter exaudire debet. & hoc planū est. Quod tn̄ de illo surdo intelligitur, q̄ oīno nō exaudit: & nō de illo qui tardius exaudit. Qui enim tarde exaudit promittentē & stipulātem poterit exaudire, quāuis nō illico: & ita stipulari & ꝓmittere pōt. Itē quæsiui à Iusti. de furioso, an posset verbalem obligationē cōtrahere? & dicit ꝙ nō. Nullū enim negotiū furiosus recte gerit: q̄a nō intelligit ꝙ agit. Fr.

Nullū negotiū. s. obligatorium. Idem in prodigo, cui bonis interdictū est ff. eo. de ver. obl. l. is qui. quia furioso similis est: vt ff. de cura. furio. l. j. primo rn̄. & ff. de regu. iur. l. furiosi. Idem in mēte capto: vt s. de cur. §. j. ADDITIO. Idem in fatuo. Et intellige de his q̄ oīno nihil rōnis sapiūt: alias secus, secūdū Ang.

Potest. Scilicet ciuiliter.

Pupillus. CASVS Quæsiui à Iusti. an pupillus posset recte stipulari? Rn̄. ꝙ pupill⁹ oīne negotiū recte gerit, dum

Subaudi nec expresse displice at: quia tunc non esset locus d. §. cū adijcitur, nec huic materiæ. Ioan. Fab.

Nisi esset actum stipulationem non valere nisi sub toto: vel nisi validitas stipulatiōis noceret stipulāti: vt l. si decem ff. loc. & hæc vera quādo stipulatio & responsio est de toto & parte numerabili: alias si de toto integrali & parte propria vel impropria: dic vt per Io. Fab. & Ang. hic.

Obligatio naturalis inter patrem & filium potest consistere.

† Neque enim stipulatio cōfici potest nisi vtroque loquente. l. j. ff. de verb. obl.

3 Scilicet captis pignoribus. Et si nullo modo velit consentire filius ag[...] & pater sit præsens repellit [...] iudicio: [...]cus si pater sit absens longa absentia: vel si filius conueniatur. Ange.

Tu tamen intellige glos. hanc de prodigo & mente capto, cui bonis interdictum sit, alioquin obligatur, quamuis manifeste ac aperte prodigus esset, secundum Bal.

rit, dum tamen tutoris authoritas intercedat. & hoc quando necessaria est, scilicet, cum se alteri velit obligare: alterũ tamen sine tutoris authoritate bene potest obligare. In versiculo, Sed quod diximus, pone sic casum, Supra dictũ est, quod pupillus recte gerit omne negotium: ergo cum infans sit pupillus, omne negotium recte gerit: vel ita stipulari, & promittere recte poterit, sed non est ita simpliciter. Et ad hoc respondẽs legislator dicit, ꝙ dictum est de pupillo intelligendum esse de eo, qui proximus est pubertati: & etiam de illo, qui aliquem habet intellectum. Infantes enim, & illi, qui proximi sunt infantiæ, non multum distant à furiosis: quia nullũ habẽt intellectum. Sed deinde statim corrigit iam dictum suum quo ad vnum membrum. dicens, quod pupilli proximi infantiæ non per omnia sunt censendi pubertati proximi, scilicet tanquam furiosi: sed habent idẽ iuris, quod cum tutoris authoritate se aliis possint obligare: & sine tutoris authoritate sibi alios obligare possint. Sed potestne filiusfami. impubes authoritate patris sui alteri obligari patris authoritate præcedente: sicut potest pupillus tutoris authoritate? Et respond. quod non. & huius ratio potest esse: quia si tutor male præstiterit authoritatem pupillo suo, pupillus habebit illum sibi obligatum; non sic autem filius patrem. Fran. de Are.

Negotium hoc loco accipe pro cõtractu. nã alias non omne negotium recte gerit pupillus: cũ testari nõ possit §. quibus nõ est permissum facere testa. §. præterea.

Qui infantiã excessit, alium sibi obnoxium, etiam sine tutoris authoritate, reddere põt, ipse autem alteri obligari non potest.

Pupillus [a] omne negotium rectè gerit [*]: ita tamen, vt vbi tutoris authoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti, si ipse obligetur [b]. nam alium sibi obligare, etiã sine tutoris authoritate [c] potest. Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui iam habent aliquem intellectum: nam infans [d], & qui infantiæ proximus [e] est, nõ multum [f] à furioso distant: quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantię, propter vtilitatem eorum, benignior [g] iuris interpretatio facta est: vt idẽ iuris habeant [h], quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes [i], ne authore quidẽ patre [k] obligatur.

Conditio impossibilis vitiat stipulationẽ: cõditio verò necessaria facit eam habere pro pura. Are.

Annota, Conditionẽ impossibilẽ negatiue conceptã, cùm potius necessaria, quàm impossibilis dicatur, stipulationem nõ vitiare, nec suspendere, sed purã reddere

Si impossibilis conditio obligationibus [l] adiiciatur, nihil valet stipulatio [†]. Impossibilis autem cõditio habetur, cui natura [m] impedimento est, quo minus existat: veluti, si quis ita dixerit: Si digito cælum attigero, dare spondes? At si ita stipuletur: Si digito cælum non attigero, dare spondes? purè [n] facta obligatio intelligitur: ideoꝙ statim [o], peti potest.

a Pupillus. Scilicet pubertati proximus: vt sequitur. & est ratio, quia intellectum habet: vt ff. de reg. iur. l. in negotiis. Accursi.

b Obligetur. Scilicet aliꝗ.

c Authoritate. Sic s. de author. tut. in princi. sic ff. de pac. l. contra iuris ciuilis.

d Infans. Id est, vsque ad septem annos: vt C. de iure delib. l. si infanti. primo responso.

e Infantiæ proximus. Id est, vsque ad decem annos & dimidiũ: & sic proximus respicit infra: sed cũ dico pubertati proximum, à decem annis & dimidio supra intellige. nam sic in masculis debet fieri dimidiatio: in fœminis in nono & dimidio: vt s. qui. ex can. ma. non lic. §. fi. & s. quib. mod. tut. finia. j. respon.

f Non multum. Nã distat aliquantulũ, vt in hæreditate, quã trãsmittit infans: vt C. de iure delib. l. si infanti. §. j. secus in furioso: vt C. de cur. fur. l. fi. §. si nast. & hoc secundum Azo. Sed certe sic posset dixisse: qa vnus paruus, alter magnus, alter continuum tempus, alter habet interualla dilucida. Dic ergo, distat in stipulando in hoc: quia infans sine intellectu interdũ stipulatur: sed furiosus nunquã: vt ff. rem pupil. sal. fore. l. seruum pupilli. Item dicit non multum, propter proximum infantiæ, qui intellectum habet: & ideo colligitur statim quod hic dicitur. ibi, sed in proximis. Ac.

Proximus pubertati. Hæreditas trãsmittitur per infantem, sed nõ per furiosum.

Stipulatur quandoque infans, non autem furiosus.

g Benignior. Quam supra dictum est. Accur.

h Idem iuris habeant. Vt alios sibi obligẽt: aliis vero non obligentur sine tutore, vt s. proxi. §.

i Impubes. Aliud si pubes. nã obligatur ac si esset sui iuris: vt ff. eodem de verbo. oblig. l. fi. §. j. nisi in duobus casibus: vt s. e. §. itẽ inutilis. diximus.

Filius impubes etiã cum authoritate patris nõ potest obligari.

k Patre. Sed quæ est ratio de hoc ad pupillũ: cum tutore authore obligetur? Respond. quidam, quod ob hoc ipsum datur tutor, sed patria potestas est ad corrigendum. & est pro eis C. de bo. quæ lib. l. fina. §. si autẽ. Vel dic qđ tutorem habet obligatum, si male authoratur, patrem non: vt C. de bo. quę liber. l. cum oportet. §. sub hac tamen. ver. non autem hipothecam. Accursius. Hoc verum, quando de pupillo mere obligando tractatur: secus si de mera vtilitate: quia potest etiam sine patre. Si vero potest esse vtilitas & damnũ: puta quando vsusfructus, vel aliquid patri quæri potest: quo casu de iure nouo pater legitimã administrationẽ habet, sufficit ipsius authoritas, non in aliis: vt l. si infanti. C. de iu. del An.

Si impossibilis. CASVS. Supra habuistis multa exempla inutilium stipulationum, adhuc ponitur hic vnum, scilicet cum impossibilis conditio stipulationi adiicitur: & appello impossibilẽ conditionem, illam, scilicet cum natura impedimento est: vtputa hominem in statu isto existentem cęlum digito tãgere: vnde ista stipulatio, Promittis mihi decẽ, si cælum digito tetigeris, inutilis est: sed si negando cõditionem impossibilẽ promittas aliquid alicui stipulanti: vtputa, Promitto tibi decem, si cælum digito nõ tetigeris, pura est stipulatio: & quod stipulatur, incontinenti peti potest. hoc dicit. Nota, quod impossibilis conditio vitiat stipulationem. Franciscus.

l Obligationibus. Quibuscunqꝫ: vt hic, & ff. de act. & oblig. l. non solum. Secus est in vltimis voluntatibus: quia tunc pro non apposita habetur: vt s. de hæred. insti. §. impossibilis.

m Cui natura. Non ita ꝗ verborum perplexio sit: vt ff. de condi. in stitu. l. si Titius. Ioan. contra: tunc enim quandoque non diceretur impossibilis, licet non posset existere: vt ff. de verbo. oblig. l. si Titius. secũdum Azo. Et facit ad hunc §. ff. de reg. iur. l. impossibiliũ. & ff. eo. l. impossibilis. §. j.

n Pure. Id est sine conditione, etiam si dies esset apposita: vt ff. eo. l. in illa stipulatione. §. fi.

o Statim. Cum spatio tamen, quo solui possit: vt j. eo. §. fi. ff. eo. l. cum qui calendis. Et hoc dixi s. de verbo. obli. §. omnis stipulatio. Accursi.

† Quia ĩpossibilium nulla est obligatio: vt hic. & ĩ c. ad audientiam. iuncta gl. sup verb. habere. post prin. ext. de spõ. & ma. Et fa. cap. vlti. cum glos. super ver. impossibilis. extra de cõdi. appo. Et dum gloss. ibi soluit cõtrariũ de l. si militem. C. de condi. ob caus. est contraria huic glos. ista tamen est verior. Nec ob. cõtra. qa cõcor. cũ hic & ibi cõditio & causa impossibilis annullet effectum non enim ad conficiẽdum agitur, sed solum ad reuocanda mandata, secundum Ioã. Fab.

Item verborum. CASVS. Supra dixisti domine, multa exempla de inutilibus stipulationibus: sed pro Deo, quid si inter absentes fiat stipulatio, valet ne stipulatio? Respon. quod non, sed est inutilis. & hoc scilicet, quod stipulatio inter absentes cõcepta, inutilis sit, hoc ideo est: quia viam siue materiam altercandi contentiosis hominibus præstabat. Cum enim aliquis ab aliquo sibi promissum per stipulationem peteret: & instrumentum in quo fuit promissum, pro se produceret in medium: in huiusmodi casibus solebant promissores sæpissime contra stipulatores talibus vti allegationibus. Frater quanquam in instrumento contineatur, me tibi hoc, vel illud promisisse: ista tamen stipulatio nullius est momẽti, cum ego non essem pręsens tali die in loco in quo cõficiebatur instrumentum: vel etiam cum tu non esses præsens: & stipulatio inter absentes concepta sit inutilis. Et ideo propter celeritatẽ dirimẽdarũ litiũ, introducta fuit à domino Iustiniano quædã cõstitutio, quam habes C. de cõtrahend. & commit. stipula. l. optimam. quam scripsit ad Cæsariẽses aduocatos: in qua cautum est, quod huiusmodi scripturis, quę partes pręsto fuisse indicant, omnimodo fides adhibeatur: nisi ille, qui talibus vtitur allegationibus, scilicet dicendo aliquã partium absentẽ fuisse manifestissimis probatiõibus, veluti per scripturã aliam, vel per testes idoneos, quibus nulla possit opponi exceptio, probauerit se, vel aduersarium suum in alio loco fuisse, quam vbi instrumentum confectum erat. h. d. Fran.

Stipulationis contractus partium præsentiam expostulat: publicæ tamen scripturæ partes præsentes fuisse enarranti, vsq; adeo fides adhibetur, vt nisi absentiã allegans eam legitimè probarit, perpetuò illi stetur.

Item verborum [a] obligatio inter absentes [b] concepta, inutiils est. Sed cùm hoc materiã litium contentiosis hominibus præstabat [c], fortè post tempus [d] tales [e] allegationes opponentibus, & non [f] præsentes fuisset, vel se, vel aduersarios suos contẽdentibus: ideo nostra constitutio [g] propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus [h]: per quam disposuimus, tales scripturas [i], quæ præsto [k] esse partes indicant, omnino [l] esse credendas: nisi is, qui talibus vtitur improbis [m] allegationibus, manifestissimis [n] probationibus, vel per scripturam [o], vel per testes idoneos [p] approbauerit, toto eo die [q],

a Item verborum. Sicut per conditionem impossibilem, ita per absentiam fit inutilis stipulatio.

b Absentes. Ita intellige absentẽ, vt audire non possit: vnde si est in turri, vel à remotis, & clamet, valet stipulatio, si se audiãt [1]. arg. ad Syl. l. j. §. eo [*]. alias accipitur multis modis: vt ff. de verbo. signi. l. absentem. & no. in auth. de fideiusso. §. j. Sed contra est. ff. de donat. inter virũ & vxo. l. ea quę. Sed ibi intercesserat stipulatio añ absentiã, cuius verba etiã inter absentes nunc repetuntur. Item contra. ff. de pactis. l. Labeo. in prin. Sed aliud in pacto quolibet alio, quod sine huiusmodi solẽnitate fieri potest. Sed stipulatio nõ: vt ff. de pact. l. j. in fi. & j. de actio. §. de constituta. Item contra ff. de spon. l. iij. & l. v. Sed potest dici ibi speciale, vt valeant inter absentes. Vel dic, quod & per stipulationẽ fieri possunt sponsalia: & tunc inter præsentes, vt hic. Item cõsensu. s. solo, possunt fieri sponsalia. & tũc etiã inter absentes: vt d. l. iiij. Accur.

1 Sub. & intelligãt. * Et dicit Bart. illũ dici vicinũ cuius vox audiri potest, si ex ostio clamauerit. Aegi. Per. Sponsalia inter absẽtes & præsentes fieri possũt.

ADDITIO. Et hæc vltima communiter tenetur in l. j. in prin. ff. eod.

c Præstabat. Antiquitus.

d Post tempus. Post ideo dicit: quia quando conueniuntur post tẽpus cõtractus, talia opponũtur. Accur.

e Tales. Quales subiicit statim, & non &c. Accursi.

f Et non. Ecce allegationes.

g Constitutio. Vt C. de contrahen. & commit. stipu. l. optimam.

h Scripsimus. Loquitur Iustinianus, autor illius constitutionis.

i Scripturas. Sed quid si vnus pferat instrumẽtum, in quo cõtineatur contrahẽtes fuisse præsentes Romæ tali die, alter q̃ Bonon. Dicũt quidã, q̃ neutri credit. Aliĳ, q̃ bonus iudex debet animaduertere, cui potius credẽdum sit: vt si stipulator ipso tẽpore tenebat scholas Bono. stabitur illi instrumento, quo cõtinetur ipsum fuisse Bononiæ.

Instrumẽta duo si sint eiusdem diei, sed diuersi loci, cui stabitur.

k Præsto. Id est præsentes.

l Omnino. Nota standum scripturæ, nisi cõtra probetur. sic C. de prob. l. cum precibus. & j. eod. §. si scriptum. & j. ti. j. §. fi. & hoc quando formam habet publicam, alias si priuatam: si pro scribente, non valet: si contra scribentem, valet si est cum causa: vt in authen. de iureiur. à mo. §. j. & C. de non nume. pecu. l. generaliter. Accur.

Scripturæ an semper standum sit.

ADDITIO. Scilicet sola: sed cum adminiculis sic: puta si à tribus testibus sit annotata: pro tertio tamen si persona scribens sit legalis, scriptura priuata facit semiplenam probationem: per Ioan. Fab. & Ang. hic.

m Improbis. Scilicet prima facie, quæ forte probe apparebunt tandem. sic C. de epis. & cleric. l. omnes q. circa prin. secundum Ioan.

n Manifestissimis. Quia contra scripturam.

o Scripturam. Scilicet aliam, quod est melius.

p Idoneos. Omni exceptione maiores, id est, quod nulla exceptio poterit eis opponi: vt C. de contrah. & com. stip. l. optimam. Accurii.

q Toto die. No. q̃ dies debet inseri in instrumento. q̃ alia sunt necessaria, vt dixi in auth. vt pręponat nomen Imperatoris. & facit C. de diuer. re. l. si qua. Sed quomodo hoc probabitur, cũ dies instrumẽti non debeat exhiberi: vt ff. de edend. l. j. §. editiones? Respon. tribus modis petitur instrumentum edi. Primo, vt fundet intentionẽ ex instrumẽto rei actor: vel reus ex instrumẽto actoris fundet exceptionẽ, cũ neutro casu aduersarius vteretur, qđ nõ debet esse: & tũc nulla pars instrumẽti debet exhiberi: vt C. de edẽ. l. fi. in fi. & C. de testi. l. nimis. Secundo. s. quãdo aduersarius vtitur. nam tũc editur, vt videatur, an aliquid possit ei opponi: & tũc exhibetur, sed sine die & cõsule: ne materia detur falsum fabricandi: vt d. l. ff. de eden. l. j. §. editiones. & ff. quemadmod. testa. aper. l. j. §. j. Tertio, vt de falso accusetur [2]: & tunc etiam cũ die & consule est exhibendum: vt hic, & C. de contrahen. & cõmit. stipu. l. optimam. & C. de fide instru. l. fi. Aliis autẽ modis petũtur instrumẽta edi vel tradi per varia genera actionum: vt ff. de eden. l. quædam personæ sunt. sed dictis tribus modis petuntur edi. i. demõstrari. Itẽ quomodo hoc est, quod hic probat reus, contra iuris ordinem. vt C. de edẽ. l. qui accusare? Respon. hoc propter præsumptionẽ, quæ est contra eum propter scripturã: vt ff. de pact. l. iuris gentium. §. quod fere. Itẽ nũquid duo testes hoc probantes. s. alterum contrahẽtium abfuisse, sufficiunt? Respon. sic: vt ff. de testib. l. vbi. Sed nonne instrumentum vicem duorum tenet? vt C. de fide instru. l. in exercendis. quare videtur, quod in dubio pro instrumento stetur. Sed certe non directe contradicitur instrumento, sed per obliquum, scilicet fuisse in scriptura quadã facta Romę, vel vt testis, vel vt contrah

Instrumenti editio tripliciter petitur fieri.

2 Siue criminaliter siue ciuiliter & contra quamcunq; partem instrumenti falsitas opponatur, si alio bono modo probari non possit: alias illa pars tantum editur, contra quam opponitur: debet tamen ante exhibitionem accusator se subscribere ad pœnam talionis: vt per Io. Fab. et Ang. hic.

contrahens. Si vero contra eam directe dicitur, plures quam duo exiguntur, vt vincant scripturã: vt ff. de testib. l. iij. ibi, alias numerus &c. Vel dicas etiã hic exigi tres. Sed nunquid si aliqui testes dicant pro instrumento, vel in eo scripti, vel non: tot vel plures erãt necessarij cõtra instrumẽtum? Rñd. sic: qa instrumentum per se vicẽ duorũ tenet: vt dictũ est. Itẽ & præter ipsum sunt probationes, vt ponis: vt ff. de pi. l. contrahit. Item qd dicit, eo die, idẽ dicas, si alio tali quod hic esse non potuit: vt ar. s̃. de ver. ob. §. loca. Accur.

ADDITIO. Et hac glos. not. quod duo testes probantes per indirectũ contra instrumentum, faciunt vacillare instrumentum: qa probant affirmatiuã: & etiam voci viuæ magis creditur, quam mortuæ. aut. si quis aliquid. C. de testi. Christop.

a Quo. Vel etiam alio: dummodo sit tantum remotus locus, in quo dicit fuisse tempore, quo dicitur instrumentum fuisse factum, quod hic non potuit esse: vt ff. de verbo. obl. l. vlti. §. fin. & s̃. de verb. ob. §. loca. Accursi.

b Esse. Id est, fuisse. sic s̃. de his q sunt sui vel alie. iur. §. in potestate.

Alias, fuisse.

quo [a] conficiebatur instrumentum: sese, vel aduersarium suum in aliis locis esse [b] *.

Actiones hodie ab hæredibus & contra hæredes initium capere possunt.

Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat [c]: nõ magis, quàm post eius mortẽ [d], à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius potestate est, post mortem eius [e] stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur [f]. Sed & si quis ita stipularetur, Pridie [g] quàm moriar, vel pridie quàm morieris, dare spondes? inutilis erat [h] stipulatio. Sed cùm, vt iam [i] dictum est [k], ex consensu contrahentium stipulationes valeant, placuit [l] nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emendationẽ: vt siue post mortem, siue pridie, quàm moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat [m].

Præpostera stipulationis conceptio, inutilem minime reddit stipulationem.

Item si quis ita stipulatus erat, Si nauis cras * ex Asia venerit [n], hodie dare spõdes? inutilis erat stipulatio: quia præpostere [o] concepta est. Sed cùm Leo inclitæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse reiiciendam existimauerit [p]: nobis placuit [q], & huic perfectum robur accommodare, vt nõ solùm in dotibus, sed etiam in omnibus [r] valeat huiusmodi conceptio [s] stipulationis.

Stipulatio cùm morietur promissor stipulator, vel post mortẽ tertij, valet etiam de iure veteri. Aretinus.

Post mortem. CASVS In §. isto recitat nobis Iusti. antiquam formã stipulationũ, & eã corrigit. Olim enim ita fuerat, quod si aliqs stipularet̃ ita: Promittis mihi decem post mortẽ tuam, non valebat stipulatio: eo quod post mortem stipulatoris vel promissoris, qui quod in stipulationẽ deductum est, solueret vel reciperet: ex iure vetustissimo, quod in fin. huius §. corrigitur: neq; ab hæredibus, neque contra hæredes incipere posset obligatio. Similiter si is qui in potestate alicuius esset; vt patris vel domini: stipularetur sibi aliqd dari post mortẽ patris vel dñi, non valebat stipulatio olim, sicut si ipse pater, vel dominus stipularet̃ aliqd post mortem suam sibi dari: quia filius vel seruus voce patris vel domini loqui videtur. Similiter si qs olim ita stipularetur, Pridie quã moriar: vel, Pridie quam morieris, promittis mihi decẽ? non valebat stipulatio. Sed demũ iam dicta corrigit Iustin. dicens, quod cum stipulationes valeant, quæ consensu cõtrahentiũ sunt conceptæ: sibi placuit hunc iuris articulũ emẽdare: statuens, vt siue post mortẽ, seu pridie quã moriatur, fuerit quis stipulatus aliquid sibi dari, vel promisit aliquid se daturum, valeat stipulatio. h. d. Fran.

Addas quod in fine ff. alioqui superuacanea esset correctio. l. fin. C. de contrah. et cõmit. stipu. Nec huic obstabit l. quodcũque. §. nõ solum. ff. eod. quo niã loquitur in stipulatiõe, cum moriar. de qua in se quen. §.

c Nemo stipulari poterat. Scilicet iure vetustissimo: quod hodie corrigitur, vt in fi. huius §. *

d Non magis. Quia nec hæc valebat. Accur.

e Eius. Scilicet patris vel domini.

f Videretur. Vnde sicut patre vel domino sic stipulanti: sic erat stipulatio inutilis: ita & seruo talia verba dicente vel filio: vt hic, & s̃. eod. §. ei qui. & facit C. de impu. & ali. substi. l. si.

g Pridie. i. die præcedẽti mortẽ: vt ff. de fer. l. pridie.

h Erat. Scilicet, olim.

i Sed cum vt iam. Nunc corrigitur.

k Dictum est. Sic s̃. de verb. oblig. §. sed hæc.

l Placuit. Vt C. de contrah. & com. stip. l. scrupulosam.

ADDITIO. Et sic quando cõstat de mente cõtrahẽtium, secundum eam fit interpretatio, etiam in his, quæ stricti iuris sunt. quod facit, vt statutum recipiat interpretationẽ extensiuam etiam actiuã: si sic constet de mente statuẽtiũ, alias secus. vt p Ange. hic.

m Valeat. Scilicet statim: efficax autẽ erit post mortem, vñ ab hærede & cõtra hæredem incipient actiones hodie, quod olim non erat: vt C. vt Act. ab hær. & cõtra hære. l. j.

Item si qs. CASVS. Supra vidimus stipulationẽ vnã, quæ olim erat inutilis, & adhuc recitat vnum casum, in quo olim erat stipulatio inutilis: hodie tamen vtilis est. Olim enim si aliqs stipulabatur ita, Si nauis venerit ex Asia, hodie dare spõdes? inutilis erat talis stipulatio propter præposterationem. Innuitur enim in ista stipulatione, quod datio euentum conditionis debeat præcedere. Sed cum præposteram stipulationem in dotibus non existimauerit reiiciendam, placuit Iustinia. & huic stipulationi non obstante pręposteratione perfectum robur accommodare: vt non solum in dotibus, sed & in aliis valeat stipulatio præpostera, & præpostere concepta. h. d. Franc. de Are.

Alias, non est, cras. Et sane Anto. August. emẽdatio. lib. j. c. ix. tractãs de interpunctionibus huius loci, non addit eam dictionẽ: admonet tamen eam haberi in græcis Institutionibus Theophili.

n Venerit. Post hoc verbum venerit, est punctum: & subaudi quandoq;, vel vsq; ad annum. si autem esset post illam dictionem hodie, nõ esset stipulatio inutilis etiam iure veteri, sed vtilis & conditionalis: vt s̃. de verbo. oblig. §. sub conditione.

o Præpostere. Primo enim debet venire nauis secundum naturam conditionalis stipulationis, vel conditionis, quam dari hodie.

Dupliciter literã exponit.

p Existimauerit. Scilicet cum ita stipulabatur mulier, Si sine liberis decesseris, pmittis mihi dotẽ reddere, vt de ea possim testari: cum prius testari proponebat, & ea mortua dotem reddi: vt C. de iur. ord. l. si mulier. vel dic secundum Ioã. cum stipulatur maritus sic, Si dabis mihi x. promittis te mihi nupturam? primo enim nubere, & postea dare debebat.

q Placuit. Vt C. de test. l. præposteri.

r In omnibus. Scilicet obligationibus.

s Conceptio. Exactio tamẽ fit post cõditionẽ existentem

stentem: vt C. de testa. l. prępostere. in fi. & facit ad hũc §. s. quod non sit curandus ordo scripturæ. ff. de pecu. lega. l. quidam. in fi. & glo. fi. & s̄. de leg. §. ante. & ff. de solu. l. nec enim.

Ordo scripturæ attendendus non est.

Ita autem cõcepta. CASVS. Supra dictũ est, ꝙ huiusmodi stipulatio, Promittis mihi x. post mortẽ? inutilis erat olim: hodie tamẽ vtilis est. Sed qd dices de ista stipulatione, Cum moriar, dare spondes? Et respõ. Iust. dicens, qđ olim huiusmodi stipulatio vtilis erat, & hodie etiam vtilis est. Itẽ si quis ita stipuletur, Promittis mihi x. post mortem Titij: bene valet stipulatio huiusmodi. & h. d. Franc.

a Vtilis erat. Vt ff. de bo. aut. iudic. possi. l. hæreditariũ. Accursius.

b Alterius. Scilicet, tertij.

Si scriptum fuerit. CASVS. Scriptum fuerat in quodam instrumẽto Petrũ promisisse Titio cẽtum: postmodũ Titio centum illa petenti prętextu illius instrumenti, Petrus opponit in hunc modum, Frater, quanquã contineatur in instrumẽto me tibi promisisse c. tamen continetur ibi, ꝙ interrogatio ꝑmissionem non præcesserit: vnde cũ non valeat promissio in stipulatione nisi interrogatio præcedat: non poteris per illud instrumentum ad illa c. agere. Quęsiui ergo à Iusti. in isto casu quid iuris? & respõ. dominus Iusti. ꝙ si scriptũ fuerit in instrumẽto quempiam aliquid promisisse: perinde habetur, acsi interrogatione præcedente promissio facta esset. Cum enim in instrumento contineatur ipsum promisisse. videntur omnia solenniter acta. & hoc dicit. Franc.

Ita autem concepta stipulatio, veluti, si Titius dicat, Cùm moriar, dare spondes? vel, Cùm morieris? & apud veteres vtilis erat [a], & nunc valet. Item post mortẽ alterius [b] rectè stipulamur.

Verbum promisisse in scriptis repertum, importat stipulationẽ. Aretinus.

Annota, Ea est ratio, nam omnia solẽniter acta ꝑsumuntur.

Si scriptum [c] in instrumento fuerit promisisse aliquem: perinde [d] habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit †.

Si plures res deducãtur in stipulationẽ, & simpliciter respondet promissor, ad omnes tenetur: alias ad eas tantùm, in quibus respondet. Areti.

Annota, Tot inesse stipulationes, quot res in stipulationem deductæ.

Quoties † plures res vna stipulatione comprehenduntur: si quidem promissor simpliciter respondeat, Dare spondeo: propter omnes tenetur. Siverò vnam ex his, vel quasdam daturum se spoponderit [e]: obligatio in his, pro quibus spoponderit, contrahitur [f]. Ex pluribus enim stipulationibus vna, vel quædam videntur esse perfectæ. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus [g].

Vt alteri detur vel fiat, stipulari nõ possumus quãdoquidem alteri acquiri, nostra minimè interest: pœnam tamen, si promissa non præstantur, stipulari nobis non prohibemur.

Alteri [h] stipulari, vt suprà dictũ est [i], nemo † potest. Inuentæ enim sunt huiusmodi stipulationes, vel obligationes ad hoc, vt vnusquisq; adquirat sibi, quod sua interest. Cæ-

c Si scriptum. Nũquid idẽ sit, si testes dicãt aliquem promisisse: vt etiam tunc intelligatur præcessisse interrogatio? Videtur ꝙ sic: vt C. de fide instr. l. in exercẽdis. Sed tñ cõtra dico: vt C. de vsur. l. j. in glo. pe. Et est ratio secundum Ioã. quia testes nõ sic in iure instructi sunt, vt instrumenta quæ à iurisperitis fiunt. Accur.

d Perinde. Nisi contra probetur: vt ff. de pact. l. iuris gentium. §. quod fere.

Quoties plures res. CASVS. Quidam stipulatus est sibi dari plures res, vt puta, Codicem, Digestũ, & Institu. Quæritur vtrum valet talis stipulatio? Et respon. ꝙ si respondeat promissor. Promitto: omnia videtur promisisse. Si autem respondeat, Instituta promitto: pro solis Institutis contrahitur obligatio. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respõdere debemus. hoc dicit. Fran. de Are.

e Spoponderit. Alias respondeat.

f Contrahitur. Imo videtur non valere, cũ sit diuersitas in respondendo: vt s̄. eo. l. §. præterea. Sed distingue, vt ibi diximus.

g Respondere debemus. Si volumus in omnibus teneri, alias tenemur tm̃ in his, in quibus respondemus, vt hic. Item & sufficit simplex responsio, v diximus. cũ ęquiparet ei, quãdo ad omnes respondet. ff. de ver. obl. l. Titia. §. idẽ respondit. & s̄. eo. §. præterea.

Alteri stipulari. CASVS. Supra dictum est, ꝙ nemo potest alteri stipulari, eo quod inuẽtę sunt huiusmodi obligatiões ad hoc, vt vnusquisq; sibi acquirat, quod sua interest: sed non interest stipulatoris: quod aliquid alteri detur. Sed ponamus, quod aliquis velit alteri aliquid stipulari, qualiter poterit hoc facere? Et respõ. ꝙ pœnam debet stipulari, videlicet sic, nisi ita factũ sit, vt comprehẽsum est in stipulatione. verbigratia: Promittis Titio decem? Promitto, & nisi illa decem dederis, promittis mihi viginti? Pœna autem adiecta in secunda stipulatione non facit primam stipulationem, quæ primo erat inualida, valere: sed metu pœnæ, quod in prima stipulatione contentũ est, soluit. Nisi enim dederit decem in prima stipulatione contenta, committitur illa stipulatio. l. in viginti. Cum autem quis stipulatur pœnam, non inspicitur quid intersit stipulatoris, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis, ꝙ sic intelligunt quidam, ꝙ pœna non excedat duplum. Alij autem dicunt, quod non debet excedere quadruplum. Dominus autem Guido sic distinguit, Cum autẽ pœna interponitur, aut interponitur per verba quantitatem designantia, cuiusmodi sunt duplum, triplum, quadruplũ: & talis pœna non debet excedere quadruplũ. aut per verba designantia qualitatem: & tunc quantacunq; fuerit quantitas etiã in centuplum, bene valet stipulatio. h. d. Franc.

h Alteri. Sic ff. de verbo. oblig. l. stipulatio ista. § alteri. Accursius.

i Vt supra dictum est. Supra, eo. §. si quis alij. hoc tamen fallit in multis casibus, vt ibi diximus. Et not. qđ hic tribus modis alteri stipulamur. Nã interdũ directã acqrimus actionẽ, subaudi alteri stipulando, vt filius patri, seruus domino & contra: vt s̄. eod. §. si quis alij. & §. ei vero qui. quandoq; vtilem: vt tutor pupillo, & in similibus ratiõe officij, vt seruus publicus: vt ff. de consti. pecu. l. eum qui. §. penul. & ff. rem pup. saluam fore. l. iiij. Interdum nullam, & tũc necessaria est pœna, vt hic dicitur. Itẽ no. quod hoc vltimo casu verba stipulatiõis, & sortis, & pœnæ possunt formari tribus modis. Aut eñ sic dico, Promittis mihi, quod dabis illi, & eodẽ modo pœnam? Aut sic, Promittis illis, quod dabis ei, & eodẽ modo pœnã? Et in his duobus casibus non valet, neq; sortis, neque pœnæ promissio. Sed aliud, quando deberet vtilis vel directa acqri, vt in pri

† Atque id quidem in dubio pręsumitur: admittitur tamẽ probatio in contrarium. l. iurisgentium. §. ꝙ fere. ff. de pa.

† Facit ad hunc §. c. præterea. cum gl. ij. ibi item ar. extra de ver. signifi.

Nam sæpe testes sunt iurisperiti, tabelliones non: dicerem ergo quod id prouenit ex ratiõe intellect⁹ quia ita conceptus intellectus iudicat in instrumẽto sed testes non audiũtur super eo, quod percipiũt ratiõne intellectus, sed super eo, quod percipiũt sensu corporeo ad extra declarato.

† Hunc locum intellige ac limita vt per Bart. ac gl. in l. stipulatio ista. §. si stipulatio ff. de verbo. oblig. & vide Angel. in §. sed & si quis. j. eo.

Stipulando alteri quandoq; sibi actionem quęrimus quandoq; nõ.

Stipulatio alteri facta potest tribus modis formari.

in primis duob⁹ casibus, vt ff. de cōstit. pecu. l. eum q. §. si actori & §. Iulianus. & hic. Aut sic. Promittis mihi, quod dabis illi: aut pœnam tantum mihi stipulor: quia & tūc habet locum quod hic dicitur. Aut quarto modo dico, Promittis, quod dabis mihi recipienti nomine eius? quo casu valet vtrunque: & ego illi cedā, cuius nomine stipulat⁹ sum vt ff. mādati. l. si procuratorem. §. finali. ADDITIO. Et hoc verum, siue sim procurator habens mandatum, siue negotiorum gestor, siue saltem generalis, vt mihi acquirā, & postea cedam, sicut procurator cum ratihabitione &c. vt l. fina. C. ad Maced. & l. si ego. ff. de nego. gest. vt per Io. Fab. & Ang. hic.

terùm si alij detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere: pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei [a], cuius nihil interest. Pœnam enim cùm stipulatur [b] quis, nō illud inspicitur, quod intersit eius: sed quæ sit quantitas [c] in conditione stipulationis [d] †. Ergo si quis ita stipuletur, Titio dari? [e] nihil agit. Sed si adiecerit pœnam, Nisi dederis, tot aureos dare spondes? [f] tunc cōmittitur stipulatio. [g]

Quoties nostra interest extraneo dari, toties & stipulari possumus.

Sed & si quis stipuletur alij, cū eius [h] interesset: † placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit [i] administrationem cōtutori suo, & stipuletur rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cùm obligatus futurus sit pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio. [k] Ergo & si quis procuratori suo dari stipulatus sit: stipulatio vires [l] habebit.

Et si creditori suo quis stipulatus sit, quod sua interest, [m] ne fortè vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data [n] erant: valet stipulatio. [o]

Promißio facti alieni nō valet, nisi apposita sit pœna. Areti.

Versa vice, [p] qui aliū facturum promisit: videtur in ea esse causa, vt nō teneatur, nisi pœnam [q]

a Etiam ei. Scilicet stipulanti: cuius tamen non interest dari ei, cui fuit stipulatus, nec mirum, quia sibi fuit stipulatus pœnam, vt modo diximus, & facit ff. de recept. arbitr. l. cum pœna. Sed contra. ff. de recept. arbi. l. aduersus. §. sed si cum. Sed ibi non directo cōtra arbitriū itur: & ideo inspicitur an intersit etiam in pœna: cū ad ea quæ frequenter accidunt, iura se referant: vt ff. de legibus. l. nam ad ea. Item cōtra. ff. si quis in ius voca. l. ij. §. fi. in glo. intersit. Sed ibi in pœna prætoria: hic autem in conuentionali dicit. Vel ibi ideo non committitur, quia non debuit venire: qa aduersarij non intererat: & ita per obliquum illa ratio redditur.

b Pœnam enim cū stipulat. no. q caute ponit, stipulatur: nā secus est, cū paciscitur tm̄: cū pœna ex nudo pacto etiā incōtinēti apposito, sicut vsura, nō possit peti: vt ff. de ser. ex por. l. seruus. in gl. j. & C. de vsuris. l. iij.

c Quæ sit quantitas. i. quæ sit quantitas, & quæ sit cōditio. Inspicitur conditio, vtrum sit possibilis vel probabilis, vel non: vt s. eo. §. si impossibilis. & j. e. §. qd turpi. Quantitas vero quæ sit inspicitur, vt quantacumque sit, petatur certi cōdictione, si est certa: alias si stipulatio est incerta, actione ex stipulatu: vt hic, & s. de verb. obli. in prin. Ista enim nomina, quis, & quæ, substantiæ sunt significatiua, non quantitatis. s. certæ, vel taxatæ, vel taxandæ: & hoc secundum Azonem. Sed cōtra est, vt j. de actio. §. omnes. Solue vt ibi. † Item contra. ff. de euic. l. si dictum. in prin. Sed ibi sic agebatur. Item contra. C. de sponsa l. mulier. § quæ omnia. Sed illud fauore matrimonij: ne in infinitū pœna excedat: vt C. de inuti. stipu. l. ij. Alij, vt M. dicūt vsque ad duplū: & in hoc cōsideratur hic quātitas, vt duplū nō excedat secundū eū: vt C. de sen. quæ pro eo quod interest l. j. Alij, vt Ioan. distinguūt inter eū, qui scienter pmittit vltra duplū, cū sciat se nō teneri, vt ille teneatur: alias nō: vt ff si quis cau. l. sed si qs. §. fi. Alij dicūt vsq; ad quadruplū semper extendi, & nō plus: vt j. de act. §. omnes. prima verior est. Accursi. ADDITIO Quæ procedit, vbi datio quantitatis nō est in obligatione: vt quia promittis daturum te centum Titio, ad ea enim agere nō possum: & sic facti obligatiōi pœna censetur apposita, secundum Ioan. Fab. & Ang. hic.

d In cōditione stipulationis. i. in pœnali stipulatiōe quæ est conditionalis. s. si nō pareat promissor principali pmissioni. Accur.

e Titio dari. Vt pmittis Titio, vel mihi, quod dabis Titio Accur. Flo.

f Spondes. s. mihi: alias non valet hoc, vt modo diximus. Accursius.

g Committitur stipulatio. s. pœnę eo nō dante. non autē illa inutilis efficitur vtilis, sed pœnæ metu, & illi statur: vt & alias. C. de arbit. l. j. Accursius.

Sed & si quis. CASVS. Supradictum est, quod nemo potest alteri stipulari: vnde quæritur, qualiter hoc est intelligendum? Et dicit Imperator, q hoc est sic intelligendū: nisi intersit eius qui stipulatur. Nam si tutor, qui tutelam pupilli sui cœpit ministrare. cesserit administrationem cōtutori suo: bene poterit à contutore stipulari rem pupilli saluā fore, & alteri stipulari, cū ei⁹ intersit: eo, q si male administrauerit cōtutor tutelā, hēret pupillus tutorē, q primo administrauit, sibi obligatū. Et eadē rōne poterit aliqs aliqd stipulari pcuratori, q aliqd certa die à dño suo pmisit sub pœna. ne pœna cōmittatur, vel creditori suo, ne pignora sua distrahāt. h. d. Fr.

h Eius Scilicet stipulantis.

i Cesserit. Sic s. de satisda. tuto. §. ij. alias. iij.

k Tenet obligatio. Nā vtilis actio pupillo datur: vt ff. de mag. conue. l. j. §. penul. Item ipsi stipulanti directa acquiritur, vt hic dicitur.

l Habebit vires. Interest enim mea procuratori meo solui, qui in rem meam expendit: vt j. manda. §. j. versic. tua gratia & mandantis.

m Quod sua interest. Quod, id est, quia.

n Data. Ab isto, qui nunc stipulatur.

o Valet stipulatio. nō vt pcuratori, vl creditori actio cōpetat: sed q stipulat⁹ est, aget actiōe ex stipulatu ad interesse quāti sua interest creditori, vl pcuratori fuisse solutū: vt C. de inut. sti. l. si. & ff. de v. ob. l. liber hō. §. fi. & C. de do. l. cū res. Vel secūdū nos aget certi cōdi. ad interesse. qd pbauimus. s. de vb. obli. in prin. Acc.

Versa vice. CASVS. Supradictū est, q si aliqs alteri stipulet, nō valet stipulatio, nisi fuerit stipulatus sic, si ita non factum fuerit, vt in stipulatione cōprehēsum est, in casu cōtrario. Nā si aliqs pmiserit aliū aliquid facturum, & stipulari: non valet promissio, nisi pœnam promiserit, si illud nō fecerit alius h. d. Franc.

p Versa vice. Ad superiorem. §. alteri.

q Pœnā. Sed & tunc ad pœnam tantū tenetur. & facit. s. eo. l. quis alium.

† Cui nō possit adijci pœna. vnde hic p Angel. ex sententia Ia. But. Bart. & Ioann. And. i iij. co. ad me. versi. solet esse du.

Ratio quia hic deest causa finalis ob quam modus stipulatiōis adhibendus est qa quis stipulat quod sua interest. Aegi. Per.

Pœna ex pacto non potest peti.

Quis & quæ, substātiam significant.

† Dic qd ibi loquitur in pœna legali, quę nō excedit quadruplum. sed nos loquimur in pœna conuentionali, que potest excedere quadruplū ex dispositione contrahentiū. mitius enim agitur cū lege, quā cū homine: vt l. si cū dies. §. fi. & l. seq. ff. de arb. Christo.

Item

Item nemo. CASVS. Aliquis promisit tibi fructum fundi in futurum: valet ne huiusmodi stipulatio? Et respon. Iustinia. quod nõ. Nemo enim rem suam futurã, in eum casum quo sua sit, vtiliter stipulatur, hoc dicit. Franciscus.

ipse promiserit.

Nemo potest stipulari rem suam. Aretinus.

Itẽ nemo rem suam futuram [a], in eum casum, quo sua sit [b], vtiliter stipulatur [c].

Inutilis est stipulatio, si in re quæ in stipulationem deducitur, dissensus versetur.

Si de alia re stipulator, senserit, de alia promissor perinde nulla cõtrahitur obligatio, acsi ad interrogatum responsum nõ esset: veluti si hominẽ Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris. [d]

Stipulatio turpis, vel ex turpi causa descendens, nõ valet. Are.

Quod turpi ex causa promissum est: [e] veluti si quis homicidiũ, vel sacrilegium se facturũ promittat: non valet. [f]

[a] Futuram. Vt partum ancillæ, vel fœtum animalium suorum, quæ sua futura sunt: vt supra de re. diui. §. item ea. Itẽ multo magis si stipuletur rem, quæ nunc est sua: vt supra eodem, §. j.

[b] Quo sua sit. Hoc ideo, quia in eo casu quo sua futura non est, valet stipulatio ff. de verbo. oblig. l. si rem meam. Accursius.

[c] Stipulatur. Scilicet dari. & est ratio: quia quod suum est, amplius suum fieri non potest: vt infra de act. §. sic itaque. restitui tamen possum stipulari: vt ff. de verbo. obli. l. nemo. primo respon. & ff. vsufructu. quemadmodum. l. j. §. sed qđ diximus.

Si de alia. CASVS. Stipulatus fui à Titio in hunc modum, Promittis mihi animal? intelligẽs de equo, & ipse respon. Promitto, intelligẽs de asino: valetne stipulatio? Et respon. do. Iustin. quod non. Cũ enim de vna re senserit stipulator, & de alia promissor perinde non valet stipulatio, acsi ad interrogatũ responsum non esset: & hoc dicit. Et istum §. bene intellige, nisi diuersitas illa placeat stipulatori: quia si sic, bene valet stipulatio. hoc dicit. Francis.

[d] Credideris. Hoc est verum, quando certum est eos dissensisse: vt ff. de ver. obl. l. cõtinuus. §. j. alias autẽ si potest secũdum vtriusq; intellectũ valere, valet secundum intellectum ꝓmissoris: vt ff. de ver. obli. l. qui ex pluribus. & l. stipulatio ista. §. eũ qui. † Nec obst. ꝙ dicitur minorẽ præstari debere: vt ff. de lega. j. l. apud Iulianũ. §. scio. quia minor est, quã dare vult ꝓmissor: vt j. de act. §. præterea. Si autẽ secũdum vnius intellectum tantum valere potest. secũdũ eius intellectũ valet: vt hodie dare mihi Bononię decẽ promittis? si enim de hac Bononia in qua sumus intelligatur, valet: alias non: vt j. de verb. obli. l. quoties in stipulationibus. & de rebus dub. l. quoties. ij.

Quod turpi. CASVS. Stipulatus fui sic, Promittis mihi decẽ, si Titium occidero, vel si furtũ fecero? valetne huiusmodi stipulatio? respon. ꝙ non. Quod enim ex turpi causa promissum est &c. Franc.

[e] Promissum est. Siue dicam, Promittis homicidium facere: siue dicam, Promitto decem, quia promittis facere homicidium: vt ff. de verb. obli. l. generaliter.

[f] Non valet. Huiusmodi enim cõditiones turpes, impossibiles præsumũtur à iure: vt ff. de condi. institu. l. si filius. vnde nõ valet stipulatio. vt s. eo. §. si impossibilis. Circa qđ tamẽ dic, ꝙ aut ipsum ꝙ ꝓmittitur, est turpe, vt facere homicidium: & tunc nõ valet. nec etiã pœna apposita: vt ff. de ver. obli. l. generaliter. & l. veluti. & l. si plagij. Idem dico, & si sub cõditione turpi, vt hic. Aut si honestum promittatur, sed tamẽ turpiter, vt dare decẽ, sed per metũ vel per dolũ: tunc valet quidẽ promissio facta, sed exceptione eliditur: *vt C. de inuti. stipu. l. dolo. nisi in casu, vbi ipso iure non valet promissio facta per metũ: vt ff. quod metus causa l. si mulier. §. dos. secundũ Ioan.

Stipulatio conditionalis trãsit ad hæredes stipulatoris & promissoris. Aretinus.

Cùm quis sub aliqua cõditione stipulatus fuerit: licet ante cõditionem decesserit: postea existente conditione hæres eius agere potest. [g] Idem est & ex promissoris parte.

Qui promittit certo tempore dare: non potest conueniri, nisi totus terminus sit elapsus.

Qui hoc anno, [h] aut hoc mẽse dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni, vel mensis præteritis, [i] nõ rectè † petet.

Promissori datur tempus habile ad soluendum. Aretinus.

Si fundum dari stipuleleris, vel hominem: non poteris continuò agere: nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri

Cũ qs. CASVS. Stipulatus fui à Titio dari mihi decem, sub aliqua conditione ante, quã existeret conditio, decessi: post modũ existente cõditione, quæritur vtrũ meus hæres agere possit ex ista stipulatione? Et respõ. Iusti. quod sic. Eodẽ modo, si me stipulatore viuente demũ ante cõditionis euẽtum decedat promissor: post modum si existat conditio. potero agere contra hæredes promissoris. Frãciscus.

[g] Agere potest. Hoc in cõtractibus. vt hic, & s. de verb. obli. §. ex conditionali. aliud in relictis. vt C. de cadu. tol. §. si autem aliquid. & ff. de manu. test. l. si ita scriptum fuerit. in fine legis. Et facit ad hunc §. ff. de periculo & commo. rei ven. l. necessario. §. quod si pendente. j. respon.

Qui hoc anno. CASVS. Stipulatus fui à te dari mihi decẽ hoc anno, vel hoc mẽse, q̃ritur quando possim ista decẽ petere? Et respõ. Impe. ꝙ oibus partibus anni vel mensis præteritis possum petere. aliud autẽ est, si stipulatus fui mihi dari aliquod annuum, quia tunc in principio anni peti potest. h. d. Franc. de Are.

[h] Qui hoc anno. i. qui stipulatus est his ṽbis, Promittis hoc anno vel hoc mense. Et no. ꝙ iste §. est lex. ff. de ver. obli. & incipit, Qui hoc anno. Accur.

[i] Præteritis. i. elapsis. sed secus est in relictis, fauore vltimæ voluntatis. nam in capite anni præstatio fit: vt C. quãdo di. leg. ced. l. j. vel distingue, aut ꝓmittit per hæc verba, hoc anno, vel quolibet anno. & tũc in fine anni fit solutio: vt hic, & ff. de ver. obl. l. qui hoc anno. & l. eũ qui certarũ. Aut annuũ: & tũc in capite anni fit solutio, siue legatũ sit, siue in cõtractu fiat promissio secundũ Io. & B. vt ff. de cõdi. & demõ. l. si in annos. & ff. quãdo di. leg. ced. l. nec semel. Vnde versus. Annua si debes, tũc inspicies caput anni: Anno si debes, in fine teneberis anni. Sed quid si vsque ad forum rem promiseris? Videtur ꝙ statim incœpto foro possit agi: vt ff. ad Treb. l. qui filiũ. §. Sabinus. ADDITIO. Et hãc ap. Ang. hic, ꝓpter dictionẽ vsq;, quæ de ꝓprio significato excludit: vt l. j. ff. de pig. act. secũdũ Ang.

Si fundũ. CASVS. Promisi fundũ & hominẽ pure quæro ergo cũ ista stipulatio sit pura, vtrũ ex ea incõtinẽti possim agere? Et respõ. Iusti. ꝙ nõ. nisi tantũ tẽpus præterierit, quo traditio fieri possit. & h. d. Super aũt isto tit. soleba: aliquãdo à quibusdã fieri tale quare: quare apud antiquos ista stipulatio, promittis mihi pridie quã moriar, erit inutilis: hæc autem, Promittis mihi

* Vel per indi. officiũ. rescinditur. leg. si dolo. C. de inutil. stipula. & l. interpositas. C. de transf. l. si. §. j. ff. de met. cau. quod habetur in l. eleganter. ff. de dol.

† Nisi fauorabilius esset secũdum stipulatorem interpretari l. in ambiguo. ff. de reg. iur.

† Nota quia hoc tempus fauore promissoris, vnde debet interpretari in eius fauorem, vt demũ anno finito teneatur, secus si dixisset annum promitto quia hoc tẽpus est appositũ fauore stipulatoris. Aeg. Per.

Stipulatio an vitietur propter turpitudinem.

Solutio quando fiet si hoc anno promissũ sit.

mihi x. cum moriar, apud antiquos erat vtilis? qdam istud quare reputāt ꝑ trusa, cū ius antiquum hodie sit correctū. sic tñ respōdetur, Incertior est dies mortem precedēs, quā dies mortis dicatur, vt in pluribꝰ: & propter maiorē incertitudinē dies ꝓxima morti dicebatur apd antiquos stipulatio in diem ꝓximā morti: nō sic aūt in diē mortis. Franc.

a Fieri posit. Cū commodo promissoris: vt ff. de ver. ob. l. nepos proculo. nec tamen inimicū expectatur, licet prius nō posit soluere: vt ff. de verb. obli. l. continuus. §. illud. Item & si incontinenti potest, nō tamē ideo statim exigitur: vt ff. de sol. l. quod diximus. Quoddā ergo tempus mediū eligimus. s. x. dierū, secundum quosdam: vt ff. de constit. pe. l. promissor. Vel dic arbitrio iudicis, cū lege non sit determinatū: vt ff. de iur. delib. l. j. in fi. qui iudex statuet tēpus quoddam, nec nimium, nec modicum: vt ff. de sol. l. ratum. & rē ra. ha. l. quo enim. §. j. & j. de offi. iud. j. rñ. Item nunquid idem in quantitatibus, quod in speciebus hic dicitur? Respō. non, imo tempore tanto quantum iudicatis datur, expectatur: vt ff. de iudic. l. si debitori. s. quatuor mēsium 2: vt C. de vsur. rei iudica. l. ij. secundum quosdam. vel verius dic: vt no. s. de verb. obli. §. omnis. in glo. j. statim &c.

1 Promissor an statim conueniri possit.

posit a.

TITVLVS XXI.

DE FIDEIVSSORIBVS.

Quandoquidem nō semper ei qui promittit tutum est credere, cautius erit alium assumere, qui obligationem illam in se recipiat, promissore quoque remanēte obligato, quem fideiussorem à fide promissa appellamus, quiquidem cuiuis obligationi vtrunque contractæ, etiam si naturalis tātùm sit, accedere potest.

PRo eo, qui promittit b, solēt alij obligari, q fideiussores appellant: quos homines c accipere solent d, dum curant, vt diligentius sibi cautum sit e.

Omni obligationi accedere potest fideiussor, & ciuili tantùm, & naturali tantùm: & non tantùm pro homine libero, sed etiam pro seruo. Areti.

In omnibus autem obligatiōibus f adsumi possunt: id est, siue re, siue verbis, siue literis, siue cōsensu g contractę fuerint. At nec h illud qdē interest, vtrum ciuilis i, an naturalis k sit obligatio, cui l adiicit fideiussor: adeò m quidē, vt pro seruo n quoque obligetur o, siue extraneus sit, qui fideiussorem à seruo accipiat,

ADDITIO. Vnde plena cautio dicitur cū fideiussoribus, sed plenior cū pignoribus, simpliciter vero prolata ab homine intelligitur sine fideiussoribus: secus, si à lege vel à prætore, nisi procederet vltra declarādo nudam cautionem sufficere. Ang.

In omnibus. CASVS Quæsiui ab Imperatore, an fideiussor accipi posit solummodo à debitore, qui est verbis obligatus? Resp. dicens, ꝙ fideiussor potest accipi in omni obligatione, siue sit obligatio contracta re, siue verbis, siue cōsensu: & plus dico, ꝙ fideiussor potest dari pro obligatione ciuili tantum, & pro naturali tantum, & pro ciuili & naturali: vnde cum seruus domino suo posit naturaliter obligari: potest & dare fideiussorē domino suo in id, ꝙ ei naturaliter debet, & etiam extraneo: & erit ille fideiussor à seruo datus domino naturaliter & ciuiliter obligatus: cū tamē debitor principalis sit tm̄ naturaliter obligatus: quod mirū videtur: cū plus non debeat esse in accessione, quā in principali obligatione: vt j. eo. ti. §. fideiussores. Ad quod respōdet: quod plus loco, vel tēpore, vel re, vel causa nō potest esse in fideiussore, quā in principali debitore: tamē circa illud idē qđ debet principalis debitor, potest esse efficacior obligatio fideiussoris, quam principalis debitoris. Fran.

DE FIDEIVSSORIBVS.

Continua sic. Visum est de ijs, qui principaliter obligantur ex pluribus contractibus. Verùm quia, vt hic dicit textus in principio, pro eo qui obligatus est, solet accedere fideiussor: ideò post illos titulos subijcitur iste, De fideiussor. Aretinus.

PRo eo. Totus iste ti. diuiditur in v. partes. Primo qualiter fideiussores accipiunt. Secūdo in qua obligatiōe accedere possunt. Tertio qñ sunt plures fideiussores, an insolidū vel pro parte quilibet obligeī. Quarto, ꝙ nō pōt fideiussor in plus obligari, quā principalis, & quādo dicitur in plus obligari. Quinto, quando solēnitas intrinseca presumitur. Secūda ibi, In oībus. Tertia ibi, Si plures. Quarta ibi, fideiussores. Quinta ibi, In stipulatiōibus. CASVS Quęsiui à Iusti. vñ procederēt fideiussores, siue ortū haberēt? Certe dicit ipse, sæpe cōtingit, ꝙ vnus principaliter obligatur, & alius pro eo introducēdo obligatur, qui fideiussor appellatur. & fideiussores istos accipiunt creditores, dū curant, vt tutius sibi caueatur. Fran.

2 Quibus pendentibus capi poterit, ni si satisdet, qđ aduemiente termino satisfaciet nec interim compēsatur, vel aliquid operepo terit: quia tale tēpus miseratio nis causa cōceditur secūdum Angel.

b Promittit. Scilicet principaliter. s. per stipulationem. & idē si quocunq; alio modo quis obligetur: vt j. eod. §. j. & ff. eo. l. j. Nunquid autem accessoriæ obligationi accedere fideiussor potest? Respon. sic: vt ff. eo. l. Græce. §. fi. & de pign. act. l. si rem. §. j.

c Quos homines. Id est fideiussores.

d Solent. Scilicet creditores.

e Cautū sit. Et ē cautū sine dubio: vt j. de repli. §. fi.

f In omnibus autem obligationibus. Id est in omni specie obligationū, dummodo nō sit cōtra legē: vt ff. eo. l. cum lex. Sed contra. C. ne fideiuss. do. den. l. j. Sol. illud speciale est 3. Item in pręsentibus & futuris negotiis potest accedere fideiussor: vt ff. de iudic. l. non quemadmodum. & j. eo. §. fideiussor.

3 Hoc verum in fideiuss. de dote conseruanda ꝓpter perfidiam cuiusdam inter eos: vt ibi dicit tex. Quid autem de dote restituenda, vide in l. cōstante. §. quoties. ff. so. ma. Angel.

g Consensu. Siue etiā ex maleficio vel quasi: vt ff. eo. l. Græce. §. sed & si ex delicto.

h Nec. Id est, non.

i Ciuilis. Scilicet tantum: vt pro eo, qui fuit confessus spe futuræ numerationis: vt j. titu. proxi. habet tamen eandem exceptionem, quam reus: vt C. de nō numera. pecu. l. penul. in fine. & l. tam mandatori. Et sic nota ciuili tantum obligationi accedere fideiussorem: vt hic, & dicta l. dicitur. & ff. eodem. l. fideiussor obligari. §. ij.

k Naturalis. Scilicet vt pro seruo, vt subiicit, & ff. eo. l. fideiussor. §. fideiussor accipi. ergo quātum ad dationem fideiussoris non interest, sed quo ad alia multa interest. s. inter ciuilem & naturalem obligationem: vt ff. de const. pecu. l. j. §. debitum. & l. quod ii maritus. §. si quis autem. Accursius.

l Cui. Scilicet obligationi.

m Adeo. Id est, in tantum.

n Pro seruo. Qui seruus de iure naturali tenetur tantum, non ciuili: vt ff. de condi. inde. l. si id quod. & s. de lib. §. j. & s. de inuti. stip. §. itē inutilis. & huic naturali accedit hic fideiussor. At ipse seruus fideiubere nō potest: vt ff. eo. l. seruus inscio. & l. seq.

Seruus ciuiliter nequit obligari.

o Obligetur. Fideiussor, Qui pro eo intercedit.

Domi

a Dominus. Nõ idẽ ecõtra, vt dominus seruo possit fideiussorẽ dare. Et est ratio: quia talis fideiussor obligando se seruo, per consequens domino obligatur. Itẽ pro eodẽ. s. domino obligatur: quod esse nõ potest, vt idem pro eodẽ, & apud eũdẽ possit obligari: vt ff. eo. l. si quis pro eo. §. j. & l. Vranius. & ff. ad Velleia. l. tutor. Accursius.

nisi expresse insolidũ promittatur: & sic videtur corrigi qđ hic dicitur: vt in authen. de duo. reis. §. j. colla. vij. Vel verius (vt puto) dicta aut. loqtur in pluribus reis debẽdi: in quibus etiã iure veteri videtᷣ fuisse cautum, vt pro partibus teneantur: vt ff. de duo. re. l. reos. At secus fit in fideiussoribus, quorum quilibet tenetur in solidum, vt ipse reus pro quo intercedit. & ita habebit locum epistola hodie, vt olim.

ADDITIO. Et ista communiter approbatur. Adhibentur enim isti pro securitate: vt s. eo. in princi. secus in duobus reis: ideo &c. Io. Fab. & Ang.

siue ipse dominus [a] in id, quod sibi naturaliter debetur.

Obligatio fideiussoria: est transitoria ad hæredem. Are.

Fideiussor non tantùm ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit obligatum [b].

Fideiussor potest adhiberi, etiã pro futura obligatione. Areti.

Fideiussor & præcedere [c] obligationem, & sequi potest.

Si plures sint fideiussores pro eodem interuenientes, insolidum tenentur singuli: diui tamen Hadriani beneficio si omnes litis cõtestatæ tempore soluendo existãt, in viriles scinditur debitũ: quòd si vnus fideiussorum neglecto diui Hadriani beneficio solidũ debitum exoluerit: frustra à confideiussoribus viriles repetere nitetur: sed ei cum principali debitore experiendum est.

Si plures sint fideiussores, quotquot erunt numero, singuli insolidum tenentur [d]. Itaque liberum est creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola [e] diui Hadriani compellitur creditor à singulis, qui modo soluẽdo sunt litis contestatæ tempore, partes [f] petere. Ideoq; si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit: hoc cæteros onerat [g]. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consecutus fuerit: huius solius detrimẽtum erit si is [h], pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cùm potuerit iuuari [i] ex epistola diui Hadriani, & desiderare, vt pro parte in se detur actio.

Fideiussoria obligatio accessoria est principali, quo fit vt maior principali esse nequeat: minor autem queat.

Annota, illud vulgatum. Qui citò dat, bis dat.

Fideiussores ita obli-

Fideiussor, an sem per relinquat hæredem obligatum.

Fideiussor. CASVS. Si aliquis pro debitore aliquo fideiubeat: non solum ipse est obligatus, quandiu viuit, sed etiam si decesserit, relinquit hæredẽ obligatum, & huius ratio est: quia ex contractu tenentur hæredes.

b Relinquit obligatũ. Siue hoc dictũ sit, siue nõ. & idẽ in omni obligatiõe ex contractu, vel quasi in ipsa re principali: vt hic, & ff. de act. & obli. l. ex contractibus. Sed quid si ad pœnam furti obligatus est, vel alia actione vel obligatione, quę nõ transit ad hęredes? Respon. Non puto teneri ex hoc casu hæredem quasi naturam mutet hoc casu stipulatio: vt argu. ff. si quis cau. l. si eum. §. qui iniuriarũ. & j. de act. §. fuerat aũt [1]. & facit ad hũc §. ff. eodem. l. iiij. §. finali.

[1] Hoc verum intellige quando simpliciter pro tali actione, vel delic. fideiubet: secus si pœnam vel certã summã: licet pro delicto ꝓmiserit, vel pro eo q iam erat cõdemnatus: qa cõtra hæredem transi[...] nisi sub cõditione ꝓmisisset. Io. Fab. & Angel.

Fideiussor. CASVS. Pone quod aliquis ita fideiussit pro Titio, Fideiubeo pro Titio in id quod sibi credes, vel in id quod sibi credidisti: valet ne talis fideiussio? Respond. quod sic. & hoc est, quod in istis duobus §§. dicitur. Francis.

c Fideiussor & ꝑcedere. Puta fideiubeo in id quod sibi credes, vel credidisti, vel credis. Nã in his tribus temporibus potest accipi, vt hic, & ff. de vsufru. earũ rerum, quæ vsu. con. l. quoniam. §. fi.

Si plures. CASVS. Pone quod pro quodam debitore penes suum creditorem quatuor fideiusserãt, nunquid isti plures fideiussores tenentur insolidum? Rñ. Iusti. quod sic: & liberum est creditori à quo petat, si velit exigere solidum, de rigore iuris primitiui: sed postea inuenta fuit epistola diui Hadriani, in qua cauetur, quod inter omnes fideiussores, qui sunt soluẽdo tempore litis cõtestatę diuidatur obligatio. sed si tempore litis contestatæ vnus inueniatur non soluendo, cæteros onerat. Sed pone, cum quatuor sunt fideiussores, quod vnus conuentus à creditore, solidũ soluerit: quid iuris in isto casu? Respon. Iusti. ꝙ si principalis debitor non sit soluendo, hoc erit suum detrimentum. & sibi debet imputare, quare totũ soluit: quia potuisset se iuuisse epistola diui Hadriani. h. d. Francis.

d Tenentur. Idẽ est in pluribus mandantibus, vel iubentibus: vt ff. quod iussu. l. fi. Sed videtur iure nouo, quod pro parte sua tantũ quilibet teneatur ipso iure: vt iam non sit necessaria epistola, de qua subiicitᷣ hic:

e Ex epistola. Sed vbi est hæc epistola? Respondet, non habemus eam scriptam: multoties tamẽ de ea mentionem facit lex, vt hic, & C. de consti. pec. l. fin. & ff. eod. l. inter fideiussores. & l. seq.

f Partes. Hęc tamẽ epistola fallit in v. casibus: vt in fideiussoribus tutorum qui non implorant beneficium, licet tutores implorent: vt ff. rem pup. saluam fore. l. fina. & ff. de tut. & ra. distra. l. j. §. nunc tractemus. Item fallit in fideiussore fideiussoris: vt ff. eod. l. si plures. §. fi. Itẽ fallit, quando cęteri fideiussores soluendo nõ sunt tẽpore litis cõtestatæ: vt infra subiicit statim. Item fallit, quando eiusdẽ summę sunt fideiussores, sed non pro eodem debitore: vt ff. eo. l. si à Titio. Item & quando inficiantur: vt ff. eo. l. si dubitet. §. ita. Sed nũquid hæc exceptio epistolę est perẽptoria vel dilatoria? Videtur perẽptoria: qa prorsus perimit id in quo opponitur. Itẽ econtra videtur dilatoria: qa ante litẽ contestatam opponi debet, vt hic: quare videtur dilatoria: vt C. de proba. l. exceptionem. Sed dico eã quasi anomalam, cum nec peremptorias prorsus imitetur, quæ vsq; ad sententiã opponuntur: nec dilatorias, quę tantum differunt: vt j. de except. §. hæc exempli. & C. sent. rescin. non. poss. l. peremptorias [2]. Sed qđ si soluit, nũquid repetet quasi sit fauorabilis exceptio? Videtur quod sic, vt in Velleia. vt ff de cõdi. inde. l. qui exceptionẽ. & ff. eo. l. si contendat. Sed cõtradico: quia non inuenio, quod sit sic fauorabilis, & qui suum recipit: vt ff de condi. inde. l. repetitio.

Exceptio diuisionis fallit in quinque casibus.

Exceptio epistolæ diui Hadriani est anomala.

[2] Tu dic, qđ etiam vsque ad sententiam potest opponi: vt not. gl. in l. fideiussor. C. eo. an autem post sententiã vide Angel. hic.

g Onerat. Argu. contra ff. ad leg. Rhod. de iact. l. ij. §. si quis. Accursius.

ADDITIO. Solu. ibi non erat fideiussor obligatus, nisi pro sua parte.

h Si is. Scilicet, reus.

i Iuuari. Facit ff. eo. l. vt fideiussor.

Fideiussores. CASVS. Quęsiui à Iustinia. vtrum fideiussores ita possint obligari, ꝙ plus debeãt, quam debeat debitor principalis? Et rñd. Iustin. quod non.

Oblig

Obligatio enim fideiussoria accessoria est principali obligationi. Plus enim non debet esse in accessione, quam in principali obligatione: sed econuerso bene potest esse. Si enim principalis debitor obligetur in decē, bene pōt fideiussor obligari in quinque, quod fideiussor obligetur in viginti hoc esse non potest. In versi. Item si ille, casus est talis, Supra dixi, quod in maiori quātitate nō potest teneri fideiussor, quā debitor principalis. Idem dico in tempore. nō enim potest esse, quod fideiussor teneatur pure, qn̄ principalis debitor sub conditione obligatur: q̄a sic in plus teneretur fideiussor, quam debitor principalis: quia plus intelligitur non solum in quantitate, sed etiam in tempore minus & plus intelligitur. econuerso autem non potest obligari pure. hoc dicit.

Cócor. l. fideiussores. & l. in partem. ff. eod.

gari nō possunt, vt plus debeant, quā debet is, pro quo obligātur. [a] Nā eorū obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus [b] in accessione pōt esse, quā in principali re. At ex diuerso, vt minus debeāt, obligari possūt. † Itaq; si reus decē aureos ꝓmiserit, fideiussor in quinque rectè obligat̄: cōtrà [c] verò obligari non potest.

Itē si ille purè promiserit, fideiussor sub cōditione ꝓmittere pōt: cōtrà [d] verò nō pōt. Nō solū autē in quātitate, sed etiā in tēpore minus aut plus intelligit̄. Plus est enim [e] statim aliquid dare, minus est post tempus dare.

Fideiussor soluēs pro reo, habet contra eum mandati actionem. Aretinus.

[a] Obligantur. Sed nunquid in idipsum in quo reus tenetur, saltem remanet obligatus, quādo in plus fideiussit? Quidā dicunt quod sic: pro q̄bus est hoc generale. Vtile per inutile nō vitiatur: vt ff. eod. l. si à reo. §. j. & C. de do. l. si quis argentum. §. sed in his omnibus. Nos contra scilicet quod in nihilo teneatur: & est pro nobis ff. eod. l. Græce. §. illud.

ADDITIO. Collige ex glos. duas opiniones. Prima, q͞d vbi fideiussor fideiubet in plus, quā reus principalis debet, obligatur pro occurrente quantitate. & pro hac sentētia allegatur primo l. si à reo. ff. eo. l. si hactenus. in fi. ff. de consti. pecu. l. rogatus. in fi ff. manda. allegatur vulgaris regula: Quia vtile p inutile vitiari non debet, regula iuris. vtile. lib. vj. Christopho.

[b] Nec plus. Cōtra hanc regulā est s. de rerum diui. §. si tamen rem alienam. Item ff. de contrahen. emp. l. si in emptione. in princi. ibi, nec refert. Item ff. de solu. l. qui res. §. mihi decē. & §. qui stipulatur. & §. mihi Romæ. Sed his omnibus da generalem solutionem, vt sic exponas hanc literam, non plus esse potest in accessione &c. i. in accessoria obligatione, secūdum Ioā. Item contra ff. de iud. leg. non quemadmodum. Sol. ibi non est plus: quia licet fideiubeat ante reum, nō tamē plus tenetur. Item contra s. eo. §. j. versi. at nec. Sed ibi non est plus eo modo, quod dicitur plus. Dicitur enim plus quatuor modis, quorum nullus est ibi: vt j. de act. §. plus autem. Accur. ADDITIO. Et est ratio: quia in dictis quatuor modis disparitas prouenit ex facto stipulatoris: ideo sibi imputet. Disparitas vero inefficacia, seu substantia obligationis ex iuris ordinatione prouenit, ideo sibi magis succurritur.

An autē hic quatuor modis contingat in amplius fideiussorē, atque reū obligari: vide hic p Ioan. Pla.

[c] Contra. i. si reus quinq; promisit, fideiussor decem.

[d] Contra vero. Si reus sub conditione promittat, & fideiussor re. Accursius.

[e] Plus est enim. Facit ad hoc ff. de ver. sign. l. si cui §. fina. & j. de actio. §. plus autem. & ff. de solu. l. solidū. & ff. de solu. mat. l. si constante. §. quoties. Accur.

Si quid. CASVS. Supra dictum est, quod inter fideiussorē & creditorē est obligatio verborum. sed quæ est obligatio inter fideiussorē & principalē reum? Et respō. Iusti quod si aliquid fideiussor pro reo soluerit, habet cōtra eum actionē mādati: & ita quāquā verborum obligatio, quæ est stricti iuris, sit inter fideiussorem, & principalem debitorē, est obligatio mandati, quæ est bonæ fidei. Franc.

Si quid autē fideiussor ꝓ reo soluerit: [f] eius recuperādi cā habet cū eo mandati iudiciū. [g] Græcè [h] etiā fideiussor ita accipit, τῆ ἐμῆ πίστει κελεύω ἐγώ. † sed & si dixerit θέλω * siue βούλομαι, * sed & φημί: * pro eo erit, ac si dixerit, λέγω. †

Solennitas intrinseca interuenisse præsumitur, quando scripturæ verba apta sunt illam cōprehendere.

In stipulationibus fideiussorum, sciendum est hoc generaliter accipi: vt quodcunque scriptum sit quasi actum[i], videatur etiam actum. [i] Ideoq; cōstat, si quis scripserit se fideiussisse: videri omnia solenniter [k] acta. [l]

[f] Soluerit. Siue per iudicē, siue nō: vt ff. mandati. l. idēq;. §. fideiussores. Sed etiam in casibus quatuor ante, quam soluat, agit mādati: vt si hoc dictū sit, vt ad tēpus teneatur. Itē si fuerit cōdēnatus, itē si cœpit bona sua dissipare reus, itē si diu stetit fideiussor in obligatione: vt C. māda. l. si pro ea. & ff. manda. l. Lucius. [1] alias non agit ante, quam soluat, sed soluere debet: vt ff. de condic. inde. l. indebitā. Sed etiam in his casibus nullo modo agit: vt si pro inuito, aut donādi animo, aut in rē suam fideiussit: vt ff. manda. l. si remunerādi. §. si passus. & l. si pro te præsente. Itē si hoc actum sit, vt non agam: vt ff. mandati. l. si remunerandi. §. Marcellus. Item si mandatum non sit obligatorium: vt j. mandati. §. illud. Item & si fideiussor non opposuit exceptionem, quam debuit opponere: vt ff. mandati. l. si fideiussor. Accur.

[g] Mandati iudicium. Id est, actionem, si intercessit mandatum, vel etiam eo præsente fideiussisset: vt ff. mandati. l. qui fide. & l. ex mandato.

[h] Græce. Facit ff. eod. l. Græce. j. respon. & j. quibus mo. tolli. obliga. §. j. versic. sed & Græce. & supra, de verbo. obli. §. vtrum autem. Accur.

In stipulationibus fideiussorum. CASVS. Stipulatio autē in fideius. potest esse cauta, & non cauta: si autem cauta non sit, vt si instrumentum dicat, quod ipse promiserit creditori interroganti, nihilominus omnia præsumuntur solenniter acta, quasi interrogatio promissionē pręcessisset. h. d. vsque ad finem. Francis.

[i] Etiam actum. q. d. si ita dicit scriptura, ac si vere ita fuisset factū, quod forte fuit vel non fuit actum, certe p̄sumitur pro scriptura, vt sic videatur actū: et est hęc scriptura priuata. dicit enim, si quis se &c. & ex causa vnde incōtinēti pręiudicat, nisi cōtra ꝓbetur: vt ff. de non nu. pec. l. generaliter. Et facit ad hūc §. ff. de ver. obli. l. sciendum. & C. de cōtra. stipu. l. j. & s. tit. j. §. si scriptū. In scriptura autē publica constat ei stādū multo magis, nisi cōtra probetur: vt C. de proba. l. cū precibus. & in auth. de fide instru. §. si vero moriantur. in prin. §. col. vj. [2] Item nota hic præsumi omnia solēniter acta, quod probant supradictæ leges. Accur.

[k] Solenniter. Id est, etiam interrogationē factā fuisse: quam necesse est præcedere: vt s. de ver. obl. in princip. & C. de contrahen. & commit. stipu. l. j.

[l] Acta. Sed cōtra. ff. de pub. in rem actio. l. quæcūq;. §. fina.

Fideiussor in quatuor casibus agit antequā soluerit.

† Idest, mea fideiubeo ego.

. i. volo.

* Idest, consulto volo.

Idest, affirmo.

† . i. dico.

[1] Intellige de arbitrio iudicis: secundū cōmunē opin. & no. q̄a debuit stetisse in obligatione nec sufficeret q͞d stetisset in ꝓmissiōe tātū, vel fideiussiōe. Et alios casus adde ad istā gl. vt per Ang. hic.

[2] Nota secundū Angel. hic, quod falsitas instrumēti item solēnitas, vel error scribentis possunt ꝓbari p testes. Item simulationes dūmodo contractus fuerit sine scriptis celebratus, licet in scriptis redactus fuerit: alias si in scriptis sit celebratus: nō reprobatur nisi p contrariā scripturā. De qua materia vide s. titu. j. §. item verborū. Angel.

§.fina.Sol.ibi sunt extrinsecæ solẽnitates de tutore & iudice, qui debent adesse, cum pupillus vendit. At hic actus promissiõis nullus est sine actu interrogationis. Vnde ex quo dixi, fideiubeo. vel ꝓmitto, intelligitur interrogatio facta esse quasi pars promissionis: & sic non est extrinseca solennitas, cum sit pars stipulationis.

TITVLVS XXII.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBVS. †

DE LITERARUM obligationibus.

Iste tit. continuatur ad præcedentia. Quia supra visum est de obligationibus quæ contrahuntur re & verbis: ideò nunc ponit de his, quæ contrahuntur literis. Aretinus.

Qui se mutuum accepisse, numerationis futuræ spe, in scriptis confessus fuerit, ni intra biennij spatium non numeratæ pecuniæ exceptionem obiecerit, postea litteris effectualiter obligatur.

OLim scriptura [a] fiebat obligatio, q̃ noĩbus fieri dicebatur: † quæ nomina hodie non sunt in vsu. Planè [b] si quis [c] debere [d] se scripse-

† Sic etiã præsumitur ꝓ sentẽtia iudicis, qd sit solenniter lata. vide tamen de hoc in ca. quoniam contra. in glo. ñ. extra de ꝓ. & in ca. sicut nobis in glo. super ver. exprimatur. post med. extra de re iud.

Olim scriptura. Totus iste titu. diuiditur in duas partes. Primo ponit qualiter olim scriptura obligabat, & eius correctionem & nouum statutum. Secundo ponit intra quantum tempus olim & hodie potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ. Secunda ibi, Multum. CASVS. Quæsiui à domino Iustinia. quid esset obligatio literarum? Et respon. dicens, quod obliga. literarũ est illa quæ neque cõstat re, neque verbo, neque cõsensu: sed literis siue scriptura. Ista obligatio literarũ fiebat olim cum quadã solẽnitate, quã hodie non habemus. Obligatio tamen ista inefficax est, quandiu ei potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ, scilicet olim vsque ad quinquennium: sed hodie intra bienniũ. Ex ista aũt obligatione nascitur actio, quæ vocatur condictio ex lege. s. tunc quando nõ habet locum exceptio non numeratæ pecuniæ, cum non sit verborum obligatio, si enim esset verborum obli. non haberet locum tit. iste, sed ad præcedentes tit. esset recurrendum. Ad intellectum tamẽ tam tex. quam glo. istius §. sciẽdũ est quod si aliquis cõfiteatur in iudicio se debere aliquid alicui, tunc valet ista confessio, etiam si sine causa cõfiteatur cum authoritas iudicis, siue iudicij vicẽ causæ suppleat: vt ff. de inter. act. l. j. & iij. si autẽ extra iudiciũ facta sit cõfessio: aut est facta sine causa, & tũc nõ valet, aut cũ cã & tunc distingue: quia aut opponitur causa mutui, & tũc in odium fœneratorum poterit opponi exceptio non nume. pec. intra biẽnium: & cõpellitur fœnerator probare pecuniam se numerasse. Aut apponitur causa dotis, & tunc intra mensem vel annum poterit opponi exceptio non nume. dotis. Si autem ex alia causa confiteatur se debere, veluti causa empt. similiter incõtinenti præsumitur causa vera. & sic cõfitenti præiudicat. Idem quæritur, cum quis cõfitetur in scriptura se debere, quare nõ statuit scripturæ præcise, sed potest opponi contra eam except. nõ nu. pecu. Dicas quod multũ refert, vtrum in scriptura ista contineatur sic, Noueritis M. in nostra præsentia constitutũ cõfessum fuisse se debere tali ex causa mutui c. Hæc enim scriptura non dicit pecuniã non nume. fuisse, sed confessum fuisse se debere tali: ꝙ forsan spe futuræ numerationis fecit, quæ forsan non fuit subsecuta: & propterea cõtra talẽ scripturã bene potest opponi except. nõ nume. pec. nec sequitur ꝙ de necessitate tali stetur scripturę, vt potest subtiliter indaganti liquere. Si autẽ ita cõtineatur in scriptura, Noueritis ꝙ talis in præsentia nostra cõstitutus numerauit vel numerari fecit tali c. hic fit mẽtio p̃cise in scriptura de numeratione facta: ideo scripturæ stare oportet, qa nõ põt huiusmodi literis exce. nõ nu. pec. opponi. Itẽ scire debes, ꝙ propter tres gradus existẽtes in scriptura. s. scripturæ, stipulationis & iuramẽti, dicũt quidã: ꝙ tres sunt exce. rñdẽtes istis tribus gradibus. Aut enim cõfitetur quis se debere aliquid in sola scriptura. s. sine stipulatione vel iuramẽto, & cõtra istam scripturam habet locum exce. non nu. pecu. aut in scriptura in qua cõtinetur stipulatio: & cõtra istã opponitur exc. in factum. Aut in scriptura, in qua continetur iuramentũ, & cõtra istã opponitur exc. doli. Alij dicunt, ꝙ exce. non nu. pec. nõ est exceptio specialis, sed generalis cũ qua cõcurrit exce. doli specialis. sed quia exce. doli non habet locum cõtra patrẽ vel patronum: ideo adinuenta fuit exc. in factũ, quæ poterit opponi cõtra scripturas in tali casu. Multi autẽ dicũt, quod si debitor ante biẽnium exc. non nu. pec. opponat, & artet creditorẽ ad probandum pecuniam fuisse numeratam, post biẽnium etiam poterit ipsam opponere, sed nõ cũ tanto effectu: quia tunc necesse habebit probari pecuniã non fuisse numeratam. h. d. Francis. de Are.

a Scriptura. Id est, solennitate quadam scripta, quæ per quædam nomina specialia fiebat, vt subiicit.

b Plane. Licet dicta ṽba i vsu esse desierit: plane &c.

c Si quis. s. homo priuatus. Idẽ est & si fiat per aliũ, dummodo p̃ publicã personam, aliud si per priuatam: vt C. de ꝓba. l. instrumẽta. argu. tamẽ cõtra ff. de pig. l. fideiussor. §. j. Sed ibi in scribẽtis preiudiciũ credit.

ADDITIO. Not. regulariter scripturam priuatã non facere fidem. Fallit quando hęc scriptura aliquid continet cõtra scribẽtẽ: quia non est verisimile aliquẽ scribere contra se, quod veritati non innitatur: arg. in l. exẽplo. cũ ibi no. C. de proba. Fallit secundo, si talis scriptura priuata habet subscriptionẽ triũ testiũ fide dignorum. Authen. si quis vult caute deponere. C. qui po. in pig. ha. Christoph.

d Debere. s. ex causa mutui, & sine stipulatione: hæc enim verba nõ sunt apta ad stipulationẽ: vt s̃. de ver. obli. §. j. Si aũt sine causa, nõ preiudicat: vt ff. de ꝓb. l. cũ de indebito. in fi. Quid si stipulatio interuenit? Rñ. & tunc habet locũ effectus huius titu. nã exceptionẽ in factũ põt opponere: vt C. eo. de non nu. pec. l. cũ vltra. & hoc si spe futuræ numerationis: alias si tanquam iam esset debitũ, cũ nõ esset sciẽter cõfitetur, videtur donare, alias. i. si nõ vult donare, sed quia credit se ei debere, nõ valet stipulatio: qa obiicitur exceptio: vt ff. de regu. iur. l. cuius. & ff. de exce. do. l. ij. §. ij. Et not. caute hic ꝙ per verba p̃sentis tpis fit hæc obligatio: vt per hæc, Scribo me debere: vel Confiteor me debere, vt hic dicit: & sic est cõtra opinionẽ nostrã, qua dicimus obligationẽ literarũ debere fieri p verba futuri tẽporis tantũ: vt C. de postu. l. si sub specie. vt, Scribo me daturũ tibi x. ex causa mutui: ad instar stipulationis, quæ per verba futuri tẽporis tantũ fit. vt ff. de ver. ob. l. stipulationũ. j. §. stipulatio. Sed certe nec hic dico, ꝙ per hæc verba nascantur nunc & vt nunc, sed quasi etiam prius nata sit, si cõfiteor per verba p̃sentis vel præteriti tẽporis. & facit C. de episc. au. l. si p̃sens. & C. de nõ nu. pec. l. in cõtractibus. in prin. Vel apertius, nõ faciunt hęc verba vt obliger, sed vt obligatus præsumar: licet habeã * exceptionẽ. Vel verius, licet opponã per verba pręsentis vel p̃teriti tpis, tñ semper intelligũtur futura. Quid enim ꝓdest dicere, Cõfiteor me accepisse x. vel debere x. ex cã mutui: & hoc scribã, nisi intelligatur, & ideo reddã? Itẽ quid si dicam, Recepi ab illo x. ex causa mutui, & hoc scribã? Rñ. q dã nõ teneri, ꝓpter supradictã rationẽ: quia p verba futuri tẽporis debet fieri. Sed certe satis puto, ꝙ presu-

mar

† Vnd[e] et nomi[na] facere, [...] debitori[...] sibi conf[...] tuere. Cic[ero] lib. iij. of[fic.] sic. Emi[t] homo cu[...] pidº & lo[...] cuples i[...] ti, quam[...] Pythiº ve[...] luit: & c[...] mit instru[...] ctos: no[...] mina fa[...] cit: nego[...] tium con[...] ficit.

Stipula[tio] tantũ fit per verba futuri temporis.

* Hæc gl. Por. non placet. tu hic eum vi deto.

Obligatio fit tantũ per verba futuri temporis.

mar obligatus, sicut & cū scribo me debere, vt hic. nec enim verbis, imo rebus legē imponimus: vt C. cōia de leg. l. ij. Vel dic, ꝙ ibi intelligitur futurū, vt prędixi.

de iure deli. l. fin. §. licentia. Sed certe satis credo primum verū & æquum. Nec obstat, quod de iuramento dixi, quia ex parte illius l. in contractibus. nō habet iuramentū vim probationis, si non vult aduersarius: vt C. de re. cre. & iureiur. l. generaliter. §. sinautem.

...rit [a], qđ sibi numeratū non est [b]: de pecunia minimè numerata, post multum [c] temporis exceptionem [d] opponere non potest: hoc enim sæpissimè constitutum est [e]. Sic fit, vt & hodie [f] dum quæri non [g] potest scriptura [h] obligetur [i]: & ex ea nascatur cōdictio [k], cessante scilicet verborum obligatione [l]. Multum [m] autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus [n] vsq; ad quinquēnium procedebat. sed ne creditores [o] diutius possint suis pecuniis [p] forsitan defraudari: per constitutionem [q] nostrā, tempus coartatum est, vt vltra biennij metas [r] huiusmodi exceptio minimè extendatur [s] [t].

TITVLVS XXIII.

DE OBLIGATIONIBVS EX consensu.

a Scripserit. Id est scriptura confessus fuerit.

b Numeratum non est. Alias enim si numeratū esset: non literis, sed re obligatus esset: vt s. quib. mo. re contrahi. obli. j. respon.

c Multum. Hoc exponitur j. proxi.

d Exceptionē. Scilicet nō nume. pec. quę potest proponi, siue petat actor, siue non: vt [*] argu. C. eod. de non nume. pecun. l. si quasi: & in scriptis secundum quosdam: vt in authē. de temp. non so. pe. super dote. § j. colla. vij. Vel forte illud speciale in do. Primum tamē secundum Ioan. verius est. Accursius.

[*] Et hoc [in] his q̄ numero pondere &c. constant. At in his quę nō numero ac pōdere cōstāt habet locū exceptio non habitæ [...]ri, in qua excipiens debet probare secūdum Por. hic.

ADDITIO. Et hoc verum, vbi non prouocatus opposuit. Et est ratio, quia tūc obtinet vicem actoris, alias secus. Angel.

e Constitutum est. A multis Imperatoribus, qui fecerunt leges tales. C. eo. per totum vsque ad l. generaliter. nam postea Iusti. sunt.

f Hodie. Sic loquitur quasi supradicta loquātur ante tēpora Iustin. & nunc subiicit, quod hodie sit idem. Vel dicit, Hodie, id est, post quā cucurrit hoc tempus, scilicet quinquēnium olim, hodie biennium: vt j. proxi. & secundum hoc non debet esse, &, in textu. Acc.

g Dum queri nō. Dum querimoniam proponere non potest de excep. non numer. pecuniæ. quia ex quo cucurrit tempus, obligabitur per scripturam ad dādam pecuniam non numeratam.

h Scriptura. Id est per scripturam. Sed certe videtur neminem scriptura, vel literis obligari, sed intellectu, qui ex literis percipitur & verbis. ff. de act. & obli. l. non figura. quod quidam cōcedunt. Sed certe vtrūq; facit ad obligationem, & ipsa figura literarū, & consensus quem exprimunt, & quod dicta l. dicitur nō figura. s. sola. Item nunquid & per contrariam scripturam obligatio ciuilis nata poterit tolli. vt si creditor sic scribat, Confiteor me non numerasse: vel te confessum non fuisse: vel illum soluisse? Respon. sic: vt ff. de re iudic. l. nihil tam naturale est. Accur.

Literarū obligatio tolli potest per cōtrariā scripturam.

i Obligetur. s. ciuiliter & naturaliter post biennium. quasi biennīū pariat naturalē obligationē. nam ante erat ciuilis tantū, nō naturalis, cum nihil numeratum fuerat. Itē si ciuilis nō esset, frustra diceret habere locū exceptio. Dicimus ergo, ꝙ sola ciuilis fit ante biennīū, sed post biennīū naturalis adiicit. Vel quod est verius, nō adiicit, sed prima ciuilis incipit habere vim naturalis & ciuilis. nā & stipulatio est de iure ciuili. habet tamē effectū naturalis obligatiōis & ciuilis: nā ciuilis per se nō valet ad exigendū, vt diximus s. de obli. §. j. itē sic est in re iudicata. Adhuc tamen dicunt quidā, vt Io. & Hu. ꝙ si vult post biennīū exceptionē opponere: & ꝓbare sibi nō numeratā pecuniā, ꝙ admittit, sed ante biennīū probat creditor: vt C. e. de nō nu. pe. l. si ex cautione. quod certe est ęquū. & ita biēnium hoc solū operat, ꝙ probationis conuertat onus. & etiā pro his facit, quod alias dicitur, ꝙ nō fiant illicitæ exactiōes: vt ff. de offi. prę[s]i. l. illicitas. Sed certe aliter de iure videt, s. vt nullo modo admittat etiā probans. nā sacramentū nō pōt deferre, quod est species probationis: vt C. e. l. in cōtractibus. §. illo. & C.

Exceptio non numeratæ pecuniæ [...] post biennium potest opponi.

ADDITIO. Ex hac gl. collige, ꝙ ille qui opponit exceptionem nō nu. pec. ante biennium, non tenetur probare fundamentum suæ exceptionis, hoc est pecuniam non fuisse numeratam: imo agens tenetur probare illam fuisse numeratam. Christopho.

Iuramentū est species probationis.

k Condictio. Scilicet ex illa l. C. de nō nume. pe. l. in cōtractibus.

l Verborum obliga. Id est, stipulatione, quæ verbis fit. nā tunc titulus iste cessat, & habet locum s. de ver. obli. quando accepit: vel habet locum exceptio in factum: vt C. eod. titu. de non nu. pecu. l. cum vltra. quando non accepit.

Cōcor. cum hoc tex. glo. j. ante me. ibi, & hoc est verū in c. vlti. extra de solu.

Multū autē. CASVS. Quia s. dixit Iusti. ꝙ exceptio non nu. pec. post multū tēpus opponi nō poterat: ideo hic exponit, quid est multū tēpus, dicēs ꝙ hoc tēpus erat olim vsq; ad quinquenniū: sed ne creditores suis pecuniis defraudarent propter longū tēpus, intra ꝙ olim potuit opponi exceptio non nu. pe. ideo illud tempus per constitutionē Imperatoris vsq; ad bienniū est coartatū: ita ꝙ intra bienniū possit illa exceptio opponi cū effectu: post bienniū vero nō cum effectu: sed cum oneret creditorem ad probandum pecuniam fuisse numeratam, poterit etiam post biennium probare hoc: vt s. dictum est. h. d. vsq; ad fi. tit. Fran.

m Multum. Quia post multum tempus exceptionē proponere non potest: vt s. modo dixi, quid sit multū, exponit hic. Et not. multum [*] pro quinquennio poni: sed diu pro decennio ponitur: vt ff. qui & à qui. l. si cum fideicommissaria. §. Aristo.

[*] Dic qđ multū aut modicū iudicatur secundū materiā subiectā: vel hoc moderatur arbitrio iudicis. Aegi. Per.

n Constitutionibus. Quas non habemus.

o Sed ne creditores. Non solum isti, sed veri.

p Suis pecuniis. Subaudi, etiā. Nam occasione huiusmodi si daremus longum tempus, etiam veri debitores interdum talia opponerent: & ita occasione liciti cōmitteretur illicitum, quod esse non debet: imo etiam licitum coartatur, vt vitetur illicitum: vt hic, & in authen. de eccle. re. immo. alie. in prin. col. v.

Multum quinquēnium: & diu, decennium comprehēdit.

Liciti occasione illicitū non debet cōmitti.

q Per constitutionem. Vt C. de non nume. pecun. l. in contractibus.

r Vltra biennij metas. Sic C. de omni agro deser. l. qui agros. li. xj.

s Minime extendatur. Et hoc in causa mutui. si vero ex alia causa confiteatur in scriptis, veluti emptionis, vel similis: incontinenti præiudicat sibi: nec potest cōtra probari, nisi per aliam scripturam: vt C. de non nu. pec. l. generaliter. Item hoc in debitore confitente: sed in creditore confitente sibi solutum xxx. dies statuuntur: nisi in casibus, vbi incōtinenti prędiudicatur: vt C. de non nu. pec. l. in contractibus. §. super certis. & §. sed quoniam.

DE OBLIGATIONIBVS [...]

Suprà dictū est de obligationibus, quæ in verbis & literis contrahuntur: verū quia sunt aliæ quæ consensu contrahuntur: ideo de his subdit. Christ. pho. Por.

Annota, in cõtractibus, qui consensu perficiuntur, ea omnia venire, quæ ex bono & æquo præstari oportet: in stipulatione verò ea sola, quæ ex conuentione partium, expreßim stipulationi adiecta sunt.

Consensu [a] fiũt obligatiões in emptionib⁹ [b], venditionibus, locationibus [c], conductionibus, societatibus [d], mãdatis [e]. Ideò autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: qa neq; scriptura [f] neq; præsentia omnimodo opus est: at nec dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire. Vnde inter absentes quoque talia negotia cõtrahuntur: veluti per epistolam [g], vel per nuntiũ.

Item in his [h] contractibus [i] alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo prę̨stare oportet [k]: cùm alioqui in verborum obligationibus alius stipuletur [l] †, alius promittat.

TITVLVS XXIIII.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

Emptio & venditio sine scriptis cõtracta, solo consensu perficitur, quàm primũ de pretio conuenit, etiam si nil sit numeratũ, aut arrhæ nomine datũ: quæ verò in scriptis conficitur, nõ aliter perfecta est nisi instrumẽta emptionis cõpleta, atq; in mundum recepta, et partibus prælecta fuerint: quibus nondũ absolutis, impunè cõtrahentibus ab emptione recedere, licet: ni arrhæ interuenerint: quas perdit emptor, venditor aũt duplicatas restituit.

Mptio et vẽ

Consensu. Totus iste tit diuidiẽ in tres partes. Primo ponit quot casibus qs obligetẽ ex cõsensu solo. Secundo quare in his magis cõsensu solo, quã in aliis obligatio cõtrahitur. Tertio ponit effectũ huius obligationis, ponẽdo differentiam inter hũc contractum & stipulationem. Secunda ibi, Ideo autem. Tertia ibi, Item in his.

Quæsiui à Iusti. Dñe, in quibus exemplis est hoc, quod obligatio solo consensu cõtrahitur? Et respon. quod in emptione, venditione, locatione, cõductione, societate, & mandato. Sed quæsiui iterum? Domine, quare dicitur his quatuor modis contrahi obligatio consensu? Quia ad hoc quod istis quatuor modis contrahatur obligatio, nõ est necesse, quod partes sint præsentes, neque qd interueniat scriptura, neque etiam aliquid dari: sed sufficit, quod contrahẽtes cõsentiant: vnde isti contractus etiam inter absentes contrahi possunt, vel per epistolam, aut per nuntium. hoc dicit. Franciscus de Aretio.

a Consensu. Sic ff. de actio. & obliga. l. consensu. quæ est l. ij. Accursius.

b In emptionibus. Vt ff. de contrahen. empt. l. j. §. fin. & j. tit. j. in principio.

c Locationibus. Vt s. tit. ij. in prin. Accur.

d Societatibus. vt j. pro socio. in prin. Sed contra ff. pro soc. l. iiij. j. respon. Sed certe ibi non negatur, quin consensu contrahatur societas: vnde non est contra.

e Mandatis. Sed nonne in stipulatione consensus debet interuenire: vt s. de verb. obli. §. j. verũ. sed hęc. & ff. de pac. l. j. §. pe. Respon. ibi expressis verbis debet esse cõsensus: vt ff. de ver. obli. l. j. primo rñ. hic autem etiã sine verbis, & inter absentes: vt j. proxi. ibi, inter præsentes tantum. & s. de inuti. stip. §. item verborum.

f Neque scriptura. Hic caute nota differentiã, quam facit inter hunc titu. & superiores. Nam quod dicit, neq; scripturam, in hoc discrepat ab obligatione literarum: vt s. tit. j. Item in eo, quod dicit neq; præsentia, dicit propter verborũ obligationẽ, quæ inter pręsentes fit: vt s. de inuti. stipu. §. item inutilis. Item in eo, quod dicit nõ esse necesse quid dari: ideo dicit, vt discrepet ab illa, quæ fit re: vt s. quibus modis re contrahitur oblig. per totum. ADDITIO. Tu potes dicere secundũ loã. Fab. quod imo etiã iste tex. dicit ad differentiam contractus innominati, qui rei interuentu contrahitur: vt l. ex placito. C. de rerum permu. Ang.

g Per epistolam. Vt ff. de rei vend. l. quędam mulier. ad finem titu. Accursius.

Item in his contractibus. CASVS. Ad intellectum istius §. scire debes, quod stipulatio dicitẽ stricti iuris. Sed quæritur, quando contractus dicitur stricti iuris? Ad hoc dico generaliter, quod quotiescũq; in cõtractu nihil venit, nisi quod inter partes expresse conuenit: tunc ille contractus dicitur stricti iuris, vnde rescripta demandata iudicibus dicunẽ tota die esse stricti iuris, eo quod in eis nihil venit, nisi ea de quibus in eis cautum est. & arbitriũ dicitur etiã stricti iuris, eo quod in arbitrio nihil venit, pręter verba expressa in cõuentione, siue in compromissione. Hoc prænotato po. ca. in isto §. sic: dixi Iusti. Dñe, vidi s. differentiã generalem inter hunc titul. & species superiores contrahendi, scilicet inter obligationem, quæ fit re, & obligationem verborum, & obligationes literarũ. sed dñe pro Deo, detis aliam differentiam inter obligationem, quæ fit ex consensu, & obligationẽ verborum? Et respondet, dicens: Frater ecce etiã aliã differentiam. In obligatione enim quæ fit ex consensu obligatur hinc & inde alter alteri, in his etiã, quæ non sunt dicta in cõuentione, si ex bono & æquo, ea pręstari oporteat. In stipulatione autẽ verborũ nihil venit vltra id qd inter partes cõuenit. h. d. vsque ad fi. tit. Franc. de Are.

h Item in his. Fuit superior differentia ad tria genera obligationum: hic autem fit differentia ad stipulationem, vel verborum obligationem. Accur.

i Contractibus qui fiunt consensu.

k Oportet. q. d. hincinde contrahitur obligatio etiam in iis, quę non sunt dicta. nam veniunt vsuræ post moram: vt ff. de act. emp. l. Iulianus. §. ex vendito. Idẽ est & in omnibus bonę fid. iudiciis; licet nõ ex cõtractu, sed quasi nascanẽ: vt j. de act. §. in bonæ fidei. Accur.

l Alius stipuletur. q. d. necesse est, quod omnia deducantur in stipulationem. nam alias nihil venit in talẽ obligationem: * vt ff. de nego. gest. l. si pupilli. in fine. & l. quia tantundem. Accursius.

DE EMPTIONE ET VENDI.

Suprà dictum est de obligationibus, quæ cõsensu contrahuntur: Verũ quia illa consistũt aut in empt. & vẽ. aut locationibus et conductionibus, vel societatibus, vel mandatis: vt suprà tit. j. in princ. ideo de his tractaturus incipit de emptione & vend. Christoph. Porc.

Mptio. Totus iste tit. diuidiẽ in v. partes. Primo, quãdo emptio & vẽditio contrahatur, & qñ ab ea possit recedi. Secũdo, qd pretium debet interuenire. Tertio qñ emptio est pfecta, ad quẽ spectat periculũ rei vẽditę. Quarto an sub cõditiõe possit ẽptio celebrari. Quinto qbus casibus emptio esse nõ possit. Secũda ibi, Pretiũ aũt. Tertia ibi, Cũ aũt. Quarta ibi, Emptio

* Dic certe quod idem videtur posse dici in omnibus pactis, quibus contrahiẽ obligatio ex consensu vt ff. de solu. l. in his §. imperator. & tamen regulariter nõ requiritur scriptura, nisi tantũ in quatuor casibus hic de scri. vt l. pactũ qd bona fide C. de pact. & sic videtur quod iste tex. sit defectiu⁹. dic secundum Ioã. Fa. quod hic cõtrahitur obligatio nes efficaces, ibi non: vnde hic de obligationibus efficacibus loq intendit. Angel.

† Ratio differentiæ est, quia in stip. partes sunt pręsentes, & imputatur eis si quid omiserint, quod in rem eorũ sit: hæc autẽ obligatio fit etiam inter absentes, ideo lex prouidet ipsis, vt ex bono & æquo eis succurratur. Aegi. Per.

† Tit. de contrahẽ. empti. & ven. ff. correspõdet huic & de pericu. & comm. rei ven.

* Nec aliquid extrinsecus subintelligitur. l. in ta stipula t⁹. §. Chrisogonus. l. in cõuentionib⁹. & l. quicqd astringendæ. ff. de verbo. obl.

tam sub conditione. Quinta ibi, Loca sacra.

CASVS. Quæsiui à Iusti. qualiter cōtrahitur emptio & venditio? Et respondet dicens, quod emptio & venditio contrahitur solo consensu, quam cito fuerit de pretio conuentum: licet non fuerit arrha data neq; pretium neque aliquid loco pretij: & hæc obtinent ex natura emptionis & venditionis, quæ fiunt sine scriptura. In huiusmodi enim emptionibus & venditionibus nihil à nobis innouatum est. Fran.

ditio cōtrahitur[a], simulatque[b] de pretio conuenerit: quamuis nondum pretium numeratum[c] sit ac ne arrha quidem data fuerit. Namquod arrhę[d] nomine datur, argumentum est emptionis & venditionis contractæ[e]. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus, quæ sine scriptura[f] consistunt, obtinere oportet. nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus & venditionibus[g] innouatum est.

In his autem †, quæ scriptura conficiuntur[h]: non aliter perfectam esse venditionem & emptionem constituimus[i], nisi & instrumenta[k] emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scriptà, à contrahentibus[l] autem subscri-

Emptio tribus modis constituitur.

a Contrahitur. Hic nota tribus modis perfici emptionem. Vno modo, scilicet ex quo non possunt discedere contrahentes: vt C. de actio. & oblig. l. sicut ab initio. secundum quem modum etiam conditionalis emptio est perfecta. Secundo modo, quando est pura: & tunc incipit periculum rei ad emptorem pertinere: vt ff. de peri. & commo. rei vend. l. necessario. in princip. & ita contrahitur hic, siue perficitur. Tertio, quando res traditur, dicitur plus perfici adhuc, siue impleri: vt ff. de actio. empt. l. si quis rem alienam.

ADDITIO. Et istam inducit Ioan. Fab. ad decisionem quæstionis, an & quando ex consuetudine domino vel proximo per rei vendic. ius aliquod quæsitum esse censeatur. Angelus.

b Simulatque. Id est, statim postquam: vt supra de rerum diuisi. §. fere. Accursius.

c Numeratum. Nec aliquid datum loco pretij: vt supra titul. j. in principio.

d Arrhæ. Vt ff. eodem, de contrahenda emptione. l. quod sæpe. in principio.

e Emptionis & venditionis contractæ. Non autem est de substantia contractus.

f Sine scriptura. Id est, sine solennitate scripturæ.

g Venditionibus. Scilicet quæ fiunt sine scriptura.

In his autem. CASVS. Domine supra dictum est, quod si fiat emptio & venditio sine scriptis, solo consensu perficitur: sed quid erit de emptio. & vend. quę scriptura conficitur? Et respon. dicens, quod aliter non valet talis emptio & venditio. nec est perfecta, nisi instrumenta ab omni vituperio munda, manu alterius contrahentium fuerint conscripta, vel si ab aliis sint scripta oportet quod illa à contrahentibus sint subscripta & si fiant per tabellionē, oportet quod illa scripta sint à partibus subscripta & approbata, vt accipiant complementum. Donec enim aliquid deest huiusmodi scripturæ, pœnitentiæ locus est tam emptori, quam venditori sine aliqua pœna. & hoc verū est, si nō fuerit arrha data, siue in scriptis, siue sine scriptis celebrata fuerit emptio: quia tunc emptor à contractu recedere potest: perdit tamen arrhas quas dedit. Si autem venditor qui arrhas recepit, à cōtractu recedere velit, poterit: sed restitueret arrhas duplicatas ipsi emptori, etiam si super arrhis nihil inter contrahentes actum fuerit. hoc dicit. Quæri potest hic, si tabellio scripturā suam super contractu emp. & vend. fecerit, & eam per annū vel biennium tenuerit, vtrū sit contrahētibus locus pœnitētiæ? & potest responderi quod nō, nisi cōtractus in scriptis celebretur: sine scriptura sic. Sed vlterius quęri potest, quis cōtractus in scriptis celebrari potest. Et rñ. quod super hoc diuersæ sunt opi. M enim dicit, quod cōtractus tunc dicitur in scriptis celebrari, qn̄ ita conuenit inter partes, quod non valet contractus, nisi inde fiat scriptura. sed hoc nō inuenitur in l. cautum. Dominus autē Gui. dicit, quod cōtractus dicitur fieri in scriptis, quando in prin. dictū est, quod super cōtractu illo debeat fieri scriptura. vt C. de fid. instr. l. contractus. Sine scriptis autē appellat contractus, super quibus non conuenit vt fieret scriptura: vel si fiat scriptura, tamen non fit, vt per scripturam cōtractus melius valeat: sed solummodo ad memoriam. Scire autem debes ad dilucidiorem huius materiæ intellectum, quod in Italia talis est consuetudo, quod primo fit imbreuiatura, quando super aliquo contractu à tabellione publico debet confici scriptura, & fit munda: quod nihil aliud est, nisi noua scriptura principalis, quę debet esse non cancellata, nō vitiata, nec in aliqua sui parte abolita: sed ab omni vituperatione munda: & postea vocantur partes, & legitur istud mundum coram partibus: & si cōsentiant partes, tunc dicitur scriptura à partibus absoluta. Cum autem à tabellione fiunt subscriptiones: tunc est superscriptura cōpleta. Et ista consuetudo, dixit dominus Iacobus Balduinus, ab isto §. est deriuata: illa autem in hoc versiculo, hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis &c. sic intellige vtrunque §. quantum ad pœnam arrharum. Idem est, siue in scriptis, siue in non scriptis fuerit venditio celebrata: sed non intellige quo ad pœnitentiam. vnde referas hoc quod dicit, solummodo pœnam arrharum, & concordabit scriptura. Nam tunc quando contractus in scriptis celebratus est, & completus: si velit emptor vel venditor à contractu recedere, sustinebit pœnam arrharum, sed non solam. Si autem non fuerit contractus scriptura completus: volens recedere à contractu, solam pœnam arrharum sustinebit. No. quod solo consensu emp. & vend. perficitur. Item no. quod arrha non est de substantia contractus. Item not. puniri arrhis illum contrahentem, quem pœnitet. Franc. de Aret.

† Elegantem admodum formulā emptiōis scripturæ olim confectæ vide in commētarijs Fr. Balduini hoc ipso titulo.

Venditio fit in scriptis & sine scriptis.

h Scriptura cōficiunt. Patet hic, quod alia est emptio, siue vēditio in scriptis, alia sine scriptis. In scriptis dicit̃ qn̄ hoc agūt cōtrahētes, vt nō aliter valeat cōtractus, nisi fiat scriptura, secundū quosdā quod nō vidimus in vsu. Alij dicūt: vt P. quod sufficit. quod cōtrahentes vel aliqs eorū dicat in principio cōtract9, quod inde scriptura fiat: licet nō dicat, quod aliter nō valeat, nisi fiat: & hoc approbat: vt C. de fi. instr. l. cōtractus. ibi, illos tñ quos in scripturis fieri cōuenit &c. Si aūt simpliciter fiat cōtractus, sed postea ad ꝓbationē fiat scriptura: valet quod actū est, & ēt valuisset sine ea: vt ff. de pig. l. cōtrahit. Et eodē modo dico esse intelligendū, vbicūq; dicit̃ lege cōtractū aliquē in scriptis fieri, vel distractū: vt C. de test. l testiū. & in aut. de test. §. & licet. co. vij. Sed cū fiat in scriptis huiusmodi vēditio, & sine scriptura non valeret: quare nō dicitur obligatio literarū? Respon. quia aliud habet nomen. s. emptio: & verum est hoc nomen, at in mutuo nō est verum mutuatū esse: tunc enim re esset obligatio contracta: vt s. de lib. obli. §. plane.

i Et hæc vera secūdum Ange. quādo cōtractus ad sui validitatem vel saltem probationē requirit scripturā siue de iure communi: siue municipali, aut consuetudinario: vt no. in ca. de cēsi. in vj. & in simili in l. instrumētis C. de fide instru. alias secus: secūdum Ang.

Constituimus. Præteriti temporis est, & dic vt C. de fide instrum. l. contractus.

Instrumenta. Quæ vulgo rogationes dicuntur, secundum Ioannem.

A cōtrahētib. Emptore & vēditore, & talis subscri

ptio fit, & alias vbi contractus alius fit in scriptis: vt in auth. de fide inst. alias de instrumento. cautela. & ff. §. si quis agitur. & §. sed & si quis aut mutui. & §. se. co. vj.

a Fiunt. Scilicet hæc instrumenta. & subaudi, non aliter valeant, nisi & comple. &c.

b Completiones. Id est, mundum completum.

c Acceperint. Scilicet, ab eodem tabellione & à partibus: vt subiicit.

d Absoluta. Vt quia lecta fuerint partibus, & laudauerint. Vel dic absoluta. i. subscripta.

e Sine pœna. Sed quomodo sine pœna: cum statim in arrhis eum puniat? Respond. sine pœna interesse & iurisiurandi in litem. Nam hęc pœna esset quantum ad soluentem, licet non quantum ad accipientē: vt ff. si quis ius di. non obt. l. j. §. fi. non autē ab arrhis aliter liberatur: vt subiicit, ita tamen &c. Item iste talis non facit contra legem C. de act. & ob. l. sicut. cum hæc lex sibi perimittat. Et no. ꝙ huius legis permissio est cū aliqua pœna: arg. contra in auth. constitutio, quæ de digni. §. illud. coll. vj. Sed * si non est subscriptum, & tamen res est tradita: an valeat translatio? Quidam dicunt quod non: vt C. de suf. l. vnica. Alij contra: vt C. si quis alteri vel sibi. l. multum interest. in fi. & in glo. fin. & ff. de dolo. l. & eleganter. in princ. Distingue aut per errorem, aut scienter.

f Compellitur. Sed qua actione? Respon. cōdictione ex lege ista, & ex lege illa C. de fide instru. l. contractus. vel etiam per officium iudicis: vt ar. C. de rescin. vend. l. ij. Item per actionem ex empto, si tamen fiebat venditio sine scriptis. Nam si fieret in scriptis, nec esset mundum cōpletum, non ageretur actione ex empto: cū non esset adhuc venditio, vt hic dicitur, sed per condi. ex leg. vel offic. iudi. vt dictum est. Sed nunquid vltra hanc duplicationem arrharum tenetur venditor ad interesse, si nō tradat: vt ff. de act. emp. l. j. & l. ex empto. vers. idem Neratius? M. & Azo. dicunt quod nō: quia sibi ꝓiudicauit accipiēdo arrhas, sicut & alias sibi ꝓiudicat qs sibi eligēdo: vt ff. de tri. act. ꝙ l. in hærede. §. eligere. Itē quia hoc vident agere cōtrahētes inter se, vt amissione & duplicatione arrharū debeant esse cōtenti: ergo pro expresso est habendū: vt ff. si cert. pet. l. cum quid. Item facit ff. de leg. ij. l. cum filius. §. variis. B. & Io. contra. Dicunt enim adhuc posse agi ad hoc, vt tradatur, vel ad interesse: ita vt arrhę in interesse cōputentur. * & facit pro eis. ff. de mil. test. l. iij. & ff. de inoffic. testa. l. mater. & C. de pact. dot. l. fin. facit melius ff. de actio. emp. & vend. l. prædia. in fi. Sed quid si dederit pro arrhis. & pro pagamento? Respond. pactum seruandum, id est, non potest discedere: vt ff. de pact. l. in traditionibus. Et not. duo operari isto casu: vnum vt arrhæ debeant duplicari venditore pœnitente. Item emptio remaneat firma, & agatur ad interesse. Item emptore pœnitente eadem duo operatur.

ADDITIO. Et tunc non totum, sed quod pro arrhis duntaxat datū est duplicatur. Et not. ꝙ vbi venditor se nomine emptoris possidere constituit, non potest agere ex empto vt tradat: sed aut rei vendicatione, vel Publiciana simul, aut vti possidetis: vt dicit gl. in auth. sacramenta puberum. C. si aduer. ven. Ang.

g Nihil expressum sit. Id est, nihil dictū fuit à partibus, quid super arrhis fiat, altero pœnitente.

pta: & si per tabellionem fiunt[a], nisi & completiones[b] acceperint[c], & fuerint partibus absoluta[d]. Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel venditor sine pœna[e] recedere ab emptione & venditione: ita tamen impunè eis recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis venditio celebrata est: is qui recusat adimplere cōtractum, si quidem est emptor: perdit quod dedit. si verò venditor: duplum restituere compellitur[f], licet nihil super arrhis expressum sit[g].

Contractui emptionis certum debet interuernire pretiū: pretio autem in arbitrium tertij collato suspenditur effectus emptionis, vt si tertius arbitretur, valeat, eo nō arbitrante nō valeat.

Pretium autem constitui oportet. nam nulla emptio sine pretio esse potest[h]. Sed & certum[i] esse pretium[k] debet: alioqui si inter aliquos ita cōuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundeque hoc[l] dubitabatur, cōstaretne venditio, an non. Sed nostra decisio[m] ita hoc constituit, vt quoties sic composita sit venditio, Quanti ille æstimauerit[n]: sub hac conditione staret contractus: vt si quidem ille, qui nominatus est[o], pretium definierit[p]: tunc

Pretium. CASVS Supra dictum est, ꝙ emptio & venditio cōtrahitur inter contrahētes: si inter contrahentes fuerit de pretio conuentum. Sed debes scire, qd oportet, quod pretium sit constitutum, & etiam quod certum pretium constituatur. Sed pone, cum vellem equum amici mei emere, dixit mihi, quod haberem equum illum pro tanto, pro quāto Titius communis amicus noster æstimaret: quid erit in isto casu? Et dicit Imperator, quod alibi ordinatum est, quod si cōmunis amicus noster definierit pretium, valeat contractus. Si autem ille qui nominatur, noluerit vel non potuerit pretium definire: non valeat contractus. Idem etiam intelligitur in loca. & conduc. hoc dicit. Francisc.

h Esse potest. Vt ff. eod. l. ij. & C. eod. l. vltima.

i Sed & certum. Not. duo, & quod pretium debet esse, & quod certum.

k Pretium. Repetit de pretio, quod debet interuenire: vt addat duo, scilicet, quod sit certum, item in pecunia numerata. Accursius.

l Hoc. Id est, de hoc.

m Decisio. Vt C. de contrahend. empt. l. fin.

n Aestimauerit. Nota, quod caute ponit de tertia persona. Nam secus si in contrahentis arbitrium: vt dicemus ī. eod. §. emptio.

o Nominatus est. Quid si in innominatum contulimus: vt vendo, pro quanto æstimabitur? Respond. non valet: instar locationis sic factæ: vt ff. locati. l. si merces. in princi. nisi in vno casu, qui est de pigno. l. si fundus. §. final. Accursius.

ADDITIO. Sol. ex præcedentibus contractibus, quorum occasione deuenitur ad venditionem, potest super declaratione pretij officiū iudicis implorari, vt ibi. Secus si nullus præcessisset contractus, vt hic. Ang.

p Definierit. Etiā inique: quia à persona incerta non receditur: vt ff. de verb. obl. l. si quis arbitratu. 2 & hoc verum est, quod id quod est de substantia contractus, apponitur: sed secus si conferatur, quod est de accidente contractus. nam tunc ad arbitrium boni viri recurritur: vt ff. de contrahen. empt. l. hæc venditio. & ff. pro socio. l. si ita coita. & l. si societatem. & l. locati. l. si in lege. in princip. quæ omnes huic sunt contrariæ. & hoc secundum Ioannem. Sed secundum Azo. hoc red.

* Hoc residuum nō est Accur. Aegi. Per. Venditor vtrum vltra arrharum duplicium per ditionē teneatur ad interesse. Et sic ad interesse agitur quatenus est vltra arrhas quę opin. verior secundū Ange. Et adde huiusmodi contractū arrharum esse contractū per se, ab alio tamē pēdere. ad quod vide Cy. in l. j. C. quādo liceat ab empt. discedere.

2 Hoc n[...] probāt [...] cto. qui[...] quādo n[...] fuit arbi[...] tratus: re[...] cedituru[...] eius perso[...] na, etiā si[...] destando [...] fuit iura[...] tum fue[...] rit. l. si li[...] bert' iura[...] uerit. ff. de oper. li. & c. quinta[...] uallis. ex[...] tra de iu[...] reiurand. Ang.

hoc redigitur ad arbitrium boni viri:& sic non contradicunt dictæ leges. Nec ob. ff. de verb. obl. l. si quis arbitratu. quia ibi non fuerat arbitratus. quo casu concedo non recurri ab boni viri arbitrium. Sed quando dicitur inique definiri? Respon. forte vltra dimidiam iusti pretij: vt arg. C. de rescind. vend. l. si volũtate. & l. ij. Vel (vt puto) iudicis officio expeditur, etiã si minor sit deceptio dummodo non minima: vt ff. de in integrum restitut. l. scio. Nam non tantum sibi committitur in alienis, quantum ipsis dominis liceret: vt ff. solu. matr. l. etiam. §. j. & l. si constante. §. si maritus.

Sed an etiã si iniquè statuat pretiũ minime. nã id nõ conueniret iudicio bonæ fidei, in quo simplex arbitrij appellatio ita accipiẽda est, vt boni viri arbitrio intelligatur l. si in lege ff. locati & conducti.

omnino secundum eius æstimationẽ† & pretium persoluatur[a], & res tradatur[b], & venditio ad effectũ perducatur[c]: emptore quidem ex empto[d] actione, vẽditore ex vendito agente. Si autẽ ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel nõ potuerit pretium definire: tunc pro nihilo[e] esse vẽditionem, quasi nullo pretio statuto[f]. Quod ius cũ in venditionibus nobis placuit non est absurdum & in locationibus[g], & in conductionibus trahere.

Venditæ rei pretium in numerata pecunia consistere debet, nõ etiã in aliis rebus: alioqui facilè discerni non posset, vter emptor & venditor sit: nec quæ res vendita, quòdve pretiũ: ideo tunc potius permutatio dicetur, quæ separatim ab emptiõe speciẽ parit.

Item pretium[h] in numerata pecunia cõsistere debet. Nam in cæteris rebus an pretiũ esse posset, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium esse posset. Et Sabinus & Cassius etiã in alia re putabant[i] pretium posse consistere. vnde illud est, quod vulgò dicebatur, permutatione rerũ emptionem† & venditionẽ contrahi: eamq́ue speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse: argumentoq́ue vtebãtur Greco poëta[k] Homero, qui aliquã partẽ exercitus Achiuorũ vinũ sibi cõparasse ait, permutatis quibusdã rebus[l]: his verbis[m]†:

Νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέστασαν, οἶνον ἄγουσαι,
Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
ἄλλοι δὲ ἀνδραπόδεσσι.

a Persoluatur. Ita quod fiat accipientis: vt ff. de actione empt. l. ex empto. §. j. etiam vsuræ post moram: vt ff. de action. empt. lege, Iulianus. §. ex vendito.

b Tradatur. Caute dicit tradatur, & non detur. nam non tenetur facere accipientis. sed de euictione se obligare: vt ff. de actio. emp. l. ex empto. in princip. Sed nunquid præcise tenetur ad rem tradendam? M. dicit, quod sic, & facit pro eo quod hic dicitur, omnino tradatur &c. vt ff. de rei vendi. l. qui restituere. & s. de dona. §. aliæ. Sed B. contra: dicit enim eum liberari præstando interesse. & facit pro eo. ff. de act. emp. l. j. j. respon. & l. ex empto. §. & ex empto. versi. idem Neratius scri. & C. de actio. emp. l. iiij. Sed forte hic posset distingui, an venditor habeat rem: & tunc sententia M. tenet per suas leges, an nõ habeat rem: & tunc, aut dolo & culpa desiit eam habere, in fraudem puta emptoris: & tunc sententia B. tenet. Aut sine dolo & culpa: & tunc nõ tenetur venditor: vt j. eo. § cum autem. Esset enim valde mirum (quod ait B.) vt sic compellatur æstimationem pro re recipere: vt ff. si cert. petat. l. ij. §. ij. & C. de fideicom. lib. l. fina. Item sic improbe pacta rumpere, cum prætor dicat, pacta seruabo: vt ff. de pact. l. iuris gentium. §. ait prætor.

Venditor an teneat præcise ad rẽ tradendã, vel ad interesse.

c Ad effectum perducatur. Scilicet iam dicto modo, scilicet per traditionem rei & pretij: vt j. quibus modis tolli. obliga. §. finali.

d Ex empto. Nota, quod ex empto emptor, ex vendito venditor agit. vt hic, & ff. de actio. emp. l. ex empto. primo respon. & l. Iulia. §. ex vendito.

e Pro nihilo. Vt nec ad boni viri arbitrium recurratur, vt modo diximus, sed legatum non: ideo nõ est pro nihilo sic relictum: vt C. commu. de leg. l. si duobus. §. sed & si quis. Sed ibi fauore vltimæ voluntatis, ne pereat. ADDITIO. Hoc verum intellige cum distinctione, an fuit datum arbitrium conditionaliter, an nõ: iuxta l. j cum materia. ff. de legat. ij. Item quo ad substantiam legati, non quo ad pœnæ commissionem: vt l. multa. in princ. ff. de condit. & demonstra. Angel.

f Pretio statuto. Sine quo esse non potest venditio: vt in princip. huius §.

g Et in locationibus. Vt ff. loca. l. si merces. in prin.

Item pretium. TEXTVS. Supra dictum est, quod duo requiruntur ad hoc, quod valeat emptio & venditio, videlicet quod pretium constituatur, & quod certum pretium: & adhuc tertium est necessarium, scilicet quod sit in pecunia numerata. Sed nonne si dedero tibi equum pro vino, & ita equum pro vino permutauero: erit ne emptio & venditio? Et respondet Imperator dicens, quod super hoc apud antiquos quærebatur, & Cassius & Sabinus dicebant, quod sic. Dicebant enim quod permutatio erat vetustissima species emptionis & venditionis, & hoc probabant argumento Homeri dicentis quod aliqua pars exercitus Archiuorum vinum sibi emit permutatis quibusdam rebus pro vino: & ita permutatio dicitur emptio secundum Homerum. Sed diuersæ scholæ authores aliud sentiebant. Dicebant enim aliud esse emptio, aliud permuta. quia in permutatione non potest patere, quæ res nomine pretij data est, & quæ data non est. Quod autem vtraque videatur vendi, & loco pretij dari: hoc nulla ratio permittit. Sed Proculus dicebat permutationem esse speciem separatam ab emptione & venditione, & eius sententia præualuit. Sed domine, quid videtur vobis de sententia Cassij & Sabini, quæ vtitur authoritate philosophorum? Et respondet, quod sententia Proculi melior est, & rationibus validioribus nititur. h. d. Fran.

† Pro hac opiniõe facit illud Iust. li. iij. Emi singulas res nõ pecunia, sed compensatione merciũ Licurgus iussit aurique & argenti vsum velut omniũ scelerum materiam sustulit. Plutarchus tamen ait eũ ferreũ nũmum percussisse. Aeg. Per.

† Vide Budæum in annot. ad Pandectas, in l. j. ff. de contrah. emp. & Alcia. li. præter. ij. hoc ipso titu.

h Item pretium. Dixit pretium debere certum esse: nunc dicit, quod in numerata pecunia.

i Putabant. Sed male, vt infra dicam.

k Poeta Homero. Nota argu. quod authoritates authorum & philosophorum sunt in caussis allegandæ. sic ff. de solu. l. si pater. §. nam & Aristoteles. & ff. de iudi. l. proponebatur. & ff. de statu hom. l. septimo. Sed interdum redarguuntur: vt hic, & ff. de rerum diui. l. in tantum. §. fina. & l. sed diui.

l Rebus. Puta equis.

m His verbis. Scilicet Græcis, quæ legi non possunt. Accursius.

ADDITIO. Ab aliquo huius artis ignaro Versus Homeri sunt in septimo Iliados, quorum interpretatio hæc est, Affuit ex Lemno ratibus tunc copia vini, Cæsarie insignes redimunt hinc vina Pelasgi. Pars dedit æs nitidum, ferrum pars altera, bubus Tergora diripiens hinc protulit, ille agit ipsos Ad naues tauros. hic bello corpora capta. Aegidius Perrinus. Vides igitur mentem text. optime probari per istud Græcum.

Diuersæ scholæ[a] authores contrà sentiebant: aliudq́ue esse existimabāt permutationem rerum, aliud emptionem & venditionē: alioqui nō posse rem expediri[b], permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretij nomine data esse, nam vtranque videri & venisse, & pretij nomine datā esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicentis permutationē propriam esse speciem cōtractus[c] à venditione separatam, meritò præualuit: cū & ipse aliis Homericis versibus adiuuaretur †, & validioribus rationibus argumētaretur: quòd & anteriores diui principes admiserūt: & in nr̄is Digestis[d] lati⁹[e] significat.

Absoluta venditione, rei venditæ commodū & periculū (licet res nondū tradita sit) ad emptorem pertinet: modò neque dolus neq; culpa vēditoris interuenerit: aut periculū custodiæ vsq; ad traditionem venditor susceperit.

Cùm autem emptio & venditio cōtracta sit (qđ effici diximus[f], simul itque de pretio cōuenerit) cùm sine scriptura res agitur, periculum rei venditæ statim[g] ad emptorem pertinet: tametsi

Græci enim pro vino dederunt aliqui æs, alij ferrum, alij coria, alij ipsos boues, alij mancipia.

a Scholæ. Singularis numeri est hic. Sic infra de mandato. §. is qui exequitur.

b Expediri. Id est, cognosci.

c Speciem contractus. Scilicet innominati. Nam non habet nomen suum: vt ff. de rerum permutat. l. j. §. item empti. Sed quare dicitur innominatus, cum ita curiale nomen habeat? Respondet, quia illi contractus sunt nominati, qui statim vt fiunt, pariunt actionem: vt ff. de pact. l. iuris gentiū. in princip. siue fiant consensu, vt venditio: vt s. eod. in princ. siue re vt mutuum, vt s. quibus modis re contrahi. oblig. in prin. At permutatio nec ex pacto parit actionē, nec ex re: sed parit ex vtroque, scilicet postea dudum re interueniente ex pacto primo, vt subtiliter colligitur C. de rerum permutatio. l. ex placito. Et ex hoc contractu oritur actio præscriptis verbis: vt j. de actio. §. actionum. & condictio ob causam: vt ff. de præscript. verb. l. naturalis. §. j.

ADDITIO. Nota, quod sunt quidam contractus nominati, & quidam innominati: de quibus in dicta l. iuris gentium. in princ. ff. de pact. in l. naturali. per totum. ff. de præscript. verb. & naturam talium contractuum habes in glo. vnde dixerunt quidam, quod donatio erat contractus innominatus: quia ex se non pariebat actionem, cum detur condictio ex l. si quis argentum. C. de dona. Christophorus.

d Digestis. Vt ff. eod. l. j. §. j. Accursius.

e Latius. i. melius & aptius in ff. dicitur, quam hic.

Cum autem emptio. CASVS. In superioribus dictum est, quòd emptio & venditio contrahitur simulatque de pretio cōuenerit: licet adhuc res non sit tradita, neque pretium solutum: & hoc si sine scriptura contracta fuerit venditio. Si enim aliqua venditio contrahitur in scriptis: poterit tam emptor quam venditor impune à contractu recedere, donec totum fuerit cōpletum. Cum igitur dicat legislator post contractum completū periculum rei venditę ad emptorē pertinere: apparet, quod periculum rei venditæ pertinet ad emptorē post, quam de pretio fuerit conuentum completus autem dicitur contractus, vt ex præcedentibus patet, quā cito de pretio conuentum est, quamuis emptori res tradita nō fuerit, sed penes venditorem perierit. vnde seruus si fuerit venditus, & ante, quam emptori tradatur sine dolo & culpa vēditoris penes venditorē decesserit, vel aliqua parte sui corporis læsus fuerit, emptori perit: & nihilo minus necesse habebit venditori integrū pretium restituere, ꝗ nondum pretium fuerit solutum. Idem etiā est, si ædes venditæ ante, quam tradantur, totæ vel aliqua ex parte sui incēdio cōsumptæ fuerint, vel fundus venditus ante, quam tradatur, vi fluminis totus, vel ex aliqua parte ablatus sit, vel inundatiōe vel aliquo modo deterior sit factus: quia semper emptoris damnum erit. Quicquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo vēditor securus est: periculum autem ad emptorem pertinet. Sed pone, quod in re vendita ante, quam tradatur, aliquod lucrum contingit: puta res vendita, per alluuionem, vel aliquo alio modo longe melior est effecta, cuius erit lucrum? Et respondet dominus Iustinian. quod emptoris: quia secundum naturam est, vt eum sequantur commoda, quem sequuntur incommoda. hoc dicit. Franc. de Aret.

f Diximus. Supra eod. in princip.

g Statim. Sed certe imo non statim: sed nouem sunt necessaria. Primo, quod venditio fiat non in scriptis: alias id est, si fiat in scriptis venditio, non transit ad emptorē periculum, nisi modus esset completus: vt hic, & C. de fide instru. l. contractus. & C. de pericul. & commo. rei vend. l. cū inter: Item quod fiat pure, alias non perit emptori: licet secus si facta sit deterior: vt ff. de peric. & com. rei ven. l. necessario. §. quod si pendente. versicu. sane si extat. Item quod sit facta vēditio in specie. nam si in genere, vt puta, vendo hominem: nō perit emptori ante traditionem. vt ff. de peric. & commo. rei vend. l. cumque. & l. quod si neque. in gl. j. Item quod sit certa species: quia si sub incertitudine sit vēdita: licet sit species non tamen spectabit semper periculum ad emptorem: puta vendo Stichū aut Pamphilum. primus enim moritur periculo venditoris: vt ff. de contrah. emp. l. si in emptione. §. si emptio. Item quòd alio modo pereat, quam publicatione rei. nam tunc non perit emptori: vt ff. eo. l. si fundus. Item quod nullum pactū sit incertum, quod periculum venditorem respiciat. nam tunc non periret emptori: vt ff. eo. de peric. & cōmo. rei ven. l. si in venditione. in prin. & j. proxi. §. quòd si fugerit, &c. siue specialiter esset de casu fortuito dictum, secundum B. siue generaliter secundum M. vt diximus ff. si qui cau. le. sed & si quis. §. quæsitum. 1 Itē quod venditor nō fuerit in culpa vel dolo, quare res pereat: vt j. prox. §. Itē quod non sit in mora. nam tunc qui vltimā fecit morā, sibi perit: vt ff. de peric. & com. rei venditæ. l. illud. & hoc est verū hoc casu. s. siue res peritura erat penes emptorē, siue nō secundū Io. vt ff. de leg. j. l. cū res. §. fi. licet M. distingueret ar. ff. de rei ven. l. itē si verberatū. §. fi. Itē quòd nō sit res, quę degustationē desideret: vt vinū & zinziber, & similia. Nā tūc distinguit an vēdatur in specie: & tūc post degustationē est periculū emptoris. An in genere: & tūc sunt duo necessaria, vt sit emptoris periculo, scilicet degustatio, & mēsura siue pondus: & hoc secūdū Io. & B. & Pla. vt ff. de peri. & cō. rei ven. l. j. in prin. & §. j. Sed Azo. dicit, quòd in vino sit speciale. quòd statim facta vēditiōe, etiā ante degustationem sit emptoris periculū, si sit in specie vēditio: vt ff. eod. de contrahen. empt. l. quod sæpe. §. in his. Sed nunquid distinguitur periculum peremptionis à deterioratione vino vendito in mensura, vt in vēditione conditionali diximus modo per l. ff. de peri. & com. rei ven. l. necessario. §. quòd si pendente. vt sic effusionis periculū ad venditorē, acoris & mucoris ad emptorē pertineat? Bul. ait quòd sic: quia hoc sub quadā cōditione fit. s. si degustetur. Sed certe ipsemet mutauit consiliū postea & merito;

Facit illud Pli. li. xxxiij. quantum feliciore æuo, cum res ipsæ permutabantur inter se: vt Troianis tēporibus Homero credi conuenit. ita enim, vt opinor, cōmercia victus gratia inuēta alios ferro emptitasse tradit Serui. in versu illo Georgi. quāuis milesia magno velle ra mutentur. sic ait magno mutētur, id est, magno ꝑtio comparētur. Aegi. Per.

† Et male, nam hic non redarguitur dictum Homeri, sed Sabini iurisconsulti dictum, alia Homeri authoritate reprehenditur. Aeg. Per.

1 Cautela tamen est, ... maximi casus & terribiles exprimātur g... clausula generalis subsequēs non ... ad alios minores, vel æquales referatur: vt in cle. ij. de p... cu, imo v... bicunque quis ... tur de casibus, intelligitur de consuetis & solitis & non aliter per l. ... stulam. §. fi. ff. c. Ag...

rito: quia aliud est in alia cõditione, quæ nõ est in potestate vẽditoris: aliud in hac quæ in sua potestate est: cũ possit denũtiari emptori vt gustet & accipiat, alias potest effundere: vt ff. de peri. & cõmo. rei ven. l. j. in fi. Et sic indistincte periculum ante mensurã est venditoris. Accur.

commo. rei ven. l. j. §. j. Accur.

g Is casus. Etiam leuissima culpa contingens, secundum Ioan. non vero fortuito: licet M. contra: vt C. de pig. act. l. quæ fortuitis.

h Condictionem. Scilicet furtiuam. quæ scilicet soli domino dabatur: vt hic, & ff. de condict. furti. l. j.

Vel ab j die in mea pe- re pẽsio ñ vasis. Et hoc ve ri quãdo ... apposi tum tem- pus ad mẽ surãdum, alias de- bet con- seruare do nec vasa e- rit sibi ne cessaria. et hęc proce dunt in vi no: secus autẽ in a- lijs rebus quia pro- pter hoc effundi nõ poterunt. Angel.

a Itaque. Nunc ponit exempla.

b Periculum est. Facit ff. de pericu. & cõ. rei vẽ. l. id quod. & de reg. iur. l. secundum naturam. & s. dę leg. pa. tut. §. fin.

Quod si fugerit.

CASVS. Dixi Iustiniano: Domine, supra dictũ est quid iuris est, si res vẽdita antequam tradatur, penes venditorẽ deterior fiat, vel pereat: sed modo quæro, quid iuris sit, si seruus vẽditus post cõpletam vẽditionem, antequã tradatur fugerit vel surripiatur: ad quẽ spectabit periculum istud fugę? Et respon. dominus Iustin. dicens, quod si sine dolo & culpa venditoris fugerit, vel surreptus fuerit: animaduertẽdum est primo vtrũ venditor aliquod fecerit pactum cũ emptore, per quod in se recepit periculũ fugæ vel surreptionis: veluti si custodiam serui venditi in se susceperit vsque ad traditionem. Tunc enim periculum tam fugæ, quam surreptionis ad venditorem pertinebit: & de omni periculo contingente tenebitur. Aliqui autem dicunt, quod etiam adstringitur per illud ad pretium generale, si periculum cõtingat. Si autem nihil cõuenerit inter emptorem & venditorem: tunc erit periculũ emptoris. Sed qualiter poterit ei subueniri: cum nõ sit dominus serui: eo quod seruus non traditus, sed magis seruum illũ à venditore possit petere vel rei vendicat. vel condictione furtiua? Et responderi potest ad hoc, quod emptor aget contra venditorem ad hoc, quod venditor cedat ei tam vendicationem, quam condictionem furtiuam. Idem dicit, si damnum datum fuerit in seruo vendito post contractum perfectum: quia actionem legis Aquiliæ sibi competentem propter damnum in re datum post contractum tenetur venditor cedere emptori. hoc dicit. Franc.

adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaq; a si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ aut arboribus turbine deiectis, longe minor, aut deterior esse cœperit: emptoris damnum est: cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium soluere. Quicquid enim sine dolo & lata culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionẽ fundo aliquid per alluuionem accesserit: ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculũ est b. Quòd si fugerit homo, q veniit c, aut surreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa d venditoris interuenerit: animaduertendum e erit, an custodiam eius vsq; ad traditionem venditor susceperit f. Sanè enim si susceperit: ad ipsius periculum is casus g pertinet: si nõ susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterisq; rebus intelligimus.

Annota, Quoties quis ideo tenetur: quia actionem habet, eam cedendo liberatur: alioqui secus.

Vtique tamen vendicationem rei & condictionem h exhibere debebit emptori: quia sanè qui rem nondum emptori tradidit, adhuc ipse dominus est †. Idem etiam est de furti & damni k iniuriæ actione.

Etiã sub conditione potest emptio celebrari: & accidẽtalia cõtractus possunt in alterutrũ ex contrahentibus celebrari. Accu.

Emptio tam sub conditione, quàm purè contrahi potest. Sub conditione, veluti, si Stichus intra certum diem tibi placuerit l, erit tibi em-

i Exhibere. Sed cedendo actiones istas & hoc quando non fuit in culpa, alias non liberatur cedẽdo: vt ff. pro socio. l. de illo. in princip. quæ est contra.

k Et de dãni. Puta, si fuerit res vendita venditori subtracta, vel in ea datum sit damnũ: vt in principio huius §. nam hæc actio damni iniurię domino datur: vt ff. ad legẽ Aquil. l. itẽ Mela. §. legis.

† Porro vendicare rem nemo potest nisi qui eius dominus est l. in rẽ actio. ff. de rei vendica.

Emptio tam.

CASVS. Quæsiui à legislatore: Domine, vultis ne plura dicere de emptione & venditione? Et ipse respon. dicens: Frater, adhuc præter prædicta scire debes, quod emptio tam pure, quam sub conditione contrahi potest. Et ponit exemplum de emptione facta sub conditione: quia pura emptio omnibus manifesta est. Et est exemplum suum tale, si emptori dicat venditor in hũc modum: Si Stichus intra certum diem, veluti hinc ad quindecim dies tibi placuerit, erit tibi emptus pro decem: hæc est emptio sub conditione. hoc dicit. Et not. ad intellectum huius §. quod cum tria sint in emptione, scilicet commercium, pretium, & res, duo prima non possunt conferri in arbitrium alterius contrahentium, hoc est emptoris: veluti, si dicat venditor emptori sic, Vendo tibi rem pro quanto volueris. Secus autem est, quando datur à venditore emptori optio in re ipsa: veluti cum conuentum est de pretio, & dicit vẽditor emptori sic, Si res tibi placeat hinc ad dies octo, sit tibi empta pro tot. Sed dicet aliquis, semper intra terminum illum potest emptor dicere, quod res sibi nõ placet: & ita in potestate emptoris erit, vtrum contractus valeat, necne. Certe verum est, quod per obliquum, & implicite est hoc in potestate sua, sed directe non, neque expresse. Expressa enim nocent, non expressa non nocent. Franciscus.

c Veniit. Id est venditus est.

d Neque culpa. Etiam talis qualis in cõmodato gratia vtriusque partis contracto venit: vt ff. de peric. & commo. rei vendi. l. custodiam. & ff. commo. l. si vt certo. §. interdum.

e Animaduertendum. Id est distinguendum.

f Susceperit. quod pactum valet: vt hic, & ff. eod. de contrahen. emp. l quod sæpe. §. si res: & ff. de peric. &

l Placuerit. Sed videtur q in alterius contrahentiũ arbitrium conferatur emptio, quod esse non potest: vt C. eo. de contrahẽ. empt. l. in vendentis vel ementis & ff. e. de contrahẽ. emp. l. quod sępe. § j. quę sunt cõtrariæ. Sed dic rẽ ipsam hic cõferri in arbitriũ emptoris. Aliud si commerciũ, vt sit tibi empta si vis, vel pretiũ

Emptio an possit i alterius contrahẽtium arbitrium conferri.

pro quāto voles, vt dictis legibus cōtrariis. Itē opponitur hęc vēditio, quæ hic fit, nō videtur conditionalis: vt ff. eod. de contrahē. empt. l. iij. quæ est contra. Sed certe ibi fuit emptio pure, sed resolutio debebat sub cōditione fieri, at hic sub cōditione facta fuit: vnde nō potest impleri, nisi impleta conditione: vt ff. e. l. hęc venditio in prin.

[a] Aureis tot. Puta decem.

Loca sacra. CASVS. Quæsiui à Iustini: vtrum possum emere loca sacra vel religiosa? Et respon. dicens, quod loca sacra & religiosa cuiusmodi sunt, iter, forum, & basilica frustra qs emit. & hoc verum est de publicis, quæ publico vsui destinata sunt: cuiusmodi sunt forum, & basilica. secus autem est in rebus, quæ sunt in patrimonio publico, vt cœmeterium. Et hoc est verum, si sciens quis huiusmodi res emerit: si autem quis ignorās emerit deceptus à vēditore, credens ea prophana vel priuata: tunc sibi competit actio contra venditorē ad interesse. Idem iuris est, si hominem liberum deceptus à venditore pro seruo emerit. h. d. Franciscus Aret.

ptus aureis tot [a].

Emens ignoranter rem, quæ non est in commercio, habet contra venditorem actionē ex empto ad interesse. Aret.

Loca † sacra [b], vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicā) frustra quis sciens † emit: quę tamen si pro prophanis, vel priuatis [c] deceptus à venditore quis emerit: habebit actionē ex empto, quòd [d] non habere ei liceat, vt consequatur, quod sua interest, eū deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro seruo emeri [e]t.

TITVLVS XXV.

DE LOCATIONE ET CONDVCTIONE.

Sicut emptio & venditio sólo cōsensu simul atq; de pretio conuenit perficitur: ita locatio & conductio quā primū merces cōstituta est: quæ vsq; adeò emptioni similis est, vt eisdē regulis constet: idcirco si locationi incerta merces interuenerit, à contrahētibus tamen postea certificanda, non propriè est locatio, sed innominatus contractus.

Locatio [f] & conductio pxima est [g] emptioni & vēditioni, iisdēq; iuris regulis consistit †. Nā vt emptio & vēditio ita cōtrahit, si de pretio [h] cōuenerit: sic & locatio & cōductio ita contrahi intelligitur, si merces [i] constituta sit. & competit locatori quidē locati [k] actio, conductori verò conducti. Et quæ suprà diximus [l], si alieno arbitrio [m] pretium promissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa [n], si fulloni [o] polienda

[b] Loca sacra. Quæ sint ista, habes s̄. de rer. diui. §. flumina & §. nullus. & §. religiosum.

[c] Priuatis. Redde singula singulis. nam priuata contraria est publicæ, prophana sacræ & religiosæ. & facit ff. eod. de contrahend. empti. l. & liberi. & l. quia. & l. liberi. Accur.

[d] Quod. Id est, quia.

[e] Emerit. Ignorans: vt ff. de contrahend. emptio. l. liberi hominis.

DE LOCATIONE ET conductione.

Text. continuat titul. Quia locatio est similis emptioni: vt in tex. & ff. eod. l. j. ideo post emptionem sequitur videre de locatione. Aret.

Locatio. Totus iste tit. diuiditur in v. partes. Primo ponit quod iste cōtractus habet similitudinē cum contractu empt. Secundo illud per exēpla declarat. Tertio, quid veniat in isto contractu. Quarto ad quid tenetur conductor. Quinto, an iste cōtractus trāseat ad hæredē. Secunda ibi, Nam vt emptio. Tertia ibi, In §. cōductor. Quarta ibi, Qui pro vsu. Quinta ibi, In fi. Mortuo.

CASVS. Quæsiui à Iustin. Quæ esset natura locationis & cōductionis? Et respō. dicens, q proxima est emptioni & venditioni. Eisdē enim regulis consistūt isti duo contractus. nā sicut emptio & venditio cōtrahunt, simul atq; de pretio cōuenerit: ita locatio & cōductio, cū certa merces, i. pretiū fuerit inter eos cōstitutum contrahit. & sicut in pręcedenti contractu actio ex empto dat emptori, & actio ex vendito datur venditori: sic in isto cōtractu actio ex locato datur locatori, & actio ex cōducto datur conductori, & dicit q locatio & cōductio proxima est emptioni, id est, vicina quo ad tractatum, & quo ad sentētiam. Sed domine, satis vidi, quod isti duo contractus consistunt iisdem regulis. habetisne plura exēpla? Dicit quod sic: quia sicut si vendidero rem pro pretio, quod Petro iustum visum fuerit, si pretium definiuerit Petrus, valet cōtractus. si autem nō fuerit arbitratus, quod sit iustum pretium, non valet cōtractus: vt s̄. titu. proximo dictum est: sic est in contractu locationis & conductionis: quod si aliquis domum suam locauerit alicui, pro quanto Petrus æstimauerit, si Petrus æstimationem definiuerit, valet contractus, si non definiuerit, non valet contractus. h. d. Franc. de Are.

[f] Locatio. Sic ff. eo. l. ij. Accur.

[g] Proxima est. Quo ad tractatum, & quo ad sententiam.

[h] Si de pretio. Vt s̄. tit. j. § pretiū aūt.

[i] Si merces. s. certa, & in pecunia numerata: vt ff. deposi. l. j. §. si quis seruū. & ff. de præsc. ver. l. naturalis. §. at cum dotē. Vnde partiarius colonus, qui partē domino reddit fructuū: improprie dicitur cōductor, imo socius magis: vt ff. eo. l. si merces. §. vis maior. Accur.

ANGELVS. Et ideo tempore cogetur stare tali colono. quod nota pro limitatione no. in l. emptorem. C. eodem. Angelus.

[k] Locatori quidem locati. Sicut vēditori ex vendito, emptori ex empto actio competit: vt s̄. titu. j. §. sed & certum esse pretium. in fin.

[l] Supra diximus. Vt s̄. tit. j. §. sed & certū esse. Accur.

[m] Arbitrio. ff. eo. l. si merces. j. respon.

Qua de causa. CASVS. Versic. iste nō refertur ad versic. proxime dictum & præcedentem: sed ad illud quod dictum est in prin. tit. quia sicut emptio & venditio contrahitur, quā cito de pretio conuenitur, scilicet, certæ pecuniæ: ita si in pecunia numerata fuerat merces cōstituta, cōtrahitur locatio & cōductio: qua de cā si in pecunia numerata nō fuerit certa mihi res cōstituta, nō valet cōtractus locationis & cōductionis. Pone ergo, q tradidero vestes meas poliēdas, nulla certa mercede cōstituta, dicitne cōtractus locationis & cōductionis? Et rñ. q nō. Qualiter ergo agetur inter me & ipsum, cum nō possit agi locari & conducti? Et resp. dicens, quod agetur præsc. ver. h. d. Franc.

[n] Qua de causa. Quia dixi certum debere pretium interuenire.

[o] Si fulloni. Est autē fullo qui lauat, siue tingit, siue polit

Tu dic, quod omnia ista sūt de substantia cōtract⁹ quæ in voluntatem alteriuscontrahentiū committi nō potest etiam per verba importantia arbitriū boni viri. hic autem nō substātia, sed accidēs, vel qualitas committitur. Ang.

† Facit ad totum istum §. c. de iure. cum gl. fi. extra de iure pa. & cap. j. cum gl. j. de reli. & & vene. sān.

† Secus si ignorans, quia tenet contract⁹, nō vt consequatur rē vēditam, sed interesse. l. & liberi. ff. e. & si venditor ignorat soluit pretium tantum. si scit, soluit interesse totale. l. emptorē. in fi. & gl. fina. ff. de act. empt. Aeg. Pet.

† Multa... tamen e... se iuris re... gulas, ... non pos... sunt vtri... que cōtra... ctui cōue... nire, anno... tauit hoc loco Frā... Baldui. tu... illum vi... deto.

Colonus partiarius nō est cō... ductor.

Fullo.

polit. Accursius.

a Sarcinatori. Sarcinator est, qui fracta vestiméta resarcit: vt dicemus ĵ. man. in fi. & proprius dixisset sartor, secundum aliquos, à sarcio, sarcis.

ADDITIO. Tamen etiam bene fiat sarcinator, & dicitur à sarcina: & est proprie ille, qui plurimũ vestiũ sumit, & aliqñ ponit pro sutore. vt hic.

curanda've, aut sarcinatori a sarciéda vestiméta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea b tm̃ daturus, quãtum inter eos cõuenerit: nõ propriè locatio & cõductio cõtrahi intelligit, sed eo nomine c actio pręscriptis verbis d dat.

Locatæ rei merces in numerata pecunia consistere debet: alioqui si in specie consistat, non locatio quidem, sed innominatus cotractus est, ex quo præscriptis verbis actio oritur.

Præterea sicut vulgò quærebatur e, an permutatis rebus emptio & vẽditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam vtẽdam, siue fruẽdam tibi aliquis dederit, & inuicem à te vtendam, siue fruendam aliam rem acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus: veluti, si cùm vnum bouẽ quis haberet, & vicinus eius vnũ, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicẽ boues cõmodarent f, vt opus facerent, & apud alterum, alterius bos perierit g: neque locati, neque conducti, neque cõmodati competit actio: quia nõ fuit h commodatũ gratuitum: verùm præscriptis verbis i agendum est.

Emphyteusis constitutio (id est, cũ prædium perpetuò fruendum annua pensione constituta cuipiã cõceditur) neque vẽditio, neque locatio est: sed propriã contractus speciẽ parit: in qua si de rei periculo nihil inter contrahẽtes actum sit totius rei interitus ad dominum: particularis verò ad emphyteutam spectat.

Adeò autẽ k aliquã l familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio m, item locatio & conductio n, vt in quibusdam causis quæri

b Postea. Nota, postea. nam prius re non secuta, i. nõdum tradita ad reaptandum, actio non daretur: vt C. de rerum permu. l. ex placito.

c Nomine. Quasi ex nouo contractu nominato: vt ff. de præscrip. ver. l. j.

d Præscriptis verbis. ĵ. man. §. fin. contra. sed distingue, aut certa merces interuenit, & tũc agit locati: vt s̃. eodẽ in princip. aut incerta: & tunc præscriptis verbis agit, vt hic: aut nulla, & tunc est mandatum: vt ff. de præscriptis verbis. l. si tibi polienda. & in contrario.

ADDITIO. Intellige si res erat solita locari, alias secus: vt l. naturalis. §. at cum do. ff. de pręscrip. verb. Ang.

Præterea sicut. CASVS. Dixi Iustin. Domine, bene perpendi per exempla superiora, q̃ isti duo contractus, scilicet empt. & vend. loc. & conduct. magnã habent adinuicem familiaritatẽ, siue conuenientiam: quid amodo super illis ostendere proponitis? Frater, dicit ipse, adhuc istud tibi propono ostẽdere in alio exẽplo, sicut enim dictũ fuit in præced. q̃ apud veteres dubitabatur, vtrũ emp. & ven. posit esse in permutatione, & dictum fuit q̃ non: ita solebat quæri de loc. & cõduct. vtrum posset fieri in rerũ permutatione: & dicit q̃ non, sed est proprium genus contractus. Pone enim quod ita conuenerit inter me & te, q̃ si ego non haberem nisi vnum bouem, & tu similiter vnũ, quod tu haberes bouem meũ ad arandum vna cum tuo per duos dies, & ego tuũ haberem postea ad arãdum per alios duos dies, & bos meus apud te tua culpa perierit, quæ actio mihi competit contra te? non actio emp. & vend. quia non est certum pretium conuentum inter nos, neque loca. & conduct. quia nõ est certa merces constituta inter nos, neque commodati, non enim erat gratuitum. Quid ergo erit? Et respon. quod præscriptis verbis est agendum. hoc dicit. Franc. de Aret.

e Vulgo quærebatur. Supra tit. j. §. item pretium.

f Commodarent. Impropríe ponitur, vt sequitur.

g Bos perierit. Sua culpa, alias non tenetur, cum vtriusque gratia contractum sit: vt hic, & ff. de præscrip. verb. l. si gratuitam. §. fi. l. margaritas. & ff. commo. l. si vt certo. §. nunc videndum.

h Quia non fuit. Bona ratio: vt s̃. quib. mod. re contrahi. oblig. §. commodata.

i Præscriptis verbis. Quę cõpetit ex cõtractibus tribus innominatis, do vt des, facio vt facias, do vt facias: vt ff. de pręscr. verb. l. naturalis. §. j. ij. & iij. alias dat ex pactis incontinenti appositis: vt C. de re permu. l. j. rebus. alias dat qñ dubiũ est de nomine contractus: vt ff. de præsc. verb. l. j. §. fin. & l. ij iij. & iiij.

Adeo autem. CASVS. Dixi Iustin. Domine, per exempla supradicta perpendi, quod est maxima familiaritas. inter contractũ istũ & præcedentẽ. quid plura? Frater, adhuc maior familiaritas potest patere in isto casu, in quo dubitatur, an sit contractus loca. & conduc. vel cõtra empt. & vend. Pone ergo, quod ego tradiderim alicui sub annuo censu aliquod prædiũ de meis fruẽdũ: dicens, q̃ quãdiu pensio prædij domino prędij, vel eius hęredi solueretur, non liceret domino neque eius hæredi, conductori, neque eius hæredi. vel ei cui cõductor, hæresve eius prædium vendiderit, alio ve modo alienauerit auferre. de contractu tali dubitabatur apud antiquos vtrũ esset cõtractus empt. & vend. eo, q̃ cõductori non potest dominus auferre prædiũ, quãdiu pensio fuerit soluta. rursum potest iste contractus sapere naturã loca. & conduct. eo, quod quolibet anno soluitur certa pensio. super hoc dubitauerũt antiqui vsque ad tẽpora christianissimi Zenonis, qui dicebat cõtractũ istũ nec esse emp. & vẽd. neq̃ loca. & cõduc. sed cõtractũ emphyteuticũ, qui dicitur proprius contractus & suam propriã habet naturam. Sed pone quod tanta fuerit sterilitas in prædio sibi dato in emphyteusim perpetuã, ita q̃ conductor nihil posit de fructibus illius prędij suscipere, cuius erit detrimentũ, vel domini conductoris, vel illius emphyteutæ? Et respon. Iustin. quod Zeno ita ordinauit in isto cõtractu, quod si aliqua conuẽtio facta est inter ipsum, qui prędia dedit in emphyteusim, & emphyteutã, quod conuentio illa obseruetur: si autem nihil cõuenerit inter eos, aut est periculum dotale: & tunc detrimentũ illud pertinet ad dominum, ita quod non teneatur emphyteuta pro tẽpore illo sibi reddere pensionem: aut est particulare detrimentũ: & tũc erit periculum emphyteutæ. h. d. Franc.

k Adeo autem. Quia ijsdem regulis & constitutionibus, consistunt: multa ergo habent inter se communia.

l Aliquam. Alias non est in litera aliquam.

m Et venditio. Scilicet ex vna parte.

n Et conducto. Scilicet ex alia.

Sarcina-

Merces quandoq̃ est certa, quandoq̃ incerta: quandoq̃ nulla.

Præscriptis verbis agitur tripliciter.

l Hoc verum si super accidẽtalibus apponatur: secus si sup substantialibus. vt l. pactum ff. de contrahen. emp. Ang.

Vtrum

soleat, vtrum emptio [a] & venditio contrahatur, an locatio [b] & conductio. vt ecce de prædiis, quæ perpetuò [c] † quibusdam fruenda traduntur †, id est, vt quandiu pensio [d], siue reditus [e] pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neq; hæredi ei⁹, cui've conductor, hæres've eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alio've quocunque modo alienauerit [f]: auferre liceat [g]. Sed talis cōtractus: quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana [h] lata est, quæ emphyteuseos [i] † contractus propriam [k], statuit naturam, neque ad locationē [l], neq; ad venditionē [m] inclinantem, sed suis pactionibus fulciēdam. & si quidem aliquid pactum fuerit: hoc ita obtinere, ac si naturalis [n] esset contractus: si autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum [o] super hoc redūdare periculū: si autem particularis [p], ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire † quo iure vtimur [q].

Conuentio vt ex artificis materia opus fiat mercede certa cōstituta venditio est, quòd si ex conductoris materia: locatio est.

Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo [r] certi ponderis, certæ'que formæ [s] annulos ei faceret, & acciperet(verbi

[a] Vtrum emptio Quod videbatur, cū talis datio alienatio sit: vt in auth. de non alie. §. alienationis. col. ij. quod locatio non facit: vt ff. eo. l. non solet. Accur.

[b] An locatio. Quod videbatur, cum mercedem soluere teneretur.

[c] Perpetuo. Aliter accipit ff. pro soc. l. j.

[d] Pensio. In pecunia.

[e] Reditus. In specie.

[f] Alienauerit. Cum multi sint modi alienandi: vt ff. de publ. l. iij. iiij. v. & vj.

[g] Auferre liceat. Interdū autē dat ad certū tēpus, interdū in tertiam personam vel generationē, cū omnia pacta super hoc contractu habita valeāt: vt j. pxi. §. sed ecclesia dat in emphyteusim vsque ad tertiā generationem tantū: vt in aut. de non alie. colla. ij. §. emphyteusim. Vel vt puto, etiā in perpetuū dabit, vt qlibet priuatus, vt hic & in authē. de alie. & emphyt. §. licentiam. col. ix. Accur. ADDITIO. Tu dic de iure canonico cui standū est, q aut fit sine solēnitate, de qua habet xij. q. ij. sine exceptione. & in c. j. de reb. eccle. nō alie. in vj. & in c. nulli. extra eo. tit. & tunc non valet vllo modo, aut fit cum dicta solennitate, & valet: & ad omnes etiam extraneos transibit. Ang.

[h] Lex Zenoniana. Vt C. de iur. emph l. j.

[i] Emphyteuseos. Emphy Græce, Latine dicitur melioratio, hoc ideo: quia olim tantum sterilia dabant, vt meliorarent. sed hodie nō tantū sterilia dantur, sed etiā fertilia, nisi in ecclesia quæ dat sola ea, quæ congrua videtur œconomo & aliis gubernatoribus ecclesiæ. sic C. de sa san. eccl. auth. perpetua quoq;. Accur.

[k] Propriā. Agit ergo condictione ex lege ad omnia obseruanda, quæ conueniunt [a]. Sed nunquid emphytheuta potest alij dare in emphyteusim? Rñd. sic, vt in hoc §. in aut. de nō alie. aut permu. §. alienationis. col la. ij. Itē nūquid illud vtile dominiū, quod solū habet, trāsfert in eū? Rñ. sic, cū rei vēdicatio vtilis sibi det: vt ff. si ager vec. l. j. & ij. Sed qualiter eget primus emphyteuta cōtra secūdū, vt eū expellat? Rñ. rei vēdicatione, quę licet de iure sibi nō cōpetat: exceptio tñ opponi nō pōt: qa replicaret: & sic nō dñs dominū vincit: vt C. de trāsa. l. vbi. vbi de facto tm̄ agit, & vincit, & ff. de excep. rei iu. l. si qs. Vel verius aget præscriptis verbis, vel dic ex lege Zenonis ad mercedem.

[l] Neq; ad locationē. Imo differt in septē. Nā hic etiā in specie prętat pēsio, sed ibi in pecunia tantū, vt hic scripsimus. Itē hic possidet naturaliter, sicut fructuarius: vt ff. de acqui. pos. l. naturaliter. sed cōductor nō: vt C. cōmu. de vsuca l. j. Itē hic habet dominiū vtile, sed cōductor nō: vt ff eo l. nō solet. [a] Itē hic cōtractus fit in immobilibus tantū, ille etiā in mobilibus vt in aut. de alie. & emphy. §. licentiā. col. ix. Item ag t hic condictione ex lege: ibi, ex conducto. Item hic contractus iuris ciuilis est, ille naturalis, vt hic dicitur. Item est hic in scriptura, ille etiā sine ea: vt C. de iur. emphy. l. j. & s. de oblig. ex consensu. vt s. eo. in prin.

[m] Neq; ad venditionem. Quia hic pensio præstatur, ibi, res libere trāsit. Item ob hoc res reuocatur, sed ab emptore, non per vēditorem; vt C. de rei vend. l. inciuile. Itē hic vtile transit dominium, ibi directū: vt s. de rer. diuisi. §. per traditionem.

[n] Naturalis. Id est, iuris gentium, quod naturali ratione est inductū: vt s. de iu. natu. §. quod vero. hic enim est de iure ciuili, vt & alij: vt j. de actio. §. constituta pecunia.

[o] Ad dominum. Vt pensionem non habeat. Accur.

[p] Particularis. Id est medietatis, vel minus, secundum M. & Ioan. Arg. ff. de vsu fruct. l. etiam. & de verb. sig. l. nomen filiarum. §. portionis. & ff. de dam. infec. l. inter quos. §. damni. & de contrahē. emp. l. domum. Nos dicimus, si aliquid etiam parū remansit, damnum emphyteutæ esse arg. huius §. & C. eo. l. j De hoc dant tales versus, Res periit tota: tūc nihil dabit ēphyteuta. Si pro pte perit, nō ita liber erit.

[q] Vtimur. Sunt & duo alia naturalia siue tacita pacta in hoc cōtractu, vt de reiiciēdo ēphyteuta, si nō soluerit pēsionē p trienniū: vt C. e. l. ij. §. j. & in aut. de nō ali. §. scire. col. ij. Itē & si velit ēphyteuta vendere, q dño primo denuntiare debet: vt C. e. l. fi. §. j. Acc. ADDITIO. Quod dictū est emphyteutā posse expelli nō solutæ pēsione per trienniū, verū est in emphyteuta priuati: qm̄ emphyteuta ecclesię cessans per bienniū in solutione expelli pōt. aut. qui rē. C. de sac. san. eccl. & no. C. de iur. emphy. l. ij. in gl. repellere. & extra de loca. c. potuit. & in aut. de nō alie. § scire. in gl. hominū. col. ij. Sed in simplici colono indistincte bienniū expectatur: vt ff de loca. l. quæro. §. inter locatorem.

Item quærit. CASVS. Per exēpla superiora vidistis familiaritatē inter istos cōtractus, adhuc est familiaritas mirabilis in exēplo seq. vbi gra, conueni cū quodā aurifice, vt de suo argento mihi faceret scyphū certæ formæ, certiq; pōderis: quærit modo vtrū inter me & ipsum videat emp. & ven. vel lo. & cōdu. Cassius dicit, q in casu quantū ad materiā est emp. & vē. quantū vero ad operā, est cōd. & lo. Iusti. aūt dicit, q magis placet sibi, q ex toto sit emp. & vē. qa perinde est, ac si aurifaber scyphum de argēto suo fecisset: & postea mihi factū vēdidisset. Sed pone, q cōueni cum aurifabro, vt de meo argēto mihi scyphū certi pōderis certęq; formę & mēsurę faceret: qd iuris in isto casu? Et rñ. Iusti. q nō dubiū, quin sit locatio & cōduc.

[r] Suo. Scilicet, artificis.

[s] Formæ. s. demonstratæ: sed quid si certa non est mater

† Sic exponit gl. x. q. ij. i. §. perpetua. quę ponit quot modis accipitur hæc dictio, perpetuo.

† Huiusmodi agri si publici ciuitatū sunt, vectigales iurisconsulto dicuntur in l. j. ff. si ager vecti. vel emphy.

Emphyteusis datur ad varia tempora.

† Cōcor. cum hoc tex. c. vlt. cum glos. j. in princ. extra eo. titu.

Emphyteusis vnde dicit.

† Imo oritur quædam actio spālis quę vocatur actio emphyteusis secundum Bar. in l. j. ff. de condi. ex leg. & Angel. hic.

Dominus vincitur à non domino.

Emphyteusis: à locatione in septē differt.

† Nisi conduxisset ad nō modicum tēpus: vt ff. si ager vecti. per to. Ioan. Fab.

Emphyteutica re si percat, cuius erit damnum.

† Colonus tamē propter sterilitatem minus pēdit, etiam si substantiā rei integram habeat. l. licet. C. de loca. quę tamen ratio sterilitatis in colono habita sit licet colligere ex l. si merces. §. vis maior. & ex leg. ex cōduc. §. j. ff. loca.

Emphyteusis duo tacita pacta continet.

materia demonstrata? Respond. non interest: vt ff. de contrahen. empt. l. conuenerit. & l. Sabinus. Vel facies punctum in dictione, suo.

Conductor autem omnia. CASVS. Dicit dominus Iusti. quod conductor omnia, secundum quod conuenit in conuensione, facere debet: si autē aliqd esset omissum ita, quod in conductione de eo nihil esset actum: veruntamen inter eos debet illud ꝙ fuit omissum ex bono & ęquo prę stari: puta si conductor in mora fuerit soluendæ pensionis. Nam licet de vsuris nihil actum fuerit, tenetur tamen ad vsuras, & econuerso, licet nihil actum fuerit de ostiis reficiendis, nihilominus adhuc tenetur locator. & hoc vult dicere litera præsens.

a Legem. Id est, pacta: vt ff. depos. l. j. §. si conueniat. Accur.

b Ex bono & æquo. Vt vsuras post moram: vt C. eod. l. præses. Idem econtra: nam conductor agit vt domus & ostia sibi reparentur: vt ff. eod. l. ex conducto. in princ.

Qui pro vsu vestimentorum. CASVS. Quidam concessit mihi iumētum suum, aut vestimentū suum aut argentum vtendum pro certa mercede, quæritur qualem custodiam in ista re mihi concessa præstare teneat? Et respon. Iust. quod talem diligentiam teneor præstare, qualem paterfam. diligens præstaturus esset. & ita expone, diligentissimus. i. diligens. & hoc est: quia vtriusque gratia celebratur contractus. hoc dicit. Francisc.

gratia) decē aureos: vtrū emptio & venditio, an locatio & conductio cōtrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionē contrahi, operæ autem locationem & cōductionem. Sed placuit tantùm emptionem & venditionem contrahi. Quòd si suum aurū Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit.

Quæ partium expressa conuentione promissa fuerunt, necnon & quæ ex bono, & æquo præstari debent (licet de iis conuentum non sit) hæc in contractu seruanda sunt.

Conductor autem omnia secundum legem[a] conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit: id ex bono & æquo[b] pręstare.

Conductor de leui culpa tenetur. Aretinus.

Qui pro vsu aut vestimentorum aut argenti, aut iumenti mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus[c] paterfamilias suis rebus adhibet: quā si prę stiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit[d]: de restituendo ea non tenebitur.

Contractus locationis ad hæredes transit conductoris. Aret.

Mortuo conductore[e] intra tempora cōductionis, hæres eius eodē iure in cōductione succedit[f].

TITVLVS XXVI.

DE SOCIETATE †.

Et omnium bonorū, & certæ negotiationis coiri potest societas in qua quæ circa lucrū aut damnum pacta sunt, seruari oportet: quod si nihil conuentum sit, æquas parteis & in lucro, & in damno, inuicem referre decet: in hac tamen socij paciſci queunt, vt alteri plus lucri, alteri plus damni obueniat: quinimò & quod vnus lucri partem ferat, de damno verò non teneatur.

Annota, Id lucrū dici quod omni dāno deducto superest.

Societatem coire solemus, aut

l. si socius. in fine.

f Succedit. Vt C. eo l. viam. sed an moriente scholari vel recedente, substituere potest? Respond. sic de iure conductionis, sed ratio societatis prohibet, quæ præualet vbi certa persona elegitur: vt j. tit. j. §. soluitur.

DE SOCIETATE.

Iste titulus sic continuatur. Dictum est suprà de quibusdam contractibus, qui fiunt consensu: verùm quia societas est etiam contractus, qui fit consensu, vt patet suprà, de obli. ex consensu. §. j. ideo sequitur titulus de societate: vnde dicit hic Accur. Est autem societas (vt ait Marcus Tullius) duorum pluriumve conuentio honeste[*] contracta ad vberiorē quæstum, & commodiorem vsum. Accur.

Societatem. Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit in quibus rebus possit contrahi societas. Secundo quæ partes possunt esse in lucro & damno, & si nō fuerint à partibus expresse, quæ intelliguntur. Tertio quando societas & quomodo finitur. Quarto ad qd socius tenetur. Secunda ibi, Et quidem. Tertia ibi, Manet autem. Quarta ibi, Socius socio. CASVS. Dixi Iustinian. Domine, bene perpendi per supradicta, quod iam de societate estis tractaturus, pro Deo qualiter contrahitur societas? Et respondet dominus Iustinianus, quod solemus contrahere societatem omnium bonorum, quam Græci cœnopraxian appellabant: aut vnius negotiationis, veluti vini, olei, frumenti vendendi & emendi: & tunc æqualiter participabunt lucrum & damnum. si autem super partibus lucri aut damni aliquid statuerint: tunc quod inter eos conuenit, seruabunt. Sed quid dices de tali conuentione, vt ad Titium duæ partes lucri pertineant, damni vero tertia, ad Seium vero duæ partes damni, tertia vero lucri, valet ne ista conuentio? & dicitur quod sic. Quintus tamen Mutius dicebat, quod talis conuentio erat contra naturam societatis, & quod non valebat. Seruius autem Sulpitius dicit, quod talis pactio valeat, quod iure conuentionis intelligi potest etiam ita contrahi, quod vnus pecuniam cōferat, alius autem nihil: lucrum tamen inter eos communicabunt: quia sæpe alicuius prouidentia vel opera pecuniæ præstalet. Sed quid si ita fuerint pacti inter se, quod vnus habeat

† Sic ff. pro socio.

* Nam malorum non est societas. l. si à reo. §. id qd. ff. de fideiuss. ergo si sit inhonesta dicitur cō uenticula l. conuenticulā. C. de episc. & cle. ab historicis cō iuratio vocatur. Aegi. Per.

c Diligentissimus. Id est, diligens. sic exponitur ff. eo l. si merces. §. qui columnā, nā cum vtriusꝗ gratia fiat locatio, non venit exactissima diligentia: vt ff. cō. l. si vt certo. §. nunc videndū. Alij proprie ponunt, & dicunt specialē in his rebus, quæ facile possunt frāgi. ADDITIO. Et hæc vltima videtur communior: & ratio diuersitatis fundatur super facili harum rerum fragilitate: ideoque diligentior cura est adhibenda. c. vbi periculum. de elect. lib. vj. Christopho.

d Amiserit. Vel damnum datum sit, quod præuideri non poterat: vt ff. eod. l. sed & de damno.

Mortuo conductore. CASVS. Quæsiui à Iusti. sic, Quidam conduxit sibi hospitium, intra tempora conductionis decessit conductor, & successit hæres eius in conductione: poteritne alteri domū locari? Et respon. Iustinia. quod sic, quod intellige iure loca. & conduc. non autem iure societatis. h. d. vsque ad finem.

e Conductore. Proprietatis, secus in vsufructu: vt C. de vsufru. l. si domina. Vel dic vt ibi, & de iure dot.

Et hæc re vera vbi eius vsus fructus cō stituit. secus si fructus vsꝗ ad certum temp⁹ vendātur vel locentur: vt hic per doct.

habeat partem lucri, partem autem damni non ferat. valet ne pactum tale in societate? Dicit Seruius quod sic, ita tamen quod si sit in vna re lucrum, in alia damnum, debet fieri compensatio lucri cum damno: & illud solum quod superest, dicitur lucrum. hoc dicit.

striæ, quam alter: vt ff. eod. l. si non fuerint. in princip. ibi, si vero placuerit. secundum Azo. cum societas sit fraternitatis ius: vt ff. eo. l. verum. in fi. j. respons. Ioan. contra. & subaudit in l. illa si non fuerint maximæ. Alij idem, quod Ioann. sed tali ratione, quia iure conuentionis valet, non societatis. ff. de pollici. l. j. §. si conuenerit. Accursius.

totorum[a] bonorum, quã Græci specialiter κοινοπραξίαν † appellant: aut vnius alicuius negotiationis, veluti mancipiorũ vendendorum, emendorumq́; aut olei, aut vini, aut frumenti emendi[b] vendendiq́. Et quidẽ si nihil de partibus lucri & damni nominatim cõuenerit, æquales[c] scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quòd si expressæ[d] fuerint partes: hæ seruari debẽt. Nec enim vnquã dubium fuit quin valeat conuentio[e] si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidem duæ partes & lucri & dãni pertineant, ad aliũ tertia[f].

Valet conuentio inter socios, vt maiorem partem lucri ferat alter quàm damni, & econtrà: & etiam quòd lucrũ participet alter, & damnum non sentiat. Et lucrum dicitur quod superest omni damno deducto. Aretin.

De illa sanè cõuentione quęsitũ est: si Titius & Seius inter se pacti sint, vt ad Titium[g] lucri duę partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mutius cõtra naturam societatis talem pactionem esse existimauit: & ob id nõ esse ratam habẽdã. Seruius[h] Sulpitius (cuius sentẽtia præualuit) contrà sensit: quia sępè quorundam ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem nõ dubitatur, vt alter pecuniã conferat, alter non conferat, & tamẽ lucrum inter eos cõmune sit: quia sæpè opera alicuius pro pecunia valet. Et adeò[i] contrà Quinti Mutij sententiam obtinuit: vt illud quoq; constiterit, posse conuenire, vt quis lucri partem[k] ferat, de damno non teneatur: quod & ipsum[l] Seruius conuenienter[m] tibi fieri existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: cõpensatione facta, solũ quod superest, intelligatur lucro esse.

Pars in lucro adiecta, in dãno quoq; adiecta videt, & ediuerso

Illud expeditũ est, si in vna causa pars fuerit expressa: veluti in solo lucro, vel in solo damno: in altera verò omissa: in eo quoq; ꝗ prætermissum est, eandẽ partẽ seruari[n].

Renuntiatione soluitur societas, quò fit vt quæ post renuntiationem obuenere, cõmunicanda non sint: nisi callidè quis societati ideò renuntiarit, vt solus expectatum lucrum consequeretur

Manet autem societas

a Totorum. Id est, omnium, & expresse: vt ff. eo. l. j. §. j. & l. iij. §. j. Nam hoc nomen. s. totus, tota, totum, totitatem ad vnam rem signat.

ADDITIO. Hoc verum si ad vnam adiicitur, alias si ad vniuersitatẽ, de illa tanquã de vro prædicatur. Ioan. Fab.

b Emendi. Item duobus aliis modis, scilicet simpliciter: vt ff. e. l. coiri. & l. nec adiecit. Item vnius rei: vt ff. eod. l. societas. Accursius.

c Aequales. Sic ff. de hæredib. institu. l. quoties. §. hæredes. & s. de hære. insti. §. si plures. & ff. eod. l. si non fuerint. & dic æquale fuisse capile. Accursius.

ADDITIO Alias erit in arbitrio iudicis consideratis sociorum operis. Et nota, quod sicut capitale, ita nec lucrum durante societate extrahi potest. Ang.

d Expressæ. Etiam in solo lucro: vt j. eod. § illud.

e Conuentio. Scilicet talis vt sequitur.

f Tertia. Scilicet pars lucri & damni.

g Ad Titiũ. Computatio hic ita expedita fiat, vt si lucrum in vna re, in alia vero damnum contigerit, vt si deducto omni damno lucrum superest, vnus in duas partes, alius in tertiam partem admittatur eius lucri. Si vero tantum damnum superest: is qui duas partes damni ferre debet: in rebus, quæ supersunt, tanto minus quam alter accipiat: quantum faciat tertia pars damni: vt ff. eod. l. Mutius.

h Seruius hic. Seruius sibimet contradicere videtur: vt ff. eo. l. Mutius. sed non est verum. nam ibi dicit de facto hoc esse non posse, scilicet vt damnum & lucrum sit in eadem societate: cum damnum lucro, & econtra lucrum damno deducto intelligatur: vt ibi dicitur, & infra eodem versic. & adeo.

i Et adeo. Hæc pacta inæqualia tunc demum locum habent, quando alter plus contulit operæ vel industriæ, quam alter: vt ff. eod. l. si non fuerint. in princip. ibi, si vero placuerit. secundum Azo. cum societas sit fraternitatis ius: vt ff. eo. l. verum. in fi. j. respons. Ioan. contra. & subaudit in l. illa si non fuerint maximæ. Alij idem, quod Ioann. sed tali ratione, quia iure conuentionis valet, non societatis. ff. de pollici. l. j. §. si conuenerit. Accursius.

ADDITIO. Ista communiter approbatur: vt per Christoph. hic. Et hęc vera intellige, quando vel de vtroque, vel de altero tantum aliquid inter partes conuentum est. Si vero nihil, sed simpliciter tantum sit contracta societas: dic vt per Angel. hic.

k Partem. Non totum: alias esset Leonina, † vt dicitur in fabula Aniani vel Aesopi, & ff. eo. l. si non fuerint, §. fi. & l. si vnus. §. sed si pretium. in fine.

l Quod & ipsum. Scilicet dictum hoc proximo casu.

m Conuenienter. Id est, conueniens suæ sententiæ, quam dixit s. eo. §. de illa.

Illud expeditum. CASVS. Pone duo mercatores societatem adinuicem contraxerunt: & super hoc literas confici fecerunt: in quibus continebatur quod lucrum si quod inter eos contingeret, diuideretur: & nulla fuit facta mentio de damno quid iuris in hoc casu? Respon. ꝙ eadem est ratio obseruanda in damno, quæ & in lucro est expressa, & econuerso. hoc dicit.

n Seruari. Nota eandem esse rationem contrariorum. sic ff. de leg. iij. l. fin. §. fin. ff. fam. ercis. l. si filia. §. Papinianus. Arg. contra. ff. de libe. & posthum. l. commodissime. & ff. loca. l. ea lege. j. responso. & ff. de nego. gest. l. si quis negotia.

Manet aũt. CASVS. Supra dictũ est, qualr societas cõtrahit: restat nũc videre, qualr dissoluit. Dicit ergo Iusti. ꝙ societas iter aliquos tãdiu manet, quãdiu pseuerauerint i eodẽ cõsensu, cũ aũt alter eorũ societati renũtiauerit: dissoluit societas, si aũt callide renũtiauerit societati, ad hoc, ꝙ ipse solus aliqđ lucrũ sẽtiat: illđ lucrũ solus nõ habebit, sed tenet illđ lucrũ socio suo cõicare. si aũt aliqđ lucrũ aliũde sẽserit, q̃ sibi ispabat. s. quãdo socie

† Quidã hoc loco legunt κοινωνίαν aiuntque κοινοπραξίαν proprie appellari eã, quę magis re ipsa cõtrahitur, quam cõsensu: vt magis videatur esse communio, quam societas. Theophilus tamen hac dictione hoc loco vsus est.

Si non sit expresse dictum, qđ sit omniũ bonorũ: et tunc videtur esse coita vniuersorũ q̃ ex questu veniũt id est, si qđ sit lucrum ex empt. vendi. loca. cõdu. & sic tacere nocet secundũ gl. in d. l. coiri. Aegid. Per.

† Id est si non ha[...] bito respe[...] ctu ad lu[...] crũ de cer[...] ta quãtita[...] te cautum sit, puta volo x. an[...] nuatim: etiã si con[...] cedens pe[...] cuniam in se pericu[...] lum suscipiat, secũ[...] dum An[...] ge. hic.

† Iniqui[...] simum e[...] nim ge[...] societatu[...] est, in qua quis dam[...] num non etiam lu[...] crum spe[...] ctat: vt i[...] bi dicitu[...] Aeg. Per.

do societati renuntiauit.i.ex insperato sibi euenit,id totum habebit:quicquid autem lucratus fuerit ille,cui renuntiatũ est:post renuntiationẽ illi soli acquiritur.

a Renuntiauerit. Præsenti socio, non absenti:vt ff.eod.l.sed & socius.§.si absenti.

b Callide.Idem & si intẽpestiue renuntiet:item & si expediat non renuntiari: vt ff eo.l.actione.§. Labeo.& l.sed & si socius.§.fin.

c Totorum.Id est, omnium, hoc expresso:vt ff.eod.l.iij.§.j. alias contra: vt ff. eod.l.nec adiecit.

d Si quid vero.Alias si quidem. sic ff. ex quib.cau.in poss. eat.l. Fulcin.§.quod si aduersus.sic ff.eo. l.actione.§.diximus.

e Non captauerit. Id est,non præcogitauerit.

f Conceditur.Nota hic v.modos soluendæ societatis, & sequentibus qua uor §§.sunt & alij d.io, vt interemptione rerum naturali,vel ciuili:vt ff.e.l.verum. §.pen. incipit, societas.Item cum ab alio stipulor animo nouandi,vel iudicium, cũ aliquo dicto animo nouandi:vt ff.e. l.actione.j.responso.

Soluitur adhuc. CASVS. Non solum per renuntiationem de qua dicitur s. soluitur societas, sed & morte: vnde non succedet socio superstiti hæres in societate,nisi hoc placuerit ipsi socio superstiti:& tunc etiam dicitur contrahi societas, & si plures contraxerunt adinuicem societatem,si vnus illorum decesserit,dissoluitur societas inter omnes,nisi aliter conuentum fuerit inter eos. In §.item si alicuius rei &c.dicit Imperator quod non solum duobus modis supradictis dissoluitur societas:imo & Tertio modo,scilicet,quando finis impositus est negotio, propter quod contraxerunt adinuicem societatem. In §.publicatione casus talis est:Iam vidistis tres modos soluendi societatem:modo ponitur hic quartus modus,quo soluitur societas,puta per publicationem omnium bonorum suorum in fiscum propter suum delictum. Quando enim fiscus in loco suo succedit,pro mortuo habetur.

Item si quis. Iam vidistis quatuor modos,quibus soluitur societas.Item quinto modo soluitur societas: veluti si vnus ex sociis cesserit bonis,ne in carcerem detrudatur:si tamen adhuc alter in ipsum consenserit, noua videtur contrahi societas.

g Morte.Idem est in tutela secus in deposito & mandato:vt ff.de his qui not. infa l.furti.§.illud.

h Et si.Id est,quamuis.Accursius.

eousque,donec in eodem consensu perseuerauerint. At cùm aliquis renuntiauerit[a] societati: soluitur societas.Sed planè si quis callidè[b] in hoc renuntiauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat:veluti,si totorum[c] bonorum socius, cùm ab aliquo hæres esset relictus,in hoc renuntiauerit societati, vt hæreditatem solus lucriface ret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò[d] aliud lucrifaciat, quod nõ captauerit[e] †: ad ipsum solùm pertinet. Ei verò,cui renuntiatum est, quicquid omnino post renuntiatam societatem adquiritur, soli conceditur[f].

Adiiciuntur quatuor modis, quibus finitur societas, scilicet, morte socij,negotio finito,publicatione,& bonorum cessione.

Soluitur adhuc societas etiam morte[g] socij: quia qui societatem contrahit,certam personam sibi eligit.Sed & si consensu pluriũ societas contracta sit:morte vnius socij soluitur, etsi[h] plures supersint:nisi in coeunda societate aliter conuenerit[i]. Item si alicuius rei[k] contracta societas sit,& finis negotio impositus est: finitur societas. Publicatione[l] quoque distrahi societatem manifestum est:scilicet, si vniuersa bona socij publicentur.nam cùm in eius locum alius[m] succedat,pro mortuo[n] habetur[o].

Item si quis ex sociis mole debiti pręgrauatus bonis suis cesserit[p], & ideo propter publica aut priuata debita[q] substantia eius veneat[r] :soluitur societas. Sed hoc casu[s], si adhuc consentiant in societatem,noua videtur incipere societas.

Socium in communi re tantam adhibere diligẽtiam,quantam in re propria sufficit:ideo eo nomine tantùm tenetur, si quid in communibus rebus segnius egerit,quàm in suis.

Socius socio vtrum eo nomine tantùm teneatur pro socio actione[t], si

i Conuenerit.Scilicet vt duret inter superstites,etiam vno moriente: non autem ad hæredem transit etiam ex pacto:vt ff.eod.l.adeo.& l.nemo.nisi in societate vectigalium:vt ff.eo.l.verum.§.in hæredem.& l.adeo. j.respon.& nisi denuo consentiant:vt ff.eo.l.plane.

ADDITIO Item nisi iuramento hincinde apposito: quia forte de iure canonico teneret etiam in persona hæredis,nec morte vnius ex sociis solueretur, per c.cum contingat.extra de iureiur.secundum Ioan.Fab.hic.

k Item si alicuius rei.Vt duo tabernarij de vendendo vinum in foro.

l Publicatione. Quæ publicatio fit propter delicta: vt ff.de bon. dam.l.j.j. responso.

m Alius. Alias alter,scilicet fiscus.

n Pro mortuo.Sic ff.eo.l.actione.§.publicatione.Accur.

o Habetur. Sed quid si hic socius, huius bona publicata sunt,ratione operæ socius erat non rerum,quod esse non potest:vt s.eod.§.de illa. versic. nam ita Respon.idem cum libertatem,vel vitam, vel ciuitatem amittat:vt ff.de bo.dam. l.j.& j. proxi.§.inuitur.in fin.

p Bonis suis cesserit.Quod facere potest, ne in carcerem detrudatur: vt s.de actio.§.fina. & C. de cess.bon.l.j.

q Debita. Quia fisco vel priuatis debebat:vt ff.eodem l.actione.§.j.

r Veneat. Id est,vendatur.

s Sed hoc casu.Quasi dicat,non sicut superiori proximo,scilicet, quando bona fuerunt publicata nam hic viuens & in ciuitate existens sibi postea acquirere potest:vt ff.de cess.bon.l.v.

Socius socio. CASVS. Dixi Imperatori:Domine, iam vidi quinque modos,quibus societas soluitur:modo quæro,vtrum socius socio suo teneatur propter dolum,vel etiam propter culpam,vel etiam ex negligentia teneatur?Et respon.Imper.quod non solum ex dolo tenetur,sed etiam ex negligentia.Sed domine,quam diligentiam debet præstare socius?Et respondet quod non exactissimam,sed eandem,quam in rebus suis solet præstare.vnde si in rebus suis solet esse negligens: quanquam in omnibus rebus sit diligens,non tenetur, sed debet de se conqueri,qui parum diligentem socium sibi assumpsit.hoc dicit.

t Pro socio actione. Quæ est directa ab vtraque parte vt j de pœ.teme litig.§.ex quibusdam.& finita societate nascitur:vt C.eo.l.tandiu.nisi in casu:vt ff eod.l. action

...eius ...cura ...alias ...tenet: ...in prę ...ctum ...titian ...ange ...us. Societas multis modis soluitur.

† Captatorie hoc loco accipitur pro eo quod est blanditijs quibusdã ac illecebris, obsequijsque & laudationibus venari,vt sic dixerim. Hinc & captatoriæ l. institutio nes. ff. de hęr. insti tu.l.captatoriæ. hic & captanda hæreditas. ...de transacti. ...si maiores. & apud ...ra tium li. ij. sermonũ Captes astutus vbi que testamenta senum.

Ratio: quia in societate eligit industria personæ, & licet hæres non sit socius,tenetur tamen inchoata à defũcto perficere. l. hæres socij.ff.eod. Aeg. Fer.

Non tamen cedens liberat à creditoribus sed in postea quæsitis habet beneficiũ, ne conueniatur nisi inquantum facere potest: l. iij.ff.de cess. bon. Aeg. Per. Cessio bonorũ quare fit.

actione.§.si communis.vers.ſic.nonnunquam.

a Paſſus eſt.Qui de ſolo dolo tenetur,& lata culpa. quæ dolum repręſentat:vt ff.depoſi.l.quod Nerua.& ff.ſi quis teſt.lib.eſſe iuſſ.fue.l.j.§.non autem.

b Teneri. Niſi alter tantam culpam præſtiterit, quantam, & iſte, & afferret par dãnum: quo caſu compenſatur culpa:item dolus cum dolo : vt ff.de compenſa.l.ſi ambo. in princip.de dolo. l.ſi duo.

c Solet.Ante contractã ſocietatem i, & in hoc diſcrepat à depoſitario, qui vt in præſenti tenetur: ſic ff.depoſit.l.quod Nerua.ſic eſt in eo, cum quo habeo rem communem ſine ſocietate : vt ff. famil. erciſc. l. hæredem. §. non tantum.

d Qui parum diligentem.ſic s.quibus mod.re contrah oblig.præterea.

i Depoſitarius ſolum tenetur de dolo & lata culpa.

k Scilicet ſi nunc erat diligẽtior: alias ſecus:vt p. gloſ. in l. cum duobus.§.j.ff. eod.

† Atque in eã quidem ſententiam ex Celſi authoritate reſpondit Vlpia. ſocios inter ſe dolũ & culpam p̃ſtare oportere. l. cũ duobus. §. venit. ff.pro. ſocio.

& te & Titio.Acc. ADDITIO. Et exemplificat:vt ff. eo.l.ſi procuratorẽ.§.ſi tutores.vbi tutor mandat contutori ſuo,vt ſeruũ neceſſariũ emat pupillo,& ſic gratia mãdãtis & mãdatarij & pupilli cõtrahit mandatũ.

g Obligatio.Niſi dolus & calliditas intercedant 2 vt ff. de regul.iur.l. conſilij.

quid dolo commiſerit,ſicut is,qui deponi apud ſe paſſus eſt a:an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ atque negligẽtiæ nomine,quæſitum eſt: prævaluit tamen etiam culpę nomine teneri b eum †.Culpa autem nõ ad exactiſsimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam cõmunibus rebus adhibere ſocium, qualem ſuis rebus adhibere ſolet c.Nam qui parum diligentem d ſocium ſibi aſſumit:de ſe queri,ſibiq; hoc imputare debet.

TITVLVS XXVII.

DE MANDATO.

Mandatum obligatorium contrahitur pluribus modis nec obligatur quis , ſi mandatarij gratia tantùm mandet.

M Andatũ e contrahitur quinq; modis f: ſiue ſua tantùm gratia aliquis tibi mandet,ſiue ſua & tua,ſiue aliena tantùm,ſiue ſua & aliena,ſiue tua & aliena.At ſi tua tantùm gratia mandatum ſit:ſuperuacuum eſt mandatum: & ob id nulla ex eo obligatio g,nec mandati inter vos actio naſcitur.

Eius gratia fieri mandatum dicitur,cuius emolumẽtũ reſpicit

Mandantis tantũ gratia interuenit mandatum † veluti,ſi quis tibi mandet, vt negotia eius gereres h , vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo ſponderes. Tua gratia, & mandantis: veluti, ſi mandet tibi , vt pecuniam ſub vſuris i crede-

Mandatis tantum CASVS. Quæſiui à Iuſti.domine, qualiter poteſt interuenire mandatũ gratia mandantis tantũ?Et reſp. quod tunc mãdantis gratia interuenit mãdatũ,cũ mandat tibi aliquis,vt negotia eius geras, aut fundũ ei emas , aut pro eo fideiubeas:& ſi tale mandatũ ſuſceperis, de neceſsitate obligaberis:quanquã ab initio tibi liberũ ſit ſuſcipere mandatum, vel non ſuſcipere,& h.d.& ſuper illa gl. & tũc quia ſuſcepit, intellige q ſi bene geſsiſſet,nõ eſſet obligatus.Item ſi male geſsit.nõ ꝓpter hoc eſt obligatus , ſed ſi male geſsit,cũ ei eſſet mandatũ,obligabitur eodẽ modo,ac ſi ita eſſet mandatũ, vt nõ ageret,& geſſit tua gratia & ſua? Et rñ. q tũc hoc modo contrahitur, ſed male impleuit.Modo ſumus in ver.tua gratia,&c.Quæſiui à Iuſtin.qualiter mandatum cõtrahitur,quando aliquis tibi mandat,vt ſub vſuris pecuniã credas ei,qui rem ſuam eſſet mutuaturus,vel ſi fideiuſſor datus tibi,mandet tibi volenti agere cõtra eum,vt periculo ſuo experiaris cum reo principali,vel ſi idem fideiuſſor tibi mandet,vt ſuo periculo ſtipuleris à quodam,quem delegabit tibi eo tempore,quo cœpiſti agere contra eum.Qualiter enim homini mandata contrahantur,tam mandantis gratia, quam mandatarij,patet cuilibet intuenti.& ſumus in verſ.aliena &c.Modo videamus qualiter aliquis mandat gratia alterius tantum.exemplum eſt planum, veluti,ſi mandet tibi aliquis,vt Petri negotia gereres, q non eſt gratia tui,nec ſui:imo ſolum gratia Petri:& ſic de aliis exemplis.In ver.ſua & aliena &c.ponit exemplum qualiter mandatum contrahitur gratia ſua & aliena, & nihil ad vtilitatem ſuam:& eſt exemplum tale:veluti,ſi de communibus negotiis ſibi & Titio,tibi mandet aliquis,vt ſibi & Titio fundum emeres,vel vt pro eo & Titio penes aliquem ſpondeas.h.d.Fran.

Obligationum aliæ re contrahuntur, aliæ verbis,aliæ literis,aliæ conſenſu : vt s.de oblig. Item earum quæ ex conſenſu,aliæ per venditionem,aliæ per locationem & conductionem,aliæ per ſocietatem,aliæ per mandatum:vt s. de oblig.ex conſenſu.in principio.De tribus primis dixi: nunc de quarta,id eſt,de mandato.Accurſius.

M Andatum,Totus iſte tit.diuiditur in quatuor partes.Primo ponit quot modis mandatum contrahitur,& illud per exempla declarat.Secundo quod fines mandati non ſunt prætereundi.Tertio,quomodo mandatum finiatur,& quando mandatum poſsit renuntiari.Quarto, q mandatum debet eſſe gratuitũ.Secunda ibi,Is qui.Tertia ibi,Recte.Quarta ibi,In ſumma. CASVS. Quæſiui à Iuſti.de mandato quot modis contrahitur.& ipſe conſiderans reſpondet , quod ſex modis. Dicit enim quod mandatum quinq; modis obligatoriis contrahitur. Aut enim tua gratia contrahitur &c.aut aliis quatuor modis enumeratis in litera.Sextus autem modus non eſt obligatorius:quia quando aliquis tua gratia tantum mandat,nullum eſt mandatum,nec aliqua naſcitur obligatio,ſed quinq; modis præcedentibus obligatio contrahitur,& ex his mandati actio naſcitur.

e Mandatum.Mandatum eſt officium gratuitum ab eo,qui ſuſceperit exhibendũ.niſi enim fiat gratis incipit eſſe locatio,ſi nõ erat facturus alias tale factũ:ideo que locari conſueuit:vt j.eo.§.fi.& fit per verborum rogo,volo,mando,ſupplico,& ſimilia:vt ff eo.l j.§.j.

f Quinq; modis.Imo videtur q ſex,vt ſequitur.Sed dic quinq;.ſ.obligatoriis.Vltimũ enim.ſ.qñ tua gratia nõ eſt obligatoriũ:vt ff.eo.tit.l.ij.§.fi.Itẽ ſecundũ Io. eſt quoddã aliũ ſextũ obligatoriũ,vt cũ ſua gratia,& tua & aliena aliquis tibi mãdat,vt emas fundũ ꝓ me,

h Gereres.Et tunc quia ſuſcepit mandatum,non quia geſsit,tenetur:vt ff.eod.l.ſi remunerandi.§.j.

i Sub vſuris.In hoc eſt vtilitas mutuãtis propter vſurarũ lucrũ.Sed cõtra.ff.de vſu.l.cũ quidã.§.ſi pupillo in fi.Sed ibi debet ſubaudiri tñ.Vel dic nõ ſunt ꝓpter lucrum inductæ leges principaliter,vt ibi,ſecundario tamen ſic,vt hic dicitur.Acc. ADDITIO. Sol.aliter ſecundũ doc.aut vſuræ debent ex ſtipulatu:quia in ſtipulatu expreſſe deductæ ſunt:& tũc lucrũ ſapiũt:& loquitur hic.Aut debent vſuræ propter morã,ſiue negligentiam nõ ſoluẽtis,& tunc nõ ſapiunt lucrũ:quia tan

quam

res ei [a], qui in rẽ ipsius [b] mutuaretur: aut si volẽte te agere cũ eo ex fideiussoria causa, mãdet [c] tibi, vt cum reo agas periculo mandãtis: vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quẽ tibi deleget in id, qđ tibi debuerat. Aliena aũt tantùm causa interuenit mandatũ: veluti si tibi aliquis mãdet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundũ emeres, vel vt pro Titio sponderes. Sua & aliena: veluti si de cõmunibus suis & Titij negotiis gerẽdis tibi mandet [d], vel vt sibi, & Titio fundũ emeres, vel vt pro eo et Titio spõderes. Tua & aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes: quia si sine vsuris pecuniam crederes [e], aliena tantùm gratia intercedit mandatũ.

Mandatum gratia mandatarij tantùm factũ, potius consiliũ quàm mandatũ est, quam ob rem mandantẽ non ligat: cũ ex consilio etiã pernicioso nemo obligetur: nisi vt certæ personæ mutuetur, mandatum fuerit.

Tua tantũ gratia [f] interuenit mandatũ: veluti si tibi mãdet, vt pecunias tuas in emptiones potius prędiorũ colloces, quã fœneres: vel ex diuerso, vt pecunias tuas fœneres potius, quã in emptiões prędiorũ colloces. Cuius generis mandatũ magis cõsilium, quã mandatũ est, & ob id non est obligatoriũ: quia nemo ex consilio [g] mandati [h] obligatur, etiam si nõ expediat ei, cui mandabatur: cùm liberum [i] cuiq; sit, apud se explorare, an sibi expediat consilium. itaque si otiosam pecuniam domi te habentẽ hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquã emeres, vel eam crederes: quãuis nõ expediat eam tibi emisse, vel credidisse: non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniã Titio fœnerares. sed obtinuit Sabini sentẽtia, obligatoriũ esse ĩ hoc casu mãdatũ: q̃a nõ aliter [k]

quam interesse præstantur, & loquitur dicta l. cum quidam. §. si pupillo. Christoph.

a Ei. Puta procuratori mandantis.

b Ipsius. s. mandãtis. Et in hoc est vtilitas mãdantis.

c Mandet. Scilicet fideiussor. Et hoc casu agetur contra fideiussorem mãdantem actione mandati, non ex stipulatione prima, si nouandi animo hoc mãdatum intercessit: vt ff. eodem, l. si mandato meo. in fine legis. Si autem non nouandi animo, agetur ex prima causa: vt ff. de procur. l. licet. §. ea obligatio. in fine.

d Mandet. Hic agi potest duabus actionibus, mandati scilicet contra mandantem, & negotiorum gestorum contra Titium, quæ datur & mandanti: vt C. de nego. gest. l. si mandatu [illegible]

e Crederes. Scilicet mandauerit.

Tua tantum gratia. CASVS. Vidistis iã qualiter quinque modis obligatoriis contrahitur mãdatum, licet etiam sexto modo contrahatur mandatum, sed non sit obligatoriũ: veluti si mandet Titius, vt pecunias tuas potius fœneres, quã in emptionem prædiorũ colloces, vel econuerso, & huiusmodi obligatio plus sortitur nomen consilij, quam mandati. & hac de causa non est obligatorium: & illud patet euidẽter: quia nemo ex huiusmodi consilio obligatur, quamquam mandatario non expediat, nisi in casibus exceptis: & hoc ideo est, quia liberum est suscipienti consilium penes se explorare, an susceptum cõsilium sibi expediat, necne: & propter hoc si te pecuniam habentem mouerit aliquis, vt ex ea rem aliquam comparares, vel crederes, non tenetur tibi iudicio mandati, licet tibi nõ expediat eam emisse vel alicui credidisse: & hæc vera sunt, cum mandatum sit sine assignatione certæ personæ. Sed pone q̃ mandabat tibi aliquis, vt Titio nominatim crederes pecuniam, nunquid eo facto is qui tibi mandauit, erit tibi obligatus? Et certe secundum sententiam domini Sabini dicendum est, quod sic: quia forte aliter non credidisses Titio, nisi tale mandatum suscepisses. Franc.

Consiliũ non facit quem teneri, nisi in casibus quibusdam.

f Tua tantum gratia. Hic autem addunt doc. sextum modum: quod dic vt s. eo. in prin. in glo. imo videtur &c. in fine gloss.

g Ex cõsilio. Nota bonã regulã, quẽ de cõsilio non teneri. Fallit tamẽ in casibus, qui his legibus dicũtur: vt ff. de do. l. quod si cum scires. & ff. de proxene. l. ij. Sed certe ibi fuit fraudulentũ consilium: vt ff. de reg. iur. l. consilij. Item fallit: vt ff. ad legem Aquil. l. liber homo. primo respon. & j. de iniur. §. non solum. & ff. de iniur. l. non solum. in princip. & §. Proculus. & ff. quod vi aut clam. l. semper. §. j. & ff. de furt. l. si quis vxori. §. cum Titio. & ff. de ser. corrupt. l. j. primo responso. & §. persuadere. Sed hoc in maleficiis, iõ non datur mandati: tenetur tamẽ vel de dolo, vel aliis actionibus. Item alias facturus non erat in prædictis casibus, alias obtinet hæc regula: vt hic, & ff. eodem, l. si remunerandi. §. plane. Sed certe nec his casibus videtur teneri: vt j. proxi. §. sed dic non tenetur illi cui tale consilium præstitit, vt ibi: sed illi in cuius læsionem consuluit, vt hic dicimus. Vnde dici potest, quod nec his casibus fallit dicta regula: cum dicat non teneri illi, scilicet consilium prę̨stitum est: nisi in casu illius l. fina. ff. de dol. l. q̃ si cum scires, et illius legis. ff. de proxene. l. ij. ADDITIO. Eandem glo. habes ff. eo. l. ij. §. fin.

h Mandati. Scilicet actione.

i Liberum. Scilicet suscepto cõsilio, sed suscepto mandato necesse est consummari, secundum Ionisi congruo tempore renuntietur: vt infra eod. §. mandatum. & ff. e. l. si mandauero. §. fi. & ff. commo. l. in commodato. §. sicut.

k Non aliter. Hoc esse videtur pro opi. Plac. qui dixit duo, scilicet vbi consulo certæ personæ mutuari, teneor ita demum, si alias facturus non eras. Vbi autem non est designata aliqua persona, non teneor: etiã si alias facturus non eras. Sed Ioan. in vtroque casu dicit contra. Nam primo indistincte teneor, siue alias eras mutuaturus, siue non. Secundo autem, cum distinctione, non alias. & facit pro eo ff. eodem, l. si remunerandi. § plane. & supra eodem. §. tua & aliena. in fine. & ff. de negot. gesto. l. tertia. in fine. & lege quarta. Nec obstat, quod hic dicitur: quia & si alias etiam facturus erat, tenetur qui mandauit, vt dictum est: vnde potest subaudiri maxime, quia non aliter &c.

ADDITIO. Hæc opinio Ioan. veluti communior approbatur: de quo in l. si remunerandi. §. plane. ff. eo. Christophorus.

Illud quoq;. CASVS. Dixi Iusti. Dñe, supra vidimus qualiter mandatum contrahitur quinque modis obligatoriis; & etiam sexto modo non obligatorio,

q nid

quid modo plus dicetis? Et dominus Iustin. respondet: Frater, vna cū prędictis scire debes, ꝙ sicut mandatum gratia tua tantū, non est obligatoriū, sic nec consilium seu mandatum de re turpi: veluti si tibi mandet aliquis vt furtum facias, vel iniuriam aut damnum alicui inferas, huiusmodi non obligant quem, & si mandatarius prę stiterit pœnam ei contra quem deliquit: attamē aduersus mandantem nullam habebit actionem. Franc.

Titio credidisses, quā si tibi mandatum esset.

Mandatū rei turpis, vel contra bonos mores, non valet

Illud quoq; mandatū non est obligatorium [a] quod contra bonos mores [b] est: veluti, si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris [c]: nō tamen vllam habes aduersus Titiū [d] actionem.

Mandati fines excedere nequaquam licet: alioqui excedenti (quatenus excesserit) mandati actio denegatur.

Is qui exequitur mandatum [e], non debet excedere fines mandati, vt ecce si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neq; in ampliorem pecuniam fideiubere: alioqui non habebis cum eo mandati actionem [f]: adeo quidem, vt Sabino & Cassio placuerit, etiam si vsque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturū. Sed diuersæ scholæ authores rectè vsque ad cētum aureos te acturum existimant, quæ sententia sanè benignior est. Quòd si minoris emeris: habebis, scilicet, cum eo mandati actionē [g]: quoniam qui mandat, vt sibi centum aureorū fundus emeretur, is vtiq; mandasse intelligitur, vt minoris (si possit) emereē [h].

Mandatum re integra reuocatum extinguitur: rem autē integram appellamus, si quando nihil quod ad mandati consummationem attinet, vel factū vel inchoatum fit: morte quoque mādantis re integra cōtingente euanescit mandatum: mandatario tamen mortē aut reuocationem ignoranti subuenitur.

Rectè [i] quoque mandatum contractum, si dū adhuc integra res sit, reuocatum fuerit: euanescit [k] †. Item, si adhuc integro [l] mandato mors alterutrius interueniat, id est, vel ejus, qui mandauerit, vel illius, qui mādatum susceperit: soluitur mandatū †. Sed vtilitatis causa receptū est, si eo mortuo, qui tibi mādauerat, tu ignorās eum decessisse, executus fueris mandatum: posse te agere mandati actione:

[a] Non est obligatorium. [*] etiam si iuramentum intercederet: vt in authent. scenicas non solū. §. j. collat. v. [1] & facit ad hunc §. ff. eo. l. si remunerandi. §. rei turpis. & l. si mandauero. ij. §. qui ædem. & ff. de arbi. l. si cum dies. §. compromisso. & s. de inuti. stip. §. quod turpi. & ff. de ver. obligatio. l. generaliter. & l. seq. & ff. de condi. instit. l. conditiones. j. & ij.

[*] Quia tale iuramētum velut peccati nutritiuum, nō est seruandum, nec cōtractū firmat c. non est. de reg. iu. lib. vj. Aegid. Per.

[1] Et hoc verum in omnibus pactis quę iō ne turpitudinis, vel publicæ vtilitatis principaliter improbatur. Secus si secundario vel in odiū creditoris aut propter defectum sensus, vel imbecillitatem personæ improbētur: quia iuramento cō firmātur. Et qđ dicitur non valere iuramētum contra legem intellige de canonica nō autem de ciuili: vt per Ange.

[b] Contra bonos mores. Hic quæritur, quid si mandaui tibi vt illi nomine meo iniuriam inferres, an teneor? Respon. vtique. argum ff. de dam. infect. l. damni. §. si mandato.

[c] Præstiteris. Scilicet ei, cui cōmissum est maleficiū, vt pœnam dupli. & ita licet intersit mādatarij: tamen non agit, quia nec interesse fingitur: vt ff. de cond. insti. l. filius. in fine, & melius ff. de reg. iur. l. quod quis ex culpa. in fin.

[d] Titium. Scilicet mandantem.

Is qui exequitur.

ADDITIO. Dixi Iust. Domine, bene vidi quot modis & qualiter cōtrahitur mandatū: pro Deo dicatis mihi, qualiter mandatarius tenet exequi id, qđ sibi dat in mādatis? Dicit ipse, Scire debes ꝙ si mādetur alicui sub certa forma, nō debet mādatarius illā formā excedere. nā si aliqs tibi mādasset, vt ei fundū emeres veluti pro centū vel vt pro Titio in tāta pecunia spōderes, nec teneberis pluris emere, nec ī ampliorē pecuniā fideiubere: ꝙ si feceris ad id qđ expēderis, prædictam actionē nō habebis. vnde Cassius & Sabinus dicebant in hoc casu, ꝙ nō competeret tibi actio cōtra mandantē etiam pro centū aureis in mādato compræhensis: & hoc si contra formam mandati plus expenderis. Aliter tamē obtinuit secundū opinionē aliorū, ꝙ vsq; ad pecuniam in forma mandati comprehēsam agere poteris. Sed pone ꝙ is cui mādaui, vt emeret mihi fundū pro centū aureis, pro minori ptio illū cōparauit: nūquid habebit act. cōtra me? Et certe sic: quia tibi te videor mandasse, vt dictū fundum pro minori pretio emeret si posset. litera est plana vsq; ad fi. tit. Frāc.

[e] Mandatum. s. certæ formæ. Nam quandoq; habet certā formā: & tunc habet locum ꝙ hic dicitur: vt ff. eo. l. diligenter. quandoque non: & tunc bona fide facere debet: vt ff. eo. l. iij. & probatur etiā hæc distinctio. ff. e. l. si qs ꝓ e.

[f] Mandati actionē. Sed nec certe nego. gest. secundum B. & Ioan. & est pro eis C. de negot. gest. l. vlti. & ff. de negot. gest. l. qui aliena. §. libertos. & de pecu. l. si creditor. § j. Sed M. dabat vtilem nego. gest. actionem, & respondebat illi l. fi. de negot. gest. quia specialis ibi fuit prohibitio [1]. Sed certe miror de hac opinione, cū videatur lex [illegible], quæ etiam vtilem denegat expresse: vt ff eod. l. si pro te. & ff. de eden. l. j. §. causa.

[g] Mandati actionem. Pro pretio dato: vt ff. de in rē ver. l. si fundum.

[h] Emeretur. Est autem illa ratio: quia maiori summæ minor inest: vt hic, & ff. de verbo. obliga. l. j. §. ij. & l. inter stipulantem. §. ij & ff. de receptio. arbit. l. diem. §. si plures.

ADDITIO. Et hæc vera, vbi negotium quod mādatur, respicit damnum vel vtilitatem mandantis, vel mandatarij: secus si tertium tantum: quia non potest ampliari nec restringi tanquam odiosum, vt in c. cui, de non sacerdotali. de præben. in vj. Ioan. Fab.

[i] Recte. Nam si non recte, non est necesse reuocari: vt s. eo. §. illud.

[k] Euanescit. Speciale est in mandato, vt sic facile reuocetur per voluntatem vnius partis tantum. In aliis enim contractibus non sic: vt C. de act. & obli. l. si cut. quæ est contraria huic. Et est ratio, quia hic nō statim interest, & ideo non statim hincinde nascitur obligatio, quæ ex interesse datur: vt ff. eo. l. si procuratorem. §. mandati actio. & facit ad hunc §. ff. de iurisdic. l. & quia. & ff. de mino. l. quod si minor. §. Scæuola. & C. de repu. hære. l. fi. & ff. de rit. nup. l. plerisq;.

[l] Item si adhuc integro. Sed vsque quo dicitur integrum? Resp. Si mādata fuit emptio, donec arrhas dederit, vel alias se emptori obligauerit, & idem in similibus.

[1] Quō... su non... bet etia... vtilem:... si in ca... pijs &... cessarij... puta al... do lib... ros, vel... ciendo... qđ ten... ad exo... ratione... vel eu... nem p... sonæ, s... famiæ... dantis,... per Io... Fa. & A... gel. hi...

† Simi... in c. Io... sis. vbi... non d... integra... cum gl... per ver... integra... tra de...

† Ni... mādatur... sit exeq... dam p... morten... vel ma... dās de... cessitat... teneat... qui. Arg... Per.

milibus. Et (vt breuius accip ias) si iam cœperit interesse mandatarij, nō est res integra, alias sic: arg. ff. eo. l. si procuratorem. §. mādati. Si vero nō est res integra, non finitur mandatū, nisi in iudicio: vt ff. de iud. l. tam ex contractibus. §. fina. a Sed quid prodest, si nō finitur mandatū re nō integra? Respō. quia per hæredē cœpta negotia debēt consummari. ff. pro soc. l. fin. licet noua inchoare necesse non sit: vt ff. de neg. gest. l. nam & Seruius. §. si viuo. & ff. pro soc. l. hæres socij. quod non est re integra, cum nullum cœptum sit.

Tu dic quod in mādata in iurisdictiōe nō desinit esse integra etiam per solam citationē. In mandato vero procuratoris ad iudicia si sit actoris per li. contest. si rei, sufficit quod dominus, procu sciē, tacite vel volente satis dederit. In procuratore autem ad negotia sufficit fecisse præparamenta necessaria: puta sine quibus principale negotiū expediri nō potest. Angel.

alioqui [a] iusta & probabilis ignorātia [b] tibi dānum afferet. [c] Et huic [d] simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titij, per ignorantiā liberto [e] soluerint: liberari eos: [f] cū alioqui stricta iuris ratione non possent liberari: [g] qa alij soluissent, quàm cui soluere debuerint.

Mandatū suscipere, volūtatis est: susceptū verò adimplere, necessitatis: nisi congruo tempore illi renuntietur, quod si aut non renuntietur, aut intempestiué renuntiatum sit, mādati actio aduersus mandatarium competit: nisi iusta ratione excusetur.

Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est susceptum autem, cōsummandum est, aut quamprimùm [h] renuntiādum. vt per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nā nisi ita renūtietur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem explicādi: nihilominus mandati actio locum habet: nisi iusta causa [i] intercesserit, aut nō renūtiādi, aut intēpestiuè renūtiādi. Mandatū & in diē differri et sub conditione fieri potest.

Mandatū debet esse gratuitum, alias transit in alium contractum, Aretinus.

Insumma [k] sciendum est, mandatum nisi gratuitum sit, in aliam formā negotij [l] cadere. Nā mercede [m] constituta, incipit locatio & cōductio esse. Et vt generaliter dicamus, qbus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi cōtrahitur negotium: his casibus interueniente mercede [n] locatio & conductio intelligitur cōtrahi. Et ideo si fulloni [o] poliēda curanda've quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neq; promissa: mandati competit actio. [p]

TITVLVS XXVIII.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE quasi ex contractu nascuntur.

a Alioqui. Id est, si non posses agere. Accursius.

b Probabilis ignorantia. Quæ est in facto alieno: vt hic, & ff. eod. idemque. §. penult. alias non est probabilis: vt ff. ad Velleia. l. quanquam. & C. de rescin. vend. l. quisquis. & ff. de ædil. edic. l. j. §. causa.

c Afferet. Quod esse non debet.

d Et huic. Scilicet proximo casui.

e Liberto. Primo dispensatori & seruo. Accur.

f Liberari eos. Facit ff. si cer. pet. l. eius qui in prouincia. & C. de solu. l. si cum ser.

g Non possent liberari. Nisi in casibus, vt j. quib. modis tol. obliga. in princip. dicemus.

h Quam primum. Scilicet potest fieri.

i Iusta causa. Puta casus fortuitus. nam de dolo tenetur & lata culpa, & leui, & leuissima secundum B. & Ioan. vt C. eodem, lege in re mandata. & l. à procuratore. Alij dicunt de leuissima mandatarium non teneri: sed de dolo tantum, quando gratia mandantis tantum fit: vel de leui culpa, quando vtriusque gratia instar aliorum contractuum: vt ff de reg. iur. l. contractus. Sed primum videtur verius: cum hic contractus multum discrepet ab aliis contractibus.

Mandatarius de quatuor tenetur.

ADDITIO. Tu dic, quod de lata, leui, vel leuissima culpa eatenus tenetur quatenus id quod venit in mandato, exactam vel exactissimam requirit diligētiam. Accursius.

k In summa. Id est, breuiter amodo hunc titulum expediamus.

l Negotij. id est, contractus.

Salarium interueniens in mandato an peti possit, & qua actione.

m Mercede. s. vt mercede: vt quia alias nō erat pariturus mandato. si autem alias pariturus erat, & constituatur aliquod salariū gratia remunerandi, nō minus erit mandatum: vt ff eo. l. si remunerandi. j. respon. Et ad huius rei euidentiā distingue: quia aut est incertū re & genere: puta si dicam tibi, Bene retribuam tibi hoc seruitium: vel recognoscam, & tunc non potest peti quicquam: vt C. eodē, l. salarium. & ff. eo. l. qui mutuam. §. salarium. [2] Aut certum genere, licet incertū specie, vt dabo tibi equum, vel par vestimentorum: & tunc potest dici, quod valeat cōuentio salarij: cum nō sit prorsus incertū: vt ff. eodem, l. si fideiussor. in glo. j. secus in iis, quæ pondere vel numero consistunt: vt ff. de leg. j. l. si hominem. Si autem certum omnino: tūc aut stipulatione promittitur, & tunc certi condictione petitur. Si autem sine stipulatione, & incontinenti ante mandatū vel post: petitur actione ex eo contractu: scilicet contraria mandati informata. Si autem ex interuallo, scilicet postquam contrahentes ad alia diuertissent negotia, petitur officio [*] iudicis: vt C. eod. l. j. & ff. eodem, l. salarium. & C. de pac. l. petens. & de duobus reis. l. duos. in fine. Accursius.

[2] Potest tamen officio iudicis peti, sicut quādo nullo modo fuit promissum: dūmodo non constet, quod sine præfatis verbis gratis fuisset pariturus. Ang.

[*] Ex hoc glo. collige qualiter salariū aduocati & procuratoris petitur officio iudicis, idem est de presbytero, q celebrando facit aliqua seruitia pro aliquo, q non per actionē sed iudicis officio petet salarium. Aeg. Per.

n Interueniēte mercede. Scilicet in pecunia numerata vt diximus supra loca. in principio. Item hæc regula generalis est vera: nisi sit talis persona, quæ non consueuerat locare operas suas, vel res talis quæ non consueuerat locari, tunc enim non locati sed præscriptis verbis agitur: vt ff. de præscrip. verb. lege. si tibi. & lege, naturalis. §. at cum do.

Fullo.

o Fulloni. Fullo est qui lauat & tingit pannos, & etiam pollit eleuando superflua. Sed sarcinator econtra: qui sarcit. & addit, vbi est scissum vestimētum, vel pannus, & consuit. Vnde dicitur, Iste habet sarta tecta quia cū essent fracta. sunt reparata ex quibusdam adiunctionibus: vt ff. de vsufruc. l. hactenus. Et dicitur sarcinator à sarcina: & significat proprie eum qui plurimum vestium sumit. Aliquando etiam pro sutore accipitur, vt hic.

Sarcinator.

p Actio. Imo videtur præscriptis verbis competere vt s. loca. §. j. solu. vt ibi.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE quasi ex contractu nascuntur.

Tituli istius continuatio sumitur ex § seque. suprà titu. de obligationibus. Vbi dicitur, quod obligationum quædam sunt ex contractu, quædam ex quasi contractu &c. Et quia dictum est suprà, de obligationibus ex contractu. sequitur de obligationibus ex quasi contractu & etiam hic continuatur in tex. Aretinus.

Post

Post genera. Totus iste titu. diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit continuationem tituli, de quo est tractaturus. Secundo illud per exempla declarat. Secunda ibi, Igitur cum quis. CASVS. Istũ titu. continuat Iustinia. cum præcedentibus, ita dicens, quod post genera contractuum enumerata, dispiciẽdum est de quibusdam cõtractibus siue obligationibus, quæ ex cõtractu proprie nascuntur: quia tamen non oriuntur ex maleficio, nec ex quasi maleficio, supple per totum titulũ istum, vt bona sit illatio, nec ex contractu, vt dictum est in princip. relinquitur ergo, quod ex quasi contractu nascantur: vnde de huiusmodi contractibus siue obligationibus notat dominus Iustinia. plura exempla. Et primum exemplum est tale, Aliquis gessit negotia absentis alicuius sine mandato. ex ista gestione nascuntur duæ actiones, id est nasci possunt. Si enim bene gesserit negotia absentis, datur sibi actio nego. gest. contraria contra eum, cuius negotia gessit, ad repetendum illud qđ impẽdit. Si autẽ male gessit, datur actio negotio. ges. directa ei, cuius negotia gesta sunt, cõtra gerẽtẽ. Sed domine, quę est differẽtia inter has duas actiones? Et dicit, qđ quo ad effectum nulla est differentia, sed subtilitate iuris talis est differentia, quod actio illa quæ datur dño cõtra gerẽtẽ, vocatur directa: illa autẽ quæ datur gestori contra dominum, vocatur cõtraria, vt dictum est & nascuntur istæ duæ actiones, vt supra dictum est, quando aliquis sponte & sine mandato accedit ad negotia alterius gerẽda, vt puta absentis: & si ea bene & vtiliter gerit, habet eum cuius negotia gerit, & ignorãtem & inuitum sibi obligatum. & hoc maxime vtilitatis causa factum fuit siue institutũ, scilicet ne negotia negotiatorum qui subita festinatione compellũtur abesse, nulli de mãdata negotiorum suorum gestione, deserta relinquerentur, quod contingeret nisi huiusmodi actiones negotiorum gestoribus darẽtur. Nullus enim sine mandato accederet ad negotia aliena gerẽda, si de eo quod impendisset ad illud recuperandum nullã haberet actionem. In versic. Sicut autem. Casus est talis: Supra dictum est, quod ille qui sine mandato vtiliter gessit negotia absentis, si aliquid de suo impendit, poterit illud recuperare per actionem negotiorũ gestorum contrariam eodem modo & econuerso, scilicet si male se habuerit gestor in gerendo negotia absentis, domino tenetur actione negotiorũ gestorum directa, & hac ratione ad reddendas rationes administrationis suæ tenetur gestor præstare exactam diligentiam: & non sufficit, quod talem diligentiam adhibeat, qualem in rebus suis adhibere solet, & hoc est verum, si alius diligentior eo accessisset ad negotia illa gerenda, si ipse ea non gessisset. hoc dicit. Franciscus.

Valet argumẽtũ à sufficiẽti partium enumeratione, Aretin.

Post gñra [a] cõtractuũ enumerata, dispiciamus etiã de iis obligationibus, quæ quidem non propriè nasci ex contractu intelliguntur. sed tamen quia non ex maleficio [b] substantiam capiunt: quasi ex contractu nasci videntur.

Cùm quis absentis negotia sine mandato curauit, hincinde ex quasi contractu nascitur obligatio: ex qua duæ proficiscuntur actiones: altera negotiorum gestori aduersus dominum (si quid eius nomine vtiliter impẽderit) competit: altera verò domino cõtra gestorem, vt administrationis rationem reddat: qui quidem si minus quàm oportebat gesserit tunc etiam de leuißima culpa tenetur, cùm alius commodius negotia erat administraturus.

Igitur [c] cũ quis negotia absentis gesserit: vltro citroq; [d] inter eos nascuntur actiones, quę appellãtur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gestæ aduersus eum qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori [e] contraria. † quas ex nullo contractu propriè nasci manifestũ est. quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mãdato [f] quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. Ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorãtes obligantur, idq; [g] vtilitatis causa receptũ est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli de mandata negotiorum suorum administratione peregre profecti essent, desererentur negotia: [h] quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam [i] habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui vtiliter gessit negotia, dominum habet obligatum [k]

[a] Genera. Id est, maneries vel diuersitates contractuum: vt s. obli. §. fina. vsque huc.

[b] Ex maleficio. Subaudi, vel quasi vt sit bona argumentatio. sic infra, de obligatio. quæ ex quasi malefi. in principio.

[c] Igitur. Quia de his obligationibus quæ ex quasi contractu sunt, dicere debemus, incipiamus de hac, quæ ex sola prouenit amicitia. vt infra eodem, §.

[d] Vltro citroque. Id est, hincinde possibile est eas nasci. nam ex vna parte tantum quandoque agitur, vtsi alterius non intersit, sed sua tantum.

No. verba legalia significare habilitatem & potentiam, licet semper significare non possint: vt not. supra de iusti. & iur. in principio. secundum Christophorum.

[e] Negotiorum autem gestori. licet etiã vnũ negotium sit gestum ff. de neg. gest. l. iij. §. j. versic. negotia. sic j. vi bono. rap. in prin. & ff. vi bo. rap. l. ij. §. quod ait prætor.

[f] Sine mãdato. s. eius, cuius negotia gesserit. & sic soluitur. C. de nego. gest. l. si maudatum.

[g] Idq;. Scilicet vt repetat quod impendit, nisi denuntiatio inhibeat: vt C. de nego. gest. eo. l. fina. vel paterna affectio: vt C. eo. l. si patrono. & l. quod in vxorẽ. & ff. eo. de neg. gest. l. is qui. Vel obsequium, quod est si libertus patroni negotia gerat: vt C. eodẽ, l. officio. His enim casibus nihil repetitur, alioqui quandoq; repetitur in quãtum locupletior est, vt dicemus j. §. pxi.

[h] Desererẽtur negotia. Quod in multis noceret: vt ff. eo. l. j. Accursius.

[i] Nullam. Cũ neminẽ sit verisimile suã pecuniã iactare vel effundere: vt ff. de pba. l. cũ de idebito. §. q enĩ.

[k] Obligatum. s. insolidum: dũmodo sit vtiliter cœptũ negotiũ, licet diuersus exitus sit secutus: vt ff. eo. l. sed an vltro. §. j. In casibus tñ nõ tenetur insolidũ: vt si pupillus est, cuius negotia sunt gesta. Itẽ si animo deprææhendendi gessit. vt ff. eo. de nego. gest. l. si pupilli. j. rñ. & §. sed & si qs negotia mea. Itẽ & si ad noua negotia gerenda accessit: vt ff. e. l. si qs negotia. Itẽ si pacto & hoc actũ est: vt C e. l. negotiũ. Itẽ & si fuit in culpa gerens: vt ff. eodẽ. l. siue hæreditaria. Item si fuit in de mora. vt ff. de lega. j. l. cum res. §. fina.

Addi

Negotiorũ gestorum: ita & contrà iste quoq; tenetur, vt administrationis reddat rationem: quo casu ad exactissimã [a] quisque diligentiam compellitur reddere rationẽ, nec sufficit talẽ diligentiã adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior eo, commodius administraturus esset negotia.

Et quæ inter tutorẽ & pupillũ, ex gestione tutelæ oritur obligatio, ex quasi cõtractu nasci dicitur: ex qua tutelæ actio directa & cõtraria resultat: prima pupillo datur, vt tutelæ rationem cõsequatur, reliqua tutori, vt quod ei pupilli nomine abest, recuperet.

Tutores [b] quoq;, qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligati esse intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum cõtrahitur) sed quia sanè non ex maleficio [c] tenentur: quasi ex contractu teneri vidẽtur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cùm tutor habet tutelæ actionem [d]: sed & contrà tutor cum pupillo habet cõtrariam [e] tutelæ, si vel impẽderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus [f]: aut rem suã creditoribus eius obligauerit.

Habentes rem aliter quã ex contractu societatis, cõmunem: vltro citroq; ex quasi contractu obligantur: quæ obligatio actionem familiæ erciscundæ & communi diuidundo producit.

Item si inter aliquos communis res sit sine societate [g]: veluti, quòd pariter eis legata donata've esset, & alter eorum alteri ideo teneatur cõmuni diuidundo iudicio, quod solus fructus ex ea reperceperit, aut quod socius eius [h] solus in eam rẽ necessarias impensas fecerit: nõ intelligitur ex contractu propriè obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia ex maleficio [i] non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. Idem iuris [k] est de eo, qui cohæredi familiæ erciscundæ iudicio ex his causis [l] obligatus est.

ADDITIO. Et est ratio: quia in omnibus istis casibus gerens tenetur etiam de casu fortuito: & in eis nõ sufficit esse cœptũ vtiliter, nisi vtilitas pduret: vt not. gl. in l. si negotia. in verb. sit solitus. ff. de neg. ge. Ang.

a Ad exactissimã no. Gestorẽ interdũ de dolo solo & lata culpa teneri, vt si ad deserta negotia accessit. ff. de nego. ge. l. iij. §. interdum. Quandoque de dolo, lata culpa, & leui: & hoc regulariter: vt C. eo. l. tutori. & ff. eo. l. si pupilli. §. fin. Quando de leuissima: vt quando alius diligentius volebat administrare, vt hic dicitur, & ff. eo. l. si pupilli. §. videamus. quandoque de casu: vt in his casibus, vbi agitur in quantum dominus locupletior est, vt modo s. diximus in eo. §. Accursius.

ADDITIO. Et hæc vera in gestis. de neglectis aũt tenetur: siue gerere incepit, & postea dimisit: siue non incepit, dummodo à principio, vt omnia gesturus accesserit. Idem si nõ vt omnia gesturus, si alias diligẽs erat gesturus: alias secus. Angel.

Tutores quoque. CASVS. Viso vno exemplo de obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur: videndũ est de alio. Non solum enim gestores negotiorum tenẽtur, sine mãdato quasi ex cõtractu: verum etiam tutores, qui tutelę officio tenẽtur, ex quasi cõtractu obligantur. Nullũ enĩ negotiũ inter pupillũ & tutorem geritur: sed quia nõ tenetur ex cõtractu, nec ex maleficio, vel quasi, supple: ex quasi cõtractu teneri videt, & nascũtur actiones hincinde. Ex ista enim obligatiõe nascitur actio directa pupillo cõtra tutorẽ. cõtraria vero nascitur tutori cõtra pupillũ ad petẽdũ si aliqd impẽdit de suo in negotiis pupilli: aut si aliquid est ei absuturũ, vt si pro pupillo alter fuit obligatus. h. d. Franc.

b Tutores. Scilicet quondam. nam quandiu est tutor, non oritur obligatio: vt ff. de tut. & ra. distra. l. si tutor. §. fi. & i. sed non datur. Azo.

c Ex maleficio. Subaudi vel quasi, vt bona sit illatio. Accursius.

d Actionem. Scilicet directã, tenetur etiã aliis actionibus tutor, vt diximus s. de Attil. tut. §. fi. Et ita habes hoc §. actionẽ tutelæ directã & contrariã esse ex quasi contractu. Quid de actione protutelæ? Respõd. idem cum ad instar actionis tutelæ sit inducta: vt ff. de eo, qui protu. neg. gess. l. j. §. pro tutore.

Actio pro tutelæ directa et cõtraria, est ex quasi cõtractu.

e Cõtrariã. Quã finita tutela demũ intẽdit, vt modo diximus de directa. vt ff. de cõtr. act. tu. l. j. §. finito. Ac.

f Obligatus. Vnde absuturum est: quod perinde est, ac si iam abesset: vt ff. de nego. gest. l. ij in fina. & l. si quis mandato. in fi.

Item si inter aliquos &c. CASVS. Vidistis iã duo exẽpla de obligationibus, quæ ex quasi cõtractu nascuntur: modo ponit hic dominus Iusti. tertiũ exẽplũ, dicens: Si inter aliquos fuerit res aliqua cõmunis sine societate, vt quia eis pariter fuerit legata, vel donata: si vnus eorũ alteri teneatur iudicio communi diuidundo: & hoc, vel quia alter solus in re communi fecerit impensas, vel quia ipse solus fructus ex ea receperit. tunc non intelligitur proprie obligatus ex cõtractu eo, quòd nihil inter se cõtraxerint, sed quoniã ex maleficio, vel quasi, supple: non tenetur: ex quasi cõtractu teneri videtur. Idẽ iuris videtur de eo, qui cohæredi suo obligatur, vel quia cohæres in re communi fecerit impensas necessarias: vel quia ipse solus fructus perceperit. cum enim inter se nõ contraxerint, nec ex maleficio sit obligatus vel quasi, ideo ex quasi cõtractu obligatus videt. h. d. Frã.

g Sine societate. Tunc enim ageretur pro socio. s. si esset societas. Videtur tamen quòd hic §. sibiipsi contradicat. nam nunc dicit quòd nõ est societas: & postea dicit, socius eius &c. Sed dic, qđ non est societas vera, sed quædam incidens: nam vera contrahitur consensu: vt s. de oblig. ex consen. in prin. Hæc autem pręter spem: vt in hoc §. dicitur.

h Socius eius. Id est consors eius. improprie enim ponitur, vt modo diximus.

i Ex maleficio. Subaudi, vt quasi: vel sit bona illatio: vt s. eo. in princi. & facit ad hunc §. ff. fa. er. l. hæredes. §. non tantum. in fin. §. & ff. commu. di. l. ij. in fin. respon. & ff. pro soc. l. vt si pro socio. & l. actione. §. si post distractam. Accursi.

k Idem iuris. Non per omnia: quia superior, scilicet, communi diuidundo, pro rebus singularibus competit, hæc autem ad vniuersitatem: vt s. §. proxi. & ff. pro socio. l. pro socio arbiter. Item superior pluries intendi potest: hæc autem semel tantum: vt ff. fami. ercis. l. si filia. §. familiæ. & C. fami. erc. l. j.

l Ex his causis. Quas superiori §. diximus.

g Et sic presupponit, quod nõ cõmuni diuidũdo, quod est falsum per l. ij ff. cõmuni diuidun. Igitur dicit text. sine societate: quia alias esset contractus & nõ quasi: de quo hic intendit. Au autem exp[illegible] vnum ex fratribus factæ debeant sibi postea in diuisione imputari, vide Ioã. Fab. hic.

Hæres quoq; &c. CASVS. In proximo §. dictū est, ꝙ hæres si sit cohæredi obligatus ex caussis supradictis .s. si fructus rei cōmunis solus pceperit, vel si cohęres suus in rem cōmunē impēsas fecerit necessarias, ꝙ tunc ex quasi contractu intelligitur obligatio contracta. Sed quid dicetis de hærede, qui obligatus est legatario: obligaturne ex quasi contractu? Et respō. dñs Iust. dicens, ꝙ ex contractu non est obligatus legatario, eo ꝙ nullū negotium gessit legatarius cū hærede, neq; cum defuncto, nec ex maleficio, nec ex quasi supple, qua re intelligitur obligatus ex quasi contractu. h.d. Franc.

a Ex maleficio. Subaudi, vel quasi.

b Intelligitur. Scilicet actione ex testamēto: vt s. de legat. §. nostra. Rei vēdicatio autē quæ datur, vt in eo. §. dicitur, nunquid ex quasi cōtractu? R ñ. I. non puto: quia nō est obligatio: vnde non debet dici ex cōtractu vel quasi: vt j. de actio. §. j. Idem. s. ꝙ in rei vendicatione, de hypothecaria dico, quæ similiter legatariis datur: vt C. commu. de leg. l. j. & in d. §. nostra. s. de leg.

Aditione hæreditatis quasi contrahere hæres cum legatariis dicitur.

Hæres quoq; legatorū nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur (neq; enī cum hærede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius gessisse propriè dici potest) & tamē quia ex maleficio [a] non est obligatus: quasi ex contractu debere intelligitur [b].

Qui recipit indebitum solutū per errorem: ex quasi cōtractu dicitur obligatus ad restituendum illud. Aretinus.

Annota, Videto paragraphū, is quoque, suprà quibus modis re contrahitur obligatio.

Item is, cui quis per errorem nō debitum soluit, quasi ex contractu debere videtur [c]. Adeò enim nō intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, vt si certiorem rationem sequamur: magis (vt suprà diximus [d]) ex distractu, quàm ex cōtractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur [e], ac si mutuum ei daretur: & ideo condictione [f] tenetur.

Si in eo causarum genere, quæ inficiando duplantur, indebitum solutum fuerit, repetitio cessat ideo quod ex lege Aquilia, vel legato religionis & pietatis intuitu venerabilibus rebus facto, solutum est, non repetitur.

Ex quibusdam [g] † tamen casus repeti non potest, quod per errorem [h] non debitum solutum sit. Sic nanque definierunt veteres. Ex quibus cau-

a Sed vnde nascitur hic quasi cōtractus, vel vnde oritur actio ex testamēto? Respon. adeundo hæreditatem, hæres quasi cōtrahere videtur: vt ff. quib. ex caus. in poss. ea. l. apud Iulianum. §. fi. & l. seq. Item quid de petitione hæreditat? Respō. & hęc est ex quasi contractu: cū is non contraxerit, qui possidet pro hęrede vel pro possessore: nec etiam deliquit vel quasi. vnde sequitur ex argumētis, quæ fiunt in hoc titulo. quod sit ex quasi cōtractu. Item quid de actione finiū regundorū? Respon. idem quia & illa habet similitudines multas cum actione familiæ erciscundæ, & cōmuni diuidūdo, & cum petitione hæreditatis: vt j. de actio. §. quędam. & ff. de pet. hær. l. si bonæ fidei. §. petitor autem hæreditatis. & l. sed & si lege. §. petitio hæreditatis.

Imo differunt: qa rei vendi. nulla pcedēte obligatiōe. ex solo domino causatur: sed hypothecaria ex cōuentione, & præsuponit ob. personalē esse vel fuisse: ideo in ea dicidē quod [illegible]tione ex testamento: secundū Io. Fa. & Ange. hic.

Item is, cui. CASVS. Iam habuistis multa exempla de obliga. quę fiunt ex quasi contractu. Adhuc restat vnum exemplum, veluti si quis credens se debere Titio centum, cum in veritate sibi in nullo teneretur, per errorem soluerit indebitū: habet Titium, cui ista centū soluūtur indebita, obligatum, & nō ex contractu proprie: imo videtur magis ex distractu obligatus. Dicitur ex distractu: quia qui soluendi animo pecuniā dat, potius eam dare videtur vt distrahat, quam vt cōtrahat. nec ex maleficio est obligatus: vel quasi, supple, quia per diuisionē illā s. de obliga. §. sequēs diuisio. apparet ꝙ ex quasi cōtractu obligatus est. vñ iste qui indebitū accepit, perinde obligat: ac si mutuū ei daret. & hoc verū est quātū ad effectū obligādi, & nō quātū ad nomē obligatiōis vel actiōis. h.d. Franc.

c Debere videtur. Nā eo ipso, quod soluit, aliqd negotij cōtrahere videtur: vt ff. de cōd. inde. l. si in area. Cum ergo sit ex quasi cōtractu: ad quid ponitur hæc condictio indebiti inter actiones, siue obligationes ex contractu s. qui. mo. re contra. obli. §. j. quæ est huic cōtra? Respō. vt ibi, in fi. §. diximus. in glo. conductitia.

ADDITIO. Rñde, ꝙ ideo hæc condictio indebiti fuit apposita inter obliga. quæ re contrah. non quia dicatur prouenire ex cōtractu, sed quia non pōt sine rē sustētari. ibi igit posita fuit, vt eius substātia denotetur. hic aūt etiā posita fuit, vt eius insinuetur origo: qa ex quasi cōtractu trahit originem. Christophor.

d Supra diximus. vt s. quib. mod. re contrah. oblig. §. is quoq;. Accur.

e Obligatur. Scilicet benignitate inspecta, quæ præualet: vt C. de iudic. l. placuit. nā nemo debet locupletari cū aliena iactura: vt ff. de condi. indeb. l. nā hoc natura.

f Cōdictione. Scilicet, indebiti: & ita trāsit dominiū in accipiētē. alias enī condictio nulla daretur, cōtra furem: vt ff. ve fruc. quēad. ca. l. fin. Sed cōtra. ff. de acq. re. do. l. si pcurator. So. multū interest, an error sit in obligatione, an in re. primo casu trāsit dñiū, vt hic dicit, & condictio orit. Secūdo vero, nec trāsit dñiū, nec oritur actio: vñ agēs exceptione repellitur: vt ff. man. l. seruum Titij. Acc.

Ex quibusdam. CASVS. Iste §. non est proprie pertinens ad titulum istū: sed ponitur hic gratia vberioris doctrinę ad proximam materiam de indebito. Et pone casum sic, supra dictum est, ꝙ si aliquis soluit alicui indebitū per errorē, ꝙ ille qui indebitū recipit, soluēti obligatur ex quasi cōtractu, & iste qui soluit à recipiēte, pecuniā illā repetere pōt. Aliquādo tamen in aliquibus casibus non est ita: veluti, si qs soluerit indebitum ex causa illa, q̄ ex infficiatione crescit & st & aliud exemplū in legato relicto: & hoc verū erat, sed nō in omni legato. Quatuor enim olim erāt genera legatorū. s. per vēdicationē, per dānationē, p sinēdi modū, & per pręceptionē: vt s. de le. §. j. Illud aūt beneficiū per quod cresceret legatū per inficiationē solūmō locū habebat in relicto p dānationē, sed cū vna hodie sit natura omniū legatorū, & etiā fideicōmissorū: vt s. dę le. §. nostra aūt cōstit. ideo nō distinguitur hodie qualiter legetur, sed cui legetur. Si enī sacrosan. eccle. vel aliis venerabilibus locis, quæ religiōis vel pietatis intuitu decorātur, aliqua legata sint: hmōi legata p inficiationē crescūt: & si huiusmodi locis legata indebita soluantur, non repetuntur. h.d. vsq; ad fi. Franc.

g Ex quibusdam. Iste §. non facit ad hunc titulum: sed ponitur hic gratia vberioris doctrinæ ad pximā materiam de indebito.

h Quod per errorem. Licet ponat vnū casum tātum, in quo

Locupletari nemo debet cum aliena iactura.

Error an īpediat dominij trāslationem.

† De hoc §. & glos. facit mentionē gl. j. in ca. j. in me. extra de sol.

sis inficiando lis crescit, ex iis causis nō debitum solutum, repeti nō posse. veluti ex lege Aquilia, a itē ex legato. b quod veteres quidem in iis legatis c locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem d cuique e legata fuerant. Nostra autem constitutio f cùm vnam naturā omnibus legatis & fideicommissis indulsit, huius modi augmentum in omnibus legatis g & fideicommissis extendi voluit. sed non omnibus legatariis h hoc præbuit: sed tātūmodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis i vel pietatis k intuitu honorātur, relicta sunt quæ si indebita soluātur, non repetuntur. †

in quo solutum per errorē indebitū, nō potest repeti: tamen & alij sex sunt, vt si scienter soluit indebitum: nam non habet locum repetitio: vt ff. de cōdic. ind. l. j. Item propter sententiam solutū etiam indebitum non repetitur: vt C. de condi. ind. l. j. Item propter transactionē: vt ff. de condi. inde. l. in summa. in princ. versi. & qui dem. & C. eodē. l. ij. Itē si iurauit quis si bi deberi etiam indebitum deferente aduersario, quia fuerit solutum, non repetitur. vt ff. de iureiuran. l. nam postea. §. j. Item quando soluitur in causa, quæ per inficiationem * crescit: vt ff. eo. de condic. inde. l. eleganter. § fina. in glos. fina. & C. eod. de condic. ind. l. ea quæ. & hic dicitur. Item causa pietatis solutum indebitum non repetitur: vt ff. de condi. indeb. l. cum is. §. si mulier. Item si est ab alio debitum, licet sit indebitum ab eo q dedit: vt C. de pet. hęre. l. de hęreditate.

ADDITIO. Intellige si nomine debitoris soluerit: alias secus. l. si pœnę. §. j. ff. de condic. inde. Angel.

a Ex lege Aquilia. Vt si solum emendando damnum ab alio datum, quasi ego dedissem, videor enim confiteri me damnum dedisse, quod ab alio datum est. 1 Nam si à nullo datum est, non impediar repetere, sicut nec mihi præiudicat confessio mea, si à nullo datum esset damnum: vt ff. ad legem Aquil. l. inde Neratius. §. fina. & l. seq. & ff. de interro. act. l. qui seruum. §. j. & §. ij. in fine. Sed nunquid hæc sunt vera siue in iure, siue in facto erretis qui soluit? Rn̄. cū lex illa C. eod. tit. de condic. ind. l. ea quæ. non distinguat, nec ego distinguam: & est arg. ff. vt in pos. leg. l. j, Sed quidam distinxerunt, vt si errauit in iure, non repetat: si in facto, repetat. Primæ tamen sententiæ flo. vt ff. eo. de condic. inde. l. sed & si me putem. Sed contra hunc §. est. ff. de condic. inde. l. eleganter. §. fina. Sol. illa erat * pœnalis à principio, hæc autem ex inficiatione: vt hic dicitur, & ī. de act. §. sed furti.

b Item ex legato. Quod & ipsum per inficiationem crescit: vt ī. de act. §. item mista. Accur.

c In iis legatis. s. indebite solutis, quātum ad soluendum debite tamen quantum ab alio, vt & modo diximus in lege Aquilia, & hoc secundū quosdā. Sed B. cōtra. dicit eī de indebito à quolibet, & sic differt à superiori proximo casu, & est speciale in hoc legato, de quo hic dicit. 2 alias autē. i. in alio legato distinguo aut soluitur sciēter indebitum legatū quocū q modo, & tūc nō repetitur: vt ff. de cōdi. ind. l. fideicōmissum. Si autē per errorē iuris, idem est, vt nō repetatur si est debitū naturaliter, sed ciuiliter indebitū: vt C. ad leg. Falc. l. error. nisi sit minor, qui repetit vtroq casu per restitutionē in integrū: vt C. si aduer. sol. l. ij. Si vº per errorē facti repetit: vt C. de cōd. ind. l. fideicōmissum.

d Per damnationem. Vt per hæc verba, Damnas esto hęres, illū ęre alieno liberare: vt ī. de leg. §. sed & tale.

e Cuique. Alias cuiuscunque.

f Constitutio. Vt C. commu. de leg. l. ij.

g In omnibus legatis. i. in omnibus generibus legatorum quorum quatuor erant genera: vt ī. de lega. §. j.

h Legatariis. Vt eis solutum indebitum non repetatur.

i Religionis. Vt monasteriis.

k Pietatis. Vt hospitalia & similia, quæ nominantur in auth. de non alie. §. nos igitur. colla. ij.

1 Quādo ... crescat ... principia ... tionē declarat gl. ... ij. & iij. ... ea quæ C. eo. Aegi. Per.

1 Vel dic rationem quia videtur soluisse propter dubiū probationis, vt euitet dolum ex quo insurgit quędā ficta transactio quę repetitionem impedit.

1 Nota q quamuis quis cōfitendo se commisisse delictum sibi præiudicet ciuiliter ad pœnā temporalē: tamē secus, si agitur criminaliter ad pœnā corporalē. Ratio differētiæ est: quia ille est arbiter suorū bonorum, hic vero non est dominus suorū membrorum. vide Ang. hic. Aeg. Per.

2 Et est ratio, quia licet cessat causa indebiti: tamē non cessat coniectura pietatis quę impedire petitionē vt l. cū is §. mulier. ff. de condit. indeb. præsertim

cū non sic euidentē relictum nō esse, sicut dānum datum non esse apparere non possit. Angel.

† Rationem exceptionis in duobº casibus quī hoc §. cōtinentur, pulchre explicat Fran. Balduinº hic, tu illum videto.

TITVLVS XXIX.

PER QVAS PERSONAS NOBIS obligatio adquiritur.

Obligatio acquiritur etiā per seruum vel filium: per seruū quidem in totū, per filiū autē quò ad cōmodū vsusfructus. Aretinus.

EXpositis generibus obligationū, q̄ l ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus adquiri nobis nō solùm per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt: veluti per seruos & filios nostros. vt tamen m quod

PER QVAS personas nobis obligatio adquiritur.

Continua istū titu. vt hic in nigro, in prin. Dictū est supra de obliga. tam de illis, quæ contrahūtur re, verbis. literis, & con sensu, quàm de aliis, Nunc sequitur videre per quas personas nobis acquiritur obligatio.

l EXpositis. Totus iste titu. diuidit in tres partes. Primo ostenditur quomodo nobis acquiritur p illos q sunt in totū in dn̄io vel potestate nostra. Secūdo quomodo p illos in quibus habemus aliquod ius, vel qui seruiūt nobis bona fide. Tertio qūo acquirit p illos, qui sunt in dn̄io nostro pro parte. Secunda ibi, Item per liberos. Tertia ibi, Cōmunē. [illegible] Dicit Iusti. q nō solū per nosmetipsos nobis acquiritur aliquid: sed etiā per eos, quos in potestate habemus, veluti per seruos ac filios nostros. Sed dn̄e, est ne differētia inter illud, quod acquiritur alicui per seruū, & illud quod acquiritur alicui per filium? Et rn̄. q sic. Quod enim ex obligatione aliqua per filiū meū mihi acquirit, illud mihi acquiritur quo ad vsumfr. filio aūt quo ad proprietatē C. de bo. quæ libe. l. fina. & hoc verum est, nisi obligatio fuerit ex castrensi peculio vel quasi tunc enim nec quo ad vsumfr. nec quo ad proprietatē patri acquirit, quod ex tali obligatiōe filio debetur. Ex omni eī causa aduētitia acquiritur pprietas rei filio per obligationē in personā filij factā: & vsusf. patri: & cōpetit etiam actio patri. & nō filio. h. d. Franc.

l Quæ. s. obligationes. Sed quid differt hic tit. à superiori ī. per quas perso. no. acqui. Respō. ille dicit de rebus acquirendis: hic autem de obligatione, vt ibi diximus. Item quid differt iste ab alio ī. de stipu. seruo. cum ibi de obligatione dicatur? Rn̄. ille specialis est in obligationibus quæsitis per stipulationem: hic autē in omni genere obligationum loquitur acquirendo * per filium, vel per seruum: præter, quam si sint ex castrensi peculio vel quasi: quibus casibus nec ad proprietatem nec ad vsumfructum patri acquiritur: vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet. §. ij.

m Vt tamen. Alias est, attamen. alias, vt quod. & hic similiter subauditur. tamen.

* Acq... inde constat patri per filium queri, at qualiter stipulatione filio acquiratur: vide hic apud Bal.

per seruos nostros nobis adquiritur, [a] totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisitũ, hoc diuidatur secundum imaginem [b] rerum proprietatis & vsusfructus, quã nostra decreuit constitutio: [c] vt quod ab actione commodũ perueniat, huius vsumfructum quidẽ habeat pater, proprietas autem filio seruetur, scilicet patre actionem [d] mouente secundum nouellæ nostræ constitutionis diuisionem. [e]

Liberi & serui alieni bona fide possessi & serui vsufructuarij et vsuarij acquirũt nobis ex re nostra, & ex opera ipsorum. Aret.

Item per liberos homines, [f] & alienos seruos, quos bona fide possidemus, adquiritur nobis: sed tãtùm ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra adq̃rãt. Per eũ quoque seruũ, in quo vsumfructũ [g] vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adquiritur.

Seruus cõmunis acquirit dominis cõmuniter pro portione dominica: nisi vni, vel iussu vnius fuerit stipulatus. Areti.

Communẽ seruũ pro dominica [h] parte dominis adquirere certum est: excepto eo, quòd nominatim vni stipulãdo, aut per traditionem accipiendo, illi soli adquirit: veluti cũ ita stipulatur, Titio domino meo dare spondes? Sed si domini vnius iussu seruus fuerit stipulatus: [i] licet antea dubitaretur: tamẽ post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantum adquirat, qui hoc ei facere iussit, vt suprà dictum est [k].

a Acquiritur. Nisi ab alio possideatur seru⁹: qui possessori nec dominium nec possessionem quærit, si non ex re eius comparauit, vel ex opera sua: nec domino si ex re bonęfidei possessoris, vel opera sua acquisiuit: quia eum nõ possidet: vt ff. de acquir. rerum domi. l. si seruus. j. respon. & l. homo liber. §. fina.

b Secundum imaginem. Quasi dicat, fiat hæc diuisio imaginarie & intellectualiter. nam visibiliter fieri non potest: cum sint incorporalia, quæ non diuiduntur: vt ff. de acqui. rerum do. l. seruus. §. incorporales. & s. de rebus corpo. & incorp. j. respon. & supra de vsufruc. in princ.

c Constitutio. Vt C. de bon. quæ libe. l. fina. §. vbi autem. Accursius.

d Actionem. Proprietas tamen ipsius actionis est filij, vt hic dicitur. & hoc obtinet hodie in omnibus aduentitiis. Sed olim tantũ quinque actiones filiofamilias competebant ratione proprietatis: vt iniuriarum, quod vi aut clam, depositi commodati, & actiones in factum: vt ff. de act. & oblig. l. filiusfamilias. & l. in factum. has tamen pater exercebat vel suus procurator, non filius: vt ff. de iniur. l. sed si vni⁹. §. ait prætor. & §. filio. & l. pater. in fin. nisi pater abesset: vt ff. de iudi. l. si longius. §. j. quod etiam in mutuo erat: vt ff. si cer. peta. l. cũ filius. Sed hodie ex omni causa aduẽtitia acquiritur ipsi filio ꝓprietas. vt hic dicit.

Filiofamilias olim v. actiões competebant ratione proprietatis, quas tamẽ non exercebat.

Aduentitiorũ proprietas filij est.

ADDITIO. Dic vndecunque dictæ actiones in factũ descendunt: vel ex edictis prætorum, vel ex interdictis, & est ratio: quia prætor vsus est æquitate. & illa tantum motus. & in illis non tantum quæritur patri, quando aliquid non remanet penes filium: vt l. j. cum ibi not. C. qui admit. ad bon. pos. ergo non mirum, si omnes actiones in factum filiofa. competebant & ita dicit Bar. in dicta l. in factum. Ange.

e Diuisionem. Quam diuisionem longum esset hic dicere, sed dicitur plene per ordinem in dicta l. C. de bo. quæ libe. l. fina.

Item per liberos homines. CASVS. Non solũ per filios nostros & seruos nobis acquiritur, sed etiã per liberos homines & seruos alienos, quos bona fide possidemus, nobis aliquid acquiritur: sed hoc intellige in duobus casibus, scilicet si ex operis suis aliquid acquirant, aut ex re nostra: & similiter per seruum illum in quo vsumfru. habemus, vel vsum secundum aliam literam, vt patet in notula, ex duabus causis nobis aliquid acquiritur. hoc dicit. Fran.

f Per liberos homines. Not. quod liber homo quandoque bona fide possidetur, vt quãdo possessor credit eum seruũ esse, & suũ, & qñq̃ mala fide, vt qñ credo eũ seruũ esse, & scio meũ nõ esse: vt ff. de acquir. pos. l. j. §. sed & per eũ. qñq̃ nullo modo possidetur, licet detineatur, vt qñ scit liberũ esse: vt ff. de acqui. pos. l. qui vniuersas. §. j. & ff. de proba. l. si quis liberum.

Liber homo quandoque bona, quãdo que mala fide possidetur.

g Vsumfructũ. In quibusdã libris est in litera, vsumfructum, vel vsum [*] & secundum hoc videtur, ꝙ per eũ seruum in quo habeo vsum, ex duab⁹ causis acquiram. Sed contra ff. de vsu & habi. l. per seruum. in princip. Solu. dicunt quidam illud corrigi. Vel dic secundum Ioan. quod illud verbum, ex duabus, referatur ad solum vsumfructum: alterum vero si ex re, ad vsuarium, & sic erit in litera confusio: sicut C. de colla. l. illam. & s. qui da. tut. pos. §. si quis. Sed in aliis libris non est, vel vsum: & tunc planum est, & nullum est contrarium. Accursius.

[*] Et hanc recipit Haloander.

ADDITIO. Tu dic, secundum docto. vsuarium posse vti operis serui in suis fundis, non autem eas alteri locare. Angelus.

Communẽ seruũ. CASVS. Supra dictum est, ꝙ per seruos nostros acquirimus: sed nũquid per seruũ cõmunẽ possum⁹ nobis acquirere? Et rñ. ꝙ per seruum cõmunẽ dño acquiritur. qd intelligo vt sic dicendo. Dñis meis dare spõdes? fiat stipulatio, scilicet propria nomina in stipulatione inferendo. Tunc enim pro virilibus portionibus dñis acquiretur. Et hoc verum est, nisi nominatim vni eorum rem stipulatus fuerit. vel vni tradiderit. Itẽ quæsiui à Iusti. Dñe, si vnus dñorum seruo communi iusserit, ꝙ aliquid sibi stipuletur, ipse autem seruus alterum (cui voluerit acquirere) nominauerit in stipulatione: cui acquiritur per stipulationem illam? Et rñ. ꝙ ei qui iussit, & nõ ei quẽ nominauit, sic ponit multi casum in isto vlti. resp. Sed si dñi. & sic vult glo. ordi. ꝙ ita ponatur: sed dñs Guido dicit, ꝙ iste nõ est casus istius ver. quanq̃ veritatẽ cõtineat: iste enĩ casus quẽ habes. C. ꝑ quas perso. nob. acq̃. l. ij. & non istius rñ. & hoc patet ꝑ hoc ꝙ dicit in fi. istius ver. ibi, supradictũ est. Põt ergo sic poni casus: Sed qd si vnus ex dñis iusserit seruũ cõmunẽ aliquid stipulari, cui acquirit ꝑ stipulationẽ istã? Et rñ di. ꝙ licet añ tẽpora huius libri in tali casu dubitaret, vtrũ duob⁹ dñis, an iubẽti per stipulationẽ istã acquireretur: tamen post compositionẽ huius libri est quæstio ista expedita, scilicet quod iubenti tantum acquiret: vt supra dictum est de stipulatio. seruo. §. vltimo.

Seruus vsufructuarius quærit nobis ex re & operis, sed vsuarius ex re tantum.

h Pro dominica. Nisi cum propria nomina eorũ stipulationi inseruit, vbi pro virilibus portionibus acquirit: vt ff. de stip. ser. l. si communis seruus.

i Stipulatus. Scilicet simpliciter vel sibi, vel domino iubenti, vt statim sequitur. alias nullum esset dubium: vt s. de stipu. seruo. §. penulti.

k Supra dictum est. s. de stip. ser. §. penulti.

Quibus

QVIBVS MODIS TOLlitur obligatio.

Visus est suprà de obligatione inducenda, sequitur videre de obligatione dissoluenda siue tollenda: quia nihil tam naturale est, quàm vnumquodq; vinculo, quò ligatur dissolui posse. l. nihil tam naturale ff. de regu. iur. h.d. Areti.

TITVLVS XXX.

QVIBVS MODIS TOLLITVR obligatio †.

Eius qđ debetur solutio: à debitore vel à quouis ipsius nomine facta, omnẽ obligationem perimit: quo fit vt solutione principalis, euanescat fideiussoria obligatio: & versa vice idem dicito.

Tollitur [a] autem omnis † obligatio [b] solutione eius, quòd debetur: vel si quis consentiente creditore [c] aliud pro alio soluerit. Nec interest, qui soluat: vtrum ipse qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio soluente, siue sciente, siue ignorante debitore, vel ĩuito eo solutio fiat [d], Item si reus soluerit: etiã ĳ, qui pro eo interuenerunt [e], liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit: non enim ipse solus liberatur [f], sed etiam reus.

Acceptilatione (id est, imaginaria quadam, & ficta solutione, mutua interrogatione & responsione concepta) verborũ obligatio tantùm tollitur: reliquae verò obligationes ex re, cõsensu, & alio quouis modo contractae: nõ antea soluũtur quã in Aquilianam stipulationem, id est, verborum obligationem deducãtur vt sic demum acceptilatione sopiri queant.

Tollitur. Totus iste titu. diuiditur in quatuor partes. Primo ponitur qualiter tollatur obligatio solutione. Secundo qualiter acceptilatione. Tertio qualiter nouatiõe. Quarto qualiter consensu. Secunda ibi, Item per acceptilationem. Tertia ibi, Praeterea obligatio. Quarta ibi, Hoc amplius. CASVS. Scire debetis, quod obligatio tollitur per solutionẽ eius, quod debetur. Sed nũquid tollitur obliga. si debitor soluat aliud quã debeatur: puta si asinũ dederit pro pecunia quã debebat? Et respõ. ꝙ sic: dũ tamẽ volẽte creditore fiat. Regulariter enim loquẽdo inuito creditore aliud pro alio solui non põt. Sic ergo, vt iã dictũ est, solutione eius, quod debetur, tollitur omnis obligatio: sed verũ est, si ipse debitor soluat qđ debetur, sine aliquo nomine debitoris, etiam debitore inuito & ignorãte. h.d. Ad intellectum glossae signatae super illo verbo, Omnis obligatio &c. scire debes, ꝙ omnis obligatio tollitur solutione eius qđ debetur, etiã si fuerit ciuilis tantũ. Et ad. l. inductã in cõtrariũ. ff. de sol. l. qui hominẽ. §. fi. respon. dominus Iusti. qđ speciale est ibi, qđ aliud operetur solutio, quã credebat soluens, & pone casum, qualiter aliqs solũ ciuiliter obligatur. pone qđ aliqs mihi centũ numerauit: & ita naturaliter & ciuiliter sum obligatus, fecit mihi postea pactũ de nõ petẽdo: & ita tollitur obligatio naturalis, & remanet ciuilis. Sed si post illud pactũ factũ de non petendo, ignorans sibi soluero, qđ debebã: nõ liberor à ciuili obli. per istã solutionẽ: qa operatur repetitionẽ: vnde liberationẽ parere nõ põt: vt in praedicta. l. qui hominẽ. Itẽ in superioribus dictum est, quod bene liberatur debitor solutione eius quod debetur. Sed nunquid per istã solutionem liberantur fideiussores? Et respond. quod sic. & econuerso si soluat fideiussor creditori, quod ei debetur, liberatur principalis debitor. h.d. Fran.

a Tollitur. Alias tollitur, alias soluitur [1]. Si tollitur ergo non renascitur decaetero: vt ff. de solu. l. qui res. §. aream. versi. in perpetuũ. & de noxa. l. si alienus. & C. de remis. pig. l. cum ex causa. & de sen. pas. l. si debitor vbi magis suscitatur solutio eius quod debetur, quã tollatur: vt ff. de noxa. l. electio. §. fi. Sed ibi aequitatis ratione, nec sublata dicitur glo.

b Omnis obligatio. Siue re, siue verbis, siue literis, siue cõsensu. nã de his s. dictũ est à tit. de oblig. vsque huc. Sed nunqd est idẽ in iis, quae ex maleficio sunt vel quasi? Rñ. sic [*]. Itẽ haec sunt vera, siue ciuilis & naturalis fuerit obligatio simul, siue naturalis tãtũ: vt hic, & ff. ad l. Fal. l. si pupillus. in prin. Sed nũquid ciuilis tantũ tollitur solutione eius quod debetur: videtur ꝙ non: vt ff. de sol. l. qui hominẽ. §. fi. & hoc qdã dicunt. Sed cõtradico. si enim sciens me debere ciuiliter tãtũ, sicut econtra si nudo pacto tibi decem debeã, & soluã causa meae fidei implendae: quare non liberor: vt ff. de condi. inde. l. fideicommissum. Quod autem in d. l. qui hominem, dicitur: ideo est, quia aliud operatur solutio, quã crederet soluent. s. repetitionem: cũ errabat credẽs se teneri naturaliter, non ergo mirum, si non facit quod credebat soluens. s. liberationem. Item est contra ad hoc j. rñ. in authent. vt ĳ qui ob. se hab. per. res. §. si vero tacuerit. col. vj [2]. Sol. illud speciale est. Item cõtra. ff. de solu. l. si rẽ meam. Item contra ff. de verb. ob. l. Iulianus. §. qui fundũ. Item contra. ff. commo. l. iij. §. si reddita. Sed his legibus licet fuerit facta solutio, nõ tamẽ fuit facta sicut debuit fieri: vnde pro non facta quantũ ad hoc habetur. Itẽ contra id qđ subiicit, quod demũ sciẽte creditore soluitur pro alio. ff. de leg. j. l. nõ amplius. §. fi. & l. si domus. §. ĳ. & iĳ. & ff. de aur. & arg. leg. l. j. §. fi. & C. de do. l. si quis argentũ. ff. de sol. l. qui hominem. & ff. de verbo. obli. l. inter stipulãtem. §. penult. & l. si seruus. In quibus legibus dicitur, quod liberatur quis soluẽdo aliud pro alio. Sed haec specialia sunt, hoc autem regulare.

c Consentiente creditore. Interdum tamẽ etiã aliud pro alio soluitur creditori etiam inuito: vt diximus in auth. de fideius. §. pen. in glo. coactum. col. j. & quosdã ex his notauimus. s. proxi.

d Solutio fiat. Patet hic, quod beneficium confertur in inuitum. Sed contra. ff. de regu. iur. l. inuito. Sol. illa regula in priuilegiis loquitur, haec autem in aliis. Vel dic quod nõ potest directo, põt tamen per mediũ. prima verior est [2]. Sed nunquid econtra potest fieri aliq solutio inuito creditore? Respond. nõ: vt ff. de donat. l. si Stichũ. §. fi. nisi creditori creditoris soluatur: vt ff. de ne. gest. l. si liber. vel procuratori creditoris: vel ei cui extiterit haeres creditor, vel futuro debitori, vel similibus personis, quae numerantur. ff. de sol. l. solutam. & ff. de pi. act. l. solutum. §. solutam.

e Interuenerũt. Vt sũt fideiussores, & mãdatores, & spõsores, vt ff. de exc. l. oẽs. & C. de nõ num. pe. l. iiĳ.

f Ipse solus liberatur. Scilicet fideiussor. & si quidẽ soluat nomine suo [3], liberatur ipso iure, reũ aũt liberat p exceptionẽ: vt ff. man. l. si qs. in fi. & l. Papi. & ff. de peti. haered. l. si qd possessor. in prin. Si vero nomine rei, liberat ipso iure reũ: vt ff. de neg. gest. l. soluẽdo. & ff. de noua. l. si Stichum. in fi. Sed si hoc verũ est, quod liberatur reus soluẽte fideiussore, quoquo modo cedat actionem creditor fideiussori qđ facere debet: vt ff. de sol. l. modestinus. & ff. de fideius. l. fideiussorib⁹. q sunt cõtra hãc legẽ? Respõ. illud põt fieri ante solutionẽ. s. cessio, vel etiã postea, hoc actio pri⁹, qa videtur inesse,

* Eis modis dissoluendarum obligationũ, quos hoc titulo Iustinianus recenset addi possunt duo: Interitus speciei debitae cõtingẽs, citra moram, aut culpã debitoris eo enim debitor liberatur. l. qđ te. ff. si cer. pe. l. si ex legati. ff. de verbo. oblig. Alter est obligatiõis confusio: vt cũ creditor debitori haeres existit. l. si debitori creditor ff. de fideius. Fran. Bald. hic.

† Cõcor. cum hoc princi. ca. j. cum sua glos. post med. ibi. i tẽ tollitur solutiõe. extra. de regu. iur. anti.

Haec fuit gloss. Accursij. in veteri ipre. Venet. & scriptis exemplaribus. Aeg. Per.

[1] Ex hac gl. habes quod obligatio ex maleficio vel quasi solutione facta damnum passo tollitur qđ verum est quãdo poena non est applicanda fisco: qa ius publicum pacto priuatorum, non tollit l. ius publicum ff. de pact. Aeg. Per.

[2] Dic qđ ideo in p̄dictis legib⁹ solutio non parit liberationem: quia fuit facta aut aliter quam debuerit aut alteri quã debuisset. formanda est igitur regula per hũc modũ solutione eius quod debetur facta pleno iure personae cui debetur, debitor liberatur et cessabunt omnia cõtraria. Chri.

[2] Tu dic ꝙ contrariũ loquitur vbi beneficiũ respicit cõmodũ cõtradicẽtis tãtum: secus si etiã alterius in toto titu. de mune. & ho. & hic. Ang.

[3] Quod in dubio praesumitur: nisi essent aeque principaliter obligati: vt duo rei & duo [...] : qa tunc simpliciter soluendo totalẽ actionem quae ambos ligat: dissoluit: secundum Angel.

Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est aũt acceptilatio, imaginaria [a] solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur [b] hæc verba debitorẽ dicere: Quod ego tibi promisi, habesne acceptum? & Titius respondeat, Habeo. Sed & Grecè [c] potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, vt latinis verbis solet exigi. ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα, ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus [d]) tantùm eæ soluuntur obligationes, quæ ex verbis cõsistunt: non etiã cæteræ [e]. Cõsentaneũ [f] ẽm visum est verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed & id, quod alia ex causa [g] debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationẽ dissolui [h]. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè soluitur [i]: ita in parte debiti acceptilatio fieri potest.

probatur hęc solutio. ff. de fideiuss. l. cum is. Item nota hic vnã solutionẽ parere plures liberationes. & facit s. de duo. reis. §. ex huiusmodi. & ff. de ar. l. si duo. Ac.

Item per acceptilationẽ. CASVS. Iam vidistis vnũ modum principalem obli. tollẽdæ, est & alius modus oblig. tollendæ principalis, vt per acceptila. Sed domine, quid est acceptilatio? & respõd. ꝙ acceptil. est imaginaria solutio. Si enim creditor debitori suo illud quod sibi debet ex verb. obli. remittere velit, poterit hoc facere in hunc modum, si patiatur debitorem hęc verba dicere: Domine creditor, ꝙ tibi debeo per stipulationem. habesne acceptum? & respondeat creditor, Habeo: liberatus est debitor, ac si creditor soluisset ei quod debuisset. Item videbatur aliquibus, ꝙ stipulatio posset fieri per verba latina tm̃, & non per verba gręca, & quasi ad iustam dubitationẽ respõ. Iustinia. dicens, ꝙ nõ solũ per verba latina, sed etiã per verba Græca potest fieri acceptilatio. dum tamen per verba Græca sic fiat, sicut exigitur per verba latina, & dissoluũtur per acceptilationẽ obligatiões verbis solũmodo contractæ: quia consentaneũ est iuri obligationem verbis cõtractam, verbis posse dissolui. Ad intellectum finis notulæ signatæ super illo verbo certe distinguere debes vtrum acceptilatio sit inutilis ratione rei super qua concipitur, vt si super debito cõditionali concipiatur: quia talis acceptilatio inutilis est, & quãquam non habeat hanc vim acceptilationis, attamẽ habet vim pacti, & sic intellige illas leges. ff. de rescin. vẽ. l. cũ emptor. & ff. de accep. l. acceptilatio. Aut ratione cõceptionis ineptæ: vt si tibi dicã, Quod ego tibi debeo, habesne acceptum in diẽ? & tu ipse respõdeas, Habeo acceptũ. & talis acceptilatio inutilis non habet vim pacti, & sic intelligo. l. an inutilis. ff. de acceptil. in versi. Sicut aũt. casus est talis: Quęsiui à legislatore, an acceptilatio posit fieri in parte debiti, sicut fit in toto? Et respõ. dicẽs, ꝙ accep. põt fieri ꝑ parte debiti, sicut põt fieri pro toto. h. d. & sumus in versi. est autẽ prodita. in quo dic: Tractatum est s. ꝙ obli. alia à verbali potest deduci in stipulationem, & tunc tolli potest per acceptilationem: hic aũt dicit, quod est prodita quędam stipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur. Aquilius enim qui valde fauorabilis erat ad stipulationes dissoluendas, adinuenit istũ modum dissoluendi & liberandi per acceptilationẽ debitorẽ illum, qui ex quocunq; cõtractu alio teneretur, quã ex contractu verbali: sicut potest liberari per acceptilationem is, qui verbis est obligatus. Adinuenit ẽm stipulationem quandam, in quam possent deduci omnes aliæ obligationes, quæ in stipulationem deductæ, per acceptilationem tolli possunt. Stipulatio enim Aquiliana omnes obligationes nouat. Qualiter autem confici debeat hæc stipulatio, narrare magis laboriosum est, quam subtile. Apertissime enim de hoc traditur in litera. Et h. d. vsque. ad illum §. præterea.

a Imaginaria. Id est, facta sic ff. de reg. iur. l. imaginaria. Vel dicitur imaginaria. i. ꝑ momentũ duratura. sic in authen. quomo. opor. epis. circa princ. §. neque enim idiota. in glo. nec imaginariam. col. j. & in Psal. In imagine pertransit homo &c.

AVDITIO. Ipsa tamẽ acceptilatio habetur pro solutione: vt l. si ex pluribus. ff. de accep. vt in simili etiã dicimus de iuramẽto quod habetur loco solutiõis inter deferentem & iurantem: non tamen etiam est proprie solutio: vt l. duobus. §. j. & ibi glo. in verbo, solutiõis. & dicto. ff. de iurei. Ang.

b Vt patiatur. Et etiam respondeat ei: vt s. eo. §. est autem. in fi. §. nam sola patientia non prodest.

c Sed & Græce. non solum latinis, sed etiam Gręcis verbis, dumtamen aptis ad hoc, vt seqtur. & facit s. de verb. obli. §. vtrũ. & ff. de ver. oblig. l. j. §. fi. Ac. * . Porro Græcorum quæ hic adiecta sunt is est sensus, Tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.

d Vt diximus. Supra, eo. §. ibi, ꝙ ẽm ex ỽborũ. Acc.

e Cæterę. Scilicet quę sunt de iure gẽtiũ, cũ acceptilatio est, quę est ciuilis actus: vt ff. de regu. iur. l. actus. nõ posit iura gen. tollere: vt s. de leg. agna. tut. §. fi. q̃ sunt vetustiora & firmiora: vt s. de re. diui. §. singulorũ. Sed nũquid alias obligationes iuris ciuilis tollet acceptilatio, vt literarum & emphy. & similes, vt diximus s. de iure natu. gen. & ciui. §. ius aũt? Rñdetur: non: cum solam obligationẽ verbis inductã tollat, vt hic dicitur. Sed certe licet nõ posint tolli iure acceptilationis. s. obligatio iuris gentium, & alię ciuiles: tamẽ possunt iure pacti etiam acceptilatione facta secũdum Io. vt ff. de rescin. ven. l. emptio. & l. cũ emptor. Quod generaliter etiam dicebat M. quod vbicũq; fieret acceptilatio inutilis, quod habeat vim pacti. & facit pro eod. ff. de pact. l. si vnus. §. pe. vbi de hoc. At B. totum contrarium, & erat pro eo. ff. de accep. l. an inutilis. j. respõ. & ff. de cõsti. pecu. l. j. §. eum qui. Sed nos dicimus idem, quod M. vbi fuit inutilis ratione rei, vt dictum est. Item idem quod Bulg. vbi est inutilis ratione conceptionis. & facit pro nobis. ff. de acceptila. l. si acceptolatum. Accur.

AVDITIO. Et est ratio diuersitatis: quia minus est peccatum, quod prouenit ex alieno facto, vt in primo casu, quam quod prouenit ex propria culpa, vt in secundo casu. Ioan. Fab.

f Consentaneum. Et facit ad hoc j. eo. §. fina. & ff. de reg. iur. l. nihil. est tam. & C. quando lic. ab emp. disce. & ff. de pact. l. ab emptione.

g Ex alia causa. Scilicet quam verbis.

h Dissolui. Scilicet, ipsum debitum. Et nota mirabilem proditionem. nam cum non pateretur contractus alius tolli suo contrario actu, scilicet, per acceptilationem, decipitur, & deducitur, in quendam non prorsus contrarium actum, vt in stipulationem: quod est obligatorium, & sic fit nouatio indistincte iure isto. vt j. e. §. pręterea. & ff. de actio. & oblig. l. obligationum ferre. §. fina. & ipsa stipulatio patitur se tolli per acceptilationem, vt hic dicitur.

i Recte soluitur. Scilicet volente creditore. Sed nunquid eo inuito debiti pars soluitur? Rñd. aut confitetur de toto debitor: & tunc nõ põt soluere nisi totũ: vt ff. de vsuris. l. tutor. §. Lucius. quę est huic contra. nisi volen

* Hoc gl. residuum nõ est Accursij, quinẽ græca quidẽ elementa nouit: vt nota s. deemptio. & vẽdit. §. itẽ pretium. in glo. his verbis Ægi. Per.

Acceptilatio inutilis ratione rei habet vim pacti. secus si est inutilis ratiõe cõceptionis ineptæ.

Solutio particularis an creditore inuito posit fieri.

volenti creditori, vt hic dicitur. Aut differtur, & tunc pars confessata, tantum recipiatur ab inuito: vt ff. si cert. pet. l. quidam existimauerunt. & hoc etiam casu potest intelligi quod hic dicitur.

[a] Ita cõposita est. Id est, his verbis, quę sequũtur, qc quid te &c. Idem habes ff. de accep. l. & vno. §. eius rei. Et not. quod non potest sic legi, quin aliqua verba sint hic superflua. Item nunquid vnum solum ex his duobus, scilicet, dare vel facere, sufficit, scilicet dare: cum solum quod erat dandum, in hac stipulatione deducitur: vt j. ibi, tantam pecuniã &c. Rñ. sic. arg. s. de verbo. oblig. §. sed hæc solennia. & C. de dona. l. fin.

quod si creditor stipulatus fuerit à pupillo id, qđ debitor pupilli sibi debet: tollitur obligatio ipsius debitoris. Sed scire debes, quod nõ idẽ iuris est, si creditor stipulatus est à seruo alicuius animo nouãdi illud qđ debitor sibi debet, cũ enim secũda obligatio nulla sit ipso iure, neque naturali, neque ciuili: pinde remanet prior debitor obligatus, ac si non esset aliqua nouatio facta. verbi gratia: Vbi enim per secundam obligationem debet tolli prima: oportet quod secunda sit aliqua: puta naturalis vel ciuilis. Item versi. sed si eadem, casus est talis: Supra dictum est: quod interuentu nouæ personæ non nascitur obligatio. sed pone, quod stipulatus fuit à debitore meo & ex alia quacunq; causa, q; ex stipulatione mihi debebat: diciturne in hoc casu fieri nouatio, cũ in hoc casu noua persona non interuenerit? & rñ. q sic, si aliquid noui interuenerit in secũda obligatione. i. in stipulatiõe ista: veluti, si conditio vel dies, vel fideiussor obligationi adiiciatur: scire tamen debes, q si conditio in nouatione addita existat, valet nouatio: si autẽ non existat non valet, & sumus in ver. sed cũ. in quo dic. Supra dictũ est, quod nouatio fit interuẽtu nouæ personæ, vel etiã eiusdem, dũmodo fiat per diei vel conditionis adiectionem vel subiectionem. sed scire debes, quod apud antiquos hoc verum erat, quod his modis fiebat nouatio, dum tamen animo nouandi fieret: & ita quod sæpe diuersæ præsumptiones inducebantur ad probandum, quod animo nouandi fieret: vnde super hoc apud antiquos magna fuit altercatio. & propter hoc dicit dominus Iusti. Fecimus quãdam constitutionem ad huiusmodi altercationes tollẽdas: in qua cauetur, quod tunc demum intelligatur fieri nouatio interuentu nouæ personæ (vt dictum est) quando hoc expresse actum est inter cõtrahẽtes, quod propter nouationem prioris obligationis hoc fiat. alioqui, si hoc non fuerit expresse actum, non intelligitur fieri nouatio interuentu nouæ personæ: sed accedit secunda obligatio primæ, & manet vtraque obligatio. Franciscus.

Est autẽ prodita stipulatio, quę vulgò Aquiliana appellatur: per quã cõtingit, vt omniũ rerũ obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes: & à Gallo Aqlio ita cõposita est [a], Quicqd te mihi ex quacũq; causa dare [b] facere oportet, oportebitve pręsens, in diemve, aut sub conditione: [*] quarũcũq; rerũ mihi tecum est actio [c], quæq; aduersus te petitio [d], vel aduersus te persecutio est, vel erit: quod'que in meũ habes, tenes, possides, dolove [e] malo fecisti, quò minus possideas: quanti quęque earum rerum res [f] erit, tantam pecuniã dari stipulatus [g] est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius. quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberet ne à se acceptum, Numerius Nigidius Aulum Ageriũ rogauit, Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationẽ trãsfusio: quo fit vt anteriori obligatione sublata noua constituatur: quæ olim nouæ personæ interuentu (etiam quæ naturaliter tantùm obligari posset) inducebatur: eadẽ verò interueniente persona, ita demũ nouatio facta erat, si quid priori obligationi posterior adÿceret, vel detraheret: hodie autem nunquam inducta censetur nouatio, nisi expreßim contrahentibus hoc agatur: aliàs anterior firma manet, & posterior loco incrementi accedit.

Pręterea [n] nouatiõe [i] † tollitur obligatio: veluti si id quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ [k], noua nascitur obligatio: & prima tollitur, translata in posteriorem: adeò vt in-

In quibusdam exemp. de sunt hæc, aut sub cõditiõe: ea q omisit. Aemi. Ferretus.

[b] Dare. Vbi debet dominiũ trãsferre: vt j. de act. §. sic itaque. & ff. de ver. obli. l. vbi autẽ non apparet. §. si.

[c] Actio. In personam: at petitio in rẽ, persecutio vtrunque continet: vt ff. de act. & oblig. l. actio in personam.

Persecutio continet actionem & petitionem.

[d] Petitio. In rem.

[e] Ve. Pro vel.

[f] Res. Id est, æstimatio.

[g] Stipulatus. Nũc mutat personas: de secunda enim transit ad tertiã. Et not. q etiam realis actio deducitur in stipulationẽ facta rei ęstimatione. & ipsa pecunia siue rei ęstimatio deducitur in stipulationẽ & in acceptilationẽ. Nam ipsa res nõ potest: cum nemo rem suam possit stipulari sibi dari: vt s. de inutil. stip. §. ij. Sed quomodo deducã æstimationem, cũ non debeatur? Respon. imo quasi debita est. liberatur enim exceptione quasi à rei vendicatione, si præstat æstimationem: vt ff. de rei vẽ. l. eius rei. & l. seq. Si autem ipsam rem in acceptilationem deducam: valet iure pacti, secundum B. vt diximus. s. eod. §. quo generere. Accursius.

Actio realis potest in stipulationem deduci

ADDITIO. Tu dic, quod quãuis actio realis nec obligationẽ, nec officium iudicis præsupponat: præsupponit tamẽ quãdam æquitatẽ, ex qua datur actio: & illa æquitas nouatur per acceptilationem. Ang.

Præterea nouatione. ADDITIO. Iam vidistis, quod duobus modis tollitur obli. tollitur etiã tertio modo. s. per nouationẽ voluntariã: veluti, si illa decẽ quę debes Seio, Seius stipulatus sit ab aliquo alio, quam à te animo nouãdi: qa tũc tollitur prima obligatio interuentu nouę personę: & noua nascitur obligatio, prima obligatiõe translata in posteriorẽ: adeo etiã, q si non valeat noua obligatio, prima per secundã nihilominus tollitur: veluti, si à pupillo sine tutoris authoritate fueris stipulatus illud qđ tibi debebã. Omnino etiã amittitur actio tua, eo quod prima obligatio sublata est: & sic inutilis est actio quo ad effectum experiendi est tñ aliqua. s. naturalis. Sed pone: Supra dictum est,

[h] Præterea. Non solum solutione vel acceptilatione, vt dictum est. s.

[i] Nouatione. Si fiat per stipulationem, vt subiicit, siue per iudicium: vt si aliquis nomine meo iudicium suscipiat animo nouandi: vt ff. de solu. l. solutionem. & ff. de in rem verso. l. si pro parte. & ff. de verb. obli. l. scire debemus. in fi. j. respon.

[k] Nouæ personæ. Etiam si hoc non agitur: vt fiat nouatio iure isto, hodie contra: vt j. eo. § sed cum.

† Noua tio est prioris obligationis in aliã transmissio, vt prior perimatur, & noua constituatur. l. j ff. de noua. Aegi. Per.

Apud

terdum licet posterior stipulatio inutilis sit: tamen prima nouationis iure tollatur: veluti, si id quod Titio debes, à pupillo [a] sine tutoris authoritate stipulatus fuerit, quo casu res amittitur. Nam & prior debitor liberatur, et posterior obligatio nulla est [b]. Non idem [c] iuris est, si à seruo quis fuerit stipulatus, nam tũc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus [d] fuisset. Sed si eadem persona sit, à qua postea stipuleris: ita demum nouatio fit [e], si qd in posteriore stipulatione noui sit: fortè si conditio, aut dies, aut fideiussor adiiciatur, aut detrahatur. Quod autem [f] diximus, si conditio adiiciatur, nouationem fieri: sic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit: alioqui, si defecerit, durat prior obligatio. Sed cùm hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri nouationem, cùm nouandi [g] animo in secundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouãdi [h] animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alij in aliis casibus introducebant [i]: ideo nostra processit constitutio [k], quæ apertissimè definiuit: tũc solùm nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere [l], vt maneat ex vtraque causa obligatio, secundum nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

Contractus qui consensu contrahitur, contrario consensu re non secuta dissoluitur. Aret.

a A pupillo. Qui naturaliter tenetur: vt ff. de nouat. l. j. in fi. si est maior infante. alias nec naturaliter: vt ff. de act. & obli. l. pupillus.

b Nulla est. Sed nũquid restituitur creditor in priorem debitorẽ? Quidam dicunt quod sic: vt C. de repu. l. j. §. j. & ff. de fideiusso. l. si Titius. §. huic. quæ est contra. & quod hic dicitur, res amittitur, scilicet, iure cõmuni: sed non per restitutionem, vt dictum est. Alij, vt Plac. dicunt hanc in impubere (quasi stulte acceperit hic creditor tam paruulũ) illam in pubere loqui. Vel verius refert, an minor suueatur, vt non teneatur per beneficium restitutionis: & tunc etiam restituitur creditor in veterem debitorem, vt ibi. An vero non restituatur; quia non est necesse, cum tantum naturaliter sit obligatus [*]: vt ff. de nouatio. l. j. in fin. & tunc nec creditor restituitur, vt hic: nec etiam tunc quando dolo creditoris minor fuit obligatus: vt ff. de fideiuss. l. si Titius. §. fin. (Vnde [*] huic doloso nõ succurritur: quia frustra legis auxilium inuocat, qui committit in legem. ff. de mino. l. auxilium. in fine. & l. si ex causa. §. nunc videndum, & ad Velleianum, si decipiendi.) Quod etiam in muliere distinguitur: nam restituitur in primum debitor actio ea subducta per Velleianum: vt C. ad Velle. l. si mulier. nisi fuerit dolo inducta: vt ff. ad Velle. l. quidam. & d. l. si Titius. in fi. At secus esset, vbi nulla esset secunda obligatio, vt in seruo subiicitur: quia non potest etiam naturaliter teneri fideiubendo vel intercedendo quoquo modo: vt ff. de fideiuss. l. seruus inscio. & leg. sequen. Idem etiam in infante dicam, qui secundo se obligauerit. Nam cũ nulla sit, non tollitur prima, cum non habeat in quẽ transeat. Quidam tamen dixerunt naturaliter seruum teneri, etiam fideiubendo, quod falsum est: nam nec aliter tenetur, nisi naturaliter: cuius occasione dominus tenetur de peculio: at hic non tenetur: vt ff. de peculio. l. iij. §. si filiusf. & facit ad hunc §. ff. de fideiussor. l. si Titius. §. huic similis.

[*] Et ita communiter tenẽt nisi virtute talis naturalis obligationis soluisset: quia tunc cõtra sol. & contra oblig. restituerẽt. Ang.

[*] Hęc clausula vnde &c. vsque ad illã qđ etiam, nõ est Accursij.

Seruus nõ potest obligari fideiubendo.

c Non idem. Sed quæ est ratio diuersitatis inter hũc §. & superius responsum? Respond. quia ibi saltem naturalis obligatio fuit, hic nulla in seruo, vt ibi diximus. Item hoc ideo: quia pupillus potuit obligari naturaliter & ciuiliter cũ authoritate tutoris: & per eũ scilicet, creditorem stetit: quare sibi imputet. Vnde prior actio tollitur, & posterior non manet. Seruus autem nullius authoritate potest obligari ciuiliter; ideoque non imputatur, scilicet creditori. vnde etiam actio prior durat.

ADDITIO. Dic quod seruus non potest esse fideiussor alicuius, nisi ex causa peculiari: vt l. iij. §. filiusfamilias, ff. de pecul. Ange.

d Stipulatus Id est interrogatus. Stipulor enim, id est, interrogo, secundum Priscianum. sic accipitur. ff. de condi. inde. l. si non sortem. §. si decem.

Stipul[...] signific[...] in terr[...]go.

e Nouatio fit. Nota hic tria iura circa nouationem, Antiquissimum, vbi etiam. si nihil noui interueniret, fiebat tamen nouatio: vt ff. de actio. & obliga. l. obligationum fere. §. fina. Item nouum, vbi nouatio præsumptiue fiebat, quoties noui quid interueniret: & semper intelligebatur hoc agi. vt hic, & ff. de nouat. l. ij. Item tertium, quando hoc expressum diceretur: vt C. de nouatio. l. final. Vel dic tantum (& verius) duo esse. Primo fiebat si hoc agebatur expresse vel tacite: vt ff. eodem. de nouatio. l. ij. & nouo iure (si id exprimatur: vt j. eod. §. proximo. & in dicta. l. obligationum fere.) nouum interueniebat, scilicet, stipulatio pœnalis. & facit ad hoc s. quibus modis testamen. infirm. §. j. & ff. de re iudicata. l. iiij. §. si ex conuentione. & §. sed & si pignora.

Noua[...] triplici[...] re fit,

ADDITIO. Et nota quod casus, in quibus olim ex verbis expressis insurgebat tacita coniectura nouationis hodie non corriguntur: quia in illis fit nouatio saltem ope exceptionis. Ang.

f Quod autem. Facit ff. de noua. l. quoties.

g Cum nouandi. Expresse vel tacite.

h Quando nouandi. Scilicet tacite.

i Introducebant. Et alij in aliis: vt quia forte aliquid noui in obligatione erat adiectum: vt s. eo. §. versicu. sed si eadem.

k Constitutio. vt C. de nouatio. l. fi. Accur.

l Accedere. Fit tamen exactio tantum semel de eo: vt ff. de reg. iur. l. bona fides.

Hoc amplius. CASVS. Iam vidistis tres modos principales tollendæ obligationis, quarto etiam modo obligationes, quæ consensu nascuntur, contrario consensu tollũtur: veluti, si conuenerit inter me & Titium, vt fundum Tusculanum habeam emptum pro centum deinde nondum pretio soluto, nec fundo tradito, placuerit inter nos, quod ab emptione & venditione discedatur, inuicem liberamur: & sic per contrarium consensum tollitur obligatio, consensu contract

tracta. Idem etiam intelligas in omnibus aliis contractibus ex consensu descendentibus. hoc dicit vsque ad finem.

Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu [a] contrahuntur, contraria voluntate dissoluuntur. Nam si Titius & Seius inter se cōsenserint, vt fundum Tusculanum emptū Seius haberet centum aureis: deinde re nōdum secuta, id est, neq; prætio soluto, [b] neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione: inuicē liberantur. Idē est in cōductiōe & locatione, & in oībus cōtractibus, qui ex consensu descēdūt: sicut iam dictum est. [c]

Finis tertij Libri.

a Quæ consensu. scilicet solo, sed quæ sunt hæ? Respon. enumerantur s. de obli. ex consensu. Item in quibusdam ex maleficio, vt nudo consensu etiam tollantur ipso iure, vt iniuriarum, item furti, & similes: vt ff. de pac. l. si tibi decem. §. quædam actiones. 1 aliæ non ipso iure tolluntur consensu, scilicet pacto de non petendo, sed per exceptionem: vt ff. de pact. l. si vnus. §. pactus. Accursius.

b Neque pretio soluto. sed quid si partem prætij soluat? Respon. non est res integra, & ideo non receditur nudo consensu, sed ita demum si hincinde facta sit retro traditio: vt C. quando lic. ab emp. disce. l. j. et ff. de pac. l. ab emptione. & est ratio vtrobique: quia nihil est tam conueniens naturali æquitati, quam eodem genere quodque dissolui, quo ligatum est: vt ff. de reg. iur. l. nihil.

c Dictum est s. eo. §. & no. in fi. huius tit. xij. esse modos, per quos tollitur obligatio tam ciuilis quam naturalis ipso iure, vt nullæ maneant reliquiæ. Per solutionem: vt s. eo. in prin. Item per acceptilationem. vt s. eo. §. item per acceptilationem. Item per nouationem voluntariam: vt s. eo. §. præterea. & s. proxi. §. Item per nouationem necessariam, vt per sententiam & contestationem litis, vt si alius meo nomine subeat pro me iudicium animo nouandi, & liberandi me: vt ff. de noua. l. delegare. j. §. & l. aliam. Item per compensationē: vt j. de act. §. penulti. & §. in bonæ fidei. Item per delegationem: vt ff. de noua. l. delegare. j. respon. Item per confusionem debiti: vt ff. de fideius. l. si debitori creditor. 2 Item per oblationem, cōsignationē, & depositionem: vt C. de sol. l. obsignatione. & etiā ipso iure: vt ff. depos. l. j. §. si pecunia. in fi. § Item per interitum speciei: vt ff. de verb. obli. l. si ex legati. Itē maleficio suo mora non præcedente, vt per constitutionē, si quis in tantam, vel per edictum diui Marci: vt C. vnde vi l. si quis in tantam. & ff. quod metus cau. l. extat. & ff. ad legem Iuliam de vi priua. l. penulti. Item nudo consensu quandoque: vt in hoc §. Itē nudo pacto, vt in maleficiis. Sed & aliis modis tollitur non vtraq;, scilicet ciuilis & naturalis, sed interdum ciuilis tantum, & remanet naturalis, vt per sententiam: vt ff. de condic. indeb. l. iulianus. Item remanet ciuilis, & tollitur naturalis, vt per pactum, & chirographi redditionē, & iusiurandum: vt ff. de solu. l. Stichum. §. naturalis. Ipsa etiam ciuilis sic eliditur, vt non habeat vigorem: vt j. de except. §. præterea. Item sunt & alij modi, quibus tollitur obligatio per exceptionem: quos habemus j. de excep. per totum. Accursius.

1 Obligationes quæ solo consensu contrahūtur, solo dissensu solluntur. l. nihil tam. ff. de reg. iur. Aegi. Per.

1 Hoc verū intelligequo ad præiudicium partis: non fisci vel rei pu. sicut econtraprincipes faciē do gratiā malefacto rinon tollitius pœnæ quæsitæ parti. Ange.

1 Intelligefacta cōgruoloco & tēpore: & sola sufficit in iudicio, idē extraiudicium sires sit immobilis: alias sec[9]: quia requiritur consignatio & depositio. Ange.

Proinde addas, quod creditorredditis instrumentum, videtur tacitū pactū inire de non petēdo: & ideo solam naturalē obligatio tollit. l. Labeo. la ij. ff. de pact. Sec[9] autem in pignoris redditiōe, per quam non videtur remissum debitum. Etra tio diuersitatis est, quod instrumenti redditio: nullā affert aliam vtilitatē, quam debiti remissionē: contra vero pignoris redditio. De qua vide p Bart. in l. item quia. & d. l. Labeo. & hic per Por.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE ex delicto nascuntur.

Hanc continua, vt in princi. huius titu. continetur. Dictum est suprà, de obligationibus ex cōtractu, & ex quasi contractu. Verùm quia est reperire obligationes, quæ sunt ex delicto, & ex quasi delicto: ideo videndum est de ipsis. Sed quia obligationes ex delicto sunt maiores & generaliores, ideo de ipsis prius videndum est.

Institutionum, siue elementorum D. Iustiniani sacratissimi principis Liber IIII.

TITVLVS I.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE ex delicto nascuntur.

Omnis obligatio ex delicto, nascitur ex re, id est, ex maleficio Aretinus.

Cum sit expositum libro superiori de obligationibus ex

Cum sit. Tot[9] iste titu. in nouem partes diuiditur. Primo cōtinuat istum librum ad librum præcedentem, Secundo ponit definitionem, allusionē, & diuisionem furti: ibi, Furtum est contrectatio. Tertio ponit duo genera furtorum, eorum pœnam annectendo: ibi, Ista manifestum est. Quarto in quibus rebus fiat furtum, & quando fur excusetur: ibi, Furtum autem fit. Quinto quando quis præstat opem: Ibi. Interdū furti. Sexto quando illi, qui sunt in potestate alterius: domino vel patri furantur: ibi, Hi qui. Septimo cui cōpetit actio furti: ibi, Furti autem actio. Octauo an impubes committens furtum teneatur: ibi. In summa. vltimo ponit, quæ sit vera pœna furti manifesti.

Cum igitur in superioribus satis dictum sit de obligationibus, quę ex contractu vel quasi contractu nascuntur: nunc tractādum est de obligationibus, quæ ex maleficio vel quasi descendunt. Scire tamen debetis, quod obligationes quæ nascuntur ex contractu, in quadruplici genere reperiuntur, vel in quatuor genera diuiduntur: obligationes tamen quæ nascuntur ex maleficio, in vno genere reperiuntur. semper enim nascuntur ex re ipsa, id est, ab ipso delicto perpetrato veluti ex furto aut damno, aut iniuria. hoc dicit. Sed super §. isto dubitari potest super id quod dicit, quod obligationes ex contractu in quatuor genera diuidūtur: obligationes tamen quæ ex maleficio nascuntur, sunt vnius generis. Et quia sicut obligationes, quæ ex contractu nascuntur: aliquando ex re, aliquando ex verbis, aliquando ex literis, aliquando ex consensu nascuntur: sic obligatio quæ ex maleficio oriuntur, aliquando fiunt re, vt patet in furto: aliquando verbis, vt patet in contumelia: aliquando literis, vt patet in libello famoso ad infamiam alicuius composito: quid est ergo quod dicit obligatio, ex maleficio esse vnius generis magis, quam obligationes ex contractu? Si dicas, quod omnes nascuntur ex re ipsa, id est ex maleficio ipso: sic simititer & ex alia parte omnes obligationes ex contractu nascuntur. Ad hoc dicas, qđ ex vno fonte nascūtur obligatiōes. ex maleficio, ideoque omnes sunt eiusdem generis. vnde licet omnes sint odiosæ, & stricti iuris, & diuersam habeāt pœnam: secus tamen est in obligationibus quæ nascuntur ex contractu: quia diuersam sortiuntur naturam secundum diuersam contractuum qualitatem. Quædam enim sunt obligationes bonæ fidei, quædam stricti iuris. Item obligatio. quæ fiunt ex maleficio, statim obligant maleficio commisso. sic autem non est in obligationibus, quæ nascuntur ex contractu. Sed diceret aliquis: Nōne actio iniurię dissimulatiōe aboletur?

aboleturf quare ergo ipso maleficio non videretur ma lefactor obligatus? Respon. imo deberes contrarium cõcludere: si enim aboletur dissimulatione, ergo nata fuit. hoc dicit. Franciscus.

Ex contractu. Vt s. de obliga. ex contractu. vsque ad tit. de obliga. ex quasi contractu.

Quasi ex contractu. Vt supra de obliga. quæ ex quasi cõtractu. Accur.

Ex maleficio. Caue tibi: quia licet hic promittat dicere de omnibus his, 1 non tamen dicet in hoc titu. de iis quæ sunt ex quasi maleficio: sed dicet j. de obliga. ex quasi malefi. Nec etiã de omnibus, quæ ex maleficio, sed de solo furto agitur in hoc tit. sicut & alias rubrica est generalior, quam sit text. vt ff. si cert. peta. & de con. cert. & C. de rebus cred. & iure iur. Nam non dicit ibi de rebus cred. sed in sequentibus titu. post illum.

ADDITIO. Nota, quod non est inconueniens, quod rubrica sit aliquando generalior text. de quo dic vt dictum est s. in rubrica proœmij. Ang.

licet nõ principaliter, secundario tamen voluit saccũ surripere. Alius casus est: vt ff. de condi. cau. da. l. pe. §. sed si tuus. in glo. fina. Item subaudi ad diffinitionem, quæ sit inuito domino: nam eo volente non potest cõmitti furtum, vt infra eod. §. placuit.

contractu [a], & quasi ex contractu [b] sequitur, vt de obligationibus ex maleficio, [c] & quasi ex maleficio dispiciamus. Sed illæ [d] quidam (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera diuidũtur: [e] hæ [f] verò vnius generis sunt. nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio: veluti ex furto, rapina, damno, iniuria. [g]

Furtũ latius clariusq; sic definitur: furtũ est cõtrectatio rei alienæ, inuito dño, fraudulosa, lucri faciẽdi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, vel possessionis.

† Furtum est cõtrectatio [h] fraudulosa [i] lucri faciẽdi gratia, vel ipsius [k] rei, [l] vel etiam vsus [m] eius, possessiõis [n] ve: qđ lege naturali [o] † prohibitũ est admittere. Furtũ autẽ vel à furuo, id est nigro dictũ est, quòd [p] clã et obscurè fit, & plerunq; nocte, vel à fraude: vel à ferẽdo, id est auferẽdo: [q] vel à Græco [r] sermone, qui φῶρας appellant fures: Imò & Græci ἀπὸ του φέρειν φῶρας, dixerunt. *

Qui cum re furtiua antè, quã eò peruenerit, quò furtum perferre destinaret, vbiuis locorũ deprehẽsus fuit: fur est manifestus: qui si locum destinatum iam aduentari, etiã si demũ cũ re deprehendatur, nõ manifestus dicitur.

Furtorum autem duo sunt genera: : manifestum, et nec manifestum.

[k] Vel ipsius. Scilicet rei, id est, proprietatis ipsius rei.

[l] Rei. Subaudi mobilis. Nam de immobili non potest fieri furtũ: vt s. de vsuca. §. quod autẽ. nisi in casu, vt in creta. Sed certe iam illa est mobilis: vt ff. eo. de fur. l. si cretæ. Item subaudi, corporalis. nam de incorporalibus non fit furtum: cum nec contrectatio in his esse possit: vt ff. de acqui. re. do. l. seruus. §. incorporales. Item subaudi, alienæ: quia rei meæ nõ facio furtum, in eo quod est meum, sed secus in communi: vt ff. eodem, l. si socius. 2 Idem & si est nullius: vt hæreditariæ rei nõ fit furtũ: vt ff. eo. l. hæreditariæ. & ideo dixi subaudiri, alienæ.

[d] Sed illæ. s. quæ sunt ex contractu: non autẽ repetit eas: quæ sunt ex quasi contractu.

[e] Diuiduntur. Scilicet hæ, verbis, literis, & consensu: vt supra de obliga. §. fina.

[f] Hæ. s. quæ sunt ex maleficio, vel quasi.

[g] Iniuria. Sed nõne fit iniuria verbis, & conuitio: vt ff. de iniur. l. j. §. iniuria. Itẽ literis infamatoriis: vt ff. de iniur. l. lex Cornelia. §. si quis librum. & j. de iniur. §. j. Sed certe & tunc ex maleficio fit, & sic re fit: quia maleficiũ fit verbis vel literis: & sic habet locũ, quod hic dicitur. Accursius.

Furtum &c. CASVS. Quæsiui à legislatore quid esset furtum, & quid rapina &c. Et ipse primo ponit definitionem de furto, dicens quod furtum est contrectatio rei alienæ inuito domino. & exponit hoc nomẽ rei di. siue ipsius rei, id est, proprietatis, siue possessiõis. & istud furtũ communiter fuit prohibitũ à lege diuina. s. per præceptum illud. Non furtũ facies. h. d. Frã.

[h] Furtum est contrectatio &c. & facit extra de elec. ca. dudum. ij. circa prin. in ver. retinẽdo. & ibi glo. furtum. hæc exigitur in furto, & sine ea nõ fit furtũ: licet voluntas, vel alia verba, vel scriptura interueniat: vt ff. eo. l. si quis vxori. §. si quis asinum. & l. inficiãdo. in prin. & l. j. §. sola. Quandoq; tamen sine contrectatione, vt in charta rasa: vt ff. eo. de fur. l. qui tabulas. §. fi. & l. si quis vxori. §. si quis asinum. Sed certe ibi cõtrectatio intercessit, cum generaliter contrectationem accipiamus: licet non fuerit ibi amotio. Accur.

[i] Fraudulosa. Hoc ideo dicit, quia si credat sibi licere non facit furtũ: vt s. titu. j. §. quia tamen. Itẽ si credat dñm permissurũ, nõ facit furtũ. j. eo. §. placuit. In duob. tamẽ casibus videtur furtum fieri etiã sine fraude furandi. vt in eo qui saccum pecuniæ surripuit. Nam etiam sacci noĩe furti tenetur: licet saccũ nõ proposuerit furari, sed pecuniam: vt ff. eo. l. qui saccũ. Sed certe

[m] Vsus. Vt habes exemplum j. eo. tit. §. furtũ aũt fit. Sed qualiter quadruplicatur hic? Rñ. vsus æstimatio tantũ quadruplicabitur, vt nõ plus extendatur pœna, quam delictũ: vt C. de pœ. l. sancimus. in fine. & facit ff. e. l. vulgaris. in fi. & l. si quid fur. j. rñ. §. j. & §. ij. & l. verũ est. Alij dicũt etiã ipsam proprietatem debere æstimari: quia nõ potest separari vsus à proprietate: vt ff. eo. l. qui iumenta. & l. si vẽdidero. §. cum autem. Prima tamen verior est: vt nota. in l. ij. C. de seru. fug. ADDITIO. Dic primã opi. quod vsus tãtũ quadruplicet. tenet glo. in l. ij. C. de ser. fugi. & ibi Cyn. & docto. in glo. in l. qui furtum. ff. de condic. fur. & istam opi. sequitur Bart. in dicta l. qui iumenta. ff. eo. Ang.

[n] Possessionis. Ex hoc dico ipsam possessionẽ duplicari, cum aliud sit pretium rei, aliud possessionis: vt ff. vti pos. l. si duo. §. fina. & subaudi quod hoc fecerit animo lucrandi, alias non est furtũ: vt ff. eo. l. j. §. j. Accur.

[o] Lege naturali. i. diuina. vnde illud, Nõ facies furtũ &c. Itẽ illud. Quod tibi nõ vis fieri, alij ne feceris.

[p] Quod. Id est, quia.

[q] Auferendo. Quia fur aufert.

[r] A Græco. Phor Græce, dicitur fur Latine. & phoras. i. fures & epautophoro. i. manifestus fur. s. qui cum re deprehenditur, & est indeclinabile. nam apud Græcos aduerbium est. alias dicitur autophoros.

Furtorum autẽ &c. CASVS. Satis s. dictũ est, quid est furtũ, & vnde dicatur. modo dicẽdũ est, quot sunt genera furtorũ. & dicitur quod duo: quia furtũ aut est manifestũ, aut nõ manifestũ. Imo diceret aliquis, quod quatuor sunt gña furtorũ. Aliud est manifestũ, aliud nõ manifestũ, aliud cõceptũ, & aliud oblatũ. Et rñ. quod nõ est ita: quia conceptum & oblatum ponunt species potius, quam genera. Et dubitatur super hoc, quod in isto §. dicitur. quod si extraneus viderit furem rem meam furtiue asportantem, quod propter visionem extranei fur ille dr manifestus, & ita actiõe furti manifesti tenetur mihi ad quadruplum: & ita visione extranei mihi acquiritur

1 Dic qđ ista gl. nõ fuit necessaria: quia ĩperator non dicit qđ in isto titu. sit de oĩbus maleficijs tractaturus: sed in isto lib. Ang.

† Furtorum genera, & pœnas copiose explicat Anto. Augusti. emen. lib. iiij. c. iiij.

† Furtum prohibitũ est iure naturali, vt hic & l. j. ff. e. Iustinus. lib. ij. Nullũ crimen apud Scytas furto grauius quia iure naturali tantum vtebãtur idem dicitur iure diuino Exo. ij. Non furtum facies. & leuiti. xix. & Deutero. v. et Exo. xxj. Qui furatus fuerit hominem & vendiderit morte moriatur. Vide glo. in l. j. §. i. naturale. ff. de iusti tia & iur. Aeg. Per.

* Alia[s] Græci à [fe]rendo φῶρας dixerun[t]

2 Dict[um] ... men quo[d] licet soc[ius] possit cõ[m]mittere furtum t[a]men no[n] præsumi tur: vt l... merito... pro so... est veru[m] quãdo so[] ci[us] vtitu[r] re ad eu[m] vsum a[d] quem e[] destinat[a] vt l. Sab[i]nus. & l. ... ædes. ff. c[om]muni di[uid.] secus si a[li]ter vten[] tur: itaq[] aufertur socio cõ[] moditas partis sua[e] vt d. l. Sa[] binus. ita dixit Bar. in d. l. si so[] cius. Ang.

Nam conceptum & oblatum species [a] potius actionis sunt furto cohærētes, quā genera furtorū: sicut inferius apparebit [b]. Manifestus fur est, quem Greci ἐπάυτο φώρω † appellant: nec solùm is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo furtum fit: veluti, qui in domo furtū fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in olíueto, oliuarum, aut in vineto, vuarū furtum fecit, quandiu in eo oliueto, aut vineto deprehensus fuerit. Imò vlterius furtum manifestum extēdendum est, quandiu eam rem fur tenens visus vel deprehensus fuerit: siue in publico, siue in priuato, vel à domino, vel ab alio [c] ante, quàm eò peruenerit, quò deferre, vel deponere destinasset [d]. Sed si pertulit, quò destinauit: tametsi deprehendatur cum re furtiua, non est manifestus fur †. Nec manifestū [e] furtū quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet, nec manifestum est.

Varia furtorum genera, ex quibus quoque varia actionum species prodibant, hodie in desuetudinē abierunt: Qui sciens prudensq́; rei furtiuæ & receptator & occultator est, furti non manifesti obnoxius sit.

Conceptū furtum dicitur *, cùm apud aliquē testibus præsentibus [f] furtiua res quæsita & inuenta sit. nam in eum propria actio cōstituta est [g] quamuis fur nō sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtū dicitur, cùm res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eaq́ apud te cōcepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quā apud eum, qui dederit, conciperetur. nam tibi apud quē concepta sit, propria aduersus eum, qui obtulit, quāuis fur non sit, constituta est actio, quę appellatur oblati. Est etiā prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentē prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto prætoris, per actionem furti nō exhibiti, aduersus eū, qui furtiuam rē apud se quæsitam & inuentā non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Cùm enim requisitio rei furtiuæ hodie, secundum veterem obseruationem non fiat [h]: meritò ex consequentia [i], etiam præfatæ actiones ab vsu communi recesserūt: cùm manifestum sit, quòd omnes

quiritur actio: quod est cōtra illud generale: Per liberā psonā nihil nobis adqri. Ad hoc dicūt qdā, q hoc est speciale in odium furti: sicut & in odium furis hoc introductū est, q aliquis teneatur act. furti ppetuo: tamen aliæ prætoriæ actiones pœnales sunt annales. Alij dicunt q in isto casu mihi acquiritur actio non per liberā personam: sed ex delicto furis mihi acqritur, cum exinde vitiatur. h. d. Franc.

[a] Species. Id est, casus. Accur.

[b] Apparebit. Vt j. eo. §. conceptū. & §. oblatum. Accursi.

[c] Ab alio. Per hoc videtur infringi regula per liberā psonam nihil acquiri: vt C. per quas person. no. ac. l. j. qđ falsum est: qa magis ex delicto suo proprio, quā alterius facto hoc euenit: vt ff. de vsu. l. si quis solutioni. §. fi. & ff. quod vi aut clā. l. prohibere. Et sunt hæc vera, nisi in casu. s. cum se occultauit ille cui fiebat. Nam licet fur visus fuerit, tū est fur non manifestus: vt ff. de fur. l. si quis in seruitute. §. cæterum.

[d] Deponere destinasset. intantum secūdū Hug. vt si vltra montes perferre destinasset: tamē si deprehendatur ante, erit fur manifestus.

[e] Nec manifestū. s. qa cōtrariorum eadem est disciplina: vt s. de his qui sui alieni iur. sunt. §. j. & facit ad hunc §. ff. eod. l. ij. iij. iiij. v. vj. vij. & viij.

Conceptū furtum &c. CASVS. Dixi Iust. Dñe, satis vidi quid est furtum manifestū: & ex consequēti quid est furtū nō manifestū, sed intellexi à vobis fieri mentionem de furto concepto & oblato. vñ quæro. Dñe, qd est furtum cōceptū? Et dicit Imp. Frater, hodie furtum conceptum non est in vsu: olim tamen erat talis eius natura, q si aliquis credebat rē furtiuā in domo alicuius esse, ad eam cū magna pompa conueniebat: & si dominus domus rē restituere nolebat, quā quam nō esset fur: dabatur tamē domino rei cōtra eum actio furti concepti. Olim quoq erat alia species furti, quæ vocabat oblatum: & habebat olim locū actio furti oblati in tali casu. Pone sic: Quidā erat amicus meus specialis & penes eū erat res furtiua deposita. Ipse autem vidēs, q res furtiua cū magna diligētia quęrebat, plus diligēs suam honestatem quā meā, penes me rem illā furtiuā deposuit: deinde fuit res illa furtiua penes me inuenta, vnde teneor ego actione furti concepti, & ille qui penes me rē illā deposuit, tenetur mihi actione furti oblati, ad resarciendum quicquid illis soluero, conuētus act. furti concepti. Fuit etiā olim quadā act. quę vocabatur actio furti prohibiti: quæ dabatur contra eū, qui me quærere phibuit testibus præsentibus rem furtiuam, quam in domo sua esse dicebam. & adhuc ex edicto prætoris fuit instituta ac. furti nō exhibiti aduersus eū, qui rē furti quæsitā, & penes eum inuentā non exhibuit. sed oēs istæ actiones videlicet furti cōcepti, oblati, prohibiti non exhibiti, quæ propter inquisitionem rei furtiuæ olim erant adinuentæ, hodie in desuetudinem abierunt. quippe cum hodie requisitio rei furtiuæ locum non habeat, eo quod hodie oēs, qui rem furtiuam sic receperint & occultauerint, furti non manifesti teneantur. Item quæsiui à Iustinia. quæ esset pœna furti manifesti? Respond. quod pœna furti manifesti est quadruplum, non manifesti autem duplum. Fran.

[f] Testibus præsentibus [1]. Nota, quod magis dicitur notus ille, qui præsentibus testibus in delicto deprehenditur, facit l. hæredes palam. in princip. ff. de testi. Angelus.

[g] Constituta est. Scilicet, olim. Accur.

[h] Non fiat. Imo fit: vt ff. de ser. fug. l. j. §. hoc autem. sed illud est speciale in persona serui.

[i] Ex consequentia. Hæc non est semper bona consequentia, vt sublata solennitate. ideo id tollatur, quod cum solennitate fit: vt s. de verb. obli. §. sed hæc. & C. de for. & imp. sub. l. j. & ij. Accur.

† Idest in ipso furto admisso, scilicet deprehēsum. Alcia. autem lib. ij. prætermissio. tit. de furtis legendum cēset ἀλέπηκρ φωρόν, id est furem manifestum. Libera persona alij non acquirit.

Disciplina eadem est contrariorum.

† Ex verbis legis duodecim tabularū sumptum est, inquit Budæus; olim enim nec p nō dicebant. Cic. li. iij. de legib. Senatori qui nec aderit, aut cā, aut culpa esto.

* De furto concepto item que de oblato vide Alcia. lib. Parergon. v. c. viij. Vide etiam Anto. Augu. eo loco quem s. §. j. citauimus.

[1] Ista gl. nō est Accursij.

Pœna

a Pœna manifesti. Quæ est de iure prætorio: vt j. de perpe. & temp. §. j. Accur.
b Ex serui. Hoc tamẽ casu seruus pro noxa dari poterit: vt j. de noxa. act. in princi.
c Nec manifesti. Scilicet quę descendit ex lege xij. tab. vt j. de no. §. sũt autem. Sed quare minor pœna iure l. xij. ta. imponitur, quam per prętorem? respõ. quia maius delictum est: vt j. titu. prox. in prin. præterea tẽpore l. xij. tab. pauperiores erant homines: vnde minores pœnæ imponebantur: vt j. de iniur. §. pœna. Accur.
d Dupli. Nisi in casu: vt C. de seruis fu. l. mancipia. Acc.

Furtum autem fit &c. CASVS. Quæsiui à Iustin. qualiter fieret furtũ? Respõ. dicens, ꝙ non solum fit furtũ, quãdo animo intercipiendi. i. intrandi proprietatẽ aliquis quippiã amouerit: sed etiã cũ aliquis rẽ inuito domino contrectat, vnde si creditor pignore vtatur, vel depositarius re deposita penes ipsum: vel res quæ ad vnum vsum conceditur, in alium trãsferatur, quam cuius gratia data est: omnibus his casibus furtum fit. Vnde scire debes, ꝙ illi, qui habent rem sibi ad vnũ vsum cõmodatam: si in alium vsum conuertãt: ita demũ furtum cõmittunt, si se intelligant inuito domino hoc facere. Sed pone quid si credant se inuito domino hoc facere, sed dominus hoc ratum habeat, fitne furtum in hoc casu? Respon. quod non. Vnde ad hoc quod commodatarius conuertens rem sibi cõmodatam in alium vsum, quam in eum ad quem cõmodata erat furtum faciat, duo exiguntur, videlicet, ꝙ credat se inuito domino hoc facere, & credat eum non permissurum. h. d. vsq; ad §. sed & si. Francis.

† Sic Luc. xviiij. Si aliquẽ defraudaui, quadruplũ reddo. Et exod. xij. Si qs furatus sit bouẽ, aut ouẽ, quin que boues ꝓ vno, & quatuor oues pro vna restituet. si nõ habuerit quod pro furto reddat ipse venundabitur. Et nota qđ de furto quæ sitis non debet fieri eleemosyna. exemplo Zachæi: sed potius reddi domino cũ quadruplo: vt c. fin. xiij. q. v. Aegi. Per.

qui sciẽtes rem furtiuam susceperint & celauerint furti nec manifesti obnoxij sunt. Pœna manifesti [a] furti, quadrupli † est, tam ex serui [b], quàm ex liberi persona: nec manifesti [c] dupli [d].

Quamuis indebita alienæ rei contrectatio, inuito domino facta furti alligat contrectantem: quapropter, qui re aliena abutitur, furtum committit.

Furtum aũt fit, nõ solũ cũ quis intercipiendi causa rem alienã amouet. sed generaliter cùm quis alienam rẽ inuito domino [e] cõtrectat. Itaque, siue creditor pignore, siue is apud quẽ res deposita est, ea re vtatur: siue is, qui rẽ vtendam accipit, in aliũ vsum eam transferat, quàm cuius gratia ei data est, furtum committit: veluti, si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa [f] commodatum sibi, longius aliquò duxerit: quod veteres scripserunt de eo, qui in aciẽ equũ perduxisset [g].

Contrectans rem, quam contrectare credit probabiliter domini voluntate, furti non tenetur.

Placuit tamẽ eos, q̃ rebus cõmodatis aliter vterentur, quã vtendas acceperint: ita furtũ cõmittere, si se intelligant [h] id inuito domino facere: eũq; si intellexisset non permissurum [i], at si permissurũ credãt: extra crimen videri, optima sanè distinctione: q̃a furtum sine affectu furãdi nõ cõmittitur [k].

Qui etiam inuito domino contrectare falsò credit, si id volẽte domino faciat, furti reus non est: excipe alieni serui improbum solicitatorem: quippe qui etiam si domini applausu, eius rem assequutus fuerit, furti obnoxius est: nihilominus serui corrupti iudicium subiturus.

Sed & si credat aliquis inuito domino se rem cõmodatam sibi contrecta-

Furtum facit qui de alieno largitur.

Prætor pl⁹ punit quam lex xij. tabularum.

e Inuito domino. Et quandoq; volente: vt j. eod. §. vnde illud. Accur.
f Gestandi causa. Id est, ducendi.
ADDITIO. No. contra illos, qui accipiunt in cõmodatum equum vsq; ad villam, & postea ducũt eum Bononiam: quia furtum committunt. Ang.
g Perduxisset. Idem est, & si alij cõmodauit. species enim furti est de alieno largiri: vt ff. e. l. si pignore. §. j.
h Intelligant. Et est ratio: quia volũtas distinguit maleficia: vt ff. eo. l. qui iniuriæ. in fi. j. respon. & facit. C. ad l. Corne. de sica. l. j. & ff. si cer. pe. l. quod te [a]. pa. tet in c. cum voluntate. extra de sen. excom.
i Permissurum. Quid si hoc credidit. s. dominũ permissurum: sed stulte credebat? Respõ. furti nõ tenetur: cum non fiat furtum absq; effectu, vt hic subiicit, & j. de vsuca. §. item si is. & facit ff. de fur. l. inter omnes. §. recte. Sed actione ex eo contractu, vt cõmodati vel simili, bene tenetur: vt ff. eo. l. qui re sibi cõmodata. Sed secus, si stulte opinor te permissurum rem tuam accipere: vt ff. de fur. l. qui vas. §. vetare. Accur.

[a] Hoc nõ est Accur. Aegi. Per.

ADDITIO. Quid autem in filiofamilias, vxore, viro, vel monacho corruptis: an habeat locum pœna istius §. dic vt per Ang. hic.
k Non committitur. Nisi in duobus casibus, vt dixi s. eo. §. j. Accur.

Sed & si. CASVS. Supra dictum est, quod furtum non fit, nisi contrectatione rei alienæ, & domino inuito. & ita necesse est, ꝙ duo concurrant, scilicet, quod contrectans credat se inuito domino contrectare: & quod domino inuito contrectet. & quia ita est: ideo quæritur, vtrum verum esset furtum commissum in tali casu: Titius accessit ad seruum meum, & eum solicitauit hoc modo: Serue nequam, vade furare domino tuo res istas: & cum eis venias ad me ad castrum meum, & ego bene defendam te contra dominum tuum. Seruus autem ille accessit ad me dominum suum: & intimauit mihi omnia hæc. Ego autẽ volens Titium in furto deprehendere, dixi illi seruo meo: Serue bone & fidelis super multa te constituam. vnde volo, quod res illas capias: & fugias ad Titium solicitatorem. Seruus autem ille de voluntate mea res illas detulit ad Titium: venio postea, & res meas furtiuas seu furatas, simul cum seruo meo inuenio apud Titium: facio eum in iudicium conueniri, & intento contra eum, tam actionem furti, quam serui corrupti. Ex aduerso aduocati Titij ipsum viriliter defendentes dicunt se paratos esse ostendere, quod neutra istarum actione teneatur. Innotuit enim iam nobis tota veritas. Actione enim serui corrupti non tenetur, dicunt ipsi: quia seruus non est corruptus: quia non habet res illas me inuito: sed magis me volente: & iussu meo fuerunt sibi deportatæ. Super ista quæstione olim fuit magna dubitatio: cõstitutio tamẽ domini Iust. statuit, ꝙ teneaẽ actiõibus ambabus: q̃a quãtũ in eo fuit, ipse res illas iuito dño cõtrectauit, & etiã seruũ corrupit. Et propter hoc statuit Iusti. ꝙ prædictis duabus actionibus teneatur, vt auferaẽ occasio delinquẽdi: ne forte si in casu isto impunitus remaneret, ex huius ipunitate alij tẽtarent seruos alienos corrũpere, q̃ de facili possent corrũpi: quãq; iste bonus nõ fuit corruptus. h. d. & litera plana est vsq; ad §. iterdũ quoq; furti. Fr.

Futur-

re, domino autem volente id fiat: dicitur furtum[a] non fieri. Vnde illud quęsitum est, cùm Titius seruum Mæuij solicitauerit, vt quasdam res domino[b] subriperet, & ad eum[c] perferret, & seruus id ad Mæuium pertulerit[d]: Mæuius autẽ dum vult Titiũ in ipso delicto deprehẽdere, permiserit seruo quasdã res ad eum perferre. vtrum furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cùm nobis super hac dubitatiõe suggestum est, & antiquorũ prudẽtium super hoc altercationes ꝓspeximus, quibusdam neque furti, neque serui corrupti actionem præstantibus, quibusdã furti tantũmodo: nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionem[e] sancimus non solũ furti actionem[f] sed & serui corrupti contra eum dari. Licet[g] enim is seruus deterior à solicitatore minimè factus est, & ideo nõ concurrãt regulæ[h], quæ serui corrupti actionem introducunt, tamen consiliũ corruptoris ad perniciem[i] probitatis serui introductum est: vt sit ei pœnalis actio imposita, tanquam si re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate[k] & in aliũ seruum, qui facilè posset corrũpi, tale facinus à quibusdam[l] perpetretur.

In filiis in potestate pōt etiam furtum committi hoc dicit. Are.

Interdum etiam liberorum hominum furtũ fit[m]: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

Debitor qui surripit rẽ pignoratam creditori furti tenetur.

Aliquando autem etiã suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rẽ quam creditori pignoris cã dedit subtraxerit[n].

Furti quoq; actione tenetur non modò qui furatur, verùm etiam qui opẽ & cõsiliũ ad id patrandum præstat, eademq; pœna qua fur condemnãdus est: qui si cõsiliũ tãtùm dederit nõ tenetur.

Interdum quoq† furti

a Furtum. Vt furti actio nascatur, furtum tamen fit secundum quosdam. Sed certe imo nec furtum fit: vt ff. eo. l. inter omnes. §. penultimo.

b Domino. Scilicet Mæuio. Accursius.

c Et ad eum. Scilicet Titium.

d Pertulerit. Id est, domino hoc renunciauerit. vt C. de fur. l. si quis seruo alieno persuaserit.

e Decisionem. Vt C. de fur. & ser. corrup. l. si quis seruo alieno persuaserit.

f Furti actionem. Speciale est, quod hic dicitur: alias non fit furtum volenti: vt s. proxim. §. & ff. de do. inter virum et vxo. l. de eo. in fin. quę est contra. Sed videtur, quod nec hoc casu debeat esse speciale: vt C. de ser. fug. l. quicunque. §. fina. Sed ibi incepit malitia à domino: hic autem ab ipso corrumpente. Accursius.

g Licet. Id est, quãuis. Accursius.

h Regulæ. Quas regulas habemus ff. de seruo corrup. l. j. in princi. & per totum titulum.

i Perniciem. Id est, destructionem.

k Impunitate. Sic infra titu. j. §. sed nedum talia.

l Quibusdam. Item & vt vnius pœna sit metus multorum: vt C. ad legem Iul. rep. l. j. Et nota in hoc §. puniri affectum, etsi non sequatur effectus. Sic C. de episco. & cleri. l. si quis non dicam. & C. de iis qui ad eccle. confu. l. præsenti. Argum. contra. ff. de pœ. l. cogitationis. Sed certe hæc cogitatio iam deuenerat ad aliquem actum: vnde non erat nuda. Accursius.

Tu dic circa istam materiam, quod aut quis [redacted] cogitat delinquere: nec agit, nec perficit, & regulariter non tenetur. fallit in casu l. quisquis. C. ad legem Iulia. ma. & lege secunda, C. de libe. & eorum liber. aut cogitat tantum: & iure poli punitur non fori. Aut cogitat, & agit, sed non perficit, & tunc ciuilis actio non datur, nisi delictum de facili transeat in exemplum, vt hic. In criminali autem distingue: quia pro delicto accessorio, puta: quia fregit ostium vel fenestras, punitur: non pro principali, nisi processerit ad actum proximum ipsi delicto. quod ex facti impedimento non perfecerit. Aut egit & perfecit, sed non cogitauit: & tunc siue culpa id euenerit, siue casu, semper tenetur: dummodo culpa præcesserit casum: mitius tamen punitur. quatenus ex leuiori culpa fuit obnoxius. Quando autem agit, cogitat, & perficit: clarum est ipsum fore puniendũ; nec est locus pœnitentiæ. l. qui ea mente. ff. eodem. fallit in l. ij. ff. de cri. stel. Ange.

m Furtum fit. Non ratione dominij, sed maleficij: & ideo ex hoc maleficio non ciuiliter, sed criminaliter agitur. Nam cum sit liberum corpus, non recipit æstimationẽ: vt j. de obl. quæ quasi ex del. §. ob hominem. criminaliter autem extra ordinẽ ageretur: vt ff. eodem. l. fina. & de priua. delic. l. fina. mater vero non agit, sed & pater non agit condictione furtiua: cũ ipsa ad possessionem vel proprietatẽ competat, quorum neutrum in filio habet locum: vt ff. eod. l. eum qui. §. an pater. versic. si filius. & l. mater. in principio. & §. liberorum. & ff. de acquiren. possess. l. cum hæredes. §. fina. & ff. de rei vendicat. l. prima. §. per hanc.

Istam gloss. reprobant docto. quia imo ciuiliter agitur, & duplicantur operæ vel damna, quæ pater sustinuit: qui licet non propriæ, largo tamen modo habet in filium dominium & possessionem: quod patet, quia habet rei vend. de iure Romano: vt l. j. §. j. ff. de rei vendicatio.

n Subtraxerit. Sed hæc res non efficitur furtiua: vt ff. de vsucapionibus. lege, sequitur. §. si rem. & ff. pro empt. l. si rem. Vnde dic, quod quãdoque est res furtiua, & fit furtum, & nascitur actio furti: vt fere in toto hoc titulo. & ff. eodem, & C. eodem. Interdum nullum eorum est: vt si re mea vtar. Iterdum furtum fit, & res furtiua, sed actio furti non nascitur: vt supra eodem, §. ij. qui. Interdum furtum fit, & actio nascitur, sed non fit res furtiua, vt hic dicitur.

Interdum quoq; furti. Scire debes, quod quandoque tenetur ille qui furtum non facit: & hoc reperitur in illo, cuius ope & consilio furtum factum est: cuiusmodi est ille, qui de manu tua pecuniam seu nummos excusserit, vt ab alio surriperentur: & etiam qui tibi volenti euadere resistit, vt alius res tuas raperet: necnon & ille qui panno rubro, vel aliquo alio modo oues vel boues fugauerit, vt alius abigeus eas surriperet. Et hoc verum est, si hoc eo animo fecerit, vt alius eas surriperet. Si enim per lasciuiam hoc fecerit, & non vt ab aliquo alio surriperentur, tunc non tenetur actio. fur. sed lege Aquil. Cum autem ope vnius alter furtum fecerit, ambo act. furt.

Furtum non fit volenti.

Affectus punitur, licet non sequatur effectus.

Sic Metellus Celer Sergiũ dãmnauit & non factum sed animus in quęstionẽ deductus est: plusq; voluisse peccare nocuit, q̃ non peccasse profuit. Vale. maxi. lib. vj. de pudici. Aegid. Per.

Corpus liberum, est inæstimabile.

Condictio furtiua ad possessionem vel ꝓprietatem cõpetit.

Fur, furtiua res & condictio furti, quãdoque separantur.

† De materia hui⁹ §. vide in c. qui cum fure. iuncta gl. extra de fur.

act. furt. tenentur. Et caue ibi, ꝙ bene scias literam & naturam distinguere: quia, quod iam dictum est, ꝙ ille cuius ope fit furtũ, tenetur act. fur. intellige de eo, qui opem expressam præbuit: sicut si aliquis furtũ volentem facere, sciens quid ipse facturus esset, accommodauit scalas, vt fenestram ascendat & frangat. nam aliter vult litera sequẽs scilicet quod ille qui præbet consilium tãtum facienti furtum, act. furt. non teneatur: veluti si aliquis solum consilium dederit alicui facienti furtum: quia tunc actione furtiua non tenebitur. hoc dicit. Et ita habes in hoc §. tres casus. vnus est, quando aliquis opẽ vel consiliũ expressum præbuit furtum facienti. secundus quando opem vel cõsilium tacitum. tertius, quando solum consilium, & non opem. In primis duobus casibus tenetur act. furt. in tertio nõ tenetur. h. d. Francisc.

delicto secuto post persuasionem, non autem ex ipsa psuasione. Et ideo distinguitur, an erat alias facturus, vel non, sed in aliis casibus ex ipsa psuasione agitur, quicquid postea sequatur: vt s. eod. §. vnde illud. dum modo non ex interuallo nimio sequatur: vt ff. de ser. corrup. l. in hoc. & l. Neratius. Item est contra infra de iniu. §. non solum. Sed ibi non erat alias facturus, & fecit.

a Furti tenetur. Nõ manifesti: licet etiã deprehẽdatur: vt ff. eodem, l. is qui.

b Alius. Facit ad hoc ff. ad leg. Aquiliam. l. si seruus. seruum. §. si quis. de manu mihi. & ff. eod. l. furti. §. penul. & l. ꝗ seruo.

c Per lasciuiam. Id est, stultitiam.

d In factum. Id est, vtilis legis Aquiliæ, si corpora læsa sint: alioqui subsidiaria, vt j. ad leg. Aquil. §. fina. & §. penul.

e At vbi. Aduersatur proximo dicto, vbi dixit dari in factum.

f Supponit. Nota hic dari consilium solo facto, alias dicitur consilium, hominis intentio vel propositum: vt ff. eod. l. si quid fur. §. j. Item dicitur cõsilium, quod aliꝗ datur bonum vel malum. vt ff. eo. l. in furti. §. pe. in fine. Item consilium dicitur, quod capitur à multis: vt C. de leg. & cõsti. l. humanum.

tenetur, a qui ipse furtũ non fecit: qualis est is, cuius ope & consilio furtũ factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius b rem tuam exciperet: aut oues tuas vel boues fugauerit, vt alius eas acciperet. Et hoc veteres scripserũt de eo, qui panno rubro fugauit armentum. Sed si quid eorũ per lasciuiã, c & nõ data opera, vt furtum admitteretur, factum est: in factum d actio dari debet. At vbi e ope Mæuiꝫ Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope † & consilio eius quoque furtũ admitti videtur, ꝗ scalas fortè fenestris supponit f: aut ipsas fenestras vel ostiũ effringit, vt alius furtum faceret: ꝗ ve ferramẽta ad effringẽdũ, aut scalas, vt fenestris supponerẽtur, cõmodauerit, sciens cuius rei gratia cõmodauerit. Certè, qui nullã opẽ ad furtũ faciendũ adhibuit: sed tantũ cõsiliũ dedit, atque hortatus est ad furtum faciẽdum: non tenetur furti.

Si quid filius patri furto surripiat, furtum facit, idq; furtiuum efficitur: & ea propter inusucapibile: filius tamen furti conueniri minimè potest: opem autem & consilium illi præstans potest.

Ij, qui in parentum vel dñorum potestate sunt, si rem eis surripiunt, furtum quidem faciunt: & res in furtiuã causam cadit: nec ob id h ab vllo vsucapi potest antè, quã in domini potestatem reuertatur. sed furti actio non nascitur: i quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci. Si verò † ope & cõsilio alterius furtum factum fuerit: quia vtiꝗ furtũ committitur, cõuenienter ille furti tenetur, quia verum est, ope & consilio eius furtum factum esse.

Actio furti competit illi cuius interest furtũ factum non esse. Aretinus.

Furti autẽ actio ei cõpetit, cuius interest k rem saluã esse, licet dominus non sit. Itaꝗ nec domino aliter cõpetit, quã si eius intersit rẽ nõ perire. Vnde cõstat, creditorẽ de pignore surrepto furti actione agere posse, etiã si idoneũ debitorẽ habeat: ꝗa expedit ei pignori potius incũbere, quã in personã agere. adeò quidem, vt quãuis ipse debitor eam rem surripuerit: nihilomi

Ij, qui in &c. CASVS. Meus filius vel seruus meus codicem meum mihi surripuit: nunquid possum contra eum agere act. furt. Respon. quod non. res tamen ipsa in furtiuam causam deuenit, vnde vsucapi potest ante, quam in domini potestatem reuertatur. Si tamen aliquis filio meo, vel seruo mihi furtum facienti ipse cõsilium & opem dederit: tenebitur actione furti. Franciscus.

h Nec ob id. ꝙ verum est, scilicet rem furtiuam non posse vsucapi, nisi fuerit lis æstimata, vel dominus vendiderit furi: vt ff. eodem. l. quamuis. in fine tit. Accursius.

i Non nascitur. Nisi sit filius habens castrẽse peculium, vel quasi castrense, vbi filius tenetur patri, & pater filio. Idem de vxore, quod hic de filio dicitur. vt ff. eod. l. si quis vxori. in princip. & in §. j.

Furti autem actio &c. CASVS. Dixi legislatori: Domine, iam bene video, in quibus potest fieri furtum: quia nedum in re aliena, sed & in re propria. Sed domine, pro Deo cui competit actio furti? Ipse respon. dicens, quod act. fur. competit ei cuius interest rem non fuisse surreptam, quamuis non sit dominus rei surreptæ: quia etiam ipsi domino rei non competit, nisi eius intersit furtũ factum nõ esse. vnde si creditori res obligata surripiatur: domino rei scilicet debitori nõ cõpetit act. furt. sed magis creditori ipsi. quãuis enim creditor habeat actionem personalẽ, per quã possit à debitore suum consequi, si idoneus fuerit debitor: tamen tutius est ei pignori incumbere, quam in personam agere. & hoc vult innuere: quia si debitor creditori pignus surripuerit, poterit creditor contra debitorem actione furti experiri hoc dicit.

k Cuius interest. Etiam modice: vt s. titu. j §. fina. & ff. vibo.

† Cõcor. cũ hoc §. c. si culpa iuncta gl. super ver. tulisti. ex tra de iniu. & dam. dat.

Quid sit lasciuia pulchre Bud. in annot. ad pandectas, tit. de loca. & cõducto. l. ex conducto. §. sed & si labes.

Dic vt per Bart. in l. non solum §. si ex manda to. ff. de iniu. aduer- [illegible] quod ... casu cõcedendũ est, quod tenetur de dolo, vt l. si cum scire. ff. de dolo Angel.

Non tenetur furti. Cũ alias esset facturus furtum, etiam sine consilio huius, alias i. si non erat alias facturus: tenetur vterque ff. de fur. l. ꝗ seruo & de ver. sign. l. sæpe. Aliud videtur in actiõe serui corrupti: vbi tenetur etiã si alias esset facturus, nec enim oportet laudando augeri malitiã: vt j. ad le. Aquil. §. cæterũ & j. de act. § in quadruplum. & ff. de ser. corrup. l. j. §. persuadere. Sed quæ est ratio? Respon. quia hic agitur de

† Scil[icet] ... vbi prin[cipale] ... tenet, ne[c] accessori[um] ... l. greco ... illud ... fideiusso[r] ... hoc tam[en] fallit hic quia licet principa[lis] ... lis facie[ns] furtũ non teneatur ... teneturt[amen] ... men psua[sor]. Vid[e] Bar. in l. ... quis seru[o] ff. eo. Ac[cursius] ... gl. Per. ... Idem ... redea[t] in domin[i] potestatẽ de quo ... dic vt pe[r] Angel. in §. aliquã do. s. eod.

Furti agit[ur] cuius in[terest].

ff. vi bo. rap. l. ij. §. in hac actione. versi. sed ideo addidi. Itẽ oportet, q̃ intersit ex iusta causa & probabili. nã si est malefidei possessor vel huius rei fur, furti nõ aget: vt ff. e. l. itaq; circa prin. versi. sed furti. & l. eum qui emit. §. is aũt. Sed si bonũ initiũ habuerit: vt quia sibi commodaui, vel locaui, habet actionem furti. Et hic est casus, in quo fur furti agere potest: vt ff. eodẽ, l. qui vas. §. si ego tibi. versic. quia nõ debueras. ibi, furtum admiseris.

Fur furti quandoq; agit.

a Competat. Contra debitorem, qui surripuit.

b Actio furti. Res tamen non fit furtiua, vt dixi supra eo. §. aliquando.

Item si fullo. CASUS Supra positũ est vnũ exemplum in quo act. furt. datur ei, cuius interest, licet non sit dominus, vt dictum est in creditore. Hic ponitur alius in fullone, & sarcinatore. Si enim fullo vel sarcinator vestimẽta mea quę sibi curanda sarcinãda ve certa mercede constituta dedi, furto amiserit: mihi non cõpetit actio fur. eo quod mea nõ interest vestimenta illa non fuisse surrepta, cum iudicio locati à fullone æstimationem vestimentorum meorum consequi possim. Et sumus in versic. sed & bonæ fidei &c. Iam habuistis duo exempla vel tria, in quibus competit actio. furt. illis quorũ interest furtum factũ nõ fuisse. Hic adhuc ponit quoddam exemplum de eodem. Si enim bonæ fidei emptor à non domino rem emerit, & ei fuerit tradita, & postea surrepta quãquam non sit dominus, sibi nihilominus cõpetit actio furti, sicut & creditori. Scire tamen debes, quod aliter fulloni vel sarcinatori non competit act. furti nisi sint soluendo. ratio, quia nihil est periculo eius, qui nihil habet. Similiter si pro parte fuerit soluẽdo fullo, vel sarcinator: domino, nõ fulloni competit actio. hoc dicit Franc. de Aret.

† Ratio, Qui non habet qd reddat, ei⁹ periculo nihil est. l. itaque fullo. in pri. ff. eod. Et inanis est actio, quã inopia debitoris excludit. l. nam is. ff. de dolo. Aeg. Per.

nus creditori cõpetat a actio furti b.

Qui alienæ rei custodiẽdæ exactam curã præstare tenetur (vt puta fullo et sarcinator) re furto sublata, contra furem experiri possunt: modò integre soluendo existant.

Item si fullo c poliẽda curãda've, aut sarcinator sarcienda vestimẽta mercede certa cõstituta d acceperit, easq; furto amiserit: ipse furti habet actionẽ, non dñs: quia domini nihil interest, eã rem non perire: cũ iudicio locati à fullone aut sarcinatore rẽ suam persequi possit. Sed & bonæ e fidei emptori surrepta re, quàm emerit, quãuis dominus nõ sit, omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni verò & sarcinatori nõ aliter furti actionem competere placuit, quàm si soluẽdo fuerint. hoc est, si domino rei æstimationẽ soluere possint f. Nam si soluẽdo nõ sint: tunc quia ab eis suũ dominus consequi non possit †, ipsi domino furti cõpetit actio: quia hoc casu ipsius interest, rem saluam esse. Idem est g, & si in parte soluẽdo fuerit fullo aut sarcinator.

Qui è duabus experiũdi viis alterutram elegerit: ita demum alteri renũtiasse videtur, si sciẽs prudensq; plures sibi cõpetere, alteram intẽtarit: quòd si aut nescius, aut dubitãs egerit, nil prohibet, quin iã instituta actione omissa, sibi cõpetenter proponat.

Quæ de fullone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum cui cõmodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiẽdo, custodiã præstat: ita is quoq;, qui commodatũ vtẽdi causa accepit, similiter necesse habet custodiã p̃stare. Sed nostra prouidẽtia etiam hoc in nostris decisionibus h emẽdauit: vt in domini volũtate sit: siue cõmodati actionẽ aduersus eũ, qui rẽ cõmodatam accepit, mouere desiderat, siue furti, aduersus eũ, q̃ rem subripuit: & alterutra earum electa †, dñm nõ posse ex pœnitẽtia ad alterã i venire actionẽ, sed si quidem furem elegerit: illum, qui rem vtendam accepit, penitus liberari, sin autem commodator veniat aduersus eũ, qui rem vtendam accepit: ipsi k quidem nullo modo competere posse aduersus furẽ furti actionem. eum autem, qui pro re cõmodata cõuenitur, posse aduersus furẽ furti

c Fullo. Sarcinator. Qui sint, dic vt s. mand. §. fin.

d Constituta. ‡ Supple in pecunia numerata, alias autem nõ esset locatio: vt l. j. §. si quis seruum. ff. deposi.

‡ Ista gl. no est Accur. sed additio.

e Sed & bonæ. Facit ff. eo. l. itaque.

f Possint. Imo videtur, quod semper dominus debeat furem conuenire: vt ff. loca. & conduct. l. cum in plures. §. vestimẽta. Sed ibi de actione in rem, vel condictione furtiua dicit: hic autem de actione furti.

g Idem est. Vt furti actio competat domino, & facit ad hunc §. ff. de condictione sine causa. in l. si fullo.

Quæ de fullone. CASUS Supra dictum est, quod si vestimentum fulloni vel sarcinatori curandum vel sarcinandum traditũ surreptum fuerit, quod fulloni, si soluendo fuerit, non domino competit actio furti. Item intelligas, si res fuerit surrepta commodatario: quia si fuerit soluẽdo sibi, & non commodatario competit actio, quia ad rem restituendã non tenetur. & hæc vera fuerunt secundum iura antiqua. Dominus tamen Iustinianus in quadam constitutione, quam habes C. de furtis & seruis corruptis, l. finali. §. tales itaq;. hoc emendauit. Statuit enim, quod in electione commodatoris sit, vtrum velit agere contra commodatarium actione commodati, vel aduersus eum, qui rem surripuit actio furti. & si dominus vnam istarum actionum elegerit, ad alteram non potest redire. Si enim dominus actione furti moueat aduersus furem, commodatarius penitus liberatur: si autem contra commodatarium moueat actionẽ, non poterit postea contra furem agere: sed commodatarius qui à commodatore conuenitur, poterit aduersus furem habere actionem, & nullo modo commodator, nisi ignarus rei surreptæ, contra commodatarium actione commodati egerit primo, ex hoc enim non obiicitur sibi obstaculum à iure re comperta, quin possit agere, nisi à commodatario sibi fuerit satisfactum. hoc dicit. Franciscus de Aret.

† Tu i id vbi aduersus duos aut plures q̃s optionem habet quando sibi vno semel electo in alio præiudicet, & quando ei variare liceat, vide diffuse per Bart. in l. nonnunquã. ff. de coll. bono.

h Decisionibus. Vt C. de furr. & ser. corrup. l. fina. §. tales itaque.

i Ad alteram. Vnde actio furti hoc casu non est ambulatoria. ADDITIO Et de dictione penitus, vltra istum textum vide textum in l. fi. C. de noua. Angel.

k Ipsi. Scilicet commodatori.

Habere

Onus sentiens habeat lucrum.

Habere actionem. & pœnam exactam domino restituere non cogitur: quia vbi periculum, ibi commodum. vt C. de furt. & seruis corrup. l. fin. §. sed cum. in fine §.

Peruenit. Agendo cōtra eum actione commodati. Accursius.

Ab eo. Scilicet cōmodatario.

Suppositum. Scilicet furem.

Ei. Scilicet commodatario.

Cum manifestissimum. Bene dico quod eligendo vnam, repellitur ab altera: nisi sciens à principio fuit: cum &c.

Sed is apud quem. Dictū est supra de fullone & cōmodatario, qualiter eis competit actio pro re aliena: modo videamus de depositario, vtrum si res apud aliquem deposita fuerit, depositario competat act. furt. Non enim tenetur nisi de dolo. & ita non interest suam rem non fuisse surreptam. si autem in dolo fuit, non dabitur sibi actio, ne ex malitia sua actionem consequatur. hoc dicit. Franciscus de Aretio.

Dolo. Supra quibus modis re cōtra. oblig. §. preterea. & C. depo. l. j. §. penul. & l. finali. & idem quod hic habemus ff. eodem, l. eum qui. §. is autem.

In summa. Dixi Iustin. Domine, quid plura vultis dicere in titulo isto? Iam tantum dixistis de materia ista, quod generatur tædiū Deo, & toti mundo. Et respond. Iustin. Frater, vt breuiter hunc titulū expediamus, scire debes, quod apud antiquos quæsitum fuit vtrū impubes rem alienam amouendo, furtum facere posset, & placuit domino Iustin. quod si impubes animum furandi habuerit, & in ipsum posset cadere istud delictum, hoc est, si sit proximus pubertati: quod actio. fur. teneatur. hoc dicit. Franciscus.

In summa. Id est, vt breuiter hunc tit. expediamus.

Amouendo. Not. quod furtum fit contrectando & amouendo, & sine eo non fit: vt l. ei qui. ff. eod. Angelus.

Proximus pubertati. A decimo anno & dimidio, scilicet vt supra diximus de inut. stipul. §. furiosus. & facit ad hunc §. ff. eodem, l. impuberem. & ff. ad Syllanianū. l. excipiuntur. & ff. de reg. iur. l. pupillus.

Furti actio. C A ... Quæsiui à Iustin. de natura furti, scilicet ad quid detur actio furti? Et respon. Iustin. quod act. furt. siue sit ad duplū, siue ad quadruplum, datur ad pœnam. & non ad rem suam persequendam. datur etiam domino alia actio, scilicet rei vend. & condictio furtiua. Scire tamen debes, quod rei vend. datur contra quemlibet possidentem, condictio furt. datur contra furem & eius hæredem. hoc dicit vsque ad finem titu. Franciscus Aret.

Vendicando. Id est dominum petendo si extet.

Condicendo. Id est, in personam agendo condictione furtiua, si consumpta sit. & facit ad hunc §. ff. de condictio. furti. l. si pro fure. §. furti. & l. in cōdictione. & infra de actionibus. §. sic itaque. & C. de furtis. l. ancillæ.

habere actionē [a], ita tamen si dominus sciens rē esse surreptam, aduersus eum, cui res commodata fuerit, peruenit [b]: Sin autē nescius & dubitans rem surreptam esse apud eum, commodati actionem instituerit: postea autem re comperta voluerit remittere quidem cōmodati actionem, ad furti autem actionem peruenire, tunc licentia ei conceditur & aduersus furē venire, obstaculo nullo ei opponendo: quoniam incertus constitutus mouit aduersus eū, qui rem vtendam accepit, cōmodati actionem: nisi domino ab eo [c] satisfactū fuerit. tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari, suppositum [d] autē esse ei [e], qui pro re sibi cōmodata domino satisfecit: cū manifestissimū [f] sit, etiam si ab initio dominus actionē cōmodati instituerit, ignarus rē esse surreptā: postea autē hoc ei cognito, aduersus furē transierit: omnino liberari eum, qui rē commodatā acceperit, quencunque causæ exitū dominus aduersus furē habuerit: eadē definitione obtinente siue in parte, siue insolidū soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

Depositarius, qui tenetur de dolo non habet furti actionem, sed dominus. hoc dicit. Aret.

Sed is apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantū in eo obnoxius est, si quid ipse dolo [g] malo fecerit. qua de causa si res ei surrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine, depositi non tenetur: nec ob id eius interest, rem saluam esse: furti agere nō potest: sed furti actio domino competit.

Impubes non tenetur furti, nisi fuerit doli capax. Aret.

Cùm ex furandi doloso animo furtū consistat, is tantū furti tenetur, qui doli capax est.

In summa [h] sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo [i], furtum faciat. Et placuit, quia furtū ex affectu furandi consistit, ita demū obligari eo crimine impuberē, si proximus pubertati [k] sit †, & ob id intelligat se delinquere †.

Duplū aut quadruplū, quid in furti actione venit, ad pœnæ persecutionem tantùm pertinet, cū præterea res ipsa furto subtracta, aut à quocunq; possessore per rei vendicationē, aut ab ipso fure eiusq; hærede per condictionē furtiuam extorqueri queat.

Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantū ad pœnę persecutione pertinet. Nam ipsius rei persecutionē extrinsecus habet dominus: quam aut vendicando [l] †, aut cō dicēdo [m] potest auferre. Sed rei vēdicatio † quidē aduersus possessorem est: siue fur ipse possidet, siue alius quilibet, condictio autē aduersus furem ipsum, hæredē've eius, licet nō possideat cōpetit.

TITVLVS II.

DE VI BONORVM RAPTORVM.

Quisquis res alienas rapit, nō tantū furti obnoxius est, sed etiā vi bonorum raptorum actione conueniri potest: quæ intra annū à cōmissa rapina in quadruplum, pòst verò in simplū, datur, ita quòd in quadruplo etiā rei persecutio cōtineatur: eius enim triplum in pœnam, simplū verò in rem computatur.

DE VI BO... [illegible]

Vis

† Callistratus ... l. nō tantū in pri... ff. de ex... cusa. ... interpretatur pu... pillorū ætatem pro... pe pubertatem e... si tantū ... mentis ... pus ad pubertatem desidere... tur.

† Et ... etiā in de... lictis do... capacita... supplet ... tatem. ... hic. & ... c. si. iun... gloss. ... per ve... bo, pru... tia. ext... de d. sp... impub.

† Vindicando.

† Vindicatio. Cōdictio furtiua.

Viso de furto, sequitur de rapina: & consequenter vt potes videre suprà titu. j. in princip.

Vi res. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primo, q raptor & fur inæqualiter puniuntur. Secundo, qñ quis rapit rem suã vel alienã putãs esse suã. Tertio, qd sit subiectũ in hac actione, videlicet, quid debet deducere actor. Secũda ibi, Quia tñ. Tertia ibi, Sane in hac. CASVS Dixi Iust. Domine, iam vidi, q ille, qui rem alienam clã surripit, tenetur act. fur. sed quid dicetis de illo, qui rem alienam vi rapit? Et resp. q ille similiter ac. fur. tenetur. Nullus enim magis rẽ inuito dño contrectat, quã qui eam vi rapit vnde improbus fur dicitur. & pro ista improbitate prætor introduxit actio. vi bon. rap. & est intra annum quadrupli, & post annũ vero simpli. & datur propter vnam rem vi raptã, quanquam aliter secus videretur propter verba in numero plurali posita à prætore in nomine act. s. vi bo. rap. Et sumus in versi. quadruplum autem &c. Supra dictum est quod actio vi bon. rap. intra annum datur in quadruplum, post annum vero in simplum: quæro vtrum quadruplum istud sit totum pœna? Et respond. quod non. & in isto quadruplo simplum inest & triplum est pœna: siue comprehendatur raptor in delicto, siue non. Non enim debet esse melioris conditionis raptor, quam fur. hoc dicit. Franc.

Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti [b], (quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit [c]? ideoq; rectè dictum est, eum improbũ furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur, Vi bonorum raptorum: & est intra annum [d] quadrupli [e]; post annum, simpli: quæ actio vtilis [f] est, etiã si quis vnam rem, licet minimam rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est †, sicut in actione furti manifesti diximus [g]: sed in quadruplo inest, & rei persecutio, vt pœna tripli sit: siue comprehendatur [h] raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum [i] enim esset, leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quàm qui clàm [k] amouet.

Si quis rem suam, aut quam suam opinabatur penes alium constitutam, violenter aut rapuerit, aut inuaserit, is si dominus sit, à dominio cadet: si non sit, post rei restitutionem eiusdem quoque æstimationem vim passo præstare cogitur.

Ita tamen [l] competit hæc actio, si dolo malo

a Alienas. Large accipe, vt etiam si sint communes, idem sit quo ad socij partẽ: vt ff. de fur. l. si socius. Acc.

b Furti. Scilicet non manifesti, etiam si deprehendatur, secundum P. quod falsum est: imo si deprehẽdatur, manifestus est, & in quadruplum potest conueniri: vt ff. de fur. l. si vendidero. §. cum raptor. ‡ alias si non deprehendatur, non manifesti tenetur: qua actione si fuerit actum, tollitur vi bon. rap. nisi in id quod excedit: vt ff. eo. l. j. Item in casu nec manifesti, necnon manifesti tenetur: vt si quis ex domo, in qua nemo erat, rapuerit, sed tantum hac actione vi bon. rap. tenetur, secundum P. vt ff. de fur. l. si quis de domo. Sed hoc est falsum: quia ibi erat actio furti non manifesti: & ideo amplius cessat actio furti: & ideo datur hæc actio vi bon. rapt. quia excedit, & in id quod excedit: vt d. l. ff eo. l. j. & ff. de act. & oblig. l. qui seruum. §. fin.

c Qui vi rapit. Quasi dicat nullus: vt hic, & ff. quod metus cau. l. cum exceptione. §. qui vim. Accursius.

d Annum. Scilicet, vtilem: vt C. eod. l. fin. & l. res. & C. de noxa. l. pen.

e Quadrupli. Nisi in casu quo agitur ad duplum tantum: vt C. de pag. l. Christianus. quæ est huic contra. Sed illud est speciale.

f Vtilis. Id est, efficax & directa. Vel dic quod directa cõpetit, quãdo plures res raptę sunt: sed vtilis quando vnum tantum bonum raptum est. i. vna res rapta est. Et facit ad hoc quod pluralis oratio. s. raptorum, trahatur ad singularem. ff. de condi. & demon. l. falsa. §. vlti. & ff. de nego. gest. l. ij. §. hæc verba. versic. negotia. & ff. de petit. hære. l. regulariter. & l. licet.

g Diximus. Vt supra titu. j. in fine.

h Comprehendatur raptor. Sed quomodo potest raptor non deprehendi cum dicatur eripere. quasi de manu auferre: vt ff. ne quis eum qui in ius. l. iiij. §. j. Respond. distingue animum auferentis: vt si erat animus ei palam, & quasi per vim auferendi licet ibi neminẽ inueniat: tamen est raptor. Sed fur est, qui habet animum, vt faciat clam, licet interdum deprehendatur: ex qua deprehensione efficitur manifestus: vt arg. s. titu. j. §. furtum autem à furuo. ADDITIO. Vult dicere gl. q fur manifestus semper tenetur vi bono. rapt. sed non manifestus ita demum, si habuit animum &c. Et aduerte vnicum furtum dici, quod de loco vnico contextu, siue vnico tempore fit, licet plures res simul asportentur: ex quo non veniret quis furca suspendendus, nisi esset egregium, quod pluribus paruis præualeret. vt hic per Angelum.

i Ridiculum. Bene dixi, siue nõ, ridiculum enim &c.

k Qui clam. Id est, fur nec manifestus. Nã raptor tenetur in quadruplum: hic autẽ. s. fur non manifestus in duplum tantũ, vel triplũ cum re surrepta. sed qui palã furatur, certũ est in plus teneri, quã raptorẽ: cũ in quintuplum cum re teneatur. Ac. ADDITIO. Et est ratio diuersitatis, secundũ Ang. quia raptor se exponit morti: & ideo cum incurrat maius periculũ in persona, leuius punitur in pœna pecuniaria. ar. l. quid ergo. §. pœna grauior. ff. de iis qui not. infa. Vel dic q ex rapina inducitur crimẽ publicũ: & in hoc grauatur: qa à quolibet de populo põt accusari: ideo in alio alleuiatur: ar. l. eum qui. in prin. in gl. pbandi. ff. de iureiu. Quare autẽ in vi bo. rap. prætor eandẽ pœnã in manifesto & non manifesto imposuit, cũ lex xij. tab. & ipse prætor in furto diuersas imposuerit? Dic esse rationẽ propter eundem animum rapiendi, qui semper requiritur.

Ita tamen. CASVS. In isto §. dicit, q act. vi bon. rap. ita cõpetit, si aliquis rem alterius dolo malo rapuerit. Cæterũ si aliquis errore ductus rem alienã credens esse suã, eam alteri rapuerit: iure primitiuo nõ tenetur act. vi bo. rap. sed ne inueniatur via per quam raptores suam malitiã impune possint exercere: cõstitutionibus principũ est prouisum, ne alicui liceat rem mobilẽ, vel immobilem, licet suam esse dicat vel ęstimet, alicui per vim auferre, si cõtra hoc statutũ venerit: si sit dominus rei, qui eã capit, cadit à dominio suæ rei. Si aũt res aliena fuerit, debet eã primo restituere, & postea in pœnã sui delicti ęstimationẽ rei præstare. & illud nõ solũ habebit locũ in rebus mobilibus, sed etiã immobilibus, vt ex hac eã ab omni rapina hoĩes se abstineãt. h. d. F.

l Ita tamen. Alias quia tamen: sed istud. quia, videtur superfluum. Vel pone: quia, pro sed. Alias ita tamen, & tunc est planior.

† Quia pœna est tripli tantum: & rei persecutio simpli. & in ambo faciũt quadruplũ: licet glo. in ambo, ex ista, dicat cõtra. Aegi. Per.

† Nõnulli locum hunc ita legunt: pœna est, & extra pœnã rei persecutio est sicut in &c.

‡ Sed hoc est falsum secũdum Bart. in d. l. si vendidero. quia op⁹ est, vt acclametur p l. ij. & l. si qs in seruitute. ff. de fur. Ange.

Sic habes quod minor pœna iniũcta à lege nõ tollitur p maiorem, inductam ab alia lege, nisi quatenus cõcurrũt, secundum Bar. in l. j. ff. eo. Aegi. Per.

Actio vi bonorũ raptorũ est duplex.

Raptor & fur distinguuntur.

Raptor in minus tenet quã fur manifestus.

Absoluti. Scilicet ab actione vi bonorum raptorum iudicis sententia, vt quidam dicunt: vel ipso iure, secundum Azonem. argum. ff. de public. & vect. l. commissa. §. fina.

Sed ne, dum. Pro tamen, secundum quosdam: vel pone proprie.

Deposita. Promissa custodia à depositario: vt s. tit. j. §. pen. Vel etiam committit culpam, vt sequitur. Vel etiam si pretium accepit depositionis, non tamen quasi mercedem, tenetur eidem: vt ff. eod. l. ij. §. dicet aliquis. alioqui esset locatio: vt s. manda. §. fin.

quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus rem suã esse existimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat, etiam per vim rem suam auferre à possessoribus absolui [a] debet. Cui scilicet, conueniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inueniatur via [b], per quam raptores impunè suam exerceant auaritiam: melius diualibus constitutionibus [d] pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere, vel rem mobilem, vel se mouentem, licet suam eandem existimet, sed si quis contra statuta principum fecerit: rei quidem suæ dominio cadere [e]. si autem aliena res sit: post restitutionem eius, etiam æstimationem eiusdem rei præstare. Quod non solùm in mobilibus rebus, quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiã in inuasionibus, quæ circa res soli [f] fiunt: vt ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

Is cuius interest rapinam factam non fuisse, quanquam dominus non sit, vi bonorum raptorum actionem mouere potest: vt id scilicet consequatur, quod sibi abesse docuerit.

Sanè in hac actione [g] non vtique expectatur, rem in bonis [h] actoris esse. Nam siue in bonis sit, siue non: si tamen ex bonis sit [i], locum hæc actio habebit. Quare siue locata, siue commodata, siue etiam pignorata, siue deposita [l] sit res apud Titium, sic vt intersit eius eam rem per vim non auferri (veluti, si in deposita re culpam quoque promisit) siue bona fide possideat, siue vsumfructum quis habeat in ea, vel q̃d aliud iuris, vt intersit eius non rapi: dicendum est ei cõpetere hanc actionem, non vt dñium [m] accipiat, sed illud solùm, quod ex bonis eius, qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio cõpetit in re clàm facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem [n].

TITVLVS III.

Primo legis Aquiliæ capite cautum est, vt qui alienum seruum, aut quadrupedem (quæ eorum numero est) quæ gregatim pasci consueuerunt iniuria occiderit, quanti ea res eo anno retrorsum plurimi fuerit, tantũ domino præstare cogitur.

DAmni iniu-

c Inueniatur via. Sic s. titul. j. §. vnde illud.

d Constitutionibus. Vt C. vnde vi. l. si quis in tantam. Et in aliis sequentibus vsque in fin tit. sed hic prosequitur tantũ tenorem illius l. si quis in tantam. Super qua materia longum esset hic dicere: cũ plures quæstiones ibi notentur super prædicta.

e Cadere. Repete, prospectum est, & etiã ibi præstare: nec est necesse ponere, cogit vel debet: quæ verba non inuenies in libris emendatis.

f Res soli. Proprie quandoque tamen improprie: vt C. de acti. empt. l. ij. sed rei mobilis dicitur occupatio: licet etiã quandoque immobilia dicãtur occupari: vt C. de rei vẽ. l. domũ. i gl. j.

g Sane in hac.

Dixi Iusti. Domine, competit mihi hæc act. ita demum si dominus fuero rei. Respon. q̃ imo, siue in bonis eius fuerit res rapta, siue in bonis videlicet eius, qui ius aliquod habuerit in re: vt quia sibi sit commodata vel impignorata, siue locata vel deposita, vel aliquid iuris habeat in ea: ita q̃d eius intersit modo non rapi. Semper enim competit ista actio. non vt dominiũ rei raptæ accipiatur: sed q̃ res sibi rapta restituatur. Et vt breuiter me expediam: ex quacũque causa potest competere alicui actio furti propter furtum datũ in re: ex omni consimili causa potest dari actio vi bo. rap. propter rapinam in re factã. h. d. Fran.

In hac actione. Scilicet vi bono. rapto,

h In bonis. Id est, in dominio: vt ff. de acq. rer. do. l. rem in bo. & l. statuas. & ff. de ver. sig. l. bonorum appellatio. Vel si etiam bona fide possideantur, idem est.

i Ex bonis sit. Vt aliquod ius habeat: vt statim per exempla probat.

Hæc actio. Scilicet vi bonorum rapto.

o Dic vt habetur in l. naturalis. §. ij. in gl. si res. ff. de præscrip. & facit l. j. §. si quis seruum in glo. non datur. ff. depo. Ange.

m Dominium. Id est dominij æstimationem: vt ff. quod met. cau. l. si mulier. §. qui possessionem. & ff. vti pos. l. pen. §. fina.

n Hanc actionem. Facit ff. vi bo. rap. l. ij. §. & generaliter.

Post maleficium rapinæ, sequitur de damno, quod per legem Aquiliam punitur. Accursius.

DAmni. Totus iste titul. diuiditur in duas partes. Et primo tractat de primo capite. l. Aquil. Secundo tractat de tertio capite Secunda ibi, Capite tertio. Item prima subdiuitur: quia primo ponit verba primi capitis l. Aquil. Secundo illa interpretatur. Secũda ibi, Quod aũt nõ præcise. Itẽ secunda principalis subdiuiditur in duas partes. Nã primo ponit verba; secundo interpretatur. Secunda ibi, Itaque si quis. Si aliquis dederit mihi damnum per iniuriã: ad dãnũ istud puniẽdũ cõstituitur actio per l. Aqui. Et sciendum est, quod l. Aqui. tria sunt capita. vidẽdum est ergo de primo capite. In primo autem capite est cautum, vt si aliquis seruum alienum alienamve quadrupedẽ quę in pecudũ numero sit, iniuria occiderit. quanti pretij ea res in anno proxime præterito fuerit, tantũ domino dare cõdẽnetur. In verquod autẽ dic casum. Positis materialiter verbis Galli Aquilij, quæ aliquantulũ sunt obscura: intẽdit Imp. verba illa per ordinẽ exponere: & primo exponit quare nõ sufficit sibi dicere præcise, si quis hominẽ alienũ alienamve quadrupedẽ occiderit, sed adiecit q̃ pecudũ numero sit, hoc enim adiecit ad significandũ, q̃ si aliqua occid.

Et vtraque opin. est vera. s. prima si fuerit in iudicio deductum. Item secũda si non fuit deductum in iudicio: vt per doct. hic.

Hæc gl. nõ est Accur.

Occupãtur mobilia, inuaduntur immobilia. Aeg. Per.

In bonis & ex bonis differunt.

occiderit vrsum meum, vel leonem, vel aliam feram bestiam, quod nos debeat puniri per primum caput legis Aquiliæ eo, quod non sunt de numero pecudum illarum, quæ gregatim pascuntur, id est, in pascuis custodiuntur, sicut equi, muli, oues, & boues, capræ, & similia. Sed domine de suibus quid dicemus continetur ne sub pecudum numero? Et respon. dicens quod sic: quia gregatim pascuntur. & hoc confirmat per authoritatem antiquorum: dicens, quod sic voluerunt Homerus & Aelius Martianus. Francisc. de Aret.

Iniuriæ actio. Id est, actio legis Aquiliæ, quæ cōpetit pro damno dato, id est, destructione alicuius rei facta. Nam sic dicitur damnum diminutio patrimonij: vt ff. de damno infec. l. iij. si autem rem alterius surriperes, licet videaris damnum inferre tamen non infers tale, quod per hunc titu. tenearis, sed actione furti: vt ff. eod. l. si seruus seruum. §. si oliuam. & §. idem & in sylua.

Primo capite. Habebat enim hæc tria capita siue capitula. & de primo capite dicitur hic, Secundum autem non est in vsu. De tertio dicitur ỹ. eo. §. caput secundum. & §. capite tertio. & ff. eo. l. ij. Accur.

rię actio constituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite cautū est vt si quis alienum hominem alienamve quadrupedem, quę pecudum numero sit, iniuria[c] occiderit[d]: quanti ea res in eo anno[e] plurimi[f] fuerit, tātùm domino[g] dare damnetur. Quòd autem non precisè de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est, cauetur: eò pertinet, vt neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantùm, quæ gregatim propriè pasci dicuntur, quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. † De suibus quoque idem placuit. nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim[h] pascuntur. sic denique & Homerus in Odyssea ait, sicut Aelius Martianus in suis institutionibus refert[i].

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται,
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Qui casu occidit, lege Aquilia non obligatur, qui autem aut dolo, aut culpa, obligatur.

Iniuria[k] autē occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaque qui latronem[l] insidiatorē occiderit: non tenetur, vtique si aliter periculū effugere nō potest. Acne is quidē hac lege tenetur, qui casu occidit: si modò culpa eius nulla inueniatur. nā alioqui[m] nō minus[n] ex dolo, quàm ex culpa quisque hac lege tenetur. Itaque si quis dū iaculis ludit, vel exercitatur transeuntē seruum tuū traiecerit: distinguitur[o]. Nam si id à milite in eo cāpo, vbi solitū est exercitari, admissum est: nulla culpa[p] eius ītelligit. si alius tale quid admiserit: culpæ reus est[q].

c Iniuria. Id est, non iure: vt ỹ. eod. §. iniuria.

d Occiderit. Nota occiderit, nā si alio modo lęserit, ex tertio capite agitur: vt ỹ. eo. §. capite tertio. Accur.

e In eo anno. Scilicet præterito.

f Plurimi. Habita æstimatione nō ex affectione singulorū, sed cōi æstimatione: vt ff. eo. l. si seruū meum.

g Domino. Vt ff. eod. l. item Mela. §. ita & cum eo. versi. legis autem Aquil. vel quasi domino vt fructuario, vel alij qui habet ius in re: vt ff. eod. l. item Mela. §. fina. & l. sequen.

h Gregatim pascuntur. Facit ff. de lega. iij. l. legatis seruis. §. pecoribus.

i Refert. Duo hæc carmina Græca ex Odiisseo Homeri lib. xiij. deprompta sunt, quorum hic est sensus, Inuenies autem illum suibus assidentem iuxta Coracis saxum, ac fontem Arethusam.

Iniuria autem. CASVS. Exponit Iusti. illud verbum positū prius, iniuria occiderit, dicēs, quod ille iniuria occidit. q nullo iure occidit. & manifesta per exēpla qualiter quis potest iure occidere, qa hoc videtur alicui dubium. Vnde dicit. Si enim seruū meum latronem diurnū, dum tamen telo se defendere, quis occiderit, iure permittēte eum occidere videtur: & ideo non tenetur, & hoc intellige ita, si non possit occisor alio modo euadere periculū. Idem dicit de eo qui casu occidit seruū alienū, si nō fuerit in culpa & dolo, & de hoc ponitur tale exemplum. Quidam milites ludebāt cum iaculis in campo eis deputato ad se exercitandos: si seruus alienus ibi transitum fecerit ad ludum respiciendum, cum tamen eius non interiit: si eum aliquis militum se exercitantium traiecerit, non intelligitur miles esse in culpa: et ideo non tenetur. Si autem aliquis priuatus hoc fecerit, cuius non intererat telo traiicere, culpæ reus est: & ideo tenetur ex primo capite legis Aquil. eodem modo si miles in alio loco, quam militibus ad se exercitandos destinato hoc fecerit, culpæ reus est: & tenebitur. hoc dicit. Franc. de Aret.

k Iniuria facit. ff. eod. l. sed & si quemcunque. §. iniuriam. ADDITIO. Ex quo text. nota differentiam inter hanc actionem, & actionem iniuria. quia in illa non sufficit culpa, sed requiritur contumelia & dolus est & alia differentia: quia in hac agitur ad damnum, sed in actione iniuriarū agitur ad vindictam: & sapit instar causæ criminalis: vt ff. de iniur. l. prætor edixit. §. j. Accursius.

l Latronem. Scilicet diurnum: vt tamen clamet: & ille se defendat, sed furem etiam si se non defendat, vt hic subiicit: & ff. eod. l. iiij. Accursius.

ADDITIO. Sed hoc est contra l. furem. ff. de sica. vnde dic, quod est differentia inter insidiatorem, latronem, & furem: vt in authen. vt nul. iud. §. pen. quia latronem insidiatorem itineris possum occidere indistincte: vt ff. eod. facit l. j. & ij. C. quan. li. se si. iud. vin. Si autem sit fur, tunc debet distingui, aut est diurnus: & tunc si potest capi, vel à damno euadi: non debet interfici. Nocturnum autem licet occidere, si interficiens non possit ei parcere sine periculo suo: vt dicit text. in l. furem. ff. de sicariis.

m Alioqui. Si cul pa interueniat.

n Non minus. Id est, non plus ex dolo quam ex culpa: cum etiam leuissima culpa in hanc actionem veniat: vt ff. eo. l. in lege. ij. [2] Vel proprie lege: & conuerte literam, non minus &c. id est, non minus ex culpa, quam ex dolo. sic & alias. ff. de pact. l. iuris gentium. § pactorum. in glo. non minus. & C. de secun. nup. l. cum apertissime. in gloss. quantum filio. & ff. de pig. l. Paulus. §. domus. & est figura, hysteron proteron, id est, ordo conuersus, secundum Ioann.

o Distinguitur. Vtrum commiserit: dolo vel culpa, vel non.

p Nulla culpa. Nisi data opera factum est: vt ff. eo. l. item si obstetrix. in fin. & l. nam sicut

q Reus est. Quia hoc non est ei deputatū. arg. in auth. vt ij, qui obli. se habere perhi. res min. §. fin vero ta- cuit.

† Nota differētiā inter actionem furti vel bonorum raptorum, & hāc: quia actio furti vel bonorum raptorum competit quādo rē meam tecum asportas: secus quādo occidis vel destruis: quia tunc competit hęc actio, licet vtroquemodo fit dānum & sic diminutio patrimonij qd bene no. Ange.

† Hic fœmineū potest concipere masculi. quia etiā capri intelligūtur. quod no. Aeg. Per. Hæc gl. non est Accur.

Vide Alcia. lib. prętermi. ij. ti. de. le. iij. nam alij versum hunc substituunt. Κλαγγῇ δ᾽ ἄσπετος ὤρτο συῶν αὐλιζομενάων. id est grunitus autem ingēs excitabatur suum stabulantium, stabulātium inquam, quā raro fit sit inanimalibus, diuer: pastus. Græ autē quæ hic habentur sic possis interpretari, Sectantē videas, q errāt per pascu. porcos Ad Coracis saxum iuxta fontēque Arethusam.

[2] Pone exēplum, secūdum Ol. in leuissima, si Titius aggreditur, te tu resistis: venit alius addi uidēdum vos, & tu resistendo vol[illegible] ... ere aggressorem pcussisti, mediatorem, teneris: vt l. scientiā §. q cū aliter. ff. eo. An.

cuit.

cuit.collat.vj.& ff.eod.l.idem iuris.in fine.

Item si putator. CASVS. Hic ponit aliud exemplum, in quo si in culpa fuerit, qui hominem occiderit, tenetur lege Aquil. si autem eum sine culpa occiderit, non tenetur. & est exemplum tale: Quidam putator ex arbore deiecto ramo seruum alicuius interfecit. Vnde quid iuris in isto casu sit, quæritur: & respondetur quod distinguitur: quia aut illud factum est prope viam publicam, aut prope viam vicinalem: & tunc si non proclamauit, videtur esse in culpa, & tenetur. si autem proclamauit, & qui transibat, hoc non obstante processit, & sibi præcauere noluit: tunc putator extra culpam est, & non tenetur. Item dico si prope locum aliquem, vbi non erat ius conuersandi vel transeundi, ramo ex arbore deiecto, putator seruum alicuius ibidem transeuntem occiderit: quia tunc quanquam non proclamauerit: extra culpam est, nisi de dolo putatoris constiterit: quē cum viderit, tamen non proclamauit. in isto tamen casu semper præsumendum est pro putatore, scilicet eum esse extra culpam & dolum, nisi dolus possit probari. & sic intellige quod hic dicitur. in §. præterea. Imperat. ponit adhuc bonum aliud exemplum, in quo si aliqs seruum alicuius occiderit: si fuerit in culpa, tenebitur. si autem non fuerit in culpa, non tenebitur. Si enim medicus seruum tuum secuit, & postea curationem eius reliquit, & seruus tuus mortuus est in culpa est medicus. & ideo tenebitur. & idem erit si imperite cum secuit: & propter hoc mortuus est, in culpa enim est: & ideo tenetur. imperitia enim culpæ annumeratur. hoc dicit. Franciscus.

Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

Ex qualitate loci indicatur damnum datum dolo, vel culpa incidentis. h d. Vel sic, In putante dicitur adesse culpa, quando diligentiæ potuit prouidere: & non fecit. Aretinus.

Item si putator[a] ex arbore deiecto ramo seruū tuum transeuntē occiderit, si propè viam publicā, aut vicinalem id factum est, neqꝫ proclamauit[†], vt casus euitari posset: culpæ reus est, sed si proclamauit[†], nec ille curauit præcauere: extra culpam est putator. Aequè extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via fortè, vel in medio fundo cędebat, licet non proclamauit[b]: qa in eo loco nulli extraneo ius fuerit versandi.

Imperitia culpæ adscribenda est: quò fit, vt qui onus peritiæ & viribus impar subierit, si ob eius imperitiam vel imbecillitatem quid damni datum sit, culpæ reus dicatur.

Præterea si medicus, qui seruum tuum secuit, dereliquerit curationem eius, & ob id mortuus fuerit seruus: culpæ reus est[†]. Imperitia[c] [†] quoque culpæ adnumeratur: veluti si medicus[†] ideo seruum tuum occiderit, quia malè eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

Si mulus vel equus propter imperitiam, vel imbecillitatem mulionis vel equitantis seruum alterius occiderit, tenetur mulio vel equitans lege Aquilia. Are.

Impetu quoqꝫ mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio. Sed & si per infirmitatem[d] eas retinere non potuerit, cū alius firmior eas retinere potuisset, æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoqꝫ, qui cùm equo veheretur[e], impetum eius aut propter infirmitatem aut propter imperitiam suā retinere nō potuerit.

Pœnales actiones in delinquentis hæredes non dantur.

His autē verbis legis:

Impetu quoque. CASVS. Habebas mulionem quendam, qui seruum Titij impetu mularum quas propter imperitiam retinere non potuit, oppressit. Vnde mulio iste in culpa est: & ideo tenetur. Si tamen propter infirmitatem eas retinere non potuit, alius tamen bene eas retinuisset, adhuc in culpa est, & tenetur. Idem iuris est in eo, qui ascendit equum tuum, & propter imperitiam vel infirmitatem eum retinere nō potuit: quia si equus seruum alicuius oppresserit, æque tenetur. Si autem satis fortis fuit mulio, & tamen aliquo casu fortuito per mulas, quas ducebat, vel equum quem ascendebat, seruus alicuius oppressus fuerit, non tenetur: attamen infirmitas vel imperitia alicuius nulli debet esse damnosa. hoc dicit. Francisc.

Infirmitatem. Non enim debet infirmitatem suam in alterius læsionem conuertere: vt ff. eo. l. idem iuris. Accursius.

Veheretur. Puta in rheda vel vehiculo, vel etiam ipso equo.

His autem verbis. Expositis duobus verbis positis supra, in princi. hic exponit tertium membrum, scilicet hoc, quod dictum est ibi, quanti in eo anno plurimi fuerit: dicens, quod hoc nihil aliud est dictum: nisi quod si aliquis interfecit seruum tuum, si eo die quo interfecerit, fuerit luscus, vel mancus, in anno tamen proximo præterito fuit integer, & pretiosior valde quam eo tempore, quo occisus fuerit, tenetur quanti in anno proximo præterito plurimi fuerit: & non quanti eo die quo occisus fuerit: & ideo dicitur hæc actio pœnalis de sua primitiua natura: quia obligat delinquentem non tanti, quantum damni datum est, sed aliquando lōge pluris. Et Propterea etiam in hæredem non datur: in eum autem daretur, nisi vltra damnum lis æstimaretur. hoc dicit. Et caue, quia quidam volunt dicere, quod hæc actio de sui primitiua natura non est pœnalis. sed pœnabilis solum. Dominus autem Guilielmus dicit hanc esse pœnalem de sui primitiua natura: sicut satis potest probari per literam istam, pœnalem autem esse huius legis, verum est, dicit ipse, in duplum. quod autem duplum præstetur in hac actione, hoc contingit per inficiationem, & sic est pœnalis in duplum. & in pœnali de sui primitiua natura semper intellige. hoc dicit. Franciscus.

Sic clamans excusatur. et facit cōtra eos qui faciūt currere equos nā debent dicere garda, garda, secundum Bald. in l. si putator. ff. eo. Aegi. Per.

Scilicet tēpestiue, nō post factum vnde sumpta est practica Par. qd sectores domorū dūdomos operiunt, ponūt perticas ante domos suspēsas, vt transeuntes admoneantur. Aeg. Per.

Putator. Id est, qui putat vites in arboribus positas: vt in quibusdam terris sunt: vel etiam ipsas arbores. nam & arbores putantur.

Licet non proclamauit. Nisi forte dolo: vt ff. eod. l. si putator.

Imperitia. Facit ff. de regu. iuris. l. imperitia. & ff. loc. l. si quis fundum. §. Celsus. & §. si quis vitulos. & ff. de suspect. tut. l. tutor quoque. §. fina.

In isto casu medicus non tenetur de sicar. quia illa lex requirit dolum: vt l. j. C. ad legem Corneliam. de sica. & l. in lege. ff. eod. titul. ad legem Corneliam. de sicariis.

Quanti

a Quanti id in eo anno. Materialiter hæc verba ponuntur: & habes ea. ſ. eo. tit. in prin.

b Non tranſire. Niſi ex dãno locupletior factus eſſet: vt ff. eodem, l. inde Neratius. §. ſi infans. verſ. hanc actionem.

f Vel ex cœmedis. Id eſt, qui cantabãt de cœmedia: & vnus ſine altero cantare neſciebat.

g Qui ſuperſunt. Facit ar. contra ff. de actio. empt. l. ſi ſterilis. §. cum per venditorẽ. & de pericu. & commo. rei vend. l. fina.

Quanti in eo anno a plurimi fuerit, illa ſententia exprimitur, vt ſi quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit: qui in eo anno integer, aut pretioſus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit: ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt, pœnalem eſſe huius legis actionem: quia non ſolùm tanti quiſque obligatur, quantum damni dederit: ſed aliquãdo longè † pluris. Ideoque cõſtat in hęredem eam actionem nõ tranſire b: quæ tranſitura fuiſſet, ſi vltra damnũ nunquam lis æſtimaretur c.

In lege Aquilia nõ modò illud damnum perempti corporis æſtimatur, ſed eo amplius quicquid perempto eo corpore damni patimur: ſiue in amittendo, ſiue in nos acquirendo conſiſtat.

Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit, nõ ſolùm perempti corporis æſtimationem habendam eſſe, ſecundum ea, quæ diximus d: ſed eo amplius, quicquid præterea perempto eo corpore damni vobis illatum fuerit: veluti, ſi ſeruum tuum hæreditatẽ ab aliquo inſtitutum antè quis occiderit, quàm is iuſſu tuo hæreditatem adierit, nam hæreditatis e quoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum vnam vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit: vel ex comœdis f vnus ſeruus occiſus fuerit: non ſolùm occiſi fit æſtimatio: ſed eo amplius id quoque computaretur, quãti depretiati ſunt, qui ſuperſunt g.

Actio legis Aquiliæ non ſolùm ciuiliter, ſed etiam criminaliter poteſt intentari. Aret.

Liberum autẽ eſt ei, cuius ſeruus occiſus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnũ h perſequi, & capitalis criminis i eum reũ facere. Caput ſecundum legis Aquiliæ in vſu non eſt.

c Aeſtimaref. Opponitur de eo, q hodie plurimi fuerit, quam olim & occiſus eſt ab aliquo. Nam non videtur in hoc caſu eſſe pœnalis hæc actio, ergo videtur tranſire debere in hoc caſu ad hæredes. Sed non ſequitur. licet enim reperiatur, ſit in hoc caſu, quod non ſit pœnalis: tamen non eſt apta nata vt trãſire debeat: vt in hoc exemplo: aliquis nõ videt, vel non ridet actualiter: tamen eſt aptus ridere, vel vidêre naturaliter: vt ar. ff. de aqua quot. & æſti. l. j. §. quotidiana. & ff. de flumin. l. j. §. item fluminum.

ADDITIO. Et ſic inſpicimus propriam & primæuam naturam actionis, & ſecundum illam iudicamus, non autem ſecundum accidentalem. facit quod not. gloſ. in l. ſi creditori. ff. de leg. j. Quando actio ſubrogaf, & capit naturam alterius: intelligitur ſecundum naturam ordinariam, & propriam, & primæuã: quod not. Aret.

Illud non ex verbis legis. CASVS. Scire debetis, quod non ex verbis legis, ſed ex interpretatione eſt. quod ſi aliquis ſeruum meum occiderit iniuria, non ſolum act. legis Aquiliæ fiat æſtimatio ſerui perempti, ſecundum quod iam dictum eſt: ſed & omnis damni mihi in ſeruitio meo per illud corpus occiſum dati in aliis rebus meis: veluti, ſi ſeruus meus inſtitutus fuerit hæres: & antequam hæreditatem adiret ab aliquo fuerit occiſus: non ſolum corporis mei ſerui fiet æſtimatio, ſed hæreditatis amiſſæ eſt habenda ratio. Ad hoc etiam adiungere poſſum multa alia exempla. Si enim ex vno pari mularum vna occiſa fuerit: vel ſi ex quadrigis equorum vnus occiſus fuerit, vel ex comœdis vnus occiſus fuerit: non ſolum æſtimatio corporis eſt habenda: ſed ſi per vnius mortem alter vel altera minus vtilis facta vel factus fuerit, totius illius damni ratio eſt habenda. h. d Franc.

d Diximus. Per totum hunc titulum.

e Nam hæreditatis. In lege enim Aquilia damnum conſequimur: & amiſiſſe dicimus, quod aut conſequi potuimus, aut erogare cogimur: vt ff. eod. l. proinde ſi ſeruum occidiſti. & l. ſi ſeruum meum.

Quid ...ſi qs ...mnũ de ...ſe ne ...probe ...tamen ...ib' aut Inſtrumẽ- tis. Dices tamẽ pro pur mẽda cium eum damnãdũ in duplũ, ...vniuer ...m id qđ ...ſi inte- ...,dupli ...ndum, ...od alio ...in ſim ...dedu ...ũ erat, ...tradit ...C. eo. i l. cõtra ne gãtem. Se cus tamen ſi actor nõ probet p teſtes aut inſtrumẽ- ta ſed tan tum per iuramẽtũ ipſi dela- tũ quoniã cũ releue- tur à pro bãdi one ..., fiet cõ- damnatio duntaxat in ſimplũ. l. eum qui ff. de iure- iu. Quid aut ẽ ſi de- ferẽte reo ipſi actori iuramen- tum actor ipſe detre ctet in qẽs ſe velle te ſtibus p- bare, ne condem- natio mi- nuatur nũ id poſsit & poſſe tradit gl. & Bar. in d. l. eũ qui ſecũdum Pla...

Liberũ. CASVS. In iſto §. vltim. dicit Iuſti. quod ſecundũ quod iam dictũ eſt, & ſi ſeruus meus iniuria iã occiſus fuerit: ſi voluero cõtra eum agere ad perſequendũ damnum mihi datam in ſeruo meo occiſo, poſſum hoc facere action. l. Aquil. ex primo capite, poſſum etiam ſi voluero criminaliter contra eũ agere, & poſſum eũ accuſare l. Cornel. de ſica. & hoc intellige, ſi doloſe eũ occiderit: ſecus autem eſt, ſi ſolum fuerit in culpa occiſor. Sed quid dñe, ſatis vidi de primo capite, modo dicatis de ſecundo capite. Et reſpon. Frater, caput ſecundum in vſu non eſt. hoc dicit. Frãciſcus Aretinus.

h Damnum. Scilicet, quanti fuerit in anno retro: vt ſ. cod. in princip.

i Capitalis criminis, ſ. l. Corneliæ de ſica. vt ff. eod l. inde Neratius. §. ſi dolo ſeruus. & §. ſed & ſi. Nam & pro ſeruo occiſo ea. l. agitur, vt pro libero: vt ff. ad le. Corn. de ſic. l. j. §. j. donec tamen agitur vna, non poterit agi reliqua: vt ff. de pub. iud. l. iiij. & ff. vi bon. rap. l. j. §. j. ſed peracto vno, aget reliquo: vt C. quando ci. act. præiu. cri. l. j. & ff. vi bo. rap. l. ij. §. j.

† Secluſo q ibi in contractu, hic in delicto in quo venit omne intereſſe: vt ff. de fur. l. inficiãdo. §. j. et ibi Bar. ff. de cõd. fur. l. iiij. & ff. de vi & vi ar. l. interdicto. & ad iſtũ tex. facit l. apud Iulianũ. §. j. ff. de lega. j. vbi poſt mortẽ, & ſic poſt delictum hæres tenef: non ſolũ ad ſeruũ mortuum ſed etiam ad hæreditatem in qua erat inſtitutus. l. ſi ſeruum. ff. de ver. obliga. in princ.

Capite tertio. CASVS. Supra vidi de capite primo & ſcđo, reſtat videre de tertio cap. Et ſcire debes q in capite iij. cauef de oĩ dãno, de quo nõ eſt cautum in capite j. Vnde tertiũ caput locũ habet, cũ aliqs ſeruũ vel quadrupedẽ illã, quæ pecudũ numero eſt, vulnerauerit vel occiderit. & ſic caue tibi: qa mors venit in iſto capite iij. ſicut in j. ſed nõ in illis animalibus, in quibus venit in j. Item damnũ iniuria datũ in cæteris aĩalibus, & in cęteris rebus inaĩatis, hoc iij capite vindicatur. vnde ſi quid fuerit ruptũ, vel fractũ, vſtum, vel cæſum: actio ex hoc capite conſtituif. Scire tñ debes, q plura verba hic poſuerũt iuris cõditores, quã neceſſe fuerit. Omnia enĩ verbo rupti cõtineri potuerũt. Adhuc etiã ſcire deberis q ſi aliqs in alienũ vinũ vel oleũ aliqd miſcuerit: per qđ natura vini, vel olei corrumpaf, hoc iij. capite l. Aquil. tenef. Itẽ ſicut pro occiſione, de qua in j. capite tractaf per l. Aquil. pœna imponitur, ſi dolo, vel lata culpa facta fuerit occiſio:

& aliter nõ, similiter & hic nõ debent puniri propter damnũ datũ. de quo in tertio capite tractatur: nisi dolo vel culpa hoc factum fuerit. Scire etiam debetis, ꝙ in primo capite punitur occisor tanti, quanti plurimi fuerit res in anno retro: sed in tertio capite fit æstimatio, quanti fuerit in triginata diebus retro & nõ reperitur hæc dictio, plurimi, in hoc tertio capite. sufficit enim eã esse positã in primo capite. Intelligitur enĩ hæc dictio, quanti plurimi &c. in primo capite posita, in tertio repetita. h. d. Franciscus.

a Cætero damno. Quod s. non continetur in primo capite: vt s. eo. in prin.

b Rupti. Quod verbum est legis tertij capitis.

c Sufficere. Sed nõ est nouũ, vt specialiter quibusdam enumeratis gñale subijciatur verbũ, in quo singula complectantur: vt ff. eod. l. si seruus seruum. §. inquit lex.

d Culpa. Etiam leuissima: vt ff. eod. l. in l. Aquilia. & leuissima, alias non. vt s. eo. §. iniuria.

e Ex hoc. Scilicet tertio, quod est loco secundi.

f Damno. Id est, damno dato in cæteris rebus.

g Triginta. Sed quare minus spaciũ in tertio capite, quã in primo apponitur? Respond. quia in primo grauius delinquit, & ideo grauius punitur: vt ff. de offic. præsid. l. diuus & melius facit lex præcedens. Accursius.

h Ac ne plurimi quidem verbũ adijcitur. id est, non est positum in hoc tertio capite.

i Plebem Romanam. Ergo est plebiscitum, quod est verum: vt ff. eod. l. j. & s. de iure natur. §. plebiscitum.

k Prima parte. Quę enim in præfationibus dicuntur, in contractibus repetita esse creduntur: vt ff. de verbo. obligat. l. Titia. §. idem respondit. & l. qui sic. & ff. de rebus dub. l. fina. & C. famil. erciscun. l. quoties. & ff. de condi. institu. l. cum seruus. & ff. de action. empt. l. si venditor hominis. & ff. de contrahen. emptio. l. qui fundum. & de legatis iij. l. in repetendis. & de conditionibus & demonstrationibus. l. auia. & l. libertis. & ff. de legat. ij. l. Latinus. & ff. de fundo instruct. l. iij. & l. Seiæ. §. Caio. & ff. de pact. dotal. l. cum pater. Sed argumenta contraria sunt. ff. de ann. lega. l. Seio. §. fina. & ff. de fideicommiss. liber. l. finali. §. finali. in gloss. non videri. & in glossa finali. & ff. de hæredibus instituen. l. item quod Sabinus. secundum Ioan.

Reliqua quæ (præter mortẽ serui aut quadrupedis, quæ pecudũ numero est) rebus nostris animatis vel anima carẽtibus damna illata sunt, capite legis Aquiliæ tertio vendicantur. quapropter quisquis alteri vrendo, frangendo, depascendo, secando, rumpendo, & id genus modis damnum fecerit, quanti ea res in diebus triginta retro proximis plurimi fuerit, domino dare dãnabitur.

Capite tertio de omni cętero damno [a] cauetur. Itaq; si quis seruum, vel eam quadrupedem, quæ pecudũ numero est, vulnerauerit, siue eam quadrupedem, quæ pecudũ numero nõ est, veluti canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit, hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quę anima carẽt, damnũ per iniuriã datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractũ fuerit: actio ex hoc capite constituitur: quanquã poterat sola rupti [b] appellatio in omnes istas causas sufficere [c]. Ruptũ † enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Vñ non solũ fracta, aut vsta sed etiã scissa & collisa, et effusa, & quoquo modo perẽpta, atq; deteriora facta, hoc verbo cõtinent. Deniq; responsum est, si quis in alienũ vinũ, aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini, aut olei corrũperetur: ex hac parte legis Aquiliæ eũ teneri. Illud palàm est, sicut ex primo capite, ita demum quisq; tenet, si dolo aut culpa [d] eius homo aut quadrupes occisus, occisa've fuerit, ita ex hoc [e] capite, de dolo aut culpa, & de cætero damno [f] quenque teneri. Ex hoc tamẽ capite nõ quãti in eo anno, sed quanti in diebus triginta [g] proximis res fuerit, obligat is, qui damnum dederit. Ac nec (plurimi) quidẽ verbũ adijcitur [h]. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendã æstimationem, ac si etiã hac parte (plurimi) verbum adiectũ fuisset. Nam plebem Romanam [i], quæ Aquilio tribuno † rogante hanc legẽ tulit, contentam fuisse quòd prima [k] parte eo verbo vsa esset.

Directa legis Aquiliæ actio cõpetit si corpori à corpore damnum illatum sit, quòd si à nõ corpore corpori, vtilis dabitur: sin autem neque à corpore datũ sit, neque corpus læsum, in factum actioni locus est.

Cæterùm placuit, ita demũ directã ex hac lege actionẽ esse, si quis præcipuè corpore suo damnũ dederit. ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari solent: veluti, si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, vt fame necaretur: aut iumentum ita vehementer egerit, vt rumperetur, aut pecus intantum exagitauerit, vt præcipitaretur: aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet: & is ascendendo, vel descendendo, aut mor-

Cæterum placuit. Scire debetis ꝙ tunc demũ habet locum act. le. Aquil. directa, cum corpore suo aliquis damnum dederit in corpus. quando autem aliquo alio modo, quam corpore suo aliquis damnum dederit in corpus, habebit contra ipsum actio legis Aquiliæ vtilis locum: veluti, si hominem alienũ aut pecus ita incluserit, vt fame necaretur: & similiter in aliis exemplis positis in litera. Sed qd dicemus de illo, qui seruum alienum in fluuium deiecit, & is suffocatus fuerit? Rñd. ꝙ non est dubium, quin corpore suo in corpus damnum dederit: & ideo act. l. Aquil. tenetur. Sed dñe quid si alicui damnũ datũ fuerit à nõ corpore in corpus: vt puta, si aliquis misericordia ductus seruũ alicuius compeditũ soluerit, vt effugiat: quid dicemus in isto casu? Rñ. ꝙ neq; dabitur in hoc casu ac. l. Aqui. directa, neq; vtilis, sed in actione in factũ subsidiaria, quæ dat pro dãnis, quæ in l. Aquil. non comprehendunt, tenebitur. h. d. Fran.

Mortuus

† Appellatione rupti continetur omne, quod deterioratũ est, seu per scissuram, effusionẽ, aut aliter. Aegid. Per.

† Hoc verũ nisi repetitio inducat vitium vt in cõtrarijs legib9. Aegi. Per.

Hic ... cur. p... fluxu... gum. ... gid. P...

Ali... interro... te.

a Mortuus. Quia qui occasionē dāni dat, damnū dedisse videt: vt ff. e. l. qui occidit. §. in hac quoq; actiōe. ADDITIO. Tu dic secundū Flo. ibi, q aut qs dat operā rei licitæ: & adhibet illā diligentiā, quam pōt & tūc non tenet de iis, quæ postea sequuntur: vt d. §. in hac. in fin. secus si nō adhibeat diligentiam, aut det operam rei illicitæ: qa tenetur: arg. ff. eod. l. Itē Mela in prin. & est glo. in c. sicut nobis. extra de test. in ver. dederunt. An.

Damni dans causam, damnum fecisse videt.

tuus [a], aut aliqua parte corporis læsus fuerit: vtilis actio [b] in eum datur. Sed si quis alienū seruū, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit & is suffocatus fuerit eò, quòd proiecit: corpore suo damnū dedisse non difficulter [c] intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia [d] tenetur. Sed si non in corpore damnū fuerit datū, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnū contigerit: cū nō sufficiat, neq; directa, neque vtilis legis Aquiliæ actio: placuit eū, qui obnoxius fuerit, in factum actione [e] teneri: veluti, si qs misericordia ductus [f] alienū seruū cōpeditū [g] soluerit, vt fugeret [h].

TITVLVS IIII.
DE INIVRIIS.

Iniuria † potest capi generaliter & specialiter: & specialiter sumitur tripliciter. Aret.

b Vtilis actio in eū datur, scilicet legis Aquiliæ: & nihilominus: vt ff. eodem, l. item si obstetrix. §. si quis hominem.

c Non difficulter. Imo facile: vt ff. eo. l. qua actione. §. pen.

d Lege Aquilia. Id est directa actione legis Aquiliæ.

e In factum actione, i. subsidiaria, pro damnis datur, quæ lege Aquilia non comprehenduntur, vel nō tenētur: vt ff. eod. l. si seruū. §. fin. & videtur hæc esse prætoria: vt ff. de præscrip. verb. l. quia actionum.

Quæ datur in subsidiū vbi mēs, & verba legis Aquiliæ desunt Aeg. Per.

f Si quis misericordia ductus. sed si nō duct⁹ misericordia, datur furti: vt ff. de dolo. l. & eleganter. §. idem Labeo.

g Compeditū. Est enī dolo proximū: vt ff. depositi. l. si hominem. primo responso.

h Vt fugeret. Hic not. quandoq; damnū datur à corpore in corpus: & tunc locū habet actio legis Aquiliæ directa. Quandoq; à non corpore in corpus, vt patet per multa exempla s. proxi. §. Quandoq; econtrario de corpore in non corpus, vt si annulū excusserit, vt in aquam caderet: vt ff. eod. l. si seruus seruum. §. si quis de manu. Et in his duobus casibus habet locū vtilis actio l. Aquiliæ: & nihilominus in factū, secundum Ioā. vt ff. e. l. quemadmodū. §. magistratus municipales. cū vtroq; casu vtranq; reperiā dari, secundū Ioā. vt ff. vi bo. rap. l. ij. §. si publicanus. Quandoq; à non corpore in non corpus, & tunc subsidiaria in factum competit: vt ff. eod. l. si seruum. §. fina. De qua actione in factum quot habet naturas: dic vt ff. de præscript. verb. in titul. & vt dicemus j. de inter. §. fi.

† Iniuriæ genus continet multas species sub se. i. speciales iniurias. scōtumeliam, culpam, iniquitatem, iniustitiā. Tul. lib. j. de offi. tit. de duob⁹ generib⁹ iniustitię. Aeg. Per.

Tullius li. iij. rhet. de defi. Iniuria inquit, est q aut pulsione corpus aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine, vitam alicuius violat.

DE INIVRIIS.

Post alia priuata delicta, & de iniuriis ponit, quod priuatum est delictum, id est non publicum. nec enim cuilibet competit, sed iniuriato tantùm. Accur.

Generaliter. Totus iste tit. diuiditur in sex partes principales. Primo ponitur quot modis accipitur iniuria, & qualiter committitur. Secundo, ex cuius persona nobis iniuria illata intelligitur. Tertio, quæ est pœna actionis iniuriarum. Quarto qn̄ iniuria atrox æstimatur. Quinto, quod pro iniuria, potest etiam criminaliter agi: & an tunc possit interuenire procurator. Sexto quando tollitur ista actio. Secunda ibi, Patitur autē. Tertia ibi, Pœna autē. Quarta ibi, Atrox, Quinta ibi, In summa. Sexta ibi, Sed hæc actio.

Generaliter [i] iniuria dicit omne, quod non iure fit: specialiter alias contumelia †, quæ à contemnēdo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant [k]: aliàs culpa, quam Græci ἀδίκημα † dicūt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur: aliàs iniquitas & iniustitia [l], quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant. Cùm enim prætor, vel iudex non iure cōtra quē pronūciat, iniuriam accepisse dicitur [m].

Iniuria non solùm committitur in corpus, vt verberibus & pulsatione: sed etiā extra corpus, vt conuiciis, famosis libellis, pudicitia attentata, aliisq; modis innumeris.

Iniuria [n] autem committitur, non solùm cùm quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam

CASVS Quæsiui à Iustin. quid dicatur fieri per iniuriam? Et respond. dicens, quod generaliter dicitur fieri iniuria, quod non iure fit. & ita ponitur hic priuatiue. Specialiter autem dicitur iniuria pro contumelia à contemnendo dicta: quam Græci appellabant sicut voluerunt. Quandoq; autem specialiter dicitur culpa, sicut sumitur in actione legis Aquiliæ, vbi ponitur damnum iniuria datum, id est culpa facientis datum. Tertio modo sumitur iniuria pro iniquitate vel pro iniustitia. vnde cū prætor vel iudex cōtra aliquē inique pronuntiat: ille contra quem iudicatum est, iniuriā accepisse dicitur, siue iniustitiā. h. d. Franc.

† Ita sumitur hic secundū gl. in l. j. ff. e. Aeg. Per.

† Quidā legūt ἔγκλημα Theophilus tamen hoc loco ἀδίκημα scripsit.

Iniquitas & iniustitia diuersa sunt.

i Generaliter. Facit ff. eod. l. j. Accur.

k Græci hybrin appellāt. Hybris Græce, dicitur contumelia Latine: vt asserit textus Adikema, est culpa. Anomia iniquitas addita est iniustitia. Inde Adikon, id est, iniustum.

l Iniustitia. Iniquitatem committit iudex, quando contra æquitatem pronuntiat: iniustitiā quando contra strictum ius: iniquitatē & iniustitiam, quando contra vtrunque pronuntiat. Accur.

m Accepisse dicitur. Scilicet ille contra quem est iudicatum. Vel dic accepisse, id est fecisse iudicem. sic ff. de dam. infect. l. Proculus. Accur.

Iniuria autem. CASVS. Scire debes in principio, q licet iniuria quatuor modis sumat. vt ex præcedenti responso liquet, attamen in toto isto titulo proprie sumitur iniuria pro contumelia. Volui ergo scire à legislatore, quomodo dicitur iniuria, siue contumelia committi. Et respon. dicens, q non solum committitur iniuria cum quis pugno pulsatus fuerit, aut fustibus cęsus, vel verberatus: sed etiā si alicui conuitium aliquod dictum fuerit. Itē plus dico, quod si aliquis vellet possidere bona alicuius tanquam bona debitoris sui, sciens eū nihil sibi debere, iniuriam cōmittit. Item dico, si aliquis ad infamiam alicuius libellum famosum composuerit, aut scripserit, aut ediderit, iniuriam committit: si aliquis pudicitiam alicuius bonę matronæ attentauerit, vel matrēfa. affectatus fuerit: vel prętextatum, i. masculū, vel prætextatā, i. fœminam affectatus fuerit: & aliis pluribus modis. h. d. Franc. Are.

Iniuria. hic prosequitur prout hoc titulo accipitur.

Conuic.

a Conuicium. Quasi conuocium: cum in vnum plures voces conferuntur: vt ff. eod. l. item apud Labeonem. §. conuicium.

Not. quod verbū iniuriosum dicitur, siue in genere, siue in specie, improperat aliquod delictum commissum: vt not. Bart. Bal & doct. in l. iij. in princi. ff. de li. & posth.

b Quasi debitoris. Cum nō esset: vt hic, & ff. eo. l. si iniuriæ. Accursius.

c Qui intelligebat. Ex effectu enim fit iniuria: vt ff. eodem, l. iij. sed quid si erat vere debitor? Adhuc videtur idē: cū nihil adeo durum sit quā familiarē pompam ostendi. Quid enim tam durum, tanque inhumanum quam publicatione pompaq; rerū familiariū, & paupertatis detegi vilitatē &c. vt C. quā. & qui. debet quarta pars ex bo. defuncti. l. ij. §. j. lib. x. Sed dico cōtra in sequenti casu, si iure eum prouocaui, vel meum debitorem appellaui, cū esset: vt argumē. ff. eodem, l. eum, qui. in princip.

d Fieret. Nisi nocens erat. Nam peccata nocentium nota esse expedit: vt ff. eodem, l. eum qui. in princip.

e Matrēfamilias. Matrem familias eā dicimus, quæ est notæ authoritatis, & honestæ vitæ in domo sua: vt ff. de li. exh. l. iij. §. fi. & ff. de his, qui sun sui vel alie. iu l. nam ciuium.

f Prætextatum. Prætexta genus est vestis, qua nobiliores ciues Romani solebant vti. Vnde si alius, quam cui permissum erat deferre, deferebat in alicuius certę personę ignominiam: iniuriarū tenebatur illi quem insectabatur. sic plerunq; fit. Accur.

g Affectatus. Affectari, est frequenter sequi. sed attentare, est blando sermone pudicitiam alicuius impetere: vt ff. eod. l. item apud Labeonem. §. aliud.

h Cuius. Id est alicuius.

i Plurimis modis. Qui notantur ff. eod. per totum. & C. eo. per totum.

verberatus fuerit, sed & cui conuicium [a] factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris [b], qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat [c] nihil eum sibi debere, vel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut historiā scripserit, composuerit, ediderit †, dolo've malo fecerit, quo quid eorū fieret [d], siue quis matrēfamilias [e], aut prætextatum [f] prætextā've affectatus [g] fuerit *, siue cuius [h] pudicitia attēta esse dicetur: & denique aliis plurimis modis [i] admitti iniuriā, manifestū est.

Quæ liberis, vxori, aut nurui irrogatur iniuria, parēti, marito, aut socero illata videtur: quò fit vt quādoq; pro eadē iniuria pluribus psonis iniuriarū actio competat: viro tamē illatam iniuriā vxori, vindicare nō licet.

Patitur autē quis iniuriam, non solūm per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet [k]: item per vxorem suam [l]. id enim magis præualuit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris [m] quoque & mariti nomine. Contrà autem, si viro iniuria facta sit, vxor iniuriarum agere nō potest. Defendi enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. Sed & socer, nurus nomine, cuius [n] vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest.

Ex iniuria facta seruo, non agit seruus, sed eius dominus, si iniuriam in suam contumeliam fiat, vel fuerit atrox. Aret.

Seruis autē ipsis quidem nulla iniuria [o] fieri intelligitur: sed domino per eos fieri videtur: non tamē iisdem modis, quibus etiam per liberos

Patitur autē quis. CASVS Supra dictum est, quot modis fit iniuria: modo vidēdum est, qualiter quis patitur iniuriam. Patitur autem quis iniuriā, non solum, si aliquo prædictorū modorū ei directo fiat iniuria: vt puta, quia conuiciū ei dictum fuit, vel aliquo alio modo. sed etiā si liberis eius, quos in potestate habet, aliquo prædictorū modorū fiat iniuria, pater dicitur passus iniuriā. vnde pro iniuria facta vni personę quādoq; tribus, quandoq; quatuor datur actio iniuriarū: veluti, si facta fuerit iniuria filiæfamil. nuptæ datur actio iniuriarū patri mulieris: & etiam mulieri, & marito mulieris. Sed quid si marito fuit iniuria facta, potestne vxor agere pro iniuria sibi facta, & ecōuerso? Rñ. quod nō. Aequū enim est vxores à viris defendi, & non maritos ab vxoribus. Quatuor enim personis competit actio iniuriarū pro iniuria facta vni personæ in tali casu. Pone, quod aliqua filiafam. nupta filio meo sit, quem in potestate habebam. huic si facta fuit iniuria, competit actio iniuriarū nuptæ: & mihi socero pro iniuria facta nurui meæ. & etiā filiofa. marito mulieris: & etiam patri mulieris. h. d. Franciscus.

k In potestate habet. Si ille qui iniuriam facit, scit eos esse in potestate, licet ignoret, in cuius potestate sint, alioqui non: sicut marito si mulierem viduā credat: vt ff. e. l. eū qui nocentem. §. fi. Acc.

l Per vxorē suam. Vel Sponsam: vt ff. eod. l. item apud. §. sponsum quoque.

m Sed etiam patris eius non esset: vt ff. eod. l. j. §. item.

Ista gloss. non est vera, per legem, sed si vnius. §. ait prætor. versicul. idem est, & si emācipatus. ff. eodem. & ibi videtur gloss. præterea, si non competit patri actio iniuriarū, qñ credit pulsatū fore patremfa. vt d. l. eū qui §. fi. ff. eod. ergo multo fortius non competit sibi, quando in veritate est paterfamil. scilicet, quando est emancipatus: secundum Io Fabr. quod credo verum. Angel.

n Cuius. Scilicet fœminæ, vel nurus.

Seruis autem. CASVS Supra dictum est, quod patitur aliquis iniuriam, non solum per semetipsum, sed & per vxorem suam, & per liberos suos, quos in potestate habet. Hoc autem omnia intelligere debes vera esse in liberis. Si enim alicui seruo fiat iniuria, non intelligitur ei fieri aliqua iniuria, eo quod inspecto iure ciuili serui pro nullo habētur: sed domino serui fit iniuria per iniuriam factam seruo: sicut per iniuriam factam vxori, vel liberis, iniuria fit marito vxoris, & illi in cuius potestate liberi sunt. Solū enim in duobus casibus fit domino iniuria per iniuriam factam seruo: si vel in contumeliam domini aperte facta fuerit seruo iniuria, licet non atrox: vel si seruus atrociter verberetur. Cæterum si aliquis contra seruū tuum conclamauerit, & eum leuiter pugno percusserit, non dabitur tibi actio iniuriarum. h. d. Franc.

o Nulla iniuria. Quantum ad hoc vt agant scilicet inspecto iure ciuili: sed sic, inspecto iure naturali: vt ff. eod. l. eum qui. §. j. & ff. de his, qui sunt sui, vel alieni iuris. l. ij. & supra de his, qui sunt sui, vel alieni iur. §. fi. quæ est contra.

p Per liberos. Id est filios.

Dicitur verberare, quia alio, modo quam pugnis percutit, ergo pugno percutiēs non puniretur pœna statuti punientis verberantem. Aeg. Per.

Scribit Cor. Tacitus libr. j. Augustū Cæsarem primū cognitionē de famosis libellis specie legis maiestatis maiestatis istra ctasse, cō motū Cassij Seueri Libidine, qua viros fœminasque illustres procasib' scriptis diffamauerat.

* Prætextatus quis dicat, docet Budę' in anno. ad l. vlti. ff. de sena to. vbi & locū hunc eleganter explicat. Vide etiā Anto. Augu. emenda. lib. iij. cap. ix.

Attoc

a Atrocius. Quam æquum sit.
Et quod aperte. Repete, & cum id commissum fuerit quod &c. Si autem non in domini contumeliam, sed serui tantum, tamen adhuc non debet inulta relinqui à prætore: vt ff. eodem, l. item apud Labeonem. §. si quis sic fecit. i

tibi concedatur actio iniuriarum, quando in contumeliam tui iniuria fuerit ei facta. Et hæc sunt, quæ in litera continentur. Franciscus.

e Dominus. Imo pro parte dominij: vt ff. eo. l. sed non contra. Solu.* non contradicit si recte intelligatur.

& vxores: sed ita cũ quid atrocius[a] cõmissum fuerit: & quod aperte[b] ad contumeliam domini respicit[c], veluti si quis alienum seruũ atrociter verberauerit: & in hunc casum[d] actio proponitur. At si quis seruo conuiciũ fecerit, vel pugno eum percusserit, nulla in eum actio domino competit.

Pro iniuria illata seruo communi, agit vterque dominus, habita distinctione dignitatis vtriusque. Aretinus.

Si communi seruo iniuria facta sit: ęquum est, non pro ea parte, qua dominus[e] quisque est: ęstimationem iniurię fieri: sed ex dominorũ persona[f], qa ipsius fit iniuria. Quòd si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij: magis[g] Mæuio[h] iniuria fieri intelligitur.

Pro iniuria facta libero homini & seruo alieno, qui seruiunt nobis bona fide: si facta fuerit in despectum nostrum, competit nobis actio iniuriarum. Aret.

Sed si libero homini, q tibi bona fide seruit, iniuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit, nisi in contumeliã tuam pulsatus sit, tunc enim cõpetit & tibi[i] iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt toties admittatur iniuriarũ actio, quoties in tuã contumeliam[k] iniuria ei facta sit.

Reiecta talionis pœna, quæ olim iniuriosis irrogabatur, hodie pecuniaria imponitur: vt scilicet reus tanti condẽnetur, quãti iniuriam passus æstimandam duxerit, aut iudicia taxãti æquũ visum fuerit: quippè qui pro dignitate illius cui infertur, pluris, minoris ve iniuriam æstimabit.

Pœna autem iniuriarum, ex lege duodecim tabularũ † propter

c Ad contumeliam domini respicit. His duobus casibus domino datur actio: hoc est siue ad eius contumeliam fiat iniuria: siue seruus atrociter verberetur: & sic dominus aget propter iniuriam seruo factam. non tamen serui nomine,[z] quasi seruo competat actio: sed in primo casu nomine pro iniuria, scilicet sibi commissa.

d In hunc casum. Non solum in superiori casu, quando ad contumeliam domini facta est iniuria.

Si communi seruo. CASVS. Supra dictum est, quod si seruo alicuius, qui in totum alicuius est, fiat iniuria: quod in duobus casibus actio iniuriarum competit domino: sed pone, quod seruo communi alicuius simplicis hominis & alicuius nobili viri pro ęqualibus partibus, fiat iniuria, ex qua nascatur actio iniuriarum. qualiter debet ista iniuria æstimari? Et respond. quod non debet fieri iniurię æstimatio pro ea parte, pro qua quisque eorum dominus est sed ex personis dominorum, hoc est dignitatibus: hoc est dicere, quod licet humilis persona tantum habeat in seruo quantum & nobilis: non tamen tantum debet iniuria sua æstimari, quantum iniuria facta nobili. Ad legem autem inductam per contrarium. ff. eo. l. sed non est æquum. Respon. sic exponendo sed non est æquum pro maiori parte, quam pro qua dominus est, damnationem fieri: hoc sic intelligo, quod quilibet dominorum habebit dimidiam emendæ respectu a l suum totum. Si enim seruus cui facta est iniuria, totus fuisset nobilis, æstimaretur iniuria sua xx solidos: sed quia non est nisi dimidius, æstimabitur decem, & ita æstimatio nobilis viri deducitur ad suum totum. Aut illud æstimabit habito respectu ad diuturnitatẽ. Si autem seruus cui facta est iniuria, totus esset domini ignobilis, nõ valeret iniuria nisi decem. cum ergo non habeat nisi medietatem in seruo suo, æstimabitur quinque. Aliis autem modis soluitur ibidem. Sed quid si fiat iniuria seruo, in quo aliquis habet vsumfructum: cui competit actio iniuriarum? Et respon. quod domino proprietatis. Sed pone, quod alicui libero homini, qui tibi bona fide seruit fiat iniuria: dabiturne tibi actio iniuriarum? Et respond. quod non, sed sibi. & hoc verum est, nisi in contumeliã tui domini, cui bona fide seruit, sit vulneratus vel pulsatus. Idem est in seruo alieno bona fide seruiente: vt tunc pro iniuria ei facta,

Nam quilibet agit* ratione dimidiæ: vt si duo sunt: vnus nobilis alius ignobilis: si seruus esset totus nobilis, ageret iniuriarum in xx. nunc ergo aget in decem: ignobilis autem ageret in decem, si esset totus suus seruus: nunc ergo aget in quinque, & ita quilibet pro parte sua: & ratio dignitatis habetur. Vel ibi erãt pares per omnia domini.

f Ex dominorum persona. Quasi dicat, nõ ex serui persona.

Magis. Quam Titio.

h Mæuio. Nisi ad contumeliam vsufructuarij facta sit: vt ff. eo. l. item apud Labeonem. §. si vsumfructum. & §. item si liberum. ad fin. legis.

i Et tibi. Non solum ei.

k In tuam contumeliam. Nec minus ipse iniuriarum aget ideo in fructuario distingui oportet: vt ff. eo. l. item. §. item si liberum.

Pœna autem iniuriarum. CASVS. Dixi Iustin. Domine, dicatis mihi quæ pœna imponitur pro iniuria in actione iniuriarum? ipse notat mihi antiquas fabulas: dicens, quod antiquitus imponebatur vna pœna pro iniuria per l. xij. tabu. & alia per prætores postea & secunda: & vt breuiter dicam, membrum pro membro, propter os vero fractum, vt si aliquis in ore percuteretur, ita quod sanguis vndique flueret, secundum dominum Guid. sunt pecuniariæ pœnæ constitutæ propter veterum paupertatem: quia ita pauperes erant tunc, quod satis puniebantur propter os fractum, si parum de pecunia soluerent. Maluerunt enim tunc temporis suspendi, quam aliquid de pecunia sua dare. vel potest hoc, quod dicit propter nimiam paupertatem veterum, referri non ad proximum dictum, sed ad aliud quod dicit, erat pœna talionis. Quod cum ita pauperes erant olim, quod non habebant pecuniam vnde satisfacere possent membrum ruptum: propter hoc fuit statuta pœna talionis: sed postea prętores circa naturam iniuriarum tractantes statuerunt, quod pro iniuria agatur ciuiliter: & tunc debet iudex in tantum condemnare iniuriantem, quanti ille cui fit iniuria, iniuriam sibi factam æstimauerit, vel minoris: secundum quod sibi æquum visum fuerit. Dicit etiam Iustinia. quod pœna l. duodecim tabul. in desuetudinem abiit: pœna autem à prætoribus introducta hodie habet locum: nam secundum qualitatem personæ, cui fit iniuria, crescit vel minuitur iniuriæ æstimatio. hoc dicit. Francisc.

Membrum

i Not. qđ maleficiũ non debet remanere impunitũ lita vulnerat*, ff. ad l. Aqui. Ex quo nota, qđ si iniuriã passus nõ potest agere ex sua ro- mistatuti quia forte nõ soluit collectas: tũ iudex ex suo officio põt iniuriam impunire, vt d. §. si quis sic fecit. & est bon' tex. et ibi Bar. in l. nõ so lũ. §. quã- quam. ff. eod. Ang.

z No. modum libellandi, & agẽdi: qa dominus debet dicere seruũ fuisse verberatũ in contumeliã sui, & ideo quia sibi iniuria illata est suo nomine iniuriarũ agit sin autẽ alio modo succumberet Ange.

* Vera solutio secũdum Bar. in l. itẽ. §. si. ff. e. est: qa aut fit iniuria ad contumeliã dominorum: & habet locũ hic tex. aut nõ sed simpliciter fit seruo: & tũc loquit lex contraria Aeg. Fer.

† De quare vide apud Gell. lib. xx. c. j. disputãtem Sex. Ceciliũ iurisco. cum Phauorino philosopho.

membrum [a] quidem ruptum [b] talio [c] erat: propter os verò fractũ nummariæ pœnę erant constitutæ: quasi in magna [d] veterum paupertate. Sed postea prætores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam æstimare: vt iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriã passus æstimauerit [e]: vel minoris: prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ: quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit. quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria [f] appellatur) in iudiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæq́ honestatẽ crescit, aut minuitur ęstimatio [g] iniuriæ. qui gradus condemnationis & in seruili persona nõ immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore [h], aliud in medij actus hoĩe [i], aliud in vilissimo vel cõpedito [k] ius æstimationis cõstituatur.

Lege Cornelia de iniuriis tenetur quis etiam in tribus casibus hic specificatis. & domus nostra dicitur etiã conducta. Are.

Sed & lex Cornelia [l] de iniuriis loquitur: & iniuriarum actionem introduxit [m]: quæ cõpetit ob eam rem, quòd se pulsatum [n] quis, verberatum've [o], vel domũ suã [p] vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta, siue gratis, siue hospitio receptus sit.

Atrox iniuria, grauius punitur: atrocem autẽ iniuriam ex facto, loco, persona, & corporis parte quæ læsa fuit, reputamus.

Atrox [q] iniuria † æstimatur, vel ex facto [r]: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus, vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu † prætoris iniuria facta sit, vel ex persona: veluti si magistratus iniuriam passus fuerit: vel si senatori ab humili persona [s] iniuria facta sit: aut parenti, patronove fiat à liberis, vel libertis [t]. Aliter enim senatori & parẽtis patroniq́, aliter extranei & humilis p̃sonæ iniuria æstimatur. Nonnunquam [v] & locus vulneris atrocẽ iniuriam facit: veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, vtrum patrifamilias [x], an filiofamilias talis iniuria facta sit: nã & hæc atrox iniuria æstimabitur.

Illata iniuria aut ciuiliter, aut criminaliter vlciscitur ciuiliter, quando multa iniuriato adiudicatur: criminaliter, si quãdo reus iudicis arbitrio extra ordinẽ puniẽdus cõmittitur quo casu

---

a Membrum. Puta manum vel pedem. ADDITIO. Not. ex text. & glo. quid dicatur membrum: & habetur in l. non sunt liberi. ff. de statu hom. per glo. & doc. & an dens dicatur membrum, habetur in l. cui dens. ff. de ædil. edic. de quo vide Bart. & Io. de Imol. in l. ij. ff. de pub. iudi. Angel.

b Ruptum. Id est, detruncatum.

c Talio. Id est, similitudo supplicij: vt membrum pro membro.

d Quasi in magna. Hæc est ratio non ad proximum, sed ad illud quod erat pœna talionis. Accur.

e Aestimauerit. Per sacramentum taxatione iudicis.

f Honoraria. Facit ȿ. de iur. natu. gen. & ciui. §. proponebant.

g Aestimatio. Proposita actione iniuriarum prætoria, quę anno continuo tollitur: vt C. eo. l. si non conuicij. nisi in casu, vbi anno vtili datur: [i] vt ff. quod metus caus. l. si cum exceptione. §. post annum.

h In seruo actore. Id est, castaldo.

i Medij actus homine. Qui mesonauta, alias mediastinus dicitur. ff. nau. caup. stab. l. j. §. qui sunt. versi. nec enim. & §. caupones. versic. cæterum.

k Compedito. Id est, in eo seruo, qui nullam aliam affert vtilitatem: sed tantum ligatus stat.

l Sed & lex Cornelia. CASVS. Scire debes, quod pro omni iniuria de mundo debet agi actione iniuriarũ ex lege Cornel. de iniuriis. quod contingit in tribus casibus: puta si aliquis dicat se pulsatum, verberatum, vel domum suam vi introitam, & appello domum tuam, siue propria tibi fuerit, siue locata, siue gratis concessa. hoc dicit. Franciscus.

Lex Cornelia. Ideo sic dicta, quia Cornelius Sylla præfectus primus eam fecit: vt ff de accusat. l. hos accusare. in fine legis. Accursius.

m Introduxit. Scilicet d. l. Cornelia. in qua actiõe cõdemnatio fit æstimatione iudicis: nõ iureiurãdo in litẽ vt ff eo. l. cõstitutionibus. Sed nunquid in his casibus, qui tres sunt ex lege Cornelia, est hæc actio perpetua? Dicunt quidam, vt M. q̃ sic: cum omnis actio ex lege descendens sit perpetua: vt ȷ. de perpe. & temp. act. in prin. Sed Io. contra dicit enim semper eam anno continuo tolli: vt C. eod. l. si non conuitij. Et not. quod his tribus casibus est ciuilis, alias est vbiq; prætoria, cum à prætore sit inducta: vt ff. eo. l. prætor. Accursius.

n Pulsatum. Sine dolore.

o Verberatumve. Scilicet cum dolore: vt ff. eod. l. lex Cornelia. §. j.

p Domum suam. [z] Facit ff. de iis, qui deiec. vel effu. l. j. §. habitare.

Atrox iniuria. CASVS. Intellexi Domine Iusti. superius fieri mentionem de atroci iniuria. sed domine, qualiter cognoscam atrocem iniuriam? Et ipse resp. dicẽs, q̃ atrox iniuria quatuor modis cognoscitur: videlicet ex loco dupliciter. s. ex loco vbi fit, vel loco vulneris. Item ex facto, vt si aliq̃s vulneratus fuerit, vel grauiter læsus, & etiam ex persona: vt patet ex litera. h. d. Franc. de Aret.

q Atrox. Ideo atrox iniuria ab alia separatur, quæ sit minor. vt per hoc magis puniatur: vt ȿ. eo. §. pœna. ff. eo. l. prætor edixit. §. atrocem. & §. fin. & l. vulneris. & l. sequen.

r Ex facto. Magis, quam ex pretio rei vt ff. de incen. rui. nau. l. Pedius. §. j.

s Humili persona. Quæ sit persona humilis, dic: vt C. de incest. nupt. l. humilem.

t A liberis vel libertis. Quibus aduersus parentes & patronos agere permittitur, si sit atrox iniuria facta eis à parentibus & patronis: vt ff. e. l. prætor edixit. §. præterea. puta in oculo, vel in ore: vt ff. e. l. prætor. §. fin. & l. seq. Accur. ADDITIO. Dicas secundum Sali. in l. iniquum. C. qui acc. nõ pos. quod licet pro leui iniuria filius in potestate nõ possit patrẽ solenniter accusare: vt l. lis nulla. ff. de iu. tamen iudicis officiũ põt implorare pro graui: vt l. si lenones. C. de epis. au. Emancipatus quoq; pro leui delicto nõ accusat: sed pro graui sic: dũmodo ciuiliter agi nõ possit, alias secus, vt hic p do.

v Nonnunquam. Id est, aliquando, & sic duæ negationes faciunt vnam affirmationem. Accursius.

x Filiofamil. Nisi q̃a facta iniuria filio, duæ actiones nascun

---

Dicli- cet glos. j. prox. §. & in d. l. si nõ conuicij nullã approbet & ponat multas opin. tamẽ hic & in l. lex Corn. hanc ap p bat, quod ista actio sit ciuilis in tribus casibus. §. proxi. ȷ. eod. Ang.

Lex Cornel. vnde dicitur.

Domus sua.

z No.c relatiuu suus fu suum, n semper portat d miniũ, facitquo no. Bar. l. quintu §. argẽt ff. de a & arg. Angel.

† Cõco cum h §. ca. vl. glo. sup ver. atr ces. ext de do. v recitat noṙe hu §. & gl j. pau post me in c. si.e tra de c se eccl. alta.

† Na atrocio est quæ in conf ctu l. p tor e xit. in ff. eo. A gi. Per.

nes nascuntur: & vtriusque exercitium competit patri: vt ff. eod. l. sed si vnius. §. filiofamilias. & l. pater. sed facta iniuria patri, non ideo filius aget.

In summa. CASVS. Ille qui patitur iniuriam, potest agere de iniuria sibi illata ciuiliter, si voluerit, vel criminaliter. Si autem ciuiliter agat: æstimatione facta, secundum quod supra dictum est, iudex pœnam reo irrogabit. Si autem criminaliter: tunc extraordinaria pœna est imponenda. Hoc tamen vult semper obseruari dominus Iustin. quia illustres & superillustres iniurias sibi illatas, per procuratores agere possint, tam criminaliter, quam ciuiliter, secundum tenorem constitutionis Leonis, quam habes C. eod. l. fi. ad quam recurre. Francisc.

a Agere. Et sic tollitur vnum iudicium per aliud: cũ vtrunque sit proditum ad vindictam: vt ff. eo. l. prętor. §. j. & l. quod senatusconsultũ. in fin. in gl. si. secus si alterum esset de re familiari: vt C. quando ciui. actio criminapræiud. l. j. Et ideo si de iniuria atroci actum est iniuriarum, nihilominus potest agi lege Aquilia ad damnum, & econuerso. Nec enim actione iniuriarum agitur ad damnum, vt ad damnum, sed vt ad contumeliam: vt ff. eo. l. item apud Labeonem. §. si quis seruo verberato.

† Seu le-, sis sit, siue atrox: qa qui totũ dicit, nihil exclu-dit. Aegi. Per.

† Scili-cet solũ, non quem libet de populo: quia iniu-ria est cri-mẽ priua-tum. fallit in libello famoso. Aegi. Per.

In alijs vbicũque potest im-poni pœna corpo. nõ admit-titur procu-rator, ne-que agen-do, neque defenden-do. secun-dum Bar. Aeg. Per.

procurator interuenire nequaquam potest: nisi qui iniuriam persequitur, vel se defendit, aut illustris, aut superillustris sit.

In summa sciendũ est, de omni † iniuria, eum † qui passus est, posse vel criminaliter agere [a], vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agatur: æstimatione facta, secundũ quod dictum est [b], pœna [c] reo imponitur, si autem criminaliter: officio iudicis extraordinaria [d] pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana constitutio [e] introduxit, vt viri illustres [f] † quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem [g] iniuriarũ criminaliter vel persequi, vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet [h].

Etiam qui curauit vt cuipiam per alium iniuria fieret, iniuriarum tenetur.

Non solùm autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit iniuriam, vel qui procurauit, vt cui [i] mala [k] pugno perculeretur [l].

Actio iniuriarum non nascitur, nisi ab initio iniuriatus in animo suo iniuriam reuocauerit. Vel sic secundum glos. Actio iniuriarum iam nata tollitur dissimulatione. Aretinus.

Hæc actio dissimulatione [m] aboletur. & ideo si quis iniuriã dereliquerit: hoc est, statim passus, ad animum suum nõ reuocauerit [n]: postea ex pœnitentia remissam iniuriam nõ poterit recolere.

TITVLVS V.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE quasi ex delicto nascuntur.

Obligatio ex quasi delicto oriri dicitur, quando nõ ex dolo malo, sed magis imperitia quadam, & minus prouidè delinquitur: quo pacto & iudex si per imprudentiam perperã pronuntiauit, facit litem suam, id est, damnam eius litis, vt æquitati iudicantis videbitur, læso restaurare compellitur.

b Dictum est. Vt s. eod. §. pœna. in fin. §.

c Pœna. Pecuniaria, scilicet actori danda.

d Extraordinaria. Scilicet, capitis vel status si iudici sedeat, vel pecuniaria inferenda fisco, non actori: vt ff. eod. l. fin. Accursius.

ADDITIO. Et sic vbi pœna est in arbitrio iudicis, potest suum arbitrium extendere vsque ad mortem: quod est verum pensata & attentata facti qualitate. l. Pedius. §. j. ff. de incen. rui. nau. Item ex hac gl. elici potest, quod si ageretur de crimine ad pœnã pecuniariam fisco applicandam, iudicium dicitur esse criminale.

Pœna arbitraria ad mortẽ extenditur.

e Constitutio. Vt C. eod. l. fin.

f Illustres. Hi sunt qui tantum nomine illustres sunt, & non dignitate. illi autem sunt super eos, qui dignitatem & administrationem habent: supra quos nemo est, nisi Imperator. 1 quod dic vt not. in authen. vt ab illustri. & qui supra eos sunt. col. v.

1 Dic vt per glo. & omnes do. in l. fi. C. eo. Angel.

g Actionem. Id est, accusationem. Et est speciale in accusatione, alias contra: vt ff. de procur. l. licet. §. ad actionem. & ff. de pu. iud. l. pe. §. ad crimen.

h Apparet. Dic ergo hic casum eius legis.

Non solum. CASVS. Scire debes quod non solum tenetur actione iniuriarum qui fecit iniuriam: sed ille qui procurauit, vt ab alio fieret. h. d. Franc. de Aret.

i Vt cui. Id est, alicui. vel cuius, id est, alicuius.

k Mala. Id est, maxilla.

l Percuteretur. Sed videtur, quod ex tali consilio non teneatur: vt s. de obli. quæ ex delicto nascuntur. §. ope. in fin. §. Sed dic vt ibi diximus. Item argu. contra. s. mand. §. tua tantum. ibi, quia nemo ex consilio.

Hæc actio. CASVS. Si aliquis fecerit mihi iniuriam, & ego dissimulauerim: si pœniteam postea, & velim agere iniuriarum: non possum. hoc dicit. Francisc.

m Dissimulatione. Vt si risi, vel lusi, vel comedi cum eo postea. Item tollitur etiam nudo pacto ipso iure: vt ff. de pact. l. si tibi. §. quædam actiones. Sed nunquid est nata etiam statim facta iniuria: an ita demum si dicat ad animum reuoco? Quod vltimum dixit B. vt dicunt. Sed certe imo est nata statim. nec enim ex reuocatione ad animum, vel ex verbis talibus nascitur hæc actio, sed ex contumelia: vt ff de pactis. l. si vnus. § pactus. Item quomodo aboleretur hæc, nisi esset nata? certe nullo modo: vt ff de iniusto rupt. testamen. l. nam & si. § . post defectum. & ff. de verborum obligation. l. decem.

Actio iniuriarum quo modo tollitur.

n Non reuocauerit. Id est, aboleuerit. Non enim oportet dicere, ad animũ reuoco: sed sufficit si remaneat iratus, & ei non reconcilietur. 2 Sed quid si in vltima voluntate in pœnitẽtia remittit quasi coactus morte, & postea conualet: nunquid renascitur? Videtur quod sic: vt arg. s. de dona. §. mortis causa. Item quia coactus remansit: vnde prætor ratum nõ habet: vt ff quod met. causa. l. j. Sed contradico: quia fuit semel extincta: vnde in perpetuum resuscitari non potest: vt ff. de solu. l. qui res. §. aream. ibi, in perpetuum. Item præsumo, quod perpetuo voluerit remittere, siue cõualuerit, siue non. nam alias non potuit bene pœnitere, præsumam ergo eum non fuisse immemorẽ suæ salutis: vt C. ad leg. Iul. repe. l. fi. Item est contra ad id, quod hic dicit, nuda voluntate tolli hanc actionem. ff. de nego. gest. l. Pomponius. ibi, nam quomodo &c. & ibi not. gloss. nuda: sed certe ab initio tollitur nuda voluntate & simplici & vnius tantum sed si semel ad animum reuocauerit, non remittitur per nudam voluntatem: sed per voluntatem nudam verbis, vel pacto expressam, sic etiam ipso iure: vt dictum est per l. ff. de pact. l. si tibi. §. quædam.

2 Dic vt ff de adi. lega. l. fi. lio. §. Sera & vide l. iij. §. fi. ibi Bar. eo. ti. Ang.

Quia de obligationibus ex maleficio diximus, sequitur de iis, quæ ex quasi maleficio sunt. Accursius.

SI iudex[c] litem suā fecerit[b], nō propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neq; ex contractu[d] obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & inquantum de ea re æquum religioni iudicātis videbitur[e], pœnam sustinebit.

Si ex edibus quas quis inhabitat, quidpiam deiectum, effusumve fuerit, quod transeunti damnum intulerit, aut ea parte qua vulgò iter fit: aliquid suspensum habeat, cuius casus periculosus sit, ex quasi delicto obligatus pœnas hic descriptas incurrit.

Item is, ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat[f] deiectū effusumve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem nō propriè ex maleficio obligatus intelligitur: quia plerunq; ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgò iter fieri solet, id po-

pręm in tabellione malefaciente instrumētum secūdum Nico. de Neap. Aegi. Per.

SI iudex. Totus tit. diuiditur in duas partes principales. Primo ponit casus, in quibus qs obligatur ex quasi maleficio. Secūdo qua actione his casibus agatur. Secūda ibi, In his autem. CASVS. In toto tit. isto nihil aliud dicitur, nisi q̄ ponuntur quædam exempla, in quibus quidē exemplis tenetur aliquis ex quasi delicto: & inter omnia exēpla primū exemplum est de iudice, qui cognoscens inter me & aduersarium meum, per suam imprudentiam vel imperitiā contra iustitiā meā pronunciauit, credens equū de me facere. Iste enim iudex dicitur litem facere suam: hoc est damnum alterius in se transferre. In id etiam mihi tenetur, in quo per imperitiam suam me læsit. Sed quo genere dicemus ipsum mihi obligatū? Respon. vt superius dictum est, q̄ cum nō sit obligatus ex contractu, nec ex quasi cōtractu, eo q̄ neq; contraxit, neq; quasi contraxit, neq; ex maleficio: quia credebat bene facere: ex quasi delicto obligatur. Sed pro Deo, inquantum sustinebit iudex iste imperitus pœnam? Respon. q̄ inquantū æquum visum fuerit iudici maiori: hoc est, secundū quod plus, vel minus iudex maior viderit ipsum errasse. Secus enim est, si circa certa & communia aliquis iudex errauerit: & secus si errauerit circa occulta huius philosophiæ. hoc dicit. Franciscus.

Iudex. Siue sit paterfamilias iudex, siue filiusfamilias. sed quando est filiusfamilias, pater de peculio tenetur inquantū fuit in peculio: cū filiusfamilias litem suam fecit, vt ita sint duo specialia: & quia datur de peculio, licet sit quasi maleficiū, quod nō est alias: vt ff. de iis qui de. vel effu. l. j. §. si filiusfam. Item quia inspicitur tēpus, quo fecit litē suam in condēnando: licet alias rei iudicatæ tēpus spectetur: vt ff. de pe. l. quæsitum. & probantur hæc ff. de iudi. l. si filiusfa. Vel dic q̄ filius conuenitur: vt no. in d. §. si filiusfamil. Acc.

De peculio cum pater consueuit cōueniri.

Not. quod iste tit. non habet locum quando iudex per dolum vel corruptelam tulit sententiam: quia tunc tenetur proprie ex delicto: vt etiam not. Bart. in dicto §. si filiusfamil. Ang. Aret.

Litem suam. Id est, controuersiam, vel litigiū: vt in id teneatur ipse in quo læsit aliquē: & hoc qn̄ per ignorantiā vel imperitiā: vt j. sequit. Nā si dolo, tūc nō habet locū hic titulus: sed ex maleficio tenetur, & fit infamis: vt C. de pœ. iu. qui ma iu. l. fi. Sed nunquid hæc omnia in arbitro locū habent? Dicit Ioā. q̄ sic: vt C. de pact. l. si quis in cōscrib. Alij cōtra, cū possit pœna peti tantū: nec sentētia valeat: vt C. de ar. l. j. & l. ij. & maxime secundum noua iura, quæ loquūtur cū est iuratū ab arbitro, vel à partibus, secundū q̄ nihil eis erit præter sacramētū. vt in auth de iu. §. quia vero. vers. si aūt ex ignorātia. coll. vj Sed certe sentētia prima vera est nec obstat hæc auth. quia nihil erit ei. i. arbitro, præter sacramentum &c. f. vt possit cogere partes suo stare iudicio, vel eis. i. partibus. Nam vocabit alterā partem per iuramentū. sed & cōtra arbitrū nihilominus aget, vt dictum est. & per actionem in factum: vt j. eo §. fin.

Arbiter si facit litē suam [illegible] sit puniendus sicut iudex.

Fecerit. Id est, male iudicauerit.

Ex contractu. Vel quasi.

Videbitur. Vt si dubitauit circa legē Fusiam Caniniam. durius puniatur. si autem in l. illa, Gallus Aquilius mitius punitur: & hoc quando non fuit data pecunia iudici: vel promissa: alias graues pœnæ sequerentur: vt C. de pœ. iud. qui ma. iud. auth. nouo iure. & facit ad hoc rū. ff. de var. & extraor. cog. l. fi. Ac.

Item is ex cuius cœnaculo. CASVS. Iam vidistis vnum exemplum, vbi obligatus est aliquis non ex contractu: neq; ex quasi cōtractu, neq; ex maleficio, sed ex quasi maleficio est obligatus. Modo ponit hic aliud exemplum: vt ecce, Si de cœnaculo alicuius fuerit aliquid eiectum, vel effusum ex quo aliquis læditur: iste de cuius cœnaculo illud eiicitur vel effunditur, est obligatus, nō ex contractu, neq; ex quasi contractu, neq; ex maleficio: quia ipse non eiecit: sed ex quasi maleficio. i. quo ad id quod iminet, quasi deliquisse videatur, eo quod vsus est opera malorū hominum. Et possum coniungere sequentem versiculum, si ex certa scientia non facio: vt per exempla distinguam. Et sumus in versiculo, Cui similis est. Iam vidistis duo exempla, in quibus est obligatus ex quasi maleficio: adhuc ponit aliud exēplum parū differens à secundo. Ecce, si aliquis habebat aliquid positum vel suspensum super viam publicā, quod nocere posset transeuntibus, qui ita patitur positū vel suspensum, tenetur ex quasi delicto, vel maleficio, quanquam nemo læsus fuerit: dumtamen id quod positū est, vel appensum, lædere possit aliquē si ceciderit: & punitur ex secundo edicto de eiectis & effusis in decē aureis licet nihil nocuerit. Non eñ inspicitur hic euentus. sed quid euenire pōt. In eiectis vero vel effusis tūc demū puniendus est qs, cū per eiectū vel effusum alicui nocitū fuerit. Sed dñe, pro Deo, quæ est pœna de eiectis vel effusis? Et respon. dom. Iusti. quod ex primo edicto de eiectis, vel effusis pœna est tripli dāni dati. Si autē liber homo interfectus fuerit per eiectū vel effusum: tūc cōstituta est pœna quinquaginta aureorū. Si aūt veniat liber homo, & per eiectū vel effusum ei nocitū sit: tūc punitur inquantū iudici æquum videbitur. Debet eñ iudex cōputare impendia in curatione facta, & operas eius quibus caruit: forte si scriptor manu dextera mutilatus est, vel alibi est vulneratus, ita quod scribere nō potest, vel quibus cariturus: vt puta scriptor est, & manus est ei abscissa, qua scribere solebat, quod tñ difficilimū est enarrare, dicit gl. q̄ non referas ad impendia, sed ad operas quibus caruit &c. Licet eñ ita esset, quod solebat quolibet anno decē libras scribēdo lucrari: nō tamē propter hoc sequitur, q̄ in posterū faceret. Posset enim cōtingere, q̄ non inueniret qui operas suas conduceret. & hoc vult dicere litera ista. h. d. Fran. de Ar.

Habita. Hospes plane nō tenet, sed is qui hospitium

deder

dederit: vt ff. de iis, qui deie. vel eff. l. j. §. pe. Accur.

ADDITIO Not. quod quando quis debet citari ad domũ solitæ habitationis, nõ sufficit citari ad hospitiũ: iuxta l. iiij. §. prætor. & ibi late Bar. ff. de da. infe.

Id positum Licet ipse non posuerit.

Si ceciderit. Non enim spectatur, vt noceat.

Pœna. Præstanda.

Decem aureorũ. Vel solidorum: vt ff. de iis, qui deiec. vel effu. de. l. si vero. § prætor. & §. fina. & tunc dicas actionem in factum fore annuam: vt ff. de popul. actio. l. fin.

Constituta est actio. Perpetua, quæ hæredi datur, sed in hæredem non datur: vt ff. de iis qui deie. vel eff. de. l. si vero. § hæc autem actio.

Quinquaginta. Ideo certa pœna statuitur: quia non potest æstimatio liberi corporis fieri: vt ff. ad legem Rho. de iactu. l. ij. §. ij. Et competit hæc actio intra annum, & nec hæredi nec in hæredem datur: cum sit pœnalis & popularis: quæ prius datur ei, cuius magis interest: vt ff. de iis, qui deie. vel effu. l. si vero. §. quæ autem.

Actio datur. Perpetua sibi: sed alij puta hæredi pro eo si mortuus est, annalis datur: vt ff. de iis, qui deiec. vel effu. de. l. si vero plures. §. hæc autem actio.

situm aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere. quo casu pœna decem aureorum cõstituta est. De eo verò, quod deiectum effusum've est, dupli quantũ damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem verò liberum occisum quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si verò viuat, nocitumq; ei esse dicatur: quantum ob eam rem æquum iudici videt, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præstitas, cæteraq; impẽdia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis est factus.

Si ex cœnaculo filij habitãtis seorsum à patre aliquid fuerit proiectũ, vel aliquid fuerit appensum, vel fecerit litem suam: pater non tenetur. Aretinus.

Si filiusfamilias seorsum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectũ effusum've fuerit, siue quid positum suspẽsum've habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit, in patrẽ nullã esse actionẽ, sed cum ipso filio agendũ esse. Quod & in filiofamilias iudice obseruandum est: qui litẽ suã fecerit.

Nauis, cauponæ, & stabuli exercitio præfectus, si ij quorũ opera vtitur, furtũ aut dolum in naui, caupona, & stabulo cõmiserint, ex quasi delicto obligatus, eorũ factum præstare debet.

Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo aut furto, quod in naui, aut caupona, aut stabulo factũ erit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modò ipsius nullum est maleficiũ. sed alicuius eorũ, quorũ opera nauẽ aut cauponã, aut stabulum exercet. Cùm enim neq; ex maleficio,

Est factus. Quia difficillimum est æstimare futuras operas.

Si filiusfamilias &c. ADDITIO Supra dictum est, quod si aliquid de hospitio patrisfa. eiectũ vel effusum sit: quod alicui nocuerit: vel si aliquid positũ vel suspensum fuerit supra viam publicam, cuius casus transeuntibus est periculosus: qualiter agatur contra patremf. ex edicto eiectis vel effusis. Sed pone, quod ex domo alicuius filiifa. seorsum à patre habitantis fuerit aliquid eiectum vel effusum, quod alicui transeunti nocuerit, vel aliquid habuerit appensum &c. quid iuris in isto casu: dabiturne actio in patrem? Et rñ Iusti. quod non dabitur in patrẽ aliqua actio, nec etiã actio ex peculio, sed contra filiumfa. est agendum. Hoc etiam idẽ obseruandum dicit litera in filiofa. iudice, qui per imperitiam suam litem suã fecit, & per imprudentiam. Hoc autem exponũt quidã, quod si filiusfam. per imperitiam litem suã fecerit: si seorsum à patre habitauerit, non tenetur pater etiam de peculio. Si autem cum patre habitauerit, pater de peculio tenetur. Sed dominus Guido pro constanti ponit, quod si filiusfam. per imperitiam litem suam fecerit, siue seorsum habitauerit à patre, siue cum patre: hoc nõ refert. Semper enim filius tenetur in solidum: pater autem peculio tenus, & glo. secundum quod in gl. ordi. est. Idem est in filiofa. quo ad hoc, scilicet vt semper teneatur filiusfam. in solidum, siue simul cum patre habitauerit, siue seorsum à patre. sed tamen quando filius litem suam facit, pater tenet de peculio, licet filius seorsum habitauerit, quamquam in casu, quando filiusfamil. aliquid appositũ habet, qd nocere possit, pater non teneatur. Franc.

Seorsum. Id est, separatus à patre.

Nullam esse. Etiã de peculio: vt ff de iis, qui deiec. vel effud. l. j. §. si filiusfamilias.

Litem suam fecerit. Scilicet si sine patre habitauerit, alias pater de peculio tenetur: vt ff. de iu. l. si filiusfamilias secundum Ioan. Vel dic idem, scilicet vt teneatur ipse filiusfamilias, habitet cũ patre, vel non. (sed secundum Azonem pater hic tenetur de peculio, vt dictum est per l. ff de iis, qui deie. vel effud. l. j. §. si filiusfamilias.) si Filio vero condemnato, & ibi pater tenetur de peculio: vt ff. de noxal. act. l. & si condemnatus. & ff. de pe. l. iij. §. idẽ scribit.

Item exercitor. Non solum in exẽplis prædictis tenetur quis, siue obligatur ex quasi maleficio: sed similiter potest conuenienter poni exemplum de exercitore nauis, aut cauponæ, aut stabulario. Si enim aliquod furtum vel damnum fuerit factum in naui, vel caupona, vel stabulo per aliquem eorum quorum opera vtitur magnus exercitor nauis, vel stabuli, vel dominus cauponæ, ex quasi maleficio obligatur: quia deliquisse videtur, qui opera malorum hominum vtitur. In omnibus autem quatuor exemplis siue casibus supradictis potest aliquis per actionem in factum, quæ hæredi datur, sed non contra hæredem, consequi illud in quo sibi obligantur prædicti. hoc dicit vsque ad finem tituli. Franciscus.

Item exercitor. Quiasit, dic vt infra, quod cum eo. §. ij. Accursius.

Quasi ex maleficio. Id est, actione in factum in duplum, vt ff. nautæ cau. stab. l. fina. & ff. fur. aduer. nau. cau. stab. l. prima. item est & alia in factum actio, quæ est ex eo contractu de recepto: vt ff. nautæ caup. stab. l. j. in principio.

ADDITIO Et hic dicit Ioan. Fab. quod si dominus fuit condemnatus ex facto nautarum, ab eis potest repetere: argum l. si colonus ff. de aqua pluuia arcenda & l. si vero. §. cum autem. ff. de iis, qui deiec. vel effude.

Secus si extra hospitiũ vel si nõ est factum à familia: quod verũ nisi receperit saluum fore. Aegid. Per.

Quia in culpa est, qui vtitur opera malorũ. Aeg. Per.

Dic secũdũ An. quod ista vltima videtur verior: quia ex cõtractu, vel quasi pater tenetur de peculio nõ autem ex delicto, vel quasi.

Ex con

a Ex contractu. Vel quasi.

b Aliquatenus culpę reus. Facit ff. ad legem Aqui. l. si seruus seruum. §. Proculus. & ff. fur. aduer. nau. cau. sta. l. j. §. penultimo.

c In his autem casibus, f. supradictis omnibus.

d Hæredi. i. patienti iniuriā. Sed in casu de suspenso nō datur hæredi: vt diximus s. eod. §. item is. ver. ad hominem. Et nota hic differentiā inter actionē ex maleficio, & quasi ex maleficio. nā vbi est ex maleficio: si plures sunt, quilibet in solidū conuenit: sed secus in hac actione ex quasi maleficio: vt C. de condic. fur. l. j. et ff. nau. cau. sta. l. j. & l. fi. §. si plures. Itē in actione ex maleficio vnus soluendo nō liberat alium: sed in hac sic: vt ff. nau. cau. sta. l. licet. §. possumus. & dicta l. j. de cōdic. fur. Itē furti nō ceduntur act. ex maleficio: vt ff. nau. cau. sta. l. sed & ipsi. sed in actione ex quasi maleficio ceduntur: vt dicto §. possumus. Datur etiam hæc actio nō cessa: vt ff. de iis qui deie. vel effu. l. si vero plures. §. cū autē. Item hæ generalius dantur hæredibus actorū, vt hic, quam illæ, quæ sunt ex maleficio: vt j. de perp. & temp. act. §. sed hæredibus.

Actio ex maleficio et quasi ex maleficio differunt.

neque ex contractu [a] sit aduersus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus [b] est, quòd opera malorū hominū vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

Ex quasi maleficio agitur actione in factū, quæ non transit contra hæredem.

In his autem casibus [c] in factum actio competit: quæ hæredi [d] quidem datur, aduersus hæredē autem non competit.

TITVLVS VI.

e Aduersus hæredem. Vt ff. de iu. l. Iulianus autem. & ff. nau. cau. sta. l. fina. §. hæc iudicia.

Titulus iste continuari potest: vt dicit glo. s. in titu. de obliga. quam sequitur Bal. hic. Vnde nota diligenter glossam Accursij positam super titulum, quæ soluit aliquas notabiles quæstiones, dicens sic.

Actio in singulari recte definitur.

f De actionibus. Ideo ponit in plurali, quia plures actiones sunt: vt j. e. per totū. Sed cū sint plures, quare in singulari numero definitur: vt j. eo. §. j.? Respō. licet sit numeri singularis: tamen ponitur vt genus, vt in aliis definitionibus contingit: & sub se continet omnes actiones. Item quare non dicit de agendo? Respō. quia illud est facti, hoc iuris. Acc. Vult dicere glo. q gerundia denotant actum, prout est in facto, vt est in exercitio: quia deriuant à verbo, quod significat agere vel pati. sed hic nō tractat de actionibus, prout sunt in actu: sed ꝑut sunt iuris. ita dicūt doc. hic.

Istam sequuntur Cy. Fab. Angel. & Ias.

Superest. Totus iste tit. diuidit in tres partes principales. Primo ponit continuatio istius tit ad præced. materias. Secūdo definitur actio. Tertio ponit diuisio omniū actionū. Secūda ibi ꝑpe principiū. Actio autem nihil. Tertia ibi, Omnium autem actionum.

Hanc secundam continuationem aliqualiter impugnat Batr. vide hic per dominum Ia.

CASVS. Dicit Iustin. continuando processum suum: Ex quo expeditum est primo de personis & rebus: superest vt iam de actionibus loquamur. Sed pone: Dñe, iam video, quod vos vultis tractare de action. dicatis ergo mihi, quid est actio? Ad hoc resp. Iusti. definiendo actionem sic, quod actio nihil aliud sit, quam ius persequendi, in iudicio quod sibi debetur. & hoc vsq; ad illum §. omnium autem actionum. Franc.

Istā primam partem sequūtur Fa. An ge. & Ia.

Superest. Sed qd superest? Rū. forma v vt s. de iu. natu. §. fin. Vel dic quod supra tractatum est de obligation. quarum filiæ sunt actiones: vt ff. de procura. l. licet §. ea obligatio. & s. de verbo. obli. in prin. ideo de filia post matrem ponit & quasi ordine successorio.

Quare

g Actio autem. Not. q actio quandoq; pro actu ponitur: vt in auth. de non alie. §. sinimus. in fi. glo. actio. col. ij. & C. de sacrosan. eccle. auth. hoc ius porrectum. in prin. & ff. de dona. inter virum & vxo. l. iij. §. sciendum. circa medium. Quandoq; pro accusatione criminali: vt C. quādo ciui. actio. cri. præ. l. j. Quandoque pro iure agendi vel persequēdi: 3 vt hic, & ff. e. l. nihil. 4 Itē nota, quod illud quod de actione hic dicitur, voluit Pla. dicere de causa, scilicet quod causa sit actio: vt sicut apud dialecticos dicitur argumentum, quod ex propositione, assumptione, & cōclusione consistit, non tantum cōclusio: sic apud legistas actio, causa agendi dicatur: vt si dicam: conuenio te ad decem, quia vendidi tibi equum pro x. sit idem ac si dicerem, ago cōtra te actione ex vēdito: Sed Azo dicit (quod & verū est) aliud esse causam, & aliud actionē. Nam obligatio est causa & mater actionis: vt ff. de procur. l. licet. §. ea obligatio. sicut ergo aliud est obligatio, & aliud est actio: sic aliud est causa, & aliud actio. Item quia vēdidi, est factum: 5 sed actio est ius: vt ff de cur. fur. l. consilio. §. j. & fi. & hic. Itē potest esse q vendidi, & nō cōpetat mihi actio: quia mihi solutum est: vel quia remisi. vnde hæc verba, quia vēdidi, non sunt actio. Item nomina certa actionū sunt à iure inducta. f. ex empto, & similes: nec hoc inductū est, vt causa sit actio Si quis ergo hoc velit dicere, nō potest, cū lex. nō dicat: vt ff de supel. leg. l. Labeo. in fi. Itē si causa esset actio: frustra diceret lex mutari actiōis nomē cum agit de dolo patroni, vel parētis, vel similiū personarū: de quorū dolo nō agitur per actionē de dolo, sed per actionem in factum. Nam ad quid mutaretur nomen, cum tamen causa maneret eadē, si esset ius in sola causa? Concludo ergo & dico, quod aliud est causa, & aliud est actio: Item licet dixerim, quod nomina sunt actionū ex empto, & similes, caue tibi, quia non sunt actiones, sed actionum nomina: sicut hæc dictio homo, non est homo, sed significat hominem.

h Nihil aliud est. Patet ergo qđ olim aliud erat. erat enim conceptio verborū formata à magistratibus: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde ex his. & §. omniū. vnde formula vulgaris dicebatur: vt ff. de fur. l. si seruus nauem. Sed hodie hęc solennitas est sublata: vt C. de formu. & impe. l. j. & ij. etiam circa interdicta est sublata huiusmodi solēnitas: vt j. de interdictis §. fi. Sed quæ erat olim differētia inter actionem & interdicta? Nam & interdicta erant verborum conceptiones: vt infra de interdictis. in principio. Respond. vt dicemus ibi. 9 At hodie nulla est differentia inter interdicta & actiones: cum interdictum nihil aliud sit, quam actio prætoria: vt infra de interdictis. §. finali. Idem tenuit glo. in tit. ff. de interdict. quæ reprehenditur per Bar. & doct. ibi, quia est differentia inter actionem & interdictum, sicut inter matrem & filiam: cum ex interdicto oriatur actio in factum: vt in §. fin. j. de interdictis.

i Quam ius. Scilicet ciuile, vbi est actio ciuilis: vel prætorium, vbi actio prætoria est. nā ciuiles actiones & prætoriæ

Non summatur: quia Imperator definiēdo procedit: nec possunt definitiones breuius summari. Aretinus.

Annota, Tertiam iuris ciuilis partem, quæ actiones respicit, aggreditur Imperator: quas meritò tractatui obligationū postposuit, cū ab obligationibus: vtpote à matre originem ducant,

Superest [g], vt de actionib[9] loquamur. Actio autem [h] nihil alid est [i], quā ius

tô modo capitur p administratione vt in §. iusiurādum, in auth. vt iudi. sine quoque suff.

Actio & causa sunt diuersa.

† Franciscus Hotomanus in commentarijs suis quos in hunc tractatū scripsit elegantissimos putat hoc loco ius positū p vis, transpositiōe scilicet literarū sicut econtrario in diffinitione tutelæ vis ꝑ ius positū esse contendit: ... illū videro.

Isti argumento impossibile est ... pondere secundum ... loā. Fab.

Verbi tempera... tam. Bar. in l. inf... mem. f... pu iud. Imo id... in substantia. Ange. & Ias.

Istam glo. reprobat Ias. ... dic ali... vt per ei... hic q... olim erat differentia solum in mo... loquendi ... Nico. ... & Ias.

Actio ... tā de iure ciuili que prætorio

& prætorias, dico hic definiri. Item nota, q̄ actio est ius quo persequimur, sed obligatio est ius ꝓpter qđ persequimur. Et si quæratur, quod sit istud ius: vel naturale, vel ciuile, vel prætorium, vel gentium? Respō. quia ciuile vel prætorium, vt modo diximus. Nec facias magnam vim ibi: quia cū multas habeat significationes hæc dictio ius: vt ff. de iusti. & iur. l. penul. & fi. hoc est etiam vnum de significatis eius, vt dicatur ius agendi vel persequendi. Sed ad

persequēdi[a] in iudicio[b] quod sibi debetur[c].

Prima actionū diuisio hæc est, vt quædam reales sint, quædam personales. Personalibus etenim cum eo experimur, qui nobis aut ex cōtractu, aut quasi, vel ex delicto, aut quasi obnoxius est. realibus verò, quotiescūq; cū eo agimus, qui nullo iure nobis obligatur, res tamen nostra possessor est.

Omniū aūt actionum

cuius differētiam ponitur in definitione ius, cum singula membra posita in definitione habeant suum ministerium? Respō. secundum M. q̄ ad differētiam rerum corporalium hic ponitur: vt det intelligere, quod actio sit res incorporalis, quod verum est: vt s. de rebus cor. & incorp. §. j. Vel melius dicas ad differentiam officij iudicis, quod non est actio: vt ff. de mil. l. quod si minor. §. fi. licet M. dicat q̄ officium iudicis est actio: & est pro eo, quod dicit lex in actione iniuriarum fieri æstimationem iudicis officio: vt s. de iniur. §. pœna autem. & §. in summa. Sed certe actio iniuriarum est actio, cui inhęret officium iudicis: non tamen illud officium est actio: sed in facto potius hoc consistit. ius enim petendi per actionem mihi competit: quod per hoc, officium iudicis mitigatur. Sed quid petam? Resp. quod æstimauero. nam debeo æstimare, licet iudex possit refrenare. est tamē quoddam aliud officium, quod vicem sustinet & obtinet actionis, vt dicemus j. eo. §. præterea in fine §.

a Persequendi. Hoc dicitur ad differentiā exceptionum, quæ dantur reis, per quas defendunt. Sicut enim actiones sunt arma actorū, ita exceptiones sunt arma reorum: vt ff. de excep. l. ij. in prin. & §. illud.

b In iudicio. Hoc dicit ad differentiam eorum, quæ fiunt, licet etiam extra iudiciū: non tamen sunt actiones, vt si nocturnum vel diurnū furem vel militē deserentem militiā quis capiat: vt ff. ad leg. Aquil. l. iiij. & C. quādo lic. vnicuiq; sine iud. se vind. l. j. & ij. Itē & propter debitorem fugitiuum, quem capere possumus: vt ff. de iis, quæ in frau. cre. l. ait prætor. §. si debitorem licet quidam exponant l. illam ibi, quod captus fuit authoritate iudicis. Accursius. ADDITIO. Dic idem in omnibus personis, quæ pertinent ad obedientiam perpetuam, de quo non sit quæstio: vt in monacho, fratre, vel vxore, quia si aufugiant, poterūt capi propria authoritate: vt per Bald. in l. j. C. vbi quis decu. alia ve cond. conuen. secus si esset quæstio. Ias.

c Quod sibi debet. Hoc duobus modis exponit: vel ad differentiā realis actionis, secundū Azo. & ita stricte accipitur hæc definitio pro personali actione tantum, 3 sicut accipitur: vt ff. e. l. actio in personam. Vel largius, 3 vt etiā realem cōtineat, nō tamen officiū iudicis: vt ff. e. l. actionū genera. quādoq; largissime, vt etiam iudicis officiū contineat: illud, s. quod est loco actionis: vt per quod restitutio minorū petitur: vt ff. eo. l. actionis verbo. Vel ponunt hæc verba ad differentiam criminaliū actionū per quas persequor, mihi debitū, sed ad vindictā. & secundū hoc etiam realem actionē dicas definiri hic. licet enim non sit obligatus, qui realiter tenet: vt j. e. §. j. ibi, aut cū eo agit, qui nullo &c. verū est personaliter: grosse 4 tamen potest dici, q̄ sit realiter obligatus. Et facit pro hoc, vt etiam realis hic definiatur: quia verbū debere, & ad actionē in rem, & ad actionē in personā refertur: vt ff. de ver. signi. l. pecuniæ. §. fi. Item facit quod est in definitione verbum persequēdi, quod est cōmune tam ad realem, quam ad personalē actionē: vt ff. eod. l. actio in personam. Itē facit j. eo §. j. in prin. vbi actio realis species est actionis, sicut personalis. & ita large accipio hic verbū debet, sed in stricta significatione verbi huius debere, tantum alienum & non meum mihi debetur, vnde personalis actio tantū definiri videtur: 5 vt j. eo. §. sic itaque. & s. de leg. §. sed & si rem. Sed certe quādoque ago etiam ad id, qđ mihi non debetur: vt C. de pact. l. si pacto quo pœnā. nam ibi ago ad id, quod nō est debitū: sed ad id, quod ex nudo pacto cōuenit. Sed certe illud naturaliter erat debitū, q̄ nudo pacto debebatur: 6 vt ff. de fideius. l. fideiussor. §. fideiussor. Vel non agitur ibi ad id, quod nudo pacto debetur: sed ad id quod vere debetur, sed prætextu eius consequitur etiam q̄ nudo pacto debetur: vt ff. de ver. sig. l. si cui. 7 Itē oppono de popularibus actionibus. Nam in eis nō dicitur debitum, & tamē petitur: vt ff. de po. act. l. pe. Sed non obstat, quia saltem post lit. contest. debetur. Vel dic, quia & sibi debitū persequitur. nam cum toti populo sit debitū: ergo & sibi. 8 Item oppono de actione iniuriarum: quia non dicitur esse in bonis: vt ff. de iniur. l. iniuriarum. Item non ad debitū, sed ad vindictam cōpetit: vt ff. de col. bo. l. iij. §. emancipatus. & tamen est actio? R̄n. non est in bonis, vt transeat ad hæredes: vt ff. ad legem Fal. l. pœnalis. Item licet detur ad vindictā: tamē potest deberi mihi propter id, quod est in æstimatiōe vindictę: vel propter id, qđ est in alterū vt vindicta. Item oppono de petitione hæreditatis. Item de actione de peculio. Nam in his agitur etiam antequā sit penes possessorem, vel antequā sit in peculio: vt ff. de pe. hær. l. iij. & l. si quo. & ff. de pe. l. quæsitum. in princ. & ff. de li. le. l. si quis reum. §. idē. Sed dic esse subaudiendū hic, vel deberi speratur. 9 Vel dic, q̄ quando fuit actio proposita, fuit efficax tantum pro eo, quod tunc erat penes successorē vel in peculio: & postea cū augebat, eatenus & actionis efficacia crescebat: cū vniuersalis vel in aliquo vniuerso fuit petitio: vt ff. de iu. l. solemus. Itē opponit de actionibus, quas intendunt aliqui pro aliis, vt procurator, & tutor, & prælatus & similes. nam agūt, & tamen non sibi debitū petūt. Sed dic q̄ quasi domini sunt: vt ff. pro emp. l. qui fundum. §. si tutor. Vel dic sibi, id est ei cui actio cōpetit, quæ intēditur. Vel subaudi: quod sibi debetur: vel ei cuius nomine agitur, huius alternatiuæ secunda pars est vera.

Omnium autem. Ista pars diuiditur in sex partes, prout in hoc tit. ponunt, s. diuisiones actionū, quas enumerat per ordinē gl. magistralis. in §. sunt præterea. j. eo. Et ibi gl. addit alias sex diuisiones, quæ ponuntur in aliis locis extra hunc titulum. Prima diuisio actionum est, quæ respicit causam materialem: quia quædā actiones sunt reales, quędā personales, quædā causam mistam habentes. Et ista pars durat vsq; ad §. sed iste. Secunda diuisio est, quę respicit causam efficientē, qa quædam ciuiles, quædā prætoriæ. Et durat vsq; ad §. sequēs. Tertia est respiciens causam finalē, quia quædam sunt rei persecutoriæ, quædam pœnales, quædam mistæ rei & pœnæ. Et durat vsq; ad §. omnes. Quarta est respiciens causam formalem: quia quædam dantur ad simplum, quædam ad duplum, quædam ad triplum, quædam ad quadruplum: vsq; ad §. actionum. Quinta est respiciens causam substātialem: quia quędam sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris: ibi vsq; ad §. sunt præterea. Sexta est respiciēs persecutionis effectū: quia quædā sunt persecutoriæ solidi, quædā non, vsque ad finem: vt sequitur Bald. hic. Item prima subdiuiditur in duas partes. Primo diuidit. Secundo membra declarat. Secunda ibi, Nanq;. nam totus iste titulus procedit per diuisiones actionum. CASVS.

Ius ad quid ponitur in difinitione actionis.

Officium iudicis an sit actio.

3 Et male. Angel.

Quod nota pro statutis, i quib⁹ verba sunt stricte intelligēda. l. iiij. §. hęc verba. ff. de negot. gesti. & l. quicquid ff. de ver. oblig.

Idem Ioan. Fa. & Nico. in glo. super verbo quamuis. s. eod. §.

4 Ista gl. est no. q̄ vba multoties intelliguntur grosso modo nō tū in statutis. Pla. Angel. & Ia.

5 Imo etiam realis secundum communiter doct. hic.

6 Ista sol. non procedit secūdum doc. quantum ad materiam text. nostri.

7 Ista cōtinet meram veritatem vt per domi. hic.

8 Ista reprobatur communiter p do. hic.

9 Sed hęc reprobat: quia arguit imperatorē de insufficiētia.

Accefsi ad Iuftin. & ita propofui coram eo: Domine, ego fatis bene video, quid eft actio: pro Deo dicatis mihi fi placet, aliquam compēdiofam viam vel diuifionem actionis. & ad hoc refp. Iuftinia. Amice, libenter dico tibi: quia omnium actionū, quibus inter aliquos litigatores apud iudices ordinarios, vel delegatos, vel etiam apud arbitros cōpromiffarios de quacunqꝫ re corporali, vel incorporali agitur, fumma diuifio in duo genera diducitur. aut enim

quibus inter aliquos [a] apud iudices [b] arbitrosve [c] † de quacūqꝫ re [d] q̄rit, fūma [e] diuifio in duo gn̄a diducit: aut enim in rē funt [f], aut in perfonā.

omnes actiones funt in rem, aut in perfonam. Et quod ifta diuifio fit bona, liquet tali ratione. Nam quicunqꝫ in iudicio experitur, aut agit cum eo, qui obligatus eft ex contractu, vel quafi: aut ex maleficio, vel quafi: aut aliis quibufdam, id eft ex variis caufarum figuris: & in hoc cafu, quando agitur contra eum: qui in aliquo prædictorum modorum obligatus eft, proditæ funt actiones in perfonā: per quas actor intendit aduerfariū fuum aliquid ei dare, aut facere oportere. Aut agit cum eo, qui nullo iure fibi eft obligatus: mouet tamen ei controuerfiam de aliqua re: & in hoc cafu proditæ funt actiones in rem. Cum ergo quicunque agit, aut agit cōtra eum: qui fibi obligatus eft: & tunc contra eum habet locum actio in perfonam aut cōtra eum, qui nullo iure eft fibi obligatus: & tūc habet locum act. in rē, & pluribus modis agi nō poteft. liquet igitur manifefte, ꝙ fupradicta diuifio bona fit. Sed domine, iam video, quia diuifionē veftram fatis probabili ratione cōfirmaftis. pro Deo, fi placet, ponatis mihi familiare exemplum qualiter agitur cum eo, qui nullo iure eft obligatus? Ad hoc refp. Impera. Amice, ponamus quod aliquis pofsideat aliquam rem corporalem, quā Titius affirmat effe fuam: & ille qui pofsidet, dicat rem illā fuā effe. Nam in cafu ifto, fi Titius rem illam fuā effe intendat, & à poffeffore iure dominij eam vendicet: tunc actio in rem locum habet. Et hæc dicuntur vfque ad illum §. æque fi agat. Franc.

a Inter aliquos. Videtur innuere, quod aliç actiones funt, quæ corā aliis proponunt: fed non eft verū Acc. Sol. [1] dic, quod hic relatiuum ftat declaratiue, quia adiicitur qualitati cōuenienti vnicuique contento fub genere.

b Iudices. Ordinarios vel delegatos.

c Arbitros ve. Id eft, cōpromiffarios. nam apud eos actiones [2] proponendæ funt: vt hic, & ff. de arbitris. l. j. Accurfius.

ADDITIO. Eft etiam libellus offerendus: vt C. de arbi. l. cum antea. §. exceptis videlicet, in glo. conuentum. circa finem. Sed contra, fecundum Pla. C. de epifco. & cler. authen. generaliter? Ad quod refpon. quia ibi non de libelli oblatione loquitur: fed de remifsione cautionis, quç confenfu partium fieri poteft: vt ff. de feriis. l. j. primo refponfo.

d De quacunqꝫ re. Generaliter accipe verbum rei: vt ff. fi cer. pet. l. j. in fin. nam pro corporalibus & incorporalibus competunt actiones: vt j. eod. §. proxi. & §. ij. & ff. fi fer. vendi. l. j. & ij. in prin.

e Summa. Id eft, prima quo ad tractatū, fcilicet [3] vel fumma, id eft breuis. breuior enim effe non poteft, quā bimembris, ficut ifta eft. Sed opponitur j eod. §. quædam. Refp. quia & illæ funt reales, quando ad res agitur. Item in perfonam, quando ad perfonales præftationes agitur: imo etiā fi fimul agatur. nō tamen egrediuntur hanc diuifionem, cum fint in rem & in perfonam, nifi enim fic exponeretur, iam multæ inuenirentur breuiores: vt j. eod. §. aliæ. & §. actionum. & aliæ quædam diuifiones, quæ breuiores inuenirentur.

ADDITIO. Dic, melius facit textus in l. quis ergo cafus. ff. de pecu. Sed contra gl. inftatur: quia actio in rem fcripta, rem comitatur, & tamen non eft realis: vt infra eodem. §. quædam. fed folue vt ibi, quia ius agendi ex reali oritur ex ipfa re, & ipfi rei competit, & contra ipfam rem: vt hic. & in fimili dicimus in feruitute debita fundo. ff. de nego. geft. l. qui aliena. §. fina. & fic in actione perfonali in rem fcripta: vt dicto §. quædam. Angel.

Nanqꝫ agit vnufquifqꝫ aut [g] cū eo, qui ei obligatus eft, vel ex contractu, vel ex maleficio. quo cafu ꝓditæ funt actiones in perfonā, ꝑ quas [h] ītēdit [i]

f Aut enim in rem funt. Ideo in rem dicuntur, quia rē concomitantur: vt ff. de pub. l. Imperatores. & in perfonam: quia non recedunt à perfona obligati, vel hæredis eius, cuius eadem eft perfona: vt ff. eod. l. actionum genera. §. j. & ij. & in authen. de iureiuran. à mor. præft. in prin. colla. v.

LIBELLVS IN ACTIONE IN REM, SIVE IN REI vendicatione.

Nanqꝫ agit. In actione in rem, fiue rei vēdicatione, fi libellum quis formare velit, non poterit nifi contra poffefforem: quia poffefsio parit in rem actionem aduerfario: vt C. de ali. iudi. mutan. caufa facta. l. vnica. vel contra illum, qui dolo defiit pofsidere: vt ff. de noxali. actio. l. lectio. ff. de reg. iuris. l. qui dolo. extra de iud. capi. dilecti. propter quod fic interrogat reū, cum vult experiri contra eum, vtrum pofsideat, vel dolo defiit pofsidere, ne fruftra experiatur: vt ff. de rei vēdi. l. qui petitorio. & cogitur refpondere. & in iure facienda eft interrogatio & refponfio: vt ff. de interro. act. l. qui feruum. §. qui iure. & l. j. in principio. & fi neget fe reus pofsidere cum pofsideat, amittet poffefsio. & transfertur in actorem propter mendacium fuum: vt ff. de rei ven. l. fina. in prin. & fi non pofsideat, liber erit, nifi dolo defierit pofsidere: quem dolum oportebit actorem probare: vt ff. de probat. l. quoties. §. qui dolo. Si vero dicat vere fe pofsidere cum pofsideat: tunc formabitur libellus in hunc modū: Propono fiue dico ego a, contra b, quod ipfe detinet rem meam: vnde propono rei vendicationem, contra eum, & peto rem ipfam mihi adiudicari: & ipfum b, ad reftitutionē mihi condemnari. Nec miretur aliquis, quod ego dixi, qui detinet: & non dixi, qui pofsidet. nam ideo dixi: quia multi detinent rem, qui non pofsident: & tenentur rei vendicatio. Hic enim folum confiderat libellans in rei vendicatione, quod habeat reus facultatem rei reftituendæ: vt ff. de rei vend. l. officium. & licet actionis nomen editum non fit in libel. fufficit tamen afsignare caufam. Argu. C. de edic. diui Adriani toll. l. fin. & ff. fi certum peta. l. certum. maxime hodie per not. Decre domini Alexandri papæ, extra de lib. oblatione. capi. fina. quidam tamen cōtrarium dicunt per legem. ff. de edendo. l. j. & C. de edendo. l. edita. Et erit caufa petendi in hoc lib. talis. Vnde cum mea fit, peto illam rem, mihi reftitui. Hoc verum eft, quod in omnibus actionibus fufficit proponere caufam: nifi talis fit caufa, quæ plures pariat actiones: tūc enim nomen actionis eft exprimēdum: vt ff. de tribu. l. quod in hærede. §. eligere. & ff. de legatis & fideicom. ij. l. cum filius. §. variis. & j. quod cum eo. §. is quoqꝫ. circa finem. & in glo. fi. oportet etiam quantitatem & qualitatem exprimere, ñ fit res mobilis. & hoc per legē ff. de rei vendicatione. l. fi in rem. primo.

g Aut. Hoc aut, refpicit aliud aut, quod eft infra eodem. aut cum eo &c.

h Per quas. Scilicet perfonales actiones.

i Intendit. [7] Scilicet vnufquifque, vel actor.

Dare.

Marginal notes:

[1] Quæ fit inter iudices arbitrofqꝫ differētia eleganter explicat Frācif. Hotomanus in §. fic itaqꝫ decretis j. eod.

[2] Quia relatiuū qs vel quçad iunctū alicui generalitat. fine copula: illā reftringit. l. ea tamen adiectio. ff. de lega. iij. Idem Ioan. Fa. Pla. Ang. & Ia.

Iftam fequuntur Bald. & Pau. in di. auth. hē. generaliter.

Vt etiā factū comprehēdat. Bar. in l. j. ff. [illegible] cer. pe.

[3] Et hoc ideo, quia per eā cognofcitur caufa mediata & immediata actionū Iaf.

[6] Imo dantur occafione directi dominij vel quafi.

[7] Ifta gl. & gl. poſita in ver. dare. et gl. in ver. facere. declarātur per Angel. in gl. magiſtra. in ifto §.

aduersarium ei dare a, facere b oportere, & alijs quibusdam modis c. Aut cum eo agit, qui nullo iure d ei obligatus est, mouet tamen ei de aliqua re controuersiā: quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti, si rem corporalē e possideat f quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum eius se esse dicat g. nam si Titius suam esse intēdat: in rem actio est.

Etiam pro incorporalibus rebus in rem proditæ sunt actiones, confessoria, scilicet, & negatoria: prior quidem ei qui sibi personalem siue realem seruitutem vrbani vel rustici prædij debitam contēdit, conceditur altera pro libertate vendicanda contra vicinum agimus, cuius seruitutis in re nostra esse negamus: incorporalium autem rerum huiusmodi actiones, ab ijs, quæ pro incorporalibus rebus competunt, in hoc differunt, quod illæ possidenti conceduntur, hæ vero non.

a Dare. Cum datio est in obligatione: vt ff. de verb. oblig. l. vbi autem non apparet. §. fi.

b Facere. cum factum sit in obligatione: vt si promisisti scribere librū, quod petitur actione ex stipulatu: vt s. de verb. oblig. in prin.

c Et aliis quibusdā modis. i. ex quasi cōtractu & ex quasi maleficio (nec eī de his supradixerat) qd reprobat: 1 quia ex quo dixit de iis, q̄ sunt ex cōtractu vel ex delicto: per cōsequēs & de his, quæ sunt ex quasi contractu, & ex quasi delicto, dixit: vt s. de obliga. quæ ex quasi contra. in prin. & s. titu. j. in prin. 2 Vel dic oīa ista supra esse cōprehensa: sed sunt supra dicta intelligenda, vbi præcise agebatur ad dandū vel faciendū: hic autē quādo non præcise: sed sub alternatione, vt hoc, aut illud. Sed & hoc reprobatur: quia s. nō dixit, q̄ præcise q̄d fieret. Dic ergo hic de condictione furtiua loqui, quæ est personalis: nō tamē ex contractu vel quasi, vel ex maleficio vel quasi, sed ex variis figuris causarum oritur: vt ff. de act. & obl. l. j. in prin. Item de interdictis omnibus potest dici, q̄ omnia sunt personalia: vt ff. de interdic. seu extraord. act. l. j. §. fina. non tamē iure ordinario, sed extraordinario sunt introducta: vnde non continētur sub hac diuisione ex cōtractu vel quasi ex maleficio, vel quasi ex delicto tamē vel propter delictū quādoq; nō, vt in interdicto vnde vi potest videri: quādoq; non, vt in interdicto, quod vi aut clam, quando contra eum, qui non fecit opus, sed factū habet, datur: vt ff. quod vi aut clam l. iij. §. clam. & l. cōpetit. §. fi. Et vt breuiter dicam, ille tertius artic. qui dicitur ff. eo. l. j in princ. ex variis figuris &c. est quod hic dicitur, & aliis quibusdam &c. Accur.

d Nullo iure. Nota hic q̄ ille, qui rē meam tenet, nō est mihi ideo obligatus, sed ratione possessionis 3 eū possum conuenire: vt C. de alie. iudi. mut. cau. facta l. j. Sed oppo. teneris mihi ad rē restituendam: ergo es obligatus. respō. non est verum: 4 quia verbum tenetur, duobus modis accipitur. Nam si dicas, teneris: ideo q̄a ex natura actionis sis mihi obligatus falsum est: si vero dicas, teneris: quia per officiū iudicis debet tibi necessitas imponi, vt restituas: verum est: vt ff. de rei vēdi. l. qui restituere. & si hoc modo accipiatur, teneris. ergo es obligatus, non sequitur.

ADDITIO: Et est ratio: quia officium iudicis nullam præsupponit obligationem l. qui per collusionem in fi. ff. de act. emp. l. Quintus. in princi. & fin. & glo. ij. ff. de annu. lega. nisi largo modo, secundum quod dicit Bartol. in l. fi. ff. de iniur. & vide glo. s. in prin. in verbo debetur. Ange.

e Rem corporalem. Bene dicit corporalem: quia incorporalia non vendicantur: 5 vt ff. de rei vendica. l. vendicatio.

f Possideat. No. in actione in rē ex parte actoris alterū duorū 6 debere interuenire. s. dominiū: vt ff. de rei vendi. l. in rem actio. & hic. vel quasi dominiū, vt in emphyteuta. superficiario, & in bonæ fidei emptore, & similibus: 8 vt j. eo. §. aliæ. & ff. si ager vec. vel emphy. l. j. §. fin. & l. ij. & l. iij. & ff. de superfic. l. j. in fin. j. respon. & §. quod ait. Itē ex parte rei similiter duorū alterū. s. possessionē, vel quasi: vt q̄a dolo desierat possidere: vt hic, & ff. de interr. act. l. qui seruū. §. in iure. & l. si seruus. & de noxa. act. l. electio. §. j.

ADDITIO. Ista glo. vix potest saluari, nisi loquatur de rei vēdi. specialiter: quia illa nunquam cōpetit, nisi in possidentem vel quasi.

g Dicat. Hoc non est necesse probare, 9 vel dicere: sed ex voluntate dicitur hoc: vt C. de eden. l. qui accusare. & de rei vendi. l. fi. & j. de interdict. §. commodū. Accursius.

Aeque. Supra §. proximo ponitur de actionibus in rem pro rebus corporalibus: nunc pro rebus incorporalibus. Et sunt duæ actiones, confessoria & negatoria. Et diuidit iste §. in duas partes. Primo ponit de actione confessoria, quæ intentatur pro seruitute cōstituta cōseruanda vel custodiēda. Secundo ponit de actione negatoria, quæ competit domino negando aduersario suo ius esse seruitutis. & sic cōpetit pro libertate conseruanda. Secunda ibi, Contra quoq;. Itē totus iste §. sex facit. Primo ponit exemplū de confessoria, quæ datur pro seruitute personali. Secundo dat duo exempla de confessoria pro seruitute reali rusticana. Tertio ponit quatuor exempla de confessoria pro seruitute reali vrbana. Quarto ponit plura exempla de negatoria. Quinto ponit differentiam inter actiones reales, quæ competunt pro rebus corporalibus: & inter eas, quæ competunt pro rebus incorporalibus. Sexto infert quādam exceptionem. Secunda ibi. Vel per fundū. Tertia ibi, Eiusdē. Quarta ibi, Contra quoque. Quinta ibi, Quod genus. Sexta ibi, Sane.

CASUS. Accessi ad Iusti. & ita quæsiui ab eo, & dixi: Dñe, iā video de act. in rē, & vñ actio ī rē habet locū pro dominio rerū incorporaliū: sed nūq̄d sunt plures actiones in rē? Et respon. Iusti. quod sic. Sicut enim dixi tibi, quod actio in rē locum sibi vēdicat quando aliquis rem corporalē aliquā iure dominij in iudicio intētat suā esse: eodem modo dico tibi, quod si aliquis ius vtēdi, fruendi sibi esse in fundo, vel ædibus vicini sui dicat, vel si dicat ius sibi esse ducēdi aquā in fundum suum per fundū vicini sui in omnibus his casibus actio confessoria locum habebit. & nō solum in seruitutibus rusticorū prædiorū vendicandis locum habet in rē actio cōfessoria: sed & in seruitute vrba. prædio. Eiusdem enim generis est actio, quæ de iure vrbanorū prædiorum competit: veluti, si aliquis agat se habere ius, ne vicinus suus altius ædes suas tollat: vel si aliq̄s dicat se habere ius prospiciēdi in fundū vicini sui, vel proiiciēdi aliquid de fundo suo in fundum vicini sui. Aut si agat ius sibi esse immittendi tignum de ædibus suis in ædes vicini sui. & sic in his omnibus superioribus casibus actio confessoria locum habet in rem. Sed quid domine, iam satis mihi liquet de cōfessoria in rē, quæ habet locum in vēdicatione rerū incorporalium: nunquid plures sunt actiones in rē, quæ locum habere possunt in rebus corporalibus? Ad hoc rñ. do. Iusti. q̄ sic. Nam sicut ego dixi, q̄ in seruitute rustic. vel vrb. præd. vēdicandis locum habet confessoria in rem: eodem modo dico tibi in casu econuerso, quod si aliquis negat te habere seruitutem rusticorum vel vrbanorū prædiorum, competit ei actio in rem negatoria. Nam de vsufructu & de ser. rust. præ. Itē de ser. vr. præ. pro-

[Left margin notes:] 1 Imo approbatur Bart. Ange. An- gel. & Ias. 2 Hāc primam expositionē licet gl. reprobet tamen eam sequūtur communiter docto. hic, & inducunt ad hoc l. j. ff. eod. vide hic p do. Ia. qui lōge tractat, an appellatione cōtractus veniat quasi cōtractus. 3 Vel ratione nudæ detentiōis. Angel. & Ias. 4 Idē Io. Fab. Pla. & Ias. 5 Idem Ioā. Fab. & alij in apparatu. Nic. & Ia. in glo. sequent. 6 Imo alterū quatuor. s. dominiū directū, vtile, vel quasi, vel ius in re. Dy. Nico. Angel. & Ias. 7 Displicet Nico. Fa. & Angel. 8 Dic hoc non videtur bene dictū: quia imo habet tātum modo publicianā. vt j. eo. §. sed iste. alias si haberet vtile dominium: vt dicit gl. præfertur dominio di- recto. l. j. §. j. ff. si ager vect. vel emphyte. & tamē hoc est falsum: quia regulariter excluditur à vero dominio l. pen. & quod ibi not. ff. de pub.

9 Onus tamē probandi pōt assumere si vult Nic. Fabe. & Angel.

ditæ sunt in rem actiones negatoriæ: veluti, si quis agat ius utendi fruendi in fundo suo, vel in ædibus suis adversariũ suũ habere: vel si aliquis agat ius nõ esse adversario suo eũdi vel agẽdi per fundũ ipsius adversarij, vel qdã si dicat adversariũ suũ nõ habere ius in ędibus suis ipsius actoris, ut ipse actor non teneatur altius tollere ædes suas: vel si quis dicat adversariũ suũ non habere ius prospiciendi per fundũ suũ vel proiiciẽdi aliquid in fundũ suũ: vel si quis agat ius nõ esse adversario suo mittẽdi signũ ex ædibus adversarij in ædes suas. Nã in oĩbus casibus his, sicut in superiorib9 habẽt locũ actiões in rẽ, sed tñ negatoriæ. Sed hoc genus tñ negatoriæ, s. actiõis, in rebus corporalibus locũ nõ habet. Nã licet in his casibus supra dictis agat possessor negatoria, & hoc in rebus incorporalibus. In rebus tñ corporalibus ille agit, qui nõ incũbit in possessionẽ: quia nõ est aliqua actio corporalis à iure prodita, beneficio cuius actionis possit negare illam rem corporalẽ actoris esse. Sed licet tibi dixerim regulariter, quod possidenti & detinenti in rebus corporalibus non competat actio: in uno tamen casu ille qui possidet, nihilominus actoris partes sustinet: sicut in latioribus Digestorũ lib. apertius apparebit. Et hæc dicuntur usque ad illum §. sed iste. h. d. Are.

† Esse, inquit Frã. Hotomanus hic, p̃sentis temporis demonstrationẽ continet. ergo hic de præsenti servitutis dominio, non de futuro, hoc est, nõ debita servitute agimus, sed nostra iam nobisque adquisita.

Aeque [a] si agat [b] quis ius sibi esse † fundo fortè, vel ædibus utendi [c] fruendi, vel per fundum vicini eundi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est [d]. Eiusdem generis [e] est actio de iure prædiorum urbanorum: veluti, si quis agat ius sibi esse [f] altius ædes suas tollendi [g] *, prospiciendi've, vel proiiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes.

a Agat. Scilicet actione confessoria. Quod sic vocetur, legitur ff. si ser. ven. l. ij. in prin.

c Utendi. Hæc servitus est personalis: sed sequentes reales: ut ff. de servi. l. j.

d In rem actio est. Scilicet confessoria.

e Eiusdem generis. Scilicet ut sit in rẽ.

f Ius sibi esse. [1] no. ꝙ cõfessoria ponitur verbis affirmativis: & negatoria negativis: & ex hoc cõprehẽditur medium cõcludẽdi in huiusmodi actionibus: de quo dic, ut per Angel. hic.

g Tollendi. Ut si eras in quasi possessione servitutis domus meæ, ne mihi liceret altius tollere: me volente ædificare, debeo agere negatoria, & ita hic interserit [2] exemplum negatoriæ: ut ff. si ser. ven. & l. si forte. §. j. In hac enim servitute negatoria verbis affirmativis, & confessoria negativis proponitur: ut ff. si ser. vendi. l. loci. Alia vero exempla quæ ponuntur, bene ponuntur in confessoria usque illuc, contra &c. Vel pone hoc exemplum in confessoria: ut si talem mihi debeas servitutem, ut altius teneas ædificatum: ut ff. de servi. urb. præ. l. si arborem. §. interdum. & l. eum debere.

1 Ista gl. nõ est Accur. sed additio. Quærit hoc loco Hotoma. qui fieri potest ut dominus ędiũ agat ius sibi esse ędes suas altius tollendi, cum id pati vicinus teneatur, & naturaliter & civiliter. l. altius. C. de servit. & aqua. cũ præter ea res sua nemini serviat. l. uti frui. ff. si ususfruct. peta. quæ nedũ subtiliter ad modũ dissolvit tu illum videto. longe enim aliter eam quæstionem diriment quam hacten9 fecerint reliqui interpretes.

2 Displicet Dyn. Nico. Io. Fa. & Ange. & dicit Ias. quod est deriso.

Libellus pro servitute personali.

Est quædam actio realis, quæ datur pro servitute vẽdicãda, sive sit realis, sive personalis: ut hic §. æque. & ff. si ser. vendi. l. ij. & primo circa servitutem personalem formatur libellus. Est autem servitus personalis ususfructus, quem habemus in rebus alienis: ut ff. de usufruct. l. j. & s. de usufruc. §. constituitur. & s. de usu & habi. in prin. forma igitur libellũ primo in servitute personali in hunc modum, Dico ego b, contra c, ꝙ ipse habet prædium, in quo habeo ius, sive servitutem utendi fruendi: unde propono confessoriam actionem contra dictum c, & peto dictam servitutẽ mihi adiudicari: & ipsum c, ut patiatur me uti frui condemnari. In qua etiam actione sufficit causam proponere: ut s. dictum est: & proponetur ita. Unde cum habeam ius utendi fruendi, peto mihi illum condemnari. Eodem modo formabis libellum in eo, qui habet tantũ usum, dimittẽdo hoc verbum frui, & potest addi sic. Et quia tanto tempore me prohibuit, & impediuit uti frui: peto dictum c, in fructibus quos percipissem: vel percipere potuissem, mihi condemnari. & hoc per l. j. j. & ij. responsa. & l. si. ff. si usufru. pe.

Libellus pro servitute reali.

Circa servitutẽ realem forma sic lib. sed primo sciẽdum est, ꝙ servitus realis non potest deberi, nisi utrque habeat prædium: unus unum quod serviat, alter aliud cui servitur: ut s. de ser. §. ideo autem. & ff. commu. præ. tam rust. quam urb. l. j. in si. Servitutes rustic. prædio. sunt iter, via actus, & aquæ ductus: ut ff. de servi. rusti. prædio. l. j. in prin. Forma ergo sic libellum in ser. rust. præd. Dico ego a, contra b, ꝙ habeo servitutem eundi per fundum suum ad fundum meum: unde propono confessoriam contra ipsum b, & peto ipsam servitutem mihi adiudicari: & ipsum, ut patiatur me uti hac servitute mihi condemnari. Eodem modo formabis in aliis servitut. rustico. prædiorum, & loco actio. si vis potes ponere causam, & assignare, scilicet, hanc, Unde quia ius habeo eundi: & formabis, ut in libello superiori continetur.

a Aeque. Scilicet datur actio in rem.

Libellus pro servitutibus urbanorum prædiorum.

Contra quoque. Servitutes urbanorum prædiorum sunt, ut servitus prospiciendi, vel immittẽdi tignum in vicini ædes, & aliæ similes: ut s. hoc §. æque. ver. eiusdem. & ff. de servi. verba. præd. l. j. & for. libel. in qualibet istarũ act. hoc modo: Dico ego c, contra a, quod ego habeo ius immittendi tignũ de domo mea in ædes suas: unde propono confessoriam contra ipsum, & peto dictum ius sive servi. immittendi tignum mihi adiudicari: & ipsum a, ut me patiatur uti tali servitu. mihi condemnari. & in libel. potes edere causam pro actio. & erit causa talis, Quia servitutem habeo immittendi tignum de ædibus suis in ædes meas, unde peto &c. nihil aliud in libello mutatur. Et eodem modo forma lib. in aliis servit. urba. prędio. excepta servitu. altius non tollendi, in qua lib. habet formari verbis negativis, scilicet, hoc modo: Dico ego a. contra b, quod ipse nõ habet ius altius tollendi ædes suas: quia ego habeo servitutem in ædes suas altius non tollendi: unde proponendo confessoriam contra ipsum b, peto servitutem altius nõ tollendi mihi adiudicari: & ipsum ne altius tollat, mihi peto condemnari. Et in ista sicut in aliis potest loco actionis causa proponi, hoc modo: Unde cum habeam servi. in ædes suas altius non tollẽdi, peto &c.

Libellus in actione negatoria.

Est & alia realis actio, quæ cõpetit pro servitute negãda tam in rustico prædio, q̃ urbano: & appellatur negatoria: ut ff. si ser. vẽ. l. ij. in prin. & hic in versi. cõtra. Sup quo formãdus est lib. & in rust. pręd. & urb. Sed primo in ser. rusti. prę. formatur libell9 hoc modo, Dico ego a, cõtra b. quod cũ ipse sit in quasi possessione servi. eundi per fundũ meũ ad fundũ suũ, & ipse nõ habeat servitutem in fundo meo proponendo negatoriã cõtra ipsum b, peto absolui à tali servitute. In isto lib. potest poni causa loco act. unde cũ servitutem nõ habeat eundi, peto &c. Similiter in aliis servitu. præd. urba. formatur, negando, scilicet, ut act. sit negatoria, & causa similiter. Unde cum non habeat ius istius servitu. peto &c. Petam etiam in actio. negatoria, quę datur pro servi. urba. prædio. denegandis. sic formari libel. Dico ego c, cõtra b, ꝙ cum ipse sit in poss. immittẽdi tignũ de ædib9 suis in ædes meas, & ipse nõ habeat

ius

ius immittēdi tignū in ædes meas, peto &c. Et sic formatur lib. in aliis seruit. vrba. præd. denegādis, formādo per verba negatiua. Similiter formatur sic, quādo negatur seruitus altius non tollendi: in qua nō formabitur libellus verbis affirmatiuis, sed negatiuis, hoc modo: dico ego a, cōtra b, quod cum ipse sit in quasi pos. serui. ædium mearum, ipse habeat serui. in ædes meas, ne mihi liceat illas altius tollere: ideo peto proponendo negatoriā actio. cōtra ipsum b, ab huiusmodi seruitute absolui, & ipsum, ne me altius tollentem impediat, mihi condemnari. & causa in hoc libello proponit talis: Vnde cū ipse non habeat seruitutem in ædibus meis, ne liceat mihi altius tollere, peto &c.

Contra [a] quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ sunt actiones: [b] vt si quis intendat ius non esse aduersario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, itē altius tollendi, [c] prospiciendive vel proiiciendi, immittendive: istę quoque actiones [d] in rē sunt, sed negatiuæ. † Quod genus actionis [e] in controuersiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his [f] is agit, qui non possidet; ei verò qui possidet [g] *, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. [h] * Sanè vno casu, [i] qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet: sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit. [k] †

Iam secunda in actionum factio pertractanda capitur: & primo de in rem prætoriis. Qui iusto titulo ab eo quem dominum credebat, rem traditam accepit, si prius rei possessione ceciderit, quàm vsucapionem absoluerit, is aduersus possessorem Publicianam in rem actionem intentare potest: vt perinde ei restituatur, ac si vsucapione eius rei dominium nactus fuisset.

Sed istæ quidem actio-

a Contra. i. contrarium. Nam supra de confessoria, per quā seruitutes debentur: nunc de negatoria, p quam seruitutes denegantur: vt ff. si ser. ven. l. ij. in principio.

b Proditæ sunt actiones. Scilicet negatoriæ.

c Altius tollendi. Exemplū cōfessoriæ. [1] In his enim exēplis omnibus repetitur non. Vel dic non repetit, [2] non ad hoc exēplū, sed ad alia sic. Sed quæritur hic, quare nomina talia dantur talibus actionibus? Respondet Pla. quia negatoria negatiuis verbis proponitur, cōfessoria vero affirmatiuis. Hæc opinio reprobatur in seruitute altius tollendi: ibi enim confessoria negatiuis, negatoria affirmatiuis [3] verbis proponitur. Dic ergo potius inspiciēdā esse naturam, quam verba, vt confessoria ideo dicatur: quia ad hoc vt cōfiteatur se debere, datur: negatoria autē, quia negatur. Itē quare istæ dicuntur in rem? [4] Respondet: quia ad similitudinē rei vendicationis dantur. Sicut enim illa ratione dñij. vel quasi datur, sic & istæ: vt ecce ratione dominij datur cōfessoria, scilicet domino fundi cui seruitus debetur: vt ff. si ser. ven. l. ij. §. hoc autē. & ratione quasi dominij, vt fructuario, creditori. & superficiario. [5] Itē Publiciana datur ei cui seruit° est cōstituta à nō dño fundi: vt ff. de remis. l. j. §. idem Iulianus. & de superfi. l. j. §. fi. & si vsusfruc. pet. l. j. & de publi. in rem act. l. si ego ij. & iij. respon. Item sicut ratione possessionis, vel quasi datur rei vēdicatio: sic & hæc confessoria ratione veræ possessionis aduersus eū qui possidet agrum, qui seruitutem debet: vt ff. si vsusfruc. pet. l. vti frui. §. vtrum vel quasi possidet: vt ff. si vsusfruct. pet. l. fina. Hoc idem in negatoria: nam ipsa ratione dominij datur domino fundi, qui negat seruitutem deberi, vtilis autē quasi domino: quia ius habet in fundo, quē negat seruitutē debere: vt ff. si ser. ven. l. ij. Et ecōtra ratione possessionis intēditur cōtra eū qui possidet rem ratione vsusfruct°: vt ff. de acqui. pos. l. generaliter. vel quasi possidet, vt si re vtatur propter illam seruitutē, quā sibi dicit debitā: in quibus non est vera possessio etiā naturalis. arg. ff. de serui. vrb. præd. l. si ædes. §. libertas. & §. seq. & ratione horum & similium, dicūtur in rē. Itē not. q dicit Pl. quod negatoria ita demū datur, si fuerit seruitus cōstituta, & postea amissa: sed falsum est. competit enim & si nulla fuit: vt ff. si ser. ven. l. loci. §. competit. & l. si fistulas.

d Istæ quoque actiones. De quibus s. proxi. §. dixit. Nam ad proxima est faciēda relatio: [6] vt ff. de leg. j. l. si seruus plurium. §. fi. & de test. l. hæredes. §. sed & si notā. nā aliæ nō sunt negatiuę sed affirmatiuæ: sed in eo quod dicit, in rem sunt, potest ad vtrumque referri.

e Quod genus actionis. Scilicet negatoriarum & affirmatiuarum. Et nota qđ nomē actionis large hic ponitur: [7] alias vero pro personalibus tantum, vt diximus s. eo. §. j.

f In his. Scilicet in causis rerum corporalium.

g Possidet. In solidum. Si enim duo asserāt se possidere, & vterque vincit, poterit alter vēdicare: vt ff. vti pos. l. si duo. in fin. j. respon.

h Neget rē actoris esse. Hæc verba restringūt [9] præcedentia s. ei vero &c. Nam hoc ppetuo verū est, q alias non datur actio possidēti, per quā neget rē actoris esse. Sed pōt poni casus, vt possessor habeat actionē, p quā dicat se dñm esse: vt ff. de rei vēdi. l. officiū. & ff. vsufru. queād. cau. l. si vsusfructus nomine. Cōstat enim cōmodatariū nō possidere: & cōmodantem possidere: vt ff. cōmo. l. rei. Idem in cōductore & locatore: vt ff. de vsucap. l. non solum. §. j. Alij dicunt [10] legē illā, officium, loqui: quando alius non possidēs agit, vt sic ratione detētationis talis agatur. Sunt & alij, vt Bul. & Ioan. qui dicunt, quod eo ipso quod agit possessor rei vendicatione, renuntiat causę possessionis: cū hoc sit impossibile, te possidere, & vendicare posse. prima verior est. Accur.

i Vno casu. Vt in duplicibus iudiciis: vt ff. de iudi. l. in tribus. & j. eo. §. quædam. & ff. vti pos. l. si duo. §. j. & j. de interdi. §. tertia. & ff. fa. ercis. l. j. [11] Vel dic, q dicit de qualibet exceptiōe proponēda. Nec enim hic dicit quod sit actor: sed caute dicit, quod partes siue onera actoris sustinet, secundum Io. vt ff. de excep. l. j. [10] Dic, nec etiam placet hoc Pe. & Dy. quia secūdum hoc essent plus, quam mille casus. Vnde Pet. ponit exemplum, quando reus suscepit in se onus probandi, scilicet quod res petita pertineat ad eum, & non ad actorem: vt l. circa. ff. de proba. & hoc exemplum placet hic Ioan. Fabr. nā litera nō dicit, actor sed vicem actoris sustinet. & sic non est proprie exceptio, sed quædam illatio. Ang.

k Apparebit. Vt ff. de iudic. l. in tribus. secūdum primum: vel ff. de excep. l. Agere etiam.

Sed istæ. Diuiditur in duas partes. Primo ponit & declarat actiones præcedentium paragraphorum fore ciuiles. Secūdo ponit de actionibus prætoriis: ibi, altæ autem. Item ista secunda subdiuiditur. Nam primo ponit de actionibus in rem prætoriis. Secundo ponit de personalibus. Secunda inferius in §. in personam. Item prima subdiuiditur. Nam primo ponit quando res petitur quasi vsucapta, quæ non est. Secundo quando vsucapta est: & petitur ac si vsucapta non esset. Secunda ibi, in §. rursus. Item prima subdiuiditur.

† Quæ in pdictis speciebus ditur nō quidē ad seruitutē, sed ad libertatem adserēdā, pter quā in specie altius nō tollendi. Qua de re vide quę scribit Frācis. Hotoma. hoc ipso loco.

[1] Alias, qui agit.

Ridiculum est secūdū Dy. Ioā. Fab. & Ia.

[2] Imo Dy. & Ia.

Habēdo respectum ad mediū cōcludendi. Angel. & Ias.

[3] Ista duo exempla displicent Dy. Bart. Ioā. Fab. Pla. Angel. & Ia.

[4] Istud exemplū placet Nico. Fab. Pla. An. & Ia. & idē dic in emphyteuta & vasallo.

[5] Hoc verū si ad omnia non possit fieri. Dy. & Nico.

Alias, possessoris esse.

quā lectionem videtur amplecti Franc. Hotoma. hic.

† Quis sit is casus de quo sētit hoc loco Iustinian° pulchre prę ter cæteros explicat Frāci. Hotomanus hic.

[6] Idem Nicol.

[8] Sequuntur Ange. & Ia.

[9] Ista displicet Angel. & Ias.

Hoc verū quādo agit occasione illi° possessionis, quę erat penes ipsum & per semet ipsum possidebat & sciebat se possidere Angel. & Ias.

Hoc exemplū sequit Dy. hic: sed Io. & Pet. cōtra, qa exceptio debet esse de regula: nā ī rebus incorporalibus possidenti non dat actio, nisi ī vno casu: sed secundum glo. essent plures, q̄ mille. Pręterea in istis dup[li]ci[bu]s iudicijs qui agit, non negat rem actoris esse, nec agit rei vē. prout litera requirit. Ange.

Nam primo ponit de actionibus prætoriis in rem. Secundo de eis duo ponit exempla. Secunda ibi, Ecce plerunque. Primum exemplum prosequitur. ibi, Nāq; si cui. Secundum in §. rursus. iam allegato. Aretinus.

Domine, iam posuistis mihi vnam compendiosam diuisionem actionum, & membra diuisionis per dilucida exempla declarastis. Pro Deo nunquid sunt plures diuisiões actionum? Et respondet Iustinianus quod sic. Nā actiones quędā sunt ciuiles, quædam prætoriæ. Istæ enim actiones, de quibus superius mentionem habuimus, & si quæ eis aliæ similes sunt, ex legitimis & similibus causis descēdunt, id est, ciuiles sunt, aliæ autem actiones sunt, quas prætor introduxit ex sua iurisdictione. Sed domine, nunquid prætoriæ diuidi possunt? Et respõdet quod sic. Pretoriarum enim quędā in rem, quædam in personā sunt, Prætor enim quasdam actiones ex sua iurisdictiõe cõparatas habet tam in rem, quam in personā: quas etiā ipsas prætorias necessariū est, id est, vtile exemplis ostēdere. Et hoc vsque ad illum versiculum, ecce plerūque &c. in quo pone sic casum: Domine, vos dixistis mihi supra quod prætoriarum actionum, quædam sunt in personam: & promisistis quod easdem per exempla mihi ostenderetis. Ad hoc respondet Iustinianus, Amice, libenter. Ecce plerunque prætor permittit in rem agere: ita vt actor dicat se aliquā rem quasi vsucepisse, quam in veritate non vsucepit: & tamen vtili in rē actione prætoria ita vendicat suam esse, quasi vsucepisset. Et non solum in casu isto locum habet actio prętoria in rem, sed in casu cõuerso. Quandoque enim ita permittit pretor in rem agere, vt aliquis dicat aduersarium suum rem quasi non vsucepisse, quā in veritate vsucepit: & ita eam rem ab eo prætoris auxilio auocat, quasi eam nūquam vsucepisset. Sed bone domine. pro Deo dicatis mihi exemplum familiare, in quo actor dicit se quasi vsucepisse rem, quam in rei veritate nõ vsucepit? Ad hoc respondet, Amice, dabo tibi bonum exemplū: Nam pone, quod aliquas res aliqui ex causa iusta, puta, Petro à nõ domino tradita sit, veluti ex causa emptionis, vel donationis aut ex causa dotis, aut ex causa legatorum, vel ex alia simili causa apta ad dominij translationem: & necdum Petrus bonæ fidei possessor illius dominium beneficio illius vsucapionis adeptus sit si possessionem illius rei aliquo casu amittat, nullam habet de iure ciuili directam actionem in rem ad illam rem persequendam. Ita enim proditæ sunt actiones in rem de iure ciuili, vt quis ratiõe dominij rem suam vendicaret. Cū igitur de iure gentium, puta per traditionem, non sit illius rei dominus effectus: neque de iure ciuili: puta per vsucapionem, liquet manifeste, quasi omne beneficium iuris ciuilis in hoc casu Petro sit præclusum. Sed quia prętori, qui naturali ęquitate mouetur, durum videbatur in hoc casu Petro possessori bonæ fidei deficere penitus actionem: quarum actionem de æquitate introduxit: beneficio cuius actionis Petrus qui possessionem amisit, dicit se eam rem quasi vsucepisse, & ita prætoria in rem vendicat suam esse: sicut si in rei veritate eam vsucepisset, & directa in rem ciuili eam vendicaret. & ista actio de æquitate prætoris in hoc casu introducta, Publiciana appellatur: quæ ideo sic appellatur: quia primum à Publicio prætore in edicto proposita est. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. rursus ex diuerso. Franc.

Sed istæ. Latenter accedit ad secundā diuisionem. scilicet aliæ sunt ciuiles & aliæ prætoriæ: & de omnibus exēpla ponit. Sed quæritur de duabus, scilicet de actione in rem, quæ datur contra eum, qui dolo desiit possidere. Videtur enim prætoria: vt ff. de nox. ac. l. actio. §. j. Sed & ciuilis videtur inspecta persona actoris, qui de iure ciuili admittitur ad agendum: vt ff. de rei vendicatio. l. in rem actio. Sed dic eā ciuilem[1] inspecta potius persona actoris, que dignior est: vt ff. de do. ma. exce. l. pure. §. si. Et hæc consideratio semper habetur. nam hæreditatis petitio dicitur prætoria, quando bonorum possessori datur, vel fideicommissario: licet contra possidentem pro hærede, vel pro possessore detur. & econtra si detur hæredi de iure ciuili, dicatur ciuilis: vt ff. de peti. hæred. l. j. Semper enim iudicamus an actio sit ciuilis vel prætoria, inspecta persona actoris. [2] Secundo quæritur de actione cõmodati. Sed dic eam ciuilem: [3] vt ff. commodati. l. in commodato. §. sicut. Et quod dicitur eodem tit. ff. commoda. l. j. in princip. in glossa, ait prætor. quę est gloss. j. vel approbando. vel confirmando dicit, non inueniendo: sicut & de petitione hæreditatis dicitur. ff. si pars hæreditatis petatur. l. j. in principi. Sed tamē ipsa ciuilis est: cum sit ex senatusconsulto, & centum viralis dicatur: vt ff. de peti. hæred. l. item veniunt. §. cum antequam. & C. de hæred. petit. l. fina. in princip. Omnes enim actiões, quæ oriuntur ex his quinque partibus iuris, scilicet legibus senatusconsultis, plebiscitis, principū placitis, & respõsis prudentū, ciuiles sunt. [4] Quę vero à magistratibus, vel prætorum edicto descēdunt prætoriæ sunt: vt s. de iure nat. §. constat. vsq; ad §. ex nõ scri. & ff. de iusti. & iu. l. ius autem. & j. de perp. & temp. act. in prin. Aliæ autem præter duas supradictas certæ sunt, vtrum sint pretoriæ vel ciuiles. Accur.

a Quarum mentionem. Scilicet expressam, vt de quibusdam dictum est.

b Et si quæ sunt similes. Vt quæ sunt ex contractu vel quasi: vel ex delicto, vel quasi: & quę descendunt ex varijs figuris causarum: vt s. eod. §. j. & ij.

c Ex legitimis. Idest, ex lege duodecim tabularum: & prodest ciuilib⁹. Vel dic ciuilibus, idest, ex authoritate iuris prudentum, & eorum respõsis. nam totum est ius ciuile: vt ff. de iusti. & iur. l. ius autem ciuile. & de orig. iur. l. ij. §. nouissime.

d Aliæ autem. [5] Aduerte, quod hic doctores ita distingunt hunc §. incipiendo ibi, Sed istæ quidem, tamen communiter allegatur in materia Publicianæ. §. aliæ. hic & non superius incipiendo.

e Tam in rem. Id est, tam in rem tantum, quam personam tantum. Nec enim aliqua prætoria [6] inuenitur, quæ sit mista, scilicet in rem & in personam: licet ciuilis talis inueniatur: vt j. eod. §. quædā. Et primo hic de realibus dicit vsque ad §. in personam. & postea de personalibus dicet. Accur.

f Ipsas. Scilicet prætorias: quasi diceret, non solum ciuiles, quas exposuimus.

g Necessarium. Id est vtile: quod enim medicamēta morbis hoc exhibēt iura negotijs: vt in authē. hæc cõstitutio. Inno. in princ. col. viij. Nec enim necessitas in pricipe ponit potest: vt ff. de leg. & senatuscons. l. princeps. Itē qa per exēpla apertius intelligit: vt hic. & C. de trāsac. l. vt respõsum. & ff. de col. bo. ptor. §. Iulia.

h Ecce. Hoc est primum exemplum, quod exponitur statim ibi, nanque &c.

i Plerunque. Qua hoc semper dicere non poterit: scilicet cõtra dominū, nisi in casibus: vt statim dicemus.

k Dicat. Agendo Publiciana.

[Main text:] nes quarum mentionē[a] habuimus, & si quæ sunt similes[b], ex legitimis[c], & ciuilibus causis descendunt. Aliæ autem[d] sunt, quas prætor ex sua iurisdictione comparatas habet tam in rem[e], quàm in personam: quas & ipsas[f] necessarium[g] est exemplis ostendere: vt ecce[h], plerunq;[i] ita permittit prætor in rem agere, vt vel actor dicat[k] se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit[l]; vel ex diuer

[Marginal notes:]

1 Inuentione sed extentione dicitur prætoria. Fa. Ange. & Ias.

2 Imo inspecta origine. Bal. & Ias.

3 Sequuntur eam Fa. & Angel.

l idest, vt actor, tanquā vsuceperit, nõ vsucepit dicat suum esset significat em particula (quasi) hoc loco idē proprie quod tanquam, ὡσανεὶ perinde acsi non autē idem quod Ferme. sicut dicim⁹ publicianā, dari quasi domino, id est, ei qui perinde habetur, acsi dominus esset non autē intelligēdū est dari ei, qui ferme dominus est Hęc ex Franc. Hotomano hic.

4 Sequuntur gl. Angel. & Ia.

5 Ista gl. nõ est Accur.

6 Sequuntur gl. Fa. Angel. & Ia.

a Vel ex diuerso. Hoc exponitur j. §. rursus.
b Possessor. i. dominus quondã, ad quem rediit tunc possessio. Vel dic possessor quondam, nunc petitor.

Libellus in actione Publiciana.

so a possessor b dicat aduersarium suũ non vsucepisse, quod vsuceperit.

Actio Publiciana dicitur prætoria: & datur ex æquitate prætoris illi, qui rem nactus est à non domino ex aliquo iusto titulo, qui esset captus ad dominij translationem: & datur quasi ipse rem vsuceperit. Aret.

? Nanque si cui ex iusta causa c res aliqua tradita d fuerit, (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorũ) & necdum eius rei dominus effectus e est: si eius rei possessionem casu f amiserit: nullam g habet in rem directam h actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones, vt quis dominium suum vendicet i. Sed quia sanè durũ erat, eo casu k deficere actionem l: inuenta est à prætore actio m, in qua dicit n is, qui possessionem amisit eam rem se vsucepisse, quàm vsu non

Nanq; si cui. Hic tractatur de actionibus prætoriis realibus. & primo de Publiciana, in qua qualiter formetur libellus, est videndũ. Vnde sciendũ est, quod actio Publicia. competit quãdo res aliena traditur ex iusta cã vñ si cadat à poss. aliquo casu poterit hac actione agi contra possessorẽ, nisi sit dominus q̃ possidet: vt ff. de Publ. l. j. §. pen. & fi. & s̃. eod. §. proxi. ver. ecce plerunq;. Formabis ergo sic in hac act. lib. Dico ergo a, contra b, quod ipse detinet rem mihi traditam ex causa emptionis, quã quasi vsucepi, vnde proponendo publicianam contra ipsum b, peto ipsam rem iure quasi dominij mihi adiudicari, & eundem b, ad eius restitutionem condemnari. In hoc libello licet nomen actionis proponatur, sufficit vt causa edatur, quæ talis est: Vnde cum ipsam rẽ quasi vsuceperim, peto &c. vt in prædicto §. ecce plerunq;. vel potest assignari pro causa hoc, Vnde cum ipsa fuerit mihi tradita ex causa emptionis, peto &c. & est eadẽ prima cum ista: quia traditio ex iusta causa parit vsucapionem: vt ff. de Publ. l. j. ij. iij. & iiij.

c Ex iusta causa. i. ex aliquo contractu, qui descẽdit ex iusta causa. i. ex affectione vtriusq; partis: vt ff. eo. l. in omnibus rebus. ad fi. tit. quam affectionem iustum est seruari: vt s̃. de rerum diuisio. §. per traditionẽ. Et hoc dũmodo 1 talis titulus fuerit aptus dominiũ trãsferre, licet nõ transferat: quia traditio nõ plus transfert, quàm sit apud eum, qui tradit: vt ff. de acquir. rer. domin. l. traditio. Et nominatur huiusmodi cõtractus. ff. de Public. l. j. in fin. & l. ij. iij. iiij. v. vj. & vij. si vero contractus non est habilis transferre dominium, non cõpetit Publiciana: vt ff. de Pub. l. quicunq;. §. j. & fi.

1 Idem Fab. Ang. & Ias.

2 No. gl. quod furtũ & rapina nõ cõnumerantur iter casus fortuitos. Ange. Actio Publiciana vtrum cõpetat habenti vtile dominium.

d Tradita. A non domino.
e Dominus effectus. Per vsucapionẽ. Nam per traditionem dominus factus non fuit. Si autem altero istorum modorum factus dominus fuerit, Publiciana ei non datur, sed directa rei vendicatio, vt ff. de Public. in rem actio. l. j. in prin. & §. j.
f Casu. Imo & si quocunq; modo. Nam & si per furtum vel rapinam 2, vel aliam vim amiserit: nõ tamen habet in rem actionem directam, sed hanc: licet habeat & alias actiones, vt furti, vel vi bonorum rapt. & similes: vt s̃. de obli. quæ ex delict. §. sed & bonæ fidei. & s̃. vi bo. rap. §. fi.
g Nullam. De aliis autem realibus cõstat: sed de hac rei vendicatione dubitatur.
h Directam. Sed nunquid Publiciana competit ratione vtilis dominij? Quidã dicũt q̃ sic dicẽtes, quod vtile dominium habet cui publiciana competit. & dicunt hanc esse causam Publicianæ: sicut directum dominium est causa directæ actionis in rẽ: vt ff. de rei vẽ. l. in rẽ act. in prin. Alij dicũt 3, quod nec vtile dominium habeat, cum ille, qui vtile dominiũ habet, etiam contra dominum agat: vt ff. si ager vect. vel emphyt. pet. l. j. ij. & iij quod nõ est in publiciana: vt ff. de Publiciana. l. pe. & fi.

3 Et bene Nic. Fab. & Ia.

Actio in factum est pretoria: condictio ex lege ciuilis.

i Vendicet. Hoc videtur falsum. nam aut habeo dominium, & tunc non vendico quod habeo: si non habeo, nec tunc vendico: vt ff. de rei vẽdica. l. in rẽ actio l. j. j. resp. Item dominium est ius & res incorporalis: quomodo ergo vendicatur? Sed dic dominium. i. ratiõe dominij.
k Eo casu. Scilicet isto supradicto.
l Deficere actionẽ. Quod erat secũdum ius ciuile.
m Actio. s. Publiciana, vt statim subijcit: alias nisi prætor actionis nomem diceret, in factum daretur, sicut ex ciuili obligatione noua datur condictio ex lege, si non caueatur de nomine actionis: vt ff. nau. caupo. stabula. l. & ita. §. ait prætor. in gloss. ij. & ff. condictio. ex leg. l. j.

10 Nota glo. secundum Dyn. quam tenementi pro regula. quæ actio competat ex remedio ciuili, vel prætorio: pro qua facit text. ff. de adult. l. quod ex his. Sed contra hoc opponit de l. sed & si possessori. in prin. de iureiu. cõiuncta glo in ver. dandam. vbi actio in factum & Publiciana videntur esse idem. Sed tu responde vt ibi per glo. & doct. Ang.

n Dicit. Et sic videtur, q̃ prætor permittit mentiri: quod Placẽ. concessit 4 idẽ in sequẽtibus casibus tribus. & facit C. de bo. mat. l. j. vnde sic libellũ formabat, Peto talẽ rem quam possides, & quã emi vel alia simili iusta causa habui à nõ domino: quia dico me vsucepisse. Nã licet hæc verba: quia dico me vsucepisse &c. directã rei vẽdicationẽ magis videantur inducere: tamẽ ex adiunctis Publicianã signant. Alij dixerunt ita esse formandũ, Peto talẽ rẽ quam dico meã: sed quia forte nõ possem probare meã, propono Publicianam 5. Alij dicunt vtranq; alternatiue preponi s. rei vendi. & Publicianam: hoc modo, Peto talẽ rem iure directi dominij, vel quasi: quod hanc approbat cõsuetudo 6. Sed certe duæ primæ nõ placẽt: qa quomodo diceret rem suã vsucepisse, cum hoc non sit verum? sic enim peieraret in sacramento calũ. vt C. de iureiu. propter cal. dã. l. j. Sed illi respondẽt: quia hoc facit lege permittẽte: vnde nõ peierat. ff. qui satisd. cog. l. fi. Sed nec vltima placet: quia vnam debet eligere, & non pluribus agere act. vt ff. de reg. iu. l. nemo. §. quoties. Dic ergo quarto esse formandum in hũc modum libellũ, Peto rẽ talẽ mihi restitui iure quasi dominij. perinde vsucepissem. Verbum enim quasi, positum s̃. eod. §. aliq. hic repete: & similitudinarie ponatur, non affirmatiue, i. dicere, sicut vendicarẽ quo ad effectum re vere vsucapta: ita nunc quasi vsucapta & ita in sequẽtibus casibus. Ex prędictis patet, q̃ quinq; sunt necessaria, vt detũ Publi. s. traditio, vel quasi. quod dico propter res incorporales, quæ tradi nõ possunt: vt ff. de acquir. re. domi. l. seruus. §. incorporales. ff. de Public. l. j. & l. traditionem §. j Secundo, quod ex titulo apto ad mutationẽ dominij, vt hi. dicit: vt ex vẽditione, vel similibus. Itẽ quod à nõ domino accepit. Nam alias dominium esset translatũ. ff. eod. de publi. l. j. in prin. ibi, à non domino. & ibi no. Itẽ quarto, quod bona fide acceperit: vnde credidit se dominum factũ esse, tunc 7: vt ff. de pub. in rẽ act. l. eũ q̃ furioso. § prætor.

4 Et male. Fa. An. & Ia.

Dic q̃d istas duas libellandi formas, glo. infra reprobat, & bene secũdũ doc. & maxime reprobat istam vltimam: quia hodie nõ est necesse, q̃ exprimatur nomẽ actiõis in libello: vt in c. examinata de iudic. An.

6 Et etiã si certitudo erat probabilis. Ia.

7 Et bene Nic. Fab. Angel. & Ia.

cepit: & ita vẽdicat suam esse, quæ actio publiciana appellatur: quoniam primũ à Publicio [a] prætore in edicto proposita est.

Quemadmodum Publiciana pro re nondum vsucapta recuperanda datur, ita ex diuerso rescissoria actio pro re quæ vsucapta est à parte rehabenda: si quis itaque Reipublicæ aliave quauis causa absens rem præsentis vsuceperit, domino cõcessum est, reuerso possessore (impetrata prius rescissione vsucapionis) statim intra annum rescissoriam actionem instaurare: perindeq; rem petere, atque si vsu nunquam capta fuisset.

Rursus ex diuerso, si

[1] Ista gl. est sing. secũdũ Bal. in ca. bonæ. ij. de post. prælato.

[2] Origine. nã esse ctu sunt æquipollẽtes. Ias.

[3] Istam gl. vsque ad fin. sequuntur Nic. Dy. Fa. Ang. & Ia.

Quinto, quod credat se dominum hodie non esse, cum proponit eam: alias esset sibi contrarius. Sed tñ duo prima ex his quinq; sunt difficilia agenti, s. probatio traditionis & tituli: reliqua cõsistunt in intellectu agentis, cũ sint de sua cõscientia [1], quæ per testes probari nõ possunt. Sed quid si dubitat hodie vtrũ actor fuerit dñs vel non? Rñ. salua fide, pponat qđ sibi melius videtur, vel rei vendicatio. vel Pub. Sed quando penitus est in dubio, proponat Publicianam: & in ea obtinebit, nisi aduersarius probet actorem huius dominũ fuisse: quod si probet, dabitur ei rei vendica. qui enim egit actione Public. & succubuit: non repellitur à rei vendicatio. directa. Idem econtra: vt ff. de euictio. l. minor. §. si seruus. licet quidam dixerunt contra in vtroq; casu: quia ius suum vndecunq; & qualecunq; in primo iudicio deduxisse videť: vt ff. de except. rei iud. l. si mater. §. eandẽ. Sed expone vndecũq; & qualecunq;, i. siue de iure ciuili, siue de iure gentiũ, dummodo directum: vt ff. de rei vendicatio. l. in rem actio. in prin. At illi dicebant, siue directũ, siue vtile. & ita patet, quod cum sint contrariæ [2] rei vendicatio directa, & Publicia. vno libello pręponi non possunt: vt C. si cer. ext. l. j. sed ex cõsuetudine contrarium seruatur. Nam vtraq; simul proponitur: licet super vna probationes tantũ inducat: ne sibi cõtrarius sit. quod certe est contra d. l. C. & regulam illam. ff. de reg. iur. l. nemo. §. quoties. & hoc ex pte actoris. Ex parte autem rei spectamus, an possideat, vel dolo desierit possidere: vt in rei vẽdi. diximus. Nam contra omnẽ possidentẽ datur, præterquã cõtra dominũ: vt ff. de Public. l. pen. & l. fi. Sed etiam contra dominum datur in sex casibus [3]. Primus est, si à non dño emi, qui postea vero domino successit, & ad eum possessio redierit: nam licet sit factus dominus, tenetur tamẽ Publ. vt ff. de rei vendic. l. si à Titio. Secundus est, si rem à nõ domino emi: & postea verus dominus voluerit à me vendicare: sed ego fui absolutus: & postea res ad illũ rediit, agam Publicia. & sic excipiat de dominio, ego replicabo: quia quãdoq; eo agẽte fui absolutus: vt ff. de except. rei iud. l. si quis rem. Tertius est, si egi noxaliter cõtra bo. fid. poss. serui, & ipse dedit mihi eum pro noxa: siue enim cõtra me possidentẽ, verus dominus agat, siue eo possidẽte, ego agam Publi. obtineo: vt ff. de noxa. l. & generaliter. & l. præc. in fi. Quartus est, si ego fui missus in poss. vicinæ domus, quã aliquis bona fide possidebat, possessore nõ cauente: & postea verus dominus inueniatur possidere vi forte, & vnde vi interdictum, & Public. habeo: vt ff. de damno inf. l. damni. §. si pupillus. versi. non solum. Quintus etiam adiicitur, vt si rem possideo, & eam non dolo, sed culpa de ij possidere: & sic litis æstimationem tantum, secundum ius vendicanti præstiti: vt ff. de rei vendic. l. qui restituere. si postea res ad dominũ redeat, agam Public. contra eum: vt ff. de rei vendicatio. l. si culpa. Vel expone l. illam; vt habeat vtilẽ actionem, quam actor directam haberet, quasi nomen emisse videatur. Sextus adiicitur, si me mandante rem meã vendidisti: sed me prohibente tradidisti emptori, hac act. vel exceptione defenditur. Pręterea etiam contra me dominum hac actione agit: vt ff. de Public. l. Papinianus.

ADDITIO. No. hanc glo. quæ ponit casus, in quibus datur Publ. contra dominum. Idem not. in l. fi. ff. eo. Et aduerte, q; licet Angel. in d. l. fin. addat casum l. Papinianus. ff. eo. secundum lec. Dyn. ibi, q; procurator vendidit rem domini: tamẽ non est opus quod addatur: quia habes hic glo. ordi. dum dicit, Sextus adiicitur, si me mandante rem meam vẽdidisti. pondera ibi, meam, & sic mandantis. Ang.

[a] A publicio. Sicut ab Aquilio Aquilia fuit inducta: vt s. de l. Aquil. §. ex hoc tamen capite.

Rursus. Iste §. diuiditur in duas partes. Primo ponit de restitutione danda præsenti contra absentem. Secundo addit, & extendit ad alios multos casus. Secunda ibi, Quod genus.

CASVS. Duo sunt hic posita, s. rursus, quæ est dictio iteratiua: & etiã hęc dictio ex diuerso, dictionẽ iteratiuã, ideo bis posuit: quia sicut s. tractauit de prætoria in rẽ: sic & hic, licet aliquis posset dicere, quod hic tracteť de prætoria in personã: in pluribus tñ rescissoria in rẽ, & etiã fuit ratio, qñ. Io. in arbore act. posuit inter act. reales referẽs se ad ea, quæ frequẽtius accidũt & contingunt. Et ita rñd. do. Iac. de Bel. reprehendenti dominũ Ioan. eo q; rescissoriã inter reales ordinauit in arbore sua. Ex diuerso aũt dicit: q̃a hic tractauit de actione p quã actor negat aliũ vsucepisse, q; vsuceperat: in supiori. §. tractauit qualiter actor affirmat se vsucepisse q; nõ vsucepit. Qualiter aũt absens rẽ pñtis põt vsucapere, habes in gl. Itẽ scire debes, q; in isto §. not. secũda causa intẽtionis tit. de maioribus restituẽdis. Prima eñ causa fuit, ne absentes à pręsentibus læderenť: vel si læderenť, vt restituerenť. & de ista causa tractatũ est s. proxi. §. secũda causa fuit, ne lęderenť præsentes ab absentibus, & de ista secũda cã tractat §. iste, s. de restituendis pñtibus cõtra absentes. Sed qđ si ambo essent absentes, restitueret ne vnus cõtra aliũ? Rñ. q; sic. Bene enim restituiť priuilegiatus cõtra priuilegiatũ, vt ecclesia cõtra ecclesiã, & minor cõtra minorẽ. Tria eñ principaliter debes scire circa istũ §. Primũ est, qñ & q̃bus detur restitutio. & de hoc vsq; huc dictũ est. Secundũ est, intra qđ tẽpus deť restitutio: de quo diuersimode dicũt, vt habes no. sup l. quo tpe militiæ. C. de resti. mi. & ff. ex qui. cau. ma. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter. Dñs aũt Ia. dicebat q; tẽpus ipsius nõ mutatur: sed est semp quadrienniũ continuũ: sed cũ aliq̃s tẽpore lęsus sit, tẽpus ad hoc bene mutatur. Tertiũ est de rescissoria. Doct. aũt dicũt, q; nõ est propriũ nomẽ act. & dicebãt q; minores restituunť iur. ac. & maiores o ff. iu. Dñs Ia. dicit contrariũ. Dicit eñ l. q; simili modo restituunť maiores & minores: vnde dicebãt, q; nihil aliud est rescissoria, quã actio, quæ primo ante vsucap. vel præscri. fuit directa: modo est vtilis. Itẽ qđ est q; dicit hũc lib. corrigi per C. cũ liber iste postea factus sit, & ante Pãde. Codex factus sit: vt s. in proœ. §. & cũ sacratissimas. Ad hoc resp. q; verũ est, q; Imp. primo ad Imperiales constitutiones curã suã direxerit: & ex tribus Codi. s. Hermog. Greg. & Theo. fecit fieri vnũ C. quẽ suo fœlici noie nũcupauit: deinde erexit curã suã ad immẽsa iurisprudẽtiæ volumina &c. Et tertio librum istum mandauit componendum: vt s. habetur in proœ. præall. §. sed postea videns Imperatorias constitutiones vagari extra corpus iuris, mandauit postea dissolui Cod. & quod insererentur illæ constitutiones: & sic factum fuit: vnde constitutio illa, quæ corrigit lib. istum, est vna de cõstitutionibus.

Libellus in actione rescissoria.

quis cùm Reipublicæ causa abesset b, vel in hostium c potestate d esset, rem eius, qui in ciuitate esset e, vsuceperit: permittitur domino, si possessor Reipublicæ causa abesse desierit, tūc intra annum f rescissa g vsucapione † eam petere: id est, ita petere, vt dicat, possessorem vsu non cepisse h, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis i, & aliis quibusdam k similiæquitate motus prætor accōmodat: sicut ex latiori Digestorum, seu Pandectarum volumine intelligere licet.

Quæ in creditorum fraudem

Hic tractatur de actione rescissoria, in qua qualiter formetur lib. est videndū. Sed primo sciēdū est, quod actio rescissoria locū habet, cum absens causa reipub. vel captus ab hostib⁹ vel ex alia causa necessaria vel probabili vsucepit rem præsentis, vel præsens rē absentis ex causis præmissis: vt in hoc §. rursus. & ff. qui. ex caus. ma. in integ. restit. l. j. & ij. vnde reuerso absente formabitur lib. in hūc modum: dico ego a, contra b, quod ipse in absentia mea rē meā vsucepit: vnde supplico vobis domine iudex, implorando officiū vestrū, quatenus rescindatis vsucapionē, vt ea rescissa possim rem meam petere quasi eam non vsucepisset, quo impetrato, poterit agere vtili rescissoria rei vendica. Nec erit proprium nomen act. hoc quod dico, rescissoria, sed adiectio quædam: & illa, quæ primo erat directa, dabitur vtilis: vt C. qui. ex cau. ma. in integ. restit. l. j. & C. de postli. reuer. & de redempt. l. ab hostibus. iij.

Rursus ex diuerso. Id est, contrario. Nam supra affirmādo, & se vsucepisse dicit: hic negando, & aduersarium non vsucepisse dicit. Accur.

a Reipublicæ. Scilicet ciuitatis Romanæ: vt ff. de verbo. signi. l. eum qui. Idem tamen ex generali clausula posita. ff. ex qui. cau. ma. l. j. in fin. Idem in cæteris ciuitatibus dicendum est: vt ff. ex quib. caus. ma. l. sed & si per prætorem. §. penul. Idem etiam si causa municipij alicuius 1: vt ff. ex quib. cau. ma. l. legatis.

b Abesset. Alias absens esset. Iste qui abfuit Reipublicæ causa rem præsentis duobus modis potuit vsucapere, s. per se: & quia rē illam secum detulit, siue domi dimisit, & animo possedit: vt dicitur de eo, qui ad nundinas profectus est: vt ff. de acquir. poss. l. clā possid. §. qui ad nundinas. Item per alium, scilicet per filium vel seruum, vt statim in captiuo dicemus.

c Vel in hostium. Qui sint hostes, dicitur ff. de capti. l. hostes. & ff. de verb. signi. l. hostes, s. quibus populus Romanus bellū indixit, vel qui populo Romano bellum indixerūt. Si ergo ab alio quis capiatur, nunquid hoc locū habebit, quod hic dicitur? Credo quod sic 2: sicut quando abest causa alicuius ciuitatis, vel municipij: vt s. dictum est. In hoc autem differunt: quia non fiunt serui talium hostium: vt ff. de cap. l. hostes. & sic poterit facere testamentum, quod alias non posset 3: cum esset seruus: imo & eius obses non posset: vt ff. de test. l. eius qui. & l. obside. Accur.

ADDITIO. Idē si princeps vel papa, siue eius legatus de cōmissione papæ, alicui ciuitati subditæ ecclesiæ bellū indixerit: quia capti efficiunt serui, & eorum bona efficiunt capientium: & sic in omnibus his habebit locum fictio postliminij. quod no. perpetuo.

d Potestate. i. seruitute 4. Alias accipit pro iurisdictione, vt cū dicimus, potestas habet homines de districtu in potestate. i. iurisdictione. Itē ponit pro obedientia, in qua potestate est monachus sub abbate, & clerici sub prælatis. Item ponit pro dilectione siue pietate. & hæc patria potestas dicit: vt ff. de ver. sig. l. potestatis. Sed qūo iste ab hostibus captus poterit vsucapere, cū ipse ab alio possideat: vt s. de iu. pso. §. serui. ergo ipse possidere nō pōt: vt ff. ad l. Iul. de adul. l. sic eueniet. ibi, in sua enim &c. ff. de acqui. re. do. l. homo lib. §. quicqd. ergo nec vsucapere: vt ff. de vsuc. sine possessione? R n̄. vsucapit p filiū, vel p seruū i re peculiari 5: vt ff. ex qui. cau. ma. l. itē ait prætor. §. hęc aūt. & l. deniq. & l. ait prætor. §. hi plane. & ff. de vsuca. l. iusto. §. fi. Sed nec videt, ꝙ per seruū possit captiuus vsucapere: vt ff. de vsuc. l. neq; seruus. Sed dic ꝙ illa loquit in causa nō peculiari: qd verū est, vel loquit ipsa veritate inspecta 6: hic aūt de iure postliminij inspecto, quod præualet veritati: vt s. quib. mo. ius patr. pot. sol. §. si ab hostibus.

[ADDITIO.] Doctor. cōiter sequūtur glo. & do. Ias. reprobat hic Ang. quē videas. & dum textus noster dicit, quod captus ab hostibus pōt vsucapere. Iac. exēplificat de actione personali, in qua currit præscriptio, non ex possessione præscribētis, sed ex solo cursu tēporis, negligētia petentis. vide hic per eū.

e In ciuitate esset. q. d. qui non abest. Quid ergo, si vterq; abest, & alter alterius rē vsucapit? R n̄. & tūc habet locum hæc restitutio 7: vt ff. ex qui. cau. ma. l. fi. videtur aūt desinere abesse, cum domū rediit vel redire potuit finito negotio, pro quo erat absens: & tūc dicitur desinere abesse, nisi iusta causa impeditus fuerit in redeundo, statuunt enim ei xx. miliaria diurna: vt ff. ex quib. cau. ma. l. si cui. §. tandiu. Et sic patet, ꝙ de necessaria absentia tunc intelligit 8: alias contra: vt ff. ex quib. cau. ma. l. ij qui. & l. seq. sed verbum desierit, hic positū strictius ponit, i. qd possit conueniri. Item econtra, si pręsens rem absentis vsucepit: vt ff. ex quib. cau. ma. l. j. §. verba. & tunc siue completa est tota vsucapio in præsentia, id est intra modicū tempus: siue in absentia, siue postea parum, idem est: vt ff. eod. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter.

f Annū. s. vtilē, q cōstat ex ccclxv. dieb⁹: vt ff. de statuli. l. cū hęres. §. Stichus. In qbus actor habebit facultatē agēdi: nec impediret per se, nec per reū, nec per iudicē. Nā hęc tria necessaria sunt, vt vtilis dies, aut annus currat: vt ff. de diuer. & tēp. præsc. l. j. Hodie vero in omnibus restitutionibus quadrienniū continuū cōputatur: vt C. de tēp. in int. rest. l. fi. & ita no. hic, ꝙ hic liber corrigit per C. in hoc anno vtili generaliter secundum quosdā. Sed dico contra: quia illa tantum in restitutionibus dicit: vn̄ in illis remanet vtilis annus.

g Rescissa. Per in inte. rest. petitam à iudice viuo: vt subducat tēpus vsucapionis, quo fuit absens: vt C. de restit. mili. l. iij. sicut & minores petūt: vt ff. de excep. l. exceptiones, quę personę. in fi. Et hoc ipsum, s. ꝙ postulare possunt, à mortuo prætore conceditt eis: vt ff. eo. l. j. per totum. Restituit ergo eos prætor viuus 9, vt sic agāt antiqua actiōe, ac si res nō esset vsucapta, vel actio pręscripta: & ideo actio ad quā restituit, dicitur rescissoria, nō ꝙ sit nomē propriū actiōis, sed quę erat primo realis, siue personalis directa, nunc dicit vtilis: vt C. ex qui. cau. ma. l. fi. & de cap. l. ab hostibus. iij. 10 Aliij dicunt 11, ꝙ statim eo reuerso habet rescissoriā: & dicunt esse propriū nomē actionis: & sic dicunt, ꝙ maiores iure actionis, sed minores officio iudicis restituunt. Dicunt tamen quod hæc rescissoria actio efficaciam nō habet, antequā insufflet in eā prætor spiritū vitæ dando restitutionē, quod satis recidit in primā opinionē. Nam semper verū est hoc, quod à prætoris mortui edicto fit: & authoritate prætoris viui.

h Vsu nō cepisse. Et sic videtur concedere mentiri, ꝙ P. confitetur. Sed hic quod nō mentit. sed dicit sibi restituendū, ac si vsucaptū nō esset: vt s. ꝓxi. §. diximus.

i Actionis. Scilicet rescissoriæ supradictæ. Accur.

k Quibusdā. Vt si rē absentis vsucapiat præsens 12.

taxat: relīquum vero tēporis ad vsucapitalis cō modū cedat. Et ita doct. in l. qd tempore. C. de restit. mili.

Et hæc opin. cōit approbat in d. l. fin.

Istud ergo quo petitur restitutio, est officiū iudicis: facit l. quod si minor. §. fi. ff. de minor. & est casus ī terminis. ī l. si quis stipulat⁹. ff. ex q. cau. maio. & non comprobatur ratiōe: qa quoties verba leg. referūtur ad iudicē: tunc ex illo edicto oritur officium iudicis: vt no. glo. in l. si soror. C. de col. et habetur in l. iiij. ff. de alim. & ciba. le. & not. plene Bar. in l. j. ff. de constitu. di. ex leg. sed hoc edictum est huiusmodi. vt l. j. ī fi. ff. ex q. cau. ma. agitur &c. Angel.

10 Istæ duæ leges nihil faciunt ad ꝓpositum.

11 Et male. secūdū doct. hic.

12 Istam tenēt Dy. & Bal.

Item

1 Per actionem q̄ quid vocat rescissoria de qua pulchre Fră. Aretino. hic. Dic idē si esset ab hostibus p facto vnius villæ vel castri: qa largo modo dicitur abesse causa reip. vt no. gl. in l. legatis. al l. j. Ang.

2 Et bene: quia quādo preiudicon. in absen. tiam datur restitutio: nō refert de causa absentiæ. An. & Ia. Sequunt hanc glo. An. & Ia.

3 Melius dixisset. i. dominio. Ni. & Ia. Captus ab hostib⁹ potest vsucapere.

4 Sequunt hic gl. Ia. Idē Dy. An. & Ia. Istā gl. approbāt An. & Ia. Quādo absens cō tra presentem restituitur: alias non sit distinctio secundū Ia.

5 Recepta actiōis resolutio est qd si vsucapio sit pro maiori parte cōpleta ī absentia, & finita ī absentia, qd ille absens restituat, & tempus absentis dū

Item si absens fuit probabili causa, vt studiorũ. Itẽ in vinculis positus: vt ff. ex quib. cau. ma. l. j. & l. sed & si per prætorem. in fin. & l. sequẽ. & de illis legibus j. facit mentionem, cum dicit de volumine ffoꝝ.

Itẽ si quis. Diuidit in duas partes. Primo ponit dictum, ex quo tacita quæstio. Secũdo determinatio quæstionis. Secũda ibi, Permittit. De rescissione alienatiõis, s. qualiter possim petere

alienata fuere, perinde à quibuscunq; possessoribus per creditores prius in bonorũ debitoris possessionẽ missos reuocari possunt,

per rescissoriã rẽ meã absente me vsucaptã vel præscriptã rescissa vsucapione per beneficiũ restitutiõis: satis est dictũ s. in materia sua. Nunc aũt videndũ est de quadã alia reuocatione, quæ fit alio casu, videlicet de reuocatione, quæ fit à creditore, quando debitor in fraudẽ creditorũ mala fide alienat. Et circa hanc materiam dicit legislator breuiter, quod si debitor mala fide in fraudẽ creditorum alienauerit: permittitur creditoribus bona fide reuocare ab ipso, ea quæ sunt alienata, perinde ac si bona illa remãserint in bonis debitoris illi⁹. Vnde hic tractat de alia reuocatoria, quã fecit in proxi. §. quæ vocatur Pauliana. Sed videtur in princi. ꝙ prætor permittat mẽtiri hic: sicut in duobus proxi. §§. Et resp. ꝙ nec hic, nec ibi permittit prętor mẽtiri. Ipsa enim verba hic posita sunt, sicut in bonis debitoris mansissent: & verba posita superius, ac si non vsucepisset, effectum denotãt: quasi dicat, sicut in rescissoria permittitur ei, qui fuit absens causa Reipublicæ, vel alia iusta causa: dũ res sua vsucapta fuit, in effectu agere, ac si rẽ suam non vsucepisset aduersarius: eo ꝙ fingit lex rem nõ esse vsucaptam, rescissa vsucapione per beneficium restitutionis: & sicut prætor fingit hoc non esse vsucaptum, quod in veritate est vsucaptum, remouendo vsucapionem de medio. & sic fictio hæc veritati præiudicat: sicut & alibi in fictione legis Corn. quæ fingit captiuum mortuum, pręmortuum prima hora captiuitatis, & fictione postliminij: vbi fingitur captiuũ similiter semper fuisse in ciuitate: vt ff. de capt. & postl. re. l. postliminium. & l. pater. §. fin. & l. quod si filius. sic & in ista reuocatoria permittitur creditoribus rẽ debitoris in eorũ fraudẽ alienatam, acsi nõ esset alienata, petere. Sed videt, ꝙ male ponitur in litera hæc dictio iteratiua itẽ, cũ in proxi. §. tractatum sit de reuocatoria in rem: cum Pauliana sit in personam. Cum igitur sumus in tractatu prætoriarum realium, sicut patet j. & s. & in illo §. in personam. vbi de personalibus aget: male videt hic inserere actiones prætorias personales: & male videtur hic poni hæc dictio itẽ, iteratiua: cũ quasi de alia materia hic tractet. Ad hoc rñd. Non est dubiũ, quin Pauliana, de qua principaliter in hoc §. tractatur. & aliæ de quibus fit mẽtio, s. Pauliana, Fauiana, & Caluisiana. ff. de vsur. l. videamus. ij. §. in Fauiana, inter personales sint: tamẽ eas inter prætorias interserit propter similitudinẽ, quã habent in reuocãdo, ideo dicit itẽ. Super isto §. põt formari vnũ quare, tale: Reuocatur per Paul. quod in fraudẽ creditorũ à debitoribus est alienatum: per Caluisia. aũt & Fauian. (quamquã super hoc sit dissentio) reuocatur illud quod in fraud. patroni à liberto alienatũ. Quare ergo cũ necesse sit, quod probet fraus tam emptoris, quã venditoris ad hoc, ꝙ creditor possit reuocare illud, quod in fraudẽ ei⁹ est alienatũ, in reuocatione quę fit à patrono rei alienatę in eius fraudẽ à liberto suo, sufficit, ꝙ probet fraudẽ alienationis solũ? Ad hoc dicitur ꝙ creditor, qui agit Pau. reuoca: alienata ab eius debitore nõ soluto pretio: & propter hoc grauatur: quia tam emptoris, quã vẽditoris fraudẽ necesse habet ꝓbare. Patronus autẽ qui vult reuocare alienata in ei⁹ fraudẽ necesse habet soluere pretiũ emptori: & ideo in hoc releuat: qa nõ habet necesse ꝓbare, nisi fraudem alienantis. Sed domine, quæ est ratio huius diuersitatis. ꝙ plus debeat grauari patronus, quã creditor qui reuocat? Frater, dicit Iust. Ratio vna iam dicta est, s. quia qui in vno grauatur, in alio debet releuari per l. ff. de iureiu. l. eũ q. in prin. in gl. probãdi. Alia ratio est ista, & magis specialis: quia patronus q̃ reuocat, certat de lucro captãdo, creditor aũt de dãno vitando. De act. autem Paul. Faui. & Calui. diuersimode sentiũt.

atque tradita non fuissent, & semper in debitoris patrimonio mansissent.

Itẽ si quis †in fraudẽ [a]

Quidã enim sicut Gar. & omnes antiqui vsq; ad Io. & Azo. dixerunt, ꝙ Caluisiana datur patrono, & Pauliana creditori, & Fauiana vtriq;. Et pro se allegabãt l. ff. de vsur. l. videamus. ij. §. in Fauiana. Dixerũt eñ, quod in l. illa dicit litera, per quas. vnde isti fecerunt tales versus. Cal. pa. sed Pau. cre. Fauiana cauebit vtriq;. Ioã. & B. & eorum sequaces dixerunt, ꝙ Fauiana patrono, Pauliana creditori, & Caluisiana datur vtriq;: per alios versus, Creditor à Paulo, Fauioq; patronus ametur: Istis Caluisius communis amicus habetur. Do. Guid. dicit, quod Pauliana datur soli creditori, secundum quod omnes alij dicunt: quia Caluisiana & Fauiana dantur soli patrono, & nunquã creditori: nec meminit se vidisse legem: quæ dicat Fauianã vel Caluisianam dari creditori, nisi in l. videamus. de vsur. sit ista litera, per quas, quod non credit: communis enim est litera, per quam, & non per quas. Franc.

Libellus in actione in factum, quæ & Pauliana dicitur.

Hic de alia prætoria & personali tangit: & illa datur creditori ad reuocandũ ea, quę in fraudẽ eius sunt alienata: & appellat Pauliana, siue in factũ. de qua ff. de vsur. l. videamus ij. §. in Fauiana. & ff. de iis, quę in frau. cre. l. hæc in factũ. Et ponit hæc act. inter reales, propter quandã similitudinẽ, quam habet cũ rescissoria: quia sicut per illã rescindit vsucapio. ita & ꝑ hãc traditio, vt in hoc §. itẽ si qui. & forma in ea libel. sic, Dico ego e, cõtra b, ꝙ debitor meus alienauit, & vẽdidit ei in fraudẽ bona sua, & ꝙ ego iussus fui ex sñia præsidis possidere bona ipsius debitoris: vnde proponendo cõtra ipm Paulianã act. peto possidere illa bona, acsi nõ essent tradita ipsi b, & bo. pos. in me transferendam adiudicari peto. Causa istius act. est hæc. Et quia in fraudẽ alienauit, peto &c. & sufficit, quod loco act. ponat causa sic: Vnde cũ in meã fraudẽ debitor alienauerit, peto &c. Et datur ista Paul. ad reuocanda corporalia, actio vero in factũ datur ad incorporalia, secundũ quosdã. Sed dicas, quod Pau. nõ est propriũ nomen act. sed quædã adiectio: & datur act. in factũ, tã pro corporalibus, quã ꝓ incorporalibus.

Libellus in actione Fauiana.

Actio vero Fauiana datur patrono ad reuocãdum ea, quæ libertus in eius fraudem alienauit. & eodem modo formabis lib. sicut in Paul. vel in act. in factũ. de qua est hic proxi. dictum.

Libellus in actione Caluisiana.

Caluisiana vero actio datur vtriq;, s. tam creditori quam patrono: in qua eodem modo form. lib. sicut in prædict. action.

In fraudẽ. No. ꝙ vterq; tam debitor, quã receptor oportet ꝙ fraudẽ participet: [1] qñ titulus nõ est lucratiuus: si autẽ est lucratiuus (puta donationis: vt si dedit: & hoc intellige ad hoc, vt creditor possit reuocare alienationem) tunc sufficit fraudem debitoris tantum interuenire: vt C. de reuoc. iis quæ in fraud. cred. l penul. & ff. quæ in fraud. credito. l. qui autem. §. hoc edict. & §. similiq; modo. Et de hac fraude no. bonam distinct. quia aut adhibetur à debitore alienante inter viuos

†Sci... credit...

Sc... in pat... no qui... uocata... nata q... cũque... tulo,... uis f... libert... partic... ucrit... dẽm,... & la.

Si tamẽ sua spõ aut vo- state tra diderit sed ditus, vt pote ex cã iudicati: non pote rit ea res reuocari ab eo qui suum rece pit. quem enim præ stes inuitũ soluere co gat, impu ne nõ sol uere ini- quũ est l. quautẽ. §. apud La- beonẽ. ff. i fraud. cre di. Franc. Hotoma. hic. Qui tex. licet lo- quatur in alienatio- ne lucra- tiua: tamẽ etiam ha- bet locũ in tit one roso: vt est gloss. in l. qui testa- mentum: in ver. mo dũ. & ibi Bar. ff. de proba. & ista proce dũt secun dum Ias. quãdo vẽ ditio om- nium bo- norũ esset facta pro valde mi- nori pre- tio quam valerẽt. I- dem si nõ omnia bo na, sed ma iorẽ partẽ alienauit: vt est glo. no. i l. no- men. §. fi- lio. i ver. bonis sub stantia. ff. de leg. iij. Istam te nent Nic. Pa. Ioã.

viuos, aut in vltima voluntate, vel à liberto in frudẽ patroni similiter inter viuos: vel in vltima voluntate si in vltima voluntate: tũc aut per legata aut per libertates: & si per libertates aut directas, aut fideicõmissarias. Si debitor in fraudem alienet inter viuos, vno casu præsumitur fraus: scilicet quando omnia alienauit: vt ff. eod. quæ in fra. cre. l. omnes. §. Lucius. Si autem non omnia non præsumitur: sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in eis est, sperant homines: vt s. qui ma. non po. §. in fraudem. debet ergo eam probare creditor. Et hæc distinctio per omnia seruatur, etiam in patrono: vt. ff. de proba. l. patronus. & l. quoties. §. qui dolo. In vltima voluntate si legatum. vel fideicommissum in fraudem creditoris reliquit, solum euentum inspicimus, licet fraus non interuenerit, vt in donatione causa mortis: vt C. de iur. delib. l. fi. §. si vero creditores. cum legata non debeãtur, nisi deducto ære alieno: vt ff. eo. quæ in frau. cre. l. qui autem. §. penul. & ad Trebel. l. j. §. is qui quadringenta. Item in patrono per omnia, si libertus in fraudem legauit, vel fideicommissum reliquit, vel donauit causa mortis. nam solum euentum inspicimus: vt ff. si quid in frau. patr. l. j. in princ. & §. j. in libertatibus autem in fraudem relictis, distingue directas à fideicommissariis. In primo enim casu consilium & euentum: in secundo euentum tantum inspicimus: vt C. de iis qui ma. nõ pos. l. fin. & l. j.

creditorum [a] rem suã [b] alicui tradiderit [†]: bonis eius à creditoribus possessis [c] ex sententia præsidis [d] permittitur [e] ipsis creditoribus rescissa traditiõe eam rem petere [f]: id est, dicere eam traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

Seruiana quoque, & quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria dicitur, in rẽ prætoriæ sunt. Prima locatori competit, in res inquilini, vel coloni ædibus, vel fundo locatis inuectas: quæ pro mercede locationis (etiam si nihil conuenerit) tacitè hypothecata sunt altera verò reliqui creditores pignora & eorum hypothecas persequuntur: nec refert, an id cuius nomine experiuntur pignus sit, id est, in re mobili tradita, an vero hypotheca, id est, in re soli consistens: vtique enim hypothecaria semper locus est.

a Creditorum. Large accipe pro omni eo, cui aliquid debetur: vt ff. de verb. signific. l. creditorum. & l. creditores. l. si cui. & in Auth de fideiuss. §. penul. col. j.

b Rem suam. Scilicet corporalem, ex eo quod dicit, tradiderit, idem tamẽ est in corporalibus, vt patet per multa exempla. ff. quæ in frau. cre. l. j. ij. & iij. vsq; ad legem qui autem.

ADDITIO Not. sing. illam l. in principio, q̄ si debitor repudiat hæreditatem, vel legatum, vel alio modo & titulo poterat acquirere, & non vult: imo repudiat etiam in fraudem & despectum creditorum: an habeat locum ista materia? Dicitur ibi quod non: quia dummodo non diminuat de suo patrimonio, non habet locum dispositio huius §. quod nota bene. Ange.

c Possessis. i. possideri iussis: nec enim re ipsa à creditoribus fuerant possessa bona debitoris, cum ipse alienauerit. Vel dic [2] possessis quæ remanserant, & non sufficiebant: vt ff. eo. l. ait prætor quæ Lucius.

d Præsidis. Puta quia fuit condemnatus, & non satisfecit condemnationi intra tempus, vnde missus fuit actor in possess. bo.

e Permittitur. s. intra annum vtilem: vt ff. de iis quæ in frau. cre. l. j. primo rñ. de eo tamen quod peruenit ad eum, vel quod dolo fecit, quo minus præueniret perpetuo datur: vt ff. eo. l. ait p̄tor quę Lucius. §. hæc actio.

[ADDITIO] De ista materia excussionis vide hic latè per doc. & refert hic Ias. casum singu. in authen. contra, rogatus quis. C. ad Treb. vbi etiam in rei vend. est necessaria excussio bonorum.

f Eam rem petere. Sed qua actione? Respon. Paulianã, quæ datur creditori ad reuocanda corporalia, sed in factũ ad reuocãda iura: vt ff. de vsur. l. videamus. ij. §. in Fauiana. & ff. eo. quę in frau. cre. l. hac in factũ. Vel verius dic quod nulla dicitur Pauliana, nisi adiectiue: quia à Paulo fuit inducta, sed in factũ Pauliana dicitur, quæ ad reuocanda corporalia & incorporalia competit, & datur cõtra accipientem, & hæredem eius in quantum ad eos peruenit, etiã non restituto ei p̄tio vt ff. eod. l. ait prętor quæ Lucius. §. fin. & l. seq. & l. si debitor. & l. ex his. In eum autem, qui in fraudem alienauit, actio non datur, cum nudus sit, nisi ita fraudulenter dispersit: vt res apparere non possit, quo casu etiam in carcerem detrudetur: vt ff. eo. l. fin. §. fin. Est & Fauiana, quæ datur soli patrono ad reuocanda ea, quæ libertus in fraudem patroni alienauit Inter viuos, vel in vltima voluntate, quo minus patronus habeat tertiam: vt ff. si quid in frau. patro. l. j. in prin. & §. j. & s. de succes. lib. §. sed nostra constitutio. Est & Caluisiana, & ipsa tam patrono, quàm creditori competit: vt ff. si quid in frau. patro. l. in Fauiana. Quidam tamẽ dicunt contra in eo, q̄ de Fauiana dictum est arg. ff. de vsur. l. videamus. ij. §. in Fauiana. Sed certe ita dicit ibi litera, per quam. & sic refertur ad proximam tantum scilicet Paulianam. Et istæ duæ imitantur naturam superioris in factum Paulianæ. sed quæro, quare sunt hic hæ positæ inter reales prætorias: cum ipsæ personales sint: quod probatẽ per id quod dicit litera. In Fauiana quoq;: vt ff. de vsur. l. videamus. ij. §. in Fauiana. Nam proxime dixerat de personalibus: vnde continuat eã cum personalibus, & probatur ff. si quid in frau. patr. l. j. §. hæc actio. Sed respõ. [4] quia similitudinem habet cum superioribus duobus casibus in eo, q̄ sicut ibi p̄mittitur aliquid dicere quod nõ sit, vel esse faciẽda aliqua ac si non processissent, quæ processerũt: sic & hic. Item sicut ibi fit reuocatio, ita & hic. ergo secũdũ leg. ita dici debent hæ reales, sicut superiores: quod quidã concesserunt. Sed respon. hic non petitur quod meum fuerit: vt in superiori casu, nec quasi meum, vt in Publicia. vt s. eo. §. aliæ. Nec obst. j. §. proxi. quia hypothecaria est in rem: nec tamen meum petitur vel quasi: quia ibi quod peto, peto quasi meum, id est, possessionem per hypothecariam actionem vel Seruianam. Hic autem neque possessio, neque dominium est meum, nec fuit: imo in accipientem transiuit, licet in fraudem sit alienatum: vt ff. de contrahen. emp. l. si sciens. in fin. & prædictæ tres actiones reuocatoriæ dicũtur. [5] Sed vnde oritur hæc act. Respõ. ex quasi maleficio: quãdo dolus fuit in vendente & emente. Si autem in vẽdẽte tantum: tunc potest dici ex quasi cõtractu, si agitur cõtra illum possidentem. Sed nunquid habet retentionem, vt ab eo non reuocetur, si vult soluere, quod sibi creditori reuocare volenti debetur? Quidam negãt: vt arg. ff. re. amo. l. si cum dos. §. fi. & l. seq. Sed cõtradico instar posterioris creditoris, si vult soluere priori quod sibi debetur, potest habere retentionem: vt ff. de euic. l. cui &c. [6] q̄ dic: vt ff. de iis q̄ in frau. cre. l. ait p̄tor. § illud

[g] Mansisse. Videtur ergo quod permittat mentiri: quod non est verum, sed ita petit, ac si mansisset in bonis debitoris: vt s. eo. §. aliæ. & §. rursus.

Item Seruiana. Diuiditur in tres partes. Primo qd actio Seruiana vel quasi Seruiana est prętoria. Secũdo quæ sit differentia inter actionem Seruianam vel quasi. Tertio, quæ sit differentia inter pignus & hypothecam. Secunda ibi, Seruiana autem. Tertia ibi, Inter pignus. CASVS. Adhuc prosequitur Iustin. materiam

suam

Fab.

3 Hãc gl. intelligũt doct. in alienatis inter viuos sed in vltima voluntate datur vel condictio indebiti, vel hypothecaria: vt l. fi. §. si vero creditores. C. de iur. deli.

4 Dic qd sunt personales in rem scriptæ. Nic. Ioã. Fab. & Ia.

5 Et sic tenet glo. quod hæ reuocatoriæ sint mere personales; sed d. Ias. in hoc reprobat gl. & tenet qd sint in rẽ scriptæ. vide hic per eundem.

6 Vide meliorem textum in l. pretor. C. qui potio. in pi. hab. la.

Item † Seruiana [a], & quasi Seruiana, quæ etiã hypothecaria vocatur, ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis [b] de rebus coloni, [c] quæ pignoris [d] iure pro mercedibus fundi [e] ei tenẽtur. † Quasi [f] Seruiana autẽ est, qua creditores pignora, hypothecasve persequuntur. Inter pignus autem & hypothecam, quantum ad actionẽ hypothecariã attinet, nihil interest. [g] Nam de qua

suam dicẽs, ꝙ nõ solum præcedentes sunt prætoriæ in rem, sed etiam Seruiana, & quasi Seruiana, quæ & hypothecaria vocatur: & statim dicit effectum vtriusq;. Seruiana enim competit locatori siue domino domus pro rebus coloni, quæ pignoris iure pro mercedibus fundi vel domus tacite obligantur. Quasi Seruiana autem vocatur alia, per quam creditores pignora hypothecasq; persequuntur. Quæ autem sit differentia inter ista tria nomina. Seruiana, & quasi Seruiana, & Saluianum interdictum, quæ videntur nomina Synonyma: satis potest patere ex notula literæ. Et licet hypothecaria reuocet nudam possessionem, & Saluianum interdictum similiter, tamen differunt: quia qui intendit Saluianum interdictum non habet probare nisi vnum: scilicet quod ille, qui conduxit domum tẽpore conductionis possedit res illas. In Seruiana vero debet probare duo. Dominus autẽ Iac. hic agitabat vnum verbũ, de quo nunquam fecerũt mentionẽ glossatores, scilicet quare vna actio vocatur Seruiana, alia quasi Seruiana. Et ad istã quæstionem ita respondebat, Actiones vocantur veræ & directæ in casu isto. in quo sunt extẽsæ. Seruiana autẽ sicut ex primitiua sui natura est, intẽdebatur contra colonum: & certe postea extẽdebatur contra quẽlibet alium debitorẽ: & tũc per extẽsionem sortita est naturam quasi Seruianę. Vel sic, melius: Seruiana dicitur illa actio, quæ nobis seruit vere sicut aliquis dicitur nobis vere seruire: quando gratis seruit. Sic autem est de actio. Seruiana. Quando enim domum meam tibi loco. non conuenio tecum, ꝙ res illatæ mihi sint obligatæ: & tamen sunt. & ita sine pacto interueniente res illatę mihi obligatæ sunt, & pro eis cõpetit mihi Seruiana. Item volui scire à legislatore, quæ sit differẽtia inter pignus & hypothecam: ad hoc, quia in sine proxi. §. dixit, quod quasi Seruiana est actio, per quã creditores pignora hypothecasve persequuntur. Et ipse respondet, ꝙ nulla est differẽtia inter pignus & hypothecã, quo ad actionem hypothecariam. Nam quæcunq; res fuerit à debitore creditori obligata: siue fuerit credita, siue nuda cõuẽtione siue traditiõe sibi obligata: semper potest creditor illam rem à quocunq; possessore petere per hypothecariam actionem. In aliis tamen facimus differẽtiam inter hæc verba. Dicimus enim quod pignus proprie dicitur res obligata & tradita creditori, Res dico mobilis. Quãdo autẽ aliqua res nuda conuentione sine traditione obligatur, eam dicimus appellatione hypothecæ contineri. hoc dicit. Sed videtur in principio quod litera dicat falsum. cum dicat, ꝙ inter pignus & hypothecam nulla est differentia: quia actio hypothecaria vendicatur habenti possessionem ff. de pig. l. & quæ nondum sunt. §. j. sed qui habet pignus, habet detentionem ad minus: quare ergo non potest habere actionem hypothecariam? Frater qui habet pignus, sine dubio quandiu habet pignoris possessionem siue detentionem, non habet hypothecariam: sed si pignus traditum fuerit, postea amissum, vel si pignus alij precario concesserit: tunc competit creditori hypotheca. & postea caute dicit in notulã: vt hac actione peti possit à quolibet possessore, & hoc est quod dicit. Franciscus.

† Seruiana actio q differat ab interdicto Saluiano, nullus meo iudicio hactenus explicuit acutius quã Frã. Hotoman. hic.

† In qua obligatione duo sũt necessaria primũ, vt expressa cõuentio interuenerit inter dominum & colonũ super obligandis rebus inductis in fundum. l. eo iure. ff. In quib. cau. pign. vel hypothe. argumẽto etiam sumpto ex l. item quia ff. de pac. & l. licet. ff. ĩ quib. cau. pign. Secundũ, vt sciat dominus quę res à colono in fundum inuectæ sint. l. certi iuris C. de loc. vide Frã. Hotoma. hic.

Libellus in actione Seruiana, & quasi Seruiana.

1 Ista gl. est sing. secundũ Angel. & Ia.

Hic tangitur de Seruiana, & quasi Seruiana, quæ etiã hypothecaria vocatur: in quibus qualiter formetur libellus, est videndũ Sed primo sciendũ est, quod Seruiana datur domino fundi in rebus coloni, quæ pignoris vice, vel iure pro mercedibus fundi eidẽ tenentur: vt in hoc §. itẽ Seruiana. & ff. quibus ex cau. pign. taci. contrahi. l. ij. Formatur ergo in hac actione sic libellus. Dico ego a, cõtra b, quod bona, quæ sunt illata & inuecta in fundũ meũ, sunt mihi obligata pro mercede fundi, vnde proponendo Seruianam siue hypothecariam, contra ipsum b, peto illa pignora mihi tradi, & eundem b, ad restitutionem eorundem pignorũ mihi condemnari. Causa autẽ pro ista actio. poterit poni hæc scilicet, Vnde cum bona illa vbicũq; sint, ipso iure tacite mihi sint obligata, peto &c. Eodem modo for. li. in act. illa hypothecaria, siue Seruiana, quę datur domino domus in bonis inquilini in eandem domũ illatis. Quasi Seruiana siue hypothecaria datur creditori ad pignora sua persequẽda: vt s. de act. §. Seruiana. & sic for. lib. in ista quasi Seruiana. Dico ego c, contra d, quod ipse detinet equũ meũ, quẽ ipse mihi obligauit pro decẽ lib. vnde proponendo contra ipsum hypotheca. peto dictũ equũ mihi tradi, & ipsum ad restitutionẽ ipsius equi condemnari. Et causa erit in hoc libello, quã sufficit proponere: scilicet hæc, Vnde cum dictus equus sit pro decẽ lib. mihi obligatus, peto &c. Hæ vero act. scilicet Seruiana, & quasi Seruiana, quæ hypothecaria vocatur, sunt in rẽ: vnde datur contra quemlibet possidentem.

a Item Seruiana. Quasi dicat, nõ solum Publiciana & rescissoria reales sunt & prætoriæ, de quibus dictũ est: sed etiam duæ istæ capiunt vim ex prætoris iurisdictione, id est prætoriæ sunt: vt hic, & ff. de pac. l. si tibi. §. de pignore. Accur.

b Quis. s. dominus fundi: siue sit partiarius. 1 siue nũmis collat. Item etiam pro deterioratione domus: 2 vt ff. in quibus cau. pig. vel hypothec. taci. contrahi. l. ij. licet ex locato sit actio. vt ff. loc. l. qui fundum.

c Coloni. Sub. vel inquilini. nam & eius res sunt tacite obligatæ: vt in quibus cau. pig. vel hypot. taci. contrahi. l. ij. 3 Et est colonus in villa, inqlinus in ciuitate: vt ff. de acqui. posses. l. res pignoris. 4 Differentia tamẽ est inter has duas tacitas obligationes. nã in rusticis ita demũ, si dominus sciat inducta & illata: ĩ vrbanis, siue sciat, siue nõ. Et est ratio: quia sancta rusticitas oĩa palã habet: sed inquilinus multa etiã clã apportat, quæ locator ignorat: vt C. loc. l. certi iuris. Ita tamẽ in vtroque, si eo animo sint inducta, vt ibi sint perpetuo, non ad tẽpus: vt ff. de pigno. l. debitor. & ff. in quibus cau. pig. vel hypoth. tac. contr. l. in prædiis. §. j.

d Pignoris. Scilicet taciti.

e Fundi. Vel domus: vt s. dictum est.

f Quasi. Hęc dictio ponitur ad differẽtiã superioris: vtraque tamẽ Seruiana dicitur, à seruãdo forte dicta: cũ omne ius aut in acquirẽdo, aut in seruãdo, aut in admittẽdo cõsistat: vt ff. de le. & se. con. l. fina. 5 Sed quæ est differẽtia inter Ser. act. & Saluianũ interdictum: cũ illud ad idẽ cõpetere videatur: vt j. de inter. §. interdictũ. respõ. quia in Ser. oportet ꝙ creditor probet debitorẽ fuisse dominũ tẽpore obligationis: vt ff. de pig. l. & quæ nondũ sunt. §. j. Sed in Saluiano sufficit, ꝙ probet eum possedisse: vt colligitur. ff. de Sal. interdi. l. j. in prin. & diximus. j. de interdi. §. interdictum.

g Nihil interest. Nisi in sono vocis: vt ff. de pig. l. res hypothecæ. §. inter pignus. imo & etiã quãtũ ad actionẽ videt interesse. Nã pscriptio habẽti pign. nõ currit cũ possideat: secus in hypothecaria cui currit pscriptio interdũ x. 6 interdũ xx. 7 interdũ xxx. 8 interdũ xl. 9 annorũ: vt C. si aduer. cre. l. j. & ij. & C. de præscri. xxx. vel

2 Etiam pro alia obligatione. Ange.

3 Et ita communiter tenet: licet vltramontani contra.

4 Ista gl. & omnes similes reprobãtur communiter p scriben.

5 Hypotheca autem dicitur ab hypot. quod est sub: & thesis positio: quasi suppositio vel obligatio, q idem sunt vt probatur per ti. de reb. eo. nõ ali. vel suppo.

6 Hoc verum quando res possidetur p alium, à debitore habente bonam fidem & titulum, & inter præsẽtes. Pla. & Ia.

7 Hoc verum quando res possidet per aliquẽ & iter absentes. Pla. & Ia.

8 Hoc verum quando res possidetur p aliũ à debitore nõ habẽte titulum nec bonam fidem. Pla. & Ia.

9 Hoc verum etiã quãdo res possidet per ipsum met: secũ d ... [illegible]

xxx. vel xl. an. l. cū notissimi. & de an. excep. l. j. §. j.

a De qua re. Mobili vel immobili: tradatur creditori vel non: corporalis vel incorporalis sit, excepta tñ vrbana ser. quæ non potest obligari, ne ruinis ciuitas deformetur: vt ff. de pig. l. si is qui. §. fi. & l. sequen.

cta hodie cōstitutionibus principalibus iussa est recedere ab aula. Secūdū exemplum est in actio. de peculio. Prætor enim proposuit actionē de peculio seruorū vel filiorū. Tertiū enim exemplū est de act. in factū, quæ descēdit de iureiur. Prætor enim introduxit actionem ex iuramēto, in qua solum quæritur, an actor iurauerit, & non solū has act. personales, & act. pœnales introduxit prętor, sed & alias plures. & h. d.

re a inter creditorem & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata: vtraque hac appellatione b continetur, sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eā propriè rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè c si mobilis sit: at eam quæ sine traditione nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

Hactenus de prætoriis in rem nunc de iis quæ sunt in personā, quæ quamuis innumeratæ sint, de tribus tantùm hic disseritur,

In personam d quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet prætor: veluti de pecunia e constituta, cui similis f videbatur recepticia. Sed ex nostra constitutione g, cùm & si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est, & ea h quasi superuacua iussa est cum sua authoritate à nostris legibus recedere. Item prætor i proposuit actionem de peculio seruorum filiorumque familiarum, & eam ex qua quęritur an actor iurauerit, & alias k complures.

Quisquis quod à se alióve debetur: sese soluturum nudo pacto constituat, actione de constituta conueniri potest.

De constituta † autem pecunia l cū omnibus m agitur, quicunque pro se, vel pro alio soluturos se constituerint n, nulla scilicet, stipulatione in-

AUDITOR. Dic quod attenta ratione glos. si esset seruitus vrbana, quæ non esset deformatio ciuitatis, posset obligari vt puta, obligo tibi seruitutem altius nō tollendi: donec pecunia non soluatur. nā tunc valere ita dixit Bartol. in dict. l. si is, qui. §. fin. Ange.

b Hac appellatione. Scilicet hypothecaria: vt hac actione peti posit à quolibet possessore.

c Maxime. Hoc abundat: vt C. de testa. ma. l. fina. §. ij. Duo enim oportet interuenire, vt sit pignus, & quod tradatur creditori: vt hic, & quod mobilis sit: cum pignus à pugno dicatur: vt ff. de ver. sig. l. plebs. §. pignus. Si autē mobilis est, & non tradatur: item si immobilis est, tradatur vel nō, hypotheca est. Patet ergo: quod quatuor sunt prætoriæ actiōes in rē. s. Publiciana, & rescissoria, & Seruiana. & quasi Seruiana. Itē aliæ duæ reales præiudiciales: vt j. e. §. præiudiciales. Est & alia quę datur superficiario, quādo quis ad nō modicū tēpus cōduxit: vt ff. de superfi. l. j. in fi. j. rñ. & §. quod ait. & l. fi. & ff. de rei vē. l. superficiario. Est & octaua ac. in rē: vt quæ datur metum passo. nā illa prætoria est in rem: vt ff. quod me. cā. l. metū. §. volēti. Sunt & aliæ. s. bono. possessoria hæreditatis petitio: itē fideicōmissaria hęreditatis petitio. Prima datur ei qui succedit per pretorē. Secūda ei, cui per Trebellianū hæreditas restituta est: vt ff. de bo. pos. hæ. pe. l. j. & ij. & ff. de fideic. hæ. pe. l. j. ij. & iij. & sic x. sunt prętoriæ in rem. In personam. Iste §. vsque ad §. pœnales. tractat de tribus act. personalibus & prętoriis. Et hoc principiū vsque ad §. actiones aūt. diuidit: quia in principio præmittit de actiōe de cōstituta, & de peculio. Itē & de iuramento in gñre, & secūdo in spē: & de vnaquaque dicit. Secūda ibi, de cōstituta. Itē prima subdiuidit: quia primo ponit, qualiter olim erat in actiōe cōstituta & recepticia: hodie vero sunt oīa redacta ad cōstituta, Secunda ibi, sed ex nostra. CASVS Nō solū prętor introduxit act. in rē, sed etiā act. in personā. Cū igit supra dictū sit de realibus prætoriis. restat de personalibus prætoriis tractare. Prætoriarū autem personaliū actionū ad minus duæ sunt actiones. Prætor aūt quasdā introduxit act. in personā, quæ sunt persecutoriæ, & non pœnales, & quasdam introduxit pœnales. In primo igitur mihi ponit exempla prætoriarū act. in personam, quæ non sunt pœnales. Primum exemplū est in actione de consti. pecu. & illi actiōi erat olim similis actio, quæ dicit recepticia. sed si quid antea plenius habebat, hodie in actione de consti. est transmissum: & ea tāquā superua

d In personā. Quasi dicat, dictum est de realibus prætoriis, sequitur de personalibus prætoriis, licet & de quibusdā personalibus supra interposuerit §. item si quis.

e De pecunia. Vt ff. de consti. pec. l. j. in princip.

f Cui similis. s. quo ad quædā: quia vtraque dabatur, vbi quis constituebat se soluturū pro se vel alio: sed & dissimilis videbatur: quia actio de cōstituta pro his tm rebus in cōstitutiōe deductis competebat in quibus mutuū cōsistit. s. quæ pondere, numero, & mensura continētur: sed recepticia, quū aliæ res in cōstitutiōe deducebantur: sed hodie pro omnibus competit actio de constituta, cum omnes res appellatione pecuniæ cōtineantur: vt C. de consti. pe. l. ij. §. pe.

g Constitutione. Vt C. de constit. pec. l. ij.

h Ea. Scilicet repetita. Accur.

i Item prætor. Hæc capitula exponuntur j. proxi. §. Et ideo hic non dicas.

k Et alias. De quibus dicet j. §. pœnales.

De cōstituta aūt pecunia. CASVS Supra proxi. §. posuit Iusti. tria exēpla prętoriarū act. personaliū pœnaliū, quorū primū fuit de act. de cōstit. pec. Sed dixi ei, Domine, pro Deo dicatis mihi effectū act. de cōstit. pe. & quando agit act. de cōsti. pec. siue cui cōpetit actio hæc? Frater, dicit ipse, ista actiōe agit cōtra oēs illos quicunque pro se, vel pro alio se aliqd soluturos cōstituerūt: dū tñ nō iterponat aliqua stipulatio: nā si stipulatio esset interposita tenerent iure ciuili. & nō actiōe prętoria. h. d.

l De cōstituta aūt pecunia. i. hac act. quæ sic vocatur.

m Cū omnibus. s. aptis alias obligari pro se, vbi pro se interuenit constitutio: vel aliis vbi pro aliis interuenit cōstitutio. sic ergo furiosus, cū nec pro se, nec pro aliis obliget, nec cōstituere, sed debere potest. Idem in prodigo & similibus. Itē mulieres, cū alias pro se tantum obligentur: & hæ constituent pro se tantū, & non pro aliis: vt ff. de consti. pe. l. j. §. j. & ij. Accur.

n Constituerint. Vt puta per hæc verba, Cōstituo me soluturū. quod ego vel ille debet, & similia: vt ff. de consti. pe. l. qui autē in fi. & l. seq. 2 & hoc ita, si sit debitum: quod præcedat, siue ciuile & naturale simul, siue naturale tantum, siue prætorium: secus si ciuile tantū: vt ff. de consti. pe. l. j. §. pe. & fi. & l. iij. §. j.

o Nulla Ergo ex nudo pacto oritur actio hic: quod est con

† Quid sit constituere, & ob cuiusmodi debita sit hęc actio inducta, & an competat vbi ciuilis efficax intēdi potest pulchre explicat Fran. Hotoma. hic.

1 Idem dē pupillo secundum las.

2 Et iuxta hāc gl. ponit hic la. vnum notabile, quod si quis cōstituat Titiū fideiussorē pro se: valebit tale cōstitutum: secus si non pro se, sed pro alio: vt hic per eum.

est cõtra ius cõmune positũ. ff. de pact. l. iurisgentiũ. §. sed cũ nulla. & §. quinimo. & §. vt puta. versi. idẽ Marcellus. & versi. idem responsum. & C. de pact. l. legem. Et est hoc ideo forte speciale: quia sicut vnum pro eo, qui cõstituit, inducitur: vt nõ teneatur, nisi elapsis decem diebus: vt ff. de const. pec. l. promissor. cum alias statim teneatur: vt ff. de verb. obli. l. eum qui calendis. §. quoties. & de verbo signi. l. cedere diem. sic & aliud contra eum, vt ex nudo pacto teneatur: vt argu. ff. de iureiur. l. eum, qui. in prin. Sunt & alij adhuc sex casus, in quibus ex nudo pacto oritur actio: vt ecce in donatione hodie, licet olim fuerit necessaria stipulatio vt C. de dona. l. si quis argentũ. §. sin autem. Item si mulier dotẽ sine stipulatione dare marito conuenit: vt C. de do. pro. l. ad exactionem. & de rei vxo. actio. l. j. §. j. Item si quis ob honorem decretum, vel decernendũm palam pollicitus fuerit, id est, sine interrogatione vt. ff. de pollicita. l. j. §. j. & l. pactũ. Idẽ in nautico fœnore: vt ff. de nautico fœnore. l. periculi. i fine. Item in accessione frumenti: vel vini, vel olei, vel hordei: vt C. de vsuris. l. frumenti. Item in vsuris ciuitati promissis: vt ff. de vsur. l. etiam. Alias autem propter sui frigiditatem nudum pactum actionem parere non potest.

ADDITIO. Adde alios casus, vt puta in curia mercatorum argu. l. Quintus Mutius. ff. man. & ibi Bart. Item si fieret in iudicio: quia tunc fingitur stipulatio. Item quando per pactum nudum aliquid abest parti, si non seruet promissa: quia contra non seruantem datur actio de dolo: vt est tex. no. in l. eleganter. §. seruus. ff. de dolo. vt hic per doct.

terposita. nam alioqui, si stipulanti promiserint, iure ciuili [a] tenentur.

Pro filij vel serui cõtractu eatenus pater aut dominus actiõe de peculio impeti possunt, quatenus peculij vires patiuntur.

Actiones autem de peculio [b] ideo aduersus patrem [c] dominium've [d] comparauit prætor: quia licet ex contractu filiorum seruorum've ipso iure [e] non teneantur æquũ tamen est peculio tenus (quod veluti patrimoniũ est filiorum filiarumque, item seruorum) condemnari eos.

Si deferente reo actor eum sibi debitorem iureiurando asseuerarit, vsque adeo plena fides illi adhibetur, vt omissa quæstione, an deberetur, in factum actio iuranti aduersus reum competat.

[a] Iure ciuili. Vel actione ex stipulatu, vbi certũ est in stipulatione: vel codictione certi. quæ ex stipulatione oritur, vbi est certũ: vt s. de verbo. obli. in princip. quæ stipulatio est à iure ciuili inducta, vt hic: cũ de iure gentium ipsa non fuerit: licet alij contractus fuerint de iure gentiũ: vt s. de iure natu. gen. & ciuili. §. ius autem. Non autem dicitur ideo de iure ciuili, quod nõ habeat in se vinculum naturale: imo habet quia sine consensu non valet, qui cõsensus est de iure naturali: vt ff. de pact. l. j. §. pe.

Libellus in actione de constituta pecunia.

Hic tangit̃ de actionibus prætorijs personalibus: In quibus qualiter formet̃ libellus, est videdũ. Et primo de act. de cõsti. pec. est videndũ. Et nascit̃ ista act. quoties aliqs cõstituit se soluturũ, q̃ ipse debet, vel alius: vt ff. de cõsti. pe. l. qui aũt. in fi. & l. seq. dũ tamẽ sit debitũ ciuiliter & naturaliter: vel naturaliter tãtũ: sec⁹ si ciuiliter tãtũ: vt l. j. §. pe. & l. iij. §. j. in d. tit. Vnde sic formabis lib. Dico ego a. cõtra b, q̃ ipse constituit se soluturũ decẽ libras, quas ipse mihi debebat causa mutui: vnde proponẽdo act. de cõsti pe cõtra ipsum, peto eũdem mihi in dictis decẽ libris cõdẽnari. Et erit causa istius act. hæc. s. Quia constituit se mihi soluturum, quod debet mihi, ideo peto &c. Sed si pro alio constituit se decem libras tibi soluturũ, formabis in narratione sic libellum: Vnde cum ipse pro tali constituerit se decem libras mihi soluturum, peto &c. Et eodẽ modo formabis si ex alia causa, quã ex mutuo debeatur.

Actiões aũt. Dixi dño Iudi. Dñe, iã vidi

effectũ primi rñ. pro Deo dicatis mihi de secũdo exẽplo. quare inuenta fuit de peculio act. rñ. frater, æquũ fuit q̃ istæ act. inuenirẽtur p quas cõtra patrẽ vel dominũ posset agi ex cõtractu filiorũ fa. vel seruorũ: qa licet actiõe de peculio de iure ciui. nõ teneãtur patres, vel domini: æquũ tñ est q̃ peculio ten⁹ teneantur: eo q̃ peculium est quasi patrimonium filiorum vel seruorum. h. d.

Libellus in actione de peculio.

Hic tãgitur de ac. de peculio, quæ dat̃ cõtra dominũ ex cõtractu sui serui: vt j. q̃ cũ eo i pri. & etiã datur contra patrem nomine filij. Formabis ergo i eo, sic lib. Dico ego a, cõtra b, q̃ vendidi d, seruo suo equũ pro x. quare ipse b, de peculio serui sui d, mihi tenetur: vnde proponẽdo cõtra ipsum b, act. ex vẽdito, peto quatenus est in peculio ipsius serui sui d, vsq̃ ad quãtitatẽ illorũ x. ipsum b, mihi cõdẽnari. Et aduerte quia hæc dictio, de peculio, nõ est proprium nomen act. sed est quędã adiectio: sicut exercitoria, institoria, & tributoria. ar. l. iij. §. Iulianus. ff. de pec. Et erit causa in hac act. talis s. Quia vẽdidi. quã sufficit proponere loco act. s. sic: Vnde quia pro x. vẽdidi, peto &c. Similiter cõtra patrẽ ex cõtractu filij põt sic formari libellus: Dico ego a, cõtra b, q̃ vẽdidi c, filio suo, quem ipse habet in potestate, equũ pro x. &c. De filio in potestate feci mentionem quia qui sui iuris est, peculium habere non potest: vt C. de inoffi. testa. l. si. in fin.

[b] De peculio. Volunt quidã dicere hæc esse propria nomina actionũ. s. de peculio & de in rẽ verso, & quod iussu: item exercitoria, & tributoria, & institoria: ex eo q̃ leges plerunq̃ appellant eas actiones: vt hic. Sed verius est vt adiectiue ponãtur. sic enim dicitur mãdati actio de peculio: vt ff. de pe. l. iij. §. cui cõgruit. [5] Ac.

[c] Patrem. Scilicet respectu filij Accur.

[d] Dominum've. Scilicet, respectu serui sunt enim correlatiua.

[e] Ipso iure. s. ciuili: q̃ nõ vult vt alter ex alterius persona obligetur: & sic pater nõ debet teneri p filio, inspecto iure ciui. sicut eo inspecto pro seruo nõ debet teneri dñs: quia seru⁹ pro nullo est inspecto iure ciui. vt ff. de re. iu. l. q̃ attinet. Sed tamẽ p̃tor equitatẽ cõsiderat: vt qa peculiũ quasi patrimoniũ est filij vel serui, vt subiicit: qa peculiũ est, q̃ sibi qs parsimonia q̃rit: vt ff. de pec. l. peculiũ. in prin. vere tñ nõ est patrimoniũ filij peculiũ: vt C. de inoffi. test. l. si. in fi. Itẽ nec serui: vt ff. de ver. ob. l. liber homo. ij. in si. j. respõ. Ideo tamẽ quia quasi patrimoniũ est, patrẽ pro filio, dñm pro seruo teneri dicit. Diligenter tñ distingue vtrũ cõtrahat fili⁹ vel seruus: vel quasi cõtrahat. Itẽ vtrũ delinquat, vel quasi. Si cõtrahat quilibet illorum dominus vel pater actione ex eo contractu tenetur in peculium. In cuius condẽnatione deducitur ex ipso peculio quicquid seruus naturaliter domino debuit: vt quia dominus seruo mutuauit: vel alias secum contraxit. Itẽ deducitur quod debetur iis, qui sunt in potestate domini: vel tutela vel cura: cũ videat̃ dominus præuenisse: vt ff. de pec. l. sed si damnũ. §. j. & ij. obligatur eñ seruus domino naturaliter: vt s. de fideius. §. j. & sunt hæc cõmunia in seruo & filio, excepta causa mutui: ex qua nec filius, nec pater tenetur: secus in seruo: vt j. ti. j. §. illud. & C. ad Mace. l. pe. Itẽ quæ dicta sunt qñ contrahit filius vel seruus: eadẽ & quãdo quasi cõtrahit: vt si

aiter

[1] Ista gl. communiter reprobatur per doct. quia etiam hodie non oritur actio sed condictio ex lege, propter ipsum pactum.

Ista lex habet locum in donatione cauta: & propter nuptias: & in donatione p̃sumpta. Ia.

Iste §. nõ procedit hic, cũ singat tacite stipulatio Fab. Plac. Angel. & Ias.

Et est ratio propter ipsũ periculũ. facit cap. nauigãti. extra de vsur.

[5] Ista secũda opi. communiter tenetur hic p doct.

Seruus pro nullo reputatur.

[6] Istud declaratur p Bar. in ti. ff. de pec. Ias.

Pater pro filijs & domini p seruis an teneantur.

Actio de peculio.

alterius negotia gessit: vt ff. de neg. gest. l. si filiusfam. Præter hanc actionem de peculio adhuc pater, vel dominus quandoq; tenetur de in rem verso: quādo scilicet filius in rem patris, vel seruus in rē domini conuertit: & est insolidum vsq; ad quantitatem versam: vt j. titu. j. §. in rē. Azo. Sed de peculio agit quatenus peculium durat: vt j. e. §. sunt præterea. & j. titu. j. §. in rem autem. Item est actio, quod iussu, quæ est insolidum: quādo filius vel seruus iubente domino vel patre contraxit: videtur enim cōtrahi cū ipso patre vel domino: vt ff. quod iussu. l. j. §. fi. Itē sunt aliæ tres, s. exercitoria, quæ datur contra dominū nauis, qui præposuit magistrum nauis seruum suum: & eius rei gratia contractū fuit. Et ideo dicitur exercitoria: quia exercitor dicitur dn̄s nauis. Itē institoria, quæ habet locū, quando aliquis seruū suum tabernæ, vel stationi præposuit. Item tributoria, qua agit ita q̃ dominus vocat in tributū: vt j. ti. j. §. introduxit. & §. institoria. & §. j. In delictis autē & quasi delictis idem olim seruabat in filio & seruo, vt pro noxa dari possent: vt j. de noxa. in fi. tit. Sed hodie pro seruis tantum agitur noxaliter: vt ibi dicit, & pro delictis: vt j. de noxa. in prin. & ff. de noxa. l. j. & in quasi delictis: vt si seruus habitans cū domino, habuit suspēsum vel appēsum, vel effudit aliquid q̃ alicui nocuit: vt ff. de iis, qui deiec. vel effude. l. j. §. si seruus. & l. si vero. §. prætor. nisi in duobus casibus: vt ff. de iis, qui deiec. vel effud. l. j. §. cum seruus. vbi nō habitat cum domino. & ff. de mi. l. quod si minor. §. si seruus. Porro licet in delictis, & quasi agatur noxaliter, tamen & de peculio agitur si locupletatus est dominus, in quantum id peculiū locupletius est: vt ff. de iud. l. tam ex contractibus. ff. de pec. l. licet. §. ex furtiua causa.

Itē si quis postulante [a] aduersario iurauerit [b], deberi [c] sibi pecuniam, quam peteret, neque ei soluatur: iustissimè [d] accommodat ei talē actionem [e], per quam non illud quæritur [f], an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit.

Item si quis postulante. CASVS. Dixi Iusti. Dn̄e, iam vidi naturā duorū exemplorū: nunc, si placet, dicatis mihi naturā tertij exempli: scilicet actionis in factum, quæ datur ex iuramento: scilicet quando habet locum hæc act. & ipse respon. Frater, dicit ipse, Si aliquis petierit x. ab aliquo, dicens illa sibi deberi: & reus sacramentum sibi deferat: & actor delato sibi iuramento iurauerit illud esse sibi debitum quod petit: & post iuramētum noluerit reus soluere quod petitū est: in isto casu accōmodat sibi prætor actio. per quā quærit, an iurauerit, vel non: & nō an sit debitū: quia iuramentum hic pro veritate est acceptum. Franc.

Libellus in actione in factum ex iureiurando.

Hic tangitur de iureiurando præstito ex delatione iudicis: vel partis aduersæ: ex quo orit actio in factū, si iuretur nō adiecta causa, ex qua dicat sibi deberi, scilicet, si iuret informiter, si autē adiiciat causam ex qua dicat sibi deberi, veluti ex mutuo, vel similibus, oritur actio ex illa causa: & tunc dicit iurasse formiter, quasi forma siue causa adiecta: vt l. si duo. §. si quis iurauerit. versic. idem dicemus. & §. Marcellus. ff. de iureiuran. & ideo forma in illa libellum sic: Dico a, contra b, quod cum peterē ab ipso x. causa mutui, ipse detulit mihi iuramentum: & ego simpliciter iuraui, q̃ ipse mihi debebat illa decē: vnde proponēdo act. in factum ex iureiurando prouenientē, pero dictū b. in dictis x. libris mihi condēnari. Causa in isto libello erit talis, Quia iuraui quæ poterit poni loco actio. Si autem iuraui formiter, id est, adiecta causa: vt s. quia ex causa mutui debebat, tūc dicā: Vnde quia proponendo condictionem certi, quæ nascitur ex mutuo, iuraui ex causa mutui mihi deberi, peto &c.

[a] Item si quis. Scilicet actor. Accur.

Postulante. Id est, petente reo: vel deferēte, si enim sine volūtate aduersarij iuraretur, nihil proficeret iuramentum: vt ff. de iureiu. l. iij. in principio.

Qui edictum in albo prætoris positū corruperit, vel qui vocat patrem, vel patronū in ius sine venia, & eximens dolo aliquem vocatū in ius, vel eximi faciens, tenetur actione prætoria. Aret.

Annota, Hic de tertio p̄toriarū actionū genere: q̃a ideo pœnales appellamus, quia ad pœnā, nō ēt rei persequendæ causa cōpetunt.

[b] Iurauerit. Vel ei remissum fuerit: vt ff. de iureiurā. l. non erit. § fin. & l. sequē. & C. de rebus cred. l. actori.

ADDITIO. Idē si post acceptatū iuramentum etiam antequam iuretur, pœniteat deferentem: quia habetur pro remissa.

[c] Deberi. Sic simpliciter: scilicet non adiecta causa, quare debeat quod informiter dicimus: si aūt cū forma veluti, quia vendidi: tunc agit actione vtili ex eo cōtractu, nata ex sacramēto cū pro veritate accipiat: & aduersario similiter actionē tribuit, ac si vere cōtractus præcessisset. Idē est in aliis contractibus: vt ff. de iureiu. l. si duo. §. si quis iurauerit. & §. idē dicimus. & §. Marcellus. Itē circa actionē realē, si rē suam esse iurauerit: dat actio in rē vtilis, præterea in factū cōtra deferentē tm̄, vel hæredē: vt ff. de iureiur. l. nā postea. §. fi. & l. seq. Et ita actori interdum datur in factū, interdum vtilis ex eo cōtractu, & vtilis in rē. Ex parte autē rei, si iurat in actione personali: tunc exceptionē tantū parit. Si autē in actione reali, tūc distinguit, an iurauerit rē petitoris nō esse: quo casu exceptio tantū datur, an suam esse: quo casu etiam actio, si res ad actorem redeat, nō contra aliū. & hoc quod dixi in actore, habet locū si iuratur ex sacramēti delatione: sed si iuratur ex traditione facta occasione iurisiurandi, tunc Publiciana datur cōtra quemlibet: cū sit iusta causa traditionis, vt ff. de iureiu. l. nam postea. §. fi. & l. quia. & l. seq. & de Public. l. j. in fi. vsq; ad l. eū q. Nec obstat in eo. tit. de iureiu. l. eum qui. §. si parenti. quia ibi verbū dūtaxat, dn̄m tantū excludit, cōtra quē Publiciana non datur: vt ff. de Publicia l. penul. & fina.

ADDITIO. Hæc glo. in ista parte fina. communiter reprobatur. vide hic ad longum per dominum Ias.

[d] Iustissime. Quia propter sacramentum datur.

[e] Actionem in factum. C. de reb. cred. l. actori.

[f] Non illud quærit. Etiā si periuriū vellet probare: quia sufficit diuina vltio: vt ff. de dolo. l. q̃ si deferente. & l. seq. & C. de re. cre. l. iij. nisi in casibus: vt C. de re. cre. l. fi. & l. fi. de iureiu. l. admonendi. Et not. q̃ hoc sacramentū quod est de re: vt ff. e. de iureiu. l. quoties. i. de veritate: vt ff. ad l. Cor. de fal. l. j. §. qui in rationibus. triplex inuenit. Voluntariū, qd̄ ex volūtate datur, suscipit, & recusat, & extra iudiciū fit: vt ff. eo. de iureiu. l. iusiurādū qd̄. Itē necessariū, qd̄ necessitate imposita à iudice defert & suscipit: vt arg. ff. de in lit. iurā. l. fi. Nec enim potest hoc sacramentū referri, vel recusari, nisi pretendat iusta causa recusationis: vt C. de re. cre. l. generaliter. §. sinaūt. Itē iudiciale quod sic dicitur à iudicio: quādo, s. pars parti sacramentū in iudicio defert, quod non est necesse subire [4]. sed pōt recusari & referri: vt C. de reb. cre. l. delata. & l. gn̄aliter. §. sinaūt. sed iure veteri nō poterat recusari: vt ff. e. l. manifeste. [5] Sed sc̄dm P. ita demū actio i factū dat ex sacramēto, si sn̄ia nō subsequat, alias quare orirēt actio i factū, cū ex sn̄ia eadē nasceret, vt C. de re. cre. l. actori. Sed nos cōtra, l3 em̄ duę sint, & ad idē & eodē nōie, nō nocet; vt ff. de ac. emp. l. nō est nouū. & ff. de fideius.

Ver. est inf. præ tera.

Actio q̃d iussu.

Quam sanctā iusiurandi religionē Romani olim existimauerint, facile est intelligere ex Cic. in iij. li. Offi. ex loco quo de Regulo meminit. ex Gellio li. vij. Noct. Attic. xviij.

Iuramentū triplex est.

Actio exercitoria.

Actio institoria.

In ista materia vide casum singularē in l. fin. ff. de exer.

Actio tributoria.

Versiculus est sub §. igitur.

Et non vltra: vt l. iij. §. ex furtiua. ff. de pec. Et addito id quoq; verum esse in filio ante sententiam. Sed si filius ex delicto vel quasi conueniatur actione in factum, datur in patrem quoque in factum vsq; ad peculij quantitatē d. l. iij. §. idē scribit. ff. de pecu. & l. quod ait. & l. condemnatus.

ff. de noxa. secundum Dy. Ex quo addas etiā qd si seruus deliqt, tamen datur in dominiū actio & cæt. quatenus peculium locupletius est sed aduersus dominiū noxalis actio p̄ponitur ex qua ad peculiū deuenit.

Iuramentum rei q̃doque exceptionē, quandoq; actionem parit.

4 Puta quia iam probauit vel se offert probaturum. ca. ij. extra de pba. Itē si semel reuocatū velit pars iterum deferre. vt l. si quis iusiurādum. C. de reb. cre.

5 Docto. tamen cōmuniter tenent q̃ d. §. sinautem. non corrigitur sed declarat dictam l. manifeste. vt perscribētes, hic.

Pœnales quoq́[a] actiones p̄tor pene[b] † multas ex sua iurisdictione introduxit: veluti aduersus eũ, qui quid ex[c] albo[d] eius corrupisset[e] :: & in eũ,[f] qui patronum[g] vel parẽtẽ[h] in ius vocasset[i] „

fideiusso.l.hæres à debitore. semel tamen fiet exactio tantum: vt ff.de verb.obli.l.qui bis. & de regul.iur.l. bona fides.

Pœnales quoque CASVS. Multę diuisiones consueuerunt notari in hoc § adhuc tamen non habuimus principal'r nisi duas: quarum prima est, quod omnis actio aut est in rem, aut in personam. Secunda est q̄ omnes actiones aut sunt ciuiles, aut prætoriæ. Sub materia autem prætoriarum multę sunt diuisiones: quia prætoriarum, aliæ sunt in rem, aliæ in personam. Item actionum prætoriarum personalium aliæ sunt pœnales, aliæ non pœnales. De prætoriis autem actionibus non pœnalibus personalibus dictũ est s̄. in proxi. §. De prætoriis autem personalibus videndum est in litera pręsenti. Non solum enim, dicit Iust. introduxit prætor actiones personales non pœnales, imo & multas prætorias personales pœnales. & de hoc ponit tria exempla. Primum est, q̄ prætor introduxit tria: actionem prætoriam personalem pœnalem in eũ, qui albũ ipsius corrupit. Secundum est, q̄ prætor introduxit actionẽ prętoriam personalẽ pœnalem in eum, qui patronũ parentẽve in ius vocauerit antequam hoc à iudice impetrasset. Tertium est, q̄ prætor introduxit actionẽ prætoriam personalẽ pœnalem in eum, qui in ius vocatum vi exemit: vel aduersus eum cuius dolo fuerit exemptus. hoc dicit. Franc.

Libellus contra corrumpentem album prætoris.

Hic de act. pœnali tangitr: & primo de illa quæ datur de albo prætoris corrupto. Erat enim album prętoris, dealbatio quædã posita in eminenti loco in quo erat scriptum de citando aliquem, vel de aliquo pręcepto generali, vel speciali: vt ff. de alb. scri. l. j. & ij. Et est pœna l. aureorum statuta contra corruptorum malitiam: vt ff. de iur. om. iu. l. si quis. Forma ergo in hac act. sic libellum. Dico ego a, contra b, quod ipse corrupit album prætoris: vnde proponendo contra ipsum actio. in factum. peto ipsum in l. aureis nomine populi mihi condemnari. Ista enim act. popularis debet dici à populo, quia ius populi tuetur: vt ff. de pop. act. l ij. Et erit causa istius actionis hæc: Quia album prætoris corrupit, quæ poterit poni loco actionis.

Libellus in actione in factum, quæ datur patrono vel patri contra libertum vel filium &c.

Est & alia actio in factum, quæ datur patrono contra libertum, vel patri contra filium: & illa habet locum, quando libertus patronum in ius venia non impetrata, vel filius patrem vocat: vt C. de in ius vo. l. ij. & hic in versic. veluti. & est pœna illius l. aureorum: vt ff. de in ius voc. l. penult. Forma ergo libellum sic in hac actio. Dico ego a, contra b, libertum meũ, quod ipse me vocauit in ius nõ impetrata venia: & ideo incidit in edictum, & tenetur ad pœnam l. aureorũ. vnde proponendo contra ipsum act. in factum, peto eundem mihi condemnari in l. aureis nomine pœnæ. Et erit causa istius actionis, quia me patronũ in ius vocauit: non impetrata venia, quæ proponi potest loco actionis. Et eodem modo si pater agat contra filium, hac actione formatur libellus. Sed caue, quia hæc actio non datur contra filium, qui est in potestate: quia etiam impetrata venia non posset patrẽ in ius trahere: vt C. de in ius vocan. l. fin. quia nulla lis inter patrem & filium esse potest, nisi de castrensi peculio, vel quasi: vt ff. de iudi. l. lis nulla.

a Pœnales quoq́. Dictũ est s̄. de prætoriis rei persecutoriis, nunc de pœnalibus prætoriis. Sed quæ est differẽtia inter pœnales, & rei persecutorias? Rñ. multæ: quia pœnales prętorię sunt annales excepta act. furti: vt j. de perpe. & temp. act. in princi. sed rei persecutoriæ sunt perpetuæ: vt ff. de act. & obli. l. in honorariis. Item pœnales odiosæ sunt, rei persecutoriæ non: vt ff. de pœ. l. interpretatione. Item pœnales non transeunt contra hæredes, nisi aliquid ad eos peruenit, vel lis sit cõtestata: vt C. ex deli. defun. l. j. sed persecutoriæ sic: vt ff. de act. & obli. l. ex contractibus. Item vbi plures tenentur rei persecutoria, vno soluente, cæteri liberantur, non ita in pœnali: vt C. de condic. furt. l. j. & ff. de lib. cau. l. vlti. & ff. ad legem Aquil. l. item Mela. §. si plures. Accur.

b Pene. Id est fere, vel melius dic, quod abũdat: nam vere multæ sunt & sane in vetustis codicibus non habetur, & prorsus vacat.

c Quid. Id est, aliquid.

d Ex albo. Erat enim album, dealbatio quædam posita in loco eminenti: vt apparet in Authen. de lit. §. omnem. ibi, voce enim præconum &c. colla. viij. in quo albo erat scriptum, vel de citando aliquo, vel de alio præcepto generali, vel speciali: 1 vt ff. de albo script. l. j. & ij. ff. de iurisdi. omn. iudi. l. si quis id.

e Corrupisset. Vel positum sustulisset, quamuis non corruperit: & siue per se, siue per alium: & tunc ambo tenentur, nec vnus liberat aliũ. & est in quinquaginta aureos: vt in dicta l. si quis. & l. seq. tenetur etiã ille corruptor. l. Cornelia. de falsis: vt ff. ad legem. Corne. de fal. l. pe. cuius pœna est deportatio, & omnium bonorum publicatio: in seruis etiam vltimũ supplicium: vt ff. ad legem Corneliam. de fal. l. j. in fine.

f In eum. Scilicet filium, vt libertũ datur actio in factum: quæ est similiter pœnalis (vt superior) in quinquaginta aureos: quæ datur patrono, vel patri, & si libertus nõ possit soluere dictam pecuniam, castigabitur. 2 Idem forte in filio: licet noxaliter nõ detur: vt ff. eo. scilicet de in ius voc. l. penul. & j. de noxa. in fin. superior tamen punit solum dolum: hic solum factum considerat: vt C. de in ius vocan. l. venia.

g Patronum. Subaudi vel patronã: item filios & parentes eorum: vt ff. de in ius vo. l. iiij. §. j. Et accipe hic patronum, qui manumisit: vel pro quo iudicatum est in causa ingenuitatis & libertinitatis. Vel si ex causa fideicommissi manumisit. Vel si emit eo pacto, vt manumitteret, & manumisit, vel non manumisit, sed ex constitutione diui Marci peruenit ad libertatẽ: vt ff. de in ius voc. l. adoptiuum. §. j. & l. is quoq́. & l sed si hac lege. Item liberos patroni accipe mares & fœminas & parentes etiam adoptiuos: vt d. l. sed si hac lege. §. liberos quoq́. & §. parentes. Accur.

h Vel parẽtem. Et hic accipe marem & fœminam, & vsq́ in infinitum: vt etiam si Adam viueret, non posset vocari in ius sine venia. Itẽ non refert, si sunt legitimi parẽtes, vel naturales: vt ff. de in ius vocã. l. iiij. §. j. ij. & iij. l. parentes. & l. patris. & l. adoptiuum. in prin.

i In ius vocasset. i. iuris experiendi causa vocasset: 3 vt ff. de in ius voc. l. j. & hoc siue causa sit ciuilis, siue criminalis multo magis: nam & tunc, scilicet quando causa est criminalis, etiã cum venia nõ potest: 4 quia non conceditur: vt ff. de in ius voc. l. sed & si. §. prætor ait. & ff. de accu. l. qui accusare. in fi. & l. hi tamẽ. §. ij. Sed quid si solum libellum dedit? Respon. non incidit in hoc edictum: vt ff. de in ius vocã. l. libertus. ij. Item quid si nõ veniat vocatus? Resp. semper incidit, sed facilius remittitur hæc pœna, quando vocatus non venit: vt ff. de in ius voc. l. quãuis. Sed quidã dicunt vocantẽ nullo modo cadere in edictũ, si vocatus nõ venit ex prędicta l. quãuis. & hoc ideo: quia verba cum effectu sunt accipiẽda: vt ff. ne quis eũ, qui in ius vocatus est, vi exi. l. pen. §. docere. sed prima sñia verior est: 5 q̃a in d. l. q̃uis. nõ dicit, q̄ non incidat in edictũ, sed q̄ non remitti' pœna, nisi causa cognita. Item nunquid 6 hæres

4 In vetustis exemplaribus non scribitur dictio, pene Aeg. Per.

3 Istam gl. cõmuniter reprehẽdũt, doct. quia pœna isti⁹ edicti nõ habet locũ nisi in corrũpente album p̄toris generale, & perpetuũ: secus in speciali: puta de citando aliquem: sed tunc habebit locum pœna arbitraria, cum non sit taxata à iure: per l. j. §. expillatores cum seq. ff. de effr. & expilator. Et sic habes ex

glo. quod qui nõ sol uit in ęre, luit in cor pore. sed regula fal lit quãdo id quod e rat soluẽ dum, non debebat, ex pœna delicti, sed forte ex contra ctu. Itẽ fal lit in nobi libus vel alias hone stis perso nis. Item nolẽte co nec peten te cui pœ na pecu niaria e rat appli canda. Itẽ falliti pœ na extra ordinaria puta mul ta. Itẽ fal lit in mini mis trans gressioni bus: vt hic per doct.

3 Istam primã par tem sequi tur Ias.

4 Nisi ex magna c Nic. Fab. Angel. & Ia.

5 Cũ qua secundum Ioan. Fa transeunt communi ter docto. sed Ia. di cit q̄ imo approbi aliam op nionẽ, v tunc nor committa tur pœna. quæ ratio ne citatio nis venit commit tenda.

6 Ab ill versi. v ad si. no est gl. A cur. sed ditio se dum l

hæres potest vocare in ius sine venia? Ec certe si extraneus est, potest: vt ff. de obse. præstan. à liber. l. hæres. filius non potest vocare in ius sine venia. Sed quare secus in hærede liberti, & in hærede patroni? Resp. in primo odium versatur: quod debet restringi. in secundo fauor, qui debet prorogari: vt ff. de liber. & posth. l. cum quidam. Item si alter agat tutorio nomine, vel curatorio argu. ff. de in ius vocan. l. sed si hac lege. §. fin. & l. quæsitum. Ratio: quia nemini officium suũ debet esse damnosum: vt ff. quemadmo. testa. ape. l. sed & si quis ex signatoribus.

cum id nõ impetrasset[a]. Item aduersus eũ[b], qui vi exemerit eum, qui in ius vocaretur, cuius've dolo alius exemerit, & alias innumerabiles[c].

a Cum id nõ impetrasset. i. nõ petisset, & nõ accepisset. debet enim à prætore sic petere: Domine, permitte mihi vt possim conuenire patrẽ vel patronũ meum, vt colligitur ĩ. de pœ. te. liti. §. fi. & ff. de in ius voc. l. ij. & iiij. §. j. illud etiam quæro, an hæc postulatio veniæ debeat fieri in personis omnium, qui in ius vocari nõ possunt, qui enumerant ff. de in ius vocã. l. ij. & si non fiat, ꝙ cadat in pœnã? Quidã dicũt ꝙ sic, nos ꝙ non, quia hæc pœna in eũ tantũ statuit, qui incidit in edictũ. at illæ personæ in edicto nõ continent: qđ maxime ꝓbatur ex hoc §. Aliter tamẽ puto eos puniendos, ꝓut placuerit iudici, ad similitudinẽ istorũ [1]. Sed nũquid hęc petitio hodie est correcta, vt quia habẽt hodie liberti ius natalium & regenerationis: vt in auth. vt liber. de cæ. §. j. col. vj. Resp. nõ: quia & ibi reseruãtur iura patronis: maxime obseqalia, quæ natura debent. Superiora quantũ ad libertũ plana sunt in filio distingue, aut erat emãcipatus, aut in potestate. si emãcipatus erat, habẽt locũ superiora: si vero in potestate tũc nec cũ venia, nec sine venia, põt conuenire patrẽ: vt C. de in ius voc. l. fi. & ff. de accu. & obl. l. actiones. nisi pro castrẽsi, vel quasi castrẽsi peculio: vt ff. de iu. l. lis nulla. & tũc cũ venia: vt ff. de in ius voc. l. adoptiuum. §. j. [2] & hoc cũ agit cõtra patrẽ. Si aũt cõtra extraneũ: tũc secundũ vetera iura tantũ v. actiones filioque famil. competebant: vt ff. de ac. & obli. l. filiusfam. & l. in factũ actiones. Sed hodie omnes venientes ex aduentitia causa: vt dixi s. per quas perso. nob. acqui. §. j. Item quæro quis iurabit de calumnia, cum filiusfa. in iudicio erit? Respon. si filius emãcipatus petita venia patrem conueniãt, iurabit filius si maior est, alias curator ei dabit ad litẽ, vt in auth. vt lic. mat. & auiæ. §. j. in fi. col. viij. si autẽ sit in potestate patris, & agat de castrensi: vel quasi castrensi peculio: tunc iurat filius, cum paterfamilias habeatur: vt ff. ad Maced. l. ij. si vero esset minor, daretur curator liti, non personæ: cum sit in potestate: vt C. de cur. fur. l. fi. in princ. & de bo. quæ libe. l. fi. §. si autẽ pro patre. Si autẽ contra extraneũ agat filius, si agat pater eius nomine, pater iurat: vt C. de iureiu. propter calum. dan. l. ij. §. quod obseruari. Si filius forte patre absente, vel secundũ veteres leges in v. casibus, vel secundũ nouas in omni aduentitia causa iurat filius, cũ suo nomine agat: & maior est, si modo pater in aduẽtitiis nõ habet vsumfru. alias pater ageret, & responderet, & iuraret: vt C. de bon. mat. l. j. in princi. vbi vero filius iurat: licet pater nõ habeat vsumfru. debet pater cõsentire filio agẽti, & rñdẽti: vt C. de bo. quę li. l. fi. in prin. additio.

De isto iuramento vltra hanc glo. vide per glo. in l. ij. quod obseruari. C. de iureiuran. propter calum. dan.

b Item aduersus eũ, Cum scilicet daf actio in factum pœnalis: vt ecce cum vocarẽ Titiũ in ius, qui tenebatur mihi actione temporali: dum esset in itinere, detinuisti eũ vi: vel capiẽdo eũ per personã, vel faciẽdo dolo: vt alius eum detineret, & tantũ, ꝙ dies actionis meæ exiuit: teneris enim mihi quanti iurauero in litẽ & sic est actio pœnalis ex parte mea, quia vltra rei veritatẽ forte iurabo: & ex parte tua, qa das mihi aliqd & tibi nihil adest: vt ff. ne quis eũ, qui in ius vo. vi ex. l. penu. §. j. Super hoc §. primo quæro, cum duo sint tituli: vt ff. ne quis eũ, qui in ius vocatus vi ex. & alius titu. de eo per quẽ factũ erit, de quo fit mentio in hoc §. Respon. de primo: quia inde oritur actio vt vtraqꝫ parte pœnalis, vt dictum est: sed ex alio est pœnalis ex parte rei tantũ: cum ad interesse actoris det: vt ff. de eo per quem fact. erit. l. fin. j. respõ. [3] Item primus de quo fit mentio hic, consulit actori tantũ: vt patet in l. j. & iiij. §. eximere. ff. ne quis eum, qui in ius voca. vi exi. At secundus consulit & vocato, non solũ vocanti: vt ff. de eo per quem factũ erit. l. j. §. si reus. in fi. & l. fi. j. respõ. [4] Itẽ prim⁹ habet locũ, quãdo aliquis exẽptus est ante satisdationẽ, & post in ius vocationẽ: sed secũdus post satisdationẽ, scilicet factã in iudicio Sisti, & alias quę firmãt iudiciũ: vt ff. de præto. stipu. l. j. in prin. Et patet hæc differentia ex ordine illorũ titulorũ. Itẽ primus, quando vi exẽptus sit quis: at secũdus etiã si sine vi: vt patet in l. j. §. si dolo. de eo per quem factum est. & ti. ne quis eũ qui. l. j. & ij. in fin. [5] Vel satis dici potest quod de vtroqꝫ hic loquif: quia licet duo sint illi tituli, tamen de vno edicto sunt. Item & quod dicatur pœnalis actio etiã illa, quæ ex vna parte tantũ est pœnalis. Super hoc §. secũdo quęrif: Nonne per conuentionẽ solã etiã iure veteri perpetuabatur actio: vt ff. de act. & obliga. l. constitutionibus. non solũ per noua iura: vt ff. de prascri. xxx. anno. l. cũ notissimi. & l. sicut? Respon. hic nõ per executorẽ, sed per suã denuntiationem eũ conuenerat. [6] Vel verbũ quasi, positum in dicta l. cõstitutionibus, assertiue ponif, non similitudinarie: & secundũ hoc hodie esset correctũ. qđ hic dicitur. Vel dic ꝙ talis fuit conuentio in illa l. constitutionibus, quæ pro lite contesta. habebatur: vt quia actio erat tẽporalis, & libellus fuit principi datus: vt C. qñ li. prin. da. li. cõ. fac. l. j. & ij. Vel dic secũdum Io. ꝙ leges veteres circa personales actiones loquunf: vbi nõ perpetuanf per executorẽ: sed lex illa, cũ notissimi. & l. sicut in rem loquunf in reali: vnde adhuc etiã hodie non corrigitur quod hic dicitur.

additio. Hanc etiam impugnant doc. quia d. l. sicut. & d. l. cum notissimi. loquuntur tam in personalibus, quam in realibus. secundum Ia.

Libellus in actione in factum contra eum qui debitorem &c.

Præterea daf actio in factũ cõtra eũ, qui debitorẽ alicui⁹ vocatũ in ius, vi detinuit, vel dolo detineri fecit, vt ipse liberaret eũ à tẽporali obligatiõe, qua obligatus esset. & daf in ipsum actio in quantũ actor iurauerit in litẽ cõtra ipsum: vt ff. ne qs eũ, q in ius voc. est vi exi. l. pe. §. j. Et formaf libellus in hũc modum: Dico ego a, cõtra b, ꝙ ipse debitorẽ meũ in ius vocatũ, vi detinuit, quo minus in iudicio cõpareret, vt ita liberaref debitor actiõe, qua mihi tenebaf: vnde proponendo actio. in factũ cõtra ipsum b, peto eundẽ b, quantũ in litẽ iurauero, mihi cõdẽnari. Et causa istius actio. est: Quia vi exemit à iudicio meũ debitorẽ, & ita actio. qua mihi tenebaf, liberatus est, quã cãm sufficit ꝓponere loco actio. Eodẽ mõ formaf cõtra eũ q procurauit, vt alius eximeret. Sed qđ si nõ vi, sed alio modo ꝓcurauit quo minus veniret? Dic ꝙ tũc habet locũ actio in factũ, quę ꝓcedit ex eo edicto, Per quẽ factũ erit: quo minus in iudiciũ veniret, & daf ad interesse actoris: vt ff. de eo per quẽ fac. erit. l. fi. j. respõ. Et hæc est differẽtia inter hãc actionẽ & supiorẽ, quę descendit ex eo edicto, Ne vis fiat ei &c. Et in vtraqꝫ eodem modo formabis libellum: sed in prima facies mentionem de vi: in secunda nequaquam.

Innumerabiles. Imo numerari possunt, sed dicũtur

x innumera

[1] Nota, quod in criminalibus & pœnalibus ꝓceditur de similibus, ad similia secundum Ang. hic.

[2] Idem dicas vbicũque filius in potesta te potest agere contra patrẽ vt no. per gl. in d. l. lis nulla.

[3] Et in hoc quod actio ĩ factũ descendens ex edicto de quo ĩ isto §. sit mere pœnalis, ex parte actoris & rei: licet doct. antiqui tenuerint contra gl. tamẽ Io. Fa. & alij doctor. moderni tenent cum gl. vt per Ia. hic.

[4] Hanc impugnãt docto. cũ sit eadem ratio ante satisdationem quę post: ergo idem ius, vt ꝑ Bar. in l. j. ff. de eo ꝑ quẽ fa. est.

[5] Istam approbãt communiter docto.

[6] Ista gl. reprobatur: quia hęc materia loquitur quando, quis iudiciali authoritate: imo iussu maioris iudicis fuit citatus l. iij. §. j. ff. ne qs eum qui.

Displicet Ia. & est de mẽte aliorũ.

Actiones pœnales prætoriæ sunt multæ.

innumerabiles: quia de facili non possunt enumerari: vñ dicitur nõ posse fieri ꝙ vix fieri põt: vt ff. de ver. sig. l. nepos Proculo. Enumera ergo aliquas, vt est actio in factũ de calũniatoribus: de qua dicet. j. §. quadrupli. Item actio. Quod metus causa. Item furti manifesti. Item serui corrupti in duplum. de quibus dicemus j. e. §. omnes autẽ actiones. Sunt & aliæ in factum, vt de effusis & eiectis, & de appensis: vt ff. de iis, qui deie. vel effu. l. si vero §. prætor. Et aliæ multę sunt quas enumerare non expedit. Accur.

Actiones quibus quæritur, an quis sit liber, an seruus, libertus, an ingenuus, filius, an nõ, præiudiciales in rẽ sunt, quarũ prima ciuilis est, reliquæ verò prætoriæ: ideo sic dictæ: quia magnũ in eis præiudiciũ versatur, cũ per eas de statu hominis quæratur, aut quia cæteris quæstionibus præiudiciũ faciant: vt scilicet interea sileant, quãdiu hæ ventilantur,

Præiudiciales [a] actiones in rem esse videntur † : quales sunt, per quas quęrit, an aliquis liber, vel libertus sit, an seruus * : vel de partu agno

Præiudiciales autẽ. CASVS Supra dictum est, ꝙ sub materia prętoriarũ multæ sunt diuisiones. Quędã enim sunt actiones prætoriæ in rem, & quædã in personam. Prætoriæ autẽ in rem subdiuidũtur: quia quędam sunt pœnales, & quædam non pœnales: sicut iam supra dictum est. Modo redeundum est ad alterum membrum diuisionis primæ prætoriarum: scilicet, ad prætorias in rem: & de illis scire debetis, quod realiũ actionum prætoriarum, quædam sunt præiudiciales, de quibus hic tractat: & quædam non præiudiciales, de quibus dictum est supra. & ponit Iustin. tria exempla in isto §. in honorem sanctę Trinitatis de actionibus prætoriis præiudicialibus. Primum exemplum est de actione in rem, per quam quæritur, an aliquis sit liber, vel seruus simpliciter. Secundum exemplum est in actione per quam vẽdico te in libertum meum. hæc enim actio est prætoria, & realis, & præiudicialis. Tertium exemplum est in actione, qua te dico filium meum esse hæredem, & vendico te in filium, tu autem econtra viriliter te defendis, hæc enim actio similiter est realis, & prætoria, & præiudicialis. Scire tamen debetis, quod vna istarum trium actionum fere legitimam habet causam, id est fere est ciuilis, illa. s. qua quæritur, an aliquis sit liber, vel seruus. Cæteræ autẽ duæ bene sunt prætoriæ. h. d. Franc.

Libellus in actionibus præiudicialibus.

Hic loquitur de præiudicialibus actio. Et primo videndũ est de illa qua quęritur, an aliquis sit liber, vel seruus: & habet locum, quãdo aliquis vẽdicat sibi in seruum eũ, qui est in potestate, & possessione libertatis: vel quãdo is, qui est in potestate seruitutis vendicat sibi libertatẽ. In primo forma sic libellum, Dico ego a, contra b, quod licet ipse b, sit in possessione libertatis, est tamen seruus meus: vnde vẽdico ipsum in seruitutem, & peto eundẽ mihi adiudicari. Et econtra si b, sit in possessione seruitutis Titij, sic formabitur libellus, Dico ego b, cõtra c, quod licet ipsę c, me possideat in seruitute, siue in libertinitate: liber tñ sum: vnde vendico me in libertatẽ, & peto me liberũ pronũtiari. & ipsum c, ne me impediat vti libertate, mihi condemnari. Itẽ forma sic libellum in illa præiudiciali, qua quæritur, an aliquis sit libertus, vel ingenuus. Dico ego b, cõtra c, quod licet sit in possessione ingenuitatis: tñ est libertus meus: vnde vẽdico ipsum in libertum, siue in libertinitatem: & peto ipsum tanquam libertum meum mihi adiudicari. & econtra si, c à b, possideatur vt libertus, proponetur sic libellus: Dico ego c, contra b, ꝙ licet possideat me vt libertum: tñ sum ingenuus: vnde vendico me in ingenuitatem, & peto me ingenuum pronuntiari: & ipsum b, ne me impediat vti ingenuitate, mihi condẽnari. Itẽ in illa præiudiciali, qua quęritur, an q̃s sit filius alicuius, an nõ, formabitur libellus hoc modo: Dico ego a, contra b, quod licet ipse sit in possessione sui iuris: tamen filius meus est: vnde vendico ipsum in filiũ, & peto eum in filium mihi adiudicari. Econuerso formabitur sic libellus: Dico ego a contra b, quod licet ipse possideat me in filiũ: tamen dico me non esse filiũ eius: vnde vendico me in propriam libertatẽ, & peto me non filium eius iudicari, & ipsum a, ne me impediat vti propria libertate, vt extraneũ mihi condẽnari. Istę autem actio. dicuntur præiudiciales, vt hic: quia præiudicant omnibus aliis actionibus vel quæstionibus, siue criminalibus, siue ciuilibus: quia primo quæritur &c. vt ff. de orig. iur. l. j. & ij. in princ. & ff. de ordi. cog. per totum.

† Præiudiciũ quo tupliciter accipiatur, in iure, & an præiudiciales actiões recte dixerit Iustinianus cũ in Pand. sub titulo de exceptionibus tractetur de præiudicijs, pulchre explicat Fr. Hotomanus hic.

* Aemil. Ferre. reiecit hæc an seruus.

Præiudiciales. Pro constanti ponit ꝙ hæ prætoriæ sunt: cum in tractatu prætoriarũ ponantur & sunt in rẽ: quia res petitur & vẽdicatur. Vnde quęritur quare nõ posuit has s. inter reales prætorias? Respon. quia [1] quædã de eis est ciuilis: vnde eius occasione, & de cæteris hic dicere reseruauit. Et sunt tres. Prima est per quã quæritur, an aliquis sit liber subaudi, vel seruus. Secunda, an aliquis sit libertus, sub. vel ingenuus. Tertia est de partu agnoscẽdo per quã quæritur, an quis sit filius vel nõ: vt omnia cõsequat, quæ filius à patre consequi debet: alias autẽ agitur de partu agnoscẽdo propter alimenta tantũ & tunc filiationi nõ præiudicatur: quia summatim quæritur: vt ff. de lib. agnos. l. j. §. Iulianus. & l. si qui à liberis ali. §. si vel parẽs. & ff. de his, qui sunt sui vel alie. iu. l. si iudex licet videatur cõtra C. de or. cog. l. ij. §. fin. sed dic vt ibi. Sed dicunt quidã & male, ꝙ tantũ duæ sunt, & de duabus primis faciũt vnã hoc modo, an aliquis sit liber, i. ingenuus, vel libertus. & hæc vna. Aliã vero de partu agnoscendo nõ mutant. Sed prima opi. verior est: cum sit commodius singulas causas singulis appellatiõibus distingui: vt s. qui. mo. test. infir. § alio autẽ modo. Itẽ quia postea dicit, Cæterę vero &c. & ita loquitur de pluribus excepta vna [2]. In prima ergo vbi quęritur, an sit liber vel seruus: dico ꝙ siue seruus agat contra dominum, dicens se esse liberum, siue econtra dominus contra seruum: & seruus sit in possessione libertatis: quod hæc actio in rẽ, quæ intẽditur, est præiudicialis: vt ff. de lib. caus. l. liberis. §. fi. Itẽ dico siue patronus vẽdicet libertum in libertinitatem, siue libertus se vẽdicet in ingenuitatẽ: vtraq; est præiudicialis: vt ff. si lib. inge. esse dica. l. fi. in prin. & §. fi. Intenditur etiam hoc casu officium iudicis: vt ff. de iureiurã. l. si duo patroni. in prin. & ff. si lib. inge. esse dica. l. j. & ij. & ff. de rei vẽ. l. j. §. j. Idem dicas in tertia: vt siue agat pater petendo filium in filiationem, vel filius dicat se non filium: erit præiudicialis & directa hincinde. Sed quidam dixerunt, ꝙ directa datur patrono, parẽti, & dño: sed illa quę datur liberto, filio, & seruo, est contraria. quod nulla lege cautum inuenitur: licet aliæ quædam inueniantur directæ & contrariæ, vt mandati depositi, & similes [3]. Sed qualiter formantur libelli in his? Rñ. sic, Peto Io. in filium meũ iudicari, vt mihi patri debitam præstet reuerentiã, & alia quæ patribus à filiis debentur. & idẽ in patrono: & extunc lata sentẽtia, alimẽta patri & patrono præstabũtur: vt ff. de libe. agno. l. si q̃s à liberis. in prin. §. solẽt. quia sentẽtia pro veritate accipitur: vt ff. de stat. homi. l. ingenuum. Et probatur hæc libelli formatio. C. de fideicommiss. l. j. in seruo & dño sic, Peto in seruũ meũ talẽ pronuntiari: quia eum meũ dico. Econtra seruus, vel libertus, vel filius dicet, Peto me nõ inquietari à Titio, q̃ me in seruũ vel libertũ vel filiũ tenet: q̃a me tali vinculo nõ subesse dico: vt C.

Præiudiciales actiões quare dictæ.

[1] Ista ratio cõmuniter reprobatur quia secũdũ hoc deberet poni supra in tractatu ciuiliũ, & sic post §. sed istæ.

[2] Hanc approbãt omnes q̃a pluralis locutio põt esse cõtenta minori numero q̃ duobus. l. vbi numerus. ff. de test.

[3] Hæc gl. communiter approbatur: licet postea sit sibi cõtraria ibi, itẽ quo iure adscriptitij & cætera.

vt C. de ing. ma. l. diffamari. Vel ſic, Peto vt ingenuus vel liber, vel nõ filius pronuntiet cõtra Titiũ: quia ſic ſe rei veritas habet. Et differt hæc ab ea, qua petit pater filium in poteſtatẽ ex iure Romano: cum ibi tantũ de poteſtate quæratur, hic autẽ de filiatiõe: vt ff. de rei vendic. l. j. §. j. & hic dicitur. Itẽ hæc prætoria, vt hic: illa ciuilis. Quibus autem modis filius poſsit peti, diximus s̃. de patr. pot. §. ius autem poteſtatis. Item quare dicuntur preiudiciales? Reſpõde ſecũdum quoſdam: quia

ſcendo. Ex quibus [a] fere [b] vna illa legitimã [c] cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis liber ſit [d]: cæteræ ex ipſius prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt.

in modum exceptionis proponuntur [1], & ita preiudicant: vt ſi agas contra me hæreditatis petitione, & ego obiiciam tibi, quod ſis ſeruus defuncti, vel quia ipſe defunctus ſeruus fuit: vt ff. de petitio. hẽre. l. ſi quis libertatẽ. tũc nõ poſst eſſe lis inter nos: vt ff. de iud. l. lis nulla. & s̃. de obl. quæ ex del. §. ij. qui etiam facit pro hac ſentẽtia. C. de ord. cog. l. j. & de petitio. hæred. l. liber. & ff. ſi quis ingenuus eſſe dicatur. l. fin. Alij dixerunt ideo dici præiudiciales: quia ſententia lata ſuper his ſit præiudicium omnibus aliis quæſtionibus: vt ff. de ſtatu hominum. l. ingenuum. & ff. de lib. agnoſcen. l. j. §. fina. & l. ij. Sed certe ſecundum hoc etiam querela inofficioſi teſtamẽti dicitur preiudicialis: quia præiudicat aliis quæſtionibus: vt ff. de inoffi. teſt. l. Papinianus. §. fina. Sed contra hanc ſententiam eſt ff. de liber. cauſa. l. ſi ſeruus. Sed ibi non fuit pronuntiatus ingenuus, vel colluſio ibi fuit [2]. Vel dic ſecundum Ioannem, quod præiudiciales ideo dicuntur: quia omnes aliæ quæſtiones, quæ interim inter eas perſonas mouentur, debent ſilere: vt C. de ordin. cogni. l. j. & iij. & ff. de lib. cauſa. l. ordinata. & ad hoc facit optime. ff. de noxa. l. penul. j. rñſo. Niſi eſſet talis cauſa, quæ ageretur, etiam ſi conſtaret eum eſſe ſeruum, quod eſt quandoque: vt ff. de iudi. l. vix. Sed ſecundũ hoc cum quæritur inter patronum & libertum de libertinitate: nõ eſt hæc quæſtio præiudicialis: cum aliæ queſtiones interim inter eos poſsint exerceri, venia tamen petita: vt ſupra eodem. §. & in eum. Sed dic quod illæ quæſtiones quieſcunt, quæ non competerent, ſi conſtaret eum eſſe libertum: vt ff. de in ius voc. l. ſed ſi hac. §. penu. & fin. Itẽ quid ſi nulla alia quæſtio mouetur: nonne tunc iſtæ dicuntur præiudiciales, cum non habeant cui præiudicent? Azo dicit quod non. Sed Ioan. contra. Inſpicitur enim aptitudo: quia habilis eſt eſſe præiudicialis ſicut Auguſtus dicitur, licet non ſemper augeat: vt s̃. in titu. proœmij. Itẽ nunquid ſunt plures præiudiciales, niſi tres? Reſpondeo ſic [3]: vt hẽreditatis petitio. Nam & tunc ceſſant omnes aliæ quæſtiones, donec iſta intenditur: vt ff. de petitione hæreditatis. l. ſi quis libertatem. & l. diuus. in fine l. licet hodie contrarium ſit: vt C. de petitione hæreditatis. l. fin. §. j. & ij. Item quo iure adſcriptitij, coloni cenſiti, & ſimiles petũtur? Reſpond. vtili preiudiciali nõ directa: & ipſi coloni ſi petunt in libertatem contraria præiudiciali vtili nõ directa. Ideo vtili: quia liberti ſunt non ſerui: vt in auth. de ſanctiſsimis epiſcop. §. adſcriptitios. & §. ſi ſeruus. collatio. ix. Item ideo præiudiciali: quia parum ſeruis diſtant quo ad ſeruitia, quę facere debẽt: vt C. de agrico. & cenſit. l. ne diutius. lib. xj. Sed alij dicunt, quod officio iudicis petuntur & petunt: vt C. in quibus cauſis coloni, cenſi. domi. accuſare poſſ. l. j. lib. xj. Sed certe officium iudicis nõ poteſt locum habere ad futuras præſtationes [4]: vt ff. de vſur. l. j. Alij dixerunt habere locum negatoriã & confeſſoriam vtilẽ &c: quę daẽ directa in ſeruitutibus aliis, hæc vtilis hic deẽ: ꝙ nihil eſt [5]. Itẽ ſi quis ad aliqua annua ſeruitia teneatur: quo iure petitur, vt condẽneẽ, vt præſtet in poſterum, & ipſe quo iure petit abſolui? Reſpond. ſatis puto, quod iudicis officio hoc fiat: ſiue promiſſa fuerint hæc ſeruitia, ſiue ex conſuetudine debeantur hæc ſeruitia, ſiue ipſa præſtita longo tempore ex promiſsione petũtur: vt ff. de vſuris. l. cum de in rem verſo. quæ promiſsio probabitur ex longo vſu [5], vt ibi.

[1] Hæc opi. ſecundum Iaſ. non eſt vera: quia quocumque modo proponãtur ſemper ſunt p̃iudiciales.

[2] Hæc opin. reputatur à docto. deriſoria.

[3] Imo nõ ſunt niſi tres, capiẽdo præiudicialẽ inquantũ p̃iudicat pſonæ, Ia. & eſt de mẽte aliorum.

Coloni, adſcriptitij & ſimiles, quo iure petuntur.

[4] Niſi ratiõe pręſentis iuris: & dũ glo. dicit quod nõ cõpetit offic. iud. in hoc reprobatur: q2 imo pro iſtis adſcriptitijs & cenſitis cõpetit officium iudicis.

[5] Imo. Io. Fa. & Iaſ.

Eam rem, quæ noſtra eſt, actione perſonali nõ aſſequimur, ineptè igitur agit, qui rem ſuam ſibi dari petit, cùm dare ſit dominium transferre: excepta tamen condictione furtiua, quæ aduerſus furem competit.

ADDITIO. Et nota, quod verba ſententiæ, Condemno te ad ſoluendum par caponum tali domino omni anno, ſecundum quod tui anteceſſores fecere: nullam penitus conditionem faciunt, ſed condemnatus ſimpliciter tenetur: vt per Bartol. in l. eum qui. §. Iulianus. ff. de conſtitu. pecu. & in extrauagan. ad reprimendam. in verſicu. prout.

Si allegetur tit. efficax. Baldu. & Pla.

Ex quibus. ſcilicet tribus præiudicialibus quæſtionibus. Accur.

Fere. Fere ideo dicit: quia in ciuilibus quæſtionibus quatuor conſiderantur. ſ. actor, reus, iudex & ipſa res. Hic autẽ eſt idem qui cõuenit & cõuenitur, & res. Vel ideo quia prætor introduxit de partu agnoſcendo, & à ſenatuſcon. confirmatur.

Legitimam. ſ. de iure ciuili.

Liber ſit. Subaudi vel ſeruus.

Sic itaque. Aduerte diligenter quod hic §. difficilis ſic clare poteſt ſummari. Actor pro re ſua non poteſt intentare actionem perſonalem ad dandum contra aliquos, niſi contra fures: cõtra quos omnis cõdictio degenerat. Sic declaro: quia condictio non competit, niſi quando dominium eſt translatum: ſed in furem dominium rei ſubtractæ non transfertur: & tamen condictione furtiua ipſe tenetur, igitur condictio degenerat. Ex hoc habes, quod nemo poteſt cõdicere rẽ ſuam præterquã à fure. Vel ſic & clariſsime ſummatur. Qui debet intẽtare actionem realẽ, non poteſt intẽtare perſonalẽ: cum ſint diſtinctę. hoc dicit. Et diuiditur iſte §. principaliter in tres partes. Primo ponit regulam generalẽ illatiuam ex pręcedentibus, ſecundũ glo. ſed ſecundum doct. epilogatiuam. Secundo ponit vnam fallẽtiam. ibi, Plane. Tertio naturã actionum realium & perſonalium, & earũ differentias: ibi, Appellamus. Itẽ prima ſubdiuiditur: quia primo ponitur quædam illatio ſeu epilogatio, ex ſupradictis. Secundo ponit rationes. Secunda ibi, Nec enim.

Inter omnes principales diuiſiões actionũ, hæc principalior eſt. ſ. ꝙ actiones aut ſunt in rẽ, aut in perſonam. Hæc enim diuiſio locum habet in iure ciuili, & in iure prætorio. Cum igitur ſuperius dictum ſit, ꝙ actiones quædã ſunt in rẽ, & quædam in perſonã: & etiã quædã ſunt reales, & quędã perſonales: & hoc ſiue ſint ciuiles, ſiue prætoriæ: ſic itaꝗ diſcretis & diuiſis actionibus. ſ. ꝙ quædã ſunt in rẽ, & quædã ſunt in perſonã, neceſſariũ eſt naturã vtriuſꝗ videre. Natura autẽ actionis realis eſt, vt per eã petat aliquis rem ſuã ſibi reſtitui. Iſta aũt natura realis nõ tangitur hic, niſi in fi. §. quaſi incidẽter: vt ibi diciẽ qualis ſit aduerſus eos hęc in rẽ actio, per quã aliquis rẽ ſuã petat. Natura autẽ actionis perſonalis eſt, vt per eam petat quis rem alienã ſibi dari. Certũ eſt ergo aliquẽ nõ poſſe petere rẽ ſuã per actionẽ perſonalẽ, per quã perſonalẽ dicat aduerſariũ dare oportere: quia quod meũ eſt, meũ amplius fieri nõ põt. ſed dare, eſt accipiẽtis facere: quare nõ põt agere aliquis ad rẽ ſuã petendã actione perſonali: quia intẽdit aduerſariũ ſuũ dare oportere: hoc verum eſt cõmuniter loquẽdo: in quibuſdã tamẽ caſibus poſſum petere rẽ meam per actionẽ perſonalem, vt patet in condictione furtiua, quãquam enim hoc regulariter ſit verũ, ꝙ actione perſonali non poſsit quis rem

Sic itaque [a] discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, si apparet [*] eum dare oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet [b], scilicet: quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, vt eius fiat: nec res, quæ iam actoris est, magis [c] eius fieri potest. Planè odio [d] furum, quò magis pluribus actionibus teneãtur, effectum est, vt extra pœnam dupli, aut quadrupli, rei recipiẽdæ nomine fures, etiã hac actione teneantur, si appareat [e] eos dare oportere, quamuis sit aduersus eos, etiam hęc in rem actio [f], per quam rem suam quis esse petit.

Reales actiones ad vindicandum dantur, personales verò quas etiam abusiuè condictiones appellamus, ad dandum vel faciendum competunt.

Appellamus autem in

suam petere: in odium tamen furti est statutum contrarium in hoc casu: vt .s. contra fures actio ad petitionem dupli, si quidem sit furtũ non manifestum: vel ad quadruplum si sit manifestum: cõpetat domino ad rẽ suam recuperandã condictio furti: quæ est personalis actio: non obstante, quod dominus rei est, & eam potest vendicare. Francisc.

Libellus in condictiõe certi generalis.

Hic tangitur de condictione, & primo dicendum est, ꝙ est quædã condictio certi generalis, quæ datur pro omni eo quod debetur: vt ff. si cer. pe. l. certi. & in ea forma sic lib. dico ego t, cõtra l, ꝙ ipse mihi debet equũ ex causa emp. vnde proponendo contra ipsum condic. certi, peto eundem l. ad traditionem equi ex causa præmissa mihi condemnari. Eodem modo forma lib. in ista generali condict. si ex aliqua alia causa tibi certum debeatur.

Libellus in condictione certi specialis.

Item sunt aliæ condict. speciales: vt condictio certi ex mutuo: condic. certi ex stipul. condi. indeb. sine causa, & similes, in quibus formatur lib. sicut in generali condictione. sed tantummodo in condictionibus generalibus assignatur causa: quia alicui non datur aliqua condictio ex re sua, sed tantum pro eo, quod debetur ex causa alia, nisi ex causa furtiua. Illa enim pro re sua tantummodo datur contra furem, & eius hęredem: & est speciale in ea, vt pluribut act. teneatur fur: vt in hoc §. sic itaque. vt ff. vsufruct. quemad. ca. l. fin.

a Sic itaque. Formatur hoc itaque ex illa diuisione, quæ fit s̃. eo. j. q. d. dictum est, quæ sunt in rem actiones. & quæ in personã: itaqꝫ sic eis discretis. i. separatis & diuisis, patet ꝙ hæc regula est vera: quia personalis actio, quæ competit ad dandum, nõ competit pro re sua alicui, vt hic. Ideo dixi, ad dãdum: quia ad tradendum bene potest dari actio personalis: vt commodati, depositi: & similes. & ita est vis inter dare & tradere, vt hic subiicit: & ff. de act. emp. l. ex empto. in prin. & ff. de verb. ob. l. vbi autem. in fi. & l. si rem tradi. & l. nemo. & quod subiicit, si apparet. i. quia apparet eum dare oportere, & ita igitur in personam, vt aliquid detur. Sed quidam dicunt, vt P. ꝙ hæc verba, si apparet eum dare oportere, sunt nomina cuiusdam actionis. Accur.

Dic quod istud quod hic dicit gloss. secundum Plac. nihil est dicere, sed text. vult dicere; si apparet, id est, si agat dare oportere: quia medium concludendi non debet esse istud, sed ad tradendum vel constituendum: vt dicit gloss. Ang.

b Oportet. Id est, oportet quod non detur. est enim impossibile quod detur, vt subiicit: quia dare est accipientis facere: vt subiicit. nec res quæ &c.

c Magis. Sed opponitur, pluries deberi potest: vt ff. de exc. rei iud. l. & an eadẽ. §. actiones. in fi. §. ergo pluries dominiũ potest fieri meũ. Sed nõ sequitur. nã licet pluries debeatur, tamen semel facta sua nõ debet plus fieri sua: vt ibidem dicitur, & ff. de acq. poss. l. iij. §. ex pluribus. & s̃. de leg. §. sed & si rem legatarij, nisi iterum desineret esse sua: vt ff. de ver. ob. l. si rem meam.

d Plane odio. Sed in quo vertitur istud odiũ? R̃n [1]. quia in cond. furtiua quis de facto infamatur apud bonos & graues viros: vt ff. de obse. à lib. & lib. l. honori. licet nõ infamia iuris: vt ff. de act. & obl. l. cessat. sed in rei vend. necq; de facto, necq; de iure infamatur. Item multa veniunt in cõdic. furtiua, quæ nõ veniunt in rei ven. vt quia interitu rei nõ liberatur: [2] sed in rei ven. sic: vt ff. de cõdi. fur. l. in re. & ideo malũ est furi, ꝙ etiam hac actione teneatur. Itẽ sicut prodest alicui plures habere reos debitores: vt ff. de libe. leg. l. si quis decedens. §. fin. & habere plures actiones: vt ff. de le. ij. l. cũ filius. §. variis. ita ecõtra debet ei nocere, si pluribus teneatur actionibus, licet etiã nulla alia sit vtilitas. Item nunquid vna tollitur per aliã? Dic ꝙ sic: vt ff. de condi. fur. l. si ꝓ fure. §. furti. Ac.

e Si appareat. Id est, q̃a apparet eos &c. id est, dicere, actione in personã. Sed videtur hoc stare non posse: nam certũ est eum qui agit dominum fuisse, ergo & nũc est: qui sine facto suo dominium ab eo discedere non potuit: vt ff. de reg. iur. l. id quod nostrum. & C. de prob. l. siue possit. ergo nõ potest agere, vt sibi detur, quod est suum, & tamen hic dicit ꝙ sic. Sed dic relationem esse faciendã ad genus, non ad speciem. q. d. ea actione, per quam alias agitur ad dandum. s. personali, sed hic non ad dandum intenditur. Et ita est mirabile, quod rem meam per personalem actionem peto restitui, alias contra: vt ff. quemadm. vsufruc. cau. l. fi. & ff. de condict. indeb. l. si vrbana. Sed est speciale, vt hic dicitur. Vel dic agi etiam ad dandum. s. possessionem dandam, quam amiseram per furtum: [3] vt ff. de acqui. poss. l. rem quæ nobis. & ff. de condi. tri. l. ij.

f In rem actio. Id est, rei vendicatio, pro dominio de iure ciuil. vel gentium quæsito intenditur: vt ff. de rei ven. l. in rem act. Itẽ no. quod hic §. locũ habet in quolibet malæ fidei possessore alienæ rei, nõ solũ in fure: vt s̃. de re. diui. §. si tamen. & ff. de cõdi. tri. l. j. in fi. & l. ij. in prin. [4] Interdum etiã contra bonæ fidei possessorem datur cõdictio ratione possessionis: vt ff. de cõdi. ind. l. indebiti. §. sed & si nũmi. Sed nunquid etiam rem suam potest quis etiã à non fure per condictionem sine causa cõdicere: vt ff. de cond. sine cau. per totum? R̃n. secundum quosdam, ibi dicitur cõdictio actio personalis: nõ tamen talis per quã intendatur, vt aliquid detur. Aliq dicũt, ꝙ si alicubi inueniatur cõdictio sine causa pro re sua competere: de vtili intelligendum est.

SOLUTIO Dic secundum Ioan. Fab. quod prima est verior: nam per eam non agit dominus ad dandum, nisi contra furem, supple & malæ fidei possessorem, vt hic in gloss. sed ad restituendum, vel forte ad possessionem agi debet, secundum Angelum.

Appellamus autem. CASVS. Iam dicta est natura realium actionum & personalium: quia realis datur ad rem suam persequendam, personalis autem ad debitum, Modo quia de realibus & personalibus dixerat actionibus dominus Iustinianus ad vberiorem earum doctrinam, plus de illis in litera præsenti determinat, & dicit, quod appellamus actiones in rem, vẽdicationes: & ideo vbi in C. & ff. tractatur de realibus actionibus, ab illis, qui erant legum compositores, intitulatur titulus De rei vendicatione. Actiones autẽ in personam, quibus dare vel facere oportere aliquid intendimus, vocamus condictiones. Et ita omnes actiones pers

Si paret, legendum putat Franc. Hotomanus, id enim verbum solitum apponi in formulis iudiciorũ, docet ex Cice. & Sex. põpeio.

Cõcor. cum hoc tex. c. iter dilectos. ante fin. ibi, cum iura legum. cũ gl. sup ver. quod meum. extra de fide instru. & gl. in ca. si diligenti. super ver sic. iustus titul. post princ. ibi, & ꝙ meũ est extra de rescr.

Actio ad dandũ & ad tradendum differunt,

Dare est accipientis facere.

Meũ amplius meũ fieri non potest.

Istam gl. sequitur. Ias. & est de mente aliorũ.

[2] Odio furis quia semp fur dicitur in mora: & morosus interitu rei nõ liberatur. la.

[3] Istæ solutiões reprobãtur à doctoribus vide hic ꝑ eos.

[4] Dic secundũ lo. Fa. quod gl. procedit in malę fidei possessore cõtrectãte rẽ mobilem: qui scienter contrectando cõmittit furtum. C. ꝙ cum eo. l. si libertũ. & de furt. l. si alienũ sed ego intelligo generaliter in omni malæ fidei possessore qui rẽ aliquam detinet scienter contra voluntatem domini: quia contra eũ potest cõdici & agi ad dandũ. l. si quis nec cãm. §. j. Ange.

nes personales de mundo condictiones possunt dici. & hoc erat olim consorum effectui actionis in personã: sed hodie non est ita. In actionibus enim personalibus olim fiebant denuntiationes, quæ fiebant per verba solennia in actione personali tantum: & quicunq; cadebat à syllaba, cadebat à causa. Aliis modis exponitur ista denuntiatio in notula. Sed hodie cessant istæ denuntiationes: & propterea vocantur abusiue actiones in personam, hoc dicit. Francis.

rem quidẽ actiones, Vẽdicationes[a] †: in personam verò actiones, quibus[b] dare, aut facere oportere intenditur, Condictiones[c]. Condicere enim est denũtiare[d], prisca lingua: nũc verò abusiuè[e] dicimus cõdictionem, actionem in personam esse, qua actor intẽdit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo noĩe denuntiatio fit.

Nunc tertiam actionũ diuisionẽ exorditur Iustinianus, scilicet quòd quædam rei persecutoriæ sunt, quædã pœnales, quædam mistam causam habentes. Persecutoriæ rei dicuntur, quæ eius rei quæ nobis abest, & alteri adest, persequẽdæ causa cõparatæ sunt: ideo omnes & reales & personales ex cõtractu, dempta depositi actiõe in quatuor casibus, rei persecutoriæ sunt. Pœnales quibus meram pœnã persequimur: vt actio furti: & id genus aliæ. Mistæ, quæ tã pœnæ, quam rei persequẽdæ causa instituta sunt, hoc est, in quibus rei persecutio in pœna cõtinetur: vt vi bono. rapto. l. Aquil. & ea quæ inficiando crescunt.

Sequẽs[f] illa diuisio est, quòd quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ[g] sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ[h] sunt.

Rei persecutoriæ sunt omnes in rem actiones, & etiã in persona ex cõtractu descẽdentes, excepta depositi actiõe, quæ in quatuor casibus mista est. Angelus.

a Vendicationes. Siue rerum corporalium, de quibus est C. de rei vendic. per totum. & ff. de rei vendi. per totum. siue rerum incorporalium, de quibus est ff. si vsusfruct. petat. per totum. & ff. si ser. ven. per totum. siue sint indirectæ, siue vtiles istæ vendicationes: vt ff. de publi. per totum. & ff. si ager vectiga. per totum.

b Quibus. Ideo dicit quibus, quia sunt & aliæ. [1]quibus non intendimus dare facere, sed restitui: vt commodati actio, & depositi, & similes: & istę non appellantur condictiones in stricta significatione accepto vocabulo, vt hic dicitur. [2]Vel dic q etiam in actiõe cõmodati & depositi, & similibus intenditur dari, [3]vel fieri, scilicet ipsa detentatio rei quasi ipsum factum possit quis in stipulationẽ deducere: vt ff. de verbo. obli. l. vbi autem non apparet. §. quid. quod non fieret, nisi aliquid daretur: cum suæ rei nulla sit stipulatio, sed alienæ tantum: vt s. de inutilibus stipulationibus. §. j.

c Condictiones. Scilicet appellamus.

d Denuntiare. Dicunt quidam, quod qui volebant aliũm conuenire, primo sibi denuntiare debebant: vt arg. ff. de serui. vrba. prædio. l. quidam. Sed hoc nõ placet: quia ex volũtate, aut bonitate, vel vrbanitate hoc fit, non necessitate. Sed dic [4]q hæc denuntiatio fiebat per magistratus, cũ actiones cõstituebant vel dabant: vt ff. de ori. iur. l. ij. §. omnium, quod est hodie sublatum: vt in fine huius §. dicitur. & C. de for. l. j. & ij.

e Abusiue. Vere abusiue dicitur condictio. i. actio in personam, quia non bene consonat nomen rei, quam signat: quod fieri debet, vt s. de dona. §. est & aliud.

Sequens. Iste §. vsque ad §. Quædam. diuiditur in duas partes. Primo, ponit vnam sententiam principalium actionum. Secundo declarat eam per exempla. Secunda ibi, Rei persequendæ. CASVS. Dicit glossator & male, quod hic ponit quarta diuisio. Si enim loquamur de principalibus diuisionibus, quæ traduntur à prædecessoribus nostris, nõ est nisi tertia principalis. Prima enim fuit hæc, Actionum quædam sunt in rem, & quædam in personam. Secũda fuit hæc, Actionum quædam sunt ciuiles, & quædam prætoriæ. Tertia autem principalis est diuisio ista, Connumerando autem subdiuisiones prehabitas cum principalibus diuisionibus, hæc est quarta diuisio. Prima enim fuit hęc quod omnis actio aut est in rem, aut in personam. Secũda hæc est, omnis actio aut est ciuilis, aut est prætoria. Tertia hæc est, prætoriarũ alia in rem, alia in personam. Quarta hæc est, omnis actio personalis prætoria, aut est pœnalis, aut non pœnalis. Quinta est, prætoria, in rem, aut est præiudicialis, aut nõ præiudicialis. Et hæc, de qua agimus in præsenti, est sexta. Supponendo ergo q sit tertia diuisio principalis: venio ad casum, in hũc modum: Post duas diuisiones principales de quibus supra dictum est, ponit hic Iustinianus tertiam diuisionẽ principalem: & est talis diuisio, Inter omnes actiones de mundo, quædam sunt inuentæ causa rei persequendæ, & quædam causa persequendæ pœnæ, & quædã mistæ, tam gratia rei persequendæ, quam pœnæ. Rei persequẽdæ causa inuẽtæ sunt omnes reales actiones, & fere omnes personales, quæ ex contractibus nascuntur, veluti cum aliquis pecuniam mutuam vel in stipulatum deductam petit, & de hoc etiam potest haberi exemplũ in commodato, & mandato, etiã in pro socio, & in actione ex empto & vendito, & locato & conducto. Personales, quæ ex contractibus nascuntur: ideo dixi, ad differentiam illarum, quæ ex delictis nascuntur. Fere autem ideo dixi, propter quãdam actionem personalem quæ ex contractu procedit, & tamen in quatuor casibus est persecutoria rei & pœnæ. Hæc autem est actio depositi. Si enim rem meam penes te deposuerim causa incendij vel ruinæ, vel tumultus vel naufragij, & postea non vis mihi eam restituere, vel dolũ in ea feceris: conueniri potes in duplum. hoc dicit. Videtur quod ista diuisio sit eadem cum diuisione superius habita: quæ est, quod actionum prætoriarum personalium quædam est nõ pœnalis, & quædam pœnalis. Frater non est eadem. Hæc enim diuisio est in cõtractu ciuilium. vnde hic dicitur, quod ciuiles quædã sunt pœnales, & quædam non. Prior autem fuit in contractu prætoriarum, & sic non est vna & eadem cum altera. Item scire debes, quod actiones mistę dicũtur duobus modis. Vno modo dicitur actio mista, quæ continet rem & pœnam, & de tali mistione loquitur hic. Alia enim mistura est, quod quædam actiones dicuntur mistæ; quia sunt in rem & in personam. Et de illa mistione habes infra eodem §. quædam. h. d. Franc.

Sequens. Hæc est tertia diuisio actionum in hoc titulo. Accursius.

Comparatæ. Id est, adinuentæ.

Mistæ. Sed nonne quædam sunt, quæ nullum horum habent? vt si ago ne quid fiat in loco sacro, vel sancto: vel si factum est, vt tollatur: & aliæ similes, quæ neque ad rem, neque ad pœnam, neque mistim se habent. sed vel ad rei reuerentiam, vel ad publicam vtilitatem dantur? Respond. satis ad rei persecutionem: scilicet diuinæ vel reipublicæ, pertinent cuius nomine agere videor, vel etiam meo nomine, cum cuiuslibet intersit Deum venerari, vt C. de hære. l. iiij. Accursius.

† Vindicationes, legendum contẽdit Fran. Hotoma. in que eã rẽ laudat potissimum Gelliũ noct. Attic. lib. xx. c. ix. Certe in Pand. Flo. vindicatio et vĩdicare vbique reperias, p eo, q in vulgatis editionib. vẽdicatio vẽdicare scriptum est.

1 Istam gl. tenent Ioan. Fa. Placẽ. Angel. & Ia.

2 Hanc approbãt docto. q a hic semp loquitur, solum de actiõibus quæ competunt ad dandum: sed istę de quibus in gl. competũt ad reddendũ seu restituendũ. l. iiij. §. si reddita. & l. si vt certo. ff. rem tibi dedi. ff. commo.

3 Nihil est Fab. Plac. An. & Ia.

4 Idem Ioan. Fa. Plac. An. & Ias. & est sing. secundũ Angel. & Ia.

5 Ista gl. bene dicit & cum ea transeunt communiter docto. hic.

Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones [a]. Earũ verò actionum, quæ in personam sunt: eæ quidem, quæ ex contractu nascuntur, ferè [b] omnes rei persequẽdæ causa cõparatæ videntur: veluti quibus mutuã pecuniã, vel in stipulatum deductam petit actor [c]: item commodati, depositi, mãdati, pro socio, ex empto,

Rei persequẽdæ. Iste §. diuiditur in quinq; partes. Nam primo ponit de actionibus rei persecutoriis. Secundo de actionibus mistis ex contractu descendentibus. Tertio ponit vnam regulam vel summulam in actionibus ex maleficio descendentibus. Quarto illud per exempla declarat. Primo ponendo de actionibus pœnalibus. Secundo de actionibus mistis. Secũda principalis est in versic. plane. Tertia in §. ex maleficiis. Quarta in §. pœnam. Quinta in versi. sed & legis.

Libellus in actione ex stipulatu.

Hic tangitur de actione ex stipulatu: & hæc datur, quando aliquid incertum promittitur: vt s. de verbo. obli. in prin. & formatur sic libel. Dico ego a, contra b, q; ipse promisit mihi facere domum per stipulationem, & quia non fecit, propono contra ipsum actio. ex stipulatu, & peto ipsum ad interesse meum (quod ęstimo decem) mihi cõdemnari. Istius libelli formatio potest elici ex l. si quis ab alio. §. si quis ff. de re iudic. Et licet nomen act. non ponatur in libello, sufficit tamen ponere causam hanc, scilicet: quia domum per stipulationem mihi facere promisit, & non fecit.

Libellus in actione commodati.

Item in actione commodati, de qua hic formatur sic libellus: Dico ego m, contra a, q; ego accommodaui sibi codicem meum ad scribẽdum: vnde propono act. commodati contra eum, finito vsu ad quẽ codex fuit accommodatus: & peto eundem a, ad restitutionem codicis mihi condemnari. Et erit causa in ista actio. quã sufficit proponere, hæc: Quia accommodaui sibi codicem meum ad scribendum: & vsus finitus est.

Libellus in actione depositi.

Item in actione depositi, de qua etiam hic formatur sic libellus, Dico ego t, contra l, quod ego deposui penes eum Digestum meum, vnde proponendo contra eundem l, actio. depositi, peto ipsum ad restitutionem Digesti mei mihi condemnari: & erit causa in ista act. quam sufficit proponere, talis, quia deposui. Et aduerte quod datur in simplum act. depositi, nisi in his casibus, scilicet quando depositum est causa incendij, tumultus, ruinæ, & naufragij: in quibus casibus si depositarius inficietur, tenetur ad duplum: vt hic, in versicu. plane. & ff. depo. l. j. Et formatur sic libellus: Propono ego l, contra t, quod ego ob timorem incendij Digestum meum apud ipsum deposui: & quia inficiatur depositum, proponendo contra ipsum actio. depositi: peto eundem t, mihi in duplum condemnari. Et erit causa in hac act. quia deposui apud ipsum rem, & ipse inficiatus est. Item eodem modo forma libellum, quãdo petitur in aliis quatuor casibus, scilicet quãdo causa tumultus, incendij, ruinæ, & naufragij, depositũ est.

Libellus in actione mandati.

Item in actione mandati, de qua etiam hic formatur sic libellus: Dico ego t, contra s, quod ego sibi mandaui, vt emeret mihi equum, & ille suscepit mandatum, sed illud nõ impleuit: propter quod damnificatus sum ad valorem decem librarum & tantum æstimo interesse meum: vnde proponendo contra ipsum actio. mandati, peto eundem s, in decem libras nomine interesse mihi condemnari. Ista enim actio tunc demum competit, quando recipit interesse: ad interesse enim datur: vt ff. mandati. l. si procuratorem. §. mandati actio.

Libellus in actione pro socio.

Est & actio pro socio, de qua etiam in hoc §. & habet locum quando societas inter aliquos contrahitur consensu: vt ff. pro soc. l. vt sit. & nascitur finita societate: vt C. eo. l. tandiu. & formatur libellus sic, Dico ego t, quod s, & ego iniuimus societatem emendi vinũ vsque ad centum libras: vnde cum ipse socius nomine societatis tantũ de vino emerit, peto partem vini deducto capitali mihi adiudicari, & ad restitutionẽ dictæ partis ipsum mihi condemnari. Et erit causa in ista actione talis: quia cõtraximus societatem, & similiter datur propter dolum vel culpam socij: vt ff. pro socio. l. nemo. & l. seq. & C. eo. l. iiij.

Libellus in actione ex empto.

Item etiã hic agitur de actione ex empto: in qua sic forma libellum: Dico ego t, contra s, q; ego emi equũ ab eo pro decẽ libris, vnde proponendo contra ipsum actio. ex empto. peto eundem ad restitutionẽ equi mihi condemnari. Ex parte autem venditoris petitur sic: Dico ego s, contra t, quod ipse debet mihi decem ex venditione talis equi, quẽ sibi vẽdidi & tradidi: vnde proponendo contra ipsum act. ex vendito, peto ipsum t, in illis decem libris mihi condemnari. Et erit causa in hac actio. talis: Quia vendidi & tradidi.

Libellus in actione locati.

Est & finaliter actio locati, de qua hic: in qua sic forma libellum: Dico ego b, cõtra c, quod ego locaui sibi domum talem vsque ad annum pro mercede decem librarum constitutam mihi, & promissa ab eodem centum: vnde proponendo contra ipsum actio. locati peto ipsum in decem libras mihi condemnari. Et econtra conductor proponet hoc modo: Dico ego c, contra b, quod ego conduxi talem domum ab eo pro mercede decem librarum sibi promissarum: vnde proponendo contra ipsum actio. ex conducto, peto eundem b, vt domum conductam ad habitandum mihi tradat condemnari.

In rẽ actiones. s. quæ decem sunt: vt diximus s. eo. §. item Seruiana. Sed certe videtur, q; sunt omnes pœnales nam in eis iuratur in litem: vt ff. de rei vendi. l. qui restituere. & ff. de in li. iuran. l. in actionibus. Sed dic quod illud. s. iuramẽtum in litem nõ fit iure actionis, sed officio iudicis: vt l. eo. § præterea. in fi. §. vnde non dicuntur pœnales. Alij tamen dicebant, [1] q; ideo non dicebantur pœnales, quia non originaliter illud fit, q; crescant per sacramentum in litem sed ex contumacia: vt ff. de in lit. iuran. l. j. & ideo magis attendebant, quod naturaliter erat, quam quod incidẽter. Sed certe actio depositi in quatuor casibus ab initio est rei persecutoria: & tamen dicitur pœnalis inspecto, quod crescit ex cõtumacia: vt j. proxi. & j. eo. §. quadrupli. alias §. at ille. vnde primam responsionem approbo.

Iuramentum in litem præstatur in actiõibus realibus.

[1] Idem Angel. & Ia.

Secundum doct. hæc glo. videtur aduersari glo. magnæ positæ in §. pœnales. in ver. itẽ aduersus. in prin. s. eo. quæ videtur cõcludere: quod ibi illa actio dicatur pœnalis: quia iuratur in litẽ, & tamẽ secundũ eos cõstat, qđ illud iuramẽtũ venit offi. iud. sicut ĩ qualibet alia actiõe. & dicũt hãc gl. esse veriorẽ,

Fere. Fere dicit propter actionem ex stipulatu, per quam pœna petitur, nec inspicitur quid intersit, vt s. de inuti. stip. §. alteri. secundum quosdam. quod est falsum. [2] imo propter actionem depositi in quatuor casibus: vt j. subiicit. Item propter actionem redhibitoriã, quæ datur in duplũ aduersus venditorẽ: qui neq; p̃tiũ neq; accessiões soluit: vt ff. de ędil. edi. l. redhibitoria.

[2] Quia ibi loquitur de pœna conuẽtiõali: hic de legali. Angel. & Ia.

Petit actor. Ad vtranq; autẽ, [3] scilicet ad mutuam & ad eam pecuniã, quæ in stipulatũ deducta est, certi condictio datur: vt ff. si cer. peta. l. si quis certum. & s. de verb.

[3] Glo. sequuntur. Angel. & Ia.

de verb.obli.in prin. ita ꝙ ad mutuū detur condictio ſpecialis de mutuo: vt ſ. quib.mo.re contr.ob.in prin. ad pecuniam deductam in ſtipulationē detur cōdictio certi generalis, ſi certum ſit: vt ſ.de verb.ob.in prin.

Conducto. Sed nonne omnes iſtæ dantur ad intereſſe, etiam quod eſt extra rem: vt ff. de act.empt.l.j. in prin. ergo peto aliquid quod tibi nō abeſt, ergo ſunt pœnales 1. Sed dic tribus modis dici actionem 2. primo illa, quæ hinc inde eſt pœnalis: vt furti & ſimiles. quādo peto mihi, quod mihi non abeſt, & quod tibi adeſt, & hoc modo acceptæ dicūtur hic iſtæ non pœnales. Secūdo quī eſt pœnalis ex parte vna, ſcilicet ex parte rei tantum: quod eſt vbicunque actoris intereſſe excedit id quod reo adeſt. & in hac ſignificatione actiones iſtæ dicunť pœnales, ſ. ex empto, & ſimiles: & etiā rei vendicatio, quādo in litem iuratur. Et quod inſpecta perſona rei tantum pœnales dicantur, probatur ff. de eo per quem fac.erit.l.j.§.ſi plures. & l.fi. & ſ.eod. §.pœnales 3. Tertio dicitur pœnalis inſpecta perſona actoris tātum: vt ſi accepiſti ab aliquo aliquid, vt me accuſares per calumniam. nam repeto, licet nihil mihi abſit, à te, ſcilicet, cui adeſt: vt probatur ff. de calum. l.generaliter.§.illud eris notandum.

vendito, locato, conducto [a]. Planè, ſi depoſiti agatur eo nomine, quòd tumultus, incendij, ruinæ, naufragij cauſa depoſitum ſit, in duplum [b] actionem prætor reddit: ſi modò cum ipſo, apud quem depoſitum ſit, aut cum hærede eius de dolo ipſius [c] agitur: quo caſu miſta eſt actio.

Actionum deſcendentium ex maleficiis quædam ſunt perſecutoriæ pœnæ tantùm, quædam miſtæ tam rei, quā pœnæ. primum per vnum, vltimum per tria exempla declarat Aret.

Ex maleficiis verò proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ perſequendæ cauſa comparatæ ſunt: aliæ tam pœnæ, quàm rei perſequendæ: & ob id miſtæ ſunt. Pœnā tantū

b In duplū. ſ. ſi reus inficieť: vt j. eod. §. furti. Accur.

c Ipſius. ſ. hæredis. ex dolo enim defuncti in ſimplum tantū: vt ff. depo l.j.§.j. Et ratio quare in his quatuor caſibus datur in duplum, & in aliis in ſimplū eſt: quia hic ex neceſsitate deponiť: nec potuit præuidere apud quem deponeret: vt ff. depo.l.j.§.merito.

Ex maleficiis. CASVS. Iam vidiſtis vnā diuiſionem in qua cauetur ꝙ actiones, aut ſunt introductę rei perſequēdæ cauſa, aut pœnæ tantū, aut ſunt miſtæ. & de illis quæ ſunt introductæ tantum rei perſequendæ cauſa, iam habuiſtis: quæ ſunt omnes reales actiones: & fere omnes perſonales, quæ deſcendunt ex contractibus. Modo vult tract. de actionibus procedentibus ex delictis: quarum quædam ſunt pœnæ perſecutoriæ tantum, & quædam rei tantum, & quædam miſtæ tam pœnæ, quam rei, & ſic perſequitur partes illas primæ diuiſionis hic poſitæ in §. ſequens illa diuiſio. Et primo tractat de actionibus ex maleficiis procedentibus pœnam tantum perſequentibus, & de hoc ponit vnum exemplū, ſ. in actione furti. Si enim agať actione furti manifeſti ad quadruplū, ſiue non manifeſti ad duplū, totum duplū vel quadruplum eſt pœna: quia propter iſtam actionē competit domino rei vendicatio ad rem ſuam vendicandam, ſiue ille fur rem ſuam poſsideat, ſiue aliquis alius. & præter hoc datur cōdictio furtiua contra furē & ſum in verſi. Vi autē bon.rap. In ſuperioribus dictū eſt de actionibus deſcendentibus ex delicto, quæ perſequuntur pœnam tantū: modo videndum eſt de illis actionibus, quæ proficiſcunť ex delictis, & ſunt miſtæ, tam rei, quā pœnæ. Et de hoc ponit duo exēpla. Primū eſt in actione vi bo.ra. quæ datur intra annum ad quadruplū: & de illo quadruplo triplū eſt pœna: & ſimplū pro rei perſecutione: & ita eſt miſta, & cōtinet rē & pœnā. Secundū exemplū eſt in act.l.Aquil. quę qñ dať cōtra inficiētē, eſt in duplū: & vnū ſimplū eſt pœna, & aliud pro rei perſecutione: & ita ſimiliter eſt miſta: qa cōtinet rē & pœnā cōtra inficiantē. Et etiā pōt eſſe miſta actio.l.Aql. veluti, ſi aliquis ſeruū meū occiderit, q̄ tēpore quo occidebať luſcus fuit, vel aliter fuit ita deterioratus, ꝙ vilis pretij erat: in anno tamen retro magnæ æſtimationis vel magni pretij fuerat: tūc condēnabiť occiſor quāti plurimi fuit in anno retro, ex primo capite. In verſi. item miſta. caſus eſt talis. Vidiſtis ſ. de realibus actionibus, quæ ſunt rei pſecutoriæ tantū: & etiā de pſonalibus, quę deſcendunt ex contractu: q̄ ſunt reales fere oēs: & de actionibus pſonalibus quę deſcendunt ex delictis, quę ſunt pœnæ perſecutoriæ tm̄: & etiā de actionibus deſcēdentib9 ex delictis, quæ ſunt miſtæ: mō intendo dicere de quadā actione pſonali, quæ non deſcēdit ex contractu, nec ex delicto, ſed eſt perſonalis miſta, quę deſcendit ex quaſi contractu: & eſt miſta tam rei, quam culpæ: & de hac venio ad tale exemplū. Quidam teſtator fecit teſtamentū: ipſe aliquid reliquit alicui eccleſiæ, vel alicui venerabili loco, hæres teſtatoris diſtulit ſoluere id legatum, donec in iudiciū vocareť: ille hæres cōuentus actione ex teſtamento, quæ deſcendit ex quaſi cōtractu, condēnandus eſt in duplum. & hoc dicit. Frater, actio iſta ex teſtamēto de qua ſit mētio in iſto §. deſcendit ex quaſi cōtractu: vt ſ. de obli. quæ ex quaſi cōtractu naſcunť. Alij voluerunt dicere, quod proſequitur hoc modo materiā ſuā inchoatam: & quod hic tractatur de delictis: & propter delictum eſt hoc quod condemnatur ad duplū, videlicet, quia diſtulit ſoluere, donec in iudiciū euocaretur, ſed dico, quod ex procraſtinatione, & pro mora ſua condemnatur in duplum: vnde dico, quod deſcendit actio iſta ex quaſi contractu. hoc dicit. Fran. de Aret.

Libellus in actione Furti manifeſti.

Ex maleficiis. Hic tangiť de act. fur. manife. in qua ſic forma lib. Dico ego a, cōtra b, ꝙ ipſe palā ſurripuit equū meū: vñ ꝓponēdo cōtra ipm act. furti manifeſti peto eundē in quadā ſumma pecuniæ nomine pœnę mihi condēnari. Et erit cā in hac act. quā ſufficit proponere, talis: Quia furtū fecit manifeſtū. Et eodē modo forma li. in act. furti nō manifeſti, ſed hæc eſt differentia, qa in prima actione quadruplū eſt pœna vltra rei reſtitutionē: vt in hoc §. in ſecunda vero. ſ furti nō manifeſti, duplum eſt pœna vltra rei perſecutionem.

Libellus in actione Vi bonorum raptorum.

Vi aūt bonorū. In actione vero Vi bo.rap. de qua hic, ſic formať lib. Dico ego a, cōtra b, ꝙ ipſe à manibus meis talē rem vi rapuit: vnde cōtra ipſum act. Vi bonorū raptorū proponens, peto eundē b, in quadruplum (re in ipſo quadruplo copulata) mihi cōdemnari: vt in hoc §. vi autē bon.rapt. & ſ. vi bon.ra.§. quadruplum. In furto autem manifeſto totum quadruplum eſt pœna. Et erit cauſa in iſta actione, ſicut dictū eſt: Quia talē rem rapuit de manibus meis.

Libellus in actione legis Aquiliæ.

Sed & legis Aquiliæ. Item in actione legis Aquilię ſic forma libellū contra negantē: Dico ego c, cōtra b, ꝙ ipſe per culpā ſuam occidit ſeruū meū, quē æſtimo x. & ſi negat ſe ipſum occidiſſe proponēdo contra eū act.l.Aquil. peto eundē b, in duplum, ſ. in xx. mihi condemnari: vt vnū ſimplū ſit pro damno dato: & aliud pro pœna: qa negauit. Cōtra cōfitentē autē formať libel. ſimiliter ſicut dictū eſt ſ. proxi. ſed ſimplū petiť.

1 Dic ꝙ illud intereſſe non venit iure actiōis, ſed officio iudicis. Fa. Ang. & Ia.

Magiſtralis gl. ſecūdum Ang. hic.

3 Iſtam gl. impugnant Io. Fa. & Iaſ. hic. Eſt enim ridiculū quod actiones, hic enumeratæ & cęteræ bonę fi. propter ea quod in eis iuretur in litē ſint pœnales: per ea quæ habētur ſ. in d. §. pœnales. in gl. magna, in ver. itē. aduerſus in prin.

perſequitur quis actione furti. ſiue enim manifeſti agatur quadrupli [a], ſiue nō manifeſti dupli: de ſola pœna agit̃. Nā ipſam rem propria actione perſequitur quis, id eſt, ſuam eſſe petens [b]: ſiue fur ipſe eam rem poſsideat, ſiue alius quilibet [c]. Eo amplius aduerſus furem etiā condictio [d] eſt rei †.

Vi autem bonorum raptorum actio miſta eſt: quia in quadruplo [e] rei perſecutio cōtinetur: pœna autem tripli eſt.

Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuria dato, miſta eſt, nō ſolùm ſi aduerſus inficiantē in duplum agatur: ſed interdū, & ſi in ſimplum [f] quiſque agat: veluti, ſi quis hominem claudum, aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretij fuerit. tāti enim dānatur, quanti is homo in eo anno plurimi fuerit, ſecundum iam traditam [g] diuiſionem. Item miſta eſt actio contra eos [h], qui relicta ſacroſanctis eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis [i] legati vel fideicōmiſsi nomine, dare diſtulerint [k]: vſque adeò, vt etiam in iudicium [l] vocarentur: tunc enim & ipſam rem, vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro

Erit autē cauſa in priori actione talis, ſ. quia damnum dedit: & ſic erit in primo caſu pœna: in ſecundo vero non. Præterea in alio caſu eſt pœnalis: quia ſi agit̃ ex primo capite legis Aquiliæ, æſtimabitur res quāti plurimi fuerit retro intra annū. Si vero agatur ex tertio capite: tunc æſtimabitur res quanti plurimi retro fuerit intra xxx. dies: vt ſ. ad l. Aquil. §. j. j. rñ. & §. ex hoc tñ capite. & ſ. de act. §. ſed & legis Aquiliæ. & tunc in ea ſic forma libellum: Dico ego c, cōtra k, quod ipſe occidit ſeruum meū, qui valet decem, ſed hoc anno valuit triginta: vnde proponendo contra ipſum act. legis Aquil. quia debet mihi fieri æſtimatio ſerui occiſi, quanti retro plurimi fuerit intra annum, peto eundem mihi in xxx. condemnari. Eodē modo forma libellum, ſi agat̃ ex tertio capite: ſed non fiet æſtimatio, niſi quāti plurimi retro fuerit intra xxx. dies.

a Quadrupli. Sed quare plus manifeſtum furtum punitur, quam non manifeſtum: cum clam facta magis puniēda ſint: vt ff. de admit. tut. l. non exiſtimo. & ff. de ritu nup. l. vlti. Rñ. imo magis delinquit qui palam 1, quam qui clam mouet [2]: vt ſ. vi bono. rapt. in prin. vnde magis punitur: vt arg. ff. de offi. præſi. l diuus.

ADDITIO. Sed per hanc ſolutionem non reſpondetur cōtrario in alleg. vnde dicas ſecundū Cyn. quē cæteri ſequuntur: quia iſte textus procedit in omnino illicitis: contrarium autem in iis, quæ poſſunt eſſe licita & illicita, ſecundum Ang.

Petens. Scilicet rei vendicatione.

Quilibet. Vt ſ. de obli. quæ ex delic. naſc. §. ſi.

d Condictio. ſ. furtiua, quæ ſoli domino datur 2: & hæredi eius aduerſus furem, & eius hæredem: vt ff. de condi. fur. l. j. & l. v. & ſ. de obli. quæ ex deli. naſ. §. ſi.

Quadruplo. Vſq; ſ. ad annum: poſt annum in ſimplum 3: vt ſ. vi bo. ra. in prin. niſi in caſu: vt ſi Iudæus contra Chriſtianum agat, tunc in duplū tantum agit: vt C. de paga. l. Chriſtianis. Sed nunquid etiā raptor tenetur actione furti manifeſti? Dic quod non, ſecundum P. quia in duplum tantum tenetur, ſi furti conueniatur: vt ff vi bo. rap l. j. niſi caſu vbi nec in duplum tenetur, ſecundum eum: vt ff. de fur. l. ſi quis ex domo. ſed certe ibi erat actum actione Vi bo. rap. vnde ſublata erat actio furti non manifeſti, niſi in id quod excedit: vt ff. vi bo. rap. l. j. & ff. de act. & obli. l. qui ſeruum. ſed ſatis 4 videtur, quod etiā manifeſti furti nomine conueniatur, & in quadruplum: vt arg. ff. de fur. l. ſi vendidero. §. cum raptor. & l. ſi quis ex domo. licet Plac. contradixerit: vt dictum eſt 5.

In ſimplum. Vbi contra confitentē datur: nam tunc in ſimplum, & contra negantem in duplum, vt hic, & ſ. eo. §. at ille. & C. de leg. Aquil. l. contra negantem. & ff. de iniu. l. eum qui.

g Iam traditam. Vt ſ. de l. Aquil. in prin. Nā ibi diuidit primū caput legis Aquil. à tertio capite: ex quo tertio fit condēnatio quantum res retro valuit in proximis xxx. diebus: vt ſ. e. tit. §. ex hoc capite. Itē adiunge 6 actionē quod metus cauſa. nam & ipſa miſta eſt: vt ff. quod me. cau. l. ſi cum exceptione. §. j. Accur.

h Contra eos. Scilicet, hæredes, vel alios qui legatis vel fideicommiſsis grauari poſſunt: quoniam honorati ſunt pecuniariter: vt ſ. de ſingu. re. per fideicō. relict. in princ. & ff de lega. j. plane. ij. in fine.

Venerabilibus locis. Quæ multa ſunt, & enumerant̃ in authent. de non alie. §. nos igitur. col. ij.

Diſtulerint. Id eſt, fraudulenter 7, vel ſine iuſta cauſa: alias nō puniunt̃: vt ff. ſi cert. pet. l. quod te. & ff. de vſur. ſciēdū. & ff. de pe. hær. l. illud. in princip. Et not. quem puniri ex procraſtinatione vel dilatione illicita, ſic ff. de eden. l. prætor. §. ſed & ſi ſeruus. in fine. Et eſt ſpeciale 8 in his legatis: in aliis legatis vel fideicōmiſsis nō præſtatur duplum: ſed vſuræ currunt ex mora, vel ſaltē poſt conteſtationem litis 9, & fructus rerū reſtituūtur: vt C. de vſur. leg. ſeu fideicom. l. j. Item hæc legata habent in alio priuilegium: vt ſi indebitum ſoluatur, nō repetatur: vt ſ. de obliga. quæ ex quaſi cōtractu. in ſi. Quid ſi primo negauit, poſtea confiteatur? Rñd. pōt pœnitere 10: cum exoneret actorē à probādo: vt ff. de iureiu. l. eum qui. in prin. Arg. cōtra ff de ædil. edi. l. quis ſit fugitiuus. in prin. Itē quid ſi confeſſus eſt, & poſtea negat? Rñ. punitur, cum vltima mora noceat: vt de peri. & cōmo. rei vend. l. illud 11. Item quid ſi non inficietur, ſed dicat non valere: vel aliam proponat rationalē cauſam? Rñ quidam, quod punit̃: ne inueniatur via, per quam negantes ſuam exerceant auaritiā: vt ſ. vi bon. rap. §. quia tñ. Alij cōtra 12, qđ verū puto: vt ſ eo. §. at ille. Item nunquid hoc in legato generali & ſpeciali locū habet? Reſp. ſic, ſecundū lo. cū vtrunq; ſit legatum: vt ſ. de fideicō. hære. §. ſi. & C. de fideicom. in princ. Item quid ſi duplū non pōt ſoluere? Reſp. luat in corpore: vt ff. de pœ. l. j. generaliter. & C. de ſer. fug. l. quicūq;. §. q; ſi. & in gl. caſtigatio. & ff. de in ius vo. l. pe. & fi.

l In iudicium. Quid ſi in iudicium nō vocantur, ſed alias ſunt in mora? Reſp. quidam adhuc, idē vt dupletur 13, ſed hic lex contradicit. Item in dubiis pœnæ ſunt molliendæ: vt ff. de pœn. l. interpretatione. Sed dicam currere vſuras, & fructus deberi ex mora 14: & ipſa re, id eſt ſine interpretatione dicam moram committi: ad inſtar minorum, quibus legata debentur: vt C. in qui. cau. in inte. reſt. non eſt ne. l. minorum. Item quid ſi Reipublicæ vel fiſco relinquatur? Videtur q; idem ſit, quod hic dicitur cum ius diuinum & publicū ſimile ſit: vt C. de ſac. ſan. eccl. l. ſi. & in aut. de nō alie. §. ſi minus. col. ij. Sed dico contra 15: quia pœnæ ſunt molliēdæ, vt diximus: vt ff. de pœ. l. pe. Itē quid in redēptione captiuorū? Videt̃ idē: quaſi ſic rei venerabili ſit relictū. Sed certe nō extēdā 16, ſ. id qđ dicit̃ in hoc §. ad hūc caſum: cū ſit pœna. Item quid ſi Deo vel alicui

† Quomodo autem actio ne hac dicere poſsimus dari rem nobis oportere, quę noſtra eſt: pulchre explicat Fran. Hotomanus in §. Sic itaque ſ. eod.

Hoc verū in his quæ ſunt de genere prohibitorum, ſecus in his q̄ poſſunt eſſe licita. Nic. Bal. Ioā. Fab. Pla. Ang. & Ia.

Quod nemo ſcit pene non ſit: qa Beati, quorū tecta ſunt peccata. p̄s. xxxj. iuxta illud, Peche ſecret, eſt de my pardō. ne. Aegi. Per.

Idem Nicol.

Idem Nicol. & Iaſ. & eſt de mente aliorum.

Idem. Dy. Ioan. Fa. & Am.

Cumo. pin. iſtius. glo. tranſiit in li. ſinſte. do. & ſo. hic.

Idem Nico. Fa. Plac. & Ang.

7 Idē præ dic. ſcrib.

8 Idem Nic. Fab. Pla. & Ia.

9 Nō eſt opus litis cōteſtatione, ſecundum Ia.

10 Hoc verū quādo eccleſia vellet vti confeſſione, & per eam probare legatū, alias ſecus. Nic. Fa. Pla. & Ia.

11 Hanc concluſionē & præcedētem limitanſi interueniſſet iuſtus error: qa forte excuſaretur, vt per Io. Fa. hic.

12 Iſtam gl. vſque ad fin. ſequuntur; Nic. Fab. Pla. & Ia.

13 Hoc verum ſi negauerit alias regritur vocatio in iudicium. Ia.

14 Iſta gl. eſt ſing. ſecundū Ia.

15 Et bene. Ange. & Ia.

* De hac re vide Bart. in l. contra negantē. C. ad l. Aql.

16 Imo ſecundū Fa. Angel. & Ia.

alicui sancto vel administratori, quæ idē valent: vt in auth. de ec. ti. §. si quis in nomine. col. ix. & ff. ad l. Fal. l. j. §. si quis. & §. ad municipiū: R n̄d. locū habet hic §. quia venerabili loco est relictum: vt ff. de annu. lega. l. annua. §. à Titia. ADDITIO. No. ex hac gl. quod in pœnalibus non fit extensio de similibus ad similia, quādo pœnæ imponuntur habito respectu ad priuilegium alicuius personæ, etiam si ipsi casus essent à iure æquiparati: vt pulchre per Iasonē hic, q allegat duas glossas iuris canon. contrarias. vide per eum.

pœna[a]: & ideo in duplū eius fit condemnatio.

Aliæ quoq; sunt actiones, mistam causam tam in rem, quàm in personam habētes: cuiusmodi sunt tria diuisoria iudicia: in quibus quoties res (quæ commodam diuisionē accipere nequit) occurrit: permittitur iudici, vni ex litigatoribus eā insolidū adiudicare, & eum inuicem alteri certa pecunia condemnare.

Quædam actiones[b] mistam causam obtinere videntur, tam in rem, quàm in personam: qualis est familię erciscundę actio[c] †, quæ competit cohæredibus de diuidenda hæreditate. Item communi diuidundo[d], quæ inter eos redditur, inter quos aliquid cōmune[e] est, vt id diuidatur. Item finium regundorum[f] actio, qua inter eos agitur, qui confines[g] agros

Pro pœna. Si hæc est ratio, vt sit mista: patet quod condictio ex l. illa, si q̄s in tantam. sit mista: vt C. vnde vi. l. si q̄s in tantam. Item & illa condictio, quæ datur ex l. Constantini: vt C. finium regund. l. si constiterit. & omnes illæ actiones, vbi & res & aliquid pro pœna petitur. quod verum est.

Quædam actiones. Diuiditur in tres partes. Primo ponit dictum generale. Secundo illud per exēpla declarat. Tertio ponit, quę possunt esse partes iudicis in istis actionibus. Secunda ibi, Qualis est. Tertia ibi, In quibus tribus &c. Aret.

Cōdictio ex lege est sæpe mista.

CASVS. Dictum est s. de quibusdā act. quæ mistæ sunt, tam rei, quā pœnæ, ponit modo de quibusdam mistis, quę sunt tam in rē, quā in personā. Et sciatote quod posset dici, q hic adiicitur tertium membrū illius diuisionis, quū habuistis s. e. in prin. vbi dicit, q actionum quædā sunt in rē: & quędā in personā. Et ibi posset addi tertiū membrū, q hic ponit, s. q quædā sunt mistæ, vt ibi dictū est de actione hac, quæ est mista in rem & in personā. Ponit hic do. Iust. mihi tria exēpla. Primum exemplū est in actione in factū, quæ cōpetit cohæredibus de diuidēda hæreditate. Secundū exemplum est in iudicio cōmuni diuidūdo: qd̄ redditur inter eos, inter quos aliqd̄ est cōmune sine societate, vt diuidatur. Tertiū exemplū est in act. finiū regūd. quæ habet locū inter eos, qui confines agros habent. Et in his tribus iudiciis licebit iudici ex bono & ęquo vni rem adiudicare, & illū cui res est adiudicata, in certa summa pecuniæ alij condemnare. hoc dicit. Franc.

Libellus in actione Familiæ erciscundæ.

Hic tangitur de actione Famil. ercis. quæ habet locum inter cohæredes: & nascitur ex quasi contractu: vt s. de obli. quæ ex quasi contrac. nas. §. idē iuris. dū tamē ambo possideant, vel confiteantur se hæredes, & forte in ea formatur libellus sic: Dico ego g, cōtra s, q fuimus cohæredes in tali hæreditate: vnde proponendo act. fami. erc. contra illū, peto illam hæreditatē diuidi. Et dico quod in ista actione & duabus seq. permittitur iudici rem vni adiudicare, & illum alteri in certa summa pecuniæ condemnare, prout ipsi videbitur: & erit causa in hac act. Quia fuimus cohæredes.

Et male Bal. Fab. An. & Ia. Actio familiæ erc. quare est mista.

Libellus in actione Communi diuidundo.

Item simili modo formabis libellum in act. Communi diuidundo: quæ habet locū inter eos, quibus est aliqua res cōmunis sine societate: veluti legata vel donata: vnde oritur ex quasi contractu: vt s. de obli. quę ex quasi contrac. §. item si inter aliquos.

Quæ in rem quidē est ob dominū, quad. co.

Libellus in actione Finium regundorum.

Est & actio finiū regūd. de qua hic loquitur: in qua ita formatur lib. Dico ego b, contra c, q inter me & ipsum habebamus duos fundos, ipse vnū, & ego aliū, adeo cōfines, q vix possent agrorū fines discerni: vñ proponēdo cōtra ipsum act. Finium regund. dico ego & peto vt fines diuidātur, & mere discernantur, sic vt fina lis iurgij quæstio, siue cōtrouersia inter nos sopiatur.

Quædam actiones. Hic adiicitur secundū quosdā[1] tertiū membrū illi diuisioni quā habes s. e. §. j. vbi diximus.

Familię erciscundæ actio. Ista ideo sic dicitur: quia familia pro hæreditate ponit: & erciscundæ, i. diuidendę. nam ercisco, cis, i. diuido diuidis, quasi dicat, actio diuidēdæ hæreditatis. Itē ideo dicitur mista: q̄a in qualibet re mihi adiudicata partē habeo iure meo, & quo ad hoc in rem. Itē partē vice cōsortis, & vt ab eo: quia portio mea erat sua: & quo ad hoc est personalis[2]. Vel ideo dicitur mista[3]: quia in ea petunt dominia rerū corporaliū nō dari, sed tradi vel assignari[2] pro parte sua: & in hoc dicitur realis. Itē petunt fructus, si alter tantū eos percepit: vel ipse solus impēsas fecit & hæc petuntur dari, i. vt fiant sui, cui dantur. & propter hoc dicit personalis: vt ff. fam. ercis. l. itē Labeo. §. familiæ. & s. de obli. ex quasi cōtrac. §. item si inter. & s. eod. §. sic itaq;. Sed quanto tempore durat?[4] Resp. triginta annis[4]. inspecto potius, quod sit personalis: vt C. de annua except. l. ij. Itē quæro ex quo nascitur? Resp. secundū Mar. ex voluntate agentium: vt ff. famil. ercis. l. j. Sed certe imo ex contractu: vt s. de ob. quæ ex quasi contract. §. item si inter. in fi. Accur.

Communi diuidundo. Quæ sunt hic loco personalium præstationum, & quæ loco realium, dic eodem[5] modo vt proxime diximus in actione familiæ ercisc. & idem in proximo casu. & facit ad hunc §. ff. commu. diui. l. per hoc iudicium. §. sicut.

Aliquid commune. Scilicet sine societate, vel cum societate: vt ff. pro socio. l. quibus. & l. si actum. & s. de obli. ex quasi contrac. §. item si inter.

Item finium regundorum. Scilicet est mista: vt hic, & ff. finium regund. sed & loci. §. in iudicio.

Confines. Quid si domos habēt conuicinas? Respō. non habet locum, si hincinde sint domus[6]: vt ff. fi regun. l. iiij in fi. §. hoc iudiciū[6]. vbi ponitur differentia inter confinium & viciniū. Si autem ex altera parte tantū sit domus, ex altera fundus: tunc locum habet vtile iudiciū finium regundorum: vt ff. fin. regun. l. ij in princip. Et adiunge his tribus actionibus mistis quandam aliā: scilicet hæreditatis petitionē[7]: vt C. de petitio. hære. l. hæreditatis. & ff. de petit. hæred. l. si bonæ fidei. §. fin.[8] Item quid de omnibus noxalibus[9] actionibus? Videtur enim quod sint in rē: quia contra quemlibet possidentem seruū dari, vt j. de noxal. act. §. omnis autem. Item quid de actione de tigno iniuncto: nam & hæc datur contra quēlibet possidentē: vt ff. de tigno iniuncto. l. j. in fi. Itē quid de actione, Quod metus causa. nam & hæc quemlibet possidentem perquirit: vt ff. quod met. cau. l. si cum exceptione. §. Pedius. Item quid de actione in factum, quæ datur cōtra[8] eum, qui aliquid habet in loco publico positum: vt ff. ne quid in loco publico. l. ij. §. antep. Itē quid de actione in factū, siue interdicto, Quod vi aut clam. nam & hæc cont

hæredes habeāt ī parte sua. In personam autem ob præstationes, quæ personales sunt. hinc eleganter scripsit Vlpianus in l. itē labeo. §. familiæ ff. famil. erciscun. Iudicium familiæ erciscundę ex duobus cōstare rebus, atque præstatiōib⁹, quę personales sunt. Vide Frā. Hotoma. hic.

2 Gl. inepte loquitur Ia.

3 Istam sequitur Ia. An. & Ia.

4 Quādo alter tantum possidet: sec⁹ si ambo. Angel. & Ia.

5 Istā gl. sequūtur Fa. & An.

6 Dic & l. ij. in pri. eo. tit. & est ratio: quia in agris faciliter turbātur confinia: nō sic in vrbanis: ideo id rusticis in spē fuit prouisum Ang.

7 Imo est realis origine: licet habeat quasdā personales præstationes. An. & Ia.

8 Alias est lex: sed & si lege. §. petitio.

hæc contra possidentē datur: vt ff. quod vi aut clam. l. cōpetit. in fi. Itē quid de actione. Ad exhibendū. nam & illa possidentē persequitur, sicut & cæteræ superiores: vnde videnī omnes in rem: vt ff. de act. & oblig. l. actionum genera. Quidam dicunt eas anomalas, i. nec in rē, nec in personā. Sed dic omnes esse personales: vt patet in act. Ad exhibendū: vt ff. ad exhiben. l. iij. §. est autē psonalis hæc actio. ADDITIO. Dicunt docto. quod omnes actiões de quibus in glo. sunt personales in rem scriptæ: vt in d. l. iij. §. est autē personalis. vbi gloss. j. quæ est magistralis.

a In rem scriptas. Angel. & Ia.

a Tribus. Scilicet Famil. ercis. commu. diui. finium regun.

b Permittitur. A lege. Accur.

habent. In quibus tribus [a] iudiciis permittitur [b] iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare [c]: & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

Iam ad quartam actionum diuisionem properat.

Omnes autē [d] actiones vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, vlterius [e] autem nulla actio extenditur. In simplum agitur: veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato: & denique ex aliis quamplurimis causis.

Quinque actiones hic sopitæ dantur ad duplum. h. d. Aret.

In duplum agimus: ve-

c Adiudicare. Et quod adiudicaī, statim fit eius cui adiudicatur: vt j. de offi. iudi. §. fi.

Omnes autē. Hic ponit quarta diuisio actionū: vt dicitur in gl. quia quædam dantur ad simplū, quædam ad duplū, & triplū, & quadruplū. Et diuiditur in tres partes. Primo ponit dictū generale. Secūdo illud per multa exempla in quolibet membro declarat. Tertio ponit aliquas differētias inter ista exempla. Secunda ibi, in simplū agiī. Tertia ibi, Sed furti quidē. h. d. Ar. CASVS. Post alias diuisiones superius positas ponit hic vnā aliam diuisionem do. Iustin. quæ talis est: Omnes actiones siue sint in rem, siue in personam, sunt in simplum, aut in duplū, aut in triplū, aut in quadruplum. vltra autē quadruplū nulla actio pœnalis debet extēdi. Et sciendū est, q̄ si diuisio posita s. in illo §. sequens diuisio. esset quarta secundū quod male inuenitur scriptum in omnibus libris communiter: tunc esset hæc quinta diuisio, prout fere in omnibus libris reperies: sed sicut s. dixi in illo §. sequens illa diuisio. ponitur tertia diuisio: & hæc est quarta, vt in fi. gl. signatę super illo verbo, actionis. Addere etiā potes, q̄ quidam dicunt, q̄ multum refert, an aliquis stipuletur pœnam per verba respectiua significantia vel designantia qualitatē: & huiusmodi verba sunt, duplū, vel triplum, vel per verba simplicia: puta, promittis mihi c. nomine pœnæ, vel ducenta, vel mille? In primo enim casu nō potest esse vltra quadruplum. In secundo potest esse etiā vltra quadruplū. & sum in versic. simplū &c. Dictū est s. q̄ omnes actiones, aut sunt in simplū, aut in duplū, aut in triplū, aut in quadruplū: modo videamus, quæ sunt istæ actiōes, quibus agitur in simplū tantum, & enumerat eas in litera. h. d. Fran.

d Omnes autem. Hæc est quarta a diuisio, quæ fit in hoc titulo.

e Vlterius. s. vltra quadruplū. Sed contra in l. Aquilia. vbi occasione vilis serui interfecti agiī ad vnam hæreditatē perditā, quæ valet c. marcas: vt s. ad leg. Aquil. §. illud. Item contra de eo, qui vilē clauum de naue abstulit, quare tota nauis periit. nam ad totum damnum tenetur: quod etiā in quadruplum & vltra excedit: vt ff. de incē. rui. nau. l. iij. §. senatusc. Itē aliud cōtra in actione ex empto, vbi occasione pecoris morbosi totus meus grex cōtaminatus est: vel occasione tigni vitiosi tota domus corruit: vt ff de act. emp. l. Iulianus. in prin. Sed certe his tribus cōtrariis non agiī ad aliquid quod sit pœna, inspecta persona agētis: sed totū est suū interesse. Nā hunc §. intelligo, qn̄ pœnalis est actio ex vtraq; parte. Itē cōtra in eo qui manumisit seruū alienū in præsentia principis. nā duo mā cipia domino, & tria similia dat fisco: & ita in quintuplum damnatur: vt C. de iis. qui à non do. ma. l. fi. Item cōtra in eo quod dicit lex: si dedi tibi pecuniā, ne mihi calumniā faceres, & ab alio accepisti, vt mihi calumniā faceres, in octuplū mihi teneris: vt ff. de calumn. l. & generaliter. §. fina. Sed certe primo casu præstaī pœna diuersis, non vni [5]: nec est ibi aliqua præstatio vltra quadruplū. In secundo autem casu non vna actione habeo octuplū, sed duabus. Item contra in eo, q̄ dicitur: si dedisti pecuniam, ne mihi fieret calumnia. nam tu repetis qd̄ dedisti: & ego in quadruplū prosequor: vt ff. de calū. l. si quis ab alio. in prin. Sed certe in duobus fit præstatio. & neutri vltra quadruplum. Item contra in eo, quod dicit lex manumissum in seruitutem reuocari occasione leuis offensæ: & ita pœna in immēsum excedit: vt C. de libe. & eorum lib. l. si manumissus. Sed dic quod illa est accusatio, nō actio. Vel dic quod non præstatur pœna habito respectu ad rem. Itē cōtra in eo qui surripuit seruū fiscalē. nam damnatur in xij. lib. argenti, & seruo restituēdo. C. de ser. fugiti. l. si qs seruū. Sed ibi non fit relatio ad ipsam rē vel ad simplū. Et enim hic §. intelligēdus [6] qn̄ actio est pœnalis: & in pœna ad ipsam rē habeī respectus [7]. Itē contra s. de inuti. stipu. §. alteri. Nā ibi non inspicitur quanta sit pœna, sed tota exigitur: sed ibi nō habetur respectus ad ipsam rē. Vel dic aliud in pœna cōuētionali. vt ibi: quā in legali, vt hic. Itē contra in eo quod dicitur eum, qui emit administrationē. Nam qui accepit pecuniam ab electo, quadruplū reddet, & sua bona confiscantur, & cingulo priuatur: vt in auth. vt iud. sine quoquo suf. §. sic igitur. in fi. col. ij. Sed illud fit per accusationem, non per actionem.

In duplum. CASVS. Dictum est iam, quæ sunt actiones quæ dantur ad simplū: modo videndū est, quę sunt actiōes, quæ dantur ad duplū. Et de hoc ponit Iusti. quinq; exempla. Primū est actio furti non manifesti. Secundū actio. l. Aquil. Tertium actio depositi in quatuor casibus. s. incēdio, ruina, naufragio & tumultu. Quartum est actio serui corrupti, quæ cōpetit contra eum, cuius hortatu seruus alienus quolibet modo deterior factus sit. Quintū est actio ex testamēto, quæ datur alicui pro venerabili loco relicto, quod quidē legatum hæres distulit soluere donec in iudicium vocaretur. & h. d. Et not. q̄ magna est differentia inter ista quinq; exempla: quanquam hic coniungātur tanquam essent actiones similes. Duæ enim actiones, furti non manifesti, & serui corrupti, à principio sunt pœnales. Aliæ duę. s. actio. l. Aqui. & depositi in quatuor casibus non nisi per infitiationem. Tertium autē habet singularem furtum: quia pœnalis est per infitiationē, & per nimiam procrastinationē, & ad istam differentiam manifestandam habetis s. eod. §. sed furti. Franc.

Libellus in actione Serui corrupti.

Hic tangitur de actiōe serui corrupti: & illa datur contra eum, qui seruum alienum hortatu vel consilio corrumpit in animo: vt s. de ob. quę ex male fi. §. vñ illud quæsitū. & de fur. & ser. corr. l. si qs seruo alieno suaserit

5 Bene dicit glo. Nā secus esset si vni ff. de act. & obli. l. cum ex vno.

6 Possunt enim plures actiones ex eo demctrimi ne acquiri diuersis s. de mino. §. patitur nec vnam missa alte ra tollit. vt ff. de in iur. l. §. §. fi. facit p pdictis ff. de actio. & obli. l. quoties.

6 Idem Ni. Fa. & Ange. dicit tamen Ias. quod præcedens solutio est verior et tiam ad istud cōtrarium.

7 Ista solutio pluries reprobatur per Ia. quamuis placeat Fab. Pla. & Ia.

a Potest sustentari quinta. Ia.

b Octo vncix faciūt marcā. Ia.

Istam sequūtur, Dy. Nic. Fab. Ang. & Ia.

suaserit. & ff. de ser. corrup. l. j. §. persuadere. & quasi per totum titu. Vnde in hac actione sic formatur libellus: Dico ego a, contra b, ꝙ ipse persuasit seruo meo, vt aufugeret, & aufugit: & sic eū corrupit, vnde proponendo actionem serui corrupti, peto ipsum b, in duplum, scilicet pro deterioratione in decem, & pro pœna in aliis decem mihi condemnari. Et erit causa in hac actione talis, scilicet: Quia seruum corrupit: quam sufficit ꝓponere loco actionis.

a Furti nec manifesti. Vt s. de oblig. quæ ex delic. nasc. §. pœna.

b Ex lege Aquilia. Puta per inficiationem: vt j. eo. §. at ille.

c Ex quibusdam causis. Veluti quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum est: vt supra eodem, §. rei persequendæ.

luti furti nec manifesti a, damni, iniuriæ, ex lege Aquilia b, depositi, ex quibusdam causis. c Itē serui corrupti †: quæ competit in eum, cuius hortatu consilio've seruus alienus fugerit, aut cōtumax aduersus dominū factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut deniq; quolibet modo deterior factus sit d. In qua actione earum etiam rerū, quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducit e. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictū est: secundum ea, quæ suprà diximus f.

d Deterior factus sit. s. in mente. nam si in corpore, locum habet lex Aquil. vt s. de leg. Aquil. in princ. & hoc siue fiat de bono malus, siue de malo deterior: vt ff. de ser. corrup. l. j. §. persuadere. vsque in fin. & l. seq. ADDITIO. Nota differētiam inter istam actionem serui corrupti, & actionem legis Aquiliæ pro seruo: quia illa competit, quoties in moribus seruus est deterioratus, sed lex Aquilia habet locum, quando mores non mutantur, sed corpus læditur, vt ibi. Ang.

e Aestimatio deducitur. Vt omne cū ipsa re dānū dupletur siue peruenerit res, quam secum seruus exportauerat, ad ipsum solicitatorem, siue ad alium: vt ff. de ser. cor. l. in hoc iudicio. Sed nunquid iure actionis fit hæc æstimatio, vel iudicis officio? Respond. fit iudicis officio, secundum Ir. ita fit in actione, quod metus causa ff. quod metus cau. l. si cū exceptione. §. j. & §. quadruplatur. Sed pro filio corrupto vel pro filia qualiter agitur? Respō. habet vtilem hāc actionem: vt ff. de ser. corrup. l. vt tantum. §. j. vnde dicunt, ꝙ veniet interesse patris consistens in operis filij, quia non vult operari, & cum sit corruptus, aliud quam opera nō potest æstimari: quia liberum corpus non recipit æstimationem: vt ff. de iis qui deie. vel eff. l. fina. habet enim istam vtilem, ac si esset in bonis, & erit in eam, scilicet summam quam ipse æstimauerit suo iureiurādo, vt de actione iniuriarum dicitur: vt s. de iniur. §. pœna & ff. de iniur. l. constitutionibus. Vel dic, quod primo æstimat iudex summam ad quam competit; vt argu. ff. de custo. reo. l. si quis reum.

f Diximus. s. eo. §. item mista.

Tripli vero. CASVS. Dixi vbi exempla illarum actionum, quibus agitur in simplum, & illarū quibus agitur in duplum. Modo ponam vobis exemplum de quadam actione, quę vocatur condictio ex lege noua: & ista datur in triplū. Scire autē debetis, ꝙ olim erat cōsuetudo, ꝙ viatores & nuntij iudicū, qui citationes faciebāt exigebāt nomine sportularum magis aut minus à reis in iudiciū conuentis, secundum quod maior vel minor quantitas erat petita. Quidam ergo ad hoc, vt me reum grauaret in sportulis præstādis, executori maiorem quātitatē in libello suo inseruit, dicitur in l. quod quicquid damni reus passus est per malitiā actoris in isto casu, triplum consequetur ab actore. Sed domine, qua actione? Frater, condictione ex quadam l. noua, quæ in nostro C. refulget. Et sciatis, quia l. illam nouam inueni hic: & forte fuit in C. veteri, quem non habemus: & constitutio ista siue l. noua à l. condictitia emanauit. Erat enim l. condictitia olim, sub qua erant multæ constitutiones. Sportulæ autem dicuntur salaria, quę dantur nuntiis iudicis, & sic vocatur illud quod datur, pro eo in quo datur, sportula. Sporta enim vel sportæ vel sportula est quoddam genus vasis. De istis sportulis habetis specialem titulum in principio tertij lib. C. de spor. Francis.

In hac tamen actiõe serui corrupti, item in actione ex lege Aquilia duplū nō est extra rē sed in duplo res ipsa cōtinetur. l. vt tātum. §. in hac actiõe. ff. de seruo corrupt. l. ait lex. ff. alleg. Aquil. Scilicet tunc illatum, & æstimatum secus si eo quod postea sequitur qđ facit vt ille qui deflorauit virginē: aut serui persuasit alicui vt semel vnū malū faceret, vt nō teneat de fornicationibus, cum alijs viris vel cęteris malis vt per Ioan. Fa. & Angel. hic.

Istud impugnant communiter docto. hic, imo totum venit iure actionis.

Sequuntur hanc gl. Nico. Fa. Ang. & Ia. & idē in marito pro vxore secundū eosdem.

Versic. est sub §. ex maleficijs.

Qui maiorem summam ideo in libello complexus fuit, vt reus maioribus grauaretur sportulis, eius damni: quod reus ob id passus est, triplum præstare cogitur: in quo tamen inest ipsius damni persecutio,

Tripli verò agimus, cùm quidam g maiorem vera æstimatione quantitatē libello h cōuentionis inserūt, vt ex hac causa viatores, id est, executores litiū ampliorē sum-

Libellus in actione ex lege condictitia.

Hic tangitur de condictione ex lege, quæ nascitur ex lege condictitia: & datur ad triplum contra eum qui maiorem summam in libello cōuentionali, quam deberet, inseruit, vt aduersarius eius in pręstatione sportularum grauaretur, vt in hoc §. tripli. & in ea sic formatur libellus, Dico ego a, contra b, quod ipse in libello conuentionali contra me porrecto, maiorem summam quam deberet, inseruit, vt hoc non grauaret in præstatione sportularum: occasione cuius maioris quantitatis damnificatus sum in decem solidis. vnde proponendo contra ipsum b, condictionem ex lege & peto eum in triplum, scilicet in xxx. solidos. videlicet in x. nomine damni dati, & in xx nomine pœnæ mihi condemnari. Et condictione ex eadem lege agitur contra executorem pro eo, quod exegit maiores sportulas à reo quā deberet, secundum quantitatem in libello comprehēsam, & formatur libellus mutatis mutandis: vt s. proxi. scripsi.

Cum quidam. Scilicet actores.

In libello. hic nota duo. Primo quod libellus est faciēdus in causa, quod est verum iure nouo, vt hic, & C. de episc. & cleri. auth. generaliter. & C. de lit. contest. auth. offeratur. nisi in quatuor casibus: quos in authen. de mand. prin. §. sit tibi. colla. iij. Aliud est iure veteri. nam tunc nō fiebat nisi ex voluntate: vt ff. de eden. l. j. nisi in casu: vt C. de dig. l. quoties lib. xij. Itē secundo not. ꝙ quantitas certa est in libello comprehendenda, vel res: & ita etiam in personali actione debet actor certificare reum: vt hic, & in authē. de liti. §. ad excludendas. col. viij. & ff. de rei ven. l. si in rem §. & si vestimēta. Tertio no. ꝙ sportulæ vel salaria, q̄ dabātur executoribus. i. nuntiis, qui faciunt homines repręsentari: & alias qui faciūt huiusmodi citationes, pro suis officiis dabātur, secundū quantitatem petitā, vt hic dicit. Sed hodie magis, secundū cōsuetudinem vel longitudinem itineris: vt C. de epis. & cle. auth. sed hodie. Et dicas ꝙ hic dr̄ ex hac causa, esse causatiue, nō cōsecutiue dictū. Sed istæ sportulæ, q̄ iudicibus dabant, certę sunt, nec crescūt, licet quātitas petita sit magna, nec decrescūt licet sit parua: vt in auth. de iudi. §. ne autē. col. vj. Itē no. ꝙ reus soluebat hūōi sportulas: vt hic. & C. de epi. & cle. aut. gñaliter. sed actor ei restituebat, nisi iusta causa eū vocasset: vt ff. de iu. l. eū q. sē temere. Itē no. adhuc ꝙ huiusmodi sportulæ quibusdā prorsus remittunt, vt pauperib⁹: vt i auth. de mā. prin. §. oportet. col. iiij. à qbusdā pauciores exig bantur, vt

Melius allegasset gl. §. sancimus. in authē. de exhibē. Fa. Pla. Ang. & Ia.

In causa ciuili: secus in criminali. Fab. Pla. & Ia.

Istam secundam partem sequuntur. An. & Ia.

Idem Ias. licet Fa. & An. dicant ꝙ est de iure.

Dūmodo excedat summam centū aureorum. Fab. Pla. Ang. & Ia.

tur, vt à clericis: vt C. de epis. & cle. l. cum clericis. & in authen. ibi posita. sed hodie. Alij autem per priuilegium principis viuentis remittuntur in totum, vel pro parte: vt C. de fruct. & lit. expen. l. fina. Sed quæro si hæ personæ, quæ habent priuilegium, scilicet de non soluendo sportulas, sportulas soluant: an habeãt actionem in triplum? Dicunt quidam quod sic: ne fauor noceat eis: vt C. de legi. & constit. l. quod fauore. Alij dicunt quod non: quasi suo iuri, id est priuilegio, stulte renunciauerint, cum volentes soluerunt, quod possunt: vt C. de pac. l. si quis in conscribendo quod verius est. Si autem inuiti exacti sunt, in quadruplum contra executorem vel executorẽ agitur: vt j. eo. §. quadrupli. Sed cũ hodie caueatur de duplo restituendo: vt in authent. de excus. §. j. colla. vij. videtur corrigi quod hic dicitur. Vnde hodie nulla est actio in triplũ: quod verum puto. Sed alij dicunt, si cautio est omissa, habet locum quod hic dicitur, alias habet locum auth prædicta. ADDITIO. Hæc communiter reprehenditur, quia ille §. j. in authen. de execu. & auth. libellum. C. de lit. contest. loquuntur in diuersis titu. à text. nostro. vide hic per dominum Ias.

mam sportularũ [a] nomine exigerẽt. tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus [b], in triplum ab actore consequetur [c]: Vt in hoc triplo etiã simplum, in quo damnum passus est, cõnumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice [d] fulget, quã proculdubio est ex lege condictitia [e] emanare.

Iste §. summatus est cum §. omnes autem. & tamẽ in specie h d. Quatuor actiones hic positæ dantur ad quadruplum. Ange.

Quadrupli autem agitur, veluti furti [f] manifesti, item de eo, quod metus [g] causa factũ sit, deque ea pecunia [h], quæ in hoc data sit, vt is, cui datur, calũniæ causa negotiũ [i] alicui faceret, vel non faceret.

Annota, Executorẽ maiores iusto extorquentẽ sportulas, earũ quadruplũ restituere debere.

Item ex lege condictitia [k] nostra constitutio [l] oritur, in quadruplum [m] condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis [n] normã [o] à reis [p] quicquid exegerint.

oritur, quæ imponit pœnam quadrupli illis executoribus litium, qui plus exigunt, quam fuerit statutum contra constitutionis nostræ normam.

Libellus in actione in factum, quæ descendit ex edicto de calumniatoribus.

Hic tangitur de actio. in factum, quæ descendit ex edicto de calumniatoribus: & datur in quadruplum ad annum, post annum vero perpetuo in simplum: vt ff. de calum. l. j. in prin. & habet locum contra ipsum, qui à me aliquid recepit, vt me calumniose nõ vexet. Et idem si ab alio recepit, vt me calumniose vexet. in vtroque enim mihi datur actio contra eum: vt ff. de calum. l. generaliter. §. fina. Et in ea sic formabis libellum: Dico ego t, contra a, quod ipse accepit decem à Mæuio, vt calumniose me vexaret. vnde proponendo contra ipsum actio. in factum, peto eundem in quadruplũ, scilicet in decem quæ accepit, & in xxx. nomine pœnæ mihi condemnari. Et erit causa in ista actio. quam sufficit proponere, hæc scilicet: Quia decem à Mæuio accepit, vt mihi faceret negotium calũniose. Si autem à teipso accepit, vt te nõ vexaret calũniose, sic forma libellum: Dico ego t, contra s, quod ipse accepit à me decem, ne me calumniose vexaret, & moueret mihi litem: vnde proponendo actio. in factum contra ipsum, peto ipsum in quadruplum scilicet in decem quæ accepit à me, & in xxx. nomine pœnæ condemnari. Et erit in hac actione causa talis, scilicet: Quia decem à me accepit, ne calumniose contra me moueret negotium.

[a] Sportularum. Ideo sic dicuntur, quia in sportulis quibusdam obligationes huiusmodi ponebãt. Est autem genus vasis sportula vel sporta.

[b] Reus. Aliæ sportulæ quæ iudicibus præstabantur, ab vtroque præstabantur: vt in authẽ. vt iudi. sine quoquo suffra. §. volumus. colla. ij. Item istæ sportulæ quæ dabantur executoribus, dabantur ante lit. contesta. id est porrecto libello. istæ aliæ in contestatione causæ dabantur iudicibus: vt in authẽ. de exhib. §. sancimus. colla. v. & de iudi. §. ne autem. circa hoc labor. coll. vj.

[c] Consequetur. Condictione ex hac lege Græca, vt subiicit: quæ erat in alio Codice, non autem est in eo, quem habemus. Et patitur actor hanc pœnam tripli siue sine dolo, siue cũ dolo inseruit, & sic causatiue vel consecutiue dicitur. Sed nõne etiam causam amittit: vt C. de plus peti. l. j. Sed certe ibi plus deliquit: quia in certamine negotij cautionem de petitis exegit, vnde grauius punitur: vt arg. ff. de offi. præsid. l. diuus.

[d] Codice. Quem non habemus.

[e] Ex lege condictitia. Lex quædã erat, quæ condictitia vocabatur, & sub se quasdam constitutiones habebat: vt hic, & j. eo. §. item ex lege condictitia. Acc.

Quadrupli. CASVS. Dixi vobis duo exempla illarum actionum, quibus agitur ad simplum, & illarum quibus agitur ad duplũ, & earũ quibus agitur ad triplum. Modo videndum est de actionibus, quæ dantur ad quadruplum: & certe ad quadruplũ agitur per actionem furti manifesti, & per actionem, Quod metus causa: & per actionem in factũ, quę descẽdit ex edicto de calũniatoribus, quæ locum habet, quando aliquid datur alicui, vt aliũ calumniose vexet. Datur enim tũc actio in factum, quæ est in quadruplũ, ei ad cuius malum id datũ fuerit. Quartũ exemplum est in cõdictitia act. ex lege, vnde dicit Iusti. quod ex nostra cõstitutione

[f] Furti. Facit s. de obli. quæ ex deli. nascun. §. pœna. Accursius.

[g] Quod metus. Scilicet actio, quæ ex contumacia fit in quadruplum: vt j. eo. §. item actio. & vsque ad annũ tantum, post annum in simplum: vt ff. quod met. cau. l. si cum exceptione. §. j. Accur.

[h] Deque ea pecunia. s. actio in factum de calũniatoribus annalis in quadruplum, & perpetua in simplũ: vt ff. de calum. l. j. in prin. & §. j. quæ locũ habet, si do alicui aliquid vt calumniose aliquẽ vexet, daf enim actio in factũ ei, ob cuius malũ data fuit, nõ aũt dãti. Item danti quãdo dedit, vt sibi negotium per calũniã non fieret: vt hic, & ff. de calum. l. j. & l. gñaliter. §. fi.

[i] Negotium. Scilicet malum.

[k] Lege condictitia. De qua dic, vt s. eod. §. tripli. in fina. §. diximus.

[l] Constitutio. Quam non habemus. Accur.

[m] In quadruplum. Cuius quadrupli iure nouo triplũ fisco, simplum dãnum passo datur: vt in authẽ. vt lit. iur. in exor. lit. §. & hoc quoque. colla. ix. & petitur per condictionem ex hac lege, quam non habemus: cũ non sit cautum quo genere actionis agamus: [6] vt ff. de cõdic. ex lege. l. j.

[n] Constitutionis. Prædictæ, quam non habemus.

[o] Normam. Id est formam, certa enim erat forma in constitutione, quam non habemus.

[p] A reis. Id est conuentis.

† Vide in hunc locũ Alcia. lib. dispũ. iij. ca. xv.

† Locum hũc corruptum esse putat Aemil. Ferretus, atque ita restituendum, condictionem ex lege emanare. Franc. Hotomanus in cõmentarijs ad hũc tractatum legit, ex lege cõdictitiã emanare: motus præsertim authoritate Theophili, qui pro cõdictione, cõdictitiam, vbique vertere cõsueuit. Idẽ Hotoma. in §. item ex lege, ex eiusdẽ Theophili authoritate sic legit, Item ex lege cõdictitia ex nostra cõstitutione orit &c. vt sit cõdictitia scriptum nominandi casu, ac subaudiatur, actio.

[4] Idem Ias. quicquid dicant Pla. & Ang.

Tu in hoc videto Alcia. hic dispũ. lib. j. cap. xvij.

Quo ad medietatem: alia medietas, in §. cau-

sæ. An. & la.

[5] Hæc gl. dicit contrarium eius quod supra dixerat, & ideo reprobatur.

Actio in factum de calumniatoribus.

† In iudicio, secus si extra iudiciũ. Fa. licet la. cõtradicat.

[5] Imo totũ applicatur parti. An. & la. licet Fab. contradicat.

[6] Istam gl. sequitur cõmuniter doctores.

Sed

Furti actio, & serui corrupti, earum origine semper pœnales sunt: actio verò legis Aquiliæ, depositi in quatuor casibus, & quæ pro legatis locis venerabilibus factis competit, ex accidenti pœnales fiunt: hoc est, vel inficiatione, aut morosa dilatione: aliàs rei persecutoriæ sunt.

Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, à cęteris, de quibus simul locuti sumus, eò differunt, quòd hæ actiones omnimodo [a] dupli sunt. at illæ, id est, damni iniurię ex lege Aquilia, & interdum depositi [b], inficiatione duplicantur [c]: in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa [d], quæ de iis competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solùm inficiatione [e] duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem, vsquequo iussu magistratuum nostrorũ conueniatur. In confitentem vero, & antè quàm iussu magistratuum conueniatur, soluentem, simpli redditur.

Qui illato metu quicquam ab altero extorserit, si illud iubente iudice restituat metum passo, pœnam quadrupli euitat: quam non parendo incurrisset: & in hoc à cæteris, quæ in quadruplum dantur, differt, quod metus causa actio.

Item actio de eo quod metus causa factum sit, à cæteris, de quibus simul [f] locuti sumus, eò differt, quòd eius natura tacitè continetur: vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat [g], absoluatur [h]. quod in cæteris casibus [i] non est ita, sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur: quod est & in furti manifesti actione.

Sed furti quidem nec manifesti. CASVS. Isti duo proximi §§. sunt hic positi ad vberiorem doctrinam. Quia enim superius in isto tit. in §. in duplum. posuit quinq; actiones in simul, & pro similibus: cũ tamen in multis sint dissimiles: propterea ne propter hoc crederet aliquis actiones illas similes esse omnimodo, ad errorem illum remouendum ponit hic istos duos §§. In primo ergo §. dat differentiã inter illas quinq; actiones pro duplo, quas ponit s. eo. §. in duplũ. videlicet, inter actionem furti nõ manifesti, & actionẽ leg. Aquil. & actionẽ depositi in quatuor casibus, & actionẽ serui corrupti, & actionẽ ex testamento, quæ datur pro legato relicto alicui loco venerabili. Et dicit, qđ istarum quinq; actionum duæ sunt, quæ omnimodo sunt pœnales à principio, sed demum inficiatione secuta, videlicet actio depositi in quatuor casibus, & actio l. Aqui. Quinta autẽ actio singulare habet furtum. Est enim pœnalis per inficiationẽ, & per nimiam protrastinationem. hoc dicit primus §. Et quod dicit in litera omnimodo sunt pœnales, non intelligas, quod per se sint in pœna, sed similiter omnimodo, id est, à principio ambæ sunt pœnales, licet non secuta fuerit inficiatio. Francis.

a Omnimodo. [1] De actione furti cõstat, qđ semper est in duplũ: vt hic, & s. de obl. quæ ex delic. nas. §. pœna autẽ. Item de actione serui corrupti, nisi in casu: vt qñ marito in vxorẽ datur, & econtra: vt hic, & ff. de ser. cor. l. doli verbũ. §. hæc actio. & l. fi. Vel dic omnimodo. i. siue neget, siue nõ: non autẽ in omni persona. Acc.

b Depositi. Alias est in litera de dolo depositi: & tunc dic actionem depositi propter dolum. Nam vtraque non potest habere locum simul, scilicet de dolo actio, & depositi: vt ff. de dolo. l. j. §. j. alias non est de dolo. & tunc plana est litera.

c Duplicãtur. Scilicet si legitimis probationibus, non iureiurando conuincãtur: vt C. ad leg. Aquil. l. contra. & ff. de iureiuran. l. eum qui.

ADDITIO Et sic probatio per iuramentum non censetur legitima. Adde illam glos. in l. cum de indebito. in princ. in verb. legitimis. ff. de proba. Iason.

d Sed illa. Scilicet actio ex testamento. Et construe, sed illa, actio. s. ex testamento, quæ. s. actio competit de iis, quæ sunt re. ve. lo. duplicatur, non solum &c. Acc.

e Inficiatione. Bene dicit, inficiatione: quia si confitentur, non tenentur, vel si iusiurandum detulerit actori, qui exonerat eum à probatione. ff. de iureiurand. l. eum qui. Accursius.

Item actio &c. CASVS Tu iã vidisti qualiter se purgauit à primo vitio: modo in isto §. purgat se à secundo vitio: ponens differentiam inter quatuor actiones in quadruplum quas posuit quasi similes. s. eod. §. quadrupli. di. qđ actio, Quod metus causa, est in quadruplum, verum est non à principio, sed ita demum si iste fuerit contumax, & noluerit rem restituere obediendo primæ sententiæ: tunc enim debet sequi sentẽtia secunda, quę est in quadruplum. Aliæ autem omnes ab initio sunt in quadruplũ. Fran.

Libellus in actione Quod metus causa.

Hic tangitur de actione. Quod metus causa, & illa datur cõtra eũ, qui metum intulit, & cõtra quẽlibet possessorem: vt ff. qđ met. cau. l. si cũ except. §. in hac act. In qua sic forma li. Dico ego Titius contra Sempronium, qđ ipse detinet rem mihi per metum ablatam: vnde proponendo actio. Quod metus causa contra ipsum, peto eundẽ ad restitutionem rei mihi condemnari. Et tunc iudex condẽnabit eum ad restitutionẽ rei, & si restituere non vult, petetur ab eo quadruplum, in quo quadruplo ipsa res continetur: vt ff. qđ met. cau. l. si cũ exceptione. §. hæc autem actio. & tunc forma hoc modo libellum: Dico ego Titius cõtra Sempronium, quod ipse rem mihi per metum ablatam detinens, illam non vult restituere, licet sit super hoc condemnatus: vnde proponendo contra ipsum actionem. Quod metus causa, peto ipsum in quadruplum, id est, ad rei restitutionem, & in triplum nomine pœnæ mihi condemnari. Et aduerte, quod si vult restituere ante sententiam, liberabitur à pœna tripli, vt in hoc §. item actio. Et erit causa in hac actione quam proponere sufficit, hæc, scilicet, Vnde cum per metum res ista sit mihi ablata, peto &c. Et datur hæc actio vsque ad annum tantum in quadruplum, post annum vero in simplum: vt ff. quod metus causa. l. si cum exceptione. §. j. & ij.

f Simul. Caute ponit illud simul, id est, vna cum eis de quibus alias dixit: vt s. eod. §. quadrupli.

g Restituat. Vsq; ad definitiuam sentẽtiam, [2] quod intellige de secunda sententia. Nam in actione, Quod metus causa, duæ feruntur sententiæ. Prima de restituenda re: Alia de dando quadruplo, re computanda in eo: vt ff. quod met. caus. l. si cum exceptione. §. hæc autem. [3] Sed nunquid vtraq; est diffinitiua? Dic quod sic: quia vtraque definit controuersiam: vt ff. de re iud. l. j. Alij esse dicunt admonitionem quandam primam sententiam: vt in auth. de hære. & Falc. §. si quis autem non. coll. j. & ex eo, quod per primam sententiam admonetur, & tãdiu expectatur, qui metum intulit, dicitur hæc actio arbitraria. vt j. eod. §. præterea. [4]

h Absoluatur. Scilicet à præstatione quadrupli.

i In cæteris casibus. Qui enumerantur s. eod. §. quadrupli. Accursius.

1 Quid importet ista dictio omnimodo, habetur in l. si cum exceptione. §. quatenus et ibi Bar. ff. qđ metus causa. & in l. gręce. §. illud ff. de fideiuss. Ac etiã importat perpetuitatem actus. vt not. glo. j. & ibi Petr. de Anc. in cl. j. de vi. & ho. cle. Ange.

2 Dic qđ non est necessaria nisi vna sententia, quãuis duæ possĩt fieri. Ang.

3 Sed Bar. ibi quem communiter doct. sequũtur, tenet qđ non est necesse, qđ feratur nisi vna.

4 Tu dicito qđ censetur definitiua quæ definit negotiũ: sed alio respectu potest potius dici executio primæ sententię, quã noua sententia definitiua secundum Bart. in l. Titia. ff. de act.

Actionum. Diuiditur in tres partes. Nã primo ponit regulam generalẽ. Secũdo in specie ponit, quæ sunt actiones bonæ fidei. Tertio, ꝙ licet olim esset dubitatio, tamẽ hodie clarũ est, quod petitio hæreditatis est bonæ fidei. Secunda ibi, bonæ fidei. Tertia ibi, Quamuis. Aret.

CASVS. Multas diuisiones actionũ habuistis s. & post illas de quibus dictũ est s. ponitur hic q̃dam alia diuisio. Et hoc est, quod dicit dominus fa. Diuisio est hæc per se, nõ pendẽs ex præcedẽtibus. Et tractat iste §. vt dicit Ioan. de iustitia positiua, vbi non redditur alia ratio, nisi quia ita placuit iuris conditoribus. Est quippe diuisio quam hic ponit talis: Actionum quędã sunt bo. fid. quædam stricti iuris: & enumerat hic xvij. actiões bo. fid. Prima est actio ex empto, secũda ex vẽdito, & sic de alijs. Est & hæreditatis peti. de qua semper ante tempora Iustin. magna fuit dubitatio, vtrum esset bonæ fidei, vel stricti iuris. Nostra tamẽ constitutio (dicit) quã habes C. de peti. hær. l. vlti. deposuit eã esse bonæ fid. De xvij. actionibus tractat in sequẽti §. Notare autem debes in principio, quod duplex est bona fides. Vna, quæ est contraria dolo & fraudi. & hoc modo omnes contractus bonæ fidei sunt: in omnibus enim debet abesse dolus & fraus. Est & alia bona fides q̃ antonomasice vocatur bona fides, propter exuberantem fidẽ, quæ est in ea. Ab ista bona fide dicũtur contractus in isto §. enumerati, bonæ fid. Sed domine, quæ est exuberantia fidei, quæ est in ista, siue in istis actionibus? Respon. Frater, ex hoc quod in eis multa eueniunt ex bono & æquo: de quibus non fuit actum inter partes. In cõtractibus autẽ stricti iuris solum veniunt ea, de quibus actum est inter partes, vt venirent. De act. depo. quando ipsa sit bo. fi. nemini venit in dubium, quantũ ad aliquid. De ipsa tamen dixerunt quidam antiqui, ꝙ simpliciter est bo. fid. in quatuor tamẽ casibus, puta tumultus, incendij, ruinæ, naufragij. Dominus autem Ia. dicit, quod act. depo. bo. fid. est. Fran.

Actionum. Hæc est quinta diuisio actionũ. Sed quare actionum dicit, & non contractuum? Respon. quia generalius & plenius loquitur dicẽdo actionum, quã contractuum. Accur.

a Bonæ fidei sunt hæ. s. xvij. actiones, quæ enumerantur in hoc §. & seq. bonæ fidei sunt 1 aliæ autem omnes sunt stricti iuris. Nam quãcunque hic non inueniam, stricti iuris eam iudicabo 2 : quia posito vno de contrariis, & omnia alia intelligenda sunt: vt s. de his, qui sui vel alie. iur sunt. §. videamus. Sed quare magis hæ dicuntur bonæ fidei, quam aliæ: nunquid ideo: quia possit esse mala fides in aliis? Respond. non: quia in omni contractu debet bona fides interuenire: vt de act. & oblig. l. bonam fidẽ. Imo si interueniat dolus in cõtractu bonæ fidei, qui det causam contractui, non valet ipso iure: vt ff. de do. l. & eleganter. in princ. Sed in cõtractu stricti iuris purgatur per actionẽ vel per exceptionẽ doli: vt C. de inuti. stipu. l. dolo. Si vero incidit in cõtractum bonę fidei, purgatur per actionem ex eo cõtractu: vt ff. de actio. empt. & vẽdi. l. Iulianus. §. si vẽditor. Sed in stricti iuris de dolo agitur vel excipitur, vt dictum est; vt ff. de dol. l. & eleganter. §. non solum. & ff. de verb. obli. l. si quis cũ aliter 3 . Cum ergo dolus vbiq; puniatur vel mala fides: ad quid bonæ fidei istæ dicuntur? R ñ. aliæ stricti iuris dicũtur 4 : quia non venit in eis, nisi quod stricte exigit natura actionis. Vnde non veniunt vsuræ ex mora in contractibus stricti iuris: vt ff. de neg. gest. l. quia tantundẽ. & C. de vsu. l. iij. & de cõdi. ind. l. j. sed in cõtractibus bonæ fidei sic: vt ff. de act. emp. l. Iul. §. ex vẽdito. & ff. de vsu. l. mora. §. in bonæ fidei. Item in actionibus stricti iuris fructus non veniunt ex mora, si petam quod non fuit meum, nisi à tẽpore litis cõtestatæ: tunc enim incipiũt venire fruct⁹ ex mora. Sed si petã quod aliquãdo fuit meũ, veniũt fructus ex mora: secus in bonæ fidei iudicijs: vt ff. de vsu. l. videamus. §. actionẽ. Item non venit interesse si rẽ dari est in obligatione: secus si rem tradi vel factum: vt ff. de verbo. obliga. l. vbi autẽ. §. fin. & l. si fundũ. & ff. de re iudi. l. si quis ab alio. §. fi. quæ veniunt in bonæ fidei iudiciis: vt ff. de act. emp. l. j. ĩ prin. Ista ergo omnia, quæ vicem obtinẽt accessionum, nõ veniunt in cõtractibus stricti iuris, nisi vt dictũ est. Nec obstat, quod veniũt, ista in arbitrariis, quę sunt stricti iuris: quia iudicis officio veniunt, non iure actionis: vt j. eo. §. præterea. & §. sed iste. in fi. Sed in bonæ fidei iure actiõis 5 veniũt, præter vsurã, quæ venit ex mora officio iudicis. vt C. depo. l. iiij. & ff. de neg. gest. l. quia tantundem. Item in bonæ fidei iudiciis veniũt ea de quibus nec actũ, nec cogitatũ est 6 , vt ruta cęsa, & similia: vt ff. de act. emp. l. fundi. §. si ruta. & C. de act. emp. & vẽdi. per totũ. Itẽ ex hoc §. nota quandam differentiam circa compensationem, quam dic vt j. eo. §. in bonæ fidei. patet ergo, quod exuberantius & pinguius iudex officium suum ad ea quæ bonæ fidei sunt extendit, quam in cõtractibus stricti iuris. & facit s. de oblig. quæ ex consen. in fi. & ideo dicuntur bonæ fidei, & aliæ stricti iuris, * . Vnde de talibus dantur tales versus.

Empti, conducti, mandati, depositiq;,
Pignora, ciscundæ, communi, pro socioque.
Dotis & hæredis, tutelæ, commoda gestor.
Pręscriptis verbis: si mutat, siue licetur,
Ista bonæ fidei sunt, stricti cætera iuris.

ADDITIO. Vide gloss. fere similem in c. cum venerabilis. extra de excep.

b Depositi. Hanc actionẽ dicũt quidam esse stricti iuris in quatuor casibus qui enumerãtur. ff. depo. l. j. §. j. Sed Io. cõtra 7 . Et datur in duplum contra eum, qui depositũ suscepit, de eo, quod dolo fecit, sed in hæredẽ defuncti, ex dolo defuncti, datur in simplum: sed hęres ex dolo suo tenetur in duplũ: vt in d. §. j. alias semper tenetur in simplum, qui depositum suscepit. Et est ratio, quare plus puniatur in prædictis quatuor casibus, qui enumerantur. ff. depo. quia grauius est fidẽ fallere ei, qui ex necessitate deponit, quã qui ex volũtate: vt d. l. j. ff. deposi. §. merito. Sed nunquid in his casibus est bonæ fidei? Dicunt quidam quod non: arg. ff. de preca. l. j. Nos contra: & dicimus quod sit bonę fidei. nã cum lex non distinguat, nec nos distinguere debemus.

c Pro socio. quę est vtriq; directa ab vtraq; parte: vt j. de pœ. teme. litig. §. ex quibusdam.

d Tutelæ. Sed cum istæ tam contrariæ quam directę inueniantur, nunquid omnes sunt bonæ fidei? R ñd. sic in dubio, cum fauor sit extẽdendus: vt ff. de lib. & posthu. l. cum quidam.

ADDITIO. Not. quod actio tutelæ est bonæ fidei. & idẽ dicas in actione pro tutela directa & cõtraria: vt puta in eo, qui gessit vt tutor, cũ nõ esset: vt no. Bar. Dy. & Bal. in l. j. §. pro tutore. ff. eo. de eo. qui pro tu. vel cur. neg. gessit. Ang.

e Pignoratitia. Tã directa, quæ debitori datur soluto debito: vt s. qui. mo. re cõtra. ob. §. fi. quã cõtraria, quę datur creditori: vt ff. de pig. act. l. tutorẽ. §. contrariũ.

ADDITIO. Quę pignoratitia daĩ debitori cõtra creditorẽ ad repetẽdũ pignus traditũ, & nasciĩ tẽpore solutionis

Accipe quintam actionum sectionem & quancunque hic enumeratam non inueneris, stricti iuris eam iudicato.

Actionum autem quę dam bonæ fidei sunt †, quædam stricti iuris.

Bonæ fidei sunt a hæ: ex empto, vendito, locato, cõducto negotiorum gestorum, mandati, depositi b, pro socio c, tutelæ d, commodati, pignoratitia e, familiæ erciscũ-

† Bonæ fidei actiones vñ sic appellatæ sint: & in quã significationẽ, boni vocabulũ veteres vsurparint, vide hoc loco explicatum per Fran. Hotomanũ.

Bona fides duplex.

1 Imo sunt xxv. computatis actionibus cõtrarijs, quę eodẽ modo sũt bonæ fidei. An. & Ias. hic.

2 Gloss. procedit in directis actionib⁹ non in cõtrarijs bo. fi. secundum Ioã. Fa. & Ange. hic.

3 Sed si cõtractus sit duplex puta quia in contractu bonæ fidei intercessit stipulatio, tũc dolus dans cãm cõtractui annullat ipso iure, vt ꝓ Bart. in d. l. dolo.

4 Ista gl. nõ respondet ad quęsitũ s. quare magis

actiones positę sũ bonę fide quam ali ideo di vt per la in ij. nota bili istin §.

5 Et est fectus, q tunc siu dex om tat in se tentia c demnare nihilom n⁹ posse peti iu actionis secus si nirent o ficio iu cis: vt e gl. in l. n solum. i versi. c uere. ff. d rei vend

6 Glo. s quitur l licet disp ceat, fa. Pla.

* Hacten progred tur A glo. Aeg Per.

7 Ista op Io. cõmu niter a probaĩ docto.

Actio pignoratitia est duplex.

lutionis vel satisfactionis crediti quomodocunque de voluntate ipsius creditoris factæ: vt l. si rem. §. omnis. & ibi glo. Bar. & doct. ff. de pigno. act. licet nascatur ex contractu dudum facto & inito: vt s. quib. mo. re contrahi obli. §. fi. secundum Ang.

a Familiæ erciscundæ. Quæ inter cohæredes datur: vt ff. famil. er. is. ū. l. ij & s. de obligat. quæ ex quasi contrac. §. idē iuris.

Actio cōmuni diuidundo. Actio fini um regūdorum est stricti iuris.

b Communi diuidūdo. Quę datur inter eos, qui habent rem cōmunem cū societate vel sine, vt diuidatur: vt s. de obligat. quæ ex quasi contract. §. itē si inter aliquos. & not. s. eod. §. quædam. Sed qd de actione finiū regundorū? Respon. quidā: idē propter similitudinē quam habet cū his duabus: vt s. eo. §. quædā actiones. Sed cōtradico 1: cū hic de ea nō inueniā. & potest esse ratio, quare secus sit in ista, quam in aliis duabus: quia in ista id qd pure est meū, potest alteri adiudicari: vt ff. fin. reg. l. ij. in fi. sed in aliis duabus cōmunis res non propria adiudicatur: vt j. de offi. iudi. §. fi.

1 Cum ista opin. communiter transeūt doct.

dæ a, communi diuidundo b, præscriptis verbis, quæ de ęstimato c proponit, & ea d, quæ ex permutatione e competit, & hæreditatis petitio f. Quāuis enī vsque adhuc g incertū erat, inter bonæ fidei iudicia connumerāda hæreditatis petitio esset, an nō: nostra tamē cōstitutio h apertè eam esse bonæ fidei disposuit.

Rei vxoriæ actione sublata, hodie dotis exigendæ vel recuperādæ causa, ex stipulatu actio cōpetit: quæ illius in locum subrogata, & bonæ fidei est, & tacitæ hypothecæ priuilegio suffulta: vsque adeò vt ī ea mulier reliquis creditoribus simili hypotheca nitētibus lōgo interuallo præferatur.

Fuerat antea, & rei vxoriæ actio i vna ex bonæ fidei iudiciis, sed cùm pleniorem esse ex stipulatu k actionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria antea habebat cum multis diuisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus l: meritò rei vxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio, quæ pro ea introducta est, naturā bonæ fidei iudicij tātū in exactione dotis meruit m, vt bōę fidei sit, sed

Aestimatæ rei cuius est periculum.

c De æstimato. Vt si tibi rem meam do, & æstimo tibi eam decem, vt aut rem, aut decē reddas: si vero plus vendas, tuum sit: & est tunc periculum accipientis indistincte: vt hic, & ff. de æsti. act. l. j. in fi. Si vero sic dixi, rem aut ęstimationē reddas: tunc distinguitur quis rogauerit: vtrum ego te de vendendo, an tu me de tradendo, vt sit periculum rogantis: vt ff. de præscript. verb. l. si gratuitam. §. j.

d Et ea. Scilicet actio præscriptis verbis.

Actio quādo nascitur ex permutatione.

e Ex permutatione. Quæ nascitur re demū ab altera parte secuta: & tūc non ex traditione rei, sed ex pacto dudū apposito, s. nascitur: vt C. de re. permu. l. ex placito. Sed cū istis duobus casibus sit bonæ fidei: quæro vbi stricti iuris erit? R ñ. vbi daī ex pacto incontinenti apposito, quod euenit: vt ff. de pactis. leg. iurisgentium. §. sed cum nulla. & §. quinimo. & est ratio: quia non inuenio, quod sit bonæ fidei, nisi in duobus casibus. Item in contractibus tribus innominatis: do, vt facias: facio, vt facias: & in tertio, de quo diximus, do, vt des, quod est permutatio. In primis enim duobus præscriptis verbis actio est stricti iuris: sed in tertio est bonę fidei: vt dicit. In quarto contractu innominato, s. facio, vt des, de dolo agitur, non præscriptis verbis: vt ff. de præscript. verb. l. naturalis §. quod si faciam, vt des. Item in omni contractu vbi est incertum de nomine actionis, habet locum hæc actio: & est stricti iuris: vt ff. de præscript. verb. l. ij. iij. & iiij. Sed quid de actione in factum, nunquid est bonæ fidei? Respond. quatuor sunt genera actionis huius in factum. Vnam, vt detur ex omni edicto, vel interdicto prætoris: vbi non dedit prętor certum actionis nomen: vt j. de interd. §. fi. & ff. nau. cau. sta. l. & ita. §. ait prætor. in gl. ex edicto. Secūdo, vbi datur in subsidium legis Aquil. vt s. de leg. Aquil §. fi. Tertio, vt detur vbicunque præscriptis verbis actio datur: & tunc eadem est, quod actio præscriptis: vt ff. de præscript. verb. l. j. in fi. Itē quarto dicitur in factū: quæ est ex variis figuris causarum: vt C. de sac. san. eccle. l. sancimus j. §. si nautem. quod quartum genus non potest sub regula comprehendi, sicut nec mora: vt ff. de vsuc. l. mora. in prin. Nunquid ergo est stricti iuris semper? R ñ. sic, cum nō inueniam, quod bonæ fidei sit. Sed quidam dicunt, quod in tertio casu vbi loco præscriptis verbis datur, quæ competeret ex permutatione vel æstimatione, sit bonæ fidei: quod est falsum: quia in omni contractu vbi certum debetur, habet locum certi condictio: vt ff. si certū petatur l. certi condict. & tamen nemo dicit aliquam condictionem esse bonæ fidei. Item quid de actione præscriptis verbis, quæ pro precario datur? Dicunt quidam quod bonæ fidei est: vt ff. de preca. l. ij §. hoc interdictum. Sed contradico 3: quia non inuenitur, quod sit bonæ fidei: vt ff. de preca. l. ij. §. hoc interdictum. Accur.

Quod verum, vbi ex tacto meo nihil tibi adedit: alias secus vt per Ia. hic ponentem etiam qualiter, ex permutatione plures & diuersę & ad diuersa tendentes competāt actiones.

3 Istam communiter ap[illegible] o bāt doct. hic.

ADDITIO. Nisi tale pactum sit æstimatio, vel permutatio: vt quia ab vtraque parte sit species certa prę standa: quia tunc talis actio præscriptis verbis est bonæ fidei. Iason.

f Hæreditatis petitio. Quæ datur contra possidētem pro hærede, vel pro possessore: vt ff. de peti. hære. l. regulariter. & l. seq. & l qui interrogatus.

g Vsque adhuc. i. vsque ad tēpora huius legis, vel nostræ constitutionis, de qua statim memoriam facit.

h Constitutio. Vt C. de pet hær. l. fi. in fin.

Actio ex stipulatu pro dote competit marito & vxori.

Fuerat antea. CASVS. Dñe, intellexi, quod xvij. sunt actiones bo. fi. quæ enumerantur in proximo superiori §. est xviij. quæ vocatur actio ex stipulatu pro dote: de qua in pñti tractare intēdimus, pro Deo dicatis mihi quæ est eius natura? Frater, dicit ipse, scire debes, quod olim erat quędā actio, quæ erat bo. fi. quæ vocabatur rei vxo. act. quæ cōpetebat mulieribus ad dotes suas repetēdas: & olim numerabatur xvij. sed quicquid olim erat in actione illa, hodie transfusum est in actionē ex stipulatu pro dote: & illa penitus est sublata. Duo aūt bona erāt in illa actione, videlicet antiqua: quia erat bo. fi. & etiā tacitam habuit hypothecā: vñ dicimus, quod actio ex stipulatu, quanquam stricti iuris sit ex sui primitiua natura: tamen quia in omnibus supplet naturā rei vxoriæ actionis, quando paratur pro dote: dicimur, quod habet ista duo s. quod est bo. fi. & etiam quod tacitam habet hypothecam. h. d. Fran.

4 No. qđ non tantū vxori ad repetendā dotē præsumitur fieri stipulatio, vt hic sed etiam ex parte viri ad cōsequendā dotem: & ex vtraque parte inest tacite hypotheca: vt est tex. in l j. §. j. C. de rei vxo. acti. ibi stipulationē & hypothecā &c. Angel.

i Rei vxorię actio. Nomen erat actionis. Vel dic quod factum denotat, i. rem ipsam: vel quia pro re vxoris competebatur soluto matrimonio.

k Ex stipulatu. Quæ similiter pro dote datur.

l Trāstulerimus. Vt C. de rei vx act. in prin. & cōpetit hęc actio ex stipulatu, siue marito [illegible] vt ei dos det, siue vxori, vel patri eius, vt restituatur. & siue vtiliter fuerit iterposita stipulatio, siue nō: tū semp creditur tacite, & vtiliter interuenire: vt C. de rei vx. ac. §. j. nā & alis intelligitur stipulatio tacita. vbi non est: vt ff. de ado. l. his verbis. & ff. si cui plus quam per l Fal. l. nisi. §. itē sciendū.

m Meruit. s. actio ex stipu. vt hic, & C. de rei vx. act. §. sed &

§.sed & si non ignoramus. Alias enim stricti iuris est: cū nō inueniatur, quod sit bonæ fi. & s̄.e.§.actionum.

a Tacitam. Scilicet actionem hypothecariam.

b Ei. Scilicet actioni ex stipulatu, vel mulieri. ADVATIO. Quod verū intellige, quantū ad priuilegiū tacitę hypothecę: secus quo ad priuilegiū prælationis, q̄a competit mulieri, & est effectus: quia tūc est personale, & non trāsit ad alium, nisi ad filium: vt hic in glo. fina. secus in primo casu, vt hic per docto.

& tacitā[a] ei[b] dedimus hypothecam[c]. Præferri autē aliis creditoribus[d] in hypothecis tunc censuimus, cùm ipsa[e] mulier de dote sua experiatur: cuius solius[f] prouidentia hoc induximus[g].

Quæ olim inter bonæ fidei iudicia, & stricti iuris circa compensationes fiebat differētia (vt scilicet in illis ipso iure, in his opposita doli exceptione fuerit cōpēsatio) hodie sublata est: hoc igitur iure vtimur, vt quibuscunq; actionibus obiiciatur compensatio, illius statim iure ipso aut perimit, aut minuit: deme depositi actionem, quæ nulla compensationis exceptione tollitur.

c Hypothecam. Scilicet ex vtraque parte, siue ex parte mulieris ad repetēdam dotem, siue ex parte viri ad petēdam eā. Semper enim sunt ibi tacitæ hypothecæ: vt C. de rei vxo. act. §. j.

Dotem petēs mulier an p̄ferat omnibus creditorib[1].

d Creditoribus. Sed nunquid omnibus indistincte? Respon. secundū M. sic siue primi habeant pignus expressum, siue non. Sed hæc opinio non valet, quia l. distinguit: vt C. de iu. dot. l. vbi. Itē fiscus & mulier pari passu ambulant: vt C. de pri. fis. l. quamnis. & fiscus non præfertur habentibus expressam: vt ff. qui po. in pign. habe. l. si pignus. ergo nec mulier. Secunda est opi. vt distinguatur inter pignus, s. traditū, & hypothecam, scilicet non traditam: vt primo casu non præferatur mulier, secundo sic: vt arg. ff. quib. mod. pig. ta. contra l. pen. Sed & hanc reprobo per id, quod est s̄. eo. §. inter pignus. Tertia est opi. secundum B. & Io. & Azo. vt habētibus tacitam hypothecam præferatur: non autem habentibus expressam. Lex enim suū priuilegiū, quod dederat primis, eis adimere præsumit̄ propter mulierē, non aūt id priuilegiū, quod quis sibi adinuenisset: & hoc caute probatur per verba l. C. qui pot. in pig. hab. l. fi. ibi licet anterioris tēporis priuilegio sint vallati &c. Acc.

Mulieris hæres in petitione dotis non potitur, priuilegio mulieris.

e Cum ipsa. Vis facienda est in eo, quod dicit ipsa. Nam alius nō admittitur ad tale priuilegiū agēs pro dote, etiā hæres mulieris: vt C. de priui. do. l. j. nisi sit de suis hęredibus, i. de filiis & aliis descendētibus mulieris: vt C. q̄ pot. in pig. ha. l. fi. in fi. Sed nūquid procuratori mulieris datur hoc priuilegiū? Resp. sic: vt ff. sol. mat. l. alia. & ff. de procur. l. minor. §. quoniā[1]. Item quod hic dicit de dote sua, ideo dicit: quia aliud est in donatione ꝓpter nuptias. nā in ea nō habet hoc priuilegiū[2]: vt C. qui pot. in pign. hab. l. si. in fin. Sed quando mulier potest experiri de dote? Respon. solu. matri. nō prius, nisi maritus ad inopiam vergat: vt C. de iur. dot. l. vbi. & ff. sol. mat. l. si constante. in princ. & hoc siue ipsa dederit dotē, siue alius extraneus, qui tamen non fuit pactus de ea sibi reddenda: quo casu sibi, non mulieri daretur: vt C. de rei vxo. act. §. accedit. Si autem pater mulieris dederit dotem, patri actio & filiæ simul dabitur: imo aliquantulū habet plus pater, qui agit, & filia semper creditur consentire, nisi habeat iustam causam contradicendi, & contradicat: vt ff. solu. mat. l. ij. §. fi. & l. non solum, & hanc dotem integrā debet seruare pater pro filia, nisi clade, id est tēpestate, vel vi patrimonium suum fuerit diminutū: vt in auth. de æqua do. §. quia vero omnia. colla. vij. Sed nunquid patri hoc priuilegium dabitur? Videtur q̄ non: quia sua actione agit: vt ff. sol. mat. l. ij. §. voluntate. Ecōtra, quod sic, videtur: quia per hoc filiæ prouidetur, cum pater hanc reseruare cogatur filiæ, vt dictum est. & hoc verū puto[3]: vt hic dicitur cuius prouidentia &c.

1 Hoc est verum in procuratore simplici si vero sit procurator in rē suam distingue vt p Ias. hic.

2 Scilicet prælationis. habet tamē priuilegium tacitæ hypothecæ vt per Ias. hic. i secūdo no.

3 Hoc ... rum in... lige q... do fili... set v... tempo... quo pa... agit: al... secus: ... hic p... doct.

f Solius. Scilicet mulieris.

g Hoc inducimus. Scilicet vt aliis pręferatur.

In bonæ fidei iudiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono & æquo æstimādi, quantum actori restitui[h] debeat. In quo[i] & illud cōtinetur, vt si quid inuicē præstare[k] actorem oporteat: eo compensato[l], in reliquum is, cū quo actū est, debeat condemnari. Sed & in stricti iuris iudiciis ex rescripto diui Marci opposita doli mali exceptione[m], compensatio inducebatur. sed nostra cōstitutio[n] easdem compensationes, quæ iure aperto[o] nitūtur, latius introduxit, vt actio-

In bonæ. Diuiditur in tres p̄tes. Primo qualiter compensatio fit in bonæ fidei iud. Secūdo qualiter olim & hodie fit in stricti iuris. Tertio facit quandam exceptionē. Secunda ibi, sed & in stricti iuris. Tertia ibi, excepta. CASVS. In superioribus dictum est, quæ actiones sunt bonæ fidei: & etiā per oppositum patet, quæ sunt stricti iuris: q̄a omnes præter eas, quæ in aliis præcedētibus §§. enumerantur. Modo intendit dominus Iustinianus prosequi quandam largam materiam, quam habet iudex in iudiciis bonæfid. Vberius enim & pinguius exercet iudex officium suum in actio. bon. fid. quā in actio. stricti iuris: adeo, q̄ ex ista vberantia permittitur iudici ex bono & æquo in act. bo. fid. ęstimare quantū per actiones istas actori sit præstandū: in quo iudicis officio continet̄ vt si actor q̄ petit puta xv. reo teneat̄ in aliquo, puta in x. cōpensato eo, quod actor reo debet, iudex reū in solidos v. condemnabit, & fiebat ista cōpensatio in iudicio bonæ fidei ipso iure, sed in act. stricti iuris non pōt habere locū compēsatio, nisi opposita doli mali exceptione, & hoc erat inductū ex constitutione diui Pij, sed nostra constitutio (dicit Imperator, induxit eandem compensationem ipso iure tam in stricti iuris iudicio, quam in bo. fid. vsq; ad contētam in petitione quantitatem, in omni actione, in qua petitur quantū: dum tamen quantitas ex alia parte sit debita: & hoc siue sit actio in rem, siue in personam: excepta actione depositi: in qua videtur absurdū aliquid compensationis nomine opponi, ne prætextu cōpensationis aliquis depositarum rerum exactione fraudaretur. hoc dicit. Fran.

h Restitui. Large accipe, siue pro dando, siue pro restituendo: vt ff. de verb. sig. l. verbū reddendi. & hoc intelligas siue in vsuris ex mora: vt ff. de vsur. l. mora. §. in bonæ fidei. siue in interesse agentis: vt s̄. de oblig. ex consensu. Accur.

i In quo. Scilicet officio iudicis.

k Præstare. Scilicet rei.

l Eo compensato. Scilicet apposita exceptione compensationis tantum.

m Doli mali exceptione. Quæ exceptio ideo dabatur: quia dolo facit, qui petit quod restituturus est: vt ff. de excep. dol. l. dolo. Et ita not. quantum ad effectum nulla est differentia, sed quantum ad verba[4], vel rigorem iuris.

4 Istā g... malc log... tur secu... dum la... cum le... nō ver... sed re... impo... tur l. ... cōmu... de le.

n Constitutio. Vt C. de compensa. l. fin.

o Iure aperto. Id est vni quantitas hincinde debetur. Nam speciei ad speciem, vel speciei ad quantitatem, vel quantitatis ad quantitatem, si est quantitas, vt

species

species non fit compensatio:quia non patet iure aperto:vt ff.de pig.act.l.si conuenerit.j.resp.& ff. de condic.inde.l.si non sortẽ.§.si centum.& de impen.in reb. do.fact.l.quod dicitur.& l.fin. & ff.de pecul.l.si creditor.§.j. Sed nonne statim hic subiicit, ꝙ actioni in rem potest obiici cõpensatio?ergo videtur fieri de specie ad quantitatem.Sed dic ꝙ fit rei vendicatio, quando re non restituta iuratur in litem, vel in veram æstimationem: vt ff. de rei vendica.l.qui restituere.Item quid si hincinde debitum est in genere, vt debeo tibi hominem, & tu mihi hominem? Rñ.fit compensatio: vt ff.si pars hære.pe. l.j.§.item si cum me. ff.de hære.instit.l.qui non militabat.j.respõ. & ff.de leg.ij.l.vnum ex familia.§.sed si vno.Item quid si ab vna parte debitum est confessatum, ab altera negatũ? Respon.non patet aperto iure, vnde non fit compensatio:vt C.de compen.l.fina.§.penult.

Compensatio in q̃busrebus fit.

† Ac nec exceptio nõ numeratæ pecuniç ei obiici potest. l.in contractibus §.sed quoniam. C. de nõ nu. pec.

Compensatio fit ipso iure sed debet opponi.

ADDITIO. Nisi ad tale debitum non cõfessatum posset de proximo liquidari:vt dicta l.fin.C.de compen.quando autem oppositio compensationis requirat altiorem indaginem,& quantum tempus detur ad probandum,vide hic per docto.

a Vt actiones. Accusatiui casus. Est enim sensus, vt compensationes minuant actiones.

b Ipso iure. Adeo vt dixerint quidam nõ esse necesse voce hominis opponi compensationẽ,vt hic. Sed certe imo est necessarium,vt opponatur,quod probo tribus rationibus. Nã fideiussor conuentus eligit,vt vel quod sibi,vel quod reo debetur,compenset : quæ electio sibi non daretur si ius compensaret:vt ff. de compen.l.si quid. 1 Item & reus conuentus eligit in quam causam compenset,si debeat ex pluribus causis: vt ff. de compensa.l.quod Labeo. Item lex dicit eum male agere,cui obiici potest compensatio:vt ff.de compen. l.verum.§.sicut.sed qui male agit,habet actionem,sed eliditur exceptione:vt ff.quando di.vsusfru.leg.ced. l.j.in fi.Sed secundum hanc opin.quid adiiciatur in actione stricti iuris ad id,quod erat olim? Respon.quia doli mali tantum obiiciebatur exceptio, per quam non extinguebãtur actiones ipso iure, sed nunc etiam compensationis exceptio opponitur, per quam ipso iure hincinde actio extinguitur: vt hic, & j.eo.§.pe. & nihilominus doli,cum generalis sit:vt ff. de excep. dol.l.ij.generaliter.

1 Nota illum casum & gl. ibi nõ adducit plures alios casus, in quibus q̃s compensat nõ tantum sibi: sed debitum alteri. dic vt ibi. Ang.

c Minuant.Scilicet compensationes.

d Alias.Actiões:vt scilicet mistas,quę sunt quatuor: vt supra eo.§.quædam actiones.Item persecutio fideicommissorum.Item officium iudicis, & similia: quæ actiões sunt largissime accepto vocabulo:vt ff.de act. & obli.l.actionis verbo. Vnde & petitiones cautionum occasione damni infecti compensantur : vt ff. de dam.infect.l.j.& l.qui bona.§.si quis.Accur.

Compẽsatio in multis casibus cessat.

ADDITIO. Hoc verum intellige de debito officio iudicis,in quo nullum obstaculum est in medio,alias secus:vt per Bar.in l.fina.§.fina.ff.de condic.indeb.

e Depositi. Quod tu intelligas, quando pecunia non signata est deposita:quo casu etiam similem reddere potest:vt ff.depo.l.Lucius.& l.diẽ sponsaliorum.§.j. Si aũt esset depositio facta in specie,vel in pecunia,vt in specie,quod esse potest: vt ff.de leg.j.l. plane.j.§.si eadem.versi.sed hoc ita. Tunc etiam alia ratione non obiicietur compensatio:quia in specie non fit compensatio.Item quod hic dicit in actione depositi,idem dicunt quidam in actione commodati: vt C.de commo. l.prætextu.Sed certe imo est ibi ratio : quia in specie fieret.Nam solæ species commodantur, non quantitates,nisi quantitas,vt species commodetur:vt ff.commo.l.iij.§.fina. Item cessat alias compensatio: vt quando per violẽtiam mihi rem abstulisti : vt C.de compen.l.fin. in fi. 2 Item & fisco non opponitur in quibusdã casibus:quos dic, vt ff. de iure fisci.l. aufertur. §.qui compensationem. & C.de compensat. l. compẽsationes. & l. in ea. Item in curatore, qui fraudauit publicam annonam: vt ff. de compensatio.l.ob negotium.

Species solæ cõmodantur.

2 Istud de violentia intelligas,vt ibi not.gl. & do .Ang.

nes [a] ipo iure [b] minuãt [c] siue in rem, siue in personam,siue alias [d] quascũque: excepta sola depositi [e] actione, cui aliquid compensationis nomine opponi,sanè iniquũ esse credimus † : ne sub prætextu compensationis,depositarum rerum, quis exactiõe defraudetur [f].

Arbitrarias actiones eas cognominamus, quæ à mero iudicis arbitrio pendent, in quibus si iubente iudice reus nõ restituat rem, soluat, vel exhibeat, potest iudex ipsum quantum interesse parti perpenderit, pro arbitrio condemnare. Illud tamen pro viribus cures ius dicens, vt in his aliisq; omnibus actionibus certam ferat sententiam : etiam si petitio incerta sit.

Præterea quasdã actio-

f Defraudetur.Sed nonne hæc ratio vbiq; potest habere locum? Respon.nõ ita: quia si restitutio denegatur,est dolus:vt ff.manda.l. si procuratorem. §.dolo. Item depositarius de dolo tantum alias tenetur. vnde si hic magis grauetur,non est mirum:vt arg. ff. de iureiur.l.eum qui.in prin.

Depositarius de dolo tantum tenetur.

Præterea. Diuiditur in tres partes. Primo quare dicantur arbitrariæ.Secundo quæ sunt istæ arbitrariæ. Tertio quid iudex in his possit.Secunda ibi,Sed istę. Tertia ibi,In his enim.Aret. CASVS. Præter actiones de quibus facta est mẽtio s.adhuc scire debetis,ꝙ sunt quædam actiones arbitrariæ, hoc est ex arbitrio iudicis dependentes. In quibusdam enim actionibus nisi reus actori iudicis officio satisfaciat, veluti rẽ restituat cum rei vend.agitur:vel rem exhibeat,cum ad exhibendum agitur:vel soluat, cum aliquid certo loco est soluendũ:vel ex noxali causa seruũ dedat,cum noxaliter agitur contra ipsum:ille qui sic condemnaẽ à iudice,reus scilicet:si nõ vult satisfacere ad arbitriũ iudicis,potest condemnari, vel ad interesse : vel vt in litem contra eũ iuret.& hoc dicit litera ista,præterea quasi dicat,Istæ actiones de q̃bus ad præsens tractáre propono,nec sunt bonę fidei,nec stricti iuris:sicut illę de quibus proxime tractatũ est: sed habẽt aliã quandam naturam per se:& in hac opinione fuerũt quidã antiqui.Alij dicunt, ꝙ sunt bo.fid. & hoc quia in istis habet iudex largas habenas,sicut in contractibus bo. fid.Sed tu dic, ꝙ censentur stricti iuris : cum inter eas, quæ sunt bo.fid. non numerentur.Item videtur, quod ista litera vel ex noxali causa seruum dedat : non innuat,quod dominus qui conuenitur noxaliter, præcise cõdemnari debeat ad hoc,quod seruum dedit pro noxa:cum lex dicat æstimationem damni esse in obligatione noxæ,aut deditionẽ in liberatione : vt ff.de re iudica.l.miles.§. aut noxæ.Frater intellige, quod facta fuit condemnatio in æstimatione damni:sed poterat euitare illam damnationem dando seruum pro noxa.vnde expone literam,debet cõdemnari.Vel sic potest dicere, quod omnia iudicia sunt absolutoria, ideo quod si aliquis alicui in veritate debet decẽ,qui à creditore in iudicium vocetur:& in tali statu sit, ꝙ contra eum debeat ferri sententia:si tamẽ ante sententiam soluerit:illud iudicium, quod debet esse condemnatorium,modo erit absolutorium. & sic intelligo illud verbum,iudicia sunt absolutoria. Pone ergo ꝙ seruus ignorãte domino damnum dederit in rem alicuius:ille qui damnũ passus est, agit cõtra dominum, petens ꝙ damnum emendet. certe condemnabitur dominus ad ęstimationẽ,nisi ante cõdemnationẽ dederit

seruũ pro noxa. & sum in versi. Sed istæ actiones &c. Dixi vobis quod actionum stricti iuris quædam sunt arbitrariæ. Istarum sunt autem quædam in rem, quædam in personam. Arbitrariæ in rem sunt, vtputa Publiciana & Seruiana. In personam sunt actiones, quod metus causa: de dolo actio, quæ est arbitraria actio: & actio per quam petitur pecunia certo loco promissa, & actio ad exhibendum. Et in omnibus istis casibus & similibus permittit̃ iudici ex bono & æquo æstimare, secundum rei naturam: inquãtum actori satisfieri oportet. hoc dicit. Franc.

nes [a] arbitrarias, id est, ex arbitrio [b] iudicis pẽdẽtes appellamus: in quibus, nisi arbitrio iudicis [†] is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat [c], vel exhibeat [d], vel soluat [e], vel ex noxali [f] causa seruũ dedat [g]: condẽnari [h] debeat. Sed istæ actiones [i] tam in rem [k], quàm in personam inueniuntur. In rem, veluti Publiciana [l]: Seruiana [m] de rebus coloni: quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam: veluti quibus de eo agit̃, quod vi aut metus causa [n], aut dolo malo [o] factum est. Itẽ cùm id [p], quod certo loco promissum est [q], petit̃, Ad exhibendum quoq; actio ex arbitrio iudicis pẽdet. In his enim actionibus [r] & cæteris similibus [s] permittitur iudici ex bono & æquo, secũdum cuiusque rei, de qua actum est, naturã [t] æstimare, quemadmodum actori satisfieri [v] oporteat.

a Actiones arbitrarias. Sed nunqd sunt bonæ fidei, vel stricti iuris? Respond. quidam quod bonæ fidei sunt: quia in iudicis arbitrio sunt: vt ĵ. proxi. §. in fi. & s̃. eod. in bonæ fidei iudiciis. Sed hæc non valet: quia officium iudicis quod in bo. fid. iudiciis venit, est iure actiõis. Sed hoc quod est in arbitrio, merum est, & in iudice tantũ est: vt ff. de eo quod cer. lo. l. in bo. fidei. 1 Alij dicũt, quod nec sunt bonæ fidei, nec stricti iuris: imo est tertia species ad illam diuisionem, quæ est s̃. eo. §. actionum. & facit pro eis. ff. de in li. iur. l. in actionibus. §. plane. & ff. de vsur. l. in fideicommissi. quæ est l. iij. §. in his. hanc etiã reprobat: quia dicta diuisio est perfecta & immediata. Alij dicunt, quod verius est quod sint stricti iuris, cum bonæ fidei non inueniantur: vt s̃. eod. §. actionum. Accur. ADDITIO. Hæc vltima vera est: & eam sequuntur communiter scribentes hic.

b Ex arbitrio. Bene dicit ex arbitrio. Nec enim obligatus est rem restituere, vel simile quid facere: quod prompte dices esse verum in actione in rem. In personalibus autem & arbitrariis, quæ hic enumerantur, dices ꝙ licet exhibitio vel restitutio sit in obligationẽ, pœna tamen, id est interesse, vel quanti in litem iuratum est, non nisi per officiũ iudicis præstatur: & ideo arbitrariæ dicuntur.

c Rem restituat. Vt in rei vendicatione, quæ est arbitraria: cum primo rem restituendo liberetur: alias iudicis arbitrio in litem iuratur: vt ff. de in lit. iuran. l. in actionibus. & ff. de rei vendi. l. qui restituere. vel hypothecaria: vt ĵ. proxi. §. vbi hæc omnia exempla diligentius dicuntur.

d Vel exhibeat. Cum ad exhibendum agitur.

e Vel soluat. Scilicet cum certo loco soluendum fit.

f Vel ex noxali. Cum noxaliter agitur.

g Dedat. Id est, det. Accursius.

h Condemnari. Diuersis modis fiet condemnatio: sicut diuersæ sunt istæ arbitrariæ: vt dicemus ĵ. proxi. §. in fine.

i Sed istæ actiones. Scilicet arbitrariæ.

k In rem. Separatim intellige: nam vna & eadẽ actio non potest in rem & in personam esse, nisi in quatuor casibus mistis: vt s̃. eo. §. quædam actiones.

l Publiciana. De qua habes s̃. eo. §. aliæ.

m Seruiana. De his duabus habes s̃. e. §. Seruiana. Ac.

n Metus causa. Licet sit in personam, vt hic: tamen in rem est scripta: vt ff. quod metus cau. l. metum. §. cum autem. & de hac dic vt s̃. eo. §. item actio.

o Dolo malo. Actio de dolo est arbitraria: vt hic, ꝙ est ideo, quia liberatur dolosus verum interesse præstando, si restituere non possit: alias iudicis officio iuratur in litem: vt ff. de do. l. arbitrario. in prin.

p Item cum id. Scilicet pecunia.

q Promissum est. Idem etiam si legatum sit relictum certo loco dandũ: & idẽ si mutuũ sit datũ certo loco reddendum. Nam in his tribus casibus locum habet certi condictio arbitraria: vel ex testamento arbitraria, s. in promissione, & legato, & mutuo: & alias non: vt ff. de eo quod certo loc. l. ij. §. hæc autem. & l. si hæres. & l. aut si. 2 Et quod hic dicitur, petit̃, s. alibi, quã vbi fuerat promissum dari: & venit in ea vtilitas, tam agentis, quã rei: vt ĵ. eod. §. loco.

r Actionibus. Scilicet personalibus & arbitrariis.

s Similibus. s. in rẽ, & sunt decem: de quibus dixerat s̃. vel dic, ꝙ & aliæ sunt arbitrariæ, quæ hic nõ enumerantur: vt ecce actio in factũ, quæ datur cõtra nautã, cauponẽ, stabulariũ: vt ff. nau. cau. sta. l. j. in princ. Sed quidam dicũt eam nõ esse arbitrariã: quia ibi nõ ferũtur sentẽtiæ duæ. Item est actio in factũ, quæ datur cõtra Publicianũ: vt ff. de pub. l. j. in princ. 3 Item actio finiũ reg. ff. finium reg. l. ij. in fi. & l. iij. Itẽ actio redhibitoria: vt ff. de ædil. edic. l. redhibitoria. Itẽ actio ex stipulatu, quæ pro dote repetẽda datur: vt ff. sol. ma. l. si filiusfamilias. §. maritũ. Sed certe isto casu non ideo iuratur in litẽ: quia arbitraria sit, sed quia bonæ fidei sit: vt s̃. eo. §. fuerat. Item actio rerum amotarum est arbitraria: vt ff. rerum amo. l. si cum dos. in fi. Accur.

t Naturam. i. bonitatem: vt dicunt quidam. Vel melius i. secũdũ naturã actionis arbitrariæ, quæ intẽdit̃. Nam triplex potest modus condẽnationis deprehẽdi in arbitrariis. Vnus vt duæ sententiæ ferantur. prima de restituenda re: & nisi restituat̃, fiat cõdemnatio in pœnã, vel interesse per delationẽ iurisiurãdi in litem: vt patet in actione, quod metus causa, & in actione de dolo, & rei vẽdicatione, & in actione ad exhibendũ, & similibus. Est & alius modus, vt vna feratur sentẽtia: & in ea statim interesse consideratur: vt qñ certo loco aliquid dandũ est: & hoc est in ista sola. Tertius modus est, vt nõ in quãtitate condẽnationis fiat arbitriũ, sed in qualitate, vt in act. noxali: in qua arbitrat̃ iudex an liberet̃ dãdo seruũ pro noxa, ꝙ est qñ dño ignorãte, vel ꝓhibere nõ valẽte deliqt. alias in solidũ tenet̃: vt ff. de noxa. l. ij. in prin. & l. in delictis. in prin.

v Satisfieri. Sed nonne hoc idẽ in bonæ fidei iudiciis fit? Rñ. dic, ꝙ triplex est iudicis officiũ. Primũ, ꝙ obtinet actionis vicẽ, per qđ officiũ petunt̃ salaria aduocatorũ, & restitutiões maiorũ & minorũ: vt ff. de mi. l. quod si minor. §. fi. Aliud est, ꝙ bonæ fid. actionibus inhæret, qđ iure actionis venit: vt ff. de eo, ꝙ cer. lo. l. in bonæ fidei. & vna cũ actiõe perit: vt ff. depo. l. iiij. Tertiũ est, ꝙ inhæret actionib⁹ stricti iuris qbusdã, s. arbitrariis. & hoc ex solo metu iudicis descendit, vt quasi liberũ sit ei hoc facere: sed in actionibus bo. fid. adstringit̃ ad hoc. 4 Itẽ in actionibus bon. fidei vna fertur sententia: in his aũt plerũq; duæ vt modo diligẽter notauimus. ADDITIO. Tu dic, scdm Iac. ꝙ in actione bonæ fidei officiũ iudicis eis deseruiẽs ꝓuenit ex natu

‡ Quam multiplex sit in hoc §. arbitrij significatio, & qd sit arbitrari, docet hoc loco eleganter Fran. Hotomanus: cui nõ placet opinio referentiũ locũ hunc ad iurisdictionẽ aut merũ mixtũ ve imperiũ: quãdo quidẽ huiusmodi litiũ iudices priuati homines plerũq; essent, qui nec imperiũ, nec iurisdictionem sed notionem dumtaxat haberent.

3 Angel. not. istam gloss. pro singulari: sed Ia. reprobat. vide hic per eum: & reprobationẽ quam facit ista gloss. quæ approbatur cõmuniter per docto. & etiam sequens.

2 Bar. & communiter doc. in d. l. si hæres. reprobãt istam glo. & dicũt quod omnis actio stricti iuris propter adiectionẽ loci potest esse arbitraria: vt refert hic Ias.

3 Sed gl. in l. hoc edicto. in verbo absoluendũ: ff. de pu. tenuit cõtrarium & illã sequit̃ ibi Bart. post Dy. reprobata hac gl. secundum Ia.

Condemnatio ĩ arbitrarijs, potest fieri tripliciter. Officium iudicis est triplex. s. nobile, mercenarium merum, & mercenarium mistum.

4 Io. Fa. reprehendit hanc glos. quia in arbitrarijs iudex necessitatur impertiri officium: sed non necessitatur a tale, v tale: v hic p ẽ.

ex natura ipsarū, per quod statim quod debitor est in mora, potest cōdemnari ad vsuras vel interesse, sed in actione stricti iuris prouenit ex quodam accidēti extrinseco: puta, quia non præstatur res, in qua fuit facta condemnatio, & sic istæ actiones sunt arbitrariæ.

Curare. Diuiditur in tres partes. Primo mandat iudici deferendo certam sententiam: ibi, Certæ pecuniæ. Secundo limitat mandatum, si illud est possibile: ibi, Quantum. Tertio remouet vnum obiectum, ibi, Etiam si de incerta. CASVS. Supradictæ sunt multæ diuisiones actionum. adhuc ponet plures: sed in præsenti §. dat quēdam effectum actionis: & dicit, quod si quædam actio coram iudice proponatur: curare debet iudex vt quantum possibile est, & inquantum natura actionis hoc patitur, vt certā ferat sententiam. hoc dicit. Franc.

a Possibile. Hoc ideo dicit: quia interdum non potest certam ferre sentētiam. Quid enim si homo in genere promissus petitur, vel sub alternatione: puta Stichū aut Pamphilum, aut damnum emendari, vel seruū pro noxa dari: certe iudici non est possibile ferre certam sententiam: quia natura actionis non patitur: vt infra de offic. iudi. in princip. Idem dico in hæreditatis petitione. nam sicut sufficit in bello proponere vniuersaliter, ita & in sententia: puta sic, Pronuntio te hæredem extitisse ex asse, vel ex semisse: & ideo ibi hæreditatem restituendam.

b Pecuniæ. Scilicet cum pecunia petitur.

c Vel rei. Quando alias res petitur, quæ in quantitate consistat, vel non: & hoc si certum est petitum. alias enim non tenet sententia: nisi in aliqua parte actorum res certa scripta inueniatur: vt C. de sent. quæ sine cer. quanti. lege, hæc sententia. j. si autem est incertum, aut certificari potest, vt si peto interesse, quod debet coram iudice probari, & deduci ad certitudinem: vt C. de senten. quæ pro eo quod interest lege vnica. §. ij. & tunc locum habet hic §. aut non potest deduci in certitudinem, vt in homine generaliter petito, & similibus, quæ modo diximus: & tunc non habet locum iste §. Accursius.

d Sententiam ferat. Et in scriptis vt C. de sen. ex breui reci. l. fi. nisi in quatuor casibus: vt in auth. de mā. prin. §. si tibi. col. iij. & in authē. vt iud. sine quoquo suffr. §. necessitatem. col. ij. & in auth. vt cle. apud propr. epis. conue. §. j. col. vj.

e De incerta. Vt de interesse.

Si quis agens Diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit id quod erat in iure antiquo, quando plus petebatur. Secundo id, quod est de iure nouo Secunda ibi, Et hæc quidem. Item prima subdiuiditur in tres. Nam primo ponit regulam generalem iuris antiqui, qualiter puniatur plus petens. Secundo quot modis dicatur plus petere. Tertio exempla vniuscuiusque. Secunda ibi, Plus autem, Tertia ibi, Re veluti. Aret.

Iudex debet ferre sententiam certam, etiam super libello incerto, si incertitudo est in potestate iudicis. h. d. Aret.

Curare † autem debet iudex, vt omnino quantum possibile [a] ei sit, certæ pecuniæ [b] vel rei [c] sententiam ferat, [d] etiā si de incerta [e] quantitate apud eum actum est. †

Quisquis olim re, loco, tēpore, aut causa plus quā sibi debebatur petiisset, totam rē amittebat: sed D. Iustiniani cōstitutione cautum est, vt qui loco, quantitate, aut causa, plus iusto petierit, atque ex hoc damni aliquid aduersario inferatur, eius dāni triplum restituat: si autem ante tempus solutionis litem moueat, inducias, quas ex cōuentione debitori dederit, vel quæ ex natura actionis indulgentur, in duplum habeat debitor.

Si quis agens, in intentione sua [f] plus [g] cōplexus fuerit, quàm ad eū pertineat, à causa cadebat: id est, rem admittebat: [h] nec facilè in integrum restituebatur à prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis.

Huic [i] enim sicut aliis in causis causa cognita [k] succurrebat, si lapsus iuuentute [l] fuerat, ita & in hac causa succurri solitū erat. Sanè si tam magna causa iusti erroris interueniebat, vt etiā constantissimus [m] quisque labi posset: etiā maiori vigītiquinque annis succurrebatur: veluti si quis totum legatum petierit: pòst deinde prolati fuerint codicilli, quibus, [n] aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis [o] legata data sint, quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quā dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata [p] minuebantur. [q]

CASVS. In superioribus dictum est de natura omnium actionū: nūc aūt nihil aliud intēdit legislator ostendere, nisi qualiter abusores actionum puniantur. Dicit ergo, quod quotiescunque actor plus petit in intētione sua, quā sibi debeatur, quocūque genere plus petendi, cadit à causa hoc est, rem quam petit, amittit: nec succurritur ei de facili à prætore per in integr. resti. nisi fuerit minor. Si enim minor xxv. annis aliqua facilitate lapsus plus petierit: tunc causa cognita succurritur ei: sed maioribus plus petentibus nullo modo succurrebatur, quin à causa caderent, nisi haberent magnam & iustam causam erroris: tunc enim parcendum erat eis. & de hoc ponit duo exempla. Primum est, quādo aliquis maior petebat totum legatū: puta petebat legatū relictum sibi in testamento. & per errorē, cum aliqua pars legati, vel forte solida legata in codicillis essent adempta: quia tamen ignorauit, succurrebatur ei. Secundū exemplum est in maiore, qui integra legata petebat: & tamen tota erant aliis legata: ita quod locus erat Falcidiæ. Hoc erat olim in quolibet genere plus petēdi. s. quod cadebat à causa, nisi iustam haberet: vt s. dictum est: sed hodie non est ita: vt habetis. j. eo. §. Et hęc quidem antea. Franc.

f Intentione sua. Id est, in libello vbi erat intentio sua. Accursius.

g Plus. Etiam tempore: vt ff. de lib. leg. l. non solum. §. j. & §. fin. nam plus quatuor modis dicitur: vt j. proxi. §. & in omnibus his locum habet. §. iste.

h Amittebat. Facit j. de excep. §. temporales. 2 & quod hic dicit in priuato, idem erat in fisco: vt C. de iure fis. l. iustas. lib. x.

i Huic minori vigintiquinque annis.

k Causa cognita. Bene dicit causa cognita. Nam omnes in integrum restitutiones causa cognita permittuntur: vt ff. de in integ. resti. l. omnes. Accur.

l Iuuentute. Id est, facilitate sua: idem multo magis, si dolo aduersarij: vt ff. de mino. l. j. Accur.

m Constantissimus. Quia errauit in facto, in quo prudentissimi falluntur. vt ff. de iur. & facti igno. l. ij.

n Quibus. Scilicet codicillis.

o Quibusdam aliis. Scilicet legatariis.

p Legata s. ea quæ sibi in testamento relicta sunt.

q Minuebantur. Nam tot erant legata, vt lex Falcidia locū haberet. i. oportebat, vt legata defalcarentur. ad hoc

† Cōcor. c. licet. in glo. super versi. possidentis. post prin. extra, de prob. & c. iuuenis in gl. ij. post princ. extra de spō.

† Idē statutū est in arbitro: per l. quid tamen. §. pōponius. ff. de arbitr.

Porro duplicem incerti significatiōem quantum ad hūc tractatum attinet, vide per Fran. Hotoma. hic.

Sententia quandoque nō potest semper esse certa.

1 Illud exēplum de seruo communiter reprobatur: quia in causa noxali iudex debet certam ferre sententiā: puta ad emēdationē damni: cum illud solum sit in obligatione: vt hic per doct.

Sententia est in scriptis ferenda.

1 Aduertas quod litera ibi dicit, quod īduciæ duplicātur, & quod postea nō cogitur litē suscipere, nisi refectis sibi expensis. & idem dicit tex. in c. j. extra, de plus peti. Ang.

2 Addas & hoc quod cū hac gl. quod d. l. iustas hodie sit correcta, tenet gl. in d. l. iustas. vbi Bar. Nic. de Neapo. & Ia. hic quanuis cōtra tenuerint Ioā. Fab. Ioann. de Pla. & Angel.

a l. hoc, vt haberet hæres Falcidiam: quia dodrantem excedebat, vnde hæres debet detrahere Falcidiam: vt s. ad l. Falc. §. j.

Plus autem. CASVS. Domine supra dixistis, quod quicunq; petebat plus quocunq; genere petendi plus, cadebat à causa, & rem amittebat, nisi iustus error eum excusasset. Sed domine, cum plus pluribus modis peti posit: dicatis mihi, quot modis plus petitur? Ad hoc respond. dominus Iustin. sic: Quatuor enim modis pl9 petitur re, tempore, loco, causa. Re, vt si ille, cui debentur decem petat xx. vel xxx. vel si ille cuius fundus est pro parte, totum petat: petit plus re. Tempore, de hoc habuistis exẽplum de eo, cui aliquid debetur in diem, vel sub conditione, si ante diem, vel conditionem existentem petat. Et sum in versicu. loco plus petitur. Supra vidistis duo exempla, in quibus plus petitur, scilicet re, & tempore. modo videatis exemplum de eo qui plus petit loco: & est exemplum in eo, qui quod certo loco stipulatus est sibi dari, petit in alio loco, nulla facta commemoratione de loco, in quo promisit promissor, vt puta si aliquis stipulatus fuerit à Titio aliquid sibi dari Ephesi, & illud petat Romæ sibi dari, iste plus petit loco, eo q aufert commoditatem, vel vtilitatẽ promissori, quã habuit ratione loci, in quo promisit. Vnde in isto casu habet locũ actio arbitraria loci; in qua habebitur ratio vtilitatis, quæ cõpetitura esset promissori, si soluisset loco illo, in quo promisit se soluturum. Et ista vtilitas, in mercibus veluti in frumẽto, oleo, vino, & in aliis mercibus bene apparet. Merces enim in diuersis regionibus, diuersa habẽt pretia: vnde si decẽ modia frumẽti promisi tibi Ephesi, & tu petas ea Romæ, aufers mihi magnã vtilitatẽ modiũ enim qd nõ valebat Epheſi nisi x. valet forte Romæ xv. vel xx. & istius vtilitatis habebit ratio. Sed domine, quid dicetis vos de pecunia? R ñ. idẽ dico tibi de pecunia: quia plus expedit promissori pecuniã soluere in vno loco, quã in alio. eo quod in vno loco potest pecuniam sub leuioribus vsuris habere, quã in alio. Sed quid si is qui alio loco certo sibi aliquid dari stipulat9 est, in eodẽ loco pecuniã petat, quo sibi promissa est? R ñ. tũc recte agit, nec habet locum arbitraria loci: quia loci commoditas est salua promissori.

* Sane si talis sit cõditio, quę oino extitura est, nec vllum diem in se contineat pura est obligatio. per l. in illa stipu. ff. de verbo. obli.

† Dies enim solutionis, est pars obligationis, non secus ac summa ipsa. l. j. §. j. ff. de eo, den.

Summatus est iste §. supra tamen specialiter hoc habet: Plus petitur quatuor modis, scilicet re, tẽpore, loco, & causa: & primò tres primos modos exemplariter declarat. Ang.

Plus autem quatuor modis [a] petitur: re, tempore, loco, & causa. Re, veluti, si quis pro decẽ aureis, qui ei debebãtur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam vel maiorẽ partem suam esse intẽderit. Tempore, veluti, si quis ante diem, vel ante conditionem petierit. * Qua enim ratione, qui tardius soluit, quã soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadẽ ratione, [b] qui præmaturè petit plus petere [c] videtur. † Loco plus petitur, veluti cum quis id, quod certo loco sibi dari stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione [d] illius loci, in quo sibi dari stipulatus est. verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, Ephesi dare spondes? Romę purè intendat sibi dari oportere. Ideo autẽ plus petere intelligitur: quia vtilitatem quã haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit [e] ei pura intentione, Propter quam causam alio loco petenti arbitraria [f] actio proponitur [g]: in qua scilicet ratio habetur vtilitatis, quæ promissori [h] competitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturum spopondit. Quæ vtilitas plerunque in mercibus maxima inuenitur: veluti vino, oleo frumento, quæ per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ nõ in omnibus regionibus * sub eisdem vsuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur, stipulatus est, pura [i] actiõe rectè agit: idq; etiã prætor monstrat: scilicet, quia vtilitas soluendi salua est promissori.

Summatus est iste §. suprà: tamẽ specialiter hic declarat per exẽpla, qualiter plus petitur causa, vnde nota, quod in alternatiuis contractibus in dubio est electio debitoris. concor. l. plerunq;. in fi. ff de iur. do. Aret.

a Plus autem quatuor modis. Vt omnibus his modis à causa videatur cadere iure antiquo. vnde isti quatuor modi plus petendi patent in hoc versu, Plus petitur causa vel tempore, reque locoque.

b Ratione. A simili per contrarium.

c Petere. Vt hic, & s. de fideicom. §. non solum.

d Sine commemoratiõe. Id est, sine vtilitate rei debitæ, vel interesse rei. nam est habenda ratio eius vtilitatis, si sua intersit in loco destinato potius conueniri. Vel dic commemoratione, id est, mentionem faciente de ipso loco. nam locum ipsum vbi erat faciẽda solutio, in libello ponere debet: sic, peto vt decem mihi soluas hic, vel vbi soluere promisisti: vt hic, & ff. de eo, quod cert. loc. l. ij. §. finali. post hæc nisi soluat, poterit eum conueniri vbicunque voluerit: dummodo conuentus habeat ibi forum, non alias: vt ff. de iud. l. hæres absens. in fin. Sed Plac. dicit, quod scilicet vbicunq; poterat eũ conuenire, potest ibi etiam, vbi non habeat forũ, & est pro eo ff. de iudi. l. eum qui. & ff. de consti. pe. l. si duo. §. sed & certo. Sed certe quod dictis legibus dicitur, vt quolibet loco possit conueniri, verum est idoneo, vbi conuentus habeat forum: vt ff. de mune. & ho. l. vt gradatim. §. j.

* Querit Io. Fab. si est notoriũ, quod vtilius est debitori soluere in loco vbi agit, quã in loco cõuẽto: tunc nũquid debeat actor mentionẽ facere de loco conuẽto; & dicit quod sic, q a petitor semper debet narrare formã obligatiõis: vt j. pro xi. §. in fi. Item quia aliquãdo, expedit & facili9 est debitorẽ soluere, quod dam nosius est sibi. j. eo. §. ꝑterea igit in fi. Ang.

e Adibit. Id est, adimere desiderat, non tamen adimere potest.

* Alias, non est, regiõibus.

f Arbitraria, i. vtilis certi cõdictio ex stipulatu, vbi stipulatio intercessit, vt hic fuit: vel vtilis certi condictio ex mutuo, vbi mutuũ erat datum certo loco reddendum, vel vtilis actio ex testamẽto vbi legatum est dandum certo loco. Nec enim est proprium nomen actionis: vt ff. de eo quod cer. loc. l. ij. §. hæc autẽ actio. & l. si hæres. & l. aut si mutua. Accur.

g Proponitur. Id est, tribuitur vel datur: vt ff. de eo, quod cer. lo. l. quod si Ephesi.

h Promissori. Sed & actoris vtilitas attenditur, & vtriusque vtilitas simul attenditur: vt ff. de eo, quod certo lo. da. oport. l. ij. j. respon.

ADDITIO. Dic quod interesse rei, si conueniatur in alio loco, semper æstimãtur: sed nõ actoris: nisi reus fuisset in mora vel culpa: vt no. glo. Bart. & doct. in d. l. ij in prin. Ange.

i Pura. Id est, non habita mentione, vel ratione loci, vbi erat facienda solutio, vt diximus s. eo. §.

Huic aut.

Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa [a] plus petit. vt ecce si quis ita à te stipuletur, Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes? deinde alterum petat, veluti hominem tantùm, aut decem aureos tantùm. Ideò autem plus petere intelligitur: quia in eo genere stipulationis, promissoris est electio, [b] vtrum pecuniam, an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantùm, vel hominem tantùm sibi dari oportere intēdit, eripit [c] electionē aduersario, & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, [d] aduersarij verò sui deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est [e] actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decē sibi dari oportere: id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea [f] si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanū petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionē aduersario tollit, [g] cui stipulationis iure liberum fuit aliud soluere, quàm quod peteretur. Quinetiam licet vilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpè accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, quod maioris pretij est. [h]

Summatus est is §. in §. si quis agens: tamen specialiter hoc habet. Hodie contra plus petentem tempore, duplicantur induciæ: & fit condemnatio ad omne damnum litis: petens verò plus alijs modis, in triplum sumptus, quem sustinuit reus litis nomine, est condemnandus. Ang.

Sed hæc quidem [i] antea in vsu fuerant: postea verò lex Zenoniana [k] & nostra [l] rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio. [m] Si autem

Huic autem. CASVS. Supra dictum est quocunque genere plus petēdi olim plus petebatur, cadebat à causa, & rem amittebat plus petens: qualiter autem plus petebatur re, vel tempore, vel loco, dictum est supra. Modo dicit dominus Iustinian⁹ qualiter plus petitur causa: & de hoc ponit duo exempla: vnum in isto §. & aliud in sequenti. Primum exemplum est tale: Si quis est stipulatus Stichum, aut decem, vel viginti aureos, & postea petit Stichum præcise: plus petere causa videtur. Habuit enim electionem promissor soluendi decem, vel Stichum. vnde cum præcise petat vnum, adimere sibi videtur electionem: quod ita plus petere causa videtur: & ita olim cadebat à causa. Quid ergo debet facere stipulator, quid petet? Respond. secūdum qualitatem cōtractus debet facere libellum: & hoc est optimum verbum quotidianum: hoc est, eodem modo, quo stipulatus est, vnde quia stipulatus est alternatiue: & alternatiue debet libellum suum conficere, vel formare. Et sum in ver. Preterea si quis. Tu habes vnum exēplum de eo, qui plus petit causa. Hic ponit dominus Iustinianus aliud exemplum de eodem. Plus enim petit causa ille, cui homo in genere promissus est si hominem certum petat, & similiter est in vino & in purpura & in aliis. Generaliter enim quandocunque aliquid debetur in genere: si certum quid petatur, plus peti videtur. Videtur enim promissori adimere electionem: vel ad minus hoc facere intendit. Diceret aliquis: hoc verum est: quādo aliquid in genere promissum est: & ille cui promissum est, certum petit: quia tūc si pretiosissimum petat, plus petere causa videtur. Sed quid diceretis vos domine, si aliquid in genere esset promissum: & ipse præcise petat illud, quod vilissimum est in illo genere: videturne plus petere? Respond. quod sic, quia adhuc electionem soluendi promissori adimere videtur. Sæpe enim accidit, vt promissori facilius sit soluere illud quod maioris pretij est. Omnibus ergo istis modis dicitur plus peti: & quocunque istorum modorum plus petebatur, cadebat plus petens à causa. Hodie non est sic: vt patet in proximo §. Franciscus.

a Qui causa. Hanc causam, electionem iam vocabit.

b Electio. Nisi cum iam vnū interiit, tunc enim alterum quod superest præstabit: vt ff. de eo quod cer. lo. l. non vtique. §. qui Stichum. & facit ad hunc §. ff. de iur. do. l. plerunque. in fine. *

c Eripit. Id est, eripere vult.

d Facit. Id est, facere vult.

e Prodita est. Id est, data. Et est actio ex stipulatu hoc modo, scilicet alternatiue proponenda, vt dicitur hic.

f Præterea. Hoc est aliud exemplū, qualiter causa plus petitur.

g Tollit. Id est, tollere vult.

h Maioris pretij est. Facit ad hoc ff. loc. l. Item quæritur. §. j. & ff. de condi. & demon. l. quod traditū est. & l. sequen. & ff. de in diem addi. l. si vēditor. §. sed si neuter. & ff. de vsu. & hab. l. fina. [1] & ff. de vsufruc. l. hactenus. §. fin. & l. sequen.

* Tu vero pro huius declaratione vide to Bar. in l. Stichum aut Pamphilū, i prin. colum. ij. ver. reassume ergo. ff. de so.

1 Ista lex benefacit ad propositum, sed aliæ nihil faciūt. la.

Et hæc quidem. CASVS. Ab illo §. si quis agens vsque nunc solum habuistis, quod quatuor sunt modi plus petendi: & quicunque aliquo istorum modorum plus peteret, cadebat à causa sua. propter quod dicit dominus Iusti. quod hoc videtur iniquum & correctiōe dignū, vt dicit: hæc antea in vsu fuerant. sed post ea lex Zenoniana & nostra constitutio hoc arctauerunt. Et hodie obtinet, q nullus à causa cadat scilicet qui plus petit tempore, aut alio modo. Sed si plus petatur tempore: tunc in pœnam petētis plus, tempore, duplicabuntur induciæ: ita quod si illud, quod post annum debebatur, incontinenti petat: non poterit illud petere nisi post bienniū: & etiam necesse habebit adhuc soluere omnes expensas, quas in lite reus fecerit. Si autem re, vel loco, vel causa plus petat? Rñ. Impe. q tunc omne damnū, quod sustinebit reus per pluris petitionem, resarciet sibi actor in triplum. h. d. Sed videtur per hoc, quod dicitur hic, quod nō habebit locum id C. de plus pet. l. vnica? Rñ. imo: quia titu. ille in alio casu loquitur: vt patet in apparatu. propter mendacium enim ibi punitur.

i Et hæc quidem. Scilicet quæ diximus, vt plus petendo cadat à tota causa: vt s. eodem. §. si quis agens.

ADDITIO. Et consuluit dominus Iason ad euadendum istas pœnas, quod in libello semper adiiciatur illa salutaris clausula: saluo iure superflui &c.

k Lex Zenoniana. s. Græca, quam nō habemus. Acc.

l Et nostra. Scilicet Græca, quam non habemus.

m Constitutio. Scilicet Græca, vt diximus: cuius sententia

quãtitate, [a] vel alio modo [b] plus fuerit petitum: in omne, si quod fortè dãnum ex hac causa acciderit ei, cõtra quẽ plus petitum fuerit, cõmissa † tripli cõdẽnatione (sicut suprà diximus [c]) puniať.

Qui minus quàm sibi debetur, iudiciali libello petierit, nihil prohibet, quin coram eodem iudice quod reliqui est petere possit: idem quoq; iuris est in eo, qui errans aliud pro alio sibi deberi intẽderit, cui etiam in eadem instãtia errorẽ corrigere cõceditur.

Si minus † in intẽtione [e] sua complexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat: veluti, si cum ei decem aurei deberentur, quinq; sibi dari oportere intẽderit: aut si cum totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit: sine periculo agit. In reliquum enim nihilominus iudex aduersarium in eodẽ iudicio [f] ei condemnat ex constitutione [g] diuæ memoriæ Zenonis.

Si quis per errorem aliud pro alio petierit, libellum mutare poterit. Aretinus.

Si quis aliud pro alio intẽderit: [h] nihil eum periclitari placet: sed in eodem iudicio [i] cognita veritate, errorẽ suum corrigere ...

tentia est vt tempus debeat duplicari conuento, & omnes expensæ sibi restitui: vt j. de exceptio. §. hodie autem.

a Quantitate. Et sic re.

b Alio modo. i. loco vel causa: vt s. §. plus autẽ. Ac.

c Diximus. Vt s. eo. §. tripli. & ibi huius nostræ constitutionis Græcæ sententia recitatur, sed si non solum petiit, sed etiã cautionẽ exegit post litem contestatam, amittitur debitũ etiã hodie: 1 vt C. de plus pet. l. j. quæ est huic contraria. Si ante litem contestatam pœniteret, non punitur: 2 quia non petit, sed petere vult: vt ff. rem ratam habe. l. amplius non peti. & in dicta l. C. de plus pet. l. j.

d Puniatur. Scilicet conditione ex lege illa Græca, cuius effectum habuimus s. eod. §. tripli. & in hoc §. plus autem.

Si minus. Diuiditur in duas partes. Primo quando minus petiit. Secundo, quando aliud pro alio per errorem petiit. Secunda ibi, si quis aliud. Franciscus Aretinus. CASVS. Vidistis iam de eo qui plus petit, qualiter puniebatur olim, & qualiter hodie punitur. Dominus Iustinianus, nihil volẽs dimittere indiscussum, adhuc tractat de eo, qui minus petit, quid iuris sit: & dicit, qui minus petit, hoc potest facere sine periculo, & in eodẽ etiam iudicio plus petere potest: quia ex constitutione bonæ memoriæ Zenonis fuit hoc introductum, q̃ ille qui minus peteret, posset in eodem iudicio plus petere. Et scire debetis quod hæc materia illius legis C. de eden. l. edita actio. & ea quæ super repetitione illius legis dicuntur, possunt hic repeti. Quidam autem per §. istum voluerunt dicere, q̃ emẽdatio libelli & mutatio possit fieri vsq; ad sententiam definitiuam: quia vsque ad sententiam definitiuam semper manet idem iudicium. Docto. tamẽ nostri in hoc resident omnes, quod ante litis contesta. potest fieri emendatio: & mutatio & literam istam ita intelligunt: in eodem iudicio, id est ante litem contestatam. vel sic, in eodem iudicio, id est, apud eundem iudicem, non in eadem instantia iudicij. Vocatur tamẽ iudicium idem propter identitatem iudicis & causarũ. Franc. de Are.

e Intentione. i. in libello intentionis: & hoc per errorem, si enim scienter donare præsumitur, secundũ quosdam. Sed contra, puto quod nunquam donare præsumitur, nisi tunc quando traditio fieret ab eo, qui donare præsumitur: vt ff. de reg. iur. l. cuius per errorem. hic autem non erat datio, sed quædam abstinentia. Vnde siue de reliquo sciat, qui agit, siue non tempore cœpti iudicij, locum habet §. iste. [illegible] Ista glos. in se, & relata ad text. nostrum, est vera: & secũdum Ias. vnica & singularis: non tamen est simpliciter vera in quantum dicit, nunquam præsumi donationem, nisi interueniat traditio. prosequere vt per eum.

f In eodem iudicio. i. quandocunque ante sententiam reliquum petierit sine noua contestatione, secundum quosdam, vt hic dicitur, & hoc propter duas rationes falsas. Vna, quia potest emendare libellum quandocũque ante sententiam, vt dicunt. & est pro eis. ff. de noxa. l. in delictis. §. si detracta. & sic intelligũt. C. de eden. l. edita. Altera ratio est, quia secũdum eos etiam si non petat. vel probet hoc actor: tamen iudex si scit, debet secundum suã conscientiã condẽnare reum. & est pro eis ad hanc rationem ff. finiũ regund. l. si irruptione. §. ad officium. & in hac sententia fuit dominus M. sed certe, secundum Ioan. positũ est falsum; & duæ rationes malæ. Nam non potest quis immutare [4] libellum, nisi vsque ad litem contestatam: nec etiã hodie post datum libellum, 3 quia sic dicit authentic. quod non habet necesse in primo libello persistere: vt in authentic. de litig. §. omnem. colla. viij. Item, quia non videtur in iudicium venisse, quod post litis contestationem contingit: vt ff. de iudi. l. non potest. & ff. de excep. rei iudi. l. cum quæritur. & l. egit. Nec obst. quod hic dicitur, & quod dicit eodem iudicio. Nam dic, id est, coram eodem iudice, & ab eodem actore & reo. Nam & propter hanc causam, scilicet propter identitatem personarum etiam, vbi prorsus aliud petitur, tamen dicitur iudicium idem: vt j. proxi. §. Item non obstat. ff. de noxa. l. in delictis. §. si detracta, quia ibi ex eadem causa, & eadem actione, & ad idem agebatur, licet esset variatio in quodam beneficio, quod dominus habet per legem, vt posit pro noxa dare: vt j. de noxa. actio. §. in summa. & ff. de re iudica. l. miles. §. j. Item alia ratio non est bona: quia non secundum conscientiam, sed secundum allegata debet iudex iudicare & pronuntiare: vt ff. de offic. præsi. l. illicitas. §. veritas. nisi habeat conscientiam, vt iudex: vt in dicta l. & ff. finium regund. l. si irruptione. §. ad officium. & hoc in singularibus iudiciis. 4 Sed quid in vniuersalibus? Respond. potest in eis adiici quãdocũque ante sententiam: vt ff. de peti. hæred. l. iiij. & l. si quo tempore. & sic intelligitur C. de appel. l. fina. §. fina.

g Constitutione. Scilicet Græca, quam nõ habemus. Accursius.

Si quis aliud. CASVS. Supra vidistis, quid iuris de eo qui plus petit. Sed quid si aliquis aliud pro alio petierit, vel si vnam actionẽ pro alia proposuerit? Respondet quod non propter hoc periclitabitur ei aliquid, sed in eodem iudicio cognita causa errorem suũ corrigere potest. h. d. Franc.

h Intenderit. Scilicet sibi deberi.

i In eodem iudicio. Id est, apud eundem iudicem, & dicitur idem iudicium, propter idẽtitatem personarũ & iudicis: tamen vere aliud est. Sed nunquid nouæ dilationes dabuntur? Respon. si potest esse instructus ex petitione prima etiam ad secundam, non dabuntur, cũ necessariæ, nõ voluntariæ sint dandæ dilationes: vt C. de dila. l. j. Nam si primo egit actione vi bonorum raptorum, & postea mutetur, & agatur actione furti: satis potest esse reus instructus. Si autem sunt diuersæ petitiones, vt in hoc §. dicit, nouæ dilationes dãdæ sunt: vt C. de dila. l. j. Itẽ nũquid iterũ de calumnia iurabit? Respon.

† Condẽnationem committi id est, q̃d vulgo dicimus cõdemnationẽ incurrisse. vt & pœnã cõmisisse is, dicitur, q̃ in pœnam incidit.

1 Idem Fab. Pla. & Angel.

2 Sequuntur Bald. Fab. Pla. Angel. & Ias. & est gl. similis in c. j. extra de plus pe.

† Gl in c. inter dilectos. sup ver. addẽdi. dicit q̃ ar. huius §. in libello sunt ponenda illa verba, saluo iure addẽdi &c.

† Tu caueto ne te gl. fallat, quæ supra vsa est verbo emendare, modo immutare: quasi pro eodẽ quo ad iuris terminos sume...

matur: q... falsum e... si quidem habeãt si gnificantiam. longe diuersam. vt l. edita. C. de edẽ. ibi emendari vel mutari.

3 Contrariũ tenent Fab. Pla. An. & Ia.

Iudicium dicitur idem propter personarũ identitatem.

Iudex nõ secundum conscientiã debet iudicare.

4 Nota secundum Ias. quod iudex qui est supra legem vt Papa, imperator, vel princeps, cuius dictũ habetur pro lege, debet semper secundũ conscientiam suam iudicare qualiter cũque eã habeat, siue ex actis si... non alias peccaret.

Item not. quod executor tenetur exeq sentẽtiam etiã cõtra propriam conscientiã, nisi in causa criminali & corporali quia tunc iudex nõ debet exe qui cõtra suam conscientiã: pulchre ... eum.

rigere [a] ei permittitur: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotē petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit [b], quod ex stipulatu debet.

Adest sexta, huius tractatus nouissima actionum diuisio, vt quædam sint solidi persecutoriæ, quædam verò quibus non semper solidum consequimur: quarum aliquot exempla vsque ad tituli metas subiiciuntur.

Sunt preterea quędam actiones [c], quibus non semper solidū, quod debetur nobis, persequimur: sed modò solidū persequimur, modò minus: vt ecce, si in peculiū filij, serui've agamus. Nā si nō minus in peculio sit, quā persequimur: insolidum dn̄s, pater've condemnatur. si verò minus inueniatur: eatenus condēnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodū aūt peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus [d].

In dotis restitutionem condemnatur maritus, inquantum facere potest.

Annota, Maritum dotis restituendæ nomine conuentum, non vltra quàm facere poßit cō demnandum.

Itē, si de dote in iudicio mulier agat: placet eatenus maritū [e] condēnari debere, quatenus facere posśit, id est, quatenus facultates [f] eius patiuntur. Itaq;, si dotis quantitati concurrāt facultates eius, insolidū damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque, dotis repetitio minuitur. Nā ob impensas [g] in res

Respon. sic: quia potest, & in hac causa calumniari: vt ff. de dam. infect. l. qui bona fide. §. antep. & pen.

a Corrigere. Nota, quod permittitur alicui errorem suum corrigere. Sed nunquid in veteri habet necesse persistere? Respon. non, secundum hanc legem. Sed hodie contra: vt in aut. de lit. §. omnem. colla. viij. & ita intentabit veterem & nouam, nisi reo absoluto in veteri, obiiciatur exceptio rei iudicatæ in noua, vt quia sit eadem cā agendi, & eædē personæ, & eadem res, licet alia sit actio: vt ff. de iureiur. l. duobus. §. exceptio. & ff. de except. rei iud. l. si mater. §. eandem. & l. cum quæritur. Vel nisi actio prima [1] ita se habeat ad secundam, vt electione tollat: quod in casibus cōtingit: vt C. de furt. l. j. & C. si seruus exte. se emi man. l. j. & C. de codic. l. fina. & C. de pact. inter empto. & vendito. l. commissoriæ. & ff. de tribu. l. quod in hæredem. §. eligere. & ff. de legat. ij. l. cum filius. §. variis.

b Intenderit. Non scilicet, sibi deberi.

Sunt præterea. Diuidit in duas partes. In prima ponit vnū dictū gn̄ale, videlicet q̄ nō oīs actio est p̄secutoria solidi. Scdo illud p̄ plura exēpla p̄bat. Scda ibi, Vt ecce. Itē secūda subdiuidit. nā primo ponit exemplū de peculio. Scdo de dote. Tertio qn̄ agit cōtra patrē, patronū, socium, vel donatariū. Quarto qn̄ agit p̄ cōpensationē. Quinto qn̄ agit cōtra illū, q bonis cesśit. Scda ibi, Itē si de dote. Tertia ibi, Sed & si qs cū parēte. Quarta ibi, Cōpēsationes. Quinta ibi, Cū eo quoq;. Legā tn̄ per particulas: vt clarius vnaquæq; materia comprehendat. CASVS. Iā vidistis in tit. de act. varias & diuersas diuisiones actionū. Adhuc etiā est alia diuisio actionū, quā innuit nobis Iusti. & vsq; in fi. ti. prosequit, & est diuisio ista talis: Actionū quædā sunt, q̄bus persequimur solidū, quædā quibus nō solidū, & quædā q̄bus minus. Et ponit exemplū dicēs, q̄ per actionē de peculio aliqn̄ persequimur solidū: veluti si tēpore lit. cōt. tantū reperiat in peculio deducto omni eo, qđ de iure deduci debet, quantū nobis debet, & quemadmodum peculiū intelligi debeat suo loco proponem⁹. Et sum in §. itē si de dote. Iā vidistis exemplū de vna actione, quæ qn̄q; persecutoria est solidi: qn̄q; nō. Modo dabo vobis exemplū de actione, quæ quādoq; dat insolidū, quandoq; nō: & est exemplū de actione de dote, quæ est persecutoria solidi, quādo maritus solidū facere pōt. Si aūt nō habeat vnde solidū facere posśit: tūc debet condēnari inquantū facere pōt. & sumus in ver. Propter retentionē. Iā vidistis vnū casum, in quo non consequit mulier solidū per actionē de dote. Hic ponit domi. Iusti. aliū casum, puta maritus vtit retentione propter impēsas factas in dote. h. d. Fran. de Are.

c Sunt præterea quædā actiones. Innuit hic quādam diuisionem actionū, s. q̄ aliæ sunt persecutoriæ insolidum, aliæ non. & hanc prosequit vsq; in fi. huius tit. & nō est ista diuisio de xij. diuisionibus. Nā prima est q̄ aliæ sunt in rem, aliæ in personā: vt s̄. e. §. omniū. Secūda est, q̄ aliæ sunt ciuiles, aliæ prætoriæ: vt s̄. eod. §. sed istæ quidē actiones sunt. Tertia fuit [2] ʒ. e. §. seques. Quarta s̄. e. §. omnes autē actiones. Quinta s̄. e. §. actionum autem quædam sunt. Sexta est, quod aliæ sunt tēporales, aliç sunt perpetuç. Septima quod aliæ sunt transitoriç ad hæredes. aliæ nō: vt j̄. de perpe. & tēpo. act. §. non omnes. Octaua est, q̄ aliæ sunt famosæ, aliæ non: vt j̄. de pœn. teme. liti. §. penu. Nona, quod aliæ sunt directæ, aliæ vtiles: vt ff. si quadru. paupe. fe. di. l. pen. Decima, quod aliæ directæ, aliæ contrariæ: vt s̄. de ob. quæ ex quasi contrac. §. j. & ij. Vndecima, q̄ aliæ singulares, aliæ vniuersales, aliæ generales: vt ff. pro so. l. pro socio arbiter. Duodecima diuisio [3], est q̄ aliæ sunt simplices, aliæ duplices, vt fa. mil. ercis. commu. diuid. fin. reg. & quædam interdicta: vt j̄. de interdi. §. tertia diuisio. Est autem & hæc extrauagans, de qua hic dicitur.

d Proponemus. Vt j̄. tit. j. §. cum autem.

e Maritum. Vel eius hæredes. s. filios cōmunes: secus in extraneis hæredibus: vt ff. sol. mat. l. etiam filios mulieris. & l. maritum. & l. seq.

f Facultates. Vt tamen ipse maritus non egeat [4]: vt ff. de re iudi. l. inter eos. & ff. de re iud. l. in condēnatione personarum. & hoc nisi dolo fecerit maritus, quo minus posśit cautione exposita ab eodem de solido soluendo, si ad meliorē fortunam peruenerit: vt C. de rei vxor. act. §. cum autem. & ff. sol. ma. l. etiā filios. §. l. licet. & ff. pro so. l. verū est. §. id quod. ADDITIO. Item si mulier ipsa esset pauper, ita vt ad ipsius victū tota dos esset necessaria. Itē si res dotalis, vel alia acquisita ex re dotali, extaret: quia non haberet locum beneficium istius text. vt per doct. hic.

g Impēsas. Dic quod impēsæ aliæ necessariæ sunt, vt quibus nō factis, res erat peritura, vel deterior futura. Aliç vtiles, vt q̄bus nō factis res nō erat peritura, sed eis factis res est melior futura. Aliç voluptariæ, q̄ tm̄ rē exornāt: vt ff. de ver. sig. l. impēsç. & ff. de impē. in re. do. fact. l. j. & l. q̄ dicit j̄. §. vtiles. & l. voluptuariç. in primis impēsis dic, q̄ minuūt dotē ipso iure, si cōstat in pecunia & specie, vt si est fundus & pecunia in dotē data: quantū in fundū impendit: tm̄ in pecunia ipso iure deberi desinit. Si vero sol⁹ fund⁹ in dote sit: tūc si tm̄ expēdit simul, vel diuersis vicibus quāti est fundus tūc ip̄o iure desinit esse dotalis, nisi mulier intra annū spōte marito impēsas obtulerit. Si vero non tm̄, nō desinit esse dotalis: sed tādiu totus vel p̄ pte retinet quādiu impēsæ restituant: vt ff. de impē. in rebus do. fact

[1] Gloss. intrat hic materiam cumulationis, de qua vide Bart. Bal. Sal. & Ia. in l. edita. C. de edē. Ioā. Fab. & Angel. hic.

præiudiciales. & isto modo diuisio §. seq. erit quarta la.

[3] Dic quod in isto tit. non ponuntur nisi sex diuisiones. prima in §. ij. secūda in §. sed istç. tertia in §. seques. quarta in §. omnes. quinta in §. actionū sexta hic. Ias. & est de mente aliorum.

[4] Et in hoc deducendo debet attendi modus circa duo. Primo circa quantitatem rei considerantis facultatibus & conditione personæ: vt si posśit operari, & habeat officium, vel artificiū: sibi computetur & fiat deductio istarum operarum: nobilis vero plus expēdat, quam rusticus. Secundo circa quātitatē temporis: puta annorum ipsius mariti secundum formā legis, hæreditatē. in princi. ff. ad. l. Falcid. vt per Ioā. Fab. & Angel. hic.

Potest sustineri, quod tertia diuisio fuit in §.

do. factis. l. quod dicitur. & ff. de iu. do. l. si quis. §. pe. & fi. & hoc in necessariis impensis. Si autẽ vtiles sunt, tunc per act. neg. gest. vel mandati, si mandato mulieris fecit, repetunt. Voluptariæ non repetuntur, etiam si mandato mulieris factæ sunt: sed abradũtur sine læsione prioris status: vt C. de rei vxo. act. §. sed nec ob impensas. & ff. de rei ven. l. in fundo 1. Et secundum hanc distinctionem hunc §. intelligas. & quod dicit in litera, quasi, non denotat improprietatem, sed est impensa necessaria, vt dictum est, sed si vtilis, vel voluptaria, nullo modo locum habet hic §.

a Dos. In pecunia consistens.

b Libris. Vt ff. de impens. in re. do. fa. per totum tit. Acc.

Sed & si quis. CASVS. Præter actiones iam dictas, sunt & aliæ, quibus quandoque persequimur solidũ, quandoq; non. Eiusmodi sunt illæ, quæ dantur contra parentes & patronos, & contra socium. Idem dico in actionibus, quæ competunt contra eum, qui cõuenitur ex sua donatione. hoc dicit. Franciscus.

Impensæ voluptuariæ an possint abradi.

1 Et hoc speciale in vxore, tamen ab alio cuius voluntate factæ fuissent in re sua bñ repetũtur. l. iij. §. si mutuatis. ff. de in rem ver.

† Quid si cũ fratre? & putat Hotomanus hic idẽ ius statuendum esse. cum enim patrõi liberis id concedatur. l. patronus. ff. de re iudic. multo magis parentis liberis hoc tribuendum est.

vt s. eo. §. in bonæ fidei. & C. de compen. l. fin.

i Ex eadem causa. Hodie ex quacunque causa, & in quolibet contractu bonę fidei, vel stricti iuris 2: vt s. eo. §. in bonæ fidei.

k Iam dictum est s. eod. §. in bonæ fidei.

dotales factas, marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessariis sumptibus dos [a] minuitur: sicut ex latioribus digestorum libris [b] cognoscere licet.

In his quatuor casibus reus condemnatur, in quantum facere potest. Ang.

Sed & si quis [c] cum parẽte suo †, patrono've agat: item si socius cum socio [d] iudicio societatis agat, non plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere potest [e]. Idem est, si quis ex donatione [f] sua cõueniatur [g].

Compensationis exceptio obiecta petitioni efficit vt vltro citroque debito compensato, in eo iudex reum petitori comdemnet, quod reliquum tantum debet.

Compensationes quoque oppositæ plerunq; [h] efficiunt, vt minus consequatur, quàm ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadẽ causa [i] præstare oportet *: in reliquum eũ cum quo actũ est, condemnat: sicut iam dictum est [k].

Qui bonis cessit, quãuis postea pinguior arriserit fortuna: nõ tamen vlterius, quàm facere potest conueniendus est.

Cum eo quoque, qui creditoribus [l] suis bonis cessit, si postea aliquid adquisierit, quod idoneũ emolumentum habeat: ex integro [m] in id, quod facere potest, creditores experiuntur: inhumanũ enim [n] erat, spoliatũ fortunis suis insolidum damnari.

TITVLVS VII.

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA EST potestate negotium gestum esse dicitur.

Cognito contractu seruorum ad obligandum dominum, erit cognitum, quid de contractu filij ad obligandum patrem.

Cum eo quoque. CASVS. Adhuc ponit dominus Iustin. nobis aliud exemplum action. in quo exemplo, non semper persequimur solidum, sed aliquando minus solido. Pone, quod habebam debitorem, qui cessit bonis: deinde tamen ad pinguiorem fortunã deuenerit: intento contra eum actionem vtilẽ, quæ mihi ante bonorum cessionem competebat directa: condemnabiturne in actione secunda insolidum? Respond. quod non sed inquantum facere potest. Inhumanum enim esset, quod de postea acquisitis insolidum condemnaretur. hoc dicit. Franc. Aret.

l Creditoribus. Quod fieri potest, ante quam debitum agnoscat, vel in iure confiteatur: vt ff. de cessionib. bon. l. penultima. Prodest autem hæc cessio, vt non ducatur debitor in carcerem: vt C. qui bonis cedere poss. l. j. & quod in acquisito postea conueniatur, inquantum facere possit, vt subiicit.

2 Hæc glo. pessime loquitur, secundũ Iaquẽ videas plen.⁹ In Vetust. quibusdã exempl. Iudex in reliquum &c.

Cessio bonorum in duobus prodest.

c Sed & si quis. Scilicet filius vel libertus, qui agunt venia impetrata: alias puniuntur: vt s. eod. §. pœnales. versi. veluti. ibi, & in eum. Accur.

d Socio Et se confitente sociũ, alias non datur ei hoc beneficium: vt ff. pro soc. l. si vnus. §. vlt.

ADDITIO. Quod verum intellige, si perseueret in negatione vsq; ad litem contest. & negauit in specie esse socium, alias secus: puta si in genere: vt nego narrata, prout narrantur &c. secundum doct. hic.

e Potest. Quod semper accipe detracto tanto, quod possit inde viuere conuentus: vt ff. de reg. iur. l. in condemnatione.

f Ex donatione. Id est, quando non potest soluere, cum donare promisit. Accur.

g Conueniatur. Scilicet condictione ex lege: vt C. de dona. l. si quis argentum. §. sin autem. Et not. quod hic solus conuenitur inquantũ facere potest deducto ære alieno: vt ff. de re iudic. l. inter eos. §. j. & ij. & melius §. finali.

Compensationes. CASVS. Supra vidistis qualiter quandoque per actiones persequimur solidũ, & quandoque non: & hoc per naturam actionis, vt in superioribus patet. Hic autem dicit, quod similiter per actiones quandoque non persequimur solidum propter cõpensationem factam, vel compositam ab homine. hoc dicit. Franc.

h Plerunque. hoc dicit propter actionem depositi, & alias quasdam, in quibus non obiicitur compensatio:

m Ex integro. Videtur sibiipsi cõtraria litera, quod ex integro, & inquantum facere potest, conueniatur, vt subiicit. Sed hic intelligitur, quod insolidum conueniatur, quandiu potest soluere: hoc tamen est deducto semper ne egeat: vt ff. de cess. bon. l. qui bonis. & ff. de reg. iur. l. in condemnatione.

ADDITIO. Vel dic & longe facilius, ex integro, id est denuo, siue iterum, vt sit vna dictio: & ita exponunt doctores periti. Et hoc scilicet, quod qui cessit bonis, potest iterum conueniri, si perueniat ad pinguiorem fortunam: verũ est, nisi pro eo iam sustinuisset pœnas corporales. vel cessionem fecisset culo nudo super lapidem. de hoc gloss. not. in verb. si habens. in c. sicut dignum. §. eos insuper. extra de ho. & in c. peccatum. de regulis iuris. in vj.

Cessio bonorũ facta nõ semper conuenietur, q̃ cessit, etiã si ad pinguiorem fortunã peruenit.

n Inhumanum enim. Bene dico, quod inquantum facere potest deducto &c. non cõueniatur. inhumanum enim &c.

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA potestate est, negotium gestum esse dicitur.

Qualiter conueniamur ex contractibus, vel furtis nobiscum habitis, dictum est: nunc qualiter conueniamur ex habitis cum iis, quos in potestate habemus. Accur.

Quia

Quia tamen. Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Primo ponit continuationem tituli. Secundo, ꝙ filius & seruus æquiparantur. ideo dictum in vno, potest intelligi dictum in alio. Tertio prosequit̃ de contractibus seruorū qualiter & inquantum eorum dominus teneatur. Quarto illud extendit ad filios. Quinto ponit vnum in filio, quod non habet locum in seruo. Sexto redit ad contractum serui. Secunda ibi, Et quia. Tertia ibi, Si igitur. Quarta ibi, Quæ diximus. Quinta ibi, Illud proprie. Sexta ibi, Illud in summa.

Autem

Quia tamē [a] superius [a] mētionē habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias seruorum'que agitur: opus est, vt de hac actione, & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominos've dari solent, diligentius [b] admoneamus. Et quia siue cum seruis negotium gestum sit, siue cum iis, qui in potestate parentū sunt, eadem ferè [c] iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio [d], dirigamus sermonem in personam serui dominiq́ʒ, idem intellecturi [e] de liberisque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his [f] propriè seruetur, separatim ostendemus [g].

Dominus tenetur ex contractu serui insolidū, si cōtrahi iusserit, vel si ipsum, vel liberū hominem naui, vel alicui aliij negotiationi proposuerit actionibus cognominatis, quod iussu, & exercitoria & institoria.

Si igitur iussu domini [h] cum seruo negotium gestum erit: insolidum prætor aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur [i].

Qui seruum aut hominem liberam, naui, tabernæ, aut cuiuis negotiationi præfecerit: In id quod eius rei nomine, cui præpositus fuerit, contractum est, insolidum obligatur.

Eadem ratione [k] prætor duas alias [†] insolidum actiones pollicetur:

Casus. Supra tit. proxi. Sed & si quis cum parente. tractatum est de actione de peculio, quæ datur contra parentem vel dominum pro contractu facto cum filiofamilias, vel cū seruo, sed non plene: & propterea dicit in hoc loco, quod de ea vberius tractare proponit: & occasione inde sumpta, tractat de omni negotio, quod gestum esse dicitur cum eis, qui in nostra potestate sunt. Dicit ergo, siue cum filiofamilias, siue cum seruo negotium gestum sit, quod in omnibus fere eadem natura seruatur: & sine dubio in quolibet articulo possemus tractare & exemplificare de ambobus: quia tamen in his duobus eadem fere natura intelligitur: ne verbosa fiat disputatio, sermonem nostrum in personam serui & domini dirigamus, & idem intelligamus in parentibus & liberis: & de hoc tractabimus ỹ. eod §. illud proprie. ar. eius, quod dicitur, opus est, & de hac actione &c. voluerunt quidam dicere, quod hoc verbum, de peculio, est proprium nomen actionis, nos contra: sed sunt adiectiones, & no. in fin. huius §. h. d. Fran. de Aret.

a Superius. Vt s̄. titulo j. §. actiones autem. & §. sunt præterea.

b Diligentius. Quam supra dictum sit, vel dic diligentius, id est, diligenter.

c Fere. Hoc dicit propter Macedonianum, quod habet locum in filiis, non in seruis: vt ỹ. eod. §. quæ diximus. & propter alios casus, quos ibi dicemus. Accur.

d Disputatio. Not. contra multos docto. qui legendo & consulendo multa & inutilia effundunt, cū paucis vti possint: contra id, quod dicitur, ꝙ gaudent breuitate moderni. nam in multiloquio non deest peccatum. facit l. ampliorē. §. in refutatoriis. cum ibi not. per glo. & doct. C. de appell. Arg.

e Idem intellecturi. Nam similiū * eadē est disciplina: vt hic, & ff. de in rē ver. l. ij §. pinde. & §. quoties.

f In his. Scilicet parente & filio.

g Ostendemus. Vt ỹ. eod. §. quæ diximus.

h Si igitur iussu domini. Supra dictū est, ꝙ tractandū erat de act. siue adiectionibus actionū, quæ competunt propter negotia gesta cū seruis & filiisfa. Videamus igitur primo de illa act. quæ cōpetit propter negotiū gestum cū seruo iussu dñi. Dicit igitur, ꝙ si aliquis iussu domini cum seruo cōtrahat, cum domino cōtraxisse videtur: & ideo contra dñm ei actio insolidum cum hac adiectione, qđ iussu, & insolidum. Fidem enim domini sequi videt̃, qui eius iussu cum seruo cōtrahit. Similiter posset poni exemplum in filio cum quo iussu patris contractum est: sed ne verbosa, i. verborū sit disputatio: idē intelligas in filio & patre, ꝙ dicit in seruo & dño. & sum in ver. Eadē ratione prætor &c. Vidistis duas actionū adiectiones insolidum, adhuc præter illas duas adiectiones prætor ꝓponit alias duas: quarū vna vocatur exercitoria, et alia institoria: & primo ponit exemplum de exercitoria, dicens, ꝙ tunc competit exercitoria, cum dominus nauis, siue nauta, qui exercere dicitur, seruum suum magisterio nauis ꝓposuit, & cum seruo illo contractū fuerit. Datur enim tunc contrahenti contra dñm nauis actio exercitoria insolidum cum præposueri: eum insolidū, & quanquā litera in seruo suo loquatur, idē tamen intelligas in seruo alieno, vel in libero homine magisterio nauis præposito, si cum eo contractum fuerit eius rei gratia ad quā præpositus fuerit: & sic trahit exercitoria nomē suum ab ipso dño nauis, qui alium præposuerit alicui negotio, qui exercitor dicit̃, sed institoria econuerso trahit nomē ab eo, qui certo negotio præponit̃, qui institor appellat̃: & sumus in versic. institoria &c. Supra vidistis, qñ locū habet exercitoria actio: modo videatis qñ locū habet institoria: & certe habet locū cū quis præponit seruum tabernæ, aut alicui negotiationi, & cum eo cōtractum fuerit eius rei gratia, cui præponitur. Tunc enim datur actio cōtra eum ex eo contractu, cum hac adiectione institoria. Qui autem à domino præponitur, institor appellatur. In versi. istas tamen duas actiones &c. casus est talis. Supra diximus, quod locum habet exercitoria, siue institoria, cum seruum suū naui vel tabernæ, vel alteri rei, siue certæ negotiationi dñs præposuerit. Istas etiam duas actiones prætor reddit & donat: & si dominus seruū alienum vel liberū hominē alicui negotiationi præposuerit: quia eadē ratio æquitatis in eo casu inuenit̃ h. d. Fran.

Dñi. s. volētis cū seruo cōtrahi, siue dirigat iussum ad seruū, siue ad cōtrahentē cū seruo, siue subscripserit, siue quocūq; mō cōtractū ratū habuit: vt ff. quod iussu. l. j. §. j. & § sed & si serui chirograp. & §. si ratū.

i Videtur. Vt etiam ab ipso domino debitum condici possit: vt ỹ. eo. §. pe.

k Eadem ratione. Quia fidem domini sequi videtur: vt s̄ proxi §. in fi. Accursius.

† Et hoc quidem in his q̃ contracta sūt respectu eius rei, cui præficiuntur. Nā secus si in alia re contractū sit, non ante ex mutuo à prefectis cōtracto, præficientes conueniri possint.

Exercitoria actio.

Exercitor.

Institoria actio.

Institor.

Et ꝙ d mutuū prebētes huiusmodi negotiatoribus spectare debeāt, vide hic, apud Ioā. Pla.

* Ita gl. nō est Accursij similitudo tamē in vno non coarguit similitudinē in alio. vt not. p Ange. in l. ex pli. facto. i no. ff. de vulga. & pupi. sub.

a Exercitoria. Quæ perpetuo hæredi & in hæredem datur: vt ff. de exerci. l. si tamen. §. fin. Idem in institoria: vt ff. de institor. l. nouissime. Idem etiam de in rem verso: vt ff. quando de pecu. act. anna est. l. quæsitum. in fine.

b Eius rei gratia. Bene dicit, eius rei gratia. Nam si ob aliam rem, puta negotij sui, vel cum esset præpositus ad vehendum onus, ipse accepit mutuam pecuniam, non ad vtilitatem nauis, non tenetur dominus: vt ff. de exercit. l. j. §. non autem.

c Quæstus. Id est, prouentus siue lucrũ. Sed magister appellatur, cui totius nauis anchora, id est, gubernatio cõmendat: vt ff. de exer. l. j. §. magistrum nauis.

d Seruum. Vel liberum: vt in fine huius §.

e Vocantur. Nota quod institoria à præposito, sed exercitoria à præponente vocatur: vt hic, & supra proxi. §.

f Duas. Per hoc, quod dicit duas, excludit primam, quod iussu. Accur.

g Aequitatis. Not. quod vbi eadẽ est æquitas, idem ius statuendum est: sic ff. ad le. Aquil. l. illud. §. cũ enim. in gloss. æstimari. & C. qui. mod. ius patro. pot. sol. §. pari ratione.

Introduxit. CASVS. Præter prædictas actiones, quod iussu, exercitoria & institoria adinuenit adhuc prætor aliam actionem, quæ vocatur tributoria: & habet locum hæc actio, quando domino sciente & iubente in mercibus peculiaribus negotiatur seruus. Tunc enim si aliquis in illis mercibus cum seruo cõtrahat, statuit prætor, quod quicquid in illis mercibus cum seruo contractum est, vel inde receptum, quod totum inter dominum & creditores tributoria agentes distribuatur, & quia domino permittitur distribuere, si contingeret, quod male distribueret dominus, propterea in hoc casu accommodauit prætor hanc actionem, siue adiectionem creditori conquerenti, de mala distributione. h. d. Quidam tamen dicunt, quod non habet locum tributoria contra dominum, nisi in eo casu quando dominus iam male distribuit. tu dic contra. Franc.

h In peculiari merce. Hoc autẽ dicit, nõ in dominica: vt ff. de insti. l. sed & si pupillus. §. pe. [2]

i Negotietur. Ad omnem quoque porrigitur negotiationem: vt ff. de tribu. l. illud. & l. j. §. licet.

k Eius rei causa. Not. quod ad hoc, vt cõpetat ista actio, oportet quod sit contractum illarũ mercium causa, alias nõ competeret: vt per An. hic.

l Minus. Hãc actionem tributoriam dicunt quidam nõ dari, nisi dominus primo distribuat: & dicunt, quod cogitur officio iudicis: & hoc colligitur ex hoc §. quia dicit minus. Sed dico, quod ante & post competit: quia minus tribuit, qui nihil tribuit: vt ff. de tribu. l. illud. §. si cuius dolo. versi. minus. & argu. ff. de verbo. sig. l. minus. & l. verbum amplius. secundum Ioan.

Præterea introducta. CASVS. Iam vidistis naturam diuersarum adiectionum, videlicet adiectionis, quod iussu exercitoriæ, & institoriæ, & tributoriæ: adhuc præter istas sunt inductæ à prætore aliæ adiectiones, quarum vna vocatur de in rem verso, & alia de peculio, & sunt diuersæ à prædictis: quia supradictæ actionum adiectiones, nunquã habent locum contra dominũ pro contractu facto cum seruo, nisi hoc factum fuerit domino volente: sed istæ duæ adiectiones dantur cõtra dominum pro contractibus factis cum seruo, domino ignorante & nolente, adeo, quod si sine domini voluntate negotium gestũ sit: tamen si quid in eius negotium versum fuerit, id totum præstare tenetur dominus: & ad hoc potest agi actione ex illo contractu, cum hac adiectione, de in rem verso. si autẽ non sit aliquid versum in rem eius: tunc potest domninus conueniri quatenus est in peculio, deinde docet quid videtur versum in rem domini: dicens, quod illud videtur versum, quod in rem eius necessario impẽdit seruus, & de expensis necessariis ponit multa exempla. Sed pone, quod seruus alicuius, qui sciẽte dño in negotiis peculiaribus negotiatur, à Titio decem aureos acceperit mutuo, & quinq; aureos creditoribus suis soluerit: reliquos vero quinq; alio modo cõsumpserit, pro illis quinq;, quos in rem domini conuertit, debet dominus insolid

Dic hec verum, si prima actio dabatur hæredi vel cõtra hæredem quia istæ non sunt propter actiones, s. ad iectiones: vt habet in d. l. si tamen. §. fi. secundũ Angel.

Ius idem statuatur, vbi est eadem æquitas.

[2] Not. ex illo. §. pen. differentiã q̃ institoria habet locũ in merce dominica. tributoria in merce peculiari. & si vna egi, & succubui; quia male intẽtaui, possum aliã intẽtare de quo dic, vt ibi per gl. Angel.

quarum altera exercitoria [a], altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis seruum suum magistrum naui præposuerit, & quid cũ eo eius rei gratia [b], cui præpositus erit, contractũ fuerit. Ideo aũt exercitoria vocat̃: quia exercitor is appellat̃, ad quem quotidianus nauis quæstus [c] pertinet. Institoria tunc locum habet, cũ quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi seruum [d] suum præposuerit, & quid cum eo eius rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur: quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocãtur [e]. Istas tamen duas [f] actiones prætor reddit: & si liberum quis hominem, aut alienum seruũ naui aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit, scilicet quia eadem æquitatis [g] ratio etiam eo casu interueniat.

Si seruus in peculiari merce sciẽte domino negotiãs, ex contractu quibusdã creditoribus obnoxius fiat: tũc si quid inde etiam domino debeatur, inter eum cæterosq; creditores merces peculiares secũdum ratam cuiusque portionem inuicẽ contribuuntur: quòd si cui creditorũ minus, quàm oporteat contigerit, actione (quæ tributoria dicitur) aduersus dominum experitur.

Introduxit & aliã prætor actionem, quæ tributoria vocat̃. Nanq; si seruus in peculiari merce [h] sciente domino negotietur [i], & quid cum eo eius rei causa [k] cõtractũ erit: ita prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quodq; inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores pro rata portione distribuatur. & ideo tributoria vocatur: quia ipsi domino distributionem prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus quæratur, quasi minus [l] ei tributum sit, quàm oportuerit: hanc ei actionẽ accõmodat, quæ tributoria appellatur.

Quod ex contractu serui (etiã inscio domino inito) in domini vtilitatẽ versum est, id solidũ soluere cogitur: in rem autem versum intelligimus, si quid seruus impenderit, quo meliorẽ rem dominus habeat, aut nõ deteriorẽ: vt exẽplis aperitur. Quòd si versum non fuit, eatenus tantùm tenetur dominus, quatenus vires peculij sese extendunt.

Præterea introducta est

insolidum conueniri pro aliis vero quinque peculio tenus dominus conueniatur. Si autem omnes decem aurei in rem domini versi fuissent, decem aureos consequetur per actionem de in rem verso. Licet enim vna sit actio siue adiectio, qua de peculio, & de eo quod in rem domini versum sit agitur: tamen duas habet condemnationes. Iudex ergo coram quo de in rem verso agitur, debet inspicerere an in rem domini versum sit, an non. Non enim aliter debet venire ad æstimationem peculij, nisi aut nihil in rem domini versum sit, aut totum. hoc dicit. Franc.

subiicit, duas habet condemnationes scilicet actio de peculio, vnam scilicet pro suo effectu, & aliam pro effectu scilicet actionis de in rem verso. Accursius.

ADDITIO. Hæc opi. glos. φ sint diuersæ actiones verior est: quia habent diuersa nomina, & diuersa media concludendi.

actio de peculio, de que eo, [a] quod in rem domini versum erit: vt quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit: tamen siue quid in rem eius versum fuerit, id totum præstare debeat: siue quid non sit in rem eius versum: id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur.[b] In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessariò in rem eius impēderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundū, aut quamlibet aliam rē necessariam mercatus erit,[c] Itaque si ex decē[d] puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuos accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos verò quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque quidem insolidum damnari debes:[e] pro cæteris verò quinq; eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo, scilicet apparet, si toti decē aurei in rem tuam versi fuerint: totos decem aureos Titium cōsequi posse. Licet[f] enim vna est actio, qua de peculio, deq; eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione[g] agitur, antè despicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculij æstimationem transit, quàm aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum.

In peculio dicitur esse id, quod superest deducto eo, quod debetur domino, dummodo nō debetur vicario serui. hoc dicit. Are.

Cùm autem quæritur, quantum in peculio sit: antè deducitur, quicquid seruus domino,[h] eive, qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solùm peculium intelligitur. Aliquando tamē id, quod ei debet[i] seruus, qui in potestate domini sit, nō deducitur ex peculio: veluti si is[k] in

a De que eo. Caue tibi: quia de duabus actionibus simul dicit, scilicet de peculio, & de in rē verso.

b Patitur. Facit ff. de pecu. l. si quis seruum, §. etiam. & hic adiunge §. cæterum. qui est infra.

c Mercatus erit. Facit. ff. de in rem verso. l. ij. §. proinde.

d Ex decem. Quia quot sunt consumpti, in tot debet teneri: vt s. prox. i. §.

e Damnari debes. Facit ff. de in rē verso. l. si pro patre. §. idem.

f Licet. Hoc punctum quod est hic, ita praue intelligunt quidam, quod quicūque agit de peculio, videtur intentare illam formulam, agere & scilicet de in rē verso: vt hic, & ff. de in rem verso. l. filiusfamilias. in fin. & ff. de pecu. l. j. §. est autem. quæ opinio necessaria esse videtur. Nam cum de peculio agitur, debita peculiaria computantur, & ita quod seruus debet domino, & dominus debet seruo naturaliter: quia quod seruus impendit in rē domini, venit in actione de peculio: vt ff. de pecu. l. quā Tuberonis. §. in peculio. versic. sed & hic quod nihil aliud est, quā de in rem verso agi. & ita qui agit de peculio, & de in rem verso agit. Sed Io. dicit, quod diuersę sunt actiōes, & actionū formulæ, nec qui formulā vnius ꝓponit, alterius formulam proponere videtur. Nec ob. dicta l. de pecu. l. j. §. est autem. quia licet ibi videatur sub actiōe & edicto de peculio actionē de in rē verso proponere: tamen non demonstratur edictum, quod sit de peculio tantū. sed generale, quod dicit de omni eo, quod sit cum eo, qui in aliena est potestate: vt in ea. l. j. §. verba autem. Itē nō ob. dicta l. filiusfamilias, in fi. quia duo ad effectum proponit de in rem verso, qui proponit de peculio, nō quo ad formulā: & eodē modo expone quod hic dicitur, vna est actio de peculio, & de in rē verso. i. ille, qui proponit actionē de peculio, cōsequitur effectū actionis de in rē verso. Et quod

g Actione. Scilicet de peculio.

Cū autē. CASVS. In fin. prox. §. habuisti, φ tūc demū transeundū est ad æstimationem peculij, qū nihil est in rē dñi versum, vel nō totū. Sed domine pro Deo dicatis mihi qualiter in isto casu debuit ęstimari peculium? Frater mī. cum quæritur quantū peculiū sit: solū quod supererit deducto eo, φ domino debetur, & etiam eo, φ illis debetur, qui in sua potestate sunt vel tutela, aliud φ superest, dicitur esse in peculio: & sum in versic. Aliqn̄ tamē. Iam intellexistis, φ peculiū intelligitur illud quod remanet deducto eo, quod dño debet, & etiā illis qui in eius potestate sunt: quandoque tamē contingit, φ dñs nō primo deducit quod seruis suis debetur, puta si habeam seruum ordinariū, & ipse habeat seruū vicariū, & ordinarius meus debeat mihi centum & vicario suo l. ego postea conuentus acti. de peculio pro cōtractu serui ordinarij. prædeducam illa cētū, q̄ mihi debebat, potero ne deducere illa l. quæ seruo suo vicario debebat? dicit φ non. Et rō huius est hęc: qa leges iponūtur reb9, & nō verbis. Si enim dñs deduceret debitū vicarij de peculio ordinarij, et illud poneret ī peculio vicarij: hoc nihil aliud esset, quā vna manu auferre de peculio ordinarij, & alia manu ponere idem in peculio ordinarij, cum peculium vicarij sit peculium ordinarij. h. d. Franc.

h Dño. s. debet. Cū enim inspecto iure naturali seru9 liber sit, apparet, φ naturaliter potest obligari etiam domino suo: vt ff. de condic. inde. l. si id quod. & ff. de pecu. l. nec seruus. & s. de fideiuss. §. j. Accur.

i Debet. q. d. Et id deducit, quod debet dare seruus his, qui sunt in potestate, vt conseruis suis, & filiis dñi, & pupillis dñi: vt ff. de pec. l. peculiū autem. in princi.

k Si is. s. cui debeē, puta habeo seruū castaldū, qui ordinarius dicitur, qui habet sub se aliū, qui vicarius dicitur, si ordinarius aliquid debet vicario, & conuenior de peculio ordinarij, nō deducā, qd vicario debetur. & est ratio in prōptu: quia si deduco pro vicario, adhuc remanet peculiū ordinarij, & ita frustra fieret deductio, cum semper maneret ordinarij peculium.

Actio de peculio, & de in rem verso sunt diuersæ.

Textum exponit.

Seruus ordinarius. Seruus vicarius.

Castaldus is seruus dicitur ab Alcia. in cōmentarijs ad l. lecta. ff. de reb9 cred. ī verbo. de domo. cui casæ seu domus cura est demandata.

Ipsius.

a Ipsius. Scilicet ordinarij.
b Quod eo pertinet. Id est, quod modo sub nube dixi: obtinet in hoc casu.
c Seruus. Scilicet ordinarius.
d Eius. Scilicet ordinarij.

ipsius [a] peculio sit. Quod eò pertinet [b], vt si quid vicario suo seruus [c] debeat, id ex peculio eius [d] non deducatur.

Cui competit actio institoria, vel exercitoria, vel quod iussu, competit etiam de peculio: & in actiõe de peculio, totius eius, quod est in peculio, ratio est habenda: in tributoria solũ eius circa quod negotiatur. Quapropter quando que expedit agi vna, quandoque alia. Aretinus.

Cæterùm [e] dubium non est, quin is quoque, qui iussu domini contraxerit, cuiq; institoria, vel exercitoria actio competit de peculio, deq; eo qđ in rẽ domini versum est, agere posit. Sed erit stultissimus, [f] si omissa actione, qua facilimè solidum [g] ex contractu consequi posit, se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse: vel habere seruum peculium, & tantùm habere, vt solidum sibi solui posit.

Hæc inter actionem de peculio & tributoriam inest differentia. quod in priori quod domino debetur ante omnia deducitur: in posteriori verò dominus tanquam extraneus cum cæteris creditoribus in tributum vocatur: item in illa totius peculij ratio habetur: in hac eius tantùm, in quo negotiatus est seruus: quò fit vt quandoq; vna, quandoq; altera experiri expediat.

Is quoq; [h] cui tributoria actio competit: æquè de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modò [i] tributoria expedit agere, modò de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est: id est, quod domino debetur, non deducitur: sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio antè deducitur, [k] quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quòd in hac actione [l] totius peculij ratio habetur: at in tributoria eius tantùm, quo negotiatur. [m] Et potest quisque tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiã minima negotiari: maiorem autem partem in prędiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem vel illam eligere [n] debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse, de in rem verso agere debet.

Dicta de dominis & seruis intelliguntur in parentibus & liberis.

Quæ diximꝰ [o] de seruo

Ceterum dubium. CASVS. Dixi Iustinia Dominae supra fecistis mentionem de adiectionibus. & duas vltimo posuistis, scilicet de peculio, & de in rem verso: sed domine, posuistis eas vltimo, propterea, quia non dantur in casibus, in quibus aliæ quatuor dãtur? Frater respond. dominus Iustini. nõ: imo nulli dubiũ est, quin ille, qui iussu domini contraxit, posit etiam de peculio vel de in rem verso agere, sed stultissimus esset si omissa action. quod iussu, per quam facile solidum consequi posit, transeat ad difficultatem probandi in rem domini versum, vel probandi, quod tãtum sit in peculio, quod solidum per actiones illas consequatur & sumus in versicu. is quoque. Scire debetis, quod ille etiam cui competit tributoria, potest agere de peculio, & de in rem verso, & quandoque expedit plus agere tributoria: quia in tributoria non habet dominus priuilegium deductionis, seu prædeductionis, sed cum aliis creditoribꝰ vocatur in tributum. Aliquando (dicit) plus expedit agere de peculio: puta si non fuerit contractũ in toto peculio, sed in quadam merce peculiari, quæ est in tertia, vel in quarta parte peculij: maior autem pars peculij non est in merce, sed in prædiis & mancipiis & fœnebri pecunia: & tũc si agat tributoria, habebitur nõ solum eius merces, in qua negotiatur, sed & id quod inde receptum est. Si autem de peculio agat, habebitur ratio peculij totius: & propterea debet quis caute prouidere & eligere illam actionem, quæ magis sibi proficere posit. Sed quicunque potest probare in rem domini versum, de in rem verso agere potest, vel debet. hoc dicit. Franciscus de Aret.

e Cæterũ. Diximus s. in illo §. præterea. quod is agit de peculio, qui contrahit cum seruo inuito, vel ignorante domino, vnde videtur, quod qui cõtraxit eo volente, puta iussu suo, non posset agere de peculio: sed tamen aliud est, ideo dic cæterum, pro sed.

f Sed erit stultissimus. Not. quem esse stultum, si eligat malum, cum posit eligere bonum: vt in authentic. quibus modis nat. effi. sui. §. j. colla. vj. Vnde versus, Qui videt vtilius & sumit deteriora: Absit ei radius luminis absque mora. Accursius. Electio debet esse de meliori.

g Solidum. Nota, quod habens duas actiones, vnam ex qua solidum consequi posit, & aliam cum diminutione, debet intentare illam, ex qua solidum consequatur. Angelus.

h His quoque. Facit ff. de tribut. l. aliquando.

i Modo. Id est, aliquando.

k Ante deducitur. Not. quod in actione de peculio dominus est priuilegiatus: q̃a primo sui debiti ratio habetur: de quo supra eodem, §. præterea. Angelus.

l In hac actione. Scilicet, de peculio.

m Negotiatur. Et quod inde receptum est: vt ff. de tribu. l. procuratoris. §. mercis. versicu. per hanc. & s. eod. §. introduxit. Accursius.

n Eligere. Et post quam elegerit, non variabit: vt ff. de trib. l. quod in hæredem §. eligere. nisi fuerit deceptus quando primam elegit: vt ff. quod cum eo, qui in alie. potest lege, sed si ex parte. §. finali.

Quæ diximus. CASVS. Quæ diximus de illo, qui contraxit cum seruo, intelligatis & in eo, qui cum filio vel filia, nepote vel nepte contraxit. Item licet idem sit de seruo quo ad dominũ, quod in filio quo ad patrem, & econuerso, aliquid tamen speciale est in filio, quod non habet locum in seruo, scilicet senatusconsultum Macedonia quod prohibet filiofamil. mutuari, quod non loquitur de seruis. Quare autem senatusconsultum Macedo. introductum fuerit: melius habetis in litera, quam in aliqua parte iuris hoc dicit. Franciscus.

o Quæ diximus. A princ. titu. vsque huc.

& domino, eadem [a] intelligimus, & de filio & filia, & nepote, & nepte, & patre auove, cuius in potestate sunt.

Qui filiofamilias in patria potestate constituto mutuã dederit pecuniam, is neque in patrẽ, neque in filium (etiam postquã sui iuris effectus est) vllam habet actionem, Senatusconsulto Macedoniano ita constituente.

Illud propriè seruatur in eorum persona, quod Senatusconsultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dare eis qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio, tam aduersus ipsum † filium filiamve, nepotem neptemve (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quàm aduersus patrem [b] auumve, siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo senatus [c] prospexit: quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur.

Actione quod iussu, vel de in rem verso, vel institoria, vel exercitoria potest agi directo cõtra patrem vel dominum ex contractu filij vel serui. Aret.

Illud in summa admonendi sumus, id, quod iussu patris, domini've contractum fuerit, quod'que in rem eius versum erit: directò [d] quoque posse à patre, domino've condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, cui exercitoria, vel institoria actione tenetur, directò posse condici [e] placet: quia huius quoque iussu contractum intelligitur. [f]

TITVLVS VIII.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Quoties alienus seruus noxã seu damnum cuipiam intulerit, actio noxalis aduersus dominũ instituitur: quasi condemnatus fuerit, ei licet, aut damnũ soluere, aut ipsius serui datione, dãni vitare æstimationem: is tamẽ cui noxæ deditus est, quamuis dominus serui sit effectus, eum tamen postea damnum resarcientem manumittere cogitur.

a Eadem. Quantum ad actiones supradictas: sed in quibusdam non conueniunt, * vt in mutua pecunia, quod dic vt j. proxi. §. Item filius potest subire iudicium & arbitrium, & patrem obligat quasi ex cõtractu de peculio, sed seruus non: vt ff. de pecul. l. iij. §. si seruus. & §. idem scribit. & C. de iudi. l. seruus. ‖ Item filius fideiubere potest: & patrem de peculio obligare: vt ff. de pecu. l. iij. §. si filius. sed seruus non ff. de fideius. l. seruus. & l. sequen. & propter hoc dixit fere s. eo. §. j.

b Aduersus patrem. Etiam de peculio nõ tenetur pater: vt hic dicitur, & C. ad senatusconsultum Macedon. l. si filius. & cau te colligitur. C. ne fil. pro patre, vel pater pro filio l. j.

c Senatus. Scilicet senatusconsultũ Macedonian. vt ff. ad Macedoni. l. j. quod cessat in multis casibus, scilicet xj. Primo, si fuerit miles filiusfa. vt C. ad se. cõ. Macedonia. l. fin. Itẽ si dixerit se patremfami. vt C. ad se. con. Mac. l. fi. Item si publice paterfa. videbatur: vt ff. ad senatusc õ. Mace. l. si. quis patremfami. Item si fuerit in scholis: vt ff. ad senatusconsul. Macedonian. l. sed Iulianus. §. quod dicitur. & C. eodem, l. Macedoniani. Item si alij creditori soluit: vt ff. ad senatusconsult. Macedon. l. tametsi. sed Iulianus. §. penultimo. Item si factus paterfamilias debitum primum contractum quocunque modo agnouit: vt C. eod. l. Zenodorus. Item si vertit in rem patris: vt ff. eod. l. sed Iulianus. §. proinde si acceperit. Item & si non accepit, vt verteret in rem patris, postea tamen vertit: vt ff. eo. l. sed Iulianus. §. proinde. versicul. sed & si ab initio. Item cessat quando pater consensit, vel præsens non contradixit: vt ff. eodem, lege, sed Iulianus. §. quamquam. & l. si tamen sciente. & C. eodẽ, l. si permittente. Item si postea pater ratum habeat: 2 vt C. eod. l. fina. in princip. Item si paterfamil. factus soluere cœpit: vt ff. eod. l. sed Iulianus. §. fin. & l. sequen. Alias autem locum habet, vt non teneatur pater, vel filius, siue pecunia fuerit mutuo data, siue aliud in fraudem senatusconsult. vt ff. eod. l. si filiusfamilias. §. is autem. & l. sed Iulianus. §. mutui dationem.

Illam in summam. CASVS. Dixi Iustiniano: Domine, satis dixisti de natura istarum actionum. Frater, dicit ipse, verũ est. Adhuc in summa debes scire, quod si aliquis contraxit cum filio, vel cum seruo iussu patris, vel domini, vel in rem patris, vel domini aliquid versum fuerit, poterit agere cum patre vel domino, ac si cum eo contraxisset, & ab eo cõdicere directa actione, vel institoria, vel quod iussu, vel alia. Ipse eñ qui potest agere exercitoria, vel institoria, poterit agere directa contra dominum, vel patrem: quia iussu ipsorum contraxisse videtur. Semper enim, qui instituit, vel præponit, quasi iubere & velle videtur, quod cum eo ageretur. hoc dicit. Franciscus.

d Directò. Id est, certi condictione directa, non adhibita hac adiectione de peculio, vel de in rem verso. Sed nunquid supradicta sex nomina, scilicet, quod iussu, exercitoria, tributoria, de peculio, & de in rem verso, sunt nomina actionum? Respondent quidã, quod sic: & faciunt pro eis infinitæ leges, quæ dicuntur de action. de peculio, & sic de singulis, vt patet etiam in rubric. cuiuslibet titul. Sed Ioan. contra. Dicit enim quod sunt actionum adiectiones, non actiones. & facit pro eo. ff. de negotiis gestis. lege, mandasti. & ff. de pecu. l. iij. §. cui congruit.

ADDITIO. Nota, quod istæ actiones sunt adiectiuæ, non autem proprium nomen actionis. Et idem not. gloss. in leg. si tamen plures. §. fina. ff. de exerci. & in lege, iij. §. si filiusfamilias. ff. de pecul. Ang lus.

e Condici. Scilicet certi condictione, non adhibita hac adiectione, institoria. Item & de in rem verso: vt ff. de in rem verso. l. j. in princip.

f Intelligitur. Facit ff. de edendo. l. prætor. §. sed & si seruus. & ff. si cert. peta. l. si institorem.

' Vide
ic i hoc
ij. diffe-
ntias per
l. de pla.
‖ Quali-
ter autem
fit execu
tio filio
condẽna-
to: habe-
tur. j. tit. j.
§. fi. Ang.
† Regu-
lariter ta-
men filius
fami. obli
gari põt
dẽpta hac
mutui cã,
& voti, i-
ta vt si nõ
sit soluen
do detru-
datur in
carcerem:
vt l. cum
filij. C. q
bo. cede.
licet glos.
sentiat cõ
tra. Et in
hoc nõ re
cte: vt in
lege iij. §.
sed vtrum
in ver. cõ
ueniri. ff.
de nu. Et
adde q si
exceptio.
Macedo.
fuerit o-
missa post
sententiã,
opponi
potest si-
cut plures
aliæ no. in
l. tametsi.
ff. ad Ma.
& C. de iu
ris & facti
igno. l. j.
2 Dic i-
dem si ta-
cite ratũ
habuisse
dicatur vt
quia rece
perat lite
ras à filio
cõtinẽtes
quod pe-
cunias mu
tuo acce-
ptas solue
ret, & nõ
est statim
protestat⁹
de contra
ria sua vo
luntate: vt est tex. in l. si filiusfami. ff. ad Macedon. Angel.

Quod iussu, exercitoria, & ceteræ non sunt actiones, sed actionũ adiectiones.

DE NOXALIBVS actionibus.

Non solùm ex contractibus eorum, qui in nostra potestate sunt, conuenimur: sed etiam ex delictis: & quia pro eis noxaliter agitur, ideo de noxalibus ponitur. Accursius.

ADDITIO. Ad istam continuationem facit l. prima. ff. eodem.

EX maleficiis. Totus iste tit. diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit qualiter deditio pro noxa habet locum in seruo delinquente. Secundo, an habeat locum in filiofamilias. Secunda ibi, sed veteres. noxalibus actionibus, sufficeret pro toto titu. In §. tamen isto dicitur, quod si dominus conueniatur pro maleficio serui, dando seruum liberatur: & in isto casu licet dominus pro delicto serui, & non pro facto suo seruum tradat ipsi actori: tamen dominium transfert in ipsum actorem, sicut transfert dominium serui in tradendo seruum pro proprio facto: puta si vendidisset eum. Veruntamē scire debetis, quod si seruus datus pro noxa, quæsita pecunia ab amicis suis, damnum velit resarcire: auxilio prætoris manumittetur, quod est mirabile: sed hoc est in fauorem libertatis. h. d. Fran. de Are.

† Scilicet priuatis. nā ex publicis delictis ipse seruus accusationem sustinet. l. ij. C. de accusa. l. hos accusare. §. omnibus. ff. illo tit. l. penul. §. vlti. C. de noxal. actio. nec ad publica delicta ptinet noxæ appellatio. Vnde & qui stipulatus est seruum noxis solutū quæri non potest de criminib^s publicis. le. hęc stipulatio noxis. ff. de ver. obli. Fran. Balduin^o hic.

" Vide q̄ hic annotauit atque inibi quā calumnia se Valla hunc lusit nianilocū reprehendat. Aegi. Per.

Noxa & noxia differunt.

[illegible] Quæ sui à legislatore, in quibus habent locum noxal actio. Et ipse respon. dicens, quod introductæ sunt ex maleficiis seruorum. Et ponit exemplum in litera de diuersis maleficiis, pro quibus dantur actio. noxales. In quibus noxal. actio. si condemnatus fuerit dominus noxaliter cōuentus, liberum est ei soluere æstimationem dāni, vel dare seruum pro noxa. Sed domine, quid est noxa? dicit ipse: Noxa est ipsum corpus. quod delinquit siue nocet: noxia est ipsum maleficium, proprie loquēdo promiscue tamen vtimur his verbis: scilicet, noxia & noxa. & sum in versic. Summa autē. in quo pone sic casum, Quæsiui à legislatore, quare fuit constitutum, quod dominus, qui conuenitur act. noxali, possit liberari dando seruum pro noxa: Frater, dicit ipse: hoc summa ratione fuit introductum. Iniquum enim esset, si seruus per nequitiam suam domino suo vltra æstimationem corporis sui posset damnum dare. hoc dicit. Franciscus de Aret.

EX maleficiis [a] † seruorum, veluti, si furtū fecerint, [b] aut bona rapuerint, aut damnū dederint, aut iniuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato [c] permittitur, aut litis æstimationem [d] sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere. Noxa † autē est ipsum corpus, quod nocuit, id est, seruus: noxia [e] ipsum maleficium: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Summa autem ratiōe permissum est noxę deditione fungi. Namque erat iniquū, [f] nequitiam eorum vltra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

Pro delicto serui dominus liberatur dādo seruū pro noxa: & in damnum passum trāsfertur dominium: quod auocari potest, si dominus emendet damnum, & velit eum manumittere. Aretinus.

Dominus noxali iudicio serui sui nomine [g] conuentus: seruum actori noxæ dedendo liberatur: [h] nec minus [i] in perpetuum eius serui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, seruus resarcierit quæsita pecunia: auxilio [k] prætoris inuito domino manumittetur.

Noxalium actionum quedā sunt ciuiles, & quedam pretoriæ. Areti.

Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus: aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti [l] ex lege duodecim tabularum: damni, [m] iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

Omnis ad quem seruus delinquens transit, noxaliter conuenitur. Et noxaliter etiā quis punitur pro delicto liberi hominis facti postea serui. Are.

[a] Ex maleficiis. Idem est, ex quasi maleficiis: vt ff. nau. caup. sta. l. fi. §. seruorum, & de hoc plene diximus s̄. de act. §. actiones autem.

[b] Furtum fecerint. Sup. extraneo. & idem in sequentibus articulis. Nam cum domino talia committendo, agi non potest: vt s̄. de obliga. ex delict. §. ij. qui. & ff. de noxa. l. cum seruus.

[c] Domino damnato. Nescienti cum relinqueret seruus: vel scienti, tamen prohibere valenti: alioqui insolidum tenetur: vt ff. de noxal. act. l. ij. & l. in delictis. & C. eod. l. ij.

[d] Aestimationem. Puta decē, ad quæ semper est obligatus: sed liberatur dando animal scilicet quousque actione iudicati conuenitatur. vt ff. de re iudi. l. miles. & decem. & ff. de peti. hære. l. item veniunt. §. cum prædiximus. Accursius.

[e] Noxia. Vnde versus: Noxia delictum, delinquens noxa vocatur. sed quandoque vno pro alio vtimur.

[f] Iniquum. Sed quandoque iniquum esset officium alicuius esse sibi damnosum, secūdum Io. vt ff. de furt. l. si seruus communis. §. quod vero.

Dominus noxali. [illegible] Quod iam dictū est de

[g] Serui sui nomine. Not. quod dominus tenetur nomine serui, et ita debet fundari libellus secundum Ange. Are.

[h] Liberatur. Sed cum seruus non sit in obligatiōe, sed damni æstimatione: vt ff. de re iud. l. miles. §. decem. quomodo dādo seruum liberatur, cum aliud pro alio inuito creditore solui non possit: vt ff. si cert. peta. l. ij. §. j. Res pō. speciale est: quia iniquum est serui nequitiam vltra ipsius corpus extendi: vt supra eodem, §. summa.

[i] Nec minus. Quasi dicat, licet detur pro alio scilicet & pro delicto, vel æstimatione delicti: tamen dominium transfertur.

[k] Auxilio. Sed nonne iniquum est auferri, quod perpetuo sibi quæsitum est, vt modo dixerat: & probatur ff. rer. amo. l. non enim. Sed certe est speciale fauore libertatis. sic & alias C. de patr. qui fil. distra. l. ij. & ff. si lib. ingenuus esse dic. l. ij. sic & ff. de hæred. instit. l. pignori. Accur.

[illegible] Et dicit hic Ange. quod redimens aliquem ab hostibus (qui hodie intelliguntur infideles) potest enim retinere loco pignoris, vt seruiat sibi per quinquennium, nisi se redemerit l. senatus. §. fi. ff. de lega. j. & l. j. C. de captiuis.

Sunt autem. [illegible] Ego dixi Imperatori: Domine, vellem scire, an actiones illæ noxales procedant à iure ciuili, an à prętorio. Et dicit quod ab vtroque iure procedunt. Est enim vna actio noxalis, quæ procedit à lege xij. tabula. scilicet actio furti non manifesti. Est & alia noxalis, quæ descendit à lege Aqui scilicet damni iniuriæ. & aliæ sunt actiones noxales, quæ descendunt à iure prætorio: veluti vi bonorum raptorū, & iniuriarum. Francisc.

[l] Furti. Scilicet non manifesti. Nam actio furti manifesti est prætoria: vt j. de perpe. & temp. act. §. j.

[m] Damni. Scilicet, actio.

Omnis

1 Ista g[…] nō est A[…] cursij.

[…] Vel di[…] vt dici[…] Bar. in[…] l. miles. […] j. de re i[…] quia im[…] seruus […] rat inso[…] tione […] de ipsu[…] soluēdo […] berat: […] arg. l. si […] stipulat[…] fuerit. […] de solu. […] Ang.

Omnis autem. CASVS Scire debetis, quod omnis actio noxalis caput sequitur. vnde si seruus tuus damnum dederit, & postea incipiat alius eū possidere, agitur noxaliter contra nouum dominum ipsum seruum possidentem, vel si manumissus fuerit, tunc poterit directo cōueniri de delicto suo: & similiter contingit e conuerso plerunque, quod ille qui tenebatur directo primo ex delicto suo, postea incipiat teneri noxaliter. & de hoc exēplificat dñs Iusti satis in litera. h. d.

Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nā si seruus tuus noxiā commiserit [a]: quandiu in tua potestate sit [b], tecum est actio: si autem in alterius potestatem peruenerit, cū illo incipit actio esse. at si manumissus †fuerit: directò [c] ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is seruus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro [d] tradidimus) incipit tecū esse noxalis actio, quæ antè directa fuisset.

Ex delicto serui proprij nulla competit domino actio, etiam si postea alienetur, vel manumittatur. Idem in seruo alieno, qui efficitur ipsius damnum passi. Item ex delicto domini non datur actio seruo libero facto. Arc.

Annota, Quoties ab initio actionis ortus impeditur, quanquam res ad eum casum perueniat, in quo nasci actio posset, nihilò magis suscitatur vel oritur actio: è regione autē, quæ semel nata est obligatio, si in eum casum res perducatur, à quo initiū capere non posset, euanescit.

Si seruus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Nāque inter dominum, & eū, qui in potestate eius est, nulla obligatio [e] nasci potest. Ideoque & si in alienā potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso [f], neque cum eo, cuius nūc in potestate [g] sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit [h]: interdicitur [i] actio: quia in eū casum deducta sit, in quo consistere non potuit [k]. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere non potest [l]. quemadmodū si dominus in seruum suum aliquid cōmiserit: nec si manumissus, aut alienatus fuerit seruus, vllam actionem cōtra dñm habere potest,

Veteri iure filiifamil. noxiam inferentes, nō secus atque serui, noxæ dedebātur: quod vtpotè asperum & inhumanū hoc iure exautoratū fuit: cū filiusfamilias quid deliquit, ipse cōueniri possit

Sed veteres quidē hoc & in filiisfamiliarū masculis & fœminis admisere [m]. Noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatē rectè respuendam esse existimauit [n]: & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur, filium suū, & maximè filiam in noxā alij dari, vt

a Commiserit. Scilicet extraneo.

b In tua potestate sit. Vel dolo fecisti quo minus sit. nam tunc vtilis noxalis locum habet: vt ff. eod. l. si bo. fi. d. & l. electio. §. si is.

c Directo. Hic distingue an seruus deliquit, an contraxit. primo casu si in dominum, non tenetur postea factus liber: vt s. de obliga. quæ ex delic. §. ij. qui. & j. proxim. §. & ff. de fur. l. serui & filij. Si in extraneū tenetur directo, vt hic, Si autem contrahat, & fuerit connexa gestio illa, quā gesserit in seruitute, cū ea quam in libertate fecit, tenetur, non alias: vt ff. de nego. gest. l. eum actum. & C. an seruus ex suo facto. l. iij. in fi. nisi in casu: vt C. de peti. hæreditat. l. fina. §. pen. in fine.

ADDITIO. Alios etiā casus habes notatos in l. eum actū. in gloss. reddere. ff. de neg. gest.

d Primo libro. Vt supra de iure perso. §. penultimo.

Si seruus domino. CASVS. Pone, quod seruus deliquerit cōtra dominum suum: certe de hoc nulla obligatio prodita est: quia nulla est actio ciuilis inter dominum & seruum. & adeo hoc verum est, vt si nouum dominum cœperit seruus ille, qui cōtra dominum deliquit, obtinere: vel si liber factus fuerit: non possit quondam dominus contra eum agere, nec nouum dominum noxaliter conuenire. Sed quid si seruus alienus aliquid deliquerit contra te, & postea factus fuerit seruus tuus, poterisne agere cōtra dominū quondam serui tui nunc ex illo delicto? Et respōdet dominus Iustinianus, quod iam finita est illa actio, quæ primo competebat. Deducta est enim in eum casum, à quo non poterat incipere: & quāuis postea illum seruum alienaueris, adhuc non poteris contra eum agere, sicut nec poterit seruus alienatus vel manumissus in quem dominus suus deliquerat agere, contra ipsum. hoc dicit. Franciscus.

e Obligatio. Id est ciuilis, sed naturalis sic: vt supra de fideius. §. j.

f Cum ipso. Manumisso: vt hic, & C. eodem l. j. in fin. Accursius.

g In potestate. Cum alienatus est. Et facit ff. de pecu. l. & ancillarum. §. si seruus. versi. sed si alieno. Accursius.

h Esse cœperit. Ante litem cōtestatam. Nam post litem contestatam non intercidit: vt ff. eodem, l. si alienus seruus. Et est ratio: quia imputatur ei quare alienauerit: vt ff. eod. l. quemadmodum. in princip.

i Interdicitur. Facit ff. de minor. l. verum. in fin. j respon. & ff. de legat. j. l. legatarius. in fine.

k Non potuit. Scilicet noxalis actio. Et not. rem impediri, si deducitur in eum casum, à quo incipere non potest. argu. supra, de le. §. ex cōtrario.

l Non potest. Argum. ff. de ca. & po. re. l. ij. §. alias. de ca. diminu. l. secunda. §. ei qui.

Sed veteres. CASVS. Dixi vobis qualiter dominus conuenitur actione noxali, & qualiter poterit se liberare dando seruum pro noxa. Hoc etiam habebat olim locum in filiis vtriusque sexus. Noua autem constitutio recte respuendam hanc asperitatem existimat, & statuit hoc solum in seruis habere locum: & maxime quia veteres legum authores scripserunt filiosfamilias pro delictis eorum conueniri posse. hoc dicit.

m Admisere. Iure veteri dabatur filius pro noxa, vt seruus, vt hic. Item occidebatur licite à patre sicut seruus à domino: sed hodie non sic: vt supra, de his, qui sunt sui vel alie. iur. § ij. & supra de iure perso. §. iij. & ff. de liber. & posthu. l. in suis. in fi. & C. de par. potesta. l. fina.

n Existimauit. Vt hic, & C. de fur. & ser. cor. l. apud antiquos. in fine. Accur.

† Et idē si seruus moriatur quoniam tūc extinguitur crimen & dominus liberatur, etiam si dominus possidere desijt ante quā conueniatur: vel antequam in mora iudicij accipiē di, l. elegāter, §. si is quem. ff. e. secundum Ioann. de Pla.

Furti non manifesti actio esse ciuilis. Furti vero manifesti prætoria.

Seruus manumissus an teneatur de gestis in seruitute.

Filius olim pro noxa dabatur & à patre licite occidebatur.

Et ideo quia hoc nō erat. etiā de iure digestorum necessario sequitur, quod iste text. debet intelligi ante iura digestorum Ang.

a Pene. Id est fere: vel pœnæ nominaliter. scilicet per corpus pœnæ & tunc diphthõgatur: quasi dicat, per corpus filij patientis pœnam.

b Pudicitiæ fauor. Nota quod pudicitia est multum fauorizanda. facit l. nec ei. §. pe. ff. de adop. Ang.

Contumacia filij, an faciat quod actor mitti debeat in peculium profectitium.

pene a per filij corpus pater magis, quàm filius periclitetur: cùm in filiabus etiam pudicitiæ fauor b hoc bene excludat. Et ideo placuit, in seruos c tantummodo noxales actiones esse proponẽdas: cùm apud veteres legum commentatores inuenerimus sepius dictũ, ipsos filiosfamilias d pro suis delictis posse cõueniri e.

c In seruos. Id est, propter seruos.

d Filiosfamilias. Non etiam patres: vt si filiusfamilias iudex litem suam fecerit male iudicando: vt ff. de iudic. l. si filiusfamilias. vel si damnũ alicui dederit proiiciẽdo, eo separatim habitante à patre: vt supra de oblig. quæ ex quasi delic. §. si filiusfamilias. & ff. de iis, qui deiec. vel effude. l. j. §. si filiusfamilias. & de his legibus dicit hic, cum dicit antiquos commẽtatores. Accursius.

e Conueniri. Scilicet directo: vt ff. eo. l. noxali. & l. sequẽ. quibus filiis condemnatis datur in patrem actio in factum de re iudicata in peculium: vt ff. eod. l. & si condemnatus. & ff. de pecu. l. iij §. item scribit. Sed quid si iudicium filius accipere noluit: imo contumaciter non venit, an mitti actor debet in possessionem peculij profectitij? Videtur quod non: quia ex delicto filij non debet conueniri pater, vt hic dicitur. Econtra videtur quod sic, quia alias dicit lex, quod potest cedere bonis in peculio tali: vt C. qui bon. ced. pos. l. cum & filij in eo quod dicit: vel à patre &c. Sed huic verbo respond Aldricus quod dicta lex, cum & filij. loquitur de castrensi, vel de eo, quod habet à patre sibi eunti in castra, donatum, quod etiam castrẽse dicitur: vt C. fa. ercissun. l. si filiusfamilias.

* Obserua diligenter gl. hanc quæ tradit differentiam l. Aquil. quæ est aduersus liberũ hominem & noxalẽ quæ aduersus seruũ, ac postremo actionem in factũ de pauperie, quæ occasione quadrupedis datur idem tradit glo in c. si. super verb. animalia. extra de iniur. & dãna. da. dices tamen & Aquil. in seruum esse noxalem & in quadrupedem quoque.

TITVLVS IX.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

Quoties quadrupes cõtra innatam sui generis consuetudinẽ cõmota feritate, lascivia, vel alio quouis modo damnũ intulerit, actio noxalis aduersum quadrupedis dominum accommodatur: vt aut damni æstimationem soluat, aut animal noxæ dedat.

Animaliũ f nomine †, quę rõne carẽt, si qua lasciuia g, aut feruore h † aut feritate i pauperiem fecerint: noxalis actio k lege duodecim tabularũ prodita l est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationẽ: quia ita lex duodecim tabularum scripta est m vtputa, Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus n, cornu petierit †. Hæc autem † actio in iis, quæ contra naturam o mouẽtur, locum habet. Cæterùm si genitalis p sit fe-

SI QVADRVPES PAVPERIEM fecisse dicatur.

*De maleficiis seruorum dictum est: nunc de maleficiis irrationabilium animalium. Nam *aut damnum dat homo liber, & tunc locum habet titu. suprà ad legẽ Aquil. per totum. Aut seruus, & tunc locum habet suprà tit. j per totum. Aut aliud animal, & tunc locum habet hic titu. Accursius.*

Animalium. Totus iste titulus diuidit in duas partes. Primo quando actio de pauperie locũ habet vel non. Secũdo loquit, quando habet locũ actio de ædil. edi. vel non. Secũda ibi, hæc aũt. vel ibi, cæterum.

CASVS. Quæsiui à legislatore qualiter cõueniamur nomine animalium, quæ ratione carẽt, si damnum dederint? Et respon. si animal ratione carẽs, lasciuia vel feritate damnum dederit, vel pauperiẽ fecerit alicui: poterit contra te agi actio. noxali de pauperie, quæ quidẽ actio descẽdit ex lege xij tab. poteris tamen liberari dãdo illud animal pro noxa. Sed dñe, qualiter animal irrationale potest dare damnũ, aut pauperiem facere? Et ipse rñdet, Frater, si equus tuus calcitrosus calce percusserit: aut bos tuus solitus cornu petere, cornu petierit, & damnũ dant, aut pauperiem faciunt, propter hoc locũ habet actio, secundũ quod de hoc in proximo §. apparebit. Et sum in versi. hæc autẽ actio. Quæsiui à dño Iusti. Dñe, pro Deo dicatis mihi, vtrũ hæc actio locum habeat in omnibus animalibus, quæ rõne carẽt? Et rñ. Frater, hæc act. locũ habet in omnibus animalibus quæ carent ratione, dummodo contra naturam sui generis & consuetudinem moueantur, & alicui damnũ dederint. cæterũ si ex naturali feritate alicui damnum dederint, cessat hæc act. vnde si vrsus à domino fugerit, [1] & alicui nocuerit, vel pauperiẽ fecerit: nõ potest dominus eius quõdam conueniri: quia ex quo fera euasit, desinit esse dominus. Et sumus in versic. pauperies. in quo dic casum: Domine, pro deo exponatis & dicatis mihi, quid est pauperies? Et respond. Frater, pauperies est damnum sine iniuria & c. Animalia autem irrationabilia quæ ratione carent, non possunt iniuriam facere: quia iniuria pertinet ad noxalem actionem. hoc dicit. Accursius.

f Animalium. Scilicet quadrupedum: vt ff. eod. l. j. in prin. sed nomine damni dati à bipede, vtilis locum habet: vt ff. eo. l. penult.

g Lasciuia. Id est luxuria, [1] Vel dic facilitate, vt facit pullus.

h Feruore. Id est amore, vt si equus tuus, vt equam meam adiret, ostium meum fregerit. & dicitur feruor, quia calefacit amor: vt in authen. quibus mod. na. effi. leg. §. illud. versi. sed nihil. colla. vj.

i Feritate. Id est crudelitate, scilicet sua, non sui generis natura: vt j. proximo §.

k Actio. quæ vocat in factũ, vel simpliciter de paupie.

l Prodita. Id est, adinuenta.

m Scripta est. Vt s. tit. j. §. sunt aũt. & ff. e. l. j. in prin.

n Solitus. Subaudi in vtroque exemplo, etiam. Nam idem est, & si non sit solitus, vt in prin. huius titul.

Hoc verum si fera nocens non euasit, quæ habebat consuetudinem redeundi: alias si euasit, nec vtili, nec directa tenetur dominus, etiam si postea redierit. arg. l. qui res. §. aream. ff. de solu. Ang.

o Contra naturam. i. consuetudinẽ generis illius animalis, licet sit sua consuetudo, vt calcitret: vt s. proximo §. nam maior pars equorum non pessundat, & maior pars boum nõ cornu petit: quia equi & boues dicunt mansueti. Et mãsueta dicunt, quæ gregatim pascuntur: vnde secundũ hoc canis nõ est in numero ferarũ, nec mansuetorũ. Nam maior pars canũ, nõ mordet, & maior pars nõ gregatim pascitur, sed videt etiã quod in his feris locum habeat hæc actio: vt j. eo. §. si. quæ est contra. Sol. vtilis (vt ibi) locum habet, directa non: vt hic, & ff. eod. l. j. §. in bestiis. Accursius.

p Si genitalis. Id est, si à genere habeat quod sit fera,

† Cõcor[...] cũ hoc t[...] to prin. i[...] c. si cui pa[...] iunctis gl. sup verb. animali[...] tua. extr[...] de iniu. [...] dãno da.

| Alias pauore.

† Debo[...] ue, quico[...] nu petit, multa si[...] in l. Mo[...] saica san[...] cita exo[...] di. xxj.

† Cõcor[...] c. si culpa[...] in glo. su[...] per verb[...] animali[...] in me. ex[...] tra de in[...] iur.

[1] Et tun[...] dic, aut [...] id est: v[...] ponatur pro eod.

Equi & boues sũt mansueti. Canes ali[...] qui non mordent

Feritas.

ritas [a], cessat actio [b]. Denique si vrsus fugerit à domino, & sic nocuerit: nō potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi [c] fera euasit [d]. Pauperies [e] aūt est damnum sine iniuria facientis datū. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret [f]. Hæc [g] quidē ad noxalem pertinēt actionē.

Si quadrupes nō māsueta iuxta naturā sui generis damnū dederit in liberū corpus nō occidēdo: dominus ex ædilitio edicto arbitrio iudicis cōdemnatur, in aliis rebus in duplū, vel noxalis actio his duobus casibus cōtra dominum dirigitur: & pœnales actiones pro eodē facto cōcurrentes nō perimūt se concursu. Are.

Annota, Quoties plures pœnales actiones pro eodē facto cōpetunt concursu inuicem nequaquam se perimunt.

Cæterùm sciēdum est, ædilitio edicto [h] prohiberi nos, canem, verrem, aprum, vrsum, leonem [i] ibi habere, qua vulgò iter sit. & si aduersus ea factum erit, & nocitum [k] libero homini esse dicaē: quod bonum & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur [l]: cæterarum verò rerum quanti damnum datum sit, dupli. Præter has [m] autē ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit [n]. Nūquam enim actiones præsertim pœnales, de eadem re [o] concurrentes, alia aliam consumit [p].

TITVLVS X.

DE IIS, PER QVOS AGERE possumus.

Actiones intētantur per nos, et per procuratores nostros quorum vsus olim prohibitus erat, nisi in certis casibus: sed nunc necessarius est, quando principalis agere, vel defendere impeditur. Angelus Aretinus.

NVnc admo-

a Feritas. Id est, crudelitas.
b Actio. Scilicet directa.
c Vbi. Id est, postquam.
d Euasit. Vt s. de rerum diui. §. feræ.
e Pauperies. Mirabilis est hæc expositio & legalis: ideo sic forte dicta, quia pauperiem aliquam facit: sicut & damnum diminutio vel ademptio patrimonij dicitur: vt ff. de damno infecto, l. tertia.
f Sensu caret. Quādoque tamen res inanimata iniuriam facere dicitur improprie: vt ff. commod. l. si vt certo. §. plane si sic commodaui.
g Hæc. Scilicet supradicta duo, & qđ nomine feræ bestiæ non agaē hac actione, & quod nomine mansuetæ noxaliter tantum agatur. vt s. prexi. §. & in principio tit.

Cæterum sciendū est. CASVS. Iam dictum est supra, que non habet act. noxalis de pauperie locum, nisi animal fuerit sine ratione, & contra naturam sui generis nocuerit. Et scire debetis, quod ædilitio edicto prohibitum est, ne quis habeat canem, verrem, vel aprum, vel aliud animal, quod transeuntibus nocere possit, ea parte qua vulgo iter sit. & si habeat, & illud animal libero homini nocuerit: condemnabiē ille, qui illud animal habuerit, inquantum iustum visum fuerit iudicanti: non habēdo deformitatis ęstimationem: quia deformitas humani corporis æstimari nō potest. Si autem in aliis rebus dederit damnum, cōdemnabitur in duplum In ver. præter has autem scire debetis, quod quando aliquod animal nociturum & cōtra naturā sui generis est in eo loco, quo vulgo iter sit: pręter act. in factum, quæ descendit ex ædilitio edicto, similiter habet locum contra eum act. noxalis. de pauperie vtilis. Sed domine, si sic est: ergo vos datis duas act. pro eodem delicto. Frater verum est. Cum enim plures sint actiones pœnales ex eodem delicto descendentes: vna alteram concursu non tollit. hoc dicit. Franc. de Aret.

Ista pœna secundum glo. in l. qua vulgo applicatur pro parte fisco, & pro parte parti alleg. ff. de iis qui deie. l. si vero. §. pe. secundum An.

h Edicto. Posito. ff. de ædil. edic. l. hic enim. §. deinde. & l. sequenti.
i Leonem. Item lupum, pantheram, & generaliter omne animal. quod debeat nocere, siue solutum, siue ligatum ita tamē, quod damnū nihilominus facere possit: vt ff. de ædil. edic. l. hi enim. & l. gñaliter. & l. seq.
k Et nocitum. In corpore, ita quod non sit mortuus alias cc. solidi debentur: vt ff. de ędil. edic. l. qua vulgo. ij. re. pon. Accur.
l Condemnetur. Ratione deformitatis non habita, sed impensarum tantum in curatione factarum, & operarum amissarum & amittendarum: vt ff. eo. l. ex hac. Item condemnatur in duplum occasione damni dati in aliis rebus ex hoc edicto: vt hic, & ff. de ædil. edict. l. quam vulgo. ij. respon. in fine.
m Præter has. Id est præter hos modos agendi ædilitio edicto.
n Habebit. Scilicet vtilem: alias contra: vt s. eo. §. hic autem. Accursius.
o De eadem re. Id est ex eodem facto & delicto.
p Consumit. Hoc est intelligendū concursu, perceptione enim vna aliam consumit. Et ad euidentiam istorum dic, que quando competunt plures actiones eidē & contra eundem, aut omnes pœnales sunt: aut omnes rei persecutoriæ, aut aliæ pœnales, aliæ rei persecutoriæ. Primo casu subdistingue: aut omnes ex vno delicto: & tunc vna tollit aliā perceptione, non in id quod excedit: & ff. vi bo. rapt. l. j. & ff. de act. & obli. l. qui seruū. j. respon. & hoc cum ex vno delicto, non autem concursu: vt hic dicit. vbi autem ex diuersis factis, vna nō tollit alterā etiā perceptione: vt ff. de priua. delict. l. nunquā. in princ. In secundo casu, quando omnes sunt rei persecutoriæ: dic quod aut contra eundē dantur: & tūc tollūtur adinuicem perceptione, non concursu: vt ff. loc. l. si merces. §. culpa. aut cōtra diuersos, & tūc non tolluntur etiā perceptione: vt ff. de tab. exhib. l. locū. §. condemnatio. In tertio casu, s. quādo alia est pœnalis, & altera rei persecutoria: iterum subdistingue, quia aut est pœnalis originaliter, & tunc neutra per alterā tolliē: vt ff. de fur. l. si pignore. §. cū furti. & ff. de condic. furt. l. si pro fure. §. furti. hoc tamen fallit in casu: vt ff. nau. cau. stabul. l. & ita. §. fin. quia ibi competebat altera de iure cōmuni: altera de iure speciali. Aut non est mere vel originaliter pœnalis: & tunc vna per alteram tollitur: vt ff. quod metus cau. l. metum. §. licet. ADDITIO. Similem gl. habes ff. nau. caup. stab. l. & ita. quæ olim incipiebat, idem ait. §. fin. & in l. nunquam actiones. ff. de reg. iur. cuius regulæ tenor ponitur hic in fin. tex.

Actiones plures si cui cōpetant, an vna intētata tollantur aliæ.

DE IIS, PER QVOS &c.

Quia de actionibus diximus, videamus per quos exerceantur, & in hoc incipit, Nunc &c.

NVnc. Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primo ponit vnum dictum bimembre. Secundo vnum membrum assumit, & declarat tam de iure antiquo, quā hodierno.

Tertio declarat quid est procurator & tutor. Secūda ibi, Alieno veluti Tertia ibi, Procurator. CASVS. Accessi ad dominum Iustinia. & quæsiui ab eo, Domine, quis est ille qui potest pro alio agere? Frater, dicit, ipse: Scire debes, quod licitum est cuilibet nomine suo agere, vel nomine alieno. Nomine suo, sicut pro facto suo: nomine alieno, veluti nomine procuratorio, vel tutorio, vel curatorio. & sic seruatur hodie. Olim autem potuit quilibet agere nomine suo, sed non nomine alieno, nisi in casibus positis in litera. Et quia antiquitas ista modernis dura videbatur, & magnam afferebat incommoditatem, quod alieno nomine agere non licebat, eo quod multis de causis impediebātur homines, quo minus res suas exequi possent, propterea cœperunt homines per procuratores litigare. hoc dicit. Franc. de Aret.

[a] Admonendi sumus. Id est, admonemus.

[b] Agere. Scilicet hodie.

[c] Quemlibet. Scilicet idoneū, propter seruum, qui nec suo, nec alieno nomine admittitur: vt C. de iud. l. seruus. Item propter pupillū: vt C. qui legiti. person. hab. per totum. Accursius.

ADDITIO. Ex hac glos. nota quod lex generaliter loquens recipit restrictionem ex habilitate siue idoneitate: vt l. vt gradatim. §. & si. ff. de mune. & ho.

[d] Cum. Id est, quamuis.

[e] Eorum nomine. Scilicet si quis faceret furtum captiuis vel reipub. causa absentibus. ADDITIO Dic quod hæc ratio fuit impulsiua, secundum Ang.

[f] Cuius. Id est, alicuius, quasi dicat procurator potest agere nomine eorū, qui sunt in tutela captiuorum & reipublicæ causa absentium.

[g] Impedimento. Sed quid si nullum sit impedimentum? Respon. idem: vt ff. de procur. l. j. §. vsus.

Procurator. CASVS Accessi ad dominum Iusti. & quæsiui ab eo, si procurator debeat institui certis verbis, & præsente aduersario? Et respond. dominus Iustin. dicens, quod certa & solennia verba non oportet esse, quibus procurator constituitur, sed per quæcunque verba cōstitui potest, dum tamē per verba ad hoc apta constituitur, & procurator absente aduersario, & etiam ignorante eo plerunque constituitur. Sed domine, qualiter constituuntur tutores & curatores? Frater, hoc in primo libro habuisti. h. d. Franc.

[f] No. igitur ꝓpter hominum necessitatem & cōmoditatē & vsum ꝓcuratorū esse introductū qui tamē etiā sine necessitate constitui possunt. Nā liberū est cuilibet ꝓcuratorē constituere, vel nō constituere posse, vt hic: & l. j. §. vs. ff. de procur. quotu limiod bis, vta §. vsust d. §. vsus notatur.

Dic qd̄ seruus nō potest esse in iudicio nisi incerti casibus de quibus in l. vix certis. ff. de iudi. Ang.

nendi sumus [a], agere [b] posse quemlibet [c] hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio: tutorio, curatorio: cū [d] olim in vsu fuisset alterius nomine agere nō posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Prætereà l. Hostilia permissum erat furti agere eorū nomine [e], qui apud hostes essent, aut Reipu. causa abessent, qui've in eorū cui⁹ [f] tutela essent. Sed q̄a hoc non minimā incommoditatem † habebat ꝙ alieno nomine neqꝫ agere, neqꝫ excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itē' que aliæ multę causæ sępè hominibus impedimē to [g] sunt, quò minus rem suam ipsi exequi possint.

Procurator constituitur verbis habilibus interpositis, etiam aduersario absente & ignorante. Angelus.

Procurator neqꝫ certis verbis [h], neque præsente semp aduersario, imo plerunque [i] eo ignorante constituitur. Cuicunque [k] enim permiseris rē tuā [l] agere, aut defendere [m], is tuus procurator intelligitur.

De tutoribus & curatoribus remittit.

Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro [n] expositum est.

TITVLVS XI.

DE SATISDATIONIBVS.

Antiquo iure, quisquis in rē vel in personam suo nomine agebat, satisdare non adstringebatur. alieno autem nomine agens, rem ratam dominū habiturum præstare debebat. Cæterùm reus in rē actione conuentus, siue suo, siue alieno nomine iudiciū susciperet, satisdatiōis iudicatū solui, onere grauabatur: personali verò actione impetitus, ita demū, si alieno nomine defendebatur.

Satisdationū mod⁹ alius antiquitati placuit, aliū mouitas per vsum am-

[h] Neque certis verbis. Imo quibuslibet, aptis tamen ad hoc, siue generaliter, siue specialiter. In casibus tamen speciale mandatum exigitur, vt in interdicto de liber. homi. exhib. vt ff. de procurat. l. Pomponius. in princip. Idem si mando alicui, quod inueniat maritum filiæ meæ: vt ff. de ritu nupt. l. generali. in principio. Item in causa suspecti tutoris: vt ff. de procurato. l. non solum. §. finali. Item quando duos generaliter facio procuratores: nā neuter ab altero exiget, nisi habeat speciale mandatum: vt ff. de procur. l. itaqꝫ. & l. qui duos. Item in integrum restitu. petenda: vt ff. de minori. l. illud. §. si talis.

Mandatum speciale in multis casibus exigitur.

[i] Eo. Scilicet aduersario.

[k] Cuicunque. Scilicet habili, non militi: vt ff. de procura. l. filiusfamilias. §. veterani. Item non fœminæ: vt ff. de procura. l. fœminas. & l. neque. Item non habēti imminens impedimentum, quare non possit cogi: vt ff. de procurat. l. neque. fœmina. Item non minori xxv. ann. vt ff. de procura. l. minor. Item nō furioso vel muto: vt ff. de procuratorib. l. ij. §. furiosus. & l. mutus. primo respon so. Item non accusato de crimine capitali: vt C. de procuratoribus. l. reum. Accursius.

Procuratoris officium quibusdā est interdictum.

ADDITIO. Qui omnes prohibentur esse procuratores, nisi fuerit lis contesta. Et est ratio: quia hæc exceptio debet opponi ante lit. contest. alias habilitatur persona procuratoris, vt hic per docto. & in l. ita demum. & in l. exigendi. C. de procur.

[l] Rem tuam. Ergo & vnam. & plures. ergo nuntius est procurator, quod verū est: vt ff. de procur. l. j. §. j.

[m] Defendere. Scilicet mandato interueniente, alias simpliciter positum hoc verbū, defensor, intelligitur sine mandato: sed procurator, cum mandato est: vt ff. de proc. l. si procurator. §. per contrarium. & facit ad hunc §. ff. famil. erciscun. l. plane. in fine.

[n] Primo libro. Vt s. qui da. tut. pos. per totum. & de legi. agna. tu. per totum. & per alios seq. titu. vsque ad titu. de satisda. tut. & curat.

DE SATISDATIONIBVS.

Facta mentione procuratorum, à quibus satisdatio exigitur: competenter de satisdatione subiungitur. Accursius.

Satisdationū. Totus iste ti. diuidit in tres partes. Primo ponit, quid iuris erat olim circa

circa satisdationē in iudicio, siue quis agebat noīe suo siue vt ꝓcurator. Secūdo, quid iuris sit hodie. Tertio extendit hanc legē ad omnes prouincias. Secunda ibi, Sed hodie hæc. Tertia ibi, Quam formam.

i Hæc ita erant. Hic non debet esse §. secundum Io ꝫ. quia & quod sequitur, est de antiquitate.

k Agitur. Vt suo nomine agens non caueat, alias caueat rem ratam dominum habiturum: vt s̄. eo. §. ipse autem. & §. procurator.

CASVS. Modus satisdationis alius fuit olim, alius est hodie. Apud antiquos ita erat olim, quod quicunque conueniebatur actione in rem, & suo nomine: ipse debebat satisdare sub hac forma, quod si victus esset, rem restitueret, vel litis æstimationem: & super hoc dabat bonum fideiussorem: & licebat petitori agere cum ipso reo, vel cum eius fideiussore, & ista satisdatio vocabatur olim Iudicatum solui, quoniam ponebatur pro iudicato soluendo, & multo fortius debebat præstare istam satisdationem, qui conueniebatur in rem actione, & nomine alieno. Sed quid erat de eo olim, qui agebat act. in rem? Frater, aut agebat nomine suo: & tunc non cogebatur satisdare dominum suum rem ratam habiturum. Periculum enim alias esset ipsi reo, ne ipse dominus iterum ageret pro eadem re, tutores etiā & curatores, qui agebant actione in rem nomine pupillorum, vel adultorum, eandem satisdationem interponere solebant. Sed quid erat olim in actiōe personali? Frater, in persona actoris, idem intellige, quod in persona rei. In persona tamē rei est differētia: quia in personali actione reus, si suo nomine cōueniatur, nullam satisdationem præstat de iudicato soluendo. Si autem alieno nomine conueniatur in actione personali: tunc necesse habet satisdationem præstare de iudicato soluendo: quia in aliena re nemo idoneus defensor sine satisdatione intelligitur. h. d. vsq; ad illum §. sed hodie.

Iudicatū solui.

plexa est. Olim enim si in rem agebatur: satisdare possessor [a] compellebatur, vt si victus esset, nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem: potestas esset petitori, aut cum eo [b] agendi, aut cū fideiussoribus [c] eius. Quæ satisdatio appellatur Iudicatum solui. Vnde autem sic appelletur, facilè est intelligere [d]. nāque stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. Multò magis is, qui in rē actione conueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator verò si in rem agebat, satisdare iubebatur rem ratam dominum habiturum. Periculum [e] enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores verò & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba edicti [f] faciebant, sed aliquando his [g] agentibus satisdatio remittebatū [h]. Hæc ita erant [i], si in rem agebatur. Si verò in personam ab actoris quidē parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur [k]: ab eius verò parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interueniret: omnimodo [l] satisdaret [m] quia nemo [n] defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis iudiciū accipiebat in personam: iudicatum solui satisdare non cogebatur [o].

Suprascriptis satisdationibus exauthoratis hodie reus, quāuis actione suo nomine cōuentus, de lite ad finem vsque prosequenda quandoque satisdatione idonea, quandoque iuratoria cautione cauere debet.

Sed hodiæ hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in rem actione conuenit, siue personali suo nomine, nullam satisdationē [p] pro litis æstima-

a Possessor. Suo nomine conuentus.

b Cum eo. Scilicet reo victo.

c Aut cum fideiussoribus. Ex fideiussione.

d Facile est intelligere. Cum nomen sit consequens rei: vt s̄. de dona. §. est & aliud.

e Periculum. Facit ff. de proc. l. non solum. §. itē ait. & de iureiur. l. nam postea.

f Edicti. Scilicet prætoris: quod edictū nō habemus.

g His. Scilicet tutoribus & curatoribus. Sed quādo hoc? Respon. forte tunc, quando erant testamētarij vel datiui. s. per inquisitionem. Nam tunc non cauebāt de rato: vt s̄. de satisda. tut. in prin.

h Remittebat. Scilicet de facto.

l Omnimodo. s. siue cum mandato, siue sine mandato.

m Satisdaret. s. iudicatum solui.

n Quia nemo. Not. antiquam regulam, quæ etiam hodie bona est: vt hic, & j̄. eo. §. si vero reus. & ff. de procu. l. nō videtur. & l. qui proprio. §. qui alium.

o Non cogebatur. In hoc solo casu differebat ab actione in rem: licet per multa verba hucusque inter eos notauerit differentiam.

ADDITIO. Dic secundum Io. Fab. ꝙ hæc gl. recte loquit: q̄ supponit, ꝙ olim cōuentus actiōe personali nō satisdabat: & idem dicit ff. de proc. l. si procurator meus. in glo. non datur. Sed contrarium dicitur in tit. iu. solui. pro quo ff. de so. l. cum quis. §. de peculio. secundum Ange.

Sed hodie. CASVS. In superioribus dixi, ꝙ conuentus act. in personam, non tenebatur iudi. sol. satisdare: sed conuentus in rem act. suo nomine satisdare tenebatur iu. sol. Sed hodie aliud est, siue enim hodie aliquis conueniatur in rem, siue in personam, & suo nomine, nō tenetur satisdare de iud. sol. sed tenetur satisdare iudicio Sisti vsq; ad terminum litis, & in ista cautione qñq; statur suæ promissioni: cum iureiurando, aliqñ suæ nudæ promissioni: aliqñ fit ista cautio per bonos fideiussores secundū qualitatē personæ, si fuerit extraneus. Si enim fuerit patronus vel parens, quilibet fideiussor pro idoneo habetur. h. d. Franc.

Litis æstimatio. Iuratoria cautio.

p Nullā satisdationē. i. nullā promissionē per fideiussores facere. Nā satisdatio per fideiussores fit: vt ff qui sat. cog. l. j. nā nec de defendēdo: nec dolo, quod absit, nec iudicatū soluere promittit: quæ tria cōtinētur sub clausula hac. s. iudicatū solui: vt ff. iud sol. l. iudicatum solui. nec vllam aliam, nisi vnam quā subiicit. Sed ecōtra nunquid actor aliquam facit satisdationem? Dic, ꝙ duas. Primo, quod litem cōtestabitur vsq; ad duos mēses cōnumerandos à die libelli porrecti: vt in auth. de excu. & his. §. j. col. vij. quæ est auth. C. de li. cōces. l. libellū. Aliā, ꝙ persistet vsq; ad finē: & si victus fuerit iniuste se mouisse litē, decimā partē litis nomine expēsarum dabit reo: vt in auth. de li. §. ad excludēdas. col. viij. quæ est in C. de epi. & cle. auth. generaliter. quā-

Satisdare, est promissionē per fideiussores facere. Satisdatio duplex ab actore exigitur.

do que tamen hæ duæ ex consuetudine non seruantur, nec sunt in vsu. Accur.

a Pro litis æstimatione. Iudicatum solui. Accur.

b In iudicio permaneat. Hæc satisdatio appellatur iudicio Sisti [1]: vt hic patet, & ff. qui satisda. cog. l. ij. §. prætor ait. in fin. Et caue tibi in notanda differẽtia horum capitulorum hic enim primo loquitur, quãdo immobilia nõ possidet: vt hic, & ff. qui satisd. cog. l. sciendũ est. in prin.

c Ad terminũ. Hoc est tempus definitiuę sententiæ. Sed nunquid fideiussor tandiu tenetur. s. quandiu durat lis? Distingue, aut fideiussit in certum tempus: & tunc tandiu tenetur, & non vltra: vt C. de fideiuss. l. pen. aut nõ: nec in causa publica, nec in scriptis: & tũc non tenetur vltra duos menses: vt dicitur d. l. penu. C. de fideius. Et est ratio: quia actor videtur sibi remittere, cum promiserit litem se contestaturum vsque ad duos menses: vt in authen. de exe. §. j. col. vij. Si autem in causa publica, vel in scriptis: tunc perpetuo, vel (quod est verius) vsq; ad triennium tenetur: cum tantum duret instantia causæ: vt C. de iu. l. properandum. in princ. Sed nunquid sub pœna fiet hęc satisdatio? R ñ. non, nisi conueniat inter partes, sed interesse tantũ venit: vt ff. qui satisd. cog. l. iij. §. fin. Sed si est promissa, & est statutum tẽpus intra quod teneatur fideiussor, si quidem sex mẽsium est, intra alios sex menses poterit fideiussor morã purgare. si maius, nõ habet tm̃ nisi sex mẽses, intra quos potest mora pœnæ purgari, si exhibeat reus: licet primo exhibitus nõ fuerit. quæ dic vt C. de fideiuss. l. antepen. Sed quid si possidet immobilia tantũ, quę valẽt x. & conueniatur in centum: nũquid satisdabit? Resp. sic, ad minus in eo, quod excedit: quia quod iuris est in toto quo ad totũ, idem erit in parte quo ad partẽ: vt ff. de acqui. hęre. l. si seruus eius. & dixi in l. quæ de tota, in glos. dicta sunt. ff. de rei vendi.

d Promissioni. Scilicet vbi possidet immobilia. Itẽ propter priuilegium: vt C. de prin. agen. in re. l. fin. lib. xij. & de dig. l. quoties. eo. lib. Item in casu, quando nõ possidet immobilia: vt C. vt omnes tam ci. quam cri. l. j. ibi: iuratoriæ tantum cautioni.

e Iuratoriam cautionem. Scilicet iudicio Sisti.

f Nudam promissionem. Repete, dare compellitur, vt œconomus, & alij clerici: vt in auth. de sanct. episc. §. si quis autem pro pecuniaria causa. col. ix.

g Pro qualitate. Vt si sit parẽs, vel patronus rei, vel actoris: vt quia vocet patronum, vel parentem. tũc enim quilibet fideiussor pro idoneo accipitur: vt ff. in ius voc. vt eant. l. j. ij. & iij. & ff. qui satisda. cog. l. iij. §. ij & §. quod ait prętor. Sed nunquid hodie indistincte satisdandum est: vt in auth. de exhi. & intro. re. §. suscepto. col. v. quæ est in C. de lit. contest. authẽ. offeratur? Respond. illa, secundum di. huius l. intelligitur. Nam posteriores per priores intelligũtur: vt ff. de leg. & sena. l. sed & posteriores.

h Personæ. Scilicet rei.

tione [a] dare compellitur: sed pro sua tantùm persona, quòd in iudicio permaneat [b] vsque ad terminum [c] litis †: vel cõmittitur suæ promissioni [d] cum iureiurando (quã iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem [f], vel satisdationem pro qualitate [g] personæ [h] suæ dare compellitur.

Toties actoris procurator rati cautionẽ præstare debet, quoties de mãdato dubitatur: quod etiã in procuratore eorum locum sibi vendicat, qui alienarum rerum administratores sunt, rei autem conuenti procurator (etiam mãdato munitus) iudicatum solui satisdare debet: à quo satisdandi onere releuatur, domino iudicialiter, vel extra, eius nomine cum clausulis opportunis, & bonorũ hypotheca, de iudicato soluendo fideiubente.

Sin autem per procuratorem, lis vel infertur, vel suscipitur: in actoris quidem persona, si non mandatum [i] actis insinuatum [k] est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit [l], ratam rem dominum habiturum [m], satisdationem procurator dare cõpellitur, eodem obseruando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales perso-

Sin autem per procuratorem. Supra dictũ est, quod si aliquis suo nomine cõueniatur, quod nunquam satisdabit de iu. sol. sed solũ præstabit cautionẽ vsq; ad terminum litis. Sed quid si litiget per procuratorem? Frater, per procuratorem potest actor litigare, vel reus. Et primo videamus de illis, qui litigant per procuratorem ex persona actoris. tunc enim necesse est, quod caueat de rato si dubitetur de mandato. Si enim constet de mandato: tunc non tenetur cauere de rato. Sed qualiter poterit constare de mandato procuratoris? Frater tibi dico: de mandato procuratoris constabit, si mandatum est actis insinuatum: vel si dominus litis in iudicio est præsens, & in iudicio procuratoris personam confirmauerit. Idem obseruandum est de tutore & curatore volẽte agere per procuratorẽ: & in aliis quibuscunq; personis alienarum rerum gubernationem habentibus: vt in glo. & sum. in ver. Si vero aliquis. in quo pone casum sic, Iam habuistis quid iuris sit, quando lis infertur per procuratorem actoris: modo videamus, quid iuris sit, quando lis suscipitur per procuratorem rei. Tunc enim potest reus præsens esse fideiussor procuratoris sui corã iudice: vel extra iudiciũ potest esse fideiussor sui procuratoris pro omnibus clausulis contentis sub illo verbo, iu. sol. ita quod teneatur per illam satisdationẽ, & etiam hęres eius. debet etiam cauere procurator rei, quia reus veniet ad iudicium tempore sententię definitiuæ, vel si non venerit, q; soluet omnia, quæ in definitiua sententia fuerint: nisi à definitiua ipsa fuerit appellatum. h. d. Hæc tamen vltima cautio in persona rei hodie non habet locum: nec etiam aliæ duæ in persona actoris. s. quod caueat se contestaturum litẽ intra duos mẽses: & quod idem soluet decimã partem litis, si succumbat. vnde quod satisdetur, in l. cauetur. sed in vsu non habetur. Franc.

i Mandatum. Extra ius factum.

k Insinuatum. Id est, coram iudice demonstratum.

l Cõfirmauerit. Repete nõ. nam cõfirmare põt, & tũc satisdare nõ tenetur: vt ĩ proxi. §. alias est ĩ litera. nõ.

Not. quod quando procurator agit præsente domino & confirmante, non potest procurator repelli defectu mãdati: vel vbi dominus mittat literas aduersario, vel iudici: vt l. si pcuratorẽ. ff. de pc.

m Habiturum. Id est, q; dominus habebit ratum, quę committitur, quando dominus scit, & potest habere ratum, & non habet: vt ff. rem ra. ha. l. quo enim. §. j. & ff. de so. l. ratum [2]. vbi dicitur, ratum autem habere dominus debet, cum primum certior factus est. Hic tamẽ distingue, an sit certum habere mandatum, & tunc nõ cauet: vt hic, & C. de satisda. l. j. Aut certum est, quod non habet: & tunc etiam cum satisdatione non admittitur: vt ff. de nego. gest. l. si pupilli §. fin. Aut dubium est: & tũc secundũ P. est in electione rei, verum exigat probationem mandati à procuratore, an satisdationem recipiat, & est pro eo ar. in auth. de coll. §. eos. in fin. col.

[1] Quæ ad id quod interest committitur. l. ij. ff. qui satisdare cog. daturque aduersus fideiussorem actio in factum & certi cõdictio generalis secundũ gl. in l. l. ij. §. fi. Et adde Bar. in l. j. ff iud. sol. in hoc an habeat executionem paratã aduersus fideiussorẽ sine nouo processu. & Baldu. in §. si vero reus.

† Theophilus vertit, μέχρι τέλος, hoc est, vsque ad finem. & ita vulgo hunc locũ interpretãtur. Sed an hæc interpretatio possit commode referri ad omnes fideiussores vide hic per Fran. Barduinum.

Intelligas dispositionẽ huius. l. procedere in casu suo, videlicet in stipulatione prætoria & iudiciali, nõ autẽ in stipulatione conuẽtionali: vt ibi notãt Pal. Angel. & Salice. &

no Bar... l. iiij. ci... ca si. ff. d... cust. rec... quod n... secũdum... Angel.

[2] Dic q... ista stipu... latio ra... commit... tur ad in... teresse,... sic ad t... tale v... particul... re inter... se: pro... ratũ pro... parte, v... nullo m... do habe... vt in l. s... curator... rẽ rat. h... & not... & Bar.... leg. iiij.... Cato. de ver... lig. Ang...

...næ [a], quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferũt [b]. Si verò aliquis conuenitur: siquidem præsens [c] procuratorem dare paratus est: potest [d] vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per iudicatum solui satisdationem solenni stipulatione firmare: vel extra iudicium satisdationem exponere [e], per quã ipse sui procuratoris fideiussor existat [f] pro omnibus Iudicatum solui, satisdatione clausulis [g], vbi & de hypotheca suarum rerum conuenire compellitur [h] siue in iudicio promiserit, siue extra iudiciũ cauerit, vt tam ipse, quã hæredes eius [i] obligentur. alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius [k] exponenda [l], quod tẽpore sententiæ recitandæ in iudicium veniet [m]; vel si non venerit, omnia dabit fideiussor [n] quæ in condẽnatione continentur [o], nisi fuerit prouocatum.

Quisquis absentis defensionem subire vult, eum iudicatum solui satisdare operæpretium est.

Si verò reus præsto [p] ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionẽ eius subire: nulla differentia inter actiones in rem, vel personales introducenda potest hoc facere: ita tamen, vt satisdationem [q] Iudicatũ solui, pro litis æstimatione præstet. Nemo [r] enim secundum veterem regulam (vt iam dictũ est [s]) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

Experientia est rerum magistra. Aretinus.

Quæ omnia apertius & perfectius quotidiano iudiciorũ vsu in ipsis rerum documẽtis apparet.

fin.col.ix. sed ibi non loquitur de procuratore: sed de exactore tributorum. Sed Ioan. contra. Dicit enim in electione procuratoris esse, quod duorum istorum facere velit: quia quoties ad duo quis alternatiue tenet, eius est electio: vt s. de actio. §. huic. Bul. autem distinguebat vtrum diceret, non habes mandatum: & tunc probet mandatum. an dicat, dubito: & tunc satisdat. Sed Ioan. opinio verior est. Præstat etiam aliam cautionem procurator actoris. s. de defendendo eum pro quo agit: vt ff. de pcura. l. seruum. §. fin. alias denegatur ei actio: vt ff. de procur. l. mutus. §. pœna.

a Personæ. Vt sunt patres in bonis filiorum: vt C. de bo. ma. l. j. & de bonis quæ libe. l. fin. §. vbi autem. Item orphanotrophi, & brephotrophi: vt C. de episco. & cler. l. orphanotrophos. Item œconomi vel actores vel syndici: vt ff. quod cu. vni. not. l. j. §. quibus. & l. nulli. & l. item. §. j. & C. de sacrosanct. eccles. l. iubem⁹. ij. circa prin. ibi, nulli œconomo. & C. de episc. & cleri: l. omnes qui vbique. §. hoc nihilominus. Item apocripharij: vt in authen. quomodo opor. episc. §. & illud. col. j. Item magistratus nomine municipij: vt C. de iu. prop. calum. dan. l. ij. §. j. Isti enim possunt inferre per alium litem: vt hic subiicit.

Personæ alienarũ rerum gubernationem habẽtes.

Not. qđ magistratus municipalis pro sua ciuitate vel municipio potest agere: vt est tex. in l. iij. §. plane. ff. qđ vi aut clã. cũ ibi no. Angel.

b Per alium inferunt. s. per procuratorem: quod est intelligendum, si prius ipsi litem contestentur. & sic litium domini efficiantur: vt C. de procur. l. neque alias non: cum non domini, sed administratores sint: & procurator à domino debet constitui: vt ff. de procur. l. j. in prin. Sed si ipsæ supradictæ personæ agunt, nũquid de rato cauent: vel de iudicato soluendo, si conueniuntur? Respon. non: vt C. de admini. tut. l. tutores debita, & l. sancimus. ij. §. defensionem. Sed tamen in tutore videtur dicere lex contra. si sit incertum de officio suo: vt ff. de admi. tut. l. vulgo. Sed certe ibi nõ dicit, quod debeat de rato cauere: sed quod reus dãnum non subibit, propterea quod iste non sit tutor. Sed quę est ratio, quod procuratores satisdant, sed supradictæ personæ non? Respond. quia supradictæ personæ quasi domini sunt: vt ff. pro empt. l. qui fundum. §. sit tutor. & C. de episc. & cle. l. orphanotrophos. sed in procuratoribus secus, quia nõ sunt domini vere, sed ficte: vt ff. de procura. l. j. in principio.

Tutor an teneať cauere de rato.

Procuratores satisdãt nõ autẽ patres orphanotrophi.

c Præsens. Præsentem accipe etiam si sit in ortis, vel in continentibus ædificiis: vt ff. de procura. l. præsens. & l. qui in foro. & l. & ideo.

d Potest. i. debet secundũ quosdam. dicunt enim, ꝙ si dñs est præsens: ipse tatũ debet fideiubere pro procuratore suo. si autem absens est, procurator potest & debet fideiussores suos dare. & facit pro eis. ff. iu. sol. l. si ad defendendũ. & ff. de procur. l. qui ꝓprio. in prin. Vel dici potest, quod etiam si dominus est præsens, tamen potest procurator dare suos fideiussores: cũ etiam sine mandato quilibet possit alium defendere: vt C. de satisda. l. j. & C. de procura. l. exigendi. & etiam inuitum: vt ff. de sol. l. solutionem. & ita proprie accipitur hoc verbum, potest.

Potest. i. debet.

Defendit quilibet etiam sine mandato.

e Exponere. Actori vel notario scribenti procurationem: ex cuius stipulatione quęritur actori vtilis actio: vt ff. rem publi. sal. fo. l. non quasi.

f Fideiussor existat. No. ꝙ dominus etiam extra iudiciũ potest pro suo procuratore fideiubere, & releuare eum ab omni onere satisdandi, fideiubendi pro eo notario, qui de suo mãdato est rogatus: vt l. si defunctus. in princi. ff. de procura. Angel.

g Clausulis. Quæ clausulæ tres sunt, scilicet de defendendo reo: & de dolo, quod absit, & quod sonat ipsum verbũ: vt ff. de iu. sol. l. iudicatum solui. & hic dicitur.

Iudicatũ solui, tres clausulas habet.

h Compellitur. Per iudicem. Accursius.

i Hæredes eius. Nam habet naturam hæc stipulatio, vt ad hæredes transeat, sicut illa iudicio Sisti: vt ff. si quis cau. l. si eum. §. qui iniuriarum.

k Ipsius. Scilicet rei. Accursius.

l Exponenda. A procuratore.

m Veniet. s. reus, qui litẽ prius cõtestatus est suo noĩe.

n Fideiussor. Datus nunc à procuratore.

o Continentur. Ergo debet condemnari procurator præsens.

Si vero reus. CASVS. Intellexi §. præcedentem in eo, qui præsens erat, & constituit procuratorem ad se defendendum. Si autem reus sit absens siue conueniatur in rem, siue in personam, procurator eius debet satisdare iu. sol. pro litis æstimatione: nec alio modo admittetur, quantumcunque bonæ famæ fuerit: quia nemo &c. Franc.

p Præsto, s. post litem contestatam contra eum.

q Satisdationem. Nota, ꝙ siue interueniat procurator ante lit. contesta. vt s. eo. §. si vero. debet satisdare. siue postea: vt hic, & C. de consor. eiusdem li. l. ij. Nec obst. ꝙ dicitur quod debet fieri ante lit. contesta vt ff. de procu. l. Pomponius. §. ratihabitionis. quia ibi interuenit procurator ante lit. contest. vbi autem postea interuenit & postea satisdat: vt dictum est.

r Nemo. s. procurator: vt ff. de ꝓcu. l. qui ꝓprio. §. ij.

s Dictum est. Supra eodem. § ab eius.

Et ad te huiusmodi satisdationis effectũ esse, vt procurator ꝓcisé cogať ad defendendum dominum & iudiciũ suscipiendũ l. filiusfa. §. fin. ff. de ꝓcu. Item vt domini morte non finiatur mãdatum: vt l. si defunctus. ff. de procur.

a Regia vrbe. Scilicet Constantinopolitana. vel dic de veteri Roma. Accur.

b Caput. C. de veteri iure enuc. l. j. §. nulla. & §. sed & si quæ leges.

c Sequi. Imo non videtur inspiciēdum, ꝙ ibi fiat: sed quod fieri debeat: vt ff. de offic. præsid. l. sed licet. quæ est contra. Sed hæc est intelligenda, quando ex certa scientia est consuetudo vel lex: non per errorem: vt ibi. & facit ad hanc ff. de leg. de senatuscō. l. de quibus. Accur.

ADDITIO. Hoc verum, quando lex tollit cōsuetudinem, alias vnaquæque ciuitas abundet in sensu suo. & sic obseruare debet suam consuetudinem: & ex generali principis permissu īducere potest particulares cōsuetudines etiam contra leges quibus stare debet: vt habetur in §. ex non scripto s. de iur. natu. gen. & ci. Quæro tamen an in fideiussorem de iudicato soluendo, fiat executio sine nouo processu. Et communiter docto. dicunt quod sic: vt in l. fina. C. de vsu. rei iud. & Bart. in l. j. ff. iu. sol. per text. dicta l. fina. vbi dicitur statim: quia dictio statim, importat summariam cognitionem sine ordine iudiciario: vt l. momentaneæ. C. vnde vi. dic vt in dictis iuribus latius per docto. Ang.

Omnes ciuitates debent sequi consuetudinē ciuitatis Romanæ.

Quam formam nō solùm in hac regia vrbe [a], sed etiam in omnibus nostris ꝓuinciis (& si propter imperitiam aliter fortè celebratur) obtinere censemus: cùm necesse sit, omnes prouincias, caput [b] omnium nostrarū ciuitatum, id est, hanc regiam vrbem, eiusq́ obseruantiam sequi [c].

TITVLVS XII.

DE PERPETVIS ET TEMPORALIBVS actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt.

Quæ à iure ciuili institutæ fuerūt actiones, olim quidē perpetuæ erāt, hodie verò certis sunt finibus limitatæ: prætoriæ autē si pœnales existāt, anno perimūtur, dēpta furti manifesti actione: sin rei persecutoriæ sunt, perpetuò dantur.

Hoc loco admonēdi sumus, eas quidē actiōes quæ ex lege [d], Senatus've cōsulto [e], siue ex sacris cōstitutionibus [f] proficiscūtur, ꝑpetuò † solere antiquitus cōpetere, donec sacræ cōstitutiōes tā in rē, q̄ in ꝑsonā actiōibus certos fines dederūt. Eas [g] verò, quæ ex propria prætoris iurisdictione pēdent, plerunq; [h]

DE PERPETVIS &c.

Quia de actionibus est dictū: & quædam sunt perpetuæ, & quædam nō, ideo de his ponit: vt infrà eodem, in princi. Item, quia quædam transitoriæ sunt hæredibus, & contra hæredes: & de his ponit s. eod. §. non autem. Accursius.

ADDITIO. Sed melius resideret iste titu. immediate post tit. de ac. quia continuatur à remotis nimium: cum non simus in princi. libri.

Hoc loco. Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primo ponit regulā & exceptionem, scilicet quæ actiones sunt perpetuæ. Secūdo ponit regulam & exceptionē. scilicet quæ actiones sunt transitoriæ ad hæredes. Tertio ponit nouum casum. Secūda ibi, nō autē omnes. Tertia ibi, superest. CASVS. Scire debetis (dicit Iusti.) ꝙ quædā actiones erant olim perpetuæ, hoc est, sine temporis præfinitione durabāt: sed hodie quædam sunt perpetuæ, id est, duratiuæ vsque ad tempus à sacris constitutionibus constitutum, hoc est, vsque ad triginta annos: cuiusmodi sunt illæ actiones, quæ descendunt à legibus & à sacris constitutionibus Imperatorū, & senatuscō. sed prætoriæ regulariter loquendo & olim erāt, & hodie sunt annales: qa prætoris imperiū & olim erat & etiam hodie est annale, & hoc dicit. Et caue tibi: quia propter hoc ꝙ dicit lra, donec sacræ cōstitutiones tā in rē, quam in ꝑsonā &c. non vult innuere, ꝙ actiones in rē solę erāt ꝑpetuæ: sed hoc ideo dicit, qa tā in realib', quā in ꝑsonalibus dederūt sacrę cōstitutiones fines certos. & sum in versi. aliqñ. Supra proxi. §. dixit Iusti. ꝙ plerunq; sunt annales p̄torię actiōes. Sed dñe, quare dicitis vos, plerūq;? Et rñ. ideo, quia nō omnes p̄toriæ act. annales sunt: sed aliqñ perpetuæ: hoc est vsq; ad finē sacris cōstitutionibus constitutum duratiuæ: vt patet in bo. pos. hęreditatis petitione, q̄ daī succedenti de iure prętorio. Hęc enim est prætoria & tñ perpetua, & idem in fideicommissariis: quia bono. posses. sunt hæredes de iure prætorio: fideicōmissarij vero sunt vtiles loco hæredū: vnde coniunctos immediate vnum post alium habetis istos titu. in ff. ver. similiter in pœnalibus prętoriis quædam act. reperiūtur perpetuę: vt act. furti manifesti, quæ à prætoris iurisdictione descendit. Absurdum enim videbatur actionem ita famosam anno finiri. hoc dicit.

d Ex lege xij. ta. vt fa. erc. vt ff. fa. er. l. j. Item noxali de pauperie: vt s. si qua. dru. pauper. fe. di. in princ. & ff. si quadr. paup. fec. di. l. j.

e Senatusve consulto. Vt hæreditatis petitio: vt ff. de pe. hære. l. itē veniūt. §. pridie. & C. de peti. hære. l. fi. in prin. Itē si qs clauū de naui abstulerit, cui' causa tota nauis periit: vt ff. de incend. ruin. nau. l. ij. §. senatuscō.

f Cōstitutionibus. Vt cōdic. ex lege. q̄ daī ex cōstitutionibus qbuslibet post xij. tab. cōstitutis: vt ff. de cōdic. ex lege. l. vnica. & ff. ad le. Iul. de adul. qđ ex his. & C. de do. l. si qs argētū. §. fin. & s. de act. §. tripli. vel ex quacunq; alia pte iuris, vt plebiscito: vt patet in l. Aql. vt s. de le. Aql. §. cæterū. & ff. ad le. Aql. l. j. Nam qnq; sunt ptes iuris p̄ter p̄toriū: vt s. de iu. na. §. constat. & totū est ius ciuile: vt ff. de iu. & iu. l. i° aūt ciuile. & actiōes ex eo descēdētes sūt ꝑpetuę, vt hic dicit. i. sine p̄finitione tpis, secūdū antiqua tēpora: sed sacrę cōstitutiones ī ꝑsonalib' metas īposuerūt xxx an. vt C. de p̄sc. xxx. vel xl. an. l. sicut. & l. oēs. & C. q. nō obij. lon. tēp. p̄sc. l. neq;. & C. de ann. exce. l. j. & de cōst. pe. l. ij. In realibus aūt īponiī meta p cōstōnes ī rebus mobil. triū ann. in īmob. x. an. inter p̄sentes: xx. inter absentes: & hoc qñ tit. habet possessor: al's xxx. an. vt C. de vsuc. trāsfor. l. j. & s. de vsuc. §. j. [1] In hypothecaria etiā, q̄ est in rē, certa statuunī tēpora vel x. vel xx. vel xxx. vel xl. an. vt C. si aduer. cre. l. diuturnū. & C. de præsc. xxx. an. l. cū notissimi. & de anna. exce. l. j. Sed quomodo erat perpetua rei vēdicatio, secūdū antiqua tēpora: imo tēporalissima: vt s. de vsuc. in princ. Rñ. ꝙ hic dicit, ꝙ erāt perpetuæ. s. personales, sed meta imponitur tam in realibus, quā in personalibus. Item caue tibi: quia duæ personales sunt ciuiles, quæ durant per annum tantum: vna iniuriarū, quæ descēdit ex le. Cor. vt C. de iniur. l. si nō cōuictj. in fi. Alia quæ datur ex le. Iul. repetundarum: vt ff. ad legem Iul. repe. l. ij.

g Eas. Scilicet pœnales, & tunc non est necesse, plerunque, vel si habes, plerunque, expone. vt j. Accur.

h Plerūq;. Hoc dicit, propter pretorias rei persecutorias, quæ perpetuæ sunt: nisi in rescissoria, quæ annalis est: quia cōtra ius ciuile datur: vt ff. de act. & obli. l. in

honora

† De hoc vbo ppetuo, quot modis accipiaī, vide gl. x. q. ij. ea enim §. perpetua.

Actiones ex quinq; partib' iuris descendētes, sūt ciuiles & perpetuę.

Actiones reales quāto tempore durant.

[1] Et not. quod vltra titulū requiritur etiam possessio nam sine possessione non inchoatur vsucapio l. sine possessiōe. ff. de vsuca licet aliquādo inchoata hatur a... ff. vt l. cœptā. ff. de vsuca. coniuncta l. ... §. Scæuo. la. ff. si qs test. li. ... ius. fu. A gel.

Prætoriæ rei persecutoriæ sunt perpetuæ.

Prætoriæ pœnales sunt annales.

honorariis.§.sed cum rescissa.& ῑ.de act.§.rursus.& ῑ.eod.§.Item.nisi in redhibitoriis,quæ dantur ad tempus,licet rei sint persecutoriæ:vt ff.de ædil.edi.l.sciendum.§.fi.quia dantur contra id,in quod conuenerunt contrahentis. Item fallit dicta regula. ff.quod fal. tuto.aut.l.huius actionis.§.has actiones.& quæ in fraud.cred.l.ait prætor.§.si debitorem.versic.annus.C.de do.l.fin.& ff.de eo per quem fac.est.l.j.§.pe.Si autē sunt pœnales prętoriæ,locū habet qđ hic dicit, vt sint annales, siue pœnales ex vtraq; parte, siue ex altera tantū: vt ff.de cal.l.j.& de in ius voc.l.pe.& ff.de alien.iudi.mu.l.vel post annum. Accur.

ADDITIO. Sed secundū Angel.illa est pœnalis ex vna parte tantū:& ideo non videt bene excipi.Sed Bar.in l.in honorariis.ff.de ac.& obli.cōcludit, φ omnes rei persecutoriæ ex vtraq; parte sunt perpetuæ. Ex parte aūt actoris rei persecutoriæ:& ex parte rei pœnales: finiuntur anno.

intra annum [a] viuere. Nā & ipsius prętoris intra annū erat Imperium. Aliquando [b] tamen & in perpetuū extenduntur:id est,vsq; ad finē ex constitutionibus [c] introductū: quales sunt eæ,quas bonorum possessori [d],cęteris'que,qui hæredis loco sunt [e],accommodat.Furti quoq; manifesti actio, quamuis ex ipsius prætoris iurisdictione proficiscatur [f]:tamen perpetuò datur. absurdum enim esse existimauit [g] anno eam terminari.

Ex maleficiis pœnales actiones quāuis contra hæredes non dantur,hæredibus tamē offensis dantur,excepta actione iniuriarum,actiones autē ex contractu dolo inito aduersum hæredes (si nihil ex eo ad eos peruenerit) minimè cōpetunt. Omnes tamē pœnales actiones,lite cōtestata contra hæredes transeunt.

Non autem [h] omnes actiones,quæ in aliquē: aut ipso iure [i] competūt, aut à prætore dantur:& in hęredem ęquè competunt,aut dari solēt [k].Est enim certissima iuris regula. Ex maleficiis [l] † pœnales actiones in hæredem rei non cōpetere [m]: veluti furti,vi bonorū raptorum,iniuriarum: damni iniuriæ [n]. Sed hæredibus [o] huiusmodi actiones competunt, nec denegantur , excepta iniuriarum actione [p], & si qua alia similis

ueniatur. & sumus in versi. Aliquando tū. Quia propter quandā generalitatē,quā vidistis modo in §.pręcedenti(vidistis enim φ certissima iuris regula est, quę dicit,ex maleficio pœnales act.in hæredē non competere.& habetis regulam istā. ff.de pri.delic.)videbaē à contrario sensu, quod omnes act. quę non sunt pœnales ex maleficio dentur in hęredes:& sic omnes actiones ex contractu prouenientes dentur contra hæredes: ideo cōtra generalitatem istam sumptā à contrario sensu ex ista regula loquit litera ista, & dicit: Aliquando tamē actio ex cōtractu nō datē cōtra hæredē:veluti si dolose versatus fuerit testator in contractu: ex dolo testatoris ad hæredē res non peruenerit. Et sum in vers. Pœnales autem. Supra vidistis, φ certissima est iuris regula, quæ dicit, quod ex maleficio petētis pœnales actiones, de quibus supra dixit, si ab illis principalibus personis in eis lis fuerit contest.hæredibus dantur:& in hæredes transeunt.hoc dicit.Fran.

a Intra annum.s.vtilem. Nam de talibus annis prætores loquebanē:vt patet ff.de vi & vi ar.l.j.§.quod autē ait prætor.versi.annus.& ff.de ædil.edi.l.sciendum.§.fi.nisi in casu, vbi est inutilis ad sui principiū: sed continuus ad sui processum:vt ff.de cal.l.annus.

b Aliquando.Ecce quare dicit plerunq;.

c Constitutionibus De quibus dixit ῑ.eo.in prin.

d Bonorum possessori.Id est,cuilibet possessori, qui vult succedere de iure prætorio, qui habet hæreditatis petitionem bonorū possessoriam: de qua habes ff.de poss.hære.pe.per totum. Accur.

e Hæredis loco sunt.Vt quibus restituta est hæreditas per fideicōmissum:quibus datur hęreditatis petitio fideicommissaria:de qua habes ff.de fideicommiss.hæred.peti.per totum. Et hæ duæ sunt rei persecutoriæ.Accursius.

† Ex cōtractu aūt pœnales actiones etiā in hæredem dātur l.vlt.ff.de nautico fœnore.

f Proficiscatur. Nota actionem furti manifesti esse prætoriam:sed non manifesti est ciuilis:vt ῑ.de no.§.sunt autem.Accur.

g Existimauit. Scilicet,prætor.& idem in qualibet pœnali in eo,quod peruenit ad delinquentem:vt ff.de vi & vi ar.l.j.in prin.& ff.de do.l.Sabinus.

Actionis duplex diuisio.

Non aūt oēs.' CASVS. Expediuit iam dñs Iustin.primā partē ti.modo incipit tractare de secūda parte,di. Non aūt omnes &c.vnde quęsiui,vtrū oēs actiones dantur hæredibus.& in hæredes:& rñ.φ nō. Certissima est enim regula iuris,quæ dicit ex maleficio actiones in hæredes non cōpetere:cuiusmodi sunt actio furti,vi bo.rap.iniuriarū,damni,iniuriæ. quod intellige li.non conte.cōtra defunctū: etiam si ad hæredes furtum peruenerit,per maleficiū,& possem cū isto §.coniungere illū §.pœnales actiones &c.dicēdo,quod pœnales act.descendētes ex maleficio lite cont.cū defuncto cōpetūt,vel dant hæredib.eorū,q maleficiū passi sunt:excepta actiōe iniuriarū,& si qua alia similis in-

1 Dic qđ est verum in quāside licto omittēdo com misso se-

h Non autem. Hic ponit diuisionem. quod aliæ sunt transitoriæ,aliæ nō:sed superior fuit,quod aliæ erant perpetuæ,aliæ non:vt ῑ.eo.in prin.

i Ipso iure.Scilicet,ciuili.

k Dari solent.Scilicet iure prætorio. Accur.

l Ex maleficiis.s.priuatis, vt subiicit in exēplis: & subaudi vel quasi maleficiis:vt ῑ.de obli.ex quasi de.li.§.fi. 'Quid in publicis,de quibus tractatur ῑ de pu bli.iud.Respon.idem,& plus:quia etiā lite contestata non transeunt contra hæredes:vt ff.de accu.l.ex iudiciorum.nisi in quinq; casibus. Primus est leg. Iul.maie.in duobus capitulis tantū eius legis:vt ff.ad le.Iul.maie.l.fi.Secundus est crimen hæresis:vt C.de Apost.l.ij.& l.apostatarum.in fi. Tertius est crimen repetundarum.Quartus est de residuis. Quintus peculatus crimen:vt ff.ad legem Iul.pec.l.fin.

m Non competere.Nisi lis fuerit contest.vt ῑ.eo.§.pœnales.& ff.de act.l.ex iudiciorū.in fi.Itē nisi aliqd ad hæredē peruenerit,tūc enim tenet:vt ff.de cal.l.in hęredē.& ff.qđ met.cau.l.videamus. In duobus tñ casibus est cōtra:vt in act.vi bo.ra.quę nō dat in hæredē, aliquid peruenerit:sed furtiua dat cōdictio: vt ff.vi bo.rap.l.ij.§.fi.Itē in interdicto vnde vi:quod nō dat in hęredē:sed in factū actio:vt ff.de vi & vi ar.l.ij.§.fi.

n Damni iniuriæ.Legis Aquiliæ actio.

o Sed hæredibus. Id est, hæredibus eorum,qui passi sunt hæc maleficia.

p Iniuriarum actione. Nam hæc non datur hæredi, nisi lis contestetur:hoc ideo, quia nō est in bonis nostris ante lit.contesta.vt ff.de iniur.l.iniuriarū.ij.& l.iniuriarum.j.in prin.in glo.ij Est & alia ratio:quia nihil mihi de patrimonio abest, nec reo adest:vt ff.de col.bo.l.cum emancipati.§.emancipatus.Sunt & aliæ similes ei,vt subiicit:in qbus nec actori aliquid de pa

cussū committendo vt l.iiij.§.fi.ff.de dā.infect. vel dic vt ibi per Bart.& Ang.

Huc in ferto, qđ de iure cano.& ī de lictis & in contracti-b' siue ad hæredem quid peruenerit siue non peruenerit, si ue cum defuncto fuerit lis contest.siue minime,sem per hæredem teneri in solidum xvj.quæst.vj.ca.si epi.& xij.qō.ij.c.epos. vbi gloss. hāc decisionē ponit.& de sepul.c.fi.& Inn.ca.ex literis.de rap.vnde infertur hæredem vsuraij defuncti ad restitutionē vsurarū teneri:vt in c.tua nos.de vsur.& not.in ca.quanquā.de vsur.li.vj.

Actiones ex maleficio in duob'casibus trāseūt in hæredes.

Iniuriarū actio non datur hæredi ratione duplici.

Iniuriarū actio aliquas habet similes commenientias.

trimonio abest, nec reo aliquid adest: vnde idem iuris est, quod & in ista: vt est actio in factũ, quę datur cõtra libertũ vocantẽ patronũ in ius sine venia, in l. autreos. vel in filium vocantẽ patrẽ: vt ĵ. de pœ. teme. li. §. fi. & ff. de in ius voc. l. pe. Idẽ in popularibus actionibus: vt si qs habeat positum, vel suspensum: vt ff. de iis, qui deiec. vel effude. l. si vero. §. quę aũt. Quidam dicunt idẽ de actione in factũ de calũniatoribus: vt ff. de ca. l. hęc actio. Sed certe ibi alia est ratio: quia habet cõdictionẽ ob turpẽ cau. vt ibi dicit. Itẽ quia abest ibi aliquid actori, & adest aliqd reo: vnde non est similis ĵ. dict.

inueniatur [a]. Aliquando tamen etiam ex contractu [b] actio [c] contra hæredem non competit: veluti cùm testator dolosè [d] versatus sit, & ad hæredem [e] eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus [f], si ab ipsis principalibus personis fuerint cõtestatę [g]: & hæredibus dantur [h], & contra hæredes transeunt [i].

Si pendẽte adhuc iudicio reus satisfecerit, ab obseruatione iudicij absoluendus est.

Superest [k], vt admoneamus, quòd si ante rem iudicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori: officio iudicis conuenit eum absoluere [l]: licet in ea causa fuisset iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet: & hoc est, quòd anteà vulgò dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse.

[a] Inueniatur. Hic continuatur ille §. qui est ĵ. eod. §. pœnales.

[b] Etiam ex contract. Non solum ex delicto. Accur.

Dolus aliquãdo dat causãm cõtractui, aliquando incidit in cõtractũ.

[c] Actio. s. de dolo, nata propter dolum adhibitũ in contrahendo. Nam si dedit dolus causam cõtractui, non agit actione ex contractu, cum nullus sit: sed de dolo, vt hic, & ff. de do. l. & eleganter. in prin. Si enim esset incidens: ageretur actione ex eo contractu, vt purgaret dolus: vt ff. de act. emp. l. Iulianus. §. si venditor. & daretur in hæredes: vt ff. de act. & obl. l. ex contractibus. Vel pone casum, quod dolus fuit incidẽs vel superueniẽs: & remanet cõtractus: & nõ agitur contra hæredẽ nisi peruenerit aliquid ad eũ: vt in actione depositi, quæ datur in duplũ contra eũ, qui dolũ cõmisit in deposito causa tumultus, vel incendij, vel ruinæ, vel naufragij: sed in hæredẽ non datur in duplum ex dolo defuncti, licet in simplum detur: vt ff. depo. l. j. Item qualis est actio in factum, quæ datur cõtra agrimensorẽ: non autẽ aduersus hęredẽ: vt ff. si men. fal. mo. di. l. iij. §. pe. Itẽ in actione ex stipulatu iudicio Sisti, in eo, qui erat conuentus iniuriarum: vt ff. si quis cau. l. si eum. §. iniuriarum. Idem est in actione tributoria: vt ff. de tri. l. illud. §. fin. & de his casibus loquitur hic §. cũ dixit ex contractu in hæredem nõ dari quandoq;. Alias autem ex contractu agitur contra hęredem, etiã de dolo defuncti regulariter: vt ff. de act. & obli l. ex contractibus. & l. ex depositi. quæ sunt huic contrariæ. & hanc specialitatem, si velis tenere primam opinionem denotat hæc litera cum dicit, Aliquando tamen &c.

Actio depositi dat in duplũ in quatuor casib⁹, nõ tamen in hæredem.

Actiones ex contractu descendẽtes quæ non dantur in hæredes.

[d] Dolose. Dolo dante causam contractui. Vel dic incidenti, vel superuenienti, vt modo diximus. Accur.

[e] Ad hæredem. Sed si superuenisset actio in factum perpetuo contra hæredem, & contra defunctum daretur: vt ff. de dolo. l. itaque. Sed de dolo olim intra annum vtilem, hodie intra biennium continuum datur: vt C. de dol. l. fin.

[f] Diximus. s. eo. §. nos autem omnes. Accur.

Operæ liberto impositæ nõ trãseũt ad hęredẽ extrancum.

[g] Contestatæ. Imo vt dentur hæredi, sola præparatio sufficit: ff. de inof. test. l. posthumus. §. fi. Io. Vel sine præparatione datur querela hæredi hodie.

[h] Dantur. Nisi in duobus casibus. Primus, cũ agitur ad operas contra libertũ, & moritur patronus extraneo hærede relicto: ad quem non transeũt operę, etiam lite cõtest: vt ff. de ope. li. l. si operarũ iudicio. Secundus in patre repetẽte dotẽ filię, quę à viro diuerterat, si decedat pater extraneo hærede relicto, etiam lite contest. vt C. de rei vxor. actio. l. vnica. §. videamus.

ADDITIO. Nam eo ipso q mater morit, vel aliter filia efficitur sui iuris: statim actio cõsolidatur in filiam: vt d. §. videamus. licet pater fuerit lit. cõtestatus: & sic propter hoc non facit transitum in suũ hęredem. & sic est speciale in dote: quia est proprium patrimonium filiæ: vt l. iij. §. sed vtrum. in fi. ff. de min. & facit l. Pomponius Philadelphus. ff. famil. erciscun. Angel.

[i] Transeunt. Nisi in duobus casibus. Primus in actione de dolo. C. de do. l. fi. Secundus in retractatione alicuius in seruitutem vel libertinitatẽ, qui per collusionem pronuntiatus fuerat ingenuus: vt ff. ne de statu defunct. l. j. §. sed interdum.

[k] Superest. CASVS. Omnia, quę iam dixi à prin. tit. vsque nunc, in duobus consistunt. s. in vita & transitu actionum. Modo vult dicere de officio iudicis: & parum deficit, quod non posuit hunc totũ tit. de offi. iud. sed residuum seruat vsq; ad tit. specialem de offi. iu. dicit ergo Iusti. volo, quod vos sciatis, quod si ille qui conuenitur, ante condemnationem satisfaciat off. iu. conuenit eum absoluere, licet erat talis, qui debebat condemnari. Et licet istud iudiciũ de sui natura debebat esse condemnatoriũ per solutionẽ tamen ante condemnationẽ factam sit absolutorium. & hoc est, quod vulgo dicitur, omnia iudicia esse absolutoria. Franc.

[k] Superest. Hæc de vita, & transitu actionum, secundum quod in titulo promisit, dicta sunt: nunc de iudicis officio dicit: quod cum exponere debeat, iam pauca, vt modicum respiret, deliberat. nam cõceptum sermonem quis retinere potest? quia igitur iam concepit in animo tractare de offic. iudi. quomodo poterit tacere, quin dicat aliquid hic?

[l] Absoluere. Scilicet, ab obseruatione iudicij. nam principalis causa est sublata solutione: vt s. quib. mo. tol. obli. in prin. Accur.

TITVLVS XIII.

DE EXCEPTIONIBVS.

Instituta idcirco fuerunt exceptiones, vt qui ipso iure obnoxij sunt, iniquas petitorũ actiones excludant, quod exemplis aperitur.

Sequitur, vt de exceptionibus dispiciamus. Cõ

DE EXCEPTIONIBVS.

Quia exceptio tenet vicem actionis: vt ff. de except. l. j. ideo post actiones ponit de exceptio. Vel quia de armis actorum vidimus, & de reorum armis videndum est [†]: ideo dicit, vt sequitur. Accur.

Sequitur. Totus iste tit. diuidit in quinq; partes principales. Primo cõtinuat ad pręcedẽtia titulũ. Secũdo ponit causam quare fuerũt exceptiones inuentæ. Tertio id demõstrat per exẽpla, tam in actionibus realibus, quã in psonalibus. Quarto ponit duplicẽ, vel potius triplicẽ diuisionẽ exceptionũ. Quinto id exemplificat. Secunda ibi, Cõparatę sunt. Tertia ibi, Verbi gratia. Quarta ibi, in §. appellant. vel potius in §. alio qui. ex quãmultis. Quinta ibi, Perpetuę. & pemptorię.

[†] Omni[...] enim co[...] trouersia cõstat ex intẽtion[...] actoris [...] depulsio[...] ne rei. H[...] queorit[...] totius ca[...] sæ statu[...] de qua[...] vide Q[...] tilianũ [...] iij. ca. [...]

Casus

paratæ [a] autem sunt exceptiones defendendorum eorum [b] gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, vt licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit [c]: tamen iniqua sit aduersus eum, cum quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus [d], aut errore lapsus stipulanti Titio promisisti [e], quod non debueras promittere: palàm est, iure ciuili te obligatum esse [f]: & actio, quia intenditur dare te oportere, efficax est [g]: sed iniquum [h] est te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, Quod metus causa [i]: aut Doli mali [k], aut in factum [l] composita ad impugnandam actionem.

Qui futuræ numerationis spe mutuum recepisse scriptis fassus fuit, exceptione non numeratæ pecuniæ tutus est.

Idem iuris est, si quis quasi credendi causa pecuniã à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est, dare enim te oportet cùm ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquũ est eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. Cuius tempora nos (secundum quod iam superioribus libris scriptum est [m]) constitutione [n] nostra coartauimus.

Si debitori creditor nõ petere pactus fuerit, ex pacto præcedẽs obligatio non perimitur, sed pacti conuenti exceptio aduersus creditorem agentem paratur.

Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur [o], nihilominus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino [p] dissoluuntur: qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit, si apparet [q] eum dare oportere. Sed quia iniquum est, contra pactionẽ eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti.

Qui iureiurando delato se nihil debere asseruit, ipso iure liberatus nõ est: sed exceptione iurisiurandi munitus æquè si quis in rem conuentus, rem petitã suam esse iurauerit, nõ propterea actor dominus esse desinit, verũ exceptio iurisiurandi sibi postea vendicanti obstabit.

CASVS. Viso de actionibus, sequit̃ (dicit Iust.) vt de exceptionibus videamus. Et domine Iust. pro Deo instruatis nos cõpetenter materiã de exceptionibus. Frater, dicit ipse, scire debes, quod inuentæ sunt, seu institutæ exceptiones ad defensiones reorũ: sunt enim arma reorum. Frequenter enim contingit, quod actio cõpetens actori, prima facie iusta videt̃: iniquum tñ esset reũ condemnare, vtputa, si metu coactus, aliquid promisit: & ideo datur reo contra actorem exceptio de dolo, vel exceptio quod metus cau. Omnis enim exceptio adinuenta fuit ad actionem impugnandam. h.d. Franc. de Aret.

a Cõparatæ. Alias inuentæ. Accur.

b Eorum. Scilicet reorum. Nam ipsi sunt, cum quibus agitur: vt ff. de iureiu. l. iij. in prin. & in §. eũ.

c Iusta sit. Prima facie.

d Dolo inductus. Hoc est, in stricti iuris iudiciis. in bonæ fidei autẽ iudiciis ipso iure non tenet contractus. ff. de do. leg. & l. elegãter. in prin. Accur.

ADDITIO. Hoc verum in odium dolosi: sed in sui præiudicium tenet cõtractus: & ex eo potest conueniri, nisi lex resistat actui: quia tunc ex neutra parte datur actio: vt est glo. in l. à diuo Pio. ff. de rit. nup. in glo. ij. & Bald. in l. j. C. plus val. quod agi. Angel.

e Promisisti. Credens te debere, cum non deberes: vt hic, & ff. de except. dot. l. iij. §. circa.

f Obligatũ esse. s. inspecto iuris rigore: de æquitate obligatus non es: vt ff. de li. cau. l. vel obligatus est. §. obligatũ. & ff. de ver. sig. l. si creditor. quę sunt cõtra.

g Efficax est. Scilicet, in sui substantia. Nam ciuiliter & naturaliter est obligatus, & puræ: sed non est efficax, quantum ad opem exactionis, Vel dic, efficax est inspecto genere. nam prima facie condemnandus videtur: sed inspecta qualitate: quia sit dolo facta, vel metu, vel simili causa impediat̃, est inefficax. & ita expone in sequentibus casibus.

h Iniquum. No. quod contra iniquitatem, & sic ecõtra ex æquitate datur reo exce. li. l. qui æquitate. ff. de do. ma exce. Angel.

i Metus causa. Hoc quando metu fuit compulsus.

k Doli. Hoc quando inductus fuit per dolum.

l In factum. Redde singula singulis, propositis causis, scd'm Ioã. Sed nõne hoc tertio casu, s. qñ per errorẽ promisit, dat̃ doli exceptio? Certe sic: vt ff. de do. ma. exc. l. ij. §. circa. Quare dic, quod hęc actio in factũ est proponenda in subsidium doli exceptionis, s. contra patronum & parentem. contra quos turpes exceptiones non opponũtur: vt ff. de do. ma. excep. l. apud Celsum. §. aduersus. & ita hic accipitur. Accursius.

Idem iuris. CASVS. Iam dixi vobis vnũ exemplum, in quo videtur æquum prima facie, vt actor debeat obtinere, iniquum tamen inspecta persona rei: quia competenti exceptione potest se defendere. Et de hoc eodem recito vobis hic aliud exemplum, scilicet de eo qui causa credendi pecuniam, stipulatus est pecuniam sibi reddi: & postea pecuniam non numerauit. vnde si agat stipulator, competit promissori exceptio non numeratæ pecuniæ. h.d. Franc. de Aret.

m Scriptum est s. de li. obl.

n Cõstitutione. Vt C. de non numerata pecunia. l. in contractibus.

Prætera si debitor. CASVS. Iam vidistis duo exempla in quibus prima facie æquum videt̃, quod actor debeat obtinere: iniquum tamẽ videt̃ inspecta persona rei: qui competenti exce. se defendere potest. Modo ponit tertium exemplum, puta cum creditor fecerit debitori pactum de non petendo, sicut patet in litera.

o Peteretur. No. quod pactum de non petendo tria operatur. Nam tollit naturalem ipso iure: vt ff. de so. l. Stichum. §. naturalis. Itẽ elidit ciuilem: vt in hoc §. Itẽ obligat naturaliter paciscentem non petere. Nam & alias quis est obligatus naturaliter aliquid non facere: vt nõ facere furtũ: vt s. de ob. quæ ex deli. nas. §. j.

p Non omnino. Quia non ciuilis, sed naturalis tantum: vt ff. de sol. l. Stichum. §. naturalis. In casibus tamen etiam ipso iure vtrunque tollit pactum: vt in maleficiis factis, si quis paciscatur, ne agatur z. Item in pignore remisso per pactum: vt ff. l. si tibi. §. quædam actiones. & §. de pignore.

q Si apparet. Oratio posita loco actionis, secundũ P. sed secundũ Io. cõtra: vt diximus s. de act. §. sic itaque.

Sed secundum An. istæ text. non facit ad propositũ: quia loquitur, quãdo stipulatio fit sine causa hic vero secus.

Quis autẽ metus in hoc requiratur habes ex lege, metum. cum multis aliis seq. ff. quod met. causa. nẽpe quod sit vel mortis vel corporis cruciatus. Et adde quod si post metum cessantẽ soluat quis, nõ possit repetere, quoniam solutio illa vt sponte facta præcludit viã tum actioni, tum metus exceptioni. Secus tamen foret si solutionis tẽpore is metus duraret qui promissionis tempore fuit vt l. ij. & ibidem per Barto. C. quod. me. cau.

Pactum de non petẽdo tres habet effectus.

z Not. tamẽ quod qui remittit actiones ex maleficio, nõ videtur remittere damnũ vel interesse, vt per Din. Bar. Bald. & Angel. in §. quædã. in gol. alleg. vbi etiam vide, an per remissionẽ iniuriarũ factam ĩ foro pœnitẽtiali, tollantur istę actiones ex maleficiis.

Acque

Aeque, si debitor creditore deferente iurauerit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet. sed quia iniquũ est [a], de periurio quæri: defenditur per exceptionem iurisiurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rẽ agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones: veluti, si petitore deferente possessor iurauerit, eam rem suam esse [b], & nihilominus petitor eandem rem vendicet. Licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem eius esse, iniquũ tamen est possessorẽ condemnari.

Absolutio rei cõuenti primæuam obligationẽ minimè tollit, absolutio tamen rei iudicatæ exceptionem adquirit.

Item si in iudicio tecum actum fuerit [c], siue in rem, siue in personã †: nihilominus obligatio durat [d], & ideo ipso iure de eadẽ re postea aduersus te agi potest: sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari.

Hæc prior est exceptionum diuisio, vt quædã ciuiles sint, quædam prætoria.

Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui quàm ex multis variisq́ causis exceptiones necessariæ sint, ex latioribus Digestorũ seu Pandectarum libris intelligi põt. Quarũ quędam ex legibus [e], vel ex iis, quę legis vicẽ obtinẽt [f] vel ex ipsius prætoris iurisdictione [g] substantiã capiunt.

Iam adest posterior exceptionum sectio: vt quædã perpetuæ, & peremptoriæ sint, quædam temporales & dilatoriæ: perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ et semper locum habẽt, & causam principalem perimunt: dilatoriæ verò sunt, quæ ad tempus nocẽt, & actionem in tempus differre solent, vt exceptio pacti ne intra certum tempus petatur, & similes: quæ olim ante tempus agenti oppositæ, actionem omnino cõsumebant: hodie verò duplũ induciarum debitori tribuũt: item finito tempore non antea actor audiendus est, quàm expensas litis refuderit.

Appellantur autem exceptiones, aliæ perpetuæ & peremptoriæ, alię temporales & dilatoriæ.

Ae quæ si debitor. CASVS. Iam vidistis tria exempla, in quibus prima facie videt̃ ęquũ, ꝙ actor debeat obtinere, iniquum tamen videtur inspecta persona rei: quia cõpetenti excep. se defendere potest. Hic ponit quartum exemplum de eodem: puta in excep. iurisiurãdi, cum iuramentum delatũ fuerit debitori à vero creditore: & ipse se nihil debere iurauerit: si agat actor contra reum, qui iurauerit: defendere se potest reus per exceptionem iurisiurandi. & sum in versi. in iis quoq; actionibus &c. In superioribus habuistis, qualiter exceptiones opponuntur contra actiones personales. Modo intendit tractare de exceptionibus, quæ opponuntur cõtra eos, qui agunt actionibus realibus: vt si rem tanq̃ meã vendicem, dicens rẽ meam esse, & verum dico: quia res mea est. tamen iniquũ esset, quod ipse reus, qui iurauit, condemnetur contra stylum sui iuramenti. h.d. Franc.

Iuramentum cõtra leges non est seruandum.

[a] Iniquum est. Hic no. simile. ff. de in li. iu. l. fi. & ff. de iureiuran. l. nam postea. §. iureiurando dato. & ff. de dona. l. nam sufficit. hoc tamen fallit, quoties est cõtra leges iuratum: quia nõ seruatur sacramentum: vt in authen. sceni. non solũ. §. non enim, si quis. colũ. v. quæ est C. de nupt. authent. quod eis. & ff. de iure pat. l. adigere. C. de le. & consti. l. non dubium. in fin. Item quando veritas alias per testimonium potest inueniri: vt C. de reb. cred. l. fi. Item quando defertur sacramentum à iudice: vt ff. de iureiu. l. admonendi. alias autem obtinet, quod hic dicitur.

† Hanc comparationem in genere cõstare, sed in speciali vtriusque conditiõe multũ inesse discriminis, docet elegãter hoc loco Franc. Bald. quẽ omnino videas.

Iuro rem meã esse, & iuro tuam nõ esse differunt.

[b] Rem suam esse. Distinguitur tamẽ vtrum iuret suã rem esse, vel petitoris nõ esse: quia si iuret suã esse, dat̃ sibi actio & exceptio, sed si iuret petitoris nõ esse: nascitur sibi exceptio cõtra petitorem tantũ: vt ff. de iureiur. l. sed & si possessor ij. j. & ij. rñ. ibi, non enim.

Itẽ si in iudicio. CASVS. Adhuc præter exceptiones illas, de quibus supra dictũ est, quædã alia est exceptio, per quã põt reus se tueri: veluti, si verus debitor per sentẽtiã iudicis fuerit absolutus sentẽtialiter. Licet enim per imperitiã verus debitor absoluat̃, naturaliter tamen manet debitor: sed contra creditorem agentem poterit se tueri excep. rei iu. & hoc dicit. Sed quid est, quod hic dicitur, quod ex sola naturali obligatione possit agi? Frater, dicit Iusti. ex sola naturali à principio nõ agitur: sed quando naturalis & ciuilis fuerint coniunctæ à principio, si tollatur vna ipsarũ, ipso iure ex altera potest agi, licet agenti obstet exceptio. Franc.

[c] Actum fuerit. Subaudi, & fueris absolutus: sicut hic innuit.

ADDITIO. Intelligas istum text. cum ista gloss. quod reus fuit absolutus: vt j. patet. Ang.

[d] Obligatio durat. Scilicet, si primo erat obligatus. vnde si soluat, nõ repetit, cum debitũ soluat: vt ff. de condi. inde. l. Iulianus. & l. iudex. Et caue tibi: quia per iusiurandũ & per pactum naturalis tollitur obligatio, & remanet ciuilis: vt ff. de iureiu. l. fi. in princip. & ff. de solut. l. Stichum. aut Pamphilum. §. naturalis. Sed per sententiam tollitur ciuilis, & remanet naturalis: vt ff. de condi. inde. l. Iulianus. Sed cum actionem inducat res iudicata, vbi nulla omnino erat: vt C. de reb. credito. l. actori. quare non tollit vbi est? Rñ. res iudicata de iure ciuili est: & ideo tollit & inducit ea, quæ sunt de iure ciuli: & ita obligationem ciuilem tollit: & actionem (quæ est de iure ciuili) inducit: vt ff. de origine iuris. l. ij. §. deinde ex his. Ea autem, quæ sunt iuris naturalis, non tollit: vt obligationem naturalem: vt argu. s̃. de legiti. agna. tu. §. fi.

Obligatio naturalis tollitur per pactum: sed ciuilis per sententiã.

Sententia est de iure ciuili.

ADDITIO. Istam glo. intellige de iuramento voluntario, & sic delato à parte parti, non autem de necessario: quia illud habet eandem vim, sicut res iudi. vt l. ij. ff. de iuresur.

[e] Ex legibus. Vt ne quis cõueniatur, nisi coram suo iudice: vt C. de excep. l. fi.

[f] Legis vicem obtinent. Vt in senatusconsultis: vt s̃. tit. j. in prin. sicut & exceptio Macedoniani, & Velleiani: vt ff. ad Mace. & Velleia. per totum tit. Accur.

[g] Prætoris iurisdictione. Vt de dolo malo, & metus causa: vt ff. de excep. dol. per totum. Item pacti: vt ff. de pact. l. iurisgentium. §. prætor ait. Accur.

Appellatur. Diuiditur principaliter in tres partes. Primo ponit duplicẽ distinctionem exceptionũ: quia quædam sunt perpetuæ, & quædã tẽporales. Itẽ quædam sunt peremptoriæ, & quædã dilatoriæ. Secundo ponit exemplũ cuiuslibet. Tertio ponit quã pœnam olim patiebat̃, & quã hodie patitur, qui pendẽte dilatiõe legali, vel lata ab hoie, añ dilationẽ finitã egerit. Scđa ibi, Perpetuæ & perẽptoriæ. Tertia ibi, Alioq̃.

Casus

Perpetuæ & perēptoriæ sunt, quæ semper [a] agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod Metus causa factū est, & Pacti cōuenti, cū ita cōuenerit, ne omnino pecunia peteretᵉ. Tēporales atq; dilatoriæ sunt, quæ ad tempus nocent, & tēporis dilationē tribuit: qualis est pacti cōuenti [b], cùm ita conuenerit, Ne intra certum tēpus ageretur, veluti intra quinquēnium. Nā finito eo tempore, nō impeditur actor rem exequi. Ergo ĳ, quib⁹ intra certū tēpus agere volentibus obiicitur exceptio, aut pacti conuenti [c], aut alia similis [d]: differre debēt actionē, & post tēpus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, obiectaq; sit exceptio: neq; eo iudicio quicquam consequebantur, propter exceptionem; neq; post tempus olim agere poterant, cùm temerè rem in iudicium deducebant, & cōsumebant: qua ratione rem amittebant [e].

Hodie, si actor plus petat tēpore, siue pendente dilatione, reo induciæ duplicantur, & idē reo actor in expensis factis in causa damnabitur, antè quarum refectionem super principali negotio audientia denegabitur. Aret.

Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus, sed eum, qui ante tempus vel pactionis, vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ constitutioni [f] subiacere censemus: quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit †: vt & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis cōtinet [g], si cōtempserit, in duplum [h] habeant ĳ, qui talem iniuriam [i] passi sint: & post eas finitas nō aliter litem suscipiāt, nisi omnes expensas litis acceperint: vt actores tali

CASVS. Supra vidistis multa de exceptionib⁹ a huc autem circa naturam except. scire debetis, q; quædam exceptiones dicuntur perpetuæ & peremptoriæ: videlicet illæ, quæ semper agētibus obstant: & semper rem perimunt de qua agitur sicut est exemplū de except. doli mali. & de except. pacti conuenti, quando conuenit ne omnino pecunia peteretur, id est, sine temporis præfinitione. & illud est quod semper dicunt canonistæ, ecclesiam debere semper restitui. & sum in verū. temporales. Tu vidisti exemplum de exceptionibus peremptoriis, modo videamus exemplum de temporalibus dilatoriis, quæ & tempore nocent: vt puta si sit pactum factum de non petendo vsque ad tēpus (& hic habes aliquid de materia plus petitionis.) Si enim aliquis creditor debitori suo fecerit pactum de non petendo vsque ad quinquennium, propterea actionem suam non perdit, sed intra quinquennium olim suam causam perdebat: nec amplius agere poterat, sed non vult domin⁹ Iustinianus, quòd hoc hodie ita strictæ procedat, sed vult in casu isto, q; locum habeat constitutio Zenoniana, de qua facta est supra mentio de act. §. sed hæc quidem, scilicet quòd debeant induciæ duplicari: & post quinquennium duplicatum adhuc non auditur: nisi omnes expensas, quas reus in litē fecerit, eo quod præmaturæ eum conuenerit, reo soluat, & hoc ideo constitutum est: vt tali pœna perterriti actores, temporalitium doceantur obseruare.

les, vel cum iudex sit non suus: vt C. si à non comp iu. per totum. Item si inique à iudice cōpulsus est eo tempore, quo compelli nō debuit: vt ff. de fe. l. j. Sed dilatoria proponitur ante litem contestatam: sed probatur post, quā actor monstrauerit, quod asseruerat: * vt C. de prob. l. exceptione. & C. de except. l. si quidem. Secus in exceptiōe fori: quia ante litem contestatam opponi & probari debet secūdum quosdam: vt ff. eod. l. penul. Sed quid de exceptione non numeratæ pecuniæ, nū quid est ppetua vel temporalis? Respon. quidam anomalam eam esse. Nos dicimus, quod est temporalis bienniĳ. scilicet vel triginta dierum: vt s. de li. obl. §. fina. & C. de non nu. pec. l. in contractibus. §. j. & §. super cæteris. Sed in hoc potest dici anomala: quod cū alias probet, qui excipit, hic tamen non probat: vt C. de non nu. pecu. l. si ex cautione tua. Item quare in exceptione non numeratæ dotis? & eodem modo solue: vt C. de don. cau. nō nu. l. fin. & authent. ibi posita. Item quid de ea, quę opponitur vt quis conueniatur inquantum facere potest? Respond. eam esse temporalē: quia præsumo, quòd aliqua acquiret: & sic postea poterit soluere: vt C. ar. tu. l. si defunctus. Nam non repetitur quod soluitur: licet facere non possit commode: vt ff. de condict. indebi. l. nam & maritus. quod fieret si esset perpetua, cum sit fauorabilis: vt ff. de condic. indeb. l. si qui exceptionem. Et circa hoc vide quod not. in l. j. C. de iur. fac. igno.

[a] Semper. Id est, sine præfinitione tēporis: vt ff. de do. excep. l. pure. §. fina. ita tamen, si ante sententiam opponantur: vt C. sent. rescin. non pos. l. peremptorias. nisi in septem casibus, in quibus etiam opponi possunt post sententiam: vt ratione ætatis: vt C sen. res. in. non pos. l. peremptorias. & ff. de mi. l. minor. xxv. an. omissam. Item miles: vt C. de iu. & fa. igno. l. j. Item in Macedoniano & velleiano: vt ff. ad Maced. l. tametsi. Item in donatore, qui opponit vt conueniatur inquantum facere potest, etiam post sententiam: vt ff. de re iudic. l. Nesennius. §. fina. Item exceptio falsi procuratoris: vt C. de procur. l. licet. Secus si ratione personæ procuratoris opponatur exceptio: vt quia est miles, vel mulier. quia talis exceptio est dilatoria, vt j. §. præterea. Itē vbicūq; dicerem nullum fuisse iudicium, vt quia sit venalis sententia, vel falsis testibus, vel instrumentis, iudicata; vt C. quando prouoc. non est nec. l. vena-

[b] Pacti conuenti. Scilicet exceptio.

[c] Pacti conuenti. Scilicet vsque ad quinquennium.

[d] Alia similis. Veluti si quis stipuletur id quod in vtero est, vel fructus futuros: vel domum incerto loco ædificari, vel cum Romæ Tet, Epidi dari stipulatus est: vt ff de ver. obl. l. interdum secundum Azo.

[e] Rem amittebant. Facit s. de act. §. si quis agens. & ff. de li le l. non solum. §. si. & C. de iu. fis. l. i. iustas. li. x

[f] Zenonianæ constitutioni. Scilicet Grecę, cuius meminit s. de act. §. sed hæc quidem.

[g] Cōtinet. q; dic, vt mō dixi p l. interdū. ff de v̄. obl.

[h] In duplū. Sed vr̄ q; nullā patiatur pœnam. vt ff. de pe. hæ. l. quod si in dic. in princ. quæ est huic cōtra. Sed dic illā corrigi. vel meli⁹, specialē est ibi, quia ad hoc solū agebatur: vt eodē iure penes agētē inhæreret, quo erat apud defunctum: vnde non fuit plus petitum.

[i] Iniuriā. Nō tamen talē, propter quam agere possent.

1 Hoc verū intellige, quādo post sentētiā opponitur tale, ex quo apparet dictum iudicē non habuisse iurisdictionem, saltē ī causa de qua iudicauit, nec fuit facta prorogatio tacite vel expresse. vt late per Ange. hic.

Alias, asseuerat. Acg. Per.

Exceptio ista dico me conueniendū in quantū facere possum, est temporalis.

T In quo cōstituendo imitatus fuisse videt Claudium Cæsarē q autore Suetonio, plerunque restituit actiões ijs, qui plus petēdo exciderāt iure agēdi.

* At ea huiusmodi pœna locū in petitione hęredi. non obtinebit quæ generalis in ea quæ actiones tēporales & cōditiōales continentur. l. q; si in diē. ff. de pet. hæred. nisi post ī specie. peteret à debitore temporali vel conditionali vt hic q; facit ad intellectū gl. in verbo in duplum. itē non videtur habere locū in sola libelli oblatione s. dum descenditur ad litis conte. vt appareret ex litera, quę ait litem inferre, quæ tamen intelligitur, d[illegible] con[illegible]tur vt in c. ex parte. extra de ver. sig. & per Bart. in l. litem. C. de transac. & quod not. il. im plius. ff. ra[t]. rat. hab.

Tali

a Tali pœna præteriti. Facit C. ad legem Iul. rep. l. j. & ff. de pœ. l. capitalium. §. pe. & C. de inoffic. test. l. si quis in suo. in fine primi respon.

Præterea etiam ex persona. CASVS Scire debetis, quod quædā exceptiones dilatoriæ sunt, quæ quidem ex l. vel ex natura rei dantur: quędam sunt dilatoriæ, quæ ex persona dantur: veluti si aliquis per mulierem agere velit. Mulier enim non potest esse procurator, nisi pro parte: similiter miles non potest esse procurator patris, vel matris, vel alicuius alterius, etiam si hoc per rescriptum Imperiale sibi fuerit indultum. quòd intelligo, nisi in rescripto inferatur clausula, Hoc non obstante &c. Pro causa tamē sua, vel iure suo, siue offensa disciplinæ suæ, bene potest esse procurator & agere. Et illud verbum ita intellexerūt quidam, quod miles suis propriis negotiis interesse potest, si per hoc non impediatur officium disciplinæ suæ: aliter non de hoc plene habes in glo. Fran.

b Mulierem. Quæ pro alio agere non potest, nisi pro parentibus, si morbus aut ætas eos impediat: nec sit qui eorum nomine agat: vt ff. de procurat. l. fœminas. Accursius.

pœna perterriti [a], tēpora litiū doceātur obseruare.

Exceptionū tertium genus est, quia quædam vocatur dilatoria iudicij personā respiciens, vt exceptio incompetētis procuratoris & similis. Aretinus.

Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones: quales sunt procuratoriæ: veluti si per militem, aut mulierem [b] agere quis velit. Nam militibus nec pro patre vel matre [c], vel ex vxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur: suis verò negotiis superesse sine offensa [d] militaris disciplinæ possunt.

Exceptio infamiæ procuratoris, quæ antiquitus competebat, hodie tanquam minus frequentata exauthoratur.

Eas verò exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam, vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur, cùm in iudiciis nullo modo frequentari perspeximus, conquiescere [e] sancimus: ne dum de his altercatur, ipsius negotij disceptatio proteletur.

ADDITIO. Mater tamen non admitteretur pro filio minore etiam ad defendendum: nisi in causa appellationis: & est ratio, quia est maioris præiudicij, quam principalis. Ang.

c Nec pro patre vel matre. Nisi pro eorum libertate: vt ff. de lib. cau. l. iij. quæ est contra, secūdum Ioan.

ADDITIO Dic quod in isto casu dicitur defendere causam propriam pro suo interesse: vt l. j. ij. iij. & iiij. ff. de lib. cau. facit l. non tantum ff. de appel.

d Sine offensa. i. hoc fit sine offensa disciplinæ. non autem sic intelligitur, vt hoc non possit fieri, si disciplina. i. exercitium militare offendatur, sed siue offensa datur siue non, pręsumitur non offendi: vt hic, & C. de procur. l. qui stipendia.

Eas vero exceptiones. CASVS. Iste §. tota die in iudicio frequentatur ad probandū quod infamis potest esse procurator, quamuis nō possit esse aduocatus, & rationem diuersitatis reddunt quidam: quia procuratio est tantum onus: aduocatio autem est onus cum honore. His prætaxatis venio ad casum in hunc modum. Olim ita erat, quod si tu eras procurator Petri contra me, te potui repellere propter infamiam tuam vel propter infamiam Petri: sed hodie nō vult Iustin. quod istæ exceptiones infamiæ iudicis frequententur: ne dum super eis altercatum fuerit, ipsius principalis negotij disceptatio proteletur. Francis.

Procurator esse potest infamis nō aduocatus.

e Conquiescere. Sed contra ff. de posthu. l. j. §. secundo loco. & in §. hoc edicto. Solu. ibi de maxima infamia: hic de parua. Vel illud de aduocato, qui emolumentum tantum habet: hic in procuratore, qui tantum habet onus.

Aduocatus lucrū: procurator onus habet.

TITVLVS XIIII.

DE REPLICATIONIBVS.

Quemadmodum exceptio actionem excludit, ita exceptionē replicatio, & replicationem duplicatio, rursus triplicatio duplicationem, & deinceps vlteriores defensiones multiplicatis noībus, vbi opus fuerit proponi possunt.

Interdum euenit, vt exceptio, quæ prima facie iusta videtur, tamē iniquè noceat [f], ꝙ cùm accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur, quia per eam replicatur atq; resoluitur ius exceptionis: veluti cùm pactus est aliqs cum debitore suo, ne ab eo pecuniā petat: deinde postea in contrariū pacti sunt, id est, vt creditori

DE REPLICATIONIBUS.

Quia exceptio per replicationem eliditur, ideo per consequens de replicatione dicit, vt infra eodem. in princi. & ff. de except. l. ij. §. replicatio.

Interdū. Totus iste tit. diuiditur in duas partes principaliter. Primo ponitur de replicatione, quæ prodest actori, & quæ non. Secundo, quæ exceptiones cōpetentes reo principali prosunt fideiussori, & quę non prosunt. Secunda ibi, Exceptiones autem. CASVS. In superioribus dictū est, quia illud quòd videtur iustum prima facie ex parte actoris videtur iniquum inspecta persona rei petentis se defendere per exceptionem legitimam, & ad similitudinē illius scire debes naturam replicationis. Sæpius enim contingit, ꝙ reus prima facie habeat exceptionem: sed forsan actor habet replicationem contra suam exceptionem: quia iniquum esset quod sua exceptio posset nocere actori, cū exceptionē rei per sui replicationē possit elidere. & de hoc ponit hic exemplum, faciendo mentionem eius, quod dicitur in §. pactus ne peteret. & sum in versicu. rursus interdum &c. Supra habuistis, ꝙ replicatio datur proprio actori contra exceptionem rei. Sed quando ꝙ contingit, quod replicatio actoris aliquando prima facie videtur iusta, sed inspecta rei persona, qui se per duplicationem competentem potest defendere, videtur iniusta. Iniquū enim esset ꝙ actoris replicatio ei noceret: & propterea datur ipsi reo contra replicationem actoris duplicatio, & sic vlterius potest varietas negotiorum ista nomina multiplicare. Contra enim duplicationem rei datur actori triplicatio, & contra triplicationem actoris datur reo contra actorem quadruplicatio. Tunc enim plerunq; infringit suum propositum præcedens. & si naturam istarum omniū act. plene velitis videre: hoc ex latioribus Digestorum voluminibus facere poteritis. ff. de excep. l. ij. Fran.

f Noceat. Id est, non prosit, vel dic proprie, scilicet actoris. Accurs.

cunque quis in quantum facere potest, condemnatur. nam fideiussori nõ dat exceptio : vt ff. pro so.l. verum. §.j. & ff. sol. ma. l. alia. Vbi aũt exceptiões cohærẽt rei & non personæ: vt pacti cõuenti, & rei iudicatæ, fideiussoribus cõpetunt: vt hic, etiã inuito reo: vt C. de exce. l. defensiones. & ff de except. l. omnes.

Conuenit. Id est, ita fuit conuentum.

Excludi. Scilicet per exceptionem. Accur.

Noceat. Id est, non prosit. Accur.

Ea. Scilicet duplicatio. Accur.

Digestorum. Vt ff. de excep. l. ij.

petere liceat : si creditor agat, & excipiat debitor: vt ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. Cõuenit enim ita. Nanque nihilominus hoc verum manet, licet postea in cõtrariũ pacti sint. Sed quia iniquum est creditorem excludi :replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuento. Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est, iniquè noceat , quod cùm accidit, alia allegatiõe opus est, adiuuandi rei gratia: quæ duplicatio vocatur. Etsi rursus ea prima facie iusta videat, sed propter aliquã causam actori iniquè noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur: quæ dicitur triplicatio. Quarum omnium exceptionum vsum interdum vlterius, quã diximus, varietas negotiorum introduxit, quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facilè est cognoscere.

In rem defensiones debitori cõpetentes (vt pacti de non petẽdo) fideiussoribus etiam competunt: quia si quid fideiussores pro reo soluerunt id actione mandati ab eo repetunt, exceptiones verò in personam, (vt cessiones bonorũ & id genus aliæ) ad fideiussores non porriguntur.

Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerunque accõmodari solẽt etiã fideiussoribus eius, & rectè : quia qđ ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videt : quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ij pro eo soluerint. Qua ratione, & si de nõ petenda pecunia pactus quis cũ reo fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim, si debitor bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defendit per exceptionem , si bonis cesserit. Sed hęc exceptio fideiussoribus nõ datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè prospicit, vt cũ facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro ea obligauit, suum consequi.

TITVLVS XV.

DE INTERDICTIS.

Interdicta olim nil aliud erãt, nisi certæ conceptionis verborum latæ à prætore interdictum interponente, cùm inter duos de possessione agebatur. Accur.

SEquitur, vt dispiciamus de interdictis, seu actionibus , quæ

Exceptiones. CASVS. Iste §. deberet poni in fi. præcedentis ti. hic tñ satis conuenienter ponitur: quia omnes replicationes exceptiones dicũtur. Dicit enim Iusti. in isto §. quod omnis exceptio, quæ competit alicui reo, debet competere, & eius fideiussori. Parũ enim, vel nihil ipsi reo prodesset, nisi suo fideiussori competeret, qui recursum haberet contra eum. & sum in ver. sane exceptiones &c. Dixi vobis supra, quòd exceptio quæ competit reo, competit & eius fideiussori. Hoc autẽ fallit in vno casu. s. quñ debitor cesserit bonis. Hæc enim exceptio fideiussoribus nõ prodest. Illi enim qui alios pro reo obligant, hoc maxime prospiciunt, quòd si reus principalis fuerit facultatibus suis lapsus: possint à fideiussoribus totum suũ debitum consequi. h. d. Francis.

Exceptiones. Videtur quod hic §. deberet esse in fi. superioris titu. Sed certe cum & replicatio sit exceptio, bene ponitur hic generaliter, tam ad exceptiones, quã ad replicationes pertinens. Accur.

Fideiussoribus. Appellatiõe fideiussoris omnem accessorẽ accipe: siue sit mãdator, siue fideiussor siue alius: ex eo dictus fideiussor : quod pro alio fidem suam adstrinxerit. Et nota, quod dicit, plerunque quia exceptio reo competẽs gratia suæ personæ : vt quia sit minor, fideiussori nõ competit: vt ff. de mi. no. l. in causæ. j. in prin. & ff. de exce. l. exceptiones. ij. in fin. l. [illegible] est dãnatus in omnibus bonis suis ratione sui delicti. vt C. de fideius. l. j. vel si cessit bonis: vñ personaliter ei subuenit, ne in plus cõueniat, quã in quantum facere potest: vt s. de act. §. fi. & j. eo. in fi. Itẽ vbi-

Fideiussor est nomen generale: & dicitur à fide.

Exceptiones reo cõpetentes, gratia personæ, fideiussori nõ cõpetunt sed bene si rei cohęrent.

Vt ff. de re iudica. l. & si fideiussor. in princ. nisi fideiussor vt defensor conueniat, tunc enim vt defensori non vt fideiussori datur.

ADDITIO. Dic vt in l. pe. & in l. cũ mandatori. C. de non nu. pecu.

Ab iis. s. fideiussoribus.

Qua ratione. Exemplificat. Accur.

Quis. s. creditor. Accursius.

Illis quoque. s. fideiussoribus & similibus.

Per exceptionẽ. Propter hunc casum dixit s. plerũque. & propter alios vt diximus.

Maxime. Facit s. de fideius. in princ.

DE INTERDICTIS.

Quia interdicta vicem sustinent, seu obtinent actionum, ideo post actiones de interdictis proponitur j. eo. in prin. Acc.

ADDITIO. Sed iste tit. congruentius positus fuisset ante ti. de excu. vt fecit iurisconsul. in Digestis: quia ante tit. de exc. posuit istum titu. sed in hoc non est vis.

SEquit. Totus istæ tit. diuidit in quatuor partes. Primo ponit, quid olim erãt interdicta. Secundo ponit vnã diuisionẽ interdictorũ. Tertio ponit aliã diuisionem. Quarto ponit vnam aliam diuisionẽ interdictorũ. Secunda ibi, Summa aũt. Tertia ibi, Sequens. Quarta ibi, Tertia diuisio.

Dixi Iust. domine, bene video, quod vultis tractare de interdict. quæro quę sunt interdicta? Frater, dicit ipse, olim interdicta erant quædam solennis conceptio verborum, per quã volebat prætor aliquid fieri vel prohibebat: & maxime hoc faciebat, quando disceptabatur de possessione vel quasi. h. d. Francis.

Actionibus. s. in factum: vt j. eo. §. [illegible]

Concep

pro his exercentur. Erant autem interdicta formae atque conceptiones verborum [a], quibus praetor, aut iubebat [b] aliquid fieri, aut fieri prohibebat [c]. Quod tunc maxime [d] fiebat, cùm de possessione [e], aut quasi possessione [f] inter aliquos contendebatur.

Prima interdictorum diuisio est hæc, quòd quædam prohibitoria sunt, vt interdictum ne vis fiat ei, de mortuo inferēdo & similia. Quædam restitutoria, vt interdictum quorum bonorum, vnde vi & id genus alia. Quædam exhibitoria, vt de libero homine exhibendo, de liberis exhibendis, & huiusmodi.

Summa [g] autem diuisio interdictorū hæc est, ꝙ aut prohibitoria sunt, aut restitutoria [h], aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus prætor vetat aliquid fieri: veluti vim sine vitio possidenti [i], vel mortuum inferenti, quò ei ius erit inferendi [k], vel in loco sacro ædificari [l], vel in flumine [m] publico ripa-

Interdicta & actiones olim differebant.

a Conceptiones verborum. i. dicere verba concepta & formata à prætore proponente interdicta. Sed secundum hoc, quæ erat differentia olim inter interdicta & actiones: cū & actio erat formula: vt ff. de ori. iuri. l. ij. §. deinde ex his: R ñ. quidā, vt præceptor meus Azo, quod interdicta formabantur in persona volētium ea intentare tantum loquendo eis. vnde interdicta inter duos dicuntur reddi à prętore loquēte duob': vt j. eo. §. exhibitoria. & hoc etiam colligitur. ff. sub multis titulis in tractat. de interdict. sic enim dicitur, vnde vi illum deiecisti & c. vt ff. de vi & vi ar. l. j. in pri. Item vti ędes de quibus & c. vt ff. vti pos. l. j. in princ. & sic de aliis. Sed actiones generaliter, & in persona omnium formabantur, vt quicunq; emerit, ex empto agat, & sic de cæteris: quod colligitur ff. de ori. iur. l. ij. §. omniū. & §. de his. Vel dic breuiter differētiam talem fuisse: quia interdicta à prætoribus, sed actiones à cæteris magistratibus formabātur: vt patet ex eo quod omnia interdicta sunt prætoria: vt ff. de interdict. per totum librum. Sed hodie nihil aliud est interdictum, quā actio prætoria in factum: vt j. eo. §. fi.

ADDITIO. Dic secundū Io. Fa. imo est aliud: & pōt agi vel interdicto, vel actione in factū, ad electionem actoris: vt ff. ne vis fiat ei l. si quis missus. §. cum prætor. ff. vti pos. l. j. §. restituēdę. & not. ff. de vi & vi ar. l. j. §. fi. licet gl. not. idem quod hic in titu. ff. eo. sed Dy. reprehendit glo. & hoc est verum. Angel.

Interdictis quandoque litigatur super proprietate.

b Iubebat. Quod est in interdictis restitutoriis & exhibitoriis: vt j. eo. §. restitutoria. & §. exhibitoria.

c Prohibebat. Quod facit in prohibitoriis interdictis: vt j eo. §. prohibitoria.

Possessio potest peti sine interdictis.

d Maxime. Hoc ideo dicit: quia qñq; per interdicta, nō super possessione, sed super iure rei contenditur: vt patet in interdicto de mortuo inferēdo, vbi licet inferre: & sepulchro inædificādo, vbi licet inædificare: vt ff. de mor. infe. l. j. in prin. & §. prætor ait. Itē quādoq; proprietatis & possessionis simul: vt ff. de aqua quoti. & æsti. l. j. §. fi. & ff. e. l. interdictorū. §. quædā. Sed nūquid alio modo, ꝙ per interdicta. i. de iure ciuili agitur de possessione? R ñ. hic, vt per condictionem indebiti: vt ff. de condi. inde. l. indebiti §. sed & si nummi. Itē per triticariam: vt ff. de cōdi. tri. l. j. in fi. & l. ij. Itē per condictionem ex lege: vt C. de acquiren. poss. l. fin. in fi. & ff. de rei ven. l. fi. & C. loc. l. si quis. Accur.

Res incorporales quasi possidentur.

e Possessione. Siue retinenda, siue recuperanda, siue adipiscenda: vt j. eo. §. sequens diuisio.

f Quasi possessione. Vt cū contenditur de possessione rerum incorporalium, vt vię, & itineris, & actus, & aquæductus: vbi nō est vera possessio, sed quasi: vt ff. de acqui. re. do. l. seruus. §. incorporale: sed tamē est ibi quædam quasi possessio: & de ea retinenda competunt interdicta de itinere, & actu, & via, & aqua, quando contendo me esse in quasi possessione prædictorum iurium: vt ff de iti. actuq; priua. per totum. & ff. de aqua quot. & æsti. per totum. & ff. de ser. l. penul. & ff. si ser. vend. l. sicuti. §. Aristo.

Summa autem. CASVS Dixi vobis, ꝙ olim erant interdicta quædā solennis exceptio verborū, per quā & c. Modo volo, ꝙ sciatis primam diuisionē interdictorū: & est trimēbris. Interdicta eñi aut sunt prohibitoria, aut restitutoria, aut exhibitoria. Interdicta prohibitoria appellantur ab effectu prohibitionis. vtputa cū aliquis sine vitio iussu iudicis, vel aliquo alio legitimo modo possidet: prohibet prætor ei vim fieri. Item prohibet ædificari aliquid in loco publico, vel in itinere solito. Item prohibet aliqd poni in flumine publico ripave eius, quo peius per flumē nauiget, & sum in versic. Restitutoria sunt & c. Itē vidistis, quæ sunt interdicta prohibitoria: modo videatis, quę sunt restitutoria. Et dicuntur restitutoria ab effectu restituendi: videlicet, cum prętor iubet interdicto alicui restitui. Verbi gratia, si ego sum bonorum poss. de iure præto. prætor iubet mihi restitui quicquid aliquis de hæreditate illa, vel pro hærede, vel pro possessore possidet: & illud competit mihi per interdictū quorum bonorū. Et not. quod cum dicitur, quod interdictū quorum bon. est restitutoriū: sumit hoc verbū restituere, improprie. s. pro eo, quod est per se dandi: sicut & verbū reddēdi significationē per se dādi habet. Vel potes dicere, ꝙ proprie dicitur hoc verbum restituere habito respectu ad personā defuncti, qui res ipsas possedit, & hæres censetur eadem persona cū persona defuncti. Sed diceret aliquis, Dñe, qualiter potest interdictū quorum bon. esse interdictū recuperādæ possessionis: cū sit interdictū adipiscendę? Frater, verbum restituendi sumit improprie, vt iam dictum est, & sumus in ver. Exhibitoria & c. Iā vidistis, quę sunt interdicta prohibitoria & restitutoria: modo videatis, quæ sunt exhibitoria: & vocantur exhibitoria interdicta ab effectu exhibēdi: cum. s. prætor iubet aliquid exhiberi mihi. Et de hoc ponūtur tria exēpla in litera, quæ satis patent in ver. sunt tñ. scire debetis, ꝙ tā ꝓhibitoria, quā restitutoria, ꝙ etiā exhibitoria interdicta vocātur: sunt tñ qui putāt, ꝙ solūmodo ꝓhibitoria iterdicta debeāt dici: & quod magis debeāt dici decreta. ꝙ interdicta. Nos autem (dicit Iust.) dicimus, quod omnia debent dici interdicta: quasi inter duos dicta, non habendo respectum ad hoc, quod interdictum resonat prohibitionem. h. d. Francis.

g Summa. i. prima, non minima: quia & de duobus membris aliqua inuenitur: vt j. eo. §. tertia.

h Restitutoria. Quādoq; tñ quædā inueniūtur mista, tā prohibitoria, quā exhibitoria: vt ff e. l. j. §. interdictorū. & ff. de li. ho. exhi. l. j. Nā petitur exhiberi, & prohibetur inuitus retineri. ADDITIO. Vide glo. in d. §. interdictorum. quæ plenius loquitur. Ang.

i Possidenti. Vt si quis missus fuit in possessionē iussu prætoris: vt ff. ne vis fiat ei, qui in poss. mis. est l. j. in prin. Nam iuste possidet, & sine vitio, qui authore prętore possidet: vt ff. de acqui. poss. l. iuste.

k Inferendi. Quod interdictum est ff. de mor. infe. l. j. in prin. & §. hoc interdictum.

l Aedificari. Quod interdictum habes ff. ne quid in loco sa. l. j. in prin. Accur.

m Vel in flumine. Et hoc habes ff. de flu. l. j. in princi. & ff. ne

& ff.ne quid in flu.pub.l.j.in fine.

[a] Bonorum possessori. Non rerum, sed iuris, i. succedendi de iure prætorio tantum: vt filio emancipato, vel cognato: qui dicuntur bonorũ possessores & bonorum possessione edictali & decretali. nam statim habent hoc interdictum directum, vt cõsequantur possessionem hæreditatis: quod appellatur quorum bonorũ: vt j.eod.§. adipiscendæ. Vtile vero datur illi, qui succedit de iure ciuili vel ex testamento, vel ab intestato: vt ff.quo. bon.l.j.in prin.& C. quo.bon. l.j.Sed econtra est in hæreditatis petitione. Nam directa datur hæredi de iure ciuili: vtilis vero ei, qui succedit de iure prętorio: vt ff.de bono.posses.hær.pe.l.j. Est & aliud nouum auxilium per nouã constitutionẽ inuentum, per quod petitur possessio hęreditatis, si testamentum apparet non vitiatũ, vel vituperatum in aliqua sui parte: vt C.de edict.di. Adrian.tol.l. fin. Sed quare dicitur hoc restitutorium: cum nunquã hic bonorum possessor habuerit possessionem? Respon.improprie dicitur restituere pro dare: vt ff. de verb. signifi.l. verbũ reddendi: vt ff.de lega.ij.l.cũ quędam. Vel dic quod inspecta persona defuncti dicitur restitutorium: sed natura sui dicitur adipiscendæ possessionis; vt ff. quorum bon.l.j.§.fina.

Bonorum possessor quis dicitur.

Interdictum quorum bonorum est duplex. s. directũ & vtile.

Hæreditatis petitio est duplex.

[†] Hoc interdictum adipiscendæ possessionis est: vt ex §. sequenti facile est cognoscere.

Restitutorium autem dicitur respectu personę rei restituẽtis. Sed & verbum restituẽdi simpliciter ac generaliter accipi potest pro verbo Dãdi, qua in significatione & Reddendi verbũ plerũque accipitur. l. verbum reddendi, ff.de verbo. signi.

Restituere quãdoque sumitur pro dare.

ve eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet: veluti bonorũ possessori [a] possessionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro possessore [b] possidet [c], ex ea hæreditate [†]: aut cùm iubet ei, qui de vi possessiõe fundi deiectus sit, restitui possessionẽ [d]. Exhibitoria sunt, per quę iubet [e] exhiberi: veluti eum, de cuius libertate [f] agitur, aut libertum, cui patronus operas indicere [g] velit: aut parenti [h] liberos, qui in potestate eius sunt. Sunt tamẽ, qui putant, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt: quia interdicere sit denuntiare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, propriè decreta vocari. Sed tamen obtinuit [i], omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur [k].

Iam secundam interdictorũ diuisionem aggreditur, quorum bonorum interdictum adipiscendæ possessionis gratia comparatũ est: quòd iure prætorio, succedẽti conceditur, pro adipiscẽda, scilicet possessione hæreditariarũ rerum, quæ apud eũ sunt, qui pro hærede vel pro possessore possidet, interdictum quoq; Saluianum causa adipiscẽdæ possessionis rerum per colonum fundo illatarũ (quæ tacitè pro mercede hypothecatæ sunt) contra quoscunq; possessores datur.

Sequens diuisio interdictorum hæc est: quòd quædã adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis causa interdictum adcommodatur bonorũ possessori, quod appellatur, Quorũ bonorum: eiusque vis & potestas hęc est, vt quod ex iis [l] bonis quisque, quorum pos-

[b] Pro possessore. Duæ sunt viæ succedendi, scilicet, iure ciuili, & prætorio. Prima subdiuiditur in possessorium per constitutionẽ diui Adriani, & petitorium, vt per petitionem hæreditatis directam. Item secunda similiter subdiuiditur in possessorium, vt per interdictum, quorum bonorum, per quod petit successor de iure prætorio se mitti in possessionem bonorum, quæ tenebat defunctus tempore mortis: vt hic. Item in petitorium: vt per petitionem hæreditatis bonorum possessoriam.

[c] Possidet. Vel dolo fecit quo minus possideat: vt ff.quorum bon.l.j.in prin. & expone hæc verba, pro hærede & possessore, vt j.eod.§.pro hærede. & §.pro possessore. Accursius.

[d] Restitui possessionẽ. Per interdictũ vnde vi. quod intra annum locum habet pro iis, quæ nõ peruenerũt ad violentum: pro aliis perpetuo: vt ff. de vi & vi ar. l.j in prin. & hoc si ciuiliter & naturaliter possideat delectus. Si autem naturaliter tantum, vtile habet tantum, vt fructuarius: vt ff.de vi ar.l.iij.§.vnde vi.

[e] Iubet. Scilicet prætor.

[f] Libertate. Vt quia liber homo detinetur inuitus. quod interdictum habes ff.de li.ho.exhi.l.j.

[g] Indicere velit, i. iniunctas operas dicere velit, vel conuentas iniungere, quo casu ageret de libero homine exhibendo: vt ff.de li.ho.exhi.l.fina.

[h] Parenti. In hoc casu duo sunt interdicta: vnum de liberis exhibendis, alterum de liberis deducẽdis: vt ff. de li.ho.exhi.l.j.primo respon.& l.iij.j.resp.in prin.

[i] Obtinuit. Inter sapientes.

[k] Inter duos dicuntur, id est à prætore formantur: vt not.s. circa princip.

Sequens diuisio &c. CASVS Supra vidistis vnã diuisionem interdictorum, hic sequitur alia: & est hæc, scilicet quod quędã sunt interdicta adipiscendæ possessionis gratia prodita, vel etiã inuenta: & quædam etiam retinẽdæ possessionis gratia: & quædam recuperandæ. Adipiscẽdæ possessionis gratia inuentum est interdictum, quorum bonorum, & quorum legatorum: quamuis de eo non fiat hic mentio: & Saluianum interdictũ. Per interdictum enim, quorum bonorum, potest ille cui bonorum possessio data est, petere possess. omnium rerum hæreditariarum ab eo, qui pro hærede vel pro possessore possidet. & sum in ver. Pro hęrede autẽ &c. Dixi quod interdictum quorum bonorum, appellatur interdictum adipiscendæ possessionis. Sed domine Iustinia. pro Deo dicatis mihi, quare sic appellatur. Frater, dicit ipse: tantum vult hoc dicere, quod nunc primum velit adipisci possessionem bonorum, quorum possessionem nunquam habuit. vnde si aliquis habuit possessionem bonorum, & postea eam amiserit, non competit ei hoc interdictum: sed magis interdictum recuperandæ possessionis. & sumus in versicu. Interdictum quoque &c. Iam habuistis vnum exemplum de interdicto adipiscendæ possessionis: adhuc dicam vobis aliud exemplum de eodem. Interdictum enim Saluianum locum habet ad adipiscendam possessionem omnium rerum, quas possedit colonus tempore illo, quo fundum meum conduxit: quæ quidem res pro mercedibus fundi tacite mihi erant obligatæ. & competit mihi hoc interdictum vtile contra quemlibet extraneum possidẽtem: vt sunt res, quas colonus tempore conductionis possedit. contra colonum autem possidentem res illas, datur mihi istud interdictum directum. hoc dicit. Franc.

[l] Quod ex iis. Innuitur hic, quod hoc interdictum etiam pro vna re competat. Sed contra videtur, quod sit vniuersale: vt ff.quorum bono.l.j.§.fina. Sed certe nihilominus est vniuersale. licet ad vnam rem detur. sic enim est in hæreditatis petitione: vt ff.de peti hære.l.regulariter.& l.licet. quam constat vniuersalem esse: vt ff.de rei vendi.l.j.primo respon.

Hæc vltima veri or, quia licet vera possessio non transferatur ad hæredem: vt l. cum hæredes, ff.de acq. ren. poss. in princi. fingiẽ tamen transferri: præsertim decretalis.

bonorum po. & hoc respectu. & hoc attento dicitur restitutorium, at tamen veritate adipiscendæ, & seruat iste text. ibi, vbi dicit adipiscendæ. Ang.

Interdictum quorũ bono. & petitio hæreditatis pro vna sola re possũt cõpetere.

Posses

a Possessio. Scilicet decretalis.

b Data est. Scilicet voce prætoris viui: vel hodie coram quolibet iudice: vt C. qui admit. ad bo. pos. l. fina.

ADDITIO. Dic quod non est necesse, quod iudex, siue prętor, siue alius iudex bonorum posses. cõcedat: secundum Ang.

eorum dicit se possidere, vt aduersariũ ad onera probationis compellat. Tũc enim datur hoc interdictum ad hoc, vt appareat vter eorum possideat, quia non potest actoris petitio institui antequam appareat quis rem possidet. Quandiu enim quis rem detinet, eam petere nõ potest: sed quia longe commodius est rem possidere, quam petere: propterea super possessione frequenter magna cõtentio existit. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, quod est illud commodum possess. Frater, dicit ipse, magnum, quãquam enim ille qui possidet, non sit dominus rei: tamen si ille qui petit rem non potest probare rem illam suam esse remanebit res illa penes possidentem. est etiam aliud: quia in dubio si iura possessoris & petitoris sunt dubia, pro possessore iudicari solet. Franc.

sessio [a] alicui data est [b], pro hærede [c], aut pro possessore possideat, id ei cui bonorum possessio [d] data est, restituere debeat. Pro hærede [e] autem possidere videtur, qui putat se hæredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hæreditariã vel etiam totam hæreditatem, sciens [f] ad se non pertinere, possidet. Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum, quia ei tantũ vtile est, qui nunc primùm conatur adipisci rei possessionem †. Itaque si quis adeptus possessionem [g], amiserit eam [h]: hoc interdictũ ei inutile est [i]. Interdictũ quoque, quod appellatur Saluianũ, adipiscendę possessionis causa cõparatum est [k]: eoque vtitur dñs fundi de rebus coloni, quas is pro mercedib⁹ [l] fũdi pignori futuras pepigisset [m].

Interdictum vti possidetis, et vtrobi, sunt retinendæ possessionis quæ præsertim locum habet, si de proprietate alicuius rei futura sit controuersia antequã enĩ proprietatis quæstio moueatur, vter ex litigatoribus possidere, et vter petere debeat, inuestigandũ est: tum quia sine petitore & possessore nullũ super petitorio institui potest iudicium: tum, propter commodum possessionis, in qua remanet is, qui possidet, quãuis dominus non sit, quoad petitor rem suam probauerit.

Retinendæ † possessionis causa cõparata sunt interdicta vti possidetis [n], & Vtrobi, cùm ab vtraque parte de proprietate [o] alicuius rei controuersia †: & antè quæratur, vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat [p]. Nanque nisi antè exploratum fuerit, vtrius eorum possessio sit [q], nõ potest [r] petitoria actio institui: quia & ciuilis [s] & naturalis [t] ratio facit, vt alius possideat: & alius à possidente petat. Et quia longè commodius est & potius possidere, quàm petere. ideo plerunque & ferè semper ingens [v] existit contentio de ipsa possessione.

c Pro hærede. Sed nunquid hi tit. sunt? Respond. non: vt C. in quibus caus. ces. lon. temp. præscrip. l. hęreditatem. ergo vsucapio non potest procedere. Sed contra ff. quo. bono. l. j. primo rñ. Sed illud expone vt ibi.

d Bonorum possessio. Scilicet decretalis. Accur.

e Pro hærede. Hæc oratio quãdoque accipit pro vero titulo: vt ff. pro hærede. per totum. quandoque pro falso: vt quia credebat se hæredem, cum nõ sit: & ita hic accipitur, & quandoque agitur petitione hæreditatis: vt ff. de petitio. hæredita. l. pro hærede.

f Sciens. Vnde si queritur ab eo quare possideat: dicit quia possideo vel si dicat pro hærede: tamen falsum scienter dicit: vt ff. de petit. hæredit. l. qui interrogatus.

g Possessionẽ. Quæ est facti. Accur.

h Eam. s. possessionem, quæ est facti.

i Inutile est. Sed aget amodo rei vendicatione, cũ sit dominus. Accur.

k Comparatum est. Contra colonnm directum cõtra extraneos vtile: vt C. de Sal. interd. l. j.

l Pro mercedibus. Item & pro damno, si quod contulit in eodem: vt ff. de Saluiano interd. l. j. & arg. ff. in quib. cau. pig. vel hypo. ta. cõmit. l. ij. ver. nõ solum.

m Pepigisset. Scilicet tacite: vt C. de lo. & cond. l. certi iuris. Sed quid interest inter hoc interdictum & Seruianam actionem? Resp. In Seruiana oportet locatorem probare colonum fuisse dominum tempore obligationis: vt ff de pigno. l. j. §. cum prædium. in fi. & l. & quæ nondum sunt. §. quod dicitur. Sed in interdicto isto sufficit, si probet ipsum possedisse: vt ff. de Saluiano interdicto. l. j. Accursius.

Retinendæ possessionis &c. CASVS. Supra vidistis exemplum de interdicto adipiscendę posses. modo videatis de interdicto retinendæ posses. Retinẽdæ autem possessio. causa adinuenta sunt duo interdicta, scilicet interdictũ Vti possidetis, & Vtrobi, Sed domine pro Deo, quando habẽt locũ hæc interdicta? Frater, dicit dominus Iustinia. quando ab vtraque parte de proprietate alicuius rei quærit: & etiam quando de possessione eiusdem rei est cõtentio, quia quilibet

n Vti possidetis. Quod de rebus immobilibus dicit, sed vtrobi de mobilibus: vt j. eod. §. sed interdicto. Accur.

o Proprietate. Ob hoc quidem comparatum est: sed & sine hac controuersia proprietatis dabitur, vt si de sola possessione contendatur: secundum Ioannem.

p Vter petere debeat. Id est, vter sit actor, & vter reus.

q Vtrius eorũ possessio sit. Id est, vter possideat.

r Non potest. Vt ff. de iu. l. inter litigantes. Accur.

s Ciuilis. Vt quia parit actionem in rem aduersario: vt C. de alie. iu. mu. cau. fa. l. j.

t Naturalis. Vt quia nemo à seipso posset petere secundum naturam: vt ff. de recep. ar. l. penu. & facit ad hoc bene. ff. vti possid. l. j. §. hoc interdictum. ff. de acquiren. poss. l. exitus.

v Ingens. Id est magna, & hæc eadem contentio, & in aliis interdictis retinẽdæ possessionis est: vt in illo de superficiebus: vt ff. de superfic. l. j. primo responso. Item in illo de itinere actuque priua. & via priua. vt ff. de itin. actuq; priua. l. j. primo responso. Itẽ de aqua quotidiana & ęstiua. Item inter eos qui ducũt aquam per eundem riuũ: qui corriuales dicuntur. Item inter eos, qui ex eodẽ castello: vt ff. de aqua quotidiana & æstiua l. j. primo respon. & §. si inter corriuales. amplissime per §. ait prætor. quo ex castello. In his enim omnibus interdictis vbi de incorporalium quasi possessione agitur: est idem modus agendi, qui in duobus istis. vnde in Digesto nouo cõtinue post illũ titulum Vti pos. illi supradicti ponuntur per ordinem. Acc.

Oportet tamen quod nõ sit hæres pro quota, vel quod licet sit hęres aliter, quod habeatur pro legatario vt l. quoties. C. de hęre. insti tu. cũ ibi notatis. Ang.

Nã ea non cõtinuatur in hæredem, nec si ciuis quidẽ sit. l. cum hæredes. ff. de ac. posses.

Saluiani & actiõis Seruianæ differẽtia.

† Facit ad hũc §. quod dicitur in ca. licet. i gl. super ver. titulum. ibi, sed hoc nõ est verum extra de probat. & in glo. super verbo possideatis. ante fi. ibi item interdictum extra de probat.

† Aliquãdo tamen hoc interdictum datur aduersus eum, q[…] nec cogitat quidẽ se dominũ sed alteri molestus est, ne libere vti re sua. l. iij §. j. ff. vti posside. Interdicti Vti possidetis & vtrobi, di[…] ferunt.

Interdicta sunt multiplicia.

Corriuales.

Vtrobi vnde dic[…]tur.

Possess

a Possessione. No. quod maxime lites sunt in possessorio: quia vt sequitur in textu: est maximum commodum possidere. Ang.

b Remanet. Facit C. de edē. l. qui accusare. in fi. & C. de rei vē. l. res, quæ est l. fi. & ff. si vsusfr. pe. l. vti frui.

possessione. l. si rem.

k Quantum ad possessionem. Not. quantum ad possesionem: non quantum ad alia remansit differentia: vt olim, vt Vti possidetis in rebus immobilibus, & Vtrobi in mobilibus locum habeat: vt hic dicitur. & supra §. proximo.

Sed interdicto &c.

CASVS Jam habuistis de interdictis vti possidetis, & Vtrobi, quando locum habēt. sed domine Iustiniane, quæ est differentia inter interdictum Vti possidetis, & Vtrobi. Frater, dicit ipse scire debes quod olim erant duæ differentiæ inter ista duo interdicta: quarū vna adhuc remanet & alia est sublata. olim autem & hodie est differentia, quod quando de possessione immobiliū tractat' inter duos, veluti de possessio. fundi vel ædium, tunc locum habet interdictum Vti pos. Pro possessione rerum mobilium datur interdictum Vtrobi, Sed domine, quæ olim fuit differentia, quæ hodie non est in vsu? Respondet, differentia fuit ista, olim in interdicto Vti possidetis, vincebat ille qui tempore iudicij, id est, tempore litis contestate comperiebatur possidere non vi, non clam, non precario ab aduersario. Dicit autē Iustinianus, quod ipse vult, quod hodie quantum ad possessionem retinendam adæquata sint hæc iura. hodie igitur in vtroque modo obtinebit ille, qui se probauerit possidere tempore litis con testatæ, non vi, non clam, non precario ab aduersario. hoc dicit. Franc.

† Quia faciliores sumus ad absoluendum quā ad cōdemnandum. concor. c. vlti. in fi. cum gl. su p verbo, humaniore. extra de trans.

ne a. Cōmodum aūt possidenti in eo est, quod etiā si eius res non sit, qui possidet, si modò actor nō potuerit suā esse probare, remanet b in suo loco possessor propter quam causam, cùm obscura sunt vtriusque iura, contra petitorem iudicari solet †.

Vti possidetis, pro rebus immobilibus: Vtrobi verò pro rebus mobilibus competit. h. d. Aret.

Sed interdicto quidem Vti possidetis, de fundi, vel ædium c possessione contenditur, Vtrobi d verò interdicto, de rerum mobilium possessione.

Licet interdicta vti possidetis, & vtrobi olim [illegible] differrent, tamen hodie ille obtinet in vtroque, qui tempore litis contestate non vi, non clam, nec precario ab aduersario possidet. Aret.

Quorum e vis ac potestas Plurimam inter se differentiā apud veteres habebat. Nam Vti possidetis interdicto is vincebat, qui interdicti tempore f possidebat: si modò nec vi, nec clā, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionē: etiā si aliū g vi expulerat, aut clā arripuerat alienā possessionē, aut precario rogauerat aliquem vt sibi possidere liceret. Vtrobi verò interdicto is vincebat, qui maiore h parte eius anni, nec vi, nec clā, nec precario ab aduersario possidebat i. Hodie tamen aliter obseruatur. Nam vtriusque interdicti potestas, quantū ad possessionē k pertinet, exæquata [illegible] vt ille vincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionē nec vi, nec clam l, nec precario ab aduersario litis cō testatæ tēpore detinet.

Etiam is possidere intelligitur, cuius nomine alius est in possessione. Possessio autem quamuis solo animo retineatur, solo tamē animo non acquiritur.

c Vel ædium. ff. Vti possidetis. l. j. primo responso. Accursius.

Possessio nō est proprie de mobilib⁹.

d Vtrobi. Hoc dicitur ab vtrum, & vbi, vt vtrum, ponatur pro ad. vel apud: vbi, ponatur pro quē: quasi dicat apud quem est, apud eum sit. Non fit autem mentio hic possessionis, cum mobilia proprie non possideantur, sed immobilia tantum: cum dicatur possessio, quasi pedum positio: vt ff. de acquirē. posses. l. j. in princi. Abusiue tamen tam mobilia, quam immobilia dicuntur possideri. Accur.

Possessio vnde dicitur.

e Quorum. Scilicet duorum interdictorum.

f Interdicti tempore. Id est tempore, quo proponitur interdictum.

g Alium. dummodo non aduersarium.

h Maiore. Scilicet quam aduersarius: vt ff. de verb. signi. l. maiore parte.

i Possidebat. Et sic citius vincebat in Vti possidetis, quā in Vtrobi. & erat forte ratio, quia citius mobilia transferunt, quam immobilia: vt ff. commo. l. j. & ff. de re iudic. l. à diuo Pio. §. j. & ff. de acquirenda

l Nec clam. Cum multa sint genera violentiarum, quæ ad præsens omitto. De hac vi, quæ inquietatiua dicitur, quæ parit hoc interdictum: vt si me arare vel ædificare, vel aliquid in meo me facere prohibes, contendens te possidere, habet locum hoc interdictum: vt ff. de vi & vi arm. l. vim facit. & ff. quod vi aut clam. l. j. §. qd sit. Quid si ille non contēdat se possidere, sed solum iniuriatur mihi? Respō. adhuc locū habet hoc interdictum: vt ff. vti possid. l. si duo. §. si vicinus. Sed & a[illegible]ne iniuriarum [illegible]tenetur: vt ff. de actio. empt. l. qui pendentem. Quid si nec possessionis ratione, nec iniuriæ, sed quia seruitutem se habere contendit? Respon. si possidet, intentabo negatoriam: si ego possideo, intentabo hoc interdictum: vt ff. si ser. vend. l. ij. §. j. Clam autem possidet, qui clanculo me absente sibi possidere volens ingreditur fundū meum, quem ego possideo: nec tamen suspicor me posse repelli: & ita me absente & inuito sæpissime facit: vt ff. quod vi aut clam. l. iij. §. fina. & de acquiren. possessione. l. clam. in princip. Ille enim qui ingreditur, habet naturalem per introitum suū, & ego ciuilem. Vel dic, quod ego retineo naturalem ciuiliter, ingrediens naturalem naturaliter. Sed nonne etiam naturalem perdit statim, cum de fundo exit, & ad iudicium venit, vel etiam alias iret? Respon. non, imo animo retinet eam naturalem: vt facit fructuarius, qui solam naturalem habet. Vel dic, quod si amittit eam nō tamen nocet: quia adhuc hoc interdicto tenetur, licet ego possideam tantū vt diximus per l. ff. vti possidetis l. si duo. §. si vicinus. Præcario autē possidet aduersarius à me: vt si precibus suis motus, cōcessi sibi precario: vt ff. de preca. l. j. in prin. & § j. & distingue in precario: quia aut agit', vt omnis possessio in accipientem transferat', quod fieri potest: vt ff. de preca. l. in rebus. & ff. de acquiren. poss. l. Pomponius. §. si is qui. aut vt nulla, & hoc valet: vt ff. de prec. l. certe. §. is qui. Aut vt habeat naturales tantū, qui accepit, & hoc valet: vt ff. de preca. l. & habet. §. eum. Sed nunquid in omni precario vinco habentē à me per hoc interdictū, scilicet, Vti possidetis? Respon non illū qui habet omnem possessionem: cum hoc interdictū possessorē tueatur: &

Vis ingetatiua, quæ parit interdictū quod vi aut clam qualiter fit.

Clam possidere.

Possessor clandestinus habet naturalē possessionem, & deiectus ciuilem.

Precaria possessio.

l Dic & in dubio præsumitur natura lis tātum modo trāslata. vt not gloss. Bartol. & Angel. in d. §. eum.

vt ff. vti possid. l. j. §. j. & §. ij. ergo vinco supradictos etiam, si ego habebam possessionẽ ab alio vi, vel clã, vel precario: vt hic, & ff. vti possidetis. l. j. §. fina. & l. secunda. Accursius.

Possidere autem. Iam habuistis, quod tam in interdicto Vtrobi, quam in interdicto Vti possidetis, quę sunt interdicta retinendæ possessionis, ille vincit, qui in possessione inuenitur tempore litis contestatæ. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, qualiter aliquis dicatur possidere? & ipse respondet, Frater, dicit ipse, non solum dicitur quis possidere, si per se, hoc est si corpore suo possideat, sed etiam si corpore alterius possideat, quamuis eius iuri non sit subiectus: dum tamen nomine suo possideat, sicut per colonum & inquilinum, & depositarium, & commodatarium. & hoc est quod communiter dicitur, aliquem retinere posse possessionem per quemlibet, qui eius nomine est in possessione, & non solum per corpus suum, & per corpus alterius, qui eius nomine possidet, potest aliquis possidere, siue possessionem retinere, sed etiam solo animo potest aliquis possidere, seu possessionem retinere, licet ipse nõ sit in possessione, vel aliquis eius nomine: dum tamen non animo deserendæ possessionis eam deseruerit, sed postea reuersus sit ad illam. hoc dicit. Franciscus.

† Hic M. Tullius in orat. pro Cecinna dubiũ nõ esse ait, quin Cecinna possideret: cũ erat ei[9] colonus in fundo.

Possidere autem videtur quisque, non solùm si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis in possessione [a] sit †: licet eius iuri subiectus nõ sit: qualis est colonus [b], & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit: ipse possidere [c] videtur. Et hoc est, quod dicitur: retinere [d] possessionẽ posse aliquẽ per quemlibet, qui eius nomine sit in possessiõe. Quinetiam animo quoque solo retineri possessionem placet: id est, vt quamuis neque ipse sit in possessione, neque eius nomine alius: tamẽ si nõ relinquendæ possessionis animo, sed postea reuersurus inde discesserit: retinere possessionem videatur. Adipisci verò possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus [e]. Nec vlla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit.

Colonus & inquilinus nec ciuilit, nec naturaliter possident.

Quonã autem modo quęratur, ac perdatur possessio, quid item ea sit, ac quotuplex, quoue iure induta: nũ vt factum sit, an ius dicẽda, vide ac dic. vt p Bart. in l. j. ff. de aquiren. pos.

a In possessione sit. Caute dicit: vt ff. de acquir. pos. l. si quis ante. §. idem Pomponius. ibi, non vt possideret. nam non possidenti isti nec ciuiliter, nec naturaliter, secundum Ioan. scilicet colonus & inquilinus, & similes: vt hic, & ff. de vsucap. l. non solũ. §. qđ vulgo. Sed M. dicit eos naturaliter possidere: vt ff. commu. diuidundo. l. communi diuidundo. §. neque. Sed illud intellige colonum possidere, scilicet alij.

b Colonus. Scilicet in villa, sed inquilinus in ciuitate: vt ff. de acqui. posses. l. re pignoris.

c Possidere videtur. Si ergo per alium possidet, ergo non possidet: vt ff. de acquir. posses. l. quod meo. licet quidam dixerint eos naturaliter possidere, sicut & colonum, vt superiori casu diximus.

d Retinere. Licet animo retineatur, non tamen animo quæritur: vt ff. de acquir pos. l. quemadmodum. & C. de acquir. pos. l. licet. & §. proxi. Accur.

e Exposuimus. Supra per quas perso. nob. ac. §. ex his. Accursius.

Recuperandæ possessio. Vidistis supra per exẽpla de interdicto adipiscendæ possessionis, & etiam de interdictis retinendæ possessionis: modo videndum est de interdictis recuperandæ possessionis. Recuperandæ autem possessionis interdictum, est interdictum Vnde vi, per quod cogitur deiiciens vi deiectũ restituere, scilicet in illam possessionem, à qua ipsum deiecit: licet deiectus à deiiciente vi, vel clam, vel precario possederit, quod videtur mistum: in gloss. tamen habes hoc expeditũ vno verbo, scilicet, illud verbum ex interuallo. & hęc erat pœna violenti secundum iura antiqua: sed alio modo punitur hodie violentus iste per nouas constitutiones per l. si quis in tantam. C. vnde vi. cuius effectus talis est: si quis rem mobilem vel immobilem inuaserit violenter: si dominus erat illius rei, quam inuasit violenter: dominium illius rei amittit. si autem non erat dominus illius rei, compellitur restituere, & soluere æstimationem rei per violentiam possessæ. & omnes pœnæ istæ imponuntur non solum per actionẽ ciuilem, sed etiam per actionem criminalem. Potest enim qui alium vi, de possessione deiecit, accusari, lege Iul. de vi priuata, si sine armis. si vero cũ armis, de vi publica. Sed domine, quid appellatis vos arma? Sunt enim quidã, qui solũmodo credunt cũ armis deijcere, cũ qui loricatus & cum gladio, & scuto, & lancea, & cõsimilibus armis aliquẽ deiecit. Frater, nõ est ita. armorũ enim appellatiõe, nõ solũ scuta, gladios, & etiã cætera arma appellari volumus, sed etiam fustes, & lapides. Franciscus.

Etiam qui vi, clàm, vel precario, à spoliatore immobilẽ rẽ possidebat, interdicto Vnde vi, quod recuperandæ possessionis est, eius rei possessionẽ à qua eiectus fuit, consequitur: quinimo, qui rem suam penes alium constitutam, violenter inuaserit, à dominio cadet: sin autem aliena sit, rem deiecto restituet, illiusq; æstimationem præterea præstabit. Ad hæc criminis, legis Iuliæ de vi publica, vel priuata reus fit.

Recuperãdæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi, vel ædium [f] vi deiectus fuerit †. nam ei proponitur [g] interdictum Vnde vi [h]: per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is [i] ab eo, qui vi deiecit, vi, vel clam, vel precario possideat.

Hodie per vim spolians, si dominus est, à dominio rei cadit: alias rem spoliatam & eius æstimationẽ restituit: qui alias lege Iulia de vi publica, vel priuata criminaliter punitur. Et armorum appellatione lapides & fustes continentur. Aret.

† Idẽ & si in prædium cui[9] possessionẽ animo retinebat, ingredi prohibit[9] sit, aut in medio itinere deiectus sit ab eo qui ipse possessionem occuparit l. j. §. interdictum autem, ff. de vi & vi armata. Ex quo loco aperte definita est tota controuersia Cecinnæ, quã tot verbis tuetur Cice. trã. Balduin[9] hic.

f Ædiũ. Aliud in rebus mobilibus nã pro his cõpetit vi bo. rap. actio. vt ff. de vi et vi ar. l. j. §. hoc interdictũ & §. illud. & §. plane. nisi mobilia cũ immobilibus petant hoc interdicto: vt ff. de vi et vi ar. l. j. §. q autẽ. Ac.

g Proponitur. Id est, datur.

h Vnde vi. Sed quare dicit vnde vi? Rñ. quia talia erãt verba prætoris: vnde illũ vi deiecisti &c. & ita à princ. verborũ prætoris sumpsit denominationẽ: sicut & alia. vt quorũ bonorũ, & similia: vt ff. de vi et vi ar. l. j. in prin.

i Is s. deiectus: vt quia hodie expoliaui te: vel quia cœpi possidere rem tuam clam, vel vi: in sequẽti vero die me expulisti. nam teneris mihi hoc interdicto. Secus si incõtinenti me deijcis: vt ff. de vi & vi ar. l. iij. §. cum igitur. in gl. fi. & l. qui possessionem. Quod incõtinenti accipe ante, quam ad alios actus extraneos diuertat.

i No. istã gl. cũ versic. sequenti, quo incontinenti dicitur eadẽ die: vt in hac gl. & vide text. in l. cõtinuus. in princi. ff. de verb. obli. Ac.

uert alt: vt ff. de duo. re. sti. l. duos reos.

a Constitutionibus. Vt C. vnde vi. l. si quis in tãtam.

b Supra diximus. Vt s. vi bo. rap. §. quia tamen.

c Rei. s. proprietatis: sed interdicto Vti possidetis, possessio æstimatur: vt ff. vti pos. l. pe. §. fi. Accur.

pa ve eius aliquid fieri. Duplicia sunt, veluti interdictum. Vti possidetis, & vtrobi. & hæc ideo vocantur duplicia: quia in eis vnusquisq; tam rei, quam actoris vicem sustinet. h. d. Franc.

f Duplicia. Similis potest fieri diuisio actionum ciuilium. Nam quædam duplices sunt. vt fami. erciscũ. fin. regũ. & communi diuidun. vt ff. de iudic. l. in tribus.

Sed ex constitutionibus [a] sacris (vt suprà diximus [b]) si quis rem per vim occupauerit, si quidem in bonis eius est: dominio eius priuatur, si aliena, post eius restitutionem, etiam æstimationẽ rei [c] dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit: tenetur lege Iulia de vi priuata, [d] aut de vi publica: sed de vi priuata, si sine armis vim fecerit: sin autem armis eum de possessione vi expulerit: de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solùm scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes & lapides [e] † significari intelligimus.

Accipe tertiam interdictorũ diuisionem.

Tertia diuisio interdictorum est, quòd aut simplicia sunt, aut duplicia. [f] Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actoris est, qui desiderat, aut exhiberi, aut restitui. reus autem is est, à quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cũ prætor prohibet in loco sacro, [g] vel in flumine publico [h] ripa've eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti Vti possidetis interdictum, & vtrobi. [i] Ideo autem duplicia vocantur: quia par vtriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipuè reus, vel actor intelligitur, sed vnusquisque, tam rei, quã actoris partes sustinet.

Abiecta veteri proponendorum interdictorum solennitate, hodie pro eis in factũ actio cõpetit.

De ordine & veteri exitu interdictorum [k] superuacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem [l] ius dicitur (qualia sunt hodie omnia iudicia) non est necesse reddi interdictũ, sed perinde iudicatur sine interdictis [m], ac si vtilis actio [n] ex causa interdicti red-

ADDITIO. Dic secundum Io. Fab. q imo Dy. tenet, q in hoc interdicto fiat æstimatio possessionis, sicut in interdicto Vti pos. sed ipse Io. Fab. dicit, q ad proprietatem & ad possessionem potest fieri æstimatio: secundum quod cõcludit. Ange.

d De vi priuata. pœna autẽ huiusmodi legis est tertiæ partis bonorum publicatio, si sine armis: & relegatio, si cũ armis: vt j. de publi. iud. §. item lex Iulia. de vi pub. & C. ad leg. Iul. de vi public. l. quoniam. & l. ij. & ff. de accusa. l. hos accusare. §. omnibus. vnde versus: Vis priuata reũ deponit ab ordine rerum. Sed deportatur, si vis armata probatur. Vide c. ij. extra de ordin. cogn. in glos.

e Et lapides. Facit j. de publ. iudi. §. itẽ lex. & ff. de vi & vi ar. l. iij. in princip. & ff. de verb. signi. l. armorum. Sed nunquid debet aliquis expectare se primo percuti, quã percutiat? Dicunt quidam quod sic: vt argu. C. vnde vi. l. j. & ff. ad legem Aquil. l. si ex plagis. §. tabernarius. Nos contra, sed sufficit iustus timor: vt ff. ad legem Aquil. l. sed & si quemcunque. & ff. ad leg. Cor. de sica. l. is, qui. & ff. de vi & vi ar. l. iij. §. qui armati. Aduerte tamen, quod aliquando vis infertur personæ, aliquando rebus: vt not. glos. fin. in c. significasti. ij. de homicid. & ibi vide qualiter intelligitur illud commune dictum, vim vi repellere, licet cum moderamine inculpatæ tutelæ.

Tertia diuisio &c. CASVS. Positis duabus diuisionibus interdictorum, quarũ vtraq; est bimembris: hic ponit dominus Iustinian. tertiam: & est talis, quod interdictorum quædam sunt simplicia, & quędã duplicia. Simplicia autem sunt illa, in quibus non reperitur, nisi vnus reus, & vnus actor: cuiusmodi sunt omnia restitutoria & exhibitoria. Duplicia sunt illa, in quibus quilibet reperitur reus & actor. Sed interdictorũ quædam sunt prohibitoria: & istorum quædam sunt simplicia, quædam duplicia. Simplicia sunt, veluti cũ prohibet prætor in loco sacro vel in flumine publico, ri-

g In loco sacro. Vt ff. ne quid in loco sacro. l. j.

h Publico. Vt ff. ne quid in flum. per totum.

i Vtrobi. Item interdictum de superficiebus: vt ff. de superfi. l. j. §. proponitur. & dic vt s. eod. §. retinendæ.

De ordine & veteri &c. CASVS. Dixi Iustiniano: Domine, quare non recitatis vos totam naturam & solennitatem antiquorum interdictorum? Frater, dicit ipse, Superuacuum esset hodie de ordine & solennitate antiqua interdictorum dicere. Nam quotiescunque extra ordinem. i. solennitatem antiquã ius dicitur (quod hodie fit in omnibus iudiciis) non est necesse interponere interdictum. Domine, bene dicitis: sed bene dimitterem solennitatẽ interdictorum, si loco interdictorum, essent mihi actiones proditæ à prætore. Frater, dicit. Iusti. sic poteris illas hodie proponere sine aliqua solennitate, sicut posses si ea tibi dedisset prætor hodie. Similiter quando dat tibi prætor hoc interdictum. poteris hodie loco illius interdicti actionem in factum vtilem proponere, perinde ac si istam actionem vtilem prætor tibi accommodasset. hoc dicit. Francisc.

De ordine. Id est, de antiqua solennitate qua proponebãtur interdicta sub certis formis: vt diximus s. eo. in princip. Accur.

k Exitu interdictorũ. s. cum antiqua solennitate: sine ea tñ reddi potest & proponi: vt ff. de ope. no. nunt. l. prætor ait. §. nonnulli. Vel etiam in factum actio loco cuiuslibet interdicti: quæ vtilis vocatur, vt subiicit.

l Extra ordinem, Id est, extra antiquam solennitatẽ. quod semper fieri videtur vt subiicit: vt s. de succ. obl. in prin & ff. de neg. gest. l. actio. in fi. tit. & C. de form. & impe. act subl. l. j & ij.

m Sine interdictis. Scilicet solennibus.

n Vtilis actio. s. in factum, quæ datur loco cuiuslibet interdicti

& ij

† Ac pariter quæcumq; apta nataque sunt ad nocendum. quo sit ex sententia Bar. & Angel. vt gladius panis incisori' vel ad calamos temperandos comparatus pro armis nõ habeatur: veluti nec dẽtes, nec vini amphora, vrceus aut cyathus, & huiusmodi similia. vnde fit vt dente præmens impetensque in statuti pœnam de armis percutiẽte nõ incidat: vt hic per Ioann. de Pla. quẽ videto.

Vnde vi concernit res immobiles. vi bonorũ raptorũ, res mobiles.

Lex Iulia de vi priuata & de vi publica qualiter punit.

Actionũ quędam sunt simplices: q̃dam duplices.

interdicti. Et no. quatuor esse genera actionis in factũ. Vna est, quę ex omni edicto vel interdicto prętoris datur, vbi specialis actio non datur, vt hic. Alia est legis Aquiliæ subsidiaria: quando damnum datur de nõ corpore in nõ corpus: vt supra ad leg. Aquil. §. fi. quæ est ipsa prætoria: vt ff. de præs. versi. l. quia actionum. in fi. Tertium genus est extra ordinariũ: quod ex variis figuris causarũ est introductũ, quoties æquum est actionẽ dari: vt C. de sacr sanct. l. sancim⁹. Quartum genus est, quod æquiparatur actiõi præscriptis verbis vna cũ ista in factum ciuilis dicitur: vt ff. de præscrip. verbo. l. j. in fin. & habet locum in tribus generibus negotiorum Primo in contractibus innominatis tribus, do, vt des, do vt facias, & facio vt facias: vt ff. de præscri. verb. l. naturalis. §. j. ij. & iij. Sed in quarto innominato contractu scilicet facio vt des, habet locum actio de dolo: vt ff. de præscript. verb. l. naturalis. §. quod si faciam. Item in secũdo genere habet locum cum præscriptis verbis ex omni pacto incontinenti, ante vel post apposito iuxta aliquem cõtractũ: vt C. de pac. inter emp. & ven. l. ij & C. de pact. l. petens. Item in tertio genere vbicunque dubitatur de nomine contractus. vt patet in exemplis: vt ff. de æstima. act. l. j. & ff. de præscri. verb. l. j. per totum. & l. iij. Quid sit actio in factum, & ad quid competat tex. cum glo. est in l. quoties. ff. de præs. verb. & in l. in factum. cum ibi no. ff. de act. & obli. Accur.

Actiõis in factũ, quatuor sunt genera.

Actio præscriptis verbis in tribus generib⁹ negotiorum habet locum.

Hinc Isocrates legem Nicoclem admonebat, vt eas leges ferret quæ nullius litis haberẽt seminariũ.

No. hanc glo. quot sunt actiones in factum, & ad quid vnaqueque competat: & adde gl. in l. quoties. ff. de præs. ver. & tex. in l. in factũ. & ibi glos. ff. de act. & obli. Ange.

Reddita. Scilicet ab illo eodem prætore.

dita [a] fuisset.

TITVLVS XVI.

DE POENA TEMERE LITIGANTIUM.

Litigatorum temeritas triplici pœna coercetur: periurij scilicet, pecuniaria, & infamiæ, siue ignominiæ: quarũ singulas partes vsque ad tituli calcem persequitur.

NVnc admonẽdi sumus, magnã curã egisse eos, qui iura sustinebãt, [b] ne facile homines ad litigandũ procederẽt: quod & nobis, studio est. Idque eò maxime [c] fieri potest, quod temeritas, tã agentium, quã eorum, cum quibus agitur, modò [d] pecuniaria pœna, [e] modò iurisiurãdi [f] religiõe, modò infamię [g] metu coercetur.

Reus, actor, necnon vtriusq; partis aduocati, iurisiurandi religione propter calumniam, seu cauillationem euitandam introducti sese adstringere debent: alioqui non procedet iudicium.

Annota, Negantium mendacia pœna quandoque dupli, quãdoque tripli puniri.

Ecce enim iusiurandum omnibus, qui conueniuntur, ex constitutione [h] nostra defertur. Nã reus nõ aliter suis allegatiõibus vtitur, nisi pri⁹ [i] iurauerit, q; putans se bona instãtia vti, ad cõtradicendum [k] peruenit.

Negans id, quod debet, aliquando in duplo punitur. Are.

At aduersus inficiantes ex quibusdam causis

De poena temere litigantium.

Vsque nunc de propositione actionum dictum est: sed quia contingit eas interdum temere proponi, nũc de pœna temere proponentium dicit. Accur.

NVnc admonendi. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primo cõtinuat titulũ ad precedentia. Secundò ponit tres pœnas, quę temere litigantẽ coercent. Tertio dictas pœnas sigillatim per exempla declarat. Secunda ibi, Idq; eo maxime. Tertia ibi, Ecce enim. CASVS Dixi Iustin. domine, tot & tãta audiuimus, quod tædio affecti sumus: & vos estis nobis tædiosus factus. Pro Deo dicatis nobis, quid amplius vos intẽditis dicere? Frater, dicit Iust. scire debes, quod multũ studuerũt magistratus antiqui, qđ nõ de facili litigaret calũniose: & nos similiter circa hoc studeamus: quia hoc maxime fiet, si temeritas litigãtium, tam actorum, quã reorum aliquo de tribus modis. s. vel pœna pecuniaria, vel iureiurando, vel metu infamiæ puniatur. h. d. Franc.

Sustinebant. Scilicet magistratus, qui iura reddebant: vt ff. de ori. iu. l. ij. §. post originem.

Maxime. Id est, certe.

Modo. Id est. aliquando: & ita communiter exponitur quando bis, aut ter reperitur: vt supra quod cum eo. §. cæterum ver. sed sane.

Pecuniaria pœna: Vt infra eo. §. fi. Ac.

Iurisiurandi s. calumniæ: vt j. proxi. §. Sed quando? Respon. in futuro sæculo: licet non in isto: vt C. de iureiu. l. ij. [1]

Infamiæ. j. eod. §. ex quibusdam.

Ecce enim. CASVS. Domine, vos iam dixistis, quod temeritas litigãtiũ modis pluribus coercetur. Pro Deo dicatis, si vobis placet, qualiter debeat primo coerceri? Frater, dicit ipse: primo debet per iuramentum coerceri: quia omnibus litigatoribus præcipitur, quod iurent de calumnia. Franc.

Constitutione. C. de iureiurã. propter calum. dan. lege, ij. in princip.

1 Dic vt habet in l. iiij. & ibi Bar. ff. de crim. stel. & in d. l. ij. C. de iureiu. Ang. Periurus in alio sæculo punietur.

Nisi prius. Non dicit, quod prius reus, quam actor iuret, sed prius quam audiatur: actor autem prius quã reus iuret: vt C. de iureiurã. propter calum. dam. l. ij. in princip. quæ est contra.

Ad contradicendum. No. diligenter capitula huius sacramenti. Actor enim iurat, quod bona instantia venit ad agendum: vt C. de iureiur propter. calum. dan. l. ij. in princip. Item quod non dabit vel dedit aliquid iudici, vt proferatur pro se sententia: vt in authentic. vt liti. iurent in exordio litis. colla. ix. Item quod nullam exiget, vel faciet probationem calumniosam: vt in authent. de iis, qui ingre. ad appellan. §. fina. collatio. v. E contra reus iurat hæc eadem: nisi quod in primo capitulo iurat se vti bona contradictione. * Quid continere debeat iuramentum calummiæ, not. gloss. in in c. j. extra de iuramen. calumn. vnde versus. Illud iuretur, quod lis sibi iusta videtur. Et si quæretur verum non inficietur. Nil promittetur, vt falsa probatio detur. Vt lis tardetur, dilatio nulla petetur. 2

Iuramentum de calũnia præstatur tam ab actore quã à reo.

* Hactenus procedit gl. Accursij.

Iuramentum de calumnia cõtinet quinque capitula.

At aduersus &c. CASVS. Domine, bene vidimus qualiter iuramenti religione litigatorum temeritas coercetur: modo dicere debetis, si vobis placet, qualiter pœna pecuniaria compescitur, certe dicit ipse, bene verum est, quod pœna pecuniaria litigatorum temeritas coercetur: quia quandoque actio, quę ex sui natura in simplum competit, propter inficiationem ipsius rei datur in duplum: veluti, si damni iniuriæ & legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agitur, & tamen bene sunt aliquæ actiones, quæ sine aliqua inficiatione dantur plus quam in simplum, vt est actio furti manifesti, quæ datur in quadruplum. Franciscus de Aret.

2 No. gl. quę ponit ea quæ debet iurare actor: & q̃ debet iurare re⁹. Angel.

Tripl.

dupli, vel tripli[a] actio cōstituitur: veluti si damni, iniuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur.[b]

Reus incertis casibus siue neget, siue fateatur, vltra simplū condemnatur.

Statim autem ab initio pluris, quàm simpli est actio:[c] veluti furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis (siue quis neget, siue fateatur) pluris, quàm simpli est actio.

Actor de calumnia iurare tenetur. Aretinus.

Item actoris[d] quoque calumnia coercetur. Nā etiam actor pro calūnia iurare cogitur ex nostra constitutione.

Aduocati actoris & rei de calumnia iurare debēt. Aretinus.

Vtriusq; etiam partis aduocati iusiurandū subeunt.[e] † quod alia nostra constitutione comprehensum est.

Resecta multa decimæ partis litis, quæ olim improbis litigatoribus irrogabatur: hodie quisquis iniquè litigabit: periuriū incurret & damnū impēsasq; omnes victrici parti inferre cogitur.

Hæc autē[f] omnia pro veteri calumniæ actione[g] introducta sunt, quę in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores mulctabat: quod nusquā factū esse inuenimus. sed pro his introductū est & præfatū iusiurandū: & vt improbus litigator, & damnum, & impensas litis inferre aduersario suo cogatur.

Condemnatus vel pactus ex criminibus, quæ hic enumerantur, vel condemnatus actionibus directis non contrariis descendentibus ex contractibus hic enumeratis, erat infamis.

Annota, directæ dicuntur. quæ pupillo aduersus tutorem, mandanti aduersus mandatariū, depositori aduersus depositarium cōpetunt: & non è regione.

Annotato etiam pactione infamiam contrahi: nam quicunq; ex delicto obnoxius, pretio dato paciscitur ignominiosus fit.

Ex quibusdā iudiciis damnati[h] ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorū, iniuriarū,

Menda- cium facit quem pu- niri.

a Tripli. Vt supra de actio. §. tripli. vbi quis per mēdacium, aut dolum plus petens, quā debeat, in triplum condemnatur. Aliȷ deponunt de libris illud, vel tripli, eo quod subiecta exempla non sunt huic versic. apta.

b Agatur. Item alibi: vt C. de non nume. pec. authen. contra qui propriā. Item alibi: vt si creditor negat sibi debitum solutum. Nam postea quod sit debitum, probare cogitur: vt ff. de proba. l. cum de indebito. Itē possessor negans se possidere: si probatur, perdit possessionem: vt ff. de rei vendi. l. fin. & in authen. de triē. & se. §. illud. & ibi glos. in verbo. possessio. collat. iiȷ. Item alias: vt ff. de iudi. lege, eum.

ADDITIO. Nota pœnas aliquas, quas patitur calumniose negans: & maxime not. quando aliquis possidet, & negat interrogatus se posside re, quod perdit possessionem, si de mendacio conuincatur: vt l. fin. ff. de rei vendi. Angelus.

c Est actio. Etiam à principio, non solum inficiatione: vt hic, & s. de actio. §. at ille. Accur.

Item actoris quoque. CASVS. Dixi mus supra qualiter per iuramentum & pœnam pecuniariam rei temeritas coarctatur: sed de actore quid dicetis? Certe, dicit ipse, non solum reus, secundū quod superius diximus, sed & actor compellitur subire calumniæ iuramētum, imo plus adhuc dico tibi, quod non solum reus & actor iurant, sicut diximus. sed etiam vtriusque partis aduocati iusiurandum subeunt: secundum quod est in alia nostra constitutione prouisum. & hæc omnia introducta sunt loco actionis veteris calumniæ, quæ in desuetudinem abiit, qua tenebatur actor, qui temere litigabat, in decimam partem litis. quod nunquam inuētum est factum esse, vt hic dicitur: sed pro his introductum est iusiurandum: & vt in expensis & damnis litis puniatur improbus litigator. hoc dicit. Franc.

† Hic Cicero dictu rus p Sylla, Vos in qt dij penates testor, me huc integro animo descēdere. Et Fabius li. xij. nō cō uenire ait oratori iniusta tueri scientem.

d Item actoris. Quasi dicat, non solum reus iurat de calumnia: vt s. eod. §. j. sed etiam actor, vt in constitutione nostra dicitur: vt C. de iureiur. propter cal. dan. l. ij. in principio.

e Subeunt. Scilicet quod iustum & fidele patrociniū præstent, vt in constitutione dicitur. Sed tamen in consuetudine non habetur, quod iuretur licet lege caueatur: vt C. de iu. l. rem non nouam. §. patroni. & facit in authen. de test. §. finali. col. vij.

Aduocati partiū, an debeāt iurare.

f Hæc autem. Scilicet quæ de sacramento calumniæ dicta sunt s. eod. §. j. supra eodem, §. item actoris. & §. proximo.

g Actione. Actio enim quædam erat, qua tenebatur actor qui per calumniam litigabat, in decimam partē litis, quod hodie corrigitur. Sed & hoc hodie iure authenticorum in antiquum rediit statum: licet non iure illius actionis, sed per iudicis officium: vt in authen. de lit. §. ad excludēdas. col. viij.[1] Et not. ex hoc §. & ex dicta authenti. de lit. & ex l. ff. de reg. iur. l. qui in ius. §. nemo. & ex l. illud. ff. de peti. hæred. quod nisi improbe & calumniose litigauerit, non debeat condemnari in expensis: vt ff. de iu. l. eum quem. & C. de fruct. & lit. expen. l. nō ignoret. licet in C. de iu. lege, properandum. §. sin autem. indistincte dicat victum condemnari victori in expēsis. Sed est intelligendum cum iam dicta determinatione, si calumniose agit. vt in authentica de iudiciis. §. oportet. collatio. vj.

[1] Dic vt ibi, per gl. & Ang. & vide text. & gl. Bar. Cyn. Bal. & Sali. in auth. generaliter. C. de episcopis & cle. sed vt dicit s. de satisd. §. sed hodie. & Bar. in d. auth. generaliter. hodie huiusmodi satisdatio de lite ꝓsequēda & decima parte litis &c. non est in vsu. Ang.

ADDITIO. Nota ex glos. quod licet vna l. generaliter loquatur: tamen per alias leges patitur: limitationes & restrictiones: & sic l. patitur interpretationem passiuam: vt lege, prima. §. lex Falcidia. ff. ad legē Falcidiam.

Ex quibusdam iudictis. CASVS. Viso qualiter iureiur. & pœna pecuniaria litigatorum proteruitas compescatur: vidēdum est qualiter metu infamiæ refrenetur. & certe quædam sunt iudicia siue actio. in quibus si quis fuerit damnatus, infamis efficitur quas actio. litera enumerat. & hoc intellige, quando directe intentantur: quia tunc & non aliter damnatus in illis efficitur infamis. In actio. autem pro socio, quæ directa est ab vtraque parte: hoc est tam à parte intētantis, quam à parte eius contra quam intentatur, secus est: & ideo quicunque sociorum in actio. pro socio fuerit condēnatus, infamis efficitur. Sed tamen scire debes quod differentia est inter actiones hic notatas descendentes ex contractu, vel quasi, quia nō solum illi, qui damnati sunt in act. descendentibus ex delicto hic nominatis sunt infames, sed etiam illi, qui in istis act. transigunt: quia crimen videtur confiteri qui transigit. in actionibus autem hic nominatis descendentibus ex contractu vel quasi, solum damnati fiunt infames: non autem illi qui transigunt. hoc dicit. Franc. de Are.

h Damnati. Scilicet suo nomine, nisi procurauerint: nō si procuratorio: vt ff. de iis qui no. infa. l. furti. §. si

de dolo: item tutelæ, mandati, depositi, directis, [a] non contrariis actionibus. Item pro socio, quæ ab vtraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo iudicio damnatus ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, non solùm damnati notantur ignominia, sed & pacti: [b] & rectè. Plurimùm enim interest, vtrū ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit. [c]

Annota, Iudicia omnia à citatione exordienda esse.

Omnium † autē actionum instituēdarum principium ab ea parte edicti proficiscitur: qua prætor edicit [d] de in ius vocando. † vtique enim in primis aduersarius in ius vocandus est: id est, ad eum vocandus, qui in ius dicturus sit. [e] Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberis'que patronorum & patronarum hūc præstat honorē, [f] vt non aliter liceat liberis libertisq; eos in ius vocare, quàm si id ab ipso prętore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter vocauerit: in eū pœnā solidorū quinquaginta [g] constituit.

TITVLVS XVII.
DE OFFICIO IVDICIS.

Iudex debet iudicare secundum ius scriptum vel cōsuetudinariū: & sententiam suam secundum naturam actionis propositæ ferre quod primo ostenditur in noxali actione, Aretinus.

SVpest, [h] vt de offō iudicis dispicia

quis. & hoc si à iudice ordinario vel delegato sit condemnatus. secus si ab arbitro: vt ff. de iis qui no. infa. l. quid ergo. §. cum autem. versi. ex compromisso.

[a] Directis. Et ob id tutor conuentus à pupillo & dānatus infamatur. Idem in aliis directis, secus si contra tutor pupillum faciat condemnari: vt hic, & ff. de iis qui not. infa. l. j. Et not. quod in casu etiam contrario infamat: vt ff. de iis qui no. in fa. l. furti. §. mandati. Item no. quod quatuor hic ponuntur exempla de maleficiis: & quatuor de cōtractibus, vel quasi. Et ista continentur his versibus: Iudice damnatos, infames reddit vbique. Quod vi diripitur, iniuria, furta, dolusque. Actio mandati, tutelæ, depositique. Directo, si pro socio cōmunis vtrique.

[b] Sed & pacti. Scilicet pretio æris sine iussu prætoris: vt ff. de iis qui not. infa. l. in actionibus. & l. furti. §. pactus. Accursius.

[c] Debitor sit. Vt ff. de infa. l. furti. §. finali.

Omnium autem actionum. In proximo §. tractat dominus Iusti. qualiter puniatur temeritas litigātium metu infamiæ. hic tractat qualiter punitur temeritas litigantium metu pœnæ pecuniariæ. Vel sic potest continuari: Temeritas quandoque consistit in perseuerando improbe litigādo: quandoque aūt cōsistit temeritas in ius vocādo. Cū ergo supra dixerit dñs Iustinianus, qualiter punitur temeritas litigantium in perseuerando improbe litigando: modo dicitur qualiter punitur litigantis temeritas, quæ est in ius vocādo. Dicitur ergo quod principium instituendarum actionum ab edicto de in ius vocando, proficiscitur, & explanat seipsum in textu, dicens, quod in primis debet aduersarius in ius vocari coram iudice. sed quo ad istam vocationē in ius satis abunde prospexit prætor parentibus & patronis. Statuit enim quod non liceret liberis & libertis parētes, vel patronos in ius vocare ante, quam à prætore hoc postulassent, & etiam impetrassent, & sic non sufficit postulare: sed necesse est, quod obtineant ante, quam eos in ius vocent. Si quis autem eorum aliter eos in ius vocaret, statuit in eum pœnam quinquaginta solidorum. hoc dicit. Franciscus.

[d] E dicit. i. edictum proponit de in ius vocādo: vt ff. de in ius vo. l. ij. §. prætor. & per totum titu. Accur.

[e] Dicturus sit. Vt ff. de in ius vocan. l. j.

[f] Honorem. Not. q patribus & patronis est honor præstandus & reuerentia: vt hic, & l. honori. ff. de obse. à libe. & liber. paren. & patro. præstand. & habetur in l. vt vim. ff. de iust. & iu. Ange.

[g] Solidorum quinquaginta. Alias quasi inofficiosus castigatur si præ inopia pœnam soluere non possit: vt ff. de in ius vocan. l. pe. & fi. Et intellige hoc in emancipatis filiis, alias nō posset esse iudicium inter patrem & filium: vt C. de in ius vocā. l. fi. & diximus s. de act. §. in eum quoque. alias est ver. & in eū. §. pœnales quoque. Item not. hic, quod aureus pro solido accipitur, cum ff. de in ius voc. l. si libertus. & l. in eū. dicat l. aureorum. & hic dicit solidorum. Item nota, quod septuaginta duo aurei faciunt libram auri: vt C. de suscep. & arca. l. quotiescunque. lib. x.

DE OFFICIO iudicis.

Iste tit. continuatur, secundum Ioan. Fab. Quia visum est s. de actionibus: & quia officium iudicis loco actionis aliquādo habetur: vt l. actionis verb. ff. de action. & obliga. ideo post actiones ponit de officio iudicis. Vel potest continuare, quod iudiciū consistit ex tribus personis, videlicet ex persona actoris, rei, & iudicis: vt capitu. forus. extra de verb. significa. sed suprà dictum est de actionibus: & sic de persona actoris. de exceptio. & sic de reo: sequitur necessario videre de tertio: & sic de iudice, & eius officio. Et istam continuationem infert glos. hic in nigro.

SVperest. Totus iste titu. diuiditur in sex partes. Primo ponit generaliter quid spectat ad officium iudicis circa sententiam. Secundo quid ad ipsum pertinet circa cōdemnationem malorum seruorum. Tertio quid in actione in rem. Quarto quid in actionibus vniuersalibus. Quinto quid in personalibus. Sexto quid in iudiciis diuisoriis. Secunda ibi, Ideoque. Tertia ibi, Et si in rem. Quarta ibi, Et si hæreditas. Quinta ibi, Si ad exhibēdū. Sexta ibi, Si familię erciscūdę. Viso de actionibus quomodo intentantur ab actoribus contra reos: superest, vt de officio iudicis dispiciamus. & in primis scire debes, quod iudex tenetur ad hoc, vt ipse iudicet secundum leges, vel secundum constitutiones, vel secundum mores, hoc est secundum consuetudinem. Et sumus in versicu. Ideoque si noxali. Dixi vobis supra, quod iudex debet pronūtiare secundum leges: ita patet quod dominum conuentum actio. noxali condemnare debeat pro delicto serui: & debet eum condemnare in hunc modum: Lucium Titium dominum talis serui Publio Mæuio in decem solidos cōdemno: aut noxā dare permitto: quia leges volunt, quod dñs damnum datum à seruo debeat resarcire, vel quod possit liberari si velit seruum dare pro noxa. Sic enim vult lex, quod damni æstimatio sit in cōdēnationē, licet noxæ deditio sit in solutionē. Frāc.

[h] Superest. Sed vnde superest; Rñ. quia de actoribus diximus,

Sententia sup actione famosa an semper infamet.

Actiones octo sunt quæ infamant.

Hoc gl. residuū nō est Accur. Aeg. Per.

† Facit ad hūc §. gle. j. iuncta gl. super verbo citatiōes. in fi. de iudic.

Hic Plato dialogo octauo de legibus admonet nō esse negligendas leges de in ius vocando. putat namq; eam rem esse leuiorē, quā vt grauem legū latorem multū occupare debeat,

Luat in corpore, qui non habet in ære.

Aureus solido ... mitur. Libra a... ri cōtin... 72. aur... os.

De offi... cio iudi... cis graui... ter & co... piose di... serit Pha... uorin' ph... losophus apud Ge... lium libr. xiiij. cap. ij. Videe... tiam elegi... temadmo... dū tracta... tū eiusd... argumen... ti Claudi... Cantiun... culæ,

mus. Et quidem in primis [a] illud obseruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm legibus, aut cōstitutionibus [b], aut moribus [c] proditum est.

Annota, Ea est ratio, nam domino noxali actione conuēto optionē iura cōcedūt, aut damnū soluēdi, aut seruū noxæ dedēdo, damni euitandi æstimationem.

Ideoque si noxali [d] iudicio aditus est [e]: obseruare debet, vt si condemnandus videtur dominus, ita debeat codemnare: Publium Mæuium Lucio Titio in decē aureos condemno, aut noxam dedere [f] †.

Iudicis est reum singulari in rem. vel vniuersali actione conuentū ad rei, fructuūq; restitutionem cōdemnare, qui si malæ fidei possessor fuerit, nō modo perceptos fructus, sed & quos percipere potuit, pręstare cogitur, quòd si bonæ fidei fuerit, consumptorū & culpa non perceptorū nomine nequaquam tenebitur. post litis tamen contestationem nihil differt à malæ fidei possessore, quo fit vt omniū fructuū ratio à die litis contestatæ habenda sit.

Et si in rem actum sit coram iudice: siue cōtra petitorem iudicauerit: absoluere debet possessorem, siue contra possessorem iubere ei [g] debet, vt rem ipsam [h] restituat cū fructibus [i]. Sed si neget possessor in præsenti [k] se restituere posse, & sine frustratione videbitur tēpus restituendi causa petere: indulgendum est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussore, si intra tēpus, quod ei datum est, non restituerit.

In iudicio vniuersali ita fructus veniunt, sicut in singulari: & in vtroque iudicio malæ fidei possessor de non perceptis tenetur: secus in bonæ fidei possessore: nisi post litē contestatā. Aret.

diximus & de reis: sequitur, vt & de iudice qui sedet in medio dicamus, & eius officio, circa quæ versatur.

a In primis. i. in principalibus, vel inter principalia. Nam primo libellus dandus est: vt C. de lit. cōt. auth. offeratur. & causæ examinatio pręcedere debet hanc obseruantiam, quæ circa sententiā adhibetur: vt C. de iud. l. iudices. Vel dic in primis, s. obseruantiis, s. circa sententiā adhibēdis. Nam & alia sunt obseruāda, s. quod detur in scriptis: vt C. de sen ten. ex breui. reci. l. fina. & sedendo: vt in authent. vt ab illustris. & qui super. §. sancimus. colū. v. Sed hoc est principale, quod secūdum leges iudicet, vt hic dicitur. Accur.

Libellus in causa est dādus.

Sententia in scriptis & sedēdo ferēda est.

b Constitutionibus. Scilicet, Imperatorum.

c Moribus. Id est consuetudine, quæ pro lege seruatur: vt supra de iur. natura. gentium & ciuili. §. ex non scripto. Sed quid si vnum eorum alteri contradicit? Respond. constitutio legi antiquę pręiudicat: vt ff. de legibus & senatuscon sult. lega. non est nouum. & consuetudo præiudicat vtrique, siue sit generalis: vt ff. de legibus & senatusconsult. l. de quibus. in fin. siue sit specialis in illo loco, scilicet, tantum præiudicat vtriq;: vt ff. commu. præd. l. venditor. §. si constat.

† In l. miles. §. j. ff. de re iud. non noxā dedere legit sed noxæ dedere. Aegid. Per.

Constitutio legem vtrunque consuetudo vicit.

Consuetudo est duplex.

d Noxali. Id est super. Accur.

e Aditus est. Scilicet iudex.

f Noxam dedere. Scilicet permitto. nam damni æstimatio tantum est in condemnatione: vt ff. de re iudic. l. miles. §. j. & ij alias esset incerta sententia, quod esse non debet: vt s. de act. §. curare.

ADDITIO. De hoc, an iudex debeat ferre sententiam certam, & an valeat sententia incerta. dic vt per Angel. in d. §. curare.

Et si in rem. CASVS. Vidistis qualiter iudex debeat formare verba sententiæ in actio. noxa. Sed dñe pro Deo dicatis, si placet, quale debeat esse officium iudicātis inter aliquos in actio. reali? Frater, dicit ipse libenter. Nam aut videt iudex, quod ferenda est sententia contra petitorē: & tūc nihil aliud incumbit ei, nisi quod absoluat possessorem, aut videt quod est ferenda sententia contra possessorem: & tunc debet condemnare possessorē: vt rem cum fructibus petitori restituat, & tenetur cōdemnatus in ista actione reali, incontinenti rem cū fructibus restituere. sed in act. personali nō tenet incontinenti rem restituere: sed habet inducias à lege. Sed domine, quid si dixerit possessor condemnatus, quod non possit rem restituere incontinenti, & petat tempus restituendi? Frater, si videat iudex quod calumniosus sit, & tempus petat frustratorie, non dabit ei tempus: & nisi rem restituerit, iurabitur contra eum in litem, si vero frustratoriæ nō petat tempus, bene dabit ei iudex tempus intra quod restituat, secundū quod sibi videbit: ita tñ, q caueat per bonos fideiussores, quod si intra tēpus, quod sibi datum est, nō restituat: q æstimationem litis soluet. h. d. Fran.

g Ei. Scilicet possessori.

h Vt rē ipsam. Idē & si in personam [1]: vt si res petatur vi possessa, per actionē, Quod metus causa. vel ex stipulatu ad rem tradendam. Si autem quantitas, vel in genere aliquid petatur, tunc à petitione actoris absoluitur, vel condemnat in re petita.

1 Scilicet agatur nō solū si in rem.

i Cum fructibus. Sed de quibus fructibus loquitur hic? Nunquid de naturalibus. vt de pomis & cerasis: & similibus [2]: an vero de industrialibus? Respond. de naturalibus nō: quia illi aut extant: & tunc per rei vendicationē petuntur, sicut res ipsa, cum nullus etiam bonæ fidei possessor faciat suos: vt ff. de vsur. l. fructus. Aut non extant: & tunc non tenetur: cum nec habeat nec dolo fecerit quo minus haberet: sed condictione sine causa æstimatio debetur: vt ff. si cer. pet. l. si & me. & vtroq; casu cessat officium iudicis, de quo hic agitur: cum iure actionis petantur. Item de industrialibus non, si à bonæ fidei possessore percepti sunt: quia percipiendo eos, & separando à solo, suos facit & lucratur: vt s. de rer. diui l. si quis à non domino. siue habeat titulum, siue non: vt ff. quibus modis vsusfruct. amit. l. si vsufructuarius. & ff. si. reg. l. iiij § post litem. si autem non separauit, adhuc ipsius fundi sunt: vt ff. de rei vend. l. fructus. Sed dic de industrialibus hic loqui, qui sunt percepti, sed non consumpti à bonæ fidei possessore. nam cum sunt facti possessoris, nō rei vendicatione, sed iudicis officio petūtur: vt hic, & C. de rei vend. l. certum. §. bonæ fidei. Si autem malæ fidei sit, de consumptis tenebitur cōdictione sine causa: de extantibus rei vendicatione, non dico eadem rei vendicatione qua petitur res, sed alia omnino: licet in petitione hæreditatis sit secus: vt C. de rei vend. l. certum. j. respon. de percipiendis autem tenetur officio iudicis: vt j. eo. §. j. versicu. illorum. & ff. de rei ven. l. si na uis. §. fina. Si vero malę fidei possessor titulum habeat, de consumptis tenetur condictione sine causa: de extantibus rei vendicatione, à percipiendis, propter titulum excusatur: vt C. de rei vendic. l. si fundum. nisi in quatuor casibus, vbi de percipiendis tenetur qui habet titulum: quod dic vt supra diximus de rerum diuisione. §. si quis à non domino.

2 Quid de oliua & sylua an dicantur fruct⁹ naturales vel industriales? dic quod dicuntur industriales: sicut seges: vt est textus in l. si seruus seruū §. si oliuā. ff. ad legē Aquil. & ibi doct. Ang.

Possessor malę fidei quo iure tenet fructus restituere.

k In præsenti. Not. in actione in rē incontinenti fieri

executionẽ: secus in personalibus, quia quatuor mensium spatium datur: vt C. de vsu. rei iud. l. ij. & iij. & ff. Et in criminali statim sententia est executioni mandata: vt C. de pœ. l. cum reus.

Nisi in casibus qui notantur xij. q. iij. cum apud gloss. in c. quærenti. extra de offic. deleg. in gloss. quadrimestre. Primus casus est, quando quis est confessus de crimine: differtur executio donec appareat, an velit in cõfessione perseuerare. Secundus est, cum sententia lata est contra mulierem prægnantem: differtur executio vsq; ad tempus partus. Tertius casus est quando princeps ex iracundia tulit sententiam: tunc enim differtur executio vsque ad triginta dies ad videndum si princeps illam relaxabit. Quartus est, quando insula est assignãda à principe, ad quam debeat malefactor deportari. Quintus est, si sententia est in seruum lata, differtur executio, donec ratiocinia reddiderit domino. Vnde versus: In personali post menses quatuor: in re, Protinus est omnis sententia perficienda. Sic in criminibus, sed casus excipe quinque, Confessus, prægnans, iratus, & insula, seruus.

† In eorũ tamen obligatione & executione id discrimẽ est, quod in rei vendi. fructus post litem contestatam percepti nõ veniunt iure eiusdẽ actiõis sed officio iudicis: & si ante percepti sunt, propria actiõe peti debẽt. At in petitione hæreditatis omnes fruct° continentur eadem illa actiõe qua petit hereditas. Nam ipsi fructus hęreditatem augent, & videntur pars eius esse. l. itẽ veniunt. §. fructus. l. hæres furiosi. ff. de peti. hęre. leg. si post motam. §. fructibus. C. illo tit. Fran. Balduin. hic.

Sententia an statim sit executioni mandanda.

Petitio hæreditatis est realis & personalis.

Et si hæreditas petita sit [a]: eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularũ rerũ petitione [b] †. Illorum autẽ fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit [c]: siue illorum, quos perceperit, in vtraque actione [d] eadem ratio penè [e] habetur, si prædo fuerit. Si verò bonæ fidei possessor fuerit, non habetur ratio [f], neque cõsumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur [g], qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

Conuento ad exhibendum actione rem vtcunq; exhibere nõ sat est, vt liberationem consequatur, sed in eum causæ statũ exhibenda est, in quo cœpti iudicij tẽpore erat: ideo pẽdẽte iudicio vsucaptã exhibendo non liberatur. Fructus quoque medio tempore perceptos restituere cogitur: si tamen rei statim exhibendæ facultatem non habeat reus, dilationem consequetur, cautione scilicet prius præstita, quòd si iussus à iudice exhibere non exhibeat, aut se intra tempora exhibiturũ non caueat, in id quod aduersarij interest, damnabitur.

Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est: sed opus est, vt etiam rei causam debeat exhibere, id est, vt eam causam habeat actor, quã habiturus esset: si cùm primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras exhibendi vsucapta [h] sit res à possessore, nihilominus condemnabitur. Prætereà fructuum medij temporis id est, eius, quod pòst acceptum ad exhiben-

Et si hæreditas. CASVS Iam dixi vobis quale sit offi. iud. cum aditur iudex in act. in rẽ: modo videamus quod est offi iu. qñ aditur in act. mista, tam in rẽ, quam in personã: vt in petitione hæreditatis: & quid debet iudex tunc facere. Et dico, ꝙ idẽ debet facere in pe. hæ. ꝙ in rei ven. quæ datur pro singularũ rerũ petitione ad differentiã pe. hæ. in qua multæ res petuntur. h. d. Et quicquid dicat litera, nõ est per omnia idẽ: vt ĩ. videbitis. Et sum in ver. illorũ autẽ fructuũ. Dixi Iust. Iam bene vidi, quod tam in rei ven. quã in peti. hæ. veniũt fructus percepti iu. off. quia debet iubere restitui cum fructibus. Sed dñe, quid dicemus de fructibus percipiendis in eo, qui condemnaẽ peti. hæ. vel rei ven. Frater, dicit Iust. aut fuit bo. fid. poss. aut malæ fidei, si fuit malæ fidei poss. tunc fere idẽ est in rei vẽ. & pe. hæ. vt eodẽ modo teneaẽ malæ fi. poss. de fructibus quos per culpã suã non percepit, in rei vẽ. sicut pet. hæ. si autem fuit bo. fi. poss. nõ tenetur de consumptis, nec de percipiendis, nisi post lit. contest. sicut prędo teneẽ de fructibus culpa sua, s. possessoris non perceptis, vel perceptis, & consumptis h. d. Franc.

a Et si hæreditas petita sit, i. si hæreditatis petitione actum sit, & condemnatio secuta. Nam & ipsa est in rem & in personam: vt ĩ. de act. §. quædam.

b Petitione. Vt restituanẽ fructus cũ re: vt ĩ. proxi. §.

c Non perceperit. s. qui titulum non habebat, alias ab istis percipiendis excusatur, vt modo diximus.

d In vtraque actione. Scilicet in rem, & in petitione hæreditatis. Accur.

e Pene. Pene dicit: quia in petitione hæreditatis veniunt eadem in actione qua res: sed in rei vendicatione alia est pro re, alia pro fructibus.

f Non habetur ratio. Hoc est verum per rei vendicationem, vel per iudicis officium, sed per cõdictionem sine causa sic, cum bonum & æquũ sit: vt ff. si cer. pet. l. si & me. secundum quosdam.

g Ratio habetur. Nisi infans, vel pupillus fuerit possessor: vt ff. de rei ven. l. quod infans. §. j.

Si ad exhibendũ. CASVS Domine, pro Deo dicatis si placet, quale sit offi. iu. in actio. ad exhibendum, quæ personalis est: licet sit in rem scripta? Frater, dicit ipse in act. ad exhibendum debet iudex iubere, ꝙ res exhibeaẽ: & nõ sufficit, quod exhibeatur, nisi in eadem causa exhibeatur, in qua causa esset, si à principio fuisset exhibita, vnde si ille, qui iussus est exhibere rem, eam exhibere distulerit: & per eius moram fuerit res exhibenda à possessore vsucapta: nihilominus condemnaẽ ille, qui iussus fuerit exhibere. Item ratione fructuũ medij tẽporis, id est, eius tẽporis, quod intercessit post lit. contest. & rem iudicatã, debet habere iudex. Item incõtinenti debet exhibere ille, qui rem exhibere iussus est: sicut in reali condemnatus debet rem restituere incõtinenti, & sic hæc actio ad exhibẽdum personalis est: vt ad exhiben. l. ij. tamen dicitur scriptura in rẽ: quia in multis habet naturam realis actionis. Sed domine, quid si cõdemnatus in act. ad exhibendũ dicat ꝙ incontinenti nõ potest rem exhibere? Frater, (dicit ipse) si videat iudex, ꝙ sine frustratione petat tẽpus, intra quod rẽ exhibeat, debet ei dare tẽpus: sic tamẽ vt ipse caueat per bonũ fideiussorẽ se rem exhibiturũ: si autẽ nec iussũ iudicis rẽ exhibere velit, nec cauere se postea rem exhibiturũ: tunc debet condẽnari actori quanti sua interest, non exhibitam rem fuisse. h. d. Fran.

h Vsucapta sit. Sed quomodo potuit vsucapi, cũ interruptione facta in actione ad exhibendum, videatur facta etiam in rei vendicatione: vt C. de anna. exceptio. leg. fina. Respond. secundum Ioan. lex illa intelligitur in tribus casibus ibi in litera positis, non alias: vt ff. ad exhibend. l. Iulianus. in fine. Alij dicunt illam generaliter intelligi per leg. ff. de iudic. leg. solemus. Et quod hic dicit circa res mobiles, intellige, in quibus non interrumpitur vsucapio per litis contestationem: vt ff. de rei vendicatio. leg. si post. Prima sententia verior est.

Vsucapio rerum mobiliũ nõ interrumpitur per litis contestationẽ.

Actum.

a Actum est. Et obtentum.
b Vt tamen caueat. Vt s̄. eod. §. sed si neget. & ff. ad exhib. l. de eo. §. si post. ver. si iusta.
c Condemnandus. Delato iureiurando in litem: vt ff. de in lit. iur. l. in actionibus.

Si familiæ erciscū dæ. CASVS. Vidimus iam de offic. iudic. in act. simplicibus modo videamus quale debet esse officium iud. in act. duplicibus: vt puta in iudiciis diuisoriis, et dicit, quod si famil. er. iudicio actum sit inter duos cohæredes: debet iudex, si possit, singulas res singulis hæredibus adiudicare, i. primo vni vnam: & postea alteri alteram. & si aliqua res pretiosa vel magni pretij vni fuerit adiudicata: & ob hoc alter fuerit prægrauatus: tūc debet iudex illum, cui res pretiosa adiudicata est, alteri in certa summa pecuniæ cōdēnare: vel ꝙ sibi visum fuerit, facere. Et si vnus hæredum rem hæreditariā corrupit, vel solus fructus alicuius fundi percepit: cohæredi eo nomine tenetur. & istud iudicium quodammodo habet locum inter tres cohæredes, vel quatuor pluresve, sicut inter duos. Fran. de Are.

† Si ergo frustratorie petat, concedi à iudice nō debet: vt de dila. l. si ue pars. Nam præsumit aduersus eū ꝗ dilationi subterfugit iudiciū: vt in ca. nullus. dubitat. de præsumpti. debet que ꝓ huiusmodi dilationibus frustratorijs puniri in expē[n]s[i]s, sicut & qui frustratorie appellat. vt in clemen. si ante de dolo & cōtuma. Quin etiā vsuræ excurrūt. l. fin. ff. de re iudi. & punit̄ extraordinarie. l. eius. §. nec temere. de appel.

d Debet. s. iudex. Accur.
e Dictū est. Suprà de actio. §. quædam actiones.
f Corruperit. No. quòd cohæres, qui corrupit, deuastauit, vel maculauit, vel consumpsit rem communem, tenetur alteri cohæredi isto iudicio. Ange.
g Consumpserit. vt hic, & ff. famil. erciscun. l. & puto. §. sed & si dolo.

Eadem interueniunt. CASVS. Iā habuistis de officio iudicis in iudicio fami. erci. Sed dñe, pro Deo dicatis, quod est officium iudicis in iudicio cōmuni diuidundo: Frater, (dicit Iusti.) eodē modo debet se habere in iudicio cōmuni diuidundo iudex, sicut in iudicio fami. ercis. quia si aliqui, quibus plures res sunt cōmunes, intēdaut iud. cōmuni diuidundo inter se debet iudex si plures res sint cōmunes: vni vnam, alteri alteram adiudicare. Si autē de vna re agāt, quæ commode diuidi possit: eam diuidere debet: & vni vnam partē, & alteri alterā partē adiudicare. Et si pars vni assignata melior sit, quā altera, quæ alteri assignatur: tūc debet iudex eū cui meliorē partē assignauit, alteri in quadam summa pecuniæ, secundū quod sibi visum fuerit, condemnare. Si autem res commode diuidi nō possit, tunc poterit iudex eam totā adiudicare vni: & eum alteri in certa summa pecuniæ condemnare. h. d.

h Eadem interueniunt, s. vt fiat adiudicatio rerum & pecuniæ: vt s̄. eod. §. si familiæ aut circa damnata in rebus: vt s̄. eodē. §. proxi. & ff. commu. di. l. iij.

i Non possit. Not. non posse fieri, quod sine cōmoditate fit: vt hic, & ff. de ver. sig. l. nepos Proculo. Item nota corpus aliud diuiduum: vt fundus, qui diuiditur secundum voluntatem patrisfami. vt ff. de le. j. quod in rerū natura. §. ij. Aliud indiuiduum, vt homo: vt hic, & ff. de vsuca. l. rerum mistura. in prin.

Corpus est duplex.

Si finium regundorū. CASVS. Iam vidistis officiū iudicis circa iudiciū fa. er. & cōmu. di. Modo videatis qualiter se debet habere iudex in iudicio finiū regun. scilicet, corā quo est controuersia. Et dicit Iusti. ꝙ iudex in isto casu debet inspicere, an necessaria sit adiudicatio: quod contingit in vno casu, videlicet, quādo fines in tali loco erant positi: quia propter loci naturam sæpius sit content

dum iudicium ante rem iudicatam intercesserit, rationem debet habere iudex. Quòd si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est [a], in præsenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causam petat, id'que sine † frustratione postulare videatur: dari ei debet, vt tamen caueat [b] se restituturum. Quòd si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neqꝫ postea exhiturū se caueat: condemnandus [c] sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

Nunc quid iudici faciēdum incumbat in diuisoriis iudiciis paucis accipe. Si igitur famil. er. iudiciū inter duos pluresve vertatur, iudicis est, singulas res singulis hæredibus adiudicare, & si minus res præualeat, eundē pro eo quod pluris est, certa pecunia cohæredi condēnare. Itē si vnus cohæredū fructus ex re hæreditaria perceperit, aut malè in ea versatus fuerit, eo nomine cohæredibus condemnādus est. Idem per omnia in iudicio communi diuidūdo dicito, etiam si de vna re tantū lis sit: modo cōmodam diuisionem patiatur: quam si nō patiatur, permittitur iudicem alteri ex litigatoribus rem etiam totam adiudicare, atque eundē alteri certa pecunia in rei locū inuicem condemnare.

Si familiæ erciscundæ iudicio actū sit, singulas res singulis hæredibus adiudicare debet: & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio: debet [d] hunc inuicem cohæredi certa pecunia (sicut iam dictum est [e]) cōdemnare. Eo quoque nomine cohæredi quisqꝫ suo condemnādus est, quòd solus fructus hæreditarij fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit [f], aut cōsumpserit [g]. Quæ quidē similiter inter plures quoque, quàm duos cohæredes subsequuntur.

In actione communi diuidūdo, si sint plures res cōmunes, singulas singulariter iudex adiudicabit: & si vna plus valet, quā altera, in pecunia condemnabit. Si verò vna res sit, quæ diuisionem nō recipiat, adiudicabitur vni in solidum, qui condemnabitur consocio in pecunia. Aret.

Eadem interueniūt [h], & si cōmuni diuidundo de pluribus rebus actum sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo: siquidem iste fundus commodè regionibus diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet, & si vnius pars prægrauare videbitur: is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quòd si cōmodè diuidi nō possit [i]: veluti, si homo fortè, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus vni adiudicandus est: & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

In finium regundorū iudicio tūc licet iudici ab antiquis agrorum finibus recedere, cū euidentioribus modis, quàm hactenus fuissent, nūc distingui nequeāt: quo casu, partē ex alterius agro alteri adiudicabit: & eundē alteri certa pecunia condēnabit: in hoc quoque iudicio etiam vertitur, vt si q̄s circa fines malitiosè quicquam gesserit, vel metiri agros passus nō fuerit, puniēdus sit

Si finium regundo-

rum [a] actum fuerit, dispicere [b] debet iudex, an necessaria sit adiudicatio [c] quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quã olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquã alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quòd forte circa fines aliquid malitiosè commisit: verbi gratia, quia lapides finales furat⁹ est [d] vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur [e]: veluti si quis iubente iudice metiri [f] agros passus non fuerit. Quod autem istis iudiciis alicui adiudicatũ fuerit: id statim eius fit [g], cui adiudicatum est.

TITVLVS XVIII.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Iudicia ex edictis publicis descendentia in multis ab actionibus differunt. Et quia vnicuiq; permittitur accusatio, ideo dicũtur publica, quorum pœna aliquando est corporalis: aliquando irrogat infamiam cum pœna pecuniaria. Aret.

PVblica iudicia neq; per actiones [h] ordinant, neq; oĩno qcquã simile [i] hñt cũ ceteris iudiciis, de qb⁹ locuti sumus, magnaq;

contentio super terminis: veluti, si locus fuerit humidus vel morbosus. Debet enim iudex tũc in alio loco firmo & solido ponere fines: ita quod amplius super finibus non possit esse contentio, & ita ex agro alterius partem aliquam adiudicare alteri: & eum cui de alterius agro partẽ adiudicauerit, in certa summa pecuniæ cõdemnare. Et sum in ver. Eo quoque nomine. Scire debes, quod in iudicio finium regundorum si circa fines aliquid malitiose fecerit, criminaliter potest cõueniri. Propter contumaciam etiam debet quis in iudicio isto condẽnari, quantum visum fuerit iudicanti: veluti, si iudex iussit agros mensurari, vt fines ponantur: & aliquos agros metiri nõ fuerit passus. & sum in versic. Quod autem istis. Iam vidistis, quod in istis iudiciis duplicibus familiæ erciscun. communi diuidũ. finium regundorum. sæpe illud quod erat vnius, adiudicatur alteri: & alter in quadam summa pecuniæ condemnatur. modo scire debetis, qđ quicquid in iudiciis istis alicui adiudicatur, incontinenti fit illius, cui adiudicatur. h. d. Franciscus.

a Si finium regundorũ. Quo iudicio agitur, vt agris confinibus termini ponãtur: sed pro domibus vicinis hoc iudicio non agitur. Si autẽ sit domus in prædium rusticum, agitur vtili finium regund. non directa: vt ff. fin. reg. l. ij. in prin. & l. sed & loci. §. fin.

b Dispicere. Hoc, s. quod sequitur, si euidentioribus &c. Acc.

c Adiudicatio. Facit ff. fin. reg. l. ij. §. fi. & l. iij. & iiij. in princip.

d Furatus est. ad quid damnabitur? Respond. quanti in litem iurauerit actor. Potest etiam criminaliter puniri in quinquaginta aureis ex l. agraria pro qualibet vice, quæ applicatur fisco: vt ff. de ter. mo. l. agraria. Nec ciuilis tollitur per criminalem: cũ ad rei persecutionem altera detur: vt C. quando ci. actio præiudi. crimi. l. j. nisi interim donec altera exerceretur: vt ff. de publi iudi. l. is qui.

e Condemnatur. Scilicet ad interesse delato iureiurando in litem. Accur.

f Metiri. Not. quod ille, qui non patitur metiri fundũ suum ad mandatum iudicis: vt contumax & inobediens potest puniri. Aret.

Sententia & secundũ decretum transferunt dominium.

g Eius fit. Not. ex sentẽtia iudicis dominium transferri. sic est in missione, quæ fit ex secundo decreto: vt ff. de acqui. poss. l. iij. §. fi. & ff. si ex no. cau. aga. l. ij. in fi. & ff com. di. l. sed si res. quę sic accipe, si fuerit facta missio per ipsum prætorẽ. Nam sola sentẽtia non facit dñm, sed traditio: vt C. de pac. l. traditionibus. & s. de rer. di. §. per traditionẽ. & ff. de acqui. poss. l. iuste. Sed quid in rei vẽ. si res est aliena, & mea pronuntietur, & ex ea causa mihi traditur? Rñdet idẽ, cũ enim Publiciana mihi detur, qñ à dño mihi adiudicat & tradit: vt ff. de pub. l. iij. in fi. ergo vbi dñs est, debet ex sententia, traditione me dñm facere: vt ff. de publi. l. quęcunq;. Præterea l. videtur expressa: vt ff. de procura. l. Pomponius. §. sed & is. & ff. de excep. rei iu. l. si inter. in fi. nec obstat quod ibi sit error, ex quo videatur dominiũ non transire: quia hic error iã reprobari nõ potest iudicis sententia purgatus, à quo nõ fuit appellatum. Item nec obst. q̄ sententia lata in actione personali reo absoluto remanet debitor: vt ff. de cõdi. inde. l. Iulianus. qa illud habet locũ in obligatione, q̃ est res incorporalis, hic autẽ dicimus de dñio rei corporalis, qđ facile & prorsus põt separari ab vno & aliis dari, sed non sic in corporali: vt ff. pro so. l. ea vero *.

Dominiũ rei corporalis facilius per ditur, quam incorporalis.

* Addes huic glo. quod gl. est ipsi cõtraria in l. exceptio. ff. de exce. rei iudic. quam sequit Ia. & Pet. de Bella. per. lege iij. §. subtilius. ff. de cõd. ob causa. sed gl. hãc approbat hic Bald. ex sententia Bart, in l. Pom. §. si iussu. ff. de acq. pos. idque per respõ. gl. quam reddit de §. subtili⁹ Et adde speciẽ huius gl. esse decisam p auth. rei iudic. est que p hac glo. ponitur in leg. statuli. §. j. ff. de statulib.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Quia ciuilia iudicia dicta sunt vsq; huc, & etiam quedam criminalia, scilicet, circa priuata delicta: vt s̄ in prin. huius quarti lib. vsq; ad tit. de act. ideo nũc ponit de publicis accusationibus siue iudiciis.

PVblica. Totus iste tit. diuidit in iiij. partes. Primo ponit q̄ publica iudicia nõ habent conformitatem cũ priuatis. Secundo vnde dicta sunt publ. iud. Tertio ponit in gñe, quæ pœna sit in publicis iudiciis. Quarto sigillatim demõstrat publica iudicia, & pœnas vniuscuiusque. Secunda ibi, Publica autem dicta. Tertia ibi, Publicorum iudiciorum. Quarta ibi, Publica autem iudicia. CASVS. Quæsiui à legislatore, vtrum publica iudicia, id est, publica crimina ordinẽtur & constituantur, seu exerceãtur per ciuiles actiones, de quibus dictum est? Et ipse respond. & dicit. Carissimi, scire debetis, quod alio modo instituunt, & alio modo exercentur publica iudicia, quam actiones. Et dicet aliquis: Domine, quare dicuntur publica iudicia? Frater (dicit ipse) ppter hoc: qa cuilibet de populo dat eorũ executio. & hoc intelligendũ est, dũ tñ sit habilis ad accusandũ. & sum in ver. Publicorũ &c. Scire debetis, q̄ publicorũ iudiciorũ quædam sunt capitalia, & quędã nõ capitalia. Capitalia dicũt illa per quę infligit mors, vel exiliũ ppetuũ, vel ignis & aquę interdictio, vel in metallũ dãnatio. Publica aũt & nõ capitalia sunt, quæ irrogãt infamiã cũ dãno pecuniario. Fr.

Actionis in factum quatuor sunt genera.

h Neq; p actiones. Imo per accusatiões. ADDITIO No. q̄ actio significat ad vtilitatẽ ptis priuatę, & ciuiliter facit qđ no. Bar. in l. agraria. ff. de termi. mo. An.

i Nec omnino quicquam simile. Hoc verbum nimis large positum sic intellige: quia in ciuilibus agitur, vt aliquid detur actori, in istis aũt nõ, vt aliquid detur:

Publica iudicia differũt à ciuilibus.

sed

sed vt puniatur accusatus, & ita considerata petitione conquerentis, nihil habent simile inspecto fine, nec, in principio: cum vnum per actionem, alterum per accusationem instituatur. Nec in exercitio, cum in ciuilibus probet actor tantum: vt C. de eden. l. qui accusare. sed in criminalibus actor & reus quandoque: vt C. de aboli. l. fallaciter. & C. ad legem Corneliā, de fal. l. vbi. In aliis autem multa sunt similia. nam in vtrisque fit libellus: vt C. de lit. contesta. auth. offeratur. & ff. de accusa. l. libellorum. Item in vtrisque de calumnia iuratur: vt C. de iureiuran. l. j. in prin. & C. de fide instru. l. vlti. licet quidam dixerunt cōtra: vt argu. ff. de bo. eo. l. j.

Iudicia publica & ciuilia in aliquibus cōueniūt.

Libellus i crimina libusquid continere debet.

† Adde tamen qd nō ea omnia publica iudicia sunt in qbus crimē vertit: sed ea enim q̄ ex legib⁹ publicorum iudiciorū vertuntur: vt Iulia. de adult. Corne. de si car. & venef. Pompo. de parrici. Cor. de test. vt j. videbitis.

diuersitas eorum est, & in instituēdo, [a] & in exercendo. Publica [b] autem dicta sunt: quòd cuiuis ex populo executio eorum plerunque [c] datur. Publicorum [d] iudiciorū quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo supplicio [e] afficiunt homines: vel etiam aquæ & ignis interdictione, [f] vel deportatione, vel metallo. [g] Cætera, si quam infamiam [h] irrogāt cum damno pecuniario: hæc publica † quidem sunt, non tamen capitalia. [i]

Crimen læsæ maiestatis est publicū: & in duobus casibus morte non extinguitur, sed memoria defuncti damnatur.

Publica autem iudicia hæc sunt, lex Iulia maiestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel rem publicam [k] aliquid molitisunt, [l] suum vigorem extendit, cuius pœna animæ [m] omissionem sustinet: [n] & memoria [o] rei etiam post mortem damnatur.

Ex lege Iulia de adult. in omnibus capitulis est crimen publicum: cuius pœna aliter honestiores, & aliter humiles puniuntur. Aretinus.

Annota, Humiles grauioribus pœnis plectēdos, quā honestiores.

Item lex Iulia [p] de adulteriis coercendis, quæ [q] non solùm temeratores alienarum nuptiarū gladio punit, [r] sed & eos, qui cū masculis [s] nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia [t] etiam stupri flagitiū punitur, cùm quis sine vi, [v] vel virginem, vel

[a] Et in instituendo. Sed qualiter formatur libellus? Respondet sic, vt contineat nomen accusantis & accusati, & crimen: & mensem quo commissum fuit crimen, & locum vbi fuit commissum: & consules, sub quibus est admissum. Item dies dati libelli debet inseri: sed dies commissi criminis, vel hora non est necesse: vt ff. de accu. l. libellorum. in prin. & in auth. de exhiben. re. §. suspecto. colla. v. & habet hoc locum in publico, & in priuato crimine, quando criminaliter agitur: vt ff. de priua. delic. l. fi. Et ista possunt haberi his versibus, Consule, mense, die coram prætore professas, Te deferre reum, crimem, loca, pone sodalem, Et licet hora, dies, non tempus prætereatur, capi. tuæ. extra de procura. Quandoque tamen hæc solennitas nō est necessaria: vt in leui crimine & notorio: vt ff. de accusa. l. leuia. & C. de accu. l. ea quidem quæ. Et idem in casibus, in quibus sine accusatore quis dānari potest: qui, scilicet casus his legibus no. ff. ad legē. Iul. de adult. l. j §. si publica. & C. de test. l. nullum, & C. de proba. l. pe. & ff. de susp. tut. l. tutor. §. præterea, & C. de calum. l. j. & ff. de bo. li. l. qui cum maior. §. si libertus. & idē in notorio crimine: vt diximus per l. C. de accusa. l. ea quidem quæ. & idem in crimine falsi secūdū B. vt C. ad le. Corn. de fal. l. vbi. Sed Ioā. contra & dicit q ibi principaliter fuit accusatio falsi instituta.

[b] Publica. Hæc est ratio quare dicantur publica, scilicet quasi populica. sic s. de suspec. tuto. §. consequēs. Et intellige, quod alias possit esse habilis, ad accusandum, non alias: vt ff. de accu. l. qui accusare.

[c] Plerunque. Hoc ideo dicit, quia quandoque est publica accusatio, & tamen non competit cuilibet ius accusandi: vt crimine suppositi partus, vbi accusant soli parentes: vt ff. ad le. Cor. de fal. l. lege Cornelia. §. j. Item propter accusationē adulterij, quæ primo defertur certis personis: vt C. ad le. Iul. de adult. l. quamuis. secunda. Accursius.

Dic ad, minus du os: vt l. forma. ff. de censi. & l. si quis in fundi vocabulo. ff. de lega. j. nisi locus esset insignis & notorius per se: vt l. j. in fi. ff. de dot. præle. & l. demonstratio. in pri. ff. de cōd. & demon. Ang. Partus suppositi & adulterij accusatio nō omnibus concedi tur.

[d] Publicorum. Facit ff. eo. l. ij Accur.

[e] Vltimo supplicio. Quod interpretamur mortem: vt ff. de pœ. l. vltima.

[f] Interdictione. Quæ est mors ciuilis: vt ff. de contractab. l. j. in fine.

[g] Deportatione vel metallo. Has pœnas expone vt diximus s. quib. mo. ius pat. pote. sol. §. cum autem.

[h] Infamiam. Vt in lege Iul. de vi priuata: vt j. eo. §. item. lege Iul. de vi pub.

[i] Capitalia. Et ista appellantur relegationes: vt ff. eodē. l. ij. §. fina.

Publica autem iudicia. CASVS. Domine, pro Deo ponatis nobis exempla de publicis iudiciis & capitalibus, Frater, dicit ipse, libenter. vnde dicit ipse: Publicum iudicium & capitale est lege Iul. maiest. per quam puniuntur illi, qui cō tra imperatorem, vel rempublicā aliquid molitisunt. Per legem enim Iul. maie. puniuntur tales vltimo supplicio: & etiam eorum memoria damnatur, qui cō tra principem aliqd molitisunt. Franciscus de Aret.

[k] Rempublicam. Scilicet Romanorū. Accursius.

[l] Molitisunt. Cum effectu: tamen sola voluntas sufficit: vt C. ad legem Iul. maie. l. quisquis.

[m] Animæ. Id est, animati corporis. nam anima non in hominis, sed in potestate Dei consistit: sic C. de sacrosanc. eccle. l. sancimus. j. in fi. & in glos. penul.

Anima est in Dei potestate.

[n] Sustinet. Id est, infert. Accur.

[o] Et memoria. i. dicere etiam post mortem potest accusari: vt bona deferātur in fiscū, & auferātur hæredibus tāquā indignis: vt C. ad le. Iul. ma. l. qsqs. & l. seq. & quod dixi post mortē accusari, intelligas in duob⁹ capitulis illius legis: hoc est cū cōtra principē: vel cō tra rēpu. Rom. est machinatus. i. nisus ad malū, alias finit morte, vt cætera crimina: vt ff. ad legē Iul. ma. l. fi.

Item lex Iulia. CASVS. Vidistis iam vnū publicū iudiciū: hic ponit dñs Iusti. exemplum de quodā alio iudicio publico, scilicet de leg. Iul. de adul. quæ punit temeratores alienarū nuptiarū vltio supplicio, et illos qui cū masculis rē nefandā cōmittūt. & nō solū puniū tur illi, q adulteriū cōmittūt, le. Iu. de adul. sed et q licet sine vi virginē vel viduā honeste viuētē stuprauerit. Si em̄ honestus cū honesta muliere fornicat: patitur publicationē dimidiæ ptis bono. si aūt humilis sit relegabit.

Dic qd in adulterio pœna mortis fuit hodie inuenta, quę nō erat olim tēpore digestorum: vt not. gloss. in leg. qui cum vno. §. adulterio. ff. de re mi. & dicas quod in talibus delictis etiā per viā inquisitionis potest procedi, vt l. ij. §. si publico. ff. de adul. Angel.

[p] Item lex Iulia. s. inter publica iudicia numeratur.

[q] Quæ. Scilicet lege Iulia. de adult. Accur.

[r] Gladio punit. Sacrilegos enim nuptiarum gladio feriri oportet: vt C. de adul. l. quamuis. ij. in fine.

[s] Cum masculis. Nam in hoc casu armantur iura, vt gladio feriantur: vt C. ad legem Iulia. de adulte. l. cum vir nubit.

[t] Lege Iulia. Scilicet de adulte. nam habet hæc lex multa capitula: vt ff. de mi. l. auxilium. §. sed vt ad legis. & ff. ad legem. Iul. de adulte. c. v.

[v] Sine vi. Quid si vis habetur j. e. §. sin autem per vim.

Viduam.

Viduam. Adiicias, vel puerum, & dic de vidua & de virgine, nisi sint meretrices, vel licitæ cōcubinę: vt hic subiicit, honeste &c. & ff. de adul. l. stuprū. j. rñ. & §. j. ADDITIO. Dic, quod hoc procedit de iure ciuili: sed de iure canonico non est permissum: vt cle. ad nostram: de hęreti. §. vij. & ibi glos. q. igitur &c. Angelus.

tur: vt ff. ad legem Cornel. de sica. l. eiusdē. §. legis. & l. pen. Vel dic quod persequitur homicidas ferro: q̄a eos hodie occidimus: vt d. l. eiusdē. §. fi. ADDITIO. Dic quod pœna legis Corneliæ, de sicariis est mors: vt no. in l. j. & l. is qui, cum telo, ff. de sica. Ang.

viduam [a] honestè viuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles [b] corporis coercitionē cū relegatione. [c]

Hominem telo, id est, quocūq; quod manu mittitur, occidēs: vel cum telo causa occidendi persequēs: lege Cornelia, de sicariis punitur, qua lege castigabitur veneficus, vel arte magica hominē occidens, vel malo medicamento publicè occidens.

Item lex Cornelia [d] de sicariis, [e] quæ homicidas vltore ferro ꝑsequitur, [f] vel eos qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. [g] Telum autem (vt Caius noster ex interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgò quidē id appellatur, quod ab arcu mittitur: † sed & omne significat, quod manu cuiusq; iacit. Sequit ergo, vt lignum, & lapis, [h] & ferrum hoc nomine contineātur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, à Græca [i] voce τηλȣ̃ figuratū. Et sic hāc significationem inuenire possum⁹ & in Græco nomine. Nam quod nos telū appellamus, illi βέλος appellāt * ἀπὸ τȣ̃ βάλλειν. Admonent nos epigrammata in † Xerolopho † vrbis lautissimè † scripta. Sicarij autem appellātur à sica, [k] quod significat ferreū cultrum. Eadem lege [l] & venefici [m] capite damnantur, qui artibus odiosis, [n] tam venenis, quàm susurris [o] magicis homines occiderint: [p] vel mala medicamēta publicè vendiderint.

Lex Pompeia de parricidiis, qua cauetur, quòd occidens parētes vel alios de quibus hic, singulari pœna plectatur, est publici iudicij. Et committens delictum in ſ: plus punitur, quàm committēs in alio. Aretinus.

Annota, Atrocioribus delictis atrociorem pœnam irrogandā: quandoquidem delicto pœna cōmensuranda est.

Alia deinde lex asperrimum crimen noua pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis vo-

Humiles. Qui sint humiles, vel honesti, dic vt C. de incest. nupt. l. humilem.

Cum relegatiōe. Hæc distinctio pœnę fallit in tribus casibus: in quibus committitur stuprum. & tamen maior pœna imponitur. Primus est si quis in puerum committit: quia tunc gladio feritur: vt ī. eod. §. itē & quando tutor stuprauerit eā: cuius est tutor: vt C. si tut. pu. suam. l. j. Itē si fuerit stuprata aliqua à suo proprio seruo, vt C. de mū. quæ ser. pro. se iunxerunt. l. j. Et not. pœnam stupri esse quinquennalem: nisi quā do per vim committitur: tunc enim sine præfinitione temporis potest institui: vt ff. ad legem Iulia. de adulte. l. mariti. §. quinquennium. & §. fina.

Stupri pœna est quinquennalis.

Itē lex Cornelia. CASVS. Supra vidistis duo exempla publicarum act. adhuc dabo vobis vnum exemplum: videlicet in l. Cornel. de sica. quæ homicidas punit, & etiam eos qui cum telo ambulant hominis interficiendi causa. Sed quæsiui à domino Iustin. Domine, quid est telum? Frater dicit ipse, stricte accipiendo telum est, quod ab arcu emittitur: large tamen loquendo dicitur telum quicquid emittitur, vel de manu, vel de arcu, dum tamen nocere possit. & ponit in litera multa Græca nomina: & sum in versic. sicarij &c. Domine Iustin. vnde dicuntur sicarij? Frater à sica quod est cultrum ferreum vtrobique scindens. In versic. eadem, l. dicta. iam vidistis vnam le. Corne. quæ tractauit de sica. modo videamus aliam, quæ tractat de veneficiis: & l. ista tenentur omnes illi qui artibus odiosis, vel venenis, vel susurris homines occiderunt: & etiam qui mala medicamina publice vendiderunt. Hoc dicit. Francisc.

† Cōcor. c. si perfodiēs. iūcta glo. super verb. tex. extra de homi.

Item lex Cornelia. scilicet computatur inter publica iudicia.

De sicariis. Quare sic dicantur, dic vt ī. eodem, §. sicarij. Accursius.

Persequitur. i. persequitur eos, qui homicidium fecerunt cum ferro, nec enim per hanc legem occiditur occidens, sed deportatur: & omnia bona sua publican

Cum telo ambulant. Licet eos nō occidant: vt C. ad legē Corn. de sica. l. is qui cum telo. Et no. capitula ex quibus aliquis hac lege tenetur: vt ff. ad leg. Cornelia. de sica. l. j. Accursius.

Lapis. Facit supra de interdict. §. qui autem.

Græca. * Significat enim telou, idē q̄d lōge. Nisi forte malis substituere teloton. quasi dicas. de longinquo. quod & Neb. placuit in lexico suo iuris ciuilis. dictione telum: & Bud. in Codice suo Iusti. annotauit. Nos tamē quod propius accedit, elegimus quando & ita legit Sypontinus, & post eum Ambrosius Calepinus dictione telum.

A sica. Vnde videbantur, quod tantum qui cum sica occiderent, hac lege tenerentur. Sed tamen generalius hodie accipitur sica, & telum per interpretationē: vt supra proxim. §. Est autem sica (vt subiicit) cultellus vtrinque scindens: quē portant peregrini quandoque in baculo quodam: ita quod non apparet. vnde versus, Mucro latens sica: sicarius inde vocatur.

Eadem lege. Quæ dicitur Cornelia de sicariis.

Venefici. Nam plus est hominem veneno extinguere, quam gladio occidere: vt C. de mathemati. l. j. Accursius.

Artibus odiosis. Id est, artificiis odiosis. Nam omnis ars bona est.

Susurris. Id est, incantationibus. Nam hæc sciētia reprobanda est: vt C. de male. & mathema. l. eorum.

Occiderint. Etiam sine dolo: vt ff. de pœ. l. si quis aliquid. ij. §. qui abortionis. Secus in Cornelia: quia dolus est necessarius, nec sufficit etiā lata culpa: vt ff. ad legem Cornel. de sica. l. in lege.

Alia deinde lex. CASVS. Adhuc est quædam lex, quæ asperrimum crimen persequitur noua pœna: quia si quis patrem vel matrem, vel auum, vel proauum, vel aliquem eorum, de quibus fit mentio in litera occiderit, debet cædi cum virgis sanguineis: & postmodum consui debet in quodam sacculo, & cū ipso debet poni serpens viuus, & canis, & gallus gallinaceus, & vipera, & simia: & tūc cū illis animalibus

* Hęc gl. nō est Accur. Aegi. Per.

* Alias desunt, ἀπὸ τȣ̃ βάλλειν.

† Est qui hoc loco legit ex Xenophōte subiiciens, καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λογχος, τοξεύματα, σφονδόναι, πλῆγοι δὲ ἡ λίθοι. atque ita legendū esse censet Anto. Augu. lib. emen. iiij. cap. v. quē vide.

† Xerolophō, quid sit pulchre in primis Suidas, & post eū loan. Bapt. pius anno ta. poste ri. cap. c. lxxvj. & Nebri. in lexico iuris. ciui. dictione Xerolophō. Nisi Xeralœpheo malis legere, vt Bu. in suo codice annotauit vt locū intelligas ī quo apricātes vngebantur, q sensus dictioni lautissime appositissime cōueniat.

† Faustissimæ.

malibus brutis debet proiici in vicinum flumē, vel in vicinum mare, secundū quod regionis qualitas tulerit vt sic inter ferales angustias deficiat: & omniū elementorum vsu careat: vt ei cælum superstiti, & terra mortuo auferatur. & sum in ver. si quis aūt &c. Iam vidistis qualiter punitur ille, qui aliquem de linea descendēti vel ascendenti interfecerit. Sed certe si quis alias personas sibi coniunctas aliqua affinitate vel cognatione, quam de qua dictum est s. proxi. necauerit. per leg. Corne. de sicar. similiter punitur.

catur, qua cauetur, vt si quis parentis [a], aut filii, aut omnino affinitatis [b] eius, quæ nuncupatione parentum continetur [c], fata præparauerit [d]: siue clam, siue palàm id ausus fuerit, nec nō is, cuius dolo malo id factū est, vel conscius criminis extitit, licet extraneus [e] sit, pœna parricidii puniatur: & neque gladio, neque ignibus, neque vlli alii solenni pœnæ subiiciatur, sed insutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, vipera, & simia: & inter eas ferales angustias comprehensus, secūdum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnē [f] proiiciatur: vt omnium elementorum vsu viuus carere incipiat: & ei cælum superstiti, & terra mortuo auferatur. Si qs autem alias cognatione, vel affinitate coniunctas sibi personas necauerit, pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit. [g]

Publici iudicii crimen legis Corneliæ, de falsis censetur: qua tenetur quicūque aliquid de iis, quæ exprimuntur in textu, & cōmiserit: & pœna eius in seruo est vltimum suppliciū: in libero deportatio. Are.

Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamētaria [n] vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum [i] falsum scripserit, [k] signauerit, recitauerit, [l] subiecerit, vel signum [m] adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens, dolo malo. Eiusq; legis pœna in seruos vltimum supplicium [n] est: quòd etiam in lege de sicariis & veneficiis seruatur: in liberos verò deportatio. [o]

Vim committens cum armis aliter, quàm virginem rapiendo deportabitur: si sine armis tertiæ partis bonorum publicatione dānabitur. Sed per vim virginem vel monialē rapiens, vel præstās opem capite punitur. Are.

Item lex Iulia de vi publica, seu priuata aduersus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidē armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. si verò sine armis in tertiam partē [p]

Parricidiū quas personas cōcernit.

a Parentis. Accipe parentes & filios, vsque in infinitum: vt ff. de in ius voc. l. quisq;. §. fin. & leg. sed si hac. §. liberos. Accur.

b Affinitatis. Alias affinitatis, & alias affectionis. Accu.

c Continetur. Sed qui sunt hi, qui hac appellatione continentur? Respon. superiores & inferiores, vt diximus. Itē collaterales: vt fratres consobrini, & patrueles, & proximiores eis. Item affines quidā, vt vxor, nurus. gener, vitricus, priuignus, socer, & etiam patronus: vt ff eod. ad leg. Pompeiam de parrici. l. j. & l. sed sciendum. & l. cum pater. Accur.

d Præparauerit. Forte & si non occiderit, secundū P. & facit pro eodem ff. eod. ad l. Pompe. de parric. l. j. in fin. vel dic illum specialem casum [1].

1 Dic primam opi. sequit hic Io. Fa. propter atrocitatē criminis. facit l. fi. C. de sicar. & hāc tenet gl. in l. vnica. C. e. Ang.

e Extraneus. No. extraneum plus puniri: quā si ipse occidisset: vt hic, & ff. eo. l. vtrum. & l. si sciente.

f Vel in amnem. Id est, flumen. vel si hæc vicina non sunt: bestiis subiicitur: vt ff. eo. l. pe.

g Sustinebit. Sed nonne & qui superiores personas occidit, hac l. Cornelia tenetur? Videtur quod sic: vt ff. eod. l. j. sed contra. C. eod. l. j. Dic ergo, quod hac l. Cornel. tenetur, sed non accusatur. Vel dic secundum Ioan. quod tenetur eadem pœna. s. capitali: sed maior hic imponitur.

Item lex Cornelia. CASVS. Iam vidistis multas actiones publicas: adhuc ponit vnā actionem publicā videlicet, si quis falsum instrumentum vel testimoniū scripserit, vel signauerit, vel subiecerit. l. Corn. de fal. punitur: ita quod si seruus est, vltimo supplicio affligetur: si vero liber est, deportari debet. Fran.

n Testamentaria. Ideo sic dicta: quia de testamento falso ibi agitur.

i Instrumentum. Scilicet emptionale, vel alicuius cōtractus. Accur.

k Falsum scripserit. Et ita veritatem mutauit, vt in authen. de instru. cau. & fi. §. j. in prin. col. vj.

l Recitauerit. No. contra illos, qui habent instrumēta & scripturas alienas in custodiam: & tamen alia ostendūt & recitant, & copiā faciunt: quia incidunt in falsum, vt hic, & l. j. §. ii, qui. ff. ad leg. Corne. de fal. coniuncta l. qui testamentum. Angelus.

m Signum [1]. Idest sigillum quod in testa. apponitur: vt s. de testa. §. postea. Itē signum quod chartis imponitur, vt quādo que facilius fiat comparatio ex instrumētis: vt in auth. de instr. cau. & fi. §. oportet autem coll. vj. Accursius.

2 Sing. gl. secundum Amanellum in fin. suis ad hoc, ꝙ si notarius mutauerit signū puniatur pœna falsi.

n Vltimum supplicium. Quod interpretatur mortem: vt ff. de pœni. lege, vltimum.

o Deportatio. Et omnium bonorum publicatio. & sic not. quod ex eodem commisso plus serui, quàm liberi puniuntur, vt hic, & ff. ad leg. Corne. de fal. l. j. §. fina. & ff. si ex noxa. caus. aga. l. pen. & ff. de pœn. l. in seruorum. imo & inter liberos magis puniuntur minores, quam maiores: vt ff. de incen. rui. naufr. l. Pedius.

Pœnæ diuersificantur ex personarū diuersitate.

Item lex Iulia. CASVS. Iam vidistis multas accusationes publicas: adhuc est quædam accusatio publica, per quam punitur violentia, siue publica, siue priuata: quia per legem Iuliam de vi publica, punitur quis de vi arma. quia deportatur. Per legem autem Iuliam de vi priuata aliquis punitur, qui vim fecit sine armis, quod tertia pars bonorum suorū publicatur, & sum in versicul. Si autem per vim. Supra vidistis de illo, qui committit stuprum cum vi, vt quia viduam, vel virginem, vel monialē rapuit, vel potes continuare istum §. ad præcedentem sic: In §. proxi. dictū est qualiter punitur ille, qui per vim armatā, vel sine armis aliquid alicui abstulerit: modo autem tractat qualiter punitur ille, qui stuprum committit per vim. Franc.

p In tertiam partem. No. ex maioritate delicti maiorem pœnam imponi vt hic, & C. ad legem Iul. de vi. l. secunda. & facit supra de interdict. §. qui autem Item hic damnatus fit infamis: vt ff. ad leg. Iul. de vi pri. l. j. §. j. respon. Accur.

Pœna maior maiori delicto debetur.

Sinaut

a Sinautem. Dixit §. quando sine vi aliquis commiserit stuprum: vt §. eod. §. sed eadem, nunc quando vi. Vel continua cum superiori proxi. §.

b Constitutionis. Vt C. de rapto. virginum. l. j.

Item lex Iulia. CASVS. Non solum leges superiores dicuntur accusationes publicæ, sed etiam accusatio, lege Iul. peculatus, dicitur accusatio publica. & hac l. punitur ille, qui pecuniam Reipubl. surripuit: & si fuerit iudex, vel magistratus, qui de hoc fecerit, pœna capitali punietur, & omnes eius complices. Nota Si autem quis extraneus, qui non fuerit iudex vel magistratus: pecuniam Reip. surripuerit: ipse & eius complices deportari debēt. Francisc. de Aret.

bonorum suorum publicatio imponitur. Sinautem a per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores: & ij, qui opē huic flagitio dederunt, capite puniuntur, † ecundum nostræ constitutionis b definitionē: ex qua hoc apertius possibile est scire.

Publicam, sacram, vel religiosam rem furto subtrahens & talibus opem præstans, ex lege Iul. peculatus, quæ publica est, capite punitur, aliter autem ex ea delictum cōmittēs, deportatur. Are.

Itē lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, c vel rem sacrā, d vel religiosam e furati fuerint. f Sed si quidē ipsi iudices tēpore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali † animaduersione puniūtur, & nō solùm hi, sed etiā qui ministeriū g eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his sciēter susceperint. h Alij verò qui in hanc legē inciderint, pœnæ deportationis i subiungentur.

Lex Flauia de plagiariis quādoque pœnam capitis, quādoque leuiorem irrogat, secundū. Ang.

Est & inter publica iudicia, lex Flauia † de plagiariis, k quæ interdum capitis pœnam l ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

Lex Iulia de ambitu, repetūdarum, de annona, & residuis, quæ in diuersis capitulis loquuntur, diuersas pœnas (præterquā mortis) inferunt. Are.

Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu, m † lex Iulia repetūdarū, n & lex Iulia de annona, o & lex Iulia de residuis: p quę de certis ca-

c Publicam pecuniam. s. ciuitatis Romanæ, nō alterius: vt ff. de fur. l. ob pecuniam. & ff. ad leg. Iul. pec. l. iiij. § pe.

d Rem sacram. Vt in l. j. C. e. calices & thuribula, quæ sacra sunt, vt supra de rerum diui. §. nullius.

e Religiosam. Vt ornamēta sepulchrorum.

f Furati fuerint. vel etiam immiscuerint, ita quod damnificauerint rem publicam: vt ff. ad legem Iuliam peculatus l. j.

g Ministerium. Id est, adiutorium.

h Susceperint. Scilicet, ad custodiendum.

i Deportationis. Deportantur enim. Et nota, quod quinquēnio durat hæc actio. vt ff. ad le. Iul. pec. l. pecu latus. Itē est speciale in eo, quod contra hæredes in choentur: vt ad legem Iul. pec. l. fina. Accur.

Est & inter. CASVS. Nō solū ista sunt publica iudicia, quæ vos vidistis: sed & l. Flauia de plagiariis, quæ interdum pœnam capitis infligit, & interdum minorem, dicitur publicum iudicium, & habet locū hæc lex, si quis filium alterius surripuerit, & eum vendiderit. talis enim magnam plagam parētibus infert. Idem est, si seruum alienum surripuerit & distraxerit. Frāc.

k De plagiariis. Ideo sic dicta, quia orbato patre filio, vel dño seruo, hæc lex punit orbantē, siue talē plagam inferentē. habet enim locū, quādo aliquis distrahit alienū seruū, vel filium, ita quod pater vel dñs non potest rehabere, vt ff. ad le. Fla. de pla. l. j. & l. lege. & l. eum. & l. pe. §. fi. Item tenetur, qui liberum hominem de loco in locū trāsportat: vt C. ad legē Fla. de plag. l. quoniā. & hoc si dolo facit, non aliter: vt ff. ad le. Fla. de plag. l legis Flauiæ. Itē hac lege tenetur, si quis seruum in fuga constitutum vendat, ita vt emptio statim teneat: vt C. ad legem Fla. de plag. l. in fuga.

l Capitis pœnā. s. maiorē: aliqñ minorē capitalē, cū capitalis alias sit minor, alias maior. Nā ingenuus nobilis in metallo damnat, ignobilis gladio ferit, seruus vel libertus be stiis subiicit: vt C. ad le. Fla. de pla. l. fi.

& ff. ad leg. Fla. l. fi. in fine. Item quædam ciuilis pœna olim imponebatur, quæ cessat hodie: vt ff. eo. l. fi.

Sunt præterea. CASVS. Scire debetis, quod omnia fere iudicia publica de quib⁹ tractatū est à prin. istius ti. vsq; huc, sunt publica & capitalia. Modo autem est tractaturus Iustinia. de quibusdam iudiciis, quæ sunt publica, sed non capitalia: & enumerat ea in litera. Prima est l. Iul. de ambitu. Secunda est l. Iulia. repetundarum. Tertia est l. Iul. de annona. Quarta est l. Iul. de residuis. Quando autem & in quibus casibus locum habeant istæ leges, plene habes nota. in glo. j. Istæ autē leges minorem pœnam, quam capitalem inferunt eis. qui præcepta earum siue earum iudicia neglexerint. Franc.

m Lex Iulia de ambitu. quæ habet locū in quatuor casibus. Primo, si quis dederit clam pecuniam, vt aliquem sortiatur honorem non in ciuitate Romana: nā ibi cessat hæc lex, cum princeps ibi eligat: vt ff. ad legē. Iul. de ambit. l. j. in princip. Ideo dixi clam: quia palam potest: vt ff. de pol. l. j. & ff. de offic. præt. l. Barbarius. Secundo habet locum quando quis stat in magistratu vltra annum: vt C. ad leg. Iul. de ambi. l. j. Tertio, si quis ingreditur domum iudicis cognoscentis de causa criminali: vt ff. ad leg. Iul. de ambi. l. j. Item quarto, si quis iudex nouum vectigal instituerit: & est pœna centum aureorum: vt ff. ad leg. Iul. de amb. l. j. Sed in casu deportatur: quando scilicet bis idem officium continue est assecutus: vt C. ad leg. Iul. de amb. l. j. Sed fallit in assessore: vt C. de assess. l. licet. Item in proconsule: vt ff. de offi procon. l. ante pe. Vel dic ibi, sed fascibus, id est, sex mensibus: quia tantum durabat eius officium. Accur.

n Lex Iulia repetundarum. Quæ habet locum, qñ iudex per pecuniā facit aliquid, vel omittit: vt ff. ad le. Iul. repe. l. j. ij. iij. v. vj. & vij. Esculentum tamen potest accipere iure veteri: dūmodo nō nimis magnū: vt ff. de offi. procon. l. solent. in fi. sed iure nouo non, nisi quādo deficeret salariū: vt in auth. vt iu. sine quoquo suff. §. scriptū est exemplar huius. ver. quapropter. ibi aut si non est. col. ij pœna aūt huius legis est ciuilis in quadruplū: vt C. ad le. Iu. repe. l. j. Criminalis extraordinem: vt ff ad leg. Iul. repe. l. lex Iulia. §. hodie.

o Lex Iulia de annona. Hæc lex locū habet, quoties quis facit, vt annona carior fit: & est pœna in eum statuta xx. aureorum: vt ff. ad leg. Iul. de annona. l. ij.

p Lex Iulia de residuis. Et hæc lex habet locum, qñ aliquid superfuit ex aliqua administratione publica: & ipse in vsumsuū cōuerit, cui erat illa administratio commissa: vt ff. ad leg. Iul. pecu. l. ij. & iij. §. lege. Pœna autem huius legis est tertia parte amplius, quā debet

bet: quod P. sic dixit: vt esset in quadruplum. Vel dic amplius tertia parte: quia punit in simplum, & in tertia parte simpli: vt ff. ad legem Iuliam pecu. l. iiij. §. sed & qui pecuniam in fine, maxime quia pœnæ restringendæ sunt: vt ff. de pœnis. l. interpretatione.

pitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogāt. aliis autem pœnis eos subiiciunt [a], qui pręcepta earum [b] neglexerint.

Iustinianus finem facturus, ampliorem publicorum iudiciorum determinationem, Digesta continere dicit. Angelus.

ADDITIO. Nota, ꝙ in istam legē incidunt officiales, siue camerarij. qui habēt ex administratione publicas pecunias, & finito officio aliquid retinent: quia tenentur ista lege & pœna supradicta. Et etiā aduertas, quod ista pœna & lege tenētur officiales, qui vnam collectam impositam in communi, destinatam pro vsu & necessitate communis, ipsi conuertūt dictam pecuniā in alium vsum: quia etiam si esset pro necessitate communis, tamen incidunt in istam legem: vt est casus in l. ij. ff. ad legē Iuliam pec. secundum Angelum.

a Subiiciūt. Scilicet leges prædictæ quatuor. vel dic, quod loquitur indefinite, vt patet in inferioribus.

b Earum. Scilicet legum. nam in cōtractibus & aliis, quę debent de iure sortiri effectum, & non sortiuntur: iudicat lex, non valere: vt C. de legi. & con. l. non dubium. Item in criminalibus variæ constituuntur pœnę. quarum quædam sunt ordinariæ. quæ, scilicet habēt certam pœnam aliqua lege inductam, vt patet per multos tit. ff. de public. iudic. & in sequentibus. Aliæ sunt extraordinariæ: vt ff. ad senatusco. S. Turp. l. & in priuatis. & ff. de extraordi. cri. l. j. & in sequentibus titu. vsque ad titu. de publi. iudi.

Pœnæ in criminalibꝰ sunt ordinarię & extraodinariæ.

Sed de publicis iudiciis. CASVS. Dixi Iustiniano: Domine, quare tantum de publicis iudiciis tractastis, & tot exempla de eis posuistis? Frater (respondet dominus Iustinianus) hoc fecimus ad vtilitatem vestram, scilicet vt de eis aliquam notitiam generalem haberetis siue cognitionem: sed plena eorum cognitio, siue scientia ex latioribus Digestorum libris Deo propitio aduentura est. Modo autem sufficiat vobis hæc summo digito, & quasi per indicem tetigisse. Et nota, quod per hæc duo verba aduentura, & summo digito, duo dat nobis intelligere, scilicet profunditatem, per hoc quod dicit, summo digito: & beatam spem, per hoc quod dicit aduentura. hoc dicit. Fran. de Aret.

Sed de publicis iudiciis hæc exposuimus: vt vobis possibile sit summo digito [c], & quasi per indicem [d] ea tetigisse: alioqui diligentior eorū scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio aduentura est [e].

c Summo digito. Id est, longiori* digito, cum quo quis tangere potest altius quam cum aliis: qui dicitur medius. Accursius.

d Per indicem. Id est per alium digitum, qui dicitur index. Vel dic, & melius, quod hæc dicta sunt, vt sint index siue demonstratio aliorum dicendorū: sicut & sub gallina ouum dimittit, vt sit index ad hoc, vt ibi alia faciat oua & idē in his, q occupant ad colūbas.

e Aduentura est. Vt ff. de public. iudic. per totum librum vsque ad titulū de appellationibus qui se quit. Acc. Flor. ADDITIO. Velit rex cælestis nostra crimina omnia & priuata & publica tollere: ne nos æthereas ad sedes impediant ascendere. Amen.

* Summo digito & quasi p indicē, oratio est certe elegans metaphorice sumpta & trāslata, vt innuat hic se Iustini. per strinxisse & leuiter attulisse. Nam quæ leuiter voluimus attingere, id summo digito id est digiti sūmitate facere solemus, & p indicem quasi per capita & sūmatim, dixisse videri velit: vt not. Alexā. ad l. fi. ff. de verbor. sig.

FINIS.

Regestum,

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v x y z &.

Omnes sunt quaterniones.

LVGDVNI,

Excudebat Petrus Fradin.

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm